

भगवानुं ठेकाष्टु :
 श्री अ. भा. प्रे. स्थानकेवासी
 जैनशास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडिया कुवा रोड,
 राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
 Shri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. ३५=००

प्रथम आवृत्ति अत १२००
 श्री संवत् २४६५
 विक्रम संवत् २०२५
 अक्षयसप्तमी १६६६

: मुद्रकः
 भण्डालाल छगनलाल शाह
 नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
 धीकांटा रोड, अमदावाद.

श्री

भगवतीसूत्र भा. १३ वें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पृष्ठाङ्क
	अठारहवें शतक का चौथा उद्देश	
१	प्राणातिपात आदिके परिभोग का निरूपण	१ - १०
२	कषाय के स्वरूप का निरूपण	१०-१८
३	कृतयुगमादि राशियों से नारकादि का निरूपण	१८-२८
४	अन्धवह्नि जीवों का निरूपण	२८-३०
	पांचवां उद्देश	
५	भास्वर जीवविशेष देवों का निरूपण	३१-४०
६	असुरकुमार आदिकों के भिन्नत्व में कारण का निरूपण	४१-४६
७	नारकादिकों के आयुष्क आदि प्रतिसंवेदना का निरूपण	४६-५३
८	असुरकुमारों की विकुर्वणा का निरूपण	५३-६०
	छठा उद्देश	
९	सचेतन और अचेतनों के स्वभावता का निरूपण	६१-७१
१०	परमाणु में वर्णादि का निरूपण	७२-८६
	सातवां उद्देश	
११	केवली को यक्षावेश का निरूपण	८७-९१
१२	उपधि परिग्रह आदि का निरूपण	९१-१०४
१३	मद्रुक श्रमणोपासक के चारित्र का निरूपण	१०५-१३२
१४	देवों की वक्तव्यता	१३३-१३७
१५	देवासुरों के संग्राम का निरूपण	१३८-१४१
१६	देवों के सामर्थ्य का निरूपण	१४१-१४४
१७	देवों के कर्मक्षपण का निरूपण	१४४-१५५
	आठवां उद्देश	
१८	कर्मबन्ध के स्वरूप का निरूपण	१५६-१६१

१९ गमन को आश्रित करके परतीर्थियों के मत का निरूपण	१६१-१७८
२० छत्रस्थ जनों के द्विप्रदेशादि स्कंध के ज्ञान का निरूपण	१७९-१९३
नववां उद्देशा	
२१ भव्यद्रव्य नारक आदि का निरूपण	१९४-२१०
दशवां उद्देशा	
२२ भव्यद्रव्य देवरूप अनंगार का निरूपण	२११-२१५
२३ अवगाहना का स्पर्शनालक्षण पर्यायान्तर से	
परमाणु आदि का कथन	२१६-२२१
२४ पुद्गलों के वर्णविशेष का निरूपण	२२१-२२५
२५ द्रव्यधर्म विशेष का और आत्मद्रव्य का निरूपण	२२५-२५८
२६ वस्तुतत्त्व का निरूपण	२५८-२७५
उन्नीसवें शतक का पहला उद्देशा	
२७-उद्देशार्थ संग्राहक गीता का कथन	२७६-२७८
२८-लेश्या के स्वरूप का निरूपण	२७८-२८४
दूसरा उद्देशा	
२९-लेश्यावालों का निरूपण	२८५-२८९
तीसरा उद्देशा	
३०-लेश्यावान् पृथ्वीकायिक आदि जीवों का निरूपण	२९०-३२३
३१-जिघेन्त्य उत्कृष्ट अवगाहना के अल्पबहुत्व का निरूपण	३२३-३४०
३२-पृथ्वीकायिकों के सूक्ष्मत्व का निरूपण	३४०-३६२
३३-पृथ्वीकायिकों के अवगाहना प्रमाण का निरूपण	३५३-३६६
चौथा उद्देशा	
३४-नारकादिकों के महावेदनावृत्त का निरूपण	३६७-३८२
पांचवां उद्देशा	
३५-नारकादिकों के चरम-परमपने का निरूपण	३८४-३९३
३६-वेदना के स्वरूप का निरूपण	३९३-३९७

छठा उद्देशा	
३७ द्वीप समुद्र आदि का निरूपण	३९८-४०२
सातवां उद्देशा	
३८ असुरकुमार आदिकों के आवास का निरूपण	४०३-४१३
आठवां उद्देशा	
३९ जीवों के निवृत्ति का निरूपण	४१३-४४८
नववां उद्देशा	
४० करण के स्वरूप का निरूपण	४४९-४६५
दशवां उद्देशा	
४१ वानव्यन्तरी के आहार-करण आदि का निरूपण	४६६-४७१
बीसवें शतक का पहला उद्देशा	
४२ उद्देशक के अर्थ को संग्रह करनेवाली गाथा का कथन	४७२-४७३
४३ द्वीन्द्रिय नामके पहले उद्देशे का निरूपण	४७४-४९६
दूसरा उद्देशा	
४४ आकाश के स्वरूप का निरूपण	४९७-५०३
४५ धर्मास्तिकाय आदि के एकार्थक नाम का निरूपण	५०३-५२४
तीसरा उद्देशा	
४६ प्राणातिपात आदि आत्मपरिणाम का निरूपण	५२५-५३४
चौथा उद्देशा	
४७ इन्द्रियों के उपचय का निरूपण	५३५-५३७
पांचवां उद्देशा	
४८ पुद्गलों के वर्णादिमत्त्व का निरूपण	५३८-६३६
४९ पांच प्रदेशवाले स्कन्ध का निरूपण	६३५-६७९
५० छ प्रदेशवाले स्कन्ध का निरूपण	६७९-७२१

५१ सात प्रदेशवाले स्कन्ध के वर्णादि का निरूपण	७२२-७७६
५२ आठ प्रदेशवाले स्कन्ध के वर्णादि का निरूपण	७७७-८०७
५३ नव प्रदेशवाले स्कन्ध के वर्णादि का निरूपण	८०७-८२५
५४ बादरपरिणत अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध में पुद्गलगत वर्णादि का निरूपण	८२६-८६८
५५ बादरपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्धगत सात आठ स्पर्शगत भङ्गों का निरूपण	८६८-९४६
५६ परमाणु के प्रकार का निरूपण	९४७-९५६

समाप्त

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેલો અને ઝખ્લો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજે પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુર્દપત્તિ, પાથરણું, રમેડરણુ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવહયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતો કોઈ ભરોસો નથી “અસંલયં જીવિયં મા પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રભટ્ટારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજ પૂ. મુનિશ્રી બાયચંદ્રભટ્ટ મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. સુબંધમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બહેકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈતે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વાલવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના લાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂર્ણ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પંત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂર્ણ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્યશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ સુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણું વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણુ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદસુત્રના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશનને જોધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગાસમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તરફ જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪૧ વાગ્યે કલોદી

પહેંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવજીવપજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્રભટ્ટ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તેજ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી સમર્થલાલભટ્ટ મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલભટ્ટ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે બહાર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસંખ્યં જીવિયં મા પમાયણ” ને આધારે હું એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રભટ્ટ મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ લાણીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારે વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષકળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાખામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબતથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણુ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું લખ્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખખર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થતા માંડી ગામમાં કચાંચ પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા. કચાંચથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણતા પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) બાંડે કારણ કે ખીચનમાં પૂઠ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા બાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતથીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પે.તાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે બાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ' છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. બંને આ પ્રમાણે
હ્યેકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭
ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માણુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

૧૩

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં
સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવખડાદુરશ્રી
એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દેવેશ્વર
ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યાં તો.
૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને
પહોંચ્યા. બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી
મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિચારક શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ
કાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪
બિરાજમાન હતા. કુલે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

૧૪

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને
કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય
તેમ નથી તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા
હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની
મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ
“સવિ જીવ કર્મ શાસન રસી”ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી
ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય
કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને
સાથે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

૧૫

આવા દેઠ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા
લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના
રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી,
શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યાં.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજને
ફ્લોદીમાં યોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન
બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી
વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજરે જવાની સાંજા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજેહરણ વગેરેની પ્રવિષેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાડું છું, જલદી પાકો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હું મેંશાં તો બધા સાંધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેન પશુ આવી રહી હતી તેની બિંદસલ
વાગવા છતાં પશુ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજેહરણ
લઈ જાનના ભોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
જે રજેહરણ કે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારું હતું, તે રેલ્વે લાઈન
ઉપર પડી ગયું. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પછું સંપાદન કરવામાં જડવાઈને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હું મેંશાં તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પૌંકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પશુ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢારો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બંદાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકરે જ
ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પશુ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત
સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. જેથી તેઓ સ્પેરયલ
બેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અસિસ્ટન્સ થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થે કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરો જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી પ્લેઈનને પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેઈન મારફત ફ્લોઈડ પહોંચ્યાં, શ્રી ફુલભજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એકત્ર કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યા જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો! ઝટ ભગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:—
જેન! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાળકમાં મહાપુરુષોએ પશ્ચાદ્ય ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગળું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘અદ્વિમિજા પેમાણુરાગરક્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માતુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:—પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) હુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે બારમી ભિખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીષદથી કાળ કરી નક્કીનશુદ્ધ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર:—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જીઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કૌશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે અપે ? બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા નથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

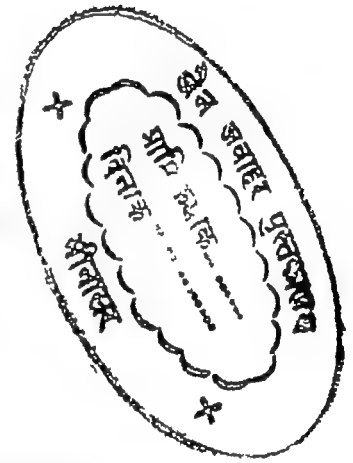
શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામળભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે ખેડેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. બહરી
ઉમેલા સુપુત્ર ચિ. મહેતાખચંદજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયતા)

આધિપુરુષશ્રીઓ

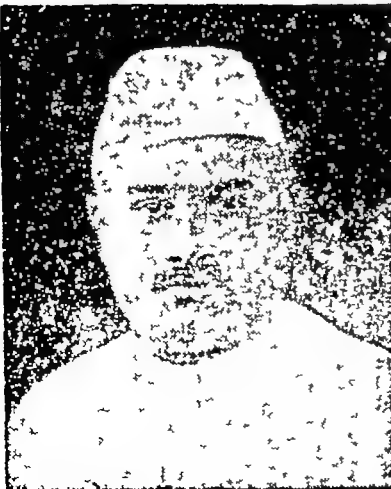
(સ્વ.) શ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણવડ.

(સ્વ.) શ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

શ્રી નેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

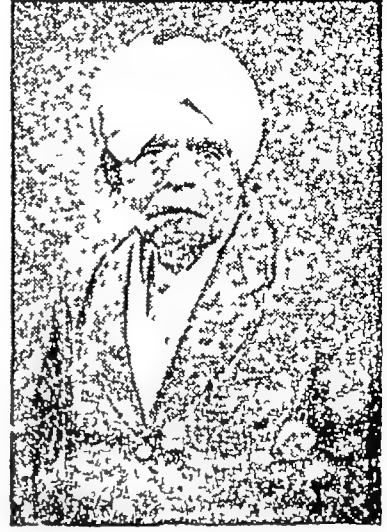

સ્વ. શ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આધ્યક્ષશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લાલ પારેખ
રાજકોટ.

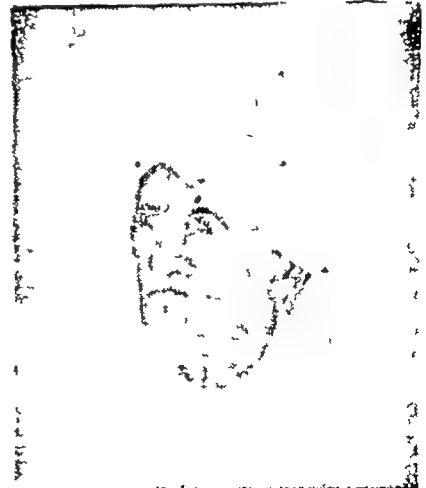
કેઠારી હરગોવિંદ જયંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલ લાલચંદ શા. હુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજ લાલચંદ શા.

(સ્વ.) શેઠશ્રી.ધારશીલાલ જ્યેષ્ઠલાલ
ખારસી

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુક્તચંદ શા.
ખાલિયા પાલી મારવાડ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેબ ગેલ
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
ઋપમચંદજી સા અજીતવાલે (સપરિવાર)

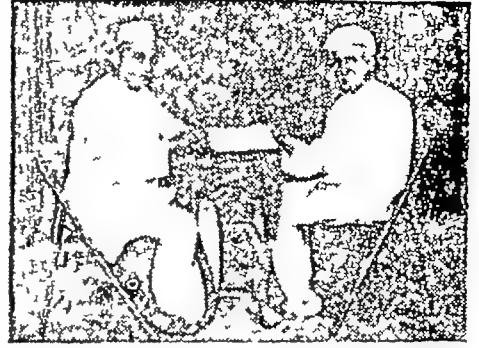
વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદ
જવાહીરલાલજી બ-
ર આજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બર
ઉમેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બ

આવમુરખીશ્રીઓ

પાલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અચીર્યંદભાઈ તથા
૨ ગીરશ્વરભાઈ બાંટવિયા

શાહાજી શ્રી મોડીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદ્રભાઈ મહેતા

શ્રીમાન શેઠ સા. શ્રી કાનુગા ધિગડમલજી સાબ

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
प्रमेयचन्द्रिकारूपया व्याख्यया समलङ्कृतम्
व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(त्रयोदशो भागः)

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारम्भ्यते ।

तृतीयोद्देशकस्थान्ते निर्जरापुद्गलानाम् आसितुमित्यादिपदैरर्थतः परिभोगो दर्शितश्चतुर्थे च प्राणातिपातादीनाम् असौ परिभोगो विचार्यते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य चतुर्थोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्-‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव भगवं गोयमे एवं वयासी अह भंते ! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्ल-वेरमणे पुढविकाइए जाव वणस्सइकाइए, धम्मत्थिकाए अध-म्मत्थिकाए आगासत्थिकाए, जाव असरीरपडिवच्चे परमाणु-पोगगले, सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे सव्वेय वायरबोदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति ? गोयमा ! पाणाइवाए जाव एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य अत्थेगइया जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति अत्थेगइया जीवाणं जाव नो हव्वमागच्छंति । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पाणा-इवाए जाव नो हव्वमागच्छंति ? गोयमा ! पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढविकाइए जाव वणस्सइकाइए सव्वे य वायरबोदिधरा कलेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीव-दव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । पाणाइवाय

वेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे धम्मंस्थिकाए अधम्मंस्थि-
काए जाव परमाणुपोग्गले सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे एएणं
दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए नो
हव्वमागच्छंति से तेणद्वेणं जाव नो हव्वमागच्छंति ॥सू० १॥

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहे यावत् भगवान् गौतम एवमवादीत्
अथ भदन्त ! प्राणातिपातो मृषावादो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् प्राणातिपातविरमणं
यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम् पृथिवीकायिको यावत् वनस्पतिकायिको धर्मास्ति-
कायोऽधर्मास्त्रिकायआकाशास्तिकायो जीवोऽशरीरप्रतिबद्धः परमाणुपुद्गलः शैलेशीं
प्रतिपन्नोऽनगारः सर्वाणि च बादरवोदिधराणि कलेवराणि एतानि खलु द्विविधानि
जीवद्रव्याणि चाजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति ? गौतम !
प्राणातिपातो यावत् एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि च । अजीवद्रव्याणि
च अस्त्येककानि जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति अस्त्येककानि जीवानां यावत्
नो हव्यमागच्छन्ति । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते प्राणातिपातो यावत् नो
हव्यमागच्छन्ति ? गौतम ! प्राणातिपातो यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम् पृथिवीकायिको
यावत् वनस्पतिकायिकः सर्वाणि बादरवोदिधराणि कलेवराणि एतानि खलु द्विवि-
धानि जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति
प्राणातिपातविरमणं यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम् धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायो
यावत् परमाणुपुद्गलः तथा शैलेशीं प्रतिपन्नोऽनगारः एतानि खलु द्विविधानि
जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च जीवानां परिभोगतया नो हव्यमागच्छन्ति तत्
तेनार्थेन गौतम ! यावत् नो हव्यमागच्छन्ति ॥सू० १॥

चतुर्थ उद्देशे का प्रारंभ-

तृतीय उद्देशकके अन्त में निर्जरापुद्गलों का 'आसितुम् शयितुम्'
आदि पदों द्वारा अर्थतः उपरिभोग अर्थात् उठना बैठना आदि नहीं
होता है यह प्रकट किया गया है अब इस चतुर्थ उद्देशे में यह परिभोग

योथा उद्देशानो प्रारंभ-

त्रीज उद्देशाना अंतर्भां निर्जरा पुद्गलाना "आसितुम् शयितुम्" विगेरे
पदेथी अर्थतः परिभोग अर्थात् उठवुं, भेसवुं, विगेरे थतुं नथी. ते वात
अताववामां आयी छे इवे आ योथा उद्देशाभां आ परिभोग प्राणुतिपात

ટીકા—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘રાયગિહે જાવ ભગવં ગોયમે एवं वयासी’ રાજગૃહે યાવદ્ ભગવાન્ ગૌતમઃ એવમ્ વક્ષ્યમાણ પ્રકારેણ અવાદીત્, અત્ર યાદત્પદેન નગરે ગુણશિલકં ચૈત્યમિત્યારમ્ય પ્રાજ્ઞલિપુટ ઇત્યન્તસ્ય સર્વસ્યાપિ પ્રકરણસ્યાનુસ્મરણં કર્તવ્યમ્ । કિમવાદીત્ ભગવાન્ ગૌતમ-સ્તત્રાહ—‘અહ મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘અહ મંતે !’ અથ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘પાણાઇવાણ મુસા-વાણ’ પ્રાણાતિપાતો મૃષાવાદઃ ‘જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’ યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યમ્ તથા ‘પાણાઇવાયવેરમણે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે’ પ્રાણાતિપાતવિરમણમ્ યાવદ્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણમ્ ‘પુઢવીકાઇ જાવ વણસ્સઠ્ઠકાઇ’ પૃથિવીકાયિકો

પ્રાણાતિપાત આદિકોં કે હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ इसका विचार किया गया है इसी सम्बन्ध से इस चतुर्थ उद्देशो का प्रारम्भ हुआ है ।

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ उस कालमें और उस समय में ‘રાયગિહે જાવ ભગવં ગોયમે एवं वयासी’ રાજગૃહ યાવત્ નગરમેં ભગવાન્ ગૌતમને પ્રભુ સે એસા કહા પૂછા યાવત્ પદસે ‘ગુણશિલકં ચૈત્યમ્’ યહાં સે લેકર ‘પ્રાજ્ઞલિપુટઃ’, યહાં તક કા સવ પ્રકરણ ગૃહીત હુઆ હૈ । ‘અહ મંતે ! પાણાઇવાણ મુસાવાણ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’ હે ભદન્ત ! પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય તથા ‘પાણાઇવાયવેરમણે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે’ પ્રાણાતિપાત વિરમણ યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય વિરમણ ‘પુઢવીકાઇ જાવ વણસ્સઠ્ઠકાઇ’ પૃથિવીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક ‘ધમ્મત્થિકાણ’ ધર્માસ્તિકાય

વિગેરેને થાય છે ? કે નથી થતો ? તેનો વિચાર કરવામાં આવે છે. તે સંબં-ધથી આ ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ થયો છે,

“તેણં કાલેણં તેણં સમણં” ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં” તે કાળમાં અને તે સમયમાં “રાયગિહે જાવ ભગવં ગોયમે एवं वयासी” રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું. અહિં યાવત્ શબ્દથી “ગુણશિલકં ચૈત્યમ્” અહિંથી આરંભીને “પ્રાજ્ઞલિપુટઃ” અહિં સુધીનું સમગ્ર પ્રકરણ ગ્રહણ થયેલ છે. ‘અહ મંતે ! પાણાઇવાણ મુસાવાણ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’ હે ભગવન્ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય તથા “પાણાઇવાયવેરમણે જાવ મિચ્છાદંસણ-સલ્લે” પ્રાણાતિપાત વિરમણ, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણ “પુઢવીકાઇ જાવ વણસ્સઠ્ઠકાઇ” પૃથ્વીકાયિક વનસ્પતિકાયિક “ધમ્મત્થિકાણ” ધર્માસ્તિકાય

યાત્રદ્ વનસ્પતિકાચિકઃ ‘ધમ્મત્થિકા’ ધર્માસ્તિકાયઃ ‘અધમ્મત્થિકા’ અધર્માસ્તિકાયઃ ‘આગાસત્થિકા’ આકાશાસ્તિકાયઃ ‘જીવે અસરીરપઙ્કિવદ્ધે’ જીવોઽશરીરપ્રતિવદ્ધઃ—પ્રતિત્યક્તપશ્ચવિધશરીરો જીવઃ સિદ્ધાવસ્થાં પ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ ‘પરમાણુપોગ્ગલે’ પરમાણુપુદ્ગલઃ ‘સેલેસિં પઙ્કિવન્નણ અણગારે’ શૈલેશીં પ્રતિપન્નોઽનગારઃ, ચતુર્દશગુણસ્થાનવર્તી સાધુરિત્યર્થઃ ‘સવ્વે ય વાયરવોંદિધરા કલેવરા’ સર્વાણિ ચ વાદરવોન્દિધરાણિ કલેવરાણિ સ્થૂલાકારધરાણિ ન સૂક્ષ્માણિ કલેવરાણિ ચેતનારહિતા દેહાઃ અથવા વાદરાકારધારિણઃ કલેવરામિન્નત્વાત્ કલેવરા દ્વીન્દ્રિયાદયો જીવા ઇત્યર્થઃ ‘एए णं’ एतानि खलु प्राणातिपातादीनि ‘दुविहा’ द्विविधानि ‘जीवदब्बा य अजीवदब्बा य’ जीवद्रव्याणि अजीवद्रव्याणि च प्राणातिपातादीनि सामान्यतो द्विप्रकारकाणि नतु प्रत्येकं द्विप्रकारकम्, तत्र पृथिवीकायिकादयो जीवद्रव्याणि प्राणातिपातादयस्तु न जीवद्रव्याणि अपितु जीवानां धर्माः इति न जीव

‘અધમ્મત્થિકા’ અધર્માસ્તિકાય ‘આગાસત્થિકા’ આકાશાસ્તિકાય’ જીવે અસરીરપઙ્કિવદ્ધે’ અશરીર જીવ પાંચો પ્રકાર કે શરીર કા પરિત્યાગ કર દેનેવાલાસિદ્ધ જીવ ‘પરમાણુ પોગ્ગલે’ પરમાણુપુદ્ગલ ‘સેલેસિં પઙ્કિવન્નણ અણગારે’ ચતુર્દશગુણસ્થાનવર્તી અનગાર સાધુ ‘સવ્વે ય વાયરવોંદિ ધરા કલેવરા’ સ્થૂલાકાર કો ધારણ કરનેવાલે વિના ચેતનાકે દેહ અથવા શરીર સે અભિન્ન હોને કે કારણ વાદર આકાર કો ધરનેવાલે દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવ ‘एए णं’ યે સર્વ પ્રાણાતિપાદિક ‘दुविहा जीवदब्बा य अजीवदब्बा य’ जीवद्रव्यरूप एवं अजीवद्रव्यरूपसे दो प्रकार के सामान्यतः कहे गये हैं। अर्थात् ये प्रत्येक दो २ प्रकारवाले नहीं हैं। अपितु पृथिवीकायिकादिक जीवद्रव्यरूप हैं, प्राणातिपातादिक जीवद्रव्यरूप नहीं हैं, किन्तु जीवों के धर्मरूप हैं, इसलिये ये जीव द्रव्यरूप नहीं हैं,

“અધમ્મત્થિકા” અધર્માસ્તિકાય “જીવે અસરીરપઙ્કિવદ્ધે” અશરીર જીવ પાંચે પ્રકારના શરીરનો પરિત્યાગ કરવાવાળા સિદ્ધ જીવ “પરમાણુપોગ્ગલે” પરમાણુ પુદ્ગલ “સેલેસિં પઙ્કિવન્નણ અણગારે” ચૈદ્દમા ગુણુસ્થાનમાં રહેલા અનગાર—સાધુ “સવ્વે ય વાયરવોંદિધરા કલેવરા” સૂક્ષ્મ નહીં પણ સ્થૂલ આકારને ધારણ કરનાર ચેતન વગરના દેહ અર્થાત્ શરીરથી ભિન્ન ન હોવાને કારણે વાદર આકારને ધરવાવાળા દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવ “एए णं” આ તમામ પ્રાણાતિપાતાદિ “दुविहा जीव दब्बा य अजीव दब्बा य” જીવદ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદથી સામાન્યતઃ બે પ્રકારના છે અર્થાત્ તે પ્રત્યેક બબે પ્રકારવાળા નથી. પૃથિવકાયિકાદિ જીવદ્રવ્યરૂપ છે. અને પ્રાણાતિપાતાદિ અજીવદ્રવ્યરૂપ છે.

દ્રવ્યાણિ ન અજીવદ્રવ્યાણિ વા ધર્માસ્તિકાયાદયસ્તુ અજીવરૂપદ્રવ્યાણિ । એતાનિ સર્વાણિ ‘જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ’ જીવાનાં પરિભોગતયા હવ્યમાગચ્છંતિ કિમ્ ? , અર્થાત્ એતાનિ જીવાજીવદ્વિપ્રકારકાણ્યપિ દ્રવ્યાણિ જીવૈઃ પરિભુજ્યન્તે નવેતિ । હે મદન્ત ! એતે સર્વે પ્રાણાતિપાતાદારમ્બ્ય કલેવરપર્યન્તાઃ પદાર્થાઃ જીવાનાં ભોગાય મયન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ इत्यादि । ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘પાણાઙ્વાણ જાવ ણં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય’ પ્રાણાતિપાતો યાવત્ એતાનિ દ્વિવિધાનિ જીવદ્રવ્યાણિ ચાજીવદ્રવ્યાણિ ચ ‘અત્યેગઈયા જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ’ અસ્ત્યેકકાનિ જીવાનાં પરિભોગતયા હવ્યમાગચ્છંતિ ‘અત્યેગઈયા જીવાણં જાવ નો હવ્યમાગચ્છંતિ’ અસ્ત્યેકકાનિ જીવાનાં યાવત્ નો હવ્યમાગચ્છંતિ હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતાદયઃ કલેવરાન્તાઃ સર્વે ઇમે

અજીવ દ્રવ્યરૂપ હૈં તથા જો ધર્માસ્તિકાયાદિક હૈં વે અજીવદ્રવ્યરૂપ હૈં યે સ્વય ‘જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ’ જીવોં કે પરિભોગ મેં કામ આતે હૈં યા નહીં ? અર્થાત્ યે સ્વ જીવોં દ્વારા ભોગે જાતે હૈં યા નહીં ભોગે જાતે હૈં ? પ્રશ્ન કા આશય એસા હૈં કિ હે મદન્ત ! પ્રાણાતિપાત સે લેકર શરીર પર્યન્ત પદાર્થ જીવોં કે ભોગ કે લિયે હોતે હૈં અથવા નહીં હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘પાણાઙ્વાણ જાવ ણં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય’ પ્રાણાતિપાત આદિ દોનોં પ્રકાર કે જીવદ્રવ્યોં ઔર અજીવ દ્રવ્યોં મેં સે ‘અત્યેગઈયા’ કિતનેક દ્રવ્ય એસે હૈં જો ‘જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ’ જીવોં કે પરિભોગરૂપ સે કામ મેં આતે હૈં । ‘અત્યેગઈયા’ તથા કિતનેક દ્રવ્ય એસે હૈં જો ‘અત્યેગઈયા જીવાણં જાવ નો હવ્યમાગચ્છંતિ’ જીવોં કે પરિભોગકે કામ મેં નહીં આતે હૈં તાત્પર્ય કહને

તથા જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે છે, તે અજીવદ્રવ્યરૂપ છે. એ બધા “જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ” જીવોના પરિભોગમાં કામ આવે છે, કે નથી આવતા ? પૂછવાનો આશય એવો છે કે—જે ભગવન્ પ્રાણાતિપાતથી આરંભીને શરીર સુધીના પદાર્થ જીવોને ભોગવવા માટે હોય છે ? કે નથી હોતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પાણાઙ્વાણ જાવ ણં દુવિહા જીવદવ્વા ય—અજીવદવ્વા ય” પ્રાણાતિપાત બંને પ્રકારના જીવ દ્રવ્યો પૈકિ “અત્યે ગઈયા” કેટલાક દ્રવ્યો એવા છે જે “જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્યમાગચ્છંતિ” જીવોને પરિભોગરૂપથી કામમાં આવે છે. “અત્યેગઈયા” કેટલાક દ્રવ્ય એવા છે કે જે “અત્યેગઈયા જીવાણં જાવ નો હવ્યમાગચ્છંતિ”

જીવદ્રવ્યરૂપા અજીવદ્રવ્યરૂપાશ્ચ તેષુ કેચન જીવાનામ્ ઉપભોગાય ભવન્તિ કેચન ન ભવન્તીતિભાવઃ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं वृच्चह पाणाइवाए जाव नो हव्यमागच्छन्ति' તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત । एवमुच्यते प्राणातिपातो यावत् नो हव्यमागच्छन्ति, अत्र यावत् पदेन उत्तरवाक्यं सर्वमेव परिगृहीतं भवति हे भदन्त ! કેન કારણેન એવં કથયસિ યત્ પ્રાણાતિપાતાદિકલેવરાન્તેષુ જીવાજીવદ્રવ્યેષુ મધ્યાત્ કિયન્તિ ઉપભોગાય ભવન્તિ કિયન્તિ ઉપભોગાય ન ભવન્તીતિ દ્વિતીય પ્રશ્નાશયઃ । મંગવાનાહ—'ગોયમા !' इत्यादि । 'गोयमा !' हे गौतम ! 'पाणाइ-वाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढवीकाइए जाव वणस्सइकाइए सव्वे य बायरवींदि-धरा कल्लेवरा एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए

કા યહ હૈ કિ પ્રાણાતિપાત સે લેકર કલેવરાન્ત તક કે જો યે જીવ અજીવરૂપ દ્રવ્ય હૈં । उन द्रव्यों में से कितनेक जीव अजीव द्रव्य जीवों के उपभोग के लिये होते हैं और कितनेक जीवों के उपभोग के लिये नहीं होते हैं ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—'સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं वृच्चह पाणाइवाए जाव नो हव्यमागच्छन्ति' હે ભદન્ત । એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ પ્રાણાતિપાત આદિ સે લેકર કલેવરાન્ત તક કે જો યે જીવ અજીવરૂપ દ્રવ્ય હૈં उनमें से कितनेक जीव अजीव द्रव्य जीवों के उपभोग के लिये होते हैं आर कितनेक जीवों के उप-भोग के लिये नहीं होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'गोयमा' हे गौतम । 'पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले पुढवीकाइए जाव वण-

જીવેના પરિભોગના કામમાં આવતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રાણાતિપાતથી લઈને શરીર સુધીના જે આ જીવ અજીવ દ્રવ્ય છે, તે દ્રવ્યો માંથી કેટલાક જીવ અજીવ દ્રવ્ય જીવેના ઉપભોગ માટે હોય છે, અને કેટલાક જીવેના ઉપભોગમાં આવતા નથી.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं वृच्चह पाणाइवाए जाव नो हव्यमागच्छन्ति' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—પ્રાણાતિપાતથી આરંભીને શરીર સુધીના જે આ જીવ અને અજીવ દ્રવ્ય છે, તે પૈકીના કેટલાક જીવ અજીવ દ્રવ્ય જીવેના ઉપભોગ માટે હોય છે, અને કેટલાક જીવેના ઉપભોગ માટે હોતા નથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ । “ पाणाइवाए जाव मिच्छादंसण-

હવ્વમાગચ્છંતિ' પ્રાણાતિપાતો યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યમ્ પૃથિવીકાયિકો યાવત્ વનસ્પતિકાયિકઃ સર્વાણિ ચ યાનિ વાદરબોન્દિધરાણિ કલેવરાણિ એતાનિ સ્વલ્લ દ્વિવિધાનિ જીવદ્રવ્યાણિ અજીવદ્રવ્યાણિ ચ જીવાનાં પરિભોગતયા હવ્વમાગચ્છન્તિ, અત્ર પ્રથમયાવત્પદાત્ મૃષાવાદાદારમ્મ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્યાન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ દ્વિતીયયાવત્પદાત્ ચાપ્કાયિકાદારમ્મ્ય વાયુકાયિકપર્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ, પ્રાણાતિપાતાદયઃ પ્રાયઃ સામાન્યરૂપેણ દ્વિપ્રકારકા ભવન્તિ ન પ્રત્યેકમ્, તત્ર પૃથિ-
વીકાયિકાદયો જીવદ્રવ્યરૂપાઃ સન્તિ પ્રાણાતિપાતાદયોઽશુદ્ધસ્વભાવતયા જીવાનાં ધર્મભૂતાઃ અતો ન તે જીવરૂપાઃ નાજીવરૂપા इति કથયિતું શક્યતે ધર્માસ્તિ-

સ્સહકાદૈ સર્વે ય વાયરબોન્દિધરા કલેવરા એ એ નં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય જીવા નં પરિભોગત્તાએ હવ્વમાગચ્છંતિ 'પ્રાણાતિપાત યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય પૃથિવીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક યે સર્વ વાદર બોન્દિ કલેવરાન્ત તક કે દોનોં પ્રકાર કે જો જીવ દ્રવ્ય ઓર અજીવ દ્રવ્ય હૈં વે સર્વ જીવોં કે પરિભોગ કે લિયે હોતે હૈં યહાં પ્રથમ યાવત્પદ સે મૃષાવાદ સે લેકર મિથ્યાદર્શન શલ્ય તક કે પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં તથા દ્વિતીય યાવત્પદ સે અપ્કાયિક સે લેકર વાયુ-
કાયિક તક કે પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । પ્રાણાતિપાતાદિક પ્રાયઃ સામાન્યરૂપ સે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-યે પ્રત્યેક દો પ્રકાર કે નહીં હોતે હૈં જૈસે ઇનમેં પૃથિવીકાયિક જીવદ્રવ્યરૂપ હૈં । તથા પ્રાણાતિપા-
તાદિક જો હૈં વે અશુદ્ધ સ્વભાવરૂપ હોને સે જીવોં કે ધર્મભૂત હૈં ઇસ-
લિયે વે ન જીવ રૂપ હૈં ઓર ન અજીવરૂપ હૈં, તથા જો ધર્માસ્તિકા-

સર્લ્લે પુઢવીકાદૈ જાવ વણસ્સહકાદૈ સર્વે ય વાયરબોન્દિધરા કલેવરા એ એ નં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય જીવાનં પરિભોગત્તાએ હવ્વમાગચ્છંતિ" પ્રાણા-
તિપાત યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય પૃથિવીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક તે બધા
બાદર બોન્દી કલેવર ધારણ કરવા સુધીના બન્ને પ્રકારના જે જીવદ્રવ્ય અને
અજીવદ્રવ્ય છે તે બધા જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે. અહિયાં પહેલા
યાવત્પદથી મૃષાવાદથી લઇને મિથ્યાદર્શનશલ્ય સુધીના પદો ગ્રહણ થયા છે.
અને બીજા યાવત્ પદથી અપ્કાયિકથી લઇને વાયુકાયિક સુધીના પદોનો
સંગ્રહ થયો છે. સામાન્યરૂપથી પ્રાણાતિપાત વિગેરે પ્રાયઃ બે પ્રકારના હોય
છે.-જેમ કે-તેઓમાં પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જીવદ્રવ્યરૂપ છે. તેમજ જે પ્રાણા-
તિપાત વિગેરે છે તે અશુદ્ધ સ્વભાવવાળા હોવાથી જીવોના ધર્મરૂપ છે. તેથી
તેઓ જીવરૂપ કે અજીવરૂપ હોતા નથી. તથા જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે છે, તે

કાયાદયસ્તુ અજીવરૂપાણિ દ્રવ્યાણીતિ કૃત્વા અજીવદ્રવ્યાણિ અતસ્તાનિ જીવાનાં પરિભોગયાગચ્છન્તિ જાંઘૈસ્તાનિ પરિશુજ્યન્તે इति भावः । यदा खलु जीवः प्राणातिपातादिकं सेवते तदा चारित्रमोहनीयं कर्म उदयावलिकायाम् आगच्छति तेन प्राणातिपातादयश्चारित्रमोहनीयकर्मद्वारा जीवानां परिभोगे आगच्छन्ति पृथिव्यादिकायिकजीवानां परिभोगस्तु गमनशोचनादिना सद्य एव भवतीति । प्राणातिपातादयो जीवानां परिभोगे आगच्छन्तीति प्रदर्श्य ये जीवानां परिभोगे नागच्छन्ति तान् दर्शयन्नाह—‘पाणाइवायवेरमणे’ इत्यादि । ‘पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंमणसल्लविवेगे धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए जाव परमाणुपोग्गळे सेलेसि पडिवन्नए अणगारे एए णं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए नो हव्वमागच्छंति’ प्राणातिपातविरमणस् यावत् मिथ्यादर्शनशून्य-

યાદિક હૈં વે અજીવદ્રવ્યરૂપ હી હૈં હસ પ્રકાર યે જીવદ્રવ્ય ઔર અજીવ દ્રવ્ય જીવોં કે પરિભોગ કે લિયે કામ મેં આતે હૈં—જીવોં દ્વારા યે ભોગે જાતે હૈં । જિહ સમય જીવ પ્રાણાતિપાદિક કા સેવન કરતા હૈ તથ ચારિત્ર મોહનીય કર્મ ઉદયાવલિકા મેં આતા હૈ હસ પ્રકાર પ્રાણાતિપાતાદિક ચારિત્ર મોહનીય કર્મ દ્વારા જીવોં કે પરિભોગ મેં આતે હૈં તથા પૃથિવી-કાયિકાદિ જીવોં કા પરિભોગ ગમન શોધનાદિ ક્રિયાઓ દ્વારા હોતા હી હૈ । અવ ‘પાણાઈવાયવેરમણે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે ધમ્મત્થિકા-કા, અધમ્મત્થિકા, જાવ પરમાણુપોગ્ગલે, સેલેસિ પડિવન્ન, અણ-ગારે, એ એ ણં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય જીવાણં પરિભોગ-ત્તા એ નો હવ્વમાગચ્છંતિ’ પ્રાણાતિપાતવિરમણ યાવત્ મિથ્યાદર્શન-

અજીવ દ્રવ્ય રૂપ જ છે. આ રીતે આ જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્ય જીવોના ઉપયોગના કામમાં આવે છે. જીવો દ્વારા તે લોગવાય છે. જે વખતે જીવ પ્રાણાતિપાતનું સેવન કરે છે, ત્યારે ચારિત્ર મોહનીયકર્મ ઉદય થાય છે. આ રીતે પ્રાણાતિપાત વિગેરે ચારિત્ર મોહનીય કર્મથી, જીવોના ઉપલોગમાં આવે છે. તેમજ પૃથિવકાયિક વિગેરે જીવોના પરિભોગગમન શોધન વિગેરે ક્રિયાઓથી થાય છે. હવે “પાણાઈવાયવેરમણે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે ધમ્મત્થિકા, અધમ્મત્થિકા, જાવ પરમાણુપોગ્ગલે સેલેસિ પડિવન્ન, અણગારે, એ એ ણં દુવિહા જીવદવ્વા ય અજીવદવ્વા ય જીવાણં પરિભોગત્તા એ નો હવ્વમાગચ્છંતિ” પ્રાણાતિપાત વિરમણ યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેક, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિક-

વિવેકો ધર્માસ્તિકાયોઽધર્માસ્તિકાયો યાવત્ પરમાણુપુદ્ગલઃ શૈલેશીં પ્રતિપન્નકો-
ડનગાર एतानि खलु द्विविधानि जीवद्रव्याणि चाजीवद्रव्याणि च जीवानां परि-
भोगाय नो हव्यमागच्छन्ति अत्र प्रथमयावत्पदेन मृषावादादारभ्य मायामृषान्तानां
ग्रहणं भवति तथा द्वितीययावत्पदेन 'आगासत्थिकाए जीवे असरीरपडिवद्धे' इत्य-
नयोः संग्रहो भवति प्राणातिपातविरमणादयो जीवस्य विराधनाविरतिरूपत्वेन
भावरूपत्वात् जीवस्वरूपाः अतस्ते प्राणातिपातविरमणादयः चारित्रमोहनीयकर्मण-
उदये हेतवो न भवन्ति तस्मात् ते प्राणातिपातविरमणादयो जीवानां परिभोगाय
न भवन्ति परमाणुपुદ્ગલસ્તુ सूक्ष्मत्वादेव नोપભોગયોગ્યઃ શૈલેશીં પ્રતિપન્નોડનગાર
ઉપદેશાદિદ્વારા પ્રેષણાદિકમ્ અકુર્વન્ અનુપયોગી અતો જીવાનામુપભોગાય ન

જાલ્યવિવેક, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, યાવત્ પરમાણુપુદ્ગલ,
શૈલેશી અવસ્થાવાલા અનગાર યે જીવદ્રવ્ય ઓર અજીવદ્રવ્યરૂપ સઘ
જીવોં કે પરિભોગ કે લિયે કામ મેં નહીં આતે હૈં । યહાં પ્રથમ યાવ-
ત્પદ સે મૃષાવાદ સે લેકર માયામૃષાન્ત તક કે પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ
તથા દ્વિતીય યાવત્પદ સે 'આગાસત્થિકાએ જીવે અસરીરપડિવદ્ધે'
इनका संग्रह हुआ है । प्राणातिपातविरमण आदि जीव के विराधनासे
विरतिरूप होने के कारण भावस्वरूप हैं और इस प्रकार से ये जीव
स्वरूप हैं । इसलिये ये प्राणातिपात विरमण आदि चारित्र मोहनीय
कर्म के उदय में हेतुभूत नहीं होता हैं । इस कारण ये प्राणातिपात विर-
मण आदि जीवों के परिभोग के लिये नहीं होते हैं । तथा परमाणु
पुद्गल जो है वह सूक्ष्म होने के कारण ही उपभोग के योग्य नहीं
होता है । शैलेशी अवस्थाप्रतिपन्न अनगार उपदेश आदि द्वारा प्रेषणा-

કાય, યાવત્પરમાણુ પુદ્ગલ, શૈલેશીઅવસ્થાવાળા અનગાર એ જીવઅજીવ
દ્રવ્યપણથી બધા જીવોના ઉપભોગ માટે આવતા નથી. અહિં પહેલા યાવત્પદથી
મૃષાવાદથી લઇને માયા મૃષા સુધીના પદો ગ્રહણ કરાયા છે. અને બીજા
યાવત્પદથી આગાસત્થિકાએ જીવે અસરીરપડિવદ્ધે" આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે.
પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે જીવના સારવાથી નિવૃત્તિ રૂપ હોવાથી ભાવ-
સ્વરૂપ છે. અને એ રીતે તે જીવ સ્વરૂપ છે. એથી આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ
વિગેરે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયમાં કારણ રૂપ હોતા નથી. આ કારણથી
આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે જીવોના ઉપભોગ માટે હોતા નથી. અને
જે પરમાણુ પુદ્ગલ છે, તે સૂક્ષ્મ હોવાને કારણે જ ઉપભોગ્ય હોતા નથી.
શૈલેશી અવસ્થાવાળા અનગાર ઉપદેશ વિગેરેથી પ્રેષણાદિ ક્રિયા કરતા નથી,

મન્તીતિમાવઃ । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો હવ્વમાગચ્છંતિ’ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ નો હવ્વમાગચ્છન્તિ અત્ર યાવત્પદેન ‘અત્યેગદ્ધયા જીવાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ અત્યેગદ્ધયા જીવાણં જાવ’ इत्यन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति ॥ सू० १ ॥

પૂર્વસૂત્રે પ્રાણાતિપાતાદયો જીવાનાં પરિભોગાય મન્તીતિ પ્રતિપાદિતમ્ પરિ-
ભોગશ્ચ માવતઃ કપાયવતામેવ મન્તીતિ કષાયાન્ પ્રદર્શયિતુમાહ-‘કદ્ ણં
મંતે !’ इत्यादि ।

મૂલ-કદ્ ણં મંતે ! કસાયા પન્નત્તા ગોયમા ! ચત્તારિ
કસાયા પન્નત્તા તં જહા કસાયપદં નિરવસેસં ભાણિયદ્વં જાવ
નિજ્જરિસ્સંતિ જાવ લોભેણં । કદ્ ણં મંતે ! જુમ્મા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા તં જહા કદ્દજુમ્મે । તેયોગે
દાવરજુમ્મે કલિઓગે । સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચદ્ જાવ
કલિયોગે ? ગોયમા ! જે ણં રાસી ચડક્કણં અવહીરેણં અવહી-
રમાણે ચડપજ્જવસિણ સે તં કદ્દજુમ્મે જે ણં રાસી ચડક્કણં
અવહારેણં અવહીરમાણે તિપજ્જવસિણ તે તં તેયોણ । જે ણં
રાસી ચડક્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે દુપજ્જવસિણ સેત્તં દાવર
જુમ્મે । જે ણં રાસી ચડક્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે ણગ-

દિક ક્રિયા નહીં કરતા હૈ । અતઃ અનુપયોગી હોતા હુઆ વહ જીવો
કે પરિભોગકે લિયે નહીં હોતા હૈ । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો હવ્વમાગચ્છંતિ’
इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि कितनेक जीव अजीव
द्रव्य जीवों के परिभोग के लिये होते हैं और कितनेक जीवों के परि-
भोग के लिए नहीं होते हैं । यहां यावत्पद से यही पूर्वोक्त प्रकरण
गृहीत हुआ है ॥ १ ॥

જેથી અનુપયોગી થઈને તે જીવોના પરિભોગમાં આવતા નથી. “સે તેણદ્દેણં
જાવ નો હવ્વમાગચ્છંતિ” તે કારણથી હે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે-કેટલાક
જીવ અજીવ, દ્રવ્ય જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે અને કેટલાક જીવોના
ઉપભોગ માટે હોતા નથી. અહિં યાવત્પદથી આ પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન દેવાયું છે.

પહેલા સૂત્રમાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે જીવોના ઉપભોગ માટે હોય છે.
એમ કહ્યું છે કેમ કે પરિભોગ ભાવતઃ કષાયવાળા જીવોને જ હોય છે,
જેથી હવે તે કષાયોનું જ કથન કરવામાં આવે છે.-

पञ्चवसिष् सेतं कालओगे । से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ
जाव कलिओगे ॥सू० २॥

छाया—कति खलु भदन्त ! कषायाः प्रज्ञप्ताः गौतम ! चत्वारः कषायाः
प्रज्ञप्ताः तद्यथा कषायपदं निरवशेषं भणितव्यम् यावत् निर्जरिष्यन्ति यावत् लोभेन ।
कति खलु भदन्त ! युग्मानि प्रज्ञप्तानि गौतम ! चत्वारि युग्मानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा
कृतयुग्मम् त्र्योजः, द्वापरयुग्मम् कल्योजः । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत्
कल्योजः, गौतम ! यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणश्चतुर्ष्ववसितः
तदेतत् कृतयुग्मम् । यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणः त्रिष्ववसितो
भवति तदेतत् त्र्योजः । यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रियमाणो द्विष्व-
वसितो भवति तदेतत् द्वापरयुग्मम्, यः खलु राशिः चतुष्केण अपहारेण अपह्रि-
यमाण एकष्ववसितः तदेतत् कल्योजः । तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत्
कल्योजः ॥सू० २॥

टीका—‘कइ णं भंते !’ कति खलु भदन्त ! ‘कसाया पणत्ता’ कषायाः प्रज्ञप्ताः
कषायाणां कियन्तो भेदा इति प्रश्नः । उत्तरयति भगवान् ‘गोयमा !’ इत्यादि ।
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चत्वारि कसाया पणत्ता’ चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः

पूर्व सूत्र में प्राणान्तिपातादिक जीवों के परिभोग के लिये होते हैं
ऐसा कहा गया है क्योंकि परिभोग भावतः कषायवाले जीवों के ही
होता है अतः अब उन्हीं कषायों का कथन किया जाता है ।

‘कइ णं भंते कसाया पणत्ता’ इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘कइ णं भंते ! कसाया
पणत्ता’ हे भदन्त ! कषाये कितनी कही गई हैं ? भगवान् ने उत्तर में
कहा है—‘गोयमा चत्वारि कसाया पणत्ता’ कषाये चार कही गई हैं ।

“कइ णं भंते ! कसाया पणत्ता” इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामीजीने प्रश्नसे आ. प्रभावे पूछ्युं—“कइ णं भंते !
कसाया पणत्ता” डे लगवन् कषाये केटला कइल्ले छे. तेना उत्तरमां प्रभु कडे
छे डे—“गोयमा ! चत्वारि कसाया पणत्ता” डे गौतम ! कषाय आर अठारना
कइल्ले छे. कौधकषाय, मानकषाय, मायाकषाय, अने दोलकषाय, ओ रीते आर

ક્રોધમાનમાયાલોભાઝ્યાઃ ‘ત જહા કસાયપદં નિરવસેસ માણિયવ્વં’ તથા કપાય-
પદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્ કપાયપદં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય ચતુર્દશં પદં તત્ સર્વમિદ-
વક્તવ્યમ્ તચ્ચૈવમ્ ‘કોઠકસાણ માણકસાણ, માયાકસાણ લોભકસાણ’ इत्यादि ।
ક્રોધકષાયો માનકષાયો માયાકષાયો લોભકષાયશ્ચેત્યાદિ । કિયત્પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપના-
સૂત્રસ્ય ચતુર્દશં પદમિદં વક્તવ્યં તત્રાહ—‘જાવ નિજ્જરિસ્સંતિ જાવ લોભેણં’ યાવત્
નિર્જરિણ્યન્તિ અષ્ટકર્મપ્રકૃતીઃ યાવત્ લોભેન એતત્પર્યન્તમેવ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય ચતુ-
ર્દશં પદં વક્તવ્યમ્ તત્ર—પૂર્વે કષાયાણાં ચતુષ્પ્રકારત્વમ્ ૧। કષાયાણામાત્મપ્રતિષ્ઠિ-
તાદિ પ્રકારચતુષ્કમ્ ૨, કષાયાણામુત્પત્તિસ્થાનચતુષ્કમ્ ૩, કષાયાણામ્ અનન્તા-
નુબન્ધ્યાદિ પ્રકારચતુષ્ટયમ્ ૪, પુનઃ—કષાયાણામ્—આમોગનિર્વર્તિતાદિપ્રકાર

और वे क्रोध, मान, माया और लोभ हैं । ‘तं जहा कसायपदं निरवसेसं
भाणियव्वं’ प्रज्ञापना सूत्र का चौदहवां पद जो कषायपद है वह यहां सर्व-
रूप से कह लेना चाहिये वह इस प्रकार से है—‘कोहकसाए, मानकसाए,
मायाकसाए, लोभकसाए’ इत्यादि क्रोधकषाय, मानकषाय मायाकषाय
और लोभकषाय इत्यादि प्रज्ञापना सूत्र का यह चौदहवां कषाय पद यहां
कहां तक का कहने के लिये ग्रहण करना चाहिये—तो इसके लिये कहा
गया है—‘जाव निज्जरिस्संति जाव लोभेणं’ यावत् लोभ के वेदन द्वारा
आठकर्मप्रकृतियों की निर्जरा करेंगे यहां तक का वह पद ग्रहण करना
चाहिये वहां पहिले कषायों के चार प्रकार कहे हैं कषायों के आत्म-
प्रतिष्ठित आदि चार प्रकार कहे हैं कषायों के चार उत्पत्तिस्थान कहे
हैं कषायों के अनन्तानुबन्धी आदि चार प्रकार कहे हैं पुनः कषायों के
आमोगनिर्वर्तित आदि चार प्रकार कहे हैं । जीव से लेकर वैमानिक

કષાય છે. “તંજહા કસાયપદં નિરવસેસં માણિયવ્વં” પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું બે
ચૌદમું પદ કષાય પદ છે તે સંપૂર્ણ રીતે અહીં કહી લેવું. તે આ પ્રમાણે
છે. “કોહકસાણ, માણકસાણ, માયાકસાણ, લોભકસાણ, ઇત્યાદિ ક્રોધકષાય, માન
કષાય, માયાકષાય અને લોભકષાય ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું આ ચૌદમું કષાય
પદ અહિં ક્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે તે બતાવવા કહ્યું છે—“જાવ
નિજ્જરિસ્સંતિ જાવ લોભેણં” યાવત્ લોભના વેદનથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોની
નિર્જરા કરશે આ કથન સુધીનું તે પદ અહિંયાં ગ્રહણ કરવું. ત્યાં પહેલા
ચાર પ્રકારો કહ્યા છે, કષાયોના આત્મપ્રતિષ્ઠિત વિગેરે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે.
કષાયોના ચાર ઉત્પત્તિ સ્થાનો કહ્યા છે. કષાયોના અનન્તાનુબંધી વિગેરે
ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. ફરીથી કષાયોના આલોગ નિર્વર્તિત વિગેરે ચાર પ્રકાર

ચતુષ્ટયમ્ ૫, જીવાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તમષ્ટકર્મપ્રકૃતીનામ્ અતીતવર્તમાનાનાગત-
કાલમાશ્રિત્ય ચયોપચયવન્ધોદીરણવેદનનિર્જરણપદયોજનેનાલાપકાઃ કર્તવ્યાઃ ।
તથાહિ—‘જીવા ણં મંતે ! કહિં ઠાણેહિં અદ્ઠ કમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ ? ગોયમા !
ચઝહિં ઠાણેહિં અદ્ઠકમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ, તં જહા—કોહેણં, માણેણં, માયાણ, લોમેણં’ ઇતિ । એવમ્—ચિર્ણંતિ, ચિર્ણિસ્સંતિ ૩, ઉવચિર્ણિસુ, ઉવચિર્ણંતિ, ઉવચિર્ણિ-
સ્સંતિ ૩, વંધિસુ, વંધંતિ, વંધિસ્સંતિ ૩, ઉદીરિસુ, ઉદીરંતિ, ઉદીરિસ્સંતિ ૩,
વેદિસુ, વેદંતિ, વેદિસ્સંતિ ૩, નિજ્જરિસુ, નિજ્જરંતિ, નિજ્જરિસ્સંતિ તં જહા—
કોહેણં, માણેણં, માયાણ, લોમેણં’ ઇતિ । इत्थं हि तत्रत्येऽन्तिमआलापप्रकारः
‘वैमाणिया णं मंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ निज्जरिस्संति’ वैमानिकाः
खलु भदन्त । कतिमिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृती निर्जरिष्यन्ति भगवानाह—‘गोयमा !’

પર્યન્ત આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કે અતીત વર્તમાન એવં અનાગત કાલ કો
આશ્રિત કરકે ચય, ઉપચય, વન્ધ, ઉદીરણ, વેદન, નિર્જરણ इन पदों
કો યોજના કરકે આલાપક કર લેના ચાહિયે એમ્મા કહા હૈ જૈસે—
‘જીવા ણં મંતે ! કહિં ઠાણેહિં અદ્ઠકમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ ?
ગોયમા ! ચઝહિં ઠાણેહિં અદ્ઠકમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ તં જહા કોહેણં
માણેણં માયાણ લોમેણં’ ઇતિ એવં—ચિર્ણંતિ ચિર્ણિસ્સંતિ ઉવચિર્ણિસુ
ઉવચિર્ણંતિ ઉવચિર્ણિસ્સંતિ વંધિસુ વંધંતિ વંધિસ્સંતિ ઉદીરિસુ ઉદીરંતિ
ઉદીરિસ્સંતિ વેદિસુ વેદંતિ વેદિસ્સંતિ નિજ્જરિસુ નિજ્જરંતિ નિજ્જરિસ્સંતિ
તં જહા—કોહેણં માણેણં માયાણ લોમેણં’ વહાં કા અન્તિમ આલાપ હસ
પ્રકાર સે હૈ ‘વૈમાણિયાણં મંતે ! કહિં ઠાણેહિં અદ્ઠકમ્મપગડીઓ નિજ્જ-
રિસ્સંતિ ?’ હૈ ભદન્ત ! વૈમાનિક કિતને સ્થાનોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયો

કહ્યા છે એવથી આરંભીને વૈમાનિક સુધી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ભૂત, વર્તમાન
અને ભવિષ્ય કાળનો આશ્રય કરીને ચય, ઉપચય, વન્ધ, ઉદીરણ, વેદન,
નિર્જરણ આ પદોને યોગેને આલાપકો બનાવી લેવા બોધ્યે તેમ કહ્યું છે
—‘જીવા ણં મંતે કહિં ઠાણેહિં અદ્ઠ કમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ ? ગોયમા !
ચઝહિં ઠાણેહિં અદ્ઠ કમ્મપગડીઓ ચિર્ણિસુ ત જહા કોહેણં માણેણં માયાણ
લોમેણં ઇતિ એવં ચિર્ણંતિ ચિર્ણિસ્સંતિ ઉવચિર્ણિસુ ઉવચિર્ણિસ્સંતિ વંધિસુ
વંધંતિ વંધિસ્સંતિ ઉદીરિસુ ઉદીરંતિ ઉદીરિસ્સંતિ વેદિસુ વેદંતિ વેદિસ્સંતિ, નિજ્જ-
રિસુ નિજ્જરંતિ નિજ્જરિસ્સંતિ તં જહા—કોહેણં માણેણં માયાણ લોમેણં’ ત્યાંને
છેલ્લો આલાપક પ્રકાર આ રીતે છે. “વૈમાણિયાણં મંતે ! કહિં ઠાણેહિં અદ્ઠ-
કમ્મપગડીઓ નિજ્જરિસ્સંતિ ?” હે ભગવન્ વૈમાનિકો કેટલા સ્થાનોથી આઠ
કર્મ પ્રકૃતિઓની નિર્જરા કરશે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન્યે કહ્યું કે—“ગોયમા !

હે ગૌતમ ! ‘ચઉહિં ઠાણેહિં’ ચતુર્ભિઃ સ્થાનૈઃ ‘તં જહા’ તથથા ‘કોહેણં જાવ લોભેણં’
 इति क्रोधेन यावत् लोभेन—अत्र यावत्पदेन मानमाययोर्ग्रहणम् तथा च क्रोधमान-
 मायालोभभेदेन कषायाश्चतुष्प्रकारका भवन्ति निरयावासस्थितानां नारकजीवाना-
 मष्टापि कर्माणि उदये वर्त्तमानानि भवन्ति उदयवर्तिनां च कर्मणामवश्यमेव निर्जर-
 णं कषायोदयवर्त्तिनश्च ते नारकादयो जीवाः ततश्च कषायाणामुदये कर्म निर्ज-
 राया अवश्यमेव संभवात् क्रोधमानमायालोभैर्वैमानिकानामष्टकर्मणां निर्जरणम्
 भवतीति कथ्यते इति । अनन्तरं कषायाः क्रोधादारभ्य लोभान्ता निरूपिताः ते
 च कषायाः चतुःसंख्यत्वात् कृतयुग्मलक्षणसंख्याविशेषवाच्या भवन्तीत्यतो
 युग्मस्वरूपप्रतिपादनाय आह—‘कइ णं भंते ! जुम्मा पणत्ता’ कति खलु भदन्त !
 युग्मानि राशयः प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि । ‘गोयमा !’

કી નિર્જરા કરેંગે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘ચઉહિં ઠાણેહિં’ ચાર સ્થાનોં સે તં જહા—જૈસે ‘કોહેણં જાવ લોભેણં’
 क्रोध से यावत् लोभ से यहां यावत्पद से मान माया का ग्रहण हुआ
 हैं तथा च—क्रोध मान माया और लोभ के भेद से कषायें चार प्रकार
 के होते हैं । नरकावास में स्थित नारक जीवों के उदय में आठों कर्म वर्त-
 मान होते हैं । उदयवर्त्ती कर्मों की निर्जरा आवश्यक ही होती है वे नारक
 जीव कषायोदयवर्त्ती होते हैं इससे यह मानना चाहिये कि कषायोदय
 में कर्म निर्जरा अवश्य ही संभवित है इसीसे क्रोध मान माया और
 लोभ इनके उदय से वैमानिक देवों तक के आठ कर्मों की निर्जरा
 होती है ऐसा कहा गया है । कषाय चार प्रकारका कहा गया है सो
 यह प्रकारतारूप संख्या कृतयुग्मादिसंख्याविशेषरूप होता है इसी
 बात को कहनेके लिये सूत्रकार प्रश्नोत्तर पूर्वक कहते हैं—‘कइ णं भंते !

હે ગૌતમ ! “ચઉહિં ઠાણેહિં” ચાર સ્થાનોથી “તંજહા” ભેમ કે—“કોહેણં
 जाव लोभेणं” क्रोधથી, માનથી માયાથી અને લોભથી ક્રોધ, માન, માયા, અને
 લોભના ભયથી કષાયો ચાર પ્રકારના છે નરકાવાસમાં રહેલા નારક જીવોને
 આઠે કર્મ ઉદયમાં રહે છે. અને ઉદય થયેલ કર્મોની નિર્જરા અવશ્ય થાય
 છે. તે નારક જીવો કષાયથી ઉદય થનારા હોય છે તેથી એમ માનવું જોઈએ
 કે કષાયોના ઉદયમાં કર્મોની નિર્જરા જરૂર થાય છે. તેથી ક્રોધ, માન, માયા,
 લોભના ઉદયથી વૈમાનિક દેવોને આઠ કર્મોની નિર્જરા થાય છે. તેમ કહેવામાં
 આવ્યું છે. કષાયો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે આ પ્રકારરૂપ સંખ્યા યુગ્માદિ
 સંખ્યાવિશેષરૂપ હોય છે એજ વાત બતાવવા સૂત્રકાર પ્રશ્નોત્તરના રૂપે કહે
 છે.—“કइ णं भंते ! जुम्मा पणत्ता” હે ભગવન્ યુગ્મ—રાશિયો કેટલા પ્રકારની

હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ ચત્તારિ યુગ્માનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘તં જહા’ તથથા ‘કહજુમ્મે’ કૃતયુગ્મમ્ ‘તેયોએ’ ટ્રયોજઃ ‘દાવરજુમ્મે’ દ્વાપરયુગ્મમ્ ‘કલિયોએ’ કલયોજઃ એવં ચતુષ્પ્રકારકં યુગ્મમ્ આરૂપાતં ભવતિ અત્ર ગણિતશાસ્ત્રપરિભાષયા સમોરાશિયુગ્મમિતિ કથ્યતે વિષમો રાશિસ્તુ ઓજ ઇતિ કથ્યતે યદ્યપિ અત્ર દ્વાવેવ રાશી યુગ્મપદવાચ્યૌ કૃતયુગ્મદ્વાપરયુગ્માભ્યૌ એતયોરેવ સમરાશિત્વાત્ દ્વૌ ચ ટ્રયોજ કલયોજનામકૌ રાશી તયોર્વિષમત્વેનોજઃ શબ્દવાચ્યત્વાત્ તથા ચ દ્વૌ યુગ્મશબ્દવાચ્યૌ દ્વૌ ટ્રયોજઃ શબ્દવાચ્યૌ ભવતસ્તથાપિ પ્રકૃતે યુગ્મશબ્દેન રાશયો વિવક્ષિતાઃ અતઃચત્તારિ યુગ્માનિ રાશયઃ કથિતાઃ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવ-

જુમ્મા પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! યુગ્મ-રાશિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ જુમ્મા પન્નત્તા’ યુગ્મ ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘કહજુમ્મે’ કૃત-યુગ્મ તેયોએ’ ટ્રયોજ ‘દાવરજુમ્મે’ દ્વાપરયુગ્મ ‘કલિયોએ’ કલયોજ યહાં ગણિતશાસ્ત્ર કી પરિભાષા કે અનુસાર સમ રાશિકા નામ યુગ્મ હૈં ઓર વિષમરાશિકા નામ ઓજ હૈં, યદ્યપિ યહાં પર દોહી રાશિ કૃતયુગ્મ ઓર દ્વાપરયુગ્મ યુગ્મશબ્દવાચ્ય હુઈ હૈં ક્યોંકિ યે દોનોં હી સમ રાશિ હૈં તથા ટ્રયોજ ઓર કલયોજ યે દો રાશિયાં વિષમરાશિ હોને કે કારણ ઓજશબ્દવાચ્ય હુઈ હૈં હસ પ્રકાર દો રાશિયાં યુગ્મ શબ્દવાચ્ય ઓર દો રાશિયાં ઓજશબ્દવાચ્ય હોતી હૈં ફિર બી પ્રકૃત મેં યુગ્મશબ્દ રાશિયાં વિવક્ષિત હુઈ હૈં । હસલિયે ચાર યુગ્મ રાશિયાં કહી ગઈ હૈં ।

કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે “ગોયમા ! હે ગૌતમ “ચત્તારી જુમ્મા પન્નત્તા” યુગ્મ ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. “તજહા” જે આ પ્રમાણે છે. “કહજુમ્મે” કૃતયુગ્મ “તેયોએ” ટ્રયોજ “દાવરજુમ્મે” દ્વાપર યુગ્મ “કલિયોએ” કલયોજ અહિંયાં ગણિત શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે સમરાશીનું નામ યુગ્મ છે. અને વિષમ રાશીનું નામ ઓજ છે. જે કે અહિંયાં કૃતયુગ્મ અને દ્વાપર યુગ્મ એ બે જ રાશી યુગ્મ પદથી કહેવામાં આવી છે. કેમકે એ બંને સમરાશી છે. તથા ટ્રયોજ અને કલયોજ એ બે રાશીયો વિષમ રાશી હોવાથી ઓજ શબ્દથી કહેવાઈ છે. આ રીતે બે રાશી યુગ્મ શબ્દ વાચ્ય અને બે રાશી ઓજ શબ્દ વાચ્ય થાય છે. તેા પણ આશુ પ્રકરણમાં યુગ્મ શબ્દથી રાશીયો ગ્રહણ કરાઈ છે. તેથી યુગ્મ રાશીયો ચાર કહેવામાં આવી છે.

મુચ્છ જાવ કલિઓગે' તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે યાવત્ કલયોજઃ, અત્ર યાવત્પદેન 'કલ્પજુમ્મે તેઓગે દાવજુમ્મે' इति ત્રયાણાં ગ્રહણં ભવતીતિ હે ભદન્ત ! એતેપાં કૃતયુગ્માદિનામ કથમભૂત કચ્ચ તેષામર્થ इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-કૃતયુગ્માદિ પદાનામન્વર્થમાવિષ્કુર્વન્નાહ-'ગોયમા !' इत्यादि । 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! જે જાં રાસી ચતુષ્કર્ણં' યઃ સ્વલુ રાશિઃ ચતુષ્કેણ 'અવહારેણ' અપહારેણ અરપતાકરણે-નેત્યર્થઃ 'અવહીરમાણે' અપહ્રિયમાણઃ 'ચતુષ્કર્ણવસિણ' ચતુઃ પર્યવસિતો ભવેત્ યાદૃશસંખ્યાવિશેષે ચતુઃ સંખ્યયા વિમાજને કૃતે સતિ ચત્વાર એવાવશિષ્ટા ભવેયુઃ તસ્ય કૃતયુગ્મમિતિ નામ ભવતિ યમ્માત્ રાશિ વિશેષાત્ ચતુર્ણાં ચતુર્ણામપહારે કૃતેન્તે ચત્વાર એવ અવશિષ્ટાઃ ભવેયુર્થયા પોઢશદ્વાત્રિશદિત્યાદિ એતસ્યૈવ કૃત-

અત્ર ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં-'સે કેળદેળં મંતે ! એવમુચ્છ જાવ કલિઓગે' હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ યાવત્ કલયોજ પર્યન્ત ચાર રાશિયાં કહી ગઈ હૈં ? યહાં પર યાવત્ શબ્દ સે 'કલ્પજુમ્મે તેઓગે દાવજુમ્મે' इन पदों का संग्रह हुआ है पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि कृतयुग्मादि ऐसा नाम कैसे क्यों हुआ इनका अर्थ क्या है ? इसके उत्तर में प्रशु कहते हैं-हे गौतम ! इन कृतयुग्मादि-पदों का अन्वर्थ नाम इस प्रकार से है । 'जे जं रासी चतुष्कर्णं अवहारेणं अवहीरमाणे चतुषज्जवसिण' जो राशि चार संख्या से-चार से भाजित होकर चार बचे ऐसी होती है वह कृतयुगम है अर्थात् जिस राशिविशेष में से चार २ कम करते २ अन्त में चार ही बचे उसका नाम कृतयुगम है । जैसे १६, ३२ इत्यादि संख्या । इन संख्याओं में

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશુને એવું પૂછે છે કે—“સે કેળદેળં મંતે ! એવમુચ્છ જાવ કલિઓગે” હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહેો છો કે યાવત્ કલયોજ સુધી ચાર રાશીયો કહેવામાં આવી છે ? અહિંયાં યાવત્પદથી “કલ્પજુમ્મે તેઓગે દાવજુમ્મે” આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે પૂછવાનો હેતુ એ છે કે-કૃતયુગ્મ વિગેરે એ પ્રમાણે નામ કેવી રીતે અને કેમ થયા ? અને તેનો અર્થ શું છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ કૃત યુગ્મ વિગેરે પદો આ રીતે અન્વર્થ થાય છે. “જે જાં રાસી ચતુષ્કર્ણં અવહારે જાં અવહીરમાણે ચતુષ્કર્ણવસિણ” જે રાશી ચારની સંખ્યાથી-ચારથી ઓછા કરતાં ચાર બચે છે તે યુગ્મ કૃતયુગ્મ કહેવાય છે. અર્થાત્ જે રાશી વિશેષમાં ચાર ચાર ઓછા કરતાં કરતાં છેવટે ચાર જ બચે તેનું નામ કૃતયુગ્મ છે. જેમ કે-૧૬-૩૨ વિગેરે સંખ્યા આ સંખ્યાઓમાંથી ચાર ચાર કમ કરતાં

યુગ્મ નામ ઇતિભાવઃ । ‘સે ત્તં કલ્પજુમ્મે’ તદેતત્ કૃતયુગ્મમિતિ । ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે તિપજ્જવસિણ સેત્તં તેયોણ ? યઃ સ્વલ્લુ રાશિઃ ચતુષ્કેણ અપહારેણ અપહ્રિયમાણસ્તિપર્યવસિતો ભવેત્ તદેતત્ ત્રયૌજ્ઞમિતિ, યસ્માત્ રાશિસમુદાયવિશેષાત્ ચતુર્ણાં ચતુર્ણામપહારે કૃતે સતિ અન્તે તિસ્ર એવ સંખ્યા અવશિષ્ટા ભવેયુઃ તસ્માત્ તસ્ય ત્રયૌજ્ઞમિતિ નામ યથા પચ્ચદશત્રયોર્વિંશતિરિત્યાદિ । ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે’ યઃ સ્વલ્લુ રાશિઃ ચતુષ્કેણ ચતુઃ સંખ્યયા અપહારેણ વિભાજનેન અપહ્રિયમાણઃ-વિભાગીક્રિયમાણઃ સન્ ‘દુપજ્જ વસિણ’ દ્વિપર્યવસિતઃ દ્વાભ્યામેવાવશિષ્ટો ભવેત્ યથા ષટ્, દશેત્યાદિ । ‘સે ત્તં દાવરજુમ્મે’ તદેતત્ દ્વાપરયુગ્મમ્ ઇતિ નામ્ના વ્યપદિશ્યતે । ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે એગપ્પજ્જવસિણ સે ત્તં કલિઓણ’ યઃ સ્વલ્લુ રાશિઃ સમુદાયઃ ચતુષ્કેણ અપહારેણ અપહ્રિયમાણઃ એકપર્યવસિતઃ તસ્માત્ સ કલ્પયોજઃ યત્ર રાશીં ચતુઃસંખ્યયા વિભાગે કૃતે સતિ અન્તે એકોઽવશિષ્ટો ભવેત્ સ રાશિઃ કલ્પયોજશબ્દેન વ્યપદિશ્યતે યથા ત્રયોદશસપ્તદશેત્યાદિ । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા !

સે ચાર ૨ કમ કરને પર અન્ત મેં ચાર હી વચ્ચતે હૈં । ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે તિપજ્જવસિણ સેત્તં તેયોણ’ જિસ રાશિ મેં સે ચાર ૨ ઘટાતે અન્ત મેં ૩ વચ્ચતે હૈં વહ રાશિ ત્રયોજ હૈ । જૈસે ૧૫, ૨૩ આદિ સંખ્યાઈ । इन संख्याओं में से ४-४ कम करने पर अन्त में ३ वचते हैं । ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે દુપજ્જ વસિણ સેત્તં દાવરજુમ્મે’ જિસ રાશિમેં સે ચાર ૨ કમ કરને પર અન્ત મેં દો વચ્ચતે હૈં વહ રાશિ દ્વાપરયુગ્મ-રાશિ હૈં । જૈસે ૬, ૧૦ ઇત્યાદિ સંખ્યા । तथा ‘જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે એગપ્પજ્જવસિણ સે નં કલિઓણ’ જિસ રાશિ મેં સે ચાર ૨ કમ કરને પર અન્ત મેં એક વચ્ચતા હૈં વહ રાશિ કલ્પયોજ શબ્દ સે વ્યવહૃત્ હોતી હૈ ।

છેવટે ચાર ૪ બચે છે. તથા “જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણં અવહીરમાણે તિપજ્જવસિણ સે ત્તં તેઓણ” જે રાશીમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં છેવટે ૩ ત્રણ બચે તે રાશિઓ ઓછા કહેવાય છે. જેમ કે-૧૫-૨૩ વિગેરે સંખ્યાઓ. આ સંખ્યાઓમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં અંતમાં ત્રણ બચે છે. “જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણ અવહીરમાણે દુપજ્જવસિણ સે ત્તં દાવરજુમ્મે” જે રાશીમાંથી ચારચાર ઓછા કરતાં છેવટે બે બચે તે રાશિ દ્વાપર યુગ્મરાશિ કહેવાય છે. જેમ કે-૬-૧૦ વિગેરે સંખ્યા તથા “જે નં રાસી ચતુષ્કણં અવહારેણ અવહીરમાણે એગપ્પજ્જવસિણ સે નં કલિઓણ” જે રાશીમાંથી ચાર ચાર ઓછા કરતાં છેવટે એક બચે તે રાશી કલ્પે. જેમ કે-૧૩-૧૭

एवं बुच्चइ जाव कलिओए' तत् तेनार्येन गौतम ! एवमुच्यते यावत् कल्योज इति
अत्र यावत् पदेन कृतयुग्मयोजद्वापरयुग्मानां संग्रहो भवति हे गौतम ! राशि-
विशेषाणां कृतयुग्मादिनामकरणे अयमेव हेतु वर्चते पारिभाषिकानि एतानि नामानि
भवन्ति शास्त्रे एवमेव प्रतिपादनात् इति ॥सू० २॥

अनन्तरं पूर्वसूत्रे कृतयुग्मादिराशयो निरूपिताः अथ तैरेव राशिभिर्नारका-
दीन् निरूपयन्नोह—‘नेरइया णं भंते !’ इत्यादि ।

मूलम्—नेरइया णं भंते ! किं कडजुम्मा तेओगा दावरजुम्मा
कलिओगा गोयमा ! जहन्नपदे कडजुम्मा उक्कोसपए तेओगा
अजहन्नक्कोसपदे सिय कडजुम्मा जावसिय कलिओगा एवं जाव
थणियकुमारा । वणस्सइकाइया णं भंते पुच्छा गोयमा ! जहन्न-
पदे अपदा उक्कोसपदे य अपदा अजहन्नक्कोसपदे सिय कड-
जुम्मा जाव सिय कलिओगा । वेइंदिया णं भंते पुच्छा गोयमा !
जहन्नपदे कडजुम्मा उक्कोसपदे दावरजुम्मा अजहन्नमणुक्को-
सपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा । एवं जाव चउरिं-
दिया । सेसा एगिंदिया जहा वेइंदिया पंचिंदिया तिरिक्खजोणिया
जाव वेमाणिया जहा नेरइया । सिद्धा जहा वणस्सइकाइया ।
इत्थीओ णं भंते ! किं कडजुम्मा तेओगा दावरजुम्मा कलि-
आगा गोयमा ! जहन्नपदे कडजुम्माओ उक्कोसपदे कडजुम्माओ

जैसे १३, १७ आदि इसी कारण हे गौतम । मैंने ऐसा कहा है कि
कल्योजपर्यन्त चार राशिघां कही गई हैं । अर्थात् कृतयुग्म आदि नाम
करने में यही हेतु है । ये सब नाम पारिभाषिक नाम हैं । क्योंकि शास्त्र
में ऐसा ही प्रतिपादन किया है ॥ सू० २ ॥

વિગેરે સંખ્યા આ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—કલ્યેજ સુધી
ચાર રાશિયો કહી છે. અર્થાત્ કૃતયુગ્મ. વિગેરે નામ કહેવામાં આજ કારણ
છે. આ તમામ નામો પારિભાષિક નામો છે. કેમ કે શાસ્ત્રમાં આ રીતે જ
તેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ॥સૂ० ૨॥

અજહન્નમણુકોસપદે સિય કહજુમ્માઓ જાવ સિય કલિઓ-
ગાઓ એવં અસુરકુમારિત્થિઓ વિ. જાવ થાણિયકુમારિત્થીઓ।
એવં તિરિક્ખજોણિય ઇત્થીઓ એવં મણુસિત્થીઓ એવં જાવ
વાળમંતરજોડિસિયવેમાણિય દેવત્થીઓ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા-નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિમ્ કૃતયુગ્માઃ ત્ર્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ
કલ્યોજાઃ, ગૌતમ ! જઘન્યપદે કૃતયુગ્માઃ, ઉત્કૃષ્ટપદે ત્ર્યોજાઃ અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે
સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ એવં યાવત્ સ્તનિકુમારાઃ વનસ્પતિકા-
યિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યપદે અપદા ઉત્કૃષ્ટપદે ચાપદાઃ
અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્સ્યાત્ કલ્યોજાઃ । દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ
ભદન્ત ! પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યપદે કૃતયુગ્માઃ ઉત્કૃષ્ટપદે દ્વાપરયુગ્માઃ
અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ । એવં
યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ, શેષા એકેન્દ્રિયા યથા દ્વીન્દ્રિયાઃ । પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકા યાવત્ વૈમાનિકા યથા નૈરયિકાઃ । સિદ્ધા યથા વનસ્પતિકાયિકાઃ । સ્ત્રિયઃ
સ્વલુ ભદન્ત ! કિં કૃતયુગ્માઃ ત્ર્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજાઃ ગૌતમ ! જઘન્યપદે
કૃતયુગ્માઃ ઉત્કૃષ્ટપદે કૃતયુગ્માઃ, અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્
કલ્યોજાઃ । એવમસુરકુમારસ્ત્રિયોઽપિ યાવત્ સ્તનિતકુમારસ્ત્રિયઃ, એવં તિર્યગ્યોનિકા-
સ્ત્રિયઃ, એવં મનુષ્યસ્ત્રિયઃ, એવં યાવત્ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષકવૈમાનિકદેવસ્ત્રિયઃ ॥ સૂ. ૩॥

ટીકા—‘નેરહ્યા ણં મંતે ।’ નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કિં કહજુમ્મા તેયોગા
દાવરજુમ્મા કલિયોગા’ કિં કૃતયુગ્માઃ ત્ર્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજાઃ હે ભદન્ત !

પૂર્વ સૂત્ર મેં જો કૃતયુગ્માદિરૂપ રાશિયોં કા વર્ણન ક્રિયા હૈ અંબ
ઉન્હીં રાશિયોં સે નારકાદિકોં કા નિરૂપણ સૂત્રકાર કરતે હૈં ।

‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં કહજુમ્મા તેઓગા દાવરજુમ્મા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘નેરહ્યા ણં
મંતે !’ હે ભદન્ત ! જો નૈરયિકા હૈં તે કિ ‘કહજુમ્મા તેઓગા દાવર-
જુમ્મા કલિયોગા’ કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં ? યા દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ? યા કલ્યો-

પહેલા સૂત્રમાં કૃતયુગ્મ વિગેરે રાશિયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે,
હવે એજ રાશિયોથી સૂત્રકાર નારકાદિ જીવોનું નિરૂપણ કરે છે.

“નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં કહજુમ્મા તેઓગા દાવરજુમ્મા”

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—
“નેરહ્યા ણં મંતે ! હે ભગવન્ ને નારકીય જીવ છે તેઓ “કહજુમ્મા તેઓગા

इमे नारकाः किं कृतयुग्मराशिरूपाः त्र्योजराशिरूपाः द्वापरयुग्मराशिरूपाः कल्यो-
जराशिरूपाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे
गौतम ! ‘जहन्नपदे कडजुम्मा’ जघन्यपदे कृतयुग्माः अत्यन्तस्तोकत्वेन कृतयुग्म
संज्ञिता नारका जघन्यपदे भवन्ति इत्यर्थः । ‘उक्कोसपदे तेयोगा’ उत्कृष्टपदे
त्र्योजाः, सर्वोत्कृष्टतायाम् त्र्योजसंज्ञिता भवन्ति नारका इत्यर्थः, ‘अजहन्नुक्को-
सपदे सिय कडजुम्मा जाव सिय कलिओगा’ अजघन्योत्कृष्टपदे स्यात् कृतयुग्माः,
यावत् स्यात् कल्योजाः मध्यमपदे चतुर्विधा अपि नारका भवन्ति, अत्र यावत्पदेन
स्यात् कृतयुग्माः स्यात् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्मा एतेषां ग्रहणं भवति तथा चा-
जघन्योत्कृष्टात्मकमध्यमपदे स्यात् कृतयुग्मराशिरूपाः स्यात् त्र्योजः संज्ञिताः स्यात्
द्वापरयुग्मसंज्ञिताः स्यात् कल्योजराशिरूपा भवन्तीतिभावः, एतच्च सर्वं वचन

जरूप हैं ? अर्थात् इनका प्रमाण क्या कृतयुग्मराशिरूप हैं ? या त्र्योज-
राशिरूप हैं या द्वापराशिरूप हैं या कल्योजराशिरूप हैं ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नपदे०’ में नैरयिक कृतयुग्म-
रूप हैं क्योंकि नारकियों का जघन्य प्रमाण अत्यन्तस्तोक कहा गया है
इसलिये ये कृतयुग्म राशिवाले कहे गये हैं । ‘उक्कोसपदे तेयोगा’
तथा सर्वोत्कृष्टता में ये त्र्योजराशिवाले हैं । ‘अजहन्नुक्कोसपदे०’ तथा
अजघन्योत्कृष्टपदरूप मध्यमपद में नारक चारों प्रकार के होते हैं ।
कृतयुग्मराशिरूप भी होते हैं त्र्योजराशिरूप भी होते हैं द्वापरराशि-
रूप भी होते हैं और कल्योजराशिरूप भी होते हैं । यहाँ यावत्पद से
स्यात् कृतयुग्माः यावत् त्र्योजाः स्यात् द्वापरयुग्माः’ इन पदों का ग्रहण

‘દાવરજુમ્મા કલિયોગા’ શું કૃતયુગ્મરૂપ છે ? કે ત્ર્યોજ રૂપ છે ? કે
દ્વાપરયુગ્મ છે ? કે કલ્યોજરૂપ છે ? અર્થાત્ તેઓનું પ્રમાણ કૃતયુગ્મ
રાશિરૂપ છે ? કે દ્વાપરરાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજરાશિ રૂપ છે ?
આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! ‘જહન્નપદે’ જઘન્ય
પદમાં નૈરયિક કૃતયુગ્મરૂપ છે. કેમ કે—નારકિયોનું જઘન્ય પ્રમાણ અત્યંત સ્તોક
કહ્યું છે. તેથી તે કૃતયુગ્મ રાશિવાળા કહ્યા છે. “ઉક્કોસપદે તેયોગા” તથા
સર્વોત્કૃષ્ટપણમાં ત્ર્યોજરાશિવાળા છે. “અજહન્નુક્કોસપદે” અજઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ
મધ્યમપદમાં ચારે પ્રકારના નારક થાય છે. કૃતયુગ્મરાશિ રૂપે પણ થાય છે.
ત્ર્યોજ રાશિ રૂપે પણ થાય છે. દ્વાપર રાશિ રૂપે પણ થાય છે અને કલ્યોજ
રાશિ રૂપે પણ હોય છે. અહિં યાવત્પદથી “સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ ત્ર્યોજાઃ
સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ” આ પદો થકી કરાયા છે. આ સ્પષ્ટ કથન વચનની

પ્રમાણ્યાદેવ અવગન્તવ્યમ્ તત્ત્વસ્યાતિસૂક્ષ્મત્વાદિતિ । ‘એવં જાવ થળિયકુમારા’
 એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ એવમ્ યથા નારકાઃ જઘન્યપદે કૃતયુગમસંજ્ઞિતા ઉત્કૃષ્ટ-
 પદે ટ્રયોજાઃ જઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મકમધ્યમપદે સ્યાત્ કૃતયુગમાદિસંજ્ઞિતાશ્ચતુર્વિધા અપિ
 ભવન્તિ યથૈવ-નારકવદેવ અસુરકુમારાદારભ્ય સ્તનિતકુમારપર્યન્ત દેવા અપિ જઘ-
 ન્યપદે કૃતયુગમસંજ્ઞિતાઃ ઉત્કૃષ્ટપદે ટ્રયોજાઃ જઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મકમધ્યમપદે કૃતયુગમા-
 દિરૂપાશ્ચતુર્વિધા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘વળસ્સકાહયાણં પુચ્છા’ વનસ્પતિ-
 કાથિકાનામ્ પૃચ્છા હે ભદન્ત ! વનસ્પતિકા જીવાઃ કિંકૃતયુગમરાશિરૂપાઃ ટ્રયોજા
 દ્વાપરયુગમરાશિભૂતાઃ કલ્પોજા વેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘જહન્ન’ ઇત્યાદિ । ‘જહન્ન-

હુઆ હૈ યહ સ્વ કથન વચન કી પ્રમાણતા સે હી જાનનાં ચાહિયે કયોંક
 તત્ત્વ અતિસૂક્ષ્મ હોતા હૈ । ‘એવં જાવ થળિયકુમારા’ જિસ પ્રકાર સે
 નારક જઘન્યપદ મેં કૃતયુગમ રાશિરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદમેં ટ્રયોજરાશિ-
 રૂપ કહે ગયે હૈં, તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મક મધ્યમપદ મેં કથંચિત્ કૃત-
 યુગમાદિ ચારોં પ્રકાર કી રાશિરૂપ કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર સે અસુર-
 કુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત દેવ ભી જઘન્ય પદમેં કૃતયુગમ-
 રાશિપ્રમાણ હૈં । ઉત્કૃષ્ટપદમેં ટ્રયોજરાશિ પ્રમાણ હૈં તથા અજઘન્ય
 અનુત્કૃષ્ટાત્મક મધ્યમપદ મેં કથંચિત્ વે કૃતયુગમાદિરૂપ ચારોં રાશિ-
 વાલે હૈં । ડસી પ્રકાર સે ‘વળસ્સકાહયાણં પુચ્છા’ વનસ્પતિકાથિકોં
 કે વિષય મેં પ્રશ્ન ગૌતમ ને ક્રિયા હૈ-અન્હોંને પૂછા હૈ હે ભદન્ત ! વનસ્પતિ-
 કાથિક જીવ કયા કૃતયુગમરાશિરૂપ હૈં ? યા ટ્રયોજરાશિરૂપ હૈં ? યા
 દ્વાપરયુગમરાશિરૂપ હૈં ? યા કલ્પોજરાશિરૂપ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુને કહા

પ્રમાણુતથી જ સમજવું કેમ કે તત્ત્વ અત્યંત બારીક હોય છે. “એવં જાવ
 થળિયકુમારા” નારકોને જે પ્રમાણે જઘન્યપદથી કૃતયુગમ રાશિ રૂપ અને
 ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ટ્રયોજ રાશિ રૂપ કહેવામાં આવ્યા છે. તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મક
 મધ્યમ પદમાં કથંચિત્ કૃતયુગમ વિગેરે ચારે પ્રકારની રાશિ રૂપે કહ્યા છે. તે
 જ રીતે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના દેવ પણ જઘન્યપદમાં
 કૃતયુગમ રાશિ પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદમાં ટ્રયોજ રાશિ પ્રમાણ છે. તથા
 અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટવાળા મધ્યમ પદમાં કથંચિત તેઓ કૃતયુગમાદિરૂપ ચારે
 રાશિવાળા છે. એજ રીતે “વળસ્સકાહયાણં પુચ્છા” વનસ્પતિ કાથિકોના વિષયમાં
 પણ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો છે કે-હે ભગવન્ વનસ્પતિકાથિક શુવ
 શું કૃતયુગમ રાશિ રૂપ છે ? અથવા ટ્રયોજ રાશિ રૂપ છે ? કે દ્વાપરયુગમ
 રાશિ રૂપ છે ? કે કલ્પોજ રાશિ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

પદે અપદા' જઘન્યપદે વનસ્પતિકાયિકાઃ સામાન્યતોઽપદાઃ, 'ઉક્તોસપદેય અપદા' ઉત્કૃષ્ટપદે ચાપદાઃ વનસ્પતિકાયેષુ જઘન્યપદસ્યોત્કૃષ્ટપદસ્ય ચ સંભાવના નાસ્તિ યતો જઘન્યપદમુત્કૃષ્ટપદં ચ નિયતસંખ્યારૂપ ભવતિ एतादृશનિયતસંખ્યારૂપં જઘન્યપદમુત્કૃષ્ટપદં ચ નારકાદિષુ કાલાન્તરેઽપિ સંભવતિ પરન્તુ વનસ્પતિકાયવિષયે જઘન્યપદમુત્કૃષ્ટપદં ચ કાલાન્તરેઽપિ ન સંભવતિ યતો વનસ્પતિજીવાઃ પરમ્પરયા મોક્ષે ગચ્છન્તિ તથાપિ તે જીવાઃ અનન્તરાશિરૂપા ભવન્તોઽપિ તેષુ રાશિષુ અનિયતરૂપત્વં ભવતિ વ્યવહારનયેન इत्यतः स राशिरनियतस्वरूपो भवति । अयमाशयः जघन्यपदमुत्कृष्टपदं च एतदुभयमपि नियतसंख्यारूपम् एतच्च नियतसंख्या वत्सु नारकादिष्वेव संभवति न तु अनियतसंख्यावत्सु वनस्पतिकायેષુ ભવતિ

હૈ—'જહન્ન૦' હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ જઘન્યપદ મેં સામાન્યતઃ અપદ હૈં અર્થાત્ વનસ્પતિકાયિક મેં જઘન્ય પદ કી સંભાવના નહીં હૈં હસી પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટપદ કી ભી સંભાવના નહીં હૈં । ક્યૌંકિ જઘન્યપદ ઔર ઉત્કૃષ્ટ પદ નિયતસંખ્યારૂપ હોતા હૈં । એસા સંખ્યારૂપ જઘન્ય પદ ઔર ઉત્કૃષ્ટ પદ કાલાન્તર મેં ભી નારકાદિકૌં મેં સંભવિત હોતા હૈં પરન્તુ વનસ્પતિકાયિકૌં કે વિષય મેં જઘન્ય પદ ઔર ઉત્કૃષ્ટ પદ કાલાન્તર મેં ભી સંભવિત નહીં હોતા હૈં । ક્યૌંકિ વનસ્પતિકાયિક જીવ પરમ્પરા સમ્બન્ધ સે મોક્ષ મેં ભી જાતે હૈં । ફિર ભી યે જીવ અનન્ત રાશિરૂપ બને રહતે હૈં । હસી કારણ વ્યવહારરૂપ સે इनकी राशियों में अनियतरूपता रहती है । इसका आशय ऐसा है—जघन्य पद और उत्कृष्ट पद ये दोनों पद नियम से संख्यारूप होते हैं । और इसीसे ये दोनों पद नियत संख्यावाले नारकादिकों में ही संभवते हैं । अनियत संख्या-

કે—“જહન્ન” હે ગૌતમ ! વનસ્પતિ કાયિક જીવ જઘન્યપદથી સામાન્યતઃ અપદ છે. અર્થાત્ વનસ્પતિ કાયિકમાં જઘન્યપદ સંભવતું નથી. તેજ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પદ નિયત સંખ્યારૂપ હોય છે. એવું નિયત સંખ્યારૂપ જઘન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ કાલાન્તરમાં પણ નારકાદિકે સંભવે છે પરંતુ વનસ્પતિ કાયિકના વિષયમાં જઘન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ કાલાન્તરમાં પણ સંભવતું નથી કેમ કે વનસ્પતિકાયિક જીવ પરમ્પરા સંબંધથી મોક્ષમાં પણ જાય છે. તે પણ આ જીવ અનંત રાશિ રૂપ બની રહે છે એજ વ્યવહાર રૂપથી તેઓની રાશિયોમાં અનિયત રૂપ પણ રહે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે—જઘન્ય પદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ એ બન્ને પદ નિયતસંખ્યા રૂપ હોય છે. અને

સંભાવનાઽત્રોભયોરતો વનસ્પતિકાયેષુ અપદત્વં કથિતમ્ । ‘અજહન્નુકોસપદે ચ સિય કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે ચ સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ, અત્ર યાવત્પદેન ‘સ્યાત્ ઝ્યોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ’ ઇત્યનયોઃ સંગ્રહ, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાત્મકમધ્યમપદે ચ કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ કદાચિત્ ઝ્યોજાઃ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્માઃ કદાચિત્ કલ્યોજાઃ ભવન્તિ વનસ્પતિકાયિકા ઇતિ । ‘વેઈંદિયા ણં પુચ્છા’ દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ઇતિ પૃચ્છા હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ જીવાઃ કિં કૃતયુગ્માઃ ઝ્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજા વેતિ પ્રશ્નઃ, મગ ઘાનાહ-‘ગોયમા !’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નપદે કહજુમ્મા’ જઘન્યપદે કૃતયુગ્માઃ કૃતયુગ્મસંજ્ઞિતા ભવન્તિ અત્યન્તસ્તોકત્ત્રાત્ । ‘ઉકોસપદે દાવરજુમ્મા’ ઉત્કૃષ્ટપદે દ્વાપરયુગ્માઃ-દ્વાપરયુગ્મસંજ્ઞિતાઃ ‘અજહન્નમણુકોસપદે સિય કહજુમ્મા જાવ સિય કલિઓગા’ અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે મધ્યમપદે ઇત્યર્થઃ સ્યાત્ કૃતયુગ્મા યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ મધ્યમપદે કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ કદાચિત્ ઝ્યોજાઃ

વાલે વનસ્પતિકાયોં મેં નહીં । હસલિયે હન પદોં કી યહાં સંભાવના કો નહીં લેકર ‘અપદ’ એસા કહા હૈ । ‘અજહણુકોસપદે૦’ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ મેં યે કિસી અપેક્ષા સે કૃત યુગ્મરૂપ બી હૈ ઝ્યોજરાશિરૂપ બી હૈ દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ બી ઓર કલ્યોજરૂપ બી હૈ ‘વેઈંદિયા ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવ કયા કૃતયુગ્મરૂપ હૈં યા ઝ્યોજરાશિરૂપ હૈં ? યા દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ હૈં ? યા કલ્યોજરાશિરૂપ હૈં હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા૦’ હે ગૌતમ દો હન્દ્રિય જીવ જઘન્યપદ મેં કૃતયુગ્મરાશિરૂપ હૈં કયોંકિ યે અત્યન્ત સ્તોક હૈં । ‘ઉકોસ૦’ તથા ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં યે દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ હૈં ‘અજહન્ન’ તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ મધ્યમપદ મેં યે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ બી હોતે હૈં । કદાચિત્ ઝ્યોજ-

તેથી એ બન્ને પદ નિયતસંખ્યાવાળા નારકાદિકોમાં જ સંભવે છે. અનિયત સંખ્યાતવાળા વનસ્પતિકાયિકોમાં સંભવતું નથી. જેથી અહિંયાં તે બન્ને પદોની સંભાવના ન લેતાં “અપદ” એ પ્રમાણે ઇહુ છે “અજહણુકોસપદે” અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદમાં આ કોઈ અપેક્ષાથી કૃતયુગ્મરૂપ પણ છે. ઝ્યોજ રાશિરૂપ પણ છે દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ છે. અને કલ્યોજરાશિરૂપ પણ છે “વેઈંદિયાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ! બેઈંદ્રિય વિગેરે જીવો શું કૃતયુગ્મરૂપ છે ? અથવા ઝ્યોજ રાશિ રૂપ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે ? અથવા કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે ? “ગોયમા !” હે ગૌતમ ! બેઈંદ્રીય જીવો જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. કેમ કે એ અત્યંત સ્તોક છે “ઉકોસેણ૦” તથા ઉત્કૃષ્ટ પદમાં એ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. “અજહન્ન૦” તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ મધ્યમ પદમાં એ કોઈ વાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ પણ છે. અને કોઈ વાર ઝ્યોજ રાશિ

કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્માઃ કદાચિત્ કલ્પયોજા ઇતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ ચતુરિંદિયા’ એવં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ યથા દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ કૃતયુગ્માદિરુપતયા જઘન્યોત્કૃષ્ટમધ્યમ-પદેષુ કથિતાસ્તથા ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયા અપિ જઘન્યેન કૃતયુગ્માઃ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાપરયુગ્માઃ મધ્યમપદે કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ કદાચિત્ ંયોજાઃ કદાચિત્ દ્વાપર-યુગ્માઃ કદાચિત્ કલ્પયોજા ઇતિ ભાવઃ । ‘સેસા એગેંદિયા જહા વેંદિયા’ શેષા એકેન્દ્રિયા યથા દ્વીન્દ્રિયાઃ શેષા વનસ્પતિવ્યતિરિક્તા યે એકેન્દ્રિયાઃ પૃથિવ્યપ્તેજો વાયુરૂપા જીવાસ્તે સર્વેઽપિ દ્વીન્દ્રિયવત્ જ્ઞાતવ્યાઃ જઘન્યપદે કૃતયુગ્મરાશિસંહ્રિતાઃ ઉત્કૃષ્ટપદે દ્વાપરયુગ્માઃ મધ્યમપદે કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ કદાચિત્ ંયોજાઃ કદાચિત્

રાશિરૂપ ભી હોતે હૈં કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ ભી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્પયોજરાશિરૂપ ભી હોતે હૈં । ‘એવં જાવ ચતુરિંદિયા’ જિસ પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય જીવ કૃતયુગ્માદિરૂપ કહે ગયે હૈં । જઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપ પદોં મેં ડસી પ્રકાર સે તેદ્વિન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવ ભી જઘન્ય સે કૃતયુગ્મરાશિરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દ્વાપરરાશિરૂપ જાનના ચાહિયે । તથા મધ્યમ પદમેં કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપ કદાચિત્ ંયોજરૂપ કદાચિત્ દ્વાપર-યુગ્મરૂપ ઓર કદાચિત્ કલ્પયોજરૂપ જાનના ચાહિયે ‘સેસા એગેંદિયા જહા વેંદિયા’ વનસ્પતિ શિવાય જો પૃથિવી, અપ્, તેજવાયુરૂપ જીવ હૈં વે સબ ભી દ્વીન્દ્રિય કે જૈસે જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ યે જઘન્ય પદ મેં કૃતયુગ્મ રાશિ પરિમિત હૈં । ઉત્કૃષ્ટપદમેં દ્વાપરયુગ્મ પરિમિત હૈં ઓર મધ્યમ પદમેં કદાચિત્ કૃતયુગ્મ હૈં । કદાચિત્ ંયોજરૂપ હૈં । કદા-

૩૫ પશુ છે. અને કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ રાશિ ૩૫ પશુ છે. અને કોઈ વાર કલ્પયોજ રાશિ ૩૫ પશુ છે. “એવં જાવ ચતુરિંદિયા” દ્વિન્દ્રિય વિગેરે જીવો જે રીતે કૃતયુગ્માદિરૂપે કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે જઘન્યોત્કૃષ્ટપદમાં ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવ જઘન્યથી કૃતયુગ્મ રાશિ ૩૫ અને ઉત્કૃષ્ટથી દ્વાપર રાશિ ૩૫ સમજવા. તથા મધ્યમ પદમાં કોઈ વાર કૃતયુગ્મરૂપે અને કોઈવાર ંયોજ યુગ્મરૂપે કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપે અને કોઈવાર કલ્પયોજ યુગ્મરૂપે સમજવા. “સેસા એગેંદિયા જહા વેંદિયા” વનસ્પતિ શિવાય જે પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, ૩૫ જીવો છે તે તમામને જે ઇન્દ્રિયોની જેમ સમજવા. અર્થાત્ તે બધા જઘન્યપદથી કૃતયુગ્મ રાશિ પ્રમાણ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં દ્વાપરયુગ્મ રાશિ પરિમિત છે, અને મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ હોય છે. કોઈવાર ંયોજરૂપે હોય છે. કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપ છે, અને કોઈવાર કલ્પયોજરૂપ છે,

દ્વાપરયુગ્માઃ કદાચિત્ કલ્પોજા ઇતિ । ‘પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા જાવ વેમા-
ણિયા જહા નેરહયા’ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા યાવત્ વૈમાનિકાઃ યથા નારકાઃ
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાદારભ્ય વૈમાનિકદેવાન્તાઃ યાવત્પદેન મનુષ્યભવનપતિવાન-
વ્યન્તરજ્યોતિષ્કાઃ ગૃહ્યન્તે, એતે સર્વેઽપિ નારકવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ યથા નારકાઃ
જઘન્યપદે કૃતયુગ્માઃ ઉત્કૃષ્ટપદે ટ્રયોજાઃ અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ
કદાચિત્ ટ્રયોજાઃ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્પોજાસ્તથા પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ
મનુષ્યાઃ, ભવનપતયો વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ સર્વેઽપિ જઘન્યપદે
કૃતયુગ્માઃ ઉત્કૃષ્ટપદે ટ્રયોજાઃ મધ્યમપદે કદાચિત્ કૃતયુગ્માઃ કદાચિત્ ટ્રયોજાઃ
કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્માઃ કદાચિત્ કલ્પોજા ઇતિ । ‘સિદ્ધા જહા વણસ્સહકાહયા’

ચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ હૈં ઓર કદાચિત્ કલ્પોજરૂપ હૈં । ‘પંચિદિયતિરિ-
ક્ષજોણિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહયા’ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય-
યોનિક સે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક તથા યાવત્પદ સે ગૃહીત
મનુષ્ય ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક યે સબ નારક કે જૈસા હી
જાનના ચાહિયે । જૈસે નારક જઘન્ય પદમેં કૃતયુગ્મરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ-
રૂપ મેં ટ્રયોજસંખ્યારૂપ તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદમેં કદાચિત્ કૃતયુગ્મ-
રૂપતા, કદાચિત્ ટ્રયોજરૂપ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરૂપ ઓર કદાચિત્
કલ્પોજરૂપ પ્રકટ કિયે હૈં । વસી પ્રકાર સે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મનુષ્ય
ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક યે સબ મી જઘન્યપદ
મેં કૃતયુગ્મ ઉત્કૃષ્ટપદ મેં ટ્રયોજ મધ્યમપદ મેં કદાચિત્ ટ્રયોજ કદાચિત્
દ્વાપરયુગ્મ ઓર કદાચિત્ કલ્પોજ પરિમિત હૈં । ‘સિદ્ધા જહા વણસ્સહ-
કાહયા’ જૈસે વનસ્પતિકાચિક જઘન્ય પદમેં ઓર ઉત્કૃષ્ટપદ મેં અપદ પ્રકટ

“પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહયા” પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
યોનિકથી આરંભીને વૈમાનિક દેવો સુધી યાવત્પદથી મનુષ્ય ભવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એ બધાને નારક એવ પ્રમાણે સમજવા. જેમ નારક
જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ટ્રયોજસંખ્યારૂપ તથા અજઘન્યો-
ત્કૃષ્ટ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મરૂપ કોઈવાર ટ્રયોજરૂપ કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મરૂપ
અને કોઈવાર કલ્પોજરૂપે વર્ણવ્યા છે, તેજ પ્રમાણે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક,
મનુષ્ય, ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ સઘળા જઘન્ય પદમાં
કૃતયુગ્મ અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ટ્રયોજ તથા મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ
કોઈવાર ટ્રયોજ અને કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ અને કોઈવાર કલ્પોજ છે

“સિદ્ધા જહા વણસ્સહકાહયા” વનસ્પતિકાચિક જઘન્ય પદમાં અને
ઉત્કૃષ્ટ પદમાં જેવી રીતે અપદ બતાવ્યા છે. તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદ રૂપ

સિદ્ધા યથા વનસ્પતિકાયાિકાઃ જઘન્યપદે ઉત્કૃષ્ટપદે ચાપદાઃ અજઘન્યોત્કૃષ્ટા-
ત્મકમધ્યમપદે સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ સ્યાત્ ઝ્યોજાઃ સ્યાત્ દ્વાપરયુગ્માઃ સ્યાત્ કલ્યોજા
ઇતિ । ‘ઇત્થીઓ ણં મંતે । કિં કઢજુમ્માઽ પુચ્છા’ સ્ત્રિયઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં કૃત-
યુગ્માઃ ઝ્યોજાઃ દ્વાપરયુગ્માઃ કલ્યોજા વા ? સ્ત્રિયઃ કિં ભદન્ત ! કૃતયુગ્મરાશિરૂપાઃ
ઝ્યોજાદિરાશિરૂપા વેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાન્નાહ—‘ગોયમા !’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘જહન્નપદે કઢજુમ્માઓ’ જઘન્યપદે કૃતયુગ્માઃ, ‘ઉકોસપદે કઢજુમ્માઓ’
ઉત્કૃષ્ટપદે કૃતયુગ્માઃ ‘અજહન્નમણુકોસપદે સિય કઢજુમ્માઓ જાવ સિય કલિ-
યોગાઓ’ અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદે સ્યાત્ કૃતયુગ્માઃ, યાવત્ સ્યાત્ કલ્યોજાઃ સ્ત્રિયઃ ।
જઘન્યપદે કૃતયુગ્મરાશિરૂપાઃ, ઉત્કૃષ્ટપદેઽપિ તાઃ કૃતયુગ્મરાશિરૂપા એવ મધ્યમ-
પદે તુ કદાચિત્ કૃતયુગ્મરૂપાઃ કદાચિત્ કલ્યોજાન્તા ભવન્તીતિ । ‘એવં અસુરકુ-

કિયે ગયે હૈં । તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટપદરૂપ મધ્યમ પદ મેં કદાચિત્
કૃતયુગ્મ કદાચિત્ ઝ્યોજ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મ ઓર કદાચિત્ કલ્યોજ
થતલાયે ગયે હૈં । उसी प्रकार से सिद्ध भी जानना चाहिये ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘ઇત્થીઓ ણં મંતેઽ’ હે ભદન્ત ! સ્ત્રિયો
કયા કૃતયુગ્મ પરિમિત હૈં ? યા ઝ્યોજપરિમિત હૈં, યા દ્વાપરયુગ્મપરિમિત
હૈં ? યા કલ્યોજપરિમિત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘જહન્નપદે કઢજુમ્માઓ ઉકોસપદે કઢજુમ્માઓ’ સ્ત્રિયાં જઘન્ય-
પદે મેં કૃતયુગ્મરાશિરૂપ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં મી વે કૃતયુગ્મરાશિરૂપ હૈં ।
‘અજહન્નમણુકોસપદે સિય કઢજુમ્માઓ જાવ સિય કલિયોગાઓ’
તથા અજઘન્યોત્કૃષ્ટ પદરૂપ મધ્યમપદ મેં વે કદાચિત્ કૃતયુગ્મરાશિ-
રૂપ કદાચિત્ ઝ્યોજરાશિરૂપ કદાચિત્ દ્વાપરયુગ્મરાશિરૂપ, ઓર કદાચિત્

મધ્યમ પદમાં કોઈવાર કૃતયુગ્મ કોઈવાર ઝ્યોજ કોઈવાર દ્વાપરયુગ્મ અને
કોઈવાર કલ્યોજ કહ્યા છે. એજ રીતે સિદ્ધોને પણ સમજવા. ફરીથી ગૌતમ
સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘ઇત્થીઓ ણં મંતે ! હે ભગવન્ સ્ત્રિયો કૃતયુગ્મ
છે ? કે ઝ્યોજ છે ? અથવા દ્વાપરયુગ્મ પરિમિત છે ? કે કલ્યોજ પરિમિત
છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ “જહન્નપદે કઢજુ-
મ્માઓ ઉકોસપદે કઢજુમ્માઓ” સ્ત્રિયો જઘન્ય પદમાં કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે.
અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પણ કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ છે. “અજહન્નમણુકોસપદે સિય
કઢજુમ્માઓ જાવ સિય કલિયોગાઓ” તથા અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ પદ રૂપ મધ્યમ
પદમાં તેઓ કોઈવાર કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ કોઈવાર ઝ્યોજ રાશિ રૂપ કોઈવાર
દ્વાપરયુગ્મ રાશિ રૂપ અને કોઈવાર કલ્યોજ રાશિ રૂપ છે, “એવં અસુરકુમારત્થીઓ

मारत्थीओ वि जाव थणियकुमारत्थीओ' एवमसुरकुमारस्त्रियोऽपि यावत् स्तनित-
कुमारस्त्रियः, यथा सामान्यस्त्रीषु जघन्योत्कृष्टमध्यमपदेषु कृतयुग्मादिरूपत्वं कथितं
तथैव असुरकुमारादिस्त्रीषु आरभ्य स्तनितकुमारस्त्रीषु जघन्योत्कृष्टपदयोः कृत-
युग्मत्वम् मध्यमपदे च कदाचित् कृतयुग्मत्वम् कदाचित् यावत् कल्योजत्वमेव
ज्ञातव्यमिति भावः । 'एवं तिरिक्खजोणिय इत्थीओ' एवं तिर्यग्योनिकस्त्रियः, यथा
सामान्यस्त्रीषु कृतयुग्मादिरूपत्वं त्रिषु पदेषु प्रदर्शितं तथैव तिर्यग्योनिकस्त्रीष्वपि
जघन्यपदे कृतयुग्मराशिरूपत्वम् उत्कृष्टपदेष्वपि कृतयुग्मराशिरूपत्वम् अजघन्यो-
त्कृष्टात्मकमध्यमपदे कदाचित् कृतयुग्मत्वं कदाचित् यावत् कल्योजत्वमिति ?
'एवं मणुसित्थीओ' एवं मनुष्यस्त्रियः, यथा सामान्यतः स्त्रीषु कृतयुग्मादिरूपत्वं
कथितं त्रिष्वपि पदेषु तथैव मनुष्यस्त्रीष्वपि त्रिषु पदेष्वपि कृतयुग्मादित्वं ज्ञातव्य-
मिति भावः । 'एवं जाव वाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवित्थीओ' एवं यावत्

कल्योजराशिरूप हैं । 'एवं असुरकुमारत्थीओवि जाव०' इसी प्रकार से
असुरकुमार की स्त्रियों के विषय में भी यावत् स्तनितकुमार की
स्त्रियों के विषय में भी सामान्य स्त्रियों में किये गये कथन के जैसा
कथन जानना चाहिये । 'एवं तिरिक्खजोणिय इत्थीओ' तथा इसी
प्रकार का कथन तिर्यग्योनिक स्त्रियों में भी जानना चाहिये । 'एवं
मणुसित्थीओ' और ऐसा ही कथन मनुष्य स्त्रियों में भी जानना
चाहिये । तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि जैसा सामान्यस्त्रियों के
विषय में जघन्य उत्कृष्ट एवं मध्यम पदों में कृतयुग्मादि रूपता कही
गई है । उसी प्रकार से असुरकुमार आदि से लेकर मनुष्य स्त्रियों
तक में भी जघन्य उत्कृष्ट एवं मध्यमपदों में कृतयुग्मादिरूपता जाननी
चाहिये । 'एवं जाव वाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवित्थीओ' इसी

वि जाव" એજ રીતે અસુરકુમારની સ્ત્રીઓના વિષયમાં પણ સામાન્ય સ્ત્રીઓના
સંબંધમાં કરેલ વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. 'એવં તિરિક્કજોણિયઇત્થીઓ'
આજ રીતનું વર્ણન તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રીઓના સંબંધમાં સમજવું. "એવં
મણુસિત્થીઓ" આજ પ્રમાણેનું કથન મનુષ્ય સ્ત્રીઓના વિષયમાં પણ સમજવું.
આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-સામાન્ય સ્ત્રીઓના વિષયમાં જે રીતે જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ પદોમાં કૃતયુગ્માદિરૂપતા કહેવામાં આવી છે, તેજ રીતે
અસુરકુમાર વિગેરેથી આરંભીને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ સુધીમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ
અને મધ્યમ પદોમાં કૃતયુગ્માદિરૂપપણ સમજી લેવું. "એવં જાવ વાણમંતર-
જોઇસિયવેમાણિયદેવિત્થીઓ" એજ રીતે યાવત્ વાનવ્યંતર, બ્યોતિષ્ક,

વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકદેવસ્ત્રિયઃ હમા અપિ પૂર્વોક્તપ્રકારેણૈવ ત્રિપદેષ્વપિ
કૃતયુગ્માદિતયા જ્ઞાતવ્યા इति ॥સૂ૦ ૩॥

જીવપરિમાણાધિકારાદિદમ્પ્યાહ—‘જાવહ્યા ણં મંતે !’ इत्यादि ।

મૂલપ—જાવહ્યા ણં મંતે ! વરા અંધગવણિહ્ણો જીવા તાવ-
તિયા પરા અંધગવણિહ્ણો જીવા, હંતા ગોચમા ! જાવહ્યા વરા
અંધગવણિહ્ણો જીવા તાવહ્યા પરા અંધગવણિહ્ણો જીવા । સેવં
મંતે ! સેવં મંતે ! ચિ ॥સૂ૦ ૪॥

અટ્ટારસમે સપ ચઉત્થો ઉદ્દેસો સમત્તો ।

છાયા—યાવત્કાઃ સ્વલુ મદન્ત ! વરા અન્ધકવહ્ણયો જીવાઃ તાવત્કાઃ પરા
અન્ધકવહ્ણયો જીવાઃ ? इन्द्र, गौतम ! यावत्કાઃ વરા અન્ધકવહ્ણયો જીવાઃ તાવત્કાઃ
પરાઃ અન્ધકવહ્ણયો જીવાઃ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥સૂ૦ ૪॥

અષ્ટાદશશતકે ચતુર્થોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

ટીકા—‘જાવતિયા ણં મંતે ! વરા અંધગવણિહ્ણો જીવા’ યાવન્ત, સ્વલુ મદન્ત !
વરા અન્ધકવહ્ણયો જીવાઃ ‘તાવહ્યા પરા અંધગવણિહ્ણો જીવા’ તાવન્તઃ પરા અન્ધ-
કવહ્ણયો જીવાઃ ‘જાવહ્યા’ યાવન્તઃ—યાવત્ પરિમાણકાઃ ‘વરા’ વરા અવરા इत्यर्थः

પ્રકાર સે યાવત્ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક इन देवों की
સ્ત્રિયોં મેં મી પૂર્વોક્તરૂપ સે હી ત્રીન પદોં મેં કૃતયુગ્માદિરૂપતા
જાનના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

જીવ પરિમાણ કે અધિકાર સે યહ મી સૂત્રકાર ને કહા હૈ—

‘જાવહ્યા ણં મંતે ! વરા અંધગવણિહ્ણો’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—‘જાવહ્યા ણં મંતે !’ इत्यादि—इस सूत्र में जो ‘वरा’
शब्द आया है वह अवर अर्थ में आया है आयुष्क की अपेक्षा जो

अने वैमानिक देवोनी स्त्रियोमां यषु पूर्वोक्ता इयथी न त्रणे पदोमां
कृतयुग्मादिइयता समञ्चनी. ॥सू. ३॥

જીવ પરિમાણના અધિકારથી સૂત્રકાર કહે છે —

“જાવહ્યા ણં મંતે ! વરા અંધગવણિહ્ણો” इत्यादि

ટીકાર્થ—“જાવહ્યા ણં મંતે !” इत्यादि आ सूत्रमां ने वरा शब्द
आपेक्ष है. ते अन्य-भीम अर्थमां आपेक्ष है. आयुष्कनी अपेक्षाथी ने
अंधकवह्णि एवो अदप आयुष्यवाणा છે. તે વરા અન્ધકજીવ છે, અન્ધક

અવરા અર્વાંગભાગવર્ત્તિનઃ આયુષ્કાપેક્ષયા, અલ્પાયુષ્કા इत्यर्थः ‘અંધગવહ્નિણો’ અન્ધકવહ્નયઃ, અન્ધકા અપ્રકાશકાઃ સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ યે વહ્નયઃ વહ્નિકાયિકા જીવા इत्यर्थः અથવા ‘અંધગવહ્નિણો’ इत्यस्य અંધ્રિપવહ્નય इतिच्छाया તદર્થસ્તુ અંધ્રિપા વૃક્ષાસ્તેષાં વહ્નયઃ વૃક્ષાશ્રિતા વહ્નયોઽધ્રિપવહ્નયઃ વાદરતેજસ્કાયિકાઃ इत्यर्थः, યાવત્ પ્રમાણકા અલ્પાયુષ્કા અન્ધકવહ્નયસ્તાવત્પ્રમાણકા એવ પરાઃ દીર્ઘ-સ્થિતિકા અન્ધકવહ્નયઃ કિમિતિ મશ્નઃ, મગવાનાહ-‘હંતા’ इत्यादि। ‘હંતા ગોયમા!’ હન્ત, ઘૌતમ ! હન્ત, इत्यामन्त्रणम् સ્વીકારે તથા ચ હે ગૌતમ ! યાવન્ત એવ અલ્પાયુષ્કા અન્ધકવહ્નયસ્તાવન્ત એવ દીર્ઘાયુષ્કા અપિ અન્ધકવહ્નયઃ એતદાશયેનૈવ કથયતિ ‘જાવતિય’ इत्यादि। ‘જાવતિયા’ યાવત્કાઃ ‘વરા’ વરાઃ-અવરાઃ અર્વાંગ-ભાગવર્ત્તિનઃ અલ્પાયુષ્કાઃ ‘અંધગવહ્નિણો જીવા’ અન્ધકવહ્નયો જીવાઃ અથવા અંધ્રિપવહ્નયો જીવાઃ ‘તાવતિયા પરા’ તાવન્તઃ-તાવત્પ્રમાણકા એવ પરાઃ-પ્રકૃષ્ટાઃ

અંધકવહ્નિ જીવ અર્વાંગભાગવર્તી હૈ-અલ્પ આયુષ્કવાલે હૈં । વે વરા અંધકવહ્નિ જીવ હૈં । અન્ધકશબ્દ કા અર્થ પ્રકાશ નહીં કરનેવાલે એસા હૈ । અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નામ કે ઉદયવર્તી હોને સે યે પ્રકાશ નહીં કરતે હૈ, એસે સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયિક જીવ જિતને પ્રમાણવાલે હૈં । કયા ઉતને હી પ્રમાણવાલે ‘પરા અંધગવહ્નિણો જીવા’ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાલે અન્ધકવહ્નિ જીવ હૈં ? ‘અંધગ’ શબ્દ કી સંસ્કૃતચ્છાયા અંધ્રિપ મી હોતી હૈ । હસ પક્ષ મેં વૃક્ષાશ્રિત વહ્નિકાય-વાદર તેજસ્કાય એસા અર્થ હોતા હૈ । તથા ચ જિતને પ્રમાણ મેં વાદર તેજસ્કાય જીવ કિ જો અલ્પ આયુવાલે હૈં । ઉતને હી પ્રમાણ મેં કયા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે વાદર તેજસ્કાય જીવ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । ‘હંતા, ગોયમાં’ હાં ગૌતમ । જિતને પ્રમાણવાલે અલ્પ આયુષ્કવાલે અન્ધકવહ્નિ જીવ હૈં । ઉતને હી પ્રમાણવાલે

શબ્દનો અર્થ પ્રકાશ ન કરવાવાળા એ પ્રમાણે થાય છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નામના ઉક્ષયવશવર્તિ હોવાથી તે પ્રકાશ કરતા નથી. એવા સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયિક જીવ જેટલા પ્રમાણવાળા છે તેટલા જ પ્રમાણવાળા “પરા અંધગવહ્નિણો જીવા” ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અંધકવહ્નિજીવ છે. “અંધગ” શબ્દની છાયા ‘અંધ્રિપ’ પણ થાય છે. એ પક્ષમાં વૃક્ષમાં રહેલ અગ્નિકાય-અર્થાત્ વાદર તેજસ્કાય જીવ કે જે અલ્પ આયુવાળા છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા વાદર તેજસ્કાય જીવ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—“હંતા ! ગોયમા !” હા ગૌતમ ! અલ્પ આયુષ્યવાળા અંધક જીવો જેટલા પ્રમાણવાળા છે, તેટલા જ પ્રમાણવાળા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અંધકવહ્નિજીવ છે તે સર્વથા સત્ય છે. પ્રશ્નના આ કથનને

સ્થિતિતઃ દીર્ઘાયુષ્કા इत्यर्थः ‘અંધગવળિહ્નો જીવા’ અન્ધકવહ્નો જીવા इति ।
 ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’ તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति हे भदन्त ! यत्
 देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सत्यमेव इत्युक्त्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा
 संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति ॥સૂ૦ ૪॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
 कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
 वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
 ‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
 बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
 -पूज्य श्री घासीलालव्रतविरचितायां
 श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-
 ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके
 चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥१८-४॥

उत्कृष्टस्थितिवाले अन्धकवह्नि जीव हैं । इस प्रभु के कथन को सुनकर
 गौतम ने उनसे कहा ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आपने
 जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम
 यावत् अपने स्थान पर बिराजमान हो गया ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
 “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
 चतुर्थ उद्देशक समाप्त ॥ १८-४ ॥

સાંભળીને ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે-‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્
 આપે જે કહ્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે.
 આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી
 પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થઈ ગયા. સૂ ૪

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
 પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઠારમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૪ ॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

चतुर्थोद्देशकस्यान्तिमभागे तेजस्कायिकवक्तव्यता कथिता ते च तेजस्कायिका भास्वरजीवाः ते च देवा भवन्तीति पञ्चमोद्देशके भास्वरजीवविशेषाणाम् असुर-कुमारादिदेवानां वक्तव्यतोच्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य पञ्चमोद्देशकस्य आदिमं सूत्रम्—'दो भंते !' इत्यादि ।

मूलम्—दो भंते ! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि असुरकुमारदेवत्ताए उववन्ना, तत्थ णं एगे असुरकुमारे देवे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे एगे असुरकुमारे देवे से णं नो पासादीए नो दरिसणिज्जे नो अभिरूवे नो पडिरूवे से कहमेयं भंते ! एवं ? गोयमा ! असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से णं पासादीए जाव पडिरूवे तत्थ णं जे से अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से णं नो पासा-दीए जाव नो पडिरूवे । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तं चेव जाव पडिरूवे ? गोयमा ! से जहा नामए इह मणुयलोगंसि दुवे पुरिसा भवंति एगे पुरिसे अलं-कियविभूसिए एगे पुरिसे अणलंकियविभूसिए, एएसि णं गोयमा ! दोण्हं पुरिसाणं कयरे पुरिसे पासादीए जाव पडिरूवे कयरे पुरिसे नो पासादीए जाव नो पडिरूवे, जे वा से पुरिसे अलंकियविभूसिए जे वा अणलंकियविभूसिए ? भगवं ! तत्थ जे से पुरिसे अलंकियविभूसिए से णं पुरिसे पासादीए जाव पडिरूवे, तत्थ णं जे से पुरिसे अणलंकियविभूसिए से णं पुरिसे नो पासादीए जाव नो पडिरूवे से तेणट्टेणं जाव नो पडिरूवे ।

દો ભંતે ! નાગકુમારા દેવા ષ્માંસિ નાગકુમારાવાસંસિ૦(૩)
 एवं चेव जाव थणियकुमारा । वाणमंतरजोइसियवेमाणिया
 एवंचेव ॥सू० १॥

છાયા—દ્વૌ ભદન્ત ! અસુરકુમારૌ એકસ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે અસુરકુમાર-
 દેવતયા ઉપપન્નો તત્ર સ્વલુ એકોઽસુરકુમારો દેવઃ પ્રાસાદીયો દર્શનીયઃ અભિરૂપઃ
 પ્રતિરૂપઃ, એકોઽસુરકુમારો દેવઃ સ સ્વલુ નો પ્રાસાદીયઃ નો દર્શનીયો નો અભિ
 રૂપઃ નો પ્રતિરૂપઃ તત્ કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્ ? ગૌતમ ! અસુરકુમારા દેવા
 દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્યથા વૈક્રિયશરીરાશ્ચ અવૈક્રિયશરીરાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યઃ સ
 વૈક્રિયશરીરોઽસુરકુમારો દેવઃ સ સ્વલુ પ્રાસાદીયઃ યાવત્ પ્રતિરૂપઃ, તત્ર સ્વલુ યઃ
 સ અવૈક્રિયશરીરોઽસુરકુમારો દેવઃ સ સ્વલુ નો પ્રાસાદીયો યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ ।
 તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે તત્ર સ્વલુ યઃ સ વૈક્રિયશરીરસ્તદેવ યાવત્ પ્રતિ-
 રૂપઃ ? ગૌતમ ! તદ્યથાનામકઃ इह मनुष्यलोके द्वौ पुरुषौ भवतः, एकः पुरुषो-
 ऽलंकृतविभूषितः, एकः पुरुषोऽनलंकृतविभूषितः, एतयोः स्वलु ગૌતમ ! દ્વયોઃ
 પુરુષયોઃ કતરઃ પુરુષઃ પ્રાસાદીયો યાવત્ પ્રતિરૂપઃ, કતરઃ પુરુષો નો પ્રાસાદીયઃ
 યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ, યો વા સ પુરુષોઽલંકૃતવિભૂષિતઃ, યો વાઽનલંકૃતવિભૂષિતઃ ?
 ભગવન્ ! તત્ર યઃ સ પુરુષોઽલંકૃતવિભૂષિતઃ સ સ્વલુ પુરુષઃ પ્રાસાદીયો યાવત્
 પ્રતિરૂપઃ, તત્ર સ્વલુ યઃ સ પુરુષોઽનલંકૃતવિભૂષિતઃ સ સ્વલુ પુરુષો નો પ્રાસાદીયો
 યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ । દ્વૌ ભદન્ત ! નાગકુમારૌ
 દેવૌ એકસ્મિન્ નાગકુમારાવાસે૦(૩) એવમેવ યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ । વાનવ્યન્તર-
 જ્યોતિષ્કવૈમાનિકા એવમેવ ॥સૂ૦ ૧॥

પાંચર્વા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચતુર્થઉદ્દેશ કે અન્ત મેં તેજસ્કાયિક જીવોં કી વક્તવ્યતા કહી યે
 તેજસ્કાયિક જીવ ભાસ્વર (પ્રકાશ) રૂપવાલે હોતે હેં એસે રૂપવાલે દેવ
 હોતે હેં હસી અભિપ્રાય સે હસ પંચમ ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ હુઆ હૈ । કયોં કિ
 હસમેં ંન્હીં ભાસ્વર જીવ વિશેષ અસુરકુમાર આદિ દેવોં કી વક્તવ્યતા

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશાનો અંતમાં તેજસ્કાયિકો સંખંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે
 આ તેજસ્કાયિકજીવ ભાસ્વર (પ્રકાશમાન) રૂપવાળા હોય છે એવા પ્રકાશમાન
 રૂપવાળા દેવો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આ પાંચમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ
 કરવામાં આવે છે. કેમ કે—આ પાંચમાં ઉદ્દેશામાં તે ભાસ્વર (પ્રકાશવાળા)

ટીકા—‘દો મંતે !’ દ્વૌ મદન્ત ! ‘અસુરકુમારા’ અસુરકુમારૌ ‘એગંસિ અસુર-કુમારાવાસંસિ’ એકસ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે ‘અસુરકુમારદેવતાએ ઉવવન્ના’-અસુરકુમારદેવતાયા ઉત્પન્નો ‘તત્થ ણં એગે અસુરકુમારે દેવે’ તત્ર સ્વલુ-તસ્મિન્ દેવકુમારાવાસે એકોઽસુરકુમારો દેવઃ ‘પાસાઈએ’ પ્રાસાદીયઃ પ્રસાદો-મનઃ પ્રસન્નતા પ્રયોજનં યસ્ય સ તથાભૂતઃ પ્રસન્નતાજનકગુણયુક્તઃ, યદર્શનેન મનઃ પ્રસન્નતા-મેતિ इत्यर्थः ‘દંસણિજ્જે’ દર્શનીયઃ ૨-ક્ષણે ક્ષણે દ્રષ્ટું યોગ્ય इत्यर्थः ‘અભિરુવે’ ૩ અભિરૂપઃ-અભિજ્ઞતમ્-અનુકૂલં રૂપં યસ્ય સ તથાભૂતઃ મનોઽનુકૂલરૂપવાન્ इत्यर्थः ‘પહિરુવે’ ૪ પ્રતિરૂપઃ પ્રતિરૂપમ્ અસાધારણં રૂપં યસ્ય સ તથાભૂતઃ સર્વથા દર્શક-જનમનોહારી-इत्यर्थः । ‘એગે અસુરકુમારે દેવે સે ણં નો પાસાઈએ’ એકોઽસુર-

કહી જાવેથી હવ્સ ઉદ્દેશે કા આદિ સૂત્ર ‘દો મંતે’ इत्यादि है ।

‘દો મંતે અસુરકુમારા એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—‘દો મંતે અસુરકુમારા’ હે અદન્ત ! દો અસુરકુમાર ‘એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ’ એકથી અસુરકુમારાવાસ મેં ‘અસુરકુમાર દેવ-તાએ ઉવવન્ના’ અસુરકુમારદેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ ‘તત્થ ણં એગે અસુ-રકુમારે દેવે’ હનમેં એક અસુરકુમાર દેવ વહાં ‘પાસાઈએ’ પ્રસન્નતાજનક ગુણ સે યુક્ત હુઆ જિસે દેવકર મન પ્રસન્નતા કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ એસા હુઆ । ‘દંસણિજ્જે’ દર્શનીય હુઆ । ક્ષણ ૨ મેં જો દેવને કે લાયક હો એસા હુઆ । ‘અભિરુવે’ અનુકૂળ રૂપવાલા હુઆ મન કે અનુકૂળ જિસકા રૂપ હૈ એસા હુઆ । ‘પહિરુવે’ અસાધારણ રૂપવાલા હુઆ-સર્વથા દર્શકજનોં કે મનકો હરનેવાલા હૈ રૂપ જિસકા એસા હુઆ ।

૩૫ ૭૫ વિશેષ અસુરકુમાર વિગેરે દેવોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવશે. આ ઉદ્દેશાનું ‘પહેલું’ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

“દો મંતે ! અસુરકુમારા એગંસિ અસુરકુમારા !” इत्यादि

ટીકાર્થ:—“ દો મંતે અસુરકુમારા ” હે ભગવન્ યે અસુરકુમારે “એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ” એક જ અસુરકુમારાવાસમાં “અસુરકુમાર-દેવતાએ ઉવવન્ના” અસુરકુમાર દેવપણુથી ઉત્પન્ન થયા હોય “તત્થ ણં એગે અસુરકુમારે દેવે” તેમાંથી એક અસુરકુમાર દેવ ત્યાં “પાસાઈએ” પ્રસન્નતાવાળો થાય છે. અર્થાત્ જેને ભોળને મન પ્રસન્ન થાય તેવો હોય છે. “દંણિજ્જે” દર્શનીય હોય છે. અર્થાત્ ક્ષણક્ષણમાં ભેગા યોગ્ય હોય તેવો બને છે. “અભિરુવે” મનને અનુકૂળ બને છે. પહિરુવે” અસાધારણ રૂપવાળો બને છે. અર્થાત્ દર્શક-જનોના મનને આનંદ ઉપભવનાર બને છે. ‘એગે અસુરકુમારે દેવે સે ણં નો

કુમારો દેવઃ સ સ્વલ્લ નો પ્રાસાદીયઃ ‘નો દરિસણિજ્જે’ નો દર્શનીયઃ ‘નો અભિરૂવે’ નો અભિરૂપઃ ‘નો પહિરૂવે’ નો પ્રતિરૂપઃ ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ તત્ કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્ ? હે ભદન્ત ! ઉભયોઽસુરકુમારત્વાવિશેષાત્કથમેકો દર્શનીયત્વાદિ-ગુણોપેતઃ અપરસ્તુ ન તથા તત્ર કો હેતુ ? રિતિ પ્રશ્નાશયઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ इत्यादि । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા’ અસુરકુમારા દેવા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા ‘વેઝવિવસરીરાય અવેઝવિવસરીરાય’ વૈક્રિયશરીરાશ્ચ અવૈક્રિયશરીરાશ્ચ દેવો યદા સ્વાભાવિકેભ રૂપેણ અલંકાર-રહિતરૂપેણ ભવતિ તદા અવૈક્રિયશરીર इति કથ્યતે, યદા સ્વલ્લ અલંકારાદિના વિભૂષિતશરીરો ભવતિ તદા વૈક્રિયશરીર इति કથ્યતે । ‘તત્થ ણં જે સે વેઝવિવ-

‘એગે અસુરકુમારે દેવે સે ણં નો પાસાહા’ તથા દૂસરા અસુરકુમારદેવ પ્રાસાદીય નહીં હુઆ ‘નો દરિસણિજ્જે’ દર્શનીય નહીં હુઆ । ‘નો અભિરૂવે’ અભિરૂપ નહીં હુઆ । ‘નો પહિરૂવે’ પ્રતિરૂપ નહીં હુઆ । ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ તો હે ભદન્ત ! જ્ય દોનો અસુરકુમારોંમેં અસુરકુમારત્વ કી અપેક્ષા કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ તો ફિર કયોં એક દર્શનીયત્વાદિગુણોં સે યુક્ત હૈ ઓર દૂસરા એલા નહીં હૈ । હસમેં કયા કારણ હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા’ અસુરકુમારદેવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ-‘તં જહા-વેઝવિવસરીરાય અવેઝવિવ ય સરીરાય’ એક વૈક્રિયશરીરવાલે ઓર દૂસરે અવૈક્રિયશરીરવાલે દેવ, જિસ સમય અપને અલંકાર રહિત સ્વાભાવિક રૂપ સે યુક્ત રહતા હૈ, તત્ર વહ અવૈક્રિય-

પાસાહા” તથા બીજે જે અસુરકુમારદેવ છે તે પ્રાસાદીય-મનને પ્રસન્ન કરાવનાર હોતો નથી. “નો દંસણિજ્જે” દર્શનીયરૂપવાળો હોતો નથી. “નો અભિરૂવે” અભિરૂપ બનતો નથી “નો પહિરૂવે” બેનારાબેને આનંદ ઉપજાવનાર બનતો નથી. “સે કહમેયં મંતે ! એવં” જે લગવન બન્ને અસુરકુમારોમાં અસુરપણામાં કંઈ જ વિશેષપણ ન હોય તો એક દર્શનીય વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને બીજો તે પ્રમાણે હોતો નથી તેમાં તેમ બનવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે “ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા” અસુરકુમાર દેવ બે પ્રકારના હોય છે. “તંજહા”-વેઝવિવસરીરાય અવેઝવિવસરીરાય” એક વૈક્રિય શરીરવાળા અસુરકુમારદેવ અને બીજા અવૈક્રિય શરીરવાળા અસુરકુમાર દેવ-દેવ બંન્ને પોતાના અલંકાર વિના સ્વાભાવિકરૂપથી યુક્ત રહે છે ત્યારે તે અવૈક્રિય શરીરવાળો કહેવાય છે.

સરીરે અસુરકુમારે દેવે' તત્રોમયોરસુરકુમારયોર્મધ્યે સ્વલુ યઃ સ વૈક્રિયશરીરોઽસુર-
કુમારો દેવઃ 'સે ણં પાસાદીય' સ સ્વલુ પ્રાસાદીયઃ 'જાવ પઢિરુવે' યાવત્ પ્રતિ
રૂપઃ અત્ર યાવત્ પદેન 'દરિસણિજ્જે અભિરુવે' ઇત્યનયોઃ સંગ્રહઃ । તથા ચ યો હિ
અસુરકુમારદેવો વૈક્રિયશરીરવાન્ સ સ્વલુ પ્રાસાદીયોઽત્યન્તમનોરમત્વાદિગુણયુક્તો
ભવતિ વૈક્રિયવિભૂષિતશરીરમાહાત્મ્યાદિતિ । 'તત્થ ણં જે સે અવેઝવિવસરીરે
અસુરકુમારે દેવે' તત્ર સ્વલુ યઃ સોઽવૈક્રિયશરીરોઽસુરકુમારો દેવઃ 'સે ણં નો પાસા-
દીય જાવ નો પઢિરુવે' સ સ્વલુ નો પ્રાસાદીયો યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ, યસ્યાસુર-
કુમારદેવસ્ય વૈક્રિયશરીરં નાસ્તિ સ ન પ્રાસાદીયો નાપિ મનોહરત્વાદિગુણયુક્તઃ ।

શરીરવાલા કહા જાતા હૈ ઓર તબ ચહ અલંકારાદિ સે વિભૂ-
ષિતશરીરવાલા હોતા હૈ, તબ ચહ વૈક્રિયશરીરવાલા કહલાતા હૈ ।
'તત્થ ણં જે સે વેઝવિવસરીરે અસુરકુમારે દેવે' इन दोनों असुर-
कुमारों के बीच में जो वૈક્રિયशरीरवाला असुरकुमार देव हैं । 'से णं
पासाइए' वह प्रासादीय होता है । 'जाव पडिरुवे' यावत् प्रतिरूप होता
है । यहां यावत्पद से 'दरिसणिज्जे अभिरुवे' इन दो पदों का संग्रह
हुआ है । तथा च जो असुरकुमार देव वૈक્રिયशरीरवाला होता है ।
वह प्रासादीय होता है अत्यन्त मनोरमत्वादि गुणों से युक्त होता है
क्योंकि वह वૈक્રिય से विभूषितशरीर के महात्म्यवाला होता है ।
'तत્थ णं જે સે અવેઝવિવસરીરે અસુરકુમારે દેવે' तथा जो असुर-
कुमारदेव अवैक્રियशरीरवाला होता है । 'से णं नो पासादीय जाव नो
पडिरुवे' वह न प्रासादीय होता है और न यावत् प्रतिरूप होता है ।

અને તે બ્યારે અલંકાર વિગેરેથી સુશોભિત શરીરવાળો થઈ બન્ય છે, ત્યારે
તે વૈક્રિય શરીરવાળો કહેવાય છે "તત્થ ણં જે સે વેઝવિવસરીરે અસુરકુમારે
દેવે" આ બંને અસુરકુમારોમાં વૈક્રિય શરીરવાળો જે અસુરકુમાર દેવ છે,
"સે ણં પાસાઈય" તે પ્રાસાદીય મનને આનંદ ઉપભવતાર હોય છે "જાવ પઢિરુવે"
યાવત્ પ્રતિરૂપ હોય છે. "દરિસણિજ્જે અભિરુવે" દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ
—સુંદરરૂપવાળો હોય છે અર્થાત્ જે અસુરકુમાર દેવ વૈક્રિય શરીરવાળો હોય
છે, તે પ્રાસાદીય હોય છે. અત્યંત મનોહરપણાદિ ગુણોવાળો હોય છે કેમ કે
તે વૈક્રિયથી સુશોભિત શરીરના માહત્મ્યવાળો હોય છે. "તત્થ ણં જે સે અવે-
ઝવિવસરીરે અસુરકુમારે દેવે" તથા જે અસુરકુમાર દેવ અવૈક્રિય શરીરવાળો
હોય છે. "સે ણં નો પાસાદીય જાવ નો પઢિરુવે" તે પ્રાસાદીય—પ્રસન્નતા
વાળો હોતા નથી. દર્શનીય હોતા નથી. યાવત્પ્રતિરૂપ હોતા નથી.

તતથ પ્રસન્નતાદિ પ્રયોજકવૈક્રિયશરીરાભાવાદેવાપ્રાસાદીયઃ કારણાભાવે કાર્યા-
ભાવસ્યૌત્સર્ગિકત્વાદિતિ ભાવઃ । પુનઃ પ્રશ્નયન્ આહ-‘સે કેળદ્દેણ’ ઇત્યાદિ । ‘સે
કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ’ તત્કેનાર્થેન સ્વલ્પ ભદન્ત । ઘ્રુમુચ્ચતે ‘તત્થ ણં જે સે
વેઽવિચયસરીરે તંચેવ જાવ પઢિરુવે’ તત્ર સ્વલ્પ યઃ સ વૈક્રિયશરીરસ્તદેવ યાવત્
પ્રતિરૂપઃ, અત્ર યાવત્પદેન સંપૂર્ણસ્ય ઉત્તરવાક્યસ્યાનુવાદઃ કૃતો ભવતીતિ । મંગ-
લાનાહ-‘ગોયમા !’ ઇત્યાદિ ! ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહાનામણ’ તથ્યા
નામકઃ ‘ઈહ મણુપલોગંસિ’ ઇહ મનુષ્યલોકે ‘દુવે પુરિસા ભવંતિ’ દ્વૌ પુરુષૌ ભવતઃ
‘એગે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિણ’ એકઃ પુરુષોઽલંકૃતવિભૂષિતઃ અલંકૃતોઽલંકારા-

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ અસુરકુમારદેવ કે વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા
હૈ મનોહરત્વાદિગુણોં સે યુક્ત નહીં હોતા હૈ । હસ કારણ પ્રસન્નતાદિ કા
પ્રયોજક જો વૈક્રિયશરીર હૈ, ઉસકા ઉસકે અભાવ હોને કે કારણ
હી વહ અપ્રાસાદીય હૈ કયોંકિ કારણ કે અભાવ સે કાર્ય કા અભાવ
સ્વાભાવિક રહતા હૈ ।

અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ । ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં
વુચ્ચઈ’ હે ભદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ ‘તત્થ ણં
જે સે વેઽવિચયસરીરે તં ચેવ જાવ પઢિરુવે’ જો અસુરકુમારદેવ વૈક્રિય
શરીરવાલા હૈ વહ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ યહાં યાવત્ પદસે સમસ્ત ઉત્તર-
વાક્ય કા અનુવાદ કર લેના ચાહિયે । એસા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ ।
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહાનામણ ઇહ
મણુપલોગંસિ’ જૈસે હસ મનુષ્યલોક મેં ‘દુવે પુરિસા ભવંતિ’ કોઈ દો
પુરુષ હોં ‘એગે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિણ’ એક પુરુષ અલંકાર આદિ સે

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે અસુરકુમાર દેવને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી,
અને મનોહર આદિ ગુણોવાળો હોતો નથી. તેથી પ્રસન્નતાનું પ્રયોજક જે
વૈક્રિય શરીર છે તેનો તેને અભાવ હોવાથી તે અપ્રાસાદીય હોય છે. કેમકે
કારણના અભાવમાં કાર્યનો અભાવ સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. ફરીથી
ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-“સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ” હે
ભગવન્ આપ શા કારણથી એવું કહે છે કે “તત્થ ણં જે સે વેઽવિચયસરીરે
તંચેવ જાવ પઢિરુવે” જે અસુરકુમારદેવ વૈક્રિય શરીરવાળો હોય છે, તે યાવ-
ત્પ્રતિરૂપ છે, અહિંયાં યાવત્પદથી સઘળા ઉત્તર વાક્યના પાઠનો સંગ્રહ કરી
લેવો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સે જહા
નામણ ઇહ મણુપલોગંસિ” જેમ આ મનુષ્ય લોકમાં “દુવે પુરિસા-ભવંતિ” કોઈ
જે પુરુષ હોય “એગે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિણ” તે પૈકિ એક પુરુષ અલંકાર

દિના વિભૂષિતો વસ્ત્રાદિનાં ઇતિ અલંકૃતવિભૂષિતઃ—વસ્ત્રાભરણાદિભિઃ સજ્જિત-
શરીરં ઇત્યર્થઃ ‘એગે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિય’ એકઃ પુરુષોડનલંકૃતવિભૂષિતઃ
વસ્ત્રભૂષણાદિભિરસજ્જિતશરીરં ઇત્યર્થઃ ‘એસિ ણં ગોયમા !’ એતયોઃ સ્વલ્લુ ગૌતમ !
‘દોણં પુરિસાણં’ દ્વયોઃ પુરુષયોઃ ‘કયરે પુરિસે પાસાઈય’ કતરઃ પુરુષઃ પ્રાસાદીયઃ
‘જાવ પઢિરૂવે’ યાવત્ પ્રતિરૂપઃ ‘કયરે પુરિસે નો પાસાઈય જાવ નો પઢિરૂવે’
કતરઃ પુરુષો ન પ્રાસાદીયઃ યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ ‘જે વા સે પુરિસે અલંકિયવિભૂ-
સિય’ યો વા સ પુરુષોડનલંકૃતવિભૂષિતઃ ‘જે વા સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિય’ યો
વા સ પુરુષોડલંકૃતવિભૂષિતઃ અલંકૃતવિભૂષિતાનલંકૃતવિભૂષિતશરીરયોર્મધ્યે કતરઃ
પ્રાસાદીયાદિગુણોપેતો ભવતિ કો વા પ્રાસાદીયાદિગુણોપેતો ન ભવતીતિ કથય
ઇતિભાવઃ । ગૌતમઃ કથયતિ ‘મગવં’ મગવન્ ‘તત્થ જે સે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિય
સે ણં પુરિસે પાસાઈય જાવ પઢિરૂવે’ તત્ર યઃ પુરુષોડલંકૃતવિભૂષિતઃ સ સ્વલ્લુ પ્રાસા-

અલંકૃત હો ઓર વસ્ત્રાદિ સે વિભૂષિત હો તથા ‘એગે પુરિસે અણલં
કિયવિભૂસિય’ દૂસરા અલંકાર એવં વસ્ત્રાદિ સે અલંકૃત એવં વિભૂષિત
ન હો વસ્ત્રભૂષણાદિ સે અસજ્જિતશરીર હો તે ‘એસિ ણં ગોયમા,’ હે
ગૌતમ ! હન દોનો પુરુષોં કે મધ્ય મેં કૌન પુરુષ પ્રાસાદીય યાવત્ પ્રતિ-
રૂપ પ્રતીત હોગા ઓર ‘કયરે પુરિસે નો પાસાઈય જાવ નો પઢિરૂવે’
કૌન પ્રાસાદીય યાવત્ પ્રતિરૂપ પ્રતીત નહીં હોગા ? ‘જે વા સે પુરિસે
અલંકિયવિભૂસિય, જે વા સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિય’ કયા વહ જો
પુરુષ અલંકૃત વિભૂષિત હૈ ? યા વહ જો અલંકૃત વિભૂષિત નહીં હૈ ?
પ્રભુ કી એસી બાત સુનકર ગૌતમ ને કહા—‘મગવં’ હે મગવન્ ‘તત્થ જે
સે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિય’ જો પુરુષ અલંકૃત વિભૂષિત હૈ । ‘સે ણં

વિગેરેથી શણુગારેલો હોય અને વસ્ત્રાદિથી શે લાયમાન હોય તથા “એગે પુરિસે
અણલંકિયવિભૂસિય” બીજો પુરુષ આભૂષણ અને વસ્ત્ર વિગેરેથી અલંકારિત
થયેલ કે સુશોભિત ન હોય એટલે કે વસ્ત્ર અને ધરણાથી સન્ન થયેલ ન
તો “એસિ ણં ગોયમા !” હે ગૌતમ ! આ બન્નેમાં કયો પુરુષ પ્રસન્નતા
ઉપજાવવાળો યાવત્ પ્રતિરૂપ થશે ? અને “કયરે પુરિસે નો પાસાઈય જાવ
નો પઢિરૂવે” અને કયો પુરુષ પ્રસન્નતા ઉપજાવનારો યાવત્ પ્રતિરૂપ નહિ
બને ? “જે વા સે પુરિસે અલંકિયવિભૂસિય જે વા સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિય”
જે પુરુષ અલંકાર અને વિભૂષાવાળો છે. તે પ્રસન્નતા ઉપજાવશે કે જે અલંકાર
આદિ વગરનો છે તે પ્રીતિજનક લાગશે ? આ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળીને
ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે “મગવ” હે મગવન્ “તત્થ જે પુરિસે અલંકિય વિભૂસિય”
જે પુરુષ અલંકાર અને વસ્ત્રાદિથી સુશોભિત છે. “સે ણં પુરિસે પાસાઈય

દીયો યાવત્ પ્રતિરૂપઃ । ‘તત્થ ણં જે સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિણ સે ણં પુરિસે નો પાસાઈણ જાવ નો પઢિરૂવે’ તત્થ સ્વલુ યઃ સ પુરુષોઽનલંકૃતવિભૂષિતઃ સ સ્વલુ પુરુષો ન પ્રાસાદીયો યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ હે ભગવન્ યો હિ પુરુષો વસ્ત્રાભર-
ણાદિના સુસજ્જિતઃ સ પ્રાસાદીયાદિગુણોપતો ભવતિ યશ્ચનાલંકૃતવિભૂષિતઃ સ ન પ્રાસાદીયાદિગુણોપેતો ભવતીતિ સમુદિતાર્થઃ । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો પઢિરૂવે’ તત્થ તેનાર્થેન યાવત્ નો પ્રતિરૂપઃ । અત્ર યાવત્ પદેન ‘ગોયમા । અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા તં જહા વેઽવિચયસરીરા ય’ इत्यादिभ्य ‘नो पासार्हण’ इत्य-
न्तस्य संपूर्णस्य प्राथमिकोत्तरवाक्यानां सर्वेषां संग्रहो भवतीति हे गौतम । अनेन दृष्टान्तेन एवम् जानीहि यत् ये असुरकुमारा देवा अलंकृतविभूषिता यस्मात्तस्मात्ते प्रासादीयाः येऽनलंकृतविभूषितास्ते न प्रासादीया इति उभयोरसुरकुमारत्वे

પુરિસે પાસાઈણ જાવ પઢિરૂવે’ વહી પુરુષ પ્રાસાદીય યાવત્ પ્રતિરૂપ પ્રતીત હોગા । ‘તત્થ ણં જે સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિણ’ ઓર જો પુરુષ અનલંકૃત એવં અવિભૂષિત હૈ વહ પુરુષ પ્રાસાદીય યાવત્ પ્રતિરૂપ પ્રતીત નહી હોગા । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો પઢિરૂવે’ તો હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ જો અસુરકુમારદેવ વૈકિયશરીર સે યુક્ત હૈ વહ પ્રાસા-
દીય આદિ ગુણો સે યુક્ત હોતા હૈ ઓર જો વૈકિયશરીર સે યુક્ત નહીં હોતા હૈ વહ પ્રાસાદીય આદિગુણો સે યુક્ત નહીં હોતા હૈ યહાં યાવત્ પદસે ‘ગોયમા । અસુરકુમારદેવા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા વેઽવિચય સરીરરા ય’ યહાં સે લેકર’ નો પાસાઈણ’ યહાં તક કા સમસ્ત પાઠ સંગ્રહીત હુમા હૈ । હસ દૃષ્ટાન્ત સે તાત્પર્ય એસા હૈ-કિ જો અસુરકુ-
મારદેવ અલંકૃત વિભૂષિત હોતે હૈં વે હસી કારણ સે પ્રાસાદીયાદિ

જાવ પઢિરૂવે” તેજ પુરુષ પ્રાસાદીય દર્શનીય યાવત્ પ્રતિરૂપ અને દર્શનીય લાગશે તથા “તત્થ ણં જે સે પુરિસે અણલંકિયવિભૂસિણ” જે પુરુષ અલંકાર વિનાનો અને વસ્ત્રથી સુશોભિત નથી તે પુરુષ પ્રસન્નતા ઉપજાવનાર યાવત્ પ્રતિરૂપ નહીં બને. “સે તેણદ્દેણં જાવ નો પઢિરૂવે” તે કારણથી જ હે ગૌતમ મેં એમ કહ્યું છે કે-જે અસુરકુમાર દેવ વૈકિય શરીરવાળો છે, તે પ્રાસાદીય પ્રસન્નતા-જનક વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને જે વૈકિય શરીરવાળો નથી હોતો તે પ્રીતી ઉપજાવનાર વિગેરે ગુણોવાળો હોતો નથી. અહિયાં યાવત્પદથી “ગોયમા !” અસુરકુમારદેવા દુવિહા પન્નત્તા-તં જહા વેઽવિચયસરીરા ય” આ પાઠથી આરંભીને ‘નો પ.સાઈણ’ અહિં સુધીના સઘળા પાઠને સંબંધ થયો છે. આ દષ્ટાંતથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે અસુરકુમારદેવ અલંકારથી અને વસ્ત્રથી સુશોભિત હોય છે, તે એજ

સમાનત્વેઽપિ વૈલક્ષણ્યં भवति । ૧ કારણાભાવનૈયત્યં કાર્યાભાવે વ્યવસ્થિતમ્ ।
 અતોઽત્ર કારણાભાવાત્ કાર્યાભાવોઽપિ દૃશ્યતામ્ । 'દો મંતે ! નાગકુમારા
 દેવા ઇર્ગંસિ નાગકુમારાવાસંસિ૦' દ્વૌ ભદન્ત ! નાગકુમારૌ એકસ્મિન્ નાગકુમારા
 વાસે૦ હે ભદન્ત ! દ્વૌ નાગકુમારદેવૌ એકસ્મિન્નેવ નાગકુમારાવાસે સમુત્પન્નો તત્રૈકઃ
 પ્રાસાદીયો દર્શનીયો અપરઃ નો દર્શનીયો નોઽભિરૂપો નો પ્રતિરૂપશ્ચ તત્કથમે-
 તત્ત્વં એવં ભવતીતિ નાગકુમારદેવવિષયેઽપિ વૈષમ્યં કિં નિમિત્તમિતિ ગૌતમસ્ય
 પ્રશ્નઃ । મગ્ધનાદ-‘એવં’ ઇત્યાદિ । ‘એવંચેવ’ એવમેવ-અસુરકુમારવદેવ હે
 ગુણોં સે યુક્ત હોતે હૈં ઓર જા એસે નહો હોતે હૈં વે પ્રાસાદીયાદિ ગુણોં
 સે યુક્ત નહોં હોને અતઃ અસુરકુમારત્વ જાત્યપેક્ષયા દોનોં મેં સમાનતા
 હોને પર ખી પૂર્વોક્તકારણોં સે વૈલક્ષણ્ય હૈં । હસ પ્રકાર કારણાભાવ
 અપને કાર્યકે અભાવ કા વ્યોતક હોતા હી હૈં ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સો એસા પૂઝતે હૈં-‘દો મંતે ! નાગકુમારા દેવા
 ઇર્ગંસિ નાગકુમારાવાસંસિ૦’ હે ભદન્ત ! દો નાગકુમારદેવ એક હી
 નાગકુમારાવાસ મેં સમુત્પન્ન હુએ હોં હજમેં એક પ્રાસાદીય, દર્શનીય
 અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હો, દુનવા ન પ્રાસાદીય હો, ન દર્શનીય
 હો, ન અભિરૂપ હો ઓર ન પ્રતિરૂપ હો તો એસી વિષમતા વહાં
 કયા હો સકતી હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુને કહા હાં હો સકતી હૈં હસકા
 કારણ કયા હૈં ? તો પ્રશ્નુ કહતે હૈં । ‘એવંચેવ’ અસુરકુમાર કે જેસે

કારણથી પ્રસન્નતા ઉપજવનાર વિગેરે ગુણોવાળો હોય છે. અને જે તે પ્રમાણે
 અલંકાર વિગેરે વાળો નથી તે પ્રસન્નતા વિ. ઉપજવી શકતો નથી. જેથી
 અસુરકુમાર જાતિપણથી બન્ને સમાન હોવા છતાં પણ પૂર્વોક્ત કારણોથી
 વિલક્ષણતા થાય છે. તે રીતે કારણનો અભાવ પોતાના કાર્યના અભાવનો
 પ્રકાશક હોય છે

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે-‘દો મંતે ! નાગકુમારા
 દેવા ઇર્ગંસિ નાગકુમારાવાસંસિ૦’ હે ભગવન્ જે નાગકુમાર દેવ એક જ
 નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થયા હોય તે પૈકી એક નાગકુમાર દેવ, પ્રાસાદીય,
 દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હોય છે. અને બીજા પ્રસન્નતા
 ઉપજવનારો હોતો નથી. સુંદર દેખાવવાળો હોતો નથી. અભિરૂપ હોતો નથી.
 અને પ્રસન્નતા ઉપજવનાર પણ હોતો નથી તો તેઓમાં વૈષમ્ય શું સંભવે
 છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-હા ગૌતમ તેમ બની શકે છે. તેમ થવાનું
 કારણ શું છે ? તેમ ગૌતમ સ્વામીએ પૂછવાથી પ્રશ્નુએ ઉત્તર આપ્યો કે—
 હે ગૌતમ ! “એવંચેવ” અસુરકુમારોની માફક નાગકુમારો પણ જે પ્રકારના

ગૌતમ ! નાગકુમારો દ્વિવિધઃ તત્રૈકો વૈક્રિયશરીરવાન અપરઃ એકશ્ચ ન વૈક્રિય-
શરીરવાન, તત્ર યસ્ય શરીરં સર્વદૈવ અલંકારવસ્ત્રાદિનાડલકૃતં ભવતિ વિભૂષિતં
ચ સ પ્રાસાદીયો દર્શનીયોઽભિરૂપઃ પ્રતિરૂપશ્ચ તદન્યસ્ય અલંકારવસ્ત્રાદિભિર-
નલંકૃતાવિભૂષિતત્વેન ચ ન પ્રાસાદિત્વં ન દર્શનીયત્વં નાભિરૂપત્વં ન વા પ્રતિ-
રૂપત્વમિતિ પૂર્વશ્ચેવ ભગવત્ ઉત્તરમ્ । ‘જાવ યણિયકુમારા’ યાવત્ સ્તનિતકુમારા
એવમેવ અસુરકુમારદેવવદેવ સ્તનિતકુમારાણાં દ્વિવિધત્વં તત્ર પ્રાસાદિવાપ્રાસા-
દિત્વે ચ જ્ઞાતવ્યે, પ્રશ્નવાક્યમુત્તરવાક્યં ચ સ્વયમેવોદનીયમ્ । ‘વાળમંતરજોહ-
સિયવેમાણિયા એવં ચેવ’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચૈવમેવ અસુરકુમાર-
દેવવદેવ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા અપિ જ્ઞાતવ્યાઃ, એવપિ પ્રશ્નવાક્યોત્તર
વાક્યયોરનુસન્ધાનં પૂર્વશ્ચેવ વોદ્યવ્યમ્ ઇતિ ॥નૂ. ૧॥

હી નાગકુમાર દો પ્રકાર કે હોતે હૈં । उनमें एक वैक्रियशरीरवाला
होता है और दूसरा वैक्रियशरीरवाला नहीं होता है जिसका शरीर
सर्वदा ही अलंकार वस्त्र आदि से अलंकृत एवं विभूषित बना रहता
है वह प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप होता है । तथा जो
अलंकार वस्त्र आदि से अलंकृत एवं विभूषित नहीं होता है वह प्रासा-
दीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप नहीं होता है । ऐसा यह भग-
वान् का उत्तर है । ‘जाव यणिषकुमारा’ असुरकुमारदेव के जैसा ही
स्तनितकुमारों में द्विविधता एवं प्रासादीत्वाप्रासादीयत्वादि जानना
चाहिये । प्रश्नवाक्य और उत्तरवाक्य अपने आप लगा लेना चाहिये ।
‘वाणमंतरजोहसियवेमाणिआ एवं चेव’ असुरकुमारदेव को वक्तव्यता
के जैसा ही वानव्यन्तर ज्योतिषिक एवं वैमानिक इन देवों की वक्त-

છે. તે પૈકી એક વૈક્રિય શરીરવાળો હોય છે અને બીજો વૈક્રિય શરીર વિનાનો
હોય છે. જેનું શરીર હંમેશાં વસ્ત્ર, અલંકાર વિગેરેથી અલંકાર પામેલું અને
વિભૂષાવાળું બનેલું રહે છે, તે પ્રસન્નતાબળક સુંદર દેખાવવાળું અભિરૂપ
અને પ્રસન્નતા ઉપબવનારું હોય છે તેમજ જે શરીર—અલંકાર વસ્ત્ર વિગેરેથી
અલંકારિત થયેલું અને વિભૂષિત થયેલું હોતું નથી તે પ્રસન્નતા ઉપબવનાર,
દેખાવડું, અભિરૂપ પ્રીતી ઉપબવવાળું હોતું નથી “જાવ યણિયકુમારા”
અસુરકુમારદેવ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારોમાં બે પ્રકારપણું અને અપ્રાસાદીયપણું
વિગેરે સમજી લેવું તેના પ્રશ્નવાક્ય ઉત્તરવાક્ય સ્વયં બતાવી લેવા,
“વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા એવં ચેવ” અસુરકુમાર દેવના કથન પ્રમાણે
જ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક આ દેવોના સંબંધમાં પ્રાસાદીયપણું

अनन्तरमसुरकुमारादीनां विशेषः कथित इति विशेषाधिकारादेव इदमप्याह—
'दो भंते ! नेरइया एगंसि' इत्यादि ।

मूलम्—दो भंते ! नेरइया एगंसि नेरइयावासंसि नेरइयत्ताए
उववन्ना तत्थ णं एगे नेरइए महाकम्मतराए चेव जाव महा-
वेयणतराए चेव, एगे नेरइए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्प-
वेयणतराए चेव से कहमेयं भंते ! एवं ? गोयमा ! नेरइया
दुविहा पन्नत्ता, तं जहा मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नगाय अमायि
सम्मदिट्ठि उववन्नगा य । तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि
उववन्नए नेरइए से णं महाकम्मतराए चेव जाव महावेयण-
तराए चेव, तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नए
नेरइए से णं अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव ।
दो भंते ! असुरकुमारा० एवं चेव । एवं एगिंदियविगल्लिंदिय
वज्जं जाव वेमाणिया ॥सू० २॥

छाया—द्वौ भदन्त ! नैरयिकौ एकस्मिन् नैरयिकावासे नैरयिकतया उपपन्नौ,
तत्र खलु एको नैरयिकः महाकर्मतरश्चैव यावत् महावेदनतरश्चैव, एको नैरयिको-
ऽल्पकर्मतरश्चैव यावद् अल्पवेदनतरश्चैव तत् कथमेतद् भदन्त ! एवम् ? गौतम !
नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्य-
ग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च । तत्र खलु यः स मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नको नैरयिकः स खलु
महाकर्मतरश्चैव यावत् महावेदनतरश्चैव, तत्र खलु यः सोऽमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नको
नैरयिकः स खलु अल्पकर्मतरश्चैव यावत् अल्पवेदनतरश्चैव । द्वौ भदन्त ! असुर-
कुमारौ० एवमेव । एवम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद् वैमाणिकाः ॥सू० २॥

व्यता प्राप्तादीयत्व अप्राप्तादीयत्व आदि के सम्बन्ध में समझ लेना
चाहिये । प्रश्नवाक्य और उत्तरवाक्य इन दोनों का अनुसंधान पहिले
जैसा कर लेना चाहिये ॥सू० १॥

विगेरेना संभंधमां समञ्ज देवुं. आ गन्नेना प्रश्नवाक्य अने उत्तरवाक्यनुं
अनुसंधान पडेला असुरकुमार देवना संभंधमां कइया प्रमाणे—कही देवुं ।सू. १।

ટીકા--‘દો મંતે ! નેરહ્યા’ દ્વૌ મદન્ત ! નૈરયિકૌ ‘एगंसि नेरह्यावासंसि’ एकस्मिन् नैरयिकावासे ‘नेरह्यत्ताए उववन्ना’ नैरयिकतया उपपन्नौ-समुत्पन्नौ इत्यर्थः ‘तत्थ णं’ तत्र खलु नैरयिकावासे ‘एगे नेरहए’ एको नैरयिकः ‘महा-कम्मतराए चेव’ महाकर्मतर एव ‘जाव महावेयणतराए य’ यावन्महावेदनतर एव, अत्र यावत्पदेन ‘महाकिरियतराए’ चेव महासवतराए चेव’ इति संग्रहः महा-क्रियतर एव महास्रवतर एव इति संग्रहः करणीयः । ‘एगे नेरहए’ एको नैरयिकः ‘अप्पकम्मतराए चेव’ अल्पकर्मतर एव ‘जाव अप्पवेयणतराए चेव’ यावद् अल्प-वेदनतर एव, अत्र यावत्पदेन ‘अप्पकिरियतराए’ चेव अप्पासवतराए चेव’ इति संग्रहः, अल्पक्रियतर एव अल्पास्रवतर एवेति संग्रहः करणीयः ‘से कहमेयं मंते !

इसके पहिले असुरकुमार आदिकों में विशेषता प्रकट की गई है सो विशेषता का अधिकार होने से ही सूत्रकार यह भी कहते हैं ।

‘दो मंते नेरह्या एगंसि नेरह्यावासंसि’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इसमें सर्व प्रथम गौतम ऐसा प्रश्न से पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! ‘दो नेरह्या’ दो नैरयिक ‘एगंसि नेरह्यावासंसि’ एक ही नैरयिकावास में ‘नेरह्यत्ताए उववन्ना’ नैरयिक रूप से समुत्पन्न हुए इनमें ‘एगे नेरहए’ एक नैरयिक ‘महाकम्मतराए चेव’ महाकर्मतर ही होता है यावत् ‘महावेयणतराए य’ महावेदनतर ही होता है । यहां यावत्पद से ‘महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव’ इन पदों का संग्रह हुआ है । ‘एगे नेरहए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव’ तथा कोई नैरयिक अल्पकर्मतर ही होता है । यावत् अल्पवेदनतर

પહેલાં અસુરકુમાર વિ. માં વિશેષતા બતાવવામાં આવી છે, એ રીતે વિશેષતાનો અધિકાર હોવાથી આ પ્રમાણે સૂત્ર કહે છે કે--

“દો મંતે નેરહ્યા એગંસિ નેરહ્યાવાસંસિ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--આમાં પહેલાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને આ પ્રમાણે પૂછે કે--હે ભગવન્ “દો નેરહ્યા” એ નારકીય જીવો. “एगंसि नेरह्यावासंसि” એક જ નૈરયિકાવાસમાં “नेरह्यत्ताए उववन्ना” નારકીયપણાથી ઉત્પન્ન થયા. તેમાં “एगे नेरहए” એક જ નૈરયિક “महाकम्मतराएचेव” મહાકર્મવાળો હોય છે. યાવત્ “महावेयणतराए य” મહાવેદનવાળો હોય છે. “महाकिरियतराए चेव महासव-तराएचेव” મહા ક્રિયાવાળો હોય છે અને મહા આસ્રવવાળો હોય છે. અને “एगे नेरहए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव” તથા કોઈ એક નારકીય જીવ અલ્પકર્મવાળો યાવત્ અલ્પવેદનવાળો હોય છે. ‘સે કહમેયં મંતે ! एवं’ તો તેમ થવામાં શું કારણ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે--

એવં તત્કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્ ? इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया दुविहा पन्नत्ता’ नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तेषां द्विविधत्वमेव दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा-मायिमिच्छादिद्विउववन्नगा य अमायि सम्मदिद्विउववन्नगा य’ मायिमिच्छादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च ‘तत्थ णं जे से मायीमिच्छादिद्विउववन्नए नेरइए’ तत्र खलु यः सः मायिमिच्छादृष्ट्युपपन्नको नैरयिकः ‘से णं महाकम्मतराए चेव’ स खलु महाकर्मतरएव ‘जाव महावेयणतराए चेव’ यावन्महावेदनतरएव अत्र यावत्पदात्महाकर्मतरएव महाक्रियतरएव इति संग्राह्यम् ‘तत्थ णं जे से अमायि-सम्मदिद्विउववन्नए नेरइए’ तत्र खलु यः सः अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नो नैरयिकः ‘से णं अप्पकम्मतराए चेव’ स खलु अल्पकर्मतर एव ‘जाव अप्पवेयण-

હી હોતા હૈ । ‘સે કહમેયં ભંતે ! એવં’ સૌ એસા હોને મેં કારણ કયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા ‘ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક દો પ્રકાર કે કહે ગયે ‘હૈં’ । ‘તં જહા માયિમિચ્છાદિદ્વીઉવવ-ન્નગા ય અમાયિસમ્મદિદ્વિઉવવન્નગા ય’ જૈસે એક માયી મિચ્છાદૃષ્ટિરૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ ધૌર દૂસરે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ ‘તત્થ ણં જે સે માયિમિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નએ નેરહએ સે ણં મહકમ્મતરાએ ચેવ, જાવ મહાવેયણતરાએ ચેવ’ इनमें जो मायी मिच्छादृष्टिरूप से उत्पन्न हुआ नैरयिक हैं वे महाकर्मतर ही होते हैं । यावत् महावेदनतर ही होते हैं । तथा ‘तत्थ णं जे से अमायिसम્मादिद्विउववन्नए नेरइए’ जो इनमें अमायी सम्यग्दृष्टिरूप से उत्पन्न हुआ । नैरयिक है । ‘से णं अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव’ वह अल्पकर्मतर ही होता है । यावत् अल्पवेदनतर ही होता है । यहां पर भी यावत्पद से

“ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પન્નત્તા” હે ગૌતમ નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે. “તં જહા-માયીમિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નગા ય અમાયિસમ્મદિદ્વિઉવવન્નગા ય” તે પૈકી એક માયી મિચ્છાદૃષ્ટિપણથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. “તત્થ ણં જે સે માયિમિચ્છાદિદ્વિઉવવન્નએ નેરહએ સે ણં મહકમ્મતરાએ ચેવ જાવ મહાવેયણતરાએ ચેવ” તેમાં જે નૈરયિક એવ માયી મિચ્છાદૃષ્ટિપણથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે મહાકર્મવાળો જ હોય છે. યાવત્ મહાવેદનવાળો હોય છે. તથા “તત્થ ણં જે સે અમાયિસમ્મ-દિદ્વિઉવવન્નએ નેરહએ” તેમાં જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણથી ઉત્પન્ન થયેલ નૈરયિક છે, “સે ણં અપ્પકમ્મતરાએ ચેવ જાવ અપ્પવેયણતરાએ ચેવ” તે અલ્પ કર્મવાળો જ હોય છે. યાવત્ અલ્પવેદનવાળો જ હોય છે. અલ્પ ક્રિયાવાળો હોય છે. અને અલ્પઆસ્રવવાળો હોય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-હે ગૌતમ

તરાણ ચેવ' યાવદ્અલ્પવેદનતર એવ અત્ર યાવત્ પદેન અલ્પક્રિયતર એવ અલ્પાસ્રવતર એવ
 ઇતિ સંગ્રહો ભવતિ । અયમાશયઃ હે ગૌતમ ! દ્વિવિધા નારકા ભવન્તિ તત્રૈકો માયિ-
 મિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકોઽપરોઽમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકઃ, તત્ર યઃ માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપ-
 પન્નકઃ સ મહાકર્મતરો મહાક્રિયતરો મહાસ્રવતરો મહાવેદનતરશ્ચ ભવતિ યઃ સ્વલુ
 અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકઃ સોઽલ્પકર્મતરોઽલ્પાસ્રવતરોઽલ્પવેદનતરશ્ચ ભવતિ
 માયિમિથ્યાદૃષ્ટિવામાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિત્વરૂપકારણાનાં ભેદેન ઉભયોઃ કાર્યસ્યાપિ
 ભિન્નત્વાદિતિ ભાવઃ । 'દો મંતે ! અસુરકુમારાં' દ્વૌ ભદન્ત ! અસુરકુમારૌ એક-
 સ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે સમુત્પન્નો અસુરકુમારતયા, તત્રૈકો મહાકર્મતરો યાવત્
 મહાવેદનતરઃ, અપરોઽલ્પકર્મતરો યાવત્ અલ્પવેદનતરશ્ચેતિ તત્ર હે ભદન્ત ! કિં

‘અલ્પક્રિયતર ઓર અલ્પાસ્રવતર’ હન દો પદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ।
 હસકા આશય એસા હૈ હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, હનમેં
 એક નારક માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નક હોતા હૈ દૂસરા અમાયિસમ્યગ્દ-
 ણ્ટ્યુપપન્નક હોતા હૈ । જો માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નક નારક હોતા હૈ વહ
 મહાકર્મતર, મહાક્રિયતર, મહાઆસ્રવતર, ઓર મહાવેદનતર હોતા હૈ ।
 ઓર જો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નક નારક હોતા હૈ વહ અલ્પકર્મ-
 તર, અલ્પક્રિયતર, અલ્પઆસ્રવતર ઓર અલ્પવેદનતર હોતા હૈ । જય
 માયિમિથ્યાદૃષ્ટિત્વરૂપ ઓર અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિત્વરૂપ કારણોં મેં ભેદ હૈ
 તો ફિર હનકે દોનોં કાર્યોં મેં બી ભેદ હોના સ્વાભાવિક હી હૈ, ‘દો
 મંતે ! અસુરકુમારાં’ અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં । હે ભદન્ત !
 દો અસુરકુમાર એક હી અસુરકુમારાવાસ મેં અસુરકુમારરૂપ સે ઉત્પન્ન
 હુએં હનમેં એક મહાકર્મતર હુઆ ઓર યાવત્ મહાવેદનતર હુઆ દૂસરા
 અલ્પકર્મતર યાવત્ અલ્પવેદનતર હુઆ તો હે ભદન્ત ! હસમેં કારણ કયા

નારક જીવો બે પ્રકારના હોય છે તે પૈકી એક નારક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિથી
 ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે. અને બીજો નારકીય જીવ અમાયી-માયા વિનાનો
 અને સમ્યગ્દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે. જે નારક જીવ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિથી
 ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે તે મહાકર્મતર, મહાક્રિયાવાળો, મહાઆસ્રવવાળો અને
 મહાવેદનવાળો હોય છે. અને જે નારક જીવ માયારહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન
 થયેલ હોય છે તે-અલ્પકર્મવાળો, અલ્પક્રિયાવાળો, અલ્પઆસ્રવવાળો, અને
 અલ્પવેદનવાળો હોય છે. આ રીતે જ્યારે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણી રૂપ કારણમાં
 ભેદ હોય તો તે બંનેના કાર્યોમાં પણ ભેદ હોવો સ્વાભાવિક છે. “દો મંતે !
 અસુરકુમારાં” ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ બે
 અસુરકુમારો એક જ અસુરકુમારાવાસમાં અસુરકુમારપણાથી ઉત્પન્ન થાય
 છે. તે પૈકી એક મહાકર્મવાળો હોય છે. યાવત્ મહાવેદનવાળો હોય છે.
 અને બીજો અલ્પકર્મવાળો યાવત્ અલ્પવેદનવાળો હોય છે. તો હે ભગવન્

કારણમ્? હ્યસુરકુમારભેદવિષયે પ્રશ્ન, મગવાનાહ-‘એવં ચેવ’ એવમેવ-નારકવદેવ તથાહિ-અસુરકુમારા દ્વિવિધાસ્તત્રૈકો માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નઃ, અપરોડમાયિ-સમ્યક્ દૃષ્ટ્યુપપન્નઃ, તત્ર યઃ માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નઃ સ મહાકર્મતરો મહાક્રિય-તરો મહાસ્રવતરો મહાવેદનતરશ્ચ, યઃ સ્વલુ અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નઃ સોડલ્પકર્મ-તરોડલ્પક્રિયતરોડલ્પાસ્રવતરોડલ્પવેદનતરશ્ચ ભવતિ । માયિ મિથ્યાદૃષ્ટિત્વા માયિસમ્યગ્દૃષ્ટિત્વરૂપકારણભેદેન ઉભયોરેકત્ર સમુત્પન્નત્વેડપિ ભેદો ભવતીતિ મગવત ઉત્તરમિતિ । ‘એવં એગિંદિયવજ્જં જાવ વેમાણિયા’ એવમેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયવર્જં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ એવમેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયજીવાન્ વર્જયિત્વા વૈમાનિકાન્તજીવાનામપિ પરસ્પરં ભેદો જ્ઞાતવ્યઃ । ‘એગિંદિયવિકલેંદિયવજ્જં’ ઇતિ એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયજીવા માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યો ભવન્તિ કિન્તુ અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટ-
 હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દો પ્રકાર કે હોતે હૈ । એક માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નક ઓર દૂસરા અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નક હનમેં જો માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નક અસુર-કુમાર હૈ વહ મહાકર્મતર મહાક્રિયાતર, મહાઆસ્રવતર હોતા હૈ તથા જો અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નક અસુરકુમાર હૈ વહ અલ્પકર્મતર, અલ્પ-ક્રિયાતર, અલ્પઆસ્રવતર ઓર અલ્પવેદનતર હોતા હૈ । હસ માયિમિથ્યાદૃષ્ટિત્વરૂપ ઓર અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિત્વરૂપ કારણ કે ભેદ સે દોનોં કે એક હી જગહ ઉત્પન્ન હોને પર બી ભેદ હો જાતા હૈ । ‘એવં એગંદિયવિગલિંદિયવજ્જં જાવ વેમાણિયા’ હસી પ્રકાર સે એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય જીવોં કો છોડકર વૈમાનિકતક કે જીવોં મેં બી પરસ્પર

તેમ થવામાં શું કારણ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-“એવં ચેવ” હે ગૌતમ અસુરકુમારે જે પ્રકારના હોય છે. તે પૈકી એક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ પણાથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાથી ઉત્પન્ન થવા-વાળો હોય છે. તે પૈકી જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અસુરકુમારદેવ છે, તે મહાકર્મવાળો મહાક્રિયાવાળો મહાઆસ્રવવાળો અને મહાવેદનવાળો હોય છે. તથા જે અમાયી સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થવાવાળો અસુરકુમારદેવ છે. તે અલ્પકર્મવાળો, અલ્પક્રિયાવાળો, અલ્પ આસ્રવવાળો, અને અલ્પવેદન વાળો હોય છે. આ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિપણારૂપ કારણના લેટથી બન્ને એક જ સ્થળે ઉત્પન્ન થયેલા હોવા છતાં લેદ થઈ જાય છે. “એવ એગિંદિયવિગલંદિયવજ્જં” “જાવ વેમાણિયા” એજ રીતે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય જીવોને છોડીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં પણ અન્યેન્યમાં લેદ સમજવો. એકેન્દ્રિય અને

યસ્તે ન ભવન્તિ અતસ્તેષુ એકસ્મિન્ સમ્યગ્દર્શનસાપેક્ષાલ્પકર્મશ્વમ્ તથૈકસ્મિન્
મિથ્યાદર્શનસાપેક્ષમહાકર્મત્વમ્ ન ઘટતે અપિ તુ સર્વસ્મિન્નેવ મહાકર્મત્વમેવ
ભવતીત્યતઃ 'એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયવર્જમ્' इत्युक्तम् ॥સૂ. ૨॥

અનન્તરં નૈરયિકાદિવક્તવ્યતા કથિતા તે ચ નારકા આયુષ્કાદિ પ્રતિસંવેદનાવન્ત
इति नारकादीना मायुष्कादि प्रतिसंवेदनां निरूपयन्नाह—'नेरइएणं भंते!' इत्यादि

મૂલમ્—નેરइए णं भंते ! अणंतरं उवट्ठित्ता जे भविए पंचि-
दियतिरिक्ख जोणिएसु उववज्जित्तए ? से णं भंते ! कयरं आउयं
पडिसंवेदेइ ? गोयमा ! नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ पंचिदियतिरि-
क्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ एवं मणुस्सेसु वि नवरं
मणुस्साउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । असुरकुमारे णं भंते ! अणं-
तरं उवट्ठित्ता जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए पुच्छा
गोयमा ! असुरकुमाराउयं पडिसंवेदेइ पुढवीकाउयाउए से
पुरओ कडे चिट्ठइ, एवं जो जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स
तं पुरओ कडे चिट्ठइ जत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ जाव वेमाणिए
नवरं पुढवीकाइएसु उववज्जइ पुढवीकाउयाउयं पडिसंवेदेइ

મેં મેં જાનના વાહિયે । એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય જીવોં કો છોડકર એસા
જો કહા હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ ચે સાધિમિથ્યાદૃષ્ટિ હી
હોતે હૈં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈં । અતઃ વહાં પર કિસી એક મેં સમ્ય-
ગ્દર્શન સાપેક્ષ અલ્પકર્મતા તથા કિસી એક મેં મિથ્યાદર્શન સાપેક્ષ મહા-
કર્મતા નહીં આતી હૈ । કિંતુ उन सब में महाकर्मता ही होती है ॥ सू. २॥

વિકલેન્દ્રિયોને છોડીને એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે-
તે માથી મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે અમથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતા નથી. જેથી
લાં કોઇ એકમાં—સમ્યગ્ દર્શનવાળું અલ્પકર્મપણું અને કોઇ એકમાં મિથ્યા
દર્શનવાળું મહાકર્મપણું આવતું નથી, પણ બધામાં મહાકર્મપણું જ
આવે છે. ॥સૂ. ૨॥

અન્ને ય સે પુઢવીકાઢ્યાઢણ પુરઢો કઢે ચિટ્ટઢ એવં જાવ મણુસુો સઢાણે ઢવવાયઢ્વો પરઢાણે તહેવ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—નૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનન્તરમુદ્વૃત્ય યો મવ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પત્તું સ સ્વલુ ભદન્ત ! કતરમાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાયુષ્કં તસ્ય પુરતઃ કૃતમ્ તિષ્ઠતિ, એવં મનુષ્યેષ્વપિ, નવરં મનુષ્યાયુષ્કં તસ્ય પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ । અસુરકુમારઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનન્તરમુદ્વૃત્ય યો મવ્યઃ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉત્પત્તું પૃચ્છા ગૌતમ ! અસુરકુમારાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ પૃથિવીકાયિકાયુષ્કં તસ્ય પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ । એવં યો યન્ન મવ્ય ઉત્પત્તું તસ્ય તત્ પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ યન્ન સ્થિતસ્તત્ પ્રતિસંવેદયતિ, યાવદ્દૈમાનિકઃ નવરં પૃથિવીકાયિકેષુત્પદ્યતે પૃથિવીકાયિકાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ, અન્યચ્ચ સ પૃથિવીકાયિકાયુષ્કં પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ એવં યાવન્મનુષ્યઃ રવસ્થાને ઉષ્પાતયિતવ્યઃ પરસ્થાને તથૈવ ॥મૂ૦ ૩॥

ટીકા—‘નેરઢણ ણં મંતે’ નૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘અણંતરં ઢવ્વઢિત્તા’ અનન્તરમુદ્વૃત્ય મરણાનન્તરાવ્યવહિતોત્તરક્ષણે એવેત્યર્થઃ ‘જે મવિણ’ યો મવ્યઃ મવિતું યોગ્ય ઇત્યર્થઃ ‘પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઢવ્વઢિજ્જત્તણ’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-

અમીર નૈરયિકાદિકોં કી વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ । સો યે નારક આયુષ્ક આદિ કા પ્રતિસંવેદન અનુભવ કરનેવાલે હોતે હૈ । અતઃ અવ સૂત્રકાર નારકાદિકોં કી આયુષ્કાદિ કી પ્રતિસંવેદના કા નિરૂપણ કરતે હૈ ।—‘નેરઢણ ણં મંતે અણંતરં ઢવ્વઢિત્તા જે મવિણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઢસ સૂત્ર ઢારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે સર્વ પ્રથમ ઁસા પૂછા હૈ કિ—નેરઢણ ણં મંતે !’ હે ભદન્ત ! નૈરયિક જો ‘અણંતરં ઢવ્વઢિત્તા’ મરકર તુરંત હી—મરણ કે અનન્તર ઉત્તરક્ષણ મેં હી—‘જે મવિણ પંચિદિય તિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ ઢવ્વઢિજ્જત્તણ’ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં

પહેલાં નારકીય જીવોના સંબન્ધમાં ક્થન કરવામાં આવ્યું છે. તે નારકીય જીવો આયુષ્ક વિગેરે પ્રતિસંવેદનનો અનુભવ કરવાવાળા હોય છે. જેથી હવે સૂત્રકાર નારકીય વિગેરે જીવોની આયુષ્ય વિગેરેની પ્રતિસંવેદનનાં નિરૂપણ કરે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

“નેરઢ્યા ણં મંતે ! અણંતરં ઢવ્વઢિત્તા” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીજી લગવાનને એવું પૂછ્યું કે—“નેરઢણ ણં મંતે ! હે લગવન્ જે નૈરયિક “અણંતરં ઢવ્વઢિત્તા” મરણ પછીના ઉત્તર ક્ષણમાં જ અર્થાત્ મરણ પામ્યા પછી તરત જ “જે મવિણ પંચિદિય

નિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ ઉત્પન્નો ભવિતું 'સે ણં મંતે !' સ રાહુ ભદન્ત ! 'કયરં આઝયં પહિસંવેદેહ' કતરં કીદશમાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ-અનુભવતીત્યર્થઃ, હે ભદન્ત ! યો નારકો મૃત્વા અનન્તરક્ષણે એવ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેષુ ઉત્પત્તિયોગ્યો વર્ત્તે સ કતરમાયુષ્કમ્ અનુભવતીત્યર્થઃ । ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ इत्यादि ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइयाउयं पडिसंवेदेह’ नैरयिकायुष्कं प्रतिसंवेदयति-अनुभवति तथा ‘पंचिदियतिरिक्खजोणियाउए’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकायुष्कम् ‘से पुरओ कहे चिद्वह’ तस्य पुरतः कृतं तिष्ठति उदयाभिमुखं भवतीत्यर्थः हे गौतम ! यो नारको मृत्वा अनन्तरसमये पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनी उत्पत्तियोग्यो भवति स नारको नारकायुष्कमनुभवन् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकमुदयाभिमुखं करोतीति भावः । नैरयिक जीवानां मरणसमये एतद्भवसंबन्धायुष्कस्यानुभवनम् परायुष्कस्याभिमुखीकरणं

ઉત્પન્ન होने के योग्य है । ‘સે ણં મંતે ! કયરં આઝયં પહિસંવેદેહ’ હે ભદન્ત ! વહ કિસ આયુકા પ્રતિસંવેદન કરતા હૈ । અનુભવ કરતા હૈ ? તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જો નારક અનન્તરક્ષણ મેં હી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પત્તિયોગ્ય હો રહા હૈ વહ કિસ આયુષ્કકા અનુભવ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ । ‘ગોયમા ! નેરહયાઝયં પહિસંવેદેહ’ હે ગૌતમ ! જો નૈરયિક મરણક્ષણ કે અનન્તર હી ઉત્તરક્ષણ મેં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પન્ન होने કે યોગ્ય હૈ વહ નૈરયિક આયુષ્ક કા તો અનુભવ કરતા હૈ ઓર ‘પંચિદિય તિરિક્ખ’ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક આયુકો ઉદયાભિમુખ કરતા હૈ । અર્થાત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ આયુષ્ય હસકે ઉદયાભિમુખ હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ નૈરયિક જીવોં કે મરણ સમય મેં જિસ ભવમેં વે વર્તમાન હૈ, હસ ભવ સમ્બન્ધી આયુકા

તિરિક્ખજોણિયસુ ડવ્વજ્જિત્તણ” પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકોમાં ઉત્પન્ન થવા-વાળા છે. “સે ણં મંતે ! કયરં આઝયં પહિસંવેદેહ” હે ભગવન્ તે કયા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે નારક મરીને તે પછીના જ ક્ષણમાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકોમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે, તે કયા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--“ગોયમા ! નેરહયાઝયં પહિસંવેદેહ” હે ગૌતમ ! જે નૈરયિક મરણ સમયની ક્ષણની પછીના ક્ષણમાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તે નૈરયિક આયુષ્કનો તો અનુભવ કરે છે, અને “પંચિદિય તિરિક્ખ” પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકોના આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. અર્થાત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકો તેને ઉદયાભિમુખ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-નૈરયિક

મવતીતિ પરમાર્થઃ। ‘એવં મણુસેસુ વિ’ એવં મનુષ્યેષ્વપિ યથા નારકવિષયે એક-
સ્ય પ્રતિસંવેદનં દ્વિતીયસ્ય પુરતઃ કરણં કથિતમ્ એવમેવ મનુષ્યવિષયેઽપિ જ્ઞાત-
વ્યમ્ ‘નવરં મણુસાઁયં સે પુરઑ કઢે ચિદ્દૃશ્’ નવરં મનુષ્યાયુષ્કં તસ્ય પુરતઃ
કૃતં તિષ્ઠતિ ‘અસુરકુમારે ણં મંતે !’ અસુરકુમારઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘અણંતરં ઉવ્વ-
દિત્તા’ અનન્તરમુદ્દૃત્ય-ચ્યુસ્થા ‘જે મવિણ્’ યો મવ્યઃ, ‘પુઢવીકાઈણ્સુ ઉવ્વજ્જિ-
ત્તણ્’ પૃથિવીકાયિકેષુ ઉપપત્તુમ્ ‘પુચ્છા’ પુચ્છા સ સ્વલુ મદન્ત ! કતરમાયુષ્કં
પ્રતિસંવેદયતિ-અનુમવતીત્યેવં રૂપેણ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘અસુરકુમાર’ इत्यादि।
‘અસુરકુમારાઁયં પઢિસંવેદેશ્’ અસુરકુમારાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ ‘પુઢવીકાઈયાઉણ્

અનુભવ હોતા હૈ ઓર જહાં મરકર જાતા હૈ ઉસ પરાયુષ્ક કા અભિ-
મુખીકરણ હોતા હૈ । ‘એવં મણુસેસુ વિ’ જૈસા નારક કૈ યહ એક આયુ
કા પ્રતિસંવેદન ઓર પરાયુષ્ક કા પુરતઃ કરણ કહા હૈ । ઉસી પ્રકાર સે
મનુષ્ય કૈ વિષય મૈં મી જાનનાં ચાહિયે । ‘નવરં મણુસાઁયં સે પુરઑ
કઢે ચિદ્દૃશ્’ વિશેષતા કેવલ યહાં એસી હૈ કિ યહ મનુષ્ય આયુ કો
ઉદયાભિમુખ કરતા હૈ ।

અજ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘અસુરકુમારે ણં મંતે !’ હે
મદન્ત ! અસુરકુમારદેવ ‘અણંતરં ઉવ્વદિત્તા જે મવિણ્ પુઢવી-
કાઈણ્સુ ઉવ્વજ્જિત્તણ્’ જો મરકર તુરત હી પૃથિવીકાયિકોં મૈં
ઉત્પન્ન હોને કૈ યોગ્ય હૈ વહ કિસ આયુ કા અનુભવ કરતા હૈ ?
હસ પ્રશ્નકૈ ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં । ‘અસુરકુમાર૦’ હે
ગૌતમ ! અસુરકુમારદેવ જો મરકર તુરત હી પૃથિવીકાયિકોં મૈં ઉત્પન્ન

જીવેના મરણના સમયમાં જે ભવમાં તે વર્તમાન હોય તે ભવ સંબંધી
આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે. અને મરીને ત્યાં જાય છે, તે પરાયુષ્યનું અભિ-
મુખી કરણ થાય છે. “એવં મણુસેસુ વિ” નારકીય જીવેને જે પ્રમાણે એક
આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન અને બીજા આયુષ્યનું અભિમુખી કરણ કહ્યું છે, તેજ
રીતે મનુષ્યના વિષયમાં પણ સમજવું. “નવરં મણુસાઁયં સે પુરઑ કઢે
ચિદ્દૃશ્” તે કથનમાં વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે-આ મનુષ્ય આયુને
ઉદયાભિમુખ કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—“અસુરકુમારે ણં મંતે !”
હૈ ભગવન અસુરકુમાર દેવ “અણંતરં ઉવ્વદિત્તા” જે મવિણ્ પુઢવીકાઈણ્સુ
ઉવ્વજ્જિત્તણ્” જે મરીને પછી તરત જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
બને છે, તે કેવા આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન
તેમને કહે છે કે—“અસુરકુમાર૦” હૈ ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવ જે મરણ
પછી તરત જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે અસુરકુમા-

સે પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ' પૃથિવીકાયિકાયાુષ્કં તસ્ય પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ હે મદન્ત! યો ડસુરકુમારઃ કતરમાયુષ્કમનુભવતીતિ પ્રશ્નઃ, એતાદશોડસુરકુમારઃ અસુર-કુમારાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયન્ પૃથિવીકાયિકાયાુષ્કમુદયામિમુખં કરોતીત્યુત્તરમ્ । 'એવં યો યત્ર ભવ્ય ઉત્પત્તુમ્ 'તસ્સ તં પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ' તસ્ય તત્-આયુઃ પુરતઃ કૃતં તિષ્ઠતિ, એવમેવ-અસુરકુમારાદિવદેવ યો જીવો યત્ર ભવવિશેષે ઉત્પત્તિયોગ્યો ભવતિ સ તસ્ય ભવવિશેષસ્ય તત્ આયુષ્કમ્ ઉદયામિમુખં કરોતીત્યર્થઃ । 'જત્થ ઠિઓ તં પહિસંવેદેઈ' યત્ર ભવવિશેષે યો જીવઃ સ્થિતઃ સ જીવઃ તદ્-ભવસમ્બન્ધ્યાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ અનુભવતીત્યર્થઃ યાદશભવાત્ મૃત્વાડનન્તરં યત્ર ભવવિશેષે ગમનયોગ્યઃ તાદશભવસ્થમાયુષ્કમનુભવન્નેવ આગામિભવસંબન્ધ્યાયુષ્કમુદયામિમુખં કરોતીતિ પરમાર્થઃ । એવં જાવ વેમાણિ' એવં યાવદ્ વૈમાનિકઃ વૈમાનિકપર્યન્તમ્

હોને કે યોગ્ય હૈં । વહ અસુરકુમાર કી આયુકા તો અનુભવન કરતા હૈ એવં 'પૃથ્વીકાહ્યાઉએ સે પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ' જહાં ઉસે ઉત્પન્ન હોના હૈ એસે પૃથિવીકાયિક કી આયુ કો ઉદયામિમુખ કરતા હૈ । 'એવં જો જહિં ભવિઓ ઉવવઙ્ગિજ્જત્તએ તસ્સ તે પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ' હસ અસુરકુમારાદિ કે પ્રકાર હી જો જીવ જો ભવવિશેષ મેં ઉત્પત્તિ યોગ્ય હોતા હૈ વહ ઉસ ભવવિશેષ કી આયુ કો ઉદયામિમુખ કરતા હૈ, ઓર 'જત્થ ઠિઓ તં પહિસંવેદેઈ' જહાં વહ વર્તમાન મેં સ્થિત હૈ ઉસ આયુ કા અનુભવ કરતા હૈ । જિસ ભવ સે મરકર અનન્તર ભવમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ જીવ ઉસ આગામી ભવસમ્બન્ધી આયુ કો ઉદયામિમુખ કરતા હૈ । ઓર વર્તમાન મેં જિસ પર્ચાય મેં વહ સૌજૂદ હૈ ઉસ ભવકી આયુ કા વહ પ્રતિસંવેદન (અનુભવ) કરતા હૈ । 'એવં જાવ વેમાણિ'

રોના આયુષ્યનો તે અનુભવ કરે છે, અને “પૃથ્વીકાહ્યાઉએ સે પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ” તેને જ્યાં ઉત્પન્ન થવાનું છે, તેવા પૃથ્વીકાયિકોના આયુષ્યને ઉદયા-ભિમુખ કરે છે, “એવં જો જહિં ભવિઓ ઉવવઙ્ગિજ્જત્તએ તસ્સ તે પુરઓ કહે ચિટ્ઠઈ” આ અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જે વ્યક્તિ જે ભવ વિશેષમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બને છે. તે પ્રાણી તે ભવ વિશેષના આયુને ઉદયાભિમુખ કરે છે. “જત્થ ઠિઓ તં પહિસંવેદેઈ” જ્યાં તે વર્તમાનમાં હોય તે આયુનો અનુભવ કરે છે. જે ભવથી મરીને બીજા ભવમાં જ જે ભવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ભવ તે આગામી ભવ સંબંધી આયુને ઉદયા-ભિમુખ કરે છે, અને વર્તમાનમાં જે પર્ચાયમાં તે મોજુદ છે. તે ભવની આયુનો તે પ્રતિસંવેદન-અનુભવ કરે છે. “એવં જાવ વેમાણિ” આજ રીતનું

एवमेव असुरकुमारादिवदेव ज्ञातव्यम् वैमानिकोऽपि ज्यवनसमये वैमानिकायुष्क-
मनुभवन् यत्रोत्पत्तियोग्यो भवति तद्भवसंबन्ध्यायुष्कमुदयाभिमुखं करोतीति । ‘नवरं
पृथ्वीकाइए पृथ्वीकाइएसु उववज्जइ’ नवरं केवलम्-पृथिवीकायिको जीवः
पृथिवीकायिकेषु उत्पद्यते ‘पृथ्वीकाइयाउयं पडिसंवेदेइ’ पृथिवीकायिकायुष्कं
प्रतिसंवेदयति तथा ‘अन्ने य से पृथ्वीकाइयाउए पुरओ कडे चिद्धइ’ अन्यच्च स
पृथिवीकायिकायुष्कं पुरतः कृतं तिष्ठति बैलक्षण्यमेतदेव यत् पृथिवीकायिकः पृथि-
वीकायिकेष्वत्पद्यते पृथिवीकायिकायुष्कमनुभवन् अन्यत् पृथिवीकायिकायुष्कमुदया-
भिमुखी करोति । ‘एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो’ एवं यावन्मनुष्यः
स्वस्थाने उपपातयितव्यः, एवं यथा पृथिवीजीवस्य पृथिव्यामेवोत्पत्तिः कथिता
एकं पृथिव्यायुष्कमनुभवन् पृथिवीसम्बन्धेवायुष्कान्तरम् उदयाभिमुखं करोति

इस प्रकार का यह कथन वैमानिक देवों तक में भी जानना चाहिये ।
अर्थात् वैमानिकदेव भी ज्यवनसमय में वैमानिक आयुष्क का प्रति-
संवेदन करता हुआ जहाँ वह उत्पत्ति के योग्य होता है । उस भव
सम्बन्धी आयु को उदयाभिमुख करता है । ‘नवरं पृथ्वीकाइए पृथ्वी-
काइएसु उववज्जइ’ पृथिवीकायिकजीव पृथिवीकायिकों में उत्पन्न होता
है । अतः वह ‘पृथ्वीकाइयाउयं०’ पृथ्वीकायिक संबंधी आयुष्क का
प्रतिसंवेदन करता है तथा ‘अन्ने य से पृथ्वीकाइयाउए’ जिस दूसरी
पृथिवीकायिक पर्याय में उसे उत्पन्न होना है उस पृथिवीकायिक पर्याय के
आयु को वह उदयाभिमुख करता है । ‘एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववा-
एयव्वो’ जैसा यह कथन पृथिवीकायिक जीव की दूसरी पृथिवीकायिक
जीव में उत्पत्ति होने के सम्बन्ध में किया गया है अर्थात् पृथिवीकायिक

કથન વૈમાનિક દેવો સુધીમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ વૈમાનિક દેવ પણ ચલવાના
સમયે વૈમાનિક આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન કરશે, અને તેઓ જ્યાં ઉત્પન્ન થવા
યોગ્ય બને છે, તે ભવ સંબંધી આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. “નવરં પૃથ્વી-
કાઈએસુ ઉવવજ્જઈ” પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી
તે “પૃથ્વીકાઈયાઉયં” પૃથ્વીકાયિક સંબંધી આયુષ્યનું પ્રતિસંવેદન કરે છે. તથા
અન્ને ચ સે પૃથ્વીકાઈ૦” જે બીજા પૃથ્વીકાયિકની પર્યાયમાં તેને ઉત્પન્ન થવાનું
છે, તે પૃથ્વીકાયિક પર્યાયના આયુષ્યને તે ઉદયાભિમુખ કરે છે. “એવં જાવ
મણુસ્સો સટ્ઠાણે ઉવવાએયવ્વો” એક પૃથ્વીકાયિક જીવના બીજા પૃથ્વીકાયિક જીવમાં
ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં જે પ્રમાણે આ કથન કરવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્
પૃથ્વીકાયિક જીવ બીજા પૃથ્વીકાયિક ભવમાં ઉત્પત્તિ યોગ્ય બને છે. તેા તે

તથા અપ્કાયિકાદારમ્ય મનુષ્યપર્યન્તજીવોઽપિ સ્વસ્થાને સ્વકીયં સ્વકીયમાયુષ્ક-
મનુષ્યવન્ તત્સમ્બન્ધ્યેવ આયુષ્કાન્તરમુદયામિમુખી કરોતિ યથાઽપ્કાયિકોઽપ્કા-
યિકાયુષ્કં મનુષ્યો મનુષ્યાયુષ્કમ્ સ્વસ્થાને इत्यस्य मनुष्यो मनुष्यशरीरं त्यजन्
यदा मनुष्यशरीरान्तरे एव गच्छति तत्र स्थले इत्यर्थः 'परद्वાणे તહેવ' પરસ્થાને તથૈવ
પૂર્વવદૈવ અસુરકુમારાદિવદૈવ વ્યવસ્થા જ્ઞાતવ્યાઃ યદા એકસ્માત્ ભવાત્ ભવાન્તરં
ગચ્છતિ તદા પૂર્વભવાયુષ્કમ્ અનુભવન્ ભવાન્તરસમ્બન્ધ્યાયુષ્કમ્ ઉદયામિમુખી
જીવ દૂસરે પૃથિવીકાયિક ભવમેં ઉત્પત્તિયોગ્ય હોતા હૈ તો વહ જૈસે
અપની ગૃહીતભવ કી આયુ કા ઉદયામિમુખ કરતા હૈ । હસી પ્રકાર સે
જો મનુષ્ય મરકર તુરત્ત હી મનુષ્યભવ મેં ઉત્પત્તિયોગ્ય હૈ વહ ભી
અપને ગૃહીતભવકી આયુકા અનુભવ કરતા હૈ ઓર આગામી મનુષ્ય
ભવસંબંધી આયુકો ઉદયામિમુખ કરતા હૈ । એસા વહ કથન અપ્કા-
યિક સે લેકર મનુષ્ય પર્યન્ત જીવ મેં લગાના ચાહિયે । સ્વસ્થાન મેં યે
જીવ અપની અપની આયુષ્ક કા અનુભવન કરતે હૈ । ઓર આગામી
ભવ સંબંધી અપ્કાયાન્તર આદિ કી આયુ કો ઉદયામિમુખ કરતે હૈ ।
સ્વસ્થાન કા મતલબ હૈ કિ જો જીવ ગૃહીત ભવ કો છોડકર અનન્તર
ક્ષણ મેં ડસી ભવ મેં જન્મ લેતા હૈ વહ જૈસે અપ્કાયિક જીવ અપ્કા-
યિક કી આયુ કો મનુષ્ય મનુષ્યાયુષ્ક કો સ્વસ્થાન મેં ઉદયામિમુખ
કરતા હૈ । 'પરદ્વાણે તહેવ' તથા પરસ્થાન મેં અસુરકુમાર આદિ કી
તરહ વ્યવસ્થા હોતી હૈ । જબ જીવ એક ભવ સે દૂસરે ભવમેં જાતા હૈ
તબ વહ પૂર્વભવાયુષ્ક કા અનુભવ કરતા હુઆ ભવાન્તર સંબંધી

જેમ પોતાના ધારણ કરેલ ભવની આયુને ઉદયાલિમુખ કરે છે, તેજ પ્રમાણે
જે મનુષ્ય મરીને તરતજ મનુષ્યભવમાં ઉત્પત્તિ યોગ્ય છે, તે પણ પોતાના
જ ગૃહીતભવની આયુનો અનુભવ કરે છે. અને આગામી મનુષ્યભવ સંબંધી
આયુને ઉદયાલિમુખ કરે છે. આજ પ્રમાણેનું કથન અપ્કાયિકથી આરંભીને
મનુષ્ય સુધીના જીવોમાં સમજા લેવું. સ્વસ્થાનમાં તે જીવ પોત-પોતાના
આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે. અને આગામી ભવસંબંધી આયુને ઉદયાલિમુખ
કરે છે સ્વસ્થાન-એટલે કે જે જીવ ગૃહીત ભવને છોડીને પછીથી ક્ષણ માં
જે ભવમાં જન્મ લે છે તે જેમ અપ્કાયિકજીવ અપ્કાયિકની આયુષ્યને મનુષ્ય
મનુષ્ય આયુષ્યને સ્વસ્થાનમાં ઉદયાલિમુખ કરે છે. “પરદ્વાણે તહેવ” તથા પર
સ્થાનમાં અસુરકુમાર વિગેરેની જેમ વ્યવસ્થા થાય છે. જ્યારે જીવ એક ભવથી
બીજા ભવમાં જાય છે. ત્યારે તે પૂર્વભવ સંબંધી આયુષ્યનો અનુભવ કરતો

કરોતિ અયમેવાર્થઃ, 'પરસ્થાને' इत्यस्य परस्य स्थानमिति परस्थानम् यत्र मरणसमये तिष्ठति तद्विन्नस्य भवान्तरसंबन्धिनः स्थानम् आगामिकोत्पत्त्याधारभूतम् तत्रस्थाने तद्विषयकगमने पूर्वयुष्कम् अनुभवति परायुष्कमुदयाभिमुखी करोति इति॥सू० ३॥

પૂર્વમાયુઃસંવેદનં કથિતમ્ અથ તદ્વિશેષવક્તવ્યમાહ—‘દો ભંતે ! ’ इत्यादि ।

મૂઢમ્—દો ભંતે ! અસુરકુમારા ઇમાંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ અસુરકુમારદેવત્તાણ ઉવવન્ના, તત્થ ણં ઇમે અસુરકુમારે દેવે ઉજ્જુયં વિઉવિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ, વંકં વિઉવિસ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ જં જહા ઇચ્છહ તં તહા વિઉવ્વહ, ઇમે અસુરકુમારે દેવે ઉજ્જુયં વિઉવિસ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ વંકં વિઉવિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ જં જહા ઇચ્છહ ણો તં તહા વિઉવ્વહ સે કહમેયં ભંતે ! एवं ? गोयमा ! असुरकुमारा देवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा मायिमिच्छादिट्ठिउववन्नगा य अमायि-सस्मदिट्ठिउववन्नगा य तत्थ णं जे से मायिमिच्छादिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे से णं उज्जुयं विउव्विस्सामीति वंકં

આયુષ્ક કો ઉદયાભિમુખ કરતા હૈ યહી અર્થ પરસ્થાન શબ્દ કા હૈ 'પરસ્ય સ્થાનમ્' પરસ્થાનમ્ મરણ કે સમય મેં જીવ જહાં પર વર્તમાન હૈ, ઉસસે ભિન્ન જો પરભવ મેં દૂસરે જીવ કા ભવાન્તર હૈ વહ પર-સ્થાન હૈ । આગામિક ઉત્પત્તિ કા આધારભૂત અપની ગૃહીત પર્યાય સે ભિન્ન પર્યાય કા જો સ્થાન હૈ વહ એસે સ્થાન મેં જાતે સમય જીવ પૂર્વ આયુષ્ક કો તો અનુભવ કરતા હૈ ઓર પરાયુષ્ક કો ઉદયાભિમુખ કરતા હૈ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

થકો ભવાન્તરના આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ બનાવે છે. એ પ્રમાણે પરસ્થાનનો અર્થ છે. “પરસ્ય સ્થાનમ્ પરસ્થાનમ્” મરણ સમયે જીવ જ્યાં વર્તમાન હોય તેનાથી બીજું જે પરભવમાં બીજા જીવનો ભવાન્તર છે. તે પરસ્થાન છે. આગામી ઉત્પત્તિના આધારભૂત પોતાની ગૃહીત પર્યાયથી ભિન્ન પર્યાયનું જે સ્થાન છે, તેવા સ્થાનમાં જતી વખતે જીવ પૂર્વ આયુષ્યનો અનુભવ કરે છે, અને પરભવ સંબંધી આયુષ્યને ઉદયાભિમુખ કરે છે. ॥સૂ. ૩॥

વિઝવઙ્ગ જાવ ણો તં જહા વિઝવઙ્ગ તત્થ ણં જે સે અમાયિ
સમ્મદિદ્ધિઝવન્નણ અસુરકુમારે દેવે સે ઝજ્જુયં વિઝવિસ્સા-
મીતિ જાવ તં તહા વિઝવઙ્ગ । દો મંતે ! નાગકુમારાં એવં
ચેવ જાવ થણિયકુમારા વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા એવં
ચેવ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥સૂ. ૪॥

અટ્ટારસમે સણ પંચમોદેસઓ સમત્તો ।

છાયા—દ્વી મદન્ત ! અસુરકુમારો એકસ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે અસુરકુમાર-
દેવતયા ઉપપન્નો તન્ન સ્વલ્લુ એકોઽસુરકુમારો દેવ ઋજું વિકુર્વિષ્યામિ ઇતિ ઋજું
વિકુર્વતે વક્રં વિકુર્વિષ્યામીતિ વક્રં વિકુર્વતે યદ્ યથેચ્છતિ તત્ તદ્દા વિકુર્વતે ।
એકોઽસુરકુમારો દેવ ઋજું વિકુર્વિષ્યામીતિ વક્રં વિકુર્વતે વક્રં વિકુર્વિષ્યામીતિ ઋજું
વિકુર્વતે યદ્ યથેચ્છતિ તત્તથા ન વિકુર્વતે તત્ કથમેતત્ મદન્ત ! એવમ્ ? ગૌતમ !
અસુરકુમારા દેવાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ તથથા માયિમિથ્યાદ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિ
સમ્પગ્દ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ, તન્ન સ્વલ્લુ યઃ સ માયિ મિથ્યાદ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકોઽસુરકુમારો
દેવઃ સ સ્વલ્લુ ઋજુકં વિકુર્વિષ્યામીતિ વક્રં વિકુર્વતે યાવત્ નો તત્તથા વિકુર્વતે તન્ન
સ્વલ્લુ યઃ સોઽમાયિ સમ્પગ્દ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકોઽસુરકુમારો દેવઃ સ ઋજુકં વિકુર્વિષ્યા-
મીતિ યાવત્ તત્ તથા વિકુર્વતે । દ્વી મદન્ત ! નાગકુમારોં એવમેવ એવં યાવત્
સ્તનિતકુમારાઃ । વાતવ્યંતરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા એવમેવ તદેવં મદન્ત ! તદેવં
મદન્ત ઇતિ ॥સૂ. ૪॥

અષ્ટાદશશતે પંચમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘દો મંતે ! અસુરકુમારા’ દ્વી મદન્ત ! અસુરકુમારો ‘એગંસિ અસુર-
કુમારદેવત્તાણ ઉવન્ના’ અસુરકુમારદેવતયા ઉત્પન્નો ‘તત્થ ણં એગે અસુરકુમારે

આયુકા સંવેદન કહા જા ચુકા હૈ અવ હસી વિષય મેં જો વિશેષ
વત્તવ્યતા હૈ વહ કહી જા રહી હૈ ।

‘દો મંતે ! અસુરકુમારા એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ કિ ‘દો

આયુકમંતુ’ સંવેદન પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે. હવે આ વિષયમાં જે
વિશેષ કથન છે. તે કહેવામાં આવે છે.

‘‘દો મંતે ! અસુરકુમારા એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ’’

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે—‘‘દો મંતે !

દેવે' તત્ર સ્વલ્પ એકોઽસુરકુમારો દેવઃ 'ઉજ્જુયં વિઽવિસ્સામીતિ' ઉજ્જુયં વિઽ-
વ્વહ' ઋજુકં-સરલં વિલક્ષણરૂપાદિકં વિકુર્વિષ્યામીતિ ઋજુકં વિકુર્વતે-વિકુ-
ર્વણાં કરોતિ, 'વંકં વિઽવિસ્સામીતિ વંકં વિઽવ્વહ' વક્રં વિકુર્વિષ્યામીતિ વક્રં
વિકુર્વતે । તત્રૈકોઽસુરકુમારો દેવઃ યદાઽહં વિલક્ષણં રૂપં ધારયિષ્યામીત્યાકારકં
સંકલ્પં કરોતિ તતઃ સંકલ્પકરણાનન્તરમેવ તાદૃશં રૂપાદિકં કરોતીતિભાવઃ,
'જં જહા ઇચ્છહ તં તહા વિઽવ્વહ' યદ્ યથા ઇચ્છતિ તત્ તથા વિકુર્વતે યદ્ વસ્તુ
યેનૈવ રૂપેણ કર્તું યદેચ્છતિ તદ્ વસ્તુ તદૈવ તેનૈવ રૂપેણ સંપાદયતીત્યર્થઃ । 'એ
અસુરકુમારે દેવે ઉજ્જુયં વિઽવિસ્સામીતિ વંકં વિઽવ્વહ' એકોઽસુરકુમારો દેવઃ

મંતે ! અસુરકુમારા' હે અદન્ત ! દો અસુરકુમાર 'એગંસિ અસુરકુમા-
રાવાસંસિ' એક હી અસુરકુમારાવાસ મેં 'અસુરકુમારદેવત્તાએ' અસુર-
કુમારદેવરૂપ સે 'ઉવવન્ના' ઉત્પન્ન હુએ હેં । 'તત્થ ણં એગે અસુરકુ-
મારદેવે' હનમેં એક અસુરકુમારદેવ 'ઉજ્જુયં વિઽવિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં
વિઽવ્વહ' મેં સરલ વિલક્ષણરૂપાદિકોં કી વિક્રિયા કરું' એસા જબ
વિચાર કરતા હૈ તબ હી વહ સરલરૂપ મેં વિલક્ષણ રૂપાદિકોં કી
વિક્રિયા કરતા હૈ ઓર જબ 'વંકં વિઽવિસ્સામીતિ વંકં વિઽવ્વહ' મેં
વક્ર વિક્રિયા કરું' એસા વિચાર કરતા હૈ તો વક્ર વિક્રિયા કરતા હૈ
તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જબ ડનમેંકા એક અસુરકુમારદેવ 'મેં વિલક્ષણરૂપ
કો ધારણ કરું' એસા સંકલ્પ કરતા હૈ તબ હી સંકલ્પ કરને અનન્તર
હી તાદૃશ રૂપાદિક કર લેતા હૈ । 'જં જહા ઇચ્છહ તં તહા વિઽવ્વહ'
હસ પ્રકાર વહ જિસ વસ્તુકો જિસરૂપ સે કરના ચાહતા હૈ વહ ડસી રૂપ

અસુરકુમારા' એ અસુરકુમારો. 'એગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ' એક જ
અસુરકુમારાવાસમાં "અસુરકુમારદેવત્તાએ" અસુરકુમાર દેવપણાથી "ઉવવન્ના"
ઉત્પન્ન થયા હોય. "તત્થ ણં એગે અસુરકુમારદેવે" તેમાં એક અસુરકુમાર
દેવ "ઉજ્જુયં વિઽવિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઽવ્વહ" હું સરલવિલક્ષણ રૂપ
વિગેરેની વિક્રિયા કરું' જ્યારે એવો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે ત્યાં જ
સરલ રૂપે જુદા જુદા પ્રકારના રૂપાદિકોની વિક્રિયા કરે છે. અને જ્યારે
"વંકં વિઽવિસ્સામીતિ વંકં વિઽવ્વહ" હું વક્ર વિક્રિયા કરું' એવો વિચાર કરે
ત્યારે તે વક્ર વિક્રિયા કરે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્યારે તેઓ પૈકી
એક અસુરકુમાર દેવ "હું વિલક્ષણ રૂપ ધારણ કરું" એવો વિચાર કરે છે,
ત્યારે તે પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તરત જ તેવા પ્રકારના રૂપ વિગેરે બનાવી
લે છે. "જં જહા ઇચ્છહ" તં તહા વિઽવ્વહ" એ રીતે તે જે વસ્તુને જે રૂપથી
કરવા ઇચ્છે છે, તે તેજ રૂપથી તે વસ્તુને બનાવી લે છે, "એગે અસુરકુમાર-
દેવે ઉજ્જુયં વિઽવિસ્સામીતિ વંકં વિઽવ્વહ" તથા બીજો જે અસુરકુમાર દેવ છે,

ઋજુઋં વિકુર્વિષ્યામીતિ વઠ્ઠં વિકુર્વતે વિલક્ષણં રૂપાદિકં કર્તુમિચ્છતિ તદા કુટિ-
લમેવ રૂપાદિકં કુર્વતે इत्यर्थः ‘વંકં વિઝવિસ્સામીતિ ડઙ્ગુયં વિઝવ્વહ’ ‘વંકં’
વઠ્ઠં કુટિલમિત્યર્થઃ વિકુર્વિષ્યામીતિ ઋજુઋં વિકુર્વતે યદિચ્છતિ તતો વિપરીત-
મેવ વિકુર્વતે इत्यर्थः ‘જં જહા ઇચ્છહ ણો તં તહા વિઝવ્વહ’ યદ્ યથા ઇચ્છતિ નો
તત્ તથા વિકુર્વતે, ઇચ્છાનુકૂલ્યે વિકુર્વણસામર્થ્યાભાવ इतिभावः । ‘સે કહમેયં
મંતે ! એવં’ તત્ કથમેતત્ મદન્ત ! એવમ્ ? હે મદન્ત ! એતત્ એકજાતીયસ્વેઽપિ
અસુરકુમારદેવયોર્વૈલક્ષણ્યમ્ તત્ એવમ્ભયોઃ સમાનત્વેઽપિ કથં વૈલક્ષણ્યમ્ ? इति
प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘असुरकुमारा

સે ઉસ વસ્તુકો કર લેતા હૈ । ‘એગે અસુરકુમારે દેવે ડઙ્ગુયં વિઝવિસ્સા-
મીતિ વંકં વિઝવ્વહ’ તથા દૂસરા જો અસુરકુમાર દેવ હૈ । ‘મૈં વિલક્ષણ
રૂપાદિકોં કી વિક્રિયા કરૂં’ એસા જબ સોચતા હૈ તબ વહ વૈસા ન
કરકે કુટિલ હી રૂપાદિકોં કી વિક્રિયા કરતા હૈ । ‘વંકં વિઝવિસ્સા-
મીતિ ડઙ્ગુયં વિઝવ્વહ’ ઓર જબ ‘મૈં વઠ્ઠં કુટિલ રૂપાદિકોં કી વિકુ-
ર્વણા કરૂં’ એસા સોચતા હૈ તબ વહ ઋજુક વિકુર્વણા કરતા હૈ ઇસ
પ્રકાર વહ જૈસી વિકુર્વણા કરના ચાહતા હૈ વહ વૈસી વિકુર્વણા ન
કરકે ઉસસે વિપરીત હી વિકુર્વણા કરતે હૈં અતઃ ‘જં જહા ઇચ્છહ
ણો તં તહા વિઝવ્વહ’ જૈસી વહ ચાહતા હૈ વૈસી વહ વિક્રિયા
નહીં કર પાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે ઉસમેં ઇચ્છાનુકૂલ વિકુર્વણા કરને
કે સામર્થ્યકા અભાવ હૈ । ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ સો હે મદન્ત ! એક
જાતીયતા હોને પર ભી દોનોં અસુરકુમાર દેવોં મેં ઇસ વૈલક્ષણ્ય હોને
કા કયા કારણ હૈ । ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

તે “હુ” વિલક્ષણ રૂપાદિની વિક્રિયા કર” એ પ્રમાણે જ્યારે વિચાર કરે છે,
ત્યારે તે તે પ્રમાણે ન કરતાં કુટિલ રૂપાદિકોની વિક્રિયા કરે છે. “વંકં
વિસ્સામી તિ ડઙ્ગુયં વિસ્વ્વહ” અને જ્યારે “હુ” વઠ્ઠં-કુટિલ રૂપાદિની વિક્રિયા
કર” એ પ્રમાણે વિચારે છે, ત્યારે તે ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરે છે. એ રીતે
તે જેવી વિકુર્વણા કરવા ઇચ્છે છે, તેવી વિકુર્વણા ન કરતાં તેનાથી જુદા
રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. જેથી “જં જહા ઇચ્છહ” ણો તં તહા વિસ્વ્વહ” તે જેવી
વિક્રિયા કરવા ઇચ્છે છે, તેવી વિક્રિયા તે કરી શકતા નથી, તેવી રીતે ઇચ્છા
પ્રમાણે વિકુર્વણા કરવાની શક્તિનો તેનામાં અભાવ છે. “સે કહમેયં મંતે ! એવં”
હે ભગવન્ એક જાતીયણું હોવા છતાં પણ બન્ને અસુરકુમાર દેવોમાં આ પ્રમાણે
જુદાપણું હોવામાં શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—

દેવા દુવિહા પન્નત્તા' અસુરકુમારા દેવા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા' તથા
માયિમિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નગા ય' માયિમિથ્યાદ્વિષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ 'અમાયિ સમ્મદિદ્વિ
ઉવવન્નગા ય' અમાયિ સમ્યગ્દ્વિષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ । 'તત્થ ણં જે સે માયિમિચ્છાદિદ્વિ
ઉવવન્નં અસુરકુમારે દેવે' તત્ર સ્વલ્પ યઃ સ માયિમિથ્યાદ્વિષ્ટ્યુપપન્નકોઽસુર-
કુમારો દેવઃ, 'સે ણં ઉજ્જુયં વિઉવ્વિસ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ' સ સ્વલ્પ ઋજુકં
વિકુર્વિષ્યામીતિ વંકં વિકુર્વતે 'જાવ ણો તં તહા વિઉવ્વહ' યાવત્ નો તત્ તથા
વિકુર્વતે અત્ર યાવત્પદેન 'વંકં વિઉવ્વિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ જં જહા ઇચ્છહ'
એતદન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ અસુરકુમારેષુ મધ્યે યો માયિમિથ્યાદ્વિષ્ટ્યુપપન્નઃ સ યથા
અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા' અસુરકુમારદેવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં ।
'તં જહા' જૈસે 'માયિમિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નગા ય, અમાયિ સમ્મદિદ્વિ ઉવ-
વન્નગા ય' એક માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક ઔર દૂસરે આમાયી સમ્ય-
ગ્દ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક 'તત્થ ણં જે સે માયિમિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નં અસુર-
કુમારે દેવે' અન્નેં જો માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમારદેવ હૈ ।
'સે ણં ઉજ્જુયં વિઉવ્વિસ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ' વહ ઋજુક વિકુર્વણા કરું
એસા વિચાર કરતા હૈ કિન્તુ વંક વિકુર્વણા અન્નેં હો જાતી હૈ, 'જાવ
ણો તં તહા વિઉવ્વહ' યાવત્ વહ જૈસી વિચારતા હૈ એસી વિકુર્વણા નહીં
કર પાતા હૈ । યહાં યાવત્પદ સે 'વંકં વિઉવ્વિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ
જં જહા ઇચ્છહ' હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । અસુરકુમારોં કે બીચ મેં
જો માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર હૈ વહ જૈસા જો સંકલ્પ
કરતા હૈ અન્નેં વૈસા નહીં કર પાતા કિન્તુ સંકલ્પિત સે વિપરીત હી
કરતા હૈ અન્નેં કારણ અન્નેં માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ હોને કા પ્રભાવ હૈ ।

“ગોયમા ।” હે ગૌતમ । “અસુરકુમારા દેવા દુવિહા પન્નત્તા” અસુરકુમાર દેવ
જે પ્રકારના હોય છે. “તંજહા” જેમ કે “માયિ મિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નગા ય, અમાયી
સમ્મદિદ્વિ ઉવવન્નગાય” એક માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક-ઉપપન્ન થયેલ હોય
છે, અને બીજો અમાયી સમ્યગ્દ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક-હોય છે. “તત્થ ણં જે સે માયિ-
મિચ્છાદિદ્વિ ઉવવન્નં અસુરકુમારે દેવે” તેમાં જે માયી મિથ્યાદ્વિષ્ટિ ઉપપન્નક-
ઉપપન્ન થયેલ અસુરકુમાર દેવ છે, “સે ણં ઉજ્જુયં વિઉવ્વિસ્સામીતિ વંકં વિઉ-
વ્વહ” તે ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરે. “જાવ નો તં તહા વિઉવ્વહ” તેમ વિચાર
છે. પણ યાવત્ તેવી વિકુર્વણા કરી શકતો નથી. અહિં યાવત્પદથી “વંકં
વિઉવ્વિસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ જં જહા ઇચ્છહ” આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. જેવો
વિચાર કરે છે તે પ્રભાવે તે કરી શકતો નથી. પણ સંકલ્પથી જુદી રીતે જ
કરે છે. તેનું કારણ તેનું માયામિથ્યાદ્વિષ્ટિપણુનો પ્રભાવ જ છે. “તત્થ ણં જે

યત્ સંકલ્પયતિ તત્ તથા કર્તું ન શક્નોતિ કિન્તુ સંકલ્પિતાદ્ વિપરીતમેવ કરોતિ માયિમિથ્યાદષ્ટિત્વપ્રમાણત્વાત્ इति भावः । ‘तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे’ तत्र खलु यः सोऽमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्न-कोऽसुरकुमारो देवः ‘से उज्जुयं विउव्विस्सामीति जाव तं तहा विउव्वइ’ स ऋजुकं विकुर्विष्यामीति यावत् तत् तथा विकुर्वते अत्र यावत् पदेन ‘उज्जुयं विउ-व्विस्सामीति उज्जुयं विउव्वइ वंकं विउव्विस्सामीति वंकं विउव्वइ जं जहा इच्छइ’ एतदन्तस्य वाक्यजातस्य ग्रहणं भवतीति संक्षेपः, कियन्तोऽसुरकुमारा देवाः स्वेच्छया ऋजो वंक्रस्य वा रूपस्य विकुर्वणे शक्ता भवन्ति तथा कियन्तः स्वेच्छया तथा कर्तुं न शक्नुवन्ति इच्छाविरुद्धमेव तेषां भवति तत्र क्रमशो हेतुः प्रदर्श्यते—ऋजुत्वम् अमायि सम्यग्दर्शननिमित्तकं बद्धं तीव्ररसात्मकं वैक्रियं

‘तत्थ णं जे से अमायि सम्मदिट्ठि उववन्नए असुरकुमारे देवे’ तथा जो अमायी सम्यग्દષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ હૈ । ‘સે ઉજ્જુયં વિઉવ્વિસ્સામીતિ જાવ તં તહા વિઉવ્વહ’ વહ મૈં ઋજુક વિકુર્વણા કરું વહ યાવત્ તથા વિકુર્વણા કરતા હૈ । યહાં યાવત્પદ સે ‘ઉજ્જુયં વિઉસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ વંકં વિઉવ્વિસ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ જં જહા’ ઇસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । કિતનેક અસુરકુમાર દેવ અપની ઇચ્છા સે ઋજુ અથવા કુટિલરૂપ કી વિકુર્વણા કરને મૈં સમર્થ હોતે હૈં । તથા કિતનેક અસુ-રકુમાર દેવ વૈસા કરને મૈં સમર્થ નહીં હોતે ઇચ્છાવિરુદ્ધ હી વિકુર્વણા ઉનકે હોતી હૈ । સો ઇનમૈં હેતુ કયા હૈ યહી વાત યહાં ક્રમશઃ પ્રકટ કી ગઈ હૈ ઋજુત્વ વિક્રિયા હોને મૈં હેતુ અમાયી સમ્યગ્દર્શન નિમિત્તક બદ્ધ તીવ્રરસાત્મક વૈક્રિય નામ કર્મ હૈ એવં ઇચ્છાવિરુદ્ધ રૂપાદિકોં કી

સે અમાયી સમ્મદિટ્ઠિ ઉવવન્નએ અસુરકુમારે દેવે” તથા જે અમાયી સમ્યગ્ દષ્ટિ ઉપપન્નક દેવ છે, “સે ઉજ્જુયં વિઉસ્સામીતિ જાવ તં તહા વિઉવ્વહ” હું ઋજુ-સરળ વિકુર્વણા કરું તેમ વિચારે છે અને તે તેજ પ્રમાણેની વિકુર્વણા કરે છે. અહિં યાવત્ પદથી ઉજ્જુયં વિઉસ્સામીતિ ઉજ્જુયં વિઉવ્વહ વંકં વિઉ-સ્સામીતિ વંકં વિઉવ્વહ તંજહા” આ પાઠને સંગ્રહ થયો છે. કેટલાક અસુર-કુમાર દેવ પોતાની ઇચ્છાથી ઋજુ-સરળ અથવા કુટિલ રૂપની વિકુર્વણા કરી શકે છે. તેમજ કેટલાક અસુરકુમાર દેવ તેમ કરી શકતા નથી. પણ પોતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તેમને વિકુર્વણા થાય છે. તેમાં શું કારણ છે ? તેજ વાત અહિંયાં ક્રમથી પ્રગટ કરેલ છે. ઋજુત્વ-સરળ વિક્રિયા હોવામાં કારણ અમાયી સમ્યગ્દર્શન નિમિત્તવાળું તીવ્ર રસાત્મક બંધાયેલ વૈક્રિય નામ કર્મ છે. અને ઇચ્છા વિરુદ્ધ રૂપાદિની વિકુર્વણા હોવામાં માયી મિથ્યાદર્શન નિમિત્તવાળું

નામકર્મ ચ તથા માયિમિથ્યાદર્શનનિનિત્તકં વદ્ધં મન્દરસાત્મકં વૈક્રિયનામ કર્મ ચ અત એવ કથિતમ્ અમાયિ સમ્યગ્ દૃષ્ટ્યુપપન્નકો દેવઃ સ્વેચ્છયા રૂપાદિકં કરોતિ માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકઃ ઇચ્છયા તથા કર્તું ન શક્નોતિ કિન્તુ ઇચ્છાવિરુદ્ધમેવ કરોતીતિભાવઃ । ‘દો મંતે ! નાગકુમારા૦’ દ્વૌ મદન્ત ! નાગકુમારૌ એકસ્મિન્ નાગકુમારાવાસે નાગકુમારદેવતયા ઉત્પન્નૌ તત્રૈકઃ ઋજું વિકુર્વિષ્યામીતિ ઋજું વિકુર્વતે વક્ત્રં વિકુર્દિષ્યામીતિ વક્ત્રં વિકુર્વતે યત્ યથેચ્છતિ તત્ તથા વિકુર્વતે અપરો ન તથા કર્તું શક્નોતિ કિન્તુ તસ્ય ઇચ્છાવિરુદ્ધમેવ ભવતીતિ

વિકુર્વણા હોને મેં માયિમિથ્યાદર્શન નિમિત્તક વદ્ધ મન્દરસાત્મક વૈક્રિય નામ કર્મ હૈ । હસીલિયે એસા કહા ગયા હૈ કિ અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક જો અસુરકુમાર દેવ હૈં વહ સ્વેચ્છા સે રૂપાદિકોં કો બના લેતા હૈં ઓર જો માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ હૈં વહ અપની ઇચ્છા કે અનુસાર રૂપાદિકોં કી વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ નહીં હોતા હૈં । કિન્તુ ઇચ્છાવિરુદ્ધ હી વહ વિકુર્વણા કરતા હૈં । ‘દો મંતે ! નાગકુમારા૦’ હે મદન્ત ! એક નાગકુમારાવાસ મેં દો નાગકુમારદેવ નાગકુમારદેવ કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હુએ ઉનમેં એક ‘મેં ઋજુ વિક્રિયા કરુ’ એસા સંકલ્પ કરકે વહ ઋજુ વિક્રિયા કરતા હૈં ઓર ‘વક્ત્ર કુટિલ વિક્રિયા કરુ’ હસ પ્રકાર કા સંકલ્પ કરકે કુટિલ વિક્રિયા કર લેતા હૈં । હસ પ્રકાર વહ જૈસી વિક્રિયા કરના ચાહતા હૈં । વૈસી વિક્રિયા કર લેતા હૈં । પરન્તુ જો દૂસરા નાગકુમાર દેવ હોતા હૈં વહ વૈસી વિક્રિયા નહીં કર પાતા હૈં સોચતા કુછ વિક્રિયા કરને કી બાત

બદ્ધ મન્દરસાત્મક વૈક્રિય નામકર્મ કારણરૂપ છે. તેથી જ એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે-જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ છે. તે સ્વેચ્છાથી રૂપાદિકોને બનાવી લે છે. અને જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અસુરકુમાર દેવ છે, તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપાદિકોની વિકુર્વણા કરી શકતા નથી. પણ ઇચ્છા વિરુદ્ધ જ તે વિકુર્વણા કરે છે. “દો મંતે ! નાગકુમારા૦” હે ભગવન્, એક નાગકુમારાવાસમાં બે નાગકુમાર દેવ નાગકુમાર દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા હોય તેમાં એક “હું ઋજુ-સરળ વિક્રિયા કરૂં” તેમ વિચારી તે તે પ્રમાણે વિકુર્વણા કરે છે. અને વક્ત્ર-કુટિલ વિક્રિયા કરૂં તેમ વિચારી તે પ્રમાણે કુટિલ વિક્રિયા કરી લે છે. એ રીતે જે પ્રમાણે વિચારે છે. તે પ્રમાણેની વિક્રિયા કરી લે છે. પરંતુ જે બીજો નાગકુમાર દેવ છે. તે પ્રમાણેની વિક્રિયા કરી શકતો નથી. તે વિચારે છે કે ઇ અને વિક્રિયા તેનાથી જુદી જ રીતની થઈ જાય છે. આ રીતે

તત્ર કો હેતુઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘એવં ચેવ’ એવમેવ અસુરકુમારવદેવ નાગ-કુમારેઽપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારા’ એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ ‘વાળ-મંતરજોહસિયવેમાણિયા એવં ચેવ’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા એવમેવ સ્ત-નિતકુમારવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષ્વપિ અસુરકુમારવદેવ પ્રશ્નોત્તરે જ્ઞાતવ્યે ઇતિ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ યાવ-દ્વિહરતિ ઇતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

અષ્ટાદશશતકે પશ્ચમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ઔર હો જાતી હૈ દૂસરી વિક્રિયા હસ પ્રકાર હચ્છાવિરુદ્ધ હી ડસકી વિક્રિયા હોતી હૈ । સો હે મદન્ત ! હસમેં કયા કારણ હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! જૈસા અસુરકુમાર દેવ કે વિષય મેં પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર મી જાનના ચાહિયે । ‘એવં જાવ થણિયકુમારા વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા એવં ચેવ’ તથા યાવત્ સ્તનિતકુમાર વાનવ્યન્તર જ્યોતિષિક ઔર વૈમાનિક હસ સબ મેં મી અસુરકુમારદેવ કે જૈસા કથન જાનના ચાહિયે । ‘હચ્છાનુકૂલ વિક્રિયા હોને મેં ઔર હચ્છા પ્રતિકૂલ વિક્રિયા હોને મેં જૈસા કારણ અસુ-રકુમાર દેવોં મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી કારણ યહાં હન સબકી હચ્છાનુકૂલ ઔર હચ્છા પ્રતિકૂલ વિક્રિયા હોને મેં જાનના ચાહિયે । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! આપકા યહ કથન સર્વથા સત્ય હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજ-માન હો ગયે પંચમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ. ૫ ॥

તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ જ બીજી વિક્રિયા થાય છે. તો હે ભગવન્ તેમ થવામાં શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે “એવં ચેવ” હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ સમજવું. “એવં જાવ થણિયકુમારા વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા એવં ચેવ” તથા યાવત્ સ્તનિતકુમાર વાનવ્યન્તર જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક આ સધળાના સંબંધમાં પણ અસુરકુમાર દેવના કથન પ્રમાણેનું કથન સમજવું. ઇચ્છા પ્રમાણે વિક્રિયા હોવામાં અને ઇચ્છા વિરુદ્ધ વિક્રિયા હોવામાં અસુરકુમાર દેવોમાં જે પ્રમાણેનું કારણ બતાવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું કારણ અહિંયાં સ્તનિતકુમાર વિજેદની ઇચ્છા પ્રમાણે અને ઇચ્છા વિરુદ્ધ વિક્રિયા થવામાં પણ સમજવું.

“સેવં મંતે સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ આપનું આ કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૪ ॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारम्भ्यते ।

पञ्चमोद्देशकेऽसुरकुमारादीनां सचेतनानामनेकस्वभावता कथिता षष्ठोद्देशके तु गुडादीनामचेतनानां सचेतनानां च अनेकस्वभावता कथयिष्यते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘ फाणिय गुडे णं ’ इत्यादि ।

मूलम्—फाणिय गुडे णं भंते ! कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे पन्नत्ते गोयमा ! एत्थ णं दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य । वावहारियनयस्स गोडे फाणियगुले नेच्छइयनयस्स पंचवन्ने दुगंधे पंचरसे अट्टफासे पन्नत्ते । भमरे णं भंते ! कइवन्ने पुच्छा गोयमा ! एत्थ णं दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य । वावहारियनयस्स कालए भमरे नेच्छइयनयस्स पंचवन्ने जाव अट्टफासे पन्नत्ते । सुयपिच्छे णं भंते ! कइवन्ने० एवं चेव नवरं वावहारियनयस्स नीलए सुयपिच्छे नेच्छइयनयस्स पंचवण्णे सेसं तं चेव । एवं एएणं अभिलावेणं लौहिया मंजिट्टिया पीतिया हालिदा सुक्खिए संखे सुब्भिगंधे कोट्टे, दुब्भिगंधे मयगसरीरे, तित्ते निंबे कडुया सुंठी, कसाए कविट्टे अंबा अंबलिया, महुरे खंडे, कक्खंडे वइरे, मउए नवनीए गरुए अए, लहुए, उलुयपत्ते सीए हिमै, उसिणै अगणिकाए णिच्चे तेल्ले । छारियाणं भंते ! पुच्छा गोयमा ! एत्थ दो नया भवंति तं जहा निच्छइयनए य वावहारियनए य वावहारियनयस्स लुक्खा छारिया नेच्छइयनयस्स पंचवन्ना जाव अट्टफासा पन्नत्ता ॥सू० १॥

छाया—फाणितगुडः खलु भदन्त ! कतिवर्णाः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः तद्यथा निश्चयनयश्च व्यवहार-

નયશ્ચ વ્યવહારનયસ્ય ગૌડઃ ફાણિતગુડઃ, નૈશ્ચયિકનયસ્ય પશ્ચવર્ણઃ દ્વિગન્ધઃ પશ્ચરસઃ અષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ । ભ્રમરઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવર્ણઃ પૃચ્છા ગૌતમ ! અત્ર સ્વલુ દ્વૌ નયૌ ભવતઃ તદ્યથા નિશ્ચયનયશ્ચ વ્યવહારનયશ્ચ કૃષ્ણો ભ્રમરઃ નિશ્ચયનયસ્ય પશ્ચવર્ણો યાવદષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ । શુકપિચ્છઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવર્ણઃ ૦ એવમેવ નવરં વ્યવહારનયસ્ય નીલઃ શુકપિચ્છઃ, નૈશ્ચયિકનયસ્ય પશ્ચવર્ણઃ શેષં તદેવ । એવમેતેન અમિલાપેન લોહિતા મંજિષ્ઠિકા પીતા, હરિદ્રા, શુક્લઃ, શંખઃ, સુરભિગન્ધઃ કોષ્ઠઃ, દુરભિગન્ધં મૃતકશરીરમ્ તિક્તો નિમ્બઃ, કટુકા સુઠ્ઠી કષાયઃ કપિત્થઃ આમ્રા આમ્રલાઃ મધુરઃ સ્વણ્ડઃ કર્કશો વજ્રઃ, મૃદુકં નવનીતમ્, ગુરુકમ્ અયઃ, લઘુકં પત્રમ્, શીતો હિમઃ, ઉષ્ણોઽગ્નિકાયઃ, સ્નિગ્ધં તૈલમ્ । ક્ષારઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પૃચ્છા ગૌતમ ! અત્ર દ્વૌ નયૌ ભવતઃ તદ્યથા નિશ્ચયનયશ્ચ વ્યવહારનયશ્ચ વ્યવહારનયસ્ય રુક્ષઃ ક્ષારઃ નૈનશ્ચયિકનયસ્ય પશ્ચવર્ણાઃ યાવદષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞસાઃ ॥સૂ. ૧॥

ટીકા—‘ફાણિયગુડે ણં મંતે !’ ફાણિતગુડઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ફાણિતેતિ દેશીયશબ્દઃ તદર્થશ્ચ દ્રવત્વં તથા ચ દ્રવત્વગુણવાન ગુડઃ ફાલિતગુડઃ સ ચ ‘કહ્વન્ને’ કતિવર્ણઃ—કતિવર્ણવાન તથા ‘કહ્રસે’ કતિરસઃ કિયન્તો રસાસ્તત્ર વર્તન્તે

છઠ્ઠા ઉદ્દેશકા પ્રારંભ

પંચમ ઉદ્દેશક સેં સચેતન અસુરકુમારોં મેં અનેક અનેક સ્વભાવતા કહી ગઈ છે । અથ્વા હવે છટે ઉદ્દેશક મેં સચેતન ઓર અચેતન જો ગુડ આદિક છે’ ઉનમેં સ્વભાવતા કહી જાતી છે હસી સંબંધ કો લેકર હસ છટે ઉદ્દેશક કો પ્રારંભ કિયા જા રહા છે હસકા સર્વ પ્રથમ સૂત્ર ‘ફાણિયગુડે ણં’ હત્યાદિ છે ।

‘ફાણિયગુડે ણં મંતે ! કહ્વણ્ણે કહ્ગથે કહ્રસે કહ્ફાસે પન્નસે’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા છે કિ ‘ફાણિયગુડે ણં મંતે ! કતિવન્ને’ ફાણિત યહ દેશીયશબ્દ છે હસકા અર્થ દ્રવતા

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પાંચમાં ઉદ્દેશામાં સચેતન અસુરકુમાર દેવોમાં અનેક—અનેક સ્વભાવપાણી કહ્યું છે. હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સચેતન અને અચેતન જે ગોળ વિગેરે છે, તેમાં અનેક સ્વભાવપાણી કહેવામાં આવશે તે સંબંધથી આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

“ફાણિયગુડેણં મંતે ! કહ્વણ્ણે, કહ્ ગથે, કહ્રસે, કહ્ફાસે” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—“ફાણિયગુડેણં મંતે ! કહ્વન્ને” “ક્ષણિત આ દેશીય શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ દ્રવતા

इत्यर्थः 'कइफासे' कतिस्पर्शः लघुगुरुकादिषु अष्टविधेषु स्पर्शेषु मध्ये कतमः स्पर्शो विद्यते 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः-कथितः, भगवानाह-'गोयमा।' इत्यादि। 'गोयमा।' 'एत्थ णं दो नया भवंति' अत्र खलु द्वौ नयौ भवतः, अत्र प्रकृत-विषये द्रवगुडस्य वर्णरसस्पर्शादिमत्वे द्वौ नयौ भवतः नीयते प्राप्यते विवक्षिता-र्थोऽनेनेति नयः प्रमाणैकदेशः सत्सु बहुषु पदार्थेषु मध्यात् एकार्थावगाही नय इति फलितः, प्रकृते द्वौ नयौ भवतः, कौ तौ द्वौ नयौ तत्राह-'तं जहा' इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा 'निच्छइयनए य चावहारियनए य' नैश्चयिकनयश्च व्यावहा-

है। तथा च द्रवता (गीला) गुग्गुला जो गुड है वह फाणितगुड है। वह फाणितगुड कितने वर्णवाला है? 'कइगंधे' कितने गन्धवाला है? तथा 'कइरसे' कितने रसवाला है। 'कइफासे' कितने उसमें स्पर्श है? इसका तात्पर्य ऐसा है कि फाणितगुड में पांच रसों में से कितने रस हैं। पांच वर्णों में से कितने वर्ण हैं यावत् आठ स्पर्शों में से कितने उसमें स्पर्श हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा।' हे गौतम 'एत्थ णं दो नया भवंति' इस विषय का विचार करने के लिये यहां दो नय होते हैं विवक्षित अर्थ जिसके द्वारा अच्छी प्रकार से समझ लिया जाता है उसका नाम नय है। यह नय प्रमाण का एक देश कहा गया है। अनेक अर्थों में से एक अर्थ में अवगाह करनेवाली जो विचारधारा है। वही नय है प्रकृत में दो नय बतलाये गये हैं और ये दो नय नैश्चायिक और व्यावहारिक नय हैं। यही बात 'निच्छइयनए य' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है नैयत्य अर्थ

-અરવું એ પ્રમાણે છે. તથા દ્રવતા અરવાના ગુણવાળો જે ગોળ છે, તે ક્ષણિત ગોળ કહેવાય છે. આ ક્ષણિત ગોળ કેટલા વર્ણવાળો છે? "કઈગંધે" કેટલા ગંધ ગુણવાળો છે? "કઈરસે" કેટલા રસવાળો છે? "કઈફાસે" તેમાં કેટલા સ્પર્શ છે? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે-ક્ષણિત ગોળમાં પાંચ રસોમાંથી કેટલા રસ છે? પાંચ વર્ણોમાંથી કેટલા વર્ણ છે? જે ગંધમાંથી કેટલા ગંધ છે? તથા આઠ સ્પર્શોમાંથી કેટલા સ્પર્શ છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-"ગોયમા!" હે ગૌતમ "एत्थ णं दो नया भवंति" આ બાબતનો વિચાર કરવામાં અહિંયાં બે નયનો આશ્રય કરવામાં આવે છે. વિવક્ષિત અર્થ જેનાથી સારી રીતે સમજવામાં આવે તેનું નામ નય છે. આ નય પ્રમાણેનો એક દેશ કહેવાય છે. અનેક પદાર્થોમાંથી એક અર્થમાં અવગાહ કરવાવાળી જે વિચાર ધારા છે, તેજ નય છે. આ ચાલુ પ્રકરણમાં નૈશ્ચયિક અને વ્યવહાર નય એ રીતે બે નય ઢહ્યા છે. એજ વાત 'निच्छइय-

રિકનયશ્ચ, નૈયત્યપદર્શનપ્રવળો નિશ્ચયઃ વ્યવહારમાત્રપ્રયોજકો વ્યવહારનયઃ વ્યવહારશ્ચ યાવતા અંશેન સંવ્યવહારઃ પ્રવર્તયિતું શક્યતે તાવન્તમેવ અંશં ગૃહ્ણાતિ અન્યાંશાન્ ઉપેક્ષતે સત્સુ અપિ અનેકેષુ ધર્મેષુ તત્ર ગજનિમીલિકામાશ્રયતે, નિશ્ચયશ્ચ સર્વાનેવ ગૃહ્ણાતિ ઇતિ તત્ર 'વાવહારનયસ્સ' વ્યવહારનયસ્ય મતેન 'ગોઢે ફાણિયગુલે' ગૌડઃ ગુડરસોપેતઃ મધુરરસોપેતઃ ફાણિતગુડઃ, વ્યવહારનયમતેન દ્રવગુડો મધુરરસોપેત ઇત્યર્થઃ વ્યવહારનયો હિ લોકવ્યવહારમાત્રપરત્વાત્ તદેવ તત્રાશ્યુપગચ્છતિ, અન્યાંશ્વ ઉપેક્ષતે વર્ણરસાદીન્, 'નેચ્છદ્યનયસ્સ' નૈશ્વચિકનયસ્ય-

કો દિશ્વાનેવાલા નિશ્ચયનય હોતા હૈ ઔર વ્યવહારમાત્ર કા પ્રયોજક વ્યવહારનય હોતા હૈ । જિતને અંશ સે વ્યવહાર ચલાયા જા સકતા હૈ ઉતને હી અંશ કો વ્યવહારનય ગ્રહણ કરતા હૈ । એવં અન્ય અંશો કે પ્રતિ વહ ઉપેક્ષા કર દેતા હૈ । વસ્તુમેં અનેક અંશ હોતે હૈ । ફિર મી વહ ઉન અંશો-ધર્મોં કે પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કર લેતા હૈ તથા નિશ્ચય-નય જો હોતા હૈ વહ વસ્તુગત સમસ્ત ધર્મોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ જો વ્યવહાર નય હૈ ઉસકે મતાલુસાર ફાણિતગુડ ગૌડ-મધુર મીઠા રસ વાલા હૈ એસા પ્રકટ કિયા જાતા હૈ । ક્યોંકિ યહ વ્યવહારનય લોક વ્યવહાર માત્ર મેં તત્પર હોતા હૈ જિતને સે લોક વ્યવહાર ચલતા હૈ ઉસી વાત કો પ્રકટ કરતા હૈ ઔર ઉસી વાત કો વહ માનતા હૈ તથા અન્ય વર્ણ રસાદિકોં કે પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ રખતા હૈ । યહી વાત 'વાવહાર-નયસ્સ ગોઢે ફાણિયગુડે' હસ પાઠ દ્વારા કી ગઈ હૈ । 'નેચ્છદ્યનયસ્સ૦' તથા

નય” વિગેરે સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિશ્ચયાત્મક અર્થને બતાવવાવાળો નિશ્ચયનય હોય છે. વ્યવહારમાત્રને બતાવનાર વ્યવહારનય છે. જેટલા અંશથી વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે છે, તેટલા જ અંશને વ્યવહાર નય ગ્રહણ કરે છે અને બીજા અંશો પ્રત્યે તે ઉપેક્ષા કરે છે. વસ્તુમાં અનેક અંશ હોય છે. તોપણ તે તે અંશોના ધર્મ પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરી લે છે. તથા જે નિશ્ચયનય હોય છે, તે વસ્તુમાં રહેલ સઘળા ધર્મોને ગ્રહણ કરે છે. તેમજ વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે ક્ષણિત ગુડ-ગોળ-મીઠા રસવાળો હોય છે. એમ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. કેમ કે તે વ્યવહારનય લોકવ્યવહાર માત્રમાં તત્પર હોય છે. જેટલાથી વ્યવહાર ચાલે છે, તેજ વાતને પ્રગટ કરે છે, અને તેજ વાતને ત્યાં માને છે. તથા અન્ય તથા બીજા વર્ણ, ગંધ રસ વિગેરે પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે. એજ વાત “વ્યવહારનયસ્સ ગોઢે ફાણિયગુડે” આ પાઠથી બતાવવામાં આવી છે. “નેચ્છદ્ય નયસ્સ૦” તથા નૈશ્વચિકનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચ

મતેન 'પંચવન્ને' પશ્ચવર્ગઃ દ્રવગુહોઽપિ કૃષ્ણાદિપશ્ચવર્ણોપેત ઇતિ નિશ્ચયનયસ્ય મતમ્ 'દુર્ગંધે' દ્વિગન્ધઃ દ્વૌ સુરભિદુરભિગન્ધૌ તત્ર દ્રવગુહે વર્તતે ઇત્યર્થઃ, 'અટ્-
ફાસે પન્નત્તે' લઘુગુરુકાઘષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ દ્રવગુહે । 'અમરે ણં મંતે ! કહ્વન્ને પુચ્છા'
ભ્રમરઃ સ્વલુ મદન્ત ! કતિવર્ણ ઇતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ, ભ્રમરઃ તન્નામકચતુરિન્દ્રિય-
વિશેષઃ કતિવર્ણઃ કતિવર્ણવાન્ કતિરસઃ—કતિરસવાન્ કતિગન્ધઃ—કતિગન્ધવાન્,
કતિસ્પર્શઃ—કતિસ્પર્શવાંચેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા !' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા !'
હે ગૌતમ ! 'ઇત્થ ણં દો નયા મંતે' અત્ર સ્વલુ દ્વૌ નયૌ મવતઃ, 'તં જહા નિચ્છ-
ઇયનણ ય વાવહારિયનણ ય' તથા નૈશ્વયિકનયચ વ્યાવહારિકનયચ 'વાવહા-
રિયનયસ્સ કાલણ મમરે' વ્યાવહારિકનયસ્ય મતેન કાલકઃ કૃષ્ણઃ ભ્રમરઃ, વ્ય-
વહારનયાશ્રયણે તુ કૃષ્ણો ભ્રમરઃ ભ્રમરકાર્ણ્યસ્ય સર્વાવિસંવાદાત્ 'નેચ્છઇનયસ્સ

નૈશ્વયિકનય કે મતાનુસાર ઉસ્સમેં પાંચ વર્ણ હૈં । 'દુર્ગંધે' સુરભિદુરભિ-
દો ગંધ હૈં । (પંચરસે) પાંચ રસ ઓર 'અટ્ફાસે પન્નત્તે' આઠ સ્પર્શ હૈં ।
અર્થાત્ દ્રવગુહ મેં નિશ્ચયનય કી અપેક્ષા સે યે સ્વ હૈં । અબ ગૌતમ
પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં । 'અમરે ણં મંતે ! કહ્વન્ને' હે મદન્ત ! જો ભ્રમર
હે વહ કિતને વર્ણવાલા હૈં । એસા યહ પ્રશ્ન હૈં ભ્રમર ચૌદિન્દ્રિયોવાલા
હોતા હૈં ચક્ષુઘ્રાણરસ સ્પર્શ યે દિન્દ્રિયા હોતી હૈં યહ કિતને વર્ણો-
વાલા કિતને રસોવાલા કિતને ગંધગુણવાલા ઓર કિતને સ્પર્શોવાલા
હોતા હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
હસ વિષયકે વિચાર કરનેવાલે યહાં દો નય હૈં । એક નૈશ્વયિકનય ઓર
દુસરા વ્યાવહારિક નય । વ્યાવહારિકનય હમેં યહ કહતા હૈં કિ ભ્રમર
કાલા હૈં ક્યોંકિ ભ્રમરકાલા હૈં, હસ સમ્બન્ધ મેં કિસી કો મી વિસં-

વણું છે. “દુર્ગંધે” સુરભી અને દુરભિ-સુગંધ અને દુર્ગંધ એ બે ગંધ છે. અને
'પંચરસે' પાંચ રસ છે. 'અટ્ફાસે પન્નત્તે' આઠ સ્પર્શ છે. અર્થાત્ લીલા ગોળમાં
(અરતા ગોળમાં) નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે આ પાંચ વણું, પાંચ રસ છે. હવે
ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને અણું પૂછે છે કે-અમરે ણં મંતે ! કહ્વન્ને” હે ભગવન્
જે ભ્રમર-ભ્રમરો છે. તે કેટલા વણુંવાળો છે ? ભ્રમર ચૌદિન્દ્રિયવાળો હોય છે.
ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસ, અને સ્પર્શ એ ચાર ઇન્દ્રિયા તેને છે. તે કેટલા વણુંવાળો,
કેટલા રસોવાળો કેટલા ગંધ ગુણવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે પ્રશ્ન કહે છે કે-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં
વિચાર કરવા નિશ્ચયનય, વ્યવહારનય, એ બે નયોના આશ્રય લેવામાં આવે
છે. વ્યવહારનય, આપણને એ બતાવે છે કે-ભ્રમરો કાળો હોય છે. ભ્રમર
કાળો હોય છે, એ સંગંધમાં કોઈને પણ વિસંવાદ હોતો નથી. તથા નૈશ્વયિક

પંચવર્ણને જાવ અટ્ટપાસે પત્રતે' નિશ્ચયનયસ્ય મતેન પશ્ચવર્ણો યાવત્ અષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, નિશ્ચયનયસ્ય મતેન પશ્ચવર્ણકે પરમાણુજન્યત્વેન ભ્રમરે પશ્ચવર્ણવત્ત્વમ્ એવં યાવત્ અષ્ટપ્રકારકસ્પર્શવત્ત્વં ચાપિ ત્રિવિધતે એવ ભ્રમરે इति અત્ર યાવત્પદેન પશ્ચરસ-
દ્વિવિધગન્ધયોઃ સંગ્રહઃ । 'સુયપિચ્છે ણં મંતે ! કદ્વન્ને૦' શુકપિચ્છઃ સ્વલુ ભદન્ત !
કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ ? હે ભદન્ત ! શુકપિચ્છે કિયન્તો
વર્ણાઃ સન્તિ કિયન્તો ગન્ધાઃ, કિયન્તો રસાઃ, કિયન્તઃ સ્પર્શાઃ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ,
ભગવાનાહ—'એવં ચેવ' इति 'એવં ચેવ' એવમેવ—ભ્રમરસૂત્રવદેવ શુકપિચ્છેઽપિ
જ્ઞાતવ્યમ્ 'નવરં વાવહારિયનયસસ નીલણ સુયપિચ્છે' નવરં વ્યાવહારિકનયસ્ય મતેન

વાદ નહીં હોતા હૈ તથા નૈશ્ચયિક નય યહ પ્રકટ કરતા હૈ કિ
ભ્રમર કેવલકાલા હી નહીં હૈ । કિન્તુ પાંચો વર્ણવાલા હૈ । પાંચો
રસવાલા હૈ । દો ગંધોવાલા હૈ ઓર આઠ પ્રકાર કે સ્પર્શોવાલા
હૈ । નિશ્ચયનય કી એસી માન્યતા ભ્રમર મેં ઉસે પાંચવર્ણ કે પરમાણુઓ
સે યાવત્ આઠ પ્રકાર કે સ્પર્શો સે જન્ય હોને કે કારણ સે હૈ । અવ
ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—'સુયપિચ્છેણં મંતે૦ !' હે ભદન્ત ! જો
તોતે કે પંચ હૈ વે કિતને વર્ણવાલે, કિતને ગંધવાલે, કિતને રસવાલે
ઓર કિતને સ્પર્શવાલે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈ—'એવં ચેવ' હે
ગૌતમ ! ભ્રમર કે સૂત્ર કે જેસા યહાં પર ખી સૂત્ર જાનના ચાહિયે ।
અર્થાત્ નૈશ્ચયિક કી માન્યતા કે અનુસાર શુક કે પંચ પાંચવર્ણ પાંચ
રસ, દો ગંધ ઓર આઠ સ્પર્શવાલે હૈ । પરન્તુ ભ્રમર વ્યવહારનયકી
અપેક્ષા સે કાલા હૈ પર શુક કે પંચ કાલે નહીં હૈ કિન્તુ વે હરા રંગ સે

નય એ બતાવે છે કે—ભ્રમરો કેવળ કાળો જ નથી પણ પાંચ વર્ણવાળો છે.
પાંચે રસવાળો છે. બે ગંધવાળો છે. અને આઠ સ્પર્શવાળો છે. નિશ્ચયનયની
આવી માન્યતા ભ્રમરમાં તેને પાંચ વર્ણના પરમાણુથી યાવત્ આઠ પ્રકારના
સ્પર્શો જન્ય કારણથી થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે “સુયપિચ્છે ણં મંતે !” હે
ભગવન્ પોપટની જે પાંખ છે, તે કેટલા વર્ણવાળી, કેટલા ગંધવાળી, કેટલા
રસવાળી, અને કેટલા સ્પર્શવાળી હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
“એવં ચેવ” ભ્રમરના સંબંધમાં કહ્યા પ્રમાણે પોપટની પાંખના સંબંધમાં પણ
સમજવું. અર્થાત્ નૈશ્ચયિક નયની માન્યતા અનુસાર—પોપટની પાંખ પાંચ વર્ણ
પાંચ રસ, બે ગંધ, અને આઠ સ્પર્શવાળી છે. પરંતુ ભ્રમર વ્યવહારનય પ્રમાણે
કાળા રંગનો છે. પરંતુ પોપટ કાળો હોતો નથી પણ લીલા રંગનો હોય છે.

નીલઃ નીલિમાહરિતવર્ણયુક્તઃ શુકપિચ્છઃ ‘નેચ્છિયનયસ્ત પંચવર્ણે’ નિશ્ચયનયસ્ય મતેન પશ્ચવર્ણઃ—પશ્ચવર્ણવાન શુકપિચ્છઃ ‘સેસં તંવેવ’ શેષમ્—ઉક્તાદન્યત્ સર્વમ્ એવમેવ—અમરસૂત્રવદેવ નિશ્ચયનયમતેન શુકપિચ્છઃ પશ્ચવર્ણઃ પશ્ચરસઃ દ્વિવિધ-ગન્ધવાન અષ્ટવિધસ્પર્શવાન ભવતીતિભાવઃ । ‘એવં એણં અમિલાવેણં લોહિયા મંજિષ્ટિયા’ એવમેતેનામિલાપેન લોહિતા મંજિષ્ટિકા એવમ્ એતેન અમરસૂત્રોદિતેન અમિલાપેન મંજિષ્ટિકા લોહિતવર્ણા, વ્યવહારનયાશ્રયણેતુ લોહિતત્વં મંજિષ્ટાદીનામ્ નિશ્ચયનયમતાનુસારેણ પશ્ચપ્રકારકવર્ણવત્ત્વમ્ દ્વિપ્રકારકગન્ધવત્ત્વમ્ પશ્ચપ્રકારક-રસવત્ત્વમ્ અષ્ટપ્રકારકસ્પર્શવત્ત્વમ્ વર્ણાદિસર્વગુણાત્મકપરમાણુજન્યત્વાત્ । ‘પીતિયા હાલિદા’ પીતિકા હરિદ્રા—હરિદ્રા—પીતવર્ણાવ્યવહારનયમતેન નિશ્ચયનયમતેન પશ્ચવર્ણાદિમત્ત્વં હરિદ્રાયાઃ । ‘સુક્લિલ્લે સંખે’ શુક્લઃ શઙ્ખઃ વ્યવહારનયસ્ય મતેન, નિશ્ચયનયમતેન તુ પશ્ચપ્રકારકવર્ણાદિમાન ભવતીતિ । ‘સુભિગન્ધે કોટ્ટે’ સુરભિ-

યુક્ત હૈં । યહી વાત ‘નવરં વાવહારનયસ્ત’ આદિ પાઠ સે સૂચિત કી ગઈ હૈં । ‘એવં એણં અમિલાવેણં લોહિયા મંજિષ્ટિયાં’ હસી અમર સૂત્રકે અનુસાર મંજિષ્ટા મેં લોહિતવર્ણતા, એવં નિશ્ચયનય કે મતાનુસાર પાંચવર્ણતા દ્વિપ્રકારક ગંધ યુક્તતા પાંચ પ્રકારક રસવત્તા ઓર અષ્ટવિધ-સ્પર્શ સહિતતા જાનની ચાહિયે । ક્યોંકિ મજીઠ વર્ણાદિ સર્વગુણાત્મક પરમાણુઓં સે જન્ય હૈં । ‘પીતિયા હાલિદા’ વ્યવહારનય કે અનુસાર હલ્દી પીતવર્ણવાલી હૈં એવં નિશ્ચય નય કે મન્તવ્ય કે અનુસાર વહ પાંચવર્ણવાલી, દો ગંધવાલી, પાંચરસવાલી એવં આઠ સ્પર્શવાલી હૈં । ‘સુક્લિલ્લે સંખે’ હસી પ્રકાર શંખ મેં શુક્લગુણ દિખાઈ પડતા હૈં । અતઃ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે વહી હસમેં પ્રધાનતા હૈં તથા નિશ્ચયનય કી અપેક્ષા સે પાંચોં વર્ણ દો ગંધ પાંચોં રસ ઓર આઠોં સ્પર્શ હૈં ।

એજ વાત “નવરં વાવહારનયસ્ત” વિગેરે સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ ઠરી છે. “એવં એણં અમિલાવેણં લોહિયા મંજિષ્ટિયાં” આ અમરસૂત્રના કથન પ્રમાણે મંજીષ્ટ—મંજીષ્ટમાં લાલવર્ણપણુ, અને નિશ્ચયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણપણુ જે પ્રકારના ગંધ યુક્તપણુ, પાંચ પ્રકારના રસપણુ આઠ પ્રકારના સ્પર્શપણુ સમજવું, કેમ કે મંજીષ્ટ વર્ણ વિગેરે સર્વ ગુણવાળા પરમાણુથી બને છે. “પીતિયા હાલિદા” વ્યવહારનયના મન્તવ્ય પ્રમાણે હલદર પીળા વર્ણવાળી છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે—પાંચ વર્ણવાળી જે ગંધવાળી, પાંચ રસવાળી, અને આઠ સ્પર્શ-વાળી છે.—“સુક્લિલ્લે સંખે” આજ પ્રમાણે શંખમાં શ્વેતગુણ જણાય છે. જેથી વ્યવહારનય પ્રમાણે તેનું જ તેમાં મુખ્યપણું છે. તથા નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, જે ગંધ, પાંચ રસ, અને આઠ સ્પર્શ છે.

ગન્ધઃ કોષ્ઠકઃ કોષ્ઠપુટકઃ સુગન્ધિદ્રવ્યસમુદાયમ્પન્નો વસ્તુવિશેષઃ કોષ્ઠક इति કથ્યતે, સ વ્યવહારનયમતેન સુગન્ધિમાન્ નિશ્ચયપ્રતાનુસારેણ પશ્ચવર્ણાદિમાને-
વેતિ । ‘દુઘ્નિર્ગંધે મયગસરીરે’ દુર્ગન્ધિગન્ધં મૃતકશરીરસ્ વ્યવહારમતેન મૃતક-
શરીરમશુભગન્ધવદિતિ લોકાનાં સંવ્યવહારાત્ નિશ્ચયમતેન પશ્ચવર્ણાદિમત્ત્વં મૃત-
કશરીરે વર્તતે એવેતિ । ‘તિત્તે નિંવે’ કઢુકો નિમ્બઃ વ્યવહારનયમતેન, નિશ્ચય-
નયેન તુ પશ્ચવર્ણાદિમાનેવ ભવતિ । ‘કઙ્કયા સુંઠી’ તિક્ત્વા સુંઠી-તીક્ષ્ણરસોપેતા
સુંઠી વ્યવહારનયેન, નિશ્ચયનયેન સર્વરસોપેતા પશ્ચવર્ણાદિપેતા ચ ‘કસાણ કવિટ્ટે’
અમ્લઃ કપિત્થઃ કપિત્થફલં આમ્લરસોપેતં વ્યવહારનયમતેન પ્રધાનતઃ, ગૌણતયા
ચાન્યેષાં રસાનાં વિદ્યમાનત્વેઽપિ ઉપેક્ષણાત્ નિશ્ચયનયમતેન તુ વર્ણાદિસર્વપદોપેતં

‘સુઘ્નિર્ગંધે કોટ્ટે, સુગંધિત દ્રવ્યોં કે સમુદાય સે જો વસ્તુવિશેષ નિષ્પન્ન
હોતા હૈં વહ કોષ્ઠપુટ વાસક્ષેપ હૈં વ્યવહારનય સે ચહ સુગંધગુણવાલા
માના ગયા હૈં તથા નિશ્ચયનયકે અનુસાર ચહ પૌદ્ગલિક ૨૦ હી ગુણો-
વાલા માના ગયા હૈં । ઇસી પ્રકાર ‘દુઘ્નિર્ગંધે મયગસરીરે’ મૃતકશરીર
દુર્ગંધગુણવાલા વ્યવહારનય સે કહા ગયા હૈં ઓર નિશ્ચયનય સે વહ
પાંચવર્ણાદિવાલા માના ગયા હૈં । તિત્તે નિંવે’ વ્યાવહારિકનય સે નિમ્બ
તિક્ત-માના ગયા હૈં નિશ્ચયનય સે પાંચોં વર્ણોં વાલાં પાંચોં હી રસવાલા,
દો ગંધોવાલા ઓર આઠ પ્રકાર કે સ્પર્શોં વાલા માના ગયા હૈં । ‘કઙ્કયા
સુંઠી’ વ્યવહારનય સે સુંઠી કઢુકરસોપેત કહી ગઈ હૈં ઓર નિશ્ચયનય
સે વહ રૂપરસાદિ સ્વ ગુણોંવાલી ઝાની ગઈ હૈં । ‘કસાણ કવિટ્ટે’ ઇસી

“સુઘ્નિર્ગંધે કોટ્ટે” સુગંધી દ્રવ્યોના સમૂહથી જે વસ્તુ વિશેષ બને છે, તે કોષ્ઠ-
પુટ વાસક્ષેપ કહેવાય છે. વ્યવહારનયના મંતવ્ય પ્રમાણે તે સુગંધગુણવાળો
માનેલ છે. અને નિશ્ચય નયના મત પ્રમાણે તેને પૌદ્ગલિક વીસ જ ગુણવાળો
માનેલ છે. એજ રીતે “દુઘ્નિર્ગંધે મયગસરીરે” વ્યવહારનયના મત અનુસાર મરેલ
શરીર દુર્ગંધ ગુણવાળું માનેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મંતવ્યાનુસાર તેને પાંચ
વર્ણોં જે ગંધ પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. “તિત્તે નિંવે” વ્યવ-
હારનયના મત પ્રમાણે લીંબકાને ખાટો માનેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મંત-
વ્યાનુસાર તે પાંચવર્ણવાળો, પાંચરસવાળો જે ગંધવાળો અને આઠ પ્રકારના
સ્પર્શવાળો માનેલ છે. “કઙ્કયા સુંઠી” વ્યવહારનયના મંતવ્ય પ્રમાણે સુંઠ-
કડવા રસવાળી કહી છે, અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તે પાંચવર્ણ, પાંચ
રસ, જે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળી માનવામાં આવેલ છે. “કસાણ કવિટ્ટે”

કપિત્થફલમિતિ । ‘અંબા અંબલિયા’ અમ્મા-અમ્લરસોપેતં તત્ક્રમિતિ નિશ્ચયનય-
મતેન તુ વર્ણાદિસર્વપદોપેતા એવ, ‘મહુરે સંઢે’ મધુરઃ સ્વલુ શર્કરા વ્યવહારનય-
મતેન મધુરરસયુક્તૈવ નિશ્ચયનયમતેન તુ વર્ણાદિસર્વપદોપેતા । ‘કક્કલ્લહે વહ્રે’
કર્કશો વજ્રઃ । વજ્રસ્ય સ્પર્શઃ કર્કશો વ્યવહારનયમતેન નિશ્ચયનયમતેન તુ વર્ણા-
દારમ્બ્યાષ્ટવિધસ્પર્શવાન ‘મઝ્ઞે નવળીએ’ મૃદુકં નવનીતમ્ નવનીતે મૃદુસ્પર્શઃ વ્ય-
વહારનયમતેન પ્રધાનતયા મૃદુત્વસ્યૈવ અનુભવાત્ નિશ્ચયમતેન તુ પશ્ચવર્ણાઃ દ્વી-
ગન્ધૌઃ પશ્ચરસાઃ અષ્ટાપિ સ્પર્શાઃ વિદ્યમાનાઃ સન્તિ, ‘ગરુએ એ’ ગુરુકમ્ અયઃ—

પ્રકાર સે વ્યવહારનય સે કપિત્થ-કૈંથ કષાયરસોપેત કહા ગયા હૈ
ઔર નિશ્ચયનય સે વહ રૂપરસાદિ સર્વગુણોપેત કહા ગયા હૈ । ‘અંબા
અંબલિયા’ હસી પ્રકાર સે આમ્ર, લલ્લા કહા ગયા હૈ । ક્યોંકિ પ્રધાન-
રૂપ સે ડસમેં આમ્લરસ હી રહતા હૈ । તથા નિશ્ચયનય કે મત કે અનુ-
સાર ડસમેં પાંચોં હી રસ પાંચોં હી વર્ણ, દો ગંધ ઔર આઠ સ્પર્શ રહતે
હૈ । ‘મહુરે સંઢે’ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે લાંઢ મધુર હી હૈ ઔર
નિશ્ચયનય કે મત સે વહ પાંચવર્ણ, પાંચરસ આદિવાલી હૈ । ‘કક્કલ્લહે-
વહ્રે’ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે વજ્રકર્કશ હૈ અર્થાત્ વજ્ર મેં કર્કશ
(કઠોર) સ્પર્શ હૈ તથા નિશ્ચયનય કી અપેક્ષા સે વહ વર્ણ સે લેકર
આઠોં હી સ્પર્શવાલા હૈ । ‘મઝ્ઞે નવળીએ’ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે
નવનીત મલ્લખન મૃદુ સર્શવાલા હૈ ઔર નિશ્ચયનય કી અપેક્ષા સે વહ
પાંચવર્ણોવાલા દો ગંધવાલા પાંચ રસોંવાલા ઔર આઠ સ્પર્શવાલા હૈ ।
‘ગરુએ એ’ લોહ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે ભારી સ્પર્શવાલા હૈ

કપિત્થ-કૌઠું કષાય-તુરા રસવાળું કહેલ છે. વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે પાંચ-
વર્ણ પાંચરસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. “અંબા અંબલિયા”
એજ રીતે વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે કેરી ખાટી માનવામાં આવી છે કેમકે
તેનામાં મુખ્ય પાંચે તે રસ રહેલ છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચે
રસ, પાંચે વર્ણ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શ રહેલા છે. “મહુરે સંઢે” વ્યવહાર-
નયના મત પ્રમાણે ખાંડ મીઠી જ છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં
પાંચવર્ણ, પાંચરસ, બે ગંધ અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શ રહેલા છે. “કક્કલ્લહે
વહ્રે” વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે વજ્ર કર્કશ છે. (કઠોર) સ્પર્શવાળું છે. અને
આઠ સ્પર્શવાળું છે. “મઝ્ઞે નવળીએ” વ્યવહારનયની અપેક્ષાથી માખણ મૃદુ
-કૌમળ સ્પર્શવાળું છે. અને નિશ્ચયનયના મતવ્ય પ્રમાણે તે પાંચેવર્ણ, પાંચ
રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળું છે. “ગરુએ એ” લોહ-વ્યવહારનયના

અયો-લોહધાતુવિશેષો વ્યવહારનયેન ગુરુપ્રધાનતયા ગુરુત્વસ્યૈવ અનુભૂયમાનત્વાત્ નિશ્ચયનયમતેન તુ સર્વેઽપિ વર્ણાદિગુણાસ્તત્ર વર્તન્તે એવ । ‘લહુણ ઉલુપત્તે’ લઘુકપ્ત્ ઉલ્લકપત્રમ્-બદરીપત્રમ્ લઘુ યદ્વા ઉલ્લકસ્ય ઘૂકામિધરાત્રિચરપક્ષિવિશેષસ્ય પત્ર-પદ્મ, તલ્લઘુકં ભવતિ વ્યવહારનયમતેન નિશ્ચયમતાનુસારેણ તુ સર્વેઽપિ વર્ણાદયસ્તત્ર વિદ્યન્તે એવેતિ । ‘સીણ હિમે’ શીતં હિમં વ્યવહારનયેન, નિશ્ચયનયેન તુ વર્ણાદિસર્વગુણયુક્તં વર્તન્તે, ‘ઉસિણે અગણિકાણ’ ઉષ્ણોઽગ્નિકાયઃ વ્યવહારનય-મતેન પ્રધાનત ઉષ્ણતાયા એવાગ્નૌ ઉપલમ્માત્ નિશ્ચયનયાદેશેન તુ સર્વેઽપિ વર્ણા-દયસ્તત્રાગ્નિકાયે વર્તન્તે એવ ‘ણિદ્ધે તેલ્લે’ સ્નિગ્ધં તૈલમ્ વ્યવહારનયાદેશેન પ્રધા-નતયા સ્નિગ્ધતાયા એવોપલમ્માત્ નિશ્ચયનયમતેન તુ સર્વોઽપિ અઘ્નિવિધસ્પર્શસ્તથા

કર્ણોંકિ પ્રધાનરૂપ સે ડસીંકા ડસમેં અનુભવ હોતા હૈ । તથા નિશ્ચયનય કે મત કે અનુસાર ડસમેં સમસ્તવર્ણાદિગુણ રહતે હૈ । ‘લહુણ ઉલુપત્તે’ ઉલ્લકપત્ર-બદરિકાપત્ર યા ઉલ્લુ કે પંચ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા લઘુ હોતે હૈ । તથા નિશ્ચયનય કે અનુસાર સમસ્તવર્ણાદિક ડસમેં રહતે હૈ । ‘સીણ હિમે’ વ્યવહારનય સે હિમ શીત હોતા હૈ કર્ણોંકિ હસી સ્પર્શ કી ડસમેં મુખ્યતા સે પ્રતીતિ હોતી હૈ । તથા નિશ્ચયનય સે વહ સર્વવર્ણા-દિગુણોં સે યુક્ત માના ગયા હૈ । ‘ઉસિણે અગણિકાણ’ તથા અગ્નિકાય ઉષ્ણસ્પર્શવાલા હોતા હૈ । કર્ણોંકિ ડસમેં હસી સ્પર્શ કી મુખ્યતયા-પ્રતીતિ હોતી હૈ તથા નિશ્ચયનય કે અનુસાર તો ડસમેં સમસ્તવર્ણાદિક ગુણ માને ગયે હૈ । હસી પ્રકાર ‘ણિદ્ધે તેલ્લે’ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા તૈલ સ્નિગ્ધગુણ કી પ્રધાનતાવાલા હોને સે સ્નિગ્ધગુણવાલા માના ગયા હૈ

મત પ્રમાણે ભારે સ્પર્શવાળું માનેલ છે. કેમ કે પ્રધાન રૂપે તેનામાં તેનો જ અનુભવ થાય છે. અને નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેમાં પાંચવર્ણુ વિગેરે સઘળા ગુણો રહેલા છે “લહુણ ઉલુપત્તે” ઉલ્લકપત્ર-બદરનું પાન અથવા ધુવડની પાંખ વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે લઘુ-હલકી હોય છે. અને નિશ્ચયનય ના મત પ્રમાણે વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને આઠ સ્પર્શ તેનામાં રહેલા છે. “સીણ હીમે” વ્યવહારનયના મત પ્રમાણે હીમ-ખરફ ઠંડો હોય છે. કેમ કે તેનામાં ઠંડા ગુણની મુખ્યતા રહેલી છે. તથા નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે પાંચ વર્ણુ, બે ગંધ, પાંચરસ અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે. “ઉસિણે અગણિકાણ” તથા અગ્નિકાય ગરમ સ્પર્શવાળું હોય છે, કેમ કે તેનામાં તેજ સ્પર્શની મુખ્યતા છે. તથા નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે તેનામાં વર્ણુ વિગેરે સમસ્ત ગુણ રહેલા માનવામાં આવેલ છે. “ણિદ્ધે તેલ્લે” વ્યવહારનયના મતાનુસાર તેલ સ્નિગ્ધ-ચિકાશ ગુણની પ્રધાનતાવાળું હોવાથી સ્નિગ્ધગુણવાળું માનેલ છે.

તત્ર પશ્ચવર્ણપશ્ચરસદ્વિગન્ધા અપિ તિષ્ઠન્ત્યેવ । ‘છારિયા ણં ંતે ! પુચ્છા’
ક્ષારિકા સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃચ્છા ક્ષારિકા મસ્મ હે મદન્ત ! ક્ષારિકા કતિવર્ણા કતિ-
ગન્ધા કતિરસા કતિસ્પર્શા ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !’ इत्यादि ।
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एत्थ दो नया भवंति ’ अत्र द्वौ नयौ भवतः, ‘तं जहा’
तद्यथा ‘निश्चयनय ए य व्यवहारियनय ए य’ नैश्चयिकनयश्च व्यावहारिकनयश्च
‘व्यवहारियस्स लुक्खा छारिया’ व्यवहारनयस्य मतेन रूक्षा क्षारिका ‘निश्चयनयस्य
मतेन पञ्चवर्णा यावत् अष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, व्यवहारनयमतेन तु मस्मनि रुक्ष एव
स्पर्शः निश्चयनयमतेन तु सर्वेऽपि स्पर्शाः मस्मनि वर्तन्ते पञ्चापि वर्णाः द्वावपि-
गन्धा अष्टापि स्पर्शाः भवन्त्येव इति यावत्पदेन विज्ञेयम् ॥सू० १॥

और व्यवहारनयकी अपेक्षा से वह पांच रसोंवाला पांचवर्णोंवाला दो
गंधवाला और आठ स्पर्शवाला माना गया है । अब गौतम प्रभु से
ऐसा पूछते हैं । ‘छारिया णं भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! क्षारिका राख
कितने वर्णवाली है, कितने गंधवाली है, कितने रसोंवाली है और
कितने स्पर्शवाली है । उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा ! एत्थ०’ हे
गौतम ! इस विषय का विचार करने के लिये दो नय कहे गये हैं । एक
निश्चय नय और दूसरा व्यवहारनय व्यवहारनय की अपेक्षा से ‘लुक्खा
छारिया’ राख-भस्म रुक्षस्पर्शवाली है और निश्चयनय की अपेक्षा से
वह ‘पंचवन्ना जाव अट्टफासा’ पांचो वर्णवाली है यावत्-पांचों रस-
वाली है दो गंधवाली और आठ स्पर्शवाली है ॥ १ ॥

અને વ્યવહારનયના મતવ્યાનુસાર તે પાંચ વર્ણવાળું પાંચ રસવાળું, બે
ગંધવાળું અને આઠ સ્પર્શવાળું માનેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને ફરી પૂછે છે કે-‘છારિયા ણં ભંતે ! પુચ્છા’
હે ભગવન્ ક્ષારિકા-રાખ કેટલા વર્ણવાળી છે ? કેટલા ગંધવાળી છે ? કેટલા
રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શવાળી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
“ગોયમા ! એત્થં” હે ગૌતમ આ વિષયનો વિચાર કરવા માટે નિશ્ચયનય
અને વ્યવહારનય એ બે નયનો આશ્રય લેવામાં આવે છે. વ્યવહારનયના
મત પ્રમાણે “લુક્ખા છારિયા” રાખ-ભસ્મરૂક્ષ સ્પર્શવાળી છે. અને નિશ્ચય
નયના મત પ્રમાણે “વંચ વન્ના-જાવ અટ્ટફાસા” પાંચવર્ણવાળી. યાવત્ પાંચ
રસવાળી બે ગંધવાળી અને આઠ સ્પર્શવાળી છે, ॥સૂ. ૧॥

निश्चयनयस्य मतेन पञ्चवर्णादिपरमाणूनां गुडादौ विद्यमानत्वात् पञ्चवर्णादि-
मत्वम्, इत्यनन्तरसूत्रे कथितमिति संगत्या परमाणावेव वर्णादीन् विवेचयितुमाह-
'परमाणुपोगले णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—परमाणुपोगले णं भंते कइवण्णे जाव कइफासे
पन्नत्ते ? गोयमा ! एगवण्णे एगगंधे एगरसे दुफासे पन्नत्ते ।
दुपएसिए णं भंते ! खंधे कइवण्णे पुच्छा, गोयमा ! सिय
एगवण्णे, सिय दुवण्णे, एगगंधे, सिय दुगंधे, सिय एगरसे,
सियदुरसे, सिय दुफासे, सिय तिफासे, सिय चउफासे
पन्नत्ते । एवं तिपएसिए वि, नवरं सिय एगवण्णे,
सिय दुवण्णे, सिय तिवण्णे, एवं रसेसु वि, सेसं जहा दुपए-
सियस्स । एवं चउप्पएसिए वि, नवरं सिय एगवन्ने जाव
सिय चउवन्ने । एवं रसेसु वि, सेसं तं चेव । एवं पंचपएसिए
वि, नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय पंचवन्ने । एवं रसेसु वि ।
गंधफासा तहेव, जहा पंचपएसिओ । एवं जाव असंखेज्जपए-
सिओ । सुट्ठमपरिणए णं भंते ! अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने ।
जहा पंचपएसिए तहेव निरवसेसं । बादरपरिणए णं भंते !
अणंतपएसिए खंधे कइवन्ने पुच्छा, गोयमा ! सिय एगवन्ने
जाव सिय पंचवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे,
जाव सिय पंचरसे, सिय चउफासे, जाव अट्टफासे पन्नत्ते । सेवं
भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० २॥

॥ अट्टारसमे सए छट्ठो उद्देशो समत्तो ॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! कतिवर्णः यावत् कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ?
गौतम ! एकवर्णः, एकगन्ध, एगरसो द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः । द्विप्रदेशिकः खलु स्कन्धः
कतिवर्णः पृच्छा, गौतम ! स्यात् एकवर्णः स्यात् द्विवर्णः, स्यात् एकगन्धः, स्यात्

દ્વિગન્ધઃ, સ્યાત્ એકરસઃ, સ્યાત્ દ્વિરસઃ, સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ । एवं त्रिप्रदेशिकोऽपि नवरं स्यात् एकवर्णः, स्यात् द्विवर्णः, स्यात् त्रिवर्णः, एवं रसेष्वपि । शेषं यथा द्विप्रदेशिकस्य । एवं चतुष्प्रदेशिकोऽपि, नवरं स्यात् एकवर्णो यावत् स्यात् चतुर्वर्णः । एवं रसेष्वपि, शेषं तदेव । एवं पञ्चप्रदेशिकोऽपि, नवरं स्यात् एकवर्णः यावत् स्यात् पञ्चवर्णः । एवं रसेष्वपि । गन्धस्पर्शः तथैव यथा पञ्चप्रदेशिकः । एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकः । सूक्ष्म-परिणतः खलु भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः, यथा पञ्चप्रदेशिकः तथैव निरवशेषम् । वादपरिणतः खलु भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्णः पृच्छा, गौतम ! सप्तादेकवर्णो यावत् स्यात् पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धः, स्याद् द्वि-गन्धः, स्यादेकरसो यावत् पञ्चरसः, स्यात् चतुस्पर्शो यावत् स्यात् अष्टस्पर्शः प्रજ્ઞસઃ । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू. २॥

॥ अष्टादशगते षष्ठ्येदेशिकः समाप्तः ॥

ટીકા—‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ।’ પરમાણુપુદ્ગલઃ खलु भदन्त ! ‘कइवण्णे जाव कइफासे पण्णत्ते’ कतिवर्णो यावत् कतिस्पर्शः प्रज्ञसः ? हे भदन्त ! एकैक-स्मिन् परमाणौ क्रियन्तो वर्णगन्धरसस्पर्शः सन्ति इति परमाणुनिष्ठवर्णादि

નિશ્ચયનય કે સત સે પાંચવર્ણાદિકોં વાલે પરમાણુઓં કી ગુહાદિકોં મેં વિદ્યમાનતા હોને સે ઉન્ને પાંચ વર્ણાદિ યુક્ત હૈ એલા અનન્તર સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ સો હસી સંગતિ કો લેકર અવ પરમાણુ મેં હી વર્ણાદિકોં કી વિવેચના કી જાતી હૈ ।

‘પરમાણુ પોગ્ગલે ણં મંતે ! કહવણે જાવ કહફાસે પણ્ણત્તે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એલા પૂછા હૈ—‘પરમાણુ પોગ્ગલે ણં મંતે ! કહવણે જાવ કહફાસે’ હે ભદન્ત ! एक एक पर-माणुपुद्गल में कितनेवर्ण कितने रस कितने गंध और कितने स्पर्श

નિશ્ચયનયના સત પ્રમાણે પાંચ વર્ણુ ં ગંધ, પાંચ રસ આઠ સ્પર્શ વાળા પરમાણુઓ ગોળ વિગેરેમાં રહેલા હોવાથી તે પાંચવર્ણુ વિગેરેથી યુક્ત છે. તેમ આગલા સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી આ સંબંધને લઈને હવે પરમાણુઓના ૪ વર્ણુ વિગેરેનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

“પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કહવણે જાવ કહફાસે પણ્ણત્તે” इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—“પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કહવણે જાવ કહફાસે” હે ભગવન્ એક એક પરમાણુ પુદ્ગલમાં કેટલા વર્ણુ, કેટલા રસ, કેટલા ગંધ, અને કેટલા

વિષયકઃ પ્રશ્નઃ, વર્ણવિષયે પञ्चविकल्पाः गन्धविषये द्वौ विकल्पौ, रसविषये पञ्चविकल्पाः, स्पर्शविषये अष्टविकल्पाः भवन्ति किम् ? इति प्रश्नाशयः । भगवानाह— ‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगवन्ने’ एकवर्णः एकस्मिन् परमाणौ पञ्चवर्णेषु एक एव वर्णः कृष्णादिरूपः, ‘एगगंधे’ एकगन्धः एकपरमाणौ गन्धद्वयोरेक एव गन्धो भवति ‘एगरसे’ एकरसः पञ्चप्रकारकरस्येषु एक एव रसो भवति ‘दुष्फासे पन्नत्ते’ द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः स्निग्धरुक्षशीतोष्णस्पर्शेषु अविरोधि-स्पर्शद्वययुक्तो भवति, द्वौ स्पर्शौ भवतः, परमाणुपुद्गलो विरुद्धस्पर्शवान् न भवति यथा यदा स्निग्धः तदा न रुक्षः, यदा रुक्षस्तदा न स्निग्धः एवं यदा शीतः

होते हैं । इस प्रकार से यह परमाणुनिष्ठ वर्णादि विषयक यह प्रश्न है । वर्ण के विषय में पांच विकल्प गन्ध के विषय में दो विकल्प रसके विषय में पांच विकल्प और स्पर्शके विषय में आठ विकल्प होते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं । ‘गोयमा ! एगवन्ने’ हे गौतम ! एक परमाणु में पांचवर्णों में से एक ही कृष्णादिरूपवर्ण होता है । ‘एग-गंधे’ एक परमाणु में दो गंधों में से एक ही गंध होता है । ‘एगरसे’ एक परमाणु में पांचरसों में से एक ही रस होता है । ‘दुष्फासे पन्नत्ते’ तथा आठ स्पर्शों में से कोई से दो अविरोधी स्पर्श होते हैं । स्निग्ध, रुक्ष, शीत उष्ण ये ४ स्पर्शों में से अविरोधी दो स्पर्श परमाणु में होते हैं । क्योंकि परमाणुपुद्गल विरुद्ध स्पर्शवाला नहीं होता है । जैसे जब स्निग्धस्पर्श होगा तब रुक्षस्पर्श नहीं होगा और जब रुक्षस्पर्श होगा तब स्निग्धस्पर्श नहीं होगा इस प्रकार जब उसमें शीत

સ્પર્શો હોય છે ? આ રીતે પરમાણુમાં રહેલા વર્ણાદિ વિષયમાં આ પ્રશ્ન કરેલ છે. વર્ણના વિષયમાં પાંચ વિકલ્પ, ગન્ધના વિષયમાં બે વિકલ્પ, રસના વિષયમાં પાંચ વિકલ્પ અને સ્પર્શના વિષયમાં આઠ વિકલ્પો બને છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! એગવન્ને’ હે ગૌતમ ! એક પરમાણુમાં પાંચ વર્ણો પૈકી કૃષ્ણાદિ એક જ વર્ણ હોય છે. ‘એગગંધે’ એક પરમાણુમાં બે ગંધ પૈકી એક જ ગંધ હોય છે ‘દુષ્ફાસે પન્નત્તે’ તથા આઠ સ્પર્શ પૈકી કોઈ અવિરોધી બે જ સ્પર્શ હોય છે. સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ, શીત, અને ઉષ્ણ એ ચાર સ્પર્શોમાંથી પરમાણુ પુદ્ગલ વિરુદ્ધ સ્પર્શવાળા હોતા નથી. જેમકે જ્યારે સ્નિગ્ધ—ચિકાશવાળો સ્પર્શ થશે ત્યારે રૂક્ષ—હુબો સ્પર્શ થશે નહીં. અને જ્યારે રૂક્ષ સ્પર્શ થશે, ત્યારે સ્નિગ્ધ સ્પર્શ થશે નહીં. એજ રીતે

સ્યાત્ તદા ઉષ્ણો ન ભવેત્, ચદા ઉષ્ણઃ તદા ન શીત ઇતિ. કિન્તુ એપુ મધ્યેડ-
વિરુદ્ધસ્પર્શદ્વયવાન્ ભવતિ પરમાણુદ્વયલઃ । અત્ર ચત્વારો વિકલ્પા ભવન્તિ,
તથાહિ-શીતસ્નિગ્ધૌ ૧, શીતરુક્ષૌ ૨, ઉષ્ણસ્નિગ્ધૌ ૩, ઉષ્ણરુક્ષૌ ૪ ચેતિ । ‘દુપ્પ-
સિણ્ણં મંતે સ્વંધે’ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્વલ્લુ ભદન્ત ! સ્કન્ધઃ ‘કઙ્ગવન્ને પુચ્છા’ કતિવર્ણઃ
ઇતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ હે ભદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકઃ પ્રદેશદ્વયયુક્તઃ સ્કન્ધોડવયવી કતિવર્ણઃ
કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શશ્ચેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘સિય ઇગવન્ને’
સ્યાત્ એકવર્ણઃ ‘સિયદુવન્ને’ સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ ‘સિય ઇગગંધે’ સ્યાત્
એક ગન્ધઃ ‘સિય દુગંધે’ સ્યાત્ દ્વિગન્ધઃ દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ સંવન્ધાદ્
દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, તત્ર યદિ અવયવદ્વયે સમાનજાતીય એક
એવ વર્ણો ભવેત્ તદા સમાનજાતીયવર્ણવદ્ધયાપ્ પરમાણુભ્યાં જાયમાનત્વેન

સ્પર્શ હોગા તત્ત ઉષ્ણસ્પર્શ નહીં હોગા ઓર જત્ત ઉષ્ણસ્પર્શ હોગા
તત્ત શીતસ્પર્શ નહીં હોગા યહાં ત્તાર વિકલ્પ હોતે હીં । જૈસે શીત-
સ્નિગ્ધ ૧, શીતરુક્ષ ૨, ઉષ્ણસ્નિગ્ધ ૩, ઓર ઉષ્ણરુક્ષ ૪ અત્ત ગૌતમ
પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હીં ‘દુપ્પસિણ્ણં મંતે ! સ્વંધે કઙ્ગવન્ને પુચ્છા’
હે ભદન્ત ! જો સ્કન્ધ દો પ્રદેશ સે યુક્ત હૈ ત્તહ કિતને વર્ણવાલા હોતા
હૈ ? કિતને ગંધવાલા હોતા હૈ ? કિતને રસોવાલા હોતા હૈ ઓર કિતને
સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હીં-‘સિય ઇગવન્ને’ હે
ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ અવયવી કદાચિત્ એકવર્ણવાલા હોતા હૈ ।
‘સિય દુવન્ને’ કદાચિત્ દો વર્ણવાલા હોતા હૈ । ઇસકા તાત્પર્ય એસા હૈ
કિ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ દો પરમાણુઓં કે સમ્બન્ધ સે હોતા હૈ । ડસમેં
યદિ દોનાં પરમાણુરૂપ અવયવોં મેં સમાનજાતીય એક હી વર્ણ હોતા હૈ

તેમાં જ્યારે શીત-ઠંડો સ્પર્શ થશે ત્યારે ઉષ્ણ સ્પર્શ થશે નહીં. અને જ્યારે
ઉષ્ણ સ્પર્શ થાય છે ત્યારે શીત સ્પર્શ થતો નથી. અહીંયાં નીચે પ્રમાણે ચાર
વિકલ્પ અને છે. શીત-સ્નિગ્ધ ૧ શીતરુક્ષ ૨ ઉષ્ણસ્નિગ્ધ ૩ અને ઉષ્ણ રુક્ષ ૪

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે-“દુપ્પસિણ્ણં મંતે ! સ્વંધે
કઙ્ગવન્ને પુચ્છા” હે ભગવન્ બે પ્રદેશવાળા જે સ્કંધ છે તે કેટલા વર્ણુવાળા
હોય છે ? કેટલા ગંધવાળા હોય છે ? કેટલા રસોવાળા હોય છે ? અને
કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-
“સિય ઇગવન્ને” હે ગૌતમ ! બે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ અવયવી કદાચ એકવર્ણુ
વાળો હોય છે. “સિય દુવન્ને” કદાચિત્ બે વર્ણુ વાળો હોય છે. કહેવાનો
ભાવ એ છે કે-બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ બે પરમાણુના સંબંધથી
થાય છે, તેમાં જે બન્ને પરમાણુરૂપ અવયવોમાં સમાન જાતી
વાળો એક જ વર્ણુ હોય. તો તે બન્ને સમાન જાતીવાળા પરમાણુઓથી
થવાવાળા તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એક જ વર્ણુ થશે. તેમજ બે તે બન્ને

દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધેऽપિ એકો વર્ણઃ, યદિ વા પરસ્પરવિભિન્નવર્ણદ્વયવદ્ભ્યાં પરમાણુ-
ભ્યાં દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો જાયતે તદ્વા તસ્મિન્ સ્કન્ધે વર્ણદ્વયં સ્યાત્, इत्यभि-
પ્રાયેણ કથિતં સ્યાદેકવર્ણઃ દ્વયોરપિ પરમાણ્વોરેકવર્ણવત્ત્રાત્, અત્ર વર્ણાનાં પશ્ચ-
ત્વેન પશ્ચવિકલ્પાઃ ધ્રુવન્તીતિ । તથા સ્વાદ્ દ્વિવર્ણઃ પ્રતિપ્રદેશં વર્ણાન્તરભાવાત્,
અત્ર વર્ણાનાં પશ્ચત્વેન પરમાણોર્યુગ્મત્વેન ચ દશવિકલ્પા જાયન્તે । એવમેવ ગન્ધરસ-
યોરપિ જ્ઞેયમ્ । ‘સિય એગગંધે સિય દુગંધે’ સ્યાત્ એકગન્ધઃ સ્યાત્ દ્વિગન્ધઃ ‘સિય
તો ઉન દોનો સમાનજાતીય પરમાણુઓં સે જાયમાન ઉસ દ્વિપ્રદેશી
સ્કન્ધ મેં એક હી વર્ણ હોગા તથા યદિ ઉન દોનોં પરમાણુઓં મેં ભિન્ન
૨ દો વર્ણ હોગા તો ઉસ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં બી દો વર્ણ હોગા હસી
અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ કિ કદાચિત્ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક વર્ણ-
વાલા બી હોતા હૈ । ઓર કદાચિત્ દો વર્ણવાલા બી હોતા હૈ ।
વર્ણ પાંચ હોતે હૈ । હસલિયે યહાં એક વર્ણવત્ત્વકે કથન મેં પાંચ વિકલ્પ
હોતે હૈ । તથા ‘સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ’ હસ કથન મેં પ્રતિપ્રદેશ મેં વર્ણાન્તર
કે સદ્ભાવ સે દશવિકલ્પ હોતે હૈ । ઓર વે હસ પ્રકાર સે જાનના
ચાહિયે એક સ્પેદ રંગવાલે ઓર એક હરે રંગવાલે પરમાણુદ્વય
કે સમ્બન્ધ સે બી દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હો સકતા હૈ, એક સ્પેદ રંગવાલે
ઓર એક પીલે રંગવાલે પરમાણુદ્વય કે સંયોગ સે બી દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ
હો સકતા હૈ એક સ્પેદ રંગવાલે ઓર એક કાલે રંગવાલે પરમાણુદ્વય
કે સમ્બન્ધ સે બી દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હો સકતા હૈ । હત્યાદિ હસી પ્રકાર
કા કથન ગંધ ઓર રસ કે હોને મેં બી જાનના ચાહિયે । વહ દ્વિપ્રદેશી-
સ્કન્ધ ‘સિય એગગંધે, સિય દુગંધે’ કદાચિત્ એક ગંધગુણવાલા હોતા હૈ

પરમાણુઓમાં જુદા-જુદા બે વર્ણ હોય તે તે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ બે
વર્ણ થશે. એજ અભિપ્રાયથી એકું કહેવામાં આવ્યું છે કે-કદાચિત્ તે બે
પ્રદેશવાળો પણ હોય છે. વર્ણ પાંચ હોય છે. તેથી અહિયાં એક વર્ણ પણના
કથનમાં પાંચ વિકલ્પ થાય છે. તથા “સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ” એ કથનમાં પ્રતિપ્રદેશમાં
વર્ણાન્તરના સદ્ભાવથી દશ વિકલ્પ બને છે. અને તે આ રીતે સમજવા. એક
સફેદ રંગવાળો અને એક લીલા રંગવાળો ? વિગેરે રૂપે સમજવા. બે પરમા-
ણુના સંબંધથી પણ બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ થાય છે. એક સફેદ રંગવાળો
અને એક પીળા રંગવાળો એમ બે પરમાણુના સંયોગથી પણ દ્વિપ્રદેશિક
સ્કંધ બને છે. એક સફેદ રંગવાળો અને એક કાળા રંગવાળો બે પરમાણુના
સંબંધથી પણ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ થાય છે. ઇત્યાદિ. આજ રીતનું કથન ગંધ
અને રસને લઈને પણ સમજવા. આ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ “સિય એગગંધે સિય
દુગંધે” કહાય એક ગંધ ગુણવાળા હોય છે અને કદાચિત્ બે ગંધ ગુણવાળા

‘અગરસે સિય દૂરસે’ સ્યાત્ એકરસઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સ્યાત્ દ્વિરસઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ‘સિય ટુફાસે’ સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શઃ સ્કન્ધઃ, એક સ્પર્શવાન્ સ્કન્ધસ્તુ કદાચિદપિ ન સ્યાત્ યતઃ સ્કન્ધોત્પાદકે એકસ્મિન્ પરમાણી કારણભૂતે અવિરુદ્ધસ્પર્શદ્વયસત્ત્વેન કાર્યેપિ સ્પર્શદ્વયસ્યૈવ સંભવઃ, ‘કારણગુણાઃ કાર્યગુણાન્ આરમ્ભન્તે’ इति નિયમાત્ । અત્રાપિ એકપ્રદેશિકસ્યૈવ શીતસ્નિગ્ધત્વાદિભાવેન ત એવ ચત્વારો વિકલ્પા ભવન્તિ । ‘સિય તિફાસે’ સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ સ્કન્ધઃ, इह ચત્વારો વિકલ્પા ભવન્તિ તથાહિ—પ્રદેશદ્વયસ્યાપિ શીતભાવે એકસ્ય ચ તત્ર સ્નિગ્ધભાવાત્ દ્વિતીય-

और कदाचित् दो गंध गुणवाला भी होता है । ‘सिंय एगरसे सिंय-दूरसे’ कदाचित् वह एकरसवाला होता है । और कदाचित् दो रसों-वाला भी होता है । ‘सिंयटुफासे’ कदाचित् वह दो स्पर्शवाला होता है एक स्पर्शवाला पुद्गल कभी भी नहीं होता है । क्योंकि स्कन्धोत्पादक एक परमाणु में अविरुद्धस्पर्शद्वय की सत्ता होती है । अतः कारणभूत परमाणुद्वय से जायमान स्कन्ध में भी स्पर्शद्वय का ही संभव है । क्योंकि ‘कारणगुणाः कार्यगुणान् आरमन्ते’ ऐसा नियम है । जिस प्रकार से एक परमाणु में शीतस्निग्ध आदि के सद्भाव से चार विकल्प पहिले प्रकट किये गये हैं वे ही चार विकल्प यहां पर भी होते हैं । ‘सिंय तिफासे’ कदाचित् वह तीन स्पर्शवाला होता है यहां चार विकल्प होते हैं—जैसे दोनों प्रदेशों में शीतस्पर्श भी हो सकता है । स्निग्धस्पर्श भी हो सकता है । और रुक्षस्पर्श भी हो सकता है । इस प्रकार दोनों प्रदेशों में शीतस्पर्श के साथ एक परमाणु के स्निग्धभाव

પણ હોય છે. “સિંય એગરસે સિંય દૂરસે” કદાચિત્ તે એક રસવાળો. પણ હોય છે અને કદાચિત્ બે રસોવાળો. પણ હોય છે. સિંય ટુફાસે” કદાચ તે બે સ્પર્શવાળો હોય છે. એક સ્પર્શવાળો સ્કન્ધ કોઈપણ સમયે થતો નથી. કેમ કે—સ્કન્ધને ઉત્પન્ન કરનાર એક પરમાણુમાં વિરુદ્ધ નહીં તેના બે સ્પર્શની સત્તા હોય છે. તેથી કારણરૂપ બે પરમાણુથી થવાવાળા સ્કન્ધમાં પણ બે સ્પર્શનો જ સંભવ છે. કેમ કે—“કારણગુણાઃ કાર્યગુણાન્ આરમ્ભન્તે” કારણગુણો કાર્યગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે એ પ્રમાણે નિયમ છે.

બે રીતે એક પરમાણુમાં શીત, સ્નિગ્ધ વિગેરેના સદ્ભાવથી પહેલા ચાર વિકલ્પ બતાવેલ છે. તેજ ચાર વિકલ્પો અહિયાં પણ થાય છે. “સિંય તિ ફાસે” કદાચિત્ તે ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં ચાર વિકલ્પો બને છે.—બેવી રીતે બન્ને પ્રદેશોમાં શીતસ્પર્શ પણ થઈ શકે છે, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ

સ્ય ચ તત્ર રુક્ષભાવાત્ પ્રથમઃ ૧ પ્રદેશદ્વયસ્યોષ્ણભાવાદ્દ્વિતીયઃ ૨, પ્રદેશદ્વયસ્યાપિ સ્નિગ્ધભાવે એકસ્ય શીતભાવાત્ એકસ્ય ચોષ્ણભાવાત્ તૃતીયઃ ૩, પ્રદેશદ્વયસ્ય રુક્ષ-
ભાવાચ્ચતુર્થઃ ૪ । ‘સિય ચઉફાસે’ સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ ‘પન્નત્તે’ પ્રજ્ઞપ્તઃ, દેશે શીતઃ,
દેશે ઉષ્ણઃ, દેશે સ્નિગ્ધો દેશે રુક્ષ ઇતિ । ‘એવં તિપ્પસિપ્પ વિ’ એવં ત્રિપ્રદેશિકો-
ઽપિ એવમેવ દ્વિપ્રદેશિકવદેવ ત્રિપ્રદેશિકોઽપિ । ‘નવરં સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને’
નવરં કેવલમેતાવાન્ વિશેષઃ સ્યાત્ એકવર્ણઃ ત્રિપ્રદેશિકઃ, સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ સ્યાત્

સે ઓર દુસરે કે રુક્ષભાવ સે યહ પહિલા વિકલ્પ બનતા હૈ । તથા પ્રદેશદ્વય મેં ઉષ્ણતા હૈ ઓર એક પરમાણુ મેં સ્નિગ્ધતા હૈ । ઓર દુસરે મેં રુક્ષતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ દ્વિતીય વિકલ્પ હોતા હૈ તથા પ્રદેશ દ્વય મેં સ્નિગ્ધતા હૈ તથા એક પ્રદેશ મેં શીતતા હૈ ઓર એકપ્રદેશ મેં ઉષ્ણતા હૈ હસ પ્રકાર સે યહ તૃતીય વિકલ્પ હોતા હૈ । તથા દોનો પ્રદેશો મેં રુક્ષતા હૈ ઓર એકમેં શીતતા હૈ । ઓર એક દુસરે મેં ઉષ્ણતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ ચૌથા વિકલ્પ હૈ । ‘સિય ચઉફાસે’ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શવાલા હોતા હૈ દેશમેં શીતતા દેશ મેં ઉષ્ણતા હૈ દેશ મેં સ્નિગ્ધતા હૈ । ઓર દેશમેં રુક્ષતા હૈ । ‘એવં તિપ્પસિપ્પ વિ’ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જેસા ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ભી જાનના ચાહિયે । ‘નવરં સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને’ કેવલ હતવા હી વિશેષ હૈ કિ વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ એક વર્ણવાલા હોતા હૈ । કદાચિત્ વહ દો

પણ થઈ શકે છે, રૂક્ષ સ્પર્શ પણ થઈ શકે છે એ રીતે બન્ને પ્રદેશોમાં શીત સ્પર્શની સાથે એક પરમાણુના સ્નિગ્ધભાવથી અને બીજા પરમાણુના રૂક્ષભાવથી એ રીતે પહેલો વિકલ્પ બને છે. બે પ્રદેશમાં ઉષ્ણતા છે. અને એક પરમાણુમાં સ્નિગ્ધપણુ છે અને બીજામાં રૂક્ષપણુ છે. એ રીતે આ બીજો વિકલ્પ થાય છે. બે પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધપણુ છે. તથા એક પ્રદેશમાં ઉષ્ણપણુ છે. આ રીતે આ ત્રીજો વિકલ્પ છે. તથા બન્ને પ્રદેશોમાં રૂક્ષપણુ અને એકમાં શીતપણુ છે અને બીજા એકમાં ઉષ્ણપણુ છે. આ રીતે આ ચોથો વિકલ્પ છે. “સિય ચઉફાસે” આ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એક દેશમાં શીતપણુ અને એક દેશમાં ઉષ્ણપણુ છે, દેશમાં સ્નિગ્ધપણુ અને દેશમાં રૂક્ષપણુ છે. “એવં તિપ્પસિપ્પ વિ” દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ વિષે પણ સમજવું. “નવરં સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને” કેવળ એજ વિશેષતા છે તે-તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કોઈવાર એક વર્ણવાળો હોય છે, તે કોઈવાર તે બે વર્ણવાળો હોય છે,

ત્રિવર્ણઃ, યુક્તિઃ પૂર્વવદેવ ઉદહરણીયા । एवं रसेष्वपि यथा वर्णे कथितः तथा रसेऽपि त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् एकरसः, स्यात् द्विरसः, स्यात् त्रिरसः इति । 'सेसं जहा दुष्पएसियस्स' शेषं यथा द्विप्रदेशિકस्य शेषम् उक्तादन्यत् सर्वमेव द्विप्रदेशिकवदेव ज्ञातव्यम् गन्धस्पर्शविषये । 'एवं चउप्पएसि ए वि' एवं चतुष्प्रदेशिकोऽपि, एवमेव त्रिप्रदेशिकस्कन्धवदेव चतुःप्रदेशिकस्कन्धोऽपि ज्ञातव्यः 'नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय चउवन्ने' नवरं स्यात् एकवर्णो यावत् स्यात् चतुर्वर्णः, अत्र यावत्पदात् स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः, एतद्योग्यहणं भवति तथा च चतुःप्रदेशिकः स्कन्धः कदाचिदेकवर्णः, कदाचित् द्विवर्णः, कदाचित् त्रिवर्णः,

વર્ણવાલા હોતા હૈ । ઓર કદાચિત્ ત્રીન વર્ણવાલા હોતા હૈ યહાં પર યુક્તિ પહિલે કે જૈસી પ્રકટ કર લેની ચાહિયે । 'एवं रसेषु वि' જૈસા કથન વર્ણકે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ । એસા હી કથન રસ કે વિષય મેં મી કર લેના ચાહિયે । અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ એક રસવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો રસવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ત્રીન રસવાલા હોતા હૈ । 'सेसं जहा दुष्पएसियस्स' કથિત સે અતિરિક્ત ઓર સબ ગન્ધ સ્પર્શ કે વિષય મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે । 'एवं चउप्पएसि वि' ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા હી ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ મી જાન લેના ચાહિયે । 'नवरं सिय एगवन्ने जाव सिय चउवन्ने' इतना ही विशेष यहाँ पर है कि चतुः प्रदेशी स्कन्ध कदाचित् एकवर्णवाला होता है । यावत् कदाचित् वह चार वर्णवाला भी होता है । यहाँ यावत्पद से 'स्यात् द्विवर्णः, स्यात् त्रिवर्णः' इन दो पदों का

વાળો હોય છે. અને કોઈવાર ત્રણ વર્ણુવાળો હોય છે. અહિયાં તે બાબતમાં પહેલા પ્રમાણે યુક્તિ સમજ લેવી. “एवं रसेषु वि” વર્ણુના વિષયમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે. એવું જ કથન રસના વિષયમાં પણ સમજ લેવું. અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ કોઈવાર એક રસવાળો હોય છે. કોઈ વાર બે રસવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ રસવાળો હોય છે. “सेसं जहा दुष्पएसियस्स” ગંધ અને સ્પર્શના સંબંધનો કહેલ વિષયથી બાકીના તમામ વિષયમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ પ્રમાણે સમજ લેવું. “एवं चउप्पएसि वि” ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ પ્રમાણે જ ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ પણ સમજવા. “नवरं सिय एग वन्ने जाव सिय चउवण्णे” અહિયાં એટલી જ વિશેષતા છે કે—ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણુવાળો હોય છે યાવત્ કદાચ તે ચાર વર્ણુવાળા પણ

કદાચિત્ ચતુર્વર્ણઃ । એવં સ્યાત્ એકગન્ધઃ, સ્યાત્ દ્વિગન્ધઃ । ‘એવં રસેસુ વિ’ એવં રસેષ્વપિ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કદાચિદેકરસઃ, કદાચિદ્ દ્વિરસઃ કદાચિત્ ત્રિરસઃ, કદાચિત્ ચતુરસઃ । ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કદાચિદેકરસઃ, કદાચિદ્ દ્વિરસઃ, કદાચિત્ ત્રિરસઃ, કદાચિચતુરસઃ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ સ્પર્શવિષયે ત્રિપ્રદેશિકત્ત્વદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ તથા ચ સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ ઇતિ । ‘એવં પંચપણ્ણિ વિ’ એવં પશ્ચપ્રદેશિકોઽપિ યથા ચતુઃપ્રદેશિકઃ વર્ણરસગન્ધસ્પર્શવત્તયા કથિતઃ તથા પશ્ચપ્રદેશિકોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ ‘નવરં સિય એગવન્ને જાવ સિય પંચવન્ને’ નવરં સ્યાદેકવર્ણઃ યાવત્ સ્યાત્ પશ્ચવર્ણઃ, પશ્ચપ્રદે-
ગ્રહણ હુઆ હૈ । તથા ચ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ એકવર્ણવાલા હોતા હૈ । કદાચિત્ દો વર્ણવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ત્રીનવર્ણવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ચારવર્ણવાલા હોતા હૈ । હસી પ્રકાર વહ કદાચિત્ એક ગંધવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ દો ગંધવાલા હોતા હૈ । ‘એવં રસેસુ વિ’ હસી પ્રકાર વહ કદાચિત્ એક રસવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો રસવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ત્રીન રસવાલા હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ ચાર રસવાલા હોતા હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ સ્પર્શ કે વિષય સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા હી યહાં જાનનાં ચાહિયે । તથા ચ—ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ દો સ્પર્શવાલા હોતા હૈ । કદાચિત્ ત્રીનસ્પર્શવાલા હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ ચાર સ્પર્શવાલા હોતા હૈ । ‘એવં પંચપણ્ણિ વિ’ જિસ પ્રકાર સે ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિષય સે યહ રૂપ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ હન ગુણોં કે હોને કા

હોય છે. અહિં યાવત્ પદ્ધતી “સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ સ્યાત્ ત્રિવર્ણઃ” એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે,

ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો હોય છે કદાચિત્ બે વર્ણ વર્ણવાળો હોય છે. કદાચિત્ ત્રણ વર્ણવાળો હોય છે અનેક કદાચિત્ ચાર વર્ણવાળો હોય છે. એજ રીતે તે કોઈવાર એક ગંધવાળો હોય છે. કદાચ એ ગંધવાળો હોય છે, “એવં રસેસુ વિ” એજ રીતેતે કદાચિત્ એક રસવાળો હોય છે. કદાચિત્ બે રસવાળો હોય છે, કોઈવાર ત્રણ રસવાળો હોય છે, અને કોઈવાર ચાર રસવાળો હોય છે. “સેસં તં ચેવ” સ્પર્શના વિષયમાં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ પ્રમાણે જ અહિંયાં સમજવું અર્થાત્ ચતુઃપ્રદેશિક કદાચિત્ બે સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. “એવં પંચપણ્ણિ વિ” જે પ્રમાણે ચાર પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના વિષયમાં આ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ગુણો હોવાના

શિકઃ સ્કન્ધઃ, કદાચિત્ એકવર્ણઃ સમાનજાતીયવર્ણયુક્તપશ્ચપરમાણુભિર્જાય-
માનત્વાત્, સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ, કદાચિત્ ત્રિવર્ણઃ, કદાચિત્ ચતુર્વર્ણઃ, કદાચિત્
પશ્ચવર્ણઃ । ‘એવં રસેસુ વિ’ એવં રસેષ્વપિ વર્ણવદેવ રસેષ્વપિ જ્ઞાતવ્યઃ કદાચિ-
દેકરસઃ, કદાચિત્ દ્વિરસઃ, કદાચિત્ ત્રિરસઃ, કદાચિત્ ચતુરસઃ, કદાચિત્ પશ્ચ-
રસ इत्यर्थः । ‘ગંધફાસા તદેવ’ ગન્ધસ્પર્શાઃ તથૈવ દ્વિપ્રદેશિકાદિવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ;

કથન ક્રિયા ગયા છે उसी प्रकार से इन गुणों के होने का कथन पंच-
प्रदेशी स्कन्ध के विषय में भी कर लेना चाहिये । ‘नवरं स्त्रिय एगवण्णे
जाव पंचवण्णे’ इस कथन की अपेक्षा इस पंचप्रदेशी स्कन्ध के कथन
में विशेषता केवल ऐसी ही है कि यह पंचप्रदेशी कदाचित् एकवर्ण-
वाला भी होता है और कदाचित् यावत् पांचवर्णवाला भी होता है
जब यह समानजातीय वर्णवाले पांच परमाणुओं से जायमान होता है,
तब यह एकवर्णवाला होता है यहां यावत् शब्द से ‘स्यात् द्विवर्णः,
स्यात् त्रिवर्णः, स्यात् चतुर्वर्णः’ इन पदों का ग्रहण हुआ है । ‘एवं
रसेसु वि’ वर्ण के होने के इस कथन के अनुसार ही उसमें रस होने
के सम्बन्ध में भी ऐसा ही कथन कर लेना चाहिये । तथा च वह पंच
प्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् एकरसवाला होता है । कदाचित् दो रसवाला
होता है । कदाचित् तीन रसवाला होता है । कदाचित् चार रसवाला
होता है और कदाचित् पांच रसवाला होता है । ‘गंधफासा तदेव’

વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે એજ રીતે તે ગુણો હોવાનું કથન પાંચ
પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું.

“नवरं स्त्रिय एगवण्णे जाव पंचवण्णे” તે કથનની અપેક્ષાએ આ પાંચ
પ્રદેશી સ્કંધના કથનમાં વિશેષપણુ કેવળ એ જ છે કે—આ પાંચ પ્રદેશી
સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણવાળો પણ હોય છે. અને કદાચિત્ યાવત્ પાંચ વર્ણ
વાળો પણ હોય છે. જ્યારે સમાન જાતીવર્ણવાળા પાંચ પરમાણુઓ
હોય ત્યારે તે એક વર્ણવાળો હોય છે. અહિંયા યાવત્ શબ્દથી ‘स्यात्
द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः स्यात् चतुर्वर्णः” એ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. “एवं
रसेसु वि’ વર્ણ હોવાના સંબંધમાં આ કથન અનુસાર જ તેમાં રસ હોવાના
સંબંધમાં પણ એવું જ કથન સમજવું. તે આ રીતે છે. તે પાંચ પ્રદેશ
વાળો સ્કંધ કોઈવાર એક રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર બે રસવાળો
હોય છે, કોઈવાર ત્રણ રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર ચાર રસવાળો હોય
હોય છે. અને કોઈવાર પાંચ રસવાળો હોય છે. “गंधफासा तदेव” એ

સ્યાદેકગન્ધઃ, સ્યાદ્ દ્વિગન્ધઃ, સ્યાદેકસ્પર્શઃ, સ્યાદ્ દ્વિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ ઇતિ । ‘જહા પંચપણ્સિઓ એવં જાવ અસંલેજ્જપણ્સિઓ’ યથા પચ્ચપ્રદેશિક એવં યાવત્ અસંલેયપ્રદેશિકોઽપિ, અત્ર યાવત્ પદેન ષટ્પ્રદેશિકાદાર-ભ્ય દશપ્રદેશિકપર્યન્તં તદન્તુ સંખ્યાતપ્રદેશિકા ઇતિ સંગૃહ્યન્તે, તથા ચ-ષટ્ પ્રદેશિકાદારભ્યાસંખ્યાતપ્રદેશિકે સ્કન્ધે સ્યાત્ એકગન્ધઃ, સ્યાત્ દ્વિગન્ધઃ, સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ, સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ, સ્યાત્ એકવર્ણઃ યાવત્ પચ્ચવર્ણઃ, સ્યાત્ એકરસઃ

‘દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ આદિ મેં હોને કે કથન કે જૈસે હી ગંધ એવં સ્પર્શો’ કે હોને કા કથન યહાં પર કર લેનાં ચાહિયે । અર્થાત્ પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ એક ગંધવાલાં ભી હોતા હૈં ઓર કદાચિત્ દો ગંધવાલાં ભી હોતા હૈં કદાચિત્ યહ દો સ્પર્શવાલાં હોતા હૈં । કદાચિત્ ત્રીનસ્પર્શ-વાલાં હોતા હૈં કદાચિત્ ચોર સ્પર્શવાલાં હોતા હૈં । ‘જહા પંચપણ્સિઓ એવં જાવ અસંલેજ્જપણ્સિઓ’ જૈસા યહ કથન પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં રૂપ-ગંધ ઓદિકે હોને કે વિષય મેં કિયા ગયા હૈં । ઉસી પ્રકાર સે છહ પ્રદે-શિકસ્કન્ધ સે લેકર દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક તથા સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ તક ઓર અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ તક મેં ભી રૂપગંધ આદિ હોને કે વિષય મેં ભી કથન કર લેનાં ચાહિયે । તથા ચ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અસંખ્યાત સ્કન્ધ મેં કદાચિત્ એક ગંધ હોતા હૈં, કદા-ચિત્ દો ગંધ હોતે હૈં, કદાચિત્ દો સ્પર્શ હોતે હૈં, કદાચિત્ ત્રીનસ્પર્શ હોતે હૈં, કદાચિત્ ચોર સ્પર્શ હોતે હૈં, કદાચિત્ એકવર્ણ હોતા હૈં,

પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ વિગેરેમાં વર્ણાદિની માફક ગંધ અને સ્પર્શ પણ હોવાના સંબંધમાં પણ અહિયાં કથન સમજી લેવું. અર્થાત્ પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ કોઈવાર એક ગંધવાળો પણ હોય છે અને કોઈવાર બે ગંધવાળો પણ હોય છે, તેવી જ રીતે કદાચિત્ તે બે સ્પર્શવાળો પણ હોય છે, અને કદાચિત્ ત્રણ સ્પર્શવાળો પણ હોય છે. અને કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળો પણ હોય છે. “જહા પંચપણ્સિઓ એવં જાવ અસંલેજ્જપણ્સિઓ” પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોવાના સંબંધમાં બે રીતે કથન કરવામાં આવ્યું છે. તેજ રીતે છ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધથી આરંભીને દશ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ સુધી તથા સંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં કોઈવાર એક ગંધ હોય છે કોઈવાર બે ગંધ હોય છે. કોઈવાર એક વર્ણ યાવત્ કોઈવાર પાંચ વર્ણ હોય છે. કોઈવાર એક રસ હોય છે. કોઈવાર બે રસ હોય છે. કોઈવાર ત્રણ રસ હોય છે અને કોઈ વાર ચાર રસ હોય છે તથા કોઈવાર પાંચ રસ હોય છે. કોઈવાર એક સ્પર્શ

યાવત્ પશ્ચરસઃ, દ્વૌ ગન્ધૌ, ચત્વારઃ સ્પર્શાઃ, પશ્ચવર્ણાઃ પશ્ચરસા एषु प्राप्यन्ते
इति भावः । ‘सुहृमपरिणए णं भंते !’ सूक्ष्मपरिणतः खलु भदन्त ! ‘अणंतपए-
सिए खंधे’ अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः अनन्तप्रदेशिको वादरपरिणामोऽपि स्कन्धो
भवति द्व्यणुकादिस्तु सूक्ष्मपरिणाम एव अतोऽनन्तप्रदेशिकस्कन्धे सूक्ष्मपरिणाम
इति विशेषणं दत्तम्, तथा च सूक्ष्मपरिणामवान् अनन्तप्रदेशिकादिरूपस्कन्धः
‘कइवन्ने’ कतिवर्णः सूक्ष्मादिस्कन्धे कियन्तो वर्णाः एवं कतिगन्धाः, कतिरसाः,
कतिस्पर्शा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि । ‘जहा पंचपएसिए तहेव

યાવત્ કદાચિત્ પાંચવર્ણ હોતે હૈં । કદાચિત્ એક રસ હોતા હૈં, કદાચિત્
દો રસ હોતે હૈં, કદાચિત્ ત્રીજ રસ હોતે હૈં કદાચિત્ ચાર રસ હોતે
હૈં, કદાચિત્ પાંચ રસ હોતે હૈં । મતલબ કહને કા યહ હૈં કિ इनमें पांच
रस, दो गन्ध, चार स्पर्श, पांचवर्ण और पांच रस पाये जाते हैं ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘સુહ્રુમપરિણે ણં ભંતે ! અણં-
તપણિયે સંધે કહવન્ને’ હે ભદન્ત ! જો અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધ સૂક્ષ્મ-
પરિણામવાળા હોતા હૈં વહ કિતને વર્ણોવાળા હોતા હૈં ? કિતને ગંધો-
વાળા હોતા હૈં ? કિતને રસોવાળા હોતા હૈં ? કિતને સ્પર્શોવાળા હોતા
હૈં ? યહાં જો ‘સુહ્રુમપરિણે’ એલા વિશેષણ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કો
દિયા ગયા હૈં વહ વાદરપરિણામ કી વ્યાવૃત્તિ કે લિયે દિયા ગયા હૈં ।
ક્યોંકિ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ વાદર પરિણામવાળા ભી હોતા હૈં । દ્વ્ય-
ણુકાદિકસ્કન્ધ તો સૂક્ષ્મપરિણામવાળે હી હોતે હૈં । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર

યાવત્ કોઠવાર ઝે-ત્રણ ચાર-અને પાંચ સ્પર્શ હોય છે. કહેવાનો હેતુ એ
છે કે છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પાંચ વર્ણ, એ ગંધ, પાંચ રસ ચાર સ્પર્શ
હોય છે. તેમ સમજવું-

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એણે પૂછે છે કે—“સુહ્રુમપરિણે ણં ભંતે !
અણંતપણિયે સંધે કહવન્ને” હે ભગવન્ જે અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સૂક્ષ્મ
પરિણામવાળા હોય છે. તે કેટલા વર્ણોવાળા હોય છે ? કેટલા ગંધોવાળા
હોય છે ? કેટલા રસોવાળા હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શોવાળા છે. અહિયાં
જે ‘સુહ્રુમપરિણે’ એ પ્રમાણેનું વિશેષણ અનંત પ્રદેશી સ્કંધને આપવામાં
આવ્યું છે. તે બાદર પરિણામની વ્યાવૃત્તિ માટે આપવામાં આવ્યું છે કેમ
કે અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ બાદર પરિણામવાળા પણ હોય છે. દ્વ્યણુકાદિ
સ્કંધ તો સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા જ હોય છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે
છે કે—“જહા પંચપણિયે તહેવ નિરવસેસં” હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રદેશવાળા

નિરવસેસં' યથા પશ્ચપ્રદેશિકઃ તથૈવ નિરવશેષમ્ કદાચિદેકવર્ણઃ કદાચિદ્ દ્વિવર્ણઃ કદાચિત્ ત્રિવર્ણઃ કદાચિત્ ચતુર્વર્ણઃ કદાચિત્ પશ્ચવર્ણઃ । એવમેક દ્વિ ત્રિ ચતુઃ પશ્ચરસવત્વં, કદાચિત્ એકદ્વિગન્ધવત્વં એવં દ્વિ ત્રિ ચતુઃ સ્પર્શોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ, તત્ર ચત્વારઃ શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષાઃ સ્પર્શાઃ સૂક્ષ્મેષુ બાદરેષુ ચાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધેષુ ભવન્તિ, મૃદુકશુરુલઘુકઠોરસ્પર્શાસ્તુ બાદરેષુવેવ ભવન્તીતિ । 'બાદરપરિણેષં ભંતે !' બાદરપરિણતઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'અનંતપરિણેષં સ્વધે' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ 'કદ્વન્ને પુચ્છા' કતિવર્ણઃ इति પૃચ્છા, હે ભદન્ત ! બાદર-

મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-જહા પંચપરિણેષ તહેવ નિરવસેસં' હે ગૌતમ ! જૈસા કથન હનકે હોને કા પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં ક્રિયા ગયા હૈં । ઉસી પ્રકાર સે વહ સ્વલુ હનમેં મી જાનના ચાહિયે । તથા ચયે સ્વલુ સ્કન્ધ કદાચિત્ એકવર્ણવાલે, કદાચિત્ દો વર્ણવાલે, કદાચિત્ ત્રીનવર્ણવાલે, કદાચિત્ પાંચવર્ણવાલે હોતે હૈં, હસી પ્રકાર સે કદાચિત્ દો ગંધવાલે હોતે હૈં, કદાચિત્ એકરસવાલે, કદાચિત્ દો રસવાલે, કદાચિત્ ત્રીન રસવાલે, કદાચિત્ ચારરસવાલે, કદાચિત્ પાંચ રસવાલે હોતે હૈં તથા કદાચિત્ દો સ્પર્શવાલે, કદાચિત્ ત્રીન સ્પર્શવાલે, કદાચિત્ ચારસ્પર્શ હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ યે ચાર સ્પર્શ સૂક્ષ્મ એવં બાદર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધો મેં હોતે હૈં । મૃદુક, શુરુ, લઘુ, એવં કઠોર યે ચાર સ્પર્શ બાદરો મેં હી હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'બાદરપરિણેષં ભંતે ! અનંતપરિણેષં સ્વધે કદ્વન્ને પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ

સ્કન્ધને જે પ્રમાણે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે તે તમામ કથન આ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું તે આ પ્રમાણે છે. તે બધા જ સ્કન્ધ કદાચિત્ એક વર્ણ વાળા, કદાચિત્ બે વર્ણવાળા, કદાચિત્ ત્રણ વર્ણવાળા, કદાચિત્ ચાર વર્ણવાળા, અને કદાચિત્ પાંચ વર્ણવાળા હોય છે. એજરીતે કોઈવાર એક ગંધ વાળા અને કોઈવાર બે ગંધવાળા હોય છે. અને કદાચિત્ એક રસવાળા, કદાચિત્ બે રસવાળા કદાચિત્ ત્રણ રસવાળા કદાચિત્ ચાર રસવાળા અને કદાચિત્ પાંચ રસવાળા હોય છે. તથા કોઈવાર એક સ્પર્શવાળા અને કોઈવાર બે સ્પર્શવાળા કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શવાળા કોઈવાર ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે તેમ સમજવું. શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ એ પ્રમાણે ચાર સ્પર્શ સૂક્ષ્મ અને બાદર અનંતપ્રદેશી સ્કન્ધમાં હોય છે. મૃદુ, શુરુ, લઘુ, અને કઠોર એ ચાર સ્પર્શ બાદરોમાં જ હોય છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે- "બાદરપરિણેષં ભંતે અનંતપરિણેષં સ્વધે કદ્વન્ને પુચ્છા" હે

પરિણામવાન્ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ
 इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सिय एगवन्ने
 जाव सिय पंचवन्ने’ स्यात् एकवर्णो यावत् पञ्चवर्णः, अत्र यावत्पदेन ‘सिय
 दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने’ एतेषां ग्रहणम्, तथा च कदाचिदेकवर्णः,
 कदाचिद् द्विवर्णः, कदाचित् त्रिवर्णः, कदाचित् चतुर्वर्णः, कदाचित् पञ्चवर्णोऽपि
 भवतीति ‘सिय एगगंधे सिय दुगंधे’ स्यात् एकगन्धः स्यात् द्विगन्धः ‘सिय
 एगरसे जाव सिय पंचरसे’ स्यात् एकरसो यावत् स्यात् पञ्चरसः, अत्र यावत्
 पदेन ‘सिय दुरसे सिय तिरसे सिय चउरसे’ एतेषां ग्रहणं भवति तथा च कदा-
 चिदेकरसवान्, कदाचिद् द्विरसवान्, कदाचित् त्रिरसवान्, कदाचित् चतुरसवान्,
 कदाचित् पञ्चरसवान् अनन्तप्रादेशिकवादरस्कन्धो भवतीति । ‘सिय चउफासे
 जाव सिय अट्टफासे पन्नत्ते’ स्यात् चतुः स्पर्शो यावत् स्यादष्टस्पर्शः प्रज्ञप्तः । अत्र

वादરપરિણામવાલા હોતા હૈ વહ કિતને વર્ણવાલા, કિતને ગંધવાલા,
 કિતને રસવાલા ઓર કિતને સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
 પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય એગવન્ને જાવ સિય પંચવન્ને’
 વહ કદાચિત્ એકવર્ણવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો વર્ણવાલા હોતા હૈ,
 કદાચિત્ ત્રીનવર્ણવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચારવર્ણવાલા હોતા હૈ,
 કદાચિત્ પાંચવર્ણવાલા મી હોતા હૈ । ‘સિય એગગંધે૦’ કદાચિત્ વહ
 એકગંધવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો ગંધવાલા હોતા હૈ ‘સિય એગરસે૦’
 કદાચિત્૦’ વહ એક રસવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો રસવાલા હોતા હૈ,
 કદાચિત્ ત્રીન રસવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર રસવાલા હોતા હૈ
 ઓર કદાચિત્ પાંચ રસવાલા મી હોતા હૈ । ‘સિય ચઉફાસે જાવ સિય
 અટ્ટફાસે’ કદાચિત્ વહ વાદર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર સ્પર્શોવાલા

ભગવન્ બે અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ વાદર પરિણામવાળા હોય છે તે કેટલા
 વર્ણુવાળા, કેટલા ગંધવાળા અને કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શુવાળા
 હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સિય
 એગવન્ને જાવ પંચવર્ણે” તે કોઈવાર એક વર્ણુવાળા હોય છે કોઈવાર બે
 વર્ણુવાળા હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણુવાળા હોય છે, અને ચાર વર્ણુવાળા
 હોય છે કોઈવાર પાંચ વર્ણુવાળા હોય છે. “સિય એગગંધે૦” કદાચિત્ તે
 તે એક ગંધવાળા હોય છે અને કદાચિત્ બે ગંધવાળા હોય છે. “સિય
 એગરસે૦” કદાચિત્ એક રસવાળા હોય છે. કદાચિત્ બે રસવાળા હોય છે.
 કોઈવાર ત્રણ રસવાળા હોય છે. કોઈવાર ચાર રસવાળા હોય છે. અને કોઈવાર
 પાંચ રસવાળા પણ હોય છે. “સિય ચઉફાસે જાવ સિય અટ્ટફાસે” કોઈવાર

યાવત્ પદેન પञ्चपट्सप्तस्पर्शानां संग्रहः तथा च कदाचित् चतुः स्पर्शः, कदाचित् पञ्चस्पर्शः, कदाचित् षट्सपर्शः, कदाचित् अष्टस्पर्शो भवति वादरपरिणामवान् अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यद् देवानुप्रियेण कथितं तदेवमेव सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा वन्दननमस्कारादिकं कृत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति भावः ॥सू० २॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायाम् अष्टादशशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १८-६॥

હોતા હૈ યાવત્ પાંચ સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ૬ સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ કદાચિત્ ૭ સાત સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ । તથા કદાચિત્ આઠ સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ । 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિયને જો કહા હૈ વહ યહ સર્વ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ પ્રભુ કો વન્દન નમસ્કાર આદિ કરકે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે । છટ્ટા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર" કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે અઠારહવેં શતકકા છટ્ટા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૬ ॥

તે બાહર અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે, યાવત્ પાંચ સ્પર્શોંવાળા હોય છે. કદાચિત્ ૬ સ્પર્શોંવાળા હોય છે. અને કદાચિત્ સાત સ્પર્શોંવાળા હોય છે. તથા કદાચિત્ આઠ સ્પર્શોંવાળા હોય છે.

"સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ" હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે આ બધું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા તે પછી સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઠારમા શતકનો છઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૬ ॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते—

षष्ठोद्देशके नयवादमाश्रित्य पदार्थाः विचारिताः, सप्तमोद्देशके तु अन्ययूथिक-
मतमाश्रित्य तद् विचार्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्यास्य सप्तमोद्देशकस्य इदमा-
दिमं सूत्रम्—‘रायगिहे जाव’ इत्यादि ।

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी—अण्णउत्थिया पां भंते !
एवमाइक्खंति जाव परूवेति—एवं खलु केवली जक्खाएसणेण
आइट्ठे समाणे आहच्च दो भासाओ भासइ तं जहा मोसं वा
सच्चामोसं वा से कहमेयं भंते ! एवं०। गोयमा ! जण्णं ते
अण्णउत्थिया जाव जे ते एवमाहंसु मिच्छंते एवमाहंसु, अहं
पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि ४ नो खलु केवली जक्खाएसणेण
आइस्सइ, नो खलु केवली जक्खाएसणेण आइट्ठे समाणे आह-
च्च दो भासाओ भासइ—तं जहा मोसं वा सच्चामोसं वा,
केवलीणं असावज्जाओ अपरोवघाइयाओ आहच्च दो भासाओ
भासइ तं जहा—सच्चं वा असच्चामोसं वा ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत् अन्ययूथिकाः खलु भदन्त ! एवमा-
ख्यान्ति यावत् प्ररूपयन्ति, एवं खलु केवली यक्षावेशेन आविष्टः सन् आहत्य द्वे
भाषे भाषते, तद्यथा—मृषां वा सत्यामृषां वा तत् कथमेतत् भदन्त ! एवम् ?
गौतम ! यत् खलु ते अन्ययूथिकाः यावत् ये ते एवमाहुः मिथ्या ते एवमाहुः अहं-
पुनर्गौतम ! एवमाख्यामि ४ नो खलु केवली यक्षावेशेनाविश्यते, नो खलु केवली
यक्षावेशेन आविष्टः सन् आहत्य द्वे भाषे भाषते तद्यथा—मिथ्यां वा सत्यामिथ्यां
वा, केवली खलु असावधे अपरोपघातिके आहत्य द्वे भाषे भाषते तद्यथा सत्यां
वा असत्याऽमृषां वा ॥सू० १॥

सातवे उद्देशे का प्रारंभ

छठे उद्देशक में नयवाद को आश्रित करके पदार्थों का विचार
किया गया है । अब इस सप्तम उद्देशक में अन्ययूथिक मत को आश्रित

सातमा उद्देशानो प्रारंभ—

छठा उद्देशामां व्यवहारनय अने निश्चयनयनो आश्रय करीने विचार
करवामां आये। छे. हवे आ सातमा उद्देशामां अन्य मतवादीयोना भतने।

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદ્ એવમ્ અવાદીત, અયાવત્પદેન સમવસરણાદારમ્ય પ્રાજ્ઞલિપુટો ગૌતમઃ, एतत्पर्यन्तस्य सर्वस्यापि प्रकरणस्य अनुकर्षणं कर्तव्यम् । किमवादीत् गौतमः तत्राह—‘अन्नउत्थिया णं भंते !’ अन्ययूथिकाः खलु भदन्त ! ‘एवमाइक्खंति’ एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण आरुयान्ति कथयन्ति ‘जाव परूवे’ति’ यावत् प्ररूपयन्ति, अत्र यावत्पदेन भाषन्ते प्रज्ञापयन्ति, इत्यनयोः संग्रहः किं तेऽन्ययूथिकाः प्रज्ञापयन्ति ? तत्राह—‘एवं खलु’ इत्यादि । ‘एवं खलु केवली जक्खाएसेणं आइहे समाणे’ एवं खलु केवली

કરકે પુનઃ હસી વાત કા વિચાર ક્રિયા જાતા હૈ અતઃ હસી સમ્બન્ધ કો લેકર પ્રારમ્ભ ક્રિયે ગયે હસ ઉદ્દેશકા ‘રાયગિહે જાવ’ આદિ યહ સર્વ પ્રથમ સૂત્ર હૈ । ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ યહાં યાવત્પદ સે સમવસર-
ણાત્ સે લેકર ‘પ્રાજ્ઞલિપુટઃ ગૌતમઃ’ યહાં તક કા સઘ પાઠ ગૃહીત
હુઆ હૈ । તથા ચ-રાજગૃહનગર મેં યાવત્ ગૌતમને પ્રમુ સે હસ પ્રકાર
પૂછા ‘અન્નઉત્થિયા ણં ભંતે ૦ ।’ હે ભદન્ત ! જો અન્યયૂથિક હૈં વે હસ
પ્રકાર સે કહતે હૈં । યાવત્ પ્રરૂપિત કરતે હૈં—‘યહાં યાવત્પદ સે ‘ભાષન્તે
પ્રજ્ઞાપયન્તિ’ હન દો ક્રિયારૂદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । વે કયા કહતે હૈં ।
અબ હસી વાત કો ગૌતમ પ્રકટ કરતે હૈં—‘એવં ખલુ કેવલી જક્ખા ૦’

આશ્રય કરીને ફરીથી આજ વાતનો-પદાર્થોનો જ વિચાર કરવામાં આવશે.
જેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું
પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” અહિયાં યાવત્પદથી “સમવ-
સરણાત્” એ પદથી આરંભીને “પ્રાજ્ઞલિપુટઃગૌતમઃ” અહિ સુધીનો પાઠ શ્રવણ
થયો છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસર
ણ થયું પરિષદ્ ભગવાનના દર્શન કરવા તથા તેઓને વંદના કરવા બહાર
આવી. ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી. ધર્મદેશના સાંભળીને તે પછી
પરિષદ્ પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ, તે પછી પ્રભુની સેવા કરતા ગૌતમ
સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—“અન્ન ઉત્થિયાણં ભંતે !” હે ભગવન્ અન્ય
યૂથિકો-અન્ય મતવાદિઓ આ પ્રમાણે કહે છે યાવત્ પ્રરૂપિત કરે છે.
અહિયાં યાવત્પદથી “ભાષન્તે પ્રજ્ઞાપયન્તિ” એ બે ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયો
છે, તેનો અર્થ ભાષા દ્વારા વર્ણવે છે. પ્રજ્ઞાપિત કરે છે. એ પ્રમાણે છે.
તેઓ શું કહે છે ? તે બતાવે છે.—“એવં ખલુ કેવલી જક્ખા ૦” હે ભગવન્

યજ્ઞાવેશેનાવિષ્ટઃ સન યક્ષો દેવવિશેષઃ તરયાવેશેન અન્તઃ પ્રવેશેનેત્યર્થઃ ‘આહ-
ચ્ચ દ્વો ભાસાઓ ભાસહ’ આહત્ય દ્વે માષે માષતે આહત્ય કદાચિદિત્યર્થઃ કે દ્વે
માષે તન્નાહ-‘તં જઠા’ इत्यादि । ‘તં જઠા’ તથા ‘મોસં વા સચ્ચામોસં વા’ મૃષાં
વા સત્યામૃષાં વા, યજ્ઞાવેશવશાત્ કેવલી અસત્યમેવ વદતિ અથવા સત્યામૃષાં
સત્યરૂપાં મૃષારૂપાં ચેત્યર્થઃ મિશ્રભાષાં વદતીતિ ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ તત્
કથમેતદ્ એવમ્ હે મદન્ત ! એવં પરૈરુચ્યમાનં કિમ્ એતત્ એવં સંભવેત્ ? इति प्रश्नः,
મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જણં તે અન્નઽત્થિયા
જાવ એવમાહંસુ’ યત્ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકાઃ યાવત્ યે તે એવમાહુસ્તે મિથ્યા એવ-
માહુઃ, અત્ર યાવત્પદેન સંપૂર્ણસ્ય પ્રશ્નવાક્યસ્ય અનુવાદઃ કર્તવ્યઃ ‘અહં પુણ ગોય-

હે મદન્ત ! એ એસા કહતે હૈં કિ જબ કેવલી યક્ષ કે આવેશ સે
આવિષ્ટ-ગૃહીત હો જાતા હૈ અર્થાત્ કેવલી કે ખીતર જબ યક્ષ દેવવિશેષ
લીન હો જાતા હૈ । કેવલી કો જબ મૂન લગ જાતા હૈ-તબ ઉસકે આવેશ
સે એ ‘આહચ્ચ૦’ કદાચિત્ દો ભાષાઓ કો બોલને લગ જાતે હૈં એક
ભાષા ઉનમૈં હોતી હૈ મૃષા, ઓર દૂસરી હોતી હૈ સત્યમૃષા યદપિ
કેવલી સત્ય હી બોલતે હૈં પરન્તુ યજ્ઞાવેશ સે એ ઉસ સમય યા તો
અસત્ય ભાષા કો બોલતે હૈં યા સત્ય સે મિલી મૃષા ભાષા કો મિશ્ર-
ભાષા કો બોલતે હૈં । ‘સે કહ૦’ સો હે મદન્ત ! ઉન લોગોં કા એસા કથન
કહાં તક ઠીક હૈ । કયા એસા હો સકતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મૈં
પ્રભુ કહતે હૈં--‘ગોયમા ! જણં તે અન્નઽત્થિ૦’ હે ગૌતમ જો ઉન્હોંને
એસા કહા હૈ સો વહ બિલકુલ મિથ્યા કહા હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે
સમસ્ત પ્રશ્નવાક્ય કા અનુવાદ કર લેના ચાહિયે । ‘અહં પુણ૦’ મૈં તો

તેઓ એવું કહે છે કે-જ્યારે કેવલી લગવાન યક્ષના આવેશથી આવેશવાળા
થાય છે. અર્થાત્ કેવલીની અંદર જ્યારે યક્ષ દેવ વિશેષ પ્રવેશ કરે છે. એટલે
કે કેવલીને જ્યારે ભૂન પકડે છે, ત્યારે તેઓ તેના કોઈ આવેશથી “આહત્ય૦”
કોઈવાર બે ભાષા બોલે છે. એક ભાષા તો તેઓમાં મૃષા-અસત્યભાષા
હોય છે અને બીજી સત્ય મૃષાભાષા હોય છે. જો કે કેવલી લગવાન સત્ય
જ બોલે છે. પરંતુ યક્ષના આવેશથી તે સમયે તેઓ અસત્ય ભાષા બોલે
છે અથવા તો સત્યથી મળેલી મૃષાભાષા મિશ્રભાષા બોલે છે. “સે કહમેવં
મંતે ! તો હે લગવન્ તે લોકોતુ” આ પ્રમાણેન કથન શું સત્ય હોઈ શકે છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-“ગોયમા ! જણં તે અન્નઽત્થિયા૦” હે
ગૌતમ ! તે અન્ય મતવાદીઓએ એવું બે કહ્યું છે તે બિલકુલ મિથ્યા-
અસત્ય કહ્યું છે. અહિં યાવત્પદથી સંપૂર્ણ પ્રશ્ન વાક્ય સમજ લેવો. “અહં-

મા !' અહમ્ પુન ગૌતમ ! અત્ર પુનઃપદં ત્વર્થકં તથા ચ અહં તુ ગૌતમ ! 'એવમાઙ્-
 ક્વામિઃ' એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આશ્વામિ ભાષે પ્રજ્ઞાપયામિ પ્રરૂપયામિ 'નો
 ચલુ કેવલી જક્ષ્વાણસેણં આઙ્સસ' નો ચલુ કેવલી યક્ષાવેશેન આવિશ્યતે કેવ-
 લિનઃ શરીરે યક્ષસ્યાવેશે ન ભવતિ અનન્તવીર્યત્વાત્ કેવલિનઃ 'નો ચલુ કેવલી
 યક્ષાવેશેન આવિષ્ટઃ સન્ 'આહ્ચ દો ભાસાઓ ભાસઈ' આહત્ય દ્વે ભાષે ભાષતે
 'તં જહા મોસં વા સચ્ચામોસં વા' તદ્યથા મૃષાં વા સત્યામૃષાં વા, કેવલિનાં શરીરે
 ન ભવતિ યક્ષાદેઃ સમાવેશઃ કેવલિનામનન્તવીર્યતયા તસ્ય પ્રતિરુદ્ધત્વાત્ અતઃ
 કેવલી કદાચિદપિ યક્ષાવેશેન આવિષ્ટઃ સન્ યક્ષસ્ય ભગવચ્છરીરે પ્રવેશાભાવાત્
 મિથ્યામ્ અમૃત્યાં વા સત્યામૃષાં વા સત્યરૂપામસત્યરૂપાં ચેત્યર્થઃ મિશ્રભાષાં ન
 ભાષતે ઇતિભાવઃ, યાદૃશીં ભાષાં કેવલી બ્રૂતે તાં દર્શયન્નાહ—'કેવલી ણં' ઇત્યાદિ।
 'કેવલીણં અસાવજ્ઞાઓ અપરોવધાઈયાઓ' કેવલી ચલુ અસાવધ અપરોપઘાતિકે
 પાપવ્યાપારરહિતા તથા યયા ભાષયા પરેષામ્ ઉપઘાતો ન ભવેત્તાદૃશી ચ, એતદ્રૂપે
 'આહ્ચ્ચ દો ભાસાઓ ભાસઈ' આહત્ય દ્વે ભાષે ભાષતે કદાચિત્ વક્ષ્યમાણં ભાષા-

इस विषय में ऐसा कहता हूँ ४ यहां 'भाषे प्रज्ञापयामि, प्ररूपयामि'
 इन क्रियापदों का संग्रह हुआ है—यही बात ४ इस संख्या पद से
 प्रकट की गई है। 'नो चलु केवली जक्खाणसेणं०' केवली न तो कभी
 यक्ष के आवेश से आविष्ट होते हैं। उन्हें कभी भी भूत नहीं
 लगता है और न वे उसके कारण कभी मृषा या मिश्रभाषा का
 प्रयोग करते हैं। केवली अनन्तवीर्यवाले होते हैं अतः उसके कारण
 भूतादिक का प्रवेश उनके भीतर नहीं हो सकता है वह
 उसके द्वारा प्रतिरुद्ध हो जाता है। इस कारण वे न मृषावादी
 होते हैं और न सत्यमृषा मिश्रभाषा को बोलते हैं। केवली तो पाप-
 व्यापाररहित तथा जिसके उच्चारण करने से दूसरे जीवों का उपघात

પુણ ગોયમાઁ" હે ગૌતમ હું આ વિષયમાં એવું કહું છું "ભાષે પ્રજ્ઞાપયામિ
 પ્રરૂપયામિ" ભાષા દ્વારા વર્ણવું છું. પ્રજ્ઞાપિત કૃં છું, પ્રરૂપિત કૃં છું કે-
 "નો ચલુ કેવલી જક્ષ્વાણસેણં" કેવલી ભગવાન્ કૌઠપિણુ સમયે યક્ષના
 પ્રવેશથી આવેશવાળા થતા નથી. અર્થાત્ તેઓને કૌઠપિણુ સમયે ભૂત લાગતું
 નથી. અને ભૂત વળગવાને કારણે તેઓ કૌઠ વખત મૃષા અથવા મિશ્રભાષા
 બોલતા નથી. કેવલી અનન્ત વીર્યવાળા હોય છે. તેથી તેઓમાં ભૂતાદિનો
 પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તેથી મૃષાવાદી કે સત્ય મૃષા-મિશ્રવાદી હોતા
 નથી. કેવલી ભગવાન્ તો પાપના વ્યવહાર વગરની તથા જે બોલવાથી
 બીજા જીવોનો ઉપઘાત ન થાય એવી જ ભાષા બોલે છે. એ રીતે તેઓ

તુ ગૌતમ ! 'અપ્રમા-
મે પ્રરૂપયામિ' નો
એવમ આશ્રયતે કેત-
'નો સ્વલ્લ કેવલી
' દ્વે માપે માપે
વા, કેવલિનાં શરીરે
પ્રતિરૂદ્ધત્વાત્ અહા-
શરીરે પ્રવેશમાવાત્
ત્યર્થઃ મિશ્રમાણં ન
'કેવલી' ણ'ં' ઇત્યાદિ.
અથ અપરોપણાત્કે-
વેતાદૃશી ચ, એવદ્રૂપે
વશ્યમાણં માણ-
' પ્રરૂપયામિ'
સ સંલ્લપા પદ સે
વલી ન તો કમ્બી
મી ભૂત નહીં
મિશ્રભાષા કા
તઃ ઉસકે કારણ
સકતા હૈ વહ
વે ન મૃગાવાદી
કેવલી તો પાપ
નીવોં કા ઉપચાર

"માપે પ્રજ્ઞાપયામિ
પિત કંઈ' છું કે-
સમયે યક્ષના
સમયે ભૂત લાગવું
અથવા મિશ્રભાષા
ઓમાં ભૂતાદિઓ
મિશ્રવાદી હોતા
એવમવાદી

દ્વયં ભાષતે ઇત્યર્થઃ 'તં જહા' તથા 'સત્ત્વં વા અસત્ત્વામોસં વા' સત્યં વા
મૃષાં વા યદિ કેવલી તદા સત્યમેવ વદતિ યદ્વા અસત્યમૃષાં વા ન સત્ય
વ્યવહારરૂપામિત્યર્થઃ તામ્ એતાદૃશીં વ્યવહારરૂપાં ભાષાં ભાષતે કેવલીતિ

સત્યાદિ ભાષાદ્વયં ચ બ્રુવન્ કેવલી ઉપધિપરિગ્રહપ્રણિધાનાદિકં વિ-
ભાષતે ઇતિ તદેવ દર્શયન્નાહ—'કઙ્કિહે ણં મંતે' ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ય—કઙ્કિહે ણં મંતે ! ઉવહી પન્નત્તે ? ગોયમા !
ઉવહી પન્નત્તે, તં જહા કમ્મોવહી, સરીરોવહી, બાહિરમં-
વગરણોવહી । નેરઙ્કયાણં મંતે ! પુચ્છા ગોયમા ! દુવિહે ઉવહી
તં જહા કમ્મોવહી ય સરીરોવહી ય, સેસાણં તિવિહે ઉવહી
દિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં, ઇગિંદિયાણં દુવિહે ઉવહી
તં જહા કમ્મોવહી ય સરીરોવહી ય । કઙ્કિહે ણં મંતે !
પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે ઉવહી પન્નત્તે તં જહા સચિત્તે
મીસણ, એવં નેરઙ્કયાણં વિ, એવં નિરવસેસં જાવ વેમાણિ-
કઙ્કિહે ણં મંતે ! પરિગ્ગહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે પ-
પન્નત્તે તં જહા કમ્મપરિગ્ગહે સરીરપરિગ્ગહે બાહિરમં-
વગરણપરિગ્ગહે । નેરઙ્કયાણં મંતે ! એવં જહા ઉવહિણા દો-
મણિયા તહા પરિગ્ગહેણ વિ દો દંડમા ભાણિયઠ્ઠા । કઙ્કિ-
મંતે ! પ્પણિહાણે પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે પ્પણિહાણે

ન હો એસી ભાષા કા હી પ્રયોગ કરતે હૈં । હલ પ્રકાર વે 'સ-
અસત્ત્વામોસં વાણ' સત્ય એવં અસત્યામૃષા કા હી પ્રયોગ ક-
યદિ કેવલી બોલતે હૈં તો સત્ય હી બોલતે હૈં યદ્વા અસત્યા-
સત્ય ન અસત્ય એસી વ્યવહારરૂપ ભાષા કો બોલતે હૈં ॥ સૂ.

"સત્ત્વં વા અસત્ત્વામોસં વાણ" સત્ય અને અસત્ય-અમૃષા ભાષા
પ્રયોગ કરે છે. ને કેવલી ભાગવાન બોલે છે. અથવા અસત્ય-અમૃષા
-અને ન અસત્ય એવી વ્યવહાર ભાષા જ બોલે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

तं जहा मणपणिहाणे वइपणिहाणे कायपणिहाणे । नेरइयाणं भंते !
 कइविहे पणिहाणे पन्नत्ते ? एवंचेव एवं जाव थणियकुमाराणं ।
 पुढवीकाइयाणं पुच्छा गोयसा ! एगे कायपणिहाणे पन्नत्ते, एवं
 जाव वणस्सइकाइयाणं । वेइंदियाणं पुच्छा गोयसा ! दुविहे
 पणिहाणे पन्नत्ते तं जहा वइपणिहाणे य कायपणिहाणे य एवं
 जाव चउरिंदियाणं । सेसाणं तिविहे वि जाव वेसाणियाणं ।
 कइविहे णं भंते ! दुप्पणिहाणे पन्नत्ते गोयसा ! तिविहे दुप्पणि-
 हाणे पणत्ते तं जहा मणदुप्पणिहाणे वइदुप्पणिहाणे कायदुप्प-
 णिहाणे जहेव पणिहाणेणं दंडगो भणिओ तहेव दुप्पणिहाणेणं
 वि भाणियव्वो । कइविहे णं भंते ! सुप्पणिहाणे पन्नत्ते ? गोयसा !
 तिविहे सुप्पणिहाणे पन्नत्ते तं जहा मणसुप्पणिहाणे वइसुप्पणि-
 हाणे कायसुप्पणिहाणे । मणुस्साणं भंते ! कइविहे सुप्पणिहाणे
 पन्नत्ते ? एवं चेव । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ । तएणं
 समणे भगवं महावीरे जाव बहिया जणवयविहारं विहरइ ॥सू० २॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधः उपधिः
 प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिः, शरीरोपधिः, बाह्यभांडामात्रोपकरणोपधिः । नैरयि-
 काणां भदन्त ! पृच्छा गौतम ! द्विविधः उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिश्च
 शरीरोपधिश्च शेषाणां त्रिविध उपधिः एकेन्द्रियवर्जितानां यावद्वैमानिकानाम् ।
 एकेन्द्रियाणां द्विविध उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च । कतिविधः
 खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविध उपधिः प्रज्ञप्तः तद्यथा सचित्तः,
 अचित्तः, मिश्रितः, एवं नैरयिकाणामपि एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम् ।
 कतिविधः खलु भदन्त ! परिग्रहः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधः परिग्रहः प्रज्ञप्तः तद्यथा
 कर्मपरिग्रहः, शरीरपरिग्रहः, बाह्यभांडामात्रोपकरणपरिग्रहः । नैरयिकाणां भदन्त !
 एवं यथा उपधिना द्वौ दण्डकौ भणितौ तथा परिग्रहेणापि द्वौ दण्डकौ भणितव्यौ ।

કતિવિધં खलु भदन्त ! प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! त्रिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् तद्यथा मनः प्रणिधानम्, वचः प्रणिधानम्, कायप्रणिधानम् । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? एवमेव एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् । पृथिवी-कायिकानां पृच्छा गौतम ! एकं कायप्रणिधानम् प्रज्ञप्तम् । एवं यावत् वनस्पति-कायिकानाम् । द्वीन्द्रियाणां पृच्छा गौतम ! द्विविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा वचःप्रणिधानं च कायप्रणिधानं च एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणां शेषाणां त्रिविधमपि यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधं खलु भदन्त ! दुष्प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, गौतम ! त्रिविधम् दुष्प्रणिधानम् प्रज्ञप्तम् तद्यथा मनोदुष्प्रणिधानं वचोदुष्प्रणिधानं काय-दुष्प्रणिधानं, यथैव प्रणिधानेन दण्डको भणितः, तथैव दुष्प्रणिधानेनापि भणितव्यः । कतिविधं खलु भदन्त ! सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! त्रिविधं सुप्र-णिधानं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—मनःसुप्रणिधानं वचः सुप्रणिधानम् कायसुप्रणिधानम् ? मनुष्याणां भदन्त ! कतिविधं सुप्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, एवमेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावद्वहिर्जन-पदविहारं विहरति ॥सू० २॥

ટીકા—‘કહવિહે ણં મંતે ! ઉવહી પન્નત્તે’ કતિવિધઃ खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे उवही

સત્યાદિ ભાષાદ્વય કો ઘોલતે હુપ કેવલી ઉપધિ, પરિગ્રહ, પ્રણિ-ધાન આદિ વિચિત્ર વસ્તુકો કહતે હૈં અબ યહી વાત પ્રકટ કી જાતી હૈ ।

‘કહવિહે ણં મંતે ! ઉવહી પણ્ણત્તે’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એલા પૂછા હૈ—‘કહવિહે ણં મંતે ! ઉવહી પણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! ઉપધિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? જીવન નિર્વાહ મેં ઉપકારક કર્મ, શરીર એવં વસ્ત્રાદિક કો ઉપધિ કહા ગયા હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । ‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ! ઉપધિ ત્રીજ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । આત્મા જિજ્ઞાસકે દ્વારા દુર્ગતિ મેં સ્થિર ક્રિયા

સત્યાદિ બે ભાષાને બોલનારા કેવલી ભગવાન ઉપધિ પરિગ્રહ, પ્રણિ-ધાન, વિગેરે વિચિત્ર વસ્તુને બતાવે છે, તે જ વાત હવે બતાવવામાં આવે છે.

“કહવિહે ણં મંતે ! ઉવહી પન્નત્તે” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રથી પ્રશ્નને એણે પૂછ્યું, છે કે—કહવિહે ણં મંતે ! ઉવહી પણ્ણત્તે” હે ભગવન્ ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? જીવન નિર્વાહમાં ઉપકારક કર્મ, શરીર અને વસ્ત્ર વિગેરેને ઉપધિ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ !

પન્નત્તે' ત્રિવિધઃ ઉપધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તત્ર ઉપધીયતે-ઉપહૃત્ત્યતે આત્મા યેન સ ઉપધિઃ, સ ચોપધિઃ ત્રિવિધઃ કર્મશરીરવાહ્યમાણ્ડાદિરૂપઃ તમેવ દર્શયન્નાહ-'તં જહા' ઇત્યાદિ । 'તં જહા' તથથા 'કમ્મોવહી, સરીરોવહી, બાહિરભંડમત્તોવગરણોવહી ય' કર્મોપધિઃ શરીરોપધિઃ વાહ્યમાણ્ડામાત્રોપકરણોપધિશ્ચ તત્ર માણ્ડામાત્રા ભાજનરૂપઃ પરિચ્છદઃ, ઉપકરણં ચ વસ્ત્રાદિ, ઇતિ । 'નેરહ્યા ણં મંતે ! પુચ્છા' નૈરયિકાણાં ચલુ મદન્ત ! પુચ્છા હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિવિધઃ ઉપધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ભગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિહે ઉવહી પન્નત્તે' દ્વિવિધઃ દ્વિપ્રકારકઃ ઉપધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા' તથથા કમ્મોવહી ય સરીરોવહી ય' કર્મોપધિશ્ચ શરીરોપધિશ્ચ, નારકાણાં દ્વિવિધ એવ કર્મશરીરોભયરૂપઃ ઉપધિઃ, વાહ્યોપધેરસંભવાત્ 'સેસાણં તિવિહે ઉવહી એગિદિયવજ્ઞાણં જાવ વેમાણિયાણં' શેષાણાં નારકવ્યતિરિક્તાનાં ત્રિવિધ ઉપધિરેકેન્દ્રિયવર્જિતાનાં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ એકેન્દ્રિયમિન્નવૈમાનિકાન્તાનાં જીવાનાં ત્રિવિધોઽપિ ઉપધિ ભવતીતિ । તર્હિ એકે-

જાતા હૈ વહ ઉપધિ હૈ ઓર વહ કર્મ, શરીર ઓર વાહ્યભાંડ આદિ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ । વાહ્ય જો વસ્ત્ર પાત્રાદિક હૈ વે વાહ્ય ભાંડ આદિ રૂપ ઉપધિ કહી ગઈ હૈ । અબ ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-'નેરહ્યા ણં મંતે ।૦' હે મદન્ત નૈરયિકોં કે કિતને પ્રકાર કી ઉપધિ હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા હૈ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! નૈરયિકોં કો 'દુવિહે ઉવહી પન્નત્તે' દો પ્રકાર કી ઉપધિ હોતી હૈ । 'તં જહાં' વહ હસ પ્રકાર હૈ કર્મોપધિ ઓર શરીરોપધિ યહાં વાહ્ય ઉપધિ નહીં હોતી હૈ । 'સેસાણં તિવિહેં' નારક ભિન્ન જીવોં સે લેકર યાવત્ વૈમાનિક જીવોં તક ત્રીનોં પ્રકાર કી ઉપધિ હોતી હૈ । હનમેં એકેન્દ્રિય જીવોં કો છોડ દેના ચાહિયે । કયોંકિ હનકે શરીરોપધિ ઓર કર્મોપધિ યે

ઉપધી ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવે છે. આત્મા જેનાથી સ્થિર કરાય છે. તે ઉપધી છે. અને તે કર્મ, શરીર અને બાહ્ય, ભાંડ-પાત્ર વિગેરેના લેહથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે. બાહ્ય જે વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરે છે, તે બાહ્ય ભાંડ ઉપધી કહેવાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-"નેરહ્યાણં મંતે !" હે ભગવન્ નૈરયિકેને કેટલા પ્રકારની ઉપધિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન એ કહ્યું કે "ગોયમા !" હે ગૌતમ નૈરયિક જીવોને "દુવિહે ઉવહી પન્નત્તે" એ પ્રકારની ઉપધિ કહેવામાં આવી છે. "તં જહાં" તે આ પ્રમાણે છે ૧ કર્મોપધિ અને ૨ શરીરોપધિ અહિંયાં બાહ્ય ઉપધિ હોતી નથી. 'સેસાણં તિવિહેં' નારક જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક જીવો સુધી ત્રણ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તે પૈકી એકેન્દ્રિય જીવોને વર્ત્ય ગણ્યા છે. કેમ કે

ન્દ્રિયાણાં કતિવિધ ઉપધિસ્ત્રાહ-‘एगिंदियाणं’ इत्यादि । ‘एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते’ एकेन्द्रियाणां द्विविध उपधिः प्रज्ञप्तः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘कम्मो-वही य सरीरोवही य’ कर्मोपधिश्च शरीरोपधिश्च कर्मशरीरोभयरूप एव उपधि-रेकेन्द्रजीवानाम् तदन्येषां तु त्रिविधोऽपीति । ‘कइविहे णं भंते ! उवही पन्नत्ते’ कतिविधः खलु भदन्त ! उपधिः प्रज्ञप्तः इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे उवही पन्नत्ते’ त्रिविध उपधिः प्रज्ञप्तः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘सचित्ते अचित्ते मीसए’ सचित्तः अचित्तः, मिश्रकः ‘एवं नेरइ-याणं वि’ एवं नैरयिकाणामपि आलापप्रकारश्चेत्यस्म ‘नेरइयाणं भंते ! कइविहे उवही पन्नत्ते ? गोयमा ! तिविहे तं जहा सचित्ते अचित्ते मीसए’ नैरयिकाणां खलु

દો હી ઉપધિ હોતી હૈં । જૈસા કિ ‘एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते०’ હસ સૂત્ર દ્વારા કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ પુનઃ ઉપધિ કે પ્રકાર કે વિષય મેં પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-‘कइविहे णं भंते ! उवही पन्नत्ते’ હે ભદન્ત ! ઉપધિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘गोयमा०’ હે ગૌતમ ! ઉપધિ પુનઃ પ્રકારાન્તર સે ૩ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । ‘तं जहा सचित्ते०’ એક સચિત્ત ઉપધિ, અચિત્ત ઉપધિ ઔર મિશ્ર ઉપધિ ‘नेरइयाणं भंते !०’ હે ભદન્ત ! इन ३ प्रकार की उपधियों में से नैरयिकों में कितनी उपधियां होती हैं ? तो इसके उत्तर में प्रशु कहते हैं-‘एवं नेरइयाणं वि’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકોં મેં સચિત્ત, અચિત્ત ઔર મિશ્ર ચે તીનોં હી પ્રકાર કી ઉપધિયાં હોતી હૈં । યહાં આલાપ પ્રકાર એસા હૈ-‘नेरइयाणं भंते ! कइविहे उवही पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे तं जहा

તેઓને શરીરોપધિ અને કર્મોપધિ એ બે જ ઉપધિ હોય છે. જેમ કે- “एगिंदियाणं दुविहे उवही पन्नत्ते०” આ સૂત્રાંશથી કહેવામાં આવ્યું છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને ઉપધિના પ્રકારોના વિષયમાં પૂછે છે કે-“कइविहे णं भंते ! उवही०” હે ભગવન્ ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ! તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કેવ-“गोयमा !” હે ગૌતમ ! પ્રકારાંતરથી ઉપધિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. “तं जहा सचित्ते०” એક સચિત્ત, ઉપધિ અચિત્ત ઉપધિ અને મિશ્ર ઉપધિ. “नेरइयाण भंते० !” હે ભગવાન્ આ ત્રણ પ્રકારની ઉપધિયો પૈકી નૈરયિક જીવોને કેટલી ઉપધિયો હોય છે ? આ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-“एवं नेरइयाणं वि” હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોમાં સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર એ ત્રણે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેના આલાપનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-“नेरइयाणं भंते ! कइविहे उवही

મદન્ત ! કતિવિધઃ ઉપધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ગૌતમ ! ત્રિવિધઃ સચિત્તો અચિત્તો મિશ્રચ્ચ,
 इति तत्र नारकाणां सचित्तः उपधिः शरीरम् अचित्तोपधिः उत्पत्तिस्थानम् मिश्रस्तु
 शरीरमेवोच्छ्वासાદિપુદ્ગલયુક્તમ્ તેણાં સચેતનાઽચેતનત્વે મિશ્રત્વસ્ય વિવક્ષણાદિતિ ।
 ‘एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं’ एवं निरवशेषं यावद् वैमानिकानाम्, नैरयिका-
 दाराभ्य वैमानिकपर्यन्तं चतुर्विंशतिदण्डकेषु पूर्वोक्तस्य त्रिप्रकारस्यापि उपधेः
 सत्त्वं ज्ञेयम् इति । उपधिं प्रदर्श्य परिग्रहं दर्शयन्नाह—‘कइविहे णं’ इत्यादि । ‘कइ-
 विहे णं भंते ! परिग्रहे पन्नत्ते’ कतिविधः खलु मदन्त ! परिग्रहः प्रज्ञप्तः, भग-
 वानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे परिग्रहे’ पन्नत्ते’
 त्रिविधः परिग्रहः प्रज्ञप्तः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘कम्मपरिग्रहे सरीरपरिग्रहे’ बाहिर-

સચિત્તે, અચિત્તે, મીસણ’ અર્થ સ્પષ્ટ છે, નારક જીવો કે સચિત્ત ઉપધિ
 શરીર છે । અચિત્ત ઉપધિ उनकी उत्पत्ति का स्थान है और मिश्र उपधि
 ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસ આદિ પુદ્ગલયુક્ત શરીર હી છે । इनमें मिश्रता
 સચેતન અચેતનરૂપ હોને છે । ‘एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं’
 નૈરયિકોં સે લેકર યાવત્ વૈમાનિક પર્યન્ત ૨૪ દણ્ડકોં મેં પૂર્વોક્ત ત્રીનો
 પ્રકાર કી ઉપધિ કા સત્ત્વ રહતા છે એસા જાનના ચાહિયે । अब परिग्रह
 કિતને પ્રકાર કા છે । इस विषय में प्रश्न करते हुए गौतम ! प्रभु से
 કહતે હૈં—‘कइविहे णं भंते ! परिग्रहे पन्नत्ते’ છે મદન્ત ! परिग्रह કિતને
 પ્રકાર કા કહા ગયા છે । ‘गोयमा ! तिविहे परिग्रहे पन्नत्ते’ છે ગૌતમ !
 परिग्रह ३ प्रकार का कहा गया है । ‘तं जहा-कम्मपरिग्रहे’ वह

પન્નત્તે ગોયમા ! તિવિહે ત જહા—સચિત્તે, અચિત્તે, મીસણ” હે ભગવન્ નારકીય
 જીવોને કેટલી ઉપધિ કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
 હે ગૌતમ ! તેઓને સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર એ પ્રમાણે ત્રણ
 ઉપધિયો કહેવામાં આવી છે. નારક જીવોને સચિત્ત ઉપધિ શરીર છે.
 અચિત્ત ઉપધિ તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. અને મિશ્ર ઉપધિ ઉપ્છ્વાસ વિગેરે
 પુદ્ગલવાળું શરીર જ છે, તેમાં મિશ્રપણુ સચેતન અને અચેતન રૂપ
 હોવાથી છે. “एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं” નૈરયિકોથી આરંભીને યાવત્
 વૈમાનિકો સુધી ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણે ઉપધિયો વિદ્યમાન રહે
 છે. તેમ સમજવું હવે ગૌતમ સ્વામી પરિગ્રહના વિષયમાં પૂછે છે કે—“कइ
 विहेण भंते ! परिग्रहे पन्नत्ते” હે ભગવન્ પરિગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં
 આવ્યા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“गोयमा ! तिविहे परिग्रहे
 पन्नत्ते” હે ગૌતમ ! પરિગ્રહ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. “तं जहा

મંડમત્તોવગરણપરિગ્રહે' કર્મપરિગ્રહઃ શરીરપરિગ્રહઃ બાહ્યભાણ્ડામાત્રોપકરણપરિગ્રહઃ
શ્વ । મૂર્છયા પરિગૃહ્યમાણં ભાણ્ડોપકરણં પરિગ્રહઃ । 'નૈરહ્યાણં મંતે !' નૈરયિ-
કાણાં સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધઃ પરિગ્રહઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, મગવાનાહ—'એવં જહા' ઇત્યાદિ ।
'એવં જહા ઉવહિના દો દંડગા મણિયા' એવં યથોપધિના દ્વૌ દણ્ડકૌ મણિતૌ
'તદ્વા પરિગ્રહેણ વિ દો દંડગા મણિયવ્વા' તથા પરિગ્રહેણાપિ દ્વૌ દણ્ડકૌ મણિ-
તવ્યૌ એકેન્દ્રિય-નારકયોરેકો દણ્ડકઃ, દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તાનામેકો
દણ્ડક ઇતિ મિહિત્વા દ્વૌ દણ્ડકૌ । અયં ભાવઃ—એકેન્દ્રિયનારકયોઃ દ્વૌ પરિગ્રહૌ
કર્મશરીરરૂપૌ, શેષાણાં તુ કર્મશરીરવહિર્ભાણ્ડાદિરૂપાશ્રયપરિગ્રહશ્ચ । 'કઙ્ગિવે ણં
મંતે ! પરિગ્રાણે પન્નત્તે' કતિવિધઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! પ્રણિધાનં પ્રજ્ઞપ્તં, પ્રણિહિતિઃ,

કર્મ પરિગ્રહ, શરીર પરિગ્રહ ઓર બાહ્ય ભાંડમાત્રોપકરણરૂપ પરિગ્રહ
હૈ । મૂર્છા સે પરિગૃહ્યમાણ જો ભાણ્ડોપકરણ હૈ વે પરિગ્રહ મેં આતે
હૈ । 'નૈરહ્યાણં મંતે !' હે મદન્ત ! इन પરિગ્રહો મેં સે નૈરયિકોં કે
કિતને પરિગ્રહ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ । 'એવં જહા ઉવહિ૦'
કિ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે ઉપધિ કો લેકર દો દણ્ડક કહે જા
ચુકે હૈ । ઉસી પ્રકાર સે પરિગ્રહ કો લેકર મી દો દણ્ડક કહ લેના
ચાહિયે । इनमें एकेन्द्रिय और नारक इनका एक दण्डक और द्वीन्द्रिय
સે લેકર વૈમાનિકાન્ત તક કે જીવોં કા દૂસરા દણ્ડક હૈ । ભાવ હસકા
એસા હૈ કિ એકેન્દ્રિય ઓર નારક इनमें दो परिग्रह होते हैं । एक कर्म-
રૂપ ઓર દૂસરા શરીરરૂપ । इनके अतिरिक्त जो और जीव हैं, उनके
કર્મ, શરીર ઓર વહિર્ભાણ્ડાદિરૂપ પરિગ્રહ હોતા હૈ ।

કર્મપરિગ્રહે૦” કર્મપરિગ્રહ, શરીરપરિગ્રહ, બાહ્યભાંડમાત્રોપકરણરૂપ
ત્રણ પરિગ્રહ છે. મૂર્છાથી પરિગૃહ્યમાણ જે ભાંડોપકરણ છે, તેને પરિગ્રહમાં
ગણવામાં આવે છે “નૈરહ્યાણં મંતે !” હે ભગવન્ આ ત્રણ પરિગ્રહો પૈકી
નારકીય જીવોને કેટલા પરિગ્રહ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—
“એવં જહા ઉવહિ૦” હે ગૌતમ ! ઉપધિના વિષયમાં જે પ્રમાણે જે દંડકો
કહેવામાં આવ્યા છે, એજરીતે પરિગ્રહને લઈને પણ જે દંડકો
કહેવા. તેમાં એકેન્દ્રિય અને નારકનો એક દંડક અને દ્વીન્દ્રિયથી લઈને
વૈમાનિક સુધીના જીવોનો બીજો દંડક છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે—એકે-
ન્દ્રિય અને નારકોમાં કર્મરૂપ, અને શરીર રૂપ એમ બે પરિગ્રહો થાય છે.
તેથી બીજા જે જીવો છે, તેને કર્મ, શરીર અને બહિર્ભાંડાદિ રૂપ ત્રણ
પરિગ્રહ હોય છે.

प्रणिधानम् एकाग्रता इत्यर्थः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे पणिहाणे पन्नत्ते’ त्रिविधं प्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, त्रिविधम्—मनोवाक्काय-भेदादिति । मनोवाक्कायभेदानेव दर्शयन्नाह—‘तं जहा’ इत्यादि । ‘तं जहा’ तद्यथा ‘मणपणिहाणे’ मनः प्रणिधानम् ‘वइ पणिहाणे’ वचःप्रणिधानम् कायपणिहाणे’ कायप्रणिधानम् । ‘नेरइयाणं भंते ! कइ पणिहाणे पन्नत्ते’ नैरयिकाणां भदन्त ! कतिप्रणिधानं प्रज्ञप्तम्, भगवानाह—‘एवं चेव’ इत्यादि । ‘एवं चेव’ एवमेव त्रिविधमेव त्रिविधं प्रणिधानं नारकाणाम् मनोवाक्कायभेदेन, न केवलं नारकाणामेव त्रिप्रकारकं प्रणिधानम् अपितु अन्येषामपि तत्राह—‘एवं जाव थणियकुमाराणं’ एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् अमुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारदेवपर्यन्तानामेव

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं । ‘कइविहे णं भंते ! पणिहाणे पणत्ते’ हे भदन्त ! प्रणिधान कितने प्रकार कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! प्रणिधान (एकाग्रता) तीन प्रकार का कहा गया है । मन की एकाग्रता मनःप्रणिधान है वचन की एकाग्रता वचन-प्रणिधान है । और कायकी एकाग्रता कायप्रणिधान है इस प्रकार मन वचन और कायकी एकाग्रता को लेकर प्रणिधान तीन प्रकार का होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘नेरइया णं भंते०’ हे भदन्त ! इन प्रणिधानों में से नैरयिकों के कितने प्रणिधान होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं । ‘एवं चेव’ हे गौतम ! नैरयिकों के मन वचन और काय के प्रणिधान से तीनों ही प्रणिधान होते हैं ये तीनों प्रकार का प्रणिधान केवल नारक जीवों के ही होते हों सो बात नहीं है किन्तु ‘एवं जाव

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“કઈવિહે ણં ભંતે ! પરિ-હાણે પન્નત્તે” હે ભગવન્ પ્રણિધાન-એકાગ્રતા કેટલા પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે ! તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે “ગોયમા !” હે ગૌતમ પ્રણિધાન-એકાગ્રતા ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. મનની એકાગ્રતા-મનઃપ્રણિધાન છે. વચનની એકાગ્રતા વચનપ્રણિધાન છે. કાયની એકાગ્રતા કાયપ્રણિધાન છે. એ રીતે મન, વચન અને કાયની એકાગ્રતા રૂપ ત્રણ પ્રકારનું પ્રણિધાન કહેલ છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“નેરइयाणं भंते !” હે ભગવન્ આ પ્રણિધાનો પૈકી નારકીય જીવોને કેટલા પ્રણિધાન હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“एवं चेव” હે ગૌતમ ! નારકીય જીવોને મન, વચન અને કાયરૂપ ત્રણ પ્રણિધાન હોય છે. આ ત્રણ પ્રકારના પ્રણિધાન કેવળ નારક જીવોને જ હોય છે, તેમ નથી પરંતુ “एवं

ત્રિપ્રકારકં પ્રણિધાનં દ્વેયમ્ । ‘પૃથ્વીકાદ્યાણં પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકાનામ્ પુચ્છા હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનામ્ જીવાનાં કતિવિધં પ્રણિધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એને કાયપ્રણિધાને પદ્ધત્તે’ એકં કાયપ્રણિધાનં પદ્ધત્તમ્ પૃથિવીકાયિકજીવાનામ્ એકેન્દ્રિયતયા મનોવચસોર-માઘાત્ કાયમાત્રપ્રણિધાનમેવ ભવતીત્યુત્તરમ્ । ‘એવં જાવ વણસ્સહકાદ્યાણં’ એવં યાવદ્વનસ્પતિકાયિકાનામપિ, અત્ર યાવત્પદ્ધેન અપ્તેજોવાયુનાં સંગ્રહો ભવતીતિ ‘વેહંદિયાણં પુચ્છા’ દ્વીન્દ્રિયાણાં પુચ્છા હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયજીવાનાં કતિવિધં પ્રણિધાનં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

થળિયકુમારાણં’ અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત યે તીનોં પ્રણિધાન હોતે હેં । એસા જાનના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હેં—‘પૃથ્વીકાદ્યાણં૦’ હે ભદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ હેં । ઉનકે કિતને પ્રણિધાન હોતે હેં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—‘ગોયમા ! એને૦’ હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય પૃથિવીકાયિક જો જીવ હેં । ઉનકે સિર્ફ એક કાયપ્રણિધાન હી હોતા હૈ । ક્યોંકિ હનકે વચન ઓર મનપ્રણિધાન નહીં હોતે હેં । હનકા ઉસ કો અભાવ રહતા હૈ । ‘એવં જાવ વણસ્સહકાદ્યાણં’ હસી પ્રકાર કા પ્રણિધાન હોને વિષ-યક કથન અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક જીવોં મેં ભી જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ યે સ્વબ્દ એકેન્દ્રિય જીવ હેં ઓર હસી કારણ સે હનમેં કેવલ એક હી કાયપ્રણિધાન હોતા હૈ । ‘વેહંદિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે કિતને પ્રણિધાન હોતે હેં—હસ પ્રશ્ન કે

જાવ થળિયકુમારાણ” અસુરકુમારોથી આરંભીને સ્તનિત કુમાર સુધીનાઓને ત્રણે પ્રણિધાન હોય છે. તેમ સમજવું. ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“પૃથ્વીકાદ્યાણં૦” હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક જીવો છે, તેને કેટલા પ્રકારના પ્રણિધાન હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! એને” હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક જે જીવ છે, તેને ફક્ત એક કાયપ્રણિધાન જ હોય છે. કેમ કે તેને વચન અને મનપ્રણિધાન હોતા નથી. મન અને વચનનો તેઓને અભાવ હોય છે. “એવં જાવ વણ-સ્સહ કાદ્યાણં” આજ પ્રમાણે પ્રણિધાન હોવાના વિષયનું કથન—અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં પણ સમજવું અર્થાત્ તે બધા એકેન્દ્રિય જીવો છે. અને તેજ કારણથી તેઓમાં ફક્ત એક કાય પ્રણિધાન થાય છે. “વેહંદિયાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા

‘દુષ્ટિહે પણિહાણે પન્નત્તે’ દ્વિવિધં પ્રણિધાનં પ્રજ્ઞપ્તમ્ દ્વીન્દ્રિયજીવાનામિતિ ‘તં જહા’ તથા ‘વડ્પણિહાણે ય કાયપણિહાણે ય’ વચ્ચ પ્રણિધાનં ચ કાયપ્રણિધાનં ચ ‘એવં જાવ ચઠરિંદિયાણં’ એવં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાણાં જીવાનામ્ એવમેવ દ્વીન્દ્રિય-વદેવ મનઃપ્રણિધાનરહિતવચ્ચકાયાત્મકપ્રણિધાનદ્વયવત્ત્વં ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિય-જીવાનામપિ મનસોઽભાવેન મનઃપ્રણિધાનસ્યામાત્માત્ । અત્ર યાવત્પદેન ત્રીન્દ્રિય-જીવાનામેવ ગ્રહણં ભવતીતિ । તત્ કિં સર્વજીવાનાં દ્વિપ્રકારકમેવ પ્રણિધાનમિત્યા-શક્ત્વાં નિરાકુર્વન્ આહ—‘સેસાણં’ इत्यादि । ‘સેસાણં તિવિહે વિ’ શેષાણાં તિર્યગ્ પશ્ચેન્દ્રિયાદિ વૈમાનિકપર્યન્તાનાં ત્રિવિધમપિ પ્રણિધાનં ભવતીતિ । અયમાશયઃ—એકેન્દ્રિયજીવાનાં પૃથિવીકાયાદારમ્ય વનસ્પતિકાયાન્તાનાં શરીરમાત્રં ભવતિ ભોગાધિષ્ઠાનં, મનોવચન ચ ન ભવતિ અતઃ તેષામેકમેવ કાયાત્મકં પ્રણિધાનં ભવતિ, દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ય ચતુરિન્દ્રિયપર્યન્તજીવાનાં શરીરં વચનં ચ ભવતિ ભોગા-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે દો પ્રણિધાન હોતે હૈં । એક વચનપ્રણિધાન ઓર દૂસરા કાયપ્રણિધાન ‘એવં જાવ ચઠરિંદિયાણં’ હસી પ્રકાર સે યે દો પ્રણિધાન તેહન્દ્રિય જીવોં ઓર ચૌહન્દ્રિય જીવોં કે હોતે હૈં । કયોંકિ હનકે મનકે અભાવ સે મનઃપ્રણિધાન નહીં હોતા હૈ । ‘સેસાણં’ इत्यादि हनके अतिरिक्त पश्चैन्द्रिय तिर्यञ्च मनुष्य से लेकर वैमानिकदेवपर्यन्त जीवों के तीनों प्रकार के प्रणिधान होते हैं । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કે ભોગાધિષ્ઠાનરૂપ એક શરીર હી હોતા હૈ મન ઓર વચન વહાં હોતે નહીં હૈ અતઃ હનકે એક કાયાત્મક પ્રણિધાન હી હોતા હૈ તથા દ્વીન્દ્રિય સે લેકર ચૌહન્દ્રિયપર્યન્ત જીવોં કો ભોગાધિષ્ઠાનરૂપ શરીર ઓર વચન હોતે હૈ

પ્રણિધાન હોય છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને વચનપ્રણિધાન અને કાયપ્રણિધાન એમ બે પ્રણિધાન હોય છે. “એવ જાવ ચઠરિંદિયાણં” એજ રીતે બે પ્રણિધાન ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને થાય છે. કેમ કે તેઓને મનનો અભાવ હોવાથી મનઃપ્રણિધાન હોતું નથી. “સેસાણં” इत्यादि આ શિવાયના બાકીના પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, અને મનુષ્યથી લઈને વૈમાનિક દેવ સુધીના જીવોને ત્રણે પ્રકારના પ્રણિધાન હોય છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—એકેન્દ્રિય જીવોને ભોગાધિષ્ઠાન—ભોગભોગવવાના સાધન રૂપ એક શરીર જ હોય છે, મન અને વચન તેઓમાં હોતા નથી. તેથી તેઓને એક કાયપ્રણિધાન જ હોય છે તથા દ્વીન્દ્રિયથી લઈને ચૌહન્દ્રિય સુધીના જીવોને ભોગાધિષ્ઠાન રૂપ શરીર અને વચન હોય છે.

ધિષ્ઠાનમતો વાકાયદ્વાયાત્મકં દ્વિવિધં પ્રણિધાનં ભવતિ, શેષાણાં મનોવાક્યાયાત્મકં ત્રયમપિ ભવતિ ભોગાધિષ્ઠાનમતઃ ત્રિવિધમપિ પ્રણિધાનત્રયમપિ ભવતીતિ । ક્રિયતાં જીવાનાં ત્રિપ્રકારકં પ્રણિધાનં ભવતિ ? તન્નાહ—‘જાવ’ ઇત્યાદિ । ‘જાવ વેમાણિયાણં’ યાવદ્વૈમાનિકાનામ્, અત્ર યાવત્પદેન તિર્યક્ પશ્ચેન્દ્રિયમનુષ્યમવનપતિ-વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કાણાં ગ્રહણં ભવતિ । સામાન્યતઃ પ્રણિધાનં નિરૂપ્ય પ્રણિધાન-વિશેષં દુષ્પ્રણિધાનં દર્શયન્નાહ—‘કઙ્કિહે ણં’ ઇત્યાદિ । ‘કઙ્કિહે ણં મંતે !’ કતિ-વિધઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘દુષ્પ્રણિહાણે પન્નત્તે’ દુષ્પ્રણિધાનં પ્રજ્ઞસમ્ ભગવાનાહ ‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે દુષ્પ્રણિહાણે પન્નત્તે’ ત્રિવિધં દુષ્પ્રણિધાનં પ્રજ્ઞસમ્ । ભેદત્રયમેવ દર્શયિતુમાહ—‘તં જહા’ ઇત્યાદિ । ‘તં જહા’ તદ્વથા ‘મળ-દુષ્પ્રણિહાણે વઙ્કદુષ્પ્રણિહાણે કાયદુષ્પ્રણિહાણે’ મનોદુષ્પ્રણિધાનં વચો દુષ્પ્રણિધાનં

હસલિયે ડનકે વચન ંવં કાયરૂપ દો પ્રણિધાન હોતે હૈ । ઇનસે અવ-શિષ્ટ જીવોં કો મન વચન ંવં કાયાત્મક તીનોં હી પ્રણિધાન હોતે હૈ । યહી બાલ ‘જાવ વેમાણિયાણં’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । યહાં યાવત્પદ સે પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય મવનપતિ, વાનવ્યન્તર ંર ંયોતિષ્ક ઇનકા ગ્રહણ હુંઆ હૈ । હસ પ્રકાર સામાન્યતઃ પ્રણિધાન કી પ્રરૂપણા કરકે પ્રણિધાન કા ભેદરૂપ જો દુષ્પ્રણિધાન હૈ અવ ડસકી પ્રરૂ-પણા કી જાતી હૈ હસ વિષય મેં ગૌતમને પ્રમુ સે ંસા પૂછો હૈ—‘કઙ્કિહે ણં મંતે ! દુષ્પ્રણિહાણે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત દુષ્પ્રણિધાન કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ડત્તરમેં પ્રમુ ને ંસા કહા હૈ । ‘ગોયમા ! તિવિહે દુષ્પ્રણિહાણે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! દુષ્પ્રણિધાન તીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ‘તં જહાં’ જૈસે મનોદુષ્પ્રણિધાન, વચોદુષ્પ્રણિધાન ંર કાયદુષ્પ્રણિધાન ંન વચન

તેથી તેઓને વચન અને કાય એ બે પ્રણિધાન કહેવામાં આવેલ છે. તે શિવાયના જીવોને મન. વચન અને કાય રૂપ ત્રણે પ્રણિધાન થાય છે. એજ વાત “જાવ વેમાણિયાણં” એ સૂત્રાંશ દ્વારા બતાવેલ છે. અહિ યાવત્ પદથી પશ્ચેન્દ્રિય, તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, અને જ્યોતિષ્કાણુ ગ્રહણ થયેલ છે, આ રીતે સામાન્ય પ્રકારથી પ્રણિધાનની પ્રરૂપણા કરીને પ્રણિધાનના ભેદ રૂપ બે દુષ્પ્રણિધાન છે, તેની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે. આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“કઙ્કિહેણં મંતે ! દુષ્પ્રણિહાણે પન્નત્તે” હે ભગવન્ દુષ્પ્રણિધાન કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! તિવિહે દુષ્પ્રણિહાણે પન્નત્તે” હે ગૌતમ ! દુષ્પ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. “તં જહાં” જેમ કે—મનોદુષ્પ્રણિધાન, વચોદુષ્પ્રણિધાન અને કાય દુષ્પ્રણિધાન મન,

કાયદુષ્પ્રણિધાનં ચ, મનોવાક્યાયા એવ સાવચવ્યાપારે વ્યાપ્રિયમાણાઃ દુષ્પ્રણિધાન-
શબ્દવાચ્યા ભવન્તીતિ મનોવચઃકાયાનાં ત્રિપ્રકારકત્વાત્ દુષ્પ્રણિધાનમપિ ત્રિપ્રકાર-
કં ભવતીતિ, 'જહેવ પળિહાણેળં દંડઓ મળિઓ તહેવ દુષ્પ્રણિહાણેળ વિ માણિ-
યવ્વો' યથૈવ યેનૈવ પ્રકારેળ પ્રણિધાનેળ દળ્ડકો મળિતઃ તથૈવ દુષ્પ્રણિધાનેળાપિ
દળ્ડકો મળિતવ્યઃ, યથા નારકાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તજીવવિષયે પ્રણિધાનમાશ્રિ-
ત્ય દળ્ડકઃ કથિતઃ તથૈવ દુષ્પ્રણિધાનમાશ્રિત્યાપિ વિચારઃ કરણીયઃ, યથા
એકેન્દ્રિયજીવાનામેકમેવ પ્રણિધાનં કાયાત્મકં, દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ય ચતુરિન્દ્રિયાન્તાનાં
દ્વિપ્રકારકં પ્રણિધાનં તતઃ પરં તિર્યક્પશ્ચેન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તજીવાનાં ત્રિ-

ઔર કાય જબ સાવચવ્યાપાર મેં લગ જાતે હૈં તબ યે દુષ્પ્રણિધાન શબ્દ
વાચ્ય હો જાતે હૈં । મન વચન એવં કાય યે સ્વયં ત્રીન હૈં । અતઃ જન
સંબંધી જો દુષ્પ્રણિધાન હોતા હૈં વહ બી ત્રીન હી પ્રકાર કા હોતા હૈં ।
'જહેવ પળિહાણેળં દંડઓ મળિઓ તહેવ દુષ્પ્રણિહાણેળં વિ માણિયવ્વો'
જિસ પ્રકાર સે પ્રણિધાન કો લેકર દળ્ડક કહા ગયા હૈં । ડસી પ્રકાર
સે દુષ્પ્રણિધાન કો લેકર બી દળ્ડક કહ લેના ચાહિયે । તાત્પર્ય એસા
હૈં કિ નારક સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવ કે વિષય મેં પ્રણિધાન કો
આશ્રિત કરકે દળ્ડક કહા જો ચુકા હૈં । ડસી પ્રકાર સે દુષ્પ્રણિધાન
કો બી આશ્રિત કરકે વિચાર કર લેના ચાહિયે । અર્થાત્ એકે-
ન્દ્રિય જીવોં કો એક હી કાયાત્મક પ્રણિધાન દ્વીન્દ્રિય સે લેકર ચૌદ-
ન્દ્રિયોં તક કે વચન ઔર કાયાત્મક દો પ્રણિધાન તથા તિર્યક્ પશ્ચે-
ન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવોં કો મન વચન ઔર કાયાત્મક ત્રીનો

વચન, અને કાય બ્યારે સાવધ પ્રવૃત્તિમાં લાગી જાય છે. ત્યારે તેઓ આ
દુષ્પ્રણિધાનવાળા બની જાય છે. મન વચન અને કાય એ પોતે ત્રણ છે
છે તેથી તેઓના સંબંધી જે દુષ્પ્રણિધાન હોય છે, તે પણ ત્રણ જ
હોય છે. "જહેવ પળિહાણેળં દંડઓ મળિઓ તહેવ દુષ્પ્રણિહાણેળ વિ માણિ-
યવ્વો" જે રીતે પ્રણિધાનને ઉદેશીને દંડક કહેલ છે. તેજ રીતે દુષ્પ્રણિ-
ધાનના વિષયમાં પણ દંડકો સમજ લેવા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-
નારક જીવોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોના વિષયમાં પ્રણિધાનનો
આશ્રય કરીને દંડક કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે દુષ્પ્રણિધાનના
વિષયમાં પણ દંડકોનો વિચાર સમજવો. અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોને કાય-
રૂપ એક જ પ્રણિધાન હોય છે. અને દ્વીન્દ્રિયથી લઈને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા
જીવોને વચન અને કાય રૂપ બે પ્રણિધાન હોય છે. અને તિર્યક

પ્રકારકં મનોવાકાયાત્મકં ત્રિવિધમપિ દુષ્પ્રણિધાનં ભવતીતિ । દુષ્પ્રણિધાનવિરો-
ધિનં સુપ્રણિધાનં નિરૂપયન્નાહ—‘કહ્વિદે ણં’ इत्यादि । ‘કહ્વિદે ણં મંતે’ કતિવિધં
સ્વલુ ભદન્ત । ‘સુપ્પણિહાણે પન્નત્તે’ સુપ્રણિધાનં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાહ—
‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદે સુપ્પણિહાણે પન્નત્તે’ ત્રિવિધં
સુપ્રણિધાનં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ત્રિવિધ્યમેવ દર્શયન્નાહ—‘તં જહા’ इत्यादि । ‘તં જહા’ તથથા
‘મણસુપ્પણિહાણે ચહસુપ્પણિહાણે કાયસુપ્પણિહાણે’ મનઃસુપ્રણિધાનં વચઃસુપ્રણિ-
ધાનં કાયસુપ્રણિધાનમ્ । ‘મણુસ્સાણં મંતે !’ મનુષ્યાણાં ભદન્ત ! ‘કહ્વિદે સુપ્પ-
ણિહાણે પન્નત્તે’ કતિવિધં સુપ્રણિધાનં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ભગવાનાહ—‘एवंचेव’ પ્રશ્નોક્તવ-
દેવોત્તરમ્ મનુષ્યાણાં ત્રીણિ સુપ્રણિધાનાનિ ભવન્તિ, एतानि च त्रीणि सुप्रणिधा-

પ્રાણિધાન હોતે કહે ગયે હૈં । उसी प्रकार से दुष्प्रणिधानों के सम्बन्ध
में भी ऐसा ही कथन कर लेना चाहिये । अब दुष्प्रणिधान विरोधी
सुप्रणिधान की प्ररूपणा करने के निमित्त प्रश्नोत्तर के रूपमें उसका
स्पष्टीकरण किया जाता है । इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है ।
‘कहविदे णं मंते । सुप्पणिहाणे पणत्ते’ हे भदन्त ! सुप्रणिधान कितने
प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा०’ हे
गौतम ! सुप्रणिधान तीन प्रकार का कहा गया है जैसे—‘मणसुप्पणिहाणे०’
मनःसुप्रणिधान वचनसुप्रणिधान, और कાયसुप्रणिधान ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘मणुस्साणं मंते ! कहविदे
सुप्पणिहाणे प०’ हे भदन्त ! मनुष्यों के कितने सुप्रणिधान कहे गये
हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं चेव’ हे गौतम ! मनुष्यों के ये तीनों

‘ચન્દ્રિયથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના શ્રેણીમાં મન, વચન, અને કાયરૂપ
ત્રણે પ્રણિધાન કહ્યા છે. એજ રીતે દુષ્પ્રણિધાનના વિષયમાં પણ આ
પ્રમાણે જ સઘળું કથન સમજવું’.

હવે દુષ્પ્રણિધાનનું પ્રતિપક્ષ જે સુપ્રણિધાન છે, તેની પ્રરૂપણા કરવા
માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“કહ્વિદે ણં મંતે ! સુપ્પણિહાણે
પણત્તે” હે ભગવન્ સુપ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે ? તેના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! સુપ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું
કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે—મણસુપ્પણિહાણે०” મનઃ સુપ્રણિધાન, વચન
સુપ્રણિધાન, અને કાયસુપ્રણિધાન, ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે
છે કે—“મણુસ્સાણં મંતે ! કહ્વિદે સુપ્પણિહાણે પણત્તે” હે ભગવન્ મનુષ્યને
કેટલા સુપ્રણિધાન કહેવામાં આવ્યા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
“एवं चेव” હે ગૌતમ ! મનુષ્યોને આ ત્રણે પ્રકારના સુપ્રણિધાન કહેવામાં

ધાનાનિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકેષુ મનુષ્યાણામેવ ભવન્તિ નાન્યેષામ્, તત્રાપિ સંયતા-
નામેવ, સુપ્રણિધાનાનાં ચારિત્રપરિણતિરૂપત્વાદિતિ । ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ
જાવ વિહરહ’ તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति यावद्विहरति हे भदन्त ! उप-
ध्याधारम्य सुप्रणिधानपर्यन्तं यद् देवानुप्रियेणोपदिष्टं तत् सर्वमेवमेव सर्वतः
सत्यमेवेति कथयित्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य संयमेन तपसा आत्मानं भाव-
यन् विहरतीति । ‘तए णं समणे भगवं महावीरे’ ततः खलु समणो भगवान्
महावीरः, ‘जाव वहिया जणवयविहार विहरइ’ यावद् वहिर्जनपदविहारं विहरति
यस्मिन् स्थाने भगवन्तं गौतममुपदिशन् आसीत् भगवान् महावीरः तस्मात्
स्थानात् निर्गत्य वहिर्जनपदविहारम् ततो राजगृहात् विभिन्नप्रदेशे विहारं
विहरति विहारं कृतवानितिभावः ॥सू० २॥

પ્રકાર કે સુપ્રણિધાન કહે ગયે હૈં इन्हें ही ‘मणस्सुप्पणिहाणे इत्यादि०’
मनः सुप्रणिधान आदि नामों से इस सूत्र द्वारा प्रकट किया गया है ।
‘एवं चेन्न’ इसी प्रकार है जैसा कि प्रश्नमें पूछा गया है अर्थात् मनुष्यों को
मनवचन, काय को आश्रित करके तीनों प्रकार के सुप्रणिधान होते हैं,
वहां भी संयतों को ही होते हैं क्योंकि सुप्रणिधान चारित्र्यपरिणति
रूप होते हैं । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ जाव विहरइ’ हे भदन्त !
जैसा आप देवानुप्रियेने यह विषय कहा है वह ऐसा ही है—सर्वथा
सत्य ही है । अर्थात् उपधि से लेकर सुप्रणिधान पर्यन्त जो आपने
प्रतिपादित किया है वह सब इसी प्रकार से है ऐसा कहकर वे गौतम
भगवान् को वन्दना नमस्कार करके संयम और तप से आत्मा को
भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये । ‘तए णं समणे
भगवं महावीरे जाव वहिया जणवयविहारं विहरइ’ इसके बाद श्रमण

આવ્યા છે. તેઓને મનસુપ્રણિધાન વચન સુપ્રણિધાન અને કાય સુપ્રણિધાન એ
ત્રણે પ્રણિધાન હોય છે. મનુષ્ય સિવાયના તેવીસ હાંડકોમાં સુપ્રણિધાન હોતા જ
નથી કારણ કે મનુષ્ય સિવાયના જીવોમાં ચારિત્રનો અભાવ રહે છે. “સેવં
ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરइ” હે ભગવન્ આપ દેવાનુ પ્રિયે આ વિષયમાં
જેવું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે તે પ્રમાણે જ છે. આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે.
અર્થાત્ ઉપધિથી આરંભીને સુપ્રણિધાન સુધિના વિષયમાં આપે જે પ્રતિપાદન
કર્યું છે તે સઘળું તેજ પ્રમાણે છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ
સ્વામીએ ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી આત્માને
ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. “તए णं समणे
भगवं महावीरे जाव वहिया जणवयविहारं विहरइ” તે પછી શ્રમણ ભગવાન

एषु च केवलिभाषितेषु वस्तुषु विप्रतिपद्यमानोऽहंभानी मनुष्यो न्यायेन निरा-
करणीय इत्येतत् मद्रुकश्रमणोपासकचरितेन दर्शयन्नाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहै नामं नयरे । गुण-
सिलए चेइए वन्नओ जाव पुढवीसिलापट्टओ तस्स णं गुणसि-
लस्स णं चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति
तं जहा कालोदायी, सेलोदायी. एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय
उद्देसए जाव से कहमेयं मन्ने ! एवं ? तत्थ णं रायगिहै नयरे
महुए नामं समणोवासए परिवसइ अहु जाव अपरिभूए अभि-
गय० जाव विहरइ । तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं
पुव्वाणुपुठ्वि चरमाणे जाव समोसढे परिसा जाव पज्जुवासइ ।
तए णं महुए समणोवासए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठ
जाव हियए णहाए जाव सरीरे सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ,
पडिनिक्खमित्ता पादविहारचारेणं रायगिहं नगरं जाव
निग्गच्छइ निग्गच्छित्ता तेसिं अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं
वीयीवयइ । तए णं ते अन्नउत्थिया महुयं समणोवासयं अदूर-
सामंतेणं वीयीवयमाणं पासंति पासित्ता अन्नमन्नं सदावेत्ति
सदावेत्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमा कहा
अविप्पगडा अयं च णं महुए समणोवासए अम्हं अदूरसामंते
णं वीइवयइ तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं महुयं समणो

भगवान् महावीर उस स्थान से कि जहां भगवान् गौतम को उपदेश
दे रहे थे निकल कर विभिन्न प्रदेशों में विहार करने लगे ॥ सू० २ ॥

ते स्थानेथी के जयां भगवान् गौतम स्वाभीने उपदेश आपता हुता त्यांथी
नीकणीने जुदा जुदा प्रदेशोमां विहार करवा लाग्या. ॥ सू. २ ॥

वासयं एयमट्ठं पुच्छित्तए त्तिकट्ठु अन्नमन्नस्स अंतियं एयमट्ठं
 पडिसुणेति, पडिसुणेत्ता जेणेव मद्दुए समणोवासए तणेव उवा-
 गच्छंति उवागच्छित्ता मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी । एवं
 खलु मद्दुया तव धम्मायरिए धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते पंच
 अत्थिकाए पन्नवेइ जहा सत्तमे सए अन्नउत्थिय उद्देसए जाव
 से कहमेयं मद्दुया ! एवं ? तए णं से मद्दुए समणोवासए ते
 अन्नउत्थिए एवं वयासी जइ कज्जं कज्जइ जाणामो पासामो
 अहे कज्जं न कज्जइ न जाणामो न पासामो । तए णं ते अन्न-
 उत्थिया मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी केस णं तुमं मद्दुया
 समणोवासगाणं भवसि जे णं तुमं एयमट्ठं न जाणासि न
 पाससि । तए णं से मद्दुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं
 वयासी अत्थि णं आउसो वाउकाए वाति ? हंता ! अत्थि ।
 तुज्झे णं आउसो ? वाउकायस्स वायमाणस्स रूवं पासह ? णो
 इणट्ठे समट्ठे । अत्थि णं आउसो ? घाणसहगया पोग्गला ?
 हंता ! अत्थि । तुज्झे णं आउसो घाणसहगयाणं पोग्गलाणं रूवं
 पासह ? णो इणट्ठे समट्ठे । अत्थि णं आउसो अरणिसहगए अग-
 णिकाए ? हंता अत्थि, तुज्झे णं आउसो ! अरणिसहगयस्स
 अगणिकायस्स रूवं पासह ? णो इणट्ठे समट्ठे । अत्थि णं आउसो !
 समुदस्स पारगयाइं रूवाइं ? हंता अत्थि । तुज्झे णं आउसो !
 समुदस्स पारगयाइं रूवाइं पासह ? णो इणट्ठे समट्ठे । अत्थि णं
 आउसो ! देवलोग गयाइं रूवाइं ? हंता अत्थि । तुज्झे णं आउसो !

देवलोग गयाइं रुवाइं पासह ? णो इणट्ठे समट्ठे । एवामेव
आउसो ? अहं वा तुज्झे वा अन्नो वा छउमत्थो जह जो जं न
जाणइ न पासइ तं सव्वं न भवइ एवं भे सुबहुए लोए न भविस्सइ
त्तिकट्ठु ते णं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ, एवं पडिहणित्ता जेणेव
गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ
उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं जाव
पज्जुवासइ । महुयाइ समणे भगवं महावीरे महुयं समणोवासणं
एवं वयासी—सुट्ठु णं महुया ! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी,
साहु णं महुया ! तुमं ते अन्नउत्थिए एवं वयासी जे णं महुया !
अट्ठं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा अन्नायं अदिट्ठं अस्सुयं
अमयं अविण्णायं बहुजणमज्जे आघवेइ पन्नवेइ जाव उवदंसेइ
से णं अरिहंताणं आसायणाए वट्ठइ, अरिहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स
आसायणाए वट्ठइ, केवली णं आसायणाए वट्ठइ केवलिपन्नत्तस्स
धम्मस्स आसायणाए वट्ठइ तं सुट्ठु णं तुमं महुया ! ते अन्न
उत्थिए एवं वयासी, साहु णं तुमं महुया ? जाव एवं वयासी ।
तए णं महुए समणोवासए समणेणं भगवया महावीरेणं एवं
वुत्ते समणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदि-
त्ता नमंसित्ता जच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ । तए णं समणे भगवं
महावीरे महुयस्स समणोवासणस्स तीसेय जाव परिसा पडि-
गया । तए णं महुए समणोवासए समणस्स भगवओ महावीरस्स
जाव निसम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं वागरणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता अट्ठाइं

परियायइ, परियाइत्ता उट्टाए उट्टेइ, उट्टाए उट्टित्ता समणं भगवं
महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगए। भंते
त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता
नमंसित्ता एवं वयासी, पभूणं भंते ! महुए समणो वासए देवाणु-
प्पियाणां अंतियं जाव पव्वइत्तइ ? णो इणट्ठे समट्ठे एवं जहेव
संखे तहेव अरूणाभे जाव अंतं काहिइ ॥सू०३॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरम् गुणशिलकं चैत्यं,
वर्णकः यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, तस्य खलु गुणशिलकचैत्यस्य अदूरसामन्ते
बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति तद्यथा—‘कालोदायी शैलोदायी’ एवं यथा सप्तम-
शतके अन्ययूथिकोद्देशके यावत् तत् कथमेतत् मन्ये एवम् ?’ तत्र खलु राजगृहे
नगरे मद्रुको नामा श्रमणोपासकः परिवसति, आढूचो यावत् अपरिभूतोऽभिगत-
जीवाजीवो यावत् विहरति। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित्
पूर्वानुपूर्व्यां चरन् यावत् समवसृतः परिषत् यावत् पर्युपास्ते। ततः
खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः एतस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् हृष्टतुष्ट,
यावत् हृत्तहृदयः स्नातो यावत् शरीरः स्वकात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति
प्रतिनिष्क्रम्य पादविहारचारेण राजगृहनगरे मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य
तेषामन्ययूथिकानामदूरसामन्तेन व्यतिव्रजति। ततः खलु ते अन्ययूथिकाः मद्रुकं
श्रमणोपासकम् अदूरसामन्तेन व्यतिव्रजन्तं पश्यन्ति दृष्ट्वा अन्योऽन्यं शब्दयन्ति,
शब्दयित्वा एवम् अत्रादिषुः, एवं खलु देवानुप्पियाः अस्माकमियं कथा अविप्रकटा
अयं च खलु मद्रुकः श्रमणोपासकोऽस्माकमदूरसामन्तेन व्यतिव्रजति तत्
श्रेयः खलु देवानुप्पियाः वयं मद्रुक श्रमणोपासक मेतमर्थं प्रष्टुमिति कृत्वाऽन्यो-
ऽन्यस्यान्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्य यत्रैव मद्रुकः श्रमणोपासकः तत्रैव
उपागच्छन्ति उपागत्य मद्रुकं श्रमणोपासकमेवमवादिषुः—एवं खलु मद्रुक ? तव
धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो ज्ञातपुत्रः पञ्चास्तिकायं प्रज्ञापयति यथा सप्तमे
शतके अन्ययूथिकोद्देशके यावत् तत् कथमेतत् मद्रुक ? एवम् ? ततः खलु स मद्रुकः
श्रमणोपासकः तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवादीत् यदि कार्यं क्रियते (तदा)
जानीमः पश्यामः अथ कार्यं न क्रियते (तदा) न जानीमः न पश्यामः। ततः
खलु तेऽन्ययूथिकाः मद्रुकं श्रमणोपासकमेवमवादिषुः क एषः खलु त्वं मद्रुक !
श्रमणोपासकानां भवसि यत् खलु त्वम् एतमर्थं न जानासि न पश्यसि। ततः खलु

स मद्रुकः श्रमणोपासकः तान् अन्ययूथिकानेवमवादीत् अस्ति खलु आयुष्मन्तः । वायुकायो वाति ? हन्त ! अस्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ! वायुकायस्य बह्वतो रूपं पश्यत ? नायमर्थः समर्थः ! सन्ति खलु आयुष्मन्तः । घ्राणसहगताः पुद्गलाः ? हन्त ! सन्ति । यूयं खलु आयुष्मन्तः ! घ्राणसहगतानां पुद्गलानां रूपं पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । अस्ति खलु आयुष्मन्तः ! अरणिसहगतोऽग्निकायः ? हन्त ? अस्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? अरणिसहगतस्याग्निकायस्य रूपं पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु आयुष्मन्तः ? समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि ? हन्त ! सन्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि पश्यथ ? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु आयुष्मन्तः ? देवलोकगतानि रूपाणि ? हन्त ! सन्ति, यूयं खलु आयुष्मन्तः ? देवलोकगतानि रूपाणि पश्यत ? नायमर्थः समर्थः । एवमेव आयुष्मन्तः । अहं वा यूयं वा अन्यो वा छद्मस्थो यदि यो यत् न जानाति, न पश्यति तत् सर्वं न भवति ? एवं युष्माकं मते सुबहुको लोको न भविष्यति ? इति कृत्वा तान् खलु अन्ययूथिकान् एवं प्रतिहन्ति एवं प्रतिहत्य यत्रैव गुणशिलकं चैत्यं यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन अभिगमेन यावत् पर्युपास्ते । मद्रुकः इति श्रमणो भगवान् महावीरो मद्रुकं श्रमणोपासकमेवम् अवादीत्—सुष्ठु खलु मद्रुक ! त्वं तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः, साधु खलु मद्रुक ! त्वं तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत् यत् खलु मद्रुक ! अर्थं वा हेतुं वा प्रश्नं वा व्याकरणं वा अज्ञातमदृष्टम् अश्रुतममतमविज्ञातं बहुजनमध्ये आख्याति प्ररूपयति यावत् उपदर्शयति स खलु अर्हतामाशातनायां वर्तते, अर्हत्पद्मस्य धर्मस्य आशातनायां वर्तते, केवलिनानामाशातनायां वर्तते, केवलिपद्मस्य धर्मस्याशातनायां वर्तते, तत् सुष्ठु खलु त्वं मद्रुक ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः, साधु खलु त्वमेवमवादीः । ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्सित्वा नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो मद्रुकाय श्रमणोपासकाय, तस्यै च यावत् परिपत् प्रतिगता । ततः खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् निशम्य हृष्टतुष्टः प्रश्नानि व्याकरणानि पृच्छति पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददाति । पर्यादाय उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्सित्वा यावत्प्रतिगतः । भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्सित्वा एवमवादीत्, प्रभुः खलु भदन्त ! मद्रुकः श्रमणोपासको देवानुप्रियाणामन्तिके यावत् मव्रजितुम् ? नायमर्थः समर्थः । एवं यथैव शङ्खः तथैवारुणाभे यावत् अन्तः करिष्यतीति ॥ सू० ३ ॥

ટીકા—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘રાયગિહે નામં નયરે’ રાજગૃહં નામ નગરમ્ ‘ગુણસિલણ ચેદ્દ’ ગુણશિલકં ચૈત્યમ્ ઉદ્યાનમ્ આસીત્ ‘વન્નઓ’ વર્ણકઃ રાજગૃહનગરસ્ય તથા ગુણશિલકોદ્યાનસ્ય ચ વર્ણનં ચમ્પા-નગરીવત્ પૂર્ણમદ્રચૈત્યવચ્ચ કર્તવ્યમિતિ ‘જાવ પુઢવી સિલાપટ્ટઓ’ યાવત્ પૃથિવી સિલાપટ્ટકઃ ક્રિયત્પર્યન્તં વર્ણનં કર્તવ્યં તત્રાહ—‘જાવ’ इत्यादि । યાવત્પદેન ગુણ-શિલકનામકચૈત્યસ્ય વર્ણનં પૃથિવીશિલાપટ્ટકપર્યન્તં વિધેયમિતિ । ‘તસ્સ ણં ગુણસિલસ્સ ચેદ્દયસ્સ’ તસ્ય ત્વલુ ગુણશિલકસ્ય ચૈત્યસ્ય ‘અદૂરસામંતે’ અદૂરસામન્તે

હવે કેવલી ભાષિત વસ્તુઓં જે વિપ્રતિપદ્યમાન જો અહંમાની-અભિ-માની મનુષ્ય હોતા હૈ વહ યુક્તિપૂર્વક નિરાકરણીય હોતા હૈ इसी बात को अब सूत्रकार मद्रुक श्रमणोपासक के चारित्र से प्रदर्शित करते हैं—

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે નામં નયરે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ऐसा प्रतिपादन कर रहे हैं ‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ उस काल और उस समय में ‘रायगिहे नामं नयरे’ राजगृह नामका नगर था । ‘गुणसिलण चेद्द’ इसमें गुणशिलक नामका उद्यान था । ‘वन्नओ’ राजगृह नगर का तथा गुणशिलक उद्यान का वर्णन चम्पानगरी एवं पूर्णमद्र चैत्य-उद्यान के जैसा करना चाहिये । ‘जाव पुढवीसिलापट्टओ’ यहाँ यावत्पद से यह समझाया गया है कि गुणशिलक चैत्य का वर्णन पृथिवीशिलापट्टक तक कर लेना चाहिये । ‘तस्स णं गुणसिलस्स चेद्दयस्स’ उस गुणशिलक चैत्य के

આ કેવલી કથિત વસ્તુઓમાં વિપ્રતિપદ્યમાન જે અભિમાની મનુષ્ય હોય છે, તે યુક્તિપૂર્વક પરાસ્ત કરવા લાયક હોય છે. એજ વાત હવે સૂત્રકાર મદ્રુક શ્રમણોપાસકના ચારિત્રથી બતાવવામાં આવે છે.—

“તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે નામં નયરે” इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સૂત્રકાર એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં.” તે કાળમાં અને તે સમયે “રાયગિહે નામં નયરે” રાજગૃહ નામનું નગર હતું “ગુણસિલણ ચેદ્દ” તેમાં ગુણશિલક નામનું ઉદ્યાન હતું “વન્નઓ” રાજગૃહ નગરનું અને ગુણશિલક ઉદ્યાનનું વર્ણન અનુક્રમે ચમ્પા-નગરી અને પૂર્ણમદ્ર ચૈત્ય-ઉદ્યાન પ્રમાણે સમજવું. “જાવ પુઢવીસિલાપટ્ટઓ” અહિં યાવત્પદથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે—ગુણશિલક ચૈત્ય-ઉદ્યાનનું વર્ણન પૃથ્વીશિલાપટ્ટક સુધી સમજવું. ‘તસ્સ ણં ગુણસિલસ્સ ચેદ્દયસ્સ’ તે ગુણશિલક ચૈત્યની “અદૂરસામંતે” અધિક નજીક નહીં તેમ

नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने 'बहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति, के ते अन्ययूथिका बहवो वसन्ति ? तत्राह—'तं जहा' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा 'कालोदायी सेलोदायी' कालोदायिनामकाः शैलोदायि-
नामकाश्च 'एवं जहा सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए' एवं यथा सप्तम-
शतके दशमेऽन्ययूथिकोद्देशके 'जाव से कहमेयं मन्ने एवं' यावत् कथमेतत्
मन्ये एवमित्यन्तः सप्तमशतकीयान्ययूथिकमस्ताव उपवर्णनीयः 'एवं जहा सत्तम-
सए' इत्यादिना यद् सूचितं तदिह संक्षेपतः प्रदर्शयते, तथाहि—कालोदायी शैलो-
दायी सेवालोदायी उदयः नामोदयः नमोदयः अन्यपालकः, शैलपालकः,
शंखपालकः, सुहस्ती गाथापतिरिति नामका बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्तिस्म
गुणशिल्पचैत्यस्य समीपदेशे तेषामन्ययूथिकानां कदाचित् एकत्र संहितानां परस्परं

'अदूर स्सामन्ते' न अधिक पास और न अधिक दूर ऐसे
उचित स्थान पर 'बहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' अनेक अन्य
तीर्थिकजन रहते थे । उनमें 'तं जहा—कालोदायी सेलोदायी' किसी का
नाम कालोदायी था किसी का नाम शैलोदायी था । 'एवं जहा सत्तम-
सए अन्नउत्थिय उद्देसए' इत्यादि यह स्वरूप वर्णन पहिले सप्तम शतक
के दशवे उद्देशक में किया गया है, और यह वर्णन वहां 'जाव से
कहमेयं मन्ने' इस पाठ तक है यही बात यहां संक्षेप से प्रदर्शित की
जाती है जो वहां अनेक अन्यतीर्थिकजन रहते थे उनमें से कितनेक के
नाम इस प्रकार से हैं—कालोदायी, शैलोदायी, सेवालोदायी, उदय नमो-
दय अन्यपालक, शैलपालक, शंखपालक सुहस्ती और गाथापति आदि
गुणशिल्पक चैत्य के समीप के प्रदेश में वसे हुए उन अन्यतीर्थिकों की

अधिक पास नही ऐसा उचित स्थान पर "बहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति"
अनेक अन्यतीर्थिक जन रहेता हता. "तं जहा—कालोदायी, सेलोदायी" तेमां
केछकुं नाम कालोदायी हतुं अने केछकुं नाम शैलोदायी हतुं. "एवं जहा
सत्तमसए अन्नउत्थिय उद्देसए" इत्यादि आ तमाम वणुन पडेलां सातमां
शतकना इसमां उद्देशांमां करवामां आण्युं छे. अने ते वणुन त्यां "जाव से
कहमेवं मन्ने" आ पाठ सुधी छे. अज वात अडियां संक्षेपथी अताववामां
आवे छे. ते आ प्रमाणे छे—त्यां अनेक अन्य भतवादीओ रहेता हता.
तेमांना केछकुं नाम—कालोदायी शैलोदायी, सेवालोदायी. उदय, नमोदय,
अन्यपालक शैलपालक, शंखपालक सुहस्ती अने गाथापती विगेरे गुण-
शिल्पक चैत्यना नञ्चना प्रदेशमां वसेला. ते अन्यतीर्थिके ज्यारे परस्पर

કથાલાપઃ સંજાતઃ—યદ્યં મહાવીરઃ સમુત્પન્નકેવલજ્ઞાની ધર્માસ્તિકાયાદીન્ પશ્ચા-
સ્તિકાયાન્ પ્રજ્ઞાપયતિ, તત્ર ચ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયાકાશાસ્તિકાયાન્-
ચેતનાન્ જીવાસ્તિકાયં ચ સચેતનં પ્રજ્ઞાપયતિ । તથા ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિ-
કાયાઽકાશાસ્તિકાયાન્ અરૂપિત્વેન પ્રજ્ઞાપયતિ, પુદ્ગલાસ્તિકાયં ચ રૂપિત્વેન
પ્રજ્ઞાપયતિ ઇતિ ‘સે કહમેયં મન્ને એવં’ ઇતિ, તત્ કથમેતત્ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્મા-
સ્તિકાયાઽકાશાસ્તિકાયાદિ વસ્તુજાતં મન્યે ઇતિ વિતર્કાર્થઃ એવં સચેતનાચેતન-
રૂપેણ રૂપિત્વારૂપિત્વાદિરૂપેણ ચ અદૃશ્યમાનત્વેનાસંભવાત્તસ્ય ધર્માસ્તિકાયાદી-
નામદૃશ્યત્વેન કથમયં વિભાગઃ સંભવતિ કથમયમિત્યં પ્રજ્ઞાપયતિ સર્વમેતદસંવ-
દ્ધમેવેતિ સપ્તશતકીયઃ સંક્ષિપ્તો વૃત્તાન્ત ઇતિ । ‘તત્થ ણં રાયગિહે નયરે’ તત્ર સ્વલુ

જબ વે એકત્રિત હુએ તબ આપસ મેં હસ પ્રકાર સે ઘાતચીત હુઈ કિ
મહાવીર જિસે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો ગયા હૈ વે ધર્માસ્તિકાયાદિક પાંચ
અસ્તિકાયોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । હનમેં ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય
ઔર આકાશાસ્તિકાય હન્હેં તો વહ અચેતન કહતે હૈં । ઔર જીવ
દ્રવ્યોં કો સચેતન કહતે હૈં । ધર્માસ્તિકાયાદિક ત્રીન કો અરૂપી કહતે
હૈં । એવં પુદ્ગલાસ્તિકાય કો રૂપી કહતે હૈં । ‘સે કહમેયં મન્ને એવં ’ તો
કયા મહાવીર કે દ્વારા કથિત હસ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય ઔર
આકાશાસ્તિકાય આદિ રૂપ વસ્તુજાત કો કૈસે સ્વીકાર કિયા જાવે
કયોંકિ સચેતન અચેતનરૂપ સે તથા રૂપી અરૂપી આદિ રૂપસે જો હનકા
વિભાગ કિયા ગયા હૈ વહ ધર્માસ્તિકાયાદિકોં કે અદૃશ્ય હોને સે સંભવ
કૈસે હો સકતા હૈ ? અતઃ હસ પ્રકાર કાં યહ ડનકા કથન સબ અસં-

એકઠા થયા ત્યારે આ રીતે વાત થઇ કે—મહાવીરસ્વામી કે જોગ્યાને
કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેઓ ધર્માસ્તિકાય, વિગેરે પાંચ અસ્તિકાયોની
પ્રરૂપણા કરે છે. તે પાંચ પૈકી ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશા-
સ્તિકાય એ ત્રણને તેઓ અચેતન કહે છે. અને જીવદ્રવ્યોને સચેતન કહે
છે. ધર્માસ્તિકાય વિગેરે ત્રણેને અરૂપી કહે છે. અને પુદ્ગલાસ્તિકાયને રૂપી
કહે છે, “સે કહમેયં મન્ને એવં” તો તે શું તે પ્રમાણે માની શકાય તેમ છે ?
અર્થાત્ મહાવીર સ્વામીએ કહેલ આ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને
આકાશાસ્તિકાય વિગેરે રૂપ વસ્તુ સમૂહને કેવી રીતે સ્વીકારી શકાય ?
કેમ કે—સચેતન અચેતનરૂપથી અને રૂપી અરૂપી વિગેરે રૂપથી. જે પ્રમાણે
આ ધર્માસ્તિકાયાદિનો વિભાગ કર્યો છે, તે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે અદૃશ્ય
હોવાથી કેવી રીતે સંગત થઇ શકે તેમ છે ? તેથી આ રીતનું તેઓનું કથન
અસંબદ્ધ જ છે. એજ વાત સાતમા શતકના હસમાં ઉદેશામાં કહેલી છે. તે

રાજગૃહે નગરે' મદ્દુણ નામં સમણોવાસણ પરિવસઈ' મદ્રુકો નામ શ્રમણોપાસકઃ
પરિવસતીતિ' 'અહુ' આઢયઃ અતિશયિતધનવાન્ 'જાવ અપરિભૂણ' યાવત્ અપરિ-
ભૂતઃ કેનાપિ પરામ્ભવિતુમયોગ્ય ઇત્યર્થઃ, અત્ર યાવત્ પદેન 'દિત્તે વિત્થિન્નવિઝલ-
ભવણસયણાસણજાણવાહણાણ્ણે વહુધણવહુજાયરુવરયણ આ઒ગપ઒ગસંપ્પ-
ઉત્તે વિચ્છદ્ધિયવિઝલભત્તપાણે વહુદાસીદાસગોમહિસગવેલયપ્પભૂણ વહુજણસ્સ'
इति ग्राह्यम् । दीप्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णो बहुधनवहुजात-
रूपरजतः आयोगप्रयोगसंपयुक्तो विच्छर्दितविपुलभक्तपानः बहुदासीदासगोमहिष-
गवेलकमभूतो बहुजनस्य-एषां व्यख्यानम् उपासकदशांगसूत्रस्य मत्कृताया-
मगारधर्मसंजीवनीटीकायां द्रष्टव्यम् । 'अभिगयजीवाजीवे' अभिगतजीवाजीवः,

बद्ध ही है। यही जान स्यातबैं शतक के दशवें उद्देशों में कही गई है यहां संक्षिप्त रूपसे प्रकट की गई जाननी चाहिये । 'तत्थ णं रायगिहे नगरे' उस राजगृहनगर में 'मददुण नामं समणोवासण परिवसइ' मद्रुक नामका श्रमणोपासक रहता था । अहु जाव अपरिभूण' यह विशेषरूप में सब प्रकार से सम्पन्न था धनिक था, यावत् अपरिभूत किसी के भी द्वारा पराभव को प्राप्त हो सके इस योग्य नहीं था यहां यावत्पद से 'दित्ते वित्थिन्नविजलभवणसयणासणजाणवाहणवहुधणवहुजायरुवरयण आ-
ओगपओगसंप्पउत्ते विच्छद्वियविजलभत्तपाणे वहुदासीदासगोमहिस-
गवेलयप्पभूण वहुजणस्स' इस पाठ का संग्रह हुआ है इन पदों की व्याख्या उपासकदशांग सूत्र पर की गई अगारसंजीवनी टीका में की जा चुकी है, अतः वहीं से देख लेना चाहिये । 'अभिगयजीवाजीवे' यह मद्रुक श्रावक

અહીંયાં ટુકાણુથી પ્રગટ કરવામાં આવી છે. “તત્થ ણં રાયગિહે નગરે” તે રાજગૃહ નગરમાં “મદ્દુણ નામં સવણોવાસણ પરિવસઈ” મદ્રુક નામનો શ્રમણોપાસક રહેતો હતો. “અહુજે જાવ અપરિભૂણ” તે આઢય યાવત્ કોઈથી પણ પરાજય ન પામે તેવો હતો અર્થાત્ વિશેષ રૂપથી દરેક પ્રકારે સંપન્ન ધનાઢય હતો. અહિયાં યાવત્પદથી “દિત્તે વિત્થિન્નવિઝલ-ભવણ-સયણાસણજાણવાહણવહુધણ-જાયરુવરયણ આ઒ગપ઒ગસંપ્પઉત્તે વિચ્છદ્ધિયવિઝલભત્તપાણે વહુદાસીદાસગોમહિસ ગવેલયપ્પભૂણ વહુજણસ્સ” આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર પર મેં કરેલી અગારસંજીવની ટીકામાં કરવામાં આવી છે. તે ત્યાં જોઈ લેવી.

‘અભિગય-જીવાજીવે’ તે જીવ અજીવવિજેને યથાર્થરૂપે જાણનાર હતો. અર્થાત્ આ મદ્રુક શ્રાવક સારી રીતે જાણતો હતો કે આ જીવ સચેતન અર્થાત્ ચેતનાલક્ષણ

‘અર્થં જીવઃ સચેતનોઽયમ જીવોઽચેતનઃ’ હત્યેવં રૂપેણ જીવાજીવાદિસકલપદાર્થાનાં જ્ઞાતા ‘જાવ વિહરહ’ યાવદ્ વિહરતિ, इह યાવત્ પદેન એતેષાં શ્રાવકવિશેષાનાં સંગ્રહણમ્ ઉત્તલદ્વપુણ્ણપાવે આસવસંવરનિજ્જરકિરિયાહિગરણવંધપ્પમોક્ષકુસલે’ હત્યાદિ । એતેષાં વ્યાખ્યાને ભગવતીસૂત્રદ્વિતીયશતકપંચમોદ્દેશકે દ્રષ્ટવ્યમ્ । તદ્દર્શન સમણે ભગવં મહાવીરે’ તતઃ સ્વલ્લુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ ‘અન્નયા’ અન્યદા-અન્યસ્મિન્ કાલે ‘કયાઈ’ કદાચિત્ ‘પુવ્વાણુપુલ્લિવં’ પૂર્વાનુપૂર્વર્થં તીર્થંકરપરસ્પરયા ‘ચરમાણે’ ચરન્, ગામાણુગામં દૂહજ્જમાણે ગ્રામાણુગામં દ્રવન્ એવસ્માત્ ગ્રામાત્ ગ્રામાન્તરક્રમેણ ગચ્છન્ ‘જાવ સમોસઢે’ યાવત્ સમવસૂતઃ વિહારં કુર્વન્ ગુણશિલકો-દ્યાને સમાગતઃ । તત્ર ચ ભગવતઃ સમવસરણં જાતમિતિ ‘પરિસા જાવ પઞ્જુવાસઈ’ પરિપત્ યાવત્ પર્યુપાસ્તે ભગવતઃ સમવસમણાનન્તરં પરિપત્ નાનાદિગ્મ્યઃ સમાગ-

યહ અચ્છી તરહ સે જાનતા થા કિ જીવ સચેતન અર્થાત્ ચેતનાલક્ષણ-વાલા હૈ ઓર અજીવ અચેતન હૈ । હસ પ્રકાર યહ જીવ અજીવ આદિ સકલ પદાર્થોં કા જ્ઞાતા થા । ‘જાવ વિહરહ’ મેં જો યાવત્ પદ આયા હૈ ઉસસે ‘ઉત્તલદ્વપુણ્ણપાવે, આસવસંવરનિજ્જરકિરિયાહિગરણે વંધપ્પમોક્ષ-કુસલે’ હત્યાદિ હન શ્રાવક વિશેષણોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । હન પદોં કી વ્યાખ્યા ભગવતીસૂત્રકે દ્વિતીય શતક કે પંચમ ઉદ્દેશક મેં કી જા ચુકી હૈ । અતઃ વહીં સે દેલ લેના ચાહિયે । ‘તદ્દર્શન સમણે ભગવં મહાવીરે’ હસકે બાદ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ‘અન્નયા કયાઈ’ કિસી એક સમય ‘પુવ્વાણુપુલ્લિવં’ તીર્થંકર પરસ્પરા કે અનુસાર ‘ચરમાણે’ વિહાર કરતે હુયે । ‘ગામાણુગામં દૂહજ્જમાણે’ એકગ્રામ સે દૂસરે ગ્રામ મેં ધર્મોપદેશ કરતે હુયે । ‘જાવ સમોસઢે’ યાવત્ ગુણશિલક ઉદ્યાન મેં પધારે । ‘પરિસા જાવ પઞ્જુવાસઈ’ પ્રભુકા આગમન સુનકર નાના દિશાઓં સે અનેક જનોં કા

વ.જો. છે. અને અણ્વ અચેતન છે. “જાવ વિહરહ” એ પદમાં જે યાવત્ પદ આવેલ છે, તેથી “ઉત્તલદ્વ પુણ્ણપાવે આસવસંવરનિજ્જરકિરિયાહિગરણે વંધપ્પમોક્ષકુસલે” ઇત્યાદિ શ્રાવકના વિશેષણોને સંગ્રહ થયો છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશ માં કરવામાં આવી છે તેથી તે ભેદ લેવી. “તદ્દર્શન સમણે ભગવં મહાવીરે” તે પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી “અન્નયા કયાઈ” કોઈ એક સમયે “પુવ્વાણુપુલ્લિવં” તીર્થંકરની પરંપરા અનુસાર “ચરમાણે” વિહાર કરતાં કરતાં “ગામાણુગામં દૂહજ્જમાણે” એક ગામથી બીજા ગામમાં ધર્મોપદેશ કરતાં કરતાં “જાવ સમોસઢે” યાવત્ ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા “પરિસા જાવ પઞ્જુવાસઈ” પ્રભુનું આગમન સાંભળીને અનેક દિશાએથી જનસમૂહ રૂપી પરિપદ પ્રભુની પાસે આવી અને પ્રભુને વંદના

તાનાં વહૂનાં જનાનાં સમુદાયઃ ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ ધર્મકથાં શૃણોતિ, તતશ્ચ-
ત્રિવિધયા પર્યુપાસનયા ભગવન્તં પર્યુપાસતે इति । ‘તए णं मददुए समणोवासए’
તતઃ खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः ‘इमीसे कहाए लद्धहे समाणे’ एतस्याः कथायाः
लब्धार्थः सन् ‘हट्ठुट्ठं जाव हियए’ हष्टतुष्ट यावद् हृदयः यावत्पदेन चित्तान-
न्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितो हर्षवशविसर्पद् हृदयः’ इत्यन्तग्रहणं भवतीति
‘ण्हाए’ स्नातः कृतस्नानः’ ‘जाव सरीरे’ यावच्छरीरः यावत्पदेन ‘कयवलिकम्मे
कयकोउयमंगलपायच्छित्ते अप्पमहग्घाभरणालंकिय’ इत्यादीनां ग्रहणं भवति ततः
कृतवलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीर इति ।
एतादृशः सन् ‘सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ’ स्वकीयात् गृहात् प्रतिनिष्का-

परिषद् પ્રશુ કે પાસ આથી, આકર કે ઉસને પ્રશુકો વન્દના કી નમ-
સ્કાર કિયા પ્રશુને ધર્મકથા કહી સવને ઉસ ધર્મકથાકો સુની ઓર સુનને
કે બાદ ત્રિવિધ પર્યુપાસના સે પ્રશુ કી પર્યુપાસના કી ‘તए णं मददुए
समणोवासए इमीसे कहाए लद्धहे समाणे हट्ठुट्ठं जाव हियए’ मद्रुक
श्रावकने जब प्रशु के आगमन का समाचार सुना तो वह हष्टतुष्ट
हृदयवाला हुआ प्रीतिमनवाला हुआ, परमसौमनस्यित हुआ । एवं
हर्ष से विसर्पत् हृदयवाला हुआ । और उसी समय उसने ‘हाए’ स्नान
किया ‘जाव सरीरे’ यावत् ‘कयवलिकम्मे’ वलिकर्म किया वायसादि
को अन्नादि का भाग दिया ‘कयकोउयमंगलपायच्छित्ते’ दुःस्वप्नादि
निवारणके लिए कौतुकमंगलरूप प्रायश्चित्त किया । ‘अप्पमहग्घाभरणा-
लंकिय’ और थोड़े से भारवाले आभरणों से कि जो बहुत विशेष की-

કરી નમસ્કાર કર્યા પ્રશુએ ધર્મકથા કહી સાંભળાવી પરિષદાએ ધર્મકથા
સાંભળ્યા પછી મન, વચન અને કાય રૂપ ત્રણ પર્યુપાસનાથી પ્રશુની
પર્યુપાસના કરી “તए णं मददुए समणोवासए इमीसे कहाए लद्धहे समाणे हट्ठु
तुट्ठं जाव हियए” મદ્રુક શ્રાવકે પ્રશુના આગમનના સમાચાર જાણે
સાંભળ્યાં ત્યારે હૃષ્ટ-તુષ્ટ હૃદયવાળો થયો પ્રસન્ન મનવાળો બન્યો અત્યંત
સૌમનસ્યિત બન્યો અને હર્ષથી પ્રકુલિત હૃદયવાળો થઈને તેજ
સમયે તેણે “ण्हाए” स्नान કર્યું “जाव सरीरे” यावत् “कयवलिकम्मे”
वायस-भागडा विजेरेने अन्नने भाग आपवा रूप वलिकर्म कर्युं
“कयकोउयमंगलपायच्छित्ते दुःस्वप्नादिना निवारणु भाटे कौतुक मंगलरूप
प्रायश्चित्त कर्युं “अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे” क्रियतमां विशेष અને
વજનમાં હલકા એવા આભૂષણો ધારણ કર્યા અને તે પછી “સયાઓ ગિહાઓ

मति 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'पायविहारचारेणं' पादविहारचारेण-पद्मया-
मेव न तु बाहनादिना 'रायगिहं नयरं जाव निग्गच्छइ' राजगृहं नगरं यावत्
निर्गच्छति यास्तपदात् मध्यमध्येन इति ग्राह्यं 'निग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'तेसि
अन्न उत्थियाणं' तेषामन्ययूथिकानाम् 'अदूरसामंतेणं वीइवयइ' अदूरसामन्ते व्यति-
व्रजति, अन्ययूथिकानां नातिदूरेण नातिसमीपेन वा गच्छतीत्यर्थः। 'तए णं ते
अन्नउत्थिया' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः 'मद्दुयं समणोवासयं' मद्दुकं श्रमणो-
पासकम् 'अदूरसामंतेणं' अदूरसामन्तेन नात्यासन्नेन नातिदूरेण' वीइवयमाणं
पासंति' व्यतिव्रजन्तं-गच्छन्तम् पश्यन्ति 'पासित्ता' अन्नमन्नं सदावेति' दृष्ट्वा
अन्योऽन्यं शब्दयन्ति आह्वयन्ति 'सदावित्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा एवं वक्ष्य-

मत के थे अपने शरीर को अलंकृत किया। 'सयाओ गिहाओ पडिनि-
क्खमइ' इसके बाद वह अपने घर से बाहर निकला। 'पडिनिक्ख-
मित्ता' बाहर निकल कर 'पायविहारचारेणं' पैदल ही सवारी पर बैठ-
कर नहीं। 'रायगिहं नयरं जाव निग्गच्छइ' वह राजगृह नगर के ठीक
बीचोबीच के रास्ते से होता हुआ चल दिया। 'यहां यावत्पद से
'मध्यमध्येन' इस पद का ग्रहण हुआ है। 'निग्गच्छित्ता' चलकर वह
'तेसि अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं वीइवयइ' उन अन्ययूथिकों के पास
से होकर निकला न वह उनके बिलकुल पास से ही होकर निकला और
न उनके अधिक दूर से ही होकर निकला यही बात 'अदूरसामंतेणं'
पद द्वारा प्रकट की गई है। 'तए णं ते अन्नउत्थिया मद्दुयं समणोवासयं
अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासंति' जब उन अन्ययूथिकोंने अपने से
थोड़ी सी दूर से होकर जाते हुए मद्दुक श्रावक को देखा तो 'पासित्ता'
देखकर 'अन्नमन्नं सदावेति' आपस में उन्होंने एक दूसरे को बुलाया

पडिनिक्खमइ" पोताना धरनी णडार नीकल्ले। "पडिनिक्खमित्ता" णडार
नीकलीने "पायविहारचारेणं" पगपाणे। न-(पाडन पर भेसीने नहीं) "रायगिहं
नयरं जाव निग्गच्छइ" ते राजगृहना वर्योवर्यता भागेथी नीकल्ले। "निग्ग-
च्छित्ता" नीकलीने ते "तेसि अन्नउत्थियाणं अदूरसामंतेणं वीइवयइ" ते अन्य
यूथिकोनी पासेथी भेटले के तेओनी णहु नल्लक नहीं अने तेमनाथी णहु
दूर पणु नहीं तेवी रीते ते नीकल्ले। "तए णं अन्नउत्थिया मद्दुयं समणो-
वासयं अदूरसामंतेणं वीइवयमाणं पासंति" ज्यारे ते अन्ययूथिकोअे पोतानाथी
थोडे न दूरथी जता भेवा मद्दुक श्रावकने भेथे तो "पासित्ता" तेने भेधने
"अन्नमन्नं सदावेति" परस्पर तेओअे ओकलीअने भेलाव्या। "सदावित्ता एवं

माणप्रकारेण अत्रादिषु रक्तवन्तः' एवं खलु देवानुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा' एवं खलु देवानुप्पियाः अस्माकम् इयं कथा अविपक्कटा न सम्यक्तया प्रकटा प्रतीता । 'अयं च णं मद्दुए समणोवासए' अयं च खलु मद्रुकः श्रमणोपासकः 'अम्हं अदूरसामंतेणं वीइवयइ' अस्माकमदूरसामन्ते-अदूरासन्नेन व्यतिव्रजति-गच्छति' तं सेयं खलु देवानुप्पियाः अम्हं मद्दुयं समणोवासयं' अस्माकं मद्रुकं श्रमणोपासकम् 'एयमट्ठं पुच्छित्तुम्' एतमर्थं प्रष्टुम् 'त्तिकट्ठु' इति कृत्वा 'अयं मद्रुकः श्रमणोपासकोऽस्माभिः प्रष्टवः' इत्येवं रूपेण विधौ विचारं कृत्वा इत्यर्थः । 'अणमणस्स अंतियं एयमट्ठं पडिसुणेति' अन्योऽन्यस्यान्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणेत्ता' प्रतिश्रुत्य 'जेणेव मद्दुए समणोवासए' यत्रैव मद्रुकः श्रमणोपासकः 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैव उपागच्छन्ति' उवाग-

'सदावित्ता एवं वयासी' बुलाकर परस्पर ऐसा कहा- 'एवं खलु देवानुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा' हे देवानुप्पियो ! हम लोगों को यह कथा अच्छी तरह से प्रतीति में नहीं आती है । 'अयं च णं मद्दुए समणोवासए अम्हं अदूरसामंतेणं वीइवयइ' यह मद्रुक श्रावक हम लोगों के अदूरासन्न से होता हुआ चला जा रहा है । 'तं सेयं खलु देवानुप्पिया ! अम्हं मद्दुयं समणोवासयं एयमट्ठं पुच्छित्तए' तो हमें अब उचित यही है कि इस बात को इस मद्रुक श्रावक से पूछले । इस प्रकार का उन सबने परस्पर में विचार किया और विचार करके फिर उन्होंने 'अणमणस्स एयमट्ठं पडिसुणेति' परस्पर की इस बातको मान लिया । 'पडिसुणेत्ता जेणेव मद्दुए समणोवासए तेणेव उवागच्छंति' इस बात को मानकर फिर वे सब के सब उस मद्रुक श्रावक के पास पहुंचे ।

वयासी" भोक्षार्वाणे तेओओ ते परस्पर आ प्रमाणे छंछुं "एवं खलु देवानुप्पिया अम्हं इमा कहा अविप्पकडा" हे देवानुप्पियो अभोने ओ बात समझती नहीं. "अयं च णं मद्दुए समणोवासइ अम्हं अदूरसामंतेणं वीइवयइ" आ मद्रुक श्रावक आपणुधी णहु दूर नहिं तेम णहु नछक नहिं ते रीते-अदूरासन्न भय छे. "तं सेय खलु देवानुप्पिया अम्हं मद्दुयं समणोवासयं एयमट्ठं पुच्छित्तए" तो आपणुने छवे ओओ ओओ छे के-आपणु आवत मद्रुक श्रावकने पूछी छछओ आ प्रमाणे तेओओ विचार करीने पछी तेओओ "अणमणस्स एयमट्ठ पडिसुणेति" ओकभीननी आ बात तेओओ स्वीकारी दीधी. "पडिसुणित्ता जेणेव मद्दुए समणोवासए तेणेव उवागच्छंति" आ रीते विचार करीने ते पछी तेओओ अधा ओ ते मद्रुक श्रावक पास गया "उवाग-

ચિહ્નતા મદ્દુયં સમણોવાસયં एवं वयासी' उपागत्य मद्रुकं श्रमणोपासकम् एवं-
वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुस्ते अन्ययूथिकाः, किमुक्तवन्तोऽन्ययूथिका मद्रुकं ?
तत्राह—'एवं खलु' इत्यादि । 'एवं खलु मद्दुया' एवं खलु मद्रुक !' तव धम्मा-
यरिण' तव धर्माचार्यः 'धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते' धर्मोपदेशकः श्रमणो ज्ञातपुत्रः
'पंच अत्थिकाए पन्नवेइ' पञ्चप्रकारकान् अस्तिकायान् धर्मास्तिकायादीन् पदार्थान्
प्रज्ञापयति 'जहा सत्तमे सए अन्नउत्थि उद्देसए' यथा सप्तमशते अन्ययूथिकोद्देशके
'जाव से कहमेयं मद्दुया एवं' यावत् तत् कथमेतत् मद्रुक ! एवम् हे मद्रुक !
तव धर्माचार्यः पञ्चास्तिकायान् धर्मास्तिकायादीन् प्रज्ञापयति एतत् कथं घटते
धर्मास्तिकायादीनामदृश्यत्वेन तत् परिज्ञानासंभवात्, इत्यादिकं सर्वं सप्तमशत-
कीयवृत्तान्तम् अवगन्तव्यम् । 'तए णं से मद्दुए समणोवासए' ततः खलु स मद्रुकः
श्रमणोपासकः 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तानन्ययूथिकानेवमवादीत् अन्ययूथिकेन

'उवागच्छिता मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी' वहां पहुंच कर उन
लोगोंने उस मद्रुक श्रावक से ऐसा कहा—'एवं खलु मद्दुया ! तव धम्मा-
यरिण, धम्मोवदेसए समणे णायपुत्ते पंच अत्थिकाये पन्नवेइ' हे मद्रुक !
तुम्हारे धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण ज्ञातपुत्रने जो पांच प्रकार के धर्मा-
स्तिकायादिक पदार्थ कहे हैं । 'जहा सत्तमे सए अन्नउत्थिउद्देसए' जैसा
कि सप्तम शतक के अन्ययूथिकोद्देशक में प्रकट किया गया है । 'जाव से
कहमेयं मद्दुया ! एवं' सो हे मद्रुक ! यह उनका कथन कैसे संगत माना
जा सकता है ? क्योंकि धर्मास्तिकायादिक पांच अस्तिकायका कथन
यहां पर सप्तमशतक में जैसा कहा गया है वैसा कह लेना चाहिये । 'तए
णं से मद्दुए समणोवासए ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तब उस मद्रुक

ચિહ્નતા મદ્દુયં સમણોવાસયં एवं वयासी" त्यां જઈને તે મદ્દુક શ્રાવકને આ
પ્રમાણે કહ્યું "एवं खलु मद्दुया तवधम्मायरिण धम्मोवदेसए णायपुत्ते पंचअत्थि
काए पन्नवेइ" હે મદ્દુક તમારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક શ્રમણ જ્ઞાતપુત્રે
પાંચ પ્રકારના જે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પદાર્થો કહ્યા છે. "जहा सत्तमसए
अन्नउत्थिउद्देसए" સાતમા શતકના અન્યયૂથિક ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં
આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે સમજવું "जाव से कहमेयं मद्दुया ! एवं" તેા હે
મદ્દુક તેઓનું આ પ્રમાણેનું કથન કેવી રીતે સંગત માની શકાય ? કેમ કે
ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પાંચ અસ્તિકાયોનું કથન અહિયાં સાતમાં શતકમાં જે પ્રમાણે
કહ્યું છે, તે પ્રમાણે જ સઘળું કથન સમજવું. "तए णं से मद्दुए समणोवासए
ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે અન્ય યૂથિકોએ જ્યારે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મદ્દુક

પૃષ્ઠો મદ્રુકોઽદૃશ્યાનામપિ પદાર્થાનાં સત્તામાવેદયિતું દૃશ્યત્વાભાવં ચ પ્રતિપાદયિતું તાનવાદીદિત્યર્થઃ ‘જહ કજ્જં કજ્જહ જાણામો પાસામો’ યદિ કાર્યં ક્રિયતે તદા જાનીમઃ પશ્યામઃ । ‘અહ કજ્જં ન કજ્જહ ન જાણામો ન પાસામો’ અથ કાર્યં ન ક્રિયતે તદા ન જાનીમો ન પશ્યામઃ, હે અન્યયૂથિકાઃ ! શૃણુ ન યદિ ધર્માસ્તિકાયાદિભિઃ સ્વકીયં સ્વકીયં કાર્યં ક્રિયતે તદા તેન કાર્યેણ કારણસ્વરૂપાન્ તાન્ ધર્માસ્તિકાયાદીન્ જાનીમઃ પશ્યામશ્ચ યથા પર્વતાદૌ ધૂમાદિકાર્યં કુર્વન્ અગ્નિરિવ, અથ તૈઃ ધર્માસ્તિકાયાદિભિઃ સ્વકીયં કાર્યં ન ક્રિયતે તદા ન જાનીમો ન વા પશ્યામઃ જલે વહ્નિરિવ, એતદુક્તં ભવતિ અતીન્દ્રિય-પદાર્થાવગમં નાસ્માકં સાક્ષાદેવ ભવતિ, કિન્તુ કાર્યાદિલિङ્ગેન તાદૃશ-

શ્રાવક ને ડનકી ઁસી વાત સુનકર ડન અન્યયૂથિકોં સે ઁસા કહા અર્થાત્ અદૃશ્ય પદાર્થોં કા અભાવ નહીં હૈ । કિન્તુ ડનકી ભી સત્તા હૈ । પરન્તુ વે દિલ્લતે કયોં નહીં હૈ, હસ વાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે મદ્રુક શ્રાવકને ડનસે ઁસા કહા—‘જહ કજ્જં કજ્જહ જાણામો પાસામો અહે કજ્જં ન કજ્જહ ન જાણામો ન પાસામો’ હે અન્યયૂથિકોં ! સુનો જલ ધર્માસ્તિકાયાદિકોં દ્વારા અપના કાર્ય કિયા જાતા હૈ । તલ હમ લોગ ડસ કાર્ય સે કારણ રૂપ ડન ધર્માસ્તિકાયાદિકોં જાનતે હૈ ઔર દેલ્લતે હૈ । જૈસે પર્વત મેં ધૂમાદિક કાર્ય કરતે હુઁ અગ્નિ કો હમ જાનતે ઔર દેલ્લતે હૈ । ઔર ધર્માસ્તિકાયાદિકોં કે દ્વારા જલ અપના કાર્ય નહીં કિયા જાતા હૈ તલ હમ ડન્હે જલમેં અગ્નિ કે જૈસા ન જાનતે હૈ ઔર ન દેલ્લતે હૈ । કહને કા ભાવ ઁસા હૈ કિ યલ્પિ અતીન્દ્રિયપદાર્થોં કા

શ્રાવકને કહ્યું ત્યારે તે મદ્રુક શ્રાવકે તેઓની ઁ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું અર્થાત્—અદૃશ્ય પદાર્થોના અભાવ નથી કિન્તુ તેઓની પણ સત્તા છે જ તે દેખાતા કેમ નથી ? ઁ વાત પ્રગટ કરના મદ્રુક શ્રાવકે તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું “જહ કજ્જં કજ્જહ જાણામો પાસામો અહે કજ્જં ન કજ્જહ ન જાણામો ન પાસામો” હે અન્યયૂથિકો ! બ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિકોથી પોતપોતનું કાર્ય કરવામાં આવે છે. ત્યારે આપણે તે કાર્યના કારણરૂપ તે ધર્માસ્તિકાયાદિકોને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ જેમ પર્વતમાં ધૂમાદિ કાર્ય કરતા અગ્નિને આપણે જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ. અને ધર્માસ્તિકાયાદિકો બ્યારે પોતપોતું કાર્ય કરી શકતા નથી ત્યારે પાણીમાં રહેલ અગ્નિની માફક આપણે તેને જાણતા નથી અને દેખતા નથી. કહેવાનો ભાવ ઁ છે કે—ઁ કે અતીન્દ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન આપણને

તીન્દ્રિયપદાર્થસ્યાપિ જ્ઞાનં જાયતે એવ ધૂમેનાગ્નિરિવ એવમેવ અતીન્દ્રિયસ્યાપિ ધર્માસ્તિકાયાદેરનુગ્રહાદિકાર્યેણ અવગતિર્મસ્ત્યેવેતિ । કિન્તુ અસ્માદશાનાં ધર્માસ્તિકાયાદીનાં કાર્યસ્ય અનવગમાત્ તાદૃશાતીન્દ્રિયપદાર્થસ્ય અવગતિર્ન ભવતીતિ-ભાવઃ । અર્હત્પ્રતિપાદિતપશ્ચાસ્તિકાચસ્વરૂપસ્યાજ્ઞાનવિષયકાં મદ્રુકસ્ય યુક્તિ શ્રુત્વા તે અન્યયૂથિકાસ્તં પરામવિતું યદુક્તવન્તઃ તદાહ—‘તદ્દુયં તં’ એત્યાદિ । ‘તદ્દુયં’ તતઃ સ્વલુ મદ્રુકસ્ય વાક્યશ્રવણાન્તરસૂ ‘તે અન્નઉત્થિયા’ તે અન્યયૂથિકાઃ ‘મદ્દુયં સમણોવાસય’ મદ્રુકં શ્રમણોપાસકમ્ ‘એવં વયાસી’ એવં—વક્ષ્યમાણમકારેણ અવા-દિષુઃ—ઉક્તવન્તઃ, મદ્રુકં ધર્માસ્તિકાયાદ્યપરિજ્ઞાનાભ્યુપગમવન્તમુપાલમ્ભયિતું યત્તે તે

જ્ઞાન હમ લોગોં કો સાક્ષાત્ રૂપ સે નહીં હોતા હૈ । ફિર ખી કાર્ય સે તો હોતા હી હૈ । જૈસે પહાડ કે નિકુઝ મેં અદૃશ્ય ખી અગ્નિ ઉસ પર્વત મેં સે નિકલતે હુએ ધૂમ સે જાની જાતી હૈ । હસી પ્રકાર અતીન્દ્રિય ધર્માસ્તિકાયાદિક ખી અનુગ્રહાદિરૂપ અપને કાર્ય સે જાને જાતે હૈ । હસ પ્રકાર હમ લોગોં કો ધર્માસ્તિકાયાદિકોં કા સાક્ષાત્ દર્શનાદિરૂપ જ્ઞાન નહીં હૈ ફિર ખી ઉન્કે કાર્ય કે જ્ઞાન સે ઉન્હેં હમ જાનતે હૈ । ઓર દેખતે હૈ । સામાન્ય વિશેષરૂપ સે ઉન્કા હમ્ને જ્ઞાન હોતા હી હૈ । હસ પ્રકાર સે મદ્રુકશ્રાવક કે દ્વારા કહી ગઈ અર્હત્પ્રતિપાદિત પશ્ચાસ્તિકાચ કે સ્વરૂપ કી અજ્ઞાન વિષયક ઉક્તિ કો સુઝકર ઉન્ અન્યયૂથિકોને ઉસે પરાસ્ત કરને કે લિયે જો કહા ગઈ હસ પ્રકાર સે હૈ—ચહી ઘાત ‘તદ્દુયં તં અન્નઉત્થિયા મદ્દુયં સમણોવાસય એવં વયાસી’ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । ઉન્હોંને મદ્રુક શ્રાવક કો ઉપાલમ્ભ દેતે હુએ

સાક્ષાત્ રૂપથી હોતું નથી તો પણ તેના કાર્યથી થાય છે. જેમ કે પહાડની ગુફામાં રહેલ અદૃશ્ય અગ્નિ તે પર્વતની ગુફાથી નીકળતા ધુમાડાથી જણાય આવે છે તેજ પ્રમાણે અતીન્દ્રિય ધર્માસ્તિકાયાદિકો પણ અનુગ્રહાદિરૂપ પોતાના કાર્યથી જણાય છે આ રીતે આપણને ધર્માસ્તિકાયાદિકોનું સાક્ષાત્ દર્શન વિગેરે પ્રકારનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં તેના કાર્યના જ્ઞાનથી આપણે તેને જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ.

સામાન્ય વિશેષરૂપથી તેનું જ્ઞાન આપણને થાય છે જ આ રીતે મદ્રુક શ્રાવકે કહેલ અર્હન્ત ભગવાને પ્રતિપાદન કરેલ પંચાસ્તિકાચના સ્વરૂપની અજ્ઞાન સંબંધી કથનને સાંભળીને તે અન્યયૂથિકોએ તેને પરાજીત કરવા આ પ્રમાણે કહ્યું—એ વાત ‘તદ્દુયં તં અન્નઉત્થિયા મદ્દુયં સમણોવાસય એવં વયાસી’ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે તેઓએ મદ્રુક શ્રાવકને ઉપાલમ્ભ—મહેલું મારતા આ પ્રમાણે

ઉક્તવન્તઃ તદેવાહ-‘કેસળં’ ત્યાદિ । કેસળં તુમં મદ્દુયા’ કણ્ણ ત્વં મદ્રુક ! ‘સમણોવાસાણં ભવસિ’ શ્રમણોપાસકાનામ્ મધ્યે ભવસિ ‘જેળં તુમં ઇયમદ્દં ન જાણાસિ ન પાસસિ’ યત્ત્વલ્લ સ્વમ્ એતમર્થં ન જાનાસિ ન પચ્ચસિ યસ્ત્વમેતમર્થં શ્રમણોપાસકૈર્જ્ઞાતવ્યં ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયાદિ લક્ષણમર્થં પદાર્થજાતં ન જાનાસિ સામાન્યરૂપેણ, ન વા પચ્ચસિ વિશેષરૂપેણેત્યર્થઃ । અથૈવમ્ અન્યયૂથિકૈરુપાલબ્ધો મદ્રુકો યત્તૈરદૃશ્યમાનત્વેન ધર્માસ્તિકાયાદ્યસંભવ इत्यુક્તં તદ્વિઘટનેન તાન્ અન્યયૂથિકાન્ પરાભવિતુમિદમાહ-‘તણ્ણં’ ઇત્યાદિ । ‘તણ્ણં સે મદ્દુણ્ણ સમણોવાસણ્ણ’ તતઃ સ્વલ્લ સ મદ્રુકઃ શ્રમણોપાસકઃ ‘તે અન્નઉત્થિણ્ણ એવં વચાસી’ તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવં-વક્ષ્યમાણરૂપેણ અવાદીત્વ ઉક્તવાન્, કિમુક્તવાન્ મદ્રુકઃ ? તત્રાહ-‘અત્થિળં’ ઇત્યાદિ । ‘અત્થિળં આડસો’ વાડકાણ વાહ’ અસ્તિ સ્વલ્લ આયુષ્મન્તઃ ! પરતીર્થિકાઃ ! વાયુકાયો વાતિ ? હે પરતીર્થિકાઃ ! વાયુર્વાતિ કિમ્ ? ઇતિ તે અન્યયૂથિકાઃ પ્રાહુઃ ‘હંતા અત્થિ’ હન્ત અસ્તિ વાતિ વાયુરિતિ જાનીમઃ, પુનઃ પૃચ્છતિ મદ્રુકઃ ‘તુજ્ઞેળં આડસો’ યૂયં સ્વલ્લ આયુષ્મન્તઃ ‘વાડકાયસ્સ વચમાણસ્સ રૂવં પાસહ’ વાયુકાયસ્ય વહતઃ રૂપં પચ્ચથ, યોડ્યં વાયુઃ પ્રચલતિ તસ્ય

એસા કહા-મદ્રુક ! તુમ કૈસે શ્રમણોપાસક હો જો તુમ શ્રમણોપાસકો દ્વારા જ્ઞાતવ્ય ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આદિરૂપ અર્થ કો ન સામાન્યરૂપ સે જાનતે હો ઓર ન વિશેષરૂપ સે દેખતે હો । હમ પ્રકાર અન્યયૂથિકો દ્વારા ઉલ્લાહને સે યુક્ત કિયે મદ્રુક શ્રાવક ને ‘તે અન્નઉત્થિણ્ણ એવં વચાસી’ ઉન અન્યયૂથિકો સે હમ પ્રકાર સે કહા-‘અત્થિળં આડસો ! વાડકાણ વાહ’ હે આયુષ્મન્ । પરતીર્થિકો તુમ હમેં બતાઓ કિ વાયુ ચલતા હૈ ? ઉત્તર મેં ઉન્હોને કહા-‘હંતા, અત્થિ’ હાં વાયુ ચલતા હૈ એસા હમ જાનતે હૈ । મદ્રુકને ઉનસે પુનઃ પૂછા-‘તુજ્ઞેળં આડસો ! વાડકાયસ્સ વચમાણસ્સ રૂવં પાસહ’ હે

કહું કે--હે મદ્રુક ! તમે શ્રમણોપાસકોએ જાણવા યોગ્ય ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વિગેરે રૂપ અર્થને સમાન્ય રૂપે કે વિશેષ રૂપે જાણતા નથી. અને દેખતા નથી ? તો પછી તમે કેવા પ્રકારના શ્રમણોપાસક છો ? આ પ્રમાણે તે અન્યયૂથિકોએ મેળુ મારેલ મદ્રુક શ્રાવકે “તં અન્નઉત્થિણ્ણ એવં વચાસી” તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહું “અત્થિળં આડસોવાડકાણ વાહ” હે આયુષ્મન્ પરતીર્થિકો ! તમે કહો કે હવા ચાલે છે ? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહું કે--“હંતા અત્થિ” હા વાયુ ચાલે છે એ પ્રમાણે અમે જાણીએ છીએ. તે પછી મદ્રુક શ્રાવકે ફરીથી તેઓને પૂછ્યું કે--“તુજ્ઞેળં આડસો ! વાડકાયસ્સ વચમાણસ્સ રૂવં પાસહ” હે આયુષ્મન્તો ! કહો તમેએ

स्वरूपं पश्यथ किमिति मद्भुकाशयः । कथयन्ति परतीर्थिकाः, 'णो इणट्टे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः न वयं वहतो वायोः स्वरूपं पश्याम इत्यर्थः । 'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः 'घाणसहगया पोगगला' घ्राणसहगताः पुद्गलाः घ्राणते-घ्राणेन्द्रियविषयीकृतो भवतीति घ्राणः गन्धात्मको गुणस्तेन गन्धास्तेन गन्धगुणात्मकघ्राणेन सह गताः-गन्धसहचरिताः गन्धवन्त इति घ्राणसहगताः तथाविधाश्च ते पुद्गला इति घ्राणसहगताः पुद्गलाः घ्राणेन्द्रियग्राह्याः पुद्गलाः ? परतीर्थिकाः प्राहु- 'हंता अत्थि' हन्त, सन्ति घ्राणसहचरिताः पुद्गला इति 'तुज्जे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'घाणसहगयाणं पोगगलाणं रूवं पासह' घ्राणसहगतानां पुद्गलानां रूपाणि पश्यथ, पवनानीतगन्धयुक्तपुद्गलानां किं रूपं जानीथ यूयमिति मद्भुकस्याशयः, परतीर्थिका आहुः 'णो इणट्टे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, तादृशपुद्गलानां रूपाणि न पश्याम

आयुष्मन्तो ! बताओ तुम लोग क्या चलते हुए उस वायुकाय के रूप को देखते हो ? उत्तर में परतीर्थिकोंने कहा- 'णो इणट्टे समट्ठे' हे मद्भुक ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् हम चलते हुए वायुकाय के रूप को नहीं देखते हैं । पुनः मद्भुक ने उनसे पूछा 'अत्थि णं आउसो ! घाणसहगया पोगगला' गन्धयुक्त पुद्गल घ्राणेन्द्रिय सहगत होते हैं क्या ? उत्तर में परतीर्थिकों ने कहा- 'हंता अत्थि' हां होते हैं । तब मद्भुक ने उनसे कहा- 'तुज्जे णं आउसो ! घाणसहगयाणं पोगगलाणं रूवं पासह' हे अन्यतीर्थिकों ! क्या तुम लोग घ्राण इन्द्रिय सहगत उन पवनानीत गन्धगुणविशिष्ट पुद्गलों के रूप को देखते हो ? उत्तर में उन्होंने कहा- 'णो इणट्टे समट्ठे' हे मद्भुक ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् हम लोग पवनानीत गन्धगुण विशिष्ट पुद्गलों के रूप को नहीं देखते हैं । मद्भुक

आवेता ओवा ते वायुकायना इपने देण्णुं छे ? तेना उत्तरमां ते परतीर्थिके ओ ढ्हुं के- "णो इणट्टे समट्ठे" छे मद्भुक् आ अर्थ भरोभर नथी. -अर्थात् आवेता वायुना इपने अमे लेण्णुं नथी. इरीथी मद्भुक् श्रावके तेओने ढ्हुं के "अत्थि णं आउसो ! घाणसहगया पोगगला" गन्धयुक्त पुद्गले श्रुं घ्राणेन्द्रियनी साथे न रहे छे ? तेना उत्तरमां परतीर्थिकेओ ढ्हुं के- "हंता अत्थि" छे मद्भुक् ते घ्राणेन्द्रियनी साथे रहे छे. इरीथी मद्भुक् तेओने ढ्हुं के- "तुज्जे णं आउसो ! घाणसहगया पोगगलाणं रूवं पासह" छे अन्यतीर्थिके ! तमे घ्राणेन्द्रियनी साथे रहेल पवन शिवायना गन्धगुणवणा पुद्गलेना इपने लेध शके छे ? तेना उत्तरमां तेओओ ढ्हुं के- "णो इणट्टे समट्ठे" आ अर्थ भरोभर नथी. अर्थात् अमे ते पवनथी आवेता गन्धगुणवणा पुद्गलेना

इत्यर्थः । पुनः कथयति मद्रुकः 'अत्थि णं आउसो' अस्ति खलु आयुष्मन्तः ! 'अरणिसहगए अगणिकाए' अरणिसहगतोऽग्निक्कायः अरणिः वह्न्यर्थं निर्मन्थनीयकाष्ठं तेन काष्ठेन सह गतः सहवरित इति अरणिसहगतः अग्निक्कायो वह्निः अरणिकाष्ठेन सहाग्निर्वर्तते किम् ? इति मद्रुकस्याशयः । 'हंता अत्थि' हन्त, अस्ति अरणिकाष्ठेऽग्निर्वर्तते एवेत्युत्तरम् परतीर्थिकानामिति 'तुज्जे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'अरणिसहगयस्स अगणिकायस्स रुवं पासह' अरणिसहगतस्य रूपं पश्यथ ? इति प्रश्नः 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अरणिनिष्ठस्य वह्ने रतीन्द्रियस्य रूपं न पश्यामः, इत्युत्तरं परतीर्थिकानाम् 'मद्रुक आह—'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः 'समुदस्स पारगयाइं रुवाइं' समुद्रस्य पारगतानि

पुनः उनसे पूछता है—'अत्थि णं आउसो ! अरणिसहगए अगणिकाए' कहो आयुष्मन्तो ! अरणिकाष्ठ के सहगत अग्नि है क्या वह्नि के निमित्त जो काष्ठ रगडा जाता है वह अरणिकाष्ठ है । इसको रगडने से अग्नि होती है । उत्तर में उन्होंने कहा—'हंता अत्थि' हां मद्रुक अरणिकाष्ठ में अग्नि है मद्रुक ने पुनः उनसे पूछा—'तुज्जे णं आउसो ! अरणि सहगयस्स अगणिकायस्स रुवं पासह' हे आयुष्मन्तो ! क्या तुम लोग उस अरणिकाष्ठ में वर्तमान अग्नि के रूप को देखते हो ? उत्तरमें उन्होंने कहा—'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । क्योंकि अरणिकाष्ठगत अग्नि अतीन्द्रिय है । अतः उसके रूपको हम नहीं देख सकते हैं । पुनः मद्रुक ने उनसे पूछा—'अत्थि णं आउसो ! समुदस्स पारगयाइं रुवाइं' हे आयुष्मन्तो ! कहो समुद्र के दूसरे तट

इपने नेछ शकता नथी. इरीथी मद्रुक तेओने पूछे छे के—'अत्थि णं आउसो ! अरणिसहगए अगणिकाए' हे आयुष्मन्तो ! कहे अरणीना काष्ठमां अग्नि रहेले छे के नहि ? अग्नि प्रदीप्त करवा ने काष्ठ परस्पर घसवामां आवे छे ते अरणी काष्ठ छे. तेने ऐकणील साथे घसवाथी अग्नि उत्पन्न थाय छे, आ प्रश्नना उत्तरमां तेओने कछुं के—'हंताअत्थि' हा मद्रुक ! अरणिना काष्ठमां अग्नि रहेले छे. मद्रुक इरीथी पूछथुं के—'तुज्जे णं आउसो अरणिसहगयस्स अगणिकायस्स रुवं पासह' हे आयुष्मन्तो ! शुं तमे लेके ते अरणिकाष्ठमां रहेला अग्निना इपने नेछ शके छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां तेओने कछुं के 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्रुक आ अर्थ अशोषर नथी. केम के अरणिना काष्ठमां रहेले अग्नि अतीन्द्रिय छे. तेथी तेना इपने आपणे नेछ शकता नथी इरीथी मद्रुक श्रावके तेओने पूछथुं के—'अत्थि णं आउसो समुदस्स पारगयाइं रुवाइं' हे आयुष्मन्तो ! समुद्रना नील छिनादे दृष्टिथी

रूपाणि समुद्रस्य परभागे चक्षुर्विषयातीताः पदार्थाः सन्ति किमिति मद्भुक्स्य प्रश्नः, 'हंता अत्थि' हन्त, सन्तीत्युत्तरम् । पुनः पृच्छति मद्भुक्: 'तुज्ज्ञे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः 'समुद्रस्स पारगयाइं रुवाइं पासह' समुद्रस्य पारगतानि रूपाणि पश्यथ समुद्रपारवर्तिपदार्थजातस्य किं स्वरूपमितोऽवस्थिताः पश्यथ किमिति मद्भुक्स्याज्ञयः । ते कथयन्ति 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः नैव पश्याम इतिभावः । 'अत्थि णं आउसो' सन्ति खलु आयुष्मन्तः । 'देवलोगगयाइं रुवाइं' देवलोकगतानि रूपाणि मादृशानामविषयाः देवलोकगताः पदार्थाः सन्ति किमिति प्रच्छकाशयः, कथयन्ति ते अन्ययूथिकाः 'हंता अत्थि' हन्त सन्ति तत्रापि देवलोकं पदार्थी इति 'तुज्ज्ञे णं आउसो' यूयं खलु आयुष्मन्तः । 'देवलोगगयाइं रुवाइं पासह' देवलोकगतानि रूपाणि पश्यथ,

पर चक्षुर्विषयातीत (दृष्टि से देखने में नहीं आवे ऐसे) पदार्थ है क्या ? उत्तर में उन्होंने कहा—'हंता अत्थि' हां मद्भुक् । समुद्र के दूसरे तट पर पदार्थ हैं । पुनः मद्भुक् ने उनसे प्रश्न किया । 'तुज्ज्ञेणं आउसो ! समुद्रस्स पारगयाइं रुवाइं पासह' हे आयुष्मन्तो ! क्या तुम लोग समुद्र के अपर पारवर्ती पदार्थों के रूपको देखते हो ? उत्तर में उन्होंने कहा 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मद्भुक् ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् समुद्र के अपर पारवर्ती पदार्थों के रूपको हम नहीं देखते हैं । अब मद्भुक् ने उनसे पुनः ऐसा पूछा 'अत्थि णं आउसो ! देवलोगगयाइं रुवाइं' हे आयुष्मन्तो ! देवलोक में रहे हुए पदार्थ जो कि हम लोगों के अविषय हैं क्या ? उत्तर में अन्ययूथिकों ने कहा—'हंता अत्थि' हां मद्भुक् ! देवलोक में पदार्थ हैं । पुनः मद्भुक् ने उनसे पूछा—'तुज्ज्ञेणं आउसो ! देवलोगगयाइं रुवाइं

न जेधं शकाय तेवा पदार्थो छे के नडिं ? तेना उत्तरमां तेओओे कहुं के— "हंता ! अत्थि" हा मद्भुक् ! समुद्रना भील किनारे पदार्थो छे, ते पछी इरीने मद्भुके पूछ्युं के "तुज्ज्ञे णं आउसो समुद्रस्स पारगयाइं रुवाइं पासह" हे आयुष्मन्तो ! कहे। तमे सौ समुद्रना भील किनारा पर रहेला पदार्थोना इप जेधं शको छे ? तेना उत्तरमां तेओओे कहुं के "णो इणट्ठे समट्ठे" हे मद्भुक् समुद्रना भील किनारे रहेला पदार्थोना इपने ओओे जेधं शकता नथी इरीने मद्भुक् श्रावके तेओेने पूछ्युं के— "अत्थि णं आउसो ! देवलोगगयाइं रुवाइं" हे आयुष्मन्तो ! देवलोकमां पदार्थो विद्यमान छे ? तेना उत्तरमां अन्ययूथिकेओे कहुं के— "हंता अत्थि" हा मद्भुक् देवलोकमां पदार्थो रहेला छे, इरीथी मद्भुके तेओेने पूछ्युं के— "तुज्ज्ञे ण आउसो देवलोगगयाइं रुवाइं पासह" हे आयुष्मन्तो ! तमे ते देवलोकमां रहेला इपो जेधं शको छे ?

દેવલોકવર્તમાનપદાર્થજાતાનાં પ્રત્યક્ષં ભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયન્તિ 'ળો
હણદે સમદે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, પરલોકગતપદાર્થઃ, પરલોકગત પદાર્થજાતાનાં પ્રત્યક્ષં
ન ભવતીતિ । 'એવામેવ આડસો' એવમેવ આયુષ્મન્તઃ ! 'અહં વા તુજ્ઞે વા અન્નો વા
છઝમત્યો' અહં વા યૂયં વા અન્યો વા છઝસ્થઃ ' જહ જો જં ન જાણહ ન પાસહ તં
સવ્વં ન ભવહ' યદિ યો યં ન જાનાતિ ને પચ્ચતિ તત્સર્વં ન ભવતિ કિમ્ ? 'એવં
મે સુવહુણ્ણે ન ભવિસ્સહ' એવં તદા સુવહુલો લોકો ન ભવિષ્યતિ યદિ પ્રત્ય-
ક્ષનિવૃત્તિમાત્રાત્ નિવૃત્તિમાત્રાત્ વસ્તુતામભાવો ભવેત્તદા ભવત્કથનાનુસારેણ પવનાદિ
દેવલોકસ્થિતવહુપદાર્થતામભાવઃ પ્રસજ્યેત અતઃ યો યં પચ્ચતિ તસ્ય કૃતે
તદ્વસ્તુ પ્રત્યક્ષં ન ભવતિ ન તાત્તા તાદૃશપદાર્થજાતસ્યાભાવો ભવતીતિ ।

પાસહ' હે આયુષ્મન્તો ! તુમ લોગ કયા ડન દેવલોકગત પદાર્થો' કે રૂપ
કો દેખતે હો ? ઉત્તર મેં ડન લોગો'ને કહા 'ળો હણદે સમદે' હે મદ્રુક !
યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । અર્થાત્ તુમ લોગો' કો દેવલોકગત પદાર્થો' કા
પ્રત્યક્ષ નહીં હોતા હૈ । 'એવામેવ આડસો ! અહં વા તુજ્ઞે વા અન્નો વા
છઝમત્યો જહ જો જં ન જાયહ, તં સવ્વં' હસી પ્રકાર સે હે આયુષ્મન્તો !
મેં અથવા તુમ સવ ચા દૂસરા કોઈ છઝસ્થ જો જિસ પદાર્થ કો નહીં
જાનતા હૈ । યા નહીં દેખતા હૈ તો કયા વહ નહીં હૈ । એસા માના જાતા
હૈ ? 'એવં મે સુવહુણ્ણે ન ભવિસ્સહ' યદિ એસી વાત માની જાવે કિ
જો પ્રત્યક્ષ સે પ્રતીત નહીં હોતા હૈ ડસ વસ્તુ કા અભાવ હૈ તો આપકેં ડસ
કથન કે અનુસાર પવનાદિકોં કા દેવલોક સ્થિત પદાર્થો' કા અભાવ
માનના પડેગા-હસલિયે જો જિસે નહીં દિખતા હૈ । ડસકેલિયે વહ વસ્તુ
પ્રત્યક્ષ નહીં હોતી હૈ એતાવતા તાદૃશ પદાર્થ જાત કા અભાવ હોતા હૈ

ઉત્તર—“ળો હણદે સમદે” હે ૨૬૬ ! આ કથન બરોબર નથી, અર્થાત્
આપણે દેવલોકમાં રહેલા પદાર્થોનાં રૂપને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતા નથી. 'એવા
મેવ આડસો અહં વા તુજ્ઞે વા અન્નો વા છઝમત્યો જહ જો જ ન જાણહ ન પાસહ
તં સવ્વં' હે આયુષ્મન્તો ! હું અથવા તમે અગર ખીને કોઈ છઝસ્થ જે
પદાર્થને જાણતો નથી અથવા દેખતો નથી. તેથી શું તે પદાર્થ છે
જ નહિ તેમ કહી શકાય છે ? “એવં સુવહુણ્ણે ન ભવિસ્સહ” જે એમજ
માની લેવામાં આવે કે—પ્રત્યક્ષ રીતે જોઈ ન શકાય તે વસ્તુનો અભાવ છે,
તો એ કથનના આધારથી પવન વિગેરેનો અને દેવલોકમાં રહેલા પદાર્થોનો
અભાવ જ માનવો પડશે.—તેથી જે વસ્તુ જેનાથી જોઈ શકાતી નથી તેને
તે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી તેવા પદાર્થનો અભાવ જ હોય છે એવું કથન

‘त्तिकट्टु’ इति कृत्वा एवं रूपेणेत्यर्थः तेणं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ’ तान् खल्ल
अन्ययूथिकान् एवं—यथोक्तप्रकारेण प्रतिहन्ति परामवति मद्दुकुः ‘एवं पडिहणित्ता’
एवं यथोक्तक्रमेण परान् प्रतिहत्थ—पराभूय’ जेणेव गुणसिलए चेइए’ यत्रैव
गुणशिलकं चैत्थम् । ‘जेणेव समणे भगवं महावीरे’ यत्रैव श्रमणो भगवान् महा-
वीरः ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैव उपागच्छति’ उवागच्छित्ता उपागत्य ‘समणं
भगवं महावीरं’ श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ‘पंचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवा-
सइ’ पञ्चविधेन—पञ्चप्रकारेण अभिगमेन यावत् पर्युपास्ते यावत्पदेन वन्दननमस्का-
रादीनां ग्रहणं भवतीति, मद्दुयाइ समणे भगवं महावीरे’ हे मद्दुक ! इति
श्रमणोभगवान् महावीरः, हे मद्दुक ! इत्येवं रूपेण मद्दुकं संबोध्य श्रमणो भग-
वान् महावीरः ‘मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी’ मद्दुकं श्रमणोपासकम् एवं—

ऐसा कथन तो ठीक नहीं माना जा सकता । ‘त्ति कट्टु तेणं अन्नउत्थिए
एवं पडिहणइ’ इस प्रकार के युक्ति पूर्ण कथन से मद्दुक आवकने उन
अन्ययूथिकों को परास्त कर दिया । ‘एवं पडिहणित्ता जेणेव गुणसिलए
चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ’ और परास्त
करके वह जहां गुणशिलक उद्यान था, और उसमें भी जहां श्रमण
भगवान् महावीर थे वहां पर आया । ‘उवागच्छित्ता’ वहां आकरके
उसने ‘समणं भगवं महावीरं’ उसने श्रमण भगवान् महावीर को ‘पंच-
विहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ’ पांच प्रकार के अभिगम से यावत्
पर्युपासना की यहां यावत्पद से वन्दना नमस्कार आदि पदों का ग्रहण
हुआ है । ‘मद्दुयाइ समणे भगवं महावीरे’ हे मद्दुक ! इस प्रकार से
सम्बोधित करके श्रमण भगवान् महावीरने ‘मद्दुयं समणोवासयं एवं

कैथं रीते योग्य मानी शक्य नहिं. “त्तिकट्टु तेणं अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ”
आ. रीते युक्ति युक्त कथनथी मद्दुक आवके ते अन्ययूथिकोने पराजित कर्था.
“एवं पडिहणित्ता जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव
उवागच्छइ” आ. रीते ते अन्ययूथिकोने पराजित कर्था पछी ते मद्दुक आवके न्यां
लगवान् महावीर स्वाभी गिराजमान होता त्यां ते आये. “उवागच्छित्ता”
त्यां आवीने तेणु “समणं भगवं महावीरं” श्रमणु लगवान् महावीर स्वाभीने
“पंचविहेणं अभिगमेणं जाव पज्जुवासइ” पांच प्रकारना अलिगमथी यावत्प-
र्युपासना करी यावत्पदथी वंदन नमस्कार विजेरे पढे अणु तथा छे. “मद्दु-
याइ समणे भगवं महावीरे” छे मद्दुक ओ प्रमाणु संबोधन करीने श्रमणु
लगवान् महावीरे “मद्दुयं समणोवासयं एवं वयासी” ते मद्दुक आवकने

વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-ઉક્તવાન્ 'સુદ્દુઃખં મદ્દુયા' સુદ્દુઃખલ મદ્રુક ! 'તુમં તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' ત્વં તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમવાદીઃ, 'સાહુ ણં મદ્દુયા તુમં તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' સાધુ ધુલ મદ્રુક ! ત્વં તાન્ અન્યયૂથિકાનેવમવાદીઃ, હે મદ્રુક ! સાધુ ત્વયા કૃતં યત્ અન્યયૂથિકાન્ મતિ એવમુક્તવાન્ યદહં ન જાનામીતિ, અન્યથા અજાનન્નપિ યદિ જાનામિ હત્યભાષ્યસ્તદાઠ્ઠદાદીના-માશાતનાકારકોઽભવિષ્યઃ, ઇતિ સાધુવાદિત્વે કારણં દર્શયન્નાહ-‘જે ણં મદ્દુયા’ યત્ ધુલ મદ્રુક ! ‘અટ્ટં વા હેઝં વા પસિણં વા વાગરણં વા’ અર્થં વા હેતું વા પ્રશ્નં વા વ્યાકરણં વા’ અન્નાયં અદિટ્ટં અસ્સુયં અમયં અવિણ્ણાયં’ અજ્ઞાતમ્ અદ્દષ્ટમ્ અશ્રુતમ્ અમતમ્ અવિજ્ઞાતમ્ ‘વહુજણમજ્ઞે આઘવેહ પન્નવેહ જાવ ઉવદંસેહ’ વહુજનમધ્યે આરૂપાતિ પ્રજ્ઞાપયતિ યાવદુપદર્શયતિ યાવત્પદેન

વયાસી’ उस मद्रुक आवक से ऐसा कहा-‘सुदुःखं मदुया तुमं ते अन्न उत्थि ए एवं वयासी साहु णं मदुया। तुमं ते अन्न उत्थि ए एवं वयासी’ हे मद्रुक ! तुमने बहुत अच्छा किया हे मद्रुक ! तुमने बहुत अच्छा किया जो तुमने उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा कि-मैं नहीं जानता हूं नहीं जानते हुए भी मैं जानता हूं’ ऐसा कह देते तो तो अर्हदादिकों की आशातना के करनेवाले होते इसी बातको स्पष्ट करते हुए प्रभु उससे कहते हैं-‘जे णं मदुया ! अट्टं वा हेउं वा, पसिणं वा, वागरणं वा अन्नायं अदिट्टं अस्सुयं अमयं अविण्णायं बहुजणमज्झे आघवेह, पन्नवेह जाव उवदंसेह’ हे मद्रुक ! जो जिस अर्थ को, हेतु को, व्याकरण को जो कि अज्ञात हो, अदृष्ट हो, अश्रुत हो अमत हो और अविज्ञात हो अनेक-जनों के बीच में कहता है । प्रज्ञापित करता है, यावत् उसका उपदर्शन

‘ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું—“સુદ્દુઃખં મદ્દુયા તુમં તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી” તે મદ્રુક તમે ધણું સારું કયું છે મદ્રુક તમે બહુ જ ઉત્તમ કયું છે તે અન્યયૂથિકાને એવું કહ્યું કે--હું બાણુતો નથી. અથવા ન બાણુવા છતાં પણ હું બાણું છું. એવું કહ્યું હોત તો અહંતોની આશાતના કરવાવળા બનવું પડત. આજ વાતને વધારે સ્પષ્ટ કરવા પ્રભુ કહે છે કે--“જે ણં મદ્દુયા ! અટ્ટં વા, હેઝં વા, પસિણં વા, વાગરણં વા, અન્નાયં અદિટ્ટં અસ્સુયં અમાયં અવિણ્ણાયં વહુજણમજ્ઞે આઘવેહ, પન્નવેહ, જાવ ઉવદંસેહ” છે મદ્રુક ! જે કોઈ જે અર્થને, હેતુને, પ્રશ્નને વ્યાકરણને કે જે અજ્ઞાત હોય, અદૃષ્ટ હોય, અશ્રુત હોય, અમાન્ય હોય અને અવિજ્ઞાત હોય તેને અનેક જનોમાં કહે છે, પ્રજ્ઞા-

ભાષતે પ્રરૂપયતિ દર્શયતિ પ્રદર્શયતીત્યાદીનાં ગ્રહણં ભવતીતિ 'સે ણં અરિહંતાણં આસાયણાણ વદ્દહ' સ સ્વલ્લુ અર્હંતાણ્ આશાતનાયાં વર્તતે, તથા 'અરિ-
હંત-પન્નત્તસ્સ ધમ્મસ્સ આસાયણાણ વદ્દહ' અર્હંતપ્રજ્ઞત્તસ્ય ધર્મસ્ય આશાતનાયાં
વર્તતે યો જાનન્નપિ લોકેભ્યઃ પ્રજ્ઞાપયતિ પ્રદર્શયતિ વા સ ભગવતો ભગવત્પરુપિ-
તસ્ય ધર્મસ્ય ચ વિરાધનાં કરોતિ-इत्यर्थः તથા 'કેવલીણં આસાયણાણ વદ્દહ'
કેવલિનામ્ આશાતનાયાં વર્તતે' કેવલિપન્નત્તસ્સ ધમ્મસ્સ આસાયણાણ વદ્દહ'
કેવલિપ્રજ્ઞત્તસ્ય ધર્મસ્ય આશાતનાયાં વર્તતે 'તે સુદ્દુગં તુમં મદ્દુયા' તત્ સુદ્દુ-
સ્વલ્લુ ત્વં મદ્દુક ! 'તે અન્નઉત્થિણ એવં વયાસી' તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમવાદીઃ
યસ્માત્કારણાત્ યો યં ન જાનાતિ ન પશ્યતિ તસ્ય વસ્તુનો વહુજનમધ્યે પ્રરૂપણે

કરતા હૈ યાવત્-उस पर आधण करता है, उसकी प्ररूपणा करता है,
उसे दिखाता है। उसे प्रदर्शित करता है। 'से णं अरिहंताणं आसायणाए वदद्दह' वह अर्हन्तों की आशातना में रहता है। तथा-'अरिहंत पन्नत्तस्स
धम्मस्स आसायणाए वदद्दह' अर्हन्तप्रणीत धर्म की आशातना में रहता
है तात्पर्य यह है कि जो पूर्वोक्त अर्थादिकों को नहीं जानता हुआ भी
लोकों के लिये उनकी प्ररूपणा करता है। अथवा प्रदर्शन करता है वह
भगवत्प्रतिपादित धर्म की विराधना करता है। तथा 'केवलीणं आसा-
यणाए वदद्दह' केवलियों की आशातना में रहता है अर्थात् उनकी आशा-
तना करता है। 'केवलपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वदद्दह' तथा
केवलिप्रज्ञत धर्म की आशातना करता है। 'ते सुदुगं तुमं मदुया। ते
अन्न उत्थिण एवं वयासी' तो हे मद्दुक ! तुमने अच्छा किया जो उन
अन्ययूथिकों से ऐसा कहा कि जो जिसको नहीं जानता है, नहीं देखता

પિત કરે છે, યાવત્ તેને પ્રરૂપિત કરે છે અને તેને ભાષા દ્વારા વર્ણવે છે.
'સે ણં અરિહંતાણં આસાયણાણ વદ્દહ' તે મનુષ્ય અર્હંત ભગવાનની આશાતના
કરવાવાળો અને છે. તેમ જ "અરિહંતપન્નત્તસ્સ ધમ્મસ્સ આસાયણાણ વદ્દહ"
અર્હંત ભગવાનોએ ઉપદેશેલા ધર્મની આશાતના કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે—જે પૂર્વોક્ત અર્થાદિને ન જાણવા છતાં પણ લોકોની આગળ તેની
પ્રરૂપણા કરે છે. અથવા તેને વર્ણવે છે તે વ્યક્તિ ભગવાનની અને ભગવત્પ્રતિ-
પાદિત ધર્મની આશાતના કરે છે. તથા—"કેવલીણં આસાયણાણ વદ્દહ" કેવલી
પ્રજ્ઞત ધર્મની આશાતના કરે છે. "તે સુદ્દુગં તુમં મદ્દુયા। તે અન્નઉત્થિણ એવં
વયાસી" તો હે મદ્દુક ! તમેએ ઉત્તમ ક્યું કે તે અન્યયૂથિકોને એવું કહ્યું.
જે કોઈ જે પદાર્થને કોઈ જાણતા નથી. કે દેખતા નથી, તેની અનેક સમુ-

કૃતે સતિ અર્હદાઘાજ્ઞાયાઃ તદીયધર્મસ્ય ચ વિરાધનં ભવતિ તસ્માત્ કારણાત્ યત્
ત્વમ ન્યયૂથિકાન્ પ્રતિ પશ્ચાસ્તિકાયવિષયકાજ્ઞાનસ્ય કથનં કૃતં તત્ સમ્યગેવ-
કૃતમિત્યર્થઃ ‘સાહુ ણં તુમં મદ્દુયા જાવ એવં વયાસી’ સાધુ સમ્યક્ ચલુ ત્વં મદ્રુક !
યાવત્ એવમ્ પૂર્વોક્તપ્રકારેણ અઘાદોઃ, અત્ર યાવદ્ પદેન ‘તે અન્નઉત્થિર એવં’
इत्यस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । तए णं मद्दुए समणोवासए’ ततः खलु-भगवतोऽनुमो-
दनानन्तरं मद्रुकः श्रमणोपासकः ‘समणेणं भगवया महावीरेण’ एवं वुत्ते समाणे’
श्रमणेन भगवता महावीरेण ए’मुक्तः सन् हृदुतुट्टे’ हृष्टतुष्टः ‘समणं भगवं महा-
वीरं वंदइ नमंसइ’ श्रमणं भगवन्तं महावीर वन्दते नमस्यति’ वन्दित्वा नमस्यित्वा
‘णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ’ नात्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते, नातिदूरे नाति

है । उसकी अनेकजनों के बीच में प्रवृत्तता करने पर अर्हदादिकों की
और उनके धर्म की विराधना होती है । इस कारण जो तुमने अन्ययू-
थिकों के प्रति पंच अस्तिकाय विषयक अज्ञान का कथन किया वह
अच्छा ही किया है । अतः ‘साहू णं तुमं मद्दुया ! जाव एवं वयासी’ हे
मद्रुक ! तुम बहुत अच्छे हो जो तुमने पूर्वोक्त रूप से कहा यहां यावत्
पद से ‘ते अन्नउत्थिए एवं’ इसका ग्रहण हुआ है । ‘तए णं मद्दुए समणो-
वासए’ इस प्रकार से भगवान् द्वारा की गई अनुमोदना के बाद उस
श्रमणोपासक मद्रुक ने जब ‘समणेणं भगवया महावीरेण एवं वुत्ते
समाणे’ श्रमण भगवान् महावीर के द्वारा वह इस प्रकार से कहा गया
तब ‘हृदुतुट्टे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ’ हृष्टतुष्ट हृदयवाले
होकर श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया ‘वंदित्ता
नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ’ वन्दना नमस्कार कर फिर वह

દાયમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી અહંતાદિકોની અને તેઓએ પ્રણીત ધર્મની વિરાધના
થાય છે, તે કારણે તમેએ અન્યયૂથિકોને પંચ અસ્તિકાયના સંબંધમાં તેઓના
અજ્ઞાનનું કથન કર્યું તે ઠીક જ કર્યું છે. “સાહુ ણં તુમં મદ્દુયા !
જાવ એવં વયાસી” છે મદ્રુક ! તમેએ જે પૂર્વોક્ત રૂપે વર્ણવ્યું છે તે ઘણું જ
ઉત્તમ કર્યું છે. અહિયાં યાવત્પદથી ‘તે અન્નઉત્થિર એવં વયાસી’ આ વાક્ય
અહણુ કરાયું છે. ‘તए णं मद्दुए समणोवासए’ ભગવાને આ રીતે મદ્રુક શ્રાવકના
કથનને સમર્થિત કર્યું તે પછી તે શ્રમણોપાસક મદ્રુકે બયારે “समणेणं भगवया
एवं वुत्ते समाणे” ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે “हृदु-
तुट्टे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ” હૃષ્ટતુષ્ટ હૃદયવાળો થઈને શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદિત્તા નમંસિત્તા ણચ્ચાસન્ને

સમીપે વા સ્થિતો ભગવન્તં ત્રિવિધયા પર્યુપાસનયા કાયિકયાદિરૂપયા પર્યુપાસ્તે
 इत्यर्थः 'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः मद्भुक्कस्य विनयेन पर्युपासनानन्तरं
 खलु श्रमणो भगवान् महावीरः 'मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया । मद्दुकाय श्रमणोपासकाय तस्यै च यावत् परिषत्
 प्रतिगता, भगवता धर्मकथा कथिता मद्भुक्कुदिश्य तथा परिषदं चोद्दिश्य, तदनन्तरं
 भगवतो वन्दनादिकं कृत्वा परिषत् प्रतिगतेति, अत्र यावत्पदेन 'महतिमहाल-
 याए' इत्यारभ्य 'परिसा' इत्यन्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राह्यः 'तए णं मद्दुए समणोवा
 सए' ततः खलु मद्भुक्कः श्रमणोपासकः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य
 भगवतो महावीरस्य 'जाव निसम्म हट्ठतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ' यावत् निश्चय

उनके समक्ष अपने उचित स्थान पर बैठ गया और वहीं से वह त्रिविध पर्युपासना से कायिक, वाचिक और मानसिक पर्युपासना से—उनकी पर्युपासना करने लगा । 'तए णं समणे भगवं महावीरे' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने 'मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया' श्रमणोपासक मद्भुक् के लिये और उस परिषदा के के लिये धर्मकथा कही, इस कथित धर्मकथा को सुनकर और भगवान् को वन्दना आदि कर परिषदा विसर्जित हो गई यहां यावत्पद से 'महतिमहालयाए' से लेकर 'परिसा' यहाँ तक का पाठ सब गृहीत हुआ है । 'तए णं मद्दुए समणोवासए' इसके अनन्तर श्रमणोपासक मद्भुक् प्रभु से धर्मकथा सुनकर और उसे हृदय में धारण कर हट्टतुष्ट होते हुए उनसे प्रश्नों को पूछा यही ध्यान 'समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव निसम्म हट्टतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की

जाव पज्जुवासइ' વાંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી ભગવાનની સમીપમાં પોતાના ઉચિત સ્થાને બેસી ગયો અને ત્યાંથી જ કાયિક, વાચિક, અને માનસિક પર્યુપાસનાથી તેઓની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો. "તए णं समणे भगवं महावीरे" તે પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ "मद्दुयस्स समणोवासगस्स तीसे य जाव परिसा पडिगया" શ્રમણોપાસક મદ્ભુકને તથા ત્યાં એટલી થયેલ પરિષદાને ધર્મકથા કહી. તે ધર્મકથાને સાંભળીને અને ભગવાનને વાંદના નમસ્કાર કરીને પરિષદા પોતપોતાને સ્થળે પાછી ગઈ. અહિયાં યાવત્ પદથી "महतिमहालयाए" થી લઈને "परिसा" અહીં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. "तए णं मद्दुए समणोवासए" તે પછી શ્રમણોપાસક મદ્ભુકે પ્રભુની પાસેથી ધર્મકથા સાંભળીને અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને હટ્ટતુષ્ટ થઈને પ્રભુને પ્રશ્નો પૂછ્યા. આજ વાત "समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव निसम्म हट्टतुट्ठे पसिणाइं पुच्छइ"

દૃષ્ટુઃ પ્રશ્નान् पृच्छति, अत्र यावत्पदेन धर्मकथादि श्रवणादिकं सर्वं ज्ञातव्यम्, भगवतो मुखात् देशनां श्रुत्वा हृदि अवधार्य च अतिशयेन प्रसन्नचित्तो भूत्वा प्रश्नान् अपृच्छदिति भावः । 'पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियायइ' प्रश्नान् पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददाति 'परियाइत्ता' पर्यादाय 'उट्ठाए उट्ठेइ' उत्थया उत्तिष्ठति 'उट्ठाए उट्ठित्ता' उत्थया उत्थाय 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति 'वंदित्ता नमंसित्ता जाव पडिगए' वन्दित्वा नमस्यत्वा यावत्प्रतिगतः अत्र यावत्पदात् मद्रुकः श्रमणोपासकः यामेव दिशमाश्रित्य प्रादु-
र्भूतस्तामेव दिशं प्रतिगतः, इति संग्राहम् । 'भंते ! त्ति भगवं गोयमे' भदन्त !
इति एवं रूपेण भगवन्तं संबोध्य भगवान् गौतमः 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी'

गई है । 'पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परियायइ' प्रश्नों को पूछकर फिर उसने अर्थ को ग्रहण किया 'परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ' अर्थ को ग्रहण करके फिर वह अपने आप उठा—'उट्ठाए उट्ठित्ता' अपने आप उठकर 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' उसने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की और नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नम-
स्कार कर 'जाव पडिगए' फिर वह जहां से आया था वहीं पर चला गया यहां यावत्पद से 'यामेवदिशमाश्रित्य प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगतः' इस पाठ का ग्रहण हुआ है । 'भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' हे भदन्त ! ऐसा कहकर भगवान् गौतमने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया । 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार कर 'एवं वयासी' फिर

આ સૂત્ર પાઠદ્વારા કહેલ છે. "પસિનાઈં પુચ્છિત્તા અટ્ઠાઈં પરિયાયઈ" પ્રશ્ને પૂછીને તે પછી તેણે અર્થ છે ગ્રહણ કર્યા—“પરિયાઈત્તા ઉટ્ઠાએ ઉટ્ઠેઈ” અર્થને ગ્રહણ કરીને તે પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઉઠ્યો. “ઉટ્ઠાએ ઉટ્ઠિત્તા” પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઉઠીને તેણે “સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ નમંસઈ” શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. “વંદિત્તા નમંસિત્તા” વંદના નમસ્કાર કરીને “જાવ પડિગએ” તે મદ્રુક જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાંથી પાછો ગયો. અહિયાં યાવત્પદથી “યામેવદિશમાશ્રિત્ય પ્રાદુર્ભૂતઃ તામેવ દિશં પ્રતિ ગત.” આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. “ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહા-
વીરં વંદઈ નમંસઈ”, તેઓ ગયા પછી હે ભગવન્ એ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્ ગૌતમસ્વ મીએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા’ વંદના નમસ્કાર કરીને એવં વયાસી”

वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्—वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत् ‘पभू णं भंते ।’ प्रभुः समर्थः खलु भदन्त । ‘मद्दुष्ट सप्तमोपासक’ मद्भुक्तः श्रमणोपासकः ‘देवानुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए’ देवानुप्रियाणामन्तिके समीपे यावत् प्रव्रजितुस्’ भगवान् गौतमो भगवन्तं नमस्कृत्य उक्तवान् हे देवानुप्रिय । किमयं मद्भुक्तः श्रमणोपासकः भवत्समीपे यावत्पदेन मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुं समर्थः किमिति-भावः । भगवानाह—‘णो इण्ठे’ इत्यादि । ‘णो इण्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः ‘एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ’ एवं यथैव शंखस्तथैव अरुणाभे यावद् अन्तं करिष्यतीति । साक्षादयं भत्समीपे दीक्षां न ग्रहिष्यति किन्तु यथा शंखो नाम श्रावकः द्वादशशतके प्रथमोद्देशके उक्तः तथैव अयमपि अरुणाभनामकविमाने उत्पद्य ततश्च्युत्वा महाविदेहे उत्पद्य समाराधितमोक्षमार्गः केवलज्ञानमवाप्य सेत्स्यति मोत्स्यते मोक्षयति परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति ॥सू० ३॥

उन्होंने प्रभु से ऐसा पूछा ‘पभूणं भंते । मद्दुष्ट सप्तमोपासक देवानु-प्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए’ हे भदन्त । श्रमणोपासक मद्भुक्त क्या आप देवानुप्रिय के पास धर्मका श्रवण कर झुंडित होकर अगारावस्था का परित्याग करके अनगारावस्था धारण करने के लिये समर्थ है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा—‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम । यह अर्थ समर्थ नहीं है । ‘एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ’ अर्थात् यह साक्षात् रूप से मेरे पास दीक्षा ग्रहण नहीं करेगा, किन्तु द्वादश-शतक के प्रथम उद्देशक में कथित शंख श्रावक के जैसा यह अरुणाम नामक विमान में उत्पन्न होकर और फिर वहां से चक्कर महाविदेह में उत्पन्न होगा, और वहां मोक्षमार्ग की आराधना करेगा उससे यह केवल-ज्ञान को प्राप्त कर सिद्धगति पावेगा, बुद्ध हो जावेगा, मुक्त हो जावेगा, परिनिर्वाण हो जावेगा एवं सर्वदुःखों का विनाश कर देगा ॥सू० ३॥

ते पछी तेओअे लगवान्ने आ प्रभाणु पूछथु “पभू णं भंते । मद्दुष्ट सप्तमोपासक देवानुप्पियाणं अंतियं जाव पव्वइत्तए” हे भगवन् श्रमणो-पासक मद्भुक्त आप देवानुप्रिय पास मुंडित यधने अगार अवस्थानो त्याग करीने अनगार अवस्था धारण करी शकशे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलुअे कलुं के—“णो इण्ठे समट्ठे” हे गौतम आ अर्थ अरोअर नथी. ‘एवं जहेव संखे तहेव अरुणाभे जाव अंतं काहिइ’ अर्थात् ते साक्षात् ३पथी मारी पास दीक्षा स्वीकारशे नही परंतु आरमा शतकना पडेदा उद्देशमां वल्लुवेल शंख श्रावकनी जेम आ मद्भुक्त श्रावक अङ्गुल नामना विमानमां उत्पन्न यधने ते पछी त्याधी यधीने महाविदेहमां उत्पन्न थशे. अने त्यां मोक्षमार्गनी आराधना करीने डेवणजान प्राप्त करशे अने ते पछी ते सिद्ध गति भेणवशे. अर्थात् सिद्ध थशे. बुद्ध थशे. मुक्त थशे. अने परिनिर्वात थशे, अने सर्व दुःखानो अंत करशे. ॥ सू० ३ ॥

इतः पूर्वमकरणे मद्द्रुक्शरणोपासकोऽरुणाभे विमाने देवत्वेनोत्पत्स्यते इत्युक्तम् अथ देवाधिकारात् देववक्तव्यतायेव उद्देशकसमाप्तिपर्यन्तं प्रस्तुवन् आह—
'देवे णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—देवे णं भंते ! महिद्धिण जाव महासोक्खे रूपसहस्सं विउत्थित्ता पभू अन्नमन्नेणं सद्धिं संग्गासं संग्गामित्तए हंता पभू । ताओ णं भंते ! बोदीओ किं एग जीवफुडाओ अणेग जीवफुडाओ ? गोयमा ! एगजीवफुडाओ णो अणेगजीवफुडाओ । तेसि णं भंते ! बोदीणं अंतरा किं एगजीवफुडा अणेगजीवफुडा ? गोयमा ! एगजीवफुडा णो अणेगजीवफुडा । पुरिसे णं भंते ! अंतरेणं हत्थेणं वा० एवं जहा अट्टमसए तइए उदेसए जाव नो खलु तत्थ सत्थं कमइ ॥सू० ४॥

छाया—देवः खलु भदन्त । महर्द्धिको याश्चन्महासौरयः रूपसहस्रं विकुर्व्य प्रभुरन्योऽन्येन सार्द्धं संग्रासं संग्रामयितुम् ? इन्त, प्रभुः । तेषां खलु भदन्त । तानि 'बोदीओ' शरीराणि किम् एकजीवस्पृष्टानि अनेकजीवस्पृष्टानि ? गौतम । एकजीवस्पृष्टानि नो अनेकजीवस्पृष्टानि । तेषां खलु भदन्त ! 'बोदीनां' शरीराणामंतरा एकजीवस्पृष्टा अनेकजीवस्पृष्टा ? गौतम । एकजीवस्पृष्टा नो अनेकजीवस्पृष्टा । पुरुषः खलु भदन्त । अन्तरेण हस्तेन वा० एवं यथा अष्टमशतके तृतीयो देशके यावत् नो खलु तत्र शस्त्रं कामति ॥सू० ४॥

इस सूत्र से पहिले जो श्रमणोपासक मद्द्रुक अरुणाभविमान में देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा ऐसा कहा है सो देव का अधिकार होने के कारण अब सूत्रकार उद्देशक की समाप्ति पर्यन्त देवसम्बन्धो वक्तव्यता का ही कथन करते हैं ।

'देवे णं भंते । महिद्धिण जाव महासोक्खे' इत्यादि ।

पडेला सूत्रमां श्रमणोपासक मद्द्रुक् श्रावक अरुणाल विमानमां देवनी पर्यायधी उत्पन्न यशे तेम डडेवारा न्यायुं छे, तो देवने अधिकार डेवाधी डवे सूत्रकार आ उद्देशाना अन्त पर्यन्त देव संणधी अधिकारतुं न वर्युंन करशे.

'देवे णं भंते । महिद्धिण जाव महासोक्खे' इत्यादि.

ટીકા—‘દેવે ણં મંતે !’ દેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘મહિદ્ધિં જાવ મહાસોક્ષ્ણે’ ‘મહદ્ધિકો યાવન્મહાસૌરુપઃ અત્ર યાવત્પદેન મહાયશાઃ મહાવલો મહાદ્યુતિકઃ, एतेषां विशेषणानां संग्रहो भवति ‘रूपसहस्रं विउच्चित्ता’ रूपसहस्रं विकुर्व्य ‘पभू अन्नमन्नेणं सद्धि संग्रामं संग्रामित्तए’ પ્રમુઃ અન્થોડન્થેન સાર્દ્ધં સંગ્રામં સંગ્રામયિ-તુમ્, હે મદન્ત ! મહદ્ધિકો મહાદ્યુતિકો મહાયશાઃ મહાસૌરુપો દેવઃ સહસ્રરૂપાણિ વિકુર્વ્ય મિથઃ સંગ્રામં કર્તું કિં સમર્થોડસમર્થોવેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘હંતા’ इत्यादि । ‘हंता पभू’ हन्त प्रभुः, हे गौतम ! महासौरुपादि गुणोपेतो देवो रूप-सहस्रं विकुर्व्य मितः संग्रामं કર્તું સમર્થો ભવતીર્યુત્તરમ્ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ગૌતમઃ ‘તાઓ ણં’ इत्यादि । ‘ताओ णं मंते !’ तानि स्वलु मदन्त ! ‘बौदीओ किं एग-जीवफुडाओ अणेगजीवफुडाओ’ ‘बोदयः’ शरीराणि किम् एकजीवस्पृष्टानि अने-

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રમુ સે એસા પૂછા હૈ કિ ‘દેવે ણં મંતે !’ હે મદન્ત ! જો દેવ પરિવાર વિમાન આદિ મહાકદ્ધિ સે યુક્ત હૈ । યાવત મહાયશસ્વી હૈ । મહાવલિષ્ઠ હૈ । મહાદ્યુતિક હૈ ઓર મહાસુખ સે સંપન્ન હૈ વહ એક હજાર રૂપોં કી વિકુર્વણા કરકે વ્યા ઉન વિકુર્વિત હજાર રૂપોં કે સાથ સંગ્રામ કરને કે લિયે સમર્થ હૈ ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં । હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત મહાસૌરુપાદિ વિશેષણોંવાલા દેવ હજારરૂપોં કી વિકુર્વણા કરકે ઉનકે સાથ સંગ્રામ કરને કે લિયે સમર્થ હૈ, અસમર્થ નહીં હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તાઓ ણં મંતે !’ હે મદન્ત ! ઉસ દેવકે દ્વારા જો વે હજારરૂપ વિકુર્વિત કિયે ગયે હૈં । ઉન સવ મેં એક હી જીવ હૈ ? યા ભિન્ન ૨ રૂપોં મેં ભિન્ન ૨ જીવ હૈં । અર્થાત્ વિકુર્વિત વે

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે— ‘દેવે ણં મંતે !’ હે ભગવન્ પરિવાર વિમાન વિગેરે મહાકદ્ધિવાળો જે દેવ છે, યાવત્ મહાયશસ્ત્રી છે. મહાબળવાળો છે. મહાદ્યુતિવાળો છે. અને મહાસુખવાળો છે, તે દેવ એક હજાર રૂપોની સાથે સંગ્રામ કરવા સમર્થ છે ? કે અસમર્થ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત મહાસુખ વિગેરેથી યુક્ત દેવ હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરીને તે રૂપો સાથે સંગ્રામ કરવા સમર્થ છે, અસમર્થ નથી.

દ્વિતીયી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“તાઓ ણં મંતે !” હે ભગવન્ તે દેવે જે હજાર રૂપોની વિકુર્વણા કરી છે, તે બધામાં એક જ જીવ છે ? કે અલગ, અલગ જીવ રૂપોમાં જુદા જુદા છે ? અર્થાત્ વિકુર્વિત તે બધા

કજીવસ્પૃષ્ઠાનિ વા તેષાં દેવાનાં વિકુર્વિતનાનાશરીરાણિ કિમ્ એકજીવસમ્બદ્ધાનિ
અનેકજીવસમ્બદ્ધાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि। ‘ગોયમા’ हे
गौतम ! ‘एगजीवफुडाओ णो अणेगजीवफुडाओ’ एकजीवस्पृष्ठानि नो अनेक-
जीवस्पृष्ठानि देवानां विकुर्वितनानाशरीराणि न विभिन्नजीवसंबद्धानि भवन्ति
किन्तु एकजीवसंबद्धान्येव, एकएव देवजीवः सर्वेषां शरीराणां निर्माता, तस्यैव
निर्मातु देवस्य विकुर्वितनानाशरीरैः सह संबन्धादित्युत्तरम्। पुनः प्रश्नयति
गौतमः ‘ते णं भंते !’ इत्यादि। ‘ते णं भंते !’ ते खलु भदन्त ! ‘तेसिं णं वोदीणं’
तेषां विकुर्वितशरीराणां खलु ‘अंतरा’ अन्तराणि ‘किं एग जीवफुडाओ अणेग-
जीवफुडाओ’ किम् एकजीवस्पृष्ठानि अनेकजीवस्पृष्ठानि वा ? हे भदन्त ! तेषां
देवसंबन्धविकुर्वितशरीराणामन्तराणि किमेकजीवसंबद्धानि अनेकजीवसंबद्धानि
वेति प्रश्नः, मगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एगजीव-
फुडा णो अणेगजीवफुडा’ एकजीवस्पृष्टा नो अनेकजीवस्पृष्टा, विकुर्वितशरीराणा-

રૂપ સબ એક જીવ સે સમ્બદ્ધ હૈં યા અનેક જીવોં સે સમ્બદ્ધ હૈં ? ઉત્તર
મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા૦’ હૈ ગૌતમ ! વે દેવ દ્વારા વિકુર્વિત હુએ સય
રૂપ એક હી જીવ દ્વારા સંબદ્ધિત હૈં બિન્નરૂ જીવોં સે સંબદ્ધિત નહીં હૈં।
તાત્પર્ય એસા હૈં કિ એક હી દેવ જીવ ઉન્ સબ વિકુર્વિત રૂપોં કા કર-
નેવાલા હૈં અતઃ ઉસ દેવ કા હી વિકુર્વિત ઉન નાના શરીરોં કે સાથ
સમ્બન્ધ હૈં। અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં ભંતે !૦’ હૈ ભદન્ત !
વિકુર્વિતશરીરોં કે જો અન્તર હૈં વે કયા એક જીવ સે સમ્બદ્ધિત હૈં યા
અનેક જીવોં સે સમ્બદ્ધિત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા૦’
હૈ ગૌતમ ! વે દેવદ્વારા વિકુર્વિત હુએ શરીરોં કે અન્તર અનેક

રૂપો એક જીવથી બંધાયેલ છે ? કે અનેક જીવોથી બંધાયેલા છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હૈ ગૌતમ ! તે દેવદ્વારા વિકુર્વિત થયેલા
બધા જ રૂપો એક જ જીવના સંબંધવાળા છે. જુદા જુદા જીવોના સંબંધ-
વાળા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—એક જ દેવ સંબંધી જીવ તે બધા
વિકુર્વિત રૂપોને બનાવનાર છે. તેથી વિકુર્વિત થયેલા તે અનેક શરીરો સાથે
તે દેવનો જ સંબંધ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે —“તે ણં ભંતે !” હૈ ભગવન્
વિકુર્વણા થયેલ શરીરોનું જે અંતર છે, તે શું એક જીવના સંબંધવાળું
છે કે અનેક જીવોના સંબંધવાળું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
“ગોયમા !” દેવદ્વારા વિકુર્વિત થયેલ શરીરોનું અંતર અનેક હોવા છતાં પણ

મંત્રાણિ યદ્યપિ અનેકાનિ તથાપિ તાનિ અન્તરાણિ એકજીવનિર્મિતત્વેન એકજીવ-
સ્પૃષ્ઠાન્યેવ, ન તુ અનેકજીવસ્પૃષ્ઠાનિ, હત્યુત્તરમ્ । ‘પુરિસે જં ંતે ।’ પુરુષઃ સ્વલુ
મદન્ત । ‘અંતરેણ’ અન્તરેણ—વિકુર્વિતશરીરાવયદિશેષેણ ‘હત્યેણ વા’ હસ્તેન વા
‘એવં જહા અદ્દમસપ્પ તદ્દય ઉદ્દેમપ્પ’ એવં યથા અષ્ટદશતે તૃતીયોદ્દેશકે ‘જાત્ત ણો
સ્વલુ તત્થ સત્થં કમમ્’ યાવત્ તો સ્વલુ તત્ત શત્તં ક્રામતિ હે મદન્ત । કશ્ચિત્
પુરુષઃ વિકુર્વિતશરીરાણાં મધ્યે વર્તમાનાનિ અન્તરાણિ સ્વકીયહસ્તેન વા પાદેન
વા યાવત્ શસ્ત્રેણ વા છિન્દન્ દુઃખમુત્પાદયિતું સમર્થો ભવતિ કિંમિત્યાદિ અષ્ટમ-
શતકીય તૃતીયોદ્દેશકે કથિતપ્રકારેણ પ્રશ્નગુણેન તત્ત શસ્ત્રાદિક્ષેદનદ્વારેણ
દુઃખમુત્પાદયિતું ન સમર્થો ભવતીત્યેતત્ પર્યન્તમુત્તરવાક્યમિહાધોતવ્યમિતિ, અષ્ટ-
મશતકીયતૃતીયોદ્દેશકપ્રકરણં તુ હત્યમ્, તથાદિ—‘પાણ વા હત્યેણ વા અંગુલિ-
યાપ વા સિલાગાપ વા કટ્ટેણ વા કલિંચેણ વા આમુલમાણે વા આલિહમાણે વા

હોને પર મી એક જીવ દ્વારા નિર્મિત હોને કે કારણ એક જીવ સે હી
સમ્બદ્ધિત હૈ અનેક જીવો સે સમ્બદ્ધિત નહીં હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘પુરિસે જં ંતે !’ હૈ મદન્ત !
કોઈ પુરુષ વિકુર્વિત શરીરોં કે બીચ સેં વર્તમાન અન્તરોં કો અપને હાથ
સે યા પૈર સે યા શસ્ત્ર સે છેદન દ્વારા દુઃખ ઉત્પન્ન કરને કે લિયે સમર્થ
હો સકતા હૈ કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ કિ હૈ ગૌતમ ! હસ
સમ્બન્ધ મેં જૈસા કથન અષ્ટમ શતક કે તૃતીય ઉદ્દેશક મેં ક્રિયા ગયા
હૈ વૈસા હી કથન યહાં પર કર લેના નાહિયે । તાત્પર્ય એસા હૈ કિ કોઈ
મી વ્યક્તિ શસ્ત્રાદિકોં દ્વારા છેદન કરને સે યહાં દુઃખ ઉત્પન્ન
કરને કે લિયે સમર્થ નહીં હો સકના હૈ વહ અષ્ટમ શતક કે તૃતીય
ઉદ્દેશક કા હસ સમ્બન્ધ કા કથિત પ્રકરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘પાણ વા,

એક જીવથી નિર્મિત થયેલ હોવાથી એક જીવથી જ સંબંધિત છે. અનેક જીવોથી
સંબંધિત નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે “પુરિસે જં ંતે !”
હે ભગવન્ કોઈ પુરુષ વિકુર્વિત શરીરોમાં રહેલ અંતરોને પોતાના હાથથી
અથવા પગથી અથવા હથિયાર વડે દુઃખ ઉત્પન્નવી શકે છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ આઠમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં જે
કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિંયાં પણ છે. આઠમા શતકના ત્રીજા
ઉદ્દેશકમાં કથન કરેલ પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે. “પાણ વા હત્યેણ વા, અંગુલિયાપ
વા, સિલાગાપ વા કટ્ટેણ વા કલિંચેણ વા, આમુલમાણે વા, આલિહમાણે વા,

विलिहमाणे वा अन्नयरेण वा तिव्रखेणं सत्यजाएणं आच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अगणिकाएण वा समोऽहमाणे वा तेसि जीवप्पएसणं आवाहं वा वावाहं वा करेह छविच्छेयं वा उप्पाएइ' पादेन वा हस्तेन वा अंगुलिकया वा शलाकया वा काष्ठेन वा कलिचेन वा आमृशन् वा आलिखन् वा विलिखन् वा अन्यतरेण वा तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन आच्छिन्दन् वा विच्छिन्दन् वा अग्निकायेन वा समवदहन् वा तेषां जीवप्रदेशानाम् आवाधां वा व्यावाधां वा करोति छविच्छेदं वा उत्पादयति, तत्र पादेन चरणेन हस्तेन पाणिना अंगुलिकया-ऊरुचरणाद्यवयवविशेषेण शलाकया-लोहादिरचितया, काष्ठेन-खदिरादिदारुखण्डेन, कलिचेन-वंशनिर्मितकंचिकया आमृशन्-स्पर्शं कुर्वन्, आलिखन् सकृदल्पं वा संघर्षयन्, विलिखन् विशेषतो घर्षयन्, शस्त्रप्रहारेण आच्छिन्दन् सकृत् कर्तयन् विच्छिन्दन्-विशेषतः कर्तयन् अग्निकायेन वा समवदहन्-वह्निना ज्वालयन् तेषां जीवप्रदेशानां वाधां-दुःखम् व्यावाधां-विशेषतो दुःखं वा करोति छविच्छेदं-शरीराकारच्छेदं उत्पादयति-किमित्यर्थः, भगवानाह-‘णो इण्टे समट्टे’ नायमर्थः समर्थः इति ॥ सू० ४ ॥

हत्थेण वा अंगुलियाए वा सिलागाए वा कट्टेण वा कलिचेण वा आमु समणे वा आलिहमाणे वा विलिहमाणे अन्नयरेण वा तिव्रखेणं सत्थ-जाएणं आच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अगणिकाएण वा समोऽह-माणे वा तेसि जीवप्पएसणं आवाहं वा वावाहं वा करेह छविच्छेयं वा उप्पाएइ' इस पाठ का भावार्थ ऐसा है कि-गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! क्या कोई जीव उन जीव प्रदेशों को पैर से, या हाथ से, या लोहादिक की शलाका से-शलाह से खैर आदि की लकड़ी से, या वांस की पंच से स्पर्श करता हुआ बार २ कुरेदता हुआ घिसता हुआ विशेषरूप से रगड़ता हुआ शस्त्र के प्रहार से छेदता हुआ एक ही बार काटता हुआ उन्हें दुःख पहुंचा सकता है या उनका छविच्छेद कर

विलिहमाणे वा, अन्नयरेण वा, तिव्रखेणं, सत्थजाएणं अच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अगणिकाएण वा, समोऽहमाणे वा, तेसि जीवप्पएसणं, आवाहं वा वावाहं वा करेह छविच्छेयं वा उप्पाएइ' आ पाठने भावार्थ-आ प्रभाणु छे. के-गौतमस्वामीने प्रभुने ओपुं पूछयुं छे के-हे भगवन् कोठं लुव ते लुव प्रदेशोने पगथी अथवा हाथथी अथवा आंगणीओथी अथवा दोअ'उना सणीयाथी-अथवा ओर विगेरेनी लाकडीथी अथवा वांसनी सणीथी स्पर्श करतो बारंवार क्यरतो-घसतो विशेष रुपथी घसतो शस्त्रना प्रहारथी छेदन करतो ओठ बार कापतो थके तेने दुःख उपजानी शके छे ? अथवा तेने छविच्छेद-अंगसंग

મૂલ્ય—અત્થિ ણં મંતે ! દેવાસુરાણં સંગામે ? હંતા અત્થિ ।
 દેવાસુરેસુ ણં મંતે ! સંગામેસુ વહમાણેસુ કિન્નં તેસિં દેવાણં
 પહરણરયણત્તાણ પરિણમદ્દ ? ગોયમા ! જન્નં તે દેવા તણં વા
 કટ્ટં વા પત્તં વા સકરં વા પરામુસંતિ તં ણં તેસિં દેવાણં પહરણ-
 રયણત્તાણ પરિણમદ્દ । જહેવ દેવાણં તહેવ અસુરકુમારાણં ? ણો
 હ્ણદ્દે સમદ્દે, અસુરકુમારાણં દેવાણં ણિચ્ચં વિઝવિચ્ચા પહરણ-
 રયણા પન્નત્તા ॥સૂ. ૫॥

છાયા—અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! દેવાસુરાણં સંગ્રામઃ ? હન્ત, અસ્તિ દેવાસુરેષુ
 સ્વલ્લ મદન્ત ! સંગ્રામેષુ વર્તમાનેષુ કિં તેષાં દેવાનાં પ્રહરણરત્નતયા પરિણમતિ ?
 ગૌતમ ! યત્ સ્વલ્લ તે દેવાઃ ત્વં વા કાઠં વા પત્રં વા શર્કરાં વા પરામૃશન્તિ તત્
 સ્વલ્લ તેષાં દેવાનાં પ્રહરણરત્નતયા પરિણમતિ । યથૈવ દેવાનાં તથૈવ અસુરકુમારા-
 ણામપિ ? (વિષયે પ્રશ્નઃ), નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અસુરકુમારાણાં દેવાનાં નિત્યં
 વિકુર્વિતાનિ પ્રહરણરત્નાનિ પ્રજ્ઞાસાનિ ॥સૂ. ૫॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે !’ અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘દેવાસુરાણં સંગામે’ દેવા-
 સુરાણં સંગ્રામઃ હે મદન્ત ! દેવાસુરયોર્મધ્યે કદાચિત્ સંગ્રામઃ—યુદ્ધં ભવતિ કિમિતિ
 પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘હંતા’ इत्यादि । ‘હંતા અત્થિ’ હન્ત ! અસ્તિ હે ગૌતમ ! દેવા-

સક્તા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા—‘જો હ્ણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! યહ
 અર્થ સ્વમર્થ નહીં હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

અત્થિ ણં મંતે ! દેવાસુરાણં સંગામે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘અત્થિ ણં
 મંતે ! દેવાસુરાણં’ હે મદન્ત ! દેવ ઓર અસુરોં કે વીચ મેં કયા કમી
 યુદ્ધ બી હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘હંતા અત્થિ’ હે ગૌતમ ! દેવ

કરી શકે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે—“જો હ્ણદ્દે સમદ્દે” હે ગૌતમ
 આ અર્થ બરોબર નથી. ॥સૂ. ૪॥

“અત્થિ ણં મંતે ! દેવાસુરાણં સંગામે” इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—
 “અત્થિ ણં મંતે ! દેવાસુરાણ” હે ભગવન્ દેવ અને અસુરોને પરસ્પર કોઈ વખતે
 યુદ્ધ થાય છે ?

સુરાણામપિ સંગ્રામો ભવત્યેવ, રાગદ્વેષો हि संग्रामस्य कारणम् रागद्वेषौ च संसारि-
मात्रे एव भवतः, देवासुरावपि संसारिभावं नातिक्रामतः चतो अवश्यमेव भवति
तयो युद्धमिति उत्तरपक्षाशय इति । संग્રામસ્ય શસ્ત્રસાધ્યત્વેન શસ્ત્રસંબન્ધે પ્રશ્નયન્
આહ—‘દેવાસુરેસુ’ इत्यादि । ‘દેવાસુરેસુ ણં મંતે !’ દેવાસુરેષુ खलु भदन्त ! संग-
મેસુ वट्टमाणेसु’ संग्रामेषु वर्तमानेषु ‘किन्नं तेहिं देवाणं पहरणरयणत्ताए परिण-
मइ’ किं खलु तेषां देवानां पहरणरयणतया परिणमति ? यदा देवासुरयोः संग्रामो
भवति तस्मिन् समये देवानां किं तद्वस्तु यत् श्रेष्ठशस्त्रतया परिणमति, तस्य शस्त्रं
किमिति प्रश्नाशयः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जन्नं
ते देवा तणं वा कट्ठं वा’ यत् खलु ते देवाः तृणं वा काष्ठं वा ‘पत्तं वा सक्करं
वा’ पत्रं वा शर्करां वा शर्करानाम-पापाणस्य सूक्ष्मखण्डम् ‘परासुसंति’ परामृशन्ति

और असुरों के पीच में युद्ध होता है । क्योंकि संग्राम का कारण राग
और द्वेष हुआ करता है । ये रागद्वेष समस्त संसारी जीवों में वर्तमान
रहते हैं । देव और असुर भी संसारी ही हैं अतः इसी कारण से इनमें
भी अवश्य ही युद्ध होता है संग्राम शस्त्रसाध्य होता है अतः वहां
शस्त्र कहां से उनके पास आते हैं ? इस विषय में प्रश्न करते हुए गौतम
उनसे पूछते हैं—‘देवासुरेसु’ इत्यादि हे भदन्त ! जब देव और असुर-
संग्राम में वर्तमान रहते हैं । अर्थात् जब इन दोनों का संग्राम छिड़
जाता है—उस समय देवों के कौनसी वस्तु श्रेष्ठ शस्त्ररूप से परिणत
होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! जन्नं ते देवां’ हे गौतम !
संग्राम में रत देव जिस तृण को अथवा काष्ठ को, अथवा पत्र को

તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“હિતા ભલ્લિ” હે ગૌતમ ! દેવ અને
અસુરોને પરસ્પર યુદ્ધ થાય છે, રાગ અને દ્વેષના કારણે યુદ્ધ થાય છે. આ
રાગ દ્વેષ સધળા સંસારી જીવોમાં રહે જ છે. દેવ અને અસુર પણ સંસારી
જ છે. આ કારણથી તેઓમાં પણ જરૂર યુદ્ધ થાય છે. સંગ્રામ શસ્ત્રસાધ્ય
હોય છે. તેથી ત્યાં તેઓની પાસે શસ્ત્ર ક્યાંથી આવે છે ? આ વિષયમાં પૂછતાં
ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે—“દેવાસુરેસુ” ઇત્યાદિ હે ભગવન્ ન્યારે દેવ
અને અસુરો અન્યોઅન્ય યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, અર્થાત્ ન્યારે તેઓમાં યુદ્ધ
થાય છે, તે સમયે દેવોને કઈ વસ્તુ ઉત્તમ શસ્ત્ર રૂપે પરિણમે છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા જન્નં તે દેવાં” સંગ્રામમાં રત થયેલા દેવ
કોઈપણ તૃણને કે લકડાને અથવા પાનને, પથરોના નાના નાના ઠકડાઓને
સ્પર્શ કરે છે, અર્થાત્ આ યુદ્ધમાં માફ આજ શસ્ત્ર છે, એ યુદ્ધિથી જે કોઈ

સંગ્રામે ઉપસ્થિતેઽસ્માકમિદમેવ શસ્ત્રમિતિ બુદ્ધ્યા યદેવ તૃણાદિવસ્તુ ઉપાદદતે
 इत्यर्थः 'तं णं तेसिं देवाणं' तदेव खलु तेषां देवानाम् 'प्रहरणरयणत्ताए परिणमइ'
 પ્રહરણરત્નતયા પરિણમતિ, તદેવ તૃણકાષ્ઠપત્રાદિવસ્તુ શ્રેષ્ઠશસ્ત્રતયા પરિણમતિ,
 શસ્ત્રબુદ્ધ્યા ઉપાદીયમાનં તૃણાદિ સર્વમપિ વસ્તુ શસ્ત્રરુપેણ પરિણમતિ ! इह देवानां
 यत् तृणाद्यपि वस्तुजातं प्रहरणीभवति तत् पूर्वोपाजितपुण्यप्रभावबलात्, यथा
 સુભૂમચક્રવર્ત્તિનઃ સ્થાલમિતિ । यथा देवानामुपादीयमानं तृणाद्यपि शस्त्रीभवति
 તથા ક્ષિપ્રસુરાણામપિ ભવતીત્યાશયેન પ્રશ્નયન્નાહ-‘જહેવ’ इत्यादि । ‘जहेव देवाणं
 तहेव असुरकुमाराणं’ यथैव वैमानिकदेवानां तथैव असुरकुमाराणाम् ? हे भदन्त !
 यथैव शस्त्रबुद्ध्युपादीयमानं तृणाद्यपि प्रहरणीभवति देवानां, तथैव असुरकुमारा-

પત્થરોં કે છોટે ૨ ટુકડોં કો છૂતા હૈ અર્થાત્ હસ સંગ્રામ મેં હમારા યહી
 શસ્ત્ર હૈ હસ બુદ્ધિ સે જિસ તૃણાદિ પદાર્થ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ઉઠાતા
 હૈ । ‘તેણં તેસિં’ વહી તૃણાદિ વસ્તુ ઉનકે શ્રેષ્ઠ હથિયાર કે રૂપ
 મેં પરિણત હો જાતી હૈ । શસ્ત્ર બુદ્ધિ સે ગ્રહણ કી ગઈ હર એક
 તૃણાદિવસ્તુ :શસ્ત્રરૂપ મેં બદલ જાતી હૈ । યહાં જો એસા કહા ગયા
 હૈ કિ દેવોં દ્વારા શસ્ત્રબુદ્ધિ સે સૃષ્ટ કી ગઈ પ્રત્યેક તૃણાદિવસ્તુ શસ્ત્ર-
 રૂપ મેં પરિણત હો જાતી હૈ સો યહ ઉનકે પૂર્વકે પુણ્ય કે પ્રભાવ કે બલ
 સે હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । જૈસા સુભૂસ ચક્રવર્તી કે ઉનકા
 સ્થાલ હો ગયા થા ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં કિ જિસ પ્રકાર સે દેવોં દ્વારા
 શસ્ત્રબુદ્ધિ સે સૃષ્ટ કી ગઈ તૃણાદિ વસ્તુ ઉનકે શસ્ત્રરૂપ સે પરિણત હો
 જાતી હૈ, તો કયા હસી પ્રકાર સે અસુરકુમારોં કે બી હોતા હૈ ? યહી
 બાત-‘જહેવ દેવાણં તહેવ અસુરં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત કી

તણુખલા વિગેરે પદાર્થોંને અડકે છે, કે ઉપાડે છે, “તેણં તેસિં” તેજ તણુખલા
 હિ વસ્તુ તેઓના શ્રેષ્ઠ હથિયાર રૂપે પરિણમે છે. શસ્ત્ર-બુદ્ધિથી લીધેલ કોઈ
 પણ તણુખલું વિગેરે વસ્તુ ઉત્તમ શસ્ત્રરૂપે બદલાઈ જાય છે. અહિયાં જે એમ
 કહ્યું છે કે--દેવોએ શસ્ત્ર બુદ્ધિથી સ્પર્શ કરેલ દરેક તૃણાદિ વસ્તુ શસ્ત્ર રૂપે
 બદલાઈ જાય છે, તે તેઓના પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યના પ્રતાપથી જ તેમ થાય છે. તેમ
 સમજવું જેવી રીતે સુભૂમ ચક્રવર્તિની થાળી તેમના હથિયાર રૂપે પરિણમી હતી.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એણું પૂછે છે કે--જે રીતે દેવોએ શસ્ત્રબુદ્ધિથી
 અહણુ કરેલ તૃણાદિ વસ્તુ, તેઓના શસ્ત્ર રૂપે પરિણમે છે, તેવી જ રીતે અસુર
 કુમારોને પણ બને છે? આજ વાત “જહેવ દેવાણં તહેવ અસુરં” આ સૂત્રપાઠ

ગામપિ તૃણાદિ પ્રહરણીભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ નિષેધમુખેન-‘ળો ઇણદ્દે’
 इत्यादि । ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ અસુરકુમારાણાં તૃણાદિ શસ્ત્રં ન ભવતિ
 કિન્તુ ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં ણિચ્ચં વિડ઼વ્વિયા પહરણરયણા પન્નત્તા’ અસુર-
 કુમારાણાં દેવાનાં નિત્યં વિકુર્વિતાનિ પ્રહરણરત્નાનિ પ્રજ્ઞતાનિ, અસુરકુમારાણાં તુ
 નિત્યં વિકુર્વિતાનિ પ્રહરણરત્નાનિ ભવન્તિ ન તુ વિકુર્વણામન્તરેણ દેવાપેક્ષયા
 અસુરકુમારાણામ્ મન્દમન્દતરમન્દતમપુણ્યપ્રભાવાત્ મન્દતરાદિપુણ્યયુક્તપુરુષા-
 ણામિવેતિભાવઃ ॥સૂ. ૫॥

મૂલમ્-દેવે ણં મંતે ! મહિદ્ધિણ જાવ મહાસોવલ્લે પમ્મ લવણ-
 સમુદ્દે અણુપરિયટ્ટિત્તા હ઼વમાગચ્છિત્તણ ? હંતા પમ્મ । દેવે ણં
 મંતે ! મહિદ્ધિણ એવં ધાયદ્ધિણં દીવં જાવ હંતા પમ્મ । એવં જાવ
 રૂયગવરં દીવં જાવ હંતા પમ્મ । તે ણં પરં વીદ્ધિણ્ણજ્જા નો
 ચેવ ણં અણુપરિયટ્ટેજ્જા ॥સૂ. ૬॥

છાયા-દેવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! મહર્દ્ધિકો યાવન્મહાસૌલ્યઃ પ્રમ્મ લવણસમુદ્રમ્ અનુ-
 પર્યટય હવ્યમાગન્તુમ્ ? હન્ત, પ્રમ્મ ! દેવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! મહર્દ્ધિકઃ એવં ધાતકીલ્પણં
 ગઈ હૈ । ઉત્તર મેં પ્રમ્મ કહતે હેં-‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ । યહ
 અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । અર્થાત્ અસુરકુમારોં કે તૃણાદિરુપ વસ્તુ શસ્ત્રરુપ
 સે નહીં બનતી હૈ । કિન્તુ ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં ણિચ્ચં વિડ઼વ્વિયા’
 અસુરકુમાર દેવોં કે પાસ ડનકી વિક્રિયા સે વિકુર્વિત ક્રિયે હુણ શસ્ત્ર
 હી સદા રહતે હેં । અર્થાત્ અસુરકુમારોં કે જો પ્રહરણ હોતે હેં, વે દેવોં
 કે પ્રહરણોં કે જૈસે વિના વિકુર્વણા કે નહીં હોતે હેં । કિન્તુ વિકુ-
 ર્વણા જન્ય હી હોતે હેં । ક્યોંકિ અસુરકુમારોં કા પુણ્યપ્રભાવ મન્દતરાદિ
 પુણ્યયુક્ત પુરુષોં કે પ્રભાવ કે સમાન મન્દ, મન્દતમ હોતા હૈ ॥સૂ. ૫॥

થી પ્રગટ કરેલ છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમ્મ કહે છે કે--‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’
 હે ગૌતમ । આ અર્થ બરાબર નથી અર્થાત્ અસુરકુમારોને તૃણ વિ. વસ્તુ
 શસ્ત્ર રૂપે પરિભ્રમતિ નથી ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં ણિચ્ચં વિડ઼વ્વિયા’ અસુરકુમાર
 દેવોની પાસે તેઓની વિક્રિયાથી વિકુર્વિત કરેલ શસ્ત્રો હુ મેશા રહે છે. અર્થાત્
 અસુરકુમારોના જે પ્રહાર કરવાના શસ્ત્રો હોય છે, તે દેવોના શસ્ત્રો પ્રમાણે
 વિકુર્વણા કર્યા શિવાય થતા નથી. પણ વિકુર્વણાથી શસ્ત્રો બની જાય છે. કારણ
 કે અસુરકુમારાદિકોનો પુણ્ય પ્રભાવ મન્દતર વિગેરે પુણ્યવાળા પુરુષોના પ્રભાવ
 પ્રમાણે મન્દ, મન્દતર, અને મન્દતમ હોય છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

દ્વીપં યાવત્ હન્ત, પ્રમુઃ । एवं यावत् रुचकवरं द्वीपं यावत् हन्त, प्रमुः ! ततः खलु परं व्यतिव्रजेत् नैव खलु अनुपर्यटेत् ॥मू० ६॥

ટીકા—‘દેવે ણં મંતે !’ દેવઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘મહિદ્વિજાવ મહાસોક્ષ્ણે’ મહર્દિકો યાવન્મહાસોલ્યઃ, અત્ર યાવત્પદેન મહાદ્યુતિકો મહાયશાઃ મહાવલ્લ ઇત્યાદિ વિશેષણાનાં સંગ્રહઃ ‘પમૂ’ પ્રમુઃ—સમર્થઃ ‘લવણસમુદ્રં અણુપરિયટિત્તા’ લવણસમુદ્રમ્ અનુપર્યટય—લવણસમુદ્રસ્ય ચતુર્દિશુ ભ્રમણં કૃત્વા ઇત્યર્થઃ ‘હવ્યમાગચ્છિત્તણ’ હવ્યમાગન્તુમ્, હે મદન્ત ! મહાવલાદિવિશેષણોપેતો દેવો લવણસમુદ્રસ્ય ચતુર્દિશુ ભ્રાન્ત્વા શીઘ્રં સ્વસ્થાનમાગન્તું શક્તઃ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘હંતા’ ઇત્યાદિ । ‘હંતા પમૂ’ હન્ત, પ્રમુઃ હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રસ્ય ચતુર્દિશુ ભ્રમણે દેવસ્ય સામર્થ્યવસ્તિ વિશિષ્ટરપુણ્યપ્રભાવાદવાપ્તસામર્થ્યશાલિત્વાદિન્યુત્તરમિતિભાવઃ ।

‘દેવે ણં મંતે ! મહિદ્વિજાવ મહેસોક્ષ્ણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઈત્થ મુદ્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રમુ સે એસા પૂછા હૈ કિ— ‘દેવે ણં મંતે ! મહિદ્વિજાવ’ હે મદન્ત ! જો દેવ વિમાન આદિરૂપ મહા-ઋદ્ધિવાલા હોતા હૈ । યાવત્ મહાસુખવાલા હોતા હૈ વહ કયા લવણ સમુદ્ર કી ચારોં ઓર ચક્કર લગાકર બહુત હી જલ્દી અપને સ્થાન પર આ સકતા હૈ ? યહાં યાવત્ શબ્દ સે ‘મહાદ્યુતિકઃ, મહાયશાઃ મહા-વલ્લઃ’ હન વિશેષણોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । પૂછને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ મહાવલાદિ વિશેષણોંવાલા દેવ લવણસમુદ્ર કી ચારોં દિશાઓં મેં ભ્રમણ કરકે શીઘ્ર હી કયા અપની જગહ પર આ સકતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ને કહા—‘હંતા પમૂ’ હાં ગૌતમ ! આ સકના હૈ કયોંકિ લવણસમુદ્ર કી ચારોં દિશાઓં મેં ભ્રમણ કરને મેં દેવ કી શક્તિ હૈ ।

‘દેવે ણં મંતે ! મહિદ્વિજાવ મહેસોક્ષ્ણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘દેવે ણં મંતે ! મહિદ્વિજાવ’ હે ભગવન્ જો દેવ વિમાન વિગેરેથી મહાઋદ્ધિવાળો હોય છે, યાવત્ મહાસુખવાળો હોય છે, તે લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ચક્કર લગાવીને અર્થાત્ ચારે બાજુ ફરીને ઘણીજ શીઘ્રતાથી તે પોતાના સ્થાને આવી શકે છે ? અહિયાં યાવત્ શબ્દથી મહાદ્યુતિવાળો, મહાબળવાળો આ પહેલો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ એવો છે કે મહાબલ વિગેરે વિશેષણોવાળો દેવ લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ફરીને તુરત જ તે પોતાના સ્થાને આવી શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘હંતા પમૂ’ હા ગૌતમ ! તેવી રીતે સમુદ્રને ફરીને દેવ આવી શકે છે. કારણ કે લવણ સમુદ્રની ચારે બાજુ ફરવાની દેવની શક્તિ છે. કેમ કે તે શક્તિ વિશેષ પ્રકારના પુણ્યના પ્રભાવથી—બળથી

‘દેવે જં’ દેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘મહિદ્વિષ્’ મહર્દિકો મહાદ્યુતિકો મહાયજા મહાવલો મહાસૌર્યઃ એવં ધાયઙ્ સંહં દીવં જાવ’ એવમ્-લવણસમુદ્રદેવ ધાતકીસંહં દ્વીપં સર્વતો ઞાંત્વા શીઘ્રમાગન્તુ સમર્થઃ કિમ્, યાવત્પદેન ‘અણુપરિચટ્ટિત્તા જં હવ્વ માગચ્છિત્તે’ એતદન્તસ્ય પૂર્વવાક્યાવયવસ્ય સંગ્રહો મરતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ- ‘હંતા’ ઇત્યાદિ । ‘હંતા પમ્’ હન્ત ! પ્રભુઃ હે ગૌતમ ! ધાતકીસંહસ્ય ચતુર્દિશુ ભ્રમણે તતઃ પરાવૃત્ત્યાઽઽગમને ચાસ્તિ દેવાનાં સામર્થ્યમિત્યુત્તરમ્ । ‘એવં જાવ રુચગવરં દીવં જાવ’ એવં યાવત્ રુચકવરંદ્વીપં યાવત્ એવમેવ-ધાતકીસંહસ્યદેવ યાવત્ રુચકવરં સંહમિતિ પર્યન્તં મહર્દિકાદિ વિશેષણવતો દેવસ્ય ચતુર્દિશુ ભ્રમણે સામર્થ્યમસ્તિ તતઃ પરાવૃત્ત્ય આગમને ચ સામર્થ્યમવગન્તવ્યમિતિ ઉત્તરપક્ષાશય

કર્ચોકિ વહ વિશિષ્ટતર પુણ્ય કે પ્રભાવ સે અર્પ્વ સાધાર્થ્યગાલી હોતી હૈ । અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ ‘દેવે જં મંતે ! મહિદ્વિષ્’ હે મદન્ત ! મહર્દિક આદિ વિશેષણોવાલા દેવ ‘એવં ધાયઙ્ સંહં ૦ લવણસમુદ્ર કે જૈસા હી ધાતકી સંહ દ્વીપ કી ચારોં દિશાઓં મેં ભ્રમણ કરકે શીઘ્ર હી અપને સ્થાન પર આ સકતા હૈ ? યાવત્પદ સે ‘અણુપરિચટ્ટિત્તાજં હવ્વ-માગચ્છિત્તે’ હન પૂર્વપાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘હંતા પમ્’ હાં ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાલા દેવ ધાતકી સંહ કી ચારોં દિશાઓં મેં ભ્રમણ કરકે અપને સ્થાન પર આને કે લિયે સમર્થ હૈ । કર્ચોકિ દેવોં મેં એસી સાધાર્થ્ય હોતી હૈ । ‘એવં જાવ રુચગ-વરં દીવં જાવ’ ધાતકી સંહ કે જૈસા રુચકવર દ્વીપ તક વહ મહર્દિક આદિ વિશેષણોવાલા દેવ ઉસકી ચારોં દિશાઓં ઘૂમકર વાપિસ વહુત જલદી અપને સ્થાન પર આ સકતા હૈ । ‘તેજં પરં વીહવચ્જા’

અપૂર્વશક્તિવાળી હોય છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-- “દેવે જં મંતે ! મહિદ્વિષ્” હે ભગવન્ મહર્દિક વિગેરે વિશેષણોવાળો દેવ “એવં ધાયઙ્ સંહં ૦” લવણસમુદ્રની માફક ધાતકીખંડ દ્વીપની ચારે બાજુ ફરીને જલદીથી પોતાના સ્થાન પર આવી શકે છે ? અહિયાં યાવત્પદથી “અણુપરિચટ્ટિત્તા જં હવ્વમાગચ્છિત્તે” આ પૂર્વપાઠનો સંગ્રહ થયો છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-“હંતા પમ્” હા ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો દેવ ધાતકી ખંડની ચારે બાજુ ફરીને પોતાને સ્થાને આવવા તે સમર્થ છે કેમ કે દેવોમાં એવું સામર્થ્ય હોય છે. “એવં જાવ રુચગવરં દીવં જાવ” તે મહર્દિક દેવ ધાતકી ખંડ દ્વીપ પ્રમાણે રુચકવર દ્વીપ સુધી તેની ચારે તરફ ફરીને ઘણાજ જલદી પોતાના સ્થાને આવી શકે છે. “તેજં પરં વીહવચ્જા” તે પછી તે દેવ

ઇતિ । ‘તેણં પરં વીઙ્વયેજ્ઞા’ તતઃ પરં વ્યતિત્રજેત્-એકયા દિશા વ્યતિક્રમેત્
ગચ્છેત્ નો ચૈવ ણં અણુપરિયદ્વેજ્ઞા ‘નો ચૈવ ચ્વલુ અનુપર્યટેત્ નૈવ સર્વતઃ પરિભ્રમેત્
તથાવિધપ્રયોજનાભાવાદિતિ સંભાવ્યતે, રુચકચરદ્વીપાદિતઃ પરં દેશે એકયા દિશા-
ગમનં સંભવતિ કિન્તુ સર્વતઃ પરિભ્રમણં ન સંભવતિ તત્ર સર્વતઃ પરિભ્રમણે પ્રયોજન-
વિશેષસ્યાઽભાવાદિતિભાવઃ ॥સૂ૦ ૬॥

મૂલ્ય-અતિથિ ણં ભંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં
એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસણ્હિં
ચ્વયંતિ ? હંતા અતિથિ । અતિથિ ણં ભંતે તે દેવા જે અણંતે
કમ્મંસે જહણ્ણેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા, ઉક્કોસેણં
પંચહિં વાસસહસ્સેહિં ચ્વયંતિ । હંતા અતિથિ । અતિથિ ણં ભંતે !
તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા
ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસયસહસ્સેહિં ચ્વયંતિ ? હંતા અતિથિ । કયરે
ણં ભંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા જાવ
પંચહિં વાસસણ્હિં ચ્વયંતિ । કયરે ણં ભંતે ! તે દેવા જાવ પંચહિં
વાસસહસ્સેહિં ચ્વયંતિ । કયરે ણં ભંતે ! તે દેવા જાવ પંચહિં
વાસસયસહસ્સેહિં ચ્વયંતિ ? ગોયમા ! વાણમંતરા દેવા અણંતે
કમ્મંસે ણ્ણેણં વાસસણ્ણં ચ્વયંતિ, અસુરિંદવજ્ઞિયા ભવણ-
વાસી દેવા અણંતે કમ્મંસે દોહિં વાસસણ્હિં ચ્વયંતિ । અસુર-
કુમારા દેવા અણંતે કમ્મંસે તિહિં વાસસણ્હિં ચ્વયંતિ । ગહ-

इसके बाद वह एक दिशा तरफ जा सकता है पर वहां वह सब और
नहीं घूमता है क्योंकि वहां उसे सब ओर घूमने का ऐसा कोई प्रयो-
जन नहीं रहता है ऐसी संभावना से ऐसा कहा गया है ॥ सू० ६ ॥

એક દિશા તરફ જઈ શકે છે પણ ત્યાં તે બધી દિશા તરફ ફરતો નથી
કેમ કે ત્યાં ચારે બાજુ ફરવાનું તેને કોઈ પ્રયોજન-આસ કારણ હોતું નથી.
એમ માનીને આ કથન કર્યું છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

नखत्तताराख्वा जोइसिया देवा अणंते कम्मंसे चउहिं
 वाससएहिं खवयंति । चंदिमसूरिया जोइसिया जोइसरायाणो
 अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससएहिं खवयंति । सोहम्म ईसाणगा
 देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससहस्सेणं खवयंति । सणकुमार-
 माहिंदगा देवा अणंते कम्मंसे दोहिं वाससहस्सेहिं खवयंति ।
 एवं एएणं अभिलावेणं बंभलोगलंतगा देवा अणंते कम्मंसे
 तिहिं वाससहस्सेहिं खवयंति । महासुक्कसहस्सारगा देवा
 अणंते कम्मंसे चउहिं वाससहस्सेहिं खवयंति । आणयपाणय
 आरण-अच्चुयगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वाससहस्सेहिं
 खवयंति । हिट्टिमगेविज्जगा देवा अणंते कम्मंसे एगेणं वाससय-
 सहस्सेणं खवयंति । सज्झिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे
 दोहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति । उवरिम गेवेज्जगा देवा अणंते
 कम्मंसे तिहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति विजयवेज्जंतजयंत
 -अपराजियगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससयसहस्सेहिं
 खवयंति । सव्वट्टुसिद्धगा देवा अणंते कम्मंसे पंचहिं वास-
 सयसहस्सेहिं खवयंति । एएणट्टेणं गोयमा ! ते देवा जे अणंते
 कम्मंसे जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं
 वाससएहिं खवयंति, एएणट्टे णं गोयमा ! ते देवा जाव पंचहिं
 वाससहस्सेहिं खवयंति, एएणट्टेणं गोयमा ! ते देवा जाव पंचहिं
 वाससयसहस्सेहिं खवयंति । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ७ ॥

अट्टारसमसए सत्तमो उद्देसओ समत्तो ॥

छाया-सन्ति खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कृष्टेन पञ्चभिर्वा वर्षशतैः क्षपयन्ति ? हंत सन्ति । सन्ति खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कृष्टतः पञ्चभिः वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति ? हंत संति । सन्ति खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? हन्त, सन्ति । कतरे खलु भदन्त ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा यावत् पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति ? कतरे खलु भदन्त ! ते देवा यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? कतरे खलु भदन्त ! ते देवा ये यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति ? गौतम ! वानव्यन्तरा देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षशतेन क्षपयन्ति ? असुरेन्द्रवर्जिता भवनवासिनो देवा अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षशताभ्यां क्षपयन्ति, असुरकुमाराः देवा अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति । ग्रहनक्षत्रतारारूपा ज्योतिष्का देवा अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति, चन्द्ररूपाः ज्योतिष्केन्द्राः ज्योतिष्कराजानः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभिः वर्षशतैः क्षपयन्ति । सौधर्मेशानका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षसहस्रेण यावत् क्षपयन्ति । सनत्कुमारमाहेन्द्रका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यां क्षपयन्ति, एवमेतेनाभिलापेन ब्रह्मलोकलान्तका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । महाशुक्रसहस्रारका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । आनतप्राणताऽऽरणाच्युतका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । अधोग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् एकेन वर्षशतसहस्रेण क्षपयन्ति, मध्यमग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् द्वाभ्यां वर्षशतसहस्राभ्यां क्षपयन्ति, उपरितनग्रैवेयका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् त्रिभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् चतुर्भिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति, सर्वार्थसिद्धका देवाः अनन्तान् कर्मांशान् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति । एतेनार्थे गौतम ! ते देवा ये अनन्तान् कर्मांशान् जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कृष्टेण पञ्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति । एतेनार्थेन गौतम ! ते देवाः यावत् पञ्चभिः वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति । अनेन अर्थेन गौतम ! ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ७ ॥

॥ अष्टादशशते सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે’ સન્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે’ તે દેવાઃ યે અનન્તાન્ કર્માશાન્ શુભપ્રકૃતિલક્ષણાન્’ જહન્નેણં એગેણ વા દોહિં વા તિહિં વા’ જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટતઃ ‘પંચહિં વાસસપ્પહિં સ્વવયંતિ’ પચ્ચભિર્વર્ષશતૈઃ ક્ષયયન્તિ આત્મપ્રદેશેભ્યઃ શાતયન્તિ વિનાશયન્તીત્યર્થઃ, હે ભદન્ત ! કિંતાદશા દેવાઃ કોઽપિ સન્તિ યે અનન્તાન્ કર્માશાન્ એકેન વર્ષશતેન દ્વાભ્યાં વા વર્ષશતાભ્યાં ત્રિભિર્વા વર્ષશતૈર્જઘન્યતઃ શુભપ્રકૃતિકાનિ કર્માણિ ક્ષયયન્તિ, ઉત્કૃષ્ટતઃ પચ્ચભિર્વર્ષશતૈઃ તાદશાનિ કર્માણિ વિનાશયન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘હંતા’ ઇત્યાદિ । ‘હંતા અત્થિ’ હન્ત, ગૌતમ ! સન્તિ એતાદશા દેવા યે એકેન દ્વાભ્યાં ત્રિભિર્વા વર્ષશતૈર્જઘન્યતઃ કર્માણિ નાશયન્તિ તથા ઉત્કૃષ્ટતઃ પચ્ચભિર્વર્ષશતૈઃ કર્માણિ વિનાશયન્તીતિ ઉત્તરપક્ષાશયઃ । ‘અત્થિ ણં મંતે !’ સન્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે’ તે તાદશા દેવાઃ યે અનન્તાન્ કર્માશાન્-શુભપ્રકૃતિકાન્ ‘જહન્નેણં એકેણ વા દોહિં વા તિહિં

‘અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે) હે ભદન્ત ! એસે દેવ હૈં જો અનન્ત શુભપ્રકૃતિરૂપ કર્માશોં કો (જહન્નેણં એકેણ વા દોહિં વા, તિહિં વા) કમ સે કમ એક સૌ વર્ષ મેં અથવા દોસૌ વર્ષ મેં અથવા ત્રીનસૌ વર્ષ મેં (ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસપ્પહિં સ્વવયંતિ) એવં અધિક સે અધિક પાંચસૌ વર્ષ મેં નષ્ટ કર દેતે હોં ?

ઉત્તર—(હંતા અત્થિ) હાં ગૌતમ ! એસે દેવ હૈં ।

પ્રશ્ન—(અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા જે અનન્તે કમ્મંસે જહન્નેણં એકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસપ્પહિં સ્વવયંતિ) હે

“અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા ! જો અણંતે કમ્મંસે” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—“અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે” હે ભગવન્ એવે દેવ છે ? કે તેના શુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્માશોનો “જહન્નેણં એકેણ વા, દોહિં વા, તિહિં વા.” ઓછામાં ઓછ સો વર્ષમાં અથવા બસો વર્ષમાં અથવા ત્રણસો વર્ષમાં “ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસપ્પહિં સ્વવયંતિ” અને વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે ?

૩૦ “હંતા અત્થિ” હા ગૌતમ ! એ પ્રમાણે કરી શકે છે.

૩૦ “અત્થિ ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકેણ વા દોહિં વા, તિહિં વા ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસપ્પહિં સ્વવયંતિ” હે ભગવન્

વા' જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા 'ઉક્કોસેણ' 'ઉત્કૃષ્ટતઃ' 'પંચહિં વાસસયસહસ્રેહિં' પશ્ચભિર્વર્ષસહસ્રૈઃ કિં ક્ષપયન્તિ' इति प्रश्नः भगवानाह— 'हंता' इत्यादि । 'हंता अत्थि' हन्त ! सन्ति तादृशा अपि देवा ये जघन्यतः एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा उत्कृष्टतः पश्चभिर्वर्षसवस्त्रैरनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्ती- तिभावः । 'अत्थि णं भंते ! ते देवा' सन्ति खलु भदन्त ते देवा' जे अणંતે કમ્મં સે' યે અનન્તાન્ કર્માંશાન્ શુભપ્રકૃતિકાન્ 'જઘન્નેણ' જઘન્યેન 'એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા' એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા 'ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસયસહસ્રેહિં' ઉત્કૃષ્ઠેણ પશ્ચભિર્વર્ષશતસહસ્રૈઃ પશ્ચલક્ષપ્રમિતવર્ષૈઃ 'સ્વવ્યંતિ' ક્ષવ્યન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'હંતા ! અત્થિ' હન્ત ! સન્તિ હે ગૌતમ ! સન્તિ તાદૃશા અપિ દેવાઃ યે જઘન્યત એકેન દ્વાભ્યાં ત્રિભિર્વા, ઉત્કૃષ્ટતઃ પશ્ચભિર્વર્ષશતસહસ્રૈરનન્તાન્ કર્મા- શાન્ ક્ષપયન્તીત્યુત્તરમ્ । કે દેશ એતાદૃશાઃ સન્તીતિ તાન્ વિશેષતો દર્શયન્નાહ— ભદન્ત ! એસે દેવ હૈં જો અનન્તકર્માશોં કો કમ સે કમ એક હજાર વર્ષ મેં અથવા દો હજાર વર્ષ મેં યા ત્રીન હજાર વર્ષ મેં ઓર અધિક સે અધિક પાંચ હજાર વર્ષ મેં નષ્ટ કર દેતે હોં ?

उत्तर—(हंता अत्थि) हां गौतम ! हैं ।

प्रश्न—(अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहण्णेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं, वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससयसहस्रैहिं स्वव्यंति) हे भदन्त ! ऐसे देव हैं जो अनन्तकर्माशों को कम से कम एक लाख वर्ष में अथवा दो लाख वर्ष में या तीन लाख वर्ष में एवं अधिक से अधिक पांच लाख वर्षों में नष्ट कर देते हों ।

उत्तर—(हंता, हत्थि) हां गौतम हैं ।

એવો દેવ છે કે જે અનંત કર્માશોને ઓછામાં ઓછા એક હજાર વર્ષમાં અથવા બે હજાર વર્ષમાં અથવા ત્રણ હજાર વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચ હજાર વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે ?

ઉ૦ “હંતા અત્થિ” હા ગૌતમ તેમ કરી શકે છે,

પ્ર૦ ‘અત્થિ ણં ભંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહણ્ણેણં એકકેણ વા, દોહિં વા, તિહિં વા, ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસયસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ’ હે ભગવન્ એવો દેવ છે કે જે પોતાના અનંત કર્માશોને ઓછામાં ઓછા એક લાખ વર્ષમાં અથવા બે લાખ વર્ષમાં અથવા ત્રણ લાખ વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચ લાખ વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે ?

ઉ૦ ‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! તેમ કરી શકે છે.

‘કયરે ણં’ ઇત્યાદિ । ‘કયરે ણં મંતે’ કતરે કે સ્વલુ મદન્ત ! ‘તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે’ તે દેવા યે અનન્તાન્ કર્માંશાન્ ‘જહન્નેણં એકકેણ વા જાવ પંચહિં વાસસણ્હિં ‘સ્વવયંતિ’ જઘન્યેન એકેન વા યાવત્ પચ્ચભિર્વર્પણતૈઃ ક્ષપયન્તિ, અત્ર યાવત્પદેન ‘દોહિં વા તિહિં વા ઉક્કોસેણં’ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, તથા ‘કયરે ણં મંતે’ કતરે કે સ્વલુ મદન્ત ! ‘તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ’ તે દેવા યાવત્ પચ્ચભિર્વર્પણસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ અત્રાપિ યાવત્પદેન’ જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉક્કોસેણં’ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, તથા ‘કયરે ણં મંતે !’ કતરે કે સ્વલુ મદન્ત ! ‘તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ’ તે દેવાઃ યાવત્ પચ્ચભિર્વર્પણસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ હાપિ યાવત્પદેન’ જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉક્કોસેણં’ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, યથાક્રમં ત્રયાણામપિ પ્રશ્નાનામુત્તરયિતુમાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વાણમંતરાદેવા’ વાનવ્યરા દેવાઃ ‘અણંતે કમ્મંસે’ અનન્તાન્ કર્માંશાન્ શુભપ્રકૃતિરૂપાન્ ‘એણં વાસ-

પ્રશ્ન--(કયરે ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા જાવ પંચહિં વાસસણ્હિં સ્વવયંતિ) હે અદન્ત ! એસે વે કૌન સે દેવ હિં જો અનન્તકર્માંશોં કો કમ સે કમ એક સો વર્ષ યાવત્ અધિક સે અધિક પાંચ સો વર્ષ મેં નષ્ટ કર દેતે હિં ? (કયરે ણં મંતે ! તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ) તથા એસે વે કૌનસે દેવ હિં જો યાવત્ પાંચ હજાર વર્ષોં મેં નષ્ટ કર દેતે હિં ? (કયરે ણં મંતે ! તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ) તથા એસે વે કૌન દેવ હિં જો યાવત્ પાંચ લાખ વર્ષોં મેં અનન્તકર્માંશોં કો નષ્ટ કર દેતે હિં ?

ઉત્તર--(ગોયમા વાણમંતરા દેવા અણંતે કમ્મંસે એણં વાસસણ્હિં સ્વવયંતિ) હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તર જો દેવ હિં વે અનન્તકર્માંશોં કો

૫૦ “કયરે ણં મંતે ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા જાવ પંચહિં વાસસણ્હિં સ્વવયંતિ” હે ભગવન્ એવો તે કયો દેવ છે, કે બે પોતાના કર્માંશોને એછામાં એછા એકસો વર્ષ યાવત્ વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરી શકે છે ? “કયરે ણં મંતે ! તે દેવા પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ” અને એવા કોણ દેવ છે ? કે બે યાવત્ પાંચ હજાર વર્ષમાં અનંત કર્માંશોને નાશ કરી દે છે ? “કયરે ણં મંતે ! તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ” તથા એવા કોણ દેવ છે ? કે બે યાવત્ પાંચ લાખ વર્ષોમાં અનંત કર્માંશોને નાશ કરી દે છે ?

૬૦ “ગોયમા ! વાણમંતરા દેવા અણંતે કમ્મંસે એણં વાસસણ્હિં સ્વવયંતિ” હે ગૌતમ ! બે વાનવ્યન્તર દેવ છે ? તે અનંત કર્માંશોને એક સો વર્ષમાં

वा' जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेण' वाससहस्सेहि खवयन्ति' पञ्चभिर्वर्षसहस्रैः किं क्षपयन्ति इति 'हंता' इत्यादि । 'हंता अत्थि' हन्त ! सन्ति तादृशा अपि एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षसहस्रैरनन्तान् कतिमावः । 'अत्थि णं भंते ! ते देवा' सन्ति खलु भदन्त ते से' ये अनन्तान् कर्मांशान् शुभप्रकृतिकान् 'जहन्नेण' जघन्ये वा तिहिं वा' एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं पंचा उत्कृष्टेण पञ्चभिर्वर्षसहस्रैः पञ्चलक्षप्रमितवर्षैः 'खवयन्ति प्रेशः, भगवानाह- 'हंता ! अत्थि' हन्त ! सन्ति हे गौतम ! सन्ति ये जघन्यत एकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा, उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशान् क्षपयन्तीत्युत्तरम् । के देवा एतादृशाः सन्तीति तान्

भदन्त ! ऐसे देव हैं जो अनन्तकर्मांशों को कम से -
में अथवा दो हजार वर्ष में या तीन हजार वर्ष में अ-
पांच हजार वर्ष में नष्ट कर देते हों ?

उत्तर--(हंता अत्थि) हां गौतम ! हैं ।

प्रश्न--(अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते क-
वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचहिं वाससह-
हे भदन्त ! ऐसे देव हैं जो अनन्तकर्मांशों को
वर्ष में अथवा दो लाख वर्ष में या तीन लाख
अधिक पांच लाख वर्षों में नष्ट कर देते हों ।

उत्तर--(हंता, हत्थि) हां गौतम ! हैं ।

अथो देव छे ? के जे अनन्त कर्मांशोने आछाभां
अथवा जे हजार वर्षभां अथवा त्रयु हजार वर्ष
पांच हजार वर्षभां नाश करी शके छे ?

उ० "हंता अत्थि" हा गौतम तेम करी ३

प्र० 'अत्थि णं भंते ! ते देवा जे अणंते क-

दोहिं वा, तिहिं वा, उक्कोसेणं पंचहिं वाससहस-

अथो देव छे के जे पोताना अनन्त कर्मांशोने

वर्षभां अथवा जे लाख वर्षभां अथवा त्रयु

वर्षादि पांच लाख वर्षभां नाश करी शके छे ?

उ० 'हंता अत्थि' हा गौतम ! तेम करी

મેશાનકા દેવાઃ' અણંતે કમ્મસે' અનન્તાન્ કર્માશાન્ 'એગેણ વાસસહસ્સેણ
 સ્વવયંતિ' એકેન વર્ષસહસ્સેણ ક્ષપયન્તિ સૌધર્મેશાનવલ્પે વર્તમાના દેવા અનન્તાન્
 કર્માશાન્ એકેનૈવ વર્ષસહસ્સેણ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ' 'સણંકુમારમાહિંદગા દેવા' સનત્કુ-
 મારમાહેન્દ્રકા દેવાઃ અણંતે કમ્મસે' અનન્તાન્ કર્માશાન્ 'દોહિં વાસસહસ્સેહિં'
 દ્વામ્બ્યાં વર્ષસહસ્સામ્બ્યાં ક્ષપયન્તિ 'એવં એણં અભિલાવેણં' એવમેતેન અભિલાપેન'
 વંમલોગલંતગા દેવા અણંતે કમ્મસે' બ્રહ્મલોકલાન્તકા દેવાઃ અનન્તાન્ કર્માશાન્
 'તિહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ' ત્રિભિર્વર્ષસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ બ્રહ્મલોકસ્થિતા દેવાઃ
 તથા લાન્તકા દેવાશ્ચ ત્રિભિરેવ વર્ષસહસ્રૈઃ અનન્તાનપિ કર્માશાન્ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ ।
 મહાસુક્કસહસ્સારગા દેવા અણંતે કમ્મસે ચઉહિં વાસસહસ્સેહિં 'મહાશુક્કસહસ્સારકા-
 દેવાઃ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ચતુર્ભિર્વર્ષસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ, મહાશુક્રે કલ્પે સહસ્રાર-
 કલ્પે ચ વિદ્યમાનાઃ દેવાઃ ચતુર્ભિરેવ વર્ષસહસ્રૈરનન્તાન્ કર્માશાન્ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ ।

ઝ્યોતિષ રાજા ચન્દ્રમા એવં સૂર્ય અનંતકર્માશોં કો પાંચસો વર્ષ મેં નષ્ટ
 કરતે હૈં । (સોહમ્મીસાણગા દેવા અણંતે કમ્મસે એગેણ વાસસહસ્સેણ
 સ્વવયંતિ) સૌધર્મ ઈશાન મેં રહેવાલે દેવ અનન્ત, કર્માશોં કો એક
 હજાર વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (સણંકુમારમાહિંદગા દેવા અણંતે કમ્મસે
 દોહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ) સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્રદેવલોકવાસી
 દેવ અનન્તકર્માશોં કો ૨ હજાર વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (એવં એણં
 અભિલાવેણં વંમલોગલંતગા દેવા અણંતે કમ્મસે તિહિં વાસસહસ્સેહિં
 સ્વવયંતિ) હસી પ્રકાર હમ્મ અભિલાપ સે બ્રહ્મલોક એવં લાન્તક દેવલોક-
 વાસી દેવ અનન્તકર્માશોં કો ત્રીન હજાર વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (મહા-
 સુક્કસહસ્સારગા દેવા અણંતે કમ્મસે ચઉહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ)
 મહાશુક્ર ઓર સહસ્રાર દેવલોક કે દેવ અનન્તકર્માશોં ચાર હજાર વર્ષ

અને જ્યોતિષકરાજ ચન્દ્રમા અને સૂર્ય અનંત કર્માશોને પાંચસો વર્ષમાં નાશ
 કરે છે. “સોહમ્મીસાણગા દેવા અણંતે કમ્મસે એગેણ વાસસહસ્સેણ સ્વવયંતિ”
 સૌધર્મ ઇશાનમાં રહેવાવાળા દેવો અનંત કર્માશોને એક હજાર વર્ષમાં
 નાશ કરે છે. “સણંકુમારમાહિંદગા દેવા અણંતે કમ્મસે દોહિં વાસસહસ્સેહિં
 સ્વવયંતિ” સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા દેવો અનંત
 કર્માશોને બે હજાર વર્ષમાં નાશ કરી દે છે. “એવં એણં અભિલાવેણં વંમલો
 ગલંતગા દેવા અણંતે કમ્મસે તિહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ” એજ રીતના
 અભિલાપથી બ્રહ્મલોક અને લાન્તક દેવલોકમાં રહેનારા દેવો અનંત કર્માશોને
 ત્રણ હજાર વર્ષમાં નાશ કરી દે છે, “મહાસુક્કસહસ્સારગા દેવા અણંતે કમ્મસે
 ચઉહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વવયંતિ” મહાશુક્ર અને સહસ્રાર દેવલોકમાં રહેનારા દેવો
 અનંત કર્માશોને ચાર હજાર વર્ષમાં અપાવે છે.

‘આણય-પાણય-આરણ-અચ્ચુયગા દેવા આનતપ્રાણતારણાચ્યુતકા દેવાઃ ‘અણંતે કમ્મંસે’ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ‘પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વયંતિ’ પશ્ચમિઃ વર્ષસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ ‘હિદ્દિમગેવિજ્જગા દેવા અણંતે કમ્મંસે’ અધોગ્રૈવેયકા દેવા અનન્તાન્ કર્માશાન્ ‘એગેણ વાસસયસહસ્સેણ સ્વયંતિ’ એકેન વર્ષશતસહસેણ ક્ષપયન્તિ, અધોભાગસ્થિતગ્રૈવેયકા દેવાઃ એકલક્ષવર્ષેણ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ ‘મઙ્ગિમગેવેજ્જગા દેવા અણંતે’ મધ્યમગ્રૈવેયકા મધ્યભાગસ્થિતા ગ્રૈવેયકા દેવાઃ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ‘દોહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વયંતિ’ દ્વાભ્યાં વર્ષશતસહસ્રાભ્યામ્ દ્વિલક્ષવર્ષૈરિત્યર્થઃ ક્ષપયન્તિ ‘ઉવરિમગેવેજ્જગા દેવા અણંતે કમ્મંસે તિહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વયંતિ’ ઉપરિતનગ્રૈવેયકાઃ ઉપરિભાગસ્થિતા ગ્રૈવેયકા દેવાઃ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ત્રિમિર્વર્ષશતસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ ગ્રૈવેયકવિમાનસ્યોપરિભાગે વિદ્યમાનાઃ ગ્રૈવેયકા દેવાઃ ત્રિલક્ષવર્ષૈઃ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ । ‘વિજયવેજયંત-જયંત અપરાજિયગા દેવા’ વિજયવૈજયન્ત જયન્તાપરાજિતવિમાનસ્થિતા દેવાઃ ‘અણંતે કમ્મંસે ચઉહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વયંતિ’ અનન્તાન્ કર્માશાન્ ચતુર્મિર્વર્ષશત-

મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (આણયપાણયઆરણઅચ્ચુયગા દેવા અણંતે કમ્મંસે પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વયંતિ) આનતપ્રાણત આરણ અચ્યુત इनके देव अनन्त कर्माशों को पांच हजार वर्ष में नष्ट करते हैं । (हिद्विमगेविज्जगा देवा अणंतकम्मंसे एगेण वाससयसहस्सेणं स्वयंति) अधस्तन ग्रैवेयक के देव अनन्तकर्माशों को एक लाख वर्ष में नष्ट करते हैं । (मङ्गिमगेवेज्जगा देवा अणंते, कम्मंसे दोहिं वाससयसहस्सेहिं स्वयंति) मध्यम ग्रैवेयकवासी देव अनंतकर्माशों को दो लाख वर्ष में नष्ट करते हैं । (उवरिमगेवेज्जगा देवा अणंते कम्मंसे तिहिं वाससयसहस्सेहिं स्वयंति) उपरिम ग्रैवेयक के देव अनन्तकर्माशों को तीन लाख वर्षों में नष्ट करते हैं (विजयवेजयंतजयंत अपराजियगा देवा अणंते कम्मंसे चउहिं वाससयसहस्सेहिं स्वयंति) विजय, वैजयन्त,

“આણય પાણય અચ્ચુયગા દેવા અણંતે કમ્મંસે પંચહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વયંતિ” આનત, પ્રાણુત, અને અચ્યુત દેવલોક નિવાસી દેવો અનંતકર્માશોને પાંચ હજાર વર્ષમાં ખપાવે છે. અર્થાત્ નાશ કરે છે. “હિદ્દિમ ગેવિજ્જગા દેવા અણંતે કમ્મંસે એગેણ વાસસયસહસ્સેણં સ્વયંતિ” અધસ્તન-નીચેના દેવલોકમાં ગ્રૈવેયક દેવો અનંત કર્માશોને એક લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે. “ઉવરિમગેવેજ્જગા દેવા અણંતે કમ્મંસે તિહિં વાસસયસહસ્સેહિં સ્વયંતિ” ઉપરના ગ્રૈવેયક દેવો અનંત કર્માશોને ત્રણ લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે. “વિજય વેજયંત જયંત અપરાજિત દેવા અણંતે કમ્મંસે ચઉહિં વાસસહસ્સેહિં સ્વયંતિ”

સહસ્રૈર્લક્ષવતુષ્કેણ વર્ષેણ ક્ષપયન્તિ સ્વાત્મમદેશેભ્યો દૂરીકુર્વન્તીત્યર્થઃ ‘સવ્વટ્ઠ સિદ્ધિગા દેવા’ સર્વાર્થસિદ્ધિકા દેવાઃ-સર્વાર્થસિદ્ધિર્વિમાનસ્થિતા દેવાઃ ‘અણંતે કમ્મંસે’ અનન્તાન્ કર્મીશાન્ ‘પંચહિં વાસસયસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ’ પશ્ચભિર્વર્ષશતસહસ્રૈઃ ક્ષપયન્તિ-પશ્ચલક્ષવર્ષૈર્વિનાશયન્તીત્યર્થઃ ‘एएणट्ठेणं गोयमा’ एतेन अर्थेन हे गौतम ! ‘ते देवा जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तिहिं वा’ ते देवा ये अनन्तान् કર્મીશાન્ જઘન્યત એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિ વા ‘उकोसेणं’ उत्कृष्टतः ‘पंचहिं वाससएहिं स्वव्यंति’ पश्चभिर्वर्षशतैः क्षपयन्ति । ‘एएणट्ठेणं गोयमा’ एतेनैव अर्थेन कारणेन हे गौतम ! ‘ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्रैहिं स्वव्यंति’ ते देवाः यावत् पश्चभिर्वर्षसहस्रैः क्षपयन्ति अत्र यावत्पदेन ‘जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा उकोसेणं’ इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति हे गौतम ! अनेन कारणेन કથયામિ યત્ સન્તિ તથાવિધા દેવા યે જઘન્યત એકેન

જઘન્ત અપરાજિત હનકે દેવ અનન્તકર્મીશો કો ચાર લાખ વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા દેવા અણંતે કમ્મંસે પંચહિં વાસસય-સહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ) સર્વાર્થ સિદ્ધિકદેવ અનન્ત કર્મીશોકો પાંચલાખ વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં (एएणट्ठेणं गोयमा । તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહણ્ણેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉકોસેણં પંચહિં વાસ-સહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસે દેવ હૈં કિ જો અનન્તકર્મીશો કો કમ સે કમ એક દો ઓર ત્રીસૌ વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચસૌ વર્ષ મેં નષ્ટ કરતે હૈં । (एएणट्ठेणं गोयमा । તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ) તથા એસે ઓ દેવ હૈં કિ જો જઘન્ય સે એક દો એવં ત્રીન હજાર વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચ હજાર

વિજય, વજ્યત્, જ્યન્ત અને અપરાજિત દેવલોકમાં રહેનારા દેવો, અનંત કર્મીશોને ચાર લાખ વર્ષમાં નાશ કરે છે “સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા દેવા અણંતે કમ્મંસે પંચહિં વાસસયસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ” સર્વાર્થસિદ્ધિ નિવાસી દેવો, અનંત કર્મીશોને પાંચ લાખ વર્ષમાં ખપાવે છે, અર્થાત્ નાશ કરે છે. “एएणट्ठेणं गोयमा ! તે દેવા જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તિહિં વા ઉકોસેણં પંચહિં વાસસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ” તે કારણથી હે ગૌતમ ! એવા દેવો છે કે જેઓ અનંત કર્મીશોને ઓછામાં ઓછા એકસો, બસો કે ત્રણસો વર્ષમાં અને વધારેમાં વધારે પાંચસો વર્ષમાં નાશ કરે છે. “एएणट्ठेणं गोयमा ! તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસહસ્રેહિં સ્વવ્યંતિ” તથા એવા પણ દેવો છે કે જેઓ જઘન્યથી એક, બે અને ત્રણ હજાર વર્ષમાં અને

વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા વર્ષસહસ્રૈરન્તાન્ કર્માંશાન્ ક્ષપયન્તીત્યર્થઃ । ‘एएणट्ठेणं गोयमा !’ अनेन अर्थेन गौतम ! ‘ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति’ ते देवाः यावत् पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैः क्षपयन्ति, इह यावत्पदेन ‘जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं’ इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति, हे गौतम ! अनेनैव कारणेनाहं कथयामि यत् तथाविधा अपि देवा ये अनन्तानपि कर्मांशान् जघन्यत एकेन वर्षशतसहस्रेण द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा वर्षशतसहस्रैः कर्माणि क्षपयन्ति, तथा उत्कृष्टतः पञ्चभिर्वर्षशतसहस्रैरन्तानपि कर्मांशान् आत्म-प्रदेशेभ्यो दूरीकुर्वन्तीति निगमनाभिप्रायः इति । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! यत् देवानां कर्मक्षपणविषये देवानुप्रियेण निवेदितं तत् एवमेव सर्वथैव सत्यं, भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात् इति कथयित्वा

वर्ष में अनन्तकर्मांशों को नष्ट करते हैं । (एएणट्ठेणं गोयमा ! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति) तथा ऐसे भी देव हैं जो हे गौतम ! जघन्य से एक दो और तीन लाख वर्ष में एवं उत्कृष्ट से पांच लाख वर्ष में अनन्तकर्मांशों को नष्ट करते हैं । (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! आपने जो कर्मक्षपण के विषय में यह सब विषय कहा है वह ऐसा ही है । अर्थात् सर्वथा सत्य ही है क्योंकि आसके वाक्य सर्वथा सत्य ही होते हैं २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये ।

‘ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं’ यहाँ पर यावत्पद से ‘जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं’ यहाँ तक का

ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ હજાર વર્ષમાં અનંત કર્માંશોને નાશ કરે છે. “एएणट्ठेणं गोयमा ! ते देवा जाव पंचहिं वाससयसहस्सेहिं खवयंति” हे गौतम ! तथा એવા પણ દેવો છે કે જેઓ જઘન્યથી એક બે અને ત્રણ લાખ વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ લાખ વર્ષમાં અનંત કર્માંશોનો નાશ કરે છે.

“सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति” હે ભગવન્ કર્મક્ષયના વિષયમાં આપે જે આ સધળું કથન કર્યું છે, તે સધળું તેજ રીતે છે. તે સધળું તેમજ છે, અર્થાત્ સર્વથા સત્ય જ છે કેમ કે આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામી તપ અને સંયમથી ભાવિત થઈને પોતાના સ્થાન પર વિરાજમાન થઈ ગયા.

“ते देवा जाव पंचहिं वाससहस्सेहिं” આ વાક્યમાં યાવત્ પદથી “जे अणंते कम्मंसे जहन्नेणं एक्केण वा, दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं” અહિં સુધીનો

ગૌતમો ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્વિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં
ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥સૂ૦ ૭॥

॥ઈતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત- જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત — કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં અષ્ટાદશશતકે
સપ્તમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૮-૭॥

પાઠ ગૃહીત હુઆ છે । તથા ‘તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસેહિં’ મેં
આગત યાવત્પદ સે ‘જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા
તિહિં વા ઉક્કોસેણં’ યહાં તક કા પાઠ ગૃહીત હુઆ છે ॥સૂ૦ ૭॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે અઠારહવે શતકકા
સાતવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૭ ॥

પાઠ ગ્રહણ કરાયે છે. તથા તે દેવા જાવ પંચહિં વાસસયસહસેહિં” આ
વાક્યમાં આપેલ યાવત્પદથી “જે અણંતે કમ્મંસે જહન્નેણં એકકેણં વા દોહિં વા
તિહિં વા ઉક્કોસેણં” અહિં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયેલ છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઠારમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૮-૭॥

અથ અષ્ટમોદેશકઃ પારમ્યતે ।

ક્ષપણં તુ વદ્ધકર્મણામેવ ભવતીતિ કર્મબન્ધસ્વરૂપં દર્શયન્નાહ—‘રાયગિહે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—રાયગિહે જાવ એવં વયાસી, અણગારસ્સ ણં મંતે !
ભાવિયપ્પણો પુરઓ દુહઓ જુગમાયાએ પેહાએ રીયં રીયમાણસ્સ
પાયસ્સ અહે કુક્કુડપોતે વા વટ્ટયપોતે વા કુલિંગચ્છાએ વા
પરિયાવજ્જેજ્ઞા તસ્સ ણં મંતે ! કિં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ ?
સંપરાહિયા કિરિયા કજ્જહ ? । ગોયમા ! અણગારસ્સ ણં ભવિય-
પ્પણો જાવ તસ્સ ણં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ, ણો સંપરાહિયા
કિરિયા કજ્જહ । સે કેળહેણં મંતે એવં વુચ્ચહ જહા સત્તમસએ
સંબુદ્ધેસએ જાવ અટ્ટો નિવિસિત્તો । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ
વિહરહ । તએ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે વહિયા જાવ વિહરહ ॥ સૂ. ૦૧ ॥

છાયા—રાજગૃહે યાવદેવમત્રાદીત્ અણગારસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! ભાવિતાત્મનઃ
પુરતઃ દ્વિધાતઃ યુગમાત્રયા પ્રેક્ષ્ય રીતં રીયતઃ પાદસ્યાધઃ કુક્કુટપોતો વા વર્ત-
કપોતો વા કુલિંગચ્છાયો વા પર્યાપચ્છેત તસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કિં ઇર્ય્યાપથિકી
ક્રિયા ક્રિયતે ? સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અણગારસ્ય સ્વલુ ભવિતા-
ત્મનો યાવત્ તસ્ય સ્વલુ ઇર્ય્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે, નો સાંપરાયિકી ક્રિયા
ક્રિયતે । તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે યથા સત્તમશતે સંવૃત્તોદેશકે યાવત્ અર્થો
નિશ્ચિન્તઃ । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ યાવત્ વિહરતિ । તતઃ સ્વલુ
શ્રમણો ભગવાન મહાવીરો વહિર્યાવિહરતિ ॥ સૂ. ૦ ૧ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદેવમત્રાદીત્ અત્ર યાવત્પદેન
ભગવતઃ સમવસરણમભૂત્, ઇત્યારભ્ય ‘પ્રાજ્ઞલિપુટો ગૌતમઃ’ એતદન્તસ્ય પ્રકરણસ્ય

આઠવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

નાશ—ક્ષય ધંધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્મોં કા હી હોતા હૈ । અતઃ હસ
ઉદ્દેશક મેં કર્મબન્ધ કા સ્વરૂપ દિશ્વાયા જાતા હૈ

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્મોના જ નાશ; ક્ષય અને બન્ધ થાય છે. જેથી આ
ઉદ્દેશામાં કર્મબન્ધનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.

રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” ઇત્યાદિ

ग्रहणं भवति, तथा च परिषदो गमनानन्तरं गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासीन एवमवादीत् ‘अणगारस्स णं भंते !’ अनगारस्य खलु भदन्त ! ‘भावियप्पणो’ भावितात्मनः भावितः-संयमादिना प्रभावितः आत्मा अन्तःकरणं यस्य स तथाभूतः तस्य ‘पुरओ’ पुरतोऽग्रतः ‘दुहओ’ द्विधातः-द्विपार्श्वत इत्यर्थः ‘जुगमायाए’ युगमात्रया-दृष्ट्या युगं चतुर्दशप्रमाणः शकटावयवविशेषः तत् प्रमाणं विद्यते यस्याः सा युगमात्रा दृष्टिः तथा युगमात्रया दृष्ट्या ‘पेहाए’ प्रेक्ष्य-दृष्ट्वा ‘रीयं रीयमाणस्स’ रीतं रीयतः-गमनं कुर्वतः ‘पायस्स अहे’ पादस्याधः ‘कुक्कुडपोते वा’ कुक्कुटपोतः-कुक्कुटहिमः लघुकुक्कुट

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगर में यावत् इस प्रकार से पूछा-यहां यावत्पद से (भगवतः समवसरणमभूत्) यहां से लेकर ‘प्राञ्जलिपुटो गौतमः’ यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है । तथा च परिषदा के विसर्जित हो जाने के बाद गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर के फिर उन्होंने त्रिविध पर्युपासना से उनकी पर्युपासना की और फिर ऐसा पूछा— ‘अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो इत्यादि’ जिसका अन्तःकरण संयम आदि से प्रभावित हो रहा है ऐसे अनगार के जो कि साम्हने की और अपने दोनों ओर के प्रदेश को युगमात्र दृष्टि से देखकर गमन करते समय ‘पायस्स अहे’ चरण के नीचे ‘कुक्कुडपोते’ मुर्गीका

टीकार्थ—“रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृहनगरमां “भगवतः समवसरणमभूत्” भगवान् भडावीर स्वाभी पधार्या परिषद् तेओने वंदना करवा आवी प्रबुओ धर्मने उपदेश आव्यो ते पछी भगवानने वंदना नमस्कार करीने परिषदा पोत पोताने स्थाने पाछी गछ ते पछी “प्राञ्जलिपुटो गौतमः” गौतम स्वाभीओ भगवानने वंदना करी नमस्कार कर्था, वंदना नमस्कार करीने तेओओे कायिक, वायिक अने मानसिक ओ रीते त्रिषु प्रकारनी पर्युपासनाथी भगवाननी पर्युपासना करी ते पछी प्रबुने आ प्रमाणे पूछथुं “अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो” इत्यादि संयम विगेरेथी जेनुं अंतःकरण प्रभाववाणुं थथुं छे तेवा अनगारने के जेओ सामी जाणुओ तथा पोतानी अने जाणुना प्रदेशोने युगमात्र दृष्टिथी (युग-गाडानी धुंसरीने कडे छे तेनुं भाप थार डाथनुं गणुय छे) जेधने आसती वणते “पायस्स अहे” पगनी नीओ

इत्यर्थः ‘वट्टयपोते वा’ वर्तकपोतो वा वर्तकः—पक्षिविशेषः ‘वटेर’ इति प्रसिद्धः तस्य पोतो—डिंमः ‘कुलिगच्छाए वा’ कुलिगच्छायः—पिपीलिकादि सदृशो जन्तु-विशेषः ‘परियावज्जेज्जा’ पर्यापद्येत—म्रियेत इत्यर्थः ‘तस्स णं भंते !’ तस्य—भावितात्मनोऽनगरस्य खलु भदन्त ! ‘किं ईरियाबहिया किरिया कज्जइ’ किम् ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति अथवा ‘संपराइया किरिया कज्जइ’ साम्परा-यिकी क्रिया क्रियते भवति ? भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अणगारस्स णं भावियप्पणो जाव’ अनगरस्य खलु भावितात्मनो यावत्, अत्र यावत्पदेन ‘पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कु डपोते वा वट्टयपोते वा कुलिगच्छाए वा परियावज्जेज्जा’ इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति

बच्चा ‘वट्टयपोते वा’ वर्तक—वटेर का बच्चा ‘कुलिगच्छाए वा’ पिपी-लिका जैसा जन्तुविशेष ‘परियावज्जेज्जा’ आकर दबकरके मर जाता है तो ‘तस्स णं भंते !’ तो उस भावितात्मा अनगर को ‘किं ईरिया बहिया किरिया कज्जइ संपराइया किरिया कज्जइ’ क्या ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है या सांपरायिकी क्रिया लगती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अणगारस्स णं भावियप्पणो जाव पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुक्कुडपोते वा वट्टयपोते वा कुलिगच्छाए वा परिया-वज्जेज्जा’ दोनों ओर के प्रदेश को तथा सामने की भूमि को युगमात्र दृष्टि से देखकर गमन करते हुए भावितात्मा अनगर चरण के नीचे दबकर सुर्गी का बच्चा या वटेर का बच्चा या पिपीलि का के जैसा कोई जन्तु विशेष मर जाता है तो उस भावितात्मा अनगर

“કુક્કુડપોતે” કુકડીવું બચ્યું “વટ્ટયપોતે વા” વર્તક—વટેર, બતકનું બચ્યું “કુલિગચ્છાએ વા” કીડી જેવા જંતુ વિશેષ “પરિયાવજ્જેજ્જા” આવેલ દબાઈને મરી બાય છે. તેા “તસ્સ ણં મંતે !” તે ભાવિતાત્મા અનગારને “કિં” ઈરિયા બહિયા કિરિયા કજ્જઈ અથવા સંપરાઈયા કિરિયા કજ્જઈ” ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે છે ? કે સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— “ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અણગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિઅપ્પણો જાવ પુરઓ દુહઓ જુગમાયાએ પેહાએ રીયં રીયમાણસ્સ પાયસ્સ અહે કુક્કુડપોતે વા, વટ્ટયપોતે વા કુલિગચ્છાએ પરિયાવજ્જેજ્જા” બંને બાજુના પ્રદેશને તથા સામેની ભૂમીમાં યુગ માત્ર (ચાર હથ પ્રમાણ) દૃષ્ટિથી બેઠેને જતાં એવા ભાવિતાત્મા અનગારના પગ નીચે મરવાનું બચ્યું અથવા બતકનું બચ્યું અથવા કીડી જેવું જંતુ

‘तस्मिन्’ तस्य भावितात्मनोऽनगारस्य खलु ‘ईरियावहिया किरिया कज्जइ’ ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति ‘णो सांपराइया किरिया कज्जइ’ नो सांपरायिकी क्रिया क्रियते, हे गौतम ! युगप्रमाणदृष्ट्या गच्छतो भावितात्मनोऽनगारस्य यदि मार्गे प्राणिविराधनं भवेत्तदा तस्य ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते भवति, सांपरायिकी क्रिया तु न भवतीति भावः । ‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ’ तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यत् ऐर्यापथिकी क्रिया भवति न सांपरायिकीति प्रश्नः भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि । ‘जहा सत्तमसए संबुद्धेसए’ यथा सप्तमशतके सप्तमे संवृतोद्देशके कथितं तथैव इहापि बोद्धव्यम्, कियत्पर्यन्तं सप्तमशतकीयप्रकरणं

को ‘ईरियावहिया किरिया कज्जइ’ ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है । ‘णो सांपराइया’ सांपरायिकी क्रिया नहीं लगती है । तात्पर्य कहनेका यह है कि चलते समय युगप्रमाण दृष्टि से भूमिका संशोधन करते हुवे भावितात्मा अनगार को मार्ग में प्राणि की विराधना हो जाती है, तो उसका ऐर्यापथिकी क्रिया ही लगती है सांपरायिकी क्रिया नहीं लगती है क्योंकि यह क्रिया प्रमाद के योगवाले अनगार को लगती है उसके उस समय प्रमाद का योग है नहीं । इसलिये यह क्रिया उसके नहीं लगती है । ‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि उस भावितात्मा अनगार को ऐर्यापथिकी क्रिया लगती है सांपरायिकी नहीं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहा सत्तमसए संबुद्धेसए’ हे गौतम ! इस विषय में जैसा सप्तमशतक के

विशेष भरी जग्य तो ते भावितात्मा अनगारने “ईरिया वहिया किरिया कज्जइ” ऐर्यापथिकी क्रिया लागे छे. “णो सांपराइया” सांपरायिकी क्रिया लागती नथी. कडेवानुं तात्पर्य ओ छे के—यावती वज्जते युगप्रमाण दृष्टिथी भूमिनुं संशोधन करतां करतां भावितात्मा अनगारना मार्गमां प्राणिनी विराधना थछ जग्य तो तेने ऐर्यापथिकी ओ क्रिया लागे छे सांपरायिकी क्रिया लागती नथी. केम के सांपरायिकी क्रिया प्रमादना योगवाला अनगारने लागे छे. अहियां प्रमादना योग नथी तेथी सांपरायिकी क्रिया लागती नथी. “से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ” हे भगवन् आप ओनुं शां कारणथी कडे छे के ते भावितात्मा अनगारने ऐर्यापथिकी ओ क्रिया लागे छे, सांपरायिकी क्रिया लागती नथी ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—“जहा सत्तमसए संबुद्धे-

જ્ઞાતવ્યં ? તત્રાહ—‘જાવ’ ઇત્યાદિ । ‘જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લત્તો’ યાવદ્ અર્થો નિસિપ્તઃ
 एतत्पर्यन्तं તત્રત્યં પ્રકરણં જ્ઞાતવ્યમ્, તથાહિ—અથ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે
 ગૌતમ ! યસ્ય ક્રોધમાનસાયાલોભાઃ વ્યવચ્છિન્ના વિનષ્ટાસ્તસ્ય ઐર્યાપથિક્યેવ
 ક્રિયા ભવતિ, ન સાંપરાધિકી ક્રિયા ભવતીત્યાદિ । ‘જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લત્તો’ ત્તિ,
 ‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ વાક્યસ્ય નિગમનં યાવદિત્યર્થઃ. તત્ત્વ નિગમનં ‘સે તેળ-
 દ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ’ ઇત્યાદિ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! જાવ વિહરઈ’ તદેવં
 ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ, હે ભદન્ત ! ઐર્યાપથિકી ક્રિયા વિષયે
 દેવાનુપ્રિયેણ યત્ કથિતં તત્ત્વ એવમેવ સર્વથા સત્યમેવ ભવદ્વાક્યસ્યાસ-

સંવૃત ઉદ્દેશક મેં કહા ગયા હૈં વૈસા હી યહાં પર મી જાનના ચાહિયે ।
 સસમશતક કે ઉદ્દેશક કા પ્રકરણ યહાં પર કહાં તક કા ગ્રહણ
 કરના ચાહિયે ? હસકે લિયે ‘જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લત્તો’ એસા કહા ગયા હૈં
 કિ યહાં તક કા વહ પ્રકરણ યહાં લેના ચાહિયે । તાત્પર્ય એસા હૈં કિ-
 ગૌતમને એસા પૂછા હૈં જિસ ભાવિતાત્મા અનગાર કે ક્રોધ, માન, માયા
 ઔર લોભ યે કષાયેં નષ્ટ હો ચુકી હૈં । ડસ ભાવિતાત્મા અનગાર કો
 ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હી હોતી હૈં । સાંપરાધિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈં ।
 ઇત્યાદિ સો ‘જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લત્તો’ યહ ‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ વાક્ય કા
 નિગમન હૈં । ‘સે તેળદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ’ ઔર વહ હસ પ્રકાર સે
 હૈં । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભદન્ત ! ઐર્યાપથિકી
 ક્રિયા કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી

હેસઈ” હે ગૌતમ આ વિષયમાં સાતમા શતકના સંવૃત નામના ઉદ્દેશામાં જે
 પ્રમાણે કહ્યું છે, તે પ્રમાણે અહિંયાં પણ સમજવું.

સાતમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશાનું કથન અહિંયાં કયાં સુધીનું ગ્રહણ
 કરવાનું છે, તે માટે કહ્યું છે કે ‘જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લત્તો’ એ કથન સુધીનું
 ત્યાંનું કથન અહિં સમજવું.

તાત્પર્ય એ છે કે—ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને એવું પૂછ્યું કે જે
 ભાવિતા અનગારના ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાયો નાશ પામ્યા
 છે, તેવા ભાવિતાત્મા અનગારને ઐર્યાપથિકી જ ક્રિયા લાગે છે. સાંપરાધિકી
 ક્રિયા લાગતી નથી. ઇત્યાદિ કથન “જાવ અટ્ટો નિક્કલ્લેવો” આ વાક્ય
 “સે કેળદ્દેણં” ઇત્યાદિ વાક્યનું નિગમન છે. “સે તેળદ્દેણં ગોયમા એવં વુચ્છઈ”
 તે આ રીતે છે.

“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ” હે ભગવન્ ઐર્યાપથિકી
 ક્રિયાના વિષયમાં આપ દેવાનું પ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે. તે સર્વથા સત્ય જ

વાક્યતયા સર્વતઃ સત્યત્વાદિતિ કથયિત્વા ગૌતમો ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ
વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિભાવઃ । ‘તદ્દેશં
સમણે ભગવં મહાવીરે વહિયા જાવ વિહરઈ’ તતઃ સ્વલ્પશ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો
વહિર્જનપદવિહારં વિહરતિ તસ્માદ્ રાજગૃહાદન્યત્ર વિહારમકરોદ્ ભગવાન્
મહાવીર इत्यर्थः ॥સૂ૦ ૧॥

इतः पूर्वं विहारमाश्रित्य विचारः कृतः, अथ गमनमेवाश्रित्य परतीर्थिकमत
निषेधकरणेन स एव विचार उच्यते—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

મૂલમ્—તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે જાવ પુઢવીસિલા-
પટ્ટણં તસ્મ ણં ગુણસિલસ્સ ચેદ્ધયસ્સ અદૂરસામંતે વહવે
અન્નઉત્થિયા પરિવસંતિ । તદ્દેશં સમણે ભગવં મહાવીરે જાવ
સમોસઢે જાવ પરિસા પઢિગયા । તેણં કાલેણં તેણં સમણં
સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેટ્ટે અંતેવાસી ઇંદભૂઈનામં
અણગારે જાવ ઉઢ્ઠં જાણૂ જાવ વિહરઈ । તદ્દેશં તે અણ-
ઉત્થિયા જેણેવ ભગવં ગોયમે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ, ઉવાગચ્છિન્તા
ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો ! તિવિહં તિવિહેણં

हे २ क्योंकि आपके वाक्य आप्तवाक्य स्वरूप हैं । अतः वे सर्व प्रकार
से सत्य हैं इस प्रकार कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की नम-
स्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर वे संयमभौरतप से आत्मा को
भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये । ‘तद्देशं समणे
भगवं महावीरे वहिया जाव विहरइ’ इसके बाद श्रमण भगवान् महावी-
रने उस राजगृहनगर से बाहर के देशों में विहार कर दिया ॥ सू० १ ॥

છે. આપનું કથન યથાર્થ છે. કેમ કે આપ દેવાનુપ્રિયનું વાક્ય આપ્ત
વાક્ય છે. જેથી તે સર્વ રીતે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ
ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ
અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન
થયા. “તદ્દેશં સમણે ભગવં મહાવીરે વહિયા જાવ વિહરઈ” તે પછી શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર સ્વામીએ રાજગૃહ નગરથી બહારનાં દેશોમાં વિહાર કર્યો, ॥સૂ. ૧॥

असंजया जाव एगंतबाला यावि भवह । तए णं भगवं गोयमे
 अन्नउत्थिए एवं वयासी-से केणं कारणेणं अज्जो अम्हे तिविहं
 तिविहेणं असंजया जाव एगंतबाला यावि भवामो । तए णं ते
 अण्णउत्थिया भगवं गोयमे एवं वयासी तुज्झे णं अज्जो !
 रीयं रीयमाणा पाणै पेच्चेह अभिहणह जाव उवद्वेह तए णं
 तुज्झे पाणै पेच्चेमाणा जाव उवद्वेमाणा तिविहं तिविहेणं
 जाव एगंतबाला यावि भवह । तए णं भगवं गोयमे से अण्ण-
 उत्थिए एवं वयासी णो खलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीयमाणा
 पाणै पेच्चेमो जाव उवद्वेमो, अम्हे णं अज्जो रीयं रीयमाणा
 कायं च जोयं च रीयं च पडुच्च दिस्सार पदिस्सार वयामो
 तए णं अम्हे दिस्सा दिस्सा वयमाणा पदिस्सा पदिस्सा वयमाणा
 णो पाणै पेच्चेमो जाव णो उवद्वेमो, तए णं अम्हे पाणै अपेच्चे-
 माणा जाव अणुद्वेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतपंडि-
 या यावि भवामो । तुज्झे णं अज्जो अप्पणा चेव तिविहं तिवि-
 हेणं जाव एगंतबाला यावि भवह । तए णं ते अन्नउत्थिया
 भगवं गोयमं एवं वयासी-केणं कारणेणं अज्जो अम्हं तिविहं
 तिविहेणं जाव भवामो । तए णं भगवं गोयमे अन्नउत्थिए
 एवं वयासी-तुज्झे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पाणै पेच्चेह जाव
 उवद्वेह, तए णं तुज्झे पाणै पेच्चेमाणा जाव उवद्वेमाणा
 तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवह । तए णं भगवं गोयमे
 ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं

महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं
 वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णच्चासन्ने जाव पज्जुवासइ ।
 गोयमाइ समणे भगवं महावीरं भगवं गोयमं एवं वयासी,
 सुट्ठुणं तुमं गोयमा ! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, साहू णं तुमं
 गोयमा ! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, अत्थि णं गोयमा, ममं
 बहवे अंतेवासी समणा णिग्गंथा छउमत्था जे णं णो पभू एवं
 वागरणं वागरत्तए जहा णं तुमं, तं सुट्ठुणं तुमं गोयमा ! ते
 अन्नउत्थिए एवं वयासी, साहू णं तुमं गोयमा ! ते अन्नउत्थिए
 एवं वयासी ॥सू० २॥

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं यावत् पृथिवीशिलापट्टकः तस्य
 खलु गुणशिलस्य चैत्यस्यादूरसामन्ते बहवोऽन्ययूथिकाः परिवसन्ति । ततः खलु
 श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवस्रतः यावत् परिषत् प्रतिगता । तस्मिन्
 काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूति-
 र्नामाऽनगारो यावत् ऊर्ध्वजानुर्यावद्विहरति । ततः खलु ते अन्ययूथिका यत्रैव
 भगवान् गौतमः तत्रैव उपागच्छन्ति उपागत्य भगवन्तं गौतमम् एवमवादिषुः-
 यूयं खलु आर्या ! त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावद् एकान्तवालाश्चापि भवथ ।
 ततः खलु भगवान् गौतमः ! अन्ययूथिकानेवम् अवादीत्-तत् केन कारणेन
 आर्याः ! वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तवालाश्चापि भवामः ? ।
 ततः खलु ते अन्ययूथिका भगवन्तं गौतममेवमवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! रीतं
 रीयन्तः प्राणान् आक्रामथ अभिदूय यावदुपद्रवथ ततः खलु यूयं प्राणान् आक्रमन्तो
 यावदुपद्रवन्तः त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तवालाश्चापि भवथ । ततः खलु
 भगवान् गौतमः तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत्-नो खलु आर्याः ! वयं रीतं
 रीयन्तः प्राणान् आक्रामावो यावदुपद्रवामः, वयं खलु आर्याः ! रीतं रीयन्तः कायं
 च योगं च रीतं प्रतीत्य दृष्ट्वा २ प्रदृष्ट्वा २ व्रजामः २ ततः खलु वयं दृष्ट्वा-
 दृष्ट्वा व्रजन्तः प्रदृष्ट्वा प्रदृष्ट्वा व्रजन्तः नो प्राणान् आक्रामामः यावत् नो उपद्र-
 वामः, ततः खलु वयं प्राणान् अनाक्रमन्तो यावत् अनुपद्रवन्तः त्रिविधं त्रिवि-
 धेन यावदेकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, यूयं खलु आर्याः ! आत्मनैव (स्वयमेव)

त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तवालाश्चापि भवथ । ततः खलु ते अन्ययूथिकाः भगवन्तं गौतममेवमवादिषुः—केन कारणेनार्या- वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् भवामः । ततः खलु भगवान् गौतमः तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीत्—यूयं खलु आर्याः रीतं रीयन्तः प्राणान् आक्रामथ यावदुपद्रवथ ततः खलु यूयं प्राणान् आक्रामन्तो यावदुपद्रवन्तः त्रिविधं यावत् एकान्तवालाश्चापि भवथ । ततः खलु भगवान् गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवं प्रतिहन्ति प्रतिहत्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवंतं महावीरं वन्दते नामस्यति वन्दिस्वा नमस्यित्वा नास्यासन्ने यावत् पर्युपास्ते । गौतम इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतममेवम् अवादीत् सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः साधु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः सन्ति खलु गौतम ! मम बहवः अन्तेवासिनः श्रमणा निर्ग्रन्था छन्नस्थाः ये खलु नो प्रभवः एवं व्याकरणं व्याकर्तुम् यथा खलु त्वं, तत् सुष्ठु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एववादीः साधु खलु त्वं गौतम ! तान् अन्ययूथिकान् एवमवादीः ॥ सू० २ ॥

टीका—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ तस्मिन् काळे तस्मिन् समये’ रायगिहे जाव ‘पुढवीसिलापट्टए’ राजगृहं यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, अत्र यावत्पदेन नगरमासीत् वर्णकः इत्यादीनां संग्रहो ज्ञेयः ‘तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स’ तस्य

इससे पहिले विहार को आश्रित करके विचार किया गया है । अब गमन को ही आश्रित करके परतीर्थिक मत के निषेध पूर्वक वही विचार प्रकट किया जाता है ।

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल में और उस समय में ‘रायगिहे’ राजगृह यावत् नगर था । इसका वर्णन चम्पानगरी के जैसे है । इत्यादि सब कथन यहां पर जानना चाहिये । इस राज-

पूर्वोक्त सूत्रमां विहारने उद्देशीने विचारवाभां आये छे. इवे गमनने आश्रय करीने परतीर्थिकेना मतना निषेध पूर्वक ओज कथन करवाभां आवशे. “तेणं कालेणं तेणं समएणं जाव” इत्यादि

टीकार्थ—“तेणं कालेणं तेणं समएणं” ते काळे अने ते समये ‘रायगिहे’ राजगृह नामनुं नगर હતું તેનું વર્ણન ચંપાનગરી પ્રમાણે સમજવું આ રાજગૃહ નગરમાં શુણ્ણશિલક નામનું ઉદ્યાન હતું તેમાં પૃથ્વીશિલાપટ્ટક હતું “તસ ણં ગુણસિલસ્સ” તે શુણ્ણશિલક ઉદ્યાનની પાસે તેનાથીબહુ દૂર પણ નહીં અને બહુ નજીક પણ નહિં એવા સ્થાનમાં ‘વહવે’ ઘણા અન્ય તીર્થિકજાને

खलु गुणशिलस्य चैत्यस्य उद्यानस्य 'अदूरसामंते' अदूरासन्ने-नातिदूरे नाति समीपे इत्यर्थः 'बहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' बहवोऽन्ययूथिकाः अन्यतैर्थिकाः परिवसन्ति । 'तए णं समणे भगवं महावीरे जाव समोसठे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसृतः, अत्र यावत्पदेन 'पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव' इति संग्रहः करणीयः 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषत् प्रतिगता, अत्र यावत्पदेन भगवदागमनश्रवणानन्तरं परिषत् धर्मश्रवणार्थं नगरान्निर्गता धर्मकथोपदेशोऽभूत्, ततः परिषत् भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा प्रतिगता, इत्यादि संग्रहो भवतीति । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सम-

गृह नगर में गुणशिलक नाम का उद्यान था उसमें पृथिवी-शिलापट्टक था । 'तस्स णं गुण०' उस गुणशिलक उद्यान के पास न अतिदूर न अति नजदीक स्थान में 'बहवे०' अनेक अन्य तैर्थिकजन रहते थे । 'तए णं समणे' श्रमण भगवान् महावीर यावत् वहाँ पर पधारे यहाँ यावत्पद से 'पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव' इस पाठ का संग्रह हुआ है 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषदा विसर्जित हो गई यहाँ यावत्पद से ऐसा पाठ ग्रहण कर लगा लेना चाहिये कि जब प्रभु वहाँ पधारे तब लोगोंने उनका वहाँ आगमन सुना, सुनकर धर्मश्रवण करने के लिये उनका समुदाय प्रभु के पास आया प्रभुने धर्मोपदेश दिया धर्मोदेश सुनकर उस समुदाय ने प्रभु की वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वह जहाँ से आया था, वहाँ पर वापिस चला गया । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय

रहेता हुता "तएणं समणे०" श्रमणु लगवान् महावीर स्वामी "पुव्वाणुपुव्वि" चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव रायगिहे नयरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छइ" तीर्थ'करानी परंपरानुसार विहार करतां करतां अने ओठ गामथी भीजे गाम विचरतां ज्यां आगण राजगृह नगर हुतुं अने तेमां पणु ज्यां गुणुशिलक चैत्य-उद्यान हुतुं त्यां पधार्या. "जाव परिसा पडिगया" यावत् प्रभुनुं आगमन सांलणीने परिषदा प्रभुने वंदना करवा आवी प्रभुओ तेभने धर्मदेशना आपी ते पछी प्रभुने वंदन नमस्कार करीने परिषदा पोतपोताने स्थाने पाछी गछ. तेणं कालेणं तेणं समएणं' ते काले अने ते समये "समणस्स

જનસ મગવઓ મહાવીરસસ' શ્રમણસ્ય મગવતો મહાવીરસ્ય 'જેદ્દે અંતેવાસીંદંદભૂદ્દે નામં અગગારે' જ્યેષ્ઠોડન્ટેવાસી-શિષ્ય ઇત્યર્થઃ ઇન્દ્રભૂતિર્નામાનગારઃ 'જાવ ઉદ્દું જાણૂ જાવ વિહરહ' યાવદ્ધર્વજાનુર્યાવદ્વિહરતિ અત્ર પ્રથમ યાવત્પદેન 'ગોયમે ગોત્તેણં સત્તુસેહે' 'ઇત્યારમ્બ્ય' સમણસસ મગવઓ મહાવીરસસ અદૂરસામંતે 'ઇતિ-પર્યન્તં સંગ્રાહ્યમ્' દ્વિતીયયાવત્પદેન ચ 'અહોસિરે જ્ઞાણકોટ્ટોવગણ સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે' ઇત્યન્તં સંગ્રાહ્યમ્ । 'તણ્ણં તે અન્નઉત્થિયા' તતઃ સ્વલ્લુ તે અન્યયૂથિકાઃ 'જેણેવ મગવં ગોયમે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' યત્રૈવ મગવાન્ ગૌતમઃ તત્રૈવ ઉવાગચ્છન્તિ 'ઉવાગચ્છિત્તા મગવં ગોયમં એવં વયાસી' ઉપાગત્ય ગૌતમસ્ય સમીપમાગત્ય મગવન્તં ગૌતમમ્ એસમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિપુઃ-ઉક્તવન્ત ઇત્યર્થઃ 'તુડ્ઢેણં અજ્જો' યુયં સ્વલ્લુ હે આર્યાઃ 'તિવિહં તિવિહેણં' ત્રિવિધં ત્રિવિ-

મે 'સમણસસ મગવઓ મહાવીરસસ' શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે 'જેદ્દે અંતેવાસીંદંદભૂદ્દે નામં અગગારે' પ્રધાન શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ નામકે અનગાર 'જાવ ઉદ્દું જાણૂ જાવ વિહરહ' યાવત્ ઉર્ધ્વજાનુ હુણે યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન થે । યહાં પ્રથમ યાવત્પદ સે 'ગોયમગોત્તેણં સત્તુસેહે' યહાં સે લગાકર 'સમણસસ મગવઓ મહાવીરસસ અદૂરસામંતે' યહાં તકકા પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ । તથા દ્વિતીય યાવત્પદ સે 'અહોસિરે જ્ઞાણકોટ્ટોવગણ સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે' હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । 'તણ્ણં તે અન્નઉત્થિયા' હસકે વાદ વે અન્યયૂથિકજન જહાં મગવાન્ ગૌતમ વિરાજમાન થે વહાં પર આયે । 'અન્હોને મગવાન્ ગૌતમ સે એસા કહા-'તુડ્ઢેણં અજ્જો ! તિવિહં' હે આર્ય ! આપ લોગ ત્રિક

મગવઓ મહાવીરસસ" શ્રમણ મગવાન્ મહાવીરના "જેદ્દે અંતેવાસીંદંદભૂદ્દે નામ અગગારે" મુખ્ય શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ નામના અનગાર "જાવ ઉદ્દું જાણૂ જાવવિહરહ" યાવત્ ઉર્ધ્વજાનુવાળા થઈને યાવત્ પોતાના સ્થાને બિરાજમાન હતા. અર્થાત્ ગોઠણુ ઉંચા રહે તેવા આસનથી અને ધ્યાન રૂપી કોઠામાં બેસી ચિત્ત એકાગ્ર હતું તેમ જ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને બિરાજમાન હતા. અહિંયાં પહેલાં યાવત્પદથી "ગોયમગોત્તેણં સત્તુસેહે" આ પાઠથી આરંભીને "સમણસસ મગવઓ મહાવીરસસ અદૂરસામંતે" અહીંયાં સુધીના પાઠ ગ્રંથ કરાયો છે. અને બીજા યાવત્પદથી 'અહોસિરે જ્ઞાણકોટ્ટોવગણ સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. "તણ્ણં તે અન્નઉત્થિયા" પછી તે અન્યયૂથિકા જ્યાં મગવાન્ ગૌતમ વિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યા. "ઉવાગચ્છિત્તા" ત્યાં આવીને "મગવં ગોયમં એવં વયાસી" તેઓએ મગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું "તુડ્ઢેણં

ધેન ત્રિકરણત્રિયોગેન 'અસંજયા' અસંયતા:-સંયમરહિતા: 'જાવ એગંતવાલાયા યાવિ ભવહ' યાવત્ એકાન્તવાલાશ્ચ અપિ ભવથ । અત્ર યાત્રત્પદેન અવિરયા અપ્પહિહય પચ્ચક્ખાયપાવકમ્મા સકિરિયા અસંવુડા એગંતદંડા એગંતસુત્તા' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति अविरता अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रिया असंवृता एका-
न्तदण्डा एकान्तसुप्ताः । तत्र अविरताः अतीतकालिकपापाज्जुगुप्सापूर्वकम् भविष्यति च संवरपूर्वकमुपरताः, विरता-निवृत्ताः, न विरता अविरताः, अतएव अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माणः-तत्र प्रतिहतं-वर्तमानकाले स्थित्यनुभाग-
हासेन नाशितम्, प्रत्याख्यातम्-पूर्वकृतातिचारनिन्दया भविष्यत्यकरणेन निरा-

रण ત્રિયોગ સે સંયમ રહિત છે । હસ કારણ 'જાવ એગં' યાવત્ એકાન્ત વાલ મી છે । યહાં યાવત્પદ સે 'અવિરયા અપ્પહિહયપચ્ચક્ખાય પાવ-
કમ્મા સકિરિયા અસંવુડા એગંતદંડા એગંતસુત્તા' યહાં તક કા પાઠ ગૃહીત હુઆ છે । જો અતીતકાલિક પાપો સે જુગુપ્સા પૂર્વક એવં ભવિ-
ષ્યત્કાલિન પાપો સે સંવરપૂર્વક ઉપરત હોતે છે વે વિરત છે ઓર જો એસે નહીં છે વે અવિરત છે જો વર્તમાનકાલિક પાપકર્મ કો સ્થિતિ અનુભાગ કે હાસ સે નષ્ટ કર દેતે છે । તથા પૂર્વકૃત અતિચારો કી નિન્દા સે એવં ભવિષ્યત્ મેં હન્હે નહીં કરને કે નિયમ સે જો પાપકર્મ કો નષ્ટ કર દેતે છે, વે પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મ જીવ કહે ગયે છે તથા જો એસે નહીં હોતે છે અર્થાત્ હનસે જો ભિન્ન છે વે અપ્રતિહત અપ્ર-
ત્યાખ્યાત પાપકર્મ જીવ છે । કાયિકી આદિ ક્રિયા સે યુક્ત જો હોતે

અજ્જો તિવિહં" હે આર્ય આપ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગોથી સંયમ વિનાના છે ! એથી "જાવ એગંત." અપલોકો યાવત્ એકાન્ત બાલ પણ છે. અહિંયાં યાવત્પદથી "અવિરયા અપ્પહિહયપચ્ચક્ખાયપાવકમ્મા સકિરિયા અસંવુડા એગંતદંડા એગંતસુત્તા" અહિં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ થયો છે.

જેઓ ભૂતકાળના પાપોની નિંદાપૂર્વક અને ભવિષ્યકાળના પાપોથી સંવરપૂર્વક ઉપરત-નિવૃત્ત થાય છે, તેઓ વિરત કહેવાય છે, અને તે પ્રકારના ન હોય તે અવિરત કહેવાય છે. જેઓ વર્તમાન કાળના પાપ કર્મોને સ્થિતિ અને અનુભાગના હાસથી નાશ કરે છે, તેમ જ પહેલાં કરેલા અતિ-ચારોની નિંદાપૂર્વક તેમજ ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મ ન કરવાના નિયમથી જેઓ પાપ કર્મોનો નાશ કરે છે, તે પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ જીવ કહેવાય છે. તથા તેવા જે હોતા નથી. અર્થાત્ પ્ર. પ્ર. પાપકર્મ જીવથી જે જૂઠા છે તે અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ જીવ કહેવાય છે, કાયિકી વિશેરે ક્રિયાઓ

કૃતમ્ ન પ્રતિહતં ન પ્રત્યાહ્યાતં પાપકર્મ-પાપાનુષ્ઠાનં યૈઃ તે તથા, સક્રિયાઃ-
કાયિકપાદિક્રિયાયુક્તાઃ, અસંવૃતાઃ-અનવરુદ્ધેન્દ્રિયાઃ, એકાન્તદણ્ડાઃ-એકાન્તેન-
સર્વથૈવ દણ્ડયન્તિ આત્માનં પરાન્ વા પાપપ્રવૃત્તિઃ યે તે તથા, એકાન્તસુપ્તા-
સર્વથા મિથ્યાત્વનિદ્રયા પ્રસુપ્તાઃ, એકાન્તવાલાઃ-સર્વથા મિથ્યાદૃષ્ટ્યૈત્યર્થઃ,
'તદ્દેશં ભગવં ગોયમે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' તતઃ સ્વલુ ભગવાન્ ગૌતમઃ અન્ય-
યૂથિકાન્ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અગ્રાદીત્-ઉક્તવાન્ કિમુક્તવાન્ તત્રાહ-'સે કેણં'
ઇત્યાદિ । 'સે કેણં કારણેણં અજ્ઞો' તત્ કેન કારણેન આર્યાઃ ! 'અમ્હે તિવિહં
તિવિદેણં અસંજયા જાત્વ એગંતવાલા યાવિ મવામો' વયં ત્રિવિધં ત્રિવિધેન અસં-
યતા યાવત્ એકાન્તવાલાશ્વાપિ મવામઃ 'તદ્દેશં તે અન્નઉત્થિયા' તતઃ સ્વલુ-

હેં વે સક્રિય હેં । જો અપની ઇન્દ્રિયોં કો ઇષ્ટાનિષ્ટ વિષય સે હટાલેતે હેં વે
અવરુદ્ધેન્દ્રિય હૈ । જો એસે નહીં હોતે હેં વે અનવરુદ્ધેન્દ્રિય હેં । જો પાપ મેં
પ્રવૃત્તિ કરને સે અપને કો અથવા દૂસરોં કો દુઃસ્વ ભોગને કે યોગ્ય
બનાતે હેં । વે એકાન્તદણ્ડવાલે હેં । યહી વાત 'એકાન્ત દણ્ડ પદ સે વ્યક્ત'
કી ગઈ હૈ સર્વથા જો મિથ્યાત્વરૂપી પ્રગાઢ નિદ્રા મેં સોયે હુએ હોતે હેં વે
મિથ્યાત્વ અવસ્થા સમ્પન્ન હેં વે એકાન્ત સુસ કહે ગયે હેં । ઓર ઉન્હીં કો
એકાન્તવાલ કહા ગયા હૈ । ઇસ પ્રકાર કા આરોપ જય ઉન અન્યયૂથિકોંને
ગૌતમાદિ અનગાર કે ઉપર થોવા । 'તદ્દેશં ભગવં ગોયમે અન્નઉત્થિય
એવં વયાસી' તત્ત્વ ભગવાન્ ગૌતમ ને ઉન અન્યયૂથિકોં સે એસા પૂછા
'સે કેણ કારણેણં' ઇત્યાદિ હે આર્યોં ! કિસ કારણ સે હમલોગ ત્રિકરણ'
ત્રિયોગ સે અસંયત યાવત્ એકાન્તવાલ હેં ? 'તદ્દેશં તે અન્નઉત્થિયાં'

વાળા જેઓ હોય છે તે આ સક્રિય કહેવાય છે. જે ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થ
થી ચોતાની ઈન્દ્રિયોને પાછી વાળે છે, તે અવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. અને
તેથી જે વિરુદ્ધ હોય તે અનવરુદ્ધેન્દ્રિય કહેવાય છે. જેઓ પાપમય પ્રવૃત્તિથી
ચોતાને કે અન્યને દુઃખ ભોગવવાળા બનાવે છે. તે એકાન્તદણ્ડવાળા કહેવાય
છે. આજ વાત એકાન્તદણ્ડ એ પદથી બતાવેલ છે જેઓ મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢ
નિદ્રામાં સૂતેલા હોય છે. તેઓ મિથ્યાત્વ અવસ્થાવાળા કહેવાય છે. અર્થાત્
તેઓ એકાન્તસુપ્ત કહેવાય છે. અને તેને જ એકાન્ત બાલ કહેવામાં આવે
છે. તે અન્ય યૂથિકોંદ્વારા બ્યારે આ પ્રમાણેનો આરોપ તે ગૌતમાદિ અનગારો
પર કરવામાં આવ્યો ત્યારે "તદ્દેશં ભગવં ગોયમે ! અન્નઉત્થિય એવં વયાસી"
ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોંને આ પ્રમાણે કહ્યું--"સે કેણ-
દેણં" ઇત્યાદિ હે આર્યોં ! અમેને કયા કારણથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી
અસંયત યાવત્ એકાન્ત બાલ કહે છે ? "તદ્દેશં તે અન્નઉત્થિયા" ત્યારે તે

ગૌતમસ્ય પ્રજ્ઞાનન્તરં કિલ તે અન્યયૂથિકાઃ, ‘મગવં ગોયમં એવં વયાસી’ મગ-
વન્તં ગૌતમમ્ એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિપુઃ ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો’ યૂયં સ્વલુ આર્યાઃ
‘રીયં રીયમાણા’ રીતં રીયન્તઃ-ગમનં કુર્વાણાઃ ‘પાણે પેચ્ચેહ’ પ્રાણાન્ આક્રમથ
ગમનાગમનસમયે ભવદ્ધિર્વહવો જીવાઃ પદ્ધ્યાં વિનાશ્યન્તે इत्यर्थः ‘અભિદળહ’
અભિદ્ય-મારયથ इत्यर्थः ‘જાત્ર ઉવદ્ધેહ’ યાવત્ ઉપદ્રવથ જીવિતાદ્યવપરોપયથ
અત્ર યાવત્પદ્ધેન ‘અજ્ઞાવેહ, પરિગિળ્હેહ, પરિયાવેહ’ આજ્ઞાપયથ, પરિગૃહ્ણીથ, પરિ-
તાપયથ इति ग्राह्यम् । આજ્ઞાપયથ-તેષામનિચ્છાયામપિ તાન્ સ્વામિમતકાર્યે
પ્રવર્તયથ, પરિગૃહ્ણીથ પરિગ્રહરૂપેણ તાન્ સ્વીકુરુથ, પરિતાપયથ-અન્નપાનાદ્યવરોધેન
ગ્રીષ્માતપાદૌ સ્થાપનેન ચ પીડયથ ‘તણ ણં તુજ્ઞે પાણે પેચ્ચેમાણા’ તતઃ સ્વલુ
યૂયં પ્રાણાન્-જીવાન્ આક્રમન્તઃ ‘જાત્ર ઉવદ્ધેમાણા’ યાવદુપદ્રવન્તઃ ‘તિવિહં તિવિહેણં
જાત્ર એગંતવાલા યાવિ મત્તહ’ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન યાવત્ એકાન્તવાલાશ્ચાપિ
મત્તથ, યત્ર યાવત્પદેન ‘અસંજયા’ ઇત્યાદીનાં પદાનાં ગ્રહણં ભવતિ, યસ્માત્ યૂયં
ગમનસમયે પ્રાણાન્ મારયથ તસ્માત્ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન અસંપ્રતા યાવત્ એકાન્ત-
વાલાશ્ચ મત્તથ इति वयं कथयाम इति अन्ययूथिकानां कथनम् । इममाक्षेपं परिहर-
न्नाह गौतमः ‘तण णं’ इत्यादि । ‘तण णं मगवं गोयमे’ ततः स्वलु मगवान् गौतमः
‘તે અન્નઉત્થિણ એવં વયાસી’ તાન્ અન્યયૂથિકાન્ પ્રતિ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ
અવાદીત્-ઉક્તવાન્ ‘ણો સ્વલુ અજ્ઞો અમ્હે’ નો સ્વલુ આર્યાઃ । વયમ્ ‘રીયં રીય-
તત્ત વન અન્યયૂથિકોને મગવાન્ ગૌતમ સે એસા કહા ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો’
હે આર્ય ! આપ લોગ જબ ગમન કરતે હૈં આના જાના કરતે હૈં તત્ત
પ્રાણિયોં કો આપ લોગ કુચલતે હૈં ઉન્હેં પીડિત કરતે હૈં । યાવત્
ઉપદ્રવિત કરતે હૈં યહાં યાવત્પદ્ સે ‘અજ્ઞાવેહ પરિગિળ્હેહ પરિયાવેહ’
હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈં હસ પ્રકાર પ્રાણિયોં કો કુચલતે હુએ
આપ લોગ ત્રિવિધ ત્રિવિધ સે યાવત્ એકાન્તવાલ ઓ હૈં । તત્ત ગૌતમને
ઉન અન્યયૂથિકોં સે હસ પ્રકાર કહા-હે આર્યોં ! જબ હંસ લોગ ગમન

અન્યયૂથિકોએ ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું. “તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો”
હે આર્ય તમે જ્યારે ગમન કરો છો અર્થાત્ અવરજવર કરો છો, ત્યારે
આપલોક પ્રાણિયોને કચડો છો. તેને પીડા પડેાચાડો છો યાવત્ ઉપદ્રવિત
કરો છો. અહિયાં યાવત્પદ્થી “અજ્ઞાવેહ પરિગિળ્હેહ પરિયાવેહ” આ પાઠને
સંગ્રહ થયો છે. આ રીતે પ્રાણિયોને કચડવાથી, અને તેઓને ઉપદ્રવિત કરવાથી
આપ લોકો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત યાવત્ એકાન્તબાલ છે.

આ પ્રમાણે તે અન્યયૂથિકોતું કથન સાંભળીને ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીએ
તે અન્યયૂથિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે આર્યો ! અમે જ્યારે ગમન કરીએ

माणा पाणे पेच्वेमो' रीतं रियन्तः गमनं कुर्वन्तः प्राणान् आक्रमामः-हन्मः 'जाव उपद्वेमो' यावत् उपद्रवामः यावत्पदेन अभिहन्मः, आज्ञापयामः, परिगृह्णामः, परितापयामः इत्येषां ग्रहणं भवति-कथं न आक्रमणादिकं कुर्म स्तत्राह-'अम्हे णं' इत्यादि । 'अम्हे णं अज्जो' वयं खलु आर्याः ? 'रीयं रीयमाणा कायं च जोयं च रीयं च पडुच्च' रीतं रियन्तः-गमनं कुर्वाणाः, कायं च योगं च रीतं च प्रतीत्य, कायं देहं प्रतीत्य व्रजामः देहश्चेद्गमनशक्तो भवति तदैव व्रजामो नान्यथा वाहनादिना व्रजाय इत्यर्थः, तथा योगं च संयमन्यापारं ज्ञानाद्युपपृच्छप्रयोजनं भिक्षाटनादिकं प्रतीत्य पद्धत्यामेव व्रजामो न तु निष्प्रयोजनं कदापि व्रजाम इत्यर्थः, तथा रीतं गमनम् अत्वरितादिकं गमनविशेषं प्रतीत्य-आश्रित्यैव, न तु उपानत्पादुकादिना व्रजामोऽतो गच्छतामपि अस्माकं प्राणविराधनं न भवति । कथं ? तत्राह-'दिस्सा दिस्सा' दृष्ट्वा दृष्ट्वा मार्गं विचोक्थर रागद्वेषराहित्येन प्रखरतरसहस्रकरनिकरप्रकाशितासु दिशासु पदार्थावेक्षणक्षमे चक्षुर्द्वये मनुष्यरथचक्रतुरगखरक्षुण्णतुषारादौ प्रासुकमार्गे मनस एकाग्रतामालम्ब्य शनैर्दिन्यस्तचरणाः संकुचितनिजपूर्वापरगात्राः पुरतो भूयस्तयुगमात्रदृष्ट्या, तथा 'पदिस्सा पदिस्सा' प्रदृश्य प्रदृश्य-प्रकर्षेण दृष्ट्वा दृष्ट्वा 'वयामो' व्रजामः 'तए णं अम्हे दिस्सा दिस्सा वयमाणा' ततः खलु दृष्ट्वा दृष्ट्वा व्रजन्तः 'पदिस्सा पदिस्सा, वयमाणा' प्रदृश्य प्रदृश्य व्रजन्तः 'णो पाणे पेच्वेमो' नो प्राणान् आक्रमामः हन्मः 'जाव णो उपद्वेमो' यावत् नो उपद्रवामः यावत्पदात् 'नो अभिहणामो' इत्यादीनां संग्रहः । 'तए णं अम्हे पाणे अपेच्वेमाणा' ततः खलु वयं प्राणान् अनाक्रमन्तः 'जाव अणुद्वेमाणा' यावत् अनुपद्रवन्तः 'त्रिविहं' त्रिविहेण जाव एगंतपंडिया यात्रि भवामो 'त्रिविधं' त्रिविधेन यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः प्रयोजनोपयोगमन्तरा न वयं गच्छामोऽपितु उपयोगं दत्त्वा मार्गं घुर्मुहुर्बलोकयैव व्रजामोऽतो न वयम् असंयताः० एकान्तवाला वा भिन्तु संयताः, एकान्तपण्डिता एव

करते हैं, आने जाने की क्रिया करते हैं, तब प्राणियों को नहीं कुचलते हैं, यावत् उन्हें उपद्रवित नहीं करते हैं । किन्तु जब हम लोग गमनागमन करते हैं, तब काययोग एवं गमन को आश्रित करके ही चलते हैं । अतः चलने पर भी हम लोगों के द्वारा प्राणी की विरधना नहीं होती है ।

छींये अर्थात् यादींये छींये आवलव करींये छींये त्पारे अमो प्राणियोने कयडता नथी. यावत् तेओने उपद्रवित करता नथी परंतु अमो न्पारे आवलव करींये छींये त्पारे काययोग अने गमनने आश्रय करीने न यादींये छींये. नेथी यादवा छतां अमाराथी प्राणिवध थतो नथी. अडियां

મવામ્ હત્યર્થઃ । ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો’ યૂયં સ્વલુ આર્યાઃ ‘અપ્પણાચેવ તિવિહં તિવિહેણં
અસંજયા ઇગંતવાલા યાવિ ભવદ્’ આત્મનૈવ સ્વયમેવ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન એકાન્ત-
વાલાશ્વાપિ-વિરતિરહિતા હત્યર્થઃ ભવથ, ન વયમ્ એકાન્તવાલાઃ વિરતિરહિતાઃ,
અપિતુ એકાન્તપણ્ડિતાઃ, પ્રત્યુત યુયમેવ એકાન્તવાલાઃ, વિરતિરહિતા ભવથ્ હિતિમાવઃ ।
‘તદ્ ણં તે અન્નઉત્થિયા ભગવં ગોયમં એવં વયાસી’ તતઃ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકા ભગ-
વન્તં ગૌતમસ્મ્ એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ-ઉક્તવન્તઃ ‘કેણં કારણેણં અજ્ઞો’
કેન કારણેન આર્યાઃ ! ‘તિવિહં તિવિહેણં જાવ મવામો’ વયં ત્રિવિધં ત્રિવિધેન યાવત્
મવામઃ, અત્ર યાવત્પદેન અસંયતા એકાન્તવાલાશ્વાપિ, હત્યસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ ।
‘તદ્ ણં ભગવં ગોયમે’ તતઃ સ્વલુ ભગવાન્ ગૌતમઃ ‘તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી’
તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમવાદીત્ ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો’ યૂયં સ્વલુ આર્યાઃ ‘રીયં રીયમાણા’
રીયં રિયન્તઃ-ગમનં કુર્વાણાઃ ‘પાણે’ પ્રાણાન્-જીવાન્ પેચ્ચેહ’ આક્રામથ ‘જાવ
ઉપદ્ધેહ’ યાવત્ ઉપદ્રવ્ય યાવત્પદેન અભિહથ્ હત્યાદિ સંગ્રહઃ ‘તદ્ ણં તુજ્ઞે’ તતઃ

યહાં ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો રીયં રીયમાણા પાણે પેચ્ચેહ’ સે લગાકર
‘અમ્હે ણં અજ્ઞો રીયં રીયમાણા’ કા અર્થ હૈ ગમન કરતે હુએ । ‘પાણે
પેચ્ચેહ’ પ્રાણોં કો અપને પૈરોં દ્વારા વિનષ્ટ કરતે હો અર્થાત્ કુચલતે
હો આતે જાતે હુએ આપ લોગ ઉસ સમય ઉન્હેં અપને ચરણોં દ્વારા કુચ-
લતે હુએ ચલતે હો ‘અભિહણહ’ મારતે હો ‘જાવ ઉપદ્ધેહ’ યાવત્
જીવિત સે ઉન્હેં વ્યપરોપિત કરતે હો-રહિત કરતે હો યહાં યાવત્
પદ સે જિન પદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ઉનકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ--
ઉનકી હચ્છા નહીં હોને પર ભી આપ લોગ ઉન્હેં અપને કાર્ય મેં લગાતે
હો પરિગ્રહ રૂરસે ઉન્હેં સ્વીકાર કરતે હો ઓર અન્નપાન આદિ કે
નિરોધ સે એવં ગ્રીષ્મકાલ મેં ધૂપ મેં રાખને સે ઉન્હેં કષ્ટ પહુંચાતે હો

“તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો ! રીયં રીયમાણા પાણે પેચ્ચેહ” અર્હીથી આરંભીને “અમ્હે ણં
અજ્ઞો રીયં રીયમાણા” આનો અર્થ ગમન કરતા કરતાં “પાણે પેચ્ચેહ”
પ્રાણિયોના પ્રાણોને પગો દ્વારા નાશ કરો છો, અર્થાત્ આવતા જતાં તેઓને
પોતાના પગોથી કચડો છો. “અભિહણહ” મારો છો. “જાવ ઉપદ્ધેહ” યાવત્
તેમને જીવનથી છોડાવો છો. અહિયાં યાવત્ પદથી જે પદોનો સંગ્રહ થયો
છે, તેનો અર્થ એવો છે કે-તેઓની ઈચ્છા ન હોવા છતાં આપ લોકો તેઓને
પોતાના કાર્યમાં લગાડો છો. પરિગ્રહ રૂપે તેનો સ્વીકાર કરો છો, અને અન્ન
પાન વિગેરેના નિરોધથી ગ્રીષ્મકાળમાં (ઉનાળામાં) તેને તડકામાં રાખીને
હુઃખ પહોંચાડો છો, આ રીતનો જીવો પ્રત્યેનો આપનો વ્યવહાર તમારામાં

खलु यूयम् तेन कारणेन भवन्तः 'पाणे पेच्येमाणा' प्राणान् आक्रमन्त जावं उवद्वेमाणा त्रिविहं जाव एगंतवाला यावि भवह' यावदुपद्रवन्तः त्रिविधेन यावत् एकान्तवालाश्चापि भवथ यस्मात्कारणात् मार्गमटन्तो भवन्तः प्राणान् विनाशयन्ति तस्मात् यूयमेव प्राणानां विनाशकत्वात् असंयता एकान्तवालाश्चापि भवथ,

इस प्रकार का आप लोगों का जीवों के प्रति होता हुआ यह व्यवहार आप लोगों से त्रिविध त्रिविध से असंयतपने को ही प्रकट करता है। अतः आप लोग एकान्ततः बाल ही हैं यहां 'जाव एगंतवाला यावि भवह' में जो यावत्पद आया है उससे 'असंजय' आदि पदों का ग्रहण होता है। जिस कारण से आप लोग गमन समय में प्राणियों को मारते हो इस कारण से आप लोग त्रिविध त्रिविध से असंयत हैं। और एकान्तबाल भी हैं ऐसा हमलोग कहते हैं। इस प्रकार जब अन्ययूथिकों ने गौतम से कहा तब उनके इस आक्षेप के परिहार निमित्त गौतम ने उनसे इस प्रकार कहा—हे आर्यों ! जब हम लोग गमन करते हैं। तब उस समय प्राणियों को नहीं मारते हैं यावत् उन्हें जीवित से व्यपरोपित नहीं करते हैं यहां यावत् पदसे 'अभिहन्मः आज्ञापयामः परिगृह्णीमः परितापयामः' इन पदों का ग्रहण हुआ है। इसी बात का गौतम ने 'अम्हे णं अज्जो !' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा स्पष्ट किया है। इसमें यह कहा गया है कि हम लोग जो गमन करते हैं वह देह के सहारे से करते हैं। यदि गमन के योग्य देह हैं अर्थात् गमन क्रिया में

ત્રિકરણ-ત્રિયોગથી અસંયતપણાને જ પ્રગટ કરે છે. જેથી આપ જ એકાન્ત બાલ છો. અહિયાં "જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ" આ વાક્યમાં જે યાવત્પદ છે, તેનાથી "અસંજય" વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આપ લોક ગમનાગમન સમયે પ્રાણિયોને મારો છો, તેથી આપ લોકો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત છો. અને એકાન્તબાલપણુ છો. એ પ્રમાણે અમે કહીએ છીએ. આ રીતે જ્યારે અન્યયૂથિકોએ ભગવાન ગૌતમસ્વામીને કહ્યું ત્યારે તેઓ ના આ આક્ષેપના નિવારણ માટે ગૌતમ સ્વામીએ તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું —કે હે આર્યો ? અમે જ્યારે આવ ભાવ કરીએ છીએ ત્યારે તે સમયે અમે પ્રાણિયોને મારતા નથી. યાવત્ તેઓને જીવનથી વ્યપરોપિત—અલગ કરતા નથી. અહિયાં યાવત્પદથી "અભિહન્મઃ, આજ્ઞાપયામઃ, પરિગૃહ્ણીમઃ, પરિતાપયામઃ, આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે, આજ વાત ગૌતમ સ્વામીએ "અમ્હે ણં અજ્જો !" ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે. તેમાં એમ કહ્યું છે કે—અમે જે આવ ભાવ કરીએ છીએ તે શરીરની સહાયથી કરીએ છીએ. જે શરીરગમન કરવા યોગ્ય હોય અર્થાત્ ગમન કરવામાં શક્તિવાળું શરીર હોય, તે જ

शक्त शरीर है तब ही हम लोग चलते हैं। यदि वह अशक्त है तो हम लोग वाहन आदि पर बैठकर गमन नहीं करते हैं। तथा योग को संयम के व्यापार को लेकर ज्ञानादिक की प्राप्ति को या भिक्षाटनादिक को लेकर गमन करते हैं। बिना प्रयोजन के हम लोग कभी इधर उधर गमन नहीं करते हैं तथा गमन जो करते हैं, वह भी त्वरितादि विशेषण विहीन होकर ही करते हैं। जूते आदि पहिनकर गमन नहीं करते हैं। इस कारण चलते हुए भी हम लोगों के द्वारा प्राणियों का वध नहीं होता है। उन्हें किसी भी प्रकार का हम लोगों से कष्ट नहीं होता है। दिस्सा २ पदिस्सा ० २' इस पाठ द्वारा गौतम ने यह समझाया है कि हमलोग जिस मार्गसे चलते हैं वह मार्ग जब सूर्य की प्रखरतर किरणों से प्रकाशित हो जाता है तब उस पर चलते हैं। चलते समय भी हम यतना सहित होकर चलते हैं। किन्तु जीवों की विराधना न हो जाय इस विषय की बहुत ही सावधानी रखते हैं। चित्त की एकाग्रता किये रहते हैं चित्तमें रागद्वेष नहीं आने देते हैं। प्रत्येक पदार्थ को इन्द्रिय-चक्षुइन्द्रिय जब अच्छी प्रकार से देखने लग जाती है, तब चलते हैं। यद्यपि माना कि मार्ग में तुषार (ओस) आदि का पात रहता है,

अमे आदीये छीये. जे ते अशक्त होय तो अमे वाहन विगेरे पर भेसीने गमन करता नथी. तथा योगने-संयम व्यापार भाटे अथवा ज्ञानादिनी प्राप्ति भाटे अथवा आहार पाणी विगेरे भाटे गमन करीये छीये. प्रयोजन बिना अमे कोइ पणु समये आम तेम गमन करता नथी. अने गमन करती वणते पणु- उतावणा गमन करता नथी. जेडा वि. पडेरीने गमन करता नथी. तेथी आलवा छतां पणु अमाराथी प्राप्तिथेनो-वध-डिंसा थतो नथी. तेओने अमाराथी कोइपणु जतनुं कष्ट पडोयतुं नथी. दिस्सारे पदिस्सारे' आ पाठथी गौतम स्वामीये ओ समजवुं छे के—अमे जे मार्गथी आदीये छीये ते मार्ग ज्यारे सूर्यना तेजस्वी किरणोथी प्रकाशवाणो थाय छे त्यारे ज ते मार्ग परथी आदीये छीये. आसती वणते पणु अमे यतना पूर्वक आदीये छीये. अने ओपेनी विराधना न थछ जय आ वातनी घण्टी ज काणल राभीये छीये. चित्तनी ओकाग्रता राभीये छीये चित्तमां राग, द्वेष ने आववा हेता नथी. दरेक पदार्थने अलु इन्द्रिय ज्यारे सारी रीते जेछ शके त्यारे ज अमे आदीये छीये. जे के मार्गमां कोइ वार तुषार (आकण) विगेरे पडे

परन्तु इस हालत में हम उस पर नहीं चलते हैं। किन्तु हमारे चलने से पहिले जब उस पर से होकर मनुष्य रथ चक्र तुरग आदि निकल गये होते हैं, और उनके निकलने के बाद हम चलते हैं। तब उस पर से होकर हम गमन करते हैं। गमन करते समय हम उतावली से अथवा तेजी से नहीं चलते हैं। किन्तु धीरे-धीरे चलते हैं। और आगे की भूमि को युग प्रमाण दृष्टि से देखते हुए चलते हैं। चलते समय भी हमलोग अपने शरीर से पूर्वापर भाग को संकुचित किये रहते हैं। उसे हिलाते डुलाते नहीं चलते हैं। इस प्रकार सूक्ष्म दृष्टि से बारीकी के साथ मार्ग का अवलोकन करते हुए ईर्ष्या समिति पूर्वक हमलोग चलते हैं। अतः ऐसी सावधानी में हमलोगों द्वारा जीवों की हिंसा कथमपि नहीं होती है, न उन्हें हम लोगों के द्वारा पीडा ही होती है और न वे हमारे पैरों द्वारा कुचले ही जाते हैं। फिर कैसे हम लोग त्रिविध त्रिविध से संयम के आराधक नहीं हो सकते हैं? अतः यह मानना चाहिये, कि हम लोग इस प्रकार की प्रवृत्तिशाली होनेके कारण त्रिविध त्रिविध से संयत हैं, और एकान्त पण्डित भी हैं। यही बात—‘तए णं अम्हे पाणे अपेच्चेमाणा जाव अणुद्वेमाणा तिविहं तिवि-

छे. परंतु तेवा समये अमो मार्गमां आलता नथी. अने अमारा आलता पडेलं मार्ग परथी भाषुसो, रथ, घोडा विगेरे आलता थछ गयो डोय अने ते वाहुनाहिता नीकल्या पछी न अमो ते मार्गे आलीये छीये. ते मार्गे थी अमे गमन करीये छीये.

गमन करवाना समये अमो उतावण करता नथी. तेम न अथननाथी पणु आलता नथी. परंतु धीरे धीरे नछीये छीये अने सामेनी लूमी पर बुगप्रमाण (चार हाथ परिमित) दृष्टिथी नेधने आलीये छीये आलती वथते पणु अमो पोताना शरीरना आगणना लागने सँकेचीने आलीये छीये. तेने हठावता के डोवावता आलता नथी. आ रीते सूक्ष्म दृष्टिथी अने पारीकाधथी. मार्गतुं अवलोकन करता करता धियांसमिति पूर्वक अमो आलीये छीये जेथी आ प्रकारनी सावधानीथी गमन करनारा अमाराथी केछ पण रीते लुवडिसा थती नथी. तेमन अमाराथी तेमने पीडा पणु थती नथी. अने ते अमारा पगे नीचे कयडाता पणु नथी. तो पछी अमो त्रणु करणु अने त्रणु योगेथी संयमना आराधक केम न जनी शक्तीये अने केवी रीते अमोने ऐकान्तभाव कडे छे? जेथी अम मानवु नेधये के अमो आ रीतनी प्रवृत्तिवाणा डोवाथी त्रणु करणु अने त्रणु योगेथी संयत छीये अने ऐकान्त पडित छीये आन वात “तए णं अम्हे पाणे अपे-

हेणं जाव एगंतपंडिया वि भवामो' इस सूत्र पाठ द्वारा सूत्रकारने स्पष्ट की है । तात्पर्य कहने का केवल ऐसा ही है कि प्रयोजन एवं उपयोग के बिना हम लोग चलते फिरते नहीं हैं । और इसी कारण से जब हम लोगों को चलना फिरना पड़ता है । तब उपयोग पूर्वक मार्ग को बार २ देखते हुए ही हम लोग चलते हैं । अतः हम लोग असंयत एकान्तबाल नहीं हैं । किन्तु संयत और एकान्तपण्डित ही हैं । किन्तु जब हमलोग आपकी इस प्रवृत्ति पर विचार करते हैं तो 'तुज्जे णं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजया एगंतवाला यावि भवह' उठते तुम लोग ही त्रिविध त्रिविधसे असंयत एवं एकान्तबाल प्रतीत होते हो विरति बिहीन हो 'तए णं ते अन्नउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी' गौतम का इस प्रकार का कथन सुनकर उन अन्ययूथि-कोंने उन भगवान् गौतम से ऐसा कहा—'केणं कारणेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं जाव भवामो' यहाँ यावत्पद से 'असंयताः एकान्तवालाश्चापि' इन पदों का ग्रहण हुआ है । तथा च हे गौतम ! हम लोग किस कारण से त्रिविध त्रिविधसे असंख्यात और एकान्तबाल बनते हैं ? 'तए णं भगवं गोयमे' तब भगवान् गौतम ने 'ते अन्नउत्थिए एवं वयासी'

चचेमाणा जाव अणुद्वेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतपंडिया वि भवामो" आ सूत्रपाठથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરી છે કેહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રયોજન અને ઉપયોગ શિવાય અમે ચાલતા ફરતા નથી. અને અમારે જ્યારે ચાલવું ફરવું પડે છે ત્યારે ઉપયોગ પૂર્વક માર્ગને વારંવાર જોઈ જોઈને જ અમે ચાલીએ છીએ. તેથી અમે અસંયત એકાન્ત બાલ નથી. પરંતુ સંયત અને એકાન્ત પાંડિત જ છીએ. પરંતુ જ્યારે આપની પ્રવૃત્તિ પર અમે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે "તુજ્જે ણં અજ્જો ! અપ્પણાચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજયા એગંતવાલા યાવિ ભવહ" આપ લોક જ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત અને એકાન્તબાલ લાગે છે. અર્થાત્ આપ વિરતિરહિત છે. "તए णं ते अण्णउत्थिया भगवं गोयमं एवं वयासी" ગૌતમ સ્વામીનું આ કથન સાંભળીને તે અન્યયૂથિકાએ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું. "केणं कारणेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं जाव भवामो" અહિયાં યાવત્પદથી "असंयताः एकान्तवालाश्चापि" એ પદોને સંગ્રહ થયો છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે—હે ગૌતમ અમેને શા કારણથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત અને એકાન્ત બાલ કહો છે ? "तए णं भगवं गोयमे" તેઓએ પૂર્વોક્ત રીતે કેહેવાથી ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ "ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે અન્ય-

નતુ વયં તથેતિભાવઃ ‘તए णं भगवं गोयमे’ ततः खलु भगवान् गौतमः ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ’ तान् अन्ययूथिकान् एवम्-यथोक्तप्रकारेण प्रतिहन्ति पराभवति निरुत्तरीकरोतीत्यर्थः ‘पडिहणित्ता’ प्रतिहत्य-पराभूय’ जेणेव समणे भगवं महावीरे’ यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैशोपागच्छति’ उपागत्य-भगवतः समीपमागत्य’ समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ’ श्रमणं

उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा ‘तुज्झे णं अज्जो रीयं रीयमाणां’ जब आप लोग गमनागमन करते हैं, तब जीवों को ‘पेच्चेह’ कुचलते जाते हैं। ‘जाव उवद्वेह’ यावत् उन्हें उपद्रवित करते जाते हैं। यहाँ यावत्पद से ‘अभिहथ’ आदि पदों का संग्रह हुआ है। ‘तए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा इत्यां’ इस कारण प्राणों को कुचलने के कारण और यावत् उन्हें उतद्रवित करने के कारण आप लोग त्रिविध त्रिविध से असंयत हैं और एकान्तबाल भी विरतिरहित भी हैं। निगमन इसका केवल ऐसा ही है कि जिस कारणसे आप लोग मार्ग पर चलते हुए प्राणों को नष्ट करते हो इसी कारणसे आप लोग प्राणों के विनाशक होने से असंयत और एकान्तबाल होते हो, हम लोग नहीं। ‘तए णं भगवं गोयमे ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ’ इस प्रकारसे भगवान् गौतम ने उन अन्ययूथिकों को इस प्रकारसे निरुत्तर कर दिया। ‘पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ’ और निरुत्तर करके फिर वे जहाँ श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ पर आये। ‘उवाग-

यूथિકानે આ પ્રમાણે કહ્યું—“તુજ્ઞે ણં અજ્જો ! રીયં રીયમાણસ્સ” બ્યારે તમે લોકો આવ બા કરો છો, ત્યારે જીવોને “પેચ્ચેહ” કચડો છો. “જાવ ઉવદ્વેહ” યાવત્ તેને ઉપદ્રવ કરો છો, અહિં યાવત્પદથી “અભિહથ” વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. “તए णं तुज्झे पाणे पेच्चेमाणा” ઇત્યાદિ પ્રાણિયોને કચડવાથી યાવત્ તેઓને ઉપદ્રવવાળા કરવાથી તમે ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અસંયત છો અને એકાન્તબાલ પણ છો તથા વિરતિ વિનાના પણ છો.

આ કથનનો સાર એ છે કે—તમે લોકો માર્ગ પર ચાલતાં પ્રાણિયોને મારો છો તેઓને દુઃખ પહોંચાડો છો તે કારણથી તમે જ પ્રાણિયોના પ્રાણોના નાશ કરનાર હોવાથી અસંયત અને એકાન્તબાલ છો. અમે એકાન્તબાલ નથી. “तए णं भगवं गोयमे ते अन्नउत्थिए एवं पडिहणइ” આ રીતે ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ તે અન્યયૂથિકોને આ રીતે નિરુત્તર કરી દીધા. “पडिहणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ” આ રીતે તેઓને નિરુત્તર બનાવીને

ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ' 'વંદિત્તા નમંસિત્તા ણચ્ચાસન્ને જાવ પહ્જેવા-
સહ' વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા નાત્યાસન્ને નાતિદૂરે નાતિસમીપે ઉચિતસ્થાને સ્થિતઃ
સન્ યાવત્ પર્યુપાસ્તે-પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુપાસનાં કરોતીત્યર્થઃ 'ગોયમાહ સમણે ભગવં
મહાવીરે' ગૌતમ ! ઇતિ એવં રૂપેણ ભગવાન્ ગૌતમં સંવોદ્ય શ્રમણો ભગવાન્ મહા-
વીરઃ 'ભગવં ગોયમં એવં વયાસી' ભગવન્તં ગૌતમમ્ એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવા-
દીત્-ઉક્તવાન્ । કિંહુક્તવાન્ ભગવાન્ ગૌતમં તત્રાહ-'સુદ્દુ ણં' ઇત્યાદિ । સુદ્દુ ણં
તુમં ગોયમા' સુષ્ટુ સ્વલુ ત્વં ગૌતમ ! 'તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' તાન્ અન્યયુ-
થિકાન્ એવમ્-પૂર્વોક્તરૂપં વચનમવાદીઃ 'સાહુ ણં ગોયમા !' સાધુ સ્વલુ ગૌતમ !
'તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' તાન્ અન્યયુથિકાન્ એવમવાદીઃ હે ગૌતમ ! યત્ ત્વમ્
અન્યયુથિકાન્ પ્રતિ સમ્યગેવ ઉક્તવાન્ અયમેવ પન્થાઃ જિનશાસનપ્રવર્તકૈઃ સમુપા-

ચ્છિત્તા૦' વહાં આકર કે ઉન્હોને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદના
કી નમસ્કાર કિયા । 'વંદિત્તા નમંસિત્તા૦' વંદના નમસ્કાર કર ફિર વે
ન ઉનસે અતિદૂર ઔર ન ઉનકે અતિ સમીપ એસે સમુચિત સ્થાન પર
સહે હો ગયે ઔર વહીં સે વે યાવત્ ઉનકી દોનો હાથ જોડકર પર્યુ-
પાસના કરને લગે । 'ગોયમાહ સમણે ભગવં મહાવીરે' હે ગૌતમ ! હિસ
પ્રકાર સે સમ્બોધિત કર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને 'ભગવં ગોયમં' એવં
વયાસી' ભગવાન્ ગૌતમ સે એસા કહા-'સુદ્દુ ણં, ઇત્યાદિ' હે ગૌતમ !
તુમને જો પૂર્વોક્ત રૂપ સે ઉન અન્યયુથિકોં સે કહા હૈ વહ ઠીક કહા હૈ
'સાહુ ણં ગોયમા' હે ગૌતમ ! જો પૂર્વોક્તરૂપ સે ઉન અન્યયુથિકોં સે કહા
હૈ વહ બહુત અચ્છા કહા હૈં યહી માર્ગ જિનશાસકપ્રવર્તકોં દ્વારા

તે પછી તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી બિરાજમાન્ હતા ત્યાં
આવ્યા. "હવાગચ્છિત્તા૦" ત્યાં આવીને તેઓએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર
સ્વામીને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા. "વંદિત્તા નમંસિત્તા" વંદના કરી નમસ્કાર
કરીને તેઓ ભગવાન્થી બહુ દૂર નહીં તેમજ બહુ નજીક પણ નહીં તે રીતે
ઉચિત સ્થાન પર ઉભા રહી ગયા. અને ત્યાંથી જ યાવત્ બન્ને હાથ જોડીને
તેઓની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા. ત્યારે "ગોયમાહ સમણે ભગવં મહાવીરે" હે
ગૌતમ ! એ રીતે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ "ભગવં
ગોયમં એવં વયાસી" ભગવાન્ ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું--"સુદ્દુણં" ઇત્યાદિ
હે ગૌતમ તમેએ તે અન્ય યુથિકાને પૂર્વોક્તરૂપથી કહ્યું છે, તે ઠીક જ કહ્યું
છે. "સાહુ ણં ગોયમા" હે ગૌતમ ! તમેએ તે અન્ય યુથિકાને પૂર્વોક્ત રૂપથી
કહ્યું છે તે ઘણું જ ઠીક કહ્યું છે. આજ માર્ગ જિનશાસન પ્રવર્તકોએ સેવેલો

સિતઃ અતો ભવન્તં સાધુવાદેન અનુમોદયામીતિભાવઃ ‘અત્થિ ણં ગોયમા ! મમં વહ્વે અંતેવાસી’ સન્તિ સ્વલુ ગૌતમ ! મમ વહ્વોઽન્તેવાસિનઃ—શિષ્યાઃ ‘સમણા ણિગ્ગંયા છડમસ્થા’ શ્રમણા નિર્ગન્થાઃ છઙ્ગસ્થાઃ ‘જે ણં ણો પમૂ एवं વાનરણં વાગરિત્તે’ એ સ્વલુ નો પ્રમવ એવમ્—યથોક્તરૂપં વ્યાકરણમુત્તરમ્ વ્યાકર્તુમ્—ઉત્તરયિતુમ્’ જહા ણં તુમં’ યથા સ્વલુ ત્વમ્, હે ગૌતમ ! ત્વદન્યે સમાનેકે શિષ્યાઃ સન્તિ કિન્તુ યથા ત્વમસિ સમુચિતોત્તરદાને સમર્થ સ્તથા નાન્યે સન્તિ, ઇતિભાવઃ । ‘તં સુદ્દુઢુ ણં તુમં ગોયમા’ તત્ સુદ્દુ સ્વલુ ત્વં ગૌતમ ! ‘તે અન્નઉત્થિએ एवं વયાસી’ તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમવાદીઃ । ‘સાહુ ણં તુમં ગોયમા ! તે અન્નઉત્થિએ एवं વયાસી’ સાધુ સ્વલુ ગૌતમ ! ત્વં તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમવાદીઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

પ્રાક્ છઙ્ગસ્થા एवं રૂપેણ ઉત્તરયિતું ન સમર્થા ઇતિ કથિતમ્ યદ્ છઙ્ગસ્થમેવ અધિકૃત્યાહ—‘તએ ણં ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—તએ ણં ભગવં ગોયમે સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણ एवं વુત્તે સમાણે હટ્ટુટ્ટે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદ્ઙ નમંસઙ્

સમુપાસિત હુબ્રા હૈ । इसलिये मैं तुमने जो कहा उसका अनुमोदन करता हूं । ‘अत्थि णं गोयमा०’ हे गौतम । मेरे अनेक श्रमण निर्गन्थ शिष्य हैं जो छङ्गस्थ हैं । ‘जे णं णो पमू एवं०’ और तुम भी छङ्गस्थ हो परन्तु वे तुम जैसा समुचित उत्तर नहीं दे सकते हैं । अतः ‘तं सुदुट्ठु णं तुमं गोयमा ! ते अन्नउत्थिए एवं वयासी०’ तुमने उन अन्ययूथिकों को जो ऐसा समुचित उत्तर दिया है वह बहुत अच्छा किया है । हे गौतम । तुमने जो उन अन्ययूथिकों को ऐसा समुचित उत्तर दिया है वह बहुत अच्छा किया है इस प्रकार से प्रभु ने उनके उत्तर की अनुमोदना की ॥ सू. २ ॥

‘છે. તેથી તમેએ જે કહ્યું તેને હું અનુમોદન આપું છું’. “અત્થિ ણં ગોયમા !” હે ગૌતમ મારા અनेક શ્રમણ નિર્ગન્થ શિષ્યો છે. જે છઙ્ગસ્થ છે. “જે ણં નો પમૂ एवं०” અને તમે પણ છઙ્ગસ્થ છો પરંતુ તેઓ તમેએ કહ્યા પ્રમાણેનો યોગ્ય ઉત્તર આપી શકતા નથી. જેથી “તં સુદ્દુઢુ ણં ગોયમા તે અન્નઉત્થિએ एवं વયાસી” તમેએ તે અન્યયૂથિકોને જે યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો છે, તે ઘણું જ ઉત્તમ કયું છે. હે ગૌતમ ! તમેએ તે અન્યયૂથિકોને તે પ્રમાણેના સચોટ ઉત્તર આપ્યો છે તે ઘણું જ ઉત્તમ કયું છે આ રીતે પ્રભુએ તેઓના ઉત્તરને અનુમોદન આપ્યું. ॥ સૂ. ૨ ॥

वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी । छउमत्थे णं भंते ! मणूसे पर-
माणुपोग्गलं किं जाणइ पासइ उदाहु न जाणइ न पासइ ?
गोयमा अत्थेगइए जाणइ न पासइ अत्थेगइए न जाणइ न
पासइ । छउमत्थे णं भंते ! मणूसे दुपएसियं खंधं किं जाणइ
पासइ ? एवं चेव एवं जाव असंखेज्जपएसियं । छउमत्थे णं
भंते ! मणूसे अणंतपएसियं खंधं किं पुच्छा गोयमा ! अत्थे-
गइए जाणइ पासइ१, अत्थेगइए जाणइ न पासइ२, अत्थेगइए
न जाणइ पासइ३, अत्थेगइए न जाणइ न पासइ४ । आहो-
हिण णं भंते ! मणुस्से परमाणुपोग्गलं० जहा छउमत्थे एवं
आहोहिण वि जाव अणंतपएसियं । परमाहोहिण णं भंते !
मणूसे परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ जं
समयं पासइ तं समयं जाणइ ? । णो इणट्ठे समट्ठे । से केणट्ठेणं
भंते ! एवं तुच्चइ परमाहोहिण णं मणूसे परमाणुपोग्गलं जं
समयं जाणइ नो तं समयं पासइ जं समयं पासइ नो तं समयं
जाणइ ? गोयमा ! सागारे से नाणे भवइ अणागारे से दंसणे
भवइ से तेणट्ठेणं जाव नो तं समयं जाणइ एवं जाव अणंत-
पएसियं । केवली णं भंते ! मणुस्से परमाणुपोग्गलं० जहा
परमाहोहिण तहा केवली वि, जाव अणंतपएसियं । सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ३॥

अद्वारससए अट्टमो उद्देसओ समत्तो ।

છાયા—તતઃ खलु भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं किं जानाति पश्यति उताहो न जानाति न पश्यति ? गौतम ! अस्त्येकको जानाति न पश्यति अस्त्येकको न जानाति न पश्यति । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष્યો द्विप्रदेशिकं स्कन्धं किं जानाति पश्यति एवमेव एवं यावत् असंख्येयप्रदेशिकम् । छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष્યોऽनन्तप्रदेशिकं स्कन्धं किं पृच्छा गौतम ! अस्त्येकको जानाति पश्यति १, अस्त्येत्येकको जानाति न पश्यति २, अस्त्येकको न जानाति पश्यति ३, अस्त्यેકको न जानाति न पश्यति ४ । आधोવધિકઃ खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं यथा छद्मस्थ एवमाधोवधिकोऽपि यावदनन्तप्रदेशिकम् । परमाधोवधिकः खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति तस्मिन् समये पश्यति यस्मिन् समये पश्यति तस्मिन् समये जानाति ? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते परमाधोवधिकः खलु मनुष्यः परमाणुपुद्गलं यस्मिन् समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, यस्मिन् समये पश्यति नो तस्मिन् समये जानाति ? गौतम ! साकारं तस्य ज्ञानं भवति अनाकारं तस्य दर्शनं भवति तत्तेनार्थेन यावत् नो तस्मिन् समये जानाति एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् । केवली खलु भदन्त ! मनुष्यः परमाणु पुद्गलम् यथा परमाधोवधिकः तथा केवली अपि यावत् अनन्तप्रदेशिकम् तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति । सू० ३।

॥ अष्टादશશતે અષ્ટમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

तए णं भगवं गोयमे' ततः खलु भगवान् गौतमः ततो भगवतोऽनुमोदनानन्तरं भगवान् गौतमः 'समणेणं भगवया महावीरेण' श्रमणेन भगवता

છદ્મસ્થ જન હસ રૂપ સે ઉત્તર દેને મેં સમર્થ નહીં હોતે હૈં, એસા જો કહા ગયા હૈ સો હસી છદ્મસ્થતા કે વિષય મેં અબ ઓર સૂત્રકાર કથન કરતે હૈ ।

‘તए णं भगवं गोयमे' समणेणं भगवया महावीरेण एवं वुत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—‘तए णं भगवं गोयमे०’ इसके बाद गौतम ! जब श्रमण भगवान् महावीर ने उनके अन्ययूथिकों के प्रति किये गये कथन की अनु-

અન્યયૂથિકોને ગૌતમ સ્વામીએ જે ઉત્તર આપ્યો તે પ્રમાણે છદ્મસ્થો ઉત્તર આપવા સમર્થ થતા નથી. એ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી હવે આ છદ્મસ્થતાના વિષયમાં સૂત્રકાર કથન કરે છે.—

“તए णं भगवं गोयमे' समणेणं भगवया” ઈત્યાદિ

टीकार्थ—“तए णं भगवं गोयमे०” તે પછી બ્યાદે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ ગૌતમ સ્વામીએ અન્યયૂથિકો પ્રત્યે કરેલા કથનનું સમર્થન

મહાવીરેણ 'એવં વુત્તે સમાણે' એતત્-પ્રશંસાવાક્યેન ઉક્તઃ કથિતઃ સન્ 'હટ્ઠતુદ્ધે' 'હટ્ઠતુષ્ટઃ' 'સમણં ભગવં મહાવીરં' શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરમ્ 'વંદહ નમંસહ' વન્દતે નમસ્યતિ 'વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી' વન્દિત્વા નમસિયત્વા એવં વક્ષ્ય-માણં પ્રશ્નવાક્યમ્ અવાદીત્-ઉક્તવાન્ કિમવાદીત્ ? તત્રાહ-'છઉમત્યે' ઇત્યાદિ । 'છઉમત્યેણં મંતે ! છઞ્ઞસ્થઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'મણુસે' મનુષ્યઃ છઞ્ઞસ્થ ઇહ નિરતિ-શય એવ ગ્રાહ્યો ન તુ સાતિશય ઇતિ 'પરમાણુપોગ્ગલં કિં જાણહ પાસહ' પરમાણુ-પુદ્ગલમ્-પરમાણ્વાત્મકં સૂક્ષ્મપુદ્ગલં વર્ણસ્પર્શગન્ધરસવન્તં પદાર્થવિશેષં કિં જાનાતિ પશ્યતિ ? 'ઉદાહો ન જાણહ ન પાસહ' ઉતાહો અથવા ન જાનાતિ ન પશ્યતિ, ન જાનાતિ-ઇત્યજ્ઞાનમભિધીયતે ન પશ્યતિ ઇત્યદર્શનમભિધીયતે તથા ચ છઞ્ઞસ્થમનુ-ષ્યાણાં પરમાણ્વાદિ સૂક્ષ્મપદાર્થવિષયકે જ્ઞાનદર્શને ભવતો નવેતિ પ્રશ્નાશયઃ, ભગ-

મોદના કી તથ વડે હી અધિક હટ્ઠતુષ્ટ હુએ ઓર ઉસી સમય ઉન્હોને 'સમણં ભગવં મહાવીરં' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા 'વંદિત્તા નમંસિત્તા' વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર ઉન્હોને પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા 'છઉમત્યેણં' ઇત્યાદિ' હે ભદન્ત ! જો મનુષ્ય છઞ્ઞસ્થ હૈ । અતિશયધારી નહીં હૈ । ક્યોંકિ યહાં પર ઉસીકા ગ્રહણ હુઆ હૈ એસા નિરતિશયછઞ્ઞસ્થ મનુષ્ય પરમાણુરૂપ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ કો વર્ણ રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શયુક્ત પદાર્થ વિશેષ કો કયા જ્ઞાનતા ઓર દેખતા હૈ ? 'ઉદાહો-ન જાણહ' અથવા નહીં જાનતા નહીં દેખતા હૈ ? 'ન જાણહ' હસ પદ સે ઉસે ઉસ વિષયક અજ્ઞાન કહા ગયા હૈ । ઓર ન 'પાસહ' હસ પદ સે ઉસકે અદર્શન કહા ગયા હૈ હસ પ્રશ્ન કા આશય એસા હૈ કિ જો છઞ્ઞસ્થ મનુષ્ય હૈ, ઉન્હોં પરમાણુ આદિ સૂક્ષ્મ-

કથું ત્યારે ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીએ ધણા જ હટ્ઠ તુષ્ટ અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા થઇને “સમણં ભગવં મહાવીરં” શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા “વંદિત્તા નમંસિત્તા” વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓએ પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—“છઉમત્યેણં” ઇત્યાદિ હે ભગવન્ જે મનુષ્ય છઞ્ઞસ્થ છે, અર્થાત્ અતિશય ધારી નથી. એવા નિરતિશય ધારી છઞ્ઞસ્થ મનુષ્ય પરમાણુ રૂપ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલને વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા પદાર્થ વિશેષને શું જાણે છે ? અને દેખે છે ? અથવા “ન જાણહ” અથવા જાણતા નથી અને દેખતા નથી. “ન જાણહ” એ પદથી તેને તે વિષયનું અજ્ઞાનપણુ બતાવેલ છે. અને “ન પાસહ” એ પદથી તેનું અદર્શન બતાવેલ છે. આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ એ છે કે—જે છઞ્ઞસ્થ મનુષ્ય છે, તેઓને પરમાણુ વિગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી વિષયનું જ્ઞાન દર્શન હોય છે, કે નથી હોતું ? આ પ્રશ્નના

વાનાહે-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગઈણ જાણઈ ન પાસઈ’ અસ્ત્યેકકો જાનાતિ પરમાણુપુદ્ગલં કિન્તુ ન પચ્ચતિ કેવાંચિત્ત પુરુષાણાં સૂક્ષ્મપ-
પદાર્થવિષયકં જ્ઞાનં ભવતિ કિન્તુ દર્શનં ન જાયતે ઇત્યર્થઃ શ્રુતોપયુક્તઃ શ્રુતજ્ઞાની
શ્રુતેર્દર્શનાઽભાવાત્ ‘અત્યેગઈણ ન જાણઈ ન પાસઈ’ અસ્ત્યેકકો ન જાનાતિ ન પચ્ચતિ
કેવાંચિત્ત છદ્મસ્થાનાં પરમાણ્વાદિવિષયકં જ્ઞાનમપિ ન ભવતિ દર્શનમપિ ન ભવતી-
ત્યર્થઃ શ્રુતોપયુક્તાતિરિક્તસ્તુ ન જાનાતિ ન પચ્ચતીતિ, ‘છઉમત્યે ણં મંતે ! મણૂસે’

પદાર્થ વિષયકજ્ઞાનદર્શન હોતે હૈં યા નહીં હોતે હૈં ? इनके उत्तर में
प्रभु कहते हैं, ‘गोयमा’ इत्यादि हे गौतम ! कोई एक छद्मस्थ मनुष्य
परमाणुपुद्गल को जानता तो है पर वह उसे देख नहीं सकता है ।
तात्पर्य ऐसा है कि कितनेक छद्मस्थ पुरुषों को सूक्ष्म पदार्थ विषयक
ज्ञान तो होना है किन्तु उन्हें दर्शन नहीं होता है ‘श्रुतोपयुक्तः श्रुत-
ज्ञानी श्रुतेर्दर्शनाभावात्’ इस कथन के अनुसार श्रुत में उपयुक्त
हुए श्रुतज्ञानी को श्रुतपदार्थ में दर्शन का अभाव रहता है । अर्थात्
श्रुतज्ञानी जिन सूक्ष्मादिक पदार्थों को श्रुत के बल से जानता है उनका
उसे दर्शन प्रत्यक्ष ज्ञान नहीं होता है, इस कारण यहां ऐसा कहा
गया है कि कितनेक छद्मस्थ मनुष्य परमाणु आदि सूक्ष्म पदार्थों को
जानते तो हैं शास्त्र के आधार से उनके ज्ञान विशिष्ट तो होते हैं ।
पर उनके साक्षात् दर्शन से वे रहित होते हैं । ‘अत्येगईण न जाणइ
न पासइ’ तथा कितनेक छद्मस्थ ऐसे होते हैं जो सूक्ष्मादिक परमाणु
पदार्थों को न जानते हैं और न देखते हैं । ‘श्रुतोपयुक्तातिरिक्तस्तु न

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--“ગોયમા !” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! કોઈ એક છદ્મસ્થ
મનુષ્ય પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે છે. પણ તે પુદ્ગલને જોઈ શકતા નથી. કહે-
વાનું તાત્પર્ય એ છે કે--કેટલાક છદ્મસ્થ પુરુષોને સૂક્ષ્મ પદાર્થ સંબંધી જ્ઞાન
તો હોય છે, પરંતુ તેઓ તેને દેખી શકતા નથી શ્રુતોપયુક્તઃ શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતે
ર્દર્શનાભાવાત્” આ કથન પ્રમાણે શ્રુતમાં ઉપયોગવાળા શ્રુતજ્ઞાનીને શ્રુત પદાર્થમાં
દર્શનનો અભાવ રહે છે. અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાની સૂક્ષ્માદિ જે પદાર્થને શ્રુત બળથી
જાણે છે, તેનું તેને દર્શન-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થતું નથી. તે કારણથી અહિંયાં એક
કહેવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક છદ્મસ્થ માણસ પરમાણુ વિગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થને
જાણે છે, કારણ કે શાસ્ત્રના આધારથી તેને જ્ઞાન તો છે, પણ તેના સાક્ષાત્
દર્શનથી તે વંચિત રહે છે, “અત્યેગઈણ જાણઈ ન પાસઈ” તથા કેટલાક
છદ્મસ્થો એના હોય છે, જે સૂક્ષ્મ પરમાણુ વિગેરે પરમાણુ પુદ્ગલને જાણતા
નથી અને દેખતા પણ નથી. “શ્રુતોપયુક્તાતિરિક્તસ્તુ ન જાનાતિ ન પચ્ચતિ”

છન્દસ્થઃ સ્વલુ મદન્ત ! મનુષ્યઃ ‘દુપ્પસિયં સ્વંધં કિં જાણઈ પાસઈ’ દ્વિપ્રદેશિકં પ્રદેશદ્વયયુક્તં સ્કન્ધમવયવિનં ઘણુકાપરપર્યાયમ્ કિં જાનાતિ પશ્યતિ અથવા ન જાનાતિ ન પશ્યતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘એવંચેવ’ પૂર્વવદેવ ઇહાપિ ઉત્તરં જ્ઞેયમ્ અસ્ત્યેકકો જાનાતિ ન પશ્યતિ અસ્ત્યેકકો ન જાનાતિ ન વા પશ્યતીત્યર્થઃ । ‘એવં જાવ અસંખેજ્જપ્પસિયં’ એવમ્-દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવદેવ ત્રિચતુઃપાશ્વપદ્મસપ્તાષ્ટ-નવદશસંખ્યેયપ્રદેશિકમ્, અસંખ્યેયપ્રદેશિકં સ્કન્ધમ્ અસ્ત્યેકકો જાનાતિ ન પશ્યતિ અસ્ત્યેકકો ન જાનાતિ વા ન પશ્યતીતિ । ‘છુદમત્થે ણં મંતે ! મણૂસે’ છન્દસ્થઃ સ્વલુ

જાનાતિ ન પશ્યતિ’ હસ નિયમ કે અનુસાર જો છન્દસ્થ મનુષ્ય શ્રુતો-પયોગ સે રહિત હોતે હૈં વે સૂક્ષ્માદિક પદાર્થો’ કો ન જાનતે હૈં ઓર ન દેખતે હૈં । ‘છુદમત્થે ણં મંતે ! મણૂસે૦’

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ- હે મદન્ત ! જો મનુષ્ય છન્દસ્થ હોતા હૈં વહ કયા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કો દ્વયણુક અવયવો’ કો કયા જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં ? યા ઉસે નહીં જાનતા હૈં ઓર નહીં દેખતા હૈં ? હસકે ઉત્તર સે પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં ચેવ’ પહિલે કે જૈસે હી યહાં ઉત્તર જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ કોઈ એક ઉસે જાનતા હૈં પર દેખતા નહીં હૈં તથા કોઈ એક ઉસે ન જાનતા હૈં ઓર ન દેખતા હૈં । ‘એવં જાવ અસંખેજ્જપ્પસિયં’ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, ની, દશ, ઓર સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કો કોઈ એક જાનતા હૈં પર ઉસે દેખતા

આ નિયમ પ્રમાણે જે છન્દસ્થ માણુસો શ્રુતજ્ઞાન વિનાનો હોય છે, તે સૂક્ષ્માદિ પદાર્થોને જાણુતો નથી અને દેખતો નથી.

“છુદમત્થે ણં મંતે મણૂસે૦” હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે --હે ભગવન્ જે મનુષ્યો છન્દસ્થ હોય છે, તે જે પ્રદેશવાળા સ્કંધને-દ્વય-ણુક-બે પ્રદેશ અવયવવાળાને શું જાણુ છે, અને દેખે છે ? અથવા તેને જાણુતા નથી અને દેખતા નથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે--“એવં ચેવ” પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનો ઉત્તર અહિયાં સમજી લેવો, અર્થાત્ કોઈ એક તેને જાણુ છે, પણ તેને દેખતો નથી. અને કોઈ એક તેને જાણુતો પણ નથી અને દેખતો પણ નથી. “એવં જાવ અસંખેજ્જપ્પસિયં” દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધના વિષયમાં ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ તથા સંખ્યાત, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધને કોઈ એક તેને જાણુ છે. પરંતુ તેને દેખતા

મદન્ત ! મનુષ્યઃ 'અણંતપણસિયં સ્વંધં કિં પુચ્છા' અનન્તપ્રદેશિકં સ્કન્ધં કિં પુચ્છા હે મદન્ત છદ્ધસ્થો મનુષ્યઃ અનન્તપ્રદેશિકં સ્કન્ધં કિં જાનાતિ પશ્યતિ અથવા ન જાનાતિ ન પશ્યતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्येगइए जाणइ पासइ' अस्त्येकको ज्ञानाति पश्यति च १, अत्येगइए जाणइ न पासइ' अस्त्येककोऽनन्तप्रदेशिकं स्क्धं ज्ञानाति न पश्यति २, 'अत्येगइए न जाणइ पासइ' अस्त्येकको न ज्ञानाति किन्तु पश्यति ३, अत्येगइए न जाणइ न पासइ' अस्त्येकको न ज्ञानाति न पश्यति ४ इति चत्वारो भङ्गा भगवता प्रदर्शिताः तथाहि—

नहीं है। तथा कोई एक उसे न जानता है, और न देखता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'छउमत्थे णं भंते ! मणूसे' हे मदन्त ! जो मनुष्य छद्मस्थ है वह 'अणंतपणसियं स्वंधं किं पुच्छा' क्या अनन्त-प्रदेशिक स्कन्ध को क्या जानता और देखता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा इत्यादि' हे गौतम ! कोई ऐसा छद्मस्थ मनुष्य होता है जो उस अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता भी है और देखता भी है १, 'अत्येगइए जाणइ न पासइ' तथा कोई ऐसा छद्मस्थ मनुष्य होता है जो उस अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता तो है पर देखता नहीं है २ 'अत्येगइए न जाणइ, पासइ' तथा कोई एक ऐसा छद्मस्थ होता है जो अनन्तप्रदेशी स्कन्ध को जानता नहीं है किन्तु देखता है ३ —'अत्येगइए न जाणइ न पासइ' तथा कोई एक छद्मस्थ मनुष्य ऐसा

નથી. તથા કોઈ એક તેને જાણતા નથી અને દેખતા પણ નથી. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—“છઉમત્થે ણં ભંતે મણૂસે” હે ભગવન્ જે મનુષ્યો છદ્ધસ્થ છે તે “અણંતપણસિયં સ્વંધં કિં પુચ્છા” અનંત પ્રદેશી સ્કંધને શું જાણે છે ? અને દેખે છે ? અથવા જાણતા નથી અને દેખતા નથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે “ગોયમા !” इत्यादि हे गौतम ! કોઈ એક છદ્ધસ્થ મનુષ્ય એવા હોય છે, કે જે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધને જાણે પણ છે અને દેખે પણ છે. ૧, અત્યેગइए जाणइ न पासइ” તથા કોઈ એક છદ્ધસ્થ એવા હોય છે કે જે તે અનંતપ્રદેશવાળા સ્કંધને જાણે તો છે, પણ તેને દેખતા નથી. ૨, અત્યેગइए न जाणइ पासइ” તથા કોઈ એક છદ્ધસ્થ એવા હોય છે કે જેઓ અનંત પ્રદેશી સ્કંધને જાણતા નથી અને પરંતુ તેને દેખે છે, ૩, “अत्येगइए न जाणइ न पासइ” તથા કોઈ

૧-જાનાતિ સ્પર્શનાદિના પશ્યતિ ચ ચક્ષુષા इत्येको भङ्गः १ यथा अवधिज्ञानी

૨-तथा अन्यो जानाति स्पर्शनादिना न पश्यति चक्षुषा चक्षुषोऽभावादिति-

द्वितीयः यथा श्रुतज्ञानी श्रुतदर्शनाभावात् ।

૩-तथा अन्यो न जानाति स्पर्शाद्यविषयत्वात् पश्यति चक्षुषा इति तृतीयः

यथा दूरस्थं पर्वतादिकम् ।

૪-तथाऽन्यो न जानाति न पश्यति चाविषयत्वादिति चतुर्थो विकल्पः,

હોતા હૈ જો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ કો ન જાનતા હૈ ઓર ન દેખતા હૈ હસ પ્રકાર કે યે ચાર ભઙ્ગ ભગવાન્ ને દિખલાયે હૈ ।

૧--કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિ દ્વારા ઉસે જાનતા હૈ ઓર ચક્ષુ સે દેખતા હૈ ૧

૨--તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિ દ્વારા હસે જાનતા તો હૈ પર ચક્ષુ કે અભાવ સે દેખતા નહોં હૈ ૨

૩--તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિ કા અવિષય હોને કે કારણ ઉસે નહોં જાનતા હૈ । પરન્તુ ચક્ષુ સે ઉસે દેખતા હૈ યહ તૃતીય ભઙ્ગ હૈ । જૈસે દૂરસ્થ પર્વત આદિ કો કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય ચક્ષુ કે દ્વારા દેખતા તો હૈ પર સ્પર્શાદિ દ્વારા ઉસે જાનતા નહોં હૈ ।

૪--તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય ન ઉસે જાનતા હૈ ઓર ન ઉસે

એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય એના હોય છે કે—જેઓ અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધને જાણતા નથી. અને દેખતા પણ નથી. ૪,

આ રીતે આ ચાર ભંગ ભગવાને બતાવ્યા છે.

૧. કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિથી તેને જાણે છે અને નેત્રથી જુવે છે. ૧, જેમ કે અવધિજ્ઞાની.

૨. કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય સ્પર્શાદિથી તેને જાણે તો છે. પરંતુ નેત્રના અભાવથી તેને દેખતો નથી. ૨ જેમ કે શ્રુતજ્ઞાની. શ્રુતમાં દર્શનનો અભાવ રહે છે.

૩ તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ સ્પર્શાદિ અવિષય હોવાથી જાણતા નથી. પરંતુ ચક્ષુથી તેને દેખે છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. જેમ દૂર રહેલ પર્વત વિગેરેને કોઈ એક છદ્મસ્થ માણસ નેત્રથી દેખે તો છે પણ સ્પર્શાદિથી તેને જાણતો નથી.

૪ તથા કોઈ એક છદ્મસ્થ મનુષ્ય તેને જાણતો નથી. અને દેખતો પણ નથી જેમ કે આંધળો માણસ. એ પ્રમાણેના આ ચોથો ભંગ છે.

યથાઽન્ધઃ । એતે ચત્વારો મજ્ઞા અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધવિષયે इति । છદ્ધસ્થાધિકારાત્ છદ્ધસ્થવિશેષણમૂતાધોવધિકપરમાધોવધિકસૂત્રે આહ ‘આહોવહિણ’ इत्यादि । ‘આહોવહિણં મંતે’ આધોવધિકઃ—અધોવધિજ્ઞાની સ્વલુ મદન્ત ! ‘મણુસ્સે’ મનુષ્યઃ ‘પરમાણુપોગ્ગલં’ પરમાણુપુદ્ગલં જાનાતિ પશ્યતિ અથવા ન જાનાતિ ન પશ્યતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘જહા’ इत्यादि । ‘જહા છુડમસ્યે એવં આહોવહિણં વિ’ યથા છદ્ધસ્થ એવાધોવધિકોઽધોવધિજ્ઞાની અપિ અસ્ત્યેકકો જાનાતિ ન પશ્યતિ અસ્ત્યેકકો ન જાનાતિ ન પશ્યતીત્યર્થઃ ‘એવં જાવ અણંતપ-
ણસિયં’ એવં યાવત્ અનન્તપ્રદેશિકમ્ અત્ર યાવત્પદેન દ્વિપ્રદેશિકત્રિચતુષ્ષષ્ટ-
સપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધાનાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ યથા અવધિજ્ઞાનિનાં

देखता है ऐसा यह चौथा भज्ज है जैसे अन्धा मनुष्य ये चार भज्ज अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध के विषय में है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं । ‘आहोवहिए’ इत्यादि हे भदन्त ! जो छद्वस्थ मनुष्य अधोवधिज्ञानी होता है वह परमाणुपुद्गल को जानता और देखता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहा’ इत्यादि हे गौतम ! जैसा उत्तर छद्वस्थ के सम्बन्ध में दिया गया है । इसी प्रकार का उत्तर यहां पर भी जानना चाहिये । अर्थात् कोई एक अधोवधिज्ञानी परमाणुपुद्गल को जानता तो है पर उसे देखता नहीं है तथा कोई एक अधोवधिज्ञानी परमाणुपुद्गल को न जानता है और न देखता है । ‘एवं जाव अणंतपणसियं’ इसी प्रकार से द्विप्रदेशिक स्कन्ध, त्रिप्रदेशिक स्कन्ध, चतुः प्रदेशिक स्कन्ध, पंचप्रदेशिक स्कन्ध, छह प्रदेशिक स्कन्ध, सप्तप्र-

આ પ્રમાણેના ચાર ભંગો અનંત પ્રદેશીક સ્કંધના વિષયમાં છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે “આહોવહિણ” ઇત્યાદિ હે ભગવન્ જે છદ્ધસ્થ માણુસ અવધિજ્ઞાન વાળો હેય છે. તે પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે છે ? અને દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“જહા” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! છદ્ધસ્થોના સંબંધમાં જેવી રીતે કથન કર્યું છે તે જ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું અર્થાત્ કોઈ એક આધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે તો છે, પરંતુ તેને દેખતા નથી. તથા કોઈ એક અધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલને જાણતા નથી અને દેખતા પણ નથી. “એવં જાવ અણંતપણસિયં” આજ પ્રમાણે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ, ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધ ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધ સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ, આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધ, નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધ, દસ

પરમાણુપુદ્ગલવિષયજ્ઞાનદર્શનયોઃ સત્ત્વાસત્ત્વે વિકલ્પેન દર્શિતે તથૈવ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાદારમ્ય અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધપર્યન્તવિષયેऽપિ જ્ઞાનદર્શનયોઃ સત્ત્વં ચ અસત્ત્વં ચાપિ જ્ઞેયવિતિભાવઃ । ‘પરમાહોહિણં મંતે ! મણૂસે’ પરમાધોવધિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! મનુષ્યઃ ‘પરમાણુપોગ્ગલં જં સમયં જાણઈ તં સમયં પાસઈ’ પરમાણુપુદ્ગલં યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ તસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ’ જં સમયં પાસઈ તં દેશિક સ્કન્ધ, આઠ પ્રદેશિક સ્કન્ધ, નૌ પ્રદેશિક સ્કન્ધ, દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ, સંસ્કયાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ, અસંસ્કયાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હન સ્વકે વિષય મેં મી એસા હી કથન જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ કોઈ એક અધોવધિજ્ઞાની છંદસ્થ પુરુષ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક કો જાનતા તો હૈ પર ઉન્હે દેખતા નહીં હૈ । તથા કોઈ એક અધોવધિજ્ઞાની છંદસ્થ પુરુષ ન ઉન્હે જાનતા હૈ ઓર ઉન્હે ન દેખતા હૈ । હસ પ્રકાર પરમાણુપુદ્ગલકે વિષય મેં જિસ પ્રકાર સે હસકે જ્ઞાન ઓર દર્શન કા સત્ત્વ ઓર અસત્ત્વ વિકલ્પ સે પ્રતિપાદિત કિયાગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે દ્વિદેશી-સ્કન્ધ લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક કે વિષય મેં મી ઉન્કે જ્ઞાન દર્શન કા સત્ત્વ ઓર અસત્ત્વ વિકલ્પ સે જાનનાં ચાહિયે । અંબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘પરમાહોહિણં મંતે ! મણૂસે’ હૈ ભદન્ત ! મનુષ્ય પરમાધોવધિક હૈ વહ ‘પરમાણુપોગ્ગલં જં સમયં જાણઈ’ પરમાણુપુદ્ગલ કો જિસ સમય મેં જાનતા હૈ । ડસી સમય

પ્રદેશવાળા સ્કંધ, સંજ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ અસંજ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ આ તમામના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણે તુ કથન સમજવું અર્થાત્ કોઈ એક અધોવધિજ્ઞાની છંદસ્થ પુરુષ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધને જાણે તો છે, પરંતુ તેને દેખતો નથી. તથા કોઈ અધોવધિ જ્ઞાની છંદસ્થ પુરુષ તેને જાણતો નથી. અને દેખતો પણ નથી. જે રીતે પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં તેના જ્ઞાન અને દર્શનના વિષયમાં વિકલ્પથી તેનું સત્ત્વ હોવાપણું અસત્ત્વ—નહિ હોવાપણું બતાવવામાં આવ્યું છે. તેજ રીતે જ પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધીના વિષયમાં પણ તેના જ્ઞાન દર્શનનું સત્ત્વ—હોવાપણું અને અસત્ત્વ—નહી હોવાપણું વિકલ્પથી સમજ લેવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘પરમાહિણં મંતે ! મણૂસે’ હે ભગવન્ જે માણસ પરમાધોવધિજ્ઞાની છે, તે “પરમાણુપોગ્ગલં જં સમયં જાણઈ” જે સમયે પરમાણુ પુદ્ગલને જાણે છે, તેજ સમયે જોઈ શકે છે ?

સમયં જાણઈ' યસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ દર્શનસમયે જ્ઞાનં ભવતિ જ્ઞાનસમયે દર્શનં ભવતિ ન વાઉભયોર્જ્ઞાનદર્શનયોઃ સમાનકાલિકત્વં ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નાશયઃ, સમાનકાલિકત્વસ્ય નિષેધં કુર્વન્નેવ ભગવાનાહ—'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ જ્ઞાનદર્શનયોઃ સમાનકાલિકત્વં ન ભવતીત્યર્થઃ, પુનઃ પ્રશ્નયન્નાહ—'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ' તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે પરમાહોહિણં મણૂસે । પરમાવધિકઃ સ્વલ્લ મનુષ્યઃ 'પરમાણુપોગ્ગલં' જં સમયં જાણઈ તં સમયં નો પાસઈ' પરમાણુપુદ્ગલં યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તથા 'જં સમયં પાસઈ નો તં સમયં જાણઈ' યસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તસ્મિન્ સમયે નો જાનાતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ 'ગોયમા' હે ગૌતમ !

મેં ઉસે દેખતા હૈ કયા ? અથવા જિસ સમય મેં દેખતા હૈ उसी समय मेँ कया वह उसे जानता है ? इस प्रश्नका आशय ऐसा है कि दर्शन के समय में ज्ञान होता है कया ? या ज्ञान के समय में दर्शन होता है कया ? ज्ञान दर्शन ये दोनों कया एक ही काल में होते हैं ? या नहीं होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'जो इणद्वे समद्वे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् ज्ञान और दर्शन समान काल में नहीं होते है । अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणद्वेणं मंते !' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं की—'परमाहोहिणं मणूसे०' कि जो परमावधिक छद्मस्थ मनुष्य है वह परमाणुपुद्गल को जिस समय में जानता है उस समय में वह उसे देखता नहीं है । तथा जिस समय में वह उसे देखता है । उस समय में वह उसे जानता नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु

અથવા જે સમયે તેને દેખે છે, તે જ સમયે શું તેને જાણી શકે છે ? આ પ્રશ્નનો હેતુ એવો છે કે—દર્શનના સમયમાં જ્ઞાન અને દર્શન શું એક જ સમયમાં થાય છે ? અથવા નથી થતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“જો ઇણદ્દે સમદ્દે” હે ગૌતમ ! આ અર્થ ખરોખર નથી. અર્થાત્ જ્ઞાન અને દર્શન એક જ કાળે થતા નથી. આ વિષયમાં ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—“સે કેણદ્દેણં મંતે !” હે ભગવન્ આપ એ પ્રમાણે શા કારણથી કહો છો કે—“પરમાહોહિણં મણૂસે” જે પરમાવધિક છદ્મસ્થ મનુષ્ય છે, તે પરમાણુ પુદ્ગલોને જે સમયે જાણે છે, તે સમયે તેને તે માણસ જોઈ શકતો નથી. તથા જે સમયે તેને તે જોઈ શકે છે, તે સમયે તેને તે જાણતો નથી. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !”

‘સાગારે સે નાણે ભવઈ’ સાકારં યત્ તજ્ઞાનં ભવતિ પરમાવધિકજ્ઞાનિનાં જ્ઞાનં વિશેષગ્રાહકં ભવતીત્યર્થઃ ‘અણાગારે સે દંસણે ભવઈ’ અનાકારં તત્ દર્શનં ભવતિ, દર્શનમ્ અનાકારં સામાન્યગ્રાહકં ભવતિ ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો તં સમયં જાણઈ’ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ન તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ અત્ર યાવત્પદેન ‘પરમાહોહિણં મણૂસે પરમાણુપોગ્ગલં જં સમયં જાણઈ નો તં સમયં પાસઈ જં સમયં પાસઈ’ इत्यन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति, हे गौतम ! ज्ञानदर्शनयोः साकारत्वनिराकार-त्वरूपविरुद्धधर्मोपेतत्वात् समानकालिकत्वं न भवतीत्यत एव कथितं यत् यदा ज्ञानाति तदा न पश्यति तथा यदा पश्यति तदा न जानातीतिभावः । ‘एवं जाव अणंतपएसियं’ एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् अत्र यावत्पदेन द्विप्रदेशिकादारभ्या-

કહતે હૈં । ‘ગોયમા ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ ! પરમાવધિક જ્ઞાનિયોં કા જો જ્ઞાન હોતા હૈં વહ સાકાર હોતા હૈં અર્થાત્ વિશેષ કા ગ્રહણ કરનેવાલા હોતા હૈં । તથા ઉનકા જો દર્શન હોના હૈં વહ નિરાકાર હોતા હૈં, સામાન્ય કા ગ્રહણ કરનેવાલા હોતા હૈં । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નોતં સમયં જાણઈ’ હસ પ્રકાર પરમાવધિક છન્નસ્થ મનુષ્ય જિસ સમય મેં પરમાણુપુદ્ગલ કો જાનતા હૈં, ઉસ સમય મેં વહ ઉસે દેખતા નહીં હૈં । ઓર જિસ સમય વહ ઉસે દેખતા હૈં ઉસસમય મેં વહ ઉસે જાનતા નહીં હૈં । એસા મૈંને કહા હૈં । તાત્પર્ય કહને કા એસા હૈં કિ જ્ઞાનઔર દર્શન સાકાર ઔર નિરાકાર રૂપ વિરુદ્ધ ધર્મદ્વય સે યુક્ત હૈં । અતઃ ઉનમેં સમા-નકાલિકતા નહીં હૈં । હસી કારણ એસા કહા ગયા હૈં કિ જિસ સમય વહ જાનતા હૈં । ઉસ સમય વહ દેખતા નહીં હૈં । ઔર જિસ સમય વહ દેખતા હૈં ઉસ સમય વહ જાનતા નહીં હૈં । ‘એવં જાવ અણંતપેસિયં’ હસી

ઈત્યાદિ હે ગૌતમ ! પરમાવધીજ્ઞાનીયોનું જે જ્ઞાન હોય છે, તે સાકાર હોય છે, અર્થાત્ વિશેષને ગ્રહણ કરવાવાળું હોય છે. તથા તેઓનું જે દર્શન હોય છે, તે નિરાકારજ્ઞ હોય છે એટલે કે સામાન્યનું ગ્રહણ કરવાવાળું હોય છે, ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નો તં સમયં જાણઈ’ તે કારણથી છન્નસ્થ પુરુષ જે સમયે પરમાણુ પુદ્ગલોને જાણે છે, તે સમયે તે તેને જોઈ શકતા નથી. અને જે સમયે તે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને જાણતો નથી. એવું મેં કહ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્ઞાન અને દર્શન સાકાર અને નિરા-કાર રૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધતાવાળું છે. તેથી તેમાં સમાન કાલપણું હોતું નથી. તેજ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે જે સમયે તે જાણે છે, તે સમયે તે તેને દેખતો નથી. અને જે સમયે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને જાણતો નથી.

સમયં જાણઈ' યસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ દર્શનસમયે જ્ઞાને ભવતિ જ્ઞાનસમયે દર્શનં ભવતિ ન વાઉભયોર્જ્ઞાનદર્શનયોઃ સમાનકાલિકત્વં ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નાશયઃ, સમાનકાલિકત્વસ્ય નિષેધં કુર્વન્નેવ ભગવાનાહ—'જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ જ્ઞાનદર્શનયોઃ સમાનકાલિકત્વં ન ભવતીત્યર્થઃ, પુનઃ પ્રશ્નયન્નાહ—'સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ' તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે પરમાહોદિષેણ મણૂસે । પરમાવધિકઃ સ્વલ્લ મનુષ્યઃ 'પરમાણુપોગ્ગલં' જં સમયં જાણઈ તં સમયં નો પાસઈ' પરમાણુપુદ્ગલં યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તથા 'જં સમયં પાસઈ નો તં સમયં જાણઈ' યસ્મિન્ સમયે પશ્યતિ તસ્મિન્ સમયે નો જાનાતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ 'ગોયમા' હે ગૌતમ !

મેં ઉસે દેઘતા હૈ કયા ? અથવા જિસ સમય મેં દેઘતા હૈ उसी समय मे कया वह उसे जानता है ? इस प्रश्नका आशय ऐसा है कि दर्शन के समय में ज्ञान होता है क्या ? या ज्ञान के समय में दर्शन होता है क्या ? ज्ञान दर्शन ये दोनों क्या एक ही काल में होते हैं ? या नहीं होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'जो इणट्टे समट्टे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् ज्ञान और दर्शन समान काल में नहीं होते हैं । अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं मंते !' हे भदन्त ऐसा आप किस कारण से कहते हैं की—'परमाहोदिए णं मणूसे०' कि जो परमावधिक छद्मस्थ मनुष्य है वह परमाणुपुद्गल को जिस समय में जानता है उस समय में वह उसे देखता नहीं है । तथा जिस समय में वह उसे देखता है । उस समय में वह उसे जानता नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु

અથવા જે સમયે તેને દેખે છે, તે જ સમયે શું તેને જાણી શકે છે ? આ પ્રશ્નનો હેતુ એવો છે કે—દર્શનના સમયમાં જ્ઞાન અને દર્શન શું એક જ સમયમાં થાય છે ? અથવા નથી થતા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે” હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ જ્ઞાન અને દર્શન એક જ કાળે થતા નથી. આ વિષયમાં ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—“સે કેળટ્ટેણં મંતે !” હે ભગવન્ આપ એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેો છો કે—“પરમાહોદિષેણં મણૂસે०” જે પરમાવધિક છદ્મસ્થ મનુષ્ય છે, તે પરમાણુ પુદ્ગલોને જે સમયે જાણે છે, તે સમયે તેને તે માણુસ જોઈ શકતો નથી. તથા જે સમયે તેને તે જોઈ શકે છે, તે સમયે તેને તે જાણતો નથી. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !”

‘સાગારે સે નાળે ભવઈ’ સાકારં યત્ તજ્ઞાનં ભવતિ પરમાવધિકજ્ઞાનિનાં જ્ઞાનં વિશેષગ્રાહકં ભવતીત્યર્થઃ ‘અળાગારે સે દંસળે ભવઈ’ અનાકારં તત્ દર્શનં ભવતિ, દર્શનમ્ અનાકારં સામાન્યગ્રાહકં ભવતિ ‘સે તેળદ્દેળં જાવ નો તં સમયં જાણઈ’ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ન તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ અત્ર યાવત્પદેન ‘પરમાહોહિણ પં મળૂસે પરમાણુપોગલં જં સમયં જાણઈ નો તં સમયં પાસઈ જં સમયં પાસઈ’ इत्यन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति, हे गौतम ! ज्ञानदर्शनयोः साकारत्वनिराकार-त्वरूपविरुद्धधर्मोपेतत्वात् समानकालिकत्वं न भवतीत्यत एव कथितं यत् यदा ज्ञानाति तदा न पश्यति तथा यदा पश्यति तदा न जानातीतिभावः । ‘एवं जाव अणंतपएसियं’ एवं यावत् अनन्तप्रदेशिकम् अत्र यावत्पदेन द्विप्रदेशिकादारभ्या-

કહેતે હૈં । ‘ગોયમ્મા ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ ! પરમાવધિક જ્ઞાનિયોં કા જો જ્ઞાન હોતા હૈં વહ સ્વાકાર હોતા હૈં અર્થાત્ વિશેષ કા ગ્રહણ કરનેવાલા હોતા હૈં । તથા ઉનકા જો દર્શન હોતા હૈં વહ નિરાકાર હોતા હૈં, સામાન્ય કા ગ્રહણ કરનેવાલા હોતા હૈં । ‘સે તેળદ્દેળં જાવ નો તં સમયં જાણઈ’ હસ પ્રકાર પરમાવધિક છન્નસ્થ મનુષ્ય જિસ સમય મેં પરમાણુપુદ્ગલ કો જાનતા હૈં, ઉસ સમય મેં વહ ઉસે દેખતા નહીં હૈં । ઓર જિસ સમય વહ ઉસે દેખતા હૈં ઉસસમય મેં વહ ઉસે જાનતા નહીં હૈં । એસા મૈંને કહા હૈં । તાત્પર્ય કહને કા એસા હૈં કિ જ્ઞાનઔર દર્શન સાકાર ઔર નિરાકાર રૂપ વિરુદ્ધ ધર્મદ્વય સે યુક્ત હૈં । અતઃ ઉનમેં સમા-નકાલિકતા નહીં હૈં । હસી કારણ એસા કહા ગયા હૈં કિ જિસ સમય વહ જાનતા હૈં । ઉસ સમય વહ દેખતા નહીં હૈં । ઔર જિસ સમય વહ દેખતા હૈં ઉસ સમય વહ જાનતા નહીં હૈં । ‘એવં જાવ અણંતપણસિયં’ હસી

ઈત્યાદિ હે ગૌતમ ! પરમાવધીજ્ઞાનીયોતું જે જ્ઞાન હોય છે, તે સાકાર હોય છે, અર્થાત્ વિશેષને ગ્રહણ કરવાવાળું હોય છે. તથા તેઓતું જે દર્શન હોય છે, તે નિરાકારણ હોય છે એટલે કે સામાન્યતું ગ્રહણ કરવાવાળું હોય છે, ‘સે તેળદ્દેળં જાવ નો તં સમયં જાણઈ’ તે કારણથી છન્નસ્થ પુરુષ જે સમયે પરમાણુ પુદ્ગલોને બાણે છે, તે સમયે તે તેને બોધ શકતા નથી. અને જે સમયે તે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને બાણતો નથી. એવું મેં કહ્યું છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્ઞાન અને દર્શન સાકાર અને નિરા-કાર રૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધતાવાળું છે. તેથી તેમાં સમાન કાલપણું હોતું નથી. તેજ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે જે સમયે તે બાણે છે, તે સમયે તે તેને દેખતો નથી. અને જે સમયે તેને દેખે છે, તે સમયે તેને બાણતો નથી.

સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધપર્યન્તસ્ય ગ્રહણમ્ યથા પરમાણુપુદ્ગલં સૂક્ષ્મમધિકૃત્ય પરમાધોવધિકાનાં જ્ઞાનદર્શનયોઃ સહાનવસ્થાનં પ્રદર્શિતં તથા દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધા-દારમ્બ્ય અનન્તપ્રવેશિકસ્કન્ધમધિકૃત્યાપિ જ્ઞાનદર્શનયોઃ સહાનવસ્થાનં પ્રતિપાદ-નીયં સાકારત્વનિરાકારત્વયોર્યુક્તેઃ સર્વેત્ર સમાનત્વાદિતિભાવઃ । પરમાધોવધિક-શ્ચાવશ્યમન્તર્મુહૂર્તેન કેવલી ભવતીતિ । પરમાધિક સૂત્રાનન્તરં કેવલિસૂત્રં દર્શ-યન્નાહ-‘કેવલી ણં’ इत्यादि । ‘કેવલી ણં મંતે ! મણૂસે ‘કેવલી સ્વલુ મદન્ત !

પ્રકાર કા કથન યાવત્ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે વિષય મેં મી કર લેના ચાહિયે । યહાં યાવત્પદ સે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । જિસ પ્રકાર સે સૂક્ષ્મ પરમાણુપુદ્ગલ કો લેકર ઉસકે જાનને મેં પરમાધોવધિક મનુષ્યોં કે જ્ઞાન દર્શન મેં સહાનવસ્થાન દિખલાયા ગયા હૈ । ઉમી પ્રકાર સે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક ઉસ કો જાનને દેખને મેં પરમાધોવધિક મનુષ્યોં કે જ્ઞાનદર્શન મેં સહાનવસ્થાન પ્રતિપાદિત કર લેના ચાહિયે । ક્યોંકિ સાકાર નિરાકારતા હી સહાનવસ્થાન કા કારણ હૈ ઓર વહ હન દોનોં મેં સર્વશ્ચ રહતી હી હૈ । પરમાધોવધિક સૂત્ર કે શ્વાદ જો કેવલિસૂત્ર કહા ગયા હૈ । ઉસકા કારણ એસા હૈ કિ પરમાધોવધિક જ્ઞાની નિયમ સે અન્તર્મુહૂર્ત કે શ્વાદ કેવલી હો જાતા હૈ । અતઃ અથ

“एवं जाव अणंतपणसिय” આજ રીતનું કથન યાવત્ પદથી અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અહિયાં યાવત્ પદથી બે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને સંખ્યાત અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધીનું કથન ગ્રહણ કરાયું છે. જે રીતે સૂક્ષ્મ પરમાણુના કથનમાં તેને બાણવા અને દેખવાના વિષયમાં પરમાધોવધિજ્ઞાની મનુષ્યના જ્ઞાન અને દર્શનમાં સહાન-વસ્થાન-એક સાથે ન હોવાનું બતાવેલ છે, એજ રીતે બે પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને અનંત પ્રદેશી સ્કંધના બાણવા અને દેખવાના સંબંધમાં પરમાધોવધિજ્ઞાની પુરુષના જ્ઞાન દર્શનમાં સહાનવસ્થાન-સાથે ન હોવાપણાનું પ્રતિપાદન કરી લેવું. કેમ કે સાકાર અને નિરાકારપણું જ સહાનવસ્થાનના વિશેષનું કારણ છે. અને તે આ બંનેમાં બધે જ રહે છે. પરમાધોવધિ સૂત્રના કથન પછી જે કેવલી સૂત્ર કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે— પરમાધોવધિજ્ઞાની નિયમથી અન્તર્મુહૂર્ત પછી કેવળજ્ઞાની બની જાય છે. જેથી હવે કેવલી મનુષ્યના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે—

મનુષ્ય: 'પરમાણુપોખલં૦' પરમાણુપુદ્ગલં યદા જાનાતિ તદા પશ્યતિ યદા પરમાણુપુદ્ગલં પશ્યતિ તદૈવ જાનાતિ અથવા ન તથા ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, અતિદેશમુખેન ભગવાનાહ 'જહા' ઇત્યાદિ। 'જહા પરમાહોહિષ તહા કેવલી વિ' યથા પરમાધોવધિકઃ તથા કેવલી અપિ યથા પરમાધોવધિજ્ઞાની પરમાણુપુદ્ગલં યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ તસ્મિન્ સમયે ન પશ્યતિ તથા કેવલી અપિ યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ તસ્મિન્ સમયે ન પશ્યતિ યતો હિ જ્ઞાનસ્ય વિશેષગ્રાહકતયા દર્શનસ્ય સામાન્યગ્રાહકતયા ચ પરસ્પરવિરુદ્ધયોર્દ્વયોરેકસ્મિન્ કાલે ન સંભવ ઇતિ। 'જાવ અણંતપણસિયં' યાવત્ અનન્તપ્રદેશિકં યથા પરમાણુપુદ્ગલવિષયે કથિતં તથૈવ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાદારમ્ય

કેવલી મનુષ્ય કો લેકર ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'કેવલી ણં મંતે ! મણૂસે૦' હે અદન્ત ! જો કેવલી મનુષ્ય હોતા હૈ, વહ પરમાણુપુદ્ગલ કો જિસ કાલ મેં જાનતા હૈ, ઉસી કાલ મેં કયા વહ ઉસે દેખતા હૈ ? ઔર જિસ કાલ મેં વહ ઉસે દેખતા હૈ, કયા ઉસી કાલ મેં વહ ઉસે જાનતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'જહા' ઇત્યાદિ જિસ પ્રકાર સે પરમાધોવધિકજ્ઞાની પરમાણુપુદ્ગલ કો જિસ સમય મેં જાનતા હૈ। ઉસ સમય મેં વહ ઉસે દેખતા નહીં હૈ। એસા કહા ગયા હૈ। ઉસી પ્રકાર સે કેવલી બી જિસ સમય મેં જાનતા હૈ, ઉસ સમય મેં વહ ઉસે દેખતા નહીં હૈ, એસા જાનના ચાહિયે। ક્યૌંકિ જ્ઞાનવિશેષ ગ્રાહક હોતા હૈ। ઔર દર્શન સામાન્યગ્રાહક હોતા હૈ। અતઃ એસાં હોને સે એક હી કાલ મેં પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મવ્યવાર્તી કા એક હી સ્થાન મેં હોના સંભવિત નહીં હોતા હૈ। 'જાવ અણંતપણસિયં' જૈસા કથન પરમા-

“કેવલી ણં મંતે ! મણૂસે૦” હે ભગવન્ જે કેવલી મનુષ્ય હોય છે, તે પરમાણુ પુદ્ગલને જે સમયે બાંધે છે, તેજ સમયે શું તેને બોધ શકે છે? અને જે કાળે તેને બોધ શકે છે, તેજ કાળે તેને તે બાંધે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—“જહા” ઇત્યાદિ જે રીતે પરમાધોવધિજ્ઞાની પરમાણુ પુદ્ગલને જે સમયે બાંધે છે, તે સમયે તે તેને બોધ શકતો નથી. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રકારથી કેવલી પણ જે સમયે તેને બાંધે છે, તે સમયે તેને બોધ શકતા નથી. તેમ સમજવું કેમ કે જ્ઞાન વિશેષનું ગ્રાહક હોય છે, અને દર્શન સામાન્યનું ગ્રાહક હોય છે. તેથી એક જ સમયમાં પરસ્પર વિરોધી એવા બે ધર્મવાળાનું એક જ સ્થાનમાં સહાવસ્થાન—સાથે હોવાપણું સંભવતું નથી. “જાવ અણંતપણસિય” પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ રીતનું કથન જે

અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધપર્યન્તેऽપિ વિષયે જ્ઞાતવ્યમ્ યદા દ્વિપ્રદેશાદિકસ્કન્ધં જાનાતિ તદા તં ન પશ્યતિ યદા તુ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાદિકં દર્શનવિષયીક્રિયતે તદા ન જાનાતિ વિશેષાવગાદીજ્ઞાનવિષયં ન કરોતીતિ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! સૂક્ષ્મસ્થૂલપદાર્થવિષયજ્ઞાનદર્શનયોર્યત્ ક્રમિકત્વં દેવાનુપ્રિયેણ કથિતમ્ તત્ એવમેવ ભવતામાસત્વેન ભવદ્વાક્યસ્ય સર્વથૈવ સત્યત્વાત્, ઇત્યુક્ત્વા ભગવન્તં યાવન્નમસ્કૃત્ય સંયમેન તપસા આત્માનં માવયન્ વિહરતિ ॥સૂ૦ ૩॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्बलभादिषदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायाम् अष्टादशशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १८-८॥

ગુપ્તલ કે વિષય મેં ક્રિયા ગયા હૈ । વૈસા હી કથન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક કે વિષય મેં બી કર લેના चाहिये । अर्थात् जब वह द्विप्रदेशिक आदि स्कन्ध को जानता है तब उसे देखता नहीं है । और जब उसे देखता है तब उसे जानता नहीं है । ‘सेवं मंते ! त्ति’ प्रभु के द्वारा अपनी जिज्ञासा के विषयभूत पदार्थों का स्पष्टीकरण सुनकर गौतम ने उनसे कहा हे मदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय का स्पष्टीकरण बिलकुल सर्वथा सत्य ही है २ अर्थात् सूक्ष्म स्थूल पदार्थ को विषय करनेवाले ज्ञान दर्शन के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने क्रमिकता का कथन किया है । वह सब ऐसा ही है । सत्य ही है क्योंकि आप में आसना है और जो आस के वाक्य

પ્રદેશવાળા સ્કન્ધથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ સુધીમાં પણ સમજી દેવું, અર્થાત્ બ્યારે તે બે પ્રદેશવાળા વિ. સ્કન્ધોને બાણે છે ત્યારે તેને દેખતો નથી. અને બ્યારે તેને દેખે છે, ત્યારે તેને બાણુતો નથી. તેમ સમજવું

“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” પ્રભુની પાસેથી પોતાની જાણસાના વિષયવાળા પદાર્થોના સંબંધમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ તેઓને કહ્યું—“હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે કહેલ આ સર્વ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ બિલકુલ સત્ય છે હે ભગવન્ આપનું સઘળું કથન યથાર્થ છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ પદાર્થોને વિષય કરવાવાળા જ્ઞાન અને દર્શનના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કયું છે. તે સઘળું તેજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ સત્ય જ છે. કેમ કે આપ આસ છો, અને આપ્તના વાક્યો નિર્દોષ હોવાથી સર્વ પ્રકારે સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને

होते हैं वे निर्दोष होनेके कारण सर्व प्रकार से सत्य ही होते हैं। इस प्रकार कहकर भगवान् गौतम ने प्रभु की वन्दना की और नमस्कार किया बाद में वे फिर संयम और तप से आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ३ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
॥ आठवां उद्देशक समाप्त ॥ १८-८ ॥

भगवान् गौतम स्वामीએ પ્રભુને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા તે પછી
સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન
પર વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥ સૂ. ૩ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ દ્વારા “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અઠારમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૮-૮ ॥

अथ नवमोद्देशः प्रारभ्यते ।

अष्टमोद्देशकान्ते केवली निरूपितः स च केवली भव्यद्रव्यसिद्धः इत्येवं भव्य-
द्रव्याधिकारात् नवमे उद्देशके भव्यद्रव्यनारकादयः कथ्यन्ते इत्येवं सम्बन्धेन
आयातस्यास्य नवमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी अत्थि णं भंते ! भविय-
दव्व नेरइया भवि० हंता अत्थि । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ
भवियदव्वनेरइया भवि० गोयमा ! जे भविए पंचिंदिएतिरि-
क्खजोणिए वा मणुस्से वा नेरइएसु उववज्जित्तए० से तेण-
ट्टेणं० एवं जाव थणियकुमारा । अत्थि णं भंते ! भवियदव्व
पुढवीकाइया भवि० हंता अत्थि से केणट्टेणं भंते एवं वुच्चइ
भवियदव्वपुढवीकाइया भवि० गोयमा ! जे भविए तिरिक्ख-
जोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से तेण-
ट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ भवियदव्वपुढवीकाइया२ । आउक्काइय
वणस्सइकाइयाणं एवं चेव उववाओ तेउवाउवेइंदिय तेइं-
दियचउरिंदियाण य जे भविए तिरिक्खजोणिए वा मणुस्से वा,
पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जे भविए नेरइए वा तिरिक्ख-
जोणिए वा मणुस्से वा देवे वा पंचिंदियतिरिक्खजोणिए वा
एवं मणुस्सा वि । वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेर-
इयाणं । भवियदव्वनेरइयस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई
पन्नत्ता गोयमा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी । भविय-
दव्वअसुरकुमारस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता
गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं ।

एवं जाव थणियकुमारस्स । भवियदव्वपुढवीकाइयस्स णं
पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो
सागरोवमाइं । एवं आउक्काइयस्स वि । तेऊवाऊ जहा नेरइ-
यस्स । वणस्सइकाइयस्स जहा पुढवीकाइयस्स । वेइंदियस्स
तेइंदियस्स चउरिंदियस्स जहा नेरइयस्स । पंचिंदियतिरिक्ख-
जोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ।
एवं मणुस्साण वि । वाणमंतरजोइसिय वेमाणियस्स जहा असु-
रकुमारस्स । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति॥सू०१॥

अट्टारससए नवमो उद्देशो समत्तो ॥

छाया—राजगृहे यावदेवम् अवादीत् सन्ति खलु भदन्त ! भव्यद्रव्यनैरयिकाः,
भव्यद्रव्यनैरयिकाः, इन्त, अस्ति । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते भव्यद्रव्यनैर-
यिका भव्यद्रव्य नैरयिकाः, गौतम ! यो भव्यः पञ्चेन्द्रियः तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो
वा नैरयिकेषु उत्पत्तुं तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते भव्यद्रव्यनैरयिकाः भव्यद्रव्य-
नैरयिकाः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः । सन्ति खलु भदन्त ! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः
भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः, इन्त सन्ति । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते सन्ति
भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः, यो भव्यः तिर्यग्योनिको
वा मनुष्यो वा देवो वा पृथिवीकायिकेषु उत्पत्तुम् तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमु-
च्यते सन्ति भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकाः । अप्कायिक-
वनस्पतिकायिकानां एवमेव उपपातः तेजोवायुद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां च
यो भव्यः तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यो भव्यः
नैरयिको वा तिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा देवो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा,
एवं मनुष्या अपि । वानव्यन्तरज्ज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् ।
भव्यद्रव्यनैरयिकस्य खलु भदन्त ! कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः । भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य खलु भदन्त ! कियत्कालं
स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पलयोपमानि,
एवं यावत् स्तनितकुमारस्य । भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य खलु पृच्छा गौतम !
जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सातिरेकौ द्वौ सागरोपमौ, एवम् अप्कायिकस्यापि

તેજોવાયુ યથા નૈરયિકસ્ય, વનસ્પતિકાયિકસ્ય યથા પૃથિવીકાયિકસ્ય દ્વીન્દ્રિયસ્ય ત્રીન્દ્રિયસ્ય ચતુરિન્દ્રિયસ્ય યથા નૈરયિકસ્ય । પञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनિકસ્ય જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્તમ્ ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ । એવં મનુષ્યાણામપિ । વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કવૈમાનિકસ્ય યથા અમુરકુમારસ્ય । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ॥સૂ. ૧॥

અષ્ટાદશશતે નવમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવત્ એવમ્ અવાદીત્ અત્ર યાવત્પદેન ગુણશિલકં ચૈત્યં તત્ર મગવાન સમવસૃત ઇત્યારમ્બ માઝ્જલિપુટો ગૌતમઃ ઇત્યન્તસ્ય સંપૂર્ણસ્યાપિ પ્રકરણસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ । ‘અત્થિ ણં મંતે !’ સન્તિ સ્વલુ

નવવેં ઉદેશે કા પ્રારંભ

અષ્ટમ ઉદેશક કે અન્તર્મેં કેવલી કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ સો યહ કેવલી ભવ્યદ્રવ્યસિદ્ધરૂપ હોના હૈ હસ પ્રકાર ભવ્ય દ્રવ્ય કે અધિકાર કો લેકર હસ નૌવેં ઉદેશે મેં ભવ્યદ્રવ્ય નારક આદિ કે વિષય કા કથન ક્રિયા જાવેગા । હસ નૌવેં ઉદેશેકા યહ ‘રાયગિહે’ આદિ સૂત્ર પહિલા સૂત્ર હૈ । ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યાવત્ ‘ગુણશિલક નામકા ઉદ્યાન થા ઉસમેં મગવાન મહાવીરસ્વામી પધારે’ હસ કથન સે લેકર ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર હસ પ્રકાર ઉનસે પૂછા યહાં તક કા સંબંધ યહાં પર લગા લેના ચાહિયે । યહી વાત યહાં

નવમા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

આઠમા ઉદેશાના અંતમાં કેવલીઓનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે તે કેવલી લબ્ય દ્રવ્યસિદ્ધરૂપ હેય છે, તેથી લબ્યદ્રવ્યના અધિકારથી આ નવમાં ઉદેશમાં લબ્ય દ્રવ્ય નારક વિગેરેનું કથન કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી આ નવમાં ઉદેશાનો પ્રારંભ થાય છે આનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘રાયગિહે જાવ’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહનગરમાં યાવત્ ગુણશિલક નામનું ઉદ્યાન હેતું તેમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. તેઓનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદા પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી ભગવાનની પર્યુપાસના કરતાં ગૌતમ સ્વામીએ

મદન્ત !' મત્રિયદ્રવ્યનૈરિયા મત્રિયદ્રવ્યનૈરિયા' મત્રિયદ્રવ્યનૈરિકા મત્રિયદ્રવ્યનૈર-
યિકાઃ મત્રિયત્ પર્યાયસ્ય ચત્ કારણં તત્ દ્રવ્યમિતિ કથ્યતે દ્રવ્યતયા નારકા
દ્રવ્યનારકાઃ નતુ ભાવેન મત્રિયત્કાલે નારકત્વેન ઉત્પત્સ્યમાનત્વાત્ । અતઃ મત્રિ-
યદેન ત્રિશેષિતા ઇતિ તે ચ નૈરિકત્વેન ઉત્પત્સ્યમાનાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો
વા મનુષ્યો વા મત્રિયદ્રવ્યનૈરિકતયા વ્યપદિશ્યન્તે એતે ચ મત્રિયદ્રવ્યનૈરિકા
એકમત્રિક-વદ્વાયુષ્કાઽભિમુખગોત્રમેદાત્ ત્રિવિધા મવન્તિ તત્ર એકમત્રિકાઃ-યે
વિવક્ષિતૈકમવાનન્તરમેવ નૈરિકરૂપેણ ઉત્પત્સ્યન્તે એકમત્રિકાઃ કથ્યન્તે ૧ ।

આગત યાવત્પદ સ્થે પ્રદર્શિત કરી ગઈ છે । હવે પ્રકાર સે કયા પૂછા સો
હી વિષય 'અત્થિ ણં મંતે । મત્રિયદ્રવ્યનૈરિયા ૨' હવે સૂત્રપાઠ દ્વારા
પ્રકટ કિયા ગયા છે । મત્રિયત્ પર્યાય કા જો કારણ હોતા છે વહ
'દ્રવ્ય' છે એસા કહા ગયા છે । દ્રવ્ય કી અપેક્ષા જો નારક છે વે દ્રવ્ય-
નૈરિક છે । વર્તમાન પર્યાય સે જો નારક છે વે દ્રવ્યનૈરિક નહીં
વે ભાવનારક છે કિન્તુ મત્રિયત્કાલ મેં જો જીવ નારક કી પર્યાય
સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા છે ચાહે વહ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય હો ચાહે મનુષ્ય હો
વહી જીવ મત્રિયદ્રવ્યનૈરિક રૂપ સે કહા ગયા છે । યે મત્રિયદ્રવ્ય
નૈરિક એકમત્રિક, વદ્વાયુષ્કાઽભિમુખનામગોત્ર હવે પ્રકાર સે
૩ પ્રકાર કે કહે ગયે છે, જો જીવ વિવક્ષિત એકમત્રિક કે અનન્તર હી
નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે, અર્થાત્ આગે ઉત્પન્ન હોનેવાલે
છે વે એકમત્રિક મત્રિયદ્રવ્યનૈરિક કહે ગયે છે । વદ્વાયુષ્ક-જો પૂર્વમત્રિક
સંબંધી આયુ કે તૃતીય ભાગ આદિ કે શેષ રહને પર નારક કી આયુ

ખન્ને હાથ જોડીને વિનય સહિત પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું--“અત્થિ ણં મંતે ।
મત્રિયદ્રવ્યનૈરિયા” મત્રિયત્ પર્યાયનું જે કારણ હોય છે. તે “દ્રવ્ય” છે તેમ
કહેવામાં આવ્યું છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જે નારક છે તેઓ દ્રવ્યનૈરિક છે.
વર્તમાન પર્યાયથી જે નારકો છે, તે દ્રવ્ય નૈરિકો નથી તેઓ ભાવનૈરિક છે,
પરંતુ મત્રિયકાળમાં જે જીવો નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાના છે, આડે તો તે
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય હોય કે મનુષ્ય હોય તેવો જીવ ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરિક કહે-
વાય છે. આ ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરિક એક ભવિક ૧, વદ્વાયુષ્ક ૨, અને અભિમુખ
નામગોત્ર ૩, એ રીતે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જે જીવ એક ભવ પછીના ભવમાં
નારકપણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય અર્થાત્ મત્રિયમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય

વદ્ધાયુષ્કાઃ—એ પૂર્વભવાયુષસ્વતીયભાગાદિશેષે નૈરયિકાયુષ્કં વધનન્તિ તે વદ્ધાયુષ્કાઃ મવ્યદ્રવ્યનૈરયિકાઃ કથ્યન્તે ૨ । અભિમુખનામગોત્રાઃ—એ પૂર્વભવ-ત્યાગાનન્તરનૈરયિકસ્ય આયુષં નામગોત્રં ચ સાક્ષાત્ વેદન્તે તે અભિમુખનામ-નૈરયિકાઃ કથ્યન્તે इति તત્ર દ્રવ્યભૂતાઃ કારણરૂપા નારકા इति દ્રવ્ય-નારકાઃ તે ચ દ્રવ્યનારકાઃ ભૂતનારકપર્યાયતયાऽપિ મવન્તીતિ મવ્યેતિ વિશે-ષણમ્ મવિતું યોગ્યા મવ્યાઃ एतावता ભૂતપર્યાયતયા દ્રવ્યનારકસ્ય નિરાકરણં જાતમ્ । પૂર્વભૂતકાલે નારકા ન, કિન્તુ મવિષ્યત્કાલે નારકત્વેન ઉત્પત્સ્યન્તે इति ભાવઃ તત્ર મવ્યત્વધર્મસ્યાભાવાત્ તથા ચ મવ્યાશ્ચ તે દ્રવ્યનારકાશ્ચેતિ મવ્ય-દ્રવ્યનારકાઃ, તતશ્ચ હે મદન્ત । મવ્યદ્રવ્યનારકાઃ સન્તિ કિમિતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ,

કા બંધ કરતે હૈં । વે વદ્ધાયુષ્ક મવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહલાતે હૈં ૨ । અભિમુખનામગોત્ર જો પૂર્વભવ કે ત્યાગ કે અનન્તર હી નારક કી આયુ કા ઔર નામગોત્ર કા સાક્ષાત્ વેદન કરતે હૈં વે અભિમુખ નામગોત્ર નૈર-યિક કહલાતે હૈં । જો દ્રવ્યભૂત કારણરૂપ નારક હૈં વે દ્રવ્યનારક હૈં એસે વે દ્રવ્ય નારકભૂત નારક પર્યાયરૂપ સે મી હોતે હૈં, અતઃ એસે નારક યહાં દ્રવ્યનારકરૂપ સે ગૃહીત નહી હુય હૈં । કિન્તુ જો જીવ મવિષ્યત્ મેં નારક હોને કે યોગ્ય હૈં અર્થાત્ ગૃહીત પર્યાય કો છોડને કે વાદ હી જો નારક પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે હૈં વે હી મવ્યદ્રવ્ય-નૈરયિક હૈં । ‘મવિતું યોગ્યાઃ મવ્યાઃ’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર ભૂત-નારક પર્યાયવાલે જીવોં કો મવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક નહીં કહા ગયા હૈં ।

તે એકલવિક કહેવાય છે. ૧. વદ્ધાયુષ્ક—જે પૂર્વભવ સંબંધી આયુષ્યના ત્રીજા ભાગ વિગેરે બાકી રહે ત્યારે બાકર પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકની નૈરયિકોના આયુનો બંધ કરે છે, તે વદ્ધાયુષ્ક કહેવાય છે. ૨. અભિમુખનામગોત્ર—જે પૂર્વભવના ત્યાગ પછી નૈરયિકોના આયુષ્યનું અને નામગોત્રનું સાક્ષાત્ વેદન કરે છે, તે અભિમુખનામગોત્ર કહેવાય છે. ૩, જે દ્રવ્યભૂત કારણપણથી નારક છે, તેઓ દ્રવ્યનારક છે એવા આ દ્રવ્યનારક, ભૂતનારક પર્યાય રૂપે પણ હોય છે, તેથી એના નારક અહિં દ્રવ્યનારક રૂપે ગ્રહણ કર્યા નથી. પરંતુ જે જીવ ભવિષ્યમાં નારક થવાવાળા હોય અર્થાત્ ગૃહીત પર્યાયને છોડ્યા પછી જ જે નારકપણે ઉત્પન્ન થવાના હોય તે જ ભવ્યદ્રવ્યનારક છે. “મવિતું યોગ્યાઃ મવ્યાઃ” આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે ભૂતનારક પર્યાયવાળા જીવોને ભવ્યદ્રવ્યનૈર-યિક કહેવામાં આવ્યા નથી. જેથી આજ પ્રશ્ન અહિં ગૌતમસ્વામીએ

મગવાનાહ—‘હતા’ ઇત્યાદિ । ‘હંતા અત્થિ’ દન્ત સન્તિ હે ગૌતમ ! ભવન્તિ ભવ્ય-
નારકા ઇત્યર્થઃ પુનઃ પ્રશ્નયતિ ગૌતમઃ ‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ । ‘સે કેળદ્દેણં મંતે !’
તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! ‘એવં વુચ્ચઈ મવિયદવ્વનેરહયા મવિયદવ્વનેરહયા’ એવ
મુચ્યતે ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકાઃ ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકા ઇતિ કે ભવન્તિ ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકાઃ
કથં વા તેષાં ‘ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકાઃ’ ઇતિ સંજ્ઞાકરણમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—
‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે મવિણ પંચેંદિણ તિરિક્કલ્લજોણિણ
વા મણુસ્સે વા’ યો મવ્યઃ—મવિતું યોગ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયો વા તિર્યગ્યોનિકો વા મનુ-
ષ્યો વા ‘નિરણ્ણુ ઉવ્વજ્જિત્તણ’ નરકેષુ ઉત્પત્તુમ્ ‘સે તેળદ્દેણં મવિયદવ્વનેરહયા’
તત્ તેનાર્થેન ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકા ઇતિ હે ગૌતમ ! યો હિ પચ્ચેન્દ્રિયસ્તિર્યગ્યોનિકો
વા મનુષ્યો વા મવિપ્યત્કાલે નરકેષુ સમુત્પત્તું યોગ્યો ભવતિ તસ્માત્કારણાત્ સ

અતઃ યદી પ્રશ્ન યહાં પર ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! ભવ્ય-
દ્રવ્યનારક હૈં કયા ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા—‘હંતા અત્થિ’
હાં, ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યનારક હૈં । અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—
‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કૌન હોતે હૈં । ઔર
ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક એસી સંજ્ઞા ઁનકી કયોં હોતી હૈ ? હસ પર પ્રશ્ન ઁનસે
કહતે હૈં—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ ! જો જીવ ઁાહે વહ પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યઞ્ચ હો ઁાહે મનુષ્ય હો વહ યદિ નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ
તો વહ ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક હૈ । તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ કોઈ
મનુષ્ય ઁા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યઞ્ચ જો કિ અઁી હૈ તો અપની હી ગૃહીત
પર્યાય મેં પરન્તુ મરણ કે બાદ હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ નૈરયિક કી પર્યાય

પ્રશ્નને પૂછયો છે કે—હે ભગવન્ શુ’ ભવ્યદ્રવ્યનારકો છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્નને કહ્યું કે—“હંતા અત્થિ” હા ગૌતમ ભવ્ય દ્રવ્ય નારક છે .
ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે—“સે કેળદ્દેણં” ઇત્યાદિ હે ભગવન્
ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક કોણ હોય છે ? અને ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિક એ પ્રમાણેનું
નામ તેઓનું કેમ થયું છે ? આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીના પૂછવાથી ભગવાને
તેઓને કહ્યું કે—“ગોયમા !” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યન્ચ એવ
હોય કે મનુષ્ય હોય તે જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય તો તે ભવ્ય દ્રવ્ય
નૈરયિક કહેવાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઈ મનુષ્ય અથવા
પચ્ચેન્દ્રિય કે જે વર્તમાનમાં તો પોતાની ગૃહીત પર્યાયમાં છે. પરંતુ મરણ
પછી તેને નૈરયિકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાનું છે. તો એવો તે એવ કે જે

મેં, તો એસા વહ જીવ જોકી મનુષ્ય યા તિર્યંચ કી પર્યાય મેં મૌજૂદ હૈ અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક હૈ જૈસે રાજગદી મિલનેવાલી હૈ અમી મિલી નહી એસે રાજપુત્ર કો વ્યવહાર મેં રાજા કહ દિયા જાતા હૈ હસી પ્રકાર સે યહાં મી જિસે આગે નારકપર્યાય સે ઉત્પન્ન હોના હૈ એસે જીવ કો મી વ્યવહાર સે અવ્યદ્રવ્યનારક કહા જાતા હૈ હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને મી એસે જીવ કો યાહે વહ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હો યા મનુષ્ય હો અવિધ્યસ્કાલ મેં નરકોં મેં મી ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોને કે કારણ અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહા હૈ । અતઃ અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક હૈ એસા માનના ચાહિયે । પ્રભુ સે ગૌતમ ને જો એસા પૂછા હૈ કિ અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કૌન હોતે હૈં, ઓર અવ્યદ્રવ્ય એસીસંજ્ઞા ઉનકી ક્યોં હોતી હૈ સો હન દોનોં વાતોં કા હસ કથન સે સમાધાન હો જાતા હૈ । દેવ મરકર નારક નહીં હોતા હૈ ઓર નારક મરકર દેવ યા નારક નહીં હોતા હૈ હસલિયે હન દોનોં કો યહાં છોડ દિયા ગયા હૈ । હસી કારણ ‘તિરિક્લજોણિય વા મણુસે વા’ એસા પાઠ સૂત્રકારને કહા હૈ । અતઃ અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક મનુષ્ય ઓર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય હોતે હૈ યહ ફલિત હો જાતા હૈ । તથા હસ પ્રકાર કી ઉનકી સંજ્ઞા હોને કા

મનુષ્ય અથવા તિર્યંચની પર્યાયમાં રહેલો છે. અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક છે. જેમ અવિધ્યમાં જેને રાજગાદી મળવાની હોય, હજી મળી ન હોય, એવા રાજપુત્રને વ્યવહારમાં રાજા કહેવામાં આવે છે. એજ રીતે અહિયાં પણ જેને અવિધ્યમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થવાનું છે, એવા જીવને પણ વ્યવહારથી અવ્ય દ્રવ્ય નારક કહેવામાં આવે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં પણ તેવા જીવોને કે જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હોય કે મનુષ્ય હોય તેવા અવિધ્યમાં નારકોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોવાને કારણે અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહ્યા છે. જેથી અવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેમ માનવું જોઈએ. પ્રભુને ગૌતમસ્વામીએ જે એવું પૂછ્યું છે કે—અવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક કૌણ હોય છે ? અને અવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક તેવી તેમની સંજ્ઞા કેમ થઈ છે ? એ બંને પ્રશ્નોનું પૂર્વોક્ત કથનથી સમાધાન કર્યું છે. દેવ મરીને નારક થતા નથી. અને નારક મરીને દેવ અગર નારક થતા નથી. તેથી તે બંનેને અહિ છોડી દીધા છે. તેજ કારણથી “તિરિક્લજોણિય વા મણુસે વા” એવો પાઠ સૂત્રકારે કહ્યો છે, એ રીતે અવ્યદ્રવ્યનૈરયિક મનુષ્ય અને તિર્યંચ હોય છે. એ સિદ્ધ થાય છે. તથા આ રીતની તેમની સંજ્ઞા હોવાને કારણે અવિધ્યકાળમાં તેઓને

ભવ્યદ્રવ્યનૈરયિકાં ઇતિ કથ્યતે એતેન કારણેન ગૌતમ ! કથયામિ યત્ સન્તિ ભવ્ય-
દ્રવ્યનૈરયિકાં ઇતિભાવઃ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારાણં’ એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારા-
ણામ્ ઉપપાતો વાચ્યઃ, અત્ર યાવત્પદેન અસુરકુમારાદારમ્ય વાયુકુમારાન્તાનાં ગ્રહણં
ભવતિ । ‘અત્થિ ણં મંતે !’ સન્તિ સ્વલુ મદન્ત ! ‘ભવિયદ્વપુઢવીકાહયા ભવિય-
દ્વપુઢવીકાહયા’ ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકાઃ ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકાઃ, મગવાનાહ-
‘ગોયમા હંતા અત્થિ’ ગૌતમ ! હન્ત સન્તિ ‘સે કેણદ્દેણં મંતે એવં વુચ્ચહ
ભવિયદ્વપુઢવીકાહયા’ તત્ કેનાર્યેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકા
ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકા ઇતિ કથને કિં કારણમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’
ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે મવિએ’ યો મવ્યઃ-મવિતું યોગ્યઃ, કઃ કુત્તો-
ત્પતું યોગ્યસ્તગ્રાહ-‘તિરિક્ખલ’ ઇત્યાદિ । ‘તિરિક્ખલજોણિએ વા મણુસસે વા’ તિર્યગ્
યોનિકો વા મણુપ્પો વા દેવો વા ‘પુઢવીકાહણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ પૃથિવીકાયિકેષુ

કારણ ભવિષ્યત્કાલ મેં ડનકા નારક પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોના હૈ । ‘એવં
જાવ થણિયકુમારાણં’ હસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિત-
કુમારોં તક કા ઉપપાત કહ લેના ચાહિયે ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અત્થિ ણં મંતે ! ભવિયદ્વ-
પુઢવીકાહયા ભવિયદ્વપુઢવીકાહયા’ ૨ હે મદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવી-
કાયિક નૈરયિકાં હૈ કયા ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! હંતા,
અત્થિ’ હાં, ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકાં હૈ । અથ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન
સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે એવં વુચ્ચહ ભવિયદ્વપુઢવીકાહયા’
હે મદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકાં ૨ હસ પ્રકાર સે કહને મેં કયા કારણ
હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા ! જે મવિએ તિરિક્ખલજોણિએ વા
મણુસસે વા દેવે વા પુઢવીકાહણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે ગૌતમ ! કારણ

નારક પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાનું છે. “એવં જાવ થણિયકુમારાણં” આજ રીતે
અસુરકુમારથી આરંભીને સ્તનિતકુમારના ઉપપાતના સંબંધમાં કથન કરી લેવું.

કરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-“અત્થિ ણં મંતે ! ભવિ
યદ્વપુઢવીકાહયા” હે ભગવન્ ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિકાં ૨ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન
કહે છે કે-“હંતા અત્થિ” હાં ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિકાં છે. તેનું કારણ
બહુવાની ધ્વિષ્ઠાથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે-“સે કેણદ્દેણં મંતે એવં
વુચ્ચહ ભવિયદ્વપુઢવીકાહયા” ૨ હે ભગવન્ ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિકાં ૨ એ રીતે
કહેવાનું શું કારણ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-“ગોયમા ! જે
મવિએ તિરિક્ખલજોણિએ વા મણુસસે વા દેવે વા પુઢવીકાહણુ ઉવવજ્જિત્તણ”

ઉત્પન્ન યોગ્ય: 'સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ મવિયદવ્વપુઢવીકાહયા' તત્તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે મવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકા ઇતિ ચ: સ્વલુ તિર્યગ્યોનિકો વા મનુષ્યો વા દેવો વા પૃથિવીકાયિકશરીરે ઉત્પત્તિ યોગ્યો ભવતિ મવિષ્યત્કાલે સ તિર્યગ્યોનિકો વા મનુષ્યો વા દેવો વા મવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકશબ્દેન વ્યવહિયતે ઇતિ ભાવાર્થ: । 'આહકાહયાવણસ્સહકાહયાણં એવં ચેવ ઉવવાઓ' અપ્કાયિક વનસ્પતિકાયિકાનામ્ એવમેવ ઉપપાતો વક્તવ્ય: । એવં મવ્યદ્રવ્યાપ્કાયિકત્વં મવ્યદ્રવ્યવનસ્પતિકાયિકત્વં વિજ્ઞેયમ્ ચ: સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વા મવિષ્યત્કાલે અપ્કાયિકેષુ વનસ્પતિકાયિકેષુ વા ઉત્પત્તિ યોગ્યો સ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો વા મનુષ્યો વા દેવો વા મવ્યદ્રવ્યાપ્કાયિકતયા મવ્યદ્રવ્યવનસ્પતિકાયિકતયા વા વ્યવહારયોગ્યો ભવન્ મવ્યદ્રવ્યાપ્કાયિકપદેન મવ્ય-

યહ હૈ કિ જો તિર્યઞ્ચ અથવા મનુષ્ય યા દેવ મવિષ્યત્કાલ મેં પૃથિવીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ વહ તિર્યગ્યોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય યા દેવ મવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિક હસ શબ્દ સે વ્યવહાર કિયા જાતા હૈ । હસી કારણ હૈ ગૌતમ ! 'એવં વુચ્ચઈ મવિયદવ્યપુઢવીકાહયા' મૈને ઉસે મવ્યદ્રવ્યપૃથિકાયિક કહા હૈ । 'આહકાહયાવણસ્સહકાહયા ણં એવંચેવ ઉવવાઓ' મવ્યદ્રવ્ય અપ્કાયિક ઓર મવ્યદ્રવ્યવનસ્પતિકાયિક બી હસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે અર્થાત્ જો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચ અથવા મનુષ્ય યા દેવ મવિષ્યત્કાલ મેં અપ્કાયિક મેં અથવા વનસ્પતિકાયિક મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ વહ પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યઞ્ચ, અથવા મનુષ્ય યા દેવ મવ્યદ્રવ્ય અપ્કાયિકરૂપ સે યા મવ્યદ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે વ્યવહાર કરને યોગ્ય હોતા હુઆ મવ્યદ્રવ્ય અપ્કાયિકપદ સે યા મવ્યદ્રવ્યવનસ્પતિકાયિક પદ સે વ્યવહાર મેં કહા

હૈ ગૌતમ તેનું કારણ એ છે કે—જે તિર્યંચ, અથવા મનુષ્ય અગર દેવ ભવિષ્યમાં પૃથ્વીકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાના હોય તે તિર્યંચોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય અથવા દેવને—ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક એ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. તેજ કારણથી હૈ ગૌતમ “એવં વુચ્ચઈ મવિયદવ્વપુઢવીકાહયા” મેં તેઓને ભવ્ય દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક કહ્યા છે. “આહકાહયાવણસ્સહકાહયાણં એવં ચેવ ઉવવાઓ” ભવ્યદ્રવ્ય અપ્કાયિક અને ભવ્યદ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિકોને પણ આજ રીતે સમજવા. અર્થાત્ જે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય અથવા દેવ ભવિષ્યકાળમાં અપ્કાયિકમાં અથવા વનસ્પતિકાયિકમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય છે, તે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય અથવા દેવ ભવ્ય દ્રવ્ય અપ્કાયિકપણથી અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિકપણથી વ્યવહારમાં

દ્રવ્યવનસ્પતિકાયાિકપદેન ચ વ્યવહિયતે इतिभावः । ‘तेउवाउवेइंदियतेइंदिय-
चउरिंदियाण य जे भविण तिरिक्खजोणिण वा मणुस्से वा’ तेजો वाયુદ્વિન્દિય-
ત્રીન્દિયચતુરિન્દિયાણાં ચ યો ભવ્યસ્તિર્યગ્યોનિકો વા મનુષ્યો વા સ ભવ્યદ્રવ્ય-
તેજઃકાયાિકતયા ભવ્યદ્રવ્યવાયુકાયાિકતયા ભવ્યદ્રવ્યદ્વીન્દિયતયા ભવ્યદ્રવ્ય-
ત્રીન્દિયતયા ભવ્યદ્રવ્યચતુરિન્દિયતયા વ્યવહિયતે ‘પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
જે ભવિણ નેરહણ વા તિરિક્ખજોણિણ વા મણુસ્સે વા દેવે વા પંચિદિયતિરિક્ખ-
જોણિણ વા’ યો ભવ્યો નૈરયિકો વા તિર્યગ્યોનિકો વા મનુષ્યો વા દેવો વા પંચે-
ન્દિયતિર્યગ્યોનિકો વા પંચેન્દિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પત્તું યોગ્યો વા સ ભવ્યદ્રવ્ય-
પંચેન્દિયતિર્યગ્યોનિકશબ્દેન વ્યવહિયતે इति । ‘एवं मणुस्सा वि’ एवं मनुष्या

જાતા હૈ । ‘તેઉવાઉવેંદિય તેંદિય ચઉરિંદિયાણ ય જે ભવિણ તિરિક્ખ’
તથા જો તિર્યગ્યોનિક જીવ, અથવા મનુષ્ય ભવિવ્યત્કાલ મેં અગ્નિકાયાિક
મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ અથવા દો હન્દિય જીવોં મેં યા તેંદિય
જીવોં મેં યા ચૌહન્દિય જીવોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હોતા હૈ । વહ ભવ્ય-
દ્રવ્યતેજસ્કાયાિકરૂપ સે યા ભવ્યદ્રવ્યવાયુકાયાિકરૂપ સે વ્યવહત હોતા
હૈ અથવા ભવ્યદ્રવ્ય દોહન્દિયરૂપ સે વ્યવહત હોતા હૈ । અથવા ભવ્ય-
દ્રવ્યતેહન્દિયરૂપ સે વ્યવહત હોતા હૈ । અથવા ભવ્યદ્રવ્યચૌહન્દિયરૂપ
સે વ્યવહત હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સે ‘પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
જે ભવિણ નેરહણ વા તિરિક્ખજોણિણ વા મણુસ્સે વા દેવે વા પંચિદિય
તિરિક્ખજોણિણ વા’ જો નૈરયિક, અથવા તિર્યગ્યોનિક અથવા મનુષ્ય,
યા દેવ પંચેન્દિયતિર્યગ્ય પંચેન્દિય તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે
યોગ્ય હોતા હૈ વહ ભવ્યદ્રવ્યપંચેન્દિયતિર્યગ્યોનિક શબ્દ સે વ્યવહત

કહેવામાં આવે છે. “તેઉવાઉવેંદિય તેંદિયચઉરિંદિયાણ ય જે ભવિણ તિરિક્ખ”
તથા જે તિર્યગ્યોનિક જીવ અથવા મનુષ્ય ભવિવ્યકાળમાં અગ્નિકાયાિક અથવા
વાયુકાયાિક પશુથી ઉત્પન્ન થવાનો હોય છે, અથવા જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં
કે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં અથવા ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં ઉત્પન્ન થવાનો
હોય છે, તેને ભવ્ય દ્રવ્ય તેજસ્કાયાિકપશુથી અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય વાયુકાયાિકપશુથી
વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. અથવા ભવ્ય દ્રવ્ય જે ઇન્દ્રિયપશુથી કે ભવ્ય
દ્રવ્ય તેંદિયપશુથી અથવા ભવ્યદ્રવ્ય ચૌદિન્દિયપશુથી વ્યવહાર કરવામાં
આવે છે. એજ રીતે પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં જે ભવિણ નેરહણ વા
તિરિક્ખજોણિણ વા મણુસ્સે વા દેવે વા પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણ વા”
જે નૈરયિક અથવા તિર્યગ્યોનિક અથવા મનુષ્ય કે દેવ અથવા
પંચેન્દિય તિર્યગ્ય, પંચેન્દિયતિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાના

अपि यः कश्चित् नैरयिकादिः मनुष्ययोनिषु उत्पत्तियोग्यो भवति कालान्तरे स भव्यद्रव्यमनुष्य इति शब्देन व्यवह्रियते इति भावः । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् उपपातः । यथा कश्चित् नैरयिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादौ कालान्तरे उत्पत्तियोग्यो भवन् भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रियादितया व्यपदिश्यते तथा यः कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वा मनुष्यो वा वानव्यन्तरे ज्योतिष्के वैमानिके वा कालान्तरे उत्पत्तियोग्यो भवेत् स भव्यद्रव्यवानव्यन्तरभव्यद्रव्यज्योतिष्कभव्यद्रव्यवैमानिकेति शब्देन व्यवह्रियते इति भावः । भव्यद्रव्यनरकादेः स्वरूपं परिज्ञाय तेषां

होता है । 'एवं मणुस्सा वि' इसी प्रकार जो कोई नैरयिक आदि जीव भविष्यत्काल में मनुष्ययोनिकों में उत्पत्ति योग्य होता है वह भव्यद्रव्य मनुष्य इस शब्द से व्यवहृत होता है । 'वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' जैसा नैरयिकों का उपपात कहा गया है । इसी प्रकार से वानव्यन्तर, ज्योतिषिक एवं वैमानिक इनका उत्पात कह लेना चाहिये । जैसे कोई नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक आदि में कालान्तर में भविष्यत्काल में उत्पत्ति के योग्य होता है तो वह भव्यद्रव्यपञ्चेन्द्रिय आदि शब्द से व्यवहृत किया जाता है । उसी प्रकार से कोई पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव अथवा मनुष्य वानव्यन्तर में या ज्योतिष्क में या वैमानिक में कालान्तर में उत्पत्ति योग्य होता है वह भव्यद्रव्यज्योतिष्क और भव्यद्रव्यवैमानिक ऐसे शब्द से व्यवहृत होता है ।

छे, ते लव्यद्रव्यतिर्यग्योनिक शब्दथी व्यवहृत कराय छे. "एवं मणुस्सावि" अथ रीते जे कोछ नैरयिक विगेरे लव लविष्यकाणमां मनुष्य योनिमां उत्पन्न थवा योग्य होय तेने लव्य द्रव्य मनुष्य अथ रीते व्यवहार कराय छे, "वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं" नैरयिकोना विषयमां जे रीते उपपात कहेल छे. अथ रीते वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, अने वैमानिकोना सम्बंधमां उपपात समल लेवो. जेभ के कोछ नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक विगेरेमां लविष्यकाणमां उत्पन्न थवा योग्य अन्या होय ते लव्य द्रव्य पञ्चेन्द्रिय विगेरे शब्दथी कहेवाय छे. अथ रीते जे कोछ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक लव अथवा मनुष्य वानव्यन्तरमां अथवा ज्योतिष्कोमां अथवा वैमानिकोमां लविष्यकाणमां उत्पन्न थवा योग्य होय तेओ लव्य द्रव्य वानव्यन्तर, लव्य द्रव्य ज्योतिष्क, अने लव्य द्रव्य वैमानिक अथ शब्दथी व्यवहार कराय छे.

સ્થિતિજ્ઞાનાય પ્રશ્નપન્નાહ—‘મવિયદવ્વ’ इत्यादि । ‘मावियदव्वनेरइयस्स णं भंते !’ मव्यद्रव्यनैरयिकस्य खलु भदन्त ! ‘केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता’ कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् नैरयिकस्य जघन्या स्थितिरित्यर्थः ‘उक्कोसेण पुव्वकोडी’ उत्कृष्टतः पूर्वकोटिः यः अन्तर्मुहूर्तायुष्कः संज्ञी वा असंज्ञी वा मृत्वा नरकगतौ गन्तुं योग्यो वर्तते तमाश्रित्य मव्यद्रव्यनैरयिकस्य जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्तप्रमाणात्मिका कथिता, तथोत्कृष्टपूर्वकोटिस्थितिमान् संज्ञी पञ्चे-

इस प्रकार से मव्यद्रव्यनारकादि के स्वरूप को जानकर अब गौतम उनकी स्थिति को जानने के लिये प्रभु से इस प्रकार से प्रश्न करते हैं—‘मवियदव्वनेरइयस्स णं भंते !’ हे भदन्त जो मव्यद्रव्यनैरयिक है, उसकी ‘केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता’ स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ हे हे गौतम ! जो मव्यद्रव्यनैरयिक है, उसकी जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की होती है और ‘उक्कोसेण पुव्वकोडी’ उत्कृष्ट स्थिति एक पूर्वकोटि की होती है यह उत्कृष्ट स्थिति उत्कृष्टरूप में एक पूर्वकोटि की स्थितिवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनिक अथवा मनुष्य को लेकर जो मरकर नरक गति में जाने के योग्य है कही गई है तथा जो अन्तर्मुहूर्त की जघन्य स्थिति कही गई है । वह अन्तर्मुहूर्त की आयुवाले संज्ञी अथवा असंज्ञी को जो मरकर नरकगति में जाने योग्य है, उनको लेकर कही गई है ऐसा जानना चाहिये । इस प्रकार से मव्यद्रव्य-

આ રીતે ભવ્યદ્રવ્ય નારકાદિના સ્વરૂપને જાણીને હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની સ્થિતિને જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે કે—“મવિયદવ્વ નેરइयस्स णं भंते !” હે ભગવન્ જે ભવ્ય દ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેઓની “केवइ- यं कालं ठिई पणत्ता” સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“गोयमा !” હે ગૌતમ ! “जहण्णेणं अंतो- मुहुत्तं” જે ભવ્યદ્રવ્ય નૈરયિક છે, તેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્તની હોય છે, તેમજ “उक्कोसेण पुव्वकोडी” ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ એક પૂર્વકોટી હોય છે, આ ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ, ઉત્કૃષ્ઠ રૂપમાં એક પૂર્વ કોટીની સ્થિતિવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનિક અથવા મનુષ્ય મરીને નરકગતિમાં જવાને યોગ્ય હોય તેઓને કહી છે તથા જે અંતર્મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે, તે અંતર્મુહૂર્તની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી તથા અસંજ્ઞી કે જે મરીને નરકગતિમાં જવાવાળા હોય છે, તેઓને ઉદ્દેશીને કહી છે તેમ સમજવું.

ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વા મૃત્વા નરકગતિયોગ્યો વર્તેતે તમાશ્રિત્યોત્કૃષ્ટતઃ
 પૂર્વકોટિપ્રમાણાત્મિકા કથિતેતિ માત્રઃ । મવ્યદ્રવ્યનારકસ્ય સ્થિતિ કથયિત્વા
 મવ્યદ્રવ્યાસુરકુમારસ્ય સ્થિતિજ્ઞાનાય પ્રશ્નયન્નાહ—‘મવિયદંવ’ इत्यादि । मवि-
 दंव असुरकुमारस्स णं भंते’ मव्यद्रव्यासुरकुमारस्य खलु भदन्त ! ‘केवइयं कालं
 ठिठी पणत्ता’ कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ।
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहूत्तं’ जघन्येनान्तमुहूर्तम्’ उक्कोसेणं तिन्नि
 पल्लियोवमाइं’ उत्कृष्टतः त्रीणि पल्लयोपमानि, मनुष्यं पञ्चान्द्रियतिर्यश्च चाश्रित्य
 जघन्यतोऽन्तमुहूर्तं स्थितिरुक्ता, उत्कृष्टत उत्तरकुर्वादियुगलिकमनुष्यान् आश्रित्य
 पल्लयोपमत्रयात्मिका स्थितिः प्रज्ञप्ता । ‘एवं जाव थणियकुमारस्स’ एवं यावत् स्त-

નારક કી સ્થિતિ કા કથન કરકે અવ સૂત્રકાર મવ્યદ્રવ્ય અસુરકુમાર
 કી સ્થિતિ કો પ્રકટ કરને કે પ્રશ્નોત્તર કે રુપ મેં કહતે હૈ—‘મવિયદંવ
 અસુરકુમારસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણત્તા’ હે ભદન્ત જો જીવ
 મવ્યદ્રવ્યઅસુરકુમાર હૈ, ઉસકી કિનને કાલ કી સ્થિતિ હોતી હૈ ? હિસ
 ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રસુ ઉનસે કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જહન્નેણં
 અંતોમુહૂત્તં’ ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં’ હે ગૌતમ ! જો જીવ
 મવ્યદ્રવ્ય અસુરકુમાર હૈ ઉસકી સ્થિતિ જઘન્યરુપ સે એક અન્ત-
 મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે તોન પલ્લોપમ કી હૈ જઘન્ય-
 સ્થિતિવાલે સંજોપચ્ચન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કો એવં મનુષ્ય કો લેકર કહી ગઈ
 હૈ । કયોંકિ પચ્ચન્દ્રિય તિર્યચ્ચ ઓર મનુષ્યોં કી જઘન્યસ્થિતિ અન્તમુહૂર્ત કી
 સિદ્ધાન્ત મેં કહી ગઈ હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્તર કુરુ આદિ કે યુગ-
 લિક મનુષ્યોં કો લેકર કહી ગઈ હૈ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ’ જિસ

આ રીતે લવ્યદ્રવ્યનારકની સ્થિતિનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર લવ્ય
 દ્રવ્ય અસુરકુમારની સ્થિતિ બતાવવા પ્રશ્નોત્તર રૂપે કહે છે. “મવિયદંવ અસુર-
 કુમારાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણત્તા” હે ભગવન્ જે એવં લવ્યદ્રવ્ય
 અસુરકુમાર છે. તેની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં”
 હે ગૌતમ જે એવં લવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમાર છે, તેની સ્થિતિ જઘન્ય રૂપથી
 એક અંતમુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમની છે. જઘન્ય સ્થિતિ-
 વાળા સંજો પચ્ચન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યને ઉદ્દેશીને કહી છે.
 કેમ કે—પચ્ચન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ સિદ્ધાંતમાં અન્ત-
 મુહૂર્તની કહી છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્તર કુરુ વિગેરેના યુગલિક મનુ-
 ષ્યને ઉદ્દેશીને કહી છે. “એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ” જે રીતે લવ્ય દ્રવ્ય

નિતકુમારસ્ય एवं यथा भव्यद्रव्यासुरकुमारस्य जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतः पल्योपमत्रयमायुः कथितं तथैव स्तनितकुमारपर्यन्तं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतः पल्योपमत्रयमायुर्निरूपितमिति उत्तरकुर्वीदियुगलिकानां मरणानन्तरं देववृत्पद्यमानत्वात् ‘भवियदव्वपुढवीकाइस्स णं’ भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य खल्ल ‘पुच्छा’ पृच्छा उक्तरूपेण भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिर्विषये प्रश्नः, भगवानाह- ‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता ‘उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं’ उत्कर्षेण सातिरेकाणि द्विसागरोपमाणि, भव्यद्रव्यपृथिवीकायिकस्य स्थितिः ईशानदेवमाश्रित्य किञ्चिदधिकसागरोपमद्वयात्मिका कथिता, ‘एवं

प्रकार से भव्यद्रव्य असुरकुमार की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्तकी और तीन पल्योपम की कही गई है, उसी प्रकार से स्तनितकुमार तक के भव्यद्रव्यभवनपतिषों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति अन्तर्मुहूर्तकी तथा तीन पल्योपम की कह लेनी चाहिये । क्योंकि उत्तर कुरु आदि के युगलिकों का उत्पाद देवों में ही होता है । ‘भवियदव्वपुढवीकाइस्स णं पुच्छा’ हे भदन्त जो जीव भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक होता है, उसकी स्थिति कितने काल की होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं’ हे गौतम ! भव्यद्रव्यपृथिवीकायिक की स्थिति जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की होती है और उत्कृष्ट से दो सागरोपम से कुछ अधिक होती है । यह स्थिति उत्कृष्ट जो इतनी कही गई है वह ईशानदेव को

અસુરકુમારેની સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે. તેજ રીતે સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવ્યદ્રવ્યભવનપતિયોની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની સમગ્ર લેવી કેમ કે ઉત્તર કુરુ વિગેરેના યુગલિકોનો ઉત્પાદ દેવોમાં જ હોય છે. “ભવિયદવ્વપુઢવીકાઈસ્સ ણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ભવ્ય દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક જે છવ હોય છે, તેની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-“ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં સાતિરેકાઈં દો સાગરોવમાઈ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સાગરોપમથી કંઈક વધારે થાય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે કહી છે તે ઇશાનદેવને ઉદેશીને કહી છે. “एवं आउक्काइयस्स वि”

આઝકાઈયસ્સ વિ' એવમપ્કાયિકસ્યાપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સ્થિતિર્જ્ઞાતવ્યા જઘ-
ન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતસ્સાતિરેકસાગરોપમદ્વયમિતિભાવઃ । 'તેઝ વાઝ જહા
નેરહ્યસ્સ' તેજો વાય્વોર્યથા નૈરયિકસ્ય મવ્યદ્રવ્યતેજઃકાયિકસ્ય તથા મવ્ય-
દ્રવ્યવાયુકાયિકસ્ય ચ સ્થિતિવિષયે મવ્યદ્રવ્યનારકવદેવ સ્થિતિઃ જ્ઞાતવ્યા, જઘ-
ન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિરિતિ । દેવાદીનાં યુગલિકાનાં ચ તત્તોત્પાદા-
ભાવાત્ 'વણસ્સહકાઈયસ્સ જહા પુઢવીકાઈયસ્સ' વનસ્પતિકાયિકસ્ય યથા પૃથિવી-
કાયિકસ્ય, મવ્યદ્રવ્યવનસ્પતિકાયિકસ્ય સ્થિતિઃ મવ્યદ્રવ્યપૃથિવીકાયિકવદેવ
જ્ઞાતવ્યા જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકસાગરોપમદ્વયં સ્થિતિરિતિ-
ભાવઃ । 'વેહંદિયસ્સ તેહંદિયસ્સ ચઝરિંદિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ' દ્વીન્દ્રિયસ્ય ત્રીન્દ્રિ-
યસ્ય ચતુરિન્દ્રિયસ્ય યથા નૈરયિકસ્ય, મવ્યદ્રવ્યદ્વીન્દ્રિયસ્ય મવ્યદ્રવ્યત્રીન્દ્રિયસ્ય
મવ્યદ્રવ્યચતુરિન્દ્રિયસ્ય સ્થિતિઃ મવ્યદ્રવ્યનારકસ્થિતિવદેવ જ્ઞાતવ્યા જઘન્યેન

આશ્રિત કરકે કહી ગઈ હૈ । 'એવં આઝકાઈયસ્સ વિ' હસી પ્રકાર કી
સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અપ્કાયિક કી ભી જાનની ચાહિયે । 'તેઝ-
વાઝ જહા નેરહ્યસ્સ' મવ્યદ્રવ્યનારક કી સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
જિતની કહી ગઈ હૈ, ઉતની હી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મવ્યદ્રવ્યતૈજસ-
કાયિક કી ઓર મવ્યદ્રવ્યવાયુકાયિક કી સમજ લેની ચાહિયે ।
અર્થાત્ જઘન્ય સે અંતર્મુહૂર્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક કરોડપૂર્વ 'વણ-
સ્સહકાઈયસ્સ જહા પુઢવીકાઈયસ્સ' અર્થાત્ મવ્યદ્રવ્ય વનસ્પતિકાયિક
કી સ્થિતિ મવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક કે જૈસી કહ દેની ચાહિયે । 'વેહંદિ-
યસ્સ તેહંદિયસ્સ ચઝરિંદિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ' મવ્યદ્રવ્યદ્વીન્દ્રિયજીવ કી
મવ્યદ્રવ્ય તેહન્દ્રિય જીવ કી ઓર મવ્યદ્રવ્યચૌહન્દ્રિય જીવ કી સ્થિતિ
મવ્યદ્રવ્યનારક કે જૈસી હી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે હૈ એસા

આજ પ્રમાણેની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠી અપ્કાયિકોની પણ સમજવી.
“તેઝ વાઝ” જહા નેરહ્યસ્સ” જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠી લઘ્ય દ્રવ્ય નારકની સ્થિતિ
જેટલી કહી છે. તેટલી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ લઘ્ય દ્રવ્ય તેજસ્કાયિકની
અને લઘ્ય દ્રવ્ય વાયુકાયિકની સમજ લેવી. અર્થાત્ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની
અને ઉત્કૃષ્ઠી છે સાગરોપમથી કંઈક અધિક કહી છે. “વેહંદિયસ્સ તેહંદિયસ્સ
ચઝરિંદિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ” લઘ્યદ્રવ્યદ્વીન્દ્રિય જીવની તથા લઘ્યદ્રવ્ય
ત્રીન્દ્રિયજીવની અને લઘ્ય દ્રવ્ય ચતુરિન્દ્રિય જીવની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃ-
ષ્ઠથી લઘ્ય દ્રવ્ય નારક પ્રમાણે છે તેમ સમજવું અર્થાત્ જઘન્યથી એક
અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ઠી પૂર્વકોટિની છે. “પંચિન્દિયતિરિક્સજોણિયસ્સ

અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિપ્રમાણેતિભાવઃ । ‘પંચેદિયતિરિક્તજોણિ-
યસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્’
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાહં’ ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ, ભવ્યદ્રવ્યપચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય આયુસ્તુ જઘન્યતોડન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરો-
પમમિત્યર્થઃ એતત્ સપ્તમનારકમપેક્ષ્ય કથિતમ્ ‘એવં મણુસ્સાણ વિ’ એવં મનુષ્યા-
ણામપિ ભવ્યદ્રવ્યમનુષ્યાણામાયુર્વિષયે જ્ઞાતવ્યમ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ
ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમમ્, ઇતિ સપ્તમપૃથિવીનારકાપેક્ષયા કથિતમ્ । ‘વાણમંતર-
જોહસિયવેમાણિયસ્સ જહા અસુરકુમારસ્સ’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકસ્ય યથા
અસુરકુમારસ્ય ભવ્યદ્રવ્યવાનવ્યન્તરસ્ય ભવ્યદ્રવ્યજ્યોતિષ્કસ્ય ભવ્યદ્રવ્યવૈમાનિકસ્ય
યથા ભવ્યદ્રવ્યાસુરકુમારસ્ય તથા જ્ઞાતવ્યમ્, જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ
પલ્યોપમત્રયમિતિભાવઃ ઉત્તરકુર્વાદિયુગલિકાપેક્ષયા કથિતમ્ । ‘સેવં મંતે ! સેવં

જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્તની કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
પૂર્વકોટિની કી હૈ । ‘પંચેદિય તિરિક્તજોણિયસ્સ જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં’
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાહં’ જો જીવ ભવ્યદ્રવ્ય પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
હૈ ઉસકી જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ આયુ
તેતીસસાગરોપમની કી હૈ । યહ કથન સપ્તમપૃથિવી કે નારકની અપેક્ષા સે
કહા ગયા હૈ, એસાં જાનનાં ચાહિયે । ‘એવં મણુસ્સાણ વિ’ હસી પ્રકાર
મનુષ્ય સંબંધી કથન કહ દેના ચાહિયે । ‘વાણમંતર જોહસિયવેમાણિયસ્સ
જહા અસુરકુમારસ્સ’ ભવ્યદ્રવ્ય અસુરકુમાર કે જૈસી ભવ્યદ્રવ્યવાનવ્ય
ન્તરકી ભવ્યદ્રવ્યજ્યોતિષ્કની ઓર ભવ્યદ્રવ્યવૈમાનિકની સ્થિતિ જઘન્ય સે
તો એક અંતર્મુહૂર્તની કી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પલ્યોપમની કી હૈ યહ ત્રીન
પલ્યોપમ સ્થિતિ કા કથન ઉત્તરકુર્વાદિક કે યુગલિકની અપેક્ષા સે

જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાહં” ભવ્યદ્રવ્યપચ્ચેન્દ્રિય જે
છવ છે તેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
તેત્રીસ સાગરોપમની છે, આ કથન સાતમી તમતમા પૃથ્વીના નારકોની
અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું “વાણમંતર જોહસિયવેમાણિયસ્સ
જહા અસુરકુમારસ્સ” ભવ્યદ્રવ્યવાનવ્યન્તરની ભવ્ય દ્રવ્ય જ્યોતિષ્કોની તથા
દ્રવ્ય વૈમાનિકની સ્થિતિ ભવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમારના સંબંધમાં કહ્યા પ્રમાણે
જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે
આ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિનું કથન ઉત્તર ક્ષેત્ર કુરૂ વિગેરેના યુગલિકોને
ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે તેમ સમજવું.

भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! भव्यद्रव्यनारकादी-
नामायुर्विषये यत् देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव-सत्यमेव आप्तवाक्यस्य
सर्वथा प्रमाणत्वादिति कथयित्वा भगवन्तं यावत् नमस्कृत्य गौतमः संयमेन तपसा
आत्मानं भावयन् विहरति, इति भावः ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
यालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
रूपायां व्याख्यायां अष्टादशशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥ १८-९ ॥

कहा गया जानना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' भव्यद्रव्य-
नारक आदि के विषय में और उनकी आयु के विषय में जो आप
देवानुप्रिय ने यह कथन किया है वह आप्तवाक्य के सर्वथा प्रमाण होने
के कारण सत्य ही है । इस प्रकार कहकर भगवान् को यावत् नमस्कार
करके गौतम संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने
स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
नववां उद्देशक समाप्त ॥ १८-९ ॥

"सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" लव्यद्रव्यनारक वि. ना संयमभां अने
तेनी आयुष्यना संयमभां आप देवानुप्रिये ने आ कथन कथुं छे, ते
आप्त वाक्य प्रमाणरूप जे होवाना कारणे सत्य जे छे. आ प्रमाणे कहीने
भगवान् ने वंदना नमस्कार करीने तप अने संयमथी पोताना आत्माने
भावित करता थका गौतम स्वामी पोताना स्थान पर विराजमान थछ गया । सू. १।
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अठारमा शतकेना नवमो उद्देशक समाप्त ॥ १८-९ ॥

અથ દશમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે ।

નવમોદેશકે ભવ્યદ્રવ્યનારકાદીનાં સ્વરૂપ કથિતમ્ અથ ભવ્યદ્રવ્યાધિકારાત્ અસ્મિન્ દશમોદેશકે ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્થાનગારસ્ય સ્વરૂપં નિરૂપયિષ્યતિ હત્યેવં સંબન્ધેનાયાતસ્યાસ્ય દશમોદેશકસ્યેદસાદિમં સૂત્રમ્—‘રાયગિહે’ હત્યાદિ ।

મૂલમ્—રાયગિહે જાવ એવં વયાસી અણગારે ણં મંતે ભાવિ-
યપ્પા અસિધારં વા સુરધારં વા ઓગાહેજ્જા હંતા ઓગાહેજ્જા
સે ણં તત્થ છિત્તેજ્જ વા મિજ્જેજ્જ વા ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ણો સ્વલુ
તત્થ સત્થં કમ્મહ એવં જહા પંચમસણ પરમાણુપોગ્ગલવત્તવયા
જાવ અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા ઉદાવત્તં વા જાવ નો સ્વલુ
તત્થ સત્થં કમ્મહ ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—રાજગૃહે યાવદેવમવાદીત્ અનગારઃ સ્વલુ મદન્ત ! ભાવિતાત્મા
અસિધારાં વા સુરધારાં વા અવગાહેત હન્ત અવગાહેત સ સ્વલુ તત્થ છિદ્ધેત વા
મિદ્ધેત વા નાયમર્થઃ સમર્થઃ નો સ્વલુ તત્થ શક્તિં ક્રામતિ । એવં યથા પશ્ચમશતે
પરમાણુપુદ્ગલવત્તવયા યાવદ્ અનગારઃ સ્વલુ મદન્ત ! ભાવિતાત્મા ઉદાવત્તં વા
યાવત્ નો સ્વલુ તત્થ શક્તિં ક્રામતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદેવમ્ અવાદીત્ અત્ર
યાવત્પદેન ગુણશિલકં ચૈત્યમિત્યારમ્ભ્ય પ્રાક્તલિપુટો ગૌતમ એતદન્તસ્ય સર્વસ્યાપિ

દસમે ઉદેશે કા પ્રારંભ

નૌવે ઉદેશે મેં ભવ્યદ્રવ્યનારક આદિ કોં કા સ્વરૂપ કહા ગયા હૈ
અથ હસ ૧૦ વેં ઉદેશે મેં ભવ્ય કા અધિકાર હોને સે ભવ્યદ્રવ્યદેવરૂપ
અનગાર કે સ્વરૂપ કા કથન કિયા જાવેગા સો હસી સંબન્ધ કોં લેકર
પ્રારંભ કિયે ગયે હસ ઉદેશે કા ‘રાયગિહે જાવ’ હત્યાદિ પહિલા સૂત્ર હૈ ।

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ હત્યાદિ ।

દસમા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

નવમાં ઉદેશામાં ભવ્યદ્રવ્ય નારક વિગેરેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.
ભવ્યદ્રવ્યનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી આ દસમાં ઉદેશામાં ભવ્યદ્રવ્ય દેવ રૂપ
અનગારનાં સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવશે એ સંબન્ધથી આ ઉદેશાનો પ્રારંભ
કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર ‘રાયગિહે જાવ’ હત્યાદિ છે.

પ્રકરણસ્યાનુસ્મરણં ભવતીતિ । કિમુક્તવાન્ ગૌતમઃ તત્રાહ—‘અળગારે’ ઇત્યાદિ । ‘અળગારે ણં મંતે ! માવિયપ્પા’ અનગારઃ સ્વલ્લુ મદન્ત । માવિતાત્મા માવિતો-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૈર્ધર્મવાસનયા વા આત્મા યેન સ માવિતાત્મા ‘અસિધારં’ વા સુર-ધારં વા ઓગાહેજ્જા’ અસિધારાં વા ક્ષુરધારાં વા અવગાહેત કિં માવિતાત્મા અનગારઃ અસિધારાયાં વા ક્ષુરધારાયાં વા ઉપવેષ્ટું શક્નુયાદિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘હંતા’ ઇત્યાદિ । ‘હંતા અવગાહેજ્જા’ હન્ત અવગાહેત ઉપવેષ્ટું શક્નુયાદિત્યર્થઃ અસિધારાદિષુ માવિતાત્મનોડનગારસ્ય પ્રવેશો વૈકિયલબ્ધિસામર્થ્યવલાદ્ ભવતીતિ

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યાવત્ હસ પ્રકાર સે પ્રમુ સે પૂછા યહાં યાવસ્પદ સે ‘ગુણશિલકં ચૈત્યમ્’ યહાં સે લેકર ‘પ્રાજ્ઞલિપુટો ગૌતમઃ’ યહાં તક કા પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ । કિસ પ્રકાર સે પૂછા ? સો ‘અળગારે ણં મંતે ! માવિયપ્પા અસિધારં વા સુર-ધારં વા ઓગાહેજ્જા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ, કિ-‘જો અનગાર માવિતાત્મા હોતા હૈ—જ્ઞાનચારિત્ર સે અથવા ધર્મ કી વાસના સે જિસને આત્મા કો વાસિત ક્રિયા હૈ । એસા અનગાર કયા અસિધારા પર ક્ષુરા કી ધારા પર ઉપવેષ્ટું (બેઠને કે લિયે) સમર્થ હો સક્તા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈ । ‘હંતા અવગાહેજ્જા’ હાં ગૌતમ ! એસા વહ અનગાર બેઠને કે લિયે સમર્થ હો સક્તા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ યહાં જો અસિધારા પર યા ક્ષુરા કી ધારા પર માવિતાત્મા અનગાર કો

ટીકાર્થ—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” રાજગૃહનગરમાં ભગવાનનું સમ વસરણ થયું. ભગવાનનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી. ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી. ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદા પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ. તે પછી ભગવાનની પર્યુપાસના કરતાં “પ્રાજ્ઞલિ-પુટો ગૌતમઃ” ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે આ પ્રમાણે પૂછ્યું ‘અળગારે ણં મંતે ! માવિયપ્પા અસિધારં વા સુરધારં વા ઓગાહેજ્જા’ જે અનગાર ભાવિતાત્મા હોય છે.—જ્ઞાન ચારિત્રથી અથવા તેા ધર્મની વાસનાથી જેણે પોતાના આત્માને વાસિત કરેલ છે, એવો અનગાર શું તલ-વારની ધાર પર અથવા અસ્થાની ધાર પર “ઉપવેષ્ટું” બેસવાને સમર્થ થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“હંતા અવગાહેજ્જા” હા ગૌતમ ! એવો તે અનગાર તેના પર બેસવાને સમર્થ થઈ શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અહિયાં જે તલવારની ધાર પર અથવા અસ્થાની ધાર પર ભાવિતાત્મા અનગારને બેસવાનું બતાવ્યું છે, તે વૈકિય લબ્ધિના પ્રભાવથી

જ્ઞેયમ્ અન્યથા અગ્નિમોત્તરવાક્યસ્યાસામંજસ્યમાપતેદિતિ । ‘સે ણં તત્થ છિજ્જેજ્જ વા મિજ્જેજ્જ વા’ સ ભાવિતાત્માડનગારઃ સ્વલુ તત્રાસિધારાદૌ છિદ્ધેત વા મિદ્ધેત વા અસિધારયોપવેશનાદિ કર્તુસ્તસ્યાડનગારસ્ય શરીરે છેદનં ભેદનં ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ અસિધારયા તદંગસ્ય છેદનાદિકં ન ભવતીતિભાવઃ, કથં તદ્વક્ત્રસ્યાસિધારયા છેદનાદિકં ન ભવતિ અત્ર લોકાનુભવવિરોધો ભવેદિતિ ચેતત્રાહ—‘ળો સ્વલુ’ ઇત્યાદિ । ‘ળો સ્વલુ તત્થ સત્થં કમહ’ નો સ્વલુ તત્ર શક્ત્વં ક્રામતિ ભાવિતાત્મનોડનગારસ્ય શરીરાવયવે શક્ત્વસ્ય ક્રમણં ન ભવતિ વૈક્રિયલઘ્વિસામર્થ્યવલેન શક્ત્વસ્ય તત્ર કુઠિતત્વાત્ પાપાણ-

પ્રવેશ યા બેઠના કહ્યા ગયા હૈ વહ વૈક્રિયલઘ્વિ કે પ્રભાવ કે વશ સે એસા કર સકતા હૈ, યહ પ્રકટ કરને કે લિયે કહ્યા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે નહીં તો અગ્નિમ ઉત્તરવાક્ય મેં અસમજસતા આજા-વેગી અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ ‘સે ણં તત્થ છિજ્જેજ્જ વા મિજ્જેજ્જ વા’ હે મહન્ત ! અસિધારા કે ડપર ઉપવેશનાદિ ક્રિયા કરને-વાલે ઉસ અનગાર કે શરીર મેં છેદન ભેદન હોતા હૈ, યા નહીં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । અર્થાત્ અસિધારા આદિ કે ડપર ઉપવેશનાદિ ક્રિયા કરનેવાલે ઉસ અનગાર કે શરીર મેં ઉસ અસિધારા આદિ દ્વારા જરાસા મી છેદન નહીં હોતા હૈ । હસકા કારણ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ । ‘ળો સ્વલુ તત્થ સત્થં કમહ’ ઉસ ભાવિતાત્મા અનગાર કે શરીરાવયવ કે ડપર શક્ત્વ કા ક્રમણ નહીં હોતા હૈ । કયોંકિ વૈક્રિય-

તેમ કરી શકે છે. તે બતાવવા તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. તેમ સમજવું. નહિ તો પડેલા કહેલ ઉત્તર વાક્યમાં અસમજસપણું—અઘટિતપણું આવી જશે.

હવે ગૌતમ સ્વામી એવું પૂછે છે કે—‘સે ણં તત્થ છિજ્જેજ્જ વા મિજ્જેજ્જ વા’ હે ભગવન્ અસિ-તલવારની ધાર પર બેસનાર તે અનગારના શરીરમાં છેદન ભેદન થાય છે ? કે નથી થતું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી અર્થાત્ તલવારની ધાર વિગેરે ઉપર બેસવા વિં ની ક્રિયા કરવાવાળા તે અનગારના શરીરમાં તે તલવારનીધાર વિગેરેથી જરા પણ છેદન ભેદન થતું નથી. તેમ ન થવાનું શું કારણ છે ? તે પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ળો સ્વલુ તત્થ સત્થં કમહ’ તે ભાવિતાત્મા અન-

પતિતશુરધારાવત્, યથા લોકોઽપિ દૃશ્યતે તીક્ષ્ણાપિ શુરધારા પાપાણાદૌ
વિફલી ભવતિ તથૈવ ભાવિતાત્માઽનગારશરીરેઽપિ શુરધારાદેઃ પ્રવેશાઽસંભવઃ
એતાવાનેવ વિશેષઃ યત્ પાપાણાદિષુ તત્ર શુરધારાદેર્વૈફલ્યં તત્ તેપામતિ-
કાઠિન્યાત્, અત્ર ભાવિતાત્માનગારશરીરે તુ વૈક્રિયલઘ્વિસામર્થ્યવલાદિતિ ।
'એવં જહા પંચમસૃષ્ટ પરમાણુપોગલવત્તત્ત્વયા' એવં યથા પશ્ચમશતે પરમાણુપુદ્ગ-
લવત્ત્વયા 'જાવ અણગારે ણં મંતે !' યાવદનગારઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! 'ભાવિયપ્પા'
ભાવિતાત્મા 'ઉદાવત્તં વા જાવ નો સ્વલ્પ તત્થ સત્થં કમહ્' ઉદાવત્તં વા યાવત્ નો
સ્વલ્પ તત્ર શસ્ત્રં ક્રામતિ, તત્ર પરમાણુપુદ્ગલઘટિત આલાપ ઇહ તુ ભાવિતાત્મઘટિત

લઘ્વિ કી શક્તિ કે બલ સે શસ્ત્ર ઉપર પરકુઠિત હો જાતા હૈ જૈસે
પાપાણ કે ઝાર ગિરે હુએ શુરે આદિ કી ધાર કુંઠિત હો જાતી હૈ અતઃ
જૈસી પાપાણપતિત તીક્ષ્ણ ભી શુરધારા વિફલ બન જાતી હૈ । ઉસી પ્રકાર
સે ભાવિતાત્મા અનગાર કે શરીર મેં ભી શુર આદિ કી ધારા વિફલ હો
જાતી હૈ । ઉસ પર અપના કુછ ભી પ્રભાવ નહીં દિખલા સકતા હૈ વહ
ઉસમેં પ્રવિષ્ટ નહીં હો સકતી હૈ, પાપાણ આદિ પર જો શુર ધારા
વિફલ હોતી હૈ, વહ ઉસકી અતિકઠિનતા કે કારણ હોતી હૈ । ઓર
યહાં જો ભાવિતાત્મા અનગાર કે શરીર પર વિફલ હોતી હૈ વહ
વૈક્રિયલઘ્વિ કે સામર્થ્ય કે બલ સે હોતી હૈ, વસ યહી દૃષ્ટાંત ઓર
દાષ્ટાંત મેં વિશેષતા જાનની ચાહિયે । 'એવં જહા પંચમસૃષ્ટ પરમા
ણુપોગલવત્તત્ત્વયા' જાવ અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા ઉદાવત્તં વા
જાવ નો સ્વલ્પ તત્થ સત્થં કમહ્' તો જિસ પ્રકાર સે 'પંચમ શતક કે સાતવેં

ગારના શરીરના અવયવ ઉપર શસ્ત્ર ચાલી શકતું નથી. કારણ કે વૈક્રિય
લઘ્વિની શક્તિના બળથી શસ્ત્ર નિસ્તેજ-કુંઠિત થઈ જાય છે. જેવી રીતે
પથર પર પડેલા અક્ષા વિ. ની ધાર કુંઠિત-ખુટી થઈ જાય છે. તેથી પથર
પર પડેલી તીક્ષ્ણ અક્ષાની ધાર નિષ્ફળ બની જાય છે. તેજ રીતે ભાવિતાત્મા
અનગારના શરીરમાં પણ તલવાર-અક્ષા વિ. ની ધાર ખુટી યાને
નિષ્ફળ બની જાય છે. તેમના શરીરમાં તે પ્રવેશી શકતી નથી. પાપાણ
પર જે અક્ષાની ધાર વિ નિષ્ફળ જાય છે, તે પથરના કઠણપણાને લઈને
તેમ બને છે. પણ અહીં ભાવિતાત્મા અનગારના શરીરમાં નિષ્ફળ થાય છે તે
તેઓના વૈક્રિયલઘ્વિના બળથી થાય છે. દૃષ્ટાંત (ઉદાહરણ) અને દાષ્ટાંતિકમાં
એટલી જ વિશેષતા છે. "એવં જહા પંચમસૃષ્ટ પરમાણુપોગલવત્તત્ત્વયા જાવ
અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા ઉદાવત્તં વા જાવ નો સ્વલ્પ તત્થ સત્થં કમહ્" જેવી
રીતે પાંચમા શતકના સાતમા ઉદેશમાં પરમાણુ પુદ્ગલ સંબંધી કથન કર્યું

આલાપ એતદેવ ઉભયોર્વેલક્ષણમ્ । ‘જહા પંચમસણ’ ઇત્યાદિના યત્ સૂચિતં તદિદમ્
‘અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા અગ્નિકાયસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા હંતા
વીરૂવણ્ણા સે ણં તત્થ કિં જિયાણ્ણા ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ણો સ્વલુ તત્થ સત્થં કમહ’
ઇત્યાદિ । અનગારઃ સ્વલુ મદન્ત ! ભાવિતાત્મા અગ્નિકાયસ્ય મધ્યં મધ્યેન વ્યતિ-
વ્રજેત્ હંત વ્યતિવ્રજેત્ સ સ્વલુ તત્ર કિં ધ્યાપયેત્ નાયમર્થઃ સમર્થઃ નો સ્વલુ તત્ર
શસ્ત્રં ક્રામતીત્યાદિ ॥સૂ૦ ૧॥

ઉદ્દેશ મેં પરમાણુપુદ્ગલ સમ્બંધી વત્તવ્યતા યાવત્ ઉદ્ઘાવર્ત મેં વહ પ્રવેશ
કર સક્તા, હૈ ક્યોંકિ ઉસ પર શસ્ત્ર અપના કુછ પ્રભાવ નહીં દિસા
સક્તા હૈ । યહાં તક કી વહ સબ વત્તવ્યતા યહાં પર કહ લેની ચાહિયે ।
પંચમશતક કે સાતવેં ઉદ્દેશે મેં જો આલાપ કહા ગયા હૈ વહ પરમાણુ
પુદ્ગલ કો લેકર કહા હૈ સો વહી આલાપ યહાં ભાવિતાત્મા અનગાર કો
ઘટિત કરકે કહ લેના ચાહિયે જૈસે—‘અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા
અગ્નિકાયસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા ? હંતા વીરૂવણ્ણા સે ણં તત્થ
જિયાણ્ણા ? ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ણો સ્વલુ તત્થ સત્થં કમહ’ ઇત્યાદિ હસકા
અર્થ સ્પષ્ટ હૈ । તાત્પર્ય ગૌતમ કે પૂછને કા એસા હૈ કિ— હે મદન્ત !
ભાવિતાત્મા અનગાર ક્યા અગ્નિ કે બીચ મેં હોકર નિકલ સક્તા હૈ ?
ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હાં ગૌતમ ! નિકલ સક્તા હૈ વહ અગ્નિ કે બીચ મેં
સે હોકર નિકલને પર ભી જો ઉસ સે જલતા નહીં હૈ ઉસકા કારણ ઉસ
પર શસ્ત્ર અપના કુછ ભી પ્રભાવ નહીં દિસા સકતે હૈ । યહ હૈ ॥સૂત્ર ૧॥

છે. તે યાવત્ ઉદ્ઘાવર્તમા—જલના ચકાવામાં તે પ્રવેશ કરી શકે છે, કેમ
કે તેના પર શસ્ત્ર પોતાનો કાંઈ જ પ્રભાવ બતાવી શકતું નથી. અહિ સુધીનું
તે તમામ કથન અહિયાં સમજી લેવું પાંચમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં જે
જે આલાપકો કહ્યા છે તે પરમાણુના પુદ્ગલને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે.
તેજ આલાપક અહિયાં ભાવિતાત્મા અનગારને ઘટાવીને કહેવા. જેમ કે
—“અણગારે ણં મંતે ! ભાવિયપ્પા અગ્નિકાયસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા હંતા
વીરૂવણ્ણા સે ણં તત્થ જિયાણ્ણા, ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ણો સ્વલુ તત્થ સત્થં
કમહ” ઇત્યાદિ અહિયાં ગૌતમ સ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્
ભાવિતાત્મા અનગાર શું અગ્નિની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ? તેના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે—હા ગૌતમ ! તેવી રીતે ભાવિતાત્મા અનગાર અગ્નિની
પાર નીકળી શકે છે. તે અગ્નિની વચ્ચે થઈને નીકળવા છતાં પણ તે અગ્નિથી
બળતો નથી તેનું કારણ તેના પર શસ્ત્ર પોતાનો કાંઈ જ પ્રભાવ બતાવી
શકતું નથી તે જ છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

પૂર્વમનગારસ્ય માવિતાત્મનોઽસિધારાદૌ અવગાહના કથિતા અતઃ પરમ્ અવગાહનામેવ સ્પર્શનાલક્ષણપર્યાયાન્તરેણ પરમાણ્વાદિપુદ્ગલેષુ કથયિતુમાહ—‘પરમાણુપોગ્ગલે’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે વાઝકાણં વા પરમાણુપોગ્ગલેણં ફુડે ગોયમા ! પરમાણુપોગ્ગલે વાઝકાણં ફુડે નો વાઝકાણ પરમાણુપોગ્ગલેણં ફુડે । દુપ્પણસિણ ણં મંતે ! સ્વંધે વાઝકાણં એવં ચેવ એવં જાવ અસંસ્વેજ્જણસિણ । અણંતપણસિણ ણં મંતે ! સ્વંધે વાઝકાણં પુચ્છા ગોયમા ! અણંતપણસિણ સ્વંધે વાઝકાણં ફુડે, વાઝકાણ અણંતપણસિણ સ્વંધેણં સિય ફુડે સિય ણો ફુડે । વત્થી ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે વાઝકાણ વત્થિણા ફુડે ગોયમા ! વત્થી વાઝકાણ ણં ફુડે ણો વાઝકાણ વત્થિણા ફુડે ॥સૂ. ૨॥

જાયા—પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ વાયુકાયો વા પરમાણુપુદ્ગલેન સ્પૃષ્ટઃ, ગૌતમ ! પરમાણુપુદ્ગલઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ, નો વાયુકાયઃ પરમાણુપુદ્ગલેન સ્પૃષ્ટઃ । દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ વાયુકાયેન એવમેવ એવં યાવત્ અસંખ્યપ્રદેશિકઃ । અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સ્કન્ધો વાયુકાણં પૃચ્છા ગૌતમ ! અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ વાયુકાયઃ અનન્તપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેન સ્યાત્ સ્પૃષ્ટઃ સ્યાન્નોસ્પૃષ્ટઃ । વસ્તિઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ વાયુકાયો વા વસ્તિના સ્પૃષ્ટઃ ગૌતમ ! વસ્તિઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ નો વાયુકાયો વસ્તિના સ્પૃષ્ટઃ ॥સૂ. ૨॥

માવિતાત્મા અનગાર કી અસિધારા (તલવાર કી ધાર પર) આદિ મેં અવગાહના પ્રકટ-કી ગઈ હૈં । અતઃ હસી અવગાહના કા સ્પર્શના લક્ષણ પર્યાયાન્તર સે પરમાણુ આદિ પુદ્ગલોં મેં કથન અવસૂત્રકાર કરતે હૈં । ‘પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે ’ इत्यादि ।

પૂર્વ સૂત્રમાં ભાવિતાત્મા અનગારની તલવારની ધાર વિગેરે પરની અવગાહના બતાવવામાં આવી છે. જેથી હવે સૂત્રકાર તેજ અવગાહનાના સ્પર્શના લક્ષણ પર્યાયાન્તરથી પરમાણુ વિગેરે પુદ્ગલોમાં કહેવાનો પ્રારંભ કરે છે.

“પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે” इत्यादि.

ટીકા—‘પરમાણુપોગ્ગલે જં મંતે !’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘વાયુ-
કાણં ક્રુઢે’ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટો મન્તિ ? ‘વાડકાણ વા પરમાણુપોગ્ગલેણં ક્રુઢે’
વાયુકાયો વા પરમાણુપુદ્ગલેન સ્પૃષ્ટઃ ? હે મદન્ત ! વાયુના પરમાણુવ્યાપ્તઃ પર-
માણુના વા વાયુવ્યાપ્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘પરમાણુપોગ્ગલે વાડકાણં ક્રુઢે’ પરમાણુપુદ્ગલઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ
વ્યાપ્તો મધ્યે ક્ષિપ્ત ઇત્યર્થઃ । ‘નો વાડકાણ પરમાણુપોગ્ગલેણં ક્રુઢે’ નો વાયુકાયઃ
પરમાણુપુદ્ગલેન સ્પૃષ્ટઃ, વ્યાપ્તઃ મધ્યે ક્ષિપ્તઃ, વાયોર્મહત્ત્વાત્ પરમાણોશ્ચ નિષ્પ-
દેશત્વેનાતિસૂક્ષ્મતયા વ્યાપકત્વામાનાદિતિ । ‘દુપ્પણિણં જં મંતે ! સંધે વાડ-
કાણં ઇવં ચેદ’ ‘દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ વાયુકાયેન ઇવમેવ સ્પૃષ્ટો

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર ને એસા પૂછા હૈ કિ—પરમાણુપોગ્ગલે જં
મંતે૦ !’ હે મદન્ત ! જો પરમાણુપુદ્ગલ હૈ, વહ કયા વાયુકાય કે દ્વારા
સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ યા વાયુકાય પરમાણુપુદ્ગલ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? પરમાણુ
કે દ્વારા વાયુ વ્યાપ્ત હૈ યા વાયુ કે દ્વારા પરમાણુ વ્યાપ્ત હૈ એસા હસ
પ્રશ્ન-કા આશય હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ !
પરમાણુપુદ્ગલ વાયુકાય દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ—વ્યાપ્ત હોતા હૈ મધ્ય મેં
ક્ષિપ્ત હોતા હૈ પર વાયુકાય પરમાણુપુદ્ગલ સે વ્યાપ્ત નહીં હોતા હૈ મધ્ય
મેં ક્ષિપ્ત નહીં હોતા હૈ, ક્યોંકિ વાયુકાય મહાન હોતા હૈ ઓર પરમાણુ
દ્વાદિ પ્રદેશોં સે રહિત હોને કે કારણ અતિ સૂક્ષ્મ હોતા હૈ । હસ
કારણ વહ ઉસે વ્યાપ્ત નહીં કર સ્વકતા હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
પૂછતે હૈ । ‘દુપ્પણિણં મંતે ! સંધે૦’ હે મદન્ત ! જો સ્કન્ધ દ્વિપ્રદેશિક

ટીકાર્થ—આ સુત્રથી સૂત્રકારે એવું પૂછ્યું છે કે—“પરમાણુપોગ્ગલે જં
મંતે૦ !” હે ભગવન્ જો પરમાણુ પુદ્ગલ છે, તે વાયુકાયને સ્પર્શ કરી શકે છે ?
અથવા વાયુકાય તેને સ્પર્શ કરી શકે છે ? પરમાણુથી વાયુ વ્યાપ્ત છે ?
કે વાયુથી પરમાણુ વ્યાપ્ત છે ? એ રીતનો આ પ્રશ્નનો ભાવ છે. આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે —“ગોયમા !” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ
વાયુથી સ્પૃષ્ટ વ્યાપ્ત થાય છે. પણ વાયુકાય પરમાણુ પુદ્ગલથી વ્યાપ્ત થતા
નથી કેમ કે વાયુકાય મહાન હોય છે. અને પરમાણુ જે પ્રદેશ વિગેરેથી
રહિત હોવાથી અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. તેથી તે તેને વ્યાપ્ત કરી શકતા નથી
હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘દુપ્પણિણં જં મંતે !
સંધે૦’ હે ભગવન્ જે પ્રદેશવાળા જે સ્કન્ધ હોય છે, તે વાયુકાયથી વ્યાપ્ત
મ૦ ૨૮

વ્યાપ્તઃ કિં ચા વાયુકાયિકો દ્વિપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેનાવયવિના સ્પૃષ્ટઃ વ્યાપ્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—યથા પરમાણુપુદ્ગલેન વાયુકાયો ન વ્યાપ્તો ભવતિ પરમાણોઃ સૂક્ષ્મતયા વાયોઽવ મહત્વાત્ કિન્તુ મહતા વાયુના અલ્પીયાન્ પરમાણુવ્યાપ્તે તથા ઇમેઽપિ દ્વિપ્રદેશિકાવયવિનો વાયુકાયાપેક્ષયા સૂક્ષ્મત્વેન ન વાયુકાયો દ્વિપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેન વ્યાપ્યતે અપિતુ મહતા વાયુકાયેન અલ્પીયસો દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યૈવ વ્યાપ્તિર્ભવતિ, દૃશ્યતે ચ લોકેઽપિ મહતાઽલ્પીયસો વ્યાપનાત્ યથા પટૈર્ઘટસ્ય ન તુ ઘટેન પ્રાવૃત્ત પટસ્પાવૃત્તિરિતિભાવઃ । ‘એવં જાવ અસંલેજ્જપણસિ’ એવં યાવદસંલેયપ્રદેશિકઃ યથા દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવિષયે વાયુકાયવ્યાપ્તત્વવિષયકો વિચારઃ કૃતસ્તથૈવ અસંલેયાતપ્રદેશિકસ્કન્ધવિષયેઽપિ વિચારઃ કર્તવ્યો

હોતા હૈ વહ વાયુકાય કે દ્વારા વ્યાપ્ત હોતા હૈ યા વાયુકાય ડસકે દ્વારા વ્યાપ્ત હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર પરમાણુપુદ્ગલ દ્વારા વાયુકાય વ્યાપ્ત નહીં હો સકતા હૈં । ક્યૌંકિ વહ સૂક્ષ્મ હૈં ઓર વાયુકાય મહાન્ હૈં । અતઃ એસા સમજના ચાહિયે-કિ મહાન્ વાયુકાય દ્વારા અલ્પીયાન્ પરમાણુ હી વ્યાપ્ત હોતા હૈં ઓર એસી હી વાત દેખી જાતી હૈં । કિ લોક મેં જો મહાન્ હોતા હૈં વહ અપને સે છોટે કો વ્યાપ્ત કરનેવાળો હોતા હૈં જૈસે વસ્ત્ર કે દ્વારા ઘટ વ્યાપ્ત હો જાતા હૈં પર પસારા હુઆ વસ્ત્ર ઘટ કે દ્વારા વ્યાપ્ત નહીં હોતા । હસી પ્રકાર દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિષય મેં સમજના ચાહિયે । ‘એવં જાવ અસંલેજ્જપણસિ’ જિસ પ્રકાર સે દ્વિપ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધ કે વિષય મેં વાયુકાય દ્વારા વ્યાપ્ત હોને કા વિચાર કિયા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે અસંલેયાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ

થાય છે ? કે વાયુકાય તેનાથી વ્યાપ્ત થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જે રીતે પરમાણુ પુદ્ગલથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થતા નથી. કેમ કે તે સૂક્ષ્મ છે. અને વાયુકાય મહાન્ છે જેથી એમ જ સમજવું જોઈએ કે મહાન્ વાયુકાયથી અલ્પ એવા પરમાણુ જ વ્યાપ્ત થાય છે અને એવી જ રીતે જોવામાં આવે છે કે—જગતમાં જે મહાન્ હોય છે, તે પોતાનાથી નાનાને વ્યાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. જેમ કે વસ્ત્ર દ્વારા ઘડો વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. પરંતુ ફેલાવેલું વસ્ત્ર ઘડાથી વ્યાપ્ત થતું નથી. “એવં જાવ અસંલેજ્જપણસિ” જે પ્રશ્નથી જે પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં વાયુકાયથી વ્યાપ્ત હોવાના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેજ પ્રમાણે અસંલેયાત પ્રદેશવાળા સ્કંધને વાયુકાયથી વ્યાપ્ત

જ્ઞાતવ્યચ, યાવત્ અસંખ્યાતપ્રદેશિકોઽવયવી વાયુના વ્યાપ્યતે ન તુ કદાપિ અસંખ્યાતપ્રદેશિકાવયવિના વાયુકાયો વ્યાપ્યતે इति । અત્ર ત્રિપ્રદેશિકાદારમ્બ્ય દશપ્રદેશિકસંખ્યાતપ્રદેશિકાન્તસ્ય યાવત્પદેન ગ્રહણં ભવતિ । ‘અણંતપણસિણ ણં મંતે ! સંધે વાઝકાય પુચ્છા’ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ વાયુકાયઃ પૃચ્છા અર્થાત્ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ વાયુના વ્યાપ્યતે અથવા અનન્તપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેન વાયુ વ્યાપ્યતે इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતપણસિણ સંધે વાયુકાણં ફુડે’ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટો—વ્યાપ્તઃ મધ્યે નિક્ષિપ્તઃ ‘વાઝકાણ અણંતપણસિણ ણં સંધેણં સિયફુડે’ વાયુકાયઃ અનન્તપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેન સ્યાત્ સ્પૃષ્ટઃ ‘સિય નો ફુડે’ સ્યાત્ નો સ્પૃષ્ટઃ, અન-

નો વાયુકાય દ્વારા વ્યાપ્ત હોને કા વિચાર જાનનાં ચાહિયે યાવત્ અસંખ્યાતપ્રદેશી રૂપ અવયવી વાયુકાય કે દ્વારા વ્યાપ્ત તો હો જાતા હૈ પર વાયુકાય ઉસ અસંખ્યાતપ્રદેશી અવયવી દ્વારા વ્યાપ્ત નહીં હોતા હૈ । યહાં યાવત્પદ સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર કર દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ કા ગ્રહણ હુઆ’ હૈ । અણંતપણસિણ ણં મંતે ! સંધે વાઝ૦ પુચ્છા !’ હે મદન્ત ! જો સ્કન્ધ અનન્તપ્રદેશિક હોતા હૈ । ઉસકે દ્વારા વાયુકાય વ્યાપ્ત હોતા હૈ યા વાયુકાય કે દ્વારા વહ વ્યાપ્ત હોતા હૈ, ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! અનન્તપણસિણ સંધે૦’ હે ગૌતમ । જો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । વહ વાયુકાય કે દ્વારા વ્યાપ્ત હોતા હૈ મધ્ય મેં નિક્ષિપ્ત હોતા હૈ પર જો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈ ઉસકે દ્વારા વાયુકાય વ્યાપ્ત મી હોતા હૈ,

હોવાના સંબંધમાં વિચાર સમજી લેવો. યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી રૂપ અવયવી વાયુકાયથી તે વ્યાપ્ત થઈ જાય છે વાયુકાય તે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા અવયવીથી વ્યાપ્ત થતો નથી. અહિયાં યાવત્પદથી ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધથી આરંભીને દસ પ્રદેશવાળા સ્કંધ સુધી ગ્રહણ થયા છે. “અણંતપણસિણ ણં મંતે ! સંધે વાઝ પુચ્છા૦” હે ભગવન્ અનંત પ્રદેશવાળા જે સ્કંધ છે, તેનાથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થાય છે? અથવા વાયુકાયથી તે વ્યાપ્ત થાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ત્રણ કહે છે કે—‘ગોયમા ! અનંતપણસિણ સંધે૦’ હે ગૌતમ ! અનંત પ્રદેશવાળા જે સ્કંધો હોય છે, તે વાયુકાય દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. મધ્યમાં નિક્ષિપ્ત હોય છે. પરંતુ જે અનંતપ્રદેશી સ્કંધ છે, તેનાથી વાયુકાય વ્યાપ્ત થાય છે પણ ખરા. અને નથી પણ થતા. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે

અનન્તપ્રદેશિકેન સ્કન્ધેન સ્યાત્ સ્પૃષ્ટઃ સ્યાત્ નો સ્પૃષ્ટઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વાયુના વ્યાપ્યતે સૂક્ષ્મતરત્વાત્ સ્કન્ધસ્ય, વાયુકાયિકસ્તુ અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધેન સ્યાત્ વ્યાપ્તઃ સ્યાત્ ન વ્યાપ્તઃ કથમ્ ? કદાચિત્ વ્યાપ્તત્વં કદાચિદવ્યાપ્તત્વમિતિ, અત્રોચ્યતે, યદા વાયુકાયિકસ્કન્ધાપેક્ષયા અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મહાન્ ભવતિ તદા વાયુર્મહતાઽનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધેન વ્યાપ્યતે યદા તુ વાય્વાપેક્ષયા અસૌ અનન્તપ્રદેશિકો મહાન્ ન ભવતિ કિન્તુ અલ્પીયાનેવ ભવતિ તદા અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધેન વાયુકાયો ન વ્યાપ્તો ભવતિ ઇતિ અપેક્ષાવાદયાશ્રિત્ય સ્યાદ્ વ્યાપ્તઃ સ્યાદ્ અવ્યાપ્ત ઇતિ કથિતમ્ । ‘વત્થી ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે’ વસ્તિઃ સ્વહ મદન્ત ! વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ‘વાઝયાણ વત્થિણા ફુડે’ વાયુકાયો વા વસ્તિના સ્પૃષ્ટઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વત્થી-વાઝકાણં ફુડે’ વસ્તિઃ ઇતિઃ ‘મશક’ ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધઃ વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટો વ્યાપ્તઃ વાયુના સામસ્ત્યેન

और नहीं भी होता है । तात्पर्य इसका ऐसा है कि जब अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध सूक्ष्म होता है तब तो वह वायुकाय के द्वारा व्याप्त हो जाता है । परन्तु जब वायुकायिक रूप स्कन्ध अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा महान् नहीं होता है प्रत्युत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध ही महान् रहता है तब वह अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध द्वारा व्याप्त हो जाता है । इस प्रकार से अपेक्षावाद को आश्रित करके ‘सिय फुडे सिय णो फुडे’ ऐसा कहा गया है । ‘वत्थी णं मंते ! वाउकाएणं फुडे’ हे भदन्त ! वस्ती-मशक वायुकाय से स्पृष्ट होता है ? या ‘वाउयाए वत्थिणा फुडे’ वायुकाय मशक से स्पृष्ट होता है उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! वत्थी वायु-काएणं फुडे’ हे गौतम ! मशक वायुकाय से स्पृष्ट होता है । क्योंकि वायुकाय के द्वारा उसके जितने भी खिबर होते हैं, वे सब के सब

કે—જ્યારે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સૂક્ષ્મ હોય છે, ત્યારે તે વાયુકાયથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. પણ જ્યારે વાયુકાયિકરૂપ સ્કન્ધ અનંત પ્રદેશી સ્કંધથી મહાન્ હોતા નથી પરંતુ અનંત પ્રદેશી સ્કંધ જ મહાન્ રહે છે, ત્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ દ્વારા વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. અપ્રમાણેની અપેક્ષાવાદનો આશ્રય કરીને ‘સ્યાદ્ વ્યાપ્તઃ સ્યાદ્ અવ્યાપ્તઃ’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે. “વત્થી ણં મંતે ! વાઝકાણં ફુડે” હે ભગવન્ વસ્તી-મશક વાયુકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ? કે “વાઝકાણ વત્થિણા ફુડે” વાયુકાય મશકથી વ્યાપ્ત થાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! વત્થી વાઝકાણં ફુડે” હે ગૌતમ ! મશક વાયુકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, કેમ કે તેના જેટલા છિદ્રો છે, તે બધા જ

વસ્તિવિવરપરિપૂરણાત્ 'નો વાઝકાણ વત્થિળા ફુઢે' નો વાયુકાયો વસ્તિના સ્પૃષ્ઠો-
વ્યાપ્તઃ વસ્તે વાયુકાયસ્ય પરિત એવ સદ્ધાવાદિતિ ॥સૂ૦ ૨॥

ઇતઃ પૂર્વ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ નિરૂપિતાનિ તદનુ વર્ણાદિભિઃ તાન્યેવ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ
નિરૂપયન્નાહ—'અત્થિ ણં મંતે' इत्यादि ।

સૂલ્પ—અત્થિ ણં મંતે ! ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અહે
દઢ્વાઈં વન્નઓ કાલ—નીલ—લોહિય—હાલિદ—સુક્કિલાઈં, ગંધઓ
સુભિગંધાઈં, દુભિગંધાઈં, રસઓ તિત્ત—કઢુયકસાય—અંબિલ-
મહુરાઈં, ફાસઓ કક્કલ્હ—મઝય—ગરુય—લહુય—સીય—ઝસિળ—
નિદ્ધ—લુલ્લાઈં અન્નમન્નવદ્ધાઈં અન્નમન્નપુદ્ધાઈં જાવ અન્નમન્ન-
ઘડત્તાણ ચિટ્ઠંતિ ? હંતા અત્થિ એવં જાવ અહે સત્તમાણ । અત્થિ
ણં મંતે ! સોહમ્મસ્સ કપ્પસ્સ અહે એવંચેવ એવં જાવ ઈસિપ્પ-
મારાણ પુઢવીણ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! જાવ વિહરઈ । તણં
સમ્મણે ભગવં મહાવીરે રાયગિહાઓ નયરાઓ પઢિનિક્કલ્લમઈ
પઢિનિક્કલ્લમિત્તા વહિયા જણવયવિહારં વિહરઈ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—સન્તિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! અસ્યાઃ રત્નમમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અગ્રો દ્રવ્યાણિ
વર્ણતઃ કૃષ્ણનીલલોહિતહારિદ્રાશુક્લણિ, ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધીનિ દુરભિગન્ધીનિ,
રસતઃ તિત્તકઢુકકપાયામ્લમધુરાણિ, સ્પર્શતઃ કર્કશમૃદુકગુરુકલ્પુકશીતોષ્ણસ્નિ-
ગ્ધરુક્ષાણિ અન્યોન્યવદ્ધાણિ અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાણિ યાવત્ અન્યોન્યઘટતયા તિષ્ઠ-
ન્તિ ? હન્ત સન્તિ । એવં યાવદધ-સમ્મયાં સન્તિ સ્વલ્પ સૌધર્મસ્ય કલ્પસ્યાધઃ
એવમેવ એવં યાવત્ ઈપત્ પ્રાગમારાયાઃ પૃથિવ્યાઃ । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત !
યાવદ્વિહરતિ । તતઃ સ્વલ્પ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ રાજગૃહાન્નગરાત્ પ્રતિનિષ્ક્રા-
મતિ પ્રતિનિષ્ક્રામ્ય વહિઃ જનપદવિહારં વિહરતિ ॥સૂ૦ ૩॥

પૂરે ભરે હુણ રહતે હૈં । 'નો વાઝકાણ વત્થિળા ફુઢે' અતઃ જય એસી
વાત હૈ, તો મશક સે વાયુકાય સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । ક્યોંકિ મશક
કે ચારોં ઓર વાયુકાય કા સદ્ધાવ રહતા હૈ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

પૂરેપૂરા વાયુકાયથી ભરેલા રહે છે. "નો વાઝકાણ વત્થિળા ફુઢે" જેથી
મશકથી વાયુકાય સ્પૃષ્ટ થતો નથી. કેમ કે મશકની આદે બાજુ વાયુકાયનો
સદ્ધાવ રહે છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે !’ સન્તિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ‘હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, ‘અહે’ અધોભાગે ‘દઘ્વાઈં’ દ્રવ્યાણિ, યાનિ દ્રવ્યાણિ સ્વલ્પ ‘વન્નઓ કાલનીલલોહિયહાલિદ્ધસુક્કિલ્લાઈં’ વર્ણતઃ કૃષ્ણનીલલોહિતહારિદ્ધ-શુક્લાનિ-કૃષ્ણનીલલોહિતપીતશુક્લરૂપવન્તિ દ્રવ્યાણિ, તથા ‘ગંધઓ સુન્ધિમ-ગંધાઈં દુન્ધિમગંધાઈં’ ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધીનિ દુરભિગન્ધીનિ તથા ‘રસઓ તિત્ત-કઢુયકસાયઅંબિલમહુરાઈં’ રસતઃ તિત્તકઢુકપાયામ્લમધુરાણિ તિત્ત્વાદિ રસવન્તી-ત્યર્થઃ તથા, ‘ફાસઓ કક્કલ્લમઝયગરુયલહુયસીયઝસિણનિદ્ધલુક્કલાઈં’ સ્પર્શતઃ કર્કશમૃદુકગુરુકલ્પુકશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષાણિ યથોક્તસ્પર્શવિશિષ્ટાનિ તાનિ કિમ્

પુદ્ગલોં કા નિરૂપણ કિયા જા ચુકા હૈ । અબ ઉન્હીં પુદ્ગલોં કા વર્ણાદિગુણોં કો લેકર વર્ણન કિયા જાતા હૈ—

‘અત્થિ ણં મંતે હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘અત્થિ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ હૈ ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કૈ ‘અહે’ અધોભાગમેં એસે દ્રવ્ય જો ‘વન્નઓ કાલનીલ લોહિયહાલિદ્ધ સુક્કિલ્લાઈં’ વર્ણ સે કાલે હો, નીલે હો, લોહિત હો, પીલે હો ઓર સફેદ હો તથા ‘ગંધઓ’ ગંધ સે ‘સુન્ધિમગંધાઈં દુન્ધિમગંધાઈં’ સુરભિગં-ધવાલે હો એવં દુરભિગંધવાલે હો । ‘રસઓ’ રસ સે તિત્તકઢુયકસાય-‘અંબિલ મહુરાઈં’ તિત્ત, કઢુક, કપાય, અમ્લ એવં મધુર રસોપેત હો । ‘ફાસઓ’ સ્પર્શ સે ‘કક્કલ્લમઝયગરુયલહુયસીયઝસિણનિદ્ધ-

પુદ્ગલોં નિરૂપણ કરાઈ ગયું છે. હવે તે પુદ્ગલોના વર્ણાદિ ગુણોને લઈને વર્ણન કરવામાં આવે છે.

“અત્થિ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—
અત્થિ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ” હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથિવીના
“અહે” નીચેના ભાગમાં એવા દ્રવ્યો છે કે જે—“વર્ણઓ કાલનીલલોહિય
હાલિદ્ધસુક્કિલ્લાઈં” વર્ણથી કાળા હોય, નીલ હોય, લાલ હોય, પીળા હોય,
અને સફેદ હોય ? “ગંધઓ” અને ગંધથી “સુન્ધિમગંધાઈં દુન્ધિમગંધાઈં” સુરભિ
ગંધવાળા હોય કે દુરભિ ગંધ-દુર્ગંધવાળા હોય “રસઓ” રસથી “તિત્તકઢુ-
કસાય-અંબિલમહુરાઈં” તિત્ત તીખા-કઢુક-કડવા કપાય-તુરા અમ્લ-ખાટા અને
મધુર-મીઠા રસવાળા હોય “ફાસઓ” સ્પર્શથી “કક્કલ્લમઝયગરુયલહુય સીય-
ઝસિણનિદ્ધલુક્કલાઈં” કર્કશ, મૃદુ, ભારે લઘુ-હલકા ઠંઠા ઉષ્ણ-ગરમ, ચિકિષ્ણ

‘અન્નમન્નવદ્દાઈ’ અન્યોન્યવદ્ધાનિ ગાઢાશ્લેષતઃ પરસ્પરં સંવદ્ધાનિ ‘અન્નમન્નપુદ્ગાઈ’ અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાનિ સ્પર્શનામાત્રેણ સ્પર્શવિષયીભૂતાનિ ‘જાવ અન્નમન્નઘડત્તાઈ’ અન્યોન્યઘટતયા પરસ્પરસમુદાયરૂપસમ્બદ્ધતયા इह यावत्પદેન ‘અન્નમન્નઓ ગાઢાઈ’ અણમણ મિણેહપહિવદ્દાઈ’ અન્યોન્યાવગાઢાનિ એકક્ષેત્રાશ્રિતત્વાત્ પરસ્પરં લોલીભાવં પ્રાપ્તાનિ અન્યોન્યસ્નેહપ્રતિવદ્ધાનિ—ચિવક્ષણત્વેન પરસ્પરં શ્લિષ્ટાનિ इति संगृहीतं भवति । ‘ચિદ્દંતિ’ તિષ્ઠંતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘હંતા અત્થિ’ હન્ત સન્તિ હે ગૌતમ ! અસ્યા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અધોદેશે एतादृशविशेषणवन्ति द्रव्याणि सन्तीतिभावः ‘એવં જાવ અહે સત્તમાઈ’ એવં યાવત્ અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ વિષયેऽपि ज्ञातव्यम् पूर्वप्रकारेणैव यथोक्तविशेषणविशिष्टद्रव्याणां स्थितिविषये प्रश्नः पूर्वोक्तोत्तरप्रकारेणैव उत्तरमपि ज्ञातव्यमिति । ‘અત્થિ ણં મંતે ! સોહમ્મસ્સ કપ્પસ્સ અહે’ સન્તિ સ્વલ્લુ મદન્ત ! સૌધર્મસ્ય કલ્પસ્યાધઃ

લુગ્ગલાઈ’ કર્કશ, મૃદુ, ભારી, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ એવં રુક્ષ સ્પર્શવાલે હૈં કયા ‘અન્નમન્નવદ્દાઈ’ ગાઢાશ્લેષ સે પરસ્પર સંવદ્ધ હુઈ । ‘અન્નમન્નપુદ્ગાઈ’ પરસ્પર મેં સ્પૃષ્ટ હુઈ ‘જાવ અન્નમણઘડત્તાઈ’ યાવત્ પરસ્પર મેં સમુદાય રૂપ સે સમ્બદ્ધ હૈં કયા ? યહાં યાવત્પદ સે ‘અન્નમન્નઓગાઢાઈ અણમણસિણેહપહિવદ્દાઈ’ इन पदों का ग्रहण हुआ है । उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘हंता अत्थि’ हां, गौतम ! हँ इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे इन विशेषणों से विशिष्ट हुए द्रव्य हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमाई’ इसी प्रकार का कथन यावत् सप्तमी पृथिवी के विषय में भी जानना चाहिये अर्थात् पूर्वोक्त प्रकार से ही यथोक्त विशेषणविशिष्ट द्रव्यों की स्थिति के विषय में प्रश्न करना चाहिये, और पूर्वोक्त प्रकार से ही उत्तर भी समझ लेना चाहिये । ‘अत्थि णं मंते ! सोहम्मस्स

અને રૂક્ષ-લુગ્ગા સ્પર્શવાળા છે ? “અન્નમન્નવદ્દાઈ” ગાઢ બંધથી પરસ્પર બંધાઈને “અન્નમન્નપુદ્ગાઈ” અન્યોઅન્ય સ્પર્શાઈને “જાવ અન્નમન્નઘડત્તાઈ” યાવત્ પરસ્પર સમુદાય રૂપે બંધાયેલા છે ? અહિયાં યાવત્ પદથી “અન્નમન્ન ઓગાઢાઈ અન્નમન્નસિણેહપહિવદ્દાઈ” આ પદો અહિણુ થયા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—“હંતા અત્થિ” હા ગૌતમ ! તે પ્રમાણે છે. અર્થાત્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની નીચે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા દ્રવ્યો છે. “એવં જાવ અહે સત્તમાઈ” આ પ્રમાણેનું કથન અર્ધા યાવત્ સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ પ્રશ્ન કરવો જોઈએ. અને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ ઉત્તર પણ સમજી લેવો. “અત્થિ ણં મંતે !

દ્રવ્યાણિ વર્ણતઃ કૃષ્ણનીલલોહિતપીતશુક્લરૂપાવન્તિ, તથા ગન્ધતઃ સુગન્ધીનિ દુર્ગન્ધીનિ, રસતઃ તિક્તકટુકૃષાયામ્લમધુરવન્તિ, સ્પર્શતઃ કર્કશમૃદુગુરુલઘુશીતોષ્ણ-
સ્નિગ્ધરુક્ષાણિ અન્યોન્યસમ્બદ્ધેત્યાદિ વિશેષણવન્તિ તિષ્ઠન્તિ કિમ્ ? इति प्रश्नः,
મગવાનાહ—‘एवं चेव’ एवमेव रत्नप्रभासम्बन्धिद्रव्यमेव स्वीकारात्मकमुत्तरम् ‘एवं
जाव इसीपञ्चभाराए पुढवीए’ एवं यावत् ईषत् प्राग्भारायाः पृथिव्याः विषयेऽपि
सर्वमेव प्रश्नोत्तरादिकं ज्ञेयम् । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ’ तदेवं भदन्त !
तदेवं भदन्त ! यावद्विहरति हे भदन्त ! रत्नप्रभादिपृथिवीसम्बन्धिद्रव्यविषये यत्
देवाणुप्रियेण कथितम् तत् सर्वमेव सर्वथा सत्यमेव आसत्वाक्यस्य सर्वथा प्रमाण-
त्वादिति । एवं कथयित्वा यावन्नमस्कारं कृत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्

કપ્પસ્સ અહે’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મકરૂપ કે નીચે કૃષ્ણનીલાદિ વર્ણવાલે
સુરભિદુરભિ ગંધવાલે તિક્ત કટુ આદિ રસવાલે એવં કર્કશ, મૃદુ આદિ
સ્પર્શવાલે દ્રવ્ય અન્યોન્ય સંબદ્ધ આદિ વિશેષણો વાલે હૈં કયા ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં । ‘एवं चेव’ जैसा उत्तर रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे रहे
हुए द्रव्यों को स्वीकृति के रूप में दिया गया है वैसा ही उत्तर यहां पर
भी जानना चाहिये । ‘एवं जाव इसीपञ्चभाराए पुढवीए’ इसी प्रकार का
कथन यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी के विषय में भी कर लेना चाहिये ।
अर्थात् पूर्वोक्त रूपसे प्रश्न और पूर्वोक्त से ही उत्तर जानना चाहिये ।
‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ’ हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी आदि
के सम्बन्धी द्रव्य के विषय से जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब
ही आसत्वाक्य को सर्वथा प्रमाणभूत होने के कारण सत्य ही है

‘સાહમ્મસ્સ કપ્પસ્સ અહે’ હે ભગવન્ સૌધર્મ કલ્પની નીચે કાળા-નીલા વિ.
વર્ણવાળા સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા, તીખા, કડવા, વિગેરે રસોવાળા અને
કઠોર, મૃદુ-કેામળ વિગેરે સ્પર્શવાળા દ્રવ્યો પરસ્પરનાં સંબંધિત રીતે છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પણ કહે છે કે “एवं चेव” रत्नप्रभा पृथ्वीनी नीचे
रहेला द्रव्योना स्वीकार करवाમાં જે પ્રમાણેના ઉત્તર આપ્યો છે, તેજ
પ્રમાણેના ઉત્તર અહિયાં પણ સમજવો. “एवं जाव इसीपञ्चभाराए पुढवीए”
આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ ઈષત્ પ્રાગભારા પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ સમજ
લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારે પ્રશ્ન વાક્ય અને ઉત્તર વાક્ય સમજ લેવા

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ’ હે ભગવન્ રત્નપ્રભા પૃથ્વી
વિગેરેમાં રહેલા દ્રવ્યોના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે આપ
વાક્ય હોવાથી સર્વથા સત્ય જ છે. આપનું કથન પ્રમાણરૂપ હોવાથી યથાર્થ

विहरतीति । 'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः
'जाव बहिया जणवयविहारं विहरइ' यावत्-राजगृहनगरात् निर्गच्छति निर्गत्य
बहिः जनपदविहारं विहरतीति ॥ सू० ३ ॥

इतः पूर्वं पुद्गलद्रव्याणां निरूपणं कृतम्, अतः परमात्मस्वरूपद्रव्यधर्मविशेष-
णान् आत्मद्रव्यं च निरूपयन्नाह-‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियगामे नामं नयरे
होत्था वन्नओ दूइपलासए चेइए वन्नओ तत्थ णं वाणियगामे
नयरे सोमिले णामं माहणे परिवसइ अड्डे जाव अपरिभूए
रिउव्वेय० जाव सुपरिनिट्टिए पंचणहं खंडियसयाणं सयस्स
कुडुंबस्स आहेवच्चं जाव विहरइ तए णं समणे भगवं महावीरे
जाव समोसढे । जाव परिसा पज्जुवासइ, तए णं तस्स सोमि-
लस्स माहणस्स इमीसे कहाए लद्धट्टस्स समाणस्स अयमेया-
रूवे जाव समुपज्जित्था एवं खलु समणे णायपुत्ते पुवाणुपुविं
चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इहसांगए
जाव दूइपलासए चेइए अहाषडिरूवं जाव विहरइ । तं गच्छामि णं

इस प्रकार कहकर यावत् नमस्कार कर गौतम संघम और तप, से
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।
'तए णं समणे भगवं महावीरे०' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर
राजगृह नगर से निकले और निकल कर बाहर के देशों में विहार
करने लगे ॥ सू० ३ ॥

७ छे. आ प्रभाषे कडीने गौतम स्वामी प्रभुने वंदना नमस्कार करीने संघम
अने तपथी पोताना आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर
विराजमान थका गया. "तए णं समणे भगवं महावीरे०" ते पछी श्रमण
भगवान् महावीर स्वामी राजगृह नगरथी नीकणीने अन्यत्र अहारना
देशोमां विहार करवा लाग्या. ॥ सू. ३ ॥

समणस्स णायपुत्तस्स अंतियं पाउब्भवामि इमाइं च णं एया-
रूवाइं अट्टाइं जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि तं जइ मे से इमाइं
एयारूवाइं अट्टाइं जाव वागरणाइं वागरेहिइ ततो वंदीहामि
नमंसीहामि जाव पज्जुवासीहामि, अह मे से इमाइं एयारूवाइं
अट्टाइं जाव वागरणाइं नो वागरेहिइ तोणं एएहिं चेव अट्ठहिय
जाव वागरणेहिय निप्पट्ठपसिणवागरणं करेस्सामि त्तिकट्ठु एवं
संपेहेइ, संपेहेत्ता एहाए जाव सरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्ख-
मइं पडिनिक्खमित्ता पायविहारचारेणं एगेणं खंडियसएणं सद्धिं
संपरिवुडे वाणियगामं नयरे मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ णिग-
च्छित्ता जेणैव दूतिपलासए चेइए जेणैव समणे भगवं महावीरे
तेणैव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स
अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी जत्ता ते
भंते ! जवणिज्जं ते भंते !, अव्वाबाहं ते भंते ! फासुयविहारं
ते भंते ! सोमिला जत्ता वि मे जवणिज्जं पि मे अव्वाबाहं वि मे
फासुयविहारं पि मे । किं ते भंते ! जत्ता ? सोमिला जं मे
तवनियमसंजमसज्झाय झाणावस्सय माइएसु जोगेसु जयणा से
त्तं जत्ता । किं ते भंते ! जवणिज्जं ? सोमिला ! जवणिज्जं दुविहे
पन्नत्तं तं जहा इंदियजवणिज्जं च नो इंदियजवणिज्जं च । से किं
तं इंदियजवणिज्जं इंदियजवणिज्जं जं मे सोइंदियचक्खिदिय-
घाणिंदियजिब्भदियफासिंदियाइं निरूवहयाइं वसे वट्ठंति से
त्तं इंदियजवणिज्जं । से किं तं नो इंदियजवणिज्जं नो इंदिय-

जवणिजं जं मे कोहमाणमायालोभा वोच्छिन्ना नो उदीरेति
 से तं नो इंदियजवणिजं से तं जवणिजं । किं ते भंते !
 अवावाहं ? सोमिला ! जं मे वातियपित्तियसिभियसंनि-
 वाइया विविहा रोगायंका सरीरगया दोसा उवसंता नो उदी-
 रेति से तं अवावाहं । से किं तं भंते ! फासुयविहारं सोमिला !
 जन्नं आरामेसु उज्जाणेषु देवकुलेसु सभासु पवासु इत्थी पसु-
 पंडगविवज्जियासु वसहीसु फासुएसणिजं पीढफलगसेज्जा-
 संथारगं उवसंपज्जित्ता णं विहरामि से तं फासुयविहारं । सरि-
 सवया ते भदन्त ! किं भक्खेया अभक्खेया ? सोमिला ? सरि-
 सवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि । से केणट्ठेणं भंते ! एवं
 वुच्चइ सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि ? से नूणं ते
 सोमिला ! वंभन्नएसु नएसु दुविहा सरिसवया पन्नत्ता तं जहा
 मित्तसरिसवया य धन्नसरिसवया य । तत्थ णं जे ते मित्तसरि-
 सवया ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा सहजायया सहवड्ढियया
 सहपंसुकीलियया ते णं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया । तत्थ
 णं जे ते धन्नसरिसवया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सत्थपरि-
 णया य असत्थपरिणया य तत्थ णं जे ते असत्थपरिणया
 ते णं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया । तत्थ णं जे ते सत्थ
 परिणया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा एसणिज्जा य अणेसणि-
 ज्जा य । तत्थ णं जे ते अणेसणिज्जा ते समणाणं निग्गंथाणं
 अभक्खेया । तत्थ णं जे ते एसणिज्जा ते दुविहा पन्नत्ता तं

जहां जाइया य अजाइया य तत्थ णं जे ते अजाइया ते णं
 समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते जाइया ते दुविहा
 पन्नत्ता तं जहा लद्धा य अलद्धा य तत्थ णं जे ते अलद्धा ते
 समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते लद्धा ते णं
 समणाणं णिग्गंथाणं भक्खेया से तेणट्ठेणं सोमिला ! एवं बुच्चं
 जाव अभक्खेया वि । मासा ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया ?
 सोमिला ! मासा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि से केणट्ठेणं
 जाव अभक्खेया वि ? से नूणं ते सोमिला बंभन्नएसु नएसु
 दुविहा मासा पन्नत्ता तं जहा दव्वमासा य कालमासा य तत्थ
 णं जे ते कालमासा ते णं सावणादीया आसाढपज्जवसाणा
 दुवालसं पन्नत्ता तं जहा सावणए भद्वए आसोए कत्तिए
 मग्गसिरे पोसे माहे फग्गुणे चित्ते वइसाहे जेट्ठामूले आसाढे
 ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते दव्वमासा
 ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा अत्थमासा य धन्नमासा य तत्थ णं
 जे ते अत्थमासा ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सुवन्नमासा य
 रुव्वमासा य ते णं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे
 धणमासा ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा सत्थपरिणया य असत्थ-
 परिणया य एवं जहा धन्नसरिसवयां जाव से तेणट्ठेणं जाव
 अभक्खेया वि । कुलत्था ते भंते ! किं भक्खेया अभक्खेया ?
 सोमिला ! कुलत्था भक्खेया वि अभक्खेया वि । से केणट्ठेणं
 जाव अभक्खेया वि ? से नूणं सोमिला ! ते बंभन्नएसु नएसु

दुविहा कुलत्था पन्नत्ता तं जहा इत्थि कुलत्थाय धन्नकुलत्थाय
तत्थ णं जे ते इत्थि कुलत्था ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा कुल-
कन्नयाइ वा कुल वहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा ते णं समणाणं
णिग्गंथाणं अभक्खेया तत्थ णं जे ते धन्नकुलत्था एवं जहा
धन्नसरिसया से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि ॥सू० ४॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिज्यग्रामं नाम नगरमासीत्
वर्णकः, दूतीपलाशकं चैतयम् वर्णकः तत्र खलु वाणिज्यग्रामे नगरे सोमिलो नाम
ब्राह्मणः परिवसति आढ्यो यावत् अपरिभूतः ऋग्वेद० यावत् सुपरिनिष्ठितः
पञ्चानां खण्डिकशतानां स्वकस्य कुटुंबस्य आधिपत्यं यावद् विहरति । ततः खलु
श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् समवसूः यावत् परिषत् पयुपास्ते, ततः खलु
तस्य सोमिलस्य ब्राह्मणस्य एतस्याः कथाया लब्धार्थस्य सतः अयमेतावद्रूपो
यावत् समुत्पद्यत एवं खलु श्रमणो ज्ञातपुत्रः पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन्
सुखं सुखेन यावदिहागतः यावद् दूतीपलाशके चैत्ये यथाप्रतिरूपं यावद्विहरति,
तद्गच्छामि खलु श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्यान्तिके प्रादुर्भवामि इमान् खलु एतावद्रूपान्
अर्थान् यावद् व्याकरणानि प्रक्ष्यामि तत् यदि मे इमानेतावद्रूपान् अर्थान् यावद्
व्याकरणानि व्याकरिष्यति ततः खलु वन्दिष्ये नमस्यामि यावत् पयुपास्ये तत्
यदि मे स इमान् एतावद्रूपान् अर्थान् यावत् व्याकरणानि नो व्याकरिष्यति ततः
खलु एभिरेव अर्थैश्च यावद् व्याकरणैश्च निस्स्पष्टप्रश्नव्याकरणं करिष्यामीति
कृत्वा एवं संप्रेक्षते संप्रेक्ष्य स्नातो यावत् शरीरः स्वपृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रति
निष्क्रम्य पादविहारवारेण एकेन खण्डिकशतेन सार्द्धं संपरिवृतो वाणिज्यग्रामं
नगरं मध्यं मध्येन निर्गच्छति निर्गत्य यत्रैव दूतीपलाशकं चैत्यं यत्रैव श्रमणो
भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरा-
सन्ने स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवमवादीत् यात्रा ते भदन्त !
यापनीयं ते भदन्त !, अव्यावाधा ते भदन्त ! प्रासुकविहारः ते भदन्त !
सोमिल ! यात्रा अपि मे यापनीयमपि मे अव्यावाधोऽपि मे प्रासुकविहा-
रोऽपि मे । किं ते भदन्त ! यात्रा ? सोमिल ! यन्मे तपो नियमसंयमस्वा-
ध्यायध्यानावश्यकादिकेषु योगेषु यतना सा यात्रा । किं ते भदन्त ! यापनीयम्,
सोमिल ! यापनीयं द्विविधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा इन्द्रिययापनीयं च, नो इन्द्रिययापनीयं
च । अथ किं तत् इन्द्रिययापनीयम् ? सोमिल ! इन्द्रिययापनीयं यन्मे श्रोत्रेन्द्रिय

चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शनेन्द्रियाणि निरूपहतानि वशे वर्तन्ते तदेतत् इन्द्रिययापनीयम् । अथ किं तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, नो इन्द्रिययापनीयम् यन्मे क्रोधमानमायालोभाव्यवच्छिन्ना नो उदीरयन्ति तदेतत् नो इन्द्रिययापनीयम् । कस्ते भदन्त ! अव्यावाधः सोमिल ! यत् मे वातिकपैत्तिकशैलैष्मिकसास्त्रिपातिका विविधा रोगातङ्काः शरीरगता दोषा उपशान्ता नो उदीरयन्ति स एष अव्यावाधः । अथ कस्ते भदन्त ! प्रासुकविहारः ? सोमिल ! यत् खलु आरामेषु उद्यानेषु देवकुलेषु सभासु प्रपासु स्त्रीपशुपण्डकरहितासु वसतिषु प्रासुकैषणीयपीठफलकशय्यासंस्तारकमुयसंपद्य खलु विहरामि स एषः प्रासुकविहारः 'सरिसवया' (सर्षपकाः सदृशवयसः) ते भदन्त किं भक्ष्या अभक्ष्या सोमिल ! 'सरिसवया' मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते 'सरिसवया' मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि, तत् नूनं ते सोमिल ! ब्राह्मण्येषु नयेषु द्विविधाः 'सरिसवया' प्रज्ञप्ताः तद्यथा मित्रसरिसवया (सदृशवयसः) च धान्यसरिसवयाश्च (धान्यसर्षपाश्च) तत्र खलु ये मित्रसरिसवया ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा सहजाताश्च सहवर्द्धिताश्च सहपाण्डुकीडिताश्च ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः तत्र खलु ये धान्यसरिसवया (धान्यसर्षपा) ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा शस्त्रपरिणताश्चाशस्त्रपरिणताश्च तत्र खलु ये अशस्त्रपरिणतास्ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते शस्त्रपरिणताः ते द्विधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा एषणीयाश्चानेषणीयाश्च तत्र खलु ये अनेषणीयास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये एषणीयास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-याचिताश्चायाचिनाश्च तत्र खलु ये अयाचितास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये याचितास्ते द्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-लब्धाश्च अलब्धाश्च, तत्र खलु ये अलब्धास्ते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये लब्धास्ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानां भक्ष्याः, तत् तेनार्थेन सोमिल ! एवमुच्यते यावत् अभक्ष्या अपि । मासा ते भदन्त ! किं भक्ष्याः अभक्ष्याः, सोमिल ! मासा मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि तत्केनार्थेन यावत् अभक्ष्या अपि, तत् नूनं ते सोमिल ! ब्राह्मण्येषु नयेषु द्विविधाः मासा प्रज्ञप्ताः तद्यथा द्रव्यमासाः च कालमासाश्च तत्र खलु ये कालमासास्ते खलु श्रावणादिकाः अवाढपर्ववसानाः द्वादशाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा श्रावणभाद्रपदाश्विनकार्तिकमार्गशीर्षपौषमाघफाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाश्लेषापादाः, ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते द्रव्यमासाः ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः अर्थमासाः च धान्यमासाः च तत्र खलु ये ते अर्थमासास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा सुवर्णमासाः च रूप्यमासाः च ते खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः, तत्र खलु ये ते धान्यमासाः ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा शस्त्रपरिणताश्चाशस्त्रपरिणताश्च एवं यथा

ધાન્યસરિસવયા યાવત્ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ અમદ્યા અપિ । કુલત્યાસ્તે મદન્ત !
 ફિ મદ્યા અમદ્યા સોમિલ ! કુલત્યા મદ્યા અપિ, અમદ્યા અપિ તત્કેનાર્થેન
 યાવત્ અમદ્યા અપિ તત્ નૂનં સોમિલ ! તે બ્રાહ્મણ્યેષુ નયેષુ દ્વિવિધાઃ કુલત્યાઃ
 મજ્ઞસાઃ તથા સ્ત્રીકુલત્યા ચ ધાન્યકુલત્યા ચ, તત્ર સ્વલુ યાસ્તાઃ સ્ત્રીકુલત્યાઃ
 તાસ્ત્રિવિધાઃ મજ્ઞસાઃ તથા કુલકન્યકા વા કુલવધ્વો વા કુલમાતરો વા તાઃ સ્વલુ
 શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્ અમદ્યાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે ધાન્યકુલત્યા એવં યથા ધાન્ય-
 સરિસવયા તત્ તેનાર્થેન યાવત્ અમદ્યા અપિ ॥સૂ૦ ૪॥

ટીકા—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘વાણિય-
 ગામે નયરે હોત્યા’ વાણિજ્યગ્રામં નામ નગરમાસીત્ ‘વણ્ણઓ’ વર્ણકઃ—ચમ્પાપુરી-
 વત્ અસ્યાપિ નગરસ્ય વર્ણનં કર્તવ્યમ્ ‘દૂતીપલાસણ ચેઈણ’ દૂતિપલાશકમ્ ચૈત્ય-
 મુદ્યાનમાસીત્ इति ‘વણ્ણઓ’ વર્ણકઃ, પૂર્ણમદ્રચૈત્યવત્ દૂતિપલાશચૈત્યસ્યાપિ વર્ણનં

હસસે પહિલે પુદ્ગલદ્રવ્યોં કા નિરૂપણ ક્રિયા જા ચુકા હૈ । અબ પર-
 માત્મ સ્વરૂપદ્રવ્ય કે ધર્મવિશેષોં કા એવં આત્મદ્રવ્ય કા નિરૂપણ
 ક્રિયા જાતા હૈ । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા કલ્પનીય અકલ્પનીય કે વિષય મેં પ્રભુ
 ઓર સોમિલ કી વાતચીત કા વર્ણન ક્રિયા ગયા હૈ સો અબ હસી વિષય
 કો સ્પષ્ટ ક્રિયા જાતા । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ હસ કાલ મેં ઓર
 હસ સમય મેં ‘વાણિયગામે નયરે હોત્યા’ વાણિજ્યગ્રામ નામ કા નગર
 થા, ‘વણ્ણઓ’ હસકા વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર મેં વર્ણિત ચમ્પાનગરી કે
 જૈસા હી જાનના ચાહિયે । ‘દૂતીપલાસણ ચેઈણ’ હસ વાણિજ્યગ્રામનગર
 મેં દૂતીપલાશનામ કા ઉદ્યાન થા । ‘વણ્ણઓ’ હસકા મો વર્ણન ઔપપા-

પૂર્વેક્ત સૂત્રમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યોં નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું છે, હવે
 પરમાત્મ સ્વરૂપ દ્રવ્યના ધર્મ વિશેષનું અને આત્મદ્રવ્યનું નિરૂપણ
 કરવામાં આવે છે.—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં” इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી કલ્પનીય અને અકલ્પનીયના વિષયમાં પ્રભુ અને
 સોમિલ નામના બ્રાહ્મણ વચ્ચે જે સંવાદ થયો તેનું વર્ણન કરવામાં આવે
 છે.—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં” તે કાળે અને તે સમયે “વાણિય ગામે
 નયરે હોત્યા” વાણિજ્ય ગામ નામનું નગર હતું “વણ્ણઓ” તેનું વર્ણન
 ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલ ચમ્પાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું “દૂતીપલા
 સણ ચેઈણ” આ વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં દૂતિપલાશક એ નામનું ઉદ્યાન
 હતું “વણ્ણઓ” આ દૂતિપલાશ ઉદ્યાનનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં

કર્તવ્યમ્ 'તત્થ ણં વાણિયગામે નપરે' તત્ર સ્વલુ વાણિજ્યગ્રામે નગરે 'સોમિલે નામં માહણે પરિવસઈ' સોમિલો નામ બ્રાહ્મણઃ પરિવસતિ 'અહુ જાવ અપરિભૂ' આદ્યો યાવદ્ અપરિભૂતઃ અત્ર યાવત્ પદેન દીપ્તાદિવિશેષણાના સંગ્રહો ભવતિ ભગવતીસૂત્રસ્થ દ્વિતીયશતકપદ્મોદ્દેશવર્ણિતતુંગિકાનગરીસ્થશ્રાવકવત્ 'રિ-
 ઊવ્વેદં જાવ સુપરિનિટ્ટિ' ઋગ્વેદ યાવત્ પરિનિષ્ઠિતઃ સ્કન્દકવત્ અત્ર યાવત્પદેન યજુર્વેદાદિ વેદશિક્ષાકલ્પાદ્યનેકવિધાજ્ઞાદીનાં સંગ્રહો ભવતિ અત્ર સ્કન્દકપ્રકરણં સર્વમેવ અનુસ્મરણીયમ્ । 'પંચણ સ્વંહિયસયાણં' પચ્ચાનાં સ્વંહિકશતાનામ્ સ્વંહિકઃ શિષ્યઃ 'સયસ્સ કુહુંવસ્સ ય' સ્વરુસ્ય કુહુમ્બસ્ય ચ 'આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ' આધિપત્ય યાવત્પદેન 'પોરેવચ્ચં આણાર્હિસારસેણાવચ્ચં કારેમાણે' પૌર-

તિક સૂત્ર મેં વર્ણિત હુએ પૂર્ણ ભદ્ર ચૈત્ય ઉચ્ચાન કે હી જૈસા હૈ એસા સમજના
 ચાહિયે । 'તત્થ ણં વાણિકગામે' હસ વાણિજ્યગ્રામ નગરમેં 'સોમિલે-
 નામં' સોમિલ નામ કા બ્રાહ્મણ રહતા થા । 'અહુ જાવ અપરિભૂ' યહ
 આદ્ય યાવત્ અપરિભૂત થા યહાં યાવત્પદ સે દીપ્ત આદિ વિશેષણોં કા
 ગ્રહણ હુઆ હૈ । ભગવતી સૂત્રકે દ્વિતીય શતકકે પંચમ ઉદ્દેશક મેં વર્ણિત
 હુએ તુંગિકા નગરી મેં રહનેવાલે શ્રાવક કે જૈસા યહ થા તથા સ્કન્દક કે
 જૈસા 'રિઊવ્વેયં જાવ સુપરિનિટ્ટિ' યહ ઋગ્વેદ આદિ ચારોં વેદોં કા
 જ્ઞાતા થા વેદશિક્ષાકલ્પ આદિ અનેક પ્રકાર કે અજ્ઞોં કા જાનનેવાલા
 થા । હસકે વર્ણન મેં સ્કન્દક કા પ્રકરણ સબ હી યહાં લગા લેના
 ચાહિયે । 'પંચણ સ્વંહિયસયાણં' હસકે ૫૦૦ શિષ્ય થે સ્વંહિક શબ્દ
 કા અર્થ શિષ્ય હૈ । 'સયસ્સ કુહુંવસ્સ ય આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ' અતઃ

વર્ણવેલા પૂર્ણભદ્ર ઉચ્ચાન પ્રમાણે જ સમજવું "તત્થ ણં વાણિયગામે" આ
 વાણિજ્ય ગ્રામ નગરમાં "સોમિલે નામં" સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો
 "અહુ જાવ અપરિભૂ" તે આદ્ય-એટલે કે સંપત્તિવાળો હતો યાવત્
 અપરિભૂત-ખીજથી પરાજય ન પામે તેવો હતો. અહિયાં યાવત્ પદથી નીસ
 વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પાંચમા
 ઉદ્દેશમાં વર્ણવેલા તુંગિકા નગરીમાં રહેવાવાળા શ્રાવક જેવો તે સોમિલ
 બ્રાહ્મણ હતો. તેમજ સ્કંદકની જેમ તે "રિઊવ્વેય જાવ સુપરિનિટ્ટિ" તે રુગ્વેદ
 યજુર્વેદ સામવેદ અથર્વવેદ ચારે વેદનો બાણકાર હતો. તેમજ શિક્ષા, કલ્પ
 બ્યોતિષ વ્યાકરણ નિરૂપિત છંદ વિગેરે અનેક પ્રકારના અંગોને બાણવાળો
 હતો. તેનું વર્ણન સ્કંદકના વર્ણન પ્રમાણે સઘળું સમજવું. "પંચણ સ્વંહિય-
 સયાણં" તેને પાંચસો (૫૦૦) શિષ્યો હતા "સ્વંહિકા શબ્દનો અર્થ" શિષ્ય
 એ પ્રમાણે છે. "સયસ્સ કુહુવસ્સ ય આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ" તે સોમિલ

પત્યમ્ આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યં કારયન્ હતિગ્રાહ્યમ્ 'તદ્દેશં સમણે ભગવં મહાવીરે જાવ સમોસદે' તતઃ સ્વલુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્ સમવસ્યતઃ અત્ર યાવત્પદેન પૂર્વાનુપૂર્વ્યાચરન્ હત્યાદિ વિશેષાણાનાં સંગ્રહઃ 'જાવ પરિસા પજ્જુવાસહ' યાવત્ પરિષત્ પર્યુપાસતે અત્ર યાવત્પદેન પરિષત્સંમેલનાદિકાદીનાં સંગ્રહઃ વાણિજ્યગ્રામાત્ પરિષત્તિર્ગતા, ભગવતઃ ધર્મકથાં શ્રુત્વા પરિષત્ ભગવન્તં ત્રિવિધયા પર્યુપાસનયા પર્યુપાસતે હતિભાવઃ । 'તદ્દેશં તસ્સ સોમિલસ્સ માહણસ્સ' તતઃ સ્વલુ તસ્ય સોમિલસ્ય બ્રાહ્મણસ્ય 'ઈમીસે કહાણ લદ્ધહસ્સ સમાણસ્સ' એતસ્યાઃ કથાયાઃ લઘ્વાર્થસ્ય સતઃ 'અયમેયારુવે જાવ સમુપજ્જિત્થા' અયમેતાવદ્ભૂયો યાવત્ સમુપપદ્યત, અત્ર યાવત્પદેન આધ્યાત્મિકચિન્તિતઃ પ્રાર્થિતઃ કલ્પિતો મનોગતઃ સંકલ્પઃ, એતેષાં ગ્રહણં ભવતિ

यह उनका और अपने कुटुम्ब का आधिपत्य करता हुआ सुख से अपने समय को व्यतीत करता था यहां यावत्पद से 'पोरेवच्चं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे' इन पदों का संग्रह हुआ है । 'तद्देशं से समणे भगवं०' एक समय की बात है कि श्रमण भगवान् महावीर यहां पर पधारे यहां यावत्पद से 'पुब्बाणुपुर्व्वि चरन्' इत्यादि विशेषणों का संग्रह हुआ है । 'जाव परिसा पज्जुवासह' यावत् परिषदा ने उनकी पर्युपासना की यहां पर यावत्पद से 'परिषत्संमेलन आदि का ग्रहण हुआ है । वाणिज्यग्रामनगर से परिषदा निकली भगवान् ने धर्मकथा कही, धर्म-कथा को सुनकर के परिषदा ने भगवान् को तीन बार वंदन नमस्कार किया वंदना नमस्कार करके भगवान् की त्रिविध प्रकार से पर्युपासना की । 'तद्देशं तस्स सोमिलस्स०' जब सोमिल ब्राह्मण को यह बात मालूम हुई तो 'अयमेया०' उसके मनमें ऐसा विचार उत्पन्न

બ્રાહ્મણુ તે શિષ્યોનુ' અને પોતાના કુટુંબનુ' અધિપતિપણુ કરતો થકો સુખપૂર્વક પોતાનેા સમય વિતાવી રહ્યો હતો. અહિયાં યાવત્પદથી 'પોરવચ્ચં આણાઈસરસેનાવચ્ચં કરેમાણે' એ પદોનેા સંગ્રહ થયો છે. "તદ્દેશં સે સમણે ભગવં०". એક સમયે શ્રમણુ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા કરતા આ વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં પધાર્યા. અહિયાં યાવત્પદથી "પૂર્વાનુપૂર્વ્યા ચરન્" વિગેરે વિશેષણો ગ્રહણુ થયા છે. "જાવ પરિસા પજ્જુવાસહ" યાવત્ વાણિજ્ય ગ્રામ નગરની પરિષદા ભગવાનને વંદના કરવા નીકળી પ્રભુએ તેઓને ધર્મદેશના સાંભળાવી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદાએ ભગવાનને ત્રણવાર વંદના નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર કરીને ભગવાનની ત્રણ પ્રકારથી પર્યુપાસના કરી. 'તદ્દેશં તસ્સ સોમિલસ્સ०' તે પછી જ્યારે સોમિલ બ્રાહ્મણુને આ વાતની બાણુ થઈ ત્યારે 'અયમેયા०' તેના મનમાં એવો વિચાર થયો કે-અહિયાં યાવત્ પદથી

इति 'एवं खलु समणे णायपुत्ते' एवं खलु श्रमणो ज्ञातपुत्रः 'पुन्वाणुपुन्वि चरमाणे' पूर्वानुपूर्व्या चरन् तीर्थंकरपरम्परया गच्छन् 'गामाणुगामं दुइज्जमाणे' ग्रामानुगामं द्रवन् गच्छन्-मार्गस्थग्राममत्यक्त्वा गच्छन् इत्यर्थः 'सुहं सुहेणं जाव इह आगए' सुखं सुखेन यावत् इह आगतः अत्र यावत्पदेन 'विहरमाणे' इत्यस्य ग्रहणं भवति 'जाव दूतिपलासए चेइए' यावत्पदेन 'इह समोसढे' इत्यस्य संग्रहः 'अहापडिरुवं जाव विहरइ' यथाप्रतिरूपं यावत् विहरति अत्र यावत्पदेन अवग्रहं अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् इत्यस्य संग्रहः 'तं गच्छामि णं समणस्स णायपुत्तस्स' तद्गच्छामि खलु श्रमणस्य ज्ञातपुत्रस्य 'अंतियं पाउब्भवामि' अन्तिके

हुआ। 'यहां, यावत्पद से 'आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः' इन पदों का ग्रहण हुआ है। 'एवं खलु समणे णायपुत्ते पुन्वाणुपुन्वि चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इह आगए' पूर्वानुपूर्वी से तीर्थंकर परम्परा के अनुसार चलते हुए तथा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करते हुए सुखशाता पूर्वक यहां पर आये हुए हैं। यहां यावत्पद से 'विहरमाणे' इस पद से विहार करते करते यहां पर आये हुए हैं। और 'जाव दूतिपलासए चेइए समोसढे' यावत् दूतिपलाश वृक्ष में ठहरे हुए हैं। 'अहापडिरुवं जाव विहरइ' ठहरने को उन्होंने वहां के वनपालक से आज्ञा प्राप्त कर ली है-यहां यावत्पद से 'अवग्रहं अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तं गच्छामि णं समणस्स णायपुत्तस्स अंतियं पाउब्भवामि' तो मुझे उन

“आध्यात्मिकश्चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः, आ. ૫૬૭ કરાયા છે. “एवं खलु समणे णायपुत्ते पुन्वाणुपुन्वि” चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहं सुहेणं जाव इह आगए पूर्वानुपूर्व्या तीर्थंकरानी परंपरानुसार आसता आसता અને એક ગામથી બીજા ગામ સુધીનો વિહાર કરતાં કરતાં અનુપૂર્વક અહિયાં પધારેલ છે. અહિયાં યાવત્પદથી “વિહરમાણે” વિહાર કરતાં કરતાં એ પદ અહણ કરાયું છે. અને “જાવ દૂતિપલાસએ ચેઇએ સમોસઢે” યાવત્ દૂતિપલાશ ઉદ્યાનમાં બિરાજમાન છે. “જાવ પડિરુવં જાવ વિહરइ” તેઓએ ત્યાં રહેવા માટે ત્યાંના વનપાલની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને બિરાજમાન થયા છે, અહિયાં યાવત્પદથી “અવગ્રહં અવગ્રહ્ય સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્” આ ૫૬૭ કરાયા છે. “તં ગચ્છામિ ણં સમણસ્સ ણાયપુત્તસ્સ અંતિયં પાઉબ્ભવામિ” તો હું તે જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ ભગવાનની

प्रादुर्भवामि-उपतिष्ठामि 'इमां च णं एयारूवाइं अट्ठाइं' एतांश्च खलु-वक्ष्य-
माणान् यात्रायापनीयादीन् एतावद्रूपान् अर्थान् 'जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि'
यावद् व्याकरणानि प्रश्नान् प्रक्षयामि यावत्पदेन हेतून् कारणानि इति संग्रहः ।
अर्थादीन् प्रक्षयामीति भावः अत्र 'हेतुः' उपपत्तिमात्रदृष्टान्तविराधने कारणम्,
युक्तिरूपपत्तिस्तन्मात्रस्य कथनम् । 'तं जइ मे से इमां एयारूवाइं अट्ठाइं जाव
वागरणाइं' तद् यदि मे स इमान् एतावद्रूपान् अर्थान् यात्रायापनीयादीन् यावत्
व्याकरणानि अत्र यावत्पदेन हेतून् कारणानि इति संग्रहः 'वागरेहिंति' व्याकरि-
ष्यति प्रतिपादयिष्यति 'तओ णं वंदीहामि नमंसीहामि' ततः खलु वन्दिष्ये
नमस्यामि 'जाव पज्जुवासीहामि' यावत् पर्युपासिष्ये अत्र यावत्पदेन सत्करि-
ष्यामि सम्मानयिष्यामि कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्यं विनयेन इत्येषां संग्रहः ।
'अह मे से इमां एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं' अथ मे स

श्रमण ज्ञातपुत्र के समीप चलना चाहिये और चलकर 'इमां च णं
एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं पुच्छिस्सामि' उनसे इन यात्रा यापनीय
आदि प्रश्नों को पूछना चाहिये । यहां यावत्पद से 'हेतून् कारणानि'
इन पदों का संग्रह हुआ है । 'तं जइ मे इमां एयारूवाइं अट्ठाइं जाव
वागरणाइं वागरेहिंति' यदि वे मेरे इन अर्थों का यात्रा यापनीय आदिकों
का तथा व्याकरणों का प्रश्नों का यावत् हेतुओं का एवं कारणों का
अच्छे प्रकार से उत्तर दे देंगे तो मैं उनको वन्दना करूंगा, उन्हें
नमस्कार करूंगा । 'जाव पज्जुवासीहामि' यावत् उनकी पर्युपासना करूंगा
यहां यावत् पद से 'सत्करिष्यामि सम्मानयिष्यामि कल्याणं मंगलं
दैवतं चैत्यं विनयेन' इन पदों का संग्रह हुआ है । 'अह मे से इमां
एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं णो वागरेहिंति' और यदि वे मेरे इन

पासे लेऊं तेमज्ज जइने "इमां च णं एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं
पुच्छिस्सामि" तेओने आ यात्रा यापनीय विगेरे स'णधी प्रश्नो पूछवा लेधओ.
अडियां यावत्पदधी "हेतून् कारणानि" आ पढेने स अइ थये छे "तं जइ
मे इमां एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं वागरेहिंति" ले तेओ भारा
आ यात्रा यापनीय विगेरेनुं तेम ज्जणीअ प्रश्नोने यावत् हेतुओ अने
अने कारणोने यथार्थ उत्तर आपसे तो हूं तेमने वन्दना करीश
तेमने नमस्कार करीश "जाव पज्जुवासीहामि" यावत् तेओनी
पर्युपासना करीश अडिं यावत् शब्दधी 'सत्करिष्यामि सम्मानयिष्यामि
कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्यं विनयेन' आ पढे अइए करीश छे. 'अह मे से इमां
एयारूवाइं अट्ठाइं जाव वागरणाइं णो वागरेहिंति' अने ले तेओ भारा आ

इमां एतावदूपां अर्थान् यात्रायापनीयादीन् यावत् हेतून् कारणानि
 व्याकरणानि परमज्ञस्योत्तररूपाणि 'णो वागरेहि' नो व्याकरिष्यति अथ
 प्रश्नात्तरे यदि सदीयप्रश्नानाम् उत्तरं नो दास्यतीत्यर्थः 'तओ णं' ततः
 खलु 'एएहि चैव अट्टेहिय जाव वागरेणहिय' एमिरेव अर्थेऽव यावद् व्याकरणैश्च
 निष्पृष्टप्रश्नव्याकरणं पृष्टप्रश्नोत्तरप्रतिपादनाभावयुक्तं निरुत्तरमित्यर्थः करि-
 ष्यामि 'इति कहु एवं संपेहेइ' इति कृत्वा एवं संप्रेक्ष्यते विचारयति । 'संपेहेत्ता'
 संप्रेक्ष्य-विचार्य 'ण्हाए' स्नातः 'जाव सरीरे' यावत् शरीरे अत्र यावत्पदेन कृत-
 बलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः इति संयोज-
 नीयम् । एतादृशः सन् 'साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' स्वात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति
 स्वगृहात् भगवतः पाश्वे गमनाय निर्गच्छतीत्यर्थः 'पडिनिक्खमिता' प्रतिनि-

यात्रा यापनीय आदि अर्थों का तथा और भी कृत प्रश्नों का समुचित-
 रूप से उत्तर नहीं देंगे—'तओ णं एएहि चैव अट्टेहि य जाव वागरेणहि'
 तो मैं इन्हीं अर्थों से यावत् कृत प्रश्नों से उन्हें निरुत्तर कर दूंगा ।
 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार से उसने विचार किया 'संपेहेत्ता ण्हाए' विचार
 करके बाद में उसने स्नान किया 'जाव सरीरे साओ०' काक आदि को
 अन्नादिका भागरूप बलिकर्म किया, दुःस्वप्न विघातक कौतुकमङ्गरूप
 प्रायश्चित्त किया और बहुमूल्यवाले अल्प आभरणों से अपने शरीर को
 अलंकृत किया । इस प्रकार से सजधजकर वह फिर वह अपने घर से
 बाहर निकला और निकल कर 'पायविहारचारेण०' वह पैदल ही १००
 विद्यार्थियों को साथ लेकर भगवान् के पास जाने के लिये ठीक वाणि-
 ज्यग्राम नगर के बीचोंबीच से होता हुआ चला । 'णिग्गच्छिता०'

यात्रा यापनीय-विगेरे अर्थानो तेम ज पीण कदेव प्रश्नानो उत्तर नहीं
 आये तो 'तओ णं एएहि चैव अट्टेहि य जाव वागरेणहि०' हुं तेओने आ
 अर्थोथी यावत् अन्य प्रश्नोथी तेओने निरुत्तर करी दइश आ रीते तेओ
 विचार कर्यो 'संपेहेत्ता ण्हाए' आ रीते विचार करीने तेओ स्नान कथुं
 'जाव सरीरे साओ०' कागडा विगेरे पक्षीओने अन्ननो लाग आपवा इय
 अलि कर्म कथुं दुःस्वप्नना नाश करवा इय भंगल इय प्रायश्चित्त कथुं
 अने लारमां हलका तथा कीमतमां अधिक ओवा कीमती आभूषणो पोते
 धारणुं कर्या आ रीते सज्ज थईने ते पोताना घरनी अडार नीकल्यो
 अडार नीकणीने 'पायविहारचारेण०' पगपाणो ज ओकसो विद्यार्थीओने साथे
 लईने भगवाननी समीपे जवा माटे वाणिज्य ग्राम नगरना वओवाअयना
 रस्तेथी नीकल्यो 'णिग्गच्छिता०' अडार नीकणीने जयां हूतिपलाश उद्यान हउं

‘પાયવિહારચારેણ’ પાદવિહારચારેણ પદ્મધામેવ ન તુ શકટાદિનેત્યર્થઃ
 ‘એગેણં સ્વંડિયસણં સદ્ધિં સંપરિવુટે’ એકેન સ્વંડિતશતેન શિષ્યશતે-
 નેત્યર્થઃ સાર્થં સંપરિવૃત્તો યુક્ત ઇત્યર્થઃ ‘વાણિયગામં નયરં મજ્ઞં
 મજ્ઞેણં-ગિગચ્છહ’ વાણિજ્યગ્રામં નગરં વાણિજ્યગ્રામાદ્ નગરાદિત્યર્થઃ મધ્યં
 મધ્યેન નિર્ગચ્છતિ ‘ગિગચ્છિત્તા’ નિર્ગત્ય ‘જેણેવ દૂર્હપલાસણં ચેદ્દણં’ યત્રૈવ દૂતી-
 પલાશનામકં ચૈત્યમ્-ઉદ્યાનમ્ ‘જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે’ યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્
 મહાવીરઃ ‘તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ ‘ઉવાગચ્છિત્તા’ ઉપાગત્ય ‘સમણ-
 સ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ’ શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘અદૂરસામંતે ઠિચ્ચા’
 અદૂરાસન્ને સ્થિત્વા નાતિદૂરે નાતિસમીપે ઉચિતસ્થાને સ્થિત્વા ઇત્યર્થઃ ‘સમણં
 ભગવં મહાવીરં एवं વયાસી’ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરમ્ એવમ્-વક્ષ્યમાણમ્ યાપની-
 યાદિવિષયકં પ્રશ્નવાક્યમ્ અવાદીત્-ઉક્તવાન્ । કિમુક્તવાન્ સોમિલો ભગવન્તં ?
 તત્રાહ-‘જત્તા તે’ ઇત્યાદિ । ‘જત્તા તે મંતે !’ યાત્રા તે ભદન્ત ! ‘જવણિજ્જં તે

ચલંકર વહ વહાં પહુંચા કિ જહાં દૂતિપાલાશ ચૈત્ય મેં શ્રમણ ભગવાન્
 મહાવીર વિરાજમાન થે ‘ઉવાગચ્છિત્તાં’ વહાં પહુંચ કર વહ ‘સમણસ્સં’
 શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સે કુછ થોડી સી દૂર પર ચડા હો ગયા, વહાં
 ચડે હોકર ઉસને ‘સમણં ભગવં મહાવીરં एवं વયાસી’ શ્રમણ ભગવાન્
 વીર સે એસા પૂછા ‘જત્તા તે મંતે !’ હે ભદન્ત ! આપકે યાત્રા હૈ યા
 નહીં ? ‘જવણિજ્જં તે મંતે !’ હે ભદન્ત ! આપકે યાપનીય હૈ યા નહીં ?
 ‘અવ્વાવાહં તે મંતે !’ હે ભદન્ત ! આપકે અવ્યાબાધ હૈ યા નહીં ? ‘ફાસુ-
 યવિહારં તે મંતે !’ હે ભદન્ત ! આપકે પ્રાસુક વિહાર હૈ યા નહીં ?
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-‘સોમિલા ! જત્તા પિ મે’ હે સોમિલ । સંયમરૂપ
 યોગો મેં જો મેરી પ્રવૃત્તિ હૈ વહી મેરી યાત્રા હૈ । ‘જવણિજ્જં ચ મે’

અને તેમાં જ્યાં આગળ લગવાન્ મહાવીર સ્વામી ગિરાજમાન હતા ત્યાં તે
 પહોંચ્યો. ‘ઉવાગચ્છિત્તાં’ ત્યાં તે પહોંચીને તે ‘સમણસ્સ’ શ્રમણુ લગવાન્
 મહાવીરથી થોડે જ દૂર તે ઉભો રહી ગયો. ત્યાં ઉભા રહીને તેણે ‘સમણં
 ભગવં મહાવીરં એવ વયાસી’ શ્રમણુ લગવાન્ મહાવીર સ્વામીને આ પ્રમાણે
 પૂછ્યું—‘જત્તા તે મંતે ! હે ભગવન્ આપને યાત્રા છે કે નહીં ? ‘જવણિજ્જં તે
 મંતે !’ આપને યાપનીય છે કે નહીં ? ‘અવ્વાવાહં તે મંતે ! હે ભગવન્ આપ
 નામાં અવ્યાબાધ છે કે નહીં ? ‘ફાસુયવિહારં તે મંતે !’ હે ભગવન્ આપને
 પ્રાસુક વિહાર છે કે નહીં ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રશ્નને કહ્યું કે-સોમિલા !
 જત્તા વિ મે’ હે સોમિલ સંયમ યોગોમાં મારી પ્રવૃત્તિ છે, તે મારી યાત્રા
 છે. ‘જવણિજ્જં ચ મે’ મોક્ષમાર્ગમાં જવાવાળા પુરુષોને ભાથાની જેમ કામ

મંતે !' યાપનીયં તે મદન્ત ! 'અવ્યાવાહં તે મંતે !' અવ્યાવાધઃ તે મદન્ત !
 'પ્રાસુકવિહારં તે મંતે !' પ્રાસુકવિહારસ્તે મદન્ત ! હે મદન્ત !
 તે તવ યાત્રા યાપનીયાવ્યાવાધપ્રાસુકવિહારાદિકમસ્તિ નવેતિ પ્રેક્ષન્ ;
 ભગવાનાહ—'સોમિલા' इत्यादि । 'સોમિલા' હે સોમિલ ! 'જત્તા વિ મે' મમ યાત્રાપિ
 વિદ્યતે યાનં યાત્રા સંયમયોગેષુ પ્રવૃત્તિઃ તથા ચ સંયમયોગેષુ પ્રવૃત્તિરૂપા યાત્રાપિ
 મમ વિદ્યતે એવેતિ સ્વીકારાત્મકં ભગવત્ ઉત્તરમ્ । 'જવણિજ્જં પિ મે' યાપનીયમપિ
 મે' હે સોમિલ ! યાપનીયમપિ મમ વિદ્યતે એવ, યાપનીયં નામ મોક્ષમાર્ગે ગચ્છતી
 પાથેય ઇવ પ્રયોજક ઇન્દ્રિયવશ્યત્વાદિરૂપો ધર્મવિશેષઃ સં ચ પરિત્યક્તસંસારસ્ય
 શિવં પ્રતિ પ્રસ્થિતસ્ય મમાપિ આવશ્યકમેવ અતો યાપનીયમપિ મમ વિદ્યતે એવેત્ય-
 ત્રાપિ સ્વીકારાત્મકમેવ ઉત્તરમ્ । 'અવ્યાવાહં પિ મે' અવ્યાવાધોઽપિ મે અવ્યા-
 વાધઃ—શરીરવાધાનામભાવરૂપઃ સોઽપિ મમ વિદ્યતે એવેતિ । 'પ્રાસુકવિહારં પિ
 મે' પ્રાસુકવિહારોઽપિ મે નિર્જીવવસતિવાસરૂપો વિહારઃ પ્રાસુકવિહારઃ સોઽપિ
 મમ વિદ્યતે એવેતિભાવઃ । પુનઃ સોમિલઃ પૃચ્છતિ—'કિં તે મંતે ! જત્તા' કા તે મદન્ત !

મોક્ષ માર્ગે મેં ગમન કરનેવાલે મનુષ્યોં કો કહેવા કે જૈસાં કામ આને-
 વાલે ઇન્દ્રિયોં કો વશ મેં રાખનેરૂપ જો ધર્મવિશેષ હૈ વહ યાપનીય હૈ
 એસા યહ યાપનીયરૂપ ધર્મવિશેષ મુક્ત મેં હૈ હી ક્યોંકિ
 મેં સંસાર કો છોડકર શિવમુક્તિ કે પ્રતિ પ્રસ્થિત હુઆ હૂં અતઃ વહ
 મુક્તે આવશ્યક હૈ । 'અવ્યાવાહં પિ મે' શરીર મેં કિસી બી પ્રકાર કી
 વાધા કા સજ્જાવ ન હોને સે મુક્ત મેં અવ્યાવાધરૂપ ધર્મ બી હૈ હી 'પ્રાસુ-
 કવિહારં પિ મે' નિર્જીવવસતિ મેં રહને કા નામ પ્રાસુક વિહાર હૈ એસા
 વહ પ્રાસુકવિહાર બી મેરા હોના હૈ । હસ પ્રકાર કે ચે ઉત્તર પ્રભુને
 સોમિલ કો સ્વીકારાત્મક હી દિયે હૈ । અથ સોમિલ પ્રભુ સે એસા પૂછતા
 હૈ—કિં તે મંતે ! જત્તા' હે મદન્ત ! હસ આપકી યાત્રા કા કયા સ્વરૂપ

આવ્યાવાહું ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવારૂપ જે ધર્મવિશેષ છે, તે યાપનીય છે એવો
 આ યાપનીય ધર્મવિશેષ મારામાં છે જે કારણ કે મેં સંસારને છોડીને મુક્તિના
 માર્ગ પ્રત્યે પ્રસ્થાન કર્યું છે. તેથી તે મને આવશ્યક છે. 'અવ્યાવાહં પિ મે'
 શરીરમાં કોઈપણ જાતની વાધા ન હોવાથી મારામાં અવ્યાવાધપણું પણ છે
 જે 'પ્રાસુકવિહારં પિ મે' નિર્જીવ વસતિમાં રહેવું તેનું નામ પ્રાસુક વિહાર છે.
 એવો તે પ્રાસુક વિહાર પણ મારો થતો જે રહે છે. એ રીતે સોમિલ પ્રાક્ષણ
 ના તમામ પ્રશ્નોનો ઉત્તર ભગવાને સ્વીકાર રૂપે આપ્યો છે. પ્રભુને એ
 પ્રમાણે ઉત્તર સાંભળીને તે સોમિલ પ્રાક્ષણ કરીથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે
 છે કે—'કિં તં મંતે ! જત્તા' હે ભગવન્ તે આપની યાત્રાનું શું સ્વરૂપ છે ?

યાત્રા હે ભદન્ત ! કિં સ્વરૂપા તવ યાત્રા ? ભગવાન્નાહ-‘સોમિલા’ હે સોમિલ ! ‘જં મે તવનિયમસંજમસઙ્ગાયજ્ઞાણાવસ્સયમાહણસુ જોણસુ જયણા સે ત્તં જત્તા’ યન્મે તપો નિયમસંયમસ્વાધ્યાયધ્યાનાવશ્યકાદિષુ યોગેષુ યતના સા ણા યાત્રા તત્ર તપોઽનશનાદિ દ્વાદશવિધમ્, નિયમાસ્તદ્વિષયા અભિગ્રહવિશેષાઃ યથા ણતા-વૃત્તપઃ સ્વાધ્યાયવૈયાવૃત્ત્યાદિ મયા અવશ્યં કર્તવ્યમિત્યાદિરૂપાઃ । સંયમઃ-પૃથિવી-કાયાદિ સપ્તદશવિધઃ, સ્વાધ્યાયઃ ધર્મકથાદિઃ, ધ્યાનં-ધર્મધ્યાનાદિઃ આવશ્યકં પદ્મવિધમ્, યદ્યપિ ણતેષુ તપઃ પ્રભૃતિષુ ભગવતસ્તદાનીં વિશેષતો ન કશ્ચિદપિ સંભવતિ તથાપિ તપઃ પ્રભૃતીનામ્ તત્ફલસદ્ભાવાત્ તપઃ પ્રભૃતિકમસ્તી-

હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘સોમિલા ! જં મે તવનિયમસંજમસઙ્ગાય-જ્ઞાણાવસ્સયમાહણસુ જોણસુ જયણા સે ત્તં જત્તા’ હે સોમિલ ! તપ, નિયમ, સંયમ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન ઓર આવશ્યક આદિ યોગો મેં જો યતના હૈ અનશન આદિ કે ભેદ સે તપ ૧૨ પ્રકાર કા હૈ તપ કી વૃદ્ધિ કરનેવાલે યા તપમેં સહારા પહુંચાનેવાલે જો અભિગ્રહ વિશેષ હૈં વે નિયમ હૈં જૈસે હતના તપ, સ્વાધ્યાય વૈયાવૃત્ત્ય આદિ મુજે હતને સમય તક અવશ્ય કરના ચાહિયે । પૃથિવીકાયાદિકોં કી રક્ષા કરને રૂપ સંયમ ૧૭ પ્રકાર હૈ ધર્મકથા આદિ કરના સ્વાધ્યાય હૈ ધર્મધ્યાન આદિ ધ્યાન હૈં સમતા વન્દના આદિ કે ભેદ સે આવશ્યક ૬ પ્રકાર કા હૈ યદ્યપિ ભગવાન્ કે તપ આદિકોં મેં હસ સમય કુછ ભી વિશેષરૂપ સે સંભવિત નહીં હોતા હૈ ફિર ભી તપ આદિકોં મેં વિશેષફલ કા સદ્ભાવ હોને સે તપ આદિ

તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે--‘સોમિલા જ મે તવનિયમસંજમસઙ્ગાય જ્ઞાણાવસ્સ યમાહણસુ જોણસુ જયણા સે ત્તં જત્તા’ હે સોમિલ તપ નિયમ સંયમ સ્વાધ્યાય ધ્યાન અને આવશ્યક વિગેરે યોગોમાં જે યતના છે, તેજ યાત્રા છે. અનશન વિગેરેના લેદથી તપ ૧૨ ખાર પ્રકારનું છે. તપ વધારવાવાળું અથવા તપમાં સહાયતા પહોંચાડનાર જે અભિગ્રહ વિશેષ છે, તે નિયમ છે. જેમ કે આટલું તપ, સ્વાધ્યાય કે વૈયાવૃત્ત્ય વિગેરે મારે અમુક સમય સુધીમાં કરી જ લેવું જોઈએ. પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોની રક્ષા કરવા રૂપ સંયમ ૧૭ સત્તર પ્રકારનો છે. ધર્મકથા ત્રિ. કરવું તે સ્વાધ્યાય છે. ધર્મધ્યાન વિગેરે ધ્યાન છે. સમતા, વન્દના વિગેરેના લેદથી આવશ્યક છ ૬ પ્રકારનું છે જે કે ભગવાન્ના તપ વિગેરેમાં તે સમયે કાંઈ પણ વિશેષ રૂપથી સંભવિત થતું નથી તોપણ તપ વિગેરેમાં વિશેષ ફળનો સદ્ભાવ હોવાથી તપ વિગેરે છે, તેમ સમજવું

ત્યવગન્તવ્યમિત્યાદિ યોગેષુ ચતુર્થા પ્રવૃત્તિઃ, एषा सा यात्रा, तपः प्रवृत्तिषु प्रवृत्तिरूपैव मय यात्रा इति भावः । 'किं ते भन्ते ! जवणिज्जं' किं ते भदन्त ! यापनीयं यापनीयं किमाकारकं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'सोमिला' हे सोमिल ! 'जवणिज्जे दुविहे पन्नत्ते' यापनीयं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, प्रकारभेदमेव दर्शयति—'तं जहा' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा 'इंदियजवणिज्जे य नो इंदियजवणिज्जे य' इन्द्रिययापनीयं च नो इन्द्रिययापनीयं च इन्द्रियविषयकं यापनीयम्—वश्यत्वमिन्द्रिययापनीयम् नो इन्द्रियविषयकं यापनीयं वश्यत्वम् नो इन्द्रिययापनीयम् किन्तु प्रकृते नो शब्दस्य मिश्रार्थकत्वात् इन्द्रियैर्मिश्रा नो इन्द्रियाः, अथवा नो शब्दः सहार्थकस्तेन इन्द्रियाणां सहचरिता इति नो इन्द्रियाः क्रोधादिलोभान्ताः कषायाः, तद्विषयकं वश्यत्वम् नो इन्द्रिययापनीयम् 'से किं तं इंदियजवणिज्जं' अथ किं तत् इन्द्रिययापनीयम् हे भदन्त ! तद्

हैं ऐसा जानाना चाहिये अतः तप नियम आदिकों में जो मेरी प्रवृत्ति है वही यह मेरी यात्रा है । अब सोमिल प्रभु से ऐसा पूछता है हे भदन्त ! 'किं ते भन्ते जवणिज्जं' आपका यापनीय क्या है ? अर्थात् यापनीय का क्या स्वरूप है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'सोमिला ! दुविहे जवणिज्जे०' हे सोमिल ! यापनीय दो प्रकार का कहा गया है एक इन्द्रिय यापनीय और दूसरा नो इन्द्रिययापनीय इन्द्रियों को वश में रखना यह इन्द्रिय यापनीय है नो इन्द्रिय को वश में रखना यह नो इन्द्रिय यापनीय है यहां जो नो शब्द मिश्रार्थक है इन्द्रियों से मिश्र जो हैं वे नो इन्द्रिय हैं अथवा नो शब्द साहार्थक है । इससे इन्द्रियों से सहचरित जो हैं वे नो इन्द्रिय हैं । ऐसी ये क्रोधादि लोभान्त कषाये हैं, इन्हें वश में करना नो इन्द्रिय यापनीय है । 'से किं तं इंदियजव-

જોઈએ. તેથી તપ નિયમ વિગેરેમાં મારી જે પ્રવૃત્તિ છે તેજ મારી યાત્રા છે. ફરીથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ 'કિં તે જવ-
ણિજ્જં' આપતું યાપનીય શું છે ? અર્થાત્ યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'સોમિલા ! દુવિહે જવણિજ્જે०' હે સોમિલ યાપનીય બે પ્રકારનું કહ્યું છે. એક ઇન્દ્રિય યાપનીય અને બીજું નોઇન્દ્રિય યાપનીય. ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી તે ઇન્દ્રિય યાપનીય છે. નો ઇન્દ્રિયને વશમાં રાખવી તે નોઇન્દ્રિય યાપનીય છે. અહિંયાં નો શબ્દ મિશ્રવાચક છે. ઇન્દ્રિયોથી જે મિશ્ર છે, તે નોઇન્દ્રિય છે. અથવા નો શબ્દ સહાર્થક છે, તેથી ઇન્દ્રિયોની સાથે રહેનાર જે છે, તે નો ઇન્દ્રિય છે. એવા આ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયો છે. તેને વશ રાખવા તે નો ઇન્દ્રિય યાપનીય છે. 'સે કિં તં ઇંદિયજ-

इन्द्रिययापनीयं किमिति प्रश्नः, भगवानाह—‘इंद्रिय’ इत्यादि । ‘इंद्रियजवणिज्जे जं मे सोइंद्रियचर्खिदियघाणिदियजिर्विभदियफासिदियाहं निरुवहयाइं वसे वट्ठंति’ इन्द्रिययापनीयं यन्मे श्रोत्रेन्द्रियचक्षुरिन्द्रियघ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रियस्पर्श-
नेन्द्रियाणि निरुपहतानि वशे स्वाधिकारे वर्तन्ते ‘से तं इंद्रियजवणिज्जे’ तदेतत् इन्द्रिययापनीयम् इन्द्रियवश्यत्वमेव इन्द्रिययापनीयमिति फलितोऽर्थः । ‘से किं तं नो इंद्रियजवणिज्जे’ अथ किं तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, नो इन्द्रिययापनीयम्, किमिति प्रश्नः, भगवानाह—‘नो इंद्रियजवणिज्जे’ नो इन्द्रिययापनीयम् ‘जं मे कोहमाणमायालोभा वोच्छिन्ना, यन्मे यस्मात्कारणात् मम क्रोधमानमायालोभा-
व्युच्छिन्नाः—विनष्टा जाताः ‘नो उदीरियंते’ उदयभावं न प्राप्नुवन्ति इत्यर्थः, ‘से तं नो इंद्रियजवणिज्जे’ एतत्तत् नो इन्द्रिययापनीयम्, क्रोधमानमाया-
लोभानाम् आत्यन्तिकविनाशस्यैव नो इन्द्रिययापनीयमिति संज्ञेतिभावः । ‘से तं जवणिज्जे’ एतत् यत् यापनीयम् प्रकारभेदेन कथितमितिभावः । ‘किं ते भंते ! अववावाहं’ किं ते भदन्त ! अव्यावाधः, हे भदन्त ! तव अव्यावाधोऽयं क इति-

णिज्जं’ इन्द्रिय यापनीय क्या अर्थात् इन्द्रिय यापनीय का क्या स्वरूप है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—इंद्रियजवणिज्जं च मे सोइंद्रिय०’ हे सोमिल ! मेरी जो श्रोत्रेन्द्रियादि पांच इन्द्रियां हैं जो निरुपहत हैं अपने २ विषय को पूर्णरूप से अच्छे प्रकार से ग्रहण करने में शक्तिशाली हैं वे मेरे अधीन हैं यही इन्द्रिय यापनीय है । ‘से किं तं नो इंद्रियजवणिज्जं’ नो इन्द्रिय यापनीय का क्या स्वरूप है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘नो इंद्रियजवणिज्जे जं मे०’ हे सोमिल ! क्रोध, मान, माया और लोभ इन कषायों का सर्वथा क्षय विनाश हो जाना नो इन्द्रिय यापनीय है । ‘आपका अव्यावाध क्या है अर्थात् अव्यावाध का क्या स्वरूप है ?

वणिज्जं’ इन्द्रिय यापनीय એ શું છે ? ઇન્દ્રિય યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘इंद्रियजवणिज्जं च मे सोइंद्रिय०’ હે સોમિલ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય વિગેરે જે પાંચ મારી ઇન્દ્રિયા છે, કે જે શક્તિશાળી છે. એટલે કે પોતપોતાના વિષયને પૂર્ણ રૂપે ગ્રહણ કરવા સમર્થ છે, તેવી તે ઇન્દ્રિયા મારે અધીન છે આજ ઇન્દ્રિય યાપનીય છે. ‘સે કિં તં નો इंद्रियजवणिज्जं’ નો ઇન્દ્રિય યાપનીયનું શું સ્વરૂપ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘नोइंद्रियजवणिज्जे जं मे०’ હે સોમિલ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાયોનો સર્વથા ક્ષય—વિનાશ થઈ જવો તેનું નામ નો ઇન્દ્રિય યાપનીય છે. આપનો અવ્યાબાધ શું છે ? અર્થાત્ અવ્યાબાધનું શું સ્વરૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—

પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ 'સોમિલા' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल। 'जं मे वाति य पित्ति य सिंभियसन्निवाइया' यत् यस्मात् कारणात् मे-मम वातिकः पैत्तिकः श्लैष्मिकः सान्निपातिकाः 'विविहा रोगायंका' विविधाः-अनेकप्रकाराः रोगा-
तंकाः 'सरीरगया दोसा' शरीरगता दोषाः-शरीरे वर्तमाना दोषाः-दोषोत्पादकाः
'उवसंता' उपशान्ताः-विनष्टा इत्यर्थः 'नो उदीरयंतं' नोदीरयन्ति-नोदयभाव-
मासादयन्ति नोदीरिता भवन्ति-नाभीक्ष्ण्येन उदयमागच्छन्तीत्यर्थः 'से तं अव्या-
वाहे' एष एव अव्याबाधः 'किं ते भंते! फासुयविहारं' किं ते भदन्त!
प्रासुकविहारः हे भदन्त कोयं भवतः प्रासुकविहार इतिप्रश्नः, उत्तरयति-
'सोमिला' इत्यादि। 'सोमिला' हे सोमिल। 'जं णं आरामेसु उज्जाणेसु'
यत् खलु यस्मात् कारणात् आरामेषु उपवनेषु उद्यानेषु 'देवकुलेसु
सभासु पवासु' देवकुलेषु देवायतनेषु इत्यर्थः सभासु प्रपासु 'इस्थीपसु-
पंडगवज्जिन्यासु वसतिषु' स्त्रीपशुनपुंसकवर्जितासु वसतिषु "फासुयएसणिज्जं"

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સોમિલા ! જં મે વાતિય પિત્તિય સિંભિયં’
હે સોમિલ ! વાત, પિત્ત, કફ इन तीन दोषों से तथा संनिपात से
उत्पन्न होनेवाले जो विविध प्रकार के रोगांतङ्क हैं तथा शरीर में वर्तमान
जो दोष हैं ये सब मेरे उपशान्त हो चुके हैं अब ये उदय में आनेवाले
नहीं हैं यही मेरा अव्याबाध है और यह अव्याबाध मुझ में मौजूद है
‘किं ते भंते ! फासुयविहारं’ हे भदन्त ! आप का प्रासुकविहार क्या
है अर्थात् प्रासुकविहार का क्या स्वरूप है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं--
‘सोमिला ! जं णं आरामेसु उज्जाणेसुं’ हे सोमिल ! जो मैं आरामों में,
उद्यानों में, देवकुलों में, सभाओं में प्रपाओं में तथा स्त्री पशु पंडक-
वर्जित स्थानों में निदुष्ट पीठ, फलक, शय्या, संस्तारक को प्राप्त करके

‘સોમિલ ! જં મે વાતિયપિત્તિય સિંભિયં’ હે સોમિલ વાત, પિત્ત, અને કફ
એ ત્રણ દોષોથી સંનિપાતથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જુદા જુદા પ્રકારના જે રોગા-
તંકા છે, તથા શરીરમાં રહેલ જે દોષો છે. તે તમામ મારા દોષો ઉપશાંત
થઈ ગયા છે. અર્થાત્ નાશ પામ્યા છે. હવે તે ઉદયમાં આવવાના નથી.
આજ મારે અવ્યાબાધ છે. અને આ અવ્યાબાધ મારામાં મોજુદ છે. ‘કિં
તે ભંતે ! ફાસુયવિહારં’ હે ભગવન્ આપનો પ્રાસુક વિહાર શું છે ? અર્થાત્
પ્રાસુક વિહાર શું સ્વરૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે--
‘સોમિલા ! જં ણં આરમેસુ ઉજ્જાણેસું’ હે સોમિલ જે હું આરામોમાં
ઉદ્યાનોમાં, દેવકુળોમાં સભાઓમાં પ્રપા-વાવોમાં તેમ જ સ્ત્રી પશુ, પંડક વિનાના

પ્રાસુકૈષ્ણીયમ્ પ્રાસુકં નિર્દુષ્ટમ્ “પીઠફલગસેજ્જાસંચારગં” પીઠફલકસચ્ચા-
સંસ્તારકમ્ “ઉપસંપજ્જિત્તા ણં વિહરામિ” ઉપસંપદ્ધ-સંપ્રાપ્ત્યેત્યર્થઃ, સ્વલ્લુ વિહ-
રામિ “સે તં ફાસુયવિહારં” એષ એવ પ્રાસુકવિહાર इति । एतेषां यात्रादिपदानां
સામયિકાતિક્ષિપ્તાર્થત્વેન ભગવતો મહાવીરસ્ય તદર્થપરિજ્ઞાનમસંભાવયતા સોમિ-
લેન ભગવતઃ પરાજયાર્થમેતાદૃશાઃ પ્રશ્નાઃ કૃતાઃ પુનરગ્રેડપિ “સરિસવયા”
इत्यादि शब्दैः सोमिलस्य प्रश्नाः सन्ति तेऽपि तेन पूर्वोक्ताभिप्रायेणैव कृता
इति ज्ञातव्यम् । । “સરિસવયા તે મંતે ! કિં મક્ષેયા અમક્ષેયા”
સરિસવયા તે મદન્ત ! કિં મક્ષયા અમક્ષયાઃ હે મદન્ત ! યે સરિસવયા ભવતાં

ઠહરતા હું વહી મેરા પ્રાસુકવિહાર હૈ સોમિલ ને હન યાત્રાદિ પદોં કે
વિષય મેં પ્રભુ સે એસા હી સમજ્ઞ કર પૂછા હૈ કિં યે પદ સામાયિક
હોને કે કારણ અતિક્ષિપ્ત અર્થવાલે હૈં અતઃ ભગવાન્ મહાવીર કો
હનકા અર્થ પરિજ્ઞાત નહોં હોગા હસ પ્રકાર હનકી અજ્ઞાનતા કો લેકર
મેં પ્રભુ કો પરાજિત કર દૂંગા પરન્તુ વહ ઉન્હેં હન પ્રશ્નોં સે જબ પરાસ્ત
નહોં કર સકા તચ વહ ઉન્હેં પરાજિત કરને કી ભાવના સે હી પુનઃ
ઉનસે એસે પ્રશ્ન કરતા હૈ—‘સરિસવા’ इत्यादि ‘सरिसव’ यह श्लिष्ट
પ્રાકૃત શબ્દ હૈ હસકા એક અર્થ સર્પ-સરસો—એસા હોતા હૈ ઓર દુસરા
અર્થ ‘સદૃશવયા’ મિત્ર એસા હોતા હૈ હસ ભાવ કો લેકર વહ પ્રભુ સે
એસા પૂછ રહા હૈ । હે મદન્ત ! જો ‘સરિસવ’ હૈં વે આપ કો મક્ષય હૈં

સ્થાનોમાં દોષ વગરના પીઠ, ફલક સચ્ચા, સંસ્તારક પ્રાપ્ત કરીને રહું છું
તે જ મારો પ્રાસુક વિહાર છે. સોમિલ બ્રાહ્મણે આ યાત્રા વિગેરે પદોના
વિષયમાં એવું સમજીને પ્રભુને પ્રશ્ન કરેલો કે—આ પદો ગણિતાર્થવાળા
હોવાથી કંઈ અર્થવાળા છે. જેથી લગવાન મહાવીર આ અર્થ સમ્યક્ રીતે
જાણતા નહિ હોય જેથી આ રીતે તેઓની અજ્ઞાનતાને કારણે હું લગવાનને
પરાજય પમાડીશ. પરંતુ આ પ્રશ્નોત્તરોથી તે લગવાનને હરાવી ન શક્યો
તેથી તેઓને પરાજય પમાડવાની ભાવનાથી જ ફરીથી તેઓને આ પ્રમાણે
પ્રશ્ન કરવા લાગ્યો. ‘સરિસવયા’ ઇત્યાદિ ‘સરિસવ’ આ શ્લિષ્ટ પ્રાકૃત શબ્દ છે.
તેનો એક અર્થ સર્પ-સરસવ એ પ્રમાણે થાય છે. અને બીજો અર્થ
‘સદૃશવયા’ સમયચક્ર-મિત્ર એ પ્રમાણે થાય છે. આ પ્રમાણેનો ભાવ લઈને
તે પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હું લગવન જે સરસવ છે, તે આપને ભક્ષ્ય—
ખાવાલાયક છે ? કે અભક્ષ્ય ન ખાવાલાયક છે ? અર્થાત્ જે ‘સરિસવ’ છે તે
ખાવા યોગ્ય છે ? કે ખાવા યોગ્ય નથી ? આપ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

મદ્યા:-મદ્યયિતુ યોગ્યા: ઉપમોગ્યા इत्यर्थः अमदया वा-नोपमोगयोग्या वेति
 यन्नः, मगवानाह-“सोमिला” इत्यादि । “सोमिला” हे सोमिल । “सरिसवा
 मे भक्खेया वि अभक्खेया वि” सरिसवया मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि
 सरिसवया इति पदं प्राकृतशैल्या द्वयर्थकम् एकत्र सदृशवयसः-समान-
 वयस्काः अन्यत्र सर्पपका धान्यविशेषा इत्यर्थो भवति अर्थविशेषमाश्रित्य
 उपमोगयोग्या अपि इत्युत्तरम् । एकस्यैवोपमोगयोग्यत्वानुपमोगयोग्यत्व-
 रूपविरुद्धमश्रितत्वं मत्वा पुनः पृच्छति-“से केणट्ठेणं भंते !” तत्
 केनार्थेन भदन्त ! ‘एवं वुच्चह सरिसवया मे भक्खेया वि अभक्खेया वि’ एव-
 मुच्यते यत् सरिसवया मे भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपीति । अथार्थविशेषमाश्रित्य
 भक्ष्यत्वाभक्ष्यत्वयोरुभयोरपि विषये मगवानाह-“से नूणं” इत्यादि । ‘से नूणं

या अभक्ष્ય है ? अर्थात् ‘सरिसव’ आप के द्वारा खाने योग्य हैं या
 खाने योग्य नहीं हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं । ‘सरिसवा मे भक्खेया वि
 अभक्खेया वि’ हे सोमिल । ‘सरिसव’ मेरे द्वारा भक्ष्य भी हैं, और
 अभक्ष्य भी हैं जब यह सरिसव शब्द धान्यविशेष का वाचक होता है
 तब तो वह सरिसव खाने योग्य भी है ऐसा प्रभु ने कहा है और जब
 यह शब्द सदृशवया मित्र का वाचक होता है, तब वह भक्ष्य खाने
 योग्य नहीं है ऐसा प्रभु ने कहा है । जब ‘सरिसव’ यह एक
 ही शब्द है तब उसमें भक्ष्यता और अभक्ष्यता कैसे युगपत्
 संभवित होती है ? इस बात को मानकर सोमिल प्रभु से पूछता है ।
 ‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण को
 लेकर कह रहे हैं कि ‘सरिसव’ भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है ?
 इस विषय में अर्थ विशेष को लेकर प्रभु भक्ष्य अभक्ष्य का ‘सरिसव’

--‘सरिसवा मे भक्खेया वि अभक्खेया वि’ હે સોમિલ ‘સરિસવ’ ભક્ષ્ય
 ખાવાલાયક પણ છે, અને અભક્ષ્ય ન ખાવાલાયક પણ છે. ‘સરિસવ’ શબ્દ
 ધાન્ય વિશેષનો વાચક થાય છે. ત્યારે ‘સરિસવ’ ખાવા યોગ્ય પણ બને છે,
 ‘સરિસવ’ એ શબ્દ સમાનવય-મિત્રવાચક થાય છે ત્યારે તે અભક્ષ્ય ખાવા
 લાયક હોતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુને ઉત્તર સાંભળીને ન્યારે ‘સરિસવ’ એ
 એક જ શબ્દ છે, તો તેમાં એક સાથે ભક્ષ્યપણુ અને અભક્ષ્યપણુ કેવી
 રીતે સંભવી શકે ? તેમ વિચારીને સોમિલ ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે
 છે કે--‘સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણે
 કહો છો કે--‘સરિસવ’ ભક્ષ્ય પણ છે, અને અભક્ષ્ય પણ છે ? આ વિષયમાં
 અર્થ વિશેષને લઈને પ્રભુ ‘સરિસવમાં’ ભક્ષ્ય અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન

સોમિલા' તત્ નૂનં નિશ્ચિતં સોમિલ ! 'વંમળ્ણણસુ નણસુ' બ્રાહ્મણ્યેષુ નયેષુ-બ્રાહ્મણ-વિષયેષુ શાસ્ત્રેષુ, અથના વૃંહયતિ-શરીરાદીન્ પરિણમયતિ' इति ब्रह्म जीवात्मा, जीवसंबन्धादेव जडपदार्थानां परिणामसंभवात्, ब्रह्मण उपासका ब्राह्मणाः तेषां शास्त्रे जीवाजीवादि सूक्ष्मस्थूलविषयप्रतिपादकसर्वज्ञशासने इत्यर्थः संप्र-
 ष्यते । 'दुविद्वा सरिसवया पन्नत्ता' द्विविधाः द्विप्रकारकाः सरिसवयाः प्रज्ञप्ताः
 कथिताः 'तं जहा मित्तसरिसवया धन्नसरिसवया' तद्यथा मित्रसरिसवयाश्च
 धान्यसरिसवयाश्च, सरिसवयपदस्य सदृशवयस्का इत्यर्थे मित्रपरत्वं, सर्पपका

में प्रतिपादन करने के अभिप्राय से सोमिल से कहते हैं—'से गूणं
 सोमिला ! वंमण्णणसु०' हे सोमिल ! ब्राह्मणविषयशास्त्रों में अथवा
 सर्वज्ञशासन में दो प्रकार के 'सरिसव' कहे गये हैं यहां 'वंमण्णणसु
 नणसु' पद का जो दूसरा अर्थ सर्वज्ञशासन ऐसा किया गया
 है वह इस अभिप्राय को लेकर किया गया है—ब्रह्म शब्द का अर्थ
 जीवात्मा है क्योंकि 'वृंहयति शरीरादीन् परिणमयति' इस व्युत्पत्ति के
 अनुसार जो शरीरादिकों को परिणमाता है वह ब्रह्म है, ऐसा वह ब्रह्म
 जीवात्मारूप ही है क्योंकि जड पदार्थों में जो परिणमन होता है वह जीव
 के सम्बन्ध से ही होता है । ऐसे इस ब्रह्म के जो उपासक हैं वे ब्राह्मण
 हैं इन ब्राह्मणों के शास्त्र में जीव, अजीव, सूक्ष्म स्थूल आदि विषयों के
 प्रतिपादक सर्वज्ञशासन में 'सरिसव' दो प्रकार के कहे गये हैं ऐसा
 जानना चाहिये दो प्रकार के सरिसव मित्र सरिसव और धान्य-अनाज
 सरिसव के भेद से हैं । 'सदृशवयस्क' इस अर्थ में सरिसववय पद मित्र

કરવાના અભિપ્રાયથી સોમિલને કહે છે કે—'સે ગૂણ' સોમિલા ! વંમળ્ણણસુ०'
 હે સોમિલ ! બ્રાહ્મણ વિષયના શાસ્ત્રોમાં અથવા સર્વજ્ઞ શાસનમાં બે પ્રકારના
 'સરિસવ' કહેવામાં આવ્યા છે. અહિયાં 'વંમળ્ણણસુ નણસુ' એ પદનો બીજો
 અર્થ સર્વજ્ઞશાસન એવો કરેલ છે, તે એ અભિપ્રાયથી કરવામાં આવ્યો
 કે—બ્રાહ્મણ શબ્દનો અર્થ જીવાત્મા એ પ્રમાણે છે. કેમ કે 'વૃંહયતિ શરીરા
 દીન્ પરિણમયતિ' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે શરીરાદિકોને જે પરિણમાવે છે, તે
 બ્રહ્મ છે. એવું તે બ્રહ્મ જીવાત્મા રૂપ પરિણમન થાય છે, તે જીવના સંબંધથી
 જ થાય છે. એવા તે બ્રહ્મનો જે ઉપાસક છે, તે બ્રાહ્મણ છે. એ બ્રાહ્મણોના
 શાસ્ત્રમાં જીવ, અજીવ, સૂક્ષ્મ, સ્થૂલ, વિગેરે વિષયોને પ્રતિપાદન કરનાર
 સર્વજ્ઞ શાસનમાં 'સરિસવ' બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. તેમ સમજવું.
 તે બે પ્રકાર મિત્ર સરિસવ અને ધાન્ય સરિસવ એ રીતના ભેદથી છે. 'સદૃ-
 શવયસ્ક' એ અર્થમાં સરિસવ પદ મિત્રનો વાચક હોય છે. અને 'સર્પ'

મક્ષ્યાઃ-મક્ષ્યતુ યોગ્યાઃ ઉપભોગ્યા इत्यर्थः અમક્ષ્યા વા-નોપભોગયોગ્યા વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-“સોમિલા” इत्यादि । “સોમિલા” હે સોમિલ ! “સરિસવા મે મક્ષેયા વિ અમક્ષેયા વિ” સરિસવા મે મક્ષ્યા અપિ અમક્ષ્યા અપિ સરિસવા इति पदं प्राकृतशैल्या द्वयर्थकम् एकत्र सदृशवयसः-समान-वयस्काः अन्यत्र सर्षपका धान्यविशेषा इत्यर्थो भवति अर्थविशेषमाश्रित्य उपभोगयोग्या अपि इत्युत्तरम् । एकस्यैवोपभोगयोग्यत्वानुपभोगयोग्यत्वरूपविरुद्धधर्माश्रितत्वं मत्वा पुनः पृच्छति-“से केणद्वेणं भंते !” तत् केनार्थेन भदन्त ! एवं वुच्चह सरिस्वया मे मक्खेया वि अमक्खेया वि’ एवमुच्यते यत् सरिस्वया मे मक्ष्या अपि अमक्ष्या अपीति । अयार्थविशेषमाश्रित्य मक्ष्यत्वामक्ष्यत्वयोरुभयोरपि विषये मगवानाह-“से नूणं” इत्यादि । ‘से नूणं

યા અમક્ષ્ય હૈ ? અર્થાત્ ‘સરિસ્વ’ આપ કે દ્વારા खाने योग्य हैं या खाने योग्य नहीं हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं । ‘सरिस्व मे मक्खेया वि अमक्खेया वि’ हे सोमिल ! ‘सरिस्व’ मेरे द्वारा भक्ष्य भी हैं, और अभक्ष्य भी हैं जब यह सरिस्व शब्द धान्यविशेष का वाचक होता है तब तो वह सरिस्व खाने योग्य भी है ऐसा प्रभु ने कहा है और जब यह शब्द सदृशवया मित्र का वाचक होता है, तब वह भक्ष्य खाने योग्य नहीं है ऐसा प्रभु ने कहा है । जब ‘सरिस्व’ यह एक ही शब्द है तब उसमें भक्ष्यता और अभक्ष्यता कैसे युगपत् संभवित होती है ? इस बात को मानकर सोमिल प्रभु से पूछता है । ‘से केणद्वेणं भंते ! एवं वुच्चह’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण को लेकर कह रहे हैं कि ‘सरिस्व’ भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है ? इस विषय में अर्थ विशेष को लेकर प्रभु भक्ष्य अभक्ष्य का ‘सरिस्व’

—‘સરિસવા મે મક્ષેયા વિ અમક્ષેયા વિ’ હે સોમિલ ‘સરિસવ’ ભક્ષ્ય ખાવાલાયક પણ છે, અને અભક્ષ્ય ન ખાવાલાયક પણ છે. ‘સરિસવ’ શબ્દ ધાન્ય વિશેષનો વાચક થાય છે. ત્યારે ‘સરિસવ’ ખાવા યોગ્ય પણ બને છે, ‘સરિસવ’ એ શબ્દ સમાનવય-મિત્રવાચક થાય છે ત્યારે તે અભક્ષ્ય ખાવા લાયક હોતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુને ઉત્તર સાંભળીને જ્યારે ‘સરિસવ’ એ એક જ શબ્દ છે, તો તેમાં એક સાથે ભક્ષ્યપણુ અને અભક્ષ્યપણુ કેવી રીતે સંભવી શકે ? તેમ વિચારીને સોમિલ ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેણદ્વેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણે કહો છો કે—‘સરિસવ’ ભક્ષ્ય પણ છે, અને અભક્ષ્ય પણ છે ? આ વિષયમાં અર્થ વિશેષને લઈને પ્રભુ ‘સરિસવમાં’ ભક્ષ્ય અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન

સોમિલા' તત્ નૂનં નિશ્ચિતં સોમિલ ! 'વંમળ્ણણસુ નણ્ણસુ' બ્રાહ્મણ્યેષુ નયેષુ-બ્રાહ્મણ-
વિષયેષુ શાસ્ત્રેષુ, અથવા વૃંહયતિ-શરીરાદીન્ પરિણમયતિ' इति ब्रह्म जीवात्मा,
जीवसंबन्धादेव जडपदार्थानां परिणामसंभवात्, ब्रह्मण उपासका ब्राह्मणाः
तेषां शास्त्रे जीवाजीवादि सूक्ष्मस्थूलविषयप्रतिपादकसर्वज्ञशासने इत्यर्थः संप-
द्यते । 'दुविहा सरिसवया पन्नत्ता' द्विविधाः द्विप्रकारकाः सरिसवयाः प्रज्ञप्ताः
कथिताः 'तं जहा मित्तसरिसवया धन्नसरिसवया' तद्यथा मित्रसरिसवयाश्च
धान्यसरिसवयाश्च, सरिसवयपदस्य सदृशवयस्का इत्यर्थे मित्रपरत्वं, सर्पपका

में प्रतिपादन करने के अभिप्राय से सोमिल से कहते हैं-‘से णूणं
सोमिला ! वंमण्णणएसु०’ हे सोमिल ! ब्राह्मणविषयशास्त्रों में अथवा
सर्वज्ञशासन में दो प्रकार के ‘सरिसव’ कहे गये हैं यहां ‘वंमण्णणएसु
नएसु’ पद का जो दूसरा अर्थ सर्वज्ञशासन ऐसा किया गया
है वह इस अभिप्राय को लेकर किया गया है-ब्रह्म शब्द का अर्थ
जीवात्मा है क्योंकि ‘वृंहयति शरीरादीन् परिणमयति’ इस व्युत्पत्ति के
अनुसार जो शरीरादिकों को परिणमाता है वह ब्रह्म है, ऐसा वह ब्रह्म
जीवात्मारूप ही है क्योंकि जड पदार्थों में जो परिणमन होता है वह जीव
के सम्बन्ध से ही होता है । ऐसे इस ब्रह्म के जो उपासक हैं वे ब्राह्मण
हैं इन ब्राह्मणों के शास्त्र में जीव, अजीव, सूक्ष्म स्थूल आदि विषयों के
प्रतिपादक सर्वज्ञशासन में ‘सरिसव’ दो प्रकार के कहे गये हैं ऐसा
जानना चाहिये दो प्रकार के सरिसव मित्रसरिसव और धान्य-अनाज
सरिसव के भेद से हैं । ‘सदृशवयस्क’ इस अर्थ में सरिसववय पद मित्र

કરવાના અભિપ્રાયથી સોમિલને કહે છે કે--‘સે ણૂણં સોમિલા ! વંમળ્ણણણસુ૦’
હે સોમિલ ! બ્રાહ્મણ વિષયના શાસ્ત્રોમાં અથવા સર્વજ્ઞ શાસનમાં બે પ્રકારના
‘સરિસવ’ કહેવામાં આવ્યા છે. અહિયાં ‘વંમળ્ણણણસુ નણ્ણસુ’ એ પદનો બીજો
અર્થ સર્વજ્ઞશાસન એવો કરેલ છે, તે એ અભિપ્રાયથી કરવામાં આવ્યો
કે--બ્રાહ્મણ શબ્દનો અર્થ જીવાત્મા એ પ્રમાણે છે. કેમ કે ‘વૃંહયતિ શરીરા
દીન્ પરિણમયતિ’ એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે શરીરાદિકોને જે પરિણમાવે છે, તે
બ્રહ્મ છે. એવું તે બ્રહ્મ જીવાત્મા રૂપ પરિણમન થાય છે, તે જીવના સંબંધથી
જ થાય છે. એવા તે બ્રહ્મનો જે ઉપાસક છે, તે બ્રાહ્મણ છે. એ બ્રાહ્મણોના
શાસ્ત્રમાં જીવ, અજીવ, સૂક્ષ્મ, સ્થૂલ, વિગેરે વિષયોને પ્રતિપાદન કરનાર
સર્વજ્ઞ શાસનમાં ‘સરિસવ’ બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. તેમ સમજવું.
તે બે પ્રકાર મિત્ર સરિસવ અને ધાન્ય સરિસવ એ રીતના લેદથી છે. ‘સદૃ-
શવયસ્ક’ એ અર્થમાં સરિસવ પદ મિત્રનો વાચક હોય છે. અને ‘સર્પ’

इत्यर्थे तु धान्यविशेषपरत्वम् मण्डपादिपदवत् अर्थद्वयपरत्वं मण्डं पिबतीति विग्रहे मण्डपानकर्तृत्वमर्थः अन्यत्र तु मण्डपो-वितानविशेषस्तद्वत् प्रकृतेऽपीति । 'तत्थ णं जे ते मित्तसरिसवया ते तिविहा पन्नत्ता' तत्र खलु ये ते मित्रसरि-सवयाः ते त्रिविधाः-त्रिमकारकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः 'तं जहा सहजायया सहव-द्धिया सहपंसुकीलिया' तद्यथा सहजातकाः सहवर्द्धिताः सहपांशुकीडिताः तत्र सहजातकाः-समानकाले जाताः, सहवर्द्धिताः-सहैव समानस्थाने समानकाले लालनपालनादिना वर्द्धिताः, सहैव पांशुभिः धूलिभिः क्रीडिताश्चेति । 'ते णं

परक होता है और 'सर्षपक' इस अर्थ में सरिसव पद धान्यविशेष परक होता है इस प्रकार यह पद मण्डपादि पद के जैसे अर्थ द्वय परक है 'मण्डं पिबति इति मण्डपः' जब मण्डप पद का ऐसा विग्रह किया जाता है तब यह पद मांड को पीनेवाले का बोधक होता है और जब ऐसा विग्रह नहीं किया जाता है तब यह मण्डप वितान विशेष का बोधक होता है इसी प्रकार प्रकृत में भी 'सरिसव' पद द्वयर्थक है ऐसा जानना चाहिये इनमें जो 'मित्तसरिसवया०' जब यह शब्द मित्र अर्थ परक गृहीत होता है तब वे मित्र सरिसव ३ प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा सहजायया०' जैसे सहजातक मित्र, जो समान समय में उत्पन्न हुए होते हैं वे सहवर्द्धित-साथ २ एक स्थान में एक काल में जो लालनपालन आदि करके बड़े किये गये होते हैं वे और सहपांशुकीडित साथ २

પક' એ અર્થમાં 'સરિસવ' પદ ધાન્ય વિશેષતુ' વાચક છે. આ રીતે આ 'સરિસવ' પદ મણ્ડપાદિ પદની જેમ એ અર્થવાચક છે. 'મણ્ડં પિવતિ' 'इति मण्डपः' મંડપ પદનો જ્યારે આ રીતે વિગ્રહ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આ પદ માંડ-ચોખાના એસામણને પીવાવાળો એ અર્થનું બોધક છે. અને જ્યારે એ પ્રમાણેનો વિગ્રહ કરવામાં ન આવે ત્યારે 'મંડપ' માંડવો એ અર્થનો બોધ કરાવે છે. એજ રીતે આ સરિસવ પદ દ્વિઅર્થી છે. તેમ સમજવું તેમાં જે 'મિત્તસરિસવયાં' જ્યારે આ અર્થ મિત્ર અર્થવાળું પદ ગ્રહણ કરાય છે, ત્યારે તે મિત્ર 'સરિસવ' ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'તંજહા સહજાયયાં' જેમ કે સહજાતક મિત્ર જે સમાન-સરખા-સમયમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે, તે, ૧ સહવર્ધિત-એક સ્થાનમાં એક સાથે, એક કાળે જેને લાલન પાલન વિગેરે કરીને મોટા કરવામાં આવે છે તે, ૨ અને 'સહપાંશુકીડિતા' એક સાથે ધુળમાં જે રમેલા હોય છે તેઓ, ૩ આવા આ ત્રણ પ્રકારના

સમણાણં નિર્ગંથાણં અમકલેયા' તે સ્વલુ શ્રમણાનાં નિર્ગંથાનામ્ અમકલ્યાઃ તે
એતે ત્રિપ્રકારકા મિત્રસરિસવયા ન સાધૂનાં મકલ્યા ઇત્યર્થઃ 'તત્થ ણં જે તે ધન્ન-
સરિસવયા તે દુવિહા પન્નત્તા' તત્ર સ્વલુ યે તે ધાન્યસરિસવયા ધાન્યસર્વપકાઃ તે
દ્વિવિંધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ "તં જહા સત્થપરિણયા ય અસત્થ-
પરિણયા ય' તથા શસ્ત્રપરિણતાશ્ચ વહ્ન્યાદિશસ્ત્રેણ પરિણતા અચિત્તભાવં પ્રાપિતા
ઈતિ શસ્ત્રપરિણતાઃ, અશસ્ત્રપરિણતાશ્ચ વહ્ન્યાદિરૂપશસ્ત્રવિશેષેણ નાચિત્તીભૂતાઃ
સચિત્તા એવ, યે શસ્ત્રપરિણતાસ્તે અચિત્તાઃ, યે અશસ્ત્રપરિણતાસ્તે સચિત્તા
ઈત્યર્થઃ 'તત્થ ણં જે તે અસત્થપરિણયા' તત્ર સ્વલુ યે તે અશસ્ત્રપરિણતાઃ વહ્ન્યા-
દિના અચિત્તતાં ન પ્રાપિતાઃ ધાન્યસરિસવયા ધાન્યસર્વપકાઃ 'તે ણં સમણાણં
નિર્ગંથાણં અમકલેયા" તે સ્વલુ શ્રમણાનાં નિર્ગંથાનામ્ અમકલ્યાઃ 'તત્થ ણં જે
તે સત્થપરિણયા તે દુવિહા પન્નત્તા' તત્ર સ્વલુ યે તે શસ્ત્રપરિણતા વહ્ન્યાદિશસ્ત્રેણ

જો ધૂલિ મેં રેલે હોતે હેં વે એસે યે ૩ પ્રકાર કે મિત્ર સરિસવ શ્રમણ-
નિર્ગંથોં કે દ્વારા અલ્પ નહીં કહે ગયે હેં, તથા 'તત્થ ણં જે તે ધન્નસરિસ-
વયા૦' તથા જો ધાન્ય સરિસવ હેં વે શસ્ત્રપરિણત ઓર અશસ્ત્ર પરિણત
કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હેં જો 'ધાન્યસરિસવ' અગ્ન્યાદિ
શસ્ત્ર કે દ્વારા અચિત્તભાવ કો પ્રાપ્ત કરવાયે જાતે હેં વે 'ધાન્ય સરિસવ'
શસ્ત્રપરિણત હેં ઓર જો વહ્ન્યાદિરૂપ શસ્ત્ર કે દ્વારા અચિત્તભાવ કો
પ્રાપ્ત નહીં કરાયે ગયે હોતે હેં વે ધાન્યસરિસવ અશસ્ત્રપરિણત
હેં. ઇનમેં જો શસ્ત્રપરિણત હેં વે અચિત્ત ઓર જો અશસ્ત્ર પરિ-
ણત હેં વે સચિત્ત હોતે હેં. ઇનમેં જો 'અસત્થપરિણયા' અશસ્ત્ર પરિ-
ણત સચિત્ત ધાન્યસરિસવ હેં વે 'સમણાણં નિર્ગંથાણં અમકલેયા'
શ્રમણ નિર્ગંથો દ્વારા અમલ્પ હેં તથા જો 'સત્થપરિણયા૦' શસ્ત્રપરિણત

મિત્રો 'સરિસવ' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે શ્રમણ નિર્ગંથોને અલ્પ
હોતા નથી. 'તત્થ ણં જે તે ધન્નસરિસવયા૦' તેમાં જે ધાન્ય સરિસવ છે, તે
શસ્ત્ર પરિણત અને અશસ્ત્ર પરિણત એ બેદથી બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે,
જે 'ધાન્ય સરિસવ' અગ્ન્યાદિ શસ્ત્રથી અચિત્તપણને પ્રાપ્ત કરાવાય છે. તે
ધાન્ય સરિસવ 'શસ્ત્ર પરિણત છે. અને જે અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્તભાવ
પ્રાપ્ત નથી કરાવાયા તે ધાન્યસરિસવ અશસ્ત્ર પરિણત કહેવાય છે. તેમાં
જે શસ્ત્રપરિણત છે, તે અચિત્ત છે, અને જે અશસ્ત્ર પરિણત છે, તે
સચિત્ત હોય છે, તેથી તે 'અસત્થપરિણયા' અશસ્ત્ર પરિણત ધાન્ય સરિસવ
છે, તે 'સમણાણં નિર્ગંથાણં અમકલેયા' શ્રમણ નિર્ગંથોને અલ્પ છે. તથા
જે 'સત્થ પરિણયા૦' શસ્ત્ર પરિણત અચિત્ત ધાન્ય સરિસવ છે, તે શ્રમણ

અવિત્તીકૃતાસ્તે દ્વિવિધાઃ દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા એસણિજ્જા ય અણેસ-
ણિજ્જા ય' તદ્યથા એષણીયાશ્ચ અણેષણીયાશ્ચ તત્ર એષણીયાઃ—આધાકર્મિકાદિદોષ-
રહિતાઃ ન એષણીયા इति અણેષણીયા આધાકર્મિકાદિદોષસહિતાઃ સદોષા इत्यર્થઃ।
'તત્થ ણં જે અણેસણિજ્જા' તત્ર સ્વલુ યે તે અણેષણીયાઃ "તે સમણાણં ણિગ્ગંથાણં
અમક્કસેયા" તે અણેષણીયા ધાન્યસરિસવયા ધાન્યસર્પપકાઃ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્
અમક્કયાઃ ઉપભોગાય ગ્રહીતુમયોગ્યા इत्यર્થઃ 'તત્થ ણં જે તે એસણિજ્જા તે દુવિદા
પન્નત્તા' તત્ર સ્વલુ યે તે એષણીયાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા જાહ્યા ય
અજાહ્યા ય' તદ્યથા યાચિતાશ્ચ અયાચિતાશ્ચ 'તત્થ ણં જે તે અજાહ્યા' તત્ર સ્વલુ
યે તે અયાચિતાઃ 'ધન્નસરિસવયા' ધાન્યસર્પપકાઃ 'તે ણં સમણાણં ણિગ્ગંથાણં
અમક્કસેયા' તે સ્વલુ અયાચિતા ધાન્યસરિસવયા એષણીયા અપિ શ્રમણાનાં નિર્ગ્ર-

અવિત્ત ધાન્યસરિસવ હૈં વે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં દ્વારા મક્કય મી હૈં ઔર
અમક્કય મી હૈં તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ શસ્ત્ર પરિણત ધાન્યસરિસવ
'એસણિજ્જા ય અણેસણિજ્જા ય૦' એષણીય ઔર અણેષણીય કે મેદ સે
દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । આધાકર્મ આદિ દોષ સે જો ધાન્યસરિસવ
રહિત હોતે હૈં વે એષણીય હૈં ઔર જો આધાકર્મ આદિ દોષોં સે સહિત
હોતે હૈં વે અણેષણીય હૈં इनमें જો આધાકર્મ આદિ દોષવાલે ધાન્યસરિ-
સવ હૈં વે અગ્નિ પરિણત હોને પર મી શ્રમણનિર્ગ્રન્થોં દ્વારા અમક્કય
હોતે હૈં ઔર જો આધાકર્મ આદિ દોષોં સે રહિત હોતે હૈં વે ધાન્યસરિ-
સવ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં દ્વારા મક્કય મી હોતે હૈં । યહાં 'મી' શબ્દ યહ
પ્રકટ કરતા હૈં કિ જો એષણીય ધાન્યસરિસવ હૈં વે યદિ યાચિત હૈં તો
હી મક્કય હૈં અયાચિત નહીં ક્યોંકિ અયાચિત ધાન્યસરિસવોં કે ગ્રહણ
કરને મેં અદત્તાદાન કા દોષ શ્રમણનિર્ગ્રન્થોં કો લગતા હૈં યહી વાત 'તત્થ

નિર્ગ્રન્થોને ભક્ષ્યપણુ છે, અને અભક્ષ્યપણુ છે. 'કહેવાનું તાત્પર્ય' એ છે કે-
શસ્ત્રપરિણત ધાન્ય સરિસવ 'એસણિજ્જા ય અણેસણિજ્જાય૦' એષણીય અને
અણેષણીયના ભેદથી બે પ્રકારના છે. જે ધાન્ય સરિસવ આધાકર્મ વિગેરે દોષ
વિનાના હોય છે તે અગ્નિપરિણત થવા છતાં પણ શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થોને અભક્ષ્ય
છે. અને જે આધાકર્મ વિગેરે દોષ વિનાના છે, તેવા ધાન્ય સરિસવ શ્રમણુ
નિર્ગ્રન્થોને ભક્ષ્ય પણ હોય છે. અહિંયાં 'પણુ' શબ્દ એ બતાવે છે કે-જે એષણીય
ધાન્ય સરિસવ છે, તે બે યાચના કરેલા હોય તો જ ભક્ષ્ય ગણાય છે.
અયાચિત હોય તો ભક્ષ્ય મનાતા નથી. કેમ કે યાચના કર્યા વિનાના ધાન્ય
સરિસવ લેવામાં શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થોને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. એજ વાત

ન્યાનામ્ અમક્ષ્યાઃ અદત્તાદાનસદ્ધાવાત્ 'તત્થ ણં જે તે જાહયા તે દુવિહા પમ્મત્તા' તત્ર સ્વલુ યે તે યાચિતાસ્તે દ્વિવિધાઃ મજ્જાઃ 'તં જહા' તથથા 'લઢ્ઘા ય અલઢ્ઘા ય' લઢ્ઘાશ્ચાલઢ્ઘાશ્ચ, લઢ્ઘિઃ-પ્રાપ્તિસ્તદ્વિષયોભૂતા લઢ્ઘા એતદ્વિપરીતા અલઢ્ઘાઃ, 'તત્થ ણં જે તે અલઢ્ઘા તે ણં સમણાણં ણિમ્મંથાણં અમક્ષેયા' તત્ર સ્વલુ યે તે અલઢ્ઘાસ્તે સ્વલુ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્ અમક્ષ્યાઃ, એતત્પર્યન્તં સરિસવયે પદાર્થાઃ મિત્રાદિરૂપાઃ આધાકર્માદિદોષદૂષિતા ધાન્યાદિ રૂપાશ્ચ સાધુનાં ન કલ્યાન્તે હિતિ, અથ સાધુપભોગયોગ્યં સરિસવયં દર્શયન્નાહ- 'તત્થ ણં' હિત્યાદિ । 'તત્થ ણં જે તે લઢ્ઘા' તત્ર સ્વલુ શસ્ત્રપરિણતા એષણીયા યાચિતા દોષરહિતા લઢ્ઘા ધાન્યસરિસવયાઃ 'તે ણં સમણાણં ણિમ્મંથાણં મક્ષેયા' તે સ્વલુ ધાન્યસરિસવયાઃ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનાં મક્ષ્યાઃ । પ્રકરણાર્થમુપસંહરન્નાહ- 'સે તેણદ્દેણં સોમિલા' તત્ તેનાર્થેન ણં જે તે એસણિજ્ઞા તે દુવિહા' હિમ સૂત્ર સે લેકર અમક્ષેયા' હિમ સૂત્ર પાઠ તક પ્રકટ કી ગઈ હૈ । યાચિત ધાન્યસરિસવ મેં મી દો પ્રકારતા હૈ જૈસે એક લઢ્ઘ ઓર દુસરે અલઢ્ઘ પ્રાપ્તિ કે વિષયભૂત હુએ કા નામ લઢ્ઘ ઓર જો હસસે વિપરીત હોં વે અલઢ્ઘ હૈં । હનમેં જો અલઢ્ઘ હૈં વહ અલઢ્ઘ ધાન્ય સરિસવ શ્રમણજનોં કો અમક્ષ હૈ । હિસ પ્રકાર યહાં તક જો મિત્રાદિરૂપ સરિસવ પદાર્થ ઓર આધાકર્માદિ દોષ સે દૂષિત ધાન્યદિરૂપ સરિસવ પદાર્થ હૈં યે સબ સાધુ જનોં કે લિયે અમક્ષ્ય હૈં । હિસ પ્રકાર સાધુજનોં દ્વારા વેહી ધાન્યરૂપ સરિસવ ભોગ્ય હો સકતે હૈં જો શસ્ત્ર પરિણત હોં, એષણીય હોં, યાચિત હો, દોષરહિત હોં ઓર લઢ્ઘ હોં હિસી કારણ હે સોમિલ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ ધાન્યરૂપ સરિસવ એષણીય ન હોં, યાચિત ન હોં, લઢ્ઘાદિ ન હોં, વે સાધુજનોં કો ભોગ્ય નહીં હૈં તથા

‘તત્થ ણં જે તે એસણિજ્ઞા તે દુવિહા’ એ સૂત્રથી આરંભીને ‘અમક્ષેયા’ આ સૂત્રપાઠ સુધીમાં બતાવવામાં આવેલ છે યાચના કરેલ ધાન્ય સરિસવમાં પણ લઢ્ઘ અને અલઢ્ઘ એ ભેદથી બે પ્રકાર છે, પ્રાપ્તિના વિષયભૂત થયેલાનું નામ લઢ્ઘ છે. અને તેનાથી ભિન્ન અલઢ્ઘ છે. તેમાં બે અલઢ્ઘ છે, તે અલઢ્ઘ ધાન્ય સરિસવ શ્રમણજનોને અલક્ષ્ય છે. આ રીતે અહિં સુધી બે મિત્રાદિ રૂપ સરિસવ પદાર્થ અને આધાકર્માદિ દોષથી દૂષિત ધાન્ય સરિસવ છે, તે સાધુજનોને અલક્ષ્ય છે. આ રીતે સાધુજનોને એજ ધાન્ય રૂપ સરિસવ ગ્રાહ્ય કહ્યા છે કે બે શસ્ત્રપરિણત હોય, એષણીય હોય, યાચના કરેલા હોય અને નિર્દોષ હોય તથા લઢ્ઘ હોય. હે સોમિલ આજ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે—બે ધાન્યરૂપ સરિસવ એષણીય ન હોય યાચિત ન હોય, તે સાધુજનોને

સોમિલ ! હે સોમિલ ! એતદનેન ઉપરોક્તેન કારણેન “એવં વુચ્ચઈ જાવ અમક્ખેયા વિ” એવમુચ્ચયેતે યાવત્ અમક્ષ્યા અપિ અત્ર યાવત્પદેન સંપૂર્ણમપિ પ્રશ્નવાક્યં સંગૃહીતં ભવતીતિ । ‘સરિસવયા’ અગ્નિત્રરૂપા ધાન્યરૂપાઃ એવળીયા યાચિતા લઘ્વાસ્તેતુ સાધુનામુપભોગયોગ્યાઃ એતદ્ વ્યતિરિક્તા મિત્રાદિરૂપાઃ, ધાન્યરૂપેઽપિ અનેષળીયા અયાચિતા અશસ્ત્રપરિણતા અલઘ્વાશ્ચામક્ષ્યેયા અનુપભોગયોગ્યા इति સમુદિતાર્થઃ પુનઃ સોમિલઃ પૃચ્છતિ-‘માસા તે મંતે’ માસા તે મદન્ત ! ‘કિં મક્ખેયા અમક્ખેયા’ કિં મક્ષ્યાઃ અમક્ષ્યાઃ, અત્ર માસશબ્દસ્ય સંસ્કૃતે રૂપદ્વયે ભવતિ-માષાઃ માસાઃ इति તત્રૈકસ્યાર્થઃ માષરૂપધાન્યવિશેષઃ, અપરશ્ચ કાલાત્મક-માસરૂપઃ, તત્ર શ્લિષ્ટસ્ય માસશબ્દસ્યાયં વાદી અર્થં ન જ્ઞાસ્યતિ તત્ એનં પરામવિળ્યામિ इति મનસિ અવધાર્ય સોમિલેન પ્રશ્નઃ કૃત इति મગવાનાહ-‘સોમિલા’ઇત્યાદિ । ‘સોમિલા’ હે સોમિલ ! ‘માસા મે

હનસે મિત્ર મિત્રાદિ રૂપ સરિસવ એવં ધાન્યરૂપ સરિસવ મેં મી અનેષળીય, અયાચિત, અશસ્ત્રપરિણત ઔર અલઘ્વ એ સવ અમક્ષ્ય કોટી મેં સાધુજનોં કે લિયે હેં એસા યહ સમુદિત અર્થ જાનના ચાહિયે । અથ સોમિલ પ્રમુ સે ઔર મી હસ પ્રકાર સે પૂછતા હૈ-‘માસા તે મંતે ! કિં મક્ખેયા અમક્ખેયા’ હે મદન્ત ! માસ-માષ સાધુજનોં દ્વારા મક્ષ્ય હૈ યા અમક્ષ્ય હેં । સંસ્કૃત મેં માસ શબ્દ કે દો રૂપ હોતે હેં । માષ-માસ હનમેં માષ શબ્દ કા અર્થ ઉડદ હૈ ઔર માસ શબ્દ કા અર્થ મહિના હૈ । શ્લિષ્ટ માસ શબ્દ કા અર્થ યહ વાદી નહીં જાનતા હોગા હસ-લિયે હસ શબ્દ કા પ્રયોગ કર મેં હસે પરાજિત કર દૂંગા, એસા મનમેં વિચાર કર સોમિલ ને પ્રમુ સે એસા યહ પ્રશ્ન કિયા હૈ ઉત્તર મેં પ્રમુ ને

શ્રહ્ણુ કરવા યોગ્ય નથી. તથા આનાથી જુદા મિત્રાદિરૂપ સરિસવ અને ધાન્ય રૂપ-સરિસવમાં પણ અનેષળીય અયાચિત, અશસ્ત્ર પરિણત અને અલઘ્વ એ તમામ સાધુજનોને અલક્ષ્ય કહેવામાં આવ્યા છે. એજ આ કથનનો સારાંશ છે. તેમ સમજવું.

ફરીથી સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રભુને પૂછે છે કે-‘માસા તે મંતે ! કિં મક્ખેયા અમક્ખેયા’ હે ભગવન્ માસ-માષ અડદ સાધુજનોને લક્ષ્ય છે કે અલક્ષ્ય છે ? સંસ્કૃતમાં માસ શબ્દના બે રૂપ થાય છે, માષ-અને માસ તેમાં માષ શબ્દનો અર્થ અડદ એ પ્રમાણે થાય છે, અને ‘માસ’ શબ્દનો અર્થ મહિના વાગક છે. શ્લિષ્ટ માસ શબ્દનો અર્થ આ મહાવીર સ્વામી બાળુતા નહીં હોય તેથી આ શબ્દ પ્રયોગ કરીને હું તેઓને પરાજીત કરીશ તેમ મનમાં વિચારીને સોમિલે પ્રભુને આ રીતનો પ્રશ્ન કરેલ છે. આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-

મકલેયા વિ અમકલેયા વિ' માસાઃ માસપદવાચ્યા મે સાધુનાં મક્ષ્યા અપિ મવન્તિ અમક્ષ્યા અપિ મવન્તીતિ-કથં મક્ષ્યાશ્ચામક્ષ્યાશ્ચેત્યાશયેન પુનઃ પૃચ્છતિ-“સે કેળદ્દેણં” ઇત્યાદિ । ‘સે કેળદ્દેણં જાવ અમકલેયા વિ’ તત્કેનાર્થેન યાવદ્ અમક્ષ્યા અપિ, અત્ર યાત્ પદેન ‘મંતે એવં વુચ્ચહ માસા મે મકલેયા વિ’ ઇત્યન્તસ્ય પદજાતસ્ય ગ્રહણં મવતીતિ । મગવાનાહ- ‘સે નૂળં’ ઇત્યાદિ । ‘સે નૂળં તે સોમિલા’ તત્ નૂળં નિશ્ચયેન તે-તવ સોમિલ ! ‘વંમળ્લણ્ણસુ નણ્ણસુ’ બ્રાહ્મણ્યેષુ નયેષુ ત્વદીય શાસ્ત્રેષ્વપીત્યર્થઃ ‘દુવિહા માસા પન્નત્તા’ દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ માસાઃ-માસપદવાચ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા ‘દવ્વ-માસા ય કાલમાસા ય’ દ્રવ્યમાસાશ્ચ કાલમાસાશ્ચ તત્ર દ્રવ્યમાસાઃ-દ્રવ્યરૂપાઃ માસા દ્રવ્યમાસાઃ કાલરૂપામાસાશ્ચ કાલમાસાઃ । ‘તત્થ ણં જે તે કાલમાસા’ તત્ર સ્વલ્લ યે તે કાલરૂપાઃ માસાઃ ‘તે ણં સાવળાદીયા અસાઢવ્જ્જવસાળા દુવાલસં પન્નત્તા’ તે સ્વલ્લ શ્રાવળાદિકા આપાઢપર્યવસાનાઃ દ્વાદશ પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રવળાદારમ્ભ્ય આપાઢ-પર્યન્તા દ્વાદશ કથિતાઃ કાલમાસાઃ શ્રાવળ આદિર્યેપાં તે શ્રાવળાદિકાઃ, આપાઢઃ અસ્તિ પર્યવસાને-સમાપ્તૌ યેપાં તે આપાઢપર્યવસાના ઇત્યર્થઃ ‘તં જહા’ તથથા

કહા હૈ-‘સોમિલા ! માસા મે મકલેયા વિ અમકલેયા વિ’ હે સોમિલ ! માસપદવાચ્ય પદાર્થ સાધુજનોં દ્વારા મક્ષ્ય મી હોતે હૈં ઓર અમક્ષ્ય મી હોતે હૈં હનકે મક્ષ્ય ઓર અમક્ષ્ય હોને મેં કારણ કયા હૈ ? ‘સે કેળદ્દેણં’ તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સે નૂળં તે સોમિલા ! વંમળ્લણ્ણસુ નણ્ણસુ’ હે સોમિલ ! તુમ બ્રહ્મણોં કે શાસ્ત્રોં મેં મી ‘દુવિહા માસા પન્નત્તા’ માસ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ‘તં જહા’ જૈસે-‘દવ્વમાસા ય કાલમાસા ય’ એક દ્રવ્યમાસ ઓર દૂસરે કાલમાસ ‘તત્થ ણં જે તે કાલમાસા’ હન મેં જો કાલરૂપ માસ હૈં ‘તે ણં સાવળાદીયા અસાઢવ્જ્જવસાળા દુવાલસં પન્નત્તા’ વે શ્રાવળ સે લેકર અસાઢ તક કે મહિનોં તક ૧૨ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । જૈસે-‘સાવળે, મહ-

‘સોમિલા ! માસા મે મકલેયા વિ અમકલેયા વિ’ હે સોમિલ ‘માસ’ એ પદથી કહેવાતો પદાર્થ સાધુજનોને લક્ષ્ય પણ હોય છે, અને અલક્ષ્ય પણ હોય છે. ‘સે કેળદ્દેણં’ હે ભગવન્ તે લક્ષ્ય અને અલક્ષ્ય એમ બન્ને પ્રકારે હોવાનું કારણ શું છે ? તે પ્રમાણે પ્રભુને પૂછવાથી પ્રભુ કહે છે કે-‘સે નૂળં તે સોમિલા ! વંમળ્લણ્ણસુ નણ્ણસુ’ હે સોમિલ ? તમારા બ્રાહ્મણોના શાસ્ત્રમાં પણ ‘દુવિહા માસા પન્નત્તા’ માસ બે પ્રકારથી કહેલ છે. ‘તંજહા’ એમ કે-‘દવ્વમાસા ય કાલમાસા ય’ એક દ્રવ્યમાસ અને બીજો કાલમાસ ‘તત્થ ણં જે તે કાલમાસા’ તેમાં બે કાલ રૂપ માસ છે, ‘તે ણં સાવળાદીયા અસાઢવ્જ્જવસાળા દુવાલસં પન્નત્તા’ તે શ્રાવણથી આરભીને અપાઢ માસ સુધીમાં ૧૨ બાર

‘સાવળે મદ્યે આસોઈ કત્તિઈ મગ્ગસિરે પોસે માહે ફગ્ગુળે ચિત્તે વહસાહે જેઠા મૂલે આસાઢે’ શ્રાવણઃ માદ્રવદઃ આશ્વિનઃ કાર્ત્તિકો માર્ગશીર્ષકઃ પૌષો માઘઃ ફાલ્ગુનશ્ચૈત્રો વૈશાખો જ્યેષ્ઠા મૂલ આષાઢશ્ચ ‘તેળં’ તે સ્વલ્લ શ્રાવણાદિકા આષાઢાન્તાઃ કાલરૂપા માસાઃ ‘સમગાળં ણિગંથાળં અમક્ખેયા’ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્ અમક્ખયાઃ ‘તત્થ ણં જે તે દવ્વમાસા તે દુવિહા પન્નત્તા’ તત્ર સ્વલ્લ યે તે દ્રવ્યમાપાઃ દ્રવ્યરૂપા માષાસ્તે દ્વિવિધાઃ—દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કથિતાઃ ‘તં જહા અત્થમાસા ય ધન્નમાસા ય’ તથથા—અર્થમાષાશ્ચ ધાન્યમાષાશ્ચ ‘તત્થ ણં જે તે અત્થમાસા તે દુવિહા પન્નત્તા’ તત્ર સ્વલ્લ યે તે અર્થરૂપા માષાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા ‘સુવન્નમાસા ય રૂપમાસા ય’ સુવર્ણમાષાશ્ચ—સુવર્ણરજત તોલનાય સુવર્ણકારસ્ય કર્પવિશેષો માષઃ इमे, સુવર્ણરૌપ્યમાષાઃ ‘સમગાળં નિગંથાળં અમક્ખેયા’ શ્રમણાનાં નિર્ગ્રન્થાનામ્ અમક્ખયા—ઉપભોગાનર્હાઃ ‘તત્થ ણં જે તે

યઈ, આસોઈ, કત્તિઈ, મગ્ગસિરે, પોસે માહે૦’ શ્રાવણ, માદ્રવ, આસોજ, કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ, પૌષ, માઘ આદિ કાલરૂપ જો માસશબ્દ વાચ્યાર્થ હૈં વે શ્રમણનિર્ગ્રન્થો દ્વારા અમક્ખ હૈં । તથા ‘તત્થ ણં જે દવ્વમાસા૦’ જો દ્રવ્યરૂપ માષ શબ્દ કે વાચ્યાર્થ હૈં વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જૈસે ‘અત્થમાસા ય ધન્નમાસા ય’ જૈસે—એક અર્થરૂપ માષા ઓર દૂસરે ધાન્યરૂપમાષ ‘તત્થ ણં જે તે’ ઇન મેં મી જો અર્થમાષ હૈં વે મી દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । જૈસે ‘સુવન્નમાસા ય૦’ સુવર્ણ માષ ઓર રૌપ્યમાષ સુવર્ણ કો ઇવં ચાંદી કો તોલને કા જો ૮ રત્તીકા બાટ વિશેષ હોના હૈં જિસે માસા કહતે હૈં વે સુવર્ણમાષ ઓર રૌપ્યમાષ હૈં યે દોનોં પ્રકાર કે અર્થમાષ હૈં । શ્રમણજનોં કો અમક્ખ કહે ગયે હૈં । તથા ‘જે તે ધન્નમાસા૦’ જો ધાન્યરૂપમાષ હૈં વે મી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં—‘સંત્થપરિણયા૦’ એક શસ્ત્રપરિણત ઓર દૂસરે અશસ્ત્રપરિણત જૈસે ધાન્યસરિસવ

પ્રકારના કહ્યા છે. જેમ કે ‘સાવળે, મદ્યે, આસોઈ, કત્તિઈ, મગ્ગસિરે, પોસે, માહે૦’ શ્રાવણ, માદ્રવ, આસો, કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ, પૌષ, માઘ નિગેદ કાલ રૂપ જે માસ શબ્દ વાચ્યાર્થ છે, તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થે ને અમક્ખ છે. ‘તત્થ ણં જે તે દવ્વમાસા૦’ જે દ્રવ્યરૂપ માસ શબ્દથી ઓળખાય છે, તે જે પ્રકારના કહ્યા છે ‘તં જહા’ જેમ કે ‘અત્થમાસા ય ધન્નમાસા ય’ એક અર્થ રૂપ માષ અને બીજુ ધાન્ય રૂપ માષ તેમાં જે અર્થ માષ છે તે પણ જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે, જેમ કે ‘સુવન્નમાસા ય૦’ સુવર્ણમાષ અને રૌપ્ય માષ સોના અને ચાંદીને તોલવાનું જે ૮ આઠ રતિનું બાટ વિશેષ હોય છે, તેને માષા કહે છે, તે સુવર્ણમાષ અને રૌપ્યમાષ તે બન્ને અર્થમાષ છે. તે શ્રમણોને અમક્ખ કહ્યા છે. તથા ‘જે તે ધન્નમાસા૦’ જે ધાન્યરૂપ માષ છે, તે પણ જે પ્રકારનું

ધન્નમાસા તે દુવિદ્ધા પન્નત્તા' તત્ર સ્વલુ યે તે ધાન્યમાપારતે દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ 'તં જહા સત્થપરિણયા ય અમત્થપરિણયા ય' તદ્યથા શસ્ત્રપરિણતાશ્ચ અશસ્ત્ર પરિણતાશ્ચ શસ્ત્રેણ વદ્ધયાદિન્ના પરિણતા અવિત્તીભૂતા इति શસ્ત્રપરિણતા, વદ્ધયાદિ શસ્ત્રેણ અપરિણતાઃ નાવિત્તીભૂતા અશસ્ત્રપરિણતાઃ 'એવં જહા ધન્નસરિસવયા જાત્ત સે તેજદ્ધેણં એવં યથા ધાન્યસરિસવયા યાવત્ત તત્ત તેનાર્યેન યથા ધાન્યસરિસવે વિચારઃ કૃતસ્સુયૈવેદાપિ કરણીયઃ, અત્ર યાવત્પદેન 'તત્થ ણં જે તે અસત્થપરિણયા તે ણં સમગાણં ણિમંથાણં અમક્કલેયા 'ઇત્યારમ્મ 'તત્થ ણં

કે વિષય મેં કહા ગયા વૈસા હી કથન હનકે વિષય મેં બી કર લેનાં ચાહિયે અર્થાત્ શસ્ત્રવદ્ધન્યાદિ દ્વારા જો અવિત્ત કર દિયે ગયે હોં, વે શસ્ત્ર પરિણત હૈં । અશસ્ત્ર પરિણત જો ધાન્યમાસ હૈં વે અમક્ષ્ય હૈં । શસ્ત્રપરિણત મેં બી એણીય એવં અનેણીય યે દો પ્રકાર હૈં જો ધાન્યમાસ શસ્ત્રપરિણત હો જાને પર બી અનેણીય હોતે હૈં વે તો લાવુજનોં કો અમક્ષ્ય કોટિ મેં કહે હી ગયે હૈં ઔર એણીય હી ધાન્યમાસ અમક્ષ્યકોટિ મેં કહે ગયે હૈં પરન્તુ ફિર બી એણીય હોને પર બી જો ધાન્યમાસ અલબ્ધ હોં વે અમક્ષ્ય ઔર જો લબ્ધ હોં વે અમક્ષ્ય કહે ગયે હૈં । હસ કારણ હે સોમિલ ! મૈને એસા કહા હૈં કિ ધાન્યમાસ અમક્ષ્ય બી હોતે હૈં ઔર અમક્ષ્ય બી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર સે ધાન્યસરિસવે મેં જૈસા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર કા વિચાર યહાં પર બી ક્રિયા ગયા હૈં એસા જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય હસ કથન કા કેવલ એસા હી હૈં કિ ધાન્યમાસ વે હી અમક્ષ્ય કહે ગયે હૈં જો શસ્ત્ર પરિણત હોતે હૈં શસ્ત્ર પરિણત ધાન્યમાસોં મેં બી સવ હો ધાન્યમાસ અમક્ષ્ય નહીં હોતે હૈં કિન્તુ જો એણીય ધાન્યમાસ હોતે હૈં વે હી અમક્ષ્ય હોતે હૈં એણીય ધાન્યમાસ મેં બી સવ હી એણીય અમક્ષ્ય નહીં હોતે હૈં કિન્તુ હનમેં જો યાચિત ધાન્યમાસ હોતે હૈં વે હી અમક્ષ્ય-

છે. 'સત્થપરિણયા' તેમા એક શસ્ત્ર પરિણુત હોય છે, અને બીજા અશસ્ત્ર પરિણુત હોય છે. જે પ્રમાણે ધાન્ય સરિસવના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે જ પ્રમાણેનું સઘળું કથન આ માપના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ શસ્ત્ર અગ્નિ વિગેરેથી જે અગ્નિ કરી દેશયા હોય છે તે શસ્ત્ર પરિણુત છે. તથા અશસ્ત્ર પરિણુત જે ધાન્ય માસ છે, તે અલક્ષ્ય છે. શસ્ત્ર પરિણુતમાં પણ એણીય અનેણીય એ રીતે એ પ્રકાર છે જે ધાન્ય માસ શસ્ત્રપરિણુત થતાં પણ અનેણીય હોય છે, તે સાધુજનોને અલક્ષ્ય છે તેમ પહેલાં કહી જ દીધું છે અને જે એણીય ધાન્યમાસ છે તેજ સાધુજનોને લક્ષ્ય-આકારમાં ગ્રહણ કરવા લાયક કહ્યા છે. પરંતુ એણીય હોવા છતાં

જ તે લઘ્વા તે જ સમનાણં ગિગંથાણં મક્ષેયા' इत्यन्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राहः, तथा च ये धान्यमासा अशस्त्रपरिणतास्तेऽभक्ष्याः शस्त्रपरिणताः द्विविधाः एषणीया अनेषणीयाश्च अनेषणीया अभक्ष्याः एषणीया द्विविधाः याचिता अयाचिताश्च तत्र अयाचिता अभक्ष्याः, याचिता द्विविधाः लब्धा अलब्धाश्च तत्रालब्धाः अभक्ष्याः लब्धाश्च धान्यमासा श्रमणानां भक्ष्या इति भावः । 'जाव अभक्खेया वि' यावत् अभक्ष्या अपि अत्र यावत्पदेन धान्यमासा मे भक्ष्या अपि इत्यस्य ग्रहणं भवतीति भावः । पुनः प्रश्नयति सोमिलः—'कुलत्था ते' इत्यादि, 'कुलत्था ते भन्ते ! किं मक्खेया अभक्खेया' कुलत्था ते भदन्त ! किं भक्ष्या अभक्ष्या वा कुलत्था किं भवतां साधूनां भक्ष्या भवन्ति अथवा न भवन्ति इति प्रश्नः । कुलत्थेतिपदम् श्लिष्टम् तेन कुलत्था' इत्यस्य 'कुलत्थाः'

णीय होते हैं याचित में भी सब ही याचनीय भक्ष्य नहीं होते हैं किन्तु जो लब्ध होते हैं वे ही भक्षणीय होते हैं । अब सोमिल प्रभु से ऐसा प्रश्न करता है—'कुलत्था ते भन्ते ! किं मक्खेया अभक्खेया ?' हे भदन्त ! कुलत्था आपके लिये भक्ष्य है—अपने उपयोग में लाने योग्य है या अभक्ष्य है अपने उपयोग में लाने योग्य नहीं है ? यहां 'ते' पद उप-लक्षणरूप है अतः इससे ऐसा अर्थ लगाना चाहिये कि कुलत्था आपके साधुओं को भक्ष्य है या अभक्ष्य है ? यहां कुलत्था यह पद श्लिष्ट पद

જે યાચિત ધાન્યમાષ છે તે જ આહાર માટે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. અને યાચિતમાં પણ જે ધાન્યમાષ અલબ્ધ હોય એટલે કે અન્ય દ્વારા મળેલા ન હોય તે અભક્ષ્ય છે અને જે લબ્ધ છે તે ભક્ષ્ય કહેવાય છે. તે કારણથી કે સોમિલ મેં એવું કહ્યું છે કે—ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય પણ હોય છે, અને અભક્ષ્ય પણ હોય છે. આ રીતે ધાન્ય સરિસવના વિષયમાં જે પ્રમાણેના વિચાર કરવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેના સઘળા વિચાર અહિયાં પણ કરવામાં આવેલ છે, તેમ સમજવું. આ કથનનું તાત્પર્ય કેવળ એટલું જ છે કે—એજ ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય કહેવામાં આવેલ છે કે જે શસ્ત્ર પરિણત હોય છે. અને શસ્ત્રપરિણત ધાન્યમાષમાં પણ બધા જ ધાન્યમાષ ભક્ષ્ય હોતા નથી. પરંતુ જે એષણીય હોય છે તે જ ધાન્યમાષ ખાવાલાયક હોય છે. અને એષણીય ધાન્યમાષમાં પણ બધા જ એષણીય ભક્ષ્ય હોતા નથી પરંતુ તેમાં જે યાચિત ધાન્યમાષ હોય તે જ ભક્ષણીય હોય છે, એજ યાચિતમાં પણ બધા જ યાચિત ભક્ષ્ય હોતા નથી. પરંતુ જે લબ્ધ હોય છે, તે જ ધાન્ય માષ ભક્ષ્ય હોય છે.

દ્વિતીય સોમિલ પ્રાહણ પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે—'કુલત્થા તે ભન્તે ! કિં મક્કલેયા અમક્કલેયા' કે ભગવન્ કુલત્થા આપના મનથી ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય છે ? અર્થાત્ તે આપના ઉપયોગમાં લેવા યોગ્ય છે ? કે ઉપયોગમાં લેવાલાયક

‘કુલત્યા’ इति च संस्कृतं भवति । तत्र-कुले तिष्ठति या सा कुलस्था नारी, अथवा कुलस्थो धान्यविशेषः तत्र प्रथमपक्षमाश्रित्य अभक्ष्यत्वं द्वितीयपक्षेऽपि कथंचित् भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वं चेति मनसि निधाय भगवानाह-‘सोमिला’ इत्यादि । ‘सोमिला’ हे सोमिल ! ‘कुलत્યા भक्ष्येया वि अभक्ष्येया वि’ कुलस्था भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपि, एकस्य कुलस्थपदवाच्यस्य कथं भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वमित्याशयेन पुनः पृच्छति सोमिलः ‘से केणट्टेणं’ इत्यादि । ‘से केणट्टेणं जाव अभक्ष्येया वि’ तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते कुलत્યા भक्ष्या अपि अभक्ष्या अपीति । भगवानाह-‘से नूणं’ इत्यादि । ‘से नूणं सोमिला’ तत् नून-निश्चितं सोमिल !

है उसके संस्कृत में ‘कुलस्थाः और कुलत्याः’ ऐसे दो रूप होते हैं । ‘कुले तिष्ठति इति कुलस्था’ इस व्युत्पत्ति के अनुसार कुलस्था पद कुलीन नारी का वाचक होता है तथा कुलस्थ-कुलथी नामक धान्यविशेष का वाचक होता है, इसमें प्रथमपक्ष जो कुलीन नारीरूप है उसे लेकर प्रभु अभक्षता का और जो कुलथी नामक धान्यविशेषरूप द्वितीयपक्ष है उसे लेकर कथंचित् भक्ष्यता और कथंचित् अभक्ष्यता का प्रतिपादन करने के अभिप्राय से ऐसा कहते हैं- ‘सोमिला ! कुलत्या भक्ष्येया वि अभक्ष्येया वि’ हे सोमिल ! कुलस्था तो साधुजनों के द्वारा सर्वथा अभक्ष्य अपने उपयोग में लाने योग्य ही नहीं है परन्तु जो कुलस्थ धान्यविशेष है वह भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है ‘से केणट्टेणं जाव अभक्ष्येया वि’ हे भदन्त ! एकही कुलस्थ पद वाच्य पदार्थ में आप भक्ष्यता और अभक्ष्यता का प्रतिपादन किस कारण से करते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘से नूणं सोमिला !

નથી ? અહિંયાં ‘તે’ પદ ઉપલક્ષણરૂપ છે એટલે એવો અર્થ સમજવો જોઈએ કે કુલત્યા એ શિલ્પ પદ છે. સંસ્કૃતમાં તેના ‘કુલસ્થાઃ’ અને ‘કુલત્યાઃ’ એવા બે રૂપો અને છે ‘કુલે તિષ્ઠતિ ઇતિ કુલસ્થા’ આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર ‘કુલસ્થા’ એ પદ કુલીન નારી વાચક છે તેમ જ ‘કુલત્યા’ એ પદ ‘કુલસ્થ’ કળથી નામના ધાન્ય વિશેષનું બોધક છે તેમા પહેલો પક્ષ જે કુલીન સ્ત્રી-વાચક છે, તેને ઉદ્દેશીને અભક્ષ્ય પણાનું તથા કળથીનામના ધાન્ય-વિશેષ રૂપ બીજા પક્ષને સ્વીકારને કોઈવાર ભક્ષ્યપણાનું અને કોઈવાર અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન કરવાના અભિપ્રાયથી પ્રભુ આ પ્રમાણે કહે છે કે-‘સોમિલા ! કુલત્યા ભક્ષ્યેયાવિ અભક્ષ્યેયાવિ’ હે સોમિલ કુલસ્થા’ એ કુલીન સ્ત્રી વાચક ‘કુલત્યા’ સાધુઓને પોતાના ઉપયોગમાં લેવા યોગ્ય જ નથી અર્થાત્ અભક્ષ્ય છે. તેમ જ કળથી નામનું ધાન્ય વિશેષરૂપ જે બીજો પક્ષ છે, તેને તે ધાન્ય વિશેષ કળથી કોઈવાર ભક્ષ્ય-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને કોઈવાર અભક્ષ્ય-વર્ત્ય પણુ છે ‘સે કેણટ્ટેણ મંતે ! જાવ અભક્ષ્યેયાવિ’ હે ભગવન્ એક જ કુલસ્થ પદ વાચ્ય પદાર્થમા આપ ભક્ષ્યપણાનું અને અભક્ષ્યપણાનું પ્રતિપાદન કેવી રીતે અર્થાત્ કયા કારણથી કરો છો ? આ

‘તે વંમન્નણસુ નણસુ દુવિહા કુલત્થા પન્નત્તા’ તે તવ વ્રાહ્મણ્યેષુ નરેષુ શાસ્ત્રેષુ દ્વિવિધાઃ—દ્વિપ્રકારકાઃ કુલત્થા ભવન્તિ, દ્વૈવિધ્યએવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि। ‘તં જહા’ તથથા ‘इत्थि कूलत्था य धन्नकुलत्था य’ स्त्रीकुलत्थाश्च धान्य कूलत्थाश्च कुलस्था इति संस्कृतेन कुले तिष्ठन्ति यास्ताः कुलस्था इति व्युत्पत्तिरिति यौगिकार्थाश्रयणे कूलस्थाः स्त्रियः “कुलत्थ” इति प्राकृतेन कूलस्थो धान्यविशेषः ‘तत्थ णं जे ते इत्थि कूलत्था ते ति विहा पन्नत्ता’ तत्र खलु यास्ताः स्त्री कुलस्थाः स्त्रीरूपाः कुलस्थाः ता त्रिविधाः—त्रिप्रकारकाः प्रज्ञप्ता भवन्ति ‘तं जहा’ तथथा ‘कुलकन्नयाइ वा कुलवहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा’ कुल-कन्यका इति वा कुलवध्व इति वा कुलमातर इति । कुलकायका, कुलवधू, कुल-मातृभेदेन कुलस्था त्रिविधा इति भावः ‘तेणं समणाणं णिगंथाणं अभक्खेया’ ततः

‘તે વંમન્નણસુ નણસુ દુવિહા કુલત્થા પન્નત્તા’ હે સોમિલ ! એસા કરને કા કારણ યહ હૈ કિ તુમ્હારે જો નય જાણ્છ હૈ ડનમ્મેં દો પ્રકાર કી કુલત્થા હોતી હૈં એસા કહા ગયા હૈ । ‘તં જહા’ જૈસે—‘इत्थि कूलत्था य धन्नकुलत्था य’ एक स्त्री कुलत्था और दूसरी धान्यकुलत्था ‘कुले तिष्ठन्ति या स्ताः कुलस्थाः’ इस प्रकार के यौगिक अर्थ के आश्रयण करने पर संस्कृत में कुलस्था शब्द का अर्थ कुलीन नारी होता है और जब ‘कुलत्था’ पद का विचार प्राकृत से किया जाता है तो वहाँ इस शब्द का अर्थ धान्यविशेष होता है । ‘तत्थ णं जे ते इत्थि कूलत्था ते ति विहा पन्नत्ता’ इनमें जो स्त्रीरूप कुलत्था है वह तीन प्रकार की कही गई है । ‘तं जहा जैसે ‘कुलकन्नयाइ वा कुलवहुयाइ वा कुलमाउयाइ वा’ कुलक-न्यका, कुलवधू और कुलमाता ‘ते णं समणाणं णिगंथाणं अभक्खेया’

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—સે જૂગં સોમિલા ! તે વંમન્નણસુ નણસુ દુવિહા કુલત્થા પન્નત્તા’ હે સોમિલ એવું કહેવાતું કારણ એ છે કે—તમારું જે નય જાણ્છ છે, તેમાં જે પ્રકારની ‘કુલસ્થા’ કહેલ છે. ‘તંજહા’ જેમ કે ‘इत्थि-कूलत्था य धन्नकुलत्था य’ તેમાં એક સ્ત્રી કુલત્થા અને બીજી ધાન્ય ‘કુલત્થા’ ‘કુલે તિષ્ઠન્તિ ય સ્તાઃ કુલસ્થાઃ’ આ રીતના યૌગિક અર્થનો આશ્રય કરવાથી સંસ્કૃતમાં ‘કુલસ્થાઃ’ એ પદનો અર્થ કુલીન સ્ત્રી એ પ્રમાણે થાય છે અને જ્યારે ‘કુલત્થા’ પદનો પ્રાકૃત પ્રમાણે વિચાર કરવામાં આવે તો એ પદનો અર્થ ધાન્ય વિશેષ એ પ્રમાણે થાય છે ‘તત્થ ણં જે તે इत्थि कूलत्था ते ति विहा पन्नत्ता’ તેમાં જે સ્ત્રીરૂપ ‘કુલત્થા’ છે તે ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે ‘તંજહા’ જેમ કે ‘कुलकन्नयाइ वा, कुलवहुयाइ वा, कुलमाउयाइ वा, कुल कन्या, कुल वधू અને कुल माता ‘ते णं समणाणं णिगंथाणं अभक्खेया’

खलु कुलकन्यकादिकाः कुलस्थपदवाच्याः श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् अभक्ष्याः कथिता इतिभावः । 'तत्थ णं जे ते धन्नकुलत्था एवं जहा धन्नसरिसवया' तत्र खलु ये ते धान्यकुलत्थाः धान्यरूपाः कुलत्थाः ते एवं यथा धान्यसरिसवयाः धान्यसरिसवया पदवाच्यानां यथा भक्ष्यत्वमभक्ष्यत्वं च विभागशः कथितं तथैवात्रापि ज्ञातव्यम् 'से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि' तत् तेनार्थेन सोमिल । एवमुच्यते यावत् धान्यकुलत्था भक्ष्या अभक्ष्या अपि अयं भावः धान्यकुलत्था द्विविधाः भवन्ति शस्त्रपरिणताश्च अशस्त्रपरिणताश्च तत्र ये अग्न्यादिशस्त्रेण अचिन्तीभूतास्ते शस्त्रपरिणताः ते साधूनामभक्ष्याः । ये शस्त्रपरिणताः अग्न्यादिशस्त्रेणाचिन्तीभूताः

तीनों प्रकार की यह कुलस्था-कुलत्था कुलत्थपदवाच्य पदार्थ श्रमण निर्ग्रन्थों के लिये अभक्ष्य है तथा-‘तत्थ णं जे ते धन्न कुलत्था एवं जहा धन्नसरिसवा’ जो धान्यरूप कुलत्था है वह धान्यरूप सरिसव के जैसे भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है । इस विषय में जैसा विचार पहिले किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये । ‘से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेया वि’ इस कारण हे सोमिल । मैंने ऐसा कहा है कि यावत् धान्यकुलत्थ भक्ष्य भी है और अभक्ष्य भी है । तात्पर्य ऐसा है-धान्य-कुलत्थ दो प्रकार के होते हैं एक शस्त्र परिणत और दूसरे अशस्त्र परिणत जो धान्यकुलत्थ अग्न्यादिरूपशस्त्र से अचित्त कर दिये जाते हैं वे शस्त्र परिणत हैं और जो ऐसे नहीं वे अशस्त्रपरिणत हैं शस्त्रपरिणत धान्यरूप कुलत्थ साधुजनों द्वारा भक्ष्य और अशस्त्र परिणत धान्यरूप कुलत्थ अभक्ष्य है । शस्त्रपरिणतकुलत्थ सब ही साधुजनों द्वारा

આ ત્રણે પ્રકારની કુલસ્થા, કુલત્થા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને અભક્ષ્ય છે. તથા ‘તત્થ ણં’ જે તે ધન્નકુલત્થા એવં જહા ધન્નસરિસવા’ તેમાં જે ધાન્યરૂપ કુલત્થા-કળથી છે તે ધાન્યરૂપ ‘સરિસવ’ના કથન પ્રમાણે ભક્ષ્યપણુ છે, અને અભક્ષ્યપણુ છે. આ વિષયમાં પહેલાં જે પ્રમાણે વિચાર કરવામાં આવેલ છે, તે જ પ્રમાણેના વિચાર અહિયાં પણ સમજી લેવો. ‘સે તેણટ્ઠેણં’ જાવ અમકલ્લેયાવિ’ તે કારણથી હે સોમિલ એવું કહ્યું છે કે-યાવત્ ધાન્ય કુલત્થ ભક્ષ્ય પણુ છે, અને અભક્ષ્ય પણુ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ધાન્ય કુલત્થ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક શસ્ત્રપરિણત અને બીજું અશસ્ત્ર પરિણત હોય છે. જે ધાન્ય કુલત્થ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્ત કરાયેલું છે. તે શસ્ત્ર પરિણત કહેવાય છે, અને એવું જે નથી તે અશસ્ત્ર પરિણત છે. શસ્ત્ર પરિણત ધાન્યરૂપ કુલત્થ સધુજનોને ભક્ષ્ય ખાવાલાયક કહેલ છે. અને અશસ્ત્ર પરિણત ધાન્યરૂપ કુલત્થ છે, તે અભક્ષ્ય છે અને શસ્ત્ર પરિણત ધાન્ય

તેડપિ દ્વિધા ભવન્તિ એપનીયાશ્ચાનેષનીયાશ્ચ તત્ર યે અનેષનીયાસ્તે સાધૂનામ-
ભક્ષ્યાઃ, યે એપનીયાસ્તેડપિ દ્વિવિધા ભવન્તિ યાચિતાશ્ચ અયાચિતાશ્ચ તત્ર યે
અયાચિતાસ્તે સાધૂનામભક્ષ્યાઃ યે યાચિતાસ્તેડપિ દ્વિપ્રકારકા ભવન્તિ લઘ્વાશ્ચ
અલઘ્વાશ્ચ તત્ર યે અલઘ્વાસ્તે સાધૂનામભક્ષ્યાઃ યે ચ લઘ્વા ભવન્તિ તે ધાન્યકુલ-
ત્યાઃ સાધૂનાં ભક્ષ્યા ભવન્તિ । અનેનૈવ કારણેન અહં કથયમિ યત્ કુલત્યાઃ
સાધૂનાં ભક્ષ્યા અપિ અભક્ષ્યા અપિ તન્નાભક્ષ્યકોટિપતિતા અનેકે સન્તિ કુલત્ય-
પદવાચ્યાઃ, ભક્ષ્યકોટી તુ એક પ્રકારકા એવ યે ધાન્યરૂપાઃ કુલત્યા શસ્ત્રપરિણતા
એપનીયા યાચિતા લઘ્વાશ્ચ અવેયુરિતિ પ્રકરણાર્થઃ । સૂ. ૪ ॥

પુનરપિ મગવતો વસ્તુતત્ત્વ જ્ઞાનજિજ્ઞાસયાડ્ઠહ—‘એગે ભવં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—એગે ભવં દુવે ભવં અઘ્વણ ભવં અઠ્વણ ભવં
અઘટ્ટિણ ભવં અળેગભૂયભાવભવિણ ભવં ? સોમિલા ! એગે વિ
અહં જાવ અળેગભૂયભાવભવિણ વિ અહં સે કેળટ્ટેણં ભંતે !

ભક્ષ્ય હોતે હોં સો એલીવાન નહીં હૈ કિન્તુ જનમેં ભી જો એષનીય હોતે
હૈં વે હી ભક્ષ્ય હોતે હૈં । એષનીયમેં ભી જો યાચિત હોતે હૈં વે હી ભક્ષ્ય
હોતે હૈં અયાચિત નહીં, યાચિતમેં ભી સઘ હી યાચિત ભક્ષ્ય નહીં હોતે
કિન્તુ યાચિતમેં જો ધાન્યકુલત્ય લઘ્વ હોતે હૈં વે હી ભક્ષ્ય હોતે હૈં
અલઘ્વ નહીં હસી કારણ મૈને એસા કહાં હૈ કિ કુલત્યા સાધુઓં કો
ભક્ષ્ય ભી હોતી હૈં ઓર અભક્ષ્ય ભી હોતી હૈં કુલત્યપદ વાચ્ય અનેક
કુલત્ય અભક્ષ્ય કોટિ મેં કહી ગયી હૈં । તચ કી ભક્ષ્યકોટિ મેં ધાન્યરૂપ
જો એક પ્રકાર કી કુલત્ય હૈં કિ જો અગ્નિ પરિણત હો, એષનીય
હો, યાચિત હો ઓર લઘ્વ હો વહી કહી ગઈ હૈં ॥ મૂલ ૪ ॥

કુલત્ય પણ જે એષણીય હોય તે જ ભક્ષ્ય-ખાવાલાયક હોય છે. અને તેમાં
જે અને એષણીયમાં, પણ જે યાચિત હોય છે, તે જ ભક્ષ્ય કહેવાય છે.
અયાચિતને ભક્ષ્ય કહ્યા નથી. અને યાચિતમાં પણ બધા જ યાચિત ભક્ષ્ય
હોતા નથી પરંતુ યાચિતમાં જે ધાન્ય કુલત્ય લઘ્વ હોય છે, તે જ ભક્ષ્ય
ગણાય છે. અલઘ્વ ભક્ષ્ય નથી. તે જ કારણથી મેં એવું કહ્યું છે કે—‘કુલત્યા’
સાધુઓને ભક્ષ્ય પણ હોય છે અને અભક્ષ્ય પણ હોય છે. ‘કુલત્ય’ એ
પદથી અનેક કુલત્યા અભક્ષ્ય હોય છે. અને જે ધાન્ય કુલત્ય અગ્નિથી પરિણત
થયેલ હોય, એષણીય હોય, યાચિત હોય, અને લઘ્વ હોય તે જ કુલત્ય
ભક્ષ્ય-ખાવાલાયક કહેલ છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

एवं वुच्चइ जाव भविण वि अहं सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि
अहं, नाणदंसणट्ठयाए दुवे वि अहं, पणसट्ठयाए अक्खए वि अहं
अव्वए वि अहं अवट्ठिण वि अहं उवओगट्ठयाए अणेगभूयभाव-
भविण वि अहं से तेणट्ठेणं जाव भविण वि अहं । एत्थ णं से
सोमिले माहणे संबुद्धे, समणं भगवं महावीरं० जहा खंदओ
जाव से जहेयं तुज्जे वदह जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिण
वहवे राईसरं० एवं जहा रायप्पसेणइजे चित्तो जाव दुवाल-
सविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ पडिवज्जित्ता समणं भगवं महा-
वीरं वंदइ जाव पडिगए । तए णं से सोमिले माहणे समणो-
वासए जाए अभिगयजीवा० जाव विहरइ । भंते त्ति भगवं
गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता
एवं वयासी पभू णं भंते ! सोमिले माहणे देवाणुप्पियाणं
अंतिण सुंडे भवित्ता० जहेव संखे तहेव निरवसेसं जाव अंतं
काहिइ । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ५॥

अट्टारसमसयरुस दसमो उद्देशो समत्तो ॥१८-१०॥

॥ अट्टारसमं सयं समत्तं ॥

छाया—एको भवान् द्वौ भवान् अक्षयो भवान् अव्ययो भवान् अवस्थितो
भवान् अनेकभूतभावभव्यो भवान् ? सोमिल ! एकोऽप्यहं यावदनेकभूतभाव-
भव्योऽप्यहम्, तत् केनार्थेन मदन्त ! एवमुच्यते यावद् भव्योऽप्यहम्, हे
सोमिल ! द्रव्यार्थतया एकोऽप्यहम्, ज्ञानदर्शनार्थतया द्वावप्यहम् प्रदेनार्थतया
अक्षयोऽप्यहम् अव्ययोऽप्यहम् अवस्थितोऽप्यहम् उपयोगार्थतया अनेकभूतभाव-
भव्योऽप्यहम् तत् तेनार्थेन यावत् भव्योऽप्यहम् । अत्र खलु स सोमिलो ब्राह्मणः
संबुद्धः श्रमणं भगवन्तं महावीरं० यथा स्कन्दकः यावत् तत् ययेदं यूयं वदथ०

यथा खलु देवानुप्रियाणामन्तिके बहवो राजेश्वर० एवं यथा राजप्रश्नीये चित्रो यावत् द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, प्रतिपद्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते यावत् प्रतिगतः, ततः खलु स सोमिलो ब्राह्मणः श्रमणोपासको जातः अभिगत-जीवा० यावद् विहरति, भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् प्रभुः खलु भदन्त ! सोमिलो ब्राह्मणो देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्डो भुत्वा आगारादनगारितां मत्रजितुम् ? यथैव शंखः तथैव निरवशेषं यावदन्त करिष्यति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति ॥सू० ५॥

॥ अष्टादशशतस्य दशमोद्देशः समाप्तः ॥१८-१०॥

॥ अष्टादशं शतं समाप्तम् ॥

टीका—‘एगे भवं’ एको भवान् हे भदन्त ! किं भवान् एकरूपः एको भवान् इत्येवं भगवता आत्मन एकत्वस्वीकारे कृते सति श्रोत्रादि विज्ञानानामवयवानां चात्मनोऽनेकत्वदर्शनात् भगवत एकत्वपक्षदूषयिष्यामीति सोमिलेन प्रश्नः कृत इति भावः । ‘दुवे भवं’ द्वौ भवान् ‘द्वौ भवान्’ इत्येवं द्वित्वाभ्युपगमेऽहमित्येकत्वविशिष्टस्यार्थस्य विरोधेन द्वित्वपक्षं खण्डयिष्यामीति मनसि निधाय

सोमिल पुनः भगवान् से वस्तुतत्त्व को जानने की इच्छा से ऐसा पूछता है—‘एगे भवं दुवे भवं, अक्खए भवं, अव्वए भवं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सोमिल ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! ‘एगे भवं’ आप क्या एकरूप हैं ? ऐसा प्रश्न सोमिल ने प्रभु से इसलिये किया है कि यदि भगवान् अपने आप में एकता को स्वीकार कर लेते हैं तो मैं श्रोत्रादिक विज्ञानों की एवं अवयवों की अनेकता प्रदर्शित कराकर उनके इस एकत्व पक्ष को दूषित कर दूंगा । ‘दुवे भवं’ अथवा आप दो रूप हैं ? ऐसा यह प्रश्न सोमिलने प्रभु से इसलिये किया

वस्तुतत्त्वने लणुवानी छञ्छाथी सोमिल प्राहणु प्रलुने आ प्रभाणु पूछे छे.

‘एगे भवं, दुवे भवं, अक्खए भवं, अव्वए भवं.’ छत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रथी सोमिले प्रलुने ओवुं पूछयुं छे के-छे लगवन् ‘एगे भवं’ आप शुं ओक इपे छे ? आ प्रश्न सोमिल प्राहणु ओ भाटे पूछेल छे के-ले महावीर लगवान् पोतानामां ओकताने स्वीकार करी देख तो श्रोत्रादि विज्ञानानुं अने अवयवानुं अनेकपणु गतावीने तेओना आ ओकत्व पणुने ओहुं करावी दृष्टश. ‘दुवे भवं’ अथवा आप ओ इपे छे ? आ प्रभाणुने आ प्रश्न सोमिले प्रलुने ओ डेतुथी कर्यो छे के ले प्रलु पोतानामां

સોમિલેન પ્રશ્નઃ કૃત ઇતિ । ‘અક્ષણ ભવં’ અક્ષયો ભવાન્ ક્ષીયતે ઇતિ ક્ષયો વિનાશઃ ન ક્ષયોઽક્ષયોઽવિનાશીત્યર્થઃ, તથા ચાવિનાશી ભવાનિત્યર્થઃ અવિનાશિત્વ-સ્વીકૃતે ‘મરણાદિકં કથમ્’ इत्यादि दोषेण परामविष्यामीत्याशयेन प्रश्नः कृतो भवति ‘अव्वए भवं’ अव्ययो भवान् नव्येति स्वकीयं स्वरूपं परित्यज्य रूपान्तरं प्राप्नोतीति अव्ययः पर्यायान्तरेण सर्वस्य व्यपदर्शनात् कथमव्यय इति कृत्वा तद्वचनं दूषयिष्यामीति भावेन प्रश्नः । ‘अवट्टिए भवं’ अवस्थितो भवान् एकरूपेण

है कि यदि प्रभु अपने में द्वित्व की स्वीकृति देते हैं तो फिर मैं उनके उस एकत्व पक्ष के साथ इस द्वित्वपक्ष का तो विरोध है ऐसा उद्भावित करके उनके इस द्वित्व पक्ष का खण्डन करूंगा । ‘अक्खए भवं’ अथवा आप अक्षय हैं ऐसा यह प्रश्न सोमिल ने प्रभु से इस अभिप्राय से किया है कि यदि आप अक्षय अविनाशी हैं तो फिर मरणादिक कैसे हो सकते हैं और ये होते तो हैं अतः ऐसी प्रकट कर युक्तियों से पुष्ट कर मैं उन्हें पराभूत करूंगा । ‘अव्वए भवं’ अथवा आप अव्यय हैं ऐसा जो यह प्रश्न उनसे किया है वह इस अभिप्राय से किया है जो स्वकीय स्वरूप का परित्याग कर रूपान्तर को प्राप्त करता है उसका नाम व्यय है यदि ऐसे व्ययरूप आप नहीं हैं तो पर्यायान्तर से सर्व का व्यय देखा जाता है तो वह अब कैसे देखा जा सकेगा इसलिये आप में अव्ययता कैसे मानी जा सकती है ? इस प्रकार से उद्भावित करके मैं उनके इस अव्यय पक्ष को दूषित करूंगा । ‘अवट्टिए भवं’ आप अवस्थित

એ પણાનો સ્વીકાર કરે તો પછી તેઓના એકત્વવાદ સાથે આ દ્વિત્વપણાનો વિરોધ છે, તે બતાવીને હું તેઓના આ દ્વિત્વપણાનું ખંડન કરીશ ‘અક્ખણ ભવં’ અથવા આપ અક્ષય છો ? આ પ્રશ્ન સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રભુને એ માટે પૂછેલ છે કે-જો આપ અક્ષય અને અવિનાશી છો તો પછી મરણ વિગેરે કેવી રીતે થાય છે ? અને મરણાદિ થાય તો જ જેથી એવું યુક્તિથી બતાવીને હું તેઓને પરાભવ પમાડીશ. ‘અવ્વણ ભવં’ અથવા આપ અવ્યય છો ? આ પ્રશ્ન કરવાનો સોમિલ બ્રાહ્મણનો હેતુ એ છે કે-જો પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરીને રૂપાન્તરને પ્રાપ્ત કરે છે, તેનું નામ ‘વ્યય’ છે. જો આપ એવા વ્યય રૂપ ન હો તો પર્યાયાન્તરથી સર્વનો વ્યય જોવામાં આવે છે. તો તે હવે કેવી રીતે દેખવામાં આવશે. તેથી આપનામાં અવ્યય પણ કેવી રીતે માનવામાં આવી શકે ? આ રીતે કહીને તેઓના આ અવ્યય પક્ષને દોષવાળો બતાવીશ ‘અવટ્ટિણ ભવં’ આપ અવસ્થિત છો ? અર્થાત્ એક રૂપે સ્થિત છો ?

સ્થિત इत्यर्थः प्रतिक्षणं रूपान्तरदर्शनात् कथम् अवस्थितः इति कृत्वा पराभविष्यति अनेन 'अक्खए' इत्यादि पदत्रयेण आत्मनो नित्यताविषयकः प्रश्नः कृतः सोमिलेनेति 'अणेगभूयभावमविए भवं' अनेकभूतभावभव्यो भवान् अनेके भूता अतीताः, भावाः सत्ता परिणामाः, भव्याश्च भाविनो यस्य सोऽनेकभूत-भावभव्यः, एतेन आत्मनोऽतीतानागतसत्ताविषयकप्रश्नेन आत्मनोऽनित्यता-पक्षः प्रदर्शितः । अत्र एकतरस्त्रीकारे तस्यैव दूषणाय भविष्यतीति मत्वा प्रश्नः कृत इति प्रदर्शितप्रश्नेषु एकतरपक्षस्य स्वीकारेऽपरपक्षीयो दोषः समापतेत्

हैं क्या ? एकरूप से स्थित है क्या ? ऐसा जो यह प्रश्न उसने किया है सो प्रतिक्षण में प्रत्येक पदार्थ में रूपान्तर का दर्शन होता रहता है अतः आप में अवस्थितता कैसे मानी जा सकती है ? अतः अपने में अवस्थितता का पक्ष युक्तियुक्त नहीं है ऐसा प्रकट कर मैं उनके इस पक्षको दूषित करूंगा । इस प्रकार 'अक्खए' आदि इन तीन पदों को लेकर सोमिल ने जो प्रभुसे पूछा है सो वह उसका पूछना आत्मा की नित्यता को लक्ष्य करके है ऐसा जानना चाहिये तथा 'अणेगभूयभावमविए भवं' आप अनेक भूत वर्तमान एवं भाविपर्यायवाले हैं ? ऐसा जो यह प्रश्न किया है वह आत्मा की अनित्यता के पक्ष को लेकर किया गया है जिसमें भूतकाल में अनेक भाव हुए हों वर्तमान में जिस में अनेक भाव हो रहे हों एवं भविष्यत् में भी जिसमें अनेक भाव होने योग्य हैं वह अनेक भूतभाव भव्य है ऐसा वह अनेकभूत भाव भव्यवाला आत्मा है

આ પ્રશ્ન કરવાને સોમિલ બ્રાહ્મણુનેા હેતુ એ છે કે-દરેક ક્ષણે પદાર્થમાં રૂપાન્તર થયા કરે છે, તેા પછી આપનામાં અવસ્થિતતા કેવી રીતે માની શકાય ? જેથી આપનામાં અવસ્થિત હોવાપણુનેા પક્ષ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. એમ બતાવીને હું તેમનેા એ પક્ષ દોષવાળો બતાવીશ. આ રીતે 'અક્ખણ' વિગેરે ત્રણે પદો કહીને સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રભુને જે પૂછયું છે, તે તેમના પ્રશ્નો આત્માની નિત્યતાને લક્ષ્ય કરીને તેણે આ પ્રશ્નો કર્યા છે, તેમ સમજવું. તથા 'અણેગભૂયભાવમવિએ ભવં' આપ અનેક ભૂત વર્તમાન અને ભાવિ પર્યાયવાળા છો ? એવો જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે, તે આત્માની અનિત્યતા માનીને કરવામાં આવેલ છે, જેમાં ભૂતકાળમાં અનેક ભાવ થયા હોય, વર્તમાનમાં જેમાં અનેક ભાવ થઈ રહ્યા હોય અને ભવિષ્યમાં પણ જેમાં અનેક ભાવ થવાના છે, તે અનેક ભૂત ભાવ ભવ્ય છે. એવો અનેક ભૂત ભાવ ભવ્યવાળો આત્મા છે. કારણ કે આત્મામાં

હતિ વિચાર્ય ભગવાન્ સ્યાદ્વાદસ્ય સમસ્તદોષગોચરાતિક્રાન્તત્વાત્ સ્યાદ્વાદપક્ષમન્-
લસ્થયૈવ ઉત્તરયતિ-‘એગે વિ અહં’ ઇત્યાદિ । ‘એગે વિ અહં’ એકોડપ્યહમ્ ‘જાવ
અણેગમ્ભૂયમાવમવિષ્ વિ અહં’ યાવત્ અનેકભૂતમાવમવ્યોડપ્યહમ્ અત્ર યાવત્પદેન
‘દુવે વિ અહં અક્ષવ્ વિ અહં અન્વવ્ વિ અહં અવટ્ટિવ્ વિ અહં’ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં
ભવતીતિ એકત્વદ્વિત્વાદીનાં વિરુદ્ધત્વાત્ કથમિત્યેતદિત્યાશયેન પુનઃ પૃચ્છતિ

કર્ચોકિ આત્મા મેં હી એ સ્વભૂતકાલીન, વર્તમાનકાલીન ઓર અવિષ્ણ-
ત્કાલીન પરિણમન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર ભૂતકાલ કે બાદ વર્તમાનકાલિક
પરિણમન ઓર વર્તમાનકાલિક પરિણમન કે બાદ અવિષ્ણત્કાલીન પરિ-
ણમન જો આત્મા મેં હોતે હૈં વે ડસકી અનિત્યતા ધિના હો નહીં સકતે
હૈં કર્ચોકિ મિત્ર ૨ પરિણમનોં મેં આત્મા મેં એક સ્વભાવતા વ્યવસ્થિતતા
એવં અવ્યયતા રહ નહીં સકતી હૈં । હસ પ્રકાર સે પ્રદર્શિત હન પ્રશ્નોં
મેં એકતર પક્ષ કે સ્વીકાર મેં અપરપક્ષીય દોષ આતા હૈં એસા વિચાર કર
ભગવાન્ ડસે સ્યાદ્વાદ કી શૈલી સે જો કિ સમસ્ત દોષ ગોચરાતિક્રાન્ત
હૈં ઉત્તર દેતે હુવ્ કહતે હૈં ‘એગે વિ અહં’ હે સોમિલ ! મેં એક મી હૂં
યાવત્ ‘અણેગમ્ભૂય૦’ અનેક ભૂત, ભાવ ઓર અવ્ય પરિણમનોંવાલા મી
હૂં યહાં યાવત્ પદ સે ‘દુવે વિ અહં’ ઇત્યાદિ વીચ કા સ્વ પાઠ સંગૃહીત
હુઆ હૈં । પ્રભુ કી અપને દ્વારા કૃત પ્રશ્નોં કે ડપર સ્વીકૃતિ જાનકર વહ
હસ રુચાલ સે કિ એકત્વ દ્વિત્વ આદિ ધર્મ પરસ્પર મેં વિરુદ્ધ હૈં અતઃ
એક હી જગહ મેં હનકી માન્યતા કેસે ઘટિત હો સકતી હૈં પ્રભુ સે પુનઃ

જ ભૂતકાળ સંબંધી વર્તમાનકાળ સંબંધી પરિણમન થાય છે,
એજ રીતે ભૂતકાળ પછી વર્તમાનકાલિક પરિણમન અને વર્તમાનકાલના
પરિણમન પછી ભવિષ્યકાલ સંબંધી પરિણમન આત્મામાં જે થાય છે, તે
તેની અનિત્યતા વગર થઈ શકતી નથી. કેમ કે જૂઠા જૂઠા પરિણમનોમાં
આત્મામાં એક સ્વભાવપણું વ્યવસ્થિતપણુ અને અવ્યયપણું રહી શકતા નથી.
આ પ્રમાણે કહેલા આ પ્રશ્નોના એક પક્ષનો સ્વીકાર કરે તો બીજો પક્ષમાં
દોષ આવી જાય છે. એમ વિચારીને ભગવાન્ તેને સ્યાદ્વાદની શૈલીથી ઉત્તર
આપનાં કહે છે કે-‘એગે વિ અહં’ હે સોમિલ હું એક પણ છું યાવત્ ‘અણે
ગમ્ભૂય૦’ અનેક ભૂત, ભાવ અને અવ્ય પરિણામો વાળો પણ હું છું. અહિયાં
યાવત્પદથી ‘દુવે વિ અહં’ ઇત્યાદિ સઘળો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.
પોતે કરેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર પ્રભુએ સ્વીકાર કેવો આપ્યો તે જોઈને
તે ફરીથી એવા વિચારથી કે એકત્વ, દ્વિત્વ વિગેરે ધર્મ પરસ્પર
વિરુદ્ધ છે, જેથી એક જ સ્થળે તે બન્ને હોવાની વાત કેવી રીતે ઘટી શકશે ?

‘से केणट्ठेण’ इत्यादि ‘से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ जाव भविए वि अहं’ तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् भव्योऽप्यहम् अत्र यावत्पदेन ‘एगे वि अहं’ इत्यारभ्य ‘अणेगभूयभाव’ इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति । भगवानाह—‘सोमिला’ इत्यादि । ‘सोमिला’ हे सोमिल ! ‘दव्वट्ठयाए एगे वि अहं’ द्रव्यार्थतया एकोऽप्यहम् हे सोमिल ! जीवद्रव्यस्यैकत्वेन एकोऽहम् न तु प्रदेशार्थतया एकोऽहम् तथा चानेकत्वात् समेत्यवयवादीनामनेकत्वोपलम्भो न बाधको भवति यथा पृथिव्यादि भेदेन द्रव्याणामनेकत्वेऽपि सकलद्रव्यानुगतद्रव्यत्वधर्मं पुरस्कृत्य द्रव्यमित्याकारकप्रयोगो नानुपपन्नः तथा जीवप्रदेशानामनेकत्वेऽपि जीवत्वरूपद्रव्यैकत्वमादाय एकोऽहमिति प्रयोगो नानुपपन्नोऽपि तु उपपद्यते एवेतिभावः, तथा

पूछता है कि—‘से केणट्ठेण’ इत्यादि हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि मैं यावत् भविष्यकालीन अनेक परिणामोंवाला भी हूँ यहाँ यावत्पद से ‘एगे वि अहं’ इस पाठ से लेकर ‘अणेगभूयभाव’ यहाँ तक का पाठ गृहीत हुआ है इस सोमिल के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि अहं’ हे सोमिल ! मैं एक भी हूँ ऐसा जो मैंने कहा है वह जीवद्रव्य की एकता को लेकर कहा है प्रदेशार्थता को लेकर ऐसा नहीं कहा है इस एकत्व बाधक अवयवादिकों की अनेकता का उपलम्भ नहीं होना है क्योंकि जैसे पृथिवी आदिके भेद से द्रव्य में अनेकता होने पर भी सकलद्रव्यानुगत द्रव्य एक है इस प्रकार का कथन वहाँ बाधक नहीं होता है उसी प्रकार से जीव के प्रदेशों में अनेकता होने पर भी जीवत्वरूप द्रव्य की एकता को लेकर मैं एक हूँ

तेम समज्जने प्रभुने आ प्रमाणे पछवा लाग्यो. ‘से केणट्ठेण’ इत्यादि हे भगवन् आप जेवुं शां कारण्ण्थी कहे छो ? हे—यावत् भविष्य काल संबन्धी अनेक परिणामो वाणो पणु छुं अडियां यावत् पढथी ‘एगे वि अहं’ आ पाठथी लधने ‘अणेगभूय भाव’ अडि सुधीने पाठ अडणु करायो छे. सोमिलना आ प्रश्नने उत्तर आपतां प्रभु कहे छे हे—‘सोमिला ! दव्वट्ठयाए एगे वि अहं’ हे सोमिल हुं ओक छुं तेम मे कछुं छे, ते एव द्रव्यनी ओकताने लधने कछुं छे. प्रदेशार्थताने लधने तेम कछुं नथी. आ ओकत्वने बाध करनार अवयवादिकेना अनेकपणाने उपालम्भ धते नथी. तेम हे—जेम पृथ्वी विग्रेदेना लेखथी द्रव्यमां अनेकपणुं होवाथी सकल द्रव्यानुगत छ द्रव्यत्व धर्मनी अपेक्षाथी ते द्रव्य ओक छे, आ रीतनुं कथन त्यां बाधक थतुं नथी

ચ જીવત્વરૂપદ્રવ્યેકત્વમાદાયાહમેકોઽપીતિ । તથા કચ્ચિત્ સ્વભાવવિશેષમાશ્રિ-
ત્યેકત્વસંખ્યાવિશિષ્ટસ્યાપિ પદાર્થસ્ય સ્વભાવાન્તરદ્વયાપેક્ષયા દ્વિત્વમપિ ન
વિરુદ્ધમિત્યાશયેન સમાધત્તે 'નાનદંસણદ્વયાદ દુવે અહં' જ્ઞાનદર્શનાર્થતયા અહં દ્વી
દ્વિવિધોઽહમ્ ધર્મધર્મિણોઃ કથંચિદ્ભેદો મદતિ તથા ચ જ્ઞાનં દર્શનં ચાત્મનો ધર્મ
ઇતિ જ્ઞાનધર્મં પુરસ્કૃત્ય જીવો જ્ઞાનાત્મકો દર્શનધર્મં ચ પુરસ્કૃત્ય દર્શનાત્મકો
ભવતીતિ જ્ઞાનદર્શનાર્થતયા એકોઽપિ જીવો દ્વિવિધો ભવતિ જ્ઞાનસ્વભાવસ્ય

એસા કથન શ્રી વાધક નહીં હોતા હૈં હસ પ્રકાર જીવત્વરૂપ દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા સે મૈં એક શ્રી હૂં એસા કથન નિર્દોષ હૈં । તથા કિસી સ્વભાવ-
વિશેષ કો આશ્રિત કરકે એકત્વસંખ્યાવિશિષ્ટ શ્રી પદાર્થ મૈં સ્વભાવા-
ન્તર કી અપેક્ષા સે દ્વિત્વ શ્રી વિરોધ કો પ્રાપ્ત નહીં હોતા હૈં હસી
આશય કો લેકર 'નાનદંસણદ્વયાદ દુવિહે અહં' એસા કહા ગયા હૈં કિ
મૈં જ્ઞાન ઔર દર્શન કી અપેક્ષા લેકર દો રૂપ શ્રી હૂં હસ કથન મૈં ધર્મ
ઔર ધર્મી મૈં કથંચિત્ ભેદ માન લિયા ગયા હૈં અતઃ જ્ઞાનદર્શન આત્મા
કે બેદો ધર્મ હૈં જબ જ્ઞાનધર્મ કો પુરસ્કૃત કરકે કહા જાતા હૈં તબ
જીવ જ્ઞાનાત્મક હૈં ઔર દર્શન ધર્મ કો પુરસ્કૃત કરકે જબ કહા જાતા
હૈં તબ જીવ દર્શનાત્મક હૈં હસ પ્રકાર જ્ઞાનદર્શન કી અપેક્ષા સે એકત્વ-
વિશિષ્ટ શ્રી જીવ મૈં દ્વિવિધતા આ જાતી હૈં । યદિ યહાં પર એસી
આશંકા કી જાવે કિ જ્ઞાનસ્વભાવવાલે જીવ કો દર્શન સ્વભાવતા ઔર

એજ રીતે જીવના પ્રદેશોમાં અનેકપણું હોવા છતાં પણ જીવત્વરૂપ દ્રવ્યની
એકતાને લઈને હું એક છું એ રીતનું કથન પણ બાધક થતું નથી. આ
રીતે જીવત્વ રૂપ દ્રવ્યની એકતાથી હું એક પણ છું. એ કથન નિર્દોષ છે.
તેમ જ કેઇ સ્વભાવ વિશેષનો આશ્રય કરીને એકત્વ સંખ્યાવાળા પદાર્થમાં
સ્વભાવની ભિન્નતાથી દ્વિત્વપણામાં વિરોધ આવતો નથી. એજ આશયથી
'નાનદંસણદ્વયાદ દુવે અહં' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ જ્ઞાન અને
દર્શનની અપેક્ષાથી હું એ રૂપે પણ છું. આ કથનમાં ધર્મ અને ધર્મીમાં
કથંચિત્ ભેદ માનવામાં આવેલ છે. તેથી જ્ઞાન અને દર્શન આ બે આત્માના
ધર્મ છે. જ્યારે જ્ઞાનધર્મને લઈને કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જીવ જ્ઞાન
સ્વરૂપ છે, અને દર્શન ધર્મને લઈને કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જીવ
દર્શન સ્વરૂપ છે. આ રીતે જ્ઞાન અને દર્શનની અપેક્ષાથી એકત્વ ધર્મવાળા
જીવમાં દ્વિવિધપણું આવી જાય છે. બે અહિયાં એવી શંકા કરવામાં આવે
કે-જ્ઞાન સ્વભાવ વાળા જીવને દર્શન સ્વભાવપણું અને દર્શન સ્વભાવવાળા

જીવસ્ય દર્શનસ્વભાવતા કથં સ્યાત્ નહિ શીતસ્વભાવસ્ય જલસ્ય કથમપિ ઉष्ण-
સ્વભાવતા ભવતીતિ કથમુચ્યતે ઉભયસ્વભાવાત્ દ્વિવિધો ભવત્યાત્મેતિ ન વાચ્યમ્
અપેક્ષાભેદેન ઉભયોરપિ સમાવેશસંભવાત્ યથા ઇકોઽપિ દેવદત્ત એકદૈવ પિતૃપુત્ર-
જામાતૃશ્યાલકશ્વસુરાદ્યપેક્ષયા પિતૃપુત્રાદ્યનેકાન્ સ્વભાવાન્ લભતે તથા જીવોપ્યપે-
પેક્ષાભેદમાદાય અનેકોઽપિ સ્યાદત્ર કા ક્ષતિઃ । ‘પણસદ્દયાએ અક્ષણ વિ અહં’
પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યપ્રદેશતામાશ્રિત્યાક્ષયોઽપ્યહં પ્રદેશાનાં સર્વથા ક્ષયાભાવાત્ ।

દર્શન સ્વભાવવાળે જીવ કો જ્ઞાન સ્વભાવતા કૈસે માની જા સકતી હૈ
કર્ચોકિ હન દોનોં સ્વભાવોં મેં ભિન્નતા હૈ, ભિન્ન સ્વભાવ યુગપત્ એક
વસ્તુ મેં રહ નહીં સકતે હૈં જૈસે કિ શીતસ્વભાવવાળે જલ મેં ઉष्ण-
સ્વભાવતા નહીં રહતી હૈ । તો હસકા સમાધાન એસા હૈ કિ યહાં અપેક્ષા
કે ભેદ સે એક આત્મા મેં દોનોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ જૈસે એક ભી
દેવદત્ત અપેક્ષા કે ભેદ સે એક હી કાલ મેં અનેક સ્વભાવોંવાલા હો
જાતા હૈ । પિતા કી અપેક્ષા વહ પુત્ર સ્વભાવ કો ધારણ કરતા હૈ પુત્ર કી
અપેક્ષા વહ પિતૃ સ્વભાવ કો ધારણ કરતા હૈ જામાતા કી અપેક્ષા વહ
સસુર સ્વભાવ કો ધારણ કરતા હૈ આદિ ૨ અપેક્ષા ભેદ સે ઓર ભી
અનેક સ્વભાવ કો વહ યુગપત્ ધારણ કરતા હૈ અતઃ ઉસમેં સ્વભાવ ભેદ
સે ભિન્નતા આતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે એક ભી જીવ અપેક્ષા ભેદ સે અનેક
ભી હોતા હૈ હસમેં હાનિ હી કૌન સી હૈ? ‘પણસદ્દયાએ અક્ષણ વિ અહં’
તથા જબ જીવ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં કો આશ્રિત કરકે વિચાર કિયા

જીવને જ્ઞાન સ્વભાવપણું કેવી રીતે માની શકાય તેમ છે? કેમ કે-આ બંને
સ્વભાવોમાં ભિન્નતા રહેલી છે. ભિન્ન સ્વભાવ એક સાથે એક વસ્તુમાં રહી
શકતાં નથી. જેમ કે-ઠંડા સ્વભાવવાળા જગમાં ઉष्ણ સ્વભાવપણું રહેતું નથી.
આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે-અહિયાં અપેક્ષાના ભેદથી એક આત્મામાં
આ બંનેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમ એક જ દેવદત્ત અપેક્ષાના ભેદથી
એક જ કાળમાં અનેક સ્વભાવવાળો બની જાય છે. પિતાની અપેક્ષાથી તે પુત્ર
પણાને ધારણ કરે છે. પુત્રની અપેક્ષાએ તે પિતૃસ્વભાવને ધારણ કરે છે.
જમાઈની અપેક્ષાએ તે સસરાપણું ધારણ કરે છે. વિગેરે વિગેરે. અપેક્ષાના
ભેદથી બીજા પણ અનેક સ્વભાવોને તે એક સાથે ધારણ કરે છે. તેથી સ્વભાવ
ભેદથી ભિન્નપણું આવે છે. તેજ રીતે એક જ જીવ અપેક્ષાના ભેદથી અનેક
પણું થઈ જાય છે. તો તેમાં શું હાનિ છે? ‘પણસદ્દયાએ અક્ષણ વિ અહં’ જીવના
અસંખ્યાત પ્રદેશોનો આશ્રય લઈને વિચાર કરવામાં આવે તો હે સોમિત્ત તે

તથા 'અવ્વે વિ અહં' અવ્યયોઽપ્યહમ્ કતિપયાનાં પ્રદેશાનાં વ્યયાભાવાત્ 'અવ-
દ્વિવિ વિ અહં' અવસ્થિતોઽપ્યહમ્ યત એવ અક્ષયોઽવ્યયોઽતએવ અવસ્થિતો નિત્યો-
ઽપ્યહમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશિતા હિ જીવસ્ય ન કદાપિ વ્યપૈતિ અતો જીવસ્ય નિત્ય-
ત્વાભ્યુપગમેઽપિ ન દોષઃ । તથા 'ઉવઓગદ્વ્યાએ અણેગભૂયભાવમવિએ વિ અહં'
ઉપયોગાર્થતયાઽનેકભૂતભાવમવિકોઽપ્યહમ્ ઉપયોગાર્થતયા અનેકવિષયકોપયો-
ગાનાશ્રિત્ય અનેકભૂતભાવમવિકોઽપ્યહમિતિ અતીતાનાગતકાલયોરનેકવિષયબોધા-
નામાત્મનઃ સકાશાત્ કથંચિદભિન્નનાં ભૂતત્વાત્ માવિત્ત્વાન્વેતિ અનિત્યપક્ષોઽપિ

જાતા હૈ તો હે સોમિલ ! ઉસ સમય મેં અક્ષયરૂપ મી હૂં ક્યોંકિ પ્રદેશોં
કા ત્રિકાલ મેં મી ક્ષય નહીં હોતા હૈ । તથા 'અવ્વે વિ અહં' એસા જો
કહા ગયા હૈ વહ જીવ કે એક મી પ્રદેશ કા દ્રવ્ય નહીં હોને કે કારણ
સે કહા ગયા હૈ 'અવદ્વિવિ વિ અહં' મેં અવસ્થિત મી હૂં એસા જોં પ્રમુને
સોમિલ સે કહા હૈ સો ઉસકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ જીવ કે જો અસં-
ખ્યાત પ્રદેશ હૈં ઉનમેં એક મી કમતી બઢતી નહીં હોતા હૈ । હસ કારણ
મેં અવસ્થિત મી હૂં અર્થાત્ નિત્ય મી હૂં જો વસ્તુ નિત્ય હોતી હૈ વહ
અક્ષય ઓર અવ્યય સ્વરૂપ હોતી હૈ મેં મી એસા હી હૂં અતએવ મેં નિત્ય
હૂં એસા માનને મેં મી કોઈ દોષ નહીં હૈ । તથા 'ઉવઓગદ્વ્યાએ અણેગ-
ભૂયભાવમવિએ વિ અહં' ઉપયોગાર્થતા કી અપેક્ષા લેકર મેં અનેકભૂત
ભાવમવિક મી હૂં । હસ કથન સે સોમિલ કો પ્રમુ ને યહ સમજાયા હૈ
કિ મેં અનિત્ય મી હૂં હસ કથન કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ અનેક પદાર્થ-

સમયે હું અક્ષય રૂપ પણ છું, કેમ કે-તે પ્રદેશોના ત્રણ કાળમાં ક્ષય થતો
નથી. 'અવ્વે વિ અહં' એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે જાણને એક પણ
પ્રદેશનું દ્રવ્ય ન હોવાના કારણથી કહેલ છે. 'અવદ્વિવિ. અહં' હું અવસ્થિત
પણ છું, એ પ્રમાણે પ્રભુએ સોમિલ પ્રાણણને જે કહ્યું છે, તેનો ભાવ એ
છે કે-જીવના જે અસંખ્યાત પ્રદેશો છે. તેમાં એક પણ ઓછાવત્તિ થતું નથી.
તે કારણથી હું અવસ્થિત અર્થાત્ નિત્યપણ છું. જે વસ્તુ નિત્ય હોય છે, તે
અક્ષય અને અવ્યય સ્વરૂપ હોય છે. હું પણ એવો જ છું. તેથી જ હું
નિત્ય છું. એવું માનવામાં પણ કોઈ દોષ આવતો નથી. તથા 'ઉવઓગદ્વ્યાએ
અણેગભૂયભાવમવિએ વિ અહં' ઉપયોગાર્થપણાની અપેક્ષાથી હું અનેક ભૂત
ભાવ ભાવિક પણ છું. આ કથનથી સોમિલને પ્રભુએ એ સમજાવ્યું છે કે-
હું અનિત્યપણ છું એક કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-અનેક પદાર્થ

નન્દોપાય इति भावः । 'से तेणद्वेणं जाव भविए वि अहं' तत्तेनार्थेन सोमिल ! एवमुच्यते. एकोऽप्यहं द्विविधोऽप्यहम् अक्षयोऽप्यहम् अव्ययोऽप्यहम् अवस्थितोऽप्यहम् अनेकभूतभावमविकोऽप्यहमिति । 'एत्थ णं से सोमिले माहणे संबुद्धे' अत्र खलु सं सोमिलो ब्राह्मणः संबुद्धः अत्र जीवरूपैकत्वद्वित्वनित्यत्वानित्यत्व-विषयकोत्तरश्रवणानन्तरम् स सोमिलो ब्राह्मणः सम्यग् बोधवान् अभूत् सयुक्तिकं समीचीनोत्तरमवाप्य भगवति श्रद्धावान् जात इत्यर्थः । ततः सः "समणं भगवं

विषयक उपयोग भूतકાલ મેં મુદ્ધ મેં હી હુએ હૈં ઔર વે ઉપયોગ મુદ્ધ સે મિત્ર નહીં-હુએ હૈં મુદ્ધમેં હી હુએ હૈં અતઃ મૈં કથચિત્ત્ ઉન ઉપયોગોં સે અમિત્ર હોને કે કારણ તથા ભવિષ્યકાલ મેં મી જો અનેક પદાર્થવિષયક ઉપયોગ હોંગે વે મી મુદ્ધ મેં હોંગે, અતઃ ઉનસે મી મૈં કથચિત્ત્ અમિત્ર હૂં અતઃ ઉપયોગોં કો કથચિત્ત્ અમિત્રતા હોને કે કારણ ઉનકે પરિણમન મેં મુદ્ધ મેં પરિણમન હુઆ હૈં ઔર આગે મી વહ પરિણમન હોગા હસ કારણ હસ પરિણમન રૂપ સે મૈં અનિત્ય મી હૂં । 'સે તેણદ્વેણં જાવ ભવિએ વિ અહં' હસલિયે હે સોમિલ ! મૈને એલાં કહા હૈં કિ મૈં એક મી હૂં દો રૂપ મી હૂં અક્ષય મી હૂં અવ્યય મી હૂં અવસ્થિત મી હૂં ઔર અનેક ભૂતભાવ મવિક મી હૂં । પ્રમુ ને જબ હસ પ્રકાર સે ઉસે સમજાયા તો વહ સોમિલ બ્રાહ્મણ જીવ વિષયક એકત્વ, દ્વિત્વ, નિત્ય અનિત્ય પક્ષ સમ્યગ્ધી ઉત્તર સુનકર અચ્છે પ્રકાર સે પ્રતિબોધ કો પ્રાપ્ત હો ગયા ઔર સયુક્તિક સમીચીન ઉત્તર પાતે હી ઉસને શ્રદ્ધાશીલ હોકર 'સમણં મગવં મહાવીરં

સંબંધી ઉપયોગ મારામાં જ ભૂતકાળમાં થયા છે. અને તે ઉપયોગ મારાથી જુદા જુદા થયા નથી. મારામાં જ વર્તમાનમાં થયા છે. તેથી 'હું' કથચિત્ત્ તે ઉપયોગોથી જુદો ન હોવાના કારણે તથા ભવિષ્યકાળમાં પણ અનેક પદાર્થ સંબંધી ઉપયોગ થશે. તે પણ મારામાં જ થશે તેથી તેનાથી પણ હું કથચિત્ત્ અલિત્ર છું. તેથી ઉપયોગોનું કથચિત્ત્ અલિત્ર પણ હોવાને કારણે તેના પરિણમનમાં મારામાં પરિણમન થયું છે. અને આગળ પણ તે પરિણમન થશે તે કારણથી આ પરિણમનથી હું અનિત્ય પણ છું. 'સે તેણદ્વેણં જાવ ભવિએ વિ અહં' આ કારણથી હે સોમિલ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-હું એક પણ છું. બે રૂપે પણ છું. અક્ષય પણ છું. અવ્યય પણ છું, અવસ્થિત પણ છું. અને અનેક ભૂત ભાવ ભાવિક પણ છું. પ્રભુએ ક્યારે આ રીતે તે સોમિલ બ્રાહ્મણને સમજાવ્યો ત્યારે તે સોમિલ બ્રાહ્મણ જીવ સંબંધી એકત્વ, દ્વિત્વ, નિત્ય અને અનિત્ય પક્ષ સંબંધી ઉત્તર સાંભળીને સારી રીતે પ્રતિબોધ પામ્યો. યુક્તિયુક્ત યોગ્ય ઉત્તર સાંભળીને

મહાવીરં વંદહ નમંસહ” તતઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ ‘જહા
 સ્વંદઓ’ યથા સ્કન્દકઃ વન્દનનમસ્કારાદિકં સર્વમપિ સ્કન્દકવદેવ કરોતિ અત્ર
 દ્વિતીયશતકપ્રથમોદ્દેશકપ્રરૂપિતં સ્કન્દકપ્રકરણમનુસ્મરણીયમ્ ક્રિયત્પર્યન્તં સ્ક-
 ન્દકપ્રકરણમ્ इह अध्येतव्यम् ? તત્રાહ-‘જાવ સે ઇત્યાદિ । ‘જાવ સે જહેયં તુજ્ઞે
 વદહ’ યાવત્ તત્ યથેદં યુયં વદથ એતત્પર્યન્તં સ્કન્દકપ્રકરણં જ્ઞાતવ્યમ્ ।
 ‘જહા ણં દેવાણુપ્પિયાણં અંતિએ વહવે રાઈસરં’ યથા સ્વલ્લુ દેવાણુ
 પ્રિયાણામન્તિકે વહવો રાજેશ્વરતલવરમાહમ્બિકકૌટુમ્બિકેઘ્યશ્રેષ્ઠિસેના-
 પતિસાર્થવાહપ્રમૃતયઃ મુણ્ડા ભૂત્વા અગારાદનગારિતાં પ્રવ્રજિતાઃ, કિન્તુ નાહં
 તથા કર્તું શક્નોમિ કિન્તુ અહં તુ દેવાણુપ્રિયાણામન્તિકે પશ્ચાન્નુવ્રતાદિયુક્તં દ્વાદ-

વંદહ નમંસહ ‘શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે વન્દના કી નમસ્કાર ક્રિયા
 ‘જહા સ્વંદઓ’ જૈસા વન્દન નમસ્કાર આદિ સ્કન્દક ને ક્રિયા થા વૈસા
 હી હસને ક્રિયા સ્કન્દક કા પ્રકરણ દ્વિતીય શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં
 પ્રરૂપિત ક્રિયા ગયા હૈ સો વહ સવ પ્રકરણ ‘જાવ સે જહેયં તુજ્ઞે વદહ’
 હસ મૂત્ર તક કા કથન યહાં ગ્રહણ કર કહ લેના ચાહિયે તાત્પર્ય હસ
 પ્રકરણ કા એસા હૈ કિ હે અદન્ત । જૈસા આપ કહતે હૈં, ચાત તો વૈસી હી
 હૈ, પરન્તુ ‘જહા ણં દેવાણુપ્પિયાણં અંતિએ વહવે રાઈસરં’ જિસ પ્રકાર સે
 આપ દેવાણુપ્રિય કે પાસ અનેક રાજેશ્વર તલવર માહમ્બિક, કૌટુમ્બિક,
 ઇઘ્ય, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ ઔર સાર્થવાહ આદિ મુણ્ડિત હોકર અગારા-
 વસ્થા સે અનગારાવસ્થા કો ધારણ કર ચુકે હૈં વૈસી અવસ્થા મેં ધારણ
 કરને કે લિયે સમર્થ નહીં હૂં મેં તો આપ દેવાણુપ્રિય કે પાસ પંચ અણુ-

તેણે શ્રદ્ધા યુક્ત થઈને ‘સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ’ શ્રમણુ ભગવાન્
 મહાવીર સ્વામીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા-‘જહા સ્વંદઓ’ સ્કંદકે જેવી
 રીતે વંદના નમસ્કાર કર્યા હતા તેજ પ્રમાણે આ સોમિલે પણ વંદન નમસ્કાર
 કર્યા. સ્કંદકતું પ્રકરણુ બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં પ્રરૂપિત કરેલ છે. તે
 તમામ પ્રકરણુ અહિયાં સમજી લેવું. આ કથનતું તાત્પર્ય એવું છે કે-હું
 ભગવન્ આપ જે પ્રમાણે કહેા છો, તેજ પ્રમાણે છે. પરંતુ ‘જહા ણં દેવાણુ
 પ્રિયાણં અંતિએ વહવે રાઈસરં’ જે પ્રમાણે આપ દેવાણુપ્રિયની પાસે અનેક
 રાજેશ્વર તલવર, માહમ્બિક, કૌટુમ્બિક, ઇઘ્ય, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ અને સાર્થવાહ
 વિગેરે મુંડિત થઈને અગાર અવસ્થાથી અનગાર અવસ્થાને સ્વીકારી ચૂક્યા
 છે. તેવી જ અવસ્થા હું સ્વીકારવા સમર્થ નથી. હું તો આપ દેવાણુપ્રિય

શવિધં ગૃહિધર્મં પ્રતિપત્સ્યામિ, इत्यादि सर्वमत्रवाच्यम्, तदेवाह-‘एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो’ एवं यथा राजप्रश्नीये चित्रः यथा राजप्रश्नीयसूत्रे चित्र-प्रधानस्य वर्णनं तथा इहापि सर्वोऽपि चित्रकवृत्तान्तो ज्ञातव्यः, कियत्पर्यन्तं राज-प्रश्नीयप्रकरणमध्येतव्यं तत्राह-‘जाव’ इत्यादि। ‘जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ’ यावद् द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते द्वादशप्रकारकं श्रावकधर्मं स्वीकरोतीत्यर्थः ‘पडिवज्जित्ता’ प्रतिपद्य-श्रावकधर्मं स्वीकृत्य स सोमिलः ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए’ श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते यावत्प्रतिगतः यावत्पदेन नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यस्यां दिशः प्रादुर्भूतः समागतस्तामेव दिशमाश्रित्य प्रतिगतः, इति पर्यन्तस्य ग्रहणं भवति ततश्च स

વ્રતાદિયુક્ત ૧૨ પ્રકાર કા ગૃહિધર્મ સ્વીકાર કરુંગા इत्यादि सब कथन यहाँ पर कह लेना चाहिये यही बात ‘एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो’ इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है अर्थात् राजप्रश्नीय सूत्र में चित्र-प्रधान का जैसा वर्णन आया है वही चित्रकवृत्तान्त यहां पर भी सब ‘जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ’ यावत् उसने १२ प्रकार का श्रावक धर्म को स्वीकार कर लिया इस सूत्र पाठ तक का कह लेना चाहिये ‘पडिवज्जित्ता’ १२ प्रकार का श्रावक धर्म स्वीकार करके उस सोमिल ने ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए’ श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया और यावत् वह फिर वापिस अपने घर पर चला गया यहां यावत्पद से ‘नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धर्म कथा-श्रुत्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्य यस्यां दिशः प्रादुर्भूतः तामेव

પાસે પાંચ અણુવ્રત સહિત બાર ૧૨ પ્રકારના ગૃહસ્થના ધર્મને સ્વીકાર કરીશ વિગેરે સમજી કથન અહિયાં સમજી લેવું એજ વાત ‘एवं जहा रायप्पसेणइज्जे चित्तो’ આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે. અર્થાત્ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં ચિત્રકપ્રધાનનું જેવું વર્ણન આવેલ છે, તે ચિત્રકનું સમજી વૃત્તાંત અહિયાં પણ સમજીવું. ‘जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ’ यावत् તેણે બાર ૧૨ પ્રકારના શ્રાવક ધર્મને સ્વીકારી લીધો. આ સૂત્રપાઠ સુધીનું તે કથન અહિયાં સમજી લેવું. ‘पडिवज्जित्ता’ ૧૨ બાર પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારીને તે સોમિલ બ્રાહ્મણે ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ जाव पडिगए’ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વંદના નમસ્કાર કર્યા અને યાવત્ તે પછી તે પોતાના ઘર ગયો. અહિયાં યાવત્પદથી ‘नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धर्म कथां श्रुत्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्य यस्यां दिशः प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगतः’ આ પાઠનો સંબંધ થયો.

सोमिलः संप्राप्तसमुचितोत्तरः सन् भगवति तत्प्रतिपादितधर्मे च संज्ञातश्रद्धोऽ-
नगारित्वाशक्तः श्रावकधर्मं स्वीकृत्य भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यि-
त्वा धर्मकथां श्रुत्वा त्रिविधा पर्युपासनया पर्युपास्य यस्या दिशः प्रादुर्भूतः
तामेव दिशं प्रतिगत इति भावः । 'तए णं से सोमिले माहणे समणोवासए जाए'
ततः खलु स सोमिलो ब्राह्मणः श्रमणोपासकः श्रावको जातः कीदृशो जातः
तत्राह—'अभिगयजीवा० जाव विहरइ' अभिगतजीवा० यावद् विहरति अत्र याव-
त्पदेन वक्ष्यमाणः पाठो वाच्यः—अभिगतजीवाजीवः उपलब्धपुण्यपापः आस्रवसंवर
निर्जरा क्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः असहाय्यः देवासुरनागयक्षराक्षसकिंनर किं-

दिशं प्रतिगतः' इस पाठ का ग्रहण हुआ है तात्पर्य इस पाठ का ऐसा है
कि सोमिल समुचित उत्तर प्राप्त कर जब प्रभु पर और उनके द्वारा प्रति-
पादित धर्म पर श्रद्धायुक्त हो गया तब वह अनगारावस्था स्वीकार करने
की अपनी अशक्ति को प्रकट करके और श्रावकधर्म धारण करने की
अपनी योग्यता को प्रकट करते हुए उस धर्म को स्वीकार करके तथा
प्रभु को वन्दना और नमस्कार करके एवं उनसे धर्मकथा सुनकरके वह
जिस दिशा से आया था उसी दिशा की तरफ चला गया चलते समय
उसने त्रिविध पर्युपासना से प्रभु की पर्युपासना की 'तए णं से सोमिले
माहणे०' इस प्रकार वह सोमिल ब्राह्मण सच्चा श्रावक बन गया । 'अभि-
गय जीवा० जाव विहरइ' जीव अजीव आदि तत्त्वों को वह जानने
लगा यहाँ यावत्पद से 'उपलब्धपुण्यपापः आस्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिक-
रणबन्धमोक्षकुशलः, असहाय्यः, देवासुरनागयक्षराक्षसकिंनरकिंपुरुष-

छे तात्पर्य आ पाठनुं छे छे-सोमिल ब्राह्मण योग्य उत्तर सांभलीने न्यारे
प्रभु प्रत्ये तेम न प्रभुछे प्रतिपादित धर्म प्रत्ये श्रद्धावाणो थये त्यारे तेछे
अनगार अवस्था स्वीकारवानी पोतानी अशक्ती भतावीने अनेक श्रावक धर्मने।
स्वीकार करीने ते पछी प्रभुने वंदना नमस्कार करीने अने तेछो पासेथी धर्म
देशना सांभलीने ते ने दिशाछेथी आये। हुतो ते न दिशाछे थई ने आदये।
गये। नति वभते तेछे मन वचनकाय रूप त्रण प्रकारनी पर्युपासनाथी
प्रभुनी पर्युपासना करी 'तए णं से सोमिले माहणे०' आ रीते
ते सोमिल ब्राह्मण साये श्रावक भनी गये। "अभिगयजीवा० जाव विहरइ"
एव अएव विगेरे तत्त्वोने ते नलुवा लाग्ये। अडियां यावत्पदथी 'उपलब्ध-
पुण्यपापः आस्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिकरणबन्धमोक्षकुशलः' असहाय्यः देवासुरनाग-
यक्षराक्षसकिंनरकिंपुरुषगरुडगन्धर्वमहोरगादिकैर्देवगणैः निर्ग्रन्थात् प्रवचनात् अनति-

सेव भंते ! त्ति जाव विहरइ' हे भदन्त ! सोमिल के विषय में आप देवानुप्रियने जो कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है ऐसा कहकर गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संघम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ५ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके अठारहवें शतकका
दसवां उद्देशक समाप्त ॥ १८-१० ॥

‘सेव भंते ! सेव भंते त्ति जाव विहरइ’ हे भगवन् सोमिलना विषयभां आप देवानुप्रिये ने कह्युं छे. ते सर्वथा सत्य छे. ओ प्रभाण्हे कहीने गौतम स्वामीओ भगवान्ने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने तेओ संघम अने तपधी आत्माने भावित करीने पोताना स्थान पर विराजमान थया. ॥ सू० ५ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अठारमा शतकेना दसमा उद्देशक समाप्त ॥ १८-१० ॥

यथा शंखश्रावकः । श्रावकधर्मं प्रतिपाल्य कालमासे कालं कृत्वा देवलोकं गतः सन् ततश्च्युत्वा महाविदेहे उत्पद्य गृहीतदीक्षः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् सिद्धो बुद्धो मुक्तः परिनिर्वातः सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति तथैव सोमिलोऽपि श्रावक-धर्मं प्रतिपाल्य देवलोके गत्वा ततश्च्युत्वा महाविदेहे वर्षे उत्पन्नो भविष्यति तत्र दीक्षितो भूत्वा धर्मं प्रतिपाल्य सेत्स्यति भोत्स्यते मोक्षति परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति भावः । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद् विहरति, हे भदन्त ! सोमिल विषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथैव सत्यमिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥ सु० ५॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्बलभादिषद्भूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां अष्टादशशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥ १८-१०॥

अष्टादशं शतकं समाप्तम् ॥ १८॥

करके मरण समय में मरकर देवलोक में गये हैं और फिर वहां से च्युत होकर महाविदेह में जन्म लेकर वे दीक्षा स्वीकार करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए सिद्ध, बुद्ध, मुक्त परिनिर्वात होकर समस्त दुःखों के अन्तकर्त्ता होंगे उसी प्रकार से सोमिल श्रावक भी धर्म को पालन करके देवलोक में जावेगा और वहां से च्युत होकर वह महाविदेह क्षेत्र में उत्पन्न होगा वहां भागवती दीक्षा धारण करके और धर्म का पालन करके वह सिद्ध होगा, बुद्ध होगा, मुक्त होगा, परिनिर्वात होगा और समस्त दुःखों का अन्तकर्त्ता होगा । 'सेवं भंते !

धर्म'नु' पालन करीने मरण समये मरीने देवलोकमां गये। अने ते पछी त्यां थीं अवीने महाविदेहमां जन्म धारण करीने तेथे दीक्षा स्वीकारीने संयम अने तपसी पोताना आत्माने भावित करीने सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वात थशे, अने समस्त दुःखोनो अंत कर्ता थशे ते ज रीते आ सोमिल प्राज्ञण पण श्रावक धर्म'ने पालन करीने देवलोकमां जशे। त्यांथी अवीने ते महाविदेह क्षेत्रमां उत्पन्न थशे। त्यां दीक्षा पर्यायने धारण करीने अने धर्म'नु' पालन करीने सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वात थशे, अने समस्त दुःखोनो अंत कर्ता थशे।

સ્તુતીયોદ્દેશકો—યત્ર પૃથિવીકાયિકવક્તવ્યતા સવિષ્યતિ ૩ । મહાસ્રવનામકચતુ-
ર્થોદ્દેશકો—યત્ર નારકા મહાસ્રવન્તો મહાક્રિયાવન્તશ્ચેતિ વિચારઃ કરિષ્યતે ૪ ।
ચરમનામકઃ પશ્ચમોદ્દેશકો — યત્રાલ્પસ્થિતિકનારકાપેક્ષ્યાઽધિકાસ્થિતિવન્તો
નારકા મહાક્રિયાવન્ત इति વિચારઃ કરિષ્યતે ૫ । દ્વીપનામકઃ પૃષ્ઠોદ્દેશકો—યત્ર
દ્વિપાદિ વિષયકો વિચારઃ કરિષ્યતે ૬ । ભવનનામકઃ સપ્તમોદ્દેશકો—યત્ર ભવ-

ટીકાર્થ—લેશ્યા નામકે પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં લેશ્યાઓં કે સમ્બન્ધ મેં
વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ ફસલિયે ફસકા નામ લેશ્યા ઉદ્દેશ હુઆ હૈ ।
ગર્ભ નામકે દ્વિતીય ઉદ્દેશે મેં ગર્ભ કે વિષય મેં વિચાર ક્રિયા હૈ । ફસ-
લિયે ઉસ ઉદ્દેશે કા નામ ગર્ભ ઉદ્દેશા હુઆ હૈ પૃથિવી નામકે ઉદ્દેશે મેં
પૃથિવીકાયિક કે સમ્બન્ધ મેં વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ અતઃ ફસ ઉદ્દેશે
કા નામ પૃથિવી ઉદ્દેશા હુઆ હૈ મહાસ્રવ નામકે ચતુર્થ ઉદ્દેશે મેં નારક
મહાસ્રવવાલે અથ્ મહાક્રિયાવાલે હોતે હૈં એસા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ
ફસીસે ફસ ઉદ્દેશે કા નામ મહાસ્રવ ઉદ્દેશા હુઆ હૈ । ચરમનામકે પૂર્વ
ઉદ્દેશે મેં અલ્પસ્થિતિવાલે નારકોં કી અપેક્ષા મહાસ્થિતિવાલે નારક
મહાક્રિયાવાલે હોતે હૈં એસા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ ફસ સમ્બન્ધ કો
લેકર ફસ ઉદ્દેશે કા નામ ચરમ ઉદ્દેશ એસા હુઆ હૈ દ્વીપ નામકે ઉદ્દેશે
મેં દ્વીપાદિવિષયક વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ ફસ ઉદ્દેશા કા નામ દ્વીપ
ઉદ્દેશ એસા હુઆ હૈ ભવન નામકા સાતવાં ઉદ્દેશા હૈં, ફસમેં ભવન

ટીકાર્થ—લેશ્યા નામના પહેલા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓના વિષયમાં વિચાર
કરવામાં આવ્યો છે. તેથી તેનું નામ લેશ્યા ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે.
ગર્ભનામના ઉદ્દેશામાં ગર્ભના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેથી તે
ઉદ્દેશાનું નામ ગર્ભ ઉદ્દેશો એ પ્રમાણે થયું છે. પૃથિવીનામના ઉદ્દેશામાં
પૃથિવીકાયિકના સંબંધમાં કથન કહેવામાં આવ્યું છે, જેથી આ ઉદ્દેશાનું
નામ પૃથિવી ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. મહાસ્રવ નામના ચોથા ઉદ્દેશામાં
નારકો મહાસ્રવવાળાં અને મહાક્રિયાવાળા હોય છે. એવો વિચાર કરવામાં
આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ મહાસ્રવ એવું થયું છે. ચરમ નામના
પૂર્વ ઉદ્દેશામાં અલ્પસ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી મહાસ્થિતિવાળા નારક
મહાક્રિયાવાળા હોય છે, એવો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ સંબંધને
લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ ચરમ ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. દ્વીપ
નામના ઉદ્દેશામાં દ્વીપ વિગેરેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી
આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયું છે. ભવન

॥ અથેકોનવિંશતિતમં શતકં પ્રારમ્ભ્યતે ॥

અષ્ટાદશશતકં નિરૂપ્ય અવસરસંગત્યા ઇકોનવિંશતિતમં શતકમારમ્ભમાણઃ
તદુક્તોદેશાર્થ સંગ્રાહિકાં ગાથામાદૌ ઉદાહરતિ—

મૂલ્કમ્—લૈસ્સા ૧ ગવ્મ ૨ પુઢવી ૩ મહાસવા ૪ ચરમ ૫ દીવ ૬ ભવ-
ના ૭ ૧ નિવૃત્તિ ૮ કરણ ૯ વણચરસુરા ૧૦ ઇગૂળવીસદ્મમે ॥ ૧ ॥

છાયા—લેશ્યાશ્ચ ગર્ભઃ પૃથિવી મહાસ્રવાશ્ચરમ દ્વીપ મવનાનિ ચ ।

નિવૃત્તિકરણવનચરસુરાશ્ચ ઇકોનવિંશતિતમે ॥

ટીકા—લેશ્યાનામકઃ પ્રથમોદેશકો—યત્ર લેશ્યાવિચારઃ કરિષ્યતે ૧ । ગવ્મ-
નામકો દ્વિતીયોદેશકો—યત્ર ગર્ભમાશ્રિત્ય વિચારઃ કરિષ્યતે ૨ । પૃથિવીનામક

ત્રીસવેં શતક કે પહેલે ઉદેશે કા પ્રારંભ—

૧૮ વેં શતક કી પ્રરૂપણા હો તુકી અવ ૧૯ વેં શતક કી પ્રરૂપણા
કી જાતી હૈ હસ શતક મેં જો ઉદેશકાર્ય કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ઉસકો
સંગ્રહ કરકે વતારેવાલી ગાથા હસ પ્રકાર સે હૈ—‘લૈસ્સા ય ગવ્મ’ હત્યાદિ ।

લેશ્યા નામકા પ્રથમ ઉદેશા હૈ ગર્ભ નામકા દ્વિતીય ઉદેશા હૈ પૃથિવી
નામકા તીસરા ઉદેશા હૈ મહાસ્રવ નામ કા ચૌથા ઉદેશા હૈ ચરમ નામકા
પાંચવાં ઉદેશા હૈ દ્વીપ નામકા છઠ્ઠા ઉદેશા હૈ ભવન નામકા સાતવાં
ઉદેશા હૈ નિવૃત્તિ નામ કા આઠવાં ઉદેશા હૈ કરણ નામકા નવવાં ઉદેશા
હૈ ઓર વનચરસુર નામકા દશવાં ઉદેશા હૈ ।

ઓગણીસમા શતકના પહેલા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

અઠારમા શતકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી ગઈ છે. હવે આ ઓગણીસ
માં શતકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે. આ શતકના ઉદેશાઓના અર્થની
પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે, તેને સંગ્રહ કરીને બતાવનારી ગાથા આ પ્રમાણે
છે—‘લૈસ્સાય ગવ્મ’ ઇત્યાદિ.

લેશ્યા નામનો પહેલો ઉદેશો છે. ગર્ભ નામનો બીજો ઉદેશો છે. પૃથિવી
નામનો ત્રીજો ઉદેશો છે. મહાસ્રવ નામનો ચોથો ઉદેશો છે. ચરમ નામનો
પાંચમો ઉદેશો છે. દ્વીપ નામનો છઠો ઉદેશો છે. ભવન નામનો સાતમો ઉદેશો
છે. નિવૃત્તિ નામનો આઠમો ઉદેશો છે. કરણ નામનો નવમો ઉદેશો છે અને
વનચર સુર નામનો દશમો ઉદેશો છે.

સ્તુતીયોદેશકો—યત્ર પૃથિવીકાયિકવક્તવ્યતા મવિષ્યતિ ૩ । મહાસ્રવનામકચતુ-
ર્યોદેશકો—યત્ર નારકા મહાસ્રવન્તો મહાક્રિયાવન્તશ્चेति विचारः करिष्यते ४ ।
ચરમનામકઃ પશ્ચમોદેશકો — यत्राल्पस्थितिकनारकापेक्षयाऽधिकस्थितिवन्तो
નારકા મહાક્રિયાવન્ત इति विचारः करिष्यते ५ । દ્વીપનામકઃ પૃથોદેશકો—યત્ર
દ્વીપાદિ વિષયકો વિચારઃ करिष्यते ६ । ભવનનામકઃ સપ્તમોદેશકો—યત્ર ભવ-

ટીકાર્થ—લેશ્યા નામકે પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં લેશ્યાઓ કે સમ્બન્ધ મેં
વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ હસલિયે હસકા નામ લેશ્યા ઉદ્દેશ હુઆ હૈ ।
ગર્ભ નામકે દ્વિતીય ઉદ્દેશે મેં ગર્ભ કે વિષય મેં વિચાર ક્રિયા હૈ । હસ-
લિયે હસ ઉદ્દેશે કા નામ ગર્ભ ઉદ્દેશા હુઆ હૈ પૃથિવી નામકે ઉદ્દેશે મેં
પૃથિવીકાયિક કે સમ્બન્ધ મેં વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ અતઃ હસ ઉદ્દેશે
કા નામ પૃથિવી ઉદ્દેશા હુઆ હૈ મહાસ્રવ નામકે ચતુર્થ ઉદ્દેશે મેં નારક
મહાસ્રવવાલે એવં મહાક્રિયાવાલે હોતે હૈ એસા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ
હસીસે હસ ઉદ્દેશે કા નામ મહાસ્રવ ઉદ્દેશા હુઆ હૈ । ચરમનામકે પૂર્વ
ઉદ્દેશે મેં અલ્પસ્થિતિવાલે નારકોં કી અપેક્ષા મહાસ્થિતિવાલે નારક
મહાક્રિયાવાલે હોતે હૈ એસા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ હસ સમ્બન્ધ કો
લેકર હસ ઉદ્દેશે કા નામ ચરમ ઉદ્દેશ એસા હુઆ હૈ દ્વીપ નામકે ઉદ્દેશે
મેં દ્વીપાદિવિષયક વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ હસ ઉદ્દેશા કા નામ દ્વીપ
ઉદ્દેશ એસા હુઆ હૈ ભવન નામકા સાતવાં ઉદ્દેશા હૈ, હસમેં ભવન

ટીકાર્થ—લેશ્યા નામના પહેલા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓના વિષયમાં વિચાર
કરવામાં આવ્યો છે. તેથી તેનું નામ લેશ્યા ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે.
ગર્ભનામના ઉદ્દેશામાં ગર્ભના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેથી તે
ઉદ્દેશાનું નામ ગર્ભ ઉદ્દેશો એ પ્રમાણે થયું છે. પૃથિવીનામના ઉદ્દેશામાં
પૃથિવીકાયિકના સંબંધમાં કથન કહેવામાં આવ્યું છે, જેથી આ ઉદ્દેશાનું
નામ પૃથિવી ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. મહાસ્રવ નામના ચોથા ઉદ્દેશામાં
નારકો મહાસ્રવવાળાં અને મહાક્રિયાવાળા હોય છે. એવો વિચાર કરવામાં
આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ મહાસ્રવ એવું થયું છે. ચરમ નામના
પૂર્વ ઉદ્દેશામાં અલ્પસ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી મહાસ્થિતિવાળા નારક
મહાક્રિયાવાળા હોય છે, એવો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ સંબંધને
લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ ચરમ ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે. દ્વીપ
નામના ઉદ્દેશામાં દ્વીપ વિગેરેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી
આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયું છે. ભવન

નાદિ સંવન્નિ વિચારઃ કરિષ્યતે ૭ । નિર્વૃત્તિનામકોઽષ્ટમોદ્દેશકો—યત્રૈકેન્દ્રિયાદિ
જીવાનામુત્પત્તિવિષયે વિચારઃ કરિષ્યતે ૮ । કરણનામકો નવમોદ્દેશકો—યત્ર
દ્રવ્યાદિકરણવિષયે વિચારઃ કરિષ્યતે ૯ । વનચરસુરનામકો દશમોદ્દેશકો—યત્ર
વાનવ્યન્તરદેવવિષયકો વિચારઃ કરિષ્યતે ૧૦ । એવં રૂપેણ અસ્મિન્ એકોનવિ-
ંશતિતમે શતકે દશોદ્દેશકાઃ સન્તીતિ ॥

મૂલ્મ—રાયગિહે જાવ એવં વચાસી કહ્ ણં મંતે! લેસ્સાઓ
પન્નત્તાઓ ગોયમા! છ હેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ, તં જહા એવં જહા
પન્નવળાએ ચઉત્થો લેસ્સુદેસ્સો માણિયઠ્ઠો નિરવસેસો સેવં
મંતે! સેવં મંતે! ત્તિ ॥૧॥

હાયા—રાજગૃહે યાવદ્ એવમવાદીત્ કતિ સ્વલુ મદન્ત । લેશ્વાઃ પ્રજ્ઞાઃ
ગૌતમ ! પહ્લેશ્વાઃ પ્રજ્ઞાઃ તથવા એવં યથા પ્રજ્ઞાપનાયાઃ ચતુર્થોલેશ્યોદ્દેશકો
મણિઠ્ઠો નિરવશેષઃ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

સંબન્ધો વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ હસી સંબન્ધ કો લેકર હસ ઉદ્દેશે
કા નામ ભવન હુઆ હૈ નિર્વૃત્તિ નામકે ૮ વેં ઉદ્દેશે મેં એકેન્દ્રિયાદિ
જીવોં કી ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ અતઃ હસીસે હસ
ઉદ્દેશે કા નામ નિર્વૃત્તિ એસા હુઆ હૈ કરણ નામ કે ૯ વેં ઉદ્દેશે મેં દ્રવ્યા-
દિકરણકે વિષય મેં વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ હસસે હસ ઉદ્દેશે કા નામ
કરણ ઉદ્દેશ હુઆ હૈ ઓર ૧૦ વેં ઉદ્દેશે મેં વનચરસુર વાનવ્યન્તર કે
સંબન્ધ મેં વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ હસલિયે હસ ઉદ્દેશે કા નામ વનચરસુર
ઉદ્દેશ એસા હુઆ હૈ હસ પ્રકાર સે હસ ૧૧ વેં શતક મેં યે ૧૦ ઉદ્દેશે હૈ ।

નામનો સાતમો ઉદ્દેશો છે. તેમાં લવન સંબંધી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.
તેથી આ સંબંધને લઈને આ ઉદ્દેશાનું નામ લવન ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું
છે. નિર્વૃત્તિ નામના આઠમાં ઉદ્દેશામાં એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવોની ઉત્પત્તિના
વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી ઉદ્દેશાનું નામ નિર્વૃત્તિ એ પ્રમાણે
થયું છે. કરણ નામના નવમાં ઉદ્દેશામાં દ્રવ્ય વિગેરે કરણના વિષયમાં વિચાર
કરવામાં આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ કરણ ઉદ્દેશ એ પ્રમાણે થયું છે.
અને દશમાં ઉદ્દેશામાં વનચર સુર વાનવ્યન્તર દેવના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં
આવ્યો છે. તેથી આ ઉદ્દેશાનું નામ 'વનચરસુર' એ પ્રમાણે થયું છે. આ રીતે
ઓગણીસા શતકમાં આ દશ ઉદ્દેશાઓ છે.

टीका—“रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृहे यावत् गौतम एवमवादीत्
अत्र यावत्पदेन गुणशिलकं चैत्यम् भगवान् समवमृतः परिषत् समागता धर्मकथा-
नन्तरं परिषत् प्रतिगता, तदनु प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतदन्तस्य प्रकरणस्य
संग्रहो भवति किमुक्तवान् गौतमः तत्राह—‘कइ णं’ इत्यादि । ‘कइ णं’ भंते !
लेस्साओ पन्नत्ताओ” कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह—
‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘छ लेस्साओ पन्नत्ताओ’ पट्टलेश्याः
प्रज्ञप्ताः, कृष्णादिद्रव्यसंबन्धात् आत्मनः परिणामविशेषो लेश्या यावत्पर्यन्तं योगा-

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहनगर में यावत्
गौतम ने इस प्रकार से पूछा यहाँ यावत्ताद से इस प्रकरण का संग्रह
हुआ है कि उस राजगृह नगर में गुणशिलक उद्यान था । उसमें भगवान्
का आगमन हुआ परिषदा वहाँ पहुँची प्रभु ने धर्मकथा कही पश्चात्
परिषत् वापिस चली गई, तब गौतम ने दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से ऐसा
पूछा ऐसा सम्बन्ध यहाँ यावत्पद से लगाया गया है प्रभु से पूछा—‘कइ णं
भंते ! लेस्साओ पन्नत्ताओ’ तो इसे बताने के लिये यह सूत्र कहा गया
है, हे भदन्त ! लेश्याएँ कितनी होती हैं ऐसा गौतम ने प्रभु से पूछा है ।
उत्तर में प्रभु ने कहा—‘गोयमा ! छ लेस्साओ पन्नत्ताओ’ हे गौतम !
लेश्याएँ छ होती हैं कृष्णादिद्रव्य के सम्बन्ध से जो आत्मा का परिणाम
विशेष होता है उसका नाम लेश्या है, यह लेश्या जब तक योग रहते हैं

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’

टीकार्थ—रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगरमां यावत् गौतम
स्वामीओ प्रभुने आ प्रभाण्णे पूछयुं. अहियां यावत् पइथी नीओ प्रभाण्णे
पाठेनो संग्रह थयो छे. राजगृह नगरमां गुणशिलक नामना उद्यानमां
भगवान् भडावीर स्वामी पधार्या. प्रभुनुं आगमन सांलणीने परिषदा प्रभुने
व’दना करवा आवी प्रभुओ तेओने धर्म’देशना आपी. तेओ धर्म’देशना
सांलणीने प्रभुने व’दना नमस्कार करीने परिषदा पोतपोतना स्थाने पाछी
गछ छे पछी प्रभुनी पयु’पासना करता ओवा गौतम स्वामीओ अपने हाथ
जेडीने प्रभुने आ प्रभाण्णे पूछयुं.—कइणं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ’ छे भगवन्
लेश्याओ केटवा प्रकारनी कडेवामां आवी छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुओ
आ प्रभाण्णे कळुं—‘गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ’ छे गौतम ! लेश्याओ छ
थाय छे. कृष्णादि द्रव्यना संब’धधी आत्मामां जे कर्म’नुं परिणुमन थाय छे,

સ્તિષ્ઠન્તિ તાવદેવ લેશ્યા ભવતિ યોગાભાવે સતિ લેશ્યા ન ભવતિ इत्यन्वय-
 વ્યતિરેકાઘ્યાં યોગૈઃ સહ નિયતસમ્બન્ધત્વાદ્ યોગકારિકી લેશ્યેતિ નિશ્ચીયતે ।
 અથેયં લેશ્યા કિં યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યરૂપા યોગનિમિત્તકર્મદ્રવ્યરૂપા વા ? યદિ
 યોગનિમિત્તકર્મદ્રવ્યરૂપેતિ દ્વિતીયપક્ષઃ સ્વીક્રિયતે તદ્વા કિં ધાતિકર્મદ્રવ્ય-
 રૂપા અધાતિકર્મદ્રવ્યરૂપા વા ? તત્ર નાદ્યઃ પક્ષો ધાતિકર્મદ્રવ્યરૂપેતિ યતઃ
 સયોગિકેવલિનાં ધાતિકર્માઽભાવેઽપિ લેશ્યા ભવતીતિ ન વા અધાતિકર્મદ્રવ્ય-
 રૂપેતિ પક્ષોઽપિ ન સાધુઃ અયોગિકેવલિનાસ્ અધાતિકર્મસદ્ભાવેઽપિ લેશ્યાયા
 અમાત્રાત્ અતો લેશ્યા યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યરૂપૈવેતિ અર્થાત્ મનોવાકકાયાનામન્તર્ગત-

તત્ત્વ તક રહતી હૈ યોગ કે અભાવ મૈ લેશ્યા નહીં હોતી હૈ અતઃ અન્વય
 વ્યતિરેક સમ્બન્ધ સે યહી નિશ્ચિત્ત હોતા હૈ કિ યોગીં કે સાથ નિયત
 સમ્બન્ધવાલી હોને સે લેશ્યાયોગ નિમિત્તક હૈ યહાં યહ વિચારણીય હૈ
 કિ લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ હૈ ? કિ યોગનિમિત્તકર્મદ્રવ્યરૂપ હૈ ?
 યદિ યોગનિમિત્તક કર્મદ્રવ્યરૂપ લેશ્યા હૈ એસા યહ દ્વિતીય પક્ષ સ્વીકાર
 કિયા જાવે તો હસમૈ પુનઃ યહ પ્રશ્ન ઉઠતા હૈ કિ કયા વહ ધાતિયાકર્મ-
 દ્રવ્યરૂપ હૈ યા અધાતિયા કર્મદ્રવ્યરૂપ હૈ યદિ કહા જાવે કિ લેશ્યા ધાતિયા-
 કર્મદ્રવ્યરૂપ હૈ તો યહ કહના હસલિયે નહીં બનતા હૈ કિ સયોગ
 કેવલી કે ધાતિયાકર્મદ્રવ્ય કે અભાવ મૈ ભી વહ વહાં હોતી હૈ યદિ
 કહા જાવે કિ લેશ્યા અધાતિયા કર્મદ્રવ્યરૂપ હૈ સો યહ ભી કથન ઠીક
 નહીં બેઠતા હૈ કયોંકિ અધાતિયા કર્મોં કે સદ્ભાવ મૈ ભી અયોગ કેવ-
 લિયોં મૈ યહ નહીં પાઈ જાતી હૈ હસલિયે લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ

તેનું નામ લેશ્યા છે. આ લેશ્યા જ્યાં સુધી યોગ રહે છે. ત્યાં સુધી રહે છે.
 યોગના અભાવમાં લેશ્યા રહેતી નથી તેથી અન્વય વ્યતિરેકના સંબંધથી એજ
 નિશ્ચિત થાય છે કે-યોગોની સાથે નિયત સંબંધવાળી હોવાથી લેશ્યા યોગ
 નિમિત્તક છે. અહિંયાં વિચારવાનું એ છે કે લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ છે ? કે-
 યોગ નિમિત્ત કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ? જો યોગ નિમિત્તવાળા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ લેશ્યાને
 માનવામાં આવે તો તેમાં પ્રશ્ન એ થાય છે કે-તે ધાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ?
 કે અધાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે ? જો લેશ્યા ધાતિયા કર્મ દ્રવ્ય રૂપ છે તેમ
 કહેવામાં આવે તો તે કથન એટલા માટે સુસંગત થતું નથી કે-સયોગ
 કેવલજ્ઞાનીયો ને ધાતિયા કર્મદ્રવ્યના અભાવમાં પણ તે લેશ્યા ત્યાં થાય છે
 જો લેશ્યા અધાતિયા કર્મદ્રવ્યરૂપ છે, તેમ સ્વીકારવામાં આવે તો પણ ખરોખર
 લાગતું નથી કેમ કે અધાતિયા કર્મોના સદ્ભાવમાં પણ અયોગ કેવળીયોમાં
 તે હોતી નથી તેથી લેશ્યા યોગાન્તર્ગત દ્રવ્ય રૂપ છે એજ માન્યતા ખરોખર છે.

શુભાશુભપરિણામકારણરૂપકૃષ્ણાદિવર્ણાનાં પુદ્ગલવિશેષા એવ લેશ્યાઃ, ઇયં ચ લેશ્યા કષાયોદયે નિમિત્તભૂતા યતો યોગાન્તર્ગતપુદ્ગલાનાં કષાયોદયવૃદ્ધૌ સામર્થ્યસ્ય સદ્ભાવ ઇતિ યથા પિત્તપ્રકોપાત્ ક્રોધો વદ્ધતે, આન્તરસ્ય પિત્તોદયસ્ય કારણત્વાત્ બાહ્યદ્રવ્યમપિ કર્મણામુદયે ક્ષયોપશમાદૌ કારણં ભવતિ યથા બ્રાહ્મી વનસ્પતિરૂપા જ્ઞાનાવરણીયક્ષયોપશમે, મધ્યપાનં ચ જ્ઞાનાવરણોદયે નિમિત્તં ભવતીતિ સેયં લેશ્યા षઢ્વિધા કૃષ્ણનીલકાપોતિતેજઃપદ્મશુક્લભેદાદિતિ । ‘તં જહા’ તથ્યા ‘એવં જહા પન્નવળાણ ચડત્થોલેસ્સુદ્દેસઓ માણિયવ્વો નિરવસેસો’ એવં યથા પ્રજ્ઞાપનાયાશ્ચતુર્થો લેશ્યોદેશો મણિતવ્યો નિરવશેષઃ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સપ્ત-

હી હૈ એસા માનના ચાહિયે । અર્થાત્ મન વચન એવં કાયરૂપ યોગોં કે અન્તર્ગત જો શુભ ઓર અશુભ પરિણામ હોતે હૈં ઉન શુભાશુભ પરિણામોં કે કારણ કૃષ્ણાદિવર્ણવાલે પુદ્ગલ હોતે હૈં અતઃ યે કૃષ્ણાદિવર્ણવાલે પુદ્ગલ હી લેશ્યારૂપ હૈં । યહ લેશ્યા કષાય કે ઉદય યેં નિમિત્ત હોતી હૈં કયોંકિ યોગાન્તર્ગત પુદ્ગલોં મેં કષાય કે ઉદય કી વૃદ્ધિ કરને કા સામર્થ્ય હૈં । જૈસે પિત્ત કે પ્રકોપ સે ક્રોધ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈં । આન્તર પિત્તોદય કા કારણ હોને સે બાહ્યદ્રવ્ય બી કર્મ કે ઉદય મેં એવં ક્ષયોપશમ આદિ મેં કારણ હોતા હૈં । જૈસે વનસ્પતિરૂપ બ્રાહ્મી જ્ઞાનાવરણીય કે ક્ષયોપશમ મેં, એવં મધ્યપાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય મેં નિમિત્ત હોતા હૈં । લેશ્યા ૬ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ૧ કૃષ્ણલેશ્યા, ૨ નીલલેશ્યા, ૩ કાપોતલેશ્યા, ૪ તેજોલેશ્યા, ૫ પદ્મલેશ્યા, ૬ ઓર શુક્લલેશ્યા ‘એવં જહા પન્નવળાણ ચડત્થો લેસ્સુદ્દેસઓ માણિયવ્વો નિરવસેસો’

અર્થાત્ મન, વચન અને કાયરૂપ યોગોના અન્તર્ગત જે શુભ અને અશુભ પરિણામન થાય છે. તે શુભાશુભ પરિણામોને કારણે કૃષ્ણાદિ વર્ણવાળા પુદ્ગલો થાય છે. તેથી આ કૃષ્ણાદિવર્ણવાળા પુદ્ગલો જ લેશ્યારૂપ છે. આ લેશ્યા કષાયના ઉદયમાં નિમિત્તરૂપ બને છે. કેમ કે-યોગના અન્તર્ગત પુદ્ગલોમાં કષાયના ઉદયની વૃદ્ધિ કરવાનું સામર્થ્ય છે. જેમ પિત્તના પ્રકોપથી ક્રોધ વધે છે. આન્તર પિત્તોદયનું કારણ હોવાથી બાહ્ય દ્રવ્ય પણ કર્મના ઉદયમાં અને ક્ષયોપશમ વિગેરેમાં કારણ રૂપ હોય છે જેમ વનસ્પતિરૂપ બ્રાહ્મી જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમમાં અને મધ્યપાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયમાં નિમિત્ત બને છે.

લેશ્યા છ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ૧ કૃષ્ણલેશ્યા, ૨ નીલલેશ્યા, ૩ કાપોતલેશ્યા, ૪ તેજોલેશ્યા ૫ પદ્મલેશ્યા, અને ૬ શુક્લલેશ્યા. ‘એવં જહા પન્નવળાણ ચડત્થો લેસ્સુદ્દેસઓ માણિયવ્વો નિરવસેસો’ જેવી રીતે અહિંયાં પ્રજ્ઞા-

દશસ્ય લેશ્યાપદસ્ય ચતુર્થો લેશ્યોદ્દેશક इह भणितव्यः स च 'कण्ठलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' इत्यादि । कृष्णलेश्यादिद्रव्यं यदा नीललेश्यादि द्रव्येण सह संब-
ध्यते तदा नीललेश्यादीनां स्वभावतया तदीयवर्णादिरूपेण च परिणमते
यथा दुग्धे दध्नः संबन्धात् दुग्धं दध्याकारेण परिणमते एतादृशो लेश्या परिणामः
तिर्यग्मनुष्ययोर्लेश्या आश्रित्य ज्ञातव्यः, देवनैरयिकयोस्तु स्वभावपर्यन्तं लेश्या-
द्रव्यस्यावस्थानात् तत्रान्यलेश्याद्रव्यसंबन्धेऽपि तथा परिणामस्य असंभवात्
अर्थात् पूर्वलेश्यान्तररूपेण न परिणमते किन्तु स्वकीयवर्णस्वभावमपरित्यज्यन्ती

इस प्रकार से यहां प्रज्ञापना का पूरा चौथा लेश्योद्देशक कह लेना
चाहिये इस लेश्या उद्देशक का अभिप्राय ऐसा है—‘कण्ठलेस्सा जाव
सुक्कलेस्सा’ इत्यादि कृष्णलेश्या आदिका द्रव्य जिस समय नील-
लेश्यादि द्रव्य के साथ सम्बन्ध को प्राप्त होता है उस समय वह नील-
लेश्यादि के स्वभाव रूप में बदल जाता है अर्थात् उसके वर्णादिरूप
में परिणम जाता है जैसे दुग्ध का दही के साथ सम्बन्ध होने पर वह
दूध दही के आकार में परिणम जाता है । लेश्या का ऐसा यह परिणमन
तिर्यग्मनुष्यों की लेश्याओं को लेकर ही होता है ऐसा जानना चाहिये । देव
नारकियों की लेश्याओं को लेकर लेश्याओं का ऐसा परिणाम नहीं होता
है । क्योंकि वहां तो स्वभावपर्यन्त लेश्याद्रव्य का अवस्थान रहता है अन्य
लेश्याद्रव्य के साथ सम्बन्ध होने पर भी एक लेश्याद्रव्य दूसरे

પનાનો સત્તરમાં પદનો ચોથો લેશ્યા ઉદ્દેશો પૂરેપૂરો સમજી લેવો. આ લેશ્યા
ઉદ્દેશાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—‘કણ્ઠલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ ઇત્યાદિ કૃષ્ણ
લેશ્યા વિગેરેનું દ્રવ્ય જે સમયે નીલલેશ્યા દ્રવ્યોની સાથે સંબંધવાળું બને
છે, તે સમયે તે નીલલેશ્યા વિગેરેના સ્વભાવ રૂપમાં બદલાઈ જાય છે, અર્થાત્
તેના વર્ણાદિરૂપમાં પરિણમી જાય છે. જેમ દૂધનો દહીં સાથે સંબંધ થવાથી
તે દૂધ દહીં રૂપે પરિણમે છે. લેશ્યાનું આવી રીતનું આ પરિણમન તિર્યંચ
મનુષ્યોની લેશ્યાઓને લઈને જ થાય છે. તેમ સમજી લેવું દેવ અને નારકીયોની
લેશ્યાઓનું આવું પરિણમન થતું નથી કેમ કે—ત્યાં તો સ્વભાવ પર્યન્ત લેશ્યા
દ્રવ્યનું અવસ્થાન રહે છે, બીજી લેશ્યા દ્રવ્ય સથે સંબંધ થવા છતાં પણ
એક લેશ્યા દ્રવ્ય રૂપે પરિણમનવાળું થતું નથી એક લેશ્યા દ્રવ્ય સાથે સંબંધ
થવા છતાં પણ એક લેશ્યા દ્રવ્ય બીજી લેશ્યા દ્રવ્ય રૂપે પરિણમનવાળું થતું નથી

एवं लेश्यान्तरस्य छायाभात्रमनुकरोति यथा स्फटिकमणिः रक्तादिद्रव्येण ग्रथितः स्वकीयं रूपमपरित्यजन्नेव तस्य सूत्रस्य छायाभात्रं गृह्णाति तथैव कृष्णादिद्रव्यं लेश्यान्तरद्रव्यस्य संबन्धे आगच्छति तदाऽन्यस्य छायाभात्रं गृह्णाति, न तु स्वकीयं स्वरूपं परित्यजतीति प्रज्ञापनासूत्रस्थसप्तदशपदस्य चतुर्थोद्देशकस्याभिप्रायः । विशेषजिज्ञासुभिस्तु प्रज्ञापनात् एव सर्वं द्रष्टव्यमिति । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! लेश्याविषये यत् देवानु-प्रियेण कथितम् तत् सर्वमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् गौतमो विहरतीति भावः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका रूपायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥१९-१॥

લેશ્યાદ્રવ્યરૂપ સે પરિણમનવાલા નહીં હોના હૈ એકલેશ્યાદ્રવ્ય કા અન્ય લેશ્યાદ્રવ્ય કે સાથ સમ્બન્ધ હોને પર ભી વહ લેશ્યા અપને વર્ણ સ્વભાવ કા પરિત્યાગ નહીં કરતી હુઈ હી લેશ્યાન્તર કી છાયામાત્ર કા અનુકરણ કરતી હૈ જૈસા સ્ફટિક મણિરક્તાદિસૂત્ર સે ગ્રથિત હોને પર ભી અપને રૂપાદિ કો નહીં છોડતા હુઆ હી ઉસ રક્તાદિ સૂત્ર કી કેવલ છાયામાત્ર કો ગ્રહણ કરતા હૈ ઉસી પ્રકાર સે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાદ્રવ્ય કે સાથ સમ્બન્ધિત હોને પર ભી ઉસ સમ્બન્ધિત લેશ્યાદ્રવ્ય કી છાયામાત્ર કો ગ્રહણ કરતા હૈ અપને સ્વરૂપ કા પરિત્યાગ નહીં કરતા હૈ । એસા યહ ભાવ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ૧૭ વેં પદ કે ચૌથે ઉદ્દેશક કા હૈ । હસ વિષય મેં વિશેષ જિજ્ઞા-

એક લેશ્યા દ્રવ્યનું અન્ય લેશ્યા દ્રવ્ય સાથે સંબંધ થવા છતાં પણ તે લેશ્યા પોતાના વર્ણ અને સ્વભાવનો ત્યાગ ન કરતાં અન્ય લેશ્યાની છાયા માત્રનું અનુકરણ કરે છે. જેમ સ્ફટિક મણિ લાલ વિગેરે રંગના દોરાથી ગૂંથાવા છતાં પોતાના રૂપને છોડ્યા વિના જ તે રક્ત વિગેરે દોરાની કેવળ છાયા માત્રને ગ્રહણ કરે છે. તેજ રીતે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાનું દ્રવ્ય બીજા લેશ્યાદ્રવ્યની સાથે સંબંધવાળું હોવા છતાં પણ તે સંબંધવાળા લેશ્યાદ્રવ્યની છાયા માત્રને જ ગ્રહણ કરે છે. પોતાના સ્વરૂપને ત્યાગ કરતા નથી. આ પ્રમાણેનો ભાવ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭ સત્તરમા પદના ચૈથા ઉદ્દેશનો છે. આ વિષયમાં વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં જોઈ લેવું.

सृष्टों के लिये प्रज्ञापना सूत्र का अवलोकन करना चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त ! लेश्या के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने यह कहा है वह सब सत्य ही कहा है इस प्रकार से कहकर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
 “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
 ॥ पहला उद्देशक समाप्त ॥१९-१॥

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे लगवन् लेश्याना विषयमां आप देवानुं प्रिये ने कथन कथुं छे, ते सधणुं सत्य छे. हे लगवन् आपनुं कथन यथार्थ छे. आ प्रभावे इहीने तप अने संयमथी पोताना आत्माने भावित करता थका गौतम स्वामी पोताना स्थान पर विराजमान थक गया. ॥ सू. १ ॥
 जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आगच्छीसभा शतकने पड़ेले उद्देशक समाप्त ॥१९-१॥

અથેકોનવિંશતિતમે શતકે દ્વિતીયોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે ।

ઇતઃ પૂર્વ પ્રથમોદેશકે લેશ્યા નિરૂપિતૈતિ લેશ્યાધિકારાત્ લેશ્યાવાન્ દ્વિતીયોદેશકો નિરૂપ્યતે इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य द्वितीयोदेशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘कइ णं भंते ! इत्यादि ।

મૂળપ્ર—કહ્ ણં ભંતે ! લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ એવં જહા પન્ન-
વણાણ ગમ્મુદેસો સો ચેવ નિરવસેસો માણિયઠ્ઠો । સેવં ભંતે !
સેવં ભંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ૧॥

एगूणवीसइमे सए बीओ उद्देशो समत्तो ।

છાયા—કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ એવં યથા પ્રજ્ઞાપનાયાઃ ગમ્મો-
દેશઃ સ એવ નિરવશેષો મણિતવ્યઃ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥सू० १॥

एकोनविंशति३मे शतके द्वितीयोदेशकः समाप्तः

ટીકા—‘કહ્ ણં ભંતે !’ કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ લેશ્યાઃ
પ્રજ્ઞતાઃ इति प्रश्नः ‘एवं जहा’ एवं यथा ‘पन्नवणाए गम्मुदेसो’ प्रज्ञापनायाः

दूसरा उद्देशो का प्रारंभ

इससे पहिले प्रथम उद्देशक में लेश्याओं के सम्बन्ध में विचार किया गया है अतः लेश्या के अधिकार से लेश्यावान् जीव का इस द्वितीय उद्देश में निरूपण किया जायेगा इसी संबंध को लेकर इस द्वितीय उद्देशका प्रारम्भ हो रहा है ।

‘कइ णं भंते लेस्साओ पन्नत्ताओ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि ‘कइ णं
भंते ! लेस्साओ पन्नत्ताओ’ हे मद्दन्त ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ?
प्रभुने इसके उत्तर में ‘एवं जहा पन्नवणाए गम्मुदेसो सोचे०’ ऐसा कहा

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશમાં લેશ્યાઓના સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.
તેથી લેશ્યાના અધિકારથી આ બીજા ઉદ્દેશમાં લેશ્યાવાળા જીવોનું નિરૂપણ
કરવામાં આવશે. આ સંબંધથી આ બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે—

‘કહ્ ણં ભંતે લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—
‘કહ્ ણં ભંતે ! લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ લેશ્યાઓ કેટલી કહેવામાં આવી
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘एवं जहा पन्नवणाए गम्मुदेसो

ગર્ભોદેશકઃ ‘સોચેવ નિરવસેસો ભાણિયન્વો’ સ એવ નિરવશેષઃ—સમગ્રોઽપિ ભણિ-
તવ્યઃ—વક્તવ્યઃ ‘એવ’ ઇતિ એવમ્—અનેન પ્રકારેણ યથા પ્રજ્ઞાપનાયાં ગર્ભોદેશકે
ગર્ભસૂત્રોપલક્ષિતોદેશકે સપ્તદશપદસ્ય ષષ્ઠે ઉદેશકે સૂત્રં તથૈવ હાપિ વાચ્યમ્
તન્ન્યુનાધિકત્વપરિહારાર્થમાહ—‘સોચેવ’ સ એવ ગર્ભોદેશકો નિરવશેષો ભણિતવ્ય
ઇતિ અનેન યત્ સૂચિતં તદિદમ્ કતિં ચલુ ભદન્ત ! લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘ગોયમા !
છ લેસ્સાઓ પન્નતાઓ તં જહા કળ્હેસ્સા જાવ સુવ્વલેસ્સા’ ગૌતમ ! ષટ્તલેશ્યાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ તથથા કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા અત્ર યાવત્પદેન નીલકાપોતતેજઃ
પન્નેતિલેશ્યાચતુષ્ટયસ્ય સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ કૃષ્ણનીલકાપોતતેજઃપન્નશુક્લાદિ
ભેદેન ષટ્તલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘મણુસ્સાણં મંતે ! કલ્હેસ્સાઓ પન્નતાઓ ગોયમા !

હૈ કિ હે ગૌતમ ! યહાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ૧૭ વેં પદકા છટ્ટા ગર્ભ ઉદેશ
પૂરા કહ લેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર સે જૈસા પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ગર્ભોદેશક
મેં—ગર્ભસૂત્રોપલક્ષિત ઉદેશક મેં ૧૭ વેં પદ કે છટ્ટે ઉદેશે મેં સૂત્ર હૈ
હસી પ્રકાર સે યહાં પર ઓ વહ સમગ્રરૂપ સે કહ લેના ચાહિયે ‘નિરવ-
સેસો’ પદ સે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ વહ ઉદેશ પૂરા કા પૂરા યહાં
કહના ચાહિયે કમતી વઢતી નહીં હસ પ્રકાર કે કથન સે જો નિષ્કર્ષ
નિકલા વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે જબ એસા પૂછા હે ભદન્ત !
લેશ્યાણં કિતની કહી ગઈ હૈં ? તો હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન ને કહા હે ગૌતમ !
લેશ્યાણં છહ કહી ગઈ હૈં । કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા યાવત્પદ સે
યહાં નીલ, કાપોત, તેજ ઓર પન્ન હન ચાર લેશ્યાઓં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ।
ફિર ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા—‘મણુસ્સાણં મંતે૦ !’ હે ભદન્ત ! મનુષ્યોં કો

સોચે૦’ હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭ સત્તરમાં પદના પૂરેપૂરા
છટ્ટા ગર્ભોદેશનું કથન સમજવું અર્થાત્ જે રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ગર્ભોદેશમાં
—ગર્ભસૂત્રથી ઉપલક્ષિત ઉદેશાના ૧૭ સત્તરમાં પદના છટ્ટા ઉદેશામાં સૂત્ર છે,
તે જ રીતે અહિયાં પણ તે સમ્પૂર્ણરૂપે સમજ લેવું

‘નિરવસેસો’ એ પદથી એ બનાવ્યું છે કે—પૂરેપૂરા ઉદેશાનું કથન કરવું.
તેથી વધુ કે ઓછું કરવું નહીં.

ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને જ્યારે એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ લેશ્યાઓ
કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ !
છ પ્રકારની લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે તે આ પ્રમાણે છે. કૃષ્ણ લેશ્યા ૧,
નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા ૩, તેજલેશ્યા ૪, પન્નલેશ્યા ૫ અને શુક્લલેશ્યા ૬, ફરીથી
ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘મણુસ્સાણં મંતે ! હે ભગવન્ મનુષ્યોને

છ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ તં જહા કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા' इत्यादि, मनुष्याणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या अत्रापि यावत्पदेन नीलकापोततेजःषड्लेश्यानां संग्रहो भवतीति यानि च सूत्राणि आश्रित्य अयं गर्भोद्देशक उक्तः तानि सूत्राणीमानि 'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्सं गव्वं जणेज्जा हंता गोयमा ! जणेज्जा ! कण्हलेस्सेणं भंते ! मणुस्से नीललेस्सं गव्वं जणेज्जा हंता गोयमा ! जणेज्जा' इत्यादि, कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् हन्त गौतम ! जनयेत् कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः नीललेश्यं गर्भं जनयेत् हन्त

કિતની લેશ્યાઈ કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોં કો છ લેશ્યાઈ કહી ગઈ હૈં । જો કૃષ્ણ નીલ આદિ રુપ લે હી હૈં । 'કહ ણં ભંતે લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ' લે લેકર 'ગોયમા ! છ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ તં જહા કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા' હસ પ્રકાર લે જિન સૂત્રોં કો આશ્રિત કરકે યહ ગર્ભોદ્દેશક કહા ગયા હૈ વે સૂત્ર લે હૈં-પ્ર૦ 'કળ્હ લેસ્સે ણં ભંતે ! મણુસ્સે કળ્હલેસ્સં ગવ્વં જણેજ્જા ? હંતા, ગોયમા જણેજ્જા !' હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ કયા ? હાં ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । પ્ર૦ 'કળ્હલેસ્સે ણં ભંતે ! મણુસ્સે નીલ-લેસ્સં ગવ્વં જણેજ્જા ? હ૦-હંતા, ગોયમા । જણેજ્જા' હે ભદન્ત ! કૃષ્ણ-લેશ્યાવાલા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ કયા ? હાં, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કરતા

કેટલી લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે, તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોને છ લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે જે કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રૂપે છે. 'કહ ણં ભંતે ! લેસ્સા પન્નત્તાઓ' એ પદથી લઈને 'ગોયમા છ લેસ્સાઓ પન્ન-ત્તાઓ તં જહા-કળ્હલેસ્સાઓ જાવ સુક્કલેસ્સા' આ પ્રમાણેના જે સૂત્રોના આશ્રયથી આ ગર્ભોદ્દેશક કહેવામાં આવેલ છે. તે સૂત્ર આ છે.

પ્ર. 'કળ્હલેસ્સે ણં ભંતે ! મણુસ્સે કળ્હલેસ્સં ગવ્વં જણેજ્જા ? હંતા ગોયમા જણેજ્જા' હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? હા ગૌતમ ? કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે.

પ્ર. 'કળ્હલેસ્સે ણં ભંતે ! મણુસ્સે નીલલેસ્સં ગવ્વં જણેજ્જા ?

હંતા ગોયમા ! જણેજ્જા' હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય, નીલ

ગૌતમ ! જનયેત્ ઇત્યાદિ । તદયં પ્રજ્ઞાપનાપ્રકરણસ્ય નિષ્કૃષ્ટોઽર્થઃ તથાહિ—હે
 મદન્ત ! કિં કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભમુત્પાદયેત્ હન્ત, ગૌતમ ! કૃષ્ણ-
 લેશ્યો મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભમુત્પાદયેત્ । કૃષ્ણલેશ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! મનુષ્યઃ
 નીલલેશ્યં ગર્ભમુત્પાદયેત્ કિમ્ ? હન્ત ગૌતમ ! ઉત્પાદયેત્ કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ
 કાપોતતેજઃપદ્મશુક્લલેશ્યં ગર્ભમુત્પાદયેત્ કિમ્ ? હન્ત ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ
 કાપોતલેશ્યગર્ભાદારભ્ય શુક્લલેશ્યપર્યન્તં ગર્ભમુત્પાદયેત્ , એવં નીલલેશ્યો મનુષ્યઃ
 કૃષ્ણલેશ્યં ગર્ભમુત્પાદયેત્ એવમેવ કાપોતતેજઃ પદ્મશુક્લલેશ્યાયુક્તગર્ભવિષયેઽપિ
 જ્ઞાતવ્યમ્ । એવં કૃષ્ણલેશ્યો મનુષ્યઃ કૃષ્ણલેશ્યાયુક્તસ્ત્રીતઃ કૃષ્ણલેશ્યાવન્તં ગર્ભ-
 મુત્પાદયેત્ એવમેવ સર્વાસ્વપિ કર્મભૂમિષુ અકર્મભૂમિષુ ચ મનુષ્યવિષયે જ્ઞાતવ્યમ્

હૈ । હસી પ્રકાર સે કૃષ્ણલેશ્યાવાલા મનુષ્ય કાપોતલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો
 તેજોલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો પદ્મલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઓર શુક્લલેશ્યાવાલે
 ગર્ભ કો ક્યા ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ ? હાં, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલે
 મનુષ્ય કાપોતલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો પદ્મલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઓર શુક્લ-
 લેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ । હસી પ્રકાર સે નીલલેશ્યા
 વાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ગર્ભ સે લેકર શુક્લલેશ્યાવાલે ગર્ભ તક
 ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ હસી પ્રકાર સે કૃષ્ણલેશ્યાવાલા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યા
 યુક્ત સ્ત્રી સે કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ગર્ભ કો ઉત્પન્ન કર સકતા હૈ હસી પ્રકાર
 કા કથન સમસ્ત કર્મભૂમિ ઓર અકર્મભૂમિ કે મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં

લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? હા ગૌતમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય નીલ
 લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એજ રીતે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા મનુષ્ય કાપોત
 લેશ્યાવાળા ગર્ભને, તેજોલેશ્યાવાળા ગર્ભને, પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભને અને
 શુક્લ લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે ? હા ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો
 મનુષ્ય, કાપોત લેશ્યાવાળા ગર્ભને, પદ્મ લેશ્યાવાળા ગર્ભને અને શુક્લ લેશ્યા
 વાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને એજ રીતે નીલ લેશ્યાવાળો મનુષ્ય
 કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા ગર્ભથી લઈને શુક્લ લેશ્યાવાળા પર્યન્તના ગર્ભને ઉત્પન્ન
 કરી શકે છે. અને એજ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી
 કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આ પ્રમાણેનું કથન સઘળી કર્મ

અકર્મભૂમિસ્થ મનુષ્યાણાં પ્રથમાશ્વત્થ એવ લેખ્યા ભવન્તીતિ તા આશ્રિત્યૈવ સર્વં જ્ઞાતવ્યમિતિ । વિશેષતસ્તુ પ્રજાપનામૂત્રાદેવ અવગન્તવ્યમિત્યલમધિક્કેન ॥મૂ. ૧॥

॥ઇતિ શ્રી વિશ્વવિદ્યાત- જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પચ્ચદશભાષા-

કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,

વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહચ્છત્રપતિ કોલહાપુરરાજપ્રદત્ત-

‘જૈનાચાર્ય’ પદશૂષિત — કોલહાપુરરાજમુરુ-

વાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય- જૈનધર્મદિવાકર

-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલત્રિવિરચિતાયાં

શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-

રુપાયાં વ્યાખ્યાયેકોનવિંશતિશતકે

દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૯-૨॥

શ્રી જાનના ચાહિયે । અકર્મભૂમિસ્થ મનુષ્યોં કે પહિલી ચાર લેખ્યાં હી હોતી હૈં અતઃ ઉન્હેં હી આશ્રિત કરકે પૂર્વોક્ત રૂપ સે કથન કરના ચાહિયે, હસ વિષય સે વિશેષ સે જાનને કે લિયે પ્રજાપના સૂત્ર દેખના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત

“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ઉત્તીસવેં શતકકા

દૂસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૯-૨ ॥

ભૂમિ અને અકર્મભૂમિના મનુષ્યોના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું. અકર્મભૂમિમાં રહેવાવાળા મનુષ્યોને પહેલી ચાર લેખ્યાઓ જ થાય છે. તેથી તેને જ ઉદ્દેશીને પૂર્વોક્ત રૂપે કથન કરવું જોઈએ આ વિષયમાં વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળો જોએ પ્રજાપના સૂત્રમાં જોઈ લેવું.

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૨॥

अथैकोनविंशतिशते तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयोद्देशके लेश्याः कथिताः लेश्यायुक्ताश्च जीवाः पृथिव्यादि कायिक-
तया उत्पद्यन्ते इति पृथिवीकायिकादयो जीवाः तृतीयोद्देशके निरूपयिष्यन्ते,
इत्येवं सम्बन्धेनायातस्य तृतीयोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी सिथ भंते ! दो वा तिन्नि
वा चत्तारि वा पंच वा पुढवीकाइया एगयओ साधारणं सरीरं
बंधंति, बंधित्ता तओ पच्छा आहारेति वा परिणामेति वा सरीरं
बंधंति ? नो इणट्ठे समट्ठे पुढवीकाइया णं पत्तेयाहारा पत्तेय-
परिणामा पत्तेयं सरीरं बंधंति बंधित्ता तओ पच्छा आहारेति
वा परिणामेति वा सरीरं वा बंधंति १ । तेसिं णं भंते ! जीवाणं
कइलेस्साओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पन्न-
त्ताओ तं जहा कणहलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्सा २ ।
ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छा-
दिट्ठी ? गोयमा ! नो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी नो सम्मामिच्छा-
दिट्ठी ३ । ते णं भंते ! जीवा किं नाणी अण्णाणी ? गोयमा ! नो
नाणी अन्नाणी नियमा दु अन्नाणी तं जहा भइ अन्नाणी य
सुयअन्नाणी य ४ । ते णं भंते ! जीवा किं जणजोगी वयजोगी
कायजोगी ? गोयमा ! नो जणजोगी नो वयजोगी कायजोगी ५ ।
ते णं भंते जीवा किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा !
सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि ६ । ते णं भंते ! जीवा
किमाहारमाहारेति गोयमा ! दट्ठओ णं अणंतपएसियाइं दवाइं

एवं जहा पन्नवणाए पढमे आहारुदेसए जाव सव्वप्पणयाए
 आहारमाहारेति । ते णं भंते ! जीवा जमाहारेति तं चिज्जंति जं
 नो आहारेति तं नो चिज्जंति चिन्नेवास उदाइ पलिसप्पइ वा
 हंता गोयमा ! ते णं जीवा जमाहारेति तं चिज्जंति जं नो जाव
 पलिसप्पइ । तेसि णं भंते ! जीवा णं एवं सन्नाइ वा पन्नाइ
 वा मणो ति वा वईइ वा अम्हे णं आहारमाहारेमो ? णो इणट्टे
 समट्टे आहारेति पुणते तेसि णं भंते ! जीवा णं एवं सन्नाइ वा
 जाव वईइ वा अम्हे णं इट्ठाणिट्टे फासे पडिसंवेदेमो ? णो इणट्टे
 समट्टे पडिसंवेदेति पुणते ७ । ते णं भंते ! जीवा किं पाणाइवाए
 उवक्खाइज्जंति मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले
 उवक्खाइज्जंति ? गोयमा ! पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति जाव
 मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति जैसिं पि णं जीवाणं ते
 जीवा एवमाहिज्जंति तेसिं पि णं जीवाणं नो विन्नाए नाणत्ते ८ ।
 ते णं भंते ! जीवा कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उव-
 वज्जंति एवं जहा वक्कंतीए पुढवीकाइयाणं उववाओ तहा
 भाणियव्वो ९ । तेसिं णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ?
 गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं १० ।
 तेसि णं भंते ! जीवाणं कइसमुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! तओ
 समुग्घाया पन्नत्ता तं जहा वेयणालमुग्घाए कसायसमुग्घाए
 मारणंतियसमुग्घाए । ते णं भंते ! जीवाः मारणंतियसमुग्घाएणं
 किं समोहया मरंति असमोहया मरंति गोयमा ! समोहया

वि मरंति असमोहया वि मरंति ११। ते णं भंते ! जीवा अणंतरं
 उव्वट्ठिता कहिं गच्छंति कहिं उव्वज्जंति एवं उव्वट्ठणा जहा
 वक्कंतीए १२। सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच आउक्काइयाए,
 गयओ साहारणसरीरं बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति एवं जो
 पुढवीकाइयाणं गसो सो चेव भाणियव्वो जाव उव्वट्ठंति नवरं
 ठिई सत्तवाससहस्साइं उक्कोसेणं सेसं तं चेव १२। सिय भंते !
 जाव चत्तारि पंच तेउक्काइया० एवं चेव नवरं उववाओ ठिई
 उव्वट्ठणाय जहा पन्नवणाए, सेसं तं चेव १२। वाउक्काइयाणं
 एवं चेव नाणत्तं, नवरं चत्तारि समुग्घाया १३। सिय भंते ! जाव
 चत्तारि पंचवणस्सइकाइया० पुच्छा, गोयमा ! णो हण्ढे समट्ठे ।
 अणंता वणस्सइकाइयाए, गयओ साहारणसरीरं बंधंति
 बंधित्ता तओ पच्छा आहारेंति वा परिणामेंति वा सरीरं वा
 बंधंति। सेसं जहा तेउक्काइयाणं जाव उव्वट्ठंति नवरं आहारो
 नियमं छविसिं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतो-
 मुहुत्तं सेसं तं चेव ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् स्याद् भदन्त ! द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो
 वा पञ्च वा पृथिवीकायिकाः एकतः साधारणशरीरं वध्नन्ति वद्ध्वा ततः पश्चात्
 आहरन्ति वा परिणमयंति वा शरीरं वा वध्नन्ति ? नायमर्थः समर्थः पृथिवीका-
 यिकाः प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकं शरीरं वध्नन्ति वद्ध्वा ततः पश्चात्
 आहरन्ति वा परिणमयन्ति वा शरीरं वा वध्नन्ति ? तेषां खलु भदन्त !
 जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कृष्ण-
 लेश्या नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्याः २ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं
 सम्यग् दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा ? गौतम ! नो सम्यग्
 दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ३ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं

ज्ञानिनः अज्ञानिनः, गौतम ! नो ज्ञानिनः अज्ञानिनः नियमतो द्वे अज्ञाने तद्यथा मत्त्यज्ञानं च श्रुताज्ञानं च ४ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वचो-
योगिनः काययोगिनः ? गौतम ! नो मनोयोगिनो नो वचोयोगिनः काययोगिनः
५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम !
साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि ६ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किमा-
हारमाहरन्ति ? गौतम ! द्रव्यतः खलु अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि एवं यथा
प्रज्ञापनायाः प्रथमे आहारोद्देशके यावत् सर्वात्मतया आहारमाहरन्ति
ते खलु भदन्त ! जीवा यमाहरन्ति तं चिन्वन्ति यं नो आहरन्ति तं नो
चिन्वन्ति चीर्णं वा तद् अपद्रवति परिसर्पति वा ? हन्त गौतम ! ते खलु जीवा-
यमाहरन्ति तं चिन्वन्ति यं नो यावत् परिसर्पति वा तेषां खलु भदन्त ! जीवा-
नाम् एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वच इति वा 'वयं खलु आहार-
माहरामः' नायमर्थः समर्थः आहरन्ति पुनस्ते । तेषां खलु जीवानाम् एवं संज्ञा
इति वा यावद् वच इति वा वयं खलु इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः ?
नायमर्थः समर्थः प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते ७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं
प्राणातिपाते उपाख्यायन्ते मृषावादे अक्षतादाने यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये उपा-
ख्यायन्ते ? गौतम ! प्राणातिपातेऽपि उपाख्यायन्ते यावत् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि
उपाख्यायन्ते, येषामपि खलु जीवानां ते जीवा एवमाख्यायन्ते तेषामपि खलु
जीवानां किं नो विज्ञातं नानात्वम् ८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः कुत उत्पद्यन्ते
किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? एवं यथा व्युत्क्रान्तौ पृथिवीकायिकानामुपपातः तथा
भणिव्ययः ९ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां क्रियस्काळं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?
गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतो द्वारिंशतिवर्षसहस्राणि १० । तेषां
खलु भदन्त ! जीवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः गौतम ! त्रयः समुद्घाताः
प्रज्ञप्ताः तद्यथा वेदनासमुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तकसमुद्घातः । ते
खलु भदन्त ! जीवाः मारणान्तकसमुद्घातेन किं समग्रहता म्रियन्ते असमग्रहता
म्रियन्ते गौतम ! समग्रहता अपि म्रियन्ते असमग्रहता अपि म्रियन्ते ११ । ते
खलु भदन्त ! जीवाः अनन्तरमुद्धर्त्य कुत्र गच्छन्ति कुत्रोत्पद्यन्ते, एवमुद्धर्तनाय
व्युत्क्रान्तौ १२ । स्याद्भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्चापूकायिका एकतः साधारण-
शरीरं बध्नन्ति, एकतः साधारणशरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति एवं यः
पृथिवीकायिकानां गमः स एव भणिव्ययो यावदुद्धर्तन्ते नवरं स्थितिः सप्तवर्ष-
सहस्राणि उत्कृष्टतः शेषं तदेव १३ । स्याद् भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्च तेजः
कायिकाः० एवमेव नवरमुपपातः स्थितिरुद्धर्तना च यथा प्रज्ञापनायाम् शेषं तदेव
१४ । वायुकायिकानामेवमेव नानात्वम्, नवरं चत्वारः समुद्घाताः १५ । स्याद्

મદન્ત ! યાવત્ ચત્વારઃ પશ્ચવનસ્પતિકાધિકાઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્યઃ સમર્યઃ અનન્તા વનસ્પતિકાધિકાઃ એકતઃ સાધારણશરીરં વધ્નન્તિ વદ્ધ્વા તતઃ પશ્ચાદ્ આહરન્તિ વા પરિણમયન્તિ વા શરીરં વા વધ્નન્તિ ૨ । શેષં યથા તેજસ્કા યિકાનામ્ યાવદુદ્વર્તન્તે નવરમાહારો નિયમાત્ પદ્દિશિ સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કુષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહૂર્તે શેષં તદેવ ॥૪૦ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદેવમવાદીત્ અત્ર યાવત્પદેન ગુણશિલકં ચૈત્યં તત્ર ભગવાન્ સમવસૃત ઇત્યારમ્બ પ્રાજ્જલિપુટો ગૌતમ એતદન્તસ્ય પ્રકરણસ્ય ગ્રહણં ભવતિ કિમવાદીત્ ગૌતમસ્તગ્રાહ—‘સિય મંતે’ ઇત્યાદિ ।

ત્રીસરે ઉદ્દેશો કા પ્રારંભ

દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં લેટ્યાએ કહી ગઈ હૈં લેટ્યાયુક્ત જીવ પૃથિવ્યાદિ-કાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં હસી કારણ યહ તૃતીય ઉદ્દેશ પૃથિવી-કાયિક આદિ જીવોં કા નિરૂપણ કરને કે લિયે પ્રારંભ ક્રિયા જારહા હૈ—

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યાવત્ હસ પ્રકાર સે પૂછા—યહાં યાવત્પદ સે ‘ગુણશિલક ચૈત્ય, તત્ર ભગવાન્ સમ-વસૃતઃ’ હસ પાઠ સે લેકર ‘પ્રાજ્જલિપુટો ગૌતમઃ’ યહાં તક કા પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ તથા ચ રાજગૃહ નગર મેં ગુણશિલક નામ કા ઉદ્યાન થા ઉસમેં તીર્થંકર પરમ્પરા કે અનુસાર વિહાર કરતે હુએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પધારે પરિષદા ધર્મોપદેશ સુનને કે લિયે પ્રભુ કે સમીપ આવી પ્રભુને ધર્મકથા કહી પરિષદ્ ધર્મકથા સુનકર વાપિસ ચલી ગઈ બાદ મેં દોનોં

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ખીજા ઉદ્દેશામાં લેશ્યાઓનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. લેશ્યાવાળા જીવ પૃથિવીકાય વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેજ કારણથી પૃથિવીકાયિક વિગેરે જીવોનું નિરૂપણ કરવા માટે ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે,

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર પરમ્પરા અનુસાર વિહાર કરતા કરતા પધાર્યા. ‘ગુણશિલકઃ ચૈત્યઃ તત્ર ભગવાન્ સમવસૃતઃ’ વસતિ માટે વનપાલની આજ્ઞા લઈને ગુણશિલક નામના ચૈત્યમાં—ઉદ્યાનમાં બિરાજ્યા પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદા તેઓને વંદના કરવા આવી પ્રભુએ તેઓને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પરિષદ્ પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ. તે પછી પ્રભુની પર્થુપાસના કરતા ગૌતમ સ્વામીએ ‘પ્રાજ્જલિપુટો ગૌતમઃ’

સામાન્યશરીરં વધનન્તિ આદિત એવ તત્ પ્રાયોગ્યપુદ્ગલગ્રહણાત્ इति 'बंधिता' વધ્ધ્વા 'તઓ પચ્છા આહારેતિ' તતઃ પશ્ચાત્ આદરન્તિ વિશેષાહારાપેક્ષયા સામાન્યા-હારસ્વાપિ વિશિષ્ટશરીરવન્ધનસમયે એવ કૃતત્વાત્ 'परिणामेति वा' પરિણામયન્તિ વા આહૃતપુદ્ગલાનાં પરિણામં કુર્વન્તીત્યર્થઃ 'શરીરં વા વંધન્તિ' શરીરં વા વધનન્તિ આહારિત્વપરિણામિતપુદ્ગલૈઃ શરીરસ્ય પૂર્વવન્ધાપેક્ષયા વિશેષતો વન્ધં કુર્વન્તીત્યર્થઃ। કદાચિદનેકૈ પૃથિવીકાયિકા જીવા મિલિત્વા પ્રથમયેકસાધારણશરીરં વધનન્તિ સાધારણશરીરસ્ય વન્ધાનન્તરં વિશેષમાહારમાદરન્તિ તથા આહૃતપુદ્ગલસ્ય પરિ-ણામં કુર્વન્તિ તતઃ પશ્ચાત્ શરીરસ્ય વિશેષરૂપેણ વન્ધં કુર્વન્તિ કિમ્ इत्ययं પ્રશ્નઃ।

ત્રીન, ચાર, પાંચ આદિ પૃથિવીકાયિક જીવ આપસ મેં મિલકર કયા એસા બી કર સ્વકલે હેં કિ વે સાધારણ એક શરીર કા બી આદિ સે હી તત્પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે બન્ધ કરલેં ? ઓર 'बंधिता तओ पच्छा आहारेति' વંધ કરને કે વાદ્ ફિર વે વિશિષ્ટ આહાર ગ્રહણ કરેં કયોંકિ સામાન્ય આહાર તો ઉનકા વિશિષ્ટ શરીર વન્ધ કે સમય મેં હી કિયા ગયા હો જાતા હૈ તથા ગૃહીત આહાર કો વે પરિણમાવેં ઓર ફિર વે શરીર કા પૂર્વવન્ધ કી અપેક્ષા વિશિષ્ટ વન્ધ કરલેં ? યહાં પાંચ યહ ઉપલક્ષણ પદ હૈ હસસે વહુત સે બી પૃથિવીકાયિકોં કા યહાં ગ્રહણ હો જાતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે હસકા સંક્ષિપ્તાર્થ એસા હૈ કિ કયા અનેક પૃથિવીકાયિક જીવ પહિલે એક સાધારણ શરીર કા વન્ધ કરતે હેં ? શરીર કે વંધ કે અન્તર ફિર વે કયા વિશેષ આહારકો ગ્રહણ કરતે હેં ? આહાર કો ગ્રહણ કરકે ફિર વે કયા ગૃહીત ઉસ આહાર કો પરિણમાતે

ચાર પાંચ વિગેરે પૃથ્વીકાયિક જીવો પરસ્પરમાં મળીને શું એવું કરી શકે છે કે-તેઓ સાધારણ એક પણ શરીર પહેલેથી જ તત્પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને બન્ધ કરી લે ? અને 'बंधिता तओ पच्छा आहारेति' બંધ કર્યા પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે. કેમ કે આહાર તો તેના વિશિષ્ટ શરીર બન્ધના સમયમાં જ કરેલો હોય છે. તથા ગ્રહણ કરેલા આહારને તે પરિણમાવે અને તે પછી તે પૂર્વની અપેક્ષાએ શરીરને વિશિષ્ટ બંધ કરી લે છે ? અહિયાં પાંચ એ ઉપલક્ષણ પદ છે, તેથી ઘણા પૃથિવીકાયિકોનું ગ્રહણ થાય છે. તેમ સમજવું. આનો સંક્ષેપ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-શું અનેક પૃથ્વીકાયિક જીવો પહેલાં એક સાધારણ શરીરને બંધ કરે છે ? શરીરના બંધ કર્યા પછી તે વિશેષ પ્રકારના આહારને ગ્રહણ કરે છે ? આહારને ગ્રહણ કરીને ગ્રહણ કરેલા તે આહારને પરિ-ણમાવે છે ? અને પરિણમાવીને વિશેષ રૂપથી શરીરને બંધ કરે છે ? એમ તો

અન્ન સામાન્યતઃ સર્વસંસારિજીવાનાં પ્રતિસમયં નિરન્તરમાહારગ્રહણં ભવત્યેવ તતઃ પ્રાથમિકસામાન્યશરીરબન્ધસમયેऽપિ આહારસ્તુ વિદ્યતે એવ તથાપિ તે પ્રથમં શરીરં વધનન્તિ પશ્ચાદાહારગ્રહણં કુર્વન્તીત્યાકારકઃ પ્રશ્નો વિશેષશરીરગ્રહણાપેક્ષયા જ્ઞાતવ્યઃ । અર્થાત્ જીવા ઉત્પત્તિસમયે પ્રથમમોજાઆહારં કુર્વન્તિ તદનન્તરં શરીર-સ્પર્શદ્વારા લોમાહારં કુર્વન્તિ પરિણમયન્તિ ચ તદનન્તરં વિશેષરૂપેણ શરીરં વધનન્તિ કિમ્ ? इत्याकारकः प्रश्नः, प्रथमं सर्वे जीवाः मिलित्वा एकमेव शरीरं गृह्णन्ति आहरन्ति परिणमयन्ति च ततो विशेषरूपेण शरीरं गृह्णन्ति आहरन्ति परिणम-

हैं ? और परिणमा कर शरीर का फिर विशेषरूप से बन्ध करते हैं क्या? वैसे देखा जावे तो सामान्यरूप से समस्त संसारी जीवों के प्रतिसमय निरन्तर आहार का ग्रहण तो होता ही है इससे प्रथम सामान्यशरीर के बन्धनसमय में भी आहार तो चालु ही रहता है फिर भी यहां जो ऐसा प्रश्न किया गया है कि वे प्रथम शरीर का बंध करते हैं और बाद में आहार लेते हैं ऐसा जो यह प्रश्न किया गया है वह विशेष शरीर को ग्रहण करने की अपेक्षा से किया गया है ऐसा जानना चाहिये अर्थात् जीव उत्पत्ति के समय में ओज आहार करते हैं उसके बाद शरीर स्पर्श द्वारा लोमाहार करते हैं और उसे परिणमाते हैं, परिणमाने के बाद फिर वे विशेषरूप से शरीर का बंध करते हैं ऐसा यह प्रश्न है । इसका आशय ऐसा है प्रथम सब जीव मिलकर एक ही शरीर ग्रहण करते हैं फिर आहार करते हैं बाद में उसे परिणमाते हैं, फिर विशेषरूप से शरीर का ग्रहण करते हैं फिर आहार करते हैं, फिर उसे

સામાન્ય રૂપથી સઘળા સંસારી જીવોને પ્રતિસમય નિરંતર આહારનું ગ્રહણ તો થાય છે જ તેથી પ્રથમ સામાન્ય શરીરના બંધન સમયે પણ આહાર તો ચાલુ જ રહે છે. તો પણ અહિયાં જે એવો પ્રશ્ન કરેલ છે કે તે પહેલાં શરીરનો બંધ કરે છે, તે પછી આહાર લે છે ? એવો જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે, તે વિશેષ શરીરને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. અર્થાત્ જીવ ઉત્પત્તિના સમયે એજ આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી શરીર સ્પર્શ દ્વારા લોમાહાર કરે છે અને તેને પરિણમાવે છે. પરિણમાવ્યા પછી તે વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે ? એવો આ પ્રશ્ન છે આ કથનનો હેતુ એ છે કે-પહેલાં બધા જીવો મળીને એકજ શરીર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પછી તેને પરિણમાવે છે તે પછી વિશેષરૂપથી શરીરનું ગ્રહણ કરે છે. તે પછી આહાર કરે છે, અને તે પછી પરિણમાવે છે, આ પ્રશ્નના

યન્તિ ચ ક્ષિમ્ ? इति प्रश्नाशयः । भगवानाह-‘णो इणद्वे समद्वे’ नायमर्थः समर्थः कुतो नायमर्थः समर्थः तत्राह-‘पुढवी’ इत्यादि ‘पुढवीकाइया णं’ पृथिवीकायिकाः खलु जीवाः ‘पत्तेयाहारा’ प्रत्येकाहाराः ‘पत्तेयपरिणामा’ प्रत्येकपरिणामाः ‘पत्तेयं सरीरं बंधन्ति’ प्रत्येकं शरीरं बध्नन्ति ‘बंधित्ता’ बद्ध्वा ‘तओपच्छा’ ततः पश्चात् तत्तद्रूपेण प्रत्येकाहारग्रहणपरिणमनशरीरबन्धानन्तरम् ‘आहारे’ति वा आहरन्ति वा विशेषरूपेण ‘परिणामे’ति वा परिणमयन्ति वा अहतपुद्गलानां परिणामं विशेषरूपेण कुर्वन्ति ‘सरीरं वा बंधन्ति’ शरीरं वा विशेषरूपेण बध्नन्ति इत्यर्थः । १। द्वितीयं लेश्याद्वारमाह-‘तेसि णं भंते । जीवाणं’ तेषां पृथिवीकायिकानां खलु जीवानां भदन्त । ‘कइलेस्साओ पन्नत्ताओ’ कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः

परिणमाते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘णो इणद्वे समद्वे’ हे गौतम ! ऐसा यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि ‘पुढवीकाइयाणं पत्तेया हारा पत्तेयपरिणमा, पत्तेयं सरीरं बंधन्ति’ पृथिवीकायिक जो जीव हैं वे प्रत्येक आहारवाले होते हैं और प्रत्येक ही उस गृहीत आहारके पुद्गलों को परिणामानेवाले होते हैं । इस कारण वे प्रत्येक अपने शरीर का बन्ध करते हैं एक ही शरीर का सब मिलकर बन्ध नहीं करते हैं । ‘बंधित्ता’ अपने २ शरीर का भिन्न २ रूप से बन्ध करके फिर ‘तओ-पच्छा’ वे प्रत्येक ही आहार के ग्रहण उसके जूदे २ परिणमन और शरीर के बन्ध के बाद में विशेषरूप से आहार करते हैं और आहत-पुद्गलों को विशेषरूप से परिणमाते हैं और विशेषरूप से फिर वे शरीर का बन्ध करते हैं ॥१॥

अब द्वितीय लेश्याद्वार का कथन किया जाता है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘तेसि णं भंते । जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ’

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ણો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે ગૌતમ ! એ અર્થ બરોબર નથી. કેમ કે ‘પુઢવીકાઈયાણં પત્તેયાહારા પત્તેયપરિણામા પત્તેયં સરીરં બંધન્તિ’ એ પૃથ્વીકાયિક જીવો છે, તે પ્રત્યેક આહારવાળા હોય છે, અને પ્રત્યેક તે ગ્રહણ કરેલા આહારના પુદ્ગલોને પરિણમાવવાવાળા હોય છે. તે કારણથી તે પ્રત્યેક પોતાના શરીરનો બંધ કરે છે બધા મળીને એક જ શરીરનો બંધ કરતા નથી. ‘બંધિત્તા’ પોતાના શરીરનું જુદા જુદા રૂપે બંધ કરીને ‘તઓ પચ્છા’ તે પછી તેઓ આહારનું ગ્રહણ અને તેના જુદા જુદા પરિણમન અને શરીરના બંધ પછી વિશેષ રૂપથી આહાર કરે છે અને આહાર કરેલા પુદ્ગલોને વિશેષ રૂપથી પરિણમાવે છે અને પછી તે વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે । ૧।

પૃથ્વીકાયિકજીવાનાં કિયન્ત્યો લેશ્યાઃ ભદન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’
 ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ ચતસ્રો લેશ્યાઃ
 પ્રજ્ઞાસાઃ ‘તં જહા’ તદ્યથા ‘કળ્હલેસ્સા ય’ કૃષ્ણલેશ્યા ‘નીલલેસ્સા’ નીલલેશ્યા
 ‘કાસલેસ્સા’ કાપોતલેશ્યા ‘તેજલેસ્સા’ તેજોલેશ્યા ૨ । તૃતીયં દૃષ્ટિદ્વારમાહ—
 ‘તે ણં મંતે !’ ‘તે પૃથ્વીકાયિકા સ્વલુ ભદન્ત !’ જીવા કિં સમ્મદિટ્ઠી મિચ્છાદિટ્ઠી
 સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ તે જીવાઃ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટ્યો મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટ્યો
 વા ? કીદશી દૃષ્ટિઃ પૃથ્વીકાયિકજીવાનાં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા !
 ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો સમ્મદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્દૃષ્ટ્યઃ પૃથ્વીકા-

હે ભદન્ત !’ ‘તે પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે કિતની લેશ્યાં હોતી હૈં એસા
 યહ દ્વિતીય પ્રશ્ન હૈં ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! ચત્તારિ લેસ્સાઓ
 પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ !’ ‘તે પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે ચાર લેશ્યાં હોતી
 હૈં, જિનકે નામ હસ પ્રકાર સે હૈં—‘કળ્હ લેસ્સા ય૦’ કૃષ્ણલેશ્યા,
 નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા ઓર તેજોલેશ્યા ॥ ૨ ॥

અવ તૃતીય દૃષ્ટિદ્વાર કા કથન કિયા જાતા હૈં હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે
 એસા પૂછા હૈં—‘તે ણં મંતે !’ જીવા કિં સમ્મદિટ્ઠી મિચ્છાદિટ્ઠી સમ્મા-
 મિચ્છાદિટ્ઠી’ હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં ?
 યા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ? યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ? અર્થાત્ હન જીવોં
 કી કૈસી દૃષ્ટિ હોતી હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘નો સમ્મદિટ્ઠી’ પૃથ્વીકાયિક જીવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈં ઓર ન

હવે બીજા લેશ્યાદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે.

આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે ‘તેસિ ણં મંતે !
 જીવાણં કહલેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્, તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને કેટલી
 લેશ્યાઓ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—ગોયમા ! ચત્તારિ-
 લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને ચાર લેશ્યાઓ
 કહેવામાં આવી છે. તેના નામ આ પ્રમાણે છે—‘કળ્હલેસ્સા ય૦’ કૃષ્ણલેશ્યા,
 નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, અને તેજોલેશ્યા ॥ ૨ ॥

હવે ત્રીજા દૃષ્ટિદ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી
 પ્રભુને એવું પૂછે કે—‘તે ણં મંતે !’ જીવા કિં સમ્મદિટ્ઠી મિચ્છા દિટ્ઠી સમ્મા
 મિચ્છા દિટ્ઠી’ હે ભગવન્, તે પૃથ્વીકાયિક જીવો શું સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે ?
 અથવા મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય છે ? અથવા તે સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય
 છે ? અર્થાત્ આ જીવોની કેવી દૃષ્ટિ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
 કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! નો સમ્મદિટ્ઠી૦’ પૃથ્વીકાયિક જીવ સમ્ય

યિકા જીવાઃ સમ્યગ્દષ્ટયો ન ભવન્તીત્યર્થઃ, અપિ તુ 'મિચ્છાદિદ્વી' મિથ્યાદષ્ટયઃ 'નો સમ્મમિચ્છાદિદ્વી' નો સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટયઃ નો સમ્યગ્દષ્ટિત્વં ન વા સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિત્વં તેષાં કિન્તુ મિથ્યાદષ્ટિત્વમેવ ૩ । ચતુર્થે જ્ઞાનદ્વારમાહ—'તે ણં મંતે ! જીવા' તે પૃથિવીકાયિકાઃ खलु भदन्त ! જીવાઃ 'કિં નાણી અન્નાણી' કિં જ્ઞાનિનો ડજ્ઞાનિનો વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા હે ગૌતમ ! 'નો નાણી અન્નાણી' નો જ્ઞાનિનોડપિ તુ અજ્ઞાનિન એવ તે પૃથિવીકાયિકા જીવા ઇત્યુત્તરમ્ અજ્ઞાનિત્વેડપિ તે 'નિયમા દો અન્નાણી' નિયમાત્ તે દ્વચજ્ઞાનિનઃ પૃથિવીકાયિકા જીવા દ્વચજ્ઞાનિનઃ, તેષામજ્ઞાનિનાં નિયમતોડજ્ઞાનદ્વયં ભવતિ યેન દ્વચજ્ઞાનિનો વ્યપદિશ્યેતે, કીદશમજ્ઞાનદ્વયં તત્રાહ—'તં જહા' ઇત્યાદિ । 'તં જહા' તથથા 'મહ અન્નાણી ય સુય અન્નાણી ય' મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચેતિ ૪ । પશ્ચમં યોગદ્વારમાહ—'તે ણં મંતે !' તે પૃથિવીકાયિકાઃ खलु भदन्त ! 'જીવા

વે 'સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ' હોતે હૈં ક્યૌંકિ હન દોનોં દષ્ટિયોંવાલે પચ્ચેન્દ્રિય જીવ હો હોતે હૈં । હસ કારણ વે મિથ્યાદષ્ટિ હી હોતે હૈં ।

જ્ઞાનદ્વાર—હસ ચતુર્થ દ્વાર કો લેકર ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હે 'તે ણં મંતે ! જીવા નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક જીવ કયા મતિ આદિ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । યા મતિ અજ્ઞાન આદિવાલે હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા 'ગોયમા ! નો નાણીં' હે ગૌતમ ! વે પૃથિવીકાયિક જીવ મતિ આદિ જ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ મતિ અજ્ઞાની ઓર શ્રુત અજ્ઞાની હોતે હૈં યહી વાત 'મહ અન્નાણીં' આદિ પદોં દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં ।

દષ્ટિવાળા હોતા નથી. તેમ જ તેઓ 'સમ્મામિચ્છાદિદ્વીં' સમ્યગ્ મિથ્યા દષ્ટિ પણ હોતા નથી. કેમ કે આ બે દષ્ટિવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યન્થ બોલે જ હોય છે. તેથી તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે.

૪ જ્ઞાનદ્વાર—આ ચોથા જ્ઞાનદ્વાર માટે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—'તે ણં મંતે ! જીવા નાણી અન્નાણી' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક બોલે શું મતિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનવાળા હોય છે ? કે મતિ અજ્ઞાનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નને કહ્યું 'ગોયમા ! નો નાણીં' હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વી કાયિક બોલે મતિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનવાળા હોતા નથી. પરંતુ મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની હોય છે એ જ વાત 'મહઅન્નાણીં' વિગેરે પદો દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે.

किं मणजोगी' जीवाः किं मनोयोगिनः 'वयजोगी' वचोयोगिनः 'कायजोगी' काययोगिनः, मनोयोगवचोयोगकाययोगमध्यात् कतमो योगः पृथिवीकायिकानां भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो मणजोगी णो वयजोगी' नो मनोयोगिनो नो वचोयोगिनः किन्तु 'कायजोगी' काययोगिनः पृथिवीकायिकजीवानां मनोवचसोरभावात् कायमात्रस्यैव सद्भावेन इत्थमुक्तमिति ५ । पष्ठं उपयोगद्वारमाह—'ते णं भंते !' ते खलु भदन्त ! 'जीवा किं सागारोवउत्ता' पृथिवीकायिका जीवाः किं साकारोपयुक्ताः अथवा 'अणागारोवउत्ता' अनाकारोपयुक्ताः इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा'

योगद्वार—इस योगद्वार में गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है। 'ते णं भंते ! जीवा०' हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव क्या मनोयोगवाले होते हैं ? या वचन योगवाले होते हैं ? या काययोगवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा णो मणजोगी०' हे गौतम ! वे पृथिवीकायिक न मनोयोगी होते हैं क्योंकि यह योग संज्ञी पञ्चेन्द्रिय के होता है न वचनयोगी वे होते हैं क्योंकि यह योग द्वीन्द्रिय जीवों से प्रारम्भ होता है अतः इन दोनों योगों के अभाव से सिर्फ एक काययोगवाले ही होते हैं क्योंकि इस योग होने का कारण उनके काया का सद्भाव है ।

उपयोगद्वार—इस द्वार को आश्रित करके गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—ते णं भंते ! जीवा किं०' हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव साकारोप-

५ योगद्वार—आ योगद्वारमां गौतम स्वाभीअे प्रलुने अेषुं पूछथुं छे के—ते णं भंते ! जीवा०' छे लगवन् ते पृथिवीकायिक जिवो मनोयोगवाणा छाय छे ? के वचनयोगवाणा छाय छे ? अथवा काययोगवाणा छाय छे ? तेना उत्तरमां प्रलु कडे छेके — गोयमा ! णो मणजोगी०' छे गौतम ! ते पृथिवीकायिक जिवो मनोयोगवाणा छोता नथी. केम के ते योग संज्ञी पञ्चेन्द्रियोने थाय छे. ते वचनयोगी पल्लु छोता नथी. केम के ते योग द्वीन्द्रिय जिवोथी प्रारम्भ थाय छे, तेथी अे अन्ने योगोना अलावथी तेओ केवण अेक काययोगवाणा न छाय छे. आ योग छोवानुं करल्लु तेओने कायनो सद्भाव छे ते न छे.

६ उपयोगद्वार—आ द्वारने उद्देशीने गौतम स्वाभीअे प्रलुने अेषुं पूछथुं छे के—'ते णं भंते जीवा किं०' छे लगवन् ते पृथिवीकायिक जिव साकारोपयोगवाणा छाय छे के निराकारोपयोगवाणा छाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे

इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि' पृथिवीकायिकजीवाः साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि साकारो-
ज्ञानोपयोगः अनाकारो दर्शनोपयोगोऽपीति ६ । सप्तममाहारद्वारमाह—'ते णं भंते ! जीवा' ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः 'किमाहारमाहारे'ति'
किमाहारमाहरन्ति कीदृशमाहारम्—आहारपुद्गलरूपम् आहरन्ति—गृह्णन्ति ? इति
प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम । 'द्व्वओ णं अणंतपएसियाइं' दव्वाइं'
द्रव्यतः अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि आहारपुद्गलरूपाणि आहरन्तीत्यर्थः 'एवं
जहा पन्नवणाए पढमे अहारुद्देशए' एवं यथा प्रज्ञापनायाः अष्टाविंशतितमपदस्य
प्रथमे आहारोद्देशके नैरयिकप्रकरणे आहारविषये कथितं तथैव इहापि ज्ञातव्य-

योगवाले होते हैं' या अनाकारोपयोगवाले होते हैं' ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव साकारोपयोगवाले भी होते हैं' और अनाकारोपयोगवाले भी होते हैं' ज्ञानोपयोग का नाम साकारोपयोग और दर्शनोपयोग का नाम अनाकारोपयोग है दोनों उप-योग इनमें इसलिये होते हैं कि जीव का स्वभाव ही उपयोगरूप है ।

आहारद्वार—'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त ! ये जीव कैसे आहार-पुद्गलों का आहार करते हैं' ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा०' हे गौतम ! वे पृथिवीकायिक जीव 'द्व्वओ०' द्रव्यकी अपेक्षा ऐसे द्रव्यों का आहार करते हैं' कि जो अनन्तप्रदेशात्मक होते हैं' । 'एवं जहा०' प्रज्ञापना के २८ वे पद के प्रथम आहारोद्देशक में नैरयिक प्रकरण में आहार के विषय में जैसा कहा गया है वैसा ही कथन यहाँ

છે કે—'ગોયમા ।' હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવો સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે, અને નિરાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે. જ્ઞાન યોગનું નામ સાકારોપયોગ છે. દર્શનયોગનું નામ નિરાકારોપયોગ છે આ બન્ને યોગો તેઓમાં એ કારણથી હોય છે કે—જીવનો સ્વભાવ જ ઉપયોગ રૂપ હોય છે.

૭ આહારદ્વાર—'તે ણં ભંતે ! જીવા૦' હે ભગવન્ જીવ કેવા આહાર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા૦' હે ગૌતમ ! તે પૃથિવીકાયિક જીવ 'દ્વ્વઓ૦' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી એવા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે કે જે અનન્ન પ્રદેશાત્મક હોય છે. 'એવં જહા૦' પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮ અધ્યાયીસમાં પઢના પહેલા આહાર ઉદ્દેશમાં નૈરયિક પ્રકરણમાં આહારના વિષયમાં જેવી રીતે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેવું જ કથન

મિતિ કિયત્પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય આહારોદેશકો વક્તવ્યઃ તત્રાહ-
'જાવ સવ્વપ્પણયાણ આહારમાહરેતિ' યાવત્ સર્વાત્મતયા સર્વાત્મપ્રદેશેન આહાર-
માહરન્તિ એતત્ પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય આહારોદેશકો વક્તવ્યઃ એવં યથા પ્રજ્ઞા-
પનાયામ્ અષ્ટાવિંશતિતમપદસ્ય પ્રથમે આહારામિધાયકોદેશકે નૈરયિકપકરણે
સૂત્રં તથૈવેહાપિ વક્તવ્યં તથાહિ-'સ્વેત્તઓ અસંસ્વેજ્જપણ્ણોગાઢાઈં કાલઓ
અન્નયરઠ્ઠિતિયાઈં ભાવઓ વન્નમંતાઈં ગંધમંતાઈં રસમંતાઈં ફાસમંતાઈં' इत्यादि,
ક્ષેત્રતોડસંસ્ખેયપ્રદેશાવગાઢાનિ કાલતોડન્યતરસ્થિતિકાનિ ભાવતો વર્ણવન્તિ
ગન્ધવન્તિ રસવન્તિ સ્પર્શવન્તિ દ્રવ્યાણીત્યર્થઃ તે પૃથિવીકાયિકા જીવાઃ દ્રવ્યતો-
ડસંસ્ખેયપ્રદેશાવગાઢાનિ દ્રવ્યાણિ આહારતયા આહરન્તિ કાલતશ્ચ અન્યતર-
સ્થિતિકાનિ દ્રવ્યાણિ આહારપુદ્ગલતયા આહરન્તિ ભાવતઃ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શવિશિ-
ષ્ટાનિ દ્રવ્યાણિ આહારપુદ્ગલતયા આહરન્તિ इति भावः । 'ते णं भंते ! जीवा'

પર મી જાન લેના ચાહિયે ઓર યહ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા આહારોદેશક
'જાવ સવ્વપ્પણયાણ આહારમાહરેતિ' इस सूत्र तक का यावत् वे सर्वा-
त्मकप्रदेशों द्वारा ग्रहण करते हैं यहाँ ग्रहण करना चाहिये प्रज्ञापना
सूत्र में क्षेत्रकाल और भाव की अपेक्षा लेकर जो आहार के विषय का
कथन आया है वह इस प्रकार से है । 'स्वेत्तओ०' क्षेत्र की अपेक्षा
असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ हुए द्रव्यों का काल की अपेक्षा अन्यतर
काल में स्थित हुए अर्थात् जघन्य मध्यम एवं उत्कृष्ट काल में रहे हुए
द्रव्यों का तथा भाव की अपेक्षा वर्णवाले गन्धवाले और स्पर्शवाले द्रव्यों
का आहार करते हैं । अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते !

અહિયાં પણ સમજી લેવું અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલ આ આહાર ઉદ્દેશાનું
કથન 'જાવ સવ્વપ્પણયાણ આહારમાહરેતિ' યાવત્ તે સર્વાત્મ પ્રદેશોથી આહાર
ગ્રહણ કરે છે. આ કથન સુધીનું ત્યાંનું સધળું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરવું
જોઈએ. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવની અપેક્ષાથી આહારના વિષયનું
જે કથન કરવામાં આંચું છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'સ્વેત્તઓ' ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી
અમંજ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા દ્રવ્યોમાં કાલની અપેક્ષાથી અન્યતર
કાળમાં રહેલા અર્થાત્ જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ કાળમાં રહેલા દ્રવ્યોનો
તથા ભાવની અપેક્ષાથી વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા
દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'તે ણં મંતે ! જીવા જં
આહારેતિ તં ચિજ્જંતિ' હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિકાણામે ભ્રમ આહાર

તે પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ 'જં આહારેતિ તં ચિજ્જંતિ' યં યાદ્ય
 શમ્ આહારમ્ આહારપુદ્ગલમ્ આહરન્તિ આહારરૂપતયા ગૃહ્ણન્તિ 'તં ચિજ્જંતિ' તત્
 ચિન્વન્તિ તત્ આહારતયા ગૃહીતં પુદ્ગલજાતં ચિન્વન્તિ શરીરેન્દ્રિયતયા પરિ-
 ણમન્તીત્યર્થઃ 'જં નો આહારેતિ તં નો ચિજ્જંતિ' યત્ પુદ્ગલજાતં નો આહરન્તિ
 તત્ પુદ્ગલજાતં નો ચિન્વન્તિ ન શરીરેન્દ્રિયતયા પરિણમન્તિ । 'ચિન્ને સે વા
 ઉદાહ' ચીર્ણં તત્ વા ચીર્ણં ચ આહારિતં સત્ તત્ પુદ્ગલજાતમ્ અપદ્રવતિ-અપયાતિ
 વિનશ્યતિ મલવત્, સારશ્વાસ્ય શરીરેન્દ્રિયતયા પરિણમતિ એતદેવાહ-'પલિસપ્પહ
 વા' પરિસર્પતિ વા પરિસમન્તાત્ સર્પતિ ગચ્છતિ કિમિતિ પ્રશ્નાઃ, મગધાનાહ-
 'હંતા' इत्यादि 'हंता गोयमा !' इत्यु, हे गौतम ! 'ते णं जीवा जमाहरन्ति तं

જીવા જં આહારેતિ તં ચિજ્જંતિ' હે મદન્ત ! વે પૃથિવીકાયિક જીવ
 જૈસે આહારપુદ્ગલ કો આહારરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હૈં ઉસ આહારરૂપ
 સે ગૃહીત પુદ્ગલ જાત કો કયા વે શરીર ઓર હન્દ્રિયરૂપ સે પરિણ-
 માતે હૈં ? 'જં નો આહારેતિ તં નો ચિજ્જંતિ' તથા જિસ પુદ્ગલજાત કો
 વે આહારરૂપ સે ગ્રહણ નહીં કરતે હૈં, ઉસ પુદ્ગલજાત કો વે શરીર
 હન્દ્રિયાકારરૂપ સે નહીં પરિણમાતે હૈં કયા ? 'ચિન્ને સે વા ઉદાહ' યા
 આહારિત હુએ ઉસ પુદ્ગલજાત કા અસારભાગ મલ કી તરહ નષ્ટ હો
 જાતા હૈ કયા ? ઓર 'પલિસપ્પહવા' જો ઉસકા સાર ભાગ હોતા હૈ વહ
 શરીર હન્દ્રિયરૂપ સે પરિણમ જાતા હૈ કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
 હૈં-હંતા, ગોયમા ! હાં, ગૌતમ ! 'તે ણં જીવા જં આહારં' વે પૃથિવી-
 કાયિક જીવ જિસ પુદ્ગલ જાત કો અપને આહારરૂપ સે ગ્રહણ કરતે

પુદ્ગલોને આહાર રૂપથી ગ્રહણ કરે છે. તે આહાર રૂપે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલ
 સમૂહને શું તેઓ શરીર અને ઇન્દ્રિય રૂપે પરીણમાવે છે. 'જં નો આહારેતિ
 તં નો ચિજ્જતિ !' અને જે પુદ્ગલ સમૂહને તે આહાર રૂપે લેતા નથી,
 તે પુદ્ગલ સમૂહને તેઓ શરીર ઇન્દ્રિયાકાર રૂપથી પરીણમાવતા નથી ?
 'ચિન્ને સે વા ઉદાહ' અથવા આહાર કરેલા પુદ્ગલોનો અસાર ભાગ મળની
 માદ્રક નાશ થઈ જાય છે ? અને 'પલિસપ્પહ વા' અને તેનો જે સાર ભાગ
 છે, તે શરીર અને ઇન્દ્રિય રૂપથી પરીણમી જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રશ્ન કહે છે કે-હંતા ! ગોયમા ! હાં ગૌતમ ! 'તેણં જીવા જમાહારં'
 તે પૃથિવીકાયિક છતાં જે પુદ્ગલોને પોતાના આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે

ચિજ્જંતિ' તે સ્વલુ જીવાઃ પૃથ્વીકાયિકાઃ યદાહારપુદ્ગલજાતમ્ આહરન્તિ તત્ પુદ્ગલજાતં ચિન્વન્તિ સંગૃહ્ણન્તિ 'જં નો જાવ પલિસપ્પહ વા' યત્ પુદ્ગલજાતં નો ચિન્વન્તિ તત્ પુદ્ગલજાતં ન સંગૃહ્ણન્તિ ચીર્ણં સત્ તત્ પુદ્ગલજાતમ્ અપદ્રવતિ અપ-
યાતિ મલવત્ સારાંશશ્ચ શરીરેન્દ્રિયતયા પરિણમતિ અત્ર યાવત્પદેન 'ચિજ્જંતિ ચિન્ને
વા સે ઉદ્દાહ' હત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ ઇતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં'
તેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાનાં પૃથ્વીકાયિકાનામ્ 'એવં સન્નાતિ વા પન્નાતિ વા મળોહ
વા વર્ડેહ વા' એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ સંજ્ઞા ઇતિ વા સંજ્ઞા વ્યાખ્યાવહારિકાર્થાંશગ્રહ-
રૂપા મતિરિતિ પ્રવર્તેતે કિમ્ મજ્ઞેતિ વા પ્રજ્ઞાસૂક્ષ્માર્થવિપયા મતિરસ્તિ કિમ્ મન
ઇતિ વા મનો દ્રવ્યસ્વભાવકમ્ નાગિતિ ના વાકુ દ્રવ્યશ્રુતરૂપા અસ્તિ કિમિતિ ।
સંજ્ઞાદેઃ સ્વરૂપં દર્શયતિ 'અમ્હે ણં' હત્યાદિ । 'અમ્હે ણં આહારમાહારેમો' વયં સ્વલુ

હૈં ઉસ આહારિત હુપ પુદ્ગલજાત કો વે શરીર ઇન્દ્રિયાકારરૂપ સે પરિ-
ણમાતે હૈં 'જં ણો જાવ પલિસપ્પહ વા' તથા જિસ પુદ્ગલ જાત કો વે
આહારરૂપ સે ગ્રહણ નહીં કરતે હૈં ઉસ પુદ્ગલજાત કો વે શરીરઇન્દ્રિ-
યાકારરૂપ સે ઓ નહીં પરિણમાતે હૈં । આહરિત હુપ ઉસ પુદ્ગલજાત
કા અસારભાગ મલ કે જૈસા નષ્ટ હો જાતા હૈં ઓર સાર ભાગ શરીર
ઇન્દ્રિયાકારરૂપ સે પરિણમ જાતા હૈં યહાં યાવત્પદ સે 'ચિજ્જંતિ ચિન્ને
વા સે ઉદ્દાહ' હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં એવં
સન્નાતિ વા પન્નાતિ વા મળોહ વા વર્ડેહ વા' હે ભદન્ત ! ઉન પૃથ્વીકા-
યિક જીવોં કે કયા એસી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અથવા વાણી હોતી હૈં ? કિ
જિસસે વે 'અમ્હે ણં આહારમાહારેમો' હમ આહાર કરતે હૈં એસા વિચાર

છે. તે આહાર રૂપે થયેલ પુદ્ગલોને તે શરીર ઇન્દ્રિય રૂપે પરિણમાવે
છે. 'જં નો જાવ પલિસપ્પહ વા' તથા જે પુદ્ગલોને આહાર રૂપે તેઓ ગ્રહણ
કરતા નથી. તે પુદ્ગલ બાળને તેઓ શરીર ઇન્દ્રિયાકારથી પણ પરિણમાવતા
નથી, અને આહાર રૂપે ગ્રહણ કરેલા તે પુદ્ગલોને અસાર ભાગ મળતી જેમ
નાશ પામે છે. અને સાર ભાગ શરીર ઇન્દ્રિયાકાર રૂપે પરિણમી બચે છે.
યાવત્પદથી "ચિજ્જંતિ ચિન્ને વા સે ઉદ્દાહ" આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં એવં
સન્નાતિ વા પન્નાતિ વા મળોહ વા વર્ડેહ વા' હે ભગવન્તે પૃથ્વીકાયિક જીવોને
એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અથવા વાણી હોય છે ? કે જેનાથી તેઓ 'અમ્હેણં
આહારમાહારેમો' અમે આહાર કરીએ છીએ. એવો વિચાર કરી શકે ? અને

આહારમાહારમઃ ઇત્યાકારિકાઃ સંજ્ઞાદિકાઃ સન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—
 ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ ‘આહારેતિ પુણ તે’ આહરન્તિ પુનસ્તે હે
 ગૌતમ ! તેણાં પૃથિવીકાયિકજીવાનાં વચમાહારમઃ ઇતિ સંજ્ઞા પ્રજ્ઞાદિકં નાસ્તિ
 તથાપિ તે આહારં કુર્વન્ત્યેવ એકેન્દ્રિયજીવાનાં મનોવચસોરભાવેન સંજ્ઞાદીનામ-
 ભાવાત્ આભોગપૂર્વકમાહારં ન કુર્વન્તિ કિન્તુ અનાભોગાત્ એવ તે આહરન્તીતિ-
 ભાવઃ ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ તેણાં પૃથિવીકાયિકાનાં સ્વભૂત મદન્ત ! જીવાનામ્
 ‘એવં સન્નાતિ વા જાવ વર્હિ વા’ એવં વક્ષ્યમાણસ્વરૂપા સંજ્ઞેતિ વા પ્રજ્ઞેતિ વા મતિ-
 રિતિ વા વાગિતિ વા ‘અમ્હે ણં ઇદ્ધાણિદ્દે પાસે પહિસંવેદમો’ વચં સ્વભૂત ઇદ્ધાણિદ્ધાણિ

કર સકેં ઓર દૂસરોં સે ઓ એસા હી પ્રકટ કર સકેં ? અર્થાવગ્રહ્ય
 મતિ કા નામ સંજ્ઞા હૈ સૂક્ષ્મ અર્થ કો વિષય કરનેવાળી મતિ કા નામ
 પ્રજ્ઞા હૈ । મનોદ્રવ્ય કા નામ યહાં મન હૈ ઓર દ્રવ્યશ્રુતરૂપ વચન કા
 નામ વાણી હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ।
 યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ફિર બી વે આહાર તો કરતે હી હૈ કહને કા
 તાત્પર્ય એસા હૈ કિ યે પૃથિવીકાયિક જીવોં કે ચચપિ મન વચન કે
 અભાવ સે હમ આહાર કરતે હૈ એસી સંજ્ઞા પ્રજ્ઞા આદિ કુછ બી નહીં
 હૈ ફિર બી વે જો આહાર કરતે હૈ વહ યેનકા આહાર અનાભોગ (અજ્ઞાન)
 પૂર્વક હી હોતા હૈ આભોગ પૂર્વક નહીં હોતા હૈ । ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવા ણં
 એવં સન્નાતિ વા જાવં’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ
 કિ હે મદન્ત ! યે પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયોં કો વચા એસી સંજ્ઞા પ્રજ્ઞા,
 મતિ અથવા વાણી હોતી હૈ કિ જિસસે વે એસા જાન સકેં કિ હમ

બીજાઓને પણ તે રીતે બતાવી શકે ? અર્થાવગ્રહ મતિનું નામ સંજ્ઞા છે.
 અને સૂક્ષ્મ અર્થને વિષય કરવાવાળી મતિનું નામ પ્રજ્ઞા છે. મનોદ્રવ્યનું
 નામ અહિયાં મન છે. અને દ્રવ્ય શ્રુત રૂપ વચનનું નામ વાણી છે. આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ !
 આ અર્થ બરાબર નથી. તો પણ તેઓ આહાર તો કરે જ છે. કહેવાનું
 તાત્પર્ય એ છે કે—તે પૃથિવીકાયિક જીવોને જો કે મન અને વચનના અભાવથી
 હું આહાર કરું છું તે રીતની સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા વિગેરે કંઈ પણ હોતું નથી. તો
 પણ તેઓ જે આહાર કરે છે. તે તેનો આહાર અનાભોગ પૂર્વક જ હોય
 છે, આભોગ પૂર્વક હોતો નથી. ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ એવં સન્નાતિ વા
 જાવં’ આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામી એ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્
 તે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોને શું એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મતિ, અથવા વાણી હોય

स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः वयमिष्टानिष्टस्पर्शसंवेदनं कुर्म इति विषया संज्ञादिका भवति किमिति प्रश्नः, भगवानाह—‘णो इणद्वे समद्वे’ नायमर्थः समर्थः हे गौतम ! पृथिवीकायिकानाम् इष्टानिष्टस्पर्शसंवेदनविषया संज्ञादिका न भवति मनो वचसोरभावेन संज्ञादीनामभावात् तथापि ‘पडिसंवेदे’ति पुणते’ प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते यद्यपि तेषां प्रतिसंवेदनविषयिणीसंज्ञादिका न भवति किन्तु ते इष्टानिष्टादिवस्तूनां प्रतिसंवेदनं कुर्वन्त्येव ७ । अथाष्टमं प्राणातिपातद्वारमाह—‘ते णं भंते ! जीवा’ ते खलु भदन्त ! पृथिवीकायिका जीवाः ‘किं पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति’ प्राणातिपाते—हिसनव्वापारे विद्यमानाः सन्ति इति किम् उपा-

इष्टानिष्ट स्पर्श का प्रति संवेदन करते हैं और दूसरों से भी वे ऐसा प्रकट कर सकें कि हम इष्टानिष्ट स्पर्श का प्रतिसंवेदन करते हैं ? तात्पर्य प्रश्न का ऐसा है कि क्या उनके इष्टानिष्ट स्पर्श विषयक संज्ञा, प्रज्ञा आदि होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘णो इणद्वे समद्वे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् पृथिवीकायिक जीवों के इष्टानिष्ट स्पर्श विषयक संज्ञा प्रज्ञा आदि कुछ भी नहीं होते हैं । क्योंकि एकेन्द्रिय जीवों के मन वचन का अभाव रहता है, अतः संज्ञा आदि इनमें नहीं होते हैं फिर भी इष्टानिष्ट का संवेदन तो इनको होता ही है और ऐसा यह संवेदन उनके अनाभोग पूर्वक ही होता है । ८ प्राणातिपात-द्वार—इस द्वार को आश्रित करके गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है ‘ते णं भंते ! जीवा किं पाणाइवाए०’ हे भदन्त ! ये पृथिवीकायिकप्राणातिपात-

छे ? के जेनाथी तेओ समणु शके के अमो छण्ट अथवा तो अनिष्ट स्पर्शतुं प्रतिसंवेदन करीओ छीओ. अने जीवने पणु ते ओवुं न भतावी शके के अमो छण्टानिष्ट स्पर्शतुं प्रतिसंवेदन करीओ छीओ ? कडेवानुं तात्पर्य ओवुं छे के—तेओने छण्ट अनिष्ट स्पर्श स’भ’धी संज्ञा, प्रज्ञा, विगेरे डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘णो इणद्वे समद्वे’ छे गौतम ! आ अर्थ भरोभर नथी. अर्थात् पृथ्वीकायिक जेवने छण्ट अनिष्ट स’भ’धी संज्ञा, प्रज्ञा विगेरे क’छ पणु डोता नथी. केम के ओकेन्द्रिय जेवने मन अने वचनने अलाव रडे छे. तेथी तेओमां संज्ञा विगेरे डोता नथी. तो पणु तेओने छण्टानिष्टनुं संवेदन तो थाय न छे. अने आवुं आ संवेदन तेओने अनाभोग पूर्वक न थाय छे.

८ प्राणातिपातद्वार—आ द्वारने उदेशीने गौतम स्वामीओ प्रभुने ओवुं पूछ्युं के—ते णं भंते ! जीवा ! किं पाणाइवाए०’ छे भगवन् आ पृथ्वीकायिके प्राणातिपात—अर्थात् डिंसाना व्यापारमां तत्पर छे, तेम तेओना स’भ’धमां कही

રુચાયન્તે ? તે જીવાઃ પ્રાણાતિપાતે સ્થિતાઃ પ્રાણાતિપાતવૃત્તયઃ इत्येवम् उपा-
 रूचयन्ते अभिधीयन्ते किम् ? एते जीवाः प्राणातिपातं कुर्वन्तीत्येवं रूपेणाभि-
 धीयन्ते किमिति भावः । ‘मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उव-
 कखाइज्जंति’ मृषावादे अदत्तादाने यावत् मिथ्यादर्शनशल्ये वर्तन्ते इत्येवं रूपेण
 ते जीवा उपाख्यायन्ते अभिधीयन्ते किम् ? इति प्रश्नः भगवानाह—‘गोयसा’ हे
 गौतम ! ‘पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति’ प्राणातिपातेऽपि उपाख्यायन्ते हे
 गौतम ! पृथिवीकायिकाः जीवाः प्राणातिपातेऽपि वर्तन्ते इत्येवं रूपेणाभिधी-
 यन्ते एवेति न केवलं प्राणातिपाते वर्तन्ते इत्याख्यायन्ते अपि तु ‘जाव मिच्छा-
 दंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति’ यावत् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यायन्ते
 यावत्पदेन प्राणातिपातादारभ्य मिथ्यादर्शनपर्यन्ताष्टादशपापेष्वपि उपाख्यायन्ते
 इत्यर्थस्य ग्रहणं भवति यद्विह पृथिवीकायिकजीवानां प्राणातिपातादिभिरुपाख्यानं

हिंसनव्यापार में विद्यमान हैं’ ऐसा इनके विषय में कहा जा सकता है
 क्या ? अर्थात् ये जीव प्राणातिपात करते हैं’ इस प्रकार से ये कहे जा सकते
 हैं’ क्या ? तथा—‘मुसावाए अदिन्नादाणे जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खा-
 इज्जंति’ मृषावाद में अदत्तादान में यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में विद्य-
 मान हैं’ इसरूप से ये कहे जाते हैं क्या ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु
 कहते हैं—‘गोयसा’ हे गौतम ! ‘पाणाइवाए वि उवक्खाइज्जंति जाव
 मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति’ ये पृथिवीकायिक जीव प्राणाति-
 पात में वर्तमान हैं’ इस रूप से भी ये कहे जाते हैं और यावत् मिथ्या-
 दर्शनशल्य में ये वर्तमान हैं’ इस रूप से भी ये कहे जाते हैं । यहां याव-
 त्पद से प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शनशल्य तक के १८ पाप स्थानों
 में भी है ऐसा इनके विषय में कहा जाता है ।’ ऐसे अर्थ का ग्रहण

શકાય છે ? અર્થાત્ એ જીવો પ્રાણાતિપાત કરે છે, એ રીતે તેઓ માટે કહી
 શકાય છે ? તથા ‘મુસાવાણ અદિન્નાદાણે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ઉવક્ખાઈજ્જંતિ’
 મૃષાવાદમાં અદત્તાદાનમાં યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં તત્પર છે. એ રીતે કહી
 શકાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે— ‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ !
 ‘પાણાઈવાણ વિ ઉવક્ખાઈજ્જંતિ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે વિ ઉવક્ખાઈજ્જંતિ’ આ
 પૃથિવીકાયિક જીવો પ્રાણાતિપાતમાં તત્પર છે, તે રૂપે પણ તેઓના સંબંધમાં
 કહી શકાય છે, અને યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં એ વર્તમાન છે. એ રૂપે
 પણ કહી શકાય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન
 શલ્ય સુધીના ૧૮ અઢાર પાપસ્થાનોમાં પણ તેઓના વિષયમાં એવું કહી શકાય
 છે, એવો અર્થ ગ્રહણ કરાયો છે. અહિંયાં પૃથ્વિકાયિક જીવોને પ્રાણાતિપાતમાં

કયિતં તત્તેષામવિરતિમાશ્રિત્યોચ્યતે इति । ‘जेसिं पि णं जीवाणं’ येषामपि खलु जीवानां प्राणातिपातादिविषयभूतानां पृथिवीकायिकानाમેव सम्बन्धिनाम् अतिपातादिना ‘ते जीवाः’ ते जीवाः ते प्राणातिपातादिकारिणो जीवाः ‘एवमाहिज्जंति’ एवमारुपयन्ते एते प्राणातिपातमृषावादादिकारिणः इत्याख्यायन्ते तेषामपि जीवानाम् अतिपातादिविषयभूतानाम् न केवलं घातकानामेव ‘तेसिं पि णं जीवाणं’ तेषामपि खलु जीवानाम् ‘नो विज्जाण’ नैव विज्ञातम् अवगतम् ‘नाणत्ते’ नानात्वं भेदः वध्यवधकरूपयदुत वयं वध्याः, एते तु वधकाः, एवं रूपेण वध्यवधकयोर्भेदो नैव ज्ञायते मनोरहितत्वात्तेषां पृथिवीकायिकानामिति भावः । ८। अथ नवममुत्पादद्वारमाह—‘तेणं भंते ! जीवा’ ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः ‘कओहिंतो उववज्जंति’ कुत आगत्य

હુઆ હૈ । યહાં જો પૃથિવીકાયિક જીવોં કો પ્રાણાતિપાતોં મેં વર્તમાન-રૂપ સે કહા ગયા હૈ વહ ઉનકે અવિરતિભાવ કો લેકર હી કહા ગયા હૈ એસા જાનનાં ચાહિયે । ‘જેસિં પિ ણં જીવાણં તે જીવાં’ તથા જિન અપને સમ્બન્ધી અન્ય પૃથિવીકાયિક જીવોં કે વે પૃથિવીકાયિક જીવ પ્રાણાતિપાતકારી હૈ તથા ઉનકે વિષય મેં મૃષાવાદાદિકારી હૈ । ઉન ઘાતાદિ ક્રિયા કે વિષયભૂત અન્યપૃથિવીકાયિક જીવોં કો બી આપસ કા યહ વધ્યવધકભાવ જ્ઞાત નહીં હોતા હૈ અર્થાત્ વે હમારે વધક હૈ ઓર હમ ઇન્કે વધ્ય હૈ એસા વધ્યવધક ભાવ નહીં જાના જા સકતા હૈ ક્યોંકિ પૃથિવીકાયિક જીવ એકેન્દ્રિય હોને, કે કારણ મનોરહિત હોતે હૈ ।

નવવાં ઉત્પાદકદ્વાર—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘તેણં ભંતે ! જીવાં’ હે ભદન્ત ! વે પૃથિવીકાયિક જીવ ‘કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’

વર્તમાન રૂપે કહેવામાં આંખા છે, તે તેઓના અવિરતિભાવને ઉદ્દેશીને જ કહેવામાં આંખું છે, તેમ સમજવું. ‘જેસિં પિ ણં જીવાણં તે જીવાં’ તથા જે સંબંધી અન્ય પૃથ્વીકાયિક જીવોના તે પૃથ્વીકાયિક જીવો પ્રાણાતિપાત કરે છે, તેમ જ તેઓના સંબંધમાં મૃષાવાદ વિગેરે કરે છે, તે ઘાત વિગેરે ક્રિયાના વિષય ભૂત અન્ય પૃથ્વીકાયિક જીવોને પણ પરસ્પરનો આ વધ્ય વધકભાવ જાણવામાં આવતો નથી. અર્થાત્ આ અમેને મારનાર છે, અને અમે તેના વધ્ય છીએ એ રીતનો વધ્ય વધકભાવ તેઓને જાણવામાં આવતો નથી. કેમ કે—પૃથ્વીકાયિક જીવ એકેન્દ્રિય હોવાથી તેમને મન હોતું નથી.

૯ ઉત્પાતદ્વાર—આ દ્વારના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘તેણં ભંતે ! જીવાં’ હે ભગવન્ આ પૃથ્વીકાયિક જીવો ‘કઓહિંતો

ઉત્પદ્યન્તે હે મદન્ત ! તે જીવાઃ કસ્માત્ સ્થાનવિશેષાદાગત્ય તત્રોત્પત્તિં પ્રાપ્નુવન્તી-
ત્યર્થઃ તદેવ વિશિનષ્ટિ ' કિં નેરહ્મહિંતો ' इत्यादि । ' કિં નેરહ્મહિંતો
ઉવવજ્જંતિ ' કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ? इत्यादिरूपेण प्रश्न उत्तरं
चातिदेशेनाह—'एवं जहा' इत्यादि । 'एवं जहा वक्कंतीए पुढवीकाइयाणं उववाओ
तहा भाणियव्वो' एवं यथा व्युत्क्रान्तौ पृथिवीकायिकानामुपपातः तथा भणितव्यः
व्युत्क्रान्तिः प्रज्ञापनायाः षष्ठं पदम् अनेन यत् सूचितं तदिदम् ' किं नેરહ્મહિંતો
ઉવવજ્જંતિ તિરિક્ખજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, દેવેહિંતો
ઉવવજ્જંતિ ' કિં નૈરયિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે તિર્યક્ યોનિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે, મનુષ્યે-
ભ્ય ઉપપદ્યન્તે ? દેવેભ્ય ઉપપદ્યન્તે इति प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा ! नो
नेरह्मह्मिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिह्मिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति

કિસ સ્થાનવિશેષ સે ગતિ સે આકર પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે
હૈં ? કયા 'નેરહ્મહિંતો' નૈરયિકોં મેં સે આકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? इत्यादि
इस विषय में उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं । 'एवं जहा वक्कंतीए०' हे
गौतम ! प्रज्ञापना के छठे व्युत्क्रान्तिपद में जैसा कहा गया है इनकी
उत्पत्ति के विषय में वैसा ही यहां पर उसका कथन कर लेना चाहिये
वहां पर इस विषय में ऐसा कथन किया गया है कि ये पृथिवीकायिक
जीव कया नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं या तिर्यश्च योनिकों
में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों में से आकर के उत्पन्न
होते हैं ? या देवों से आकर उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने
कहा है—'गोयमा ! नो नेरह्महिंतो०' हे गौतम ! पृथिवीकायिक रूप से

ઉવવજ્જંતિ' કયા સ્થાન વિશેષથી અને કઇ ગતિથી આવીને આ પૃથિવકાયિક
ખણથી ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે કે 'નેરહ્મહિંતો' તેઓ નૈરયિકોથી આવીને
તિર્યંચોથી આવીને મનુષ્યોથી તથા દેવોથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ.

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'एवं जहा वक्कंतीए०' હે ગૌતમ પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રના છઠ્ઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. તેવી જ રીતે
અહિંયાં તેઓની ઉત્પત્તિના વિષયમાં કથન સમજાવેલું. ત્યાં આ વિષયમાં
એવું કથન કર્યું છે કે—આ પૃથિવકાયિક જીવો નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? અથવા તિર્યંચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તેના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा ! नो नेरह्महिंतो०' હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયિક

‘દેવેદિંતો ઉવવજ્જંતિ’ इत्याद्युत्तरम् हे गौतम ! पृथिवीकायिका जीवाः नो नैर-
यिकेभ्य आगत्य पृथिवीकायिके समुत्पद्यन्ते किन्तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्प-
द्यन्ते मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते देवेभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इतिभावः ९ ।
दशमं स्थितिद्वारमाह—‘तेसि णं भंते ! जीवाणं’ तेषां पृथिवीकायिकानां खलु
जीवानाम् ‘केवइयकालं ठिई पन्नत्ता’ कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता हे भदन्त !
पृथिवीकायिकाः जीवाः कियत्कालं पृथिवीकायिके तिष्ठन्तीति प्रश्नः, भगवा-
नाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं’ जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम् ‘उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्साइ’ उत्कृष्टेन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि
पृथिव्यां पृथिवीकायिकजीवानां स्थितिर्भवतीति १० । एकादशं समुद्घातद्वारमाह—

जीव नैरयिकों में से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु मनुष्यों में से
आकरके भी जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं, तिर्यञ्चगति
में से भी आकरके जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं और
देवों में भी आकर के जीव पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न हो जाते हैं ।

स्थितिद्वार—इस १० वें स्थितिद्वार को लेकर गौतम ने प्रभु से
ऐसा पूछा है—‘तेसि णं भंते ! जीवाणं०’ हे भदन्त ! उन पृथिवीका-
यिकजीवों की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति क्या है ? अर्थात् जीव पृथि-
वीकायिक अवस्था में अधिक से अधिक और कम से कम कितने समय
तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं
अंतोमुहुत्तं०’ हे गौतम ! जीव पृथिवीकायिक अवस्था में कम से कम एक
अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक २२ हजार वर्ष तक रहता है ।

૩૫થી ૭૫ નારકિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ મનુષ્યોમાંથી
આવીને પણ ૭૫ પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તિર્યગ્ગતિમાંથી
પણ આવીને ૭૫ પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અને દેવોમાંથી
આવીને પણ ૭૫ પૃથ્વીકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ સ્થિતિદ્વાર—આ દસમાં સ્થિતિદ્વારના સંબંધમાં ભગવાન્ ગૌતમ
પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘તેસિ’ ણં જીવાણં’ હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયિક
જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી છે ? અર્થાત્—જીવો પૃથ્વીકાયિક
પણામાં વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’
હે ગૌતમ ! ૭૫ પૃથ્વીકાયિકપણામાં ઓછામાં ઓછા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને
વધારેમાં વધારે ૨૨ ખાવીસ હજાર વર્ષ સુધી રહે છે.

‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ તેણાં પૃથિવીકાયિકાનાં સ્વદ્ભવન્ત ! જીવાનામ્ ‘કહ સમુદ્ધવાયા પન્નત્તા’ કતિ સમુદ્ધવાતાઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? , મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તથો સમુદ્ધવાયા પન્નત્તા’ ત્રયઃ સમુદ્ધવાતાઃ પ્રજ્ઞસાઃ પ્રકાર-ત્રયમેવ દર્શયતિ “તં જહા” ઇત્યાદિ । ‘તં જહા’ તથથા ‘વેયણાસમુદ્ધવા’ વેદના-સમુદ્ધવાતઃ ‘કસાયસમુદ્ધવા’ કષાયસમુદ્ધવાતઃ ‘મારણાંતિયસમુદ્ધવા’ મારણાં-તિકસમુદ્ધવાતઃ, વેદનાકષાયમારણાન્તિકભેદેન ત્રયઃ સમુદ્ધવાતાઃ પૃથિવીકા-યિકજીવાનાં ભવન્તીતિ મગવત્ ઉત્તરમિતિ । ‘તેણં મંતે ! જીવા’ તે પૃથિવીકા-યિકાઃ સ્વદ્ભવન્ત જીવાઃ ‘મારણાંતિયસમુદ્ધવાણં કિં સમોહયા મરંતિ’ મારણાન્તિક-સમુદ્ધવાતેન સમવહતાઃ કૃતસમુદ્ધવાતાઃ કૃતદણ્ડા ઇત્યર્થઃ, ધ્રિયન્તે ‘અસમોહયા મરંતિ’ અસમવહતાઃ અકૃતસમુદ્ધવાતાઃ અકૃતદણ્ડા ઇત્યર્થઃ, ધ્રિયન્તે ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સમોહયા વિ મરંતિ અસ-મોહયા વિ મરંતિ’ સમવહતા અપિ ધ્રિયન્તે અસમવહતા અપિ ધ્રિયન્તે સમવહતાનાં કૃતસમુદ્ધવાતાનામપિ મરણં ભવતિ અસમવહતાનાં દણ્ડાદુપરતાનામ્ અકૃતસમુ-

સમુદ્ધવાતદ્વાર—‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ ઇસ ગ્યારહવે’ સમુદ્ધવાત દ્વાર મેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક જીવોં મેં કિતને સમુદ્ધવાત હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે ત્રીન સમુદ્ધવાત હોતે હૈં । ‘તં જહા’ ઓં’ ઓંકે નામ હસ પ્રકાર સે હૈ—વેદના સમુદ્ધવાત ૧ કષાયસમુદ્ધવાત ૨, ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધવાત ૩ અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! વે પૃથિવીકાયિક જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ધવાત સે સમવહત હોકર મરતે હૈં ? યા વિના સમુદ્ધવાત કિયે હો મરતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સમોહયા વિ મરંતિ’ હે ગૌતમ ! વે પૃથિવીકાયિક

૧૧ સમુદ્ધવાતદ્વાર—‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ આ અગ્યારમાં સમુદ્ધવાત દ્વારમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિક જીવોમાં કેટલા સમુદ્ધવાત હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! પૃથિવિકાયિક જીવોને ત્રણ સમુદ્ધવાત હોય છે. ‘તં જહા’ ઓં’ તેના નામો આ પ્રમાણે છે ૧ વેદના સમુદ્ધવાત ૨ કષાય સમુદ્ધવાત ૩ મારણાન્તિક સમુદ્ધવાત. ફરીથી ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે પૃથિવિકાયિક જીવો મારણાન્તિક સમુદ્ધવાતથી સમવહત થઈને મરે છે ? કે સમુદ્ધવાત કર્યા વિના જ મરે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! સમોહયાવિં મરંતિ’ હે ગૌતમ ! તે પૃથિવિકાયિક જીવો મારણાન્તિક સમુદ્ધવાત કરીને પણ મરે છે, અને મારણાન્તિક સમુદ્ધવાત કર્યા વિના પણ મરે છે,

દુષ્પાતાનામપિ મરણં ભવતિ इति भावः ११ । द्वादशमुद्धर्तनाद्वारमाह—‘ते णं भंते ! जीवा’ ते पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त । जीवाः ‘अणंतरं’ अनन्तरम्—मरणानन्तर-मित्यर्थः ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्धृत्य ‘कहिं गच्छंति’ कुत्र गच्छन्ति ‘कहिं उव्वज्जंति’ कुत्र उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! ते पृथिवीकायिका जीवाः मरणानन्तरं कुत्र गच्छन्ति कुत्र वा गत्वा उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, भगवानाह—‘एवं’ इत्यादि ‘एवं उव्वट्ठणा जहा वक्कंतीए’ एवमुद्धर्तना यथा व्युत्क्रान्तौ व्युत्क्रान्तिनामकं प्रज्ञापनायाः षष्ठं पदम् पृथिवीकायिकजीवानामुद्धर्तना यथा प्रज्ञापनायाः षष्ठे व्युत्क्रान्तिपदे कथिता तथैव इहापि ज्ञातव्या तथाहि—‘किं नेरइएसु जाव देवेसु’ किं नैरयिकेषु यावत् देवेषु यावत्पदेन तिर्यक् मनुष्ययोर्ग्रहणम् हे भदन्त ! किं पृथिवीकायिका-

जीव मारणान्तिक समुद्घात करके भी मरते हैं और मारणान्तिक समुद्घात नहीं करके भी मरते हैं ।

उद्धर्तनाद्वार—इस बारहवें द्वार को आश्रित करके गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘ते णं भंते ! जीवा अणंतरं०’ हे भदन्त ! वे पृथिवीकायिक जीव मरणके बाद कहां जावेंगे ? कहां उत्पन्न होवेंगे ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं उव्वट्ठणा जहा वक्कंतीए०’ हे गौतम ! प्रज्ञापना का व्युत्क्रान्ति नामका छद्मा पद है सो इस पद में पृथिवीकायिक जीवों की उद्धर्तना के विषय में कथन किया गया है सो जैसा कथन उद्धर्तना के विषय में वहां किया गया है वैसा ही कथन यहां पर भी इसके सम्बन्ध में जानना चाहिये । वहां प्रभु से गौतम ने इस प्रकार का प्रश्न किया है—‘किं नेरइएसु जाव देवेसु’ यहां यावत्पद से तिर्यश्च मनुष्यों का ग्रहण हुआ है तथा च—हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव मरणान-

૧૨ ઉદ્ધર્તનાદ્વાર—આ બારમા દ્વારનો આશ્રય કરીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું ગૂંછ્યું છે કે ‘તે ણં ભંતે જીવા અણંતરં’ છે ભગવન્ તે પૃથિવ-કાયિક જીવ મરણ પછી કયાં જશે ? અને કયાં ઉત્પન્ન થશે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં ઉવ્વટ્ઠણા જહા વક્કંતીએ’ છે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના વ્યુત્ક્રાન્તિ નામના છટ્ટા પદમાં પૃથિવકાયિક જીવોની ઉદ્ધર્તનાના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે જ પ્રમાણેનું કથન અહિંયાં આ વિષયના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું ત્યાં પ્રભુને ગૌતમ સ્વામીએ આ રીતે પ્રશ્ન કરેલ છે કે—‘કિં નેરઇએસુ જાવ દેવેસુ’ અહિંયાં યાવત્ પદથી તિર્યંચ અને મનુષ્યો ગ્રહણ થયા છે. અર્થાત્ છે ભગવન્ પૃથિવકાયિક જીવ મરણ પછી શું નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યંચયોનિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

જીવાઃ મરણાનન્તરં નરકે ગચ્છન્તિ નરકે ઉત્પદ્યન્તે તિર્યગ્યોનિકેષુ મનુષ્યેષુ દેવેષુ વા ગચ્છન્તિ સમુત્પદ્યન્તે ચ इत्यादि પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નેરહણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ તિરિલ્લજોણિણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ મણુસેસુ ઉવવજ્જંતિ નો દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ’ इत्यादि । નો નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે અપિ તુ તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે મનુષ્યયોનિષુ ઉત્પદ્યન્તે નો દેવેષુ ઉત્પદ્યન્તે इत्यादि । હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકા જીવાઃ પૃથિવીશરીરં પરિત્યજ્ય મૃત્વા નરકેષુ ન ગચ્છન્તિ, નૈવ તત્ર નરકે ઉત્પત્તિં લભન્તે કિન્તુ કદાચિત્ તિર્યક્યોનો ગચ્છન્તિ તત્રૈવ ઉત્પત્તિં લભન્તે અથવા પુણ્યપ્રકર્ષાત્ કદાચિત્ મનુષ્યગતૌ ગચ્છન્તિ તત્રૈવ ઉત્પત્તિં લભન્તે કિન્તુ ન પુનર્દેવેષુ ગચ્છન્તિ ન વા તત્રોત્પત્તિં લભન્તે इति નિર્ગલિતોર્થઃ

નત્ર કયા નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ? યા તિર્યશ્ચયોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ? યા મનુષ્ય મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ? યા દેવગતિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકજીવ ‘નો નેરહણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ’ નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હેં કિન્તુ ‘તિરિલ્લજોણિણ્ણુ’ તિર્યશ્ચયોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । ‘મણુ’ મનુષ્યગતિ મેં ભી ઉત્પન્ન હોતે હેં । પરન્તુ દેવગતિ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હેં । इत्यादि । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પૃથિવીકાયિક જીવ પૃથિવીશરીર કો છોડને કે વાદ મરકર નરકોં મેં નહીં જાતે હેં અતઃ વે વહાં ઉત્પન્ન ભી નહીં હોતે હેં, કિન્તુ કદાચિત્ વે તિર્યશ્ચગતિ મેં જાતે હેં હસલિયે વે વહીં પર ઉત્પન્ન હોતે હેં, અથવા પુણ્યપ્રકર્ષ સે વે મનુષ્યયોનિ મેં ભી જાતે હેં અતઃ વે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હેં । દેવગતિ મેં વે મરકર નહીં જાતે હેં અતઃ વહાં હનકી ઉત્પત્તિ ભી નહીં હોની હૈ । હસ પ્રકાર સે પૃથિવીકા-

મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! પૃથિવિકાયિક જીવ ‘નો નેરહણ્ણુ ઉવવજ્જંતિ’ નૈરયિકોં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ ‘તિરિલ્લજોણિણ્ણુ’ તિર્યશ્ચયોનિકોં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘મણુ’ મનુષ્યગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. इत्यादि કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે—પૃથિવિકાયિક જીવ પૃથિવિકાયિક શરીરને છોડીને તે પછી મરીને નરકોં જતા નથી તેથી તેઓ ત્યાં—નરકમાં ઉત્પન્ન પણ થતા નથી. પરંતુ કોઈવાર તિર્યશ્ચગતિઓમાં જાય છે, તેથી તેઓ ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા પુણ્યના યોગથી તેઓ મનુષ્યોમાં પણ જાય છે. તેથી તેઓ ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ મરીને દેવગતિમાં જતા નથી.

પૃથિવીકાયિકા જીવાઃ યરણાનન્તરમ્ કદાચિત્ તિર્યક્ યોનો ઉત્પદ્યન્તે કદાચિત્ મનુષ્યગતૌ વા ઉત્પદ્યન્તે ન તુ કદાચિદપિ નરકગતૌ વા તેષાં ગમનં ભવતીતિ ભાવઃ ।

પૃથિવીકાયિકજીવપ્રકરણં સમાપ્ય અપ્કાયિકાનાં વિષયે કથયિતુમાહ—‘સિય મંતે’ હયાદિ । ‘સિય મંતે’ સ્યાત્ ભદન્ત । ‘જાવ ચત્તારિ પંચ આઝકાહ્યા’ યાવત્ ચત્તારઃ પશ્ચાદ્અપ્કાયિકા જીવાઃ યાવત્પદાત્ દ્વૌ ત્રયઃ इति संग्रहः ‘एग-यओ’ एकतः—एकीभूय मिलित्वेत्यर्थः ‘साहारणशरीरं बंधन्ति’ साधारणम्—एकं शरीरं बध्नन्ति हे भदन्त । अप्कાયिकाः जीवाः द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा पञ्च वा एकीभूय किमेकं शरीरं बध्नन्तीत्यर्थः । ‘बंधिता’ एकतः—एकीभूय साधारण-मेकं शरीरं बद्ध्वा ‘तओ पच्छा આહારે ति’ તતઃ પશ્ચાત્ સાધારણશરીરસ્ય બન્ધના-નન્તરમ્ આહારમ્ આહારપુદ્ગલમ્ આહરન્તિ આહારતયા સ્વીકુર્વન્તિ પરિણમન્તિ તતશ્ચ સ્વકીયં પૃથક્ પૃથક્ શરીરં વધ્નન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘એવં જો પુઢવીકાહ્યાણં ગમો સો ચેવ ભાણિયવ્વો જાવ ઉવ્વટ્તિ’ એવં યો પૃથિવીકાયિ-

યિક જીવ કા પ્રકરણ સમાપ્ત કરકે અપ્કાયિક જીવ કા પ્રકરણ પ્રારમ્ભ હોતા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ પંચ આઝકાહ્યા૦’ હૈ ભદન્ત ! દો, ત્રીન, ચાર યા પાંચ અપ્કાયિક જીવ એક સાથ મિલકર ‘સાહારણશરીરં બંધન્તિ’ સાધારણ શરીર કા એક શરીર રૂપમેં બન્ધ કરતે હૈં કયા ? ‘બંધિતા૦’ ઔર ઉસે બાંધ કરકે ફિર કયા વે વાંદ મેં આહારપુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈં ? ઉન્હેં ગ્રહણ કરકે ફિર વે ઉન્હેં પરિણમાતે હૈં કયા ? ઔર ઉન્હેં પરિણમાને કે બાદ ફિર વે કયા અપને ૨ શરીર કા પૃથિવીકાયિકરૂપ સે બન્ધ કરતે હૈં—ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં જો પુઢવીકાહ્યાણં ગમો સો ચેવ ભાણિયવ્વો જાવ

તેથી ત્યાં તેઓની ઉત્પત્તિ પણ થતી નથી. આ રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવોનું પ્રકરણ ખતાવીને હવે અપ્કાયિક જીવોના સંબંધમાં કથન કરે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ ‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ પંચ આઝકાહ્યા૦’ હે ભગવન્ એ ત્રણ ચાર, અથવા પાંચ, અપ્કાયિક જીવો એક સાથે મળીને ‘સાહારણશરીરં બંધન્તિ’ સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે ? ‘બંધિતા૦’ અને તે પ્રમાણે બંધ કરીને તે પછી તેઓ આહાર પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે ? અને તેને ગ્રહણ કરીને તે પછી તેને પરિણમાવે છે ? અને તેઓને પરિણુમાવ્યા પછી તેઓ પોતાના શરીરનો પૃથક્ રૂપથી બંધ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં જો પુઢવીકાહ્યાણં ગમો સો ચેવ ભાણિયવ્વો જાવ ઉવ્વટ્તિ’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના સંબંધમાં જેવી

કાનાં ગમઃ સ એવ મણિતવ્યો યાવત્ ઉદ્વર્તન્તે, અપ્કાયિકોડપિ પૃથિવીકાયિક-
દ્વ્યાદિ પશ્ચાન્તજીવાનામ્ એકીભૂય સાધારણશરીરબન્ધનમાહતપુદ્ગલાનાં પ્રત્યેક
પ્રત્યેકરૂપેણૈવ પરિણમનમ્ પ્રત્યેકમપ્કાયિકાઃ જીવાઃ આહરપુદ્ગલમાહરન્તિ પરિ-
ણમયન્તિ ચ તથા પ્રત્યેકં શરીરં વધનન્તિ ન તુ કદાચિદપિ સંભૂય દ્વૌ ત્રયઃ
ચત્ત્વારઃ પશ્ચ વા સાધારણશરીરેણ આહારમાહરન્તિ પરિણમયન્તિ શરીરં વા વધનન્તિ,
ઇતિ સર્વોડપિ વિચારઃ પૃથિવીકાયિકવદેવ જ્ઞાતવ્યઃ । કિયત્પર્યન્તં પૃથિવીપ્રકરણમ્
ઇદ્ નેતવ્યં તત્રાહ—‘જાવ ઉવ્વટ્ઠંતિ’ યાવદુદ્વર્તન્તે ઉદ્વર્તનાપ્રકરણપર્યન્તં જ્ઞાતવ્ય-
મિત્યર્થઃ તદ્ યદિ ઉભયોઃ સર્વથૈવ સાધર્મ્યં તદા પ્રકરણભેદો નિરર્થક ઇત્યાશંકય

‘ઉવ્વટ્ઠંતિ’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે વિષય મેં જૈસા ગમ-સૂત્રપાઠ
उनकी उद्वर्तना तक कहा गया है वैसा ही सूत्रपाठ इनके संबन्ध में भी कह
लेना चाहिये । तात्पर्य ऐसा है कि दो, तीन, चार या पांच आदि अनेक
अपकायिक जीव मिलकर न एक शरीर का बन्ध करते हैं और उसके
प्रायोग्यपुद्गलों का आहार करते हैं न उस गृहीत आहार को परिणमाते
हैं और न पुनः विशेषरूप से शरीर का बन्ध करते हैं किन्तु प्रत्येक
अपकायिक जीव अपने प्रत्येक शरीर का बन्ध करते हैं प्रत्येक जीव
उसके प्रायोग्यपुद्गलों का आहाररूप से ग्रहण करते हैं और प्रत्येक ही
उस गृहीत आहारपुद्गलों को परिणमाते हैं एवं प्रत्येक जीव ही
प्रत्येक शरीर का बन्ध करते हैं । ऐसा यह सब विचार पृथिवीकાયिक
जीव के जैसा अपकायिक जीव के विषय में भी उद्वर्तना तक कर लेना
चाहिये परन्तु पृथिवीकાયिक के प्रकरण में और अपकायिक के प्रकरण

રીતનેા સૂત્રપાઠ તેની ઉદ્વર્તના સુધીમાં કહ્યો છે એજ રીતનેા સૂત્રપાઠ આ
અપ્કાયિકોના સંબંધમાં પણ સમજ લેવો. કહેવાતું તાત્પર્ય એવું છે કે—
ત્રણ, ચાર, પાંચ વિગેરે અનેક અપ્કાયિક જીવો મળીને એક શરીરનો બંધ
કરતા નથી. તેમ જ તેઓના પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોનો આહાર પણ કરતા
નથી. અને તે ગ્રહણ કરેલા આહારને પરિણમાવતા પણ નથી. તેમ જ વિશેષ
રૂપથી તેઓ શરીરનો બંધ પણ કરતા નથી. પરંતુ પ્રત્યેક અપ્કાયિક જીવ
પોતાના પ્રત્યેક શરીરનો બંધ કરે છે. પ્રત્યેક જીવ તેના આહાર પ્રાયોગ્ય
પુદ્ગલોનો આહાર રૂપથી ગ્રહણ કરે છે. અને તે પ્રત્યેક ગૃહીત આહાર
પુદ્ગલોને પરિણમાવે છે. અને પ્રત્યેક શરીરનો બંધ કરે છે. એ પ્રમાણેનો
આ વિચાર પૃથ્વિકાયિક જીવોની જેમ અપ્કાયિક જીવોના વિષયમાં પણ
ઉદ્વર્તના સુધી સમજ લેવો. પરંતુ પૃથ્વિકાયિકના પ્રકરણમાં અને અપ્કાયિક-

વૈલક્ષણ્યમાખ્યાતુમાહ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ । ‘નવરં ઠિતી સત્તવાસસહસ્સાઈ’ ઉક્કો-
 સેણં’ નવરં સ્થિતિઃ સપ્તવર્ષસહસ્રાણિ ઉત્કૃષ્ટતઃ, પૃથિવીકાયિકાનાં સ્થિતિઃ
 જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાવિંશતિવર્ષસહસ્રાણિ અપ્કાયિકાનાં તુ જઘન્યતઃ
 સ્થિતિરન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સપ્તવર્ષસહસ્રાણિ એતાવાનેવં અનયોર્ભેદઃ ‘સેસં તં
 ચેવ’ શેષં તદેવ શેષં સ્થિત્યતિરિક્તં લેશ્યાદિકં તદેવ પૃથિવીવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્
 ઇતિ । અપ્કાયિકજીવાશ્રિતાઽઽહારાદારમ્બ્ય ઉદ્વર્તનાપર્યન્તં વિચાર્યં તેજસ્કાયિકા-
 શ્રિતાન્ તાન્ વિશદયિતું પ્રક્રમન્ આહ-‘સિય મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘સિય મંતે’! જાવિ
 ચત્તારિ પંચ તેઉક્કાઈયા’ સ્યાત્ ભદન્ત ! યાવત્ ચત્વારઃ પશ્ચ તેજસ્કાયિકા જીવાઃ
 ‘એવં ચેવ’ એવમેવ પૃથિવીકાયિકવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્, તથા ચ એકીભૂય સાધારણ-
 શરીરં બંધનન્તિ એકતઃ સાધારણશરીરં વદ્ધ્વા તતઃ પશ્ચાત્ આહરન્તિ આહૃતપુદ્ગ-
 મેં

મેં યદિ કિસી વાત કો લેકર વિશેષના હૈ તો વહ એક સ્થિતિ દ્વાર કો
 લેકર કે હી હૈ યહી વાત ‘નવરં ઠિતી સત્તવાસસહસ્સાઈ ઉક્કોસેણં’
 હેસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । પૃથિવીકાયિક જીવ કી સ્થિતિ
 ઉત્કૃષ્ટ સે ૨૨ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ । તથા કિ અપ્કાયિક જીવ કી
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ જઘન્યસ્થિતિ મેં દોનો મેં
 કોઈ અન્તર નહીં હૈ ? ‘સેસં તં ચેવ’ હેસ કારણ સ્થિતિ કો છોડકર
 લેશ્યાદિક દ્વારો મેં કથન કી સમાનતા હી હૈ । તૈજસ્કાયિક જીવો કે
 વિચાર મેં બી પૃથિવીકાયિક જીવ કે જૈસા હી વિચાર હૈ અર્થાત્ ગૌતમ
 ને હેસકે વિષય મેં જવ પ્રભુ સે એસા પૂછા-હે ભદન્ત ! કદાચિત્ દો,
 ત્રીન, ચાર યા પાંચ તૈજસ્કાયિક જીવ આપસ મેં મિલકર એક સાધારણ
 શરીર કા બન્ધ કરતે હૈ ? હેસકા બન્ધ કરકે ફિર વે કયા વાદ મેં

કોના પ્રકરણમાં જો કોઈ વિશેષતા હોય તે કેવળ સ્થિતિદ્વારના સંબંધમાં જ
 છે. એજ વાત ‘નવરં ઠિતી સત્તવાસસહસ્સાઈ ઉક્કોસેણં’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
 પ્રગટ કરેલ છે, પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી બાવીસ ૨૨ હજાર
 વર્ષની કહી છે, અને અપ્કાયિક જીવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સાત ૭ હજાર
 વર્ષની કહી છે. જઘન્ય સ્થિતિ બંનેની અંતર્મુહૂર્તની બનેલી છે. બંનેમાં કોઈ
 જ વિશેષતા નથી. ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે સ્થિતિને છોડીને લેશ્યા વિગેરે
 દ્વારોમાં બંનેના સંબંધનું કથન સરખું જ છે. તૈજસ્કાયિક જીવોના
 સંબંધમાં પણ પૃથ્વીકાયિક જીવ પ્રમાણે જ સમજવું. અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ
 તૈજસ્કાયિકોના સંબંધમાં જ્યારે પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ કહાથ જે
 ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ તૈજસ્કાયિક જીવો પરસ્પર મળીને એક સાધારણ
 શરીરનો બંધ કરે છે ? અને તેનો બંધ કરીને તે પછી આહારપુદ્ગલોને ગ્રહણ

જ્ઞાન્ પરિણમન્તિ તદનન્તરં શરીરં વધ્નન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, પૃથિવીકાયિકવદેવ
 इहापि सर्वं ज्ञातव्यम् भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणद्वे समद्वे’ नायमर्थः
 समर्थः यतस्तेजस्कायिकाः प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः प्रत्येकमेव शरीरं
 વધ્નન્તિ તતઃ પ્રત્યેકં શરીરં વદ્ધ્વા આહરન્તિ પરિણમન્તિ વા શરીરં વા વધ્નન્તિ
 इत्यादिकं सर्वं पूर्ववदेवेत्युत्तरम् । पृथिवीकायिकाद्यपेक्षया यद्वैलक्षण्यं तेजस्कायि-
 કેપુ તદાહ—‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं उववाओ ठिई उव्वट्टणा य जहा पन्नवणाए
 સેસં તં ચેવ’ नवरमुपपातः स्थितिः उद्वर्तना च यथा प्रज्ञापनायां शेषं तदेव तेज-
 स्कायिकदण्डके स्यादादि द्वाराणि पृथिवीकायिकदण्डकवदेव वक्तव्यानि उत्पाद-
 स्थित्युद्वर्तनासु अस्ति विशेषः स च प्रज्ञापना सूत्रे ह्वात्रापि द्रष्टव्यः प्रज्ञापना-

આહારપુદ્ગલોંકો ગ્રહણ કરકે ફિર વાદ મેંવે કયા ડન પુદ્ગલોંકો પરિ-
 णमाते हैं ? परिणमाने के बाद फिर क्या वे विशिष्ट शरीर का बन्ध करते
 हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—हे गौतम ! ‘णो इणद्वे समद्वे’
 यह अर्थ समर्थ नहीं है । क्योंकि प्रत्येक तेजस्कायिक जीव ही अपने २
 શરીર વા બન્ધ કરતે હૈં, અપને ૨ શરીર કે પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોંકો આહાર-
 रूप से ग्रहण करते हैं गृहीत आहार को सार असार रूपमें परिणमाते
 હૈં વાદ મેંવે વિશિષ્ટશરીર વા બન્ધ કરતે હૈં इत्यादि सब कथन पृथि-
 वीकायिक के कथन जैसा ही जानना चाहिये परन्तु उनके कथन में
 और इनके कथन में यदि कोई विशेषता है तो वह उत्पाद स्थिति और
 ઉદ્વર્તના દ્વારોં મેં હૈં યહી વાત ‘નવરં ઉવવાઓ ઠિઈ ઉવ્વટ્ટુણા ય જહાં’
 इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई—अर्थात् स्यात् आदि द्वार तो पृथिवी-
 कायिक की तरह से ही यहाँ कहे गये हैं । परन्तु उत्पाद स्थिति और

કરે છે ? અને આહારપુદ્ગલોંકોને ગ્રહણ કરીને તે પછી તે પુદ્ગલોંકોને પરિણમાવે
 છે ? અને પરિણમાવ્યા પછી તેઓ શું તેનો વિશેષ પ્રકાર બંધ કરે છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘ણો ઇણદ્વે સમદ્વે’ આ અર્થ
 બરાબર નથી. કેમ કે—પ્રત્યેક તેજસ્કાયિક જીવ જ પોતપોતાના શરીરના પ્રા-
 યોગ્ય પુદ્ગલોંકોને આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે છે. અને ગ્રહણ કરેલા આહારને સાર
 અસાર રૂપે પરિણમાવે છે. તે પછી વિશિષ્ટ શરીરનો બંધ કરે છે વિગેરે સઘળું
 કથન પૃથિવિકાયિકોના કથન પ્રમાણે સમજવું પરંતુ તે કથનમાં અને આના
 કથનમાં બે કોઈ વિશેષપણું હોય તો તે ઉત્પાદ સ્થિતિ અને ઉદ્વર્તના દ્વારોંમાં
 છે. એજ વાત ‘નવર ઉવવાઓ ઠિઈ ઉવ્વટ્ટુણા ય જહાં’ એ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવીને
 અર્થાત્ ‘સ્યાત્’ વિગેરે દ્વારોં તો પૃથિવિકાયિકોની માફક જ અહિંયાં કહ્યા છે.

સૂત્રસ્ય વ્યુત્ક્રાન્તિનામકં પઠં પદમ્ તથાચૈવમ્ તેજસ્કાયિકજીવાનામુપપાતસ્તિ-
ર્યગતિભ્યો મનુષ્યગતિભ્યો ન તુ એતદ્વિન્નોડયમિત્યાશયઃ । સ્થિતિસ્તુ તેજસ્કા-
યિકાનાં જઘન્યતોડન્તર્મુહૂર્તે પૂર્વવદેવ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ અહોરાત્રત્રયમાત્રમ્ તેજસ્કા-
યિકજીવાસ્તેજસ્કાયિકેભ્ય ઉદ્વૃત્તાસ્તુ તિર્યગ્ગતાવેવ ઉત્પદ્યન્તે યથૈવોત્પાદાદૌ
વિશેષોડસ્તિ તથા લેશ્યાયામપિ યતઃ પૃથિવીકાયિકાનાં ચતસ્રો લેશ્યા ભવન્તિ
તેજસ્કાયિકાનાં તુ=તિસ્રોતલેશ્યા ભવન્તિ 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ શેષં યત્ વૈલક્ષ-
ણ્યાદિકં કથિતં તદ્વિન્નં સર્વમપિ તદેવ પૂર્વવદેવ સમુદ્વાતાદિકં સર્વં પૂર્વવદેવ બોદ્ય-

ઉદ્વર્તના દ્વારોં કો લેકર યહાં તૈજસ્કાયિક પ્રકરણ મેં અન્તર હૈ યહ
અન્તર પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે વ્યુત્ક્રાન્તિ નામકે છટ્ટે પદ મેં હસ પ્રકાર સે
પ્રકટ કિયા ગયા હૈ તૈજસ્કાયિક જીવોં કા ઉત્પાત તિર્યજ્વગતિ સે ઓર
મનુષ્યગતિ સે હી યહાં કહે ગયે હૈં પરન્તુ ઉત્પાદ સ્થિતિ ઓર ઉદ્વર્તના
દ્વારોં કો લેકર યહાં તૈજસ્કાયિક પ્રકરણ મેં અન્તર હૈ યહ અન્તર પ્રજ્ઞા-
પના સૂત્ર કે વ્યુત્ક્રાન્તિ નામકે છટ્ટે પદ મેં હસ પ્રકાર સે પ્રકટ કિયા
ગયા હૈ તૈજસ્કાયિક જીવોં કા ઉત્પાત તિર્યજ્વગતિ સે ઓર મનુષ્યગતિ સે
હોતા હૈ અન્ય ગતિ સે નહીં । તૈજસ્કાયિકોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે અંત-
ર્મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન અહોરાત્ર કી હૈ તૈજસ્કાયિક જીવ
તૈજસ્કાયિકોં કી પર્યાય સે મરણ કરકે તિર્યજ્વગતિ મેં હી ઉત્પન્ન હોતે
હૈં । જૈસા ઉત્પાદ આદિકોં કો લેકર યહ પૂર્વ કથન કી અપેક્ષા યહાં
અન્તર પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ હસી પ્રકાર સે લેશ્યા કો લેકર બી હસ
કથન મેં વિશેષતા હૈ ક્વોંકિ પૃથિવીકાયિક જીવોં મેં ચાર લેશ્યાએ
હોતી હૈં ઓર તૈજસ્કાયિક જીવોં મેં ત્રીન લેશ્યાએ હોતી હૈં । 'સેસં
તં ચેવ' તૈજસ્કાયિકોં મેં જિન વાતોં કો લેકર પૃથિવીકાયિક કી અપેક્ષા

પરંતુ ઉત્પાત, સ્થિતિ અને ઉદ્વર્તના દ્વારેમાં આ તેજસ્કાયિકોમાં અન્તર છે,
અનન્તર પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના વ્યુત્ક્રાન્તિ નામના છટ્ટા પદમાં આ પ્રમાણે બતાવેલ
છે તેજસ્કાયિક જીવોનો ઉત્પાત તિર્યંચ ગતિથી અને મનુષ્યગતિથી થાય છે.
બીજી ગતિથી થતો નથી. તેજસ્કાયિકોની સ્થિતિ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની છે.
અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ અહોરાત્રની હોય છે. તેજસ્કાયિકની પર્યાયથી મરીને
તિર્યંચ ગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પાત વિગેરેની બાબતમાં પૂર્વ કથનની
અપેક્ષાથી જેવી રીતે અન્તર બતાવેલ છે તે જ રીતે લેશ્યાના સંબંધમાં આ
કથનમાં વિશેષપણ છે. કેમ કે પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં ચાર લેશ્યાઓ થાય છે.
'સેસં તં ચેવ' તૈજસ્કાયિકોમાં જે બાબતોથી પૃથ્વીકાયિક જીવોની અપેક્ષાએ

વ્યમિતિભાવઃ । ‘વાઙ્કાશ્યાણં’ એવં ચેવ’ વાયુકાયિકાનામ્ એવમેવ, વાયુકાયિક-
જીવાનાં સ્યાદાદિદ્વારાણિ સર્વોપયપિ પૃથિવ્યાદિવદેવ જ્ઞાતવ્યાનિ ‘નાણત્તં નવરં
ચત્તારિ સમુદ્ધાયા’ નાનાત્વં મેદઃ નવરમ્-અયં વિશેષઃ ચત્તારઃ સમુદ્ધાતાઃ, વાયુ-
કાયિકાનાં ચત્તારઃ સમુદ્ધાતાઃ પૃથિવ્યાદીનાં ત્રયાણામપિ આઘાસ્ત્રય એવ સમુ-
દ્ધાતાઃ વાયુકાયિકાનાં તુ વેદનાકષાયમારણાન્તિકવૈક્રિયાસ્ત્રયાશ્ચત્તારઃ સમુ-
દ્ધાતા ભવન્તિ વાયુકાયિકજીવાનાં વૈક્રિયશરીરસ્ય સદ્ભાવાદિતિ । ‘સિય મંતે !
સ્યાદુભદન્ત ! ‘જાવ ચત્તારિ પંચ વળસ્સહકાશ્યાં પુચ્છા’ યાવત્ ચત્તારઃ પશ્ચ-
વનસ્પતિકાયિકા જીવા इति પૃચ્છા પ્રશ્નઃ હે મદન્ત ! વનસ્પતિકાયિકાઃ દ્વૌ ત્રયઃ
ચત્તારઃ પંચ વા જીવાઃ એકીભૂય સાધારણમેકં શરીરં બદ્ધન્તિ તતઃ પશ્ચાત્ આહ-

વિલક્ષણતા પ્રકટ કરી ગઈ છે તેન ઘાતોં કો છોડકર ઓર સબ સમુદ્ધા-
તાદિ દ્વારોં કો કથન મેં સમાનતા હી છે । ‘વાઙ્કાશ્યાણં એવં ચેવ’ વાયુ-
કાયિક જીવોં મેં સ્યાત્ આદિ દ્વારોં કો લેકર જૈસા કથન પૃથિવ્યા-
દિકોં મેં કિયા ગયા છે વૈસા હી છે યદિ પૂર્વ કથન કી અપેક્ષા વાયુ-
કાયિક કો કથન મેં કોઈ અન્તર છે તો વહ સમુદ્ધાત દ્વાર કો હી લેકર છે
કયોંકિ વાયુકાયિક જીવોં કો ચાર સમુદ્ધાત હોતે છે । પૃથિવી આદિક
જીવોં કો આદિ કો ૩ સમુદ્ધાત હોતે છે વેદના, કષાય મારણાન્તિક ઓર
વૈક્રિય યે ચાર સમુદ્ધાત વાયુકાયિકોં મેં હોતે છે । કયોંકિ વાયુકા-
યિકોં કો વૈક્રિયશરીર કા સદ્ભાવ કહો ગયા છે ।

અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે છે-‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ
પંચ વળસ્સહકાશ્યાં’ હે મદન્ત ! કયા કદાચિત્ દો ત્રીન, ચાર યા
પાંચ વનસ્પતિકાયિક જીવ એક હોકર એક સાધારણ શરીર કા બન્ધ

‘વિલક્ષણપણું’ બતાવેલ છે તે વાતોને છોડીને બીજી તમામ સમુદ્ધાત વિ.
દ્વારોના કથનમાં સરખાપણું જ છે.

‘વાઙ્કાશ્યાણં એવં ચેવ’ વાયુકાયિક જીવોમાં ‘સ્યાત્’ વિશેષ દ્વારોના
સંબંધમાં ‘પૃથ્વિકાયિકાદિઓનું જેવું’ કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે છે. પૂર્વ
કથનથી વાયુકાયિકાદિકોના કથનમાં જે બીજી કંઈ અંતર છે તે સમુદ્ધાતના
દ્વારને લઈને જ છે કેમ કે-વાયુકાયિક જીવોને ચાર સમુદ્ધાત હોય છે.
પૃથ્વિકાયિક જીવોને આદિના ત્રણ જ સમુદ્ધાત થાય છે. વાયુકાયિકોને વેદના
સમુદ્ધાત, કષાય સમુદ્ધાત મારણાન્તિક સમુદ્ધાત અને વૈક્રિય સમુદ્ધાત એ
ચાર સમુદ્ધાત હોય છે કેમ કે વાયુકાયિકોને વક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ કહ્યો છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ
પંચ વળસ્સહકાશ્યાં’ હે ભગવન્ કોઈવાર બે, ત્રણ ચાર અથવા પાંચ વન-

રન્તિ વા પરિણમન્તિ વા શરીરં વા બન્ધન્તિ? इति पूर्वपक्षः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः अपि तु ‘अणंता वणस्सइकाइया एगयओ साधारणसरीरं बंधन्ति’ अनन्ता वनस्पतिकायिक-जीवा एकत एकीभूय साधारणमेकं शरीरं बध्नन्ति ‘एगओ साधारणसरीरं बंधित्ता’ एकतः एकीभूय साधारणशरीरम्—एकशरीरं बद्ध्वा ‘तओ पच्छा आहरन्ति वा परिणामेति वा’ ततः पश्चात् साधारणशरीरबन्धनानन्तरमाहरन्ति आहत पुद्गलजातान् परिणमयन्ति ‘सेसं जहा तेउकाइयाणं जाव उव्वट्ठन्ति’ शेषं यथा तेजस्कायिकानां यावदुद्धर्तन्ते शेषपुक्तादन्यत् सर्वं तेजस्कायिकवदेव ज्ञातव्यम्

करते हैं? बन्ध कर के वे उसके योग्य आहारपुद्गलों का आहरण करते हैं? आहारपुद्गलों के बाद क्या वे उस आहार को परिणमाते हैं परिणमाने के बाद क्या वे फिर विशिष्ट शरीर का बन्ध करते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—‘गोयमा०’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ यह अर्थ स्वमर्थ नहीं है, क्योंकि ‘अणंता वणस्सइकाइया०’ अनन्तवनस्पतिकायिक जीव एकत्रित होकर एक साधारण शरीर का बन्ध करते हैं। ‘एगओ०’ एक होकर साधारण शरीर का बन्ध करके बाद में वे उसके प्रायोग्य आहारपुद्गलों को ग्रहण करते हैं। उनको ग्रहण करने के बाद फिर वे उस आहार को असार साररूप अंश में परिणमाते हैं उसके परिणमाने के बाद फिर वे विशिष्ट रूप से पुनः शरीर का बन्ध करते हैं। ‘सेसं जहा तेउकाइयाणं जाव उव्वट्ठन्ति’

સ્પતિકાયિક જીવો એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે? અને બન્ધ કર્યા પછી તેઓ તેના યોગ્ય આહાર પુદ્ગલોનું આહરણ કરે છે? અને આહાર પુદ્ગલોના આહરણ પછી તે આહારને પરિણમાવે છે? અને પરિણમાવ્યા પછી તેઓ વિશિષ્ટ શરીરનો બંધ કરે છે? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે’ આ અર્થ બરોબર નથી. કેમ કે—‘અણંતાવણસ્સઈકાઈયા૦’ અનન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવો એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે. ‘એગઓ૦’ એકઠા થઈને સાધારણ શરીરનો બંધ કર્યા પછી તેઓ તેના પ્રાયોગ્ય આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે? તેને ગ્રહણ કર્યા પછી તેઓ તે આહારને અસાર-સાર રૂપ અશથી પરિણમાવે છે. તેને પરિણમાવ્યા પછી તે વિશેષ રૂપથી શરીરનો બંધ કરે છે. ‘સેસં જહા તેઉકાઈયાણં જાવ ઉવ્વટ્ઠન્તિ’ અહિયાં જે કથન કર્યું છે, તેનાથી અતિરિક્ત બાકીનું બધું જ

કિયત્પર્યન્તં તત્રાહ—‘જાવ’ યાવત્ ઉદ્વર્તનાપર્યન્તં વનસ્પતિકાયિકાનાં તેજસ્કાયિકવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । તેજસ્કાયિકાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદાહ—‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं आहारो नियमं छद्दिस्ति’ नवरमाहारो नियमात् षड्दिशं षट्स्वपि दिक्षु नियमतो वनस्पतिकायिकानामाहारो भवति परन्तु इदमत्र विचारणीयं लोकान्त निष्कुटानि आश्रित्य त्रिदिगादेरेव आहारस्य तेषां वनस्पतिकायिकानां संभवात् अथवा वादरनिगोदानाश्रित्य नियमात् षड्दिशमित्यवसेयम् वादरनिगोदानां पृथिव्याश्रितत्वेन षड्दिगाहारस्यैव संभवादिति । स्थितिर्विषयेऽपि वनस्पतिकायिकानामितरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयति—‘ठई’ इत्यादि । ‘ठई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं’

यहां उक्त से अन्य और सब कथन तैजस्कायिक के जैसे ही है ‘जाव उवट्टंति’ यावत् उद्वर्तना तक जानना चाहिये परन्तु तैजस्कायिक के कथन की अपेक्षा से इनके कथन में जो अन्तर है वह आहार एवं स्थिति की अपेक्षा लेकर के है, यही बात ‘नवरं आहारो नियमा छद्दिस्ति’ इस पाठ द्वारा प्रकट किया गया है । छहों दिशाओं में से नियम से वनस्पतिकायिक जीवों का आहार होता है । यहां तात्पर्य ऐसा है कि लोकान्त में जो निष्कुट है उनको आश्रित करके तीन दिशाओं में से ही उनका आहार संभवित होता है अथवा वादर निगोदों को आश्रित करके नियम से छहों दिशाओं में से इनका आहार होता है क्योंकि वादर निगोदों के पृथिव्याश्रित होने से छहों दिशाओं में से ही इनके आहार की संभावना है । स्थिति के विषय में भी वनस्पतिकायिकों की

કથન તેજસ્કાયિકોની જેમ જ ‘જાવ ઉવટ્ટંતિ’ યાવત્ ઉદ્વર્તના (નિકળવું) સુધીમાં સમજવું. પરંતુ તેજસ્કાયિકોના કથનની અપેક્ષાએ આ કથનમાં જે અંતર છે, તે આહાર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ છે. એ જ વાત ‘નવરં આહારો નિયમા છદ્દિસ્તિ’ આ પાઠથી બતાવેલ છે. વનસ્પતિકાયિકોને છએ દિશાથી નિયમથી આહાર હોય છે. અર્થાત્ વનસ્પતિકાયિકો નિયમથી છએ દિશાઓથી આહાર કરે છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—લોકાન્તમાં જે નિષ્કુટ છે, તેનો આશ્રય કરીને ત્રણ દિશાઓથી જ તેનો આહાર સંભવિત થાય છે. અર્થાત્ આદર નિગોદોનો આશ્રય કરીને નિયમથી છએ દિશાઓથી તેનો આહાર થાય છે. કેમ કે આદર નિગોદો પૃથ્વીયાશ્રિત હોવાથી છએ દિશામાંથી તેને આહારની સંભાવના છે. સ્થિતિના વિષયમાં પણ વનસ્પતિકાયિકોની ‘ઠિઈ’ સ્થિતિ ‘જહન્નેણં’ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્તની છે, અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કુષ્ટથી “અંતો-

વનસ્પતિકાયિકાનાં સ્થિતિઃ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ 'ઉકોસેણ વિ અંતોમુહૂત્તં' ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ અન્તર્મુહૂર્તં પૃથિવ્યાદિકાયિકજીવેષુ ઉત્કૃષ્ટતઃ સ્થિતિઃ મિન્ના મિન્ના કથિતા તત્સ્થાને વનસ્પતિકાયિકેષુ અન્તર્મુહૂર્તમાત્રૈવ કથિતા જઘન્યતસ્તુ સ્થિતિઃ સર્વેપામપિ સમાનૈવેતિ । 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ-પૂર્વવદેવ યદુક્તં તદ્વિન્નં સમુદ્ઘાતાદિકં પૂર્વવદેવ અવગન્તવ્યમિતિ સંક્ષેપઃ ॥સૂ૦ ૧॥

અથ એપામેવ પૃથિવીકાયિકાદિજીવાનાં જઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહનાયા અલ્પ વહુત્વનિરૂપણાયાહ- 'એસિ ણં મંતે !' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્- એસિ ણં મંતે ! પુઢવીકાઇયાણં આઉતેઝવાઝવણ-
સ્સહકાઇયાણં સુહુમાણં વાયરાણં પજ્જત્તગાણં અપજ્જત્તગાણં જાવ
જહન્નુકોસિયાએ ઓગાહણાએ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસા-
હિયા વા ? ગોયમા સઘ્વત્થો વા સુહુમનિઓયસ્સ અપજ્જત્તસ્સ
જહન્નિયા ઓગાહણાઃ, સુહુમવાઝકાઇયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહ-
ન્નિયા ઓગાહણા અસંખેજ્જગુણા ૨ । સુહુમ તેઝકાઇયસ્સ અપજ્જ-
ત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહણા અસંખેજ્જગુણા ૩ । સુહુમ આઝકાઇ-
યસ્સ અપજ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહણા અસંખેજ્જગુણા ૪ ।

'ઠિઈ' સ્થિતિ 'જહન્ને ણં' જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈ ઓર 'ઉકો-
સેર્ણ' ઉત્કૃષ્ટ લે ખી 'અંતો મુહૂત્તં' અન્તર્મુહૂર્ત કી હી હૈ પૃથિવીકાયિક
જીવોં મેં ઉત્કૃષ્ટ લે સ્થિતિ મિન્ન ૨ કહી ગઈ હૈ । ઉસકે સ્થાન મેં
વનસ્પતિકાયિકોં મેં કેવલ અન્તર્મુહૂર્ત કી હી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । તથા
જઘન્ય કી અપેક્ષા સ્થિતિ સઘ કી એકલી હી હૈ । 'સેસં તં ચેવ' હસ
કથન સે અનિરિક્ત ઓર સઘ સમુદ્ઘાતાદિવિષયકકથન પૂર્વોક્ત
જેસા હી હૈ એલાં જાનના યાહિયે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

મુહૂત્તં એક અન્તર્મુહૂર્તની જ છે. પૃથિવ્યાયિક જીવોમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ લિન્નલિન્ન
કહી છે. અને વનસ્પતિકાયિકોમાં કેવળ અન્તર્મુહૂર્તની જ સ્થિતિ કહી છે. તથા
જઘન્યની અપેક્ષાથી પણ બધાની સ્થિતિ એક સરખી જ છે. 'સેસં તં ચેવ' આ
કથનથી લિન્ન બીજું બધું સમુદ્ઘાત વિગેરે સંબંધી કથન પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જ
છે. તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૧ ॥

सुहुम पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असं-
 खेज्जगुणा ५। वादरवाउकाइयस्स अपज्जत्तगस्स जहन्निया
 ओगाहणा असंखेज्जगुणा ६। वादरतेउकाइयस्स अपज्जत्तस्स
 जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ७। वादरआउकाइयस्स
 अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ८। वादर-
 पुढवीकाइयस्स अपज्जत्तस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्ज-
 गुणा ९। पत्तेयसरीरवादरवणस्सइकाइयस्स वादरनिगोदस्स
 एएसि णं अपज्जत्तगाणं जहन्निया ओगाहणा दोण्ह वि तुल्ला
 असंखेज्जगुणा १०-११। सुहुमनिओयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया
 ओगाहणा असंखेज्जगुणा १२। तस्सेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया
 ओगाहणा विसेसाहिया १३। तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्को-
 सिया ओगाहणा विसेसाहिया १४। सुहुम वाउकाइयस्स पज्ज-
 त्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा १५। तस्स चेव
 अपज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १६। तस्स चेव
 पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया १७। एवं सुहुम-
 तेउकाइयस्स वि. १८-२०। एवं सुहुम आउवकाइयस्स वि २१-२३।
 एवं सुहुमपुढवीकाइयस्स वि. २४-२६। एवं वादर वाउकाइ-
 यस्स वि. २७-२९। एवं वायरतेउकाइयस्स वि. ३०-३२। एवं
 वायरआउकाइयस्स वि. ३३-३५। एवं वादरपुढवीकाइयस्स
 ३६-३८। सव्वेसिं तिविहेणं गमेणं भाणियव्वं वादरनिओ-

गस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ३९ ।
 तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया ४० ।
 तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया ४१ ।
 पत्तेयसरीरवादरवणस्सइकाइयस्स पज्जत्तगस्स जहन्निया
 ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४२ । तस्स चेव अपज्जत्तगस्स उक्को-
 सिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४३ । तस्स चेव पज्जत्तगस्स
 उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४४ ॥सू० २॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानामपूतेजोवायुवनस्पति-
 कायिकानां सूक्ष्माणां वादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां यावत् जघन्योत्कृष्टाया-
 मवगाहनायां कतरे कतरेभ्यो यावद् विशेषाधिकावा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्म-

अथ इन्हीं पृथिवीकायिक आदि जीवों की जघन्य एवं उत्कृष्ट अव-
 गाहना के अल्पबहुत्वका निरूपण किया जाता है ।

‘एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं’ इत्यादि ।

प्र० (एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं
 सुहुमाणं वायरणं पज्जत्तगणं अपज्जत्तगणं जाव) हे भदन्त ! सूक्ष्म-
 वादर पर्याप्त अपर्याप्त ऐसे पृथिवीकायिकों की तथा अप्काय, वायुकाय
 एवं वनस्पतिकायिकों की यावत् ‘जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे
 कयरे हितो जाव विसेसाहिया वा) जघन्य उत्कृष्ट अवगाहना में किन
 की अवगाहना किनकी अवगाहना से यावत् विशेषाधिक है ?

હવે એજ પૃથ્વિકાયિક વિગેરે જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહ-
 નાના અલ્પ બહુત્વપણાનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

‘एएसिं णं भंते ! पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं’ इत्यादि

प्र० ‘एएसिं णं भंते पुढवीकाइयाणं अउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं सुहुमाणं
 वायरणं पज्जत्तगणं अपज्जत्तगणं जाव’ हे भगवन् सूक्ष्म आदर पर्याप्त,
 अपर्याप्त એવા પૃથ્વિકાયિકોની તથા અપ્કાયિકોની, વાયુકાયિકોની અને
 વનસ્પતિકાયિકોની યાવત્ ‘જહન્નુક્કોસિયાએ ઓગાહનાએ કયરે કયરેહિંતો
 જાવ વિસેસાહિયા વા’ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં કેની અવગાહના કેની
 અવગાહના કરતાં યાવત્ વિશેષાધિક છે ?

નિગોદસ્ય અપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાવગાહના ૧ । સૂક્ષ્મવાયુકાયિકસ્ય અપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણાઃ ૨ । સૂક્ષ્મતેજઃકાયિકસ્યાપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણાઃ ૩ । સૂક્ષ્માઽપ્ કાયિકસ્યાપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૪ । સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકસ્ય અપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસં-

૭૦—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થો વા) સ્વ સે કમતી અવગાહના (સુહુમનિઓયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ) સૂક્ષ્મનિગોદિયા અપર્યાપ્તક જીવ કી (જહન્નિયા ઓગાહના) જઘન્ય હૈ અર્થાત્ સૂક્ષ્મનિગોદિયા અપર્યાપ્ત જીવ કી જો જઘન્ય અવગાહના હૈ વહ સ્વ સે કમ હૈ । (સુહુમવાઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) હસસે અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક જીવ કી હૈ । (સુહુમતેઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના વાયુકાયિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણી હૈ । (સુહુમઆઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક કી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિક કી જઘન્ય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણી હૈ (સુહુમપુઢવીકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા ૫) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક કી જઘન્ય અવગાહના સે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક કી

૭૦ ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થો વા’ બધાથી ઓછી અવગાહના ‘સુહુમનિઓયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ’ સૂક્ષ્મ નિગોદિયા અપર્યાપ્તક ઊવેની ‘જહન્નિયા ઓગાહના’ જઘન્ય અવગાહના છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નિગોદિયા અપર્યાપ્તક ઊવેની જે જઘન્ય અવગાહના છે. તે બધાથી કમ છે, ‘સુહુમ વાઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અસંખ્યાતગણી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક ઊવેની છે. ‘સુહુમતેઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિકો ઊવેની જઘન્ય અવગાહના વાયુકાયિક ઊવેની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે. ‘સુહુમઆઝકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક ઊવેની જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી છે. ‘સુહુમ પુઢવીકાહયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા ૫’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથિવકાયિકની

સ્થેયગુણાઃ ૫ । વાદરવાયુકાયિકસ્થાપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંસ્થેય-
ગુણા ૩ । વાદર તેજઃકાયિકસ્થાપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંસ્થેયગુણા ૭ ।
વાદરાપ્કાયિકસ્ય અપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંસ્થેયગુણા ૮ । વાદર-
પૃથિવીકાયિકસ્ય અપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંસ્થેયગુણા ૯ । પ્રત્યેકશરીર-
વાદરવનસ્પતિકાયિકસ્ય વાદરનિગોદસ્ય એતયોઃ સ્વલુ અપર્યાપ્તયોઃ જઘન્યાઽવગા

જઘન્ય અવગાહના અસંસ્થિતગુણી હૈ (વાદર વાતકાઢ્યસ્સ અપજ્જત્ત-
ગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) અપર્યાપ્તવાદરવાયુકાયિક કી
જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મઅપર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક વી જઘન્ય અવ-
ગાહના સે અસંસ્થિતગુણી હૈ ૬ (વાદરતેજકાઢ્યસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ
જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) અપર્યાપ્તવાદર વાયુકાયિક
જીવ કી જઘન્ય અવગાહના સે અપર્યાપ્તવાદરતેજસ્કાયિક કી
જઘન્ય અવગાહના અસંસ્થિતગુણી હૈ ૭ (વાદરવાતકાઢ્યસ્સ
અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) અપર્યાપ્ત વાદરવાયુ-
કાયિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના સે અપર્યાપ્ત વાદર અપ્કાયિક કી
જઘન્ય અવગાહના અસંસ્થિતગુણી હૈ ૮ (વાદર પુઢવીકાઢ્યસ્સ અપજ્જ-
ત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા) વાદરપૃથિવીકાયિક અપ-
ર્યાપ્તક કી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્ત વાદર અપ્કાયિક કી જઘન્ય
અવગાહના સે અસંસ્થિત ગુણી હૈ ૯ (પત્તેયસરીરવાદરવનસ્સહકાઢ્ય-
સ્સ વાદરનિગોદસ્સ ઇગંસિ ણં અપજ્જત્તગાણં જહન્નિયા ઓગાહના

જઘન્ય અવગાહના અસંસ્થિત ગણી છે. 'વાદરવાતકાઢ્યસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ
જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા' અપર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિકની જઘન્ય
અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંસ્થિત
ગણી છે. 'વાદરતેજકાઢ્યસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા'
અપર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક વાદર
તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંસ્થિત ગણી છે. ૭ 'વાદર વાતકાઢ્યસ્સ
અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંસ્થેજ્જગુણા' અપર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક
જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અપર્યાપ્તક વાદર અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવ-
ગાહના અસંસ્થિતગણી છે ૮ 'વાદરપુઢવીકાઢ્યસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના
અસંસ્થેજ્જગુણા' વાદર પૃથિવિકાયિક અપર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના, અપર્યાપ્તક
વાદર અપ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંસ્થિત ગણી છે ૯ 'પત્તેયસરીર-
વાદરવનસ્સહકાઢ્યસ્સ વાદરનિગોદસ્સ ઇગંસિ અપજ્જત્તગાણં જહન્નિયા ઓગાહના દોઢ

હના દ્વયોરપિ તુલ્યા અસંખ્યેયગુણા ૧૦-૧૧ । સૂક્ષ્મનિગોદસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૧૨ । તસ્યૈવ અપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના વિશેષાધિકા ૧૩ । તસ્યૈવ પર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના વિશેષાધિકા ૧૪ । સૂક્ષ્મવાયુકાયિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યા અવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૧૫ । તસ્યૈવ અપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના વિશેષાધિકા ૧૬ । તસ્યૈવ પર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃ-

દોષહ વિ તુલ્યા અસંખ્યેયગુણા) અપર્યાપ્ત બાદરપૃથ્વિકાયાિક કી જઘન્ય અવગાહના સે પ્રત્યેક શરીરબાહે અપર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયાિક કી ઓર બાદર નિગોદ કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગુણી હૈ ઓર પરસ્પરમેં તુલ્ય હૈ ૧૦-૧૧ (સુહુમનિઓયસ્સ પજ્જતગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખ્યેયગુણા) હસસે અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ નિગોદિયા પર્યાપ્તક કી હૈ (તસ્યૈવ અપજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) હસસે વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદિયા જીવ કી હૈ ૧૩ (તસ્યૈવ પજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) હસસે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક હૈ ૧૪ (સુહુમવાયુકાયિકસ્ય પજ્જતગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખ્યેયગુણા ૧૫) હસસે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી હૈ (તસ્યૈવ અપજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા ૧૬) હસકી અપેક્ષા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુ-

વિ તુલ્યા, અસંખ્યેયગુણા' અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વિકાયાિકની જઘન્ય અવગાહનાથી પ્રત્યેક શરીરવાળા અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયાિકની અને બાદર નિગોદની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. ૧૦-૧૧ 'સુહુમનિઓયસ્સ પજ્જતગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખ્યેયગુણા' તેનાથી અસંખ્યાત ગણી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ નિગોદિયા પર્યાપ્તકની છે. ૧૨ 'તસ્યૈવ અપજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા' તેનાથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની છે. ૧૩ 'તસ્યૈવ પજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા' તેનાથી પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે. ૧૪ 'સુહુમવાયુકાયિકસ્ય પજ્જતગસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખ્યેયગુણા' તેનાથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. ૧૫ 'તસ્યૈવ અપજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા' તેનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે. ૧૬ 'તસ્યૈવ પજ્જતગસ્સ ઉત્કોસિયા ઓગાહના

ષ્ટાવગાહના વિશેષાધિકા ૧૭ । एवं सूक्ष्मतेजःकायिकस्यापि १८-२० । एवं सूक्ष्मापकायिकस्यापि २१-२३ । एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकस्यापि २४-२६ ।

કાયિક કી જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિકા છે । (તસ્સ ચેવ પઞ્જજત્તગસ્સ ઉવ્વકોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા ૧૭) હસકી અપેક્ષા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિકા છે (एवं सुहृमतेजःकाय-यस्स वि १८, १९, २०) હસી પ્રકાર સે સૂક્ષ્મ અગ્નિકાય પર્યાપ્ત કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી ઓર હસસે ઓ વિશેષાધિકા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અગ્નિકાય કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઓર પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અગ્નિકાય કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તરવિશેષાધિકા જાનની યાહિયે । (एवं सुहृम आउक्काइयस्स वि २१, २२, २३) હસી પ્રકાર સે સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે ઓર હસસે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના તથા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિકા છે । (एवं सुहृमपृढवीकायस्स वि २४, २५, २६) હસી પ્રકાર સે સૂક્ષ્મ પૃથિ-વીકાયિક કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે ઓર હસસે ઓ વિશેષાધિકા અપર્યાપ્ત પૃથિવીકાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે ઓર હસસે

વિસેસાહિયા' તેનાથી પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિકા છે, ૧૭ 'एवं सुहृम तेजःकायस्स वि' એજ રીતે સૂક્ષ્મ અગ્નિકાય પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અને તેનાથી પણ વિશેષાધિકા અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અને પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિકા સમજવી. ૧૮-૧૯-૨૦ 'एवं सुहृम आउक्काइयस्स वि' એજ રીતે સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના તથા પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિકા છે. ૨૧-૨૨-૨૩ 'एवं सुहृमपृढवीकाइयस्स वि०' એજ રીતે સૂક્ષ્મ પૃથિવિકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિકા અપર્યાપ્ત પૃથિવીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિકા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૨૪-૨૫-૨૬ 'एवं वादरवाउकाइयस्स वि' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિકા અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. અને

एवं बादरवायुकायिकस्यापि २७-२९। एवं बादर तेजःकायिकस्यापि ३०-३२।
 एवं बादरापूकायिकस्यापि ३३-३५। एवं बादरपृथिवीकायिकस्यापि
 भी विशेषाधिक पर्याप्त सुक्ष्म पृथिवीकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना
 है। (एवं बादर वाउकाइयस्स वि २७, २८, २९) इसी प्रकार से बादर
 पर्याप्तकवायुकायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है। इससे
 भी विशेषाधिक अपर्याप्तबादरवायुकायिक की उत्कृष्ट अवगाहना है और
 इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त बादर वायुकायिक की उत्कृष्ट अवगा-
 हना है। (एवं बादर तेउकाइयस्स वि ३०, ३१, ३२) इसी प्रकार से
 बादर पर्याप्त तैजस्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और
 इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादर तैजस्कायिक की उत्कृष्ट अवगा-
 हना है। (एवं बादर आउकाइयस्स वि ३३, ३४, ३५) इसी प्रकार से
 बादर पर्याप्त अप्कायिक की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है और
 इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादर अप्कायिक की उत्कृष्ट अवगा-
 हना है और इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त बादर अप्कायिक जीव की
 उत्कृष्ट अवगाहना है। (एवं बादरपुढवीकाइयस्स) इसी प्रकार से बादर
 पर्याप्तक पृथिवीकायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है
 और इससे भी विशेषाधिक अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक जीव की
 उत्कृष्ट अवगाहना है तथा इससे भी विशेषाधिक पर्याप्त पृथिवीकायिक

તેનાથી પણ વિશેષાધિક પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 છે. ૨૭-૨૮-૨૯ 'एवं बादरतेउकाइयस्स वि' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક
 તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી
 પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૩૦-
 ૩૧-૩૨ 'एवं बादरआउकाइयस्सवि०' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક અપ્કાયિકની
 જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક
 અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક
 પર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૩૩-૩૪-૩૫ 'एवं
 बादरपुढवीकाइयस्स' એજ રીતે બાદર પર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક જીવની જઘન્ય
 અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. અને તેનાથી પણ વિશેષાધિક અપર્યાપ્તક
 બાદર પૃથ્વિકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. તથા તેનાથી પણ વિશેષાધિક
 પર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. ૩૬-૩૭-૩૮

૩૬-૩૮ । સર્વેષાં ત્રિવિધેન ગમેન ભણિતવ્યમ્ વાદરનિગોદસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૩૯ । તસ્યૈવ અપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટા અવગાહના વિશેષાધિકા ૪૦ । તસ્યૈવ પર્યાપ્તકસ્યોત્કૃષ્ટાઽવગાહના વિશેષાધિકા ૪૧ । પ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયાિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૪૨ । તસ્યૈવાપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૪૩ । તસ્યૈવ પર્યાપ્તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણા ૪૪ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હૈ ૩૬, ૩૭, ૩૮ (સર્વેસિં તિવિદેનં ગમેનં માણિયવ્વં) હસ પ્રકાર કે તીન ગમોં સે સબ વાયુકાયાદિકોં કી અવગાહના કહ લેતી ચાહિયે (વાદરનિગોદસ્ય પઞ્જત્તગસ્ય જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા) હસસે વાદર નિગોદ પર્યાપ્તક કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી હૈ ૩૯ (તસ્ય ચેવ અપઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા ૪૦) હસસે અપર્યાપ્ત વાદર નિગોદ કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક હૈ । (તસ્ય ચેવ પઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા) હસસે પર્યાપ્ત વાદર નિગોદ કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક હૈ ૪૧ (પત્તેયસરીરવાદરવનસ્પતિકાયાિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા ૪૨) હસસે પ્રત્યેક શરીર, વાલે વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણી હૈ । (તસ્ય ચેવ અપઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા ૪૩) હસસે અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીરવાલે વનસ્પતિકાયાિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવ-

‘સર્વેસિં તિવિદેનં ગમેનં માણિયવ્વં’ આ રીતના ત્રણ ગમેથી બધા જ વાયુકાયાદિકોની અવગાહના સમજ લેવી. ‘વાદર નિગોદસ્ય પઞ્જત્તગસ્ય જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી વાદર નિગોદ પર્યાપ્તકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. ૩૬ ‘તસ્ય ચેવ અપઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા’ તેનાથી અપર્યાપ્તક વાદર નિગોદની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે ૪૦ ‘તસ્ય ચેવ પઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા’ તેનાથી પર્યાપ્તક વાદર નિગોદની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે. ૪૧ ‘પત્તેયસરીર વાદરવનસ્પતિકાયાિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી પ્રત્યેક શરીરવાળા વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી છે. ‘તસ્ય ચેવ અપઞ્જત્તગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અપર્યાપ્તક પ્રત્યેક શરીરવાળા વનસ્પતિકાયાિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવ-

ટીકા—‘एएसि णं भंते !’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘पृथ्वीकाइयाणं’ पृथिवीकायिकानां जीवानाम् ‘आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं’ अपू तेजो वायुवनस्पतिकायिकानाम् ‘सुहुमाणं वादराणं’ सूक्ष्माणं वादराणां ‘पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं’ पर्याप्तकानामपर्याप्तकानाम् ‘जहन्नुक्कोसियाए ओगाहणाए’ जघन्योत्कृष्टायामवगाहनायाम् ‘कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा’ कतरे कतरेभ्यो यावद् विशेषाधिका वा अत्र यावत्पदेन अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा इत्येषां

गाहना असंख्यातगुणी है (तस्स चेव पज्जत्तगस्स उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ४४) इससे असंख्यातगुणी उत्कृष्ट अवगाहना पर्याप्त प्रत्येक शरीरवाले वनस्पतिकायिक की है ४४ ।

टीकार्थ—एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि जीव सूक्ष्म और वादर के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं तथा ये दोनों प्रकार के भी जीव पर्याप्तक और अपर्याप्तक होते हैं । सो इसी बात को लेकर इस सूत्र द्वारा वनस्पतिकायिक तक के जीवों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना का विचार किया गया है इसमें सब से प्रथम गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त । ‘एएसि पृथ्वीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं’ पर्याप्त अपर्याप्त जो सूक्ष्म वादर पृथिवीकायिक जीव हैं तथा पर्याप्त अपर्याप्त जो सूक्ष्मवादर अप्कायिक, तैजस्कायिक, वायुकायिक एवं वनस्पतिकायिक जीव हैं सो इन सबकी जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना में कौनसी अवगाहनावाले जीवों की अपेक्षा कौनसी अवगाहनावाले

गाहना असंख्यात गणी છે ‘તસ્સ ચેવ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ તેનાથી અસંખ્યાત ગણી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પર્યાપ્ત પ્રત્યેક શરીરવાળા વનસ્પતિકાયિક ભવેની છે. ૪૪

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય પૃથ્વિકાયિક વિગેરે ભવેા સૂક્ષ્મ અને બાહરના ભેદથી બે પ્રકારના છે. આ બન્ને પ્રકારના ભવેા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. આને ઉદેશીને આ સૂત્ર દ્વારા વનસ્પતિકાયિક સુધીના ભવેાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાને વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આમાં સૌથી પહેલાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ ‘एएसि पृथ्वीकाइयाणं आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं’ पर्याप्तक અને अपर्याप्तक જે સૂક્ષ્મ બાદર પૃથ્વિકાયિક ભવેા છે, તથા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જે સૂક્ષ્મ બાદર અપ્કાયિક ભવ, તેજસ્કાયિક ભવ, વાયુકાયિક ભવ, અને વનસ્પતિકાયિક ભવ છે, તે બધાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં કઈ અવગાહનાવાળો ભવેાની અપેક્ષાએ કઈ અવગાહનાવાળો ભવેા યાવત્ વિશેષાધિક

સંગ્રહો ભવતિ તથા હે ષદન્ત ! પૃથિવ્યપ્ તેજોવાયુવનસ્પતિકાયિકજીવાનાં સૂક્ષ્મ-
વાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદમિન્નાનામ્ જઘન્યોત્કૃષ્ટાયામવગાહનાયાં કતરે કતરેભ્યો
ડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’
इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા સુહુમનિઓયસ્સ’ સર્વસ્તોકા
સૂક્ષ્મનિગોદસ્ય ‘અપ્પજત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના’ અપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યા અવ-
ગાહના ભવતિ સૂક્ષ્મનિગોદાપર્યાપ્ત જીવાનાં સર્વાપેક્ષયા સ્તોકા જઘન્યાડવગાહના
ભવતિ इति भावः । ૧ । ‘સુહુમવાડકાઇયસ્સ અપ્પજત્તગસ્સ’ સૂક્ષ્મવાયુકાયિકસ્ય
અપર્યાપ્તકસ્ય ‘જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ જઘન્યાડવગાહના અસંખ્યેય-
ગુણા સૂક્ષ્મનિગોદાપર્યાપ્તજીવાપેક્ષયા સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાપર્યાપ્તકજીવાનાં જઘ-

જીવ યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? યહાં યાવત્પદ સે ‘અપ્પા વા તુલ્યા વા’ इन पदों
का संग्रह हुआ है तथा च सूक्ष्मवादरपर्याप्तअपर्याप्त इन भेदवाले पृथिवी-
अप तेज वायु और वनस्पतिकायिक जीवों की जघन्य उत्कृष्ट अवगा-
हना में कौनसी अवगाहनावाले जीव कौनसी अवगाहनावाले जीवों
से अल्प है ? कौनसी अवगाहनावाले जीवों से बहुत हैं ? कौनसी अव-
गाहनावालों के बराबर हैं ? और कौनसी अवगाहनावालों से विशेषा-
धिक हैं ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-‘गोयमा’
सव्वत्थो वा सुहुमं’ हे गौतम ! सूक्ष्मअपर्याप्तक निगोद जीव की
जघन्य अवगाहना सब से कम कही गई है ? ‘सुहुमवाडकाइयस्स
अपज्जत्तगस्सं’ इसकी अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकायिक की
जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी हैं इसे यों समझा जा सकता है कि

છે ? અહિયાં ‘અપ્પા વા તુલ્યા વા’ આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. તેનો અર્થ
આ પ્રમાણે છે,-સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક એ ભેદવાળા પૃથિવકાયિક,
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા જીવો કઈ અવગાહનાવાળા જીવોથી અલ્પ છે ?
અને કઈ અવગાહનાવાળા જીવોથી વધારે છે ? અને કઈ અવગાહનાવાળાની
બરાબર છે ? અને કઈ અવગાહનાવાળાઓથી વિશેષાધિક છે ?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સવ્વ-
ત્થો વા સુહુમં’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદ જીવોની જઘન્ય અવ-
ગાહના બધાથી ઓછી કહી છે. ૧ ‘સુહુમવાડકાઇયસ્સ અપ્પજત્તગસ્સં’
હે ગૌતમ ! તેની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગા-
હના અસંખ્યાત ગણિ છે. આ કથનનો ભાવ એ છે કે-જો સૂક્ષ્મ અપર્યા-

ન્યાડવગાહના અસંખ્યેયગુણાધિકા ભવતીતિભાવઃ ૨ । ‘સુદુમતેઝકાઙ્ગસ્ય અપજ્જતસ્ય જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ ‘સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય જીવસ્યાપર્યાપ્ત-
કસ્ય જઘન્યાવગાહના અસંખ્યેયગુણાડધિકા ભવતિ સૂક્ષ્માપર્યાપ્તવાયુકાયિક-
જીવાપેક્ષ્યેતિ ૩ । ‘સુદુમ આઝકાઙ્ગસ્ય અપજ્જતસ્ય જહન્નિયા ઓગાહના અસં-
ખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્માપ્કાયિકસ્ય જીવસ્ય જઘન્યાડવગાહના સૂક્ષ્માપર્યાપ્તતેજસ્કા-

યદિ હમ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત નિગોદિયા જીવ કી સઘ સે કમ જઘન્ય અવ-
ગાહના કે સ્થાન પર ૨ રચ્છ લેં ઓર અસંખ્યાત કે સ્થાન ૪ રચ્છલેં તો
 $2 \times 4 = 8$ જો આ જાતે હૈં વે અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ કી
જઘન્ય અવગાહના કે સ્થાન પર આવે હુણ જાનના ચાહિયે । ઇસસે યહી
નિષ્કર્ષ નિકલતા હૈં કિ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદિયા જીવ કી જઘન્ય
અવગાહના સે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાય કી જઘન્ય અવગાહના અસં-
ખ્યાત ગુણિત અધિક આતી હૈ । આગે મી ઇસી પ્રકાર સે કલ્પના
કરકે સમજા જા સકતા હૈ ૨ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ કી
જિતની જઘન્ય અવગાહના હોતી હૈ ઇસસે અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવ-
ગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તૈજસ્કાયિકી હોતી હૈ યહી વાત ‘સુદુમતેઝ-
કાઙ્ગસ્ય અપજ્જતગસ્ય જહન્નિયાં’ ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાઈ ગઈ હૈ
૩ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત તૈજસ્કાયિક જીવ કી જઘન્ય અવગાહના સે મી
અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવગાહના ‘સુદુમઆઝકાઙ્ગ’ સૂક્ષ્મઅપર્યાપ્તક
અપ્કાયિક જીવ કી હૈ ૪, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવ કી જઘન્ય

પ્તક નિગોદિયા જીવની જઘન્ય અવગાહના સ્થાને ૨, બેનો
આંક રાખવામાં આવે. અને અસંખ્યાતને સ્થાને ૪ ચારનો આંક રાખવામાં
તો $2 \times 4 = 8$ જે આ આઠ આવી જાય છે, તે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુ-
કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના સ્થાને આવેલ સમજવા. તેનો સાર
એજ છે કે-સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદિયા જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી
અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણી અધિક છે.
હવે પછી પણ આજ રીતે કલ્પના કરીને સમજાવી શકાય છે. ૨ સૂક્ષ્મ અપર્યા-
પ્તક વાયુકાયિક જીવની જેટલી જઘન્ય અવગાહના હોય છે તેનાથી અસં-
ખ્યાત ગણી જઘન્ય અવગાહના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકની હોય છે.
એજ વાત ‘સુદુમ તેઝકાઙ્ગસ્ય અપજ્જતગસ્ય જહન્નિયાં’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
સમજાવવામાં આવી છે. ૩ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવની
અવગાહનાથી પણ અસંખ્યાતગણી જઘન્ય અવગાહના ‘સુદુમ-
આઝકાઙ્ગ’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવની છે. ૪ સૂક્ષ્મ

યિકાપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવતીતિ ૪ । ‘સુદુમપુઢવીકાઈયસ્સ અપ-
જ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકસ્ય જીવસ્યા
પર્યાપ્તસ્ય જઘન્યાવગાહના સૂક્ષ્માપર્યાપ્તાપૂકાયિકજીવાપેક્ષયાઽસંખ્યેયગુણાધિકા
ભવતીતિ ૫ । ‘વાદરવાઝકાઈયસ્સ અપજ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જ-
ગુણા’ ‘વાદરવાયુકાયિકસ્યાપર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના અસંખ્યેયગુણાધિકા
ભવતિ સૂક્ષ્માપર્યાપ્તપૃથિવીકાયિકાપેક્ષયેતિ ।૬। ‘વાયર તેઝકાઈયસ્સ અપજ્જ-
ત્તસ્સ જહન્નિયા, ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ વાદરતેજસ્કાયિકસ્ય જીવસ્યાપર્યા-
પ્તકસ્ય જઘન્યાઽવગાહના વાદરાપર્યાપ્તવાયુકાયિકજીવાપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણા-
ધિકા ભવતીતિ ૭ । ‘વાદર આઝકાઈયસ્સ અપજ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના

અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવગાહના ‘સુદુમપુઢવીકાઈ-
યસ્સ૦’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત પૃથિવીકાયિક જીવ કી હોની હૈ ૫ હસ પ્રકાર
સે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાય સે લેકર સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકપૃથિવીકાયિક
જીવ તક યહ જઘન્ય અવગાહના કહી ગઈ હૈ । અવ વાદરઅપર્યા-
પ્તક વાયુકાયિક સે લેકર વાદર અપર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક તક કે જો
જીવ હૈં ઉનકી જઘન્ય અવગાહના પ્રકટ કી જાતી હૈ-‘વાદરવાઝકાઈ-
યસ્સ અપજ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્મ અપર્યા-
પ્તક પૃથિવીકાયિક કી જિતની જઘન્ય અવગાહના પ્રકટ કી ગઈ ઉસસે
અસંખ્યાતગુણી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્ત વાદરવાયુકાયિક જીવ કી
હૈ ૬ ‘વાદર તેઝકાઈયસ્સ૦’ અપર્યાપ્ત વાદરવાયુકાયિક જીવ જઘન્ય
અવગાહના કી અપેક્ષા અપર્યાપ્તક વાદર તેજસ્કાયિક જીવ કી જઘન્ય

અપર્યાપ્તક અપૂકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાથી અસંખ્યાત ગણી જઘન્ય
અવગાહના ‘સુદુમ પુઢવીકાઈયસ્સ૦’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથિવિકાયિક જીવની
હોય છે.૫ એજ રીતે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકથી આરંભીને સૂક્ષ્મ
અપર્યાપ્તક પૃથિવિકાયિક જીવો સુધી આ જઘન્ય અવગાહના કહી છે. હવે
બાદર અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકથી લઈને બાદર અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક સુધીના
જે જીવો છે, તેઓની જઘન્ય અવગાહના બતાવવામાં આવે છે. ‘વાદર વાઝ
કાઈયસ્સ અપજ્જત્તસ્સ જહન્નિયા ઓગાહના અસંખેજ્જગુણા’ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક
પૃથિવિકાયિકની જેટલી જઘન્ય અવગાહના બતાવી છે, તેનાથી અસંખ્યાત
ગણી જઘન્ય અવગાહના અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવોની છે ૬ ‘વાદર
તેઝકાઈયસ્સ૦’ અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહનાની
અપેક્ષાથી અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસં-

તસ્યૈવ સૂક્ષ્મવાયુકાયિકસ્ય જીવસ્થાપર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષાધિકા ભવતિ ૧૬ । 'તસ્ય ચેવ પઞ્જતગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસે-
સાહિયા' ૧૭ । તસ્યૈવ સૂક્ષ્મવાયુકાયિકસ્યૈવ પર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના
અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મવાયુકાયિકાપેક્ષયા વિશેષાધિકા ભવતીતિ ૧૭ । 'એવં સુહુમતેઽ-
કાઙ્યસ્સ વિ' એવં સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય જીવસ્યાપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાઽવગાહના
જ્ઞાતન્યા તથાહિ-સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાવગાહના અસંખ્યેયગુણા
અધિકા સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય અપર્યાપ્તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના પૂર્વાપેક્ષયા વિશે-
ષાધિકા એવં સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના તતોઽપિ
વિશેષાધિકા ભવતીતિમારઃ ૧૮-૨૦ । 'એવં સુહુમઆઽકાઙ્યસ્સ વિ' એવં યથા

ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક
જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ-અવગાહના પૂર્વકી અપેક્ષા વિશેષાધિકા હોતી હૈ ૧૬
'તસ્ય ચેવ પઞ્જતગ' પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મવાયુકાયિક જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ અવ-
ગાહના અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કી અપેક્ષા
વિશેષાધિકા હોતી હૈ ૧૭ 'એવં સુહુમતેઽકાઙ્યસ્સ વિ' હસી પ્રકાર સે
સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ કી મી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જાનની
ચાહિયે । અર્થાત્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક કી જઘન્ય અવગાહના
અસંખ્યાતગુણિત અધિકા હૈ તથા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક કી
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષાધિકા હૈ હસી પ્રકાર પર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ઉસસે મી વિશેષાધિકા હૈ
૧૮-૨૦ 'એવં સુહુમ આઽકાઙ્યસ્સ વિ' સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક કી અવગાહના

ચેવ અઞ્જનગસ્ય ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેસાહિયા' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુ-
કાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પહેલાંની અપેક્ષાથી વિશેષાધિકા
હોય છે ૧૬ 'તસ્ય ચેવ પઞ્જતગ' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની અપેક્ષાથી
વિશેષાધિકા હોય છે. ૧૭ 'એવં સુહુમતેઽકાઙ્યસ્સ વિ' એજ રીતે સૂક્ષ્મ
તેજસ્કાયિક જીવની પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમજ લેવી, અર્થાત્
પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી અધિકા
છે, તથા અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પહેલાંની
અપેક્ષાએ વિશેષાધિકા છે. એજ રીતે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના તેનાથી પણ વિશેષાધિકા છે ૧૮-૧૯-૨૦ 'એવં સુહુમ આઽકાઙ્યસ્સ

સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકસ્ય તથૈવ સૂક્ષ્માપ્કાયિકજીવસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાડવગાહના અસંખ્યેયગુણાધિકા પૂર્વાપેક્ષયા તથા અપર્યાપ્તકસ્ય પર્યાપ્તકસ્ય ચોત્કૃષ્ટાડવગાહના વિશેષાધિકા ભવતીતિ ૨૧-૨૩ । 'एवं सुहुमपुढवीकोइयस्सं वि' एवमेव સૂક્ષ્માપ્કાયિકવદેવ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકસ્ય જઘન્યાડવગાહના અસંખ્યેયગુણા અપર્યાપ્તપર્યાપ્તભેદમિન્નસ્ય તસ્યોત્કૃષ્ટાડવગાહના વિશેષાધિકેતિ ૨૪-૨૬ । 'एवं बादरवाउकाइयस्सं वि' एवं बादरवायुकायिकस्यापि જઘન્યાડવગાહના અસંખ્યેયગુણા અપર્યાપ્તપર્યાપ્તભેદસ્ય તસ્યોત્કૃષ્ટાડવગાહના વિશેષાધિકા ભવતીતિ-ભાવઃ ૨૭-૨૯ । 'एवं बादरतेउकाइयस्सं वि' एवमेव बादरवायुकायवदेव बादर-તેજસ્કાયિકસ્યાપિ પર્યાપ્તકસ્ય જઘન્યાડવગાહના અસંખ્યેયગુણા અપર્યાપ્તક-પર્યાપ્તકોત્કૃષ્ટાડવગાહના વિશેષાધિકા જ્ઞાતવ્યેતિભાવઃ ૩૦-૩૨ । 'एवं वायरआउकाइयस्सं वि' एवमेव बादरतेजस्कायिकवदेव बादरापूकायिकजीव-स्यापि जघन्योत्कृष्टाडवगाहना ज्ञातव्येतिभावः ૩૩-૩૫ । 'एवं बादरपुढवी-काइयस्सं वि' एवं बादरपृथिवीकायिकजीवस्यापि जघन्योत्कृष्टाडवगाहना ज्ञात-व्येति ૩૬-૩૮ । 'सव्वेसि तिविहेणं गमेणं भाणियवं' सर्वेषां त्रिविधेन गमेन-भणितव्यम्, सर्वेषां वायुकायिकादिजीवानां त्रिप्रकारेण गमेन अवगाहना वक्त-व्येति । त्रैविध्यमित्थम्-सूक्ष्मवायुकायिकादेर्जघन्याडवगाहनाऽसंख्यगुणां तथा अपर्याप्तकस्य उत्कृष्टाडवगाहनां विशेषाधिका तथा पर्याप्तकस्य उत्कृष्टाडवगा-हना विशेषाधिकेति 'बादरनिगोदस्य पज्जत्तगस्सं जहन्निया ओगाहणा असंखे-ज्जगुणा' बादरनिगोदस्य पर्याप्तकस्य जघन्यावगाहना असंख्येयगुणा सूक्ष्म-वायुकायिकावगाहनापेक्षया पर्याप्तकस्य बादरनिगोदजीवस्य जघन्याडवगा-हना असंख्येयगुणाधिका भवतीति ૩૯ । 'तस्स चेव अपज्जत्तगस्सं उक्कोसिया जैसी यह कही गई है उसी प्रकार की पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक जीव की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणित है तथा अपर्याप्तक की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है २१-२३ इससे आगेका और सब कथन मूल सूत्रार्थ के जैसा ही है इस प्रकार से यहां तक ४४ स्थानों की अवगाहना प्रकट की गई है ॥ सू० २ ॥

વિ' સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકની આ અવગાહના જે રીતે કહેવામાં આવી છે, તેજ રીતે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગણિ છે તથા અપર્યાપ્તક, પર્યાપ્તકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે. ૨૧-૨૨ આના પછીનું 'णीजुं' સઘણું કથન સૂત્રાર્થ પ્રમાણે છે. આ રીતે અહિં સુધી ૪૪ ચુવાળીસ સ્થાનોની અવગાહના બતાવી છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

ओगाहणा विसेसाहिया तस्यैव वादरनिगोदस्य अपर्याप्तस्य उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीति ४० । 'तस्स चैव पज्जत्तस्स उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया' तस्यैव वादरनिगोदस्य पर्याप्तकस्य अपर्याप्तवादरनिगोदापेक्षया उत्कृष्टाऽवगाहना विशेषाधिका भवतीतिभावः ४१ । 'पत्तेयसरीरवादरवणस्सइकाइयस्स' प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकस्य जीवस्य 'पज्जत्तस्स' पर्याप्तस्य 'जहन्निया ओगाहणा' जघन्या अवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणाधिका भवति ४२ । 'तस्स चैव' तस्यैव प्रत्येकवनस्पतिकायिकजीवस्य 'अपज्जत्तस्स' अपर्याप्तस्य 'उक्कोसिया ओगाहणा' उत्कृष्टाऽवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्येयगुणाऽधिका भवतीति ४३ । 'तस्स चैव' तस्यैव च प्रत्येकवनस्पतिकायिकस्य जीवस्य 'पज्जत्तस्स' पर्याप्तस्य 'उक्कोसिया ओगाहणा' उत्कृष्टाऽवगाहना 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणाधिका भवतीति ४४ । ॥सू० २॥

अनन्तरपूर्वसूत्रे पृथिवीकायिकादिजीवानां ये अवगाहना भेदास्तेषामल्पबहुत्वादिकं निरूपितम् अथवा कायमाश्रित्य पृथिव्यादि जीवानामेव इतरेतरापेक्षया सूक्ष्मत्वं निरूपयन्नाह—'एयस्स णं भंते ।' इत्यादि ।

मूलम्.—एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स वणस्सइक्काइयस्स कयरे काये सव्वसुहुमे, कयरे काये सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! वणस्सइकाए सव्वसुहुमे वणस्सइकाइए सव्वसुहुमतराए ? । एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे काये सव्वसुहुमे कयरे काए सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! वाउकाये सव्वसुहुमे वाउकाए सव्वसुहुमतराए २ । एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स कयरे काए सव्वसुहुमे कयरे काए सव्वसुहुमतराए ? गोयमा ! तेउकाए सव्वसुहुमे तेउकाए सव्वसुहुमतराए ३ । एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स कयरे काए

सर्वसुहुमे कयरे काए सर्वसुहुमतराए ? गोयमा ! आउकाए
 सर्वसुहुमे आउकाए सर्वसुहुमतराए ४ । एयस्स णं भंते !
 पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स तेउकाइयस्स वाउक्काइयस्स
 वणस्सइकाइयस्स कयरे काए सर्ववायरे कयरे काए सर्ववा-
 यरतराए ? गोयमा ! वणस्सइकाइए सर्ववायरे वणस्सइकाइए
 सर्ववायरतराए १ । एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउ-
 काइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे काए सर्ववायरे
 कयरे काए सर्ववायरतराए ? गोयमा ! पुढवीकाए सर्ववायरे
 पुढवीकाए सर्ववायरतराए २ ।

एयस्स णं भंते ! आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स
 कयरे काए सर्ववायरे कयरे काए सर्ववायरतराए ? गोयमा !
 आउक्काए सर्ववायरे आउक्काए सर्ववायरतराए ३ । एयस्स
 णं भंते ! तेउक्काइयस्स वाउक्काइयस्स कयरे काए सर्ववायरे
 कयरे काए सर्ववायरतराए ? गोयमा ! तेउक्काए सर्ववायरे
 तेउक्काए सर्ववायरतराए ४ । के महालए णं भंते ! पुढवीस-
 रीरे पन्नत्ते ? गोयमा ! अणांताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं
 जावइया सरीरा से एगे सुहुमवाउसरीरे, असंखेज्जाणं
 सुहुमवाउसरीराणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमतेऊसरीरे,
 असंखेज्जाणं सुहुमतेऊकाइयसरीराणं जावइया सरीरा से एगे
 सुहुमे आऊसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमआउक्काइयसरीराणं
 जावइया सरीरा से एगे सुहुमे पुढवीसरीरे, असंखेज्जाणं

सुहुमपुढवीकाइयसरीराणं जावइया सरीरा से एगे वायरवाउ-
सरीरे, असंखेज्जाणं वायरवाउकाइयाणं जावइया सरीरा से
एगे० वायर तेउसरीरे। असंखेज्जाणं वायर तेउकाइयाणं
जावइया सरीरा से एगे वायर आउसरीरे, असंखेज्जाणं वायर
आउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे वायरपुढवीसरीरे ए
महालएणं गोयमा ! पुढवीसरीरे पन्नत्ते ॥सू० ३॥

छाया—एतस्य खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य तेजस्कायि-
कस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः
सर्वसूक्ष्मतरः ? गौतम ! वनस्पतिकायः सर्वसूक्ष्मः वनस्पतिकायः सर्वसूक्ष्मतरः १ ।
एतस्य खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुका-
यिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः ? गौतम ! वायुकायः
सर्वसूक्ष्मः वायुकायः सर्वसूक्ष्मतरः २ । एतस्य खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकस्य
अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः ?
गौतम ! तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मः तेजस्कायः सर्वसूक्ष्मतरः ३ । एतस्य खलु भदन्त !
पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य कतरः कायः सर्वसूक्ष्मः कतरः कायः सर्वसूक्ष्मतरः ?
गौतम ! अप्कायः सर्वसूक्ष्मोऽप्कायः सर्वसूक्ष्मतरः ४ । एतस्य खलु भदन्त !
पृथिवीकायिकस्याप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायि-
कस्य कतरः कायः सर्ववादरः कतरः कायः सर्ववादरतरः ? गौतम ! वनस्पति-
कायः सर्ववादरः वनस्पतिकायः सर्ववादरतरः १ । एतस्य खलु भदन्त ! पृथिवी-
कायिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्ववादरः
कतरः कायः सर्ववादरतरः ? गौतम ! पृथिवीकायः सर्ववादरः पृथिवीकायः सर्व
वादरतरः २ । एतस्य खलु भदन्त ! अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायि-
कस्य कतरः कायः सर्ववादरः कतरः कायः सर्ववादरतरः ? गौतम ! अप्कायः
सर्ववादरः अप्कायः सर्ववादरतरः ३ । एतस्य खलु भदन्त ! तेजस्कायिकस्य
वायुकायिकस्य कतरः कायः सर्ववादरः, कतरः कायः सर्ववादरतरः ? गौतम !
तेजः कायः सर्ववादरः तेजः कायः सर्ववादरतरः ४ । किंपन्नमहत् खलु भदन्त !
पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अनन्तानां सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानां यावत्कानि
शरीराणि तदेकं सूक्ष्मवायुशरीरम् । असंख्येयानां सूक्ष्मवायुकायिकानां यावत्कानि
शरीराणि तदेकं सूक्ष्मतेजः शरीरम् । असंख्येयानां सूक्ष्मतेजस्कायिकशरीराणां
यावत्कानि शरीराणि तदेकं सूक्ष्ममप् शरीरम् । असंख्येयानां सूक्ष्माप्कायिकशरी-

રાણાં યાવત્કાનિ શરીરાણિ તદેકં સૂક્ષ્મં પૃથિવીશરીરમ્ । અસંખ્યેયાનાં સૂક્ષ્મપૃથિ-
વીકાયિકશરીરાણાં યાવત્કાનિ શરીરાણિ તદેકં વાદરવાયુશરીરમ્ । અસંખ્યેયાનાં
વાદરવાયુકાયિકાનાં યાવત્કાનિ શરીરાણિ તદેકં વાદર તેજશરીરમ્ । અસં-
ખ્યેયાનાં વાદરતેજસ્કાયિકાનાં યાવન્તિ શરીરાણિ તદેકં વાદરાશરીરમ્ । અસં-
ખ્યેયાનાં વાદરાકાયિકાનાં યાવત્કાનિ શરીરાણિ તદેકં વાદરપૃથિવીશરીરમ્ ।
एतन्महत् खलु गौतम । पृथिवीशरीरं प्रज्ञप्तम् ॥मृ० ३॥

ટીકા—‘एयस्स णं भंते !’ एतस्य खलु भदन्त ! ‘पुढवीकाइयस्स’ पृथिवी-
कायिकजीवस्य ‘आउक्काइयस्स’ अप्कायिकस्य ‘तेउक्काइयस्स’ तेजस्कायिकजी-
वस्य ‘वाउक्काइयस्स’ वायुकायिकजीवस्य ‘वणस्सइकाइयस्स’ वनस्पतिकायिक-
जीवस्य ‘कयरे काए’ कतरः कायः को जीवनिकायः ‘सव्वसुहुमे’ सर्वसूक्ष्मः
पञ्चानां मध्ये सर्वथा सूक्ष्मः सर्वसूक्ष्मः सर्वसूक्ष्मत्वं च चक्षुरिन्द्रियाग्राह्यतामात्रेण

इससे पहिले के सूत्र में पृथिवीकायिकादि जीवों की अवगाहना के भेदों का अल्पबहुत्व आदि कहा जा चुका है अब काय को आश्रित करके पृथिव्यादि जीवों की ही एक दूसरे की अपेक्षा से सूक्ष्मता का निरूपण किया जाता है ।

‘एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स, आउक्काइयस्स, तेउक्काइयस्स वाउक्काइयस्स, वणस्सइकाइयस्स कयरे काए’ हे भदन्त ! ये जो पृथिवीकायिक, अप्का-
यिक, तेजस्कायिक वायुकायिक, एवं वनस्पतिकायिक जो पांच जीव-
निकाय हैं सो इनमें से कौन सा जीवनिकाय ‘सव्वसुहुमे’ सर्वसूक्ष्म
है सर्वथा सूक्ष्म है सर्व सूक्ष्मता चक्षुइन्द्रिय द्वारा अग्राह्यता मात्र से या

આનાથી પહેલા સૂત્રમાં પૃથ્વિકાયિકાદિ જીવોની અવગાહનાના ભેદોનું અલ્પ બહુત્વ વિગેરે કહેવાઈ ગયું છે. હવે કાયનો આશ્રય કરીને પૃથ્વિ વિગેરે જીવોની જ એકબીજાની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મતાનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે.

‘एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइयस्स’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—
‘एयस्स णं भंते ! पुढवीकाइयस्स, आउक्काइयस्स, तेउक्काइयस्स, वाउक्काइयस्स वण
स्सइकाइयस्स कयरे काए ?’ હે ભગવન્ જે આ પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજ
સ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ પાંચ જીવનિકાઓ છે. તેમાંથી
કયા જીવનિકાય ‘सव्वसुहुमे’ સર્વથી સૂક્ષ્મ છે ? સર્વથી સૂક્ષ્મ છે ? સર્વ

‘કયરે કાણ’ કતરઃ કાયઃ કો જીવનિકાયઃ ‘સવ્વસુહુમતરાણ’ સર્વસૂક્ષ્મતરકઃ, પૃથિવીકાયિકાદારમ્યં તેજસ્કાયિકાન્તેષુ સર્વતઃ સૂક્ષ્મતરકઃ ક ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તેઝકાણ સવ્વસુહુમે’ તેજસ્કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મઃ ‘તેઝકાણ સવ્વસુહુમતરાણ’ તેજસ્કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મતરકઃ પૃથિવ્યાદિ તૈજસાન્તેષુ સર્વતઃ સૂક્ષ્મતરસ્તેજસ્કાય એવેતિ ૩ । ‘અયસ્સ ણં મંતે !’ એતસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! ‘પુઢવીકાઈયસ્સ આઝકાઈયસ્સ’ પૃથિવીકાયિકસ્યાપ્કાયિકસ્ય અનયોર્દ્વયોર્મધ્યે ‘કયરે કાણ સવ્વસુહુમે’ કતરઃ કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મઃ ‘કયરે કાણ સવ્વસુહુમતરાણ’ કતરઃ કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મતરકઃ પૃથિવ્યપ્કાયિકયોર્મધ્યે કતરઃ કાયઃ સૂક્ષ્મઃ કતરઃ કાયઃ સર્વતઃ સૂક્ષ્મતરક ઇતિમશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આઝકાણ સવ્વસુહુમે’ અપ્કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મઃ ‘આઝકાણ સવ્વસુહુમતરાણ’ અપ્કાયઃ સર્વસૂક્ષ્મતરકઃ પૃથિવ્યપ્કાયિકયોર્મધ્યે અપ્કાય એવ સર્વઃ સૂક્ષ્મતરક ઇતિભાવઃ ૪ । તદેવં પશ્ચસ્થાવરાણાં સૂક્ષ્મત્વં નિરૂપિતમતઃ પરં તેષામેવ વાદરાણાં વાદરત્વનિરૂપણાયાહ—‘અયસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि ।

और तेजस्कायिक इन तीन जीवनिकायों में कौनसा जीवनिकाय सर्व-सूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है उत्तर में प्रभु ने कहा—‘गोयमा ! तेजकाण सव्वसुहमे०’ हे गौतम ! इन तीन जीवनिकायों में तेजस्कायिक ही सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है ३ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘अयस्स णं मंते ! पुढवीकाइयस्स आउक्काइस्स०’ हे भदन्त ! इन पृथि-वीकायिक और अप्कायिक में कौनसा जीवनिकाय सर्वसूक्ष्म और सर्वसूक्ष्मतर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा अउक्काण सव्वसु-हमे०’ हे गौतम ! अप्कायिक ही इन दोनों में से सर्वसूक्ष्म और सूक्ष्मतर है । इस प्रकार से इन पांच स्थावरों में सूक्ष्मता का निरूपण किया अब इन्हीं के भेद रूप वादरों में वादरता का निरूपण किया

કાયિક અને તેજસ્કાયિક આ ત્રણ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સર્વ સૂક્ષ્મતર છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! તેઝકાણ સવ્વસુહુમે०’ હે ગૌતમ આ ત્રણ જીવનિકાયોમાં તેજસ્કાયિક જ સર્વ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર છે. ૩

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અયસ્સ ણં મંતે ! પુઢવી-કાઈયસ્સ આઝકાઈયસ્સ०’ હે ભગવન્ આ પૃથિવિકાયિક અને અપ્કાયિકમાં કયા જીવનિકાય સર્વથી સૂક્ષ્મ અને સર્વ સૂક્ષ્મતર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! આઝકાણ સવ્વસુહુમે०’ હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક જ આ બંનેમાં સર્વ સૂક્ષ્મ છે. અને સૂક્ષ્મતર છે. આ રીતે આ પાંચ સ્થાવ-રામાં સૂક્ષ્મતાનું નિરૂપણ કર્યું હવે તેના જ ભેદ રૂપ બાદરોમાં બાદરપણાનું

‘અયસ્સ ણં મંતે !’ એતસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘પુઢવીકાઇયસ્સ’ પૃથિવીકાયિકસ્ય ‘આઝકાઇયસ્સ’ અપ્કાયિકસ્ય ‘તેઝકાઇયસ્સ’ તેજસ્કાયિકસ્ય ‘વાઝકાઇયસ્સ’ વાયુકાયિકસ્ય ‘વણસ્સઙ્કાઇયસ્સ’ વનસ્પતિકાયિકસ્ય ‘કયરે કાણ સવ્વ-વાયરે’ કતરઃ કાયઃ ણ્ણુ પશ્ચસુ મધ્યે કો જીવનિકાયઃ સર્વવાદરઃ સર્વવાદસ્ત્વં કદાચિત્ અપેક્ષયાપિ સ્યાદત આહ—‘કયરે કાણ સવ્વવાદરતરાણ’ કતરઃ કાયઃ સર્વવાદરતરકઃ સર્વેભ્યોઽતિશયેન વાદર इति સર્વવાદરતરઃ વાદરતર એવ વાદરતરક इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વણસ્સઙ્કાણ સવ્વવાયરે વનસ્પતિકાયઃ સર્વવાદરઃ ણ્ણુ પશ્ચસુ સર્વેભ્યો વાદરઃ વનસ્પતિકાય इत्यर्थઃ ‘વણસ્સઙ્કાણ સવ્વવાયરતરાણ’ વનસ્પતિકાયઃ સર્વવાદરતર इति ૧ । ‘અયસ્સ ણં મંતે !’ એતસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘પુઢવીકાઇયસ્સ અપ્કાઇ-

જાતા હૈ—હસ્યમેં ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ—‘અયસ્સ ણં મંતે ! પુઢ-વીકાઇયસ્સ આઝકાઇયસ્સ તેઝકાઇયસ્સ’ હે મદન્ત ! હન પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક હન પાંચ જીવનિકાયોં મેં કૌનસા જીવનિકાય સર્વથા વાદર હૈ ? સર્વથા વાદરતા અપેક્ષા સે ઓ આ સકતી હૈ—હસલિયે એસા પૂછા હૈ કિ કૌન સા જીવનિકાય સ્વર્વ મેં અતિશયરૂપ સે વાદરતર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ને કહા હૈ—‘ગોયમા ! વણસ્સઙ્કાણ સવ્વ વાયરે’ હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકા-યિક હી હન પાંચ જીવનિકાયોં મેં સર્વ વાદર ઓર સર્વ વાદરતર હૈ । અથ વનસ્પતિકાય કો છોડકર ચાર જીવનિકાયોં મેં સે કૌનસા જીવનિકાય વાદરતર હૈ હસે જાનને કે લિયે ગૌતમ પ્રશ્નુ સે પૂછતે હે—‘પુઢવીકાઇયસ્સ આઝકાઇયસ્સ તેઝકાઇયસ્સ વાઝકાઇયસ્સ’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિક

નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘અયસ્સ ણં મંતે ! પુઢવીકાઇયસ્સ આઝકાઇયસ્સ તેઝકાઇયસ્સ’ હે ભગવન્ આ પૃથિવિકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ પાંચ જીવનિકાયોમાં કયા જીવનિકાય સર્વથા વાદર છે ? સર્વથા વાદર પણ અપેક્ષાથી પણ સંભવી શકે છે, તેથી એવું પૂછેલ છે કે—કયા જીવ-નિકાય સર્વથા અતિશય રૂપે વાદરતર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! વણસ્સઙ્કાણ સવ્વ વાયરે’ હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાય જ આ પાંચ જીવનિકાયોમાં સર્વથા વાદર છે. અને વાદરતર છે. હવે વનસ્પતિ કાયને છોડીને ચાર જીવનિકાયોમાંથી કયા જીવનિકાય વાદરતર છે, તે બાબતે માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુને પૂછે છે કે—‘પુઢવીકાઇયસ્સ આઝકાઇયસ્સ તેઝકાઇયસ્સ વાઝકાઇયસ્સ’ હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુ-

‘યિસ્સ’ તેઝકાઈયસ્સ વાઝકાઈયસ્સ’ પૃથિવીકાયિકસ્ય અપ્પકાયિકસ્ય તેજસ્કાયિકસ્ય વાયુકાયિકસ્ય ‘કયરે કાણ’ કતરઃ કાયઃ કઃ કાયઃ ‘સવ્વવાયરે’ સર્વવાદરઃ— સર્વેભ્યો વાદર ઇત્યર્થઃ ‘કયરે કાણ સવ્વવાયરતરાણ’ કતરઃ કાયઃ સર્વવાદરતરકઃ સર્વેભ્યોઽતિશયેન વાદરતરકઃ ક ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પુઠ્ઠવીકાઈણ સવ્વવાયરે’ એપુ ચતુર્ણુપૃથિવીકાયઃ સર્વવાદરઃ ‘પુઠ્ઠવીકાઈણ સવ્વવાયરતરાણ’ પૃથિવીકાયઃ સર્વવાદરતરકઃ એપુ સર્વાતિશાયીવાદરઃ પૃથિવીકાય એવેતિભાવઃ ૨ । ‘એયસ્સ ણં મંતે । ‘એતસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘આઝકાઈયસ્સ’ અપ્પકાયિકસ્ય ‘તેઝકાઈયસ્સ’ તેજસ્કાયિકસ્ય ‘વાઝકાઈયસ્સ’ વાયુકાયિકસ્ય ‘કયરે કાણ સવ્વવાયરે’ એપુ ત્રિપુ કતરઃ કાયઃ સર્વવાદરઃ ‘કયરે કાણ સર્વવાદરતરાણ’ કતરઃ કાયઃ સર્વવાદરતરકઃ એપુ સર્વાપેક્ષયાઽતિવાદરઃ કઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આઝકાણ

અપ્પકાયિક તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક હન ચાર જીવનિકાયાં મેં કૌનસા જીવનિકાય સર્વ સે વાદર ઓર સર્વ સે વાદરતર હૈ? ઉત્તર મેં પ્રમુને કહા—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પુઠ્ઠવીકાઈયસ્સ’ હન ચાર જીવનિકાયાં કે વીચ મેં પૃથિવીકાય હી સર્વ સે વાદર હૈ ઓર પૃથિવીકાય હી સર્વ સે અધિક વાદરતર હૈ ૨ અથ પૃથિવીકાય કો છોડકર ગૌતમ ત્રીન જીવનિકાયાં મેં સર્વ વાદરતા ઓર સર્વ વાદરતરતા જાનને કે લિયે પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ ‘આઝકાઈયસ્સ તેઝકાઈયસ્સ’ હે મદન્ત અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક હન ત્રીન જીવનિકાયાં મેં કૌનસા નિકાય સર્વ વાદર ઓર વાદરતર હૈ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! આઝકાણ સવ્વ-

કાયિક આ ચાર જીવનિકાયામાં કયા જીવનિકાય સર્વથી વાદરતર છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઠ્ઠવીકાઈયસ્સ’ આ ચાર જીવનિકાયામાં પૃથ્વીકાયિક જ બધાથી વાદર છે. અને પૃથ્વીકાયિક જ સૌથી અધિક વાદરતર છે. હવે પૃથ્વીકાયિકને છોડીને ગૌતમ સ્વામી ત્રણ જીવનિકાયાંમાં સર્વ વાદરપણુ બાજુવા માટે પ્રમુને એવું પૂછે છે કે—‘આઝકાઈયસ્સ તેઝકાઈયસ્સ’ હે ભગવન અપ્પકાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક આ ત્રણ જીવનિકાયાંમાં કયા જીવનિકાય સર્વ વાદર અને વાદરતર છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ આઝકાણ સવ્વ વાયરે’ હે ગૌતમ ! આ ત્રણ જીવન-

સંવવાયરે' અપ્કાયઃ સર્વવાદરઃ 'આઉકાઈ સંવવાયરતરાઈ' અપ્કાયઃ સર્વવાદર-
તરકઃ એષુ ત્રિષુ સર્વથા વાદરત્વમપ્કાયસ્યૈવ ઇતિ ભગવત્ ઉત્તરમિતિ ૩ । 'એયસ્સ-
ણં મંતે !' એતસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! 'તેઝકાઈયસ્સ વાઉકાઈયસ્સ' તેજસ્કાયિકસ્ય
વાયુકાયિકસ્ય મધ્યે 'કયરે કાઈ સંવવાયરે' એતયોર્દ્વયોર્મધ્યે કતરઃ કાયઃ સર્વ-
વાદરઃ 'કયરે કાઈ સંવવાયરતરાઈ' કતરઃ કાયઃ સર્વવાદરતરકઃ અત્તયોર્દ્વયો-
ર્મધ્યે સર્વાપેક્ષયા અતિશયિતવાદરસ્તેજસ્કાય એવેતિભાવઃ ૪ । પૂર્વોક્તમેવાર્થ
પ્રકારાન્તરેણ કથયન્નાહ-'કે મહાલણ' ઇત્યાદિ । 'કે મહાલણ ણં મંતે !' કિય-
ન્મહત્ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'પુઢવી સરીરે પન્નત્તે' પૃથિવીશરીરં પ્રજ્ઞસમ્ હે મદન્ત !
પૃથિવીકાયિકસ્ય શરીરં કિયન્મહદિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ ।
'ગોયમા' હે ગૌતમ ! અણંતાણં સુહુમવણસ્સકાઈયાણં' અનન્તાનાં સૂક્ષ્મ-

વાયરે૦' હે ગૌતમ ! હન ત્રીન જીવનિકાયોં મેં અપ્કાયિક હી સવ્વ કી
અપેક્ષા વાદર ઔર અતિશયરૂપ મેં વાદરતર હૈ અર્થાત્ હન ત્રીન
જીવનિકાયોં મેં સર્વથા વાદરતા અપ્કાયિક મેં હી હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હિં-'એયસ્સ ણં મંતે ! તેઝકાઈયસ્સ
વાઉકાઈયસ્સ૦' હે મદન્ત ! તેજસ્કાયિક ઔર વાયુકાયિક હન દો જીવ-
નિકાયોં મેં કૌન સે જીવનિકાય મેં સર્વથા વાદરતા ઔર વાદરતરતા
હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હિં-'ગોયમા૦ !' હે ગૌતમ ! હન દોનોં જીવ-
નિકાયોં કે બીચ મેં સર્વાપેક્ષ અતિશયવાદર તેજસ્કાય હી હૈ અથ ગૌતમ
હસી વાત કો પ્રકારાન્તર સે પ્રશ્નુ સે પૂછતે હિં-'કે મહાલણ ણં મંતે !
'પુઢવીસરીરે પન્નત્તે' હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિક કા શરીર કિતના બડા
કહા-ગયાં હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હિં-'અણંતાણં સુહુમવ-

કાયોંમાં અપ્કાયિકોઞ સર્વની અપેક્ષાએ બાદર અને અતિશય રૂપથી બાદરતર
છે, અર્થાત્ આ ત્રણે જીવનિકાયોંમાં સર્વથા બાદરપણું અપ્કાયિકોંમાં જ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે-'એયસ્સ ણં મંતે ! તેઝકાઈયસ્સ
'વાઉકાઈયસ્સ' હે ભગવન્ તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક આ બે જીવનિકાયોંમાં
કયા જીવનિકાયમાં સર્વથી બાદરતરપણું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે
છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! આ રૂપેજ બન્ને જીવનિકાયોંમાં સર્વની
અપેક્ષાથી અત્યંત બાદર તેજસ્કાયિક જ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી આજ વાતને પ્રકારાન્તરથી પ્રશ્નુને પૂછે છે કે--
'કે મહાલણ ણં મંતે ! પુઢવી સરીરે પન્નત્તે' હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિકનું શરીર
કેટલું વિશાળ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-'અણંતાણં

વનસ્પતિકાયાિકાનાં જીવાનામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે સુદ્ધમવાયુસરીરે' તદેકં સૂક્ષ્મવાયુશરીરં ભવતિ 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમવાડસરીરાણં' અસંખ્યેયાનાં સૂક્ષ્મવાયુશરીરાણાં વાયુરેવ શરીરં યેષાં તે વાયુશરીરાઃ સૂક્ષ્માશ્વતે વાયુશરીરાશ્ચેતિ સૂક્ષ્મવાયુશરીરાઃ તેષાં સૂક્ષ્મવાયુશરીરાણામ્ અસંખ્યેયાનાં સૂક્ષ્મવાયુકાયાિકાનામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે સુદ્ધમે તેડસરીરે' તદેકં સૂક્ષ્મં તેજઃશરીરમ્ 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમતેડકાયસરીરાણં' અસંખ્યેયાનાં સૂક્ષ્મતેજસ્કાયશરીરાણામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે સુદ્ધમે આડસરીરે' તદેકં સૂક્ષ્માપ્સરીરમ્ 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમ આડકાહ્યસરીરાણં' અસંખ્યેયાનાં સૂક્ષ્માપ્કાયિકશરીરાણામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવ-

ણસ્સહકાહ્યાણં' હે ગૌતમ ! અનન્ત સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકોં કે જિતને શરીર હોતે હૈં । 'સે એગે સુદ્ધમવાડસરીરે' ઉતના શરીર એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયાિક જીવ કા હોતા હૈં તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ અનન્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકોં કે અસંખ્યાત શરીર કોં એકત્રિત કરને પર જો સમુદાય રૂપ નેં શરીર કા પ્રમાણ હોતા હૈં ઉતના પ્રમાણ એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયાિક જીવ કે શરીર કા હોતા હૈં એસા હી કથન આગે મી જાનના ચાહિયે । 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમ વાડસરીરાણં' અસંખ્યાત સૂક્ષ્મવાયુકાયાિકોં કે જિતને શરીર હૈં—'સે એગે સુદ્ધમે તેડસરીરે' ઉતના એક શરીર સૂક્ષ્મ એક તેજસ્કાયાિક જીવ કા હોતા હૈં 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમ તેડકાય સરીરાણં' હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયાિક જીવોં કે જિતને શરીર હોતે હૈં 'સે એગે સુદ્ધમે આડસરીરે' ઉતના એક શરીર એક

સુદ્ધમવણસ્સહકાહ્યાણં' હે ગૌતમ ! અનન્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકેના જેટલા શરીર હોય છે. 'સે એગે સુદ્ધમવાડસરીરે' એટલા શરીર એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયાિકેના હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અનન્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકેના શરીરોને એકઠા કરવાથી સમુદાય રૂપથી શરીરોનું જે પ્રમાણ થાય છે, એટલું જ પ્રમાણ એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયાિક જીવના શરીરનું થાય છે. એજ પ્રમાણનું કથન આગળ પણ સમજ લેવું. 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમ વાડસરીરાણં' અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયાિકેના જેટલા શરીર હોય છે, 'સે એગે સુદ્ધમે તેડસરીરે' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયાિક જીવનું હોય છે. 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમ તેડકાયસરીરાણં' એજ રીતે અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયાિક જીવોના જેટલા શરીર હોય છે, 'સે એગે સુદ્ધમે આડસરીરે' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવનું હોય છે. 'અસંખેજ્જાણં સુદ્ધમઆડકાહ્યસરીરાણં'

ત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે સુદુમે પુઢવી સરીરે' તદેકં સૂક્ષ્મં પૃથિવી શરીરમ્ 'અસં-
 સ્વેજ્જાણં સુદુમપુઢવીકાઈયસરીરાણં' અસંસ્વેયાનાં સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકશરીરાણામ્
 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે વાદરવાડસરીરે' તદેકં વાદર-
 વાયુશરીરમ્ 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદરવાડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાનાં વાદરવાયુકાયિકાનાં
 જીવાનામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે વાદરતેડસરીરે' તદેકં
 વાદરતેજઃ શરીરમ્ 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદરતેડકાઈયાણં જાવહ્યા સરીરા' અસંસ્વેયાનાં
 વાદરતેજસ્કાયિકાનાં જીવાનામ્ 'જાવહ્યા સરીરા' યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે
 એગે વાદર આડ સરીરે' તદેકં વાદરાપ્ શરીરમ્ 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદરઆડકાઈયાણં
 જાવહ્યા સરીરા' અસંસ્વેયાનાં વાદરાપ્કાયિકાનાં યાવત્કાનિ શરીરાણિ 'સે એગે

સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવ કા હોતા હૈ । અસંસ્વેજ્જાણં સુદુમ 'આડકાઈય-
 સરીરાણં' અસંસ્વેયાત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવોં કે જિતને શરીર હોતે
 હૈ 'સે એગે સુદુમે પુઢવી સરીરે' ઉતના એક શરીર એક સૂક્ષ્મ પૃથિવી-
 કાયિક કા હોતા હૈ । 'અસંસ્વેજ્જાણં સુદુમપુઢવીકાઈયસરીરાણં' અસંસ્વેયાત સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવોં કે જિતને શરીર હોતે હૈ 'સે એગે
 વાદરવાડસરીરે' ઉતના એક શરીર એક વાદરવાયુકાયિક જીવ કા હોતા
 હૈ 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદરવાડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાત વાદરવાયુકાયિકોં કે
 જિતને શરીર હોતે હૈ ઉતના એક શરીર વાદર તેજસ્કાયિક એક જીવ
 કા હોતા હૈ । 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદર તેડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાત વાદર તેજ-
 સ્કાયિક જીવોં કે જિતને શરીર હોતે હૈ 'સે એગે વાદરઆડસરીરે'
 ઉતના એક શરીર એક વાદર અપ્કાયિક કા હોતા હૈ 'અસંસ્વેજ્જાણં
 વાદર આડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાત વાદર અપ્કાયિક જીવોં કે જિતને

અસંસ્વેયાત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીર હોય છે, 'સે એગે સુદુમે
 પુઢવીસરીરે' તેટલું એક શરીર એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું હોય છે. 'અસં-
 સ્વેજ્જાણં સુદુમ પુઢવીકાઈયસરીરાણં' અસંસ્વેયાત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોના
 જેટલા શરીર હોય છે, 'સે એગે વાદરવાડસરીરે' તેટલું એક શરીર એક
 વાદર વાયુકાયિક જીવનું હોય છે. 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદરવાડકાઈયાણં' અસં-
 સ્વેયાત વાદર વાયુકાયિકોના જેટલા શરીર હોય છે, તેટલું એક શરીર વાદર
 તેજસ્કાયિક જીવનું હોય છે. 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદર તેડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાત
 વાદર તેજસ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીરો હોય છે, 'સે એગે વાદર આડ-
 સરીરે' તેટલું એક શરીર વાદર અપ્કાયિકનું હોય છે. 'અસંસ્વેજ્જાણં વાદર
 આડકાઈયાણં' અસંસ્વેયાત વાદર અપ્કાયિક જીવોના જેટલા શરીરો હોય

વાદરપુઢવીસરીરે' તદેકં વાદરપૃથિવીશરીરં ભવતીતિ । પ્રકરણાર્થમુપસંહરન્નાહ-
'એ મહાલણં' इति 'ए महालणं गोयमा' एतन्મહત્ સ્વલુ ગૌતમ ! 'પુઢવીસરીરે
પન્નત્તે' પૃથિવીશરીરં પ્રજ્ઞસમ્મુ હે ગૌતમ ! એતાદશં મહત્પ્રમાણકં વાદરપૃથિવીકાયિક
શરીરં ભવતીતિમાવઃ ॥સૂ. ૩॥

પ્રકારાન્તરેણ પૃથિવીકાયિકાનામવગાહના પ્રમાણમાહ-'પુઢવી' इत्यादि

મૂલમ્-પુઢવીકાઇયસ્સ ણં મંતે ! કે મહાલયા સરીરોગાહના
પજ્ઞત્તા ગોયમા ! સે જહાનામણ રત્તો ચાઉરંતચક્કવટ્ઠિસ્સ
વન્નગપેસિયા તરુણી વલવં જુગવં જુવાણી અપ્પાયંકાં વન્નઓ
જાવ નિઉણસિપ્પોવગયા નવરં ચમ્મેટ્ટદુહણમુટ્ઠિયસમાહય-
ણિચિયગત્તકાયા ન મળ્લણ સેસં તંચેવ જાવ નિઉણસિપ્પોવ-
ગયા તિક્કલાણ વઢરામઠ્ઠણ સપ્પહરણીણ તિક્કલેણં વઢરામણં
વટ્ટવિરણ્ણ ણમં મહં પુઢવીકાઇયં જતુગોલાસમાણં ગહાય
પહિસાહરિય પહિસાહરિય પહિસંઘિવિય પહિસંઘિવિય જાવ
ઇણામેવ ત્તિકટ્ટુ ત્તિસત્તલુત્તો ઉપ્પીસેજ્જા તત્થ ણં ગોયમા !
અત્થેગઇયા પુઢવીકાઇયા આલિદ્ધા અત્થેગઇયા પુઢવીકાઇયા નો
આલિદ્ધા અત્થેગઇયા સંઘટ્ઠિયા અત્થેગઇયા નો સંઘટ્ઠિયા અત્થે-
ગઇયા પરિયાવિયા અત્થેગઇયા નો પરિયાવિયા અત્થેગઇયા ઉદ્ધ-
વિયા અત્થેગઇયા નો ઉદ્ધવિયા અત્થેગઇયા પિટ્ટા અત્થેગઇયા

શરીર होते हैं । 'से एगे वादरपुढवीसरीरे' उतना एक शरीर एक
वादर पृथिवीकायिक का होता है 'ए महालणं गोयमा' हे गौतम !
ऐसे बड़े प्रमाणवाला वादर पृथिवीकायिक का शरीर होता है ॥सू. ३॥

‘સે એગે વાદર પુઢવી સરીરે’ તેટલું એક શરીર વાદર પૃથિવકાયિકનું હોય છે.
‘એ મહાલણં ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! આવા મોટા પ્રમાણવાળું વાદર પૃથિવ-
કાયિકનું શરીર હોય છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

नो पिट्ठा पुढवीकाइयस्स णं गोयमा ! ए महालया सरीरोगाहणा-
पन्नत्ता । पुढवीकाइए णं भंते ! अक्कंते समाणे केरिसियं वेदणं
पच्चणुब्भवमाणे विहरइ गोयमा ! से जहानामए कैइपुरिसे
तरुणे बलवं जाव निउणसिप्पोवगए ष्णं पुरिसं जुन्नं जराज-
ज्जरियदेहं जाव दुब्बलं किलंतं जमलपाणिणा मुद्धाणंसि
अभिहणिज्जा से णं गोयमा ! पुरिसे तेणं पुरिसेणं जमल-
पाणिणा मुद्धाणंसि अभिहए समाणे केरिसियं वेदणं पच्चणु-
ब्भवमाणे विहरइ ? अणिट्ठं समणाउसो ? तस्स णं गोयमा !
पुरिसस्स वेदनाहिंतो पुढवीकाइए अक्कंते समाणे एत्तो अणिट्ठ-
तरियं चेव अकंततरियं जाव असणासतरियं चेव वेदणं पच्च-
णुब्भवमाणे विहरइ ? आउकाइए णं भंते ! संघट्टिए समाणे केरि-
सियं वेदणं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ? गोयमा ! जहा पुढवी-
काइए एवंचेव एवं तेउकाइए वि एवं वाउकाइए वि एवं वणस्सइ-
काइए वि विहरइ । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ४॥

एगूणवीसमसए तईओ उहेसो समत्तो

छाया—पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! कियन्महती शरीरावगाहना
मज्ञप्ता । गौतम ! तद्यथानामकम्-राज्ञश्चातुरन्तवक्रवर्तिनो वर्णकपेषिका तरुणी
वल्लवती युगवती युवतिरल्पातंका० वर्णकः यावत् निपुणशिल्पोपगता नवर चर्मैष्ट-
द्रुघणमुष्टिसमाहतनिचितमात्रकाया न क्षण्यते शेषं तदेव यावद् निपुणशिल्पोप-
गता तीक्ष्णायां वज्रमय्यां श्लक्ष्णकरिण्यां तीक्ष्णेन वज्रक्षयेन वर्तकवरेण एकं
महत् पृथिवीकायिकं जतुगोलसमानं गृहीत्वा प्रतिसंहृत्य प्रतिसंहृत्य प्रतिसंक्षिप्य
प्रतिसंक्षिप्य यावत् इमामेवेति कृत्वा त्रिसप्तकृत्वः उत्पिष्यात् तत्र खलु गौतम !
अस्त्येकके पृथिवीकायिका आश्लिष्टाः अस्त्येकके पृथिवीकायिका नो आश्लिष्टाः
अस्त्येकके संघट्टिताः अस्त्येकके नो संघट्टिताः अस्त्येकके परितापिताः, अस्त्ये-

कके नो परितापिताः, अस्त्येकके उपद्राविताः अस्त्येकके नो उपद्राविताः, अस्त्येकके पिष्टाः अस्त्येकके नो पिष्टाः पृथिवीकायिकस्य खलु गौतम ! एतन्महतीशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! आक्रान्तः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? गौतम ! तद्यथानामकः कश्चित्पुरुषः तरुणो बलवान् यावत् निपुणशिल्पोपगतः एकं पुरुषं जीर्णं जराजर्जरितदैहं यावत् दुर्बलं क्लान्तं यमलपाणिना मूर्द्धनि अभिहन्यात् स खलु गौतम ! पुरुषस्तेन पुरुषेण यमलपाणिना मूर्द्धनि अभिहतः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? अनिष्टं श्रमणायुष्मन् ! तस्य खलु गौतम ! पुरुषस्य वेदनाभ्यः पृथिवीकायिक-आक्रान्तः सन् इतोऽनिष्टतरामेव अक्रान्ततरां यावत् अमनआमतरां वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति । अप्कायिकः खलु भदन्त ! संघट्टितः सन् कीदृशीं वेदनां प्रत्यनुभवन् विहरति ? गौतम ! यथा पृथिवीकायिक एवमेव । एवं तेजस्कायिकोऽपि एवं वायुकायिकोऽपि एवं वनस्पतिकायिकोऽपि विहरति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥मू०४॥

एकोनविंशतिशते तृतीयोद्देशकः समाप्तः

टीका—‘पृथ्वीकाइयस्स णं भंते !’ पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! ‘के महालया सरीरोगाहणा’ कियन्महती शरीरावगाहना शरीरस्य पृथिवीजीवसम्बन्धिनः अवगाहना कियती कियत्प्रमाणा ‘पणत्ता’ प्रज्ञप्ता कथितेति अवगाहना-

अब प्रकारान्तर से पृथिवीकायिकों की अवगाहना का प्रमाण सूत्रकार कहते हैं—

‘पृथ्वीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पणत्ता’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है ‘पृथ्वीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पणत्ता’ हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव के शरीर की अवगाहना कितनी बड़ी कही गई है ? इस प्रकार का यह प्रश्न अवगाहना के प्रमाण विषय का है इसके उत्तर में प्रश्न

इसे प्रकारान्तरથી ‘पृथ्वीकायिकानी अवगाहनानु’ प्रमाण सूत्रकार कहे છે.—‘पृथ्वीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा गौतमस्वामीजीने प्रश्नसे ‘पृथ्वी’ पूछा है ‘पृथ्वीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पणत्ता’ हे भगवन् पृथ्वीकायिक जीवना शरीरની अवगाहना કેટલી કહેવામાં આવી છે ? આ રીતે अवगाहनानु’ प्रमाण બહુવા તેના પ્રमाण વિષે આ પ્રश्न गौतम

प्रमाणविषयकः प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से जहानामए’ तत्रयथानामका कश्चित् ‘रन्नो’ राज्ञः ‘चउरंतचक्कवटिस्स’ चातुरन्तचक्रवर्तिनः चतुर्दिगन्ताधिपतेश्चक्रवर्तिनः पेषिका वर्णको नाम गन्धद्रव्यचूर्णविशेषः तस्य पेषणकारिणी दासी भवेदित्यर्थः दास्याः विशेषणानि कथयति—‘तरुणी’ इत्यादि । ‘तरुणी’ तरुणी प्रवर्द्धमानवयाः यस्याः वयः प्रतिदिनं वर्द्धते इत्यंभूताया इत्यर्थः ‘बलवं’ बलवती—शारीरिकसामर्थ्यवती ‘जुगवं’ युगवती सुषमदुष्पमादिविशिष्टकालवती ‘जुवाणी’ युवतिः—युवत्वं प्राप्तेति यावत् ‘अप्पायंका’ अल्पातङ्का—अल्पः अविद्यमानः आतङ्को—रोगो यस्याः सा अल्पातङ्का अत्राल्पशब्दः अभाववाची तेन नीरोमेत्यर्थः ‘वन्नओ’ वर्णकः वर्णनग्रन्थोऽत्र वाच्यः अत्रास्या वर्णनं कर्तव्यमितिभावः कियत्पर्यन्तमेतद्वर्णनं कर्तव्यं तत्राह—‘जाव’ इत्यादि । ‘जाव निउणसिप्पोपगया’ यावत् निपुणशिल्पोपगता किं तत्रत्यं सर्वमेव वर्णनं कर्तव्यं तत्राह—‘नवर’ इत्यादि । ‘नवरं’ अयं विशेषः

कहते हैं—‘गोयमा ! से जहानामए रन्नो चउरंतचक्कवटिस्स०’ हे गौतम ! जैसे कोई एक चारों दिशा के अधिपति चक्रवर्ती राजा की वर्णकपेषिका—गन्धद्रव्यचूर्णविशेष को पीसनेवाली दासी हो जो कि—‘तरुणी०’ युवती हो वृद्ध न हो ‘बलवं’ बलिष्ठ हो शारीरिक शक्ति से युक्त हो ‘जुगवं’ सुषमदुष्पमादिविशिष्ट काल में उत्पन्न हुई हो ‘जुवाणी’ जवान हो—उमरलायक हो ‘अप्पायंका’ निरोग हो यहाँ अल्पशब्द अभाववाचक है ‘वन्नओ’ इस दासी के वर्णन करनेवाला पाठ यहाँ पर कह लेना चाहिये । वर्णन करनेवाला पाठ यहाँ पर कहाँ तक का ग्रहण करना चाहिये तो इसके लिये कहा गया है—‘जाव निउणसिप्पोवगया’ यावत्

स्वामीએ કયો છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ ઠહે છે કે—‘ગોયમા ! સે જહાનામએ રન્નો ચાઉરન્તચક્કવટ્ટિસ્સ૦’ હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ એક ચારે દિશાઓના અધિપતિ ચક્રવર્તિ રાજાની વર્ણકપેષિકા—એટલે કે ગન્ધ દ્રવ્ય ચૂર્ણ વિશેષ ને વાટવાવાળી દાસી હોય કે જે દાસી ‘તરુણી૦’ યુવતી હોય અર્થાત્ વૃદ્ધ ન હોય ‘બલવં’ બલવાન હોય અર્થાત્ શારીરિક શક્તિ સંપન્ન હોય ‘જુગવં’ સુષમ દુષ્પમાદિ વિશેષકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય ‘જુવાણી’ યુવાન હોય અર્થાત્ ઉમર લાયક હોય અપ્પાયંકા’ નિરોગી હોય અહિયાં અલ્પ શબ્દ અભાવ વાચક છે. ‘વન્નઓ’ દાસીના વર્ણન કરવાવાળો પાઠ અહિયાં ઠહેવો જોઈએ આ પાઠ અહિયાં કયા સુધીનો ગ્રહણ કરવો જોઈએ તે માટે ઠહે છે કે—‘જાવ નિઉણસિપ્પોવગયા’ યાવત્ તે નિપુણ શિલ્પોપગત હોય કુશળ

‘ચમ્મેટ્ટદુહણમુદ્વિયસમાહયણિચિયગત્તકાયા ન મળ્ણહ’ ચર્મેષ્ટદ્રુઘણમુષ્ટિકસમા-
 હતનિચિત્તગાત્રકાયા ન મળ્યતે તત્ર ચર્મેષ્ટદ્રુઘણમુષ્ટિકાદિકાનિ વ્યાયામક્રિયા-
 યામુપકારીણિ ઉપકરણાનિ ઇમિઃ સમાહતાનિ વ્યાયામપ્રવૃત્તી અતએવ નિચિતાનિ
 ચ ઘનીભૂતાનિ ગાત્રાણિ અંગાનિ યત્ર સ ચર્મેષ્ટદ્રુઘણમુષ્ટિકસમાહતનિચિત્-
 ગાત્રકાયા, એતદ્ વિશેષણમત્ર ન વક્તવ્યમ્, સ્ત્રિયા એતાદૃશવિશેષણસ્યાસંભ-
 વાત્ ‘સેસં તં ચેવ’ શેવં તદેવ એતદ્વિન્નં યત્ યત્ તત્ર વિશેષણં તત્ સર્વમેવ
 વક્તવ્યં કિયત્પર્યન્તં વિશેષણં વક્તવ્યં તત્રાહ—‘જાવ નિઉણસિપ્પોવગયા’ યાવત્
 નિપુણશિલ્પોપગતા સૂક્ષ્મશિલ્પજ્ઞાનસમ્પન્નેતિ । અત્ર યાવત્પદસંગ્રાહઃ પાઠો યથા—
 ‘થિરગ્ગહત્થે દઢપાણિપાયપાસપિટ્ઠંતરોરુપરિણયા, તલજમલજુગલપરિઘણિભવાહુ
 ઉરસ્સવલસમળ્ણાગયા લંઘણપવળજવળવાયામસમત્થા હેપા દક્ખા પતટ્ઠા

યહ નિપુણ શિલ્પોપગત હો ઉત્પન્ન કલા એ કુશલ હો હસ પાઠ કે
 ખીતર ‘ચમ્મેટ્ટદુહણમુદ્વિયસમાહયણિચિયગત્તકાયા ન મળ્ણહ’ યહ
 પાઠ ખી આયા હૈ, સો યહ પાઠ હસ દાસી કે વર્ણન કરને મેં ગ્રહણ નહીં
 કરના चाहिये क्योंकि स्त्रियों में हस प्रकार के व्यायास क्रिया के
 साधक उपकरणों द्वारा पुष्ट गात्र होने का प्रायः अभाव सा रहा करता
 है। ‘सेसं तं चैव’ हस विशेषण के अतिरिक्त और जो २ विशेषण वहां
 पर हो वे सब यहां पर कह लेना चाहिये और ये सब विशेषण ‘जाव निउ-
 णसिप्पोवगया’ हस पાઠ तक हैं हस विशेषण का अर्थ ऐसा है कि यह
 दासी सूक्ष्म शिल्पज्ञान से संपन्न थी यहां जो यावत्पद आया है उस से हस
 पाठ का यहां संग्रह हुआ है—‘थिरगगहत्थे, दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरु-
 परिणया तलजमलजुगलपरिघणिभवाहू उरस्सवलसमण्णागया लंघण-

હોય અહિ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરવો આ પાઠની અંદર ‘ચમ્મેટ્ટદુહણમુદ્વિય
 સમાહયણિચિયગત્તકાયા ન મળ્ણહ’ આ પ્રમાણેનો પાઠ આવેલ છે તે પાઠ આ
 દાસીના વર્ણનમાં ગૃહણ કરવાનો નથી. કેમ કે સ્ત્રિઓમાં આ રીતના વ્યાયામ
 ક્રિયાના સાધક ઉપકરણોથી શરીરના અવયવો પુષ્ટ કરવાનો અભાવ હોય છે.
 ‘સેસં તં ચેવ’ આ વિશેષણો શિવાયના બીજા જે જે વિશેષણો ત્યાં હોય તે
 તમામ અહિયાં સમાજ લેવા. અને તે વિશેષણો ‘જાવ નિઉણસિપ્પોવગયા’
 આ પાઠ સુધી ગ્રહણ કરવાના છે. આ વિશેષણોનો અર્થ એ પ્રમાણે છે કે
 —આ દાસી સૂક્ષ્મ શિલ્પ જ્ઞાન વાળી હતી. અહિયાં જે યાવત્પદ આવેલ છે,
 તેનાથી નીચે પ્રમાણેનો પાઠ અહિયાં ગ્રહણ કરાવેલો છે. ‘થિરગગહત્થે,
 દઢપાણિપાયપાસપિટ્ઠંતરોરુપરિણયા તલજમલજુગલપરિઘણિભવાહૂ ઉરસ્સ
 વલસમ-

કુસલા મેહાવી નિઝળા' ઇતિ 'થિરગ્ગહસ્તા' સ્થિરાગ્રહસ્તા-સ્થિરઃ કમ્પનરહિતઃ અગ્રહસ્તો યસ્યાઃ સા તથા 'દઢપાણિપાયવાસપિઠંતરોરુપરિણયા' દઢપાણિપાદ-પાર્શ્વપૃષ્ઠાન્તરોરુપરિણતા તત્ર-પાણી ચ પાદૌ ચ પાર્શ્વૌ ચ પૃષ્ઠાન્તરે ચ ઊરુ ચ એતૈરજ્ઞૈર્દૈઃ પરિણતા પરિણામં પ્રાપ્તા દઢપાણિપાદાદિસંપન્ના, સર્વાવયવૈરત્પુ-ત્કૃષ્ટસંહનનવતીત્યર્થઃ 'તલજમલજુયલપરિઘણિમવાહૂ' તલયમલજુગલપરિઘણિમ-વાહૂ તત્ર તલસ્ય-તાલવૃક્ષસ્ય યદ્ યમલં સમશ્રેણીકં યુગલં-દ્વયં, પરિઘઃ કપા-ટાર્ગલા ચ, એતન્નિમૌ એતત્સદૃશી દીર્ઘસરલપીનત્વાદિના વાહૂ યસ્યાઃ સા તથા 'ઉરસ્સવલસમન્વાગયા' ઔરસ્સવલસમન્વાગતા-ઔરસ્યં સહજ યદ્ બલં તેન સમન્વાગતા યુક્તા આન્તરોત્સાહવીર્યવતીત્યર્થઃ 'લંઘણપવણજવણવાયામસમત્યા' લંઘનપ્લવનજવનવ્યાયામસમર્થાઃ, તત્ર લઢ્ઢનં કૂર્દનમ્, પ્લવનં વાહુભ્યાં નઘાસ્તર-ણમ્, જવનં વેગેન ધાવનમ્ એતદ્રૂપો વ્યાયામસ્તત્ર સમર્થા લઢ્ઢનાદિ સામર્થ્યસંપન્ના इत्यર્થઃ 'છેયા' છેલ્લા-પ્રયોગજ્ઞા, 'દક્ષા' દક્ષા-શીઘ્રકારિણી 'પત્તટ્ટા' પ્રાપ્તાર્થા

પવણજવણવાયામસમત્યા છેયા દક્ષા પત્તટ્ટા કુસલા મેહાવી નિઝળા' હસેસે યહ જાના જાતા હૈ કિ યહ દાસી ઔર આં હન વિશેષણો'વાલી હો અર્થાત્ હસકા અગ્રહસ્ત કમ્પન ક્રિયા સે રહિત હો મજબૂત કર ચરણ આદિ સે સંપન્ન હો સર્વ અવયવોં દ્વારા અતિ ઉત્કૃષ્ટ શરીરવાલી હો-સમ-શ્રેણિવાલે દો તાલ વૃક્ષોં કે જૈસે એવં કપાટ કી અર્ગલા જૈસે દીર્ઘ સરલ પુષ્ટ જિસકે દોનોં વાહુ હોં સ્વાભાવિક બલ સે જો યુક્ત હો અર્થાત્ આન્તર ઉત્સાહ એવં વીર્યવાલી હો લાંઘને મેં દૌડને મેં વેગસે ચલને મેં ઔર વ્યાયામ કરને મેં જો સમર્થ હો લઢ્ઢન શબ્દ કા અર્થ કૂદના હૈ, પ્લવન શબ્દ કા અર્થ નદી આદિ કા તૈરના હૈ જવન શબ્દ કા અર્થ વેગ સે

ળાગયા લંઘણપવણજવણવાયામસમત્યા છેયા દક્ષા, પત્તટ્ટા કુસલા મેહાવી નિઝળા' આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આ દાસીનો અગ્રહસ્ત કંપન વિનાનો હોય અર્થાત્ કંપનો ન હોય, હાથ પગ વિગેરે અવયવો જેના મજબૂત હોય, જેના શરીરના બધા જ અવયવો ઘણા ઉત્કૃષ્ટ-અર્થાત્ ઉત્તમ હોય, જેના બંને હાથ સમાન ઉંચાંધવાળા એ તાડ વૃક્ષ જેવા લાંબા અને કમાડની સાંકળ જેવા સરલ અને પુષ્ટ હોય જે સ્વાભાવિક બળવાળા હોય અર્થાત્ આંતરિક ઉત્સાહ અને શક્તિવાળી હોય લાંઘવામાં, દોડવામાં ઉતાવળથી ચાલવામાં અને કસરત કરવામાં જે સમર્થ હોય, લંઘન શબ્દનો અર્થ કૂદવું એ પ્રમાણે છે. પ્લવન શબ્દનો અર્થ નદી વિગેરેમાં તરવું એ પ્રમાણે છે. 'જવન' શબ્દનો અર્થ વેગથી દોડવું એ

સ્વકર્મજ્ઞા, 'કુસલા' કુશલા આસોચ્યકાર્યકારિણી 'મેહાવી' મેઘાવિની સકૃચ્છ-
તદૃષ્ટકર્મપરિજ્ઞાનવતી 'નિઝળા' નિપુણા ઉપાયારમ્ભકારિણી इति (ભગ. શ. ૧૬
ઉ. ૪) 'તિક્ષ્ણા' તિક્ષ્ણાયાં કઠોરાયામ્ 'વહરામર્ણ' વજ્રમય્યાં વજ્રવત્ કઠિ-
નાયામિત્યર્થઃ 'સળ્હકરણી' શ્લક્ષ્ણકરણી સૂક્ષ્મચૂર્ણકારિણી પેષણશિલા
તસ્યામ્ 'તિક્ષ્ણે' તીક્ષ્ણેન 'વહરામર્ણ' વજ્રમયેન વજ્રવત્ કઠોરેણ 'વટ્ઠવરણ'ં
વર્તકવરકેન પ્રધાનલોષ્ટકેન ગોલાકારપેષણપ્રસ્તરેણ 'લોઢા' इति લોકપ્રસિ-
દ્ધેન 'ર્ણ'ં મહં પુઢવીકાઙ્યં' એકં મહત્ પૃથિવીકાયિકમ્ 'જતુ ગોલાસમાણં, જતુ
ગોલસમાનમ્ ડિંમરૂપક્રીડનકં જતુગોલક્રમમાણં નાતિમહત્ તત્ 'મહાય'
ગૃહીત્વા 'પડિસાહરિય પડિસાહરિય' પ્રતિસંદ્ધત્ય પ્રતિસંદ્ધત્ય 'પડિસંસ્થિવિય પડિ-

દૌડના હૈં' इस रूप व्याख्यान में जो दक्ष हो 'छेका' प्रयोगज्ञ हो 'दक्खा'
शीघ्रता से प्रत्येक कार्य करनेवाली हो 'पत्तट्ठा' अपने काम को जानने-
वाली हो 'कुसला' काम करनेवाली हो 'मेहावी' एकवार में ही सुने गये
अथवा देखे गये काम को जाननेवाली हो 'निज्जला' निपुण हो-उपाया-
रम्भकारिणी हो (भग० श० १६ उ० ४) ऐसी वह दासी 'तिक्खाए'
तीक्ष्ण-कठोर 'वहरामर्ण' वज्रमय 'सण्हकरणीए' सूक्ष्म चूर्णकरनेवाली
शिला के ऊपर 'तिक्खेण वहरामर्ण' तीक्ष्ण वज्रमय कठोर वज्र के जैसी
कठिन 'वट्ठवरण' गोल आकारवाली लोढ़ी से पीसे, क्या पीसे तो कहते
हैं-'एगं महं पुढवीकाङ्गं जतुगोलासमाणं' लाख के गोला जैसे पृथिवी-
कायिक को पीसे पीसते समय वह शिला पर और लोढ़ी पर चिपक गये
उस पृथिवीकायिक को 'पडिसाहरिय २' बार २ छुड़ावे और छुड़ाकर

પ્રમાણે છે. આવા પ્રકારના વ્યાખ્યાનમાં જે કુશળ હોય 'છેકા' પ્રયોગજ્ઞ
જાણવાવાળી હોય 'દક્ખા' શીઘ્રતાથી દરેક કાર્ય કરવાવાળી હોય 'પત્તટ્ઠા' ખેતાના
કાર્યને જાણવાવાળી હોય 'કુસલા' કુશળતાથી કામ કરવાવાળી હોય 'મેહાવી'
એક જ વાર સાંભળેલા અથવા જોયેલા કામને જાણનારી હોય 'નિઝળા' નિપુણ
હોય-ઉપાયનો આરંભ કરનારી હોય (ભ. શ. ૧૬ ઉ. ૪) એવી આ દાસી.
'તિક્ષ્ણા' તીક્ષ્ણ કઠોર 'વહરામર્ણ' વજ્રમય 'સળ્હ કરણી' સૂક્ષ્મ જીલુ ચૂર્ણ
કરવાવાળી શિલા-પથર ઉપર તિક્ષ્ણે વહરામર્ણ તીક્ષ્ણ વજ્રમય કઠોર-
અર્થાત્ વજ્ર જેવા કઠણ 'વટ્ઠવરણ' ગોળ આકારના ઉપરવટણથી વાટે. શું
વાટે તેને માટે કહે છે કે—'ર્ણ'ં મહં પુઢવીકાઙ્યં જતુગોલાસમાણં' લાખના
ગોળા જેવા પૃથ્વીકાયિકને વાટે-અને વાટતી વખતે તે શિલા પર અને ઉપર
વટણ પર ચોટી ગયેલા તે પૃથ્વીકાયિકને-'પડિસાહરિય પડિસાહરિય' વારંવાર

સંસ્થિવિધ' પ્રતિસંક્ષિપ્ય પ્રતિસંક્ષિપ્ય અત્ર પ્રતિસંહરણશિલાયાઃ શિલાપુત્રકાચ્ચ સંહૃત્ય એકીકરણં પ્રતિસંક્ષેપણં તુ શિલાપૃષ્ઠાત્ પતતો દ્રવ્યસ્ય સંરક્ષણમિતિ 'જાવ-
 ણામેવ ત્તિકદુ' યાવત્ હદમેવ હતિકૃત્વા-શિલાપૃષ્ઠે કિશ્ચિત્ દ્રવ્યં દત્વા ઘર્ષયેત્
 તત્ર પતતોઽંશસ્ય એકત્રીકૃત્ય પુનઃ શિલાપૃષ્ઠે સંસ્થાપ્ય એનમહ ણ્ઠિત્યેવ ઘર્ષ-
 યિષ્યામિ ઇતિ કૃત્વા 'તિ સત્ત્વત્તો ઉપ્પીસેજ્જા' ત્રિસપ્તકૃત્વઃ એકવિંશતિવારમિ-
 ત્યર્થઃ ઉત્પેષયેત્-ચૂરયેત્ 'તત્થ ણં' તત્ર સ્વલુ 'અત્યેગહ્યા પુઢવીકાહ્યા આલિદ્ધા
 અત્યેગહ્યા પુઢવીકાહ્યા નો આલિદ્ધા' અસ્ત્યેકકે પૃથિવીકાયાિકાઃ આશ્લિષ્ઠાઃ
 શિલાયાં શિલાપુત્રકે વા સંલગ્નાઃ, અસ્ત્યેકકે પૃથિવીકાયાિકા નો આશ્લિષ્ઠાઃ ન
 સંલગ્ના 'અત્યેગહ્યા સંઘટ્ટિયા' અસ્ત્યેકકે સંઘટ્ટિતાઃ 'અત્યેગહ્યા નો સંઘટ્ટિયા'
 અસ્ત્યેકકે નો સંઘટ્ટિતાઃ તત્ર કેવન પૃથિવીકાયાિકાઃ શિલયા શિલાપુત્રકેણ સહ
 સ્પૃષ્ઠા એવ બ્રવન્તીત્યર્થઃ 'અત્યેગહ્યા પરિયાવિયા' અસ્ત્યેકકે પરિતાપિતાઃ 'અત્યે
 ગહ્યા નો પરિયાવિયા' અસ્ત્યેકકે નો પરિતાપિતાઃ કેવાંચિત્ સંઘૃગ્યમાણાનાં

ઉસે 'પઢિસંઘવિધ ૨' વાર ૨ હી ઉસ શિલા પર એકત્રિત કરતી જાવે
 હસ પ્રકાર સે કરતે: ૨ વહ ઉસે 'ત્તિસત્ત્વત્તો ઉપ્પીસેજ્જા' ૨૧ વાર પીસે
 પીસતે સમય વહ અપને મન મેં એસા ઉત્સાહ રચે કિ મેં હસે અમ્મી
 દેખતે ૨ પીસ ડાલતી હું' હસ પ્રકાર સે ઉસ પૃથિવીકાયાિકા કે ચૂર્ણ કરને
 મેં લગી હુહ વહ ઢાસી હે ગૌતમ! ઉસ પૃથિવીકાયાિકા કો પૂર્ણરૂપ સે નહીં
 પીસ સકતી હૈ ક્યોંકિ 'અત્યેગહ્યા૦' ઉસમેં પૃથિવીકાયાિકા કિતનેક
 એસે હૈં જો ઉસ શિલા મેં ઓર લોઢી મેં લગ હી નહીં પાયે હૈં કિતનેક
 હી લગ પાયે હૈં તથા કિતનેક એસે હૈં જો ઉસ શિલા સે એવં લોઢી સે
 ઘિસ હી નહીં પાયે હૈં તથા કિતનેક પૃથિવીકાયાિકા એસે હૈં ઘિસે જાને

ઉખેડે અને તે પ્રમાણે ઉખેડીને 'પઢિસંઘવિધ પઢિસંઘવિધ' વારંવાર તે શિલા
 પર એકઠા કરતી જાય આ રીતે કરતાં કરતાં તે તેને 'ત્તિસત્ત્વત્તોઉપ્પીસેજ્જા'
 એકવીસ વાર વાટે અને વાટતી વખતે તે પોતાના મનમાં એવો ઉત્સાહ રાખે
 કે-હું' આને હમણાં જ જોતજોતામાં વાટી નાણું છું. આ રીતે તે પૃથ્વી-
 કાયાિકને ચૂર્ણ કરવામાં લાગેલી તે દાસી હે ગૌતમ તે પૃથ્વીકાયાિકને પૂર્ણ
 રૂપથી વાટી શકતી નથી કેમ કે-'અત્યેગહ્યા૦' તેમાં કેટલાક પૃથ્વીકાયાિકો
 એવા હોય છે કે-તે શિલામાં અને ઉપરવટણામાં લાગ્યા જ નથી હોતા.
 અને કેટલાક જ લાગેલા હોય છે. અને કેટલાક એવા હોય છે કે-તે શિલાથી
 અથવા ઉપરવટણાથી ઘસાયા જ હોતા નથી તથા કેટલાક પૃથ્વીકાયાિકો એવા
 હોય છે કે-જેને ઘસવા છતાં પણ હુઃખ થતું નથી, તથા કેટલાક એવા હોય

પૃથિવીકાયિકાનાં દુઃખપ્રત્યઘતે કેષાંચિન્નોત્પદ્યતે इत्यर्थः ‘अथेगइया उदविया अथेगइया नो उदविया’ अस्त्येकके उद्राविताः अस्त्येकके नो उद्राविताः—नो मारिताः केषांचित् संघृष्यमाणानां मरणं भवति केषांचिन्न भवतीत्यर्थः ‘अथे-गइया पिट्टा अथेगइया नो पिट्टा’ अस्त्येकके पिष्टाः अस्त्येकके नो पिष्टाः केषांचित् पेपणं भवति केषांचिन्न भवतीत्यर्थः ‘पुढवीकाइए णं गोयमा ‘पृथि-वीकायिकस्य खलु गौतम । ‘ए महालिया शरीरोगाहणा पन्नत्ता’ एतन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता हे गौतम । वज्रमयशिलायां वज्रमयशिलावर्तकेण (शिला पुत्रेण) पृथिवीकायिकस्य यत्नतो बलवत्यादिविशेषणवत्या चक्रवर्तिदास्या संघर्षणे कृतेऽपि केषांचिदेव संघर्षणादिकं भवति नतु सर्वेषाम् अतः पृथिवीका-यिकजीवस्य शरीरावगाहनाऽतिसूक्ष्मेति जानीहि इति प्रकरणार्थः ‘पुढवीकाइए णं भंते !’ पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! ‘अक्कंते समाणे’ आक्रान्तः सन् ‘केरि-सियं वेयणं’ कीदृशीं वेदनाम् ‘पच्चणुम्भवमाणे’ प्रत्यनुभवन् ‘विहरइ’ विहरति हे

પર મી દુઃખ નહીં હો પા રહા હૈ, તથા કિતનેક એસે હૈં જો મરે હી નહીં તથા કિતનેક એસે હૈં જો પિમે હી નહીં હૈં હસ સે હે ગૌતમ ! અવ તુમ સમઘ્ન સક્રતે હો કિ પૃથિવીકાયિક કી અવગાહના કિતની સૂક્ષ્મ હૈ તાત્પર્યકહને કા યહ હૈ કિ વજ્રમય શિલા પર વજ્રમય લોઢી સે થડી સાવધાની કે સાથ બલવતી આદિ વિશેષણોવાલી ચક્રવર્તી કી દાસી કે દ્વારા પીસે જાને પર મી કિતનેક હી પૃથિવીકાયિકોં કા સંઘર્ષણ આદિ હોતા હૈ સબ કા નહીં હોતા હૈ હસ કારણ પૃથિવીકાયિક જીવ કી શરીરાવગાહના અતિ સૂક્ષ્મ હૈ એસા હે ગૌતમ ! તુમ જાનો । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘પુઢવીકાઈએ ણં મંતે ! અક્કંતે સમાણે કેરિસિયં વેયણં પચ્ચણુમ્ભવમાણે વિહરઈ’ હે ભદન્ત પૃથિવીકા યિક જીવ જબ આક્રાન્ત હોતા હૈ તબ વહ કૈસી વેદના કા અનુભવ કરતા

છે કે જેઓ મરતા જ નથી. તથા કેટલાક એવા હોય છે કે જે વટાયા જ હોતા નથી. તેથી હે ગૌતમ ! હવે તમે સમજી શકો તેમ છે કે—પૃથિવ-કાયિકની અવગાહના કેટલી સૂક્ષ્મ છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—વજ્રમય શિલા પર વજ્રમય ઉપર વટણાથી ઘણી જ સાવધાની પૂર્વક બલવતી વિગેરે વિશેષણોવાળી ચક્રવર્તિ રાજાની દાસી દ્વારા વાટવાં છતાં પણ કેટલાક પૃથિવ-કાયિકો જ ઘસાય છે. ઉપમર્દિત થાય છે. બધા નહી. એ કારણથી પૃથિવ કાયિક જીવની શિરાવગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, તેમ હે ગૌતમ તમે જાણો.

હવે ગૌતમ સ્વામી પૃથિવકાયિકની વેદના બાબત જાણવા પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—પુઢવીકાઈએ ણં મંતે ! અક્કંતે સમાણે કેરિસિયં વેયણં પચ્ચણુમ્ભવમાણે

મદન્ત ! યોડ્યં પૃથિવીકાયિકો જીવઃ શિલાપટ્ટકાદૌ શિલાપુત્રકાદિના સંવૃષ્ય-
માણઃ કીદૃશીં વેદનામ્ અનુભવતિ ? ક્ષિમાકારકં દુઃખં તસ્ય જાયતે ? इति
પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહાનામણ કેહ-
પુરિસે’ તથથાનામકો કઠિવત્ પુરુષઃ ‘તરુણે બલવં જાવ નિઉણસિપ્પોવગણ’
તરુણો બલવાન્ યાવત્ નિપુણશિલ્પોપગતઃ તત્ર તરુણઃ પ્રવર્દ્ધમાનવયાઃ બલવાન્
સામર્થ્યવાન્ યાવત્પદેન ‘જુગવં જુવાણે’ इत्यादि વિશેષણાનાં સંગ્રહો ભવતિ તત્ર
‘જુગવં’ યુગવાન્ ‘સુષમદુષ્પમાદિવિશિષ્ટકાલવાન્ ‘જુવાણે’ યુવા-યુવાવસ્થાં
માસ इत्यर्थः ‘અપ્પાયંકે થિરગ્ગહસ્થે દઢપાણિપાયપાસપિટ્ઠંતરોરુપરિણે ચમ્મે-
દ્દુદ્ધણમુટ્ઠિયસમાહયનિચિયગત્તકાણે’ અલ્પાતઙ્ક્રુઃ સ્થિરાગ્રહસ્તઃ દઢપાણિપાદ-
પાર્શ્વપૃષ્ઠાન્તરોરુપરિણતઃ ચર્મેષ્ટદ્રુઘણમુષ્ટિકસમાહત્તનિચિત્તગાત્રકાયઃ इत्यादि

હૈ ? પૂછને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જવ પૃથિવીકાયિક શિલાપટ્ટક આદિ
ઉપર લોઢી વગૈરહ સે પીસા યા રગડા જાતા હૈ, તવ વહ કૈસી વેદના કા
અનુભવ કરતા હૈ ? કિસ પ્રકાર કા દુઃખ ઉસે હોતા હૈ ? इस प्रश्न के
उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! से जहानामण केह पुरिसे’ हे गौतम !
जैसे कोई अविज्ञातनामा पुरुष हो और ‘तरुणे बलवं जाव निउण-
सिप्पोवगण’ तरुण प्रवर्द्धमानवय वाला हो, बलवाला हो, शक्तिशाली हो
यावत्पद के अनुसार वह ‘जुगवं’ सुषमदुष्पमादिकालवाला हो ‘जुवाणे’
युवावस्थावाला हो ‘अल्पायंके’ अल्पातङ्कुरवाला हो रोगरहित हो स्थिर
अग्रहस्तवाला हो, दृढ हाथ, पग, पार्श्व, पृष्ठान्तर आदिवाला व्यायाम
क्रिया में उपकारक चर्मेष्ट, द्रुघण, मौष्टिक आदि उपकरणों से जिस

વિહરહ’ હે ભગવન્ પૃથિવિકાયિક જીવ જ્યારે આકાંત થાય છે, ત્યારે તે કેવી
વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? પૂછવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે—જ્યારે પૃથિવિકાયિક
જીવને શિલા આદિ ઉપર ઉપરવટણા વિગેરેથી વાટવામાં અથવા રગડવામાં
આવે છે, ત્યારે તે કેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? અને તેને કેવા પ્રકારનું
દુઃખ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! સે જહાનામણ
કેહપુરિસે’ હે ગૌતમ ! જેમ કેાઇ યથા નામવાળો પુરુષ હોય અને ‘તરુણે બલવં
જાવ નિઉણસિપ્પોવગણ’ તરુણ અને વધતી જતી ઉમ્મરવાળો હોય,
બળવાન્ હોય, શક્તિ સંપન્ન હોય અહિયાં યાવત્ પદથી ‘જુગવં’ સુષમદુષ્પ-
માદિ કાલમાં જન્મેલો હોય ‘જુવાણે’ યુવાન અવસ્થાવાળો હોય
‘અપ્પાયંકે’ રોગ વિનાનો હોય અને સ્થિર અગ્રહાથવાળો હોય, મજબૂત
હાથ, પગ, પડખાં, પીઠ વાંસાનો ભાગવાળો હોય વ્યાયામ ક્રિયામાં ઉપયોગી

પૂર્વોક્તાનિ દાસીપ્રકરણગૃહીતાનિ સર્વાણિ વિશેષણાનિ સંગ્રાહ્યાણિ ક્રિયત્પર્યન્તં વિશેષણં ગ્રાહ્યં તત્રાહ—‘નિપુણશિલ્પોપગત’ યાવત્ નિપુણશિલ્પોપગતઃ સૂક્ષ્મશિલ્પજ્ઞાન-નિપુણ इत्यर्थः एतादृशविशेषणशिष्टः कश्चित् पुरुषः ‘एगं पुरिसं जुन्नं’ एकं पुरुषं जीर्णम् ‘जराजज्जरियदेहं’ जराजर्जरितदेहम् जरया जर्जरितः—जीर्णतां प्राप्तो देहो यस्य स जराजर्जरितदेहः वार्धक्येन विशीर्णशरीर इत्यर्थः तम् ‘जाव दुब्बलं किलंतं’ यावत् दुर्बलं क्लान्तम् अत्र यावत्पदेन ‘सिद्धिलतयावलितरंगसंपिणद्धगत्तं, पविरलपरिशदितदन्तसेहि उण्हाभिहयं तण्हाभिहयं आउरं झुंझियं पिवासियं’ इति संग्राह्यम् तत्र शिथिलत्वचावलितरङ्गसंपिणद्धगात्रं—शैथिल्यमाप्तया त्व-चया, वलितरङ्गैः शिथिलीभूतचर्मरेखारूपैश्च संपिणद्धं व्याप्तं गात्रं शरीरं यस्य स तथा तम् शिथिलचर्मरेखाश्रेणियुक्तशरीरवन्तमित्यर्थः, प्रविरलपरिशदितदन्त-श्रेणिम्—प्रविरला अनिविडा शिथिला विच्छिन्ना वा क्रियत्पतितत्वेन पृथक् पृथक् भूताः नो तथा परिशदिता शटनधर्ममाप्ता दन्ता यस्यां सा, तथाविधा श्रेणिः दन्तपङ्क्तिर्यस्य स तथा तम् ‘उण्हाभिहयं’ उष्णभिहतम्—औष्ण्यव्याकुलं सूर्य-किरणादिना संतप्तम् ‘तण्हाभिहयं’ तृष्णाभिहतम् अतएव ‘आउरं’ आतुरं मनो-

का शरीर पुष्ट हो गया हो यावत् सूक्ष्म शिल्पज्ञान में निपुण हो, ऐसा वह पुरुष एक ऐसे पुरुष को जो कि ‘जुन्नं’ जीर्ण है ‘जराजज्जरियदेहं’ जरा से जर्जरित देहवाला है ‘जाव दुब्बलं किलंतं’ यावत् दुर्बल है क्लान्त है तथा यावत्पद के अनुसार—‘सिद्धिलतयावलितरंग-संपिणद्धगत्तं’ जिसका शरीर शिथिल हुई त्वचा से और झुर्रियों से व्याप्त हो रहा है कितनेक दांतों के गिर जाने से विरल और शिथिल जिसकी दन्त पंक्ति है साथ में वह जिसकी खड़ी गली हुई हैं। ‘उण्हा-भिहयं’ सूर्य के आतप से जो व्याकुल हो रहा है—‘तण्हाभिहयं’

એવા ચર્મેન્ટ-દુબળુ-મૌઢિક-વિગેરે સાધનોથી જેનું શરીર મજબૂત અને પુષ્ટ થયું હોય યાવત્ સૂક્ષ્મ શિલ્પકળામાં નિપુણ હોય, એવા તે પુરુષ એક એવા પુરુષને કે જે—‘જુન્ન’ છણું હોય,—‘જરાજજ્જરિયદેહ’ ગઠપણથી જર્જરિત શરીરવાળા જાવે દુર્બલ કિલંતં’ યાવત્ દુર્બલ હોય, ક્લાન્ત—થાકેલા હોય, અને યાવત્ પદથી ‘સિદ્ધિલતયાવલિતરંગસંપિણદ્ધગત્તં’ જેનું શરીર ઢીલી થયેલી આમડીની કરચલીયેથી વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું હોય, અને કેટલાક દાંતોના પડવાથી વિરલ અને શિથિલ જેની દંત પંક્તિ હોય અને તે દંતપંક્તિ સડેલી કે ગળેલી હોય, ‘ઉણ્હામિહયં’ સૂર્યના તડકાથી જે વ્યાકુળ થઈ રહ્યો હોય, ‘તણ્હામિહયં’ તરસથી જેનું મન અશાંત થઈ રહ્યું

માલિન્યયુક્તમ્ 'હ્રસ્વિયં' હ્રસ્વિતં મ્લાનં વુશ્ચક્ષિતમ્ एतावदेव न किन्तु
'पिवासियं' पिपासितं पिपासाव्याकुलमिति दुर्बलं शारीरिकबलरहितं
क्लान्तम्-मानसव्यथाव्यथितशरीरमित्यर्थः 'जुगलपाणिना' युगलपाणिना
हस्ताभ्यामित्यर्थः 'मुद्गाणंसि' मुर्द्धनि मस्तके 'अभिहणेज्जा' अभिहन्यात्
यथा कश्चित् युवा पुरुषः सर्वथा शरीरसमृद्धिमान् हस्ताभ्यां कमपि जीर्णादि-
विशेषणविशिष्टं वृद्धं मस्तके ताडयेदित्यर्थः 'से णं गोयमा ! पुरिसे' स खलु
गौतम ! पुरुषः स जराजर्जरितवृद्धशरीर इत्यर्थः 'ते णं पुरिसेणं' तेन पुरुषेण यूना
'जुगलपाणिना' युगलपाणिना 'मुद्गाणंसि अभिहण समणे' मुर्द्धनि अभिहतः सन्
'केरिसयं वेयणं' कीदृशीं वेदनाम् 'पच्चणुव्वभन्नाणे विहरइ' प्रत्यनुभवन् विहरति
बलवता यूना युगलपाणिना मस्तके ताडितो वृद्धपुरुषः कीदृशीं वेदनामनुभवन्नवस्थितो
भवतीति भगवतो वितर्कः गौतम आह-'अणिट्ठं समणाउसो' अनिष्टं भ्रमण !

તૃણા-તૃષા સે જિસ્કા મન અજ્ઞાન્ત બના હુઆ હૈ । 'આઝરં' અતઃપુ જો
ઘવરાયાસા હૈ 'હ્રસ્વિયં' 'હ્રસ્વાલાયાસા હૈ યા વુશ્ચક્ષિત હૈ પ્યાસા હૈ
દુર્બલશારીરિક બલ સે જો રહિત હૈ ક્લાન્ત-માનસિક વ્યથા સે જિસ્કા
શરીર વ્યથિત હૈ 'જમલપાણિના' અપને દોનોં હાથોં સે 'મુદ્ગાણંસિ'
મસ્તક કે ઉપર પ્રહાર કરે અર્થાત્ સર્વ પ્રકાર સે શારીરિક સમૃદ્ધિ-
શાલી યુવાપુરુષ અપને દોનોં હાથોં સે કિસી જીર્ણાદિવિશેષણ
વિશિષ્ટ વૃદ્ધ પુરુષ કો ઉલ્લકે મસ્તક કે ઉપર તાડિત કરે તો 'સે ણં
ગોયમા !' હે ગૌતમ ! વહ જરા સે જર્જરિત હુઆ શરીરવાલા પુરુષ
'તેણં પુરિસેણં' હસ પુરુષ કે દ્વારા મસ્તક પર ચોટ પહુંચાયે જાને પર
'કેરિસયં વેયણં' કિસ પ્રકાર કી વેદના કા અનુભવ કરતા હૈ ? હસ
પ્રકાર સે પ્રભુ કે દ્વારા પૂછે જાને પર ગૌતમને કહ્યાં-'અનિટ્ઠં સમણાઉસો'

હોય 'આઝરં' અને આજ કારણોથી જે ગભરાઇ ગયો હોય 'હ્રસ્વિયં' મુંઝાયેલો
હોય, અર્થાત્ ભૂખ અને તરસથી વ્યાકૂળ, શારીરિક બલ વિનાનો થાકેલો
માનસિક પીડાથી જેનું શરીર પીડાવાળું હોય એવા પુરુષને પૂર્વોક્ત બલવાન
પુરુષ 'જુગલપાણિના' પોતાના બંને હાથોથી 'મુદ્ગાણંસિ' માથા ઉપર
પ્રહાર કરે અર્થાત્ દરેક પ્રકારના શારીરિક બલ વિગેરેથી સમૃદ્ધિવાળો યુવાન
પુરુષ પોતાના બંને હાથોથી કોઇ જીર્ણ શીર્ષ વિગેરે વિશેષણવાળા વૃદ્ધ
પુરુષને તેના માથા પર મારે તો 'સે ણં ગોયમા !' હે ગૌતમ ! તે ગઠપ્રભુથી
જર્જરિત શરીરવાળો પુરુષ 'તેણં પુરિસેણં' તે પુરુષ દ્વારા મસ્તક પર ઘા
મારવામાં આવે ત્યારે 'કેરિસયં વેયણં' કેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? આ
પ્રમાણે પ્રભુ દ્વારા પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું

આયુષ્મન્ ! હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ સ વૃદ્ધોઽનિષ્ઠામપ્રિયાં વેદનામ્ અનુભવતીતિ 'તસ્સ ણં ગોયમા' તસ્ય ચ્છલ્લ ગૌતમ ! 'પુરિસસ્સ' પુરુષસ્ય 'વેયણાહિતો' વેદના-ભ્યઃ 'પુઢવીકાહ્ણ અક્કંતે સમાણે' પૃથિવીકાયિકો જીવ આક્રાન્તઃ સન્ 'એત્તો અણિટ્ઠતરિયં' હતોઽનિષ્ઠતરામ્ 'અક્કંતતરિયં' આક્રાન્તતરામ્ 'જાવ અમણામતરિયં' યાવત્ અમન આમતરામ્ અત્ર યાવત્પદેન અપ્રિયામ્, અમનોજ્ઞામ્-મનસા પ્રાપ્તુમ-યોગ્યામિત્યાદિ વિશેષણાનાં સંગ્રહો ભવતિ 'વેયણં પચ્છણુભવમાણે વિહરહ' વેદનાં પ્રત્યુભવન્ વિહરતિ યથા યુના તાહિતો વૃદ્ધો યાદશીં વેદનામનુભવતિ તતોઽપ્ય-ધિકમકાન્તમમનોજ્ઞમપ્રિયં દુઃખમનુભવન્ પૃથિવીકાયિકો જીવો ઘર્ષણાદિસમયે-ઽવસ્થિતો ભવતિ હે ગૌતમ ! અવર્ણનીયં દુઃખં તસ્ય જાયતે હિતિભાવઃ । 'આહ-કાહ્ણ ણં મંતે !' અપ્પકાયિકઃ ચ્છલ્લ મદન્ત ! 'સંઘટ્ટિણ સમાણે' સંઘટ્ટિતઃ સન્ 'કેરિસયં વેયણં' કીદશીં વેદનાં દુઃખમ્ 'પચ્છણુભવમાણે વિહરહ' પ્રત્યનુભવન્

હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! વહ વૃદ્ધ પુરુષ અનિષ્ઠ અપ્રિય વેદનાનો ભોગતા હૈ 'તસ્સ ણં ગોયમા' હે ગૌતમ । ઉસ 'પુરિસસ્સ' પુરુષ કી 'વેયણાહિતો' વેદના સે ખી અધિક અનિષ્ઠતર યાવત્ અમનઆમતર 'પુઢવીકાહ્ણ અક્કંતે સમાણે' વેદના નો પૃથિવીકાયિક જવ આક્રાન્ત હોતા હૈ તથ ભોગતા હૈ યહાં યાવત્પદ સે 'અપ્રિયામ્ અમનોજ્ઞામ્' હત્યાદિ વિશેષણોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ કિસી ચલવાન્ યુવા કે દ્વારા મસ્તક પર તાહિત હુઆ કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ જૈસી વેદના કા અનુ-ભવ કરતા હૈ ઉસસે ખી અધિક આક્રાન્ત, અમનોજ્ઞ અપ્રિય દુઃખ કા અનુભવન પૃથિવીકાયિક જીવ જવ ઘર્ષણાદિ સે યુક્ત હોતા હૈ તથ કરતા હૈ અર્થાત્ ઉસકો અવર્ણનીય દુઃખ હોતા હૈ । 'આહકાહ્ણ ણં મંતે' । હે

'અણિટ્ઠ સમાણસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તે વૃદ્ધ પુરુષ અનિષ્ઠ-અપ્રિય વેદના ભોગવે છે. 'તસ્સ ણં ગોયમા !' હે ગૌતમ ! તે 'પુરિસસ્સ' પુરુષની 'વેયણાહિતો' અનંતગણી વેદનાથી પણ વધારે અનિષ્ઠતર યાવત્ અમન આમતર 'પુઢવીકાહ્ણ અક્કંતે સમાણે' વેદનાથી પૃથિવિકાયિક બધારે આ આક્રમિત ઉપ-મર્દિત થાય છે ત્યારે ભોગવે છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'અપ્રિયામ્ અમનોજ્ઞામ્' વિગેરે વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઈ બળવાન યુવક દ્વારા માથા પર ઘા કરાયેલો કોઈ વૃદ્ધ પુરુષ જેવી વેદનાનો અનુભવ કરે છે, તેનાથી પણ વધારે આક્રાન્ત, અમનોજ્ઞ અપ્રિય દુઃખનો અનુભવ પૃથિવિકાયિક જીવ બધારે ઘર્ષણ વિગેરે ક્રિયાઓવાળો થાય છે ત્યારે કરે છે. અર્થાત તેને પણ ન કરી શકાય તેવું દુઃખ થાય છે.

વિહરતિ હે ભદન્ત ! યદાઽપ્કાયિકો જીવઃ સંઘૃષ્યતે તદા તસ્ય કીદૃશં દુઃખં જાયતે ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहा पुढवीकाइए एवं चेव’ यथा पृथिवीकायिक एवमेवाऽप्कાયिकोऽपि यथा संघृष्यमाणस्य पृथिवीकायिकजीवस्य दुःखं प्रदर्शितं दुर्बलवृद्धताडनदृष्टान्तेन तथैवाप्कાયिकजीवस्यापि भवतीत्यवगन्तव्यम् ‘एवं तेउकाइए वि’ एवं तेजःकायिकोऽपि संघृष्यमाणो दुःखमनुभवतीति ‘एवं वाउकाइए वि’ एवं वायुकायिकोऽपि संघृष्यमाणो वेदनाम् अनुभवति पृथिवीकायिकजीवदेवेति ‘एवं वणस्सइकाइए वि जाव विहरइ’ एवं वनस्पतिकायिकोऽपि यावत् विहरति तथा च यथा संघृष्यमाणस्य पृथिवीकायिकजीवस्य दुःखं जायते तादृशं च दुःखमनुभवन् पृथिवीकायिको विहरति अवस्थितो भवति तथैव वनस्पतिकायिकोऽपीतिभावः । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! यत् भवता प्रतिपादितं तत् एवमेव इति

भदन्त ! જાણ અપ્કાયિક સંઘટિત હોતા હૈ તવ વહ કૈસે દુઃખ કા અનુભવ કરતા હૈ ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! जहा पुढवीकाइए०’ हे गौतम ! संघटित होने पर पृथिवीकायिक जिस प्रकार के दुःख का अनुभव करता है, जो कि दुर्बलवृद्ध के ताडन दृष्टान्त से प्रकट किया गया है उसी प्रकार से अप्कાયिक जीव दुःखसे आक्रान्त होनेपर दुःख का अनुभव करता है ‘एवं वाउकाइए वि’ इसी प्रकार के दुःखका अनुभव वायुकायिक जीव भी करता है ‘एवं वणस्सइकाइए वि’ इसी प्रकार से वनस्पतिकायिक जीव भी आक्रान्त होने पर दुःख का अनुभव करता है ‘जाव विहरइ’ यावत् गौतमस्वामी ‘सेवं भंते ! २ त्ति औपका

આડકાઈએ જં મંતે !’ હે ભગવન્ જ્યારે અપ્કાયિક જીવ ઉપમર્દિત થાય છે ત્યારે તે કેવા દુઃખનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા જહા પુઢવીકાઈર૦’ હે ગૌતમ ! ઘસવામાં આવેલા પૃથ્વિકાયિકોને જે પ્રમાણે દુઃખનો અનુભવ થાય છે, કે જે દુર્બળ એવા વૃદ્ધપુરુષનાતાડન—મારવાના દૃષ્ટાંતથી ખરાવેલ છે, તેજ રીતે અપ્કાયિક જીવ પણ આકાંત થતાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ‘एवं वाउकाइए वि०’ આજ રીતના દુઃખનો અનુભવ વાયુકાયિક જીવ પણ કરે છે. एवं वणस्सइकाइए वि जाव विहरइ’ એજ રીતે વનસ્પતિકાયિક જીવ પણ આકાંત થાય છે ત્યારે ગૌતમ દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ હે ભગવન્ આપનું આ સઘળું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ આપનું સર્વ કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે દહીને તે

कथयित्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमः संयमेन तपसा आत्मानं भाव-
यन् विहरतीतिभावः ॥सू० ४॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदेभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य- जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यामेकोनविंशतिशतके
तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥१४-३॥

यह कथन सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम भगवान्
को वन्दना और नमस्कार कर संयम और तप से आत्मा को भावित
करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
तीसरा उद्देशक समाप्त ॥ १९-३ ॥

स्वामी भगवान्ने वंदना अने नमस्कार करीने संयम अने तपशी पोताना
आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थया. ॥ सू. ४ ॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आगुणीसभा शतकेना त्रीजे उद्देशक समाप्त ॥१६-३॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते-

पृथिवीकायिकादयो जीवा महावेदना इति तृतीयोद्देशके कथितम्, चतुर्थोद्देशके तु नारकादयो जीवा महावेदनाः इति कथयिष्यन्ते इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य चतुर्थोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-‘सिय भंते !’ इत्यादि ।

मूलम्-सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे १, सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा हंता सिया २, सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ३, सिय भंते ! नेरइया महासवा महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ४, सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ५, सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ६, सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ७, सिय भंते ! नेरइया महासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ८, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ९, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे १०, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ११, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा

महाकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे १२, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे १३, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया महावेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे १४, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे १५, सिय भंते ! नेरइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे १६ ।

एए सोलसभंगा सिय भंते ! असुरकुमारा महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा एवं जाव थणियकुमारा सिय भंते ! पुढवीकाइया महासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा, हंता सिया एवं जाव सिय भंते ! पुढवीकाइया अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा हंता सिया एवं जाव मणुस्सा । वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा असुरकुमारा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० १ ॥

छाया—स्याद् भदन्त ! नैरयिकाः महासत्त्वाः महाक्रियाः महावेदनाः महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥ १ ॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिकाः महासत्त्वाः महाक्रियाः महावेदनाः अल्पनिर्जराः हन्त स्यात् ॥ २ ॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका महासत्त्वा महाक्रियाः अल्पवेदना महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥ ३ ॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका महासत्त्वा महाक्रियाः अल्पवेदना अल्पनिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥ ४ ॥ स्याद् भदन्त ! नैरयिका महासत्त्वा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥ ५ ॥ स्याद् भदन्त !

નૈરયિકા મહાસ્રવા અલ્પક્રિયા મહાવેદના અલ્પનિર્જરાઃ ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૬॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા મહાસ્રવા અલ્પક્રિયા અલ્પવેદના મહાનિર્જરાઃ ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૭॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા મહાસ્રવા અલ્પક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાઃ ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૮॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા મહાવેદના મહાનિર્જરાઃ, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૯॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા મહાવેદના અલ્પનિર્જરાઃ, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૦॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા અલ્પવેદના મહાનિર્જરાઃ, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૧॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાઃ ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૨॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા અલ્પક્રિયા મહાવેદના મહાનિર્જરાઃ, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૩॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા અલ્પક્રિયા મહાવેદના અલ્પનિર્જરાઃ, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૪॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા અલ્પક્રિયા અલ્પવેદના મહાનિર્જરાઃ ગૌતમ નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૫॥ સ્યાદ્ ભદન્ત ! નૈરયિકા અલ્પાસ્રવા અલ્પક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાઃ ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ ॥૧૬॥

एते षोडशभङ्गाः । स्याद् भदन्त ! असुरकुमारा महास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः । एवं चतुर्थो भङ्गो भणितव्यः शेषाः पञ्चदशभङ्गाः प्रतिषेद्धव्याः एवं यावत् स्तनितकुमाराः । स्याद् भदन्त ! पृथिवीकायिका महास्रवाः महाक्रिया महावेदना महानिर्जरा, हन्त स्यात् । एवं यावत् स्याद् भदन्त ! पृथिवीकायिका अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः ? हन्त स्यात् । एवं यावत् मनुष्याः । वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

ટીકા—‘સિય મંતે !’ સ્યાદ્ભદન્ત ! ‘નેરહયા’ નૈરયિકાઃ ‘મહાસ્રવા’ મહા-

चौथे उद्देशे का प्रारंभ—

પૃથિવીકાયિકાદિક જીવ મહાવેદનાવાળે હોતે હૈં એસા તૃતીય ઉદ્દેશે મેં કહા ગયા હૈં અબ હસ પ્રારંભ હોનેવાલે ચતુર્થ ઉદ્દેશે મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ નારકાદિક જીવ મહાવેદનાવાળે હોતે હૈં—

‘સિય મંતે ! નેરહયા મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘સિય મંતે ! નેરહયા મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા’

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પૃથિવીકાયિક જીવ મહાવેદનાવાળા હોય છે, એવું ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આ પ્રારંભ કરવામાં આવતા ચોથા ઉદ્દેશામાં નારકાદિક મહાવેદનાવાળા હોય છે તે પ્રગટ કરવામાં આવશે તેનું પ્રથમ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘સિય મંતે ! નેરહયા મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—સિય મંતે ! નેરહયા મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા’ હે ભગવન્,

સ્રવાઃ પ્રચુરકર્મબન્ધનાત્ 'મહાકિરિયા' મહાક્રિયાઃ કાયિક્વપાદિક્રિયાણાં મહત્વાત્ 'મહાવેયના' મહાવેદનાઃ નારકાણાં વેદનાયાઃ તીવ્રત્વાત્ 'મહાનિર્જરા' મહાનિર્જરાઃ નારકાણાં કર્મક્ષપણબહુત્વાત્ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणद्वे समद्वे' नायमर्थः समर्थः इति प्रथमो भङ्गः ॥१॥ एतेषाम् आस्रवक्रियावेदनानिर्जरारूपाणां चतुर्णां अल्पत्वबहुत्वाभ्यां षोडशभङ्गा भवन्ति तेषु च नारकाणां द्वितीयभङ्गोऽल्पनिर्जरारूपो भगवतोऽनुमतः नारकाणामास्रवादि त्रयस्य महत्त्वात् કર્મનિર્જરાયાશ્ચાલ્પત્વાત્ શેષાણાં પશ્ચદશભજ્ઞાનાં પ્રતિષેધો ભવતિ । શેષ પશ્ચદશભજ્ઞાનાં નૈરયિકેષ્વલાભાત્ । તાનેવ ભજ્ઞાન દર્શયતિ—'સિય મંતે !' इत्यादि । 'सिय मंते !' स्याद् भदन्त ! 'नैरयिया' नैरयिकाः

हे भदन्त ! प्रचुरकर्म के बन्धकर्ता होने से नारक जीव महास्रववाले कायिक आदि क्रियाओं की प्रचुरतावाले होने से महाक्रियावाले, वेदना की अधिक तीव्रतावाले होने से महावेदनावाले तथा कर्मक्षपण की बहुलतावाले होने से महानिर्जरावाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा०' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है यह प्रथम भङ्ग है आस्रव, क्रिया, वेदना और निर्जरा इन चारों के अल्पत्व एवं बहुत्व की अपेक्षा से सोलह भङ्ग होते हैं । इनमें नारकों के द्वितीय भङ्ग जो अल्प निर्जरारूप है वह होता है क्योंकि नारकों में आस्रव आदि तीनों की अधिकता होती है और कर्मों की निर्जरा की अल्पता होती है इस कारण १५ भङ्गों का यहाँ प्रतिषेध कहा गया है कारण के ये शेष १५ भङ्ग नैरयिकों में नहीं पाये जाते हैं । वे १५ भङ्ग इस प्रकार से हैं—इनमें नारकों में पाया जानेवाला यह 'सिय मंते ! नेरइया महास्रवा महाकिरिया

ઘણા કર્મોની બંધ કરનાર હોવાથી નારક જીવ, મહાસ્રવવાળા, કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓની અધિકપણાવાળા હોવાથી મહાક્રિયાવાળા, વેદનાની અધિક તીવ્રતાવાળા હોવાથી મહાવેદનાવાળા, તથા કર્મક્ષપણની બહુલતાવાળા હોવાથી મહાનિર્જરાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરાબર નથી. આ પહેલો ભંગ છે. આસ્રવ, ક્રિયા વેદના, અને નિર્જરા આ ચારેના અલ્પપણા અને બહુપણાની અપેક્ષાએ સોળ ૧૬ ભંગો બને છે. તેમાં બીજો ભંગ જે નિર્જરા રૂપ છે તે નારકોને હોય છે. કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા અને વેદના એ ત્રણેનું અધિકપણું હોય છે. અને કર્મોની નિર્જરાનું અલ્પપણું હોય છે. તેથી બાકીના ૧૫ પંદર ભંગોનો તેમાં નિષેધ કરેલ છે. કારણ કે શેષ ૧૫ પંદર નારકીયોમાં હોતા નથી. તે ૧૫ ભંગો આ પ્રમાણે છે તેમાં નારકોમાં જે બીજો ભંગ કહ્યો છે તે ભંગ આ પ્રમાણે છે.—'સિય મંતે ! નેરइया महास्रवा

‘મહાસત્ત્વા મહાકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ મહાસત્ત્વાઃ મહાક્રિયા મહાવેદના અલ્પનિર્જરાઃ इति प्रश्नः, भगवानाह—‘हंता सिय’ हन्त स्युर्नारका महासत्त्वा महाक्रिया महावेदना अल्पनिर्जराः अयं च द्वितीयो भङ्गो नारकाणां भवतीति भगवता अनुमोदितः इति द्वितीयो भङ्गः २ । अन्ये पञ्चदशभङ्गा निषिद्धाः तत्र प्रथमो भङ्गः पूर्वं प्रदर्शितः, अथ तृतीयादारभ्य शेषचतुर्दशभङ्गानाह—‘सिय भंते’ स्याद् भदन्त ! ‘नैरइया महासत्त्वा महाकિરિયા अप्पवेयणा महानिज्जरा’ नैरयिका महासत्त्वा महाक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे समठे’ नायमर्थः समर्थः,

‘મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ દ્વિતીય ભંગ હૈં હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં કિ હે ભદન્ત ! નૈરયિક જીવ મહાસત્ત્વવાલે મહાક્રિયાવાલે મહાવેદના વાલે ઓર અલ્પનિર્જરાવાલે હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા હૈં । ‘હંતા ગોયમા૦’ હાં ગૌતમ ! નારક મહાસત્ત્વવાલે, મહાક્રિયાવાલે, મહાવેદનાવાલે ઓર અલ્પનિર્જરાવાલે હોતે હૈં । યહી દ્વિતીય ભંગ નારકો મેં હોતા હૈં એસી હી અનુમોદના ભગવાન્ ને કી હૈં શેષ ૧૫ ભંગ નારકો મેં નિષિદ્ધ કહે ગયે હૈં । પ્રથમ તો પહિલે પ્રકટ હી કિયા જા ચુકા હૈં અથ યહાં સે તૃતીય ભંગ સે લગાકાર શેષ ૧૪ ભંગ પ્રકટ કિયે જાતે હૈં— તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં—‘નૈરइया महासत्त्वा, महाकिरिया, अप्पवेयणा महानिज्जरा’ હસમેં ગૌતમ ને એસા પૂછા હૈં કિ હે ભદન્ત ! નારક મહાસત્ત્વવાલે, મહાક્રિયાવાલે મહાનિર્જરાવાલે હોતે હુએ બી કયા અલ્પવેદનાવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘गोयमा ! णो इण्ठे

‘મહાકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ નારકીય જીવો મહા આસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા મહાક્રિયાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘हंता गोयमा !’ હા ગૌતમ ! નારકો મહા આસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે. આ જીવો ભંગ જ નારકોમાં હોય છે. એવી જ અનુમોદના ભગવાને કરી છે. બાકીના પંદર ભંગોનો નારકોમાં નિષેધ કરેલ છે. તે પંદર ભંગો પૈકી પહેલો ભંગ તો પહેલો આ સૂત્રના આરંભમાં જ કહ્યો છે હવે ત્રીજા ભંગથી બાકીના ૧૪ ભંગો પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.—‘नैरइया महासत्त्वा, महाकिरिया, अप्पवेयणा, महानिज्जरा,’ આ ત્રીજા ભાંગા સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ નારકો મહા આસ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, અને મહા નિર્જરાવાળા થઈને અલ્પવેદનાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે

અર્થે તૃતીયો ભક્તો નારકવિષયે ન યુક્તઃ તેણાં નિર્જરાયા અલ્પત્વાદિતિ તૃતીયો ભક્તઃ ૧૨ 'સિય મંતે !' સ્યુર્મદન્ત ! કિમ્ 'નેરદ્યા મહાસવા મહાકિરિયા અપ્પ-વેયણા અપ્પનિજ્જરા' નૈરયિકા મહાસવા મહાક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાથેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'गौतम ! 'णो इण्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अयं चतुर्थो भक्तो नारकविषये न युक्तस्तेषां नारकाणां वेदनायाः बहुत्वादिति चतुर्थो भक्तः ४ । 'सि य मंते ! नेरदया म्हासवा अप्पकिरिया म्हा-वेयणा म्હાનિજ્જરા' સ્યુર્મદન્ત ! નૈરયિકા મ્હાસવા અલ્પક્રિયા મ્હાવેદનાઃ મ્હા-નિર્જરાઃ તન્ન મ્હાન્ આસવો યેષાં તે મ્હાસવાઃ, અલ્પાઃ ક્રિયાઃ યેષાં તે ડલ્પક્રિયાઃ, મહતી વેદના યેષાં તે મ્હાવેદનાઃ, મહતી નિર્જરા યેષાં તે મ્હાનિર્જરાઃ ભવન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'गौतम ! 'णो इण्ठे' समट्ठे' नायमर्थः समर्थः हे गौतम ! नायं पञ्चमो भक्तो नारकाणामुपर्युक्तनारकाणां

સમટ્ઠે' હે ગૌતમ ! નારકોં મેં યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ક્યોંકિ નારકોં મેં નિર્જરા જો હોતી હૈ વહ અલ્પ હોતી હૈ હસસે હનમેં યહ તૃતીય ભંગ ઘટિત નહીં હોતો હૈ હસી પ્રકાર સે એસા જો યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ કિ-સિય મંતે ! નેરદ્યાં નારક મ્હાસવવાલે ઓર મ્હાક્રિયાવાલે હોતે હુએ આ અલ્પ વેદના ઓર અલ્પનિર્જરાવાલે હોં 'નારકોં મેં ઘટિત નહીં હોતો હૈ ક્યોંકિ નારક અલ્પવેદનાવાલે નહીં હોતે હૈં પ્રત્યુત વે મ્હાવેદનાવાલે હી હોતે હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ હે મદન્ત કયા નારકોં મેં એસા યહ પંચમ ભંગ ઘટતા હૈ કિ વે મ્હાસવવાલે હોં અલ્પક્રિયાવાલે હોં, મ્હાવેદનાવાલે હોં ઓર મ્હાનિર્જરાવાલે હોં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! યહ પાંચવાં ભંગ મી નારકોં મેં ઘટિત નહીં હોતો હૈ

છે કે—'ગોયમા ! ણો ઇણ્ઠે સમટ્ઠે' હે ગૌતમ ! નારકોંમાં જે નિર્જરા હોય છે, તે અલ્પ હોય છે, તેથી તેઓમાં આ ત્રીજો ભંગ ઘટતો નથી. આજ રીતે થોથો ભંગ જે 'સિય મંતે ! નેરદ્યાં' નારકો મહા આસવવાળા અને મહા ક્રિયાવાળા થઈને અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે ? એ રીતનો છે તે થોથો ભંગ નારકોંમાં ઘટતો નથી. કેમ કે નારકો અલ્પ વેદનવાળા હોતા નથી, પરંતુ તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ નારકોંમાં નીચે પ્રમાણેનો પાંચમો ભંગ ઘટે છે કે—તેઓ મહાઆસવવાળા હોય, અલ્પક્રિયા-વાળા હોય, મહાવેદનાવાળા હોય, અને મ્હાનિર્જરાવાળા હોય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ પાંચમો ભંગ પણ નારકોંમાં ઘટતો

નિર્જરાયા અલ્પત્વાદિતિ પશ્ચમો મઙ્ગઃ ૫ । ‘સિય મંતે ! નેરહ્યા મહાસવા અપ્પ-
કિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ સ્યુર્મદન્ત ! નૈરયિકા મહાસવા અલ્પક્રિયા મહા-
વેદના અલ્પનિર્જરાશ્ચ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः अयं षष्ठो मङ्गो न नारकजीवानां
भवति तेषां क्रियाया बहुत्वादिति षष्ठो मङ्गः ६ । ‘सिય मंते !’ स्युર્मदन्त !
‘नेरह्या महांसवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा’ नैरयिका महांसवा
अल्पक्रिया अल्पवेदना महानिर्जराः भवन्ति किमिति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’
इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, अयं सप्तम
मङ्गोऽपि नाभिमतो नारकाणां क्रिया वेदनयोर्महत्वादिति सप्तमो मङ्गः ७ ।

क्योंकि नारकों में इस भंग गत जो ‘महानिर्जरा’ विशेषण है वह घटित
नहीं होता है कारण कि वे महानिर्जरावाले न होकर अल्पनिर्जरावाले
ही होते हैं । इसी प्रकार से नारकों में ऐसा जो यह छटा भंग है वह भी
घटित नहीं होता है वह छटा भंग ऐसा है कि—‘नारकमहास्रववाले महा-
वेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हुए भी क्या अल्पक्रियावाले होते
हैं ?’ नहीं घटित होनेका कारण ऐसा है कि नारक महाक्रियावाले ही
होते हैं अतः अल्पक्रियावत्त्व का इनमें अभाव है ‘नेरह्या महांसवा अप्प-
किरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा’ हे भदन्त नैरयिक महांस्रववाले,
अल्पक्रियावाले अल्पवेदनावाले और महानिर्जरावाले होते हैं क्या’ प्रभु
इसके उत्तर में कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ यह

નથી. કેમ કે નારકોમાં આ ભંગમાં કહેલ જે મહાનિર્જરાવાળું વિશેષણ છે,
તે તેઓમાં ઘટતું નથી. કારણ કે તેઓ મહાનિર્જરાવાળા હોતા નથી પણ
અલ્પનિર્જરાવાળા જ હોય છે.

એજ રીતે નારકોમાં નીચે પ્રમાણેનો છટો ભંગ પણ ઘટતો નથી. તે
છટો ભંગ આ પ્રમાણે છે.—નારકો મહાઆસ્રવવાળા, મહાવેદનાવાળા,
અને અલ્પનિર્જરાવાળા થઈને અલ્પક્રિયાવાળા હોય છે ? આ છટો ભંગ તેઓમાં
ઘટતો ન હોવાનું કારણ એ છે કે—નારકો મહાક્રિયાવાળા જ હોય છે ? તેથી
તેઓમાં અલ્પક્રિયાપણાનો અભાવ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સાતમાં ભંગ વિષે પૂછતાં પ્રભુને એવું કહે છે કે
—‘નેરહ્યા મહાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા’ હે ભગવન્ નૈરયિકો
મહાઆસ્રવવાળા, અલ્પક્રિયાવાળા અલ્પવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા
હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

‘સિય મંતે !’ સ્યુર્મદન્ત ! ‘નેરહ્યા મહાસ્રવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ નૈરયિકા મહાસ્રવા અલ્પક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાઃ કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः अयमष्टमोऽपि भङ्गो नारकजीवानां विषये नाभिमतो नारकाणां क्रियावेदनयोर्वहुत्वादित्यष्टमो भङ्गः ८ । ‘सिય मंते !’ स्युर्भदन्त ! ‘नेरह्या अप्पासवा महाकिरिया महावेयणा महानिज्जरा’ नैरयिकाः अल्पास्रवा महाक्रिया महावेदना महानिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ ‘नायमर्थः समर्थः अयं नवमभंगो नारकजीवानां न घटते तेषामास्रवस्य बहुत्वात् निर्जरायाश्चाल्पत्वादिति नवमो भङ्गः ९ । ‘सिય

અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ એસા જો યહ સાતવાં ભંગ હૈ વહ બી નારક જીવો મેં ઘટિત નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ નારકો મેં ક્રિયા એવં વેદના યે દોનો બી અલ્પ નહીં હોતી હૈ કિન્તુ મહત્તી હી હોતી હૈ ‘નેરહ્યા મહા-સ્રવા અપ્પકિરિયા, અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ એસા જો યહ આઠવાં ભંગ હૈ વહ બી હસી કારણ સે ઘટિત નહીં હોતા હૈ કિ હસ ભંગ કે અન્તર્ગત ‘અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા’ યે જો દો વિશેષણ હૈં વે વહાં નહીં હૈં ક્યોંકિ ડનકી ક્રિયા મેં ઔર વેદના મેં અલ્પતા નહીં હૈ પ્રત્યુત મહત્તા હી હૈ ‘સિય મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહાકિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા’ એસા જો યહ નૌવાં ભંગ હૈં વહ બી હસલિયે નહીં સધતા હૈ કિ નારકો મેં આસ્રવ કી અલ્પતા નહીં હૈ ઔર નિર્જરા કી હી મહત્તા નહીં હૈ પ્રત્યુત, વહાં આસ્રવ કી મહત્તા ઔર નિર્જરા કી અલ્પતા હી હૈ ।

‘જો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે’ આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ જે આ સાતમો ભંગ છે તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કેમકે નારકોમાં ક્રિયા અને વેદના એ બન્ને અલ્પ હોતા નથી. પરંતુ તેઓમાં મહાક્રિયાપણુ અને મહા વેદનાપણુ હોય છે. ‘નેરહ્યા મહાસ્રવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ આ પ્રમાણેનો જે આઠમો ભંગ છે તે પણ તેઓમાં ઘટતો નથી. કારણ કે આ ભંગમાં જે ‘અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા’ આ રીતનાં બે વિશેષણ છે, તે તેઓમાં હોતા નથી. કેમ કે તેઓની ક્રિયામાં વેદનાનું અલ્પપણુ હોતું નથી પરંતુ મહાનપણુ જ હોય છે. ‘સિય મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહા-કિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા’ આ પ્રમાણેનો જે નવમો ભંગ છે તે પણ તેઓમાં સંભવતો નથી કારણ કે નારકોમાં અલ્પાસ્રવપણુ હોતું નથી. તેમ જ મહાનિર્જરાપણુ પણ હોતું નથી. પરંતુ તેઓમાં મહાસ્રવપણુ અને અલ્પનિર્જરાપણુ હોય છે.

મંતે ! નેરહ્યા' સ્યુર્મદન્ત ! નૈરયિકાઃ 'અપ્પાસવા મહાકિરિયા મહાવેયણા અપ્પ-
નિજ્જરા' અલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા મહાવેદના અલ્પનિર્જરાશ્ચ કિમ્ ? इति प्रश्नः,
મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः
समर्थः, अयं दशमभङ्गात्मकः पक्षोऽपि नारकजीवविषये न घटते तेषामास्रव-
बहुत्वादिति दशमो भङ्गः १० । ‘सिय मंते ! नेरह्या’ स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः
‘अपपासवा महाकिरिया अप्पवेयणा महानिज्जरा’ अल્પાસ્રવા મહાક્રિયા અલ્પ-
વેદના મહાનિર્જરાઃ કિમ્ ? इति प्रश्नः, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, अयमेकादशभङ्गात्मकः पक्षो
नारकविषये न घटते तेषामास्रववेदनयोर्बहुत्वादिति, उत्तरमित्येकादशो भङ्गः
११ । ‘सिय मंते ! नेरह्या’ स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः ‘अपपासवा महाकिरिया
अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा’ अલ્પાસ્રવા મહાક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરા અલ્પનિ-
ર્જરાવન્તઃ કિમ્ ? इति प्रश्नः, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, अयं द्वादशभङ्गात्मकः पक्षो नारक-
विषये न घटते नारकाणामास्रववेदनयोर्बहुत्वादिति द्वादशो भङ्गः १२ । ‘सिय

‘સિય મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહાકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’
ऐसा यह जो दशवां भंग है वह भी नारकों में इसलिये घटता नहीं
है कि उनमें आस्रव की अल्पता न होकर प्रत्युत्त महत्ता ही रहती है

‘સિય મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહાકિરિયા અપ્પવેયણા મહા-
નિજ્જરા’ ऐसा जो यह ११ वां भंग है वह भी नारकों में इसलिये
घटित नहीं होता है कि नारकों में आस्रव और वेदना अल्पमात्रा में
नहीं होती है । किन्तु आस्रव भी बहुत अधिक मात्रा में होती है और
वेदना भी बहुत अधिक मात्रा में होती है, ‘સિય મંતે ! નેરહ્યા
અપ્પાસવા મહાકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ ऐसा जो यह १२
वां भंग है वह भी नारकों में घटित नहीं होता है क्योंकि उनमें अल्प
आस्रव होने का एवं अल्पवेदना होने का अभाव रहता है ।

‘સિય મંતે ! અપ્પાસવા મહાકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ આ પ્રમા
ણેના જે હસમે ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કારણ કે તેઓમાં
અપ્પાસ્રવપણુ હોતું નથી. પરંતુ તેઓ મહાઆસ્રવવાળા હોય છે. ‘સિય
મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહાકિરિયા અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા’ આ રીતને ૧૧
અંગીયારમે ભંગ પણ નારકોમાં ઘટતો નથી, કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ
અને વેદના અલ્પ માત્રામાં હોતા નથી પરંતુ તેઓમાં આસ્રવ ઘણી અધિક
માત્રામાં હોય છે અને વેદના પણ ઘણી અધિક માત્રામાં હોય છે.

‘સિય મંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા મહાકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’

મંતે ! નેરહ્યા' સ્યુર્મદન્ત ! નૈરયિકાઃ 'અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા' અલ્પાસવા અલ્પક્રિયા મહાવેદના મહાનિર્જરાશ્વેતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि । 'गौतम' हे गौतम । 'णो इण्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं त्रयोदशभङ्गात्मकः पक्षो नारकविषये न घटते यतो नारकजीवानामास्रवा महान्तः क्रियाश्चापि महत्यो भवन्तीति त्रयोदशो भङ्गः १३ । 'सिय भंते ! नेरह्या' स्युर्भदन्त ! नैरयिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया म्हावेयणा अप्पनिज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया म्हावेदना अल्पनिर्जराश्च किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह—'गौयमा !' इत्यादि । 'गौतम' हे गौतम ! 'णो इण्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, अयं चतुर्दशभङ्गात्मकः पक्षोऽपि न घटते नारकविषये, नारकजीवानामास्रव-क्रिययोर्महत्वादिति चतुर्दशो भङ्गः १४ । 'सिय भंते ! नेरह्या' स्युर्भदन्त ! नैर-यिकाः 'अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा म्हाનિज्जरा' अल्पास्रवा अल्पक्रिया अल्पवेदना મહાનિર્જરાશ્વ કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—'गौयमा' इत्यादि ।

‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા મહાવેયણા મહાનિ-
જ્જરા’ એસા જો યહ ૧૩ વાં ભંગ હૈ વહ બી નારકોં મેં ઘટિત નહીં
હોતા હૈ ક્યોંકિ નારકોં મેં આસ્રવ કી અલ્પતા ઓર ક્રિયા કી અલ્પતા
કા અભાવ રહતા હૈ પ્રત્યુત ડનમેં ઇન દોનોં કી મહત્તા હી રહતી હૈ ।

‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિ-
જ્જરા’ એસા જો યહ ૧૪ વાં ભંગ હૈ વહ હે ગૌતમ ! નારકોં મેં હસલિયે
ઘટિત નહીં હોતા હૈ કિ નારકોં મેં આસ્રવ અધિકરૂપ મેં હોતા હૈ ઓર
કાચિકી આદિ ક્રિયાએં બી અધિકરૂપ મેં હોતી હૈ । ‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા
અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા’ એસા જો ૧૫ વાં

આ રીતને જે આરમ્ભો ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી. કેમ કે
તેઓમાં અલ્પઆસ્રવપણાનો અલ્પવેદનનો અભાવ હોય છે.

‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા’ આ
પ્રમાણેનો જે આ તેરમો ભંગ છે, તે પણ નારકોમાં ઘટતો નથી, કેમ કે—
નારકોમાં આસ્રવનું અલ્પપણુ અને ક્રિયાનું અલ્પપણુ હોતું નથી. પરંતુ
તેઓમાં આસ્રવ અને ક્રિયાનું મહાનપણુ હોય છે.

‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ આ
પ્રમાણેનો ચૌદમો ભંગ પણ તેઓમાં ઘટતો નથી કારણ કે—નારકોમાં આસ્રવ
અધિક હોય છે. અને કાચિકી વિગેરે ક્રિયાઓ પણ અધિક રૂપમાં હોય છે.

‘સિય ભંતે ! નેરહ્યા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા’
આ પ્રમાણેને જે પંદરમો ભંગ છે, તે હે ગૌતમ નારકોમાં સંભવતો નથી

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અયં પચ્ચદશભજ્ઞાત્મકઃ પક્ષો નારકવિષયે ન ઘટતે નારકાણામાસ્રવક્રિયાવેદનાનાં બહુત્વાત્ નિર્જરાયા શ્રાલ્પત્વાદિતિ પચ્ચદશો ભજ્ઞઃ ૧૫ । ‘સિય મંતે નેરહયા’ સ્યુઃ મદન્ત । નૈર-યિકાઃ ‘અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ અલ્પાસ્રવા અલ્પ-ક્રિયા અલ્પવેદના અલ્પનિર્જરાશ્ચ કિમ્ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હ્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ અયં ષોડશ-ભજ્ઞાત્મકઃ પક્ષો નારકવિષયે ન ઘટતે તેષામાસ્રવક્રિયાવેદનાનાં બહુત્વાદિતિ ષોડશો ભજ્ઞઃ ૧૬ । ‘એ સોલસમંગા’ એતે પૂર્વોક્તાઃ ષોડશભજ્ઞા નારક-વિષયે ભવન્તિ । અથ અંગુલ્યુપરિસંખ્યા કૃતે એવ ઉપર્યુક્તભજ્ઞેષુ ષોડશત્વસિદ્ધે, ષોડશભજ્ઞા ઇતિ કથનં નિરર્થકમિતિ ચેન્ન ભજ્ઞે ન્યૂનાધિકસંખ્યાવ્યવચ્છેદાર્થ

મંગ હૈ—વહ હે ગૌતમ ! નારકોં મેં હસ કારણ સે નહીં ઘટિત હોતા કિ નારકોં મેં આસ્રવ ક્રિયા ઓર વેદના હન સબ કી અધિકતા રહતી હૈ ઓર નિર્જરા કી અલ્પતા રહતી હૈ ।

‘સિય મંતે ! નેરહયા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિ-જ્જરા’ યહ જો ૧૬ વાં મંગ હૈ વહ હે ગૌતમ ! નારકોં મેં નહીં ઘટતા હૈ કારણ કી નારકોં મેં આસ્રવ ક્રિયા ઓર વેદના કી બહુત અધિકતા હોતી હૈ । હસ પ્રકાર સે ચે ૧૬ મંગ હૈ । યહાં એસી શંકા હો સકતી હૈ કિ ‘એ સોલસમંગા’ હસ પ્રકાર સે કહને કી કયા આવશ્યકતા સૂત્રકાર કો લગી ? કયોંકિ ગિનને સે સોલસ કી સંખ્યા સાધ્ય હો જાતી હૈ ? સો એસી શંકા કરના ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ ‘એ સોલસમંગા’ એસા જો કહા ગયા હૈ વહ મંગોં કી ન્યૂનાધિક સંખ્યા કી નિષ્વૃત્તિ કે લિયે કહા ગયા હૈ યા શ્રોતૃજનોં કો સુખ સે

કારણ કે—નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા, અને વેદના એ ત્રણેનું અધિકપણ હોય છે. અને નિર્જરાનું અલ્પપણ હોય છે.

‘સિય મંતે ! નેરહયા અપ્પાસવા અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ આ પ્રમાણેનો જે ૧૬ સોળનો ભંગ છે તે પણ હે ગૌતમ નારકોમાં ઘટતો નથી. કારણ કે નારકોમાં આસ્રવ, ક્રિયા અને વેદનાનું અધિકપણ હોય છે.

આ રીતે ઉપરોક્ત આ સોળ ભંગો છે.

અહિયાં એવી શંકા થઈ શકે છે કે—‘એ સોલસમંગા’ આ પ્રમાણે કહેવાની સૂત્રકારને શી જરૂર હતી ? કેમ કે ગણવાથી... સોળની સંખ્યા ચોક્કસ જણાઈ આવે છે. તો પછી તેમને કહેવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રમાણેની શંકા કરવી ઠીક નથી. કારણ કે ‘એ સોલસમંગા’ એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે ભગોની ઓછાવત્તી સંખ્યાના નિવારણ માટે

તથા લિખનસ્યાવશ્યકત્વાત્ અથવા શ્રોતૃગાં સુખપ્રતિપન્નયર્થં તથાલેખનસ્ય સાર્થકત્वादિતિ । તત્તથ નારકેષુ દ્વિતીયમજ્ઞ એવ ઘટતે નારકા મહાસ્રવાઃ પ્રચુરકર્મવન્ધનાત્, મહાક્રિયાઃ કાયિકચાદિ ક્રિયાણાં મહત્ત્વાત્, મહાવેદનાસ્તદીય વેદનાયામ્ અતિતીવ્રત્વાત્ કર્મનિર્જરા તુ અલ્પૈવ ભવતીતિ, અતો દ્વિતીયમજ્ઞ-
 પ્વાનુમતો ભવતીતિમાત્રઃ નારકવિષયે મજ્ઞાન્ દર્શયિત્વા નારકવિરોધીદેવે કતમો મજ્ઞો ભવતીતિ દર્શયન્નાહ—‘સિય મંતે !’ इत्यादि । ‘સિય મંતે ! અસુર-
 કુમારા’ સ્યુર્મદન્ત ! અસુરકુમારાઃ ‘મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા’
 મહાસ્રવા મહાક્રિયા મહાવેદના મહાનિર્જરાઃ દે મદન્ત ! અસુરકુમારા મહાસ્રવ-
 વન્તો મહાક્રિયાવન્તો મહાવેદનાવન્તો મહાનિર્જરાવન્તશ્ચ ભવન્તિ કિમ્ ? इति

‘મંગો’ કી સંખ્યા કા પરિજ્ઞાન હો જાવે હસલિયે મી હસ પ્રકાર સે લિખના દોષ કા કારણ નહીં હૈ હસ પ્રકાર હન ૧૬ મંગો મેં સે કેવલ દ્વિતીય મજ્ઞ હી નારકજીવો મેં ઘટિત હોતા હૈ કયોંકિ વે પ્રચુર કર્મોં કે બન્ધક હોને સે મહાસ્રવવાલે કાયિકચાદિ ક્રિયાઓં કી અધિકતા હોને સે તથા મહાસ્રવવાલે કર્મજન્ય તીવ્ર વેદના ભોગનેવાલે હોને સે મહાવેદનાવાલે તથા અલ્પકર્મોં કી નિર્જરાવાલે હોને સે અલ્પનિર્જરાવાલે હોતે હૈ । હસ પ્રકાર નારકવિષયક મંગોં કો પ્રકટ કરકે નારક વિરોધીદેવ મેં કૌનસા મજ્ઞ હોતા હૈ હસ વાત કો પ્રકટ કિયા જાતા હૈ હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સિય મંતે ! અસુરકુમારા મહાસ્રવા, મહાકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા’ દે મદન્ત ! અસુરકુમાર મહાસ્રવવાલે મહાક્રિયાવાલે, મહાવેદનાવાલે ઔર મહાનિર્જરાવાલે હોતે હૈ કયા ?

તેમ કહ્યું છે. અથવા સાંભળનારને ભંગોની સંખ્યા સુખ પૂર્વક જણાઈ આવે એ માટે પણ આ પ્રમાણે કહેવું તે દોષાવહ નથી. આ રીતે આ સોળ ભંગોમાંથી કેવળ બીજો ભંગ જ નારકોમાં ઘટિત થાય છે. કેમ કે તેઓમાં કર્મોમાં પ્રચુર બન્ધ હોવાથી મહા આસ્રવવાળા કાયિકી વિગેરે ક્રિયાઓના અધિકપણથી તેમ જ મહા આસ્રવવાળા કર્મોથી થવાવાળી તીવ્ર વેદના ભોગધવાવાળા હોવાથી મહાવેદનાવાળા તથા અલ્પ કર્મોની નિર્જરાવાળા હોવાથી અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. પૂર્વોક્ત રીતે નારક સંખ્યા ભંગોને બતાવીને નારક વિરોધી દેવોમાં કયા ભંગ હોય છે. એ વાત પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘સિય મંતે ! અસુરકુમારા મહાસ્રવા, મહાકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા’ દે ભંગવન્ અસુરકુમારો મહાઆસ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા !

પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘णो इणट्ठे समट्ठे’
 नायमर्थः समर्थः महत्त्वघटितास्रवादिमन्तो न भवन्ति किन्तु ‘एवं चउत्थो भंगो
 भाणियव्वो’ एवं चतुर्थो भङ्गो भणितव्यः यथा नारकविषये द्वितीयो भङ्गः कथितः
 तथाऽत्रासुरकुमारविषये चतुर्थो भङ्गो महास्रवमहाक्रियाल्पवेदनाल्पनिर्जरारूपो
 वक्तव्यः, ते देवा महास्रवन्तो महाक्रियावन्तश्च भवन्ति विशिष्टाऽविरतियुक्त-
 त्वात् अल्पवेदनाश्च देवा भवन्ति प्रायेणासातोदयाभावात् अल्पनिर्जराश्च भवन्ति
 प्रायशोऽशुभपरिणामत्वादित्यतश्चतुर्थभंग एव संभवतीति । ‘सेसा पन्नरसभंगा
 पडिसेहेयव्वा’ शेषाः पञ्चदशभङ्गा प्रतिषेद्धव्याः चतुर्थभङ्गातिरिक्तैकद्वित्रिपञ्चा-

उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा । णो इणट्ठे समट्ठे’ हे गौतम । यह अर्थ
 समर्थ नहीं है । अर्थात् असुरकुमार देव महास्रववाले महाक्रियावाले
 महावेदनावाले और महानिर्जरावाले नहीं होते हैं । ‘एवं चउत्थो भंगो
 भाणियव्वो’ जिस प्रकार से नारक के विषय में द्वितीय भङ्ग अनुमत हुआ
 है उसी प्रकार से यहां पर असुरकुमारों के विषय में-महास्रव, महाक्रिया,
 अल्पवेदना और अल्पनिर्जरा इनसे सहित होनेरूप चतुर्थ भङ्ग अनुमत
 हुआ है अर्थात् असुरकुमारदेव महास्रववाले, महाक्रियावाले, अल्प-
 वेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं । विशिष्ट अविरतिभाव से
 युक्त होने के कारण ये महास्रववाले एवं महाक्रियावाले होते हैं,
 तथा प्रायः कर असातावेदनीय कर्म के उदय के अभाव से ये
 अल्पवेदनावाले होते हैं तथा प्रायः कर अशुभपरिणामवाले होने
 से ये अल्पनिर्जरावाले होते हैं ‘सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा’

‘णો इણટ્ઠે સમટ્ઠે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ અસુરકુમાર
 દેવ મહાઆસ્રવવાળા મહાક્રિયાવાળા અને મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરા-
 વાળા હોતા નથી. ‘एवं चउत्थो भंगो भाणियव्वो’ જે રીતે નારકોના સંબંધમાં
 બીજો ભંગ અનુમત કહ્યો છે, તે જ રીતે અસુરકુમારોના સંબંધમાં ‘મહા-
 આસ્રવ, મહાક્રિયા, અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોવા રૂપ ચોથો
 ભંગ સંમત થયો છે, અર્થાત્ અસુરકુમાર દેવ મહા આસ્રવવાળા મહા ક્રિયા
 વાળા અલ્પ વેદનાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. વિશેષ પ્રકારની
 -અવિરતિ ભવવાળા હોવાને કારણે, તેઓ મહાસ્રવવાળા અને મહાક્રિયાવાળા
 હોય છે. તથા પ્રાયઃઆસ્રવ અને વેદનીય કર્મના ઉદયના અભાવથી તેઓ
 અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. તેમ જ ઘણે ભાગે અશુભ પરિણામવાળા હોવાથી
 તેઓ અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે. ‘सेसा पन्नरसभंगा पडिसेहेयव्वा’ આ

ધારમ્ય પોડશાન્તાઃ પશ્ચદશમજ્ઞા નિરાકરણીયા इति 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं यावत् स्तनितकुमाराः, सामान्यतोऽसुरकुमारवदेव स्तनितकुमारादिषु देवेष्वपि चतुर्थो भङ्गः, महास्रवमहाक्रियाल्पवेदनाल्पनिर्जरारूप एव एतदव्यतिरिक्त एक द्वि त्रि पञ्चाधारम्य પોડશાન્તા મજ્ઞા નિરાકર્ત્તવ્યા એવેતિ ભાવઃ । દેવનારકયોમ-હાસ્રવાદિમત્ત્વં દર્શયિત્વા એકેન્દ્રિયવિષયે દર્શયન્નાહ-'સિય મંતે !' इत्यादि । 'સિય મંતે ! પુઢવીકાહયા' સ્યુર્મદન્ત ! પૃથિવીકાયાિકાઃ 'મહાસ્રવા મહાકિરિયા મહાવેયણા મહાનિજ્જરા' મહાસ્રવા મહાક્રિયા મહાવેદના મહાનિર્જરાઃ, હે મદન્ત ! યે इमे पृथिवीकायिकाः ते महास्रवमहाक्रिया महावेदना महानिर्जरावन्तो भवन्ति

इस चतुर्थ भंग के अतिरिक्त और जो १५ पंद्रह भंग हैं वे यहां प्रतिषेध के योग्य हैं । ' एवं जाव थणियकुमारा' इसी प्रकार का कथन यावत् स्तनितकुमारों के विषय में भी जानना चाहिये अर्थात् यहां पर भी केवल महास्रव, महाक्रिया अल्पवेदना और अल्पनिर्जरा इन चारों से युक्ततारूप चौथा भंग ही होता है शेष पहला, द्वितीय, तृतीय, पंचम, षष्ठ, सप्तम आदि १६ सोलह तक के भङ्ग यहां नहीं होते हैं । अब एकेन्द्रिय जीव में इन १६ सोलह भङ्गों में से कितने भङ्ग होते हैं यह प्रकट किया जाता है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'सिय मंते ! पुढवीकाहया महास्रवा महाकिरिया, महावेयणा, महानिज्जरा' हे मदन्त पृथिवीकायिक जीव महास्रववाले, महाक्रियावाले, महावेदनावाले और महानिर्जरावाले होते हैं क्या ? इस प्रकार के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते

ચોથા ભંગ સિવાયના બીજા જે પંદર ૧૫ ભંગ છે. તેનો અહિં પ્રતિષેધ કરેલ છે અર્થાત્ બાકીના પંદર ભંગો અસુર કુમારોમાં ઘટતા નથી. 'एवं जाव थणियकुमारा' આજ પ્રમાણેનું કથન યાવતૂ સ્તનિત કુમારોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ તેઓમાં પણ કેવળ મહા અસ્રવ, મહા ક્રિયા, અલ્પ વેદના અને અલ્પ નિર્જરા એ ચારેથી યુક્ત હોવા રૂપ ચોથો ભંગ જ હોય છે, તે સિવાય બાકીના પહેલો, બીજો, ત્રીજો, પાંચમો, છઠ્ઠો સાતમો વિગેરે સોળ સુધીના ભંગો સ્તનિતકુમાર વિગેરેમાં સંભવિત થતા નથી. હવે એકેન્દ્રિય જીવોમાં આ સોળ ભંગોમાંથી કેટલા ભંગ હોય છે ? તે અંતાવવામાં આવે છે. આ વિષયમાં ભગવાન ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'સિય મંતે ! પુઢવીકાહયા મહાસ્રવા મહાકિરિયા, મહાવેયણા મહા-નિજ્જરા' હે ભગવન્ પૃથિવકાયાિક જીવ મહા અસ્રવવાળા, મહા ક્રિયાવાળા, મહા વેદનાવાળા અને મહા નિર્જરાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘हंता’ इत्यादि । ‘हंता सिया’ हन्त स्युः हे गौतम । भवन्ति पृथिवीकायिका महास्रवन्तो महाक्रियावन्तो महावेदनावन्तो महानिर्जरावन्त इति ‘एवं जाव सिय भंते !’ एवं यावत् स्युर्भदन्त ! ‘पृथ्वीका-
इया’ पृथिवीकायिकाः ‘अप्पासवा अप्पकिरिया अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा’ अल्पा-
सवा अल्पक्रिया अल्पवेदना अल्पनिर्जराः, अत्र यावत्पदेन द्वितीयभंगादारभ्य
पञ्चदशान्तभङ्गानां ग्रहणं कर्तव्यमिति प्रश्नः, भगवानाह-‘हंता’ इत्यादि । ‘हंता
सिया’ हन्त स्युः, हे गौतम ! पृथिवीकायिका जीवाः प्रथमभङ्गादारभ्य षोडश-
भङ्गपर्यन्तभङ्गवन्तो भवन्त्येव किन्तु तेषां परिणतेर्वैचित्र्यात् स तारतम्यानि
भवन्तीति षोडशापि भङ्गा लभ्यन्ते इति । ‘एवं जाव मणुस्सा’ एवं यावत् मनु-
है ‘हंता, सिया’ हां गौतम ! पृथिवीकायिक जो जीव हैं वे महास्रव-
वाले, महाक्रियावाले, महावेदनावाले, और महानिर्जरावाले होते हैं ।
अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘एवं जाव सिय भंते ! पृथ्वी-
काइया अप्पासवा, अप्पकिरिया, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा’ हे
भदन्त ! क्या पृथिवीकायिक जीव यावत् अल्प आस्रववाले, अल्पक्रि-
यावाले, अल्पवेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं क्या ? यहां
यावत् पद से द्वितीय भङ्ग से लेकर १५ पंद्रह भङ्गों तक का ग्रहण हुआ है
इस प्रकार पृथिवीकायिक जीव प्रथम भङ्ग से लेकर १६ सोलह भङ्ग तक के
भङ्गों से युक्त होते हैं यह कथन जानना चाहिये किन्तु ये १६ सोलह
भङ्ग उनमें उनकी परिणति की विचित्रता को लेकर तारतम्य सहित होते
हैं इस प्रकार ये १६ सोलह भङ्ग वहां पाये जाते हैं । ‘एवं जाव मणुस्सा’

પ્રભુ કહે છે કે-‘હંતા ! સિયા’ હા ગૌતમ ! પૃથ્વિકાયિક જીવો મહા આસ્રવ
વાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે.
ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘એવં જાવ સિય ભંતે ! પૃથ્વી-
કાઈયા અપ્પાસવા, અપ્પકિરિયા અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા’ હે ભગવન્ પૃથ્વિ-
કાયિક જીવો યાવત્ અલ્પ આસ્રવવાળા અલ્પ ક્રિયાવાળા, અલ્પ વેદનાવાળા
અને અલ્પ નિર્જરાવાળા હોય છે ? અહિયાં યાવત્ પદ્ધતી બીજા ભંગથી
આરંભીને ૧૫ પંદર ભંગો સુધીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે પૃથ્વિ-
કાયિક જીવ પહેલા ભંગથી આરંભીને સોળે ભંગોવાળા હોય છે. એ
પ્રમાણેનું કથન સમજવું. પરંતુ આ સોળ ભંગો તેઓમાં તેઓની પરિણતિની
વિચિત્રતાને લઈને તારતમ્ય સહિત હોય છે. આ રીતે સોળે ભંગ પૃથ્વિ
કાયિકોમાં સંભવે છે. ‘એવં જાવ મણુસ્સા’ પૃથ્વિકાયિક વિગેરેની જેમ જ એ

ધ્યા: एवं पृथिव्यादि जीवदेव द्वीन्द्रियादारभ्य मनुष्यपर्यन्तदण्डकेषु भक्तानां व्यवस्था ज्ञातव्या सर्वेऽपि भक्ता भवन्त्येवेति, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः, व्यन्तरादीनां वैमानिकान्तानाम् असुरकुमारवत् चतुर्थो भक्तो भवति । अयमत्र संक्षेपः नारकाणां द्वितीयो भक्तः असुरकुमारादीनां चतुर्थो भक्तः, पृथिव्यादि मनुष्यान्तानां सर्वेऽपि भक्ताः विचित्रकर्मोदयात् तथोक्तम्—

वीण उ नैरइया, હોતિ ચડત્યેગ સુરગણા સવ્વે ।

ओराळसरीरा पुण, सव्वेहिं पएहिं भाणियव्वा ॥१॥

द्वितीये तु नैरयिका भवन्ति चतुर्थे सुरगणाः सर्वे ।

औदारिकशरीराः पुनः सर्वेषु पदेषु भणितव्याः ॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ચિ’ તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति हे भदन्त ! यत् देवानुपियेग कथितं तत् एवमेव सत्यमेवेति ॥मु० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्ब्रह्मादिपदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका

ख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥१९-४॥

પૃથિવી આદિ જીવ કી તરહ હી દ્વીન્દ્રિય સે લેકર મનુષ્યપર્યન્ત દણ્ડકોં મેં ભક્તો કી વ્યવસ્થા જાનની ચાહિયે અર્થાત્ મનુષ્યોં મેં સબ હી ભંગ હોતે હૈં ‘વાણમંરજોઈસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા’ જૈસા કથન અસુરકુમારોં મેં ભક્ત કા ચતુર્થભક્ત હોને કા કિયા ગયા હૈં. હસી પ્રકાર કા કથન વ્યન્તર દેવોં સે લેકર વૈમાનિકાન્ત દેવોં મેં સમજાહેના ચાહિયે. હસકા સંક્ષેપ આશય એસા હૈં—નારકોં કે દ્વિતીય ભક્ત હોતા હૈં અસુરકુમાર આદિકોં કે ચૌથા ભક્ત હોતા હૈં. પૃથિવી આદિ સે લેકર મનુષ્યવ્યન્તરોં મેં વિચિત્રકર્મોદય સે સબ હી સોલહ કે સોલહ ભક્ત હોતે હૈં. સો હી કહા હૈં—‘વીણ તુ નેરહયા હોતિ’ હત્યાદિ ।

ધન્દ્રિયવાળા છવોથી આરંભીને મનુષ્ય સુધીના ઢંડકોમાં ભંગોની વ્યવસ્થા સમજવી. અર્થાત્ મનુષ્યોમાં બધા જ ભંગો સંભવે છે.

‘વાણમંતરજોઈસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા’ અસુરકુમારોને જેમ ૪ ચોથો ભંગ સંભવિત હોવાનું કથન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન વ્યન્તર દેવોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના દેવોમાં સમજાવેલું આ કથનનો ટુંકસાર આ પ્રમાણે છે—નારકોને બીજો ભંગ હોય છે. અસુરકુમાર વિગેરેને ચોથો ભંગ સંભવે છે. પૃથ્વીકાયિકથી આરંભીને મનુષ્ય અને વ્યન્તરદેવોમાં વિચિત્ર કર્મોદયથી તમામ ભંગો ભંગો હોય છે. તેજ કહ્યું છે કે—‘વીણ તુ નેરહયા હોતિ’ હત્યાદિ.

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो यह कथन किया है वह ऐसा ही है—सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
॥ चौथा उद्देशक समाप्त ॥ १९-४ ॥

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भगवन् आप देवानुप्रिये आ विषयमां
ने कथन कथुं छे, ते सधणुं तेम ज छे आपनुं कथन सर्वथा सत्य छे.
आ प्रमाणे कहीने भगवान् गौतम स्वामी यावत् संयम अने तपथी पोताना
आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थया. ॥ सू. १ ॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आगच्छीसभा शतकने चौथो उद्देशक समाप्त ॥ १९-४ ॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

चतुर्थोद्देशके नारकादयो निरूपिताः पञ्चमे उद्देशकेऽपि प्रकारान्तरेण नारकादीनामेव निरूपणं करिष्यते इत्येवं सम्बन्धेनायातस्यास्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अत्थि णं भंते !’ इत्यादि ।

मूलम्—अत्थि णं भंते ! चरिमावि नेरइया परमा वि नेरइया ? हन्ता अत्थि से नूणं भंते ! चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा नेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव महावेयणतराए चेव परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो वा चरमा नेरइया अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव अप्पवेयणतराए चेव ? हन्ता गोयमा चरमेहिंतो नेरइएहिंतो परमा जाव महावेयणतराए चेव परमेहिंतो वा नेरइएहिंतो चरमा नेरइया जाव अप्पवेयणतराए चेव । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव (३) गोयमा ! ठिइं पडुच्च से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव अप्पवेयणतराए चेव । अत्थि णं भंते ! चरमा वि असुरकुमारा परमा वि असुरकुमारा एवं चेव नवरं विवरीयं भाणियच्चं परमा अप्पकम्मतराए चरमा महाकम्मतराए । सेसं तं चेव जाव थणियकुमारा ताव एवमेव । पुढवीकाइया जाव मणुस्सा एए जहा नेरइया । वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा । सू. १।

छाया—सन्ति खलु भदन्त ! चरमा अपि नैरयिकाः परमा अपि नैरयिकाः ? हन्त सन्ति । तत् खलु भदन्त ! चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः परमा नैरयिका महाकर्मतराः एव महाक्रियतराश्चैव महास्रवतराश्चैव महावेदनतराश्चैव परमेभ्यो वा नैरयिकेभ्यो वा चरमा नैरयिका अल्पकर्मतराश्चैव अल्पक्रियतराश्चैव अल्पास्रवतराश्चैव अल्पवेदनतराश्चैव ? हन्त गौतम ! चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः परमा यावत् महा-

વેદનતરાશ્ચૈવ, પરમેભ્યો વા નૈરયિકેભ્યશ્ચરમા નૈરયિકા યાવદલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ । તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે યાવદલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ? ગૌતમ ! સ્થિતિ પ્રતીત્ય, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે યાવત્ અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ । સન્તિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ચરમા અપિ અસુરકુમારાઃ પરમાઅપિ અસુરકુમારાઃ એવમેવ નવરં વિપરીતં મણિ-તવ્યમ્, પરમા અલ્પકર્મતરાઃ ચરમા મહાકર્મતરાઃ, શેષં તદૈવ યાવત્ સ્તનિત-કુમારાસ્તાવદેવમેવ પૃથિવીકાયિકા યાવન્મનુષ્યાઃ એતે યથા નૈરયિકાઃ । વાન-વ્યન્તરજ્યોતિઃકવૈમાનિકાઃ યથા અસુરકુમારાઃ ॥મુ૦ ૧॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે !’ સન્તિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ‘ચરિમા વિ નેરહયા’ ચરમા અપિ નૈરયિકાઃ તત્ર ચરમત્વમ્ અલ્પસ્થિતિકત્વં તથા ચ ચરમા અલ્પસ્થિ-તય इत्यर्थः ‘પરમા વિ નેરહયા’ પરમાઃ—મહાસ્થિતયોઽપિ નૈરયિકાઃ ? હે ભદન્ત ! હમે નારકા અલ્પસ્થિતિમન્તોઽપિ મહાસ્થિતિમન્તોઽપિ ભવન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ,

પાંચવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ-

ચતુર્થ ઉદ્દેશે મેં નારક આદિકોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ હસ પ્રારંભ ક્રિયે જા રહે પાંચવેં ઉદ્દેશે મેં બી પ્રકારાન્તર સે ઉન્હીં નારકાદિકોં કા નિરૂપણ ક્રિયા જાયગા અતઃ હસી સંવંધ કો લેકર હસ પાંચવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ સૂત્રકાર ને ક્રિયા હૈ ।

અત્થિ ણં મંતે ! ચરિમા વિ નેરહયા પરમા વિ નેરહયા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછાં હૈ—‘અત્થિ ણં મંતે ! ચરિમા વિ નેરહયા પરમા વિ નેરહયા’ હે ભદન્ત ! નૈરયિક કયા ચરમ બી ઓર પરમ બી હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ નૈરયિક ચરમ અલ્પ આયુવાલે બી હોતે હૈં કયા ? ઓર પરમ લંઘી

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં નારક વિગેરેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અને આ પ્રારંભ કરવામાં આવતા પાંચમા ઉદ્દેશામાં પણ પ્રકારાન્તરથી તે નારકાદીનું જ નિરૂપણ કરવામાં આવશે તે સંબંધને લઈને સૂત્રકાર આ પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

‘અત્થિ ણં મંતે ચરિમા વિ નેરહયા પરમા વિ નેરહયા’ इत्यादि.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને નારકાનું ચરમપણું જાણવાની ઇચ્છાથી એવું પૂછે છે કે—‘અત્થિ ણં મંતે ! ચરિમા વિ નેરહયા પરમા વિ નેરહયા’ હે ભગવન્ નૈરયિકો ચરમ અને પરમ પણ હોય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે—નૈરયિક ચરમ અલ્પ આયુવાળા પણ હોય છે, અને પરમ એટલે કે લીધું

મગવાનાહ—‘હંતા’ इत्यादि । ‘हंता अस्थि’ हन्त सन्ति भवन्ति नैरयिकाः अल्प-
स्थितिमन्तोऽपि महास्थितिमन्तोऽपीति यावः । ‘से नूणं भंते !’ तद् नूनं भदन्त !
‘चरमेहितो नेरइएहितो’ चरमेभ्यो नैरयिकेभ्यः ‘परमा नेरइया महाकम्मतरा
चेव’ परमा दीर्घायुष्का नैरयिकाः महाकर्मतराश्चैव ‘महाक्रियतराए चेव’ महा-
क्रियतराश्चैव अधिककर्मवन्तः किमित्यर्थः ‘महासवतराए चेव’ ‘महास्रवतराश्चैव
‘महावेयणतराए चेव’ महावेदनतराश्चैव ‘परमेहितो वा नेरइएहितो वा’ परमेभ्यो
वा नैरयिकेभ्यो वा ‘चरमा नेरइया’ चरमा नैरयिकाः ‘अप्पकम्मतराए चेव’
अल्पकर्मतराश्चैव ‘अप्पक्रियतराए चेव’ अल्पक्रियतराश्चैव ‘अप्पासवतराए चेव’
अल्पास्रवतराश्चैव ‘अप्पवेयणतराए चेव’ अल्पवेदनतराश्चैव हे भदन्त ! अल्पायु-
ष्कनारकापेक्षया परमायुष्कनारकाः महाक्रियतरादिविशेषणाः तथा परमायुष्क-
नारकापेक्षया अल्पस्थितिका नारका अल्पकर्मतरादिविशेषणाः भवन्ति किमिति
प्रश्नाशयः, मगवानाह—‘हंता’ इत्यादि । ‘हंता, गोयमा !’ हन्त, गौतम ! हन्तेति

आयुवाले भी होते हैं क्या ? अल्पायुवाले नैरयिकों को यहां चरम
कहा गया है और लम्बी आयुवालों को परम कहा गया है इस प्रश्न के
उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘हंता, अस्थि’ हां गौतम ! नारक अल्पस्थिति-
वाले और लम्बीस्थितिवाले दोनों प्रकार की स्थितिवाले होते हैं । तो
‘से नूणं भंते ! चरमेहितो०’ हे भदन्त ! जो नारक अल्पस्थितिवाले
होते हैं उनकी अपेक्षा ‘जो दीर्घायुवाले नैरयिक होते हैं वे क्या महा-
कर्मवाले, महाक्रियावाले, महास्रववाले और महावेदनावाले होते हैं ?
या जो चरम नैरयिक हैं वे परम नैरयिकों की अपेक्षा अल्पकर्मवाले
अल्पक्रियावाले अल्पआस्रववाले और अल्पवेदनावाले होते हैं ? इस
प्रश्न के उत्तर में ‘हंता, गोयमा ! चरमेहितो०’ प्रभु कहते हैं हा,

આયુવાળા પ્રભુ હોય છે, અલ્પઆયુવાળા નૈરયિકોને અહિયાં ચરમ કહેવામાં
આવ્યા છે, અને લાંબી આયુવાળાને પરમ કહ્યા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે—‘હંતા અસ્થિ’ હા ગૌતમ ! નારકો અલ્પઆયુવાળા અને લાંબી આયુવાળા
ઓમ બન્ને પ્રકારની આયુવાળા હોય છે. પ્રભુનો આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળીને
કુરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘સે નૂણં ભંતે ! ચરમેહિતો०’ હે ભગવન
જે નારકો અલ્પ આયુવાળા હોય છે, તેઓની અપેક્ષાએ જે દીર્ઘ આયુવાળા
નૈરયિકો હોય છે, તેઓ મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા મહાઆસ્રવવાળા, અને
મહાવેદનાવાળા હોય છે ? અથવા જે ચરમ નૈરયિકો છે, તે પરમ નૈરયિકોની
અપેક્ષાએ અલ્પકર્મવાળા, અલ્પક્રિયાવાળા, અલ્પ આસ્રવવાળા અને અલ્પ
વેદનાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘હંતા ગોયમા !

આમન્ત્રણં સ્વીકારાર્થકં તથા ચ ભવન્ત્યેવ ઇત્યમ્, તદેવ દર્શયતિ-‘ચરમેહિતો નેરઙ્ગેહિતો પરમા જાવ મહાવેયનતરાણ ચેવ’ ચરમેભ્યો નૈરયિકેભ્યઃ પરમા યાવત્ મહાવેદનતરા એવ અત્ર યાવત્પદેન ‘નેરઙ્ગા મહાકર્મતરાણ ચેવ મહાકિરિયતરાણ ચેવ મહાસવતરાણ ચેવ’ ઇત્યન્તસ્ય પ્રકરણસ્ય સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ ચરમાયુક્ત- નારકાપેક્ષયા પરમાયુક્તનારકા મહાકર્મતરાદિ વિશેષણયુક્તા ભવન્ત્યેવ ઇત્યર્થઃ । ‘પરમેહિતો વા નેરઙ્ગેહિતો ચરમા નેરઙ્ગા જાવ અપ્પવેયનતરાણ ચેવ’ પરમેભ્યો વા નૈરયિકેભ્યો યાવત્ અલ્પવેદનતરાણચેવ, અત્રાઽપિ યાવત્પદેન ‘અપ્પકર્મતરાણ ચેવ અપ્પકિરિયતરાણ ચેવ અપ્પાસવતરાણ ચેવ’ ઇત્યન્તવિશેષણાનાં ગ્રહણં ભવંતિ તથા ચ પરમાયુક્તનારકાપેક્ષયા અલ્પાયુક્તનારકા અલ્પકર્મતરાદિવિશેષણયુક્તા ભવન્ત્યેવેતિ ભાવાર્થઃ । ‘સે કેણટ્ટેણં મંતે !’ તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત । ‘એવં વુચ્છ

ગૌતમ । ચરમ નૈરયિક ઓર પરમ નૈરયિક એસે હી હોતે હૈં અર્થાત્ જો પરમ નૈરયિક હૈં વે ચરમનૈરયિકોં કી અપેક્ષા યાવત્ મહાવેદનાવાળે હોતે હૈં યહાં યાવત્પદ સે ‘નેરઙ્ગા મહાસવતરાણ ચેવ, મહાકર્મતરાણ ચેવ, મહાકિરિયતરાણ ચેવ’ યહાં તક કે પ્રકરણ કા ગ્રહણ હુઆં હૈં । તથા ચ-ચરમાયુક્તનારકોં કી અપેક્ષા પરમાયુક્તનારક મહાકર્મતરાદિ વિશેષણોવાળે હોતે હૈં ઓર જો પરમાયુક્ત નારક હૈં ડનકી અપેક્ષા ચરમાયુક્તનારક યાવત્ અલ્પવેદનતરાવાળે હોતે હૈં । યહાં પર મી યાવ- ત્પદ સે ‘અલ્પકર્મતરાણ ચેવ અપ્પકિરિયતરાણ ચેવ, અપ્પાસવતરાણ ચેવ’ ઇત્ત વિશેષણોં કા ગ્રહણ હુઆં હૈં તથા ચ પરમાયુક્તનારકોં કી અપેક્ષા અલ્પાયુક્ત નારક અલ્પકર્મતરાદિ વિશેષણોવાળે હોતે હૈં ।

ચરમેહિતો’ હા ગૌતમ । ચરમ નૈરયિક એ પ્રમાણે જ હોય છે. અર્થાત્ જે પરમ નૈરયિક છે, તેઓ ચરમ નૈરયિકોની અપેક્ષાએ યાવત્ મહાવેદનાવાળા હોય છે. અહિયાં યાવત્પદથી ‘નેરઙ્ગા મહાસવતરાણ ચેવ મહાકર્મતરાણ ચેવ મહાકિરિયતરાણ ચેવ’ અહિ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. ચરમ-અલ્પ આયુવાળા નારકોની અપેક્ષાએ પરમ-દીર્ઘ આયુ- પ્થવાળા નારકો મહાકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે અને જે પરમ લાંબી આયુષ્યવાળા નારકો છે, તેની અપેક્ષાએ ચરમ આયુવાળા નારકો યાવત્ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી ‘અલ્પકર્મતરાણ ચેવ અપ્પ- કિરિયતરાણ ચેવ અપ્પાસવતરાણ ચેવ’ આ વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. પરમ-દીર્ઘ આયુષ્યવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ચરમ-અલ્પ આયુવાળા નારકો અલ્પ કર્મતર અલ્પક્રિયા અને અલ્પ આસવતર હોય છે.

જાવ અપ્પવેયણતરાણ ચેવ 'एवमुच्यते यावत् अल्पवेदनतराश्चैव अत्र यावत्पदेन 'चरमेहितो नेरइएहितो परमा नेरइया महाकम्मतराण चैव महाकिरियतराण चैव महासवतराण चैव महावेयणतराण चैव परमेहितो नेरइएहितो चरमा नेरइया अप्पकम्मतराण चैव अप્पकिरियतराण चैव अप्पासवतराण चैव' इत्यन्तस्य प्रकरणस्य ग्रहणं भवतीति, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'ठिइं पडुच्च' स्थितिमायुष्कं प्रतीत्य आश्रित्य 'एवं वुच्चइ जाव अપ્પવેયणतराण चैव' एवमुच्यते यावत् अल्पवेदनतरा एव हे गौतम ! स्थित्यपेक्षया कथयामि यत् चरमनारकेभ्यः परमाः नारकाः महाकर्मतरादिविशेषणयुक्ता भवन्ति तथा

अब गौतम इस प्रकार से पूछते हैं 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव अપ્પવેયणतराण' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वे यावत् अल्पवेदनतर विशेषणवाले होते हैं ? यहां यावत्पद से 'चरमेहितो नेरइएहितो परमा नेरइया महाकम्मतराण चैव महाकिरियतराण चैव, महासवतराण चैव, महावेयणतराण चैव, परमेहितो नेरइएहितो चरमा नेरइया अप्पकम्मतराण चैव, अप्पकिरियतराण चैव, अप्पासवतराण चैव' इस पूर्वोक्त पाठ का ग्रहण हुआ है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! ठिइं पडुच्च एवं वुच्चइ, जाव अપ્પવેયणतराण चैव' हे गौतम ! ऐसा पूर्वोक्तरूप से जो मैं ने कहा है वह उनकी स्थिति को लेकर कहा है अर्थात् स्थिति की अपेक्षा परमनारक चरमनारकों से महाकर्मतर आदि विशेषणवाले होते हैं तथा चरमनारक परमायुष्क-

હવે ગૌતમ સ્વામી તેનું કારણ બાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'સે કેણટ્ઠેણં મંતે એવં વુચ્ચઈ જાવ અપ્પવેયણતરાણ' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે કે—તેઓ યાવત્ અલ્પ વેદનતર વિગેરે વિશેષણ વાળા હોય છે ? અહિંયાં યાવત્ પદથી 'ચરમેહિતો નેરइएहितो परमा नेरइया महाकम्मतराण चैव महाकिरियतराण चैव, महासवतराण चैव, महावेयणतराण चैव, परमेहितो नेरइएहितो, चरमा नेरइया अप्पकम्मतराण चैव, अप्पकिरियतराण चैव, अप्पासवतराण चैव' આ પૂર્વોક્ત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! ઠિइं पडुच्च एवं वुच्चइ 'जाव अપ્પવેયણતરાણ ચેવ' હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મેં જે કહ્યું છે, તે તેઓની સ્થિતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. અર્થાત્ સ્થિતિની અપેક્ષાએ પરમ નારક ચરમ નારકોથી મહાકર્મતર મહાક્રિયાતર મહાઆસવતર મહાવેદનતર એ વિશેષણવાળા હોય છે. તથા ચરમનારક પરમ આયુષ્યવાળા નારકોની

પરમાયુક્તનારકાપેક્ષયા ચરમા નારકાઃ અલ્પકર્મતરાદિવિશેષયુક્તા ભવન્તિ યેષાં નારકાણાં મહતી સ્થિતિર્નરકાવાસે ભવતિ તે હતરેભ્યો મહાકર્મતરાદયોઽશુભકર્મા-પેક્ષયા ભવન્તિ યેષાં તુ અલ્પા સ્થિતિસ્તે હતરેભ્યોઽલ્પકર્મતરાદિવિશેષયુક્તા ભવન્તીતિ પરમાર્થ ઇતિ ।

અથ દેવવિષયે મહાકર્મતરાદ્યલ્પકર્મતરાદિકં દર્શયિતુમાહ-‘અત્થિ ણં’ ઇત્યાદિ । ‘અત્થિ ણં મંતે’ સન્તિ ચલુ ભદન્ત ! ‘ચરમા વિ અસુરકુમારા પરમા વિ અસુરકુ-મારા’ ચરમા અપિ અસુરકુમારાઃ પરમા અપિ અસુરકુમારાઃ અલ્પસ્થિતિકાઃ પર-મસ્થિતિકાઃ અસુરકુમારાઃ ભવન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નાશયઃ, મગવાનાહ-‘એવં ચેવ’ ઇતિ ‘એવં ચેવ પૂર્વોક્તપ્રકારેણવાઽસ્તિ પૂર્વાપેક્ષયા-અસુરકુમારાણાં વૈલક્ષણ્યં દર્શ-યિતુમાહ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ । ‘નવરં’ નવરમ્-અયં વિશેષઃ ‘વિવરીયં માણિયત્વં’

નારકોં કી અપેક્ષા અલ્પકર્મતરાદિ વિશેષણોંવાલે હોતે હૈં જિન નાર-કિયોં કી નરકાવાસ મેં મહતી સ્થિતિ હોતી હૈ વે નારક હતર નારકોં સે અપને અશુભ કર્મોં કી અપેક્ષા મહાકર્મતરાદિ વિશેષણો સે યુક્ત હોતે હૈં ઓર જિન નારકોં કી સ્થિતિ અલ્પ હોતી હૈ વે હતર નારકોં સે અલ્પકર્મતરાદિ વિશેષણોંવાલે હોતે હૈં એસા તાત્પર્યાર્થ હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અત્થિ ણં મંતે ! ચરમા વિ અસુ-રકુમારા, પરમા વિ અસુરકુમારા’ હે ભદન્ત ! જો અસુરકુમારદેવ હૈં વે કયા ચરમ ભી હોતે હૈં ? ઓર પરમ ભી હોતે હૈં ? અર્થાન્ અસુરકુ-મારદેવ અલ્પસ્થિતિવાલે ઓર પરમસ્થિતિવાલે ભી હોતે હૈં કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! હસ વિષય કા કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ‘નવરં’ પરન્તુ પૂર્વ કી અપેક્ષા જો અસુરકુમારોં મેં વિલક્ષ-

અપેક્ષાએ અલ્પકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. જે નારકોંની સ્થિતિ નરકાવાસમાં વધારે હોય છે, તે નારકોં બીજા નારકોંથી પોતાના અશુભ કર્મોંની અપેક્ષાએ મહાકર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. અને જે નારકોંની સ્થિતિ નરકાવાસમાં અલ્પ હોય છે તેઓ બીજા નારકોંથી અલ્પ કર્મતર વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. એ પ્રમાણે આ કથનનું તાત્પર્ય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘અત્થિ ણં મંતે ! ચરમા વિ અસુરકુમારા, પરમા વિ અસુરકુમારા’ હે ભગવન્ જે અસુરકુમાર દેવ છે, તેઓ શું ચરમ અને પરમ એ બંને પ્રકારવાળા હોય છે ? અર્થાત્ અસુરકુમાર દેવ અલ્પસ્થિતિવાળા અને દીર્ઘસ્થિતિવાળા પણ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ આ વિષયમાં પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ કથન સમજવું. પરંતુ અસુરકુમારોંમાં પૂર્વની અપેક્ષાથી જે

વિપરીતં નારકસૂત્રાપેક્ષયાઽસુરકુમારસૂત્રે વિપરીતં મણિતવ્યમ્ કિં વિપરીતમ્ ?
 इति सूत्रकार एवाह—‘परमा अप्पकम्मा चरमा महाकम्मा’ परमा अल्पकर्माणः,
 चरमा महाकर्माणः, नैरयिकसूत्रे चरमेभ्यः परमाणां महाकर्मादित्वं परमेभ्यश्चर-
 माणां चाल्पकर्मादित्वं कथितम्, अत्रासुरकुमारसूत्रे च चरमेभ्यः परमाणाम-
 ल्यकर्मादित्वं परमेभ्यश्चरमाणां च महाकर्मादित्वं वाच्यमिति वैपरीत्यम्, तथाहि—
 ‘से नूनं भंते ! चरमेहिंतो असुरकुमारेहिंतो परमा असुरकुमारा अप्पकम्मतरा
 चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पासवतरा चेव अप्पवेयणतरा चेव’ इत्यादि । तद्
 नूनं भदन्त ! चरमेभ्योऽसुरकुमारेभ्यः परमा असुरकुमारा अल्पकर्मतरा एव
 अल्पक्रियतरा एव अल्पासवतरा एव अल्पवेदनतरा एव, एवं मश्र उत्तरं च

જતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘વિવરીયં માણિયવ્વં’ નારકસૂત્ર મેં જૈસા
 કથન કિયા ગયા હૈ ઉસકી અપેક્ષા અસુરકુમાર સૂત્ર મેં વિપરીત કથન
 કિયા ગયા હૈ ઓર વહ ‘પરમા અપ્પકમ્મા, ચરમા મહાકમ્મા’ હસ સૂત્ર
 પાઠ સે પ્રકટ કિયા ગયા હૈ તાત્પર્ય કહને કા એસાં હૈ કિ નૈરયિક સૂત્ર
 મેં ચરમોં સે પરમોં મેં મહાકર્મ આદિ સે યુક્તના કહી ગઈ હૈ તથા પરમોં
 સે ચરમોં મેં અલ્પકર્મ આદિ સે યુક્તના પ્રકટ કી ગઈ હૈ, પરન્તુ અસુર-
 કુમાર સૂત્ર મેં ચરમોં સે પરમોં મેં અલ્પકર્મ આદિ સે યુક્તના ઓર પરમોં
 સે ચરમોં મેં મહાકર્મ આદિ યુક્તના કહી ગઈ હૈ યહી વાત—‘સે નૂનં
 ભંતે ! ચરમેહિંતો અસુરકુમારેહિંતો પરમા અસુરકુમારા અપ્પકમ્મતરા
 ચેવ અપ્પકિરિયતરા ચેવ અપ્પાસવતરા ચેવ અપ્પવેયણતરા
 ચેવ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠ વનાકર સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । ગૌતમ ને

વિશેષતા છે, તે આ પ્રમાણે છે ‘વિવરીયં માણિયવ્વં’ નારક સૂત્રમાં જેવી
 રીતનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કથનની અપેક્ષાએ અસુરકુમાર સૂત્રમાં
 વિપરીત કથન કહેવામાં આવ્યું છે, તે કથન ‘પરમા અપ્પકમ્મા, ચરમા મહા
 કમ્મા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—નૈરયિક
 સૂત્રમાં ચરમ અયુષ્યોમાંથી પરમાયુષ્ય વાળાઓમાં મહાકર્મ વિગેરેનું હોવાપણું
 કહ્યું છે. તેમ જ પરમાયુષ્યોમાંથી ચરમાયુષ્યવાળાઓમાં અલ્પકર્મ આદિનું હોવા
 પણું કહેલ છે. પરંતુ અસુરકુમાર સૂત્રમાં ચરમાયુષ્યોમાંથી પરમાયુષ્યોમાં અલ્પ
 કર્મ આદિનું હોવાપણું અને પરમાયુષ્યોમાંથી ચરમાયુષ્યોમાં મહાકર્મ વિગેરેનું
 હોવાપણું કહેલ છે. એજ વાત ‘સે નૂનં ભંતે ! ચરમેહિંતો ! અસુરકુમારેહિંતો
 પરમા અસુરકુમારા અપ્પકમ્મતરા ચેવ અપ્પકિરિયતરા ચેવ અપ્પાસવતરા ચેવ અપ્પ-
 વેયણતરા ચેવ’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ બતાવીને સમજાવવામાં આવ્યું છે. ગૌતમ

વક્તવ્યમ્ ચરમાસુરકુમારાપેક્ષયા પરમાસુરકુમારાણામ્ અલ્પકર્મતરત્વં તેષામસા-
તાદ્યશુભકર્માપેક્ષમ્, અલ્પક્રિયત્વં ચ તથાવિધકાયિકયાદિ કષ્ટક્રિયાડપેક્ષમ્,
અલ્પાસ્રવત્ત્વં તુ તથાવિધકષ્ટક્રિયાજન્યકર્મવન્ધાપેક્ષમ્, અલ્પવેદનત્વં ચ પીડા-
ડલ્પત્વાપેક્ષયેતિ, તથા પરમેભ્યોડસુરકુમારેભ્યઃચરમા અસુરકુમારા મહાકર્મતરા
મહાક્રિયતરા મહાસ્રવતરા મહાવેદનતરશ્ચેતિ જ્ઞાતવ્યમ્ ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ
પૂર્વોક્તમેવેતિ ‘જાવ થણિયકુમારા તાવ એવં ચેવ’ યાવત્ સ્તનિતકુમારાસ્તાવત્
એવમેવ સ્તનિતકુમારદેવપર્યન્તમ્ અસુરકુમારવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । ચરમસ્તનિતકુમારા-

પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! ચરમ અસુરકુમારોં સે પરમ
અસુરકુમાર કયા અલ્પતર કર્મવાલે હોતે હૈં ? અલ્પતર ક્રિયાવાલે હોતે
હૈં ? અલ્પતર આસ્રવવાલે હોતે હૈં ? ઓર અલ્પવેદનાવાલે હોતે હૈં ? હસ
પ્રકાર કે ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર પ્રશ્ન એસા દેતે હૈં કિ-હાં, ગૌતમ !
ચરમ અસુરકુમારોં કી અપેક્ષા પરમ અસુરકુમાર અલ્પકર્મવાલે હોતે હૈં
કયોં કિ ઉનકે અશાતા આદિ અશુભકર્મ અલ્પ હોતે હૈં, વે અલ્પક્રિયાવાલે
હોતે હૈં કયોં કિ કાયિકી આદિ જો અશુભ ક્રિયાએ હૈં વે ઉનમેં અલ્પ હોતી
હૈં અલ્પ આસ્રવવાલે હોતે હૈં કયોં કિ કાયિકી આદિ અશુભક્રિયાઓં સે
જન્ય કર્મ કો આસ્રવ ઉનમેં કમ હોતા હૈ । અલ્પવેદનાવાલે હોતે હૈં
કયોં કિ ઉનકો પીડા અલ્પ હોતી હૈ તથા પરમ અસુરકુમારોં સે ચરમ
અસુરકુમાર મહાકર્મવાલે, મહાક્રિયાવાલે, ઓર મહાવેદનાવાલે હોતે હૈં ।
‘સેસં તં ચેવ’ બાકી કા ઓર સ્વ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ‘જાવ થણિ-
યકુમારા૦’ ઓર અસુરકુમારોં કે જૈસા હી યહ કથન યાવત્ સ્તનિત-

સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ચરમ અસુરકુમારોથી પરમ અસુરકુમારો
અલ્પતરકર્મવાળા હોય છે ? અલ્પતર ક્રિયાવાળા હોય છે ? અલ્પતર
આસ્રવવાળા હોય છે ? અને અલ્પવેદનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હા ગૌતમ ! ચરમ અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ પરમ
અસુરકુમાર અલ્પકર્મવાળા હોય છે. કારણ કે-તેઓમાં અશાતા વિગેરે
અશુભ કર્મ અલ્પ છે. તેઓ અલ્પક્રિયાવાળા છે. કેમ કે કાયિકી વિગેરે જે
અશુભ ક્રિયાઓ છે, તે તેઓમાં અલ્પ હોય છે. તેઓ અલ્પ આસ્રવવાળા હોય છે,
કારણ કે કાયિકી વિગેરે અશુભ ક્રિયાથી થવાવાળા કર્મનું આસ્રવ તેઓમાં
અલ્પ હોય છે. તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. કારણ કે-તેઓને પીડા અલ્પ
હોય છે. તથા પરમ અસુરકુમારો કરતાં ચરમ અસુરકુમાર મહાકર્મવાળા,
મહાક્રિયાવાળા, અને મહાવેદનાવાળા હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું બીજું
તમામ કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. ‘જાવ થણિયકુમારા૦’ અસુર

પેક્ષયા પરમાઃ સ્તનિતકુમારા અલ્પકર્માણોઽલ્પક્રિયા અલ્પાસ્રવા અલ્પવેદનાશ્ચ
તથા પરમસ્તનિતકુમારાપેક્ષયા ચરમાઃ સ્તનિતકુમારાઃ મહાકર્મતરા મહાક્રિયતરા
મહાસ્રવતરાઃ મહાવેદનતરાશ્વેતિ 'પુઢવીકાઙ્યા જાવ મણુસ્સા એ જહા નેરઙ્યા'
પૃથિવીકાયિકા યાવત્ મનુષ્યાઃ એતે યથા નૈરયિકાઃ, પૃથિવીકાયિકા એકેન્દ્રિયા
મનુષ્યપર્યન્તા નૈરયિકવત્ જ્ઞાતવ્યાઃ અત્ર યાવત્પદેન દ્વીન્દ્રિયાદિત આરભ્ય પચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાન્તાનાં સંગ્રહઃ એકેન્દ્રિયત આરભ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાન્તાઃ
મનુષ્યાશ્ચ ચરમેભ્ય એકેન્દ્રિયાદિભ્યોઽપેક્ષયા પરમા એકેન્દ્રિયાદિ મનુષ્યાન્તાઃ
મહાકર્મતરાદિ વિશેષણાઃ તથા પરમેભ્ય એકેન્દ્રિયાદેરારભ્ય મનુષ્યપર્યન્તેભ્યશ્ચરમાઃ
એકેન્દ્રિયાદિમનુષ્યાન્તા અલ્પકર્માદિ વિશેષણયુક્તા ભવન્તીતિભાવઃ 'વાળમંતર-
જોહસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા યથા

કુમારોં તક જાનના ચાહિયે । ચરમ સ્તનિતકુમારોં કી અપેક્ષા પરમ
સ્તનિતકુમાર અલ્પકર્મવાલે, અલ્પક્રિયાવાલે, અલ્પઆસ્રવવાલે ઔર
અલ્પવેદનાવાલે હોતે હૈં । તથા પરમસ્તનિતકુમારોં કી અપેક્ષા ચરમ
સ્તનિતકુમાર મહાકર્મવાલે, મહાક્રિયાવાલે, મહાસ્રવવાલે ઔર મહાવે-
દનાવાલે હોતે હૈં । 'પુઢવીકાઙ્યા જાવ મણુસ્સાં' પૃથિવીકાયિક એકે-
ન્દ્રિય જીવ યાવત્પદ ગૃહીત દ્વીન્દ્રિય જીવ, તેજન્દ્રિય જીવ ચૌહન્દ્રિયજીવ
પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ ઔર મનુષ્ય યે સવ પરમપદવાલે પક્ષ મેં ચરમ એકે-
ન્દ્રિયાદિકોં કી અપેક્ષા મહાકર્માદિવિશેષણોંવાલે હોતે હૈં ઔર ચરમ
પદ પક્ષ મેં પરમ એકેન્દ્રિયાદિકોં કી અપેક્ષા અલ્પકર્માદિ વિશેષણોં
વાલે હોતે હૈં । 'વાળમંતરજોહસિયં' વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક એવં વૈમા-
નિક હસમેં પરમ ચરમપક્ષ સમ્બન્ધી મહાકર્માદિ વિશિષ્ટ હોને કા એવં
અલ્પકર્માદિ વિશિષ્ટ હોને કા સબ કથન હસ વિષય કો લેકર 'અસુર-

કુમારોના કથન પ્રમાણેનું સઘળું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધીમાં સમજવું.
ચરમ સ્તનિતકુમારો કરતાં પરમ સ્તનિતકુમાર અલ્પકર્મવાળા, અલ્પક્રિયા-
વાળા, અલ્પઆસ્રવવાળા અને અલ્પવેદનવાળા હોય છે. 'પુઢવીકાઙ્યા જાવ
મણુસ્સાં' પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ યાવત્ પદ્ધતી એ ઇન્દ્રિય, જીવ, ત્રણ
ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યચ અને
મનુષ્યો આ બધા પરમ પદવાળા પક્ષમાં ચરમ એકેન્દ્રિય વિગેરેની અપેક્ષાએ
મહાકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. અને ચરમ પદ પક્ષમાં પરમ એકે-
ન્દ્રિયાદિકોની અપેક્ષાથી અલ્પકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. 'વાળમંતર-
જોહસિયં' વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં પરમ-ચરમ બન્ને પક્ષ

અસુરકુમારાઃ ચરમેભ્યો વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેભ્યઃ પરમાઃ વાનવ્યન્તર-
જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ અલ્પકર્માદિવિશેષણવન્તો ભવન્તિ તથા પરમેભ્યો વાન-
વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેભ્યશ્ચરમા વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ મહાકર્માદિ-
વિશેષણવન્તો ભવન્તીતિઃ ॥સૂ૦ ૧॥

વૈમાનિકા અલ્પવેદના હત્યુક્તમ્ અતઃ પરં વેદના સ્વરૂપમાહ—‘કઙ્કિવિદે ણં
મંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—કઙ્કિવિદા ણં મંતે ! વેયણા પન્નત્તા ગોયમા ! દુવિદા
વેયણા પન્નત્તા ! તં જહા નિદા ય અનિદા ય નેરઙ્કયાણં મંતે ! કિં
નિદાયં વેયણં વેણંતિ અનિદાયં વેયણં વેણંતિ૦ જહા પન્નવણાણ
જાવ વેમાણિયન્તિ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ૨॥

છાયા—કતિવિદા સ્વલ્લ મદન્ત ! વેદના પ્રજ્ઞતા ગૌતમ ! દ્વિવિદા વેદના
પ્રજ્ઞતા તથથા નિદા ચ અનિદા ચ । નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિં નિદાં વેદનાં
વેદયન્તિ૦ અનિદાં વેદનાં વેદયન્તિ યથા પ્રજ્ઞાપનાયાં યાવદ્ વૈમાનિકા ઇતિ ।
તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ ૨॥

કુમારોં કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનનાં ચાહિયે ।
અર્થાત્ ચરમ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકોં સે પરમ વાનવ્યન્તર
જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક અલ્પકર્માદિવિશેષણોં વાલે હોતે હૈં તથા પર-
મવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં સે ચરમવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક
ઓર વૈમાનિક મહાકર્માદિવિશેષણોં વાલે હોતે હૈં ॥ સૂત્ર ૧॥

વૈમાનિકદેષ અલ્પવેદનાવાલે હોતે હૈં એસા કહા જા ચુકા હૈં હસ-
લિયે અથ વેદના કા સ્વરૂપ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ--

સંખંધી મહાકર્માદિપણાવાળા હોવાનું અને અલ્પકર્માદિવાળા હોવાના સંખંધુ
કથન અસુરકુમારોના સંખંધમાં જેમ કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે
અહિયાં સમજવું. અર્થાત્ ચરમ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો
અલ્પ કર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. તથા પરમ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિકો મહાકર્મ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

વૈમાનિક દેવ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણે કહેવાઈ ગયું છે.
હવે વેદનાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.

‘કઙ્કિવિદે ણં મંતે ! વેયણા પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકા—‘કહ્વિહા ણં ભંતે?’ કતિવિધા સ્વલ્પ ભદન્ત ! વેદના પ્રજ્ઞપ્તાઃ કથિતા ઇતિ વેદનાવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા વેયણા પન્નત્તા’ દ્વિવિધા—દ્વિપ્રકારકા વેદના પ્રજ્ઞપ્તા ‘તં જહા તથયા ‘નિદા ય અનિદા ય’ નિદા ચ અનિદા ચ, ‘નિ’ નિયતં દાનં શુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દ્વૈપ્ શોધને’ ઇતિ ધાતો નિંદેતિ પદં સિદ્ધં ભવતિ તથા ચ નિદા જ્ઞાનમ્ આભોગઃ, તદ્ યુક્તા વેદનાઽપિ નિંદેતિ કથ્યતે આભોગવતીત્યર્થઃ જ્ઞાનપૂર્વકં વેદનં નિદા અથવા સમ્યગ્ વિવેકપૂર્વકં વેદનં નિંદેતિ અનિદા અનાભોગવતી વેદનેતિ ‘નિદા ય’ ઇતિ નિદાકમ્, અત્ર ક પ્રત્યયઃ સ્વાર્થિકઃ અતો નિદાં વેદનામિતિ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ‘નૈરહ્યા ણં ભંતે !’ નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ‘કિં નિદાયં વેયણં વેણંતિ

‘કહ્વિહે ણં ભંતે ! વેયણા પન્નત્તા ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ,—કહ-વિહા ણં ભંતે ! હે ભદન્ત ! વેદના કિનને પ્રકાર કી કહાં ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ને કહા હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા’ વેદના દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । ‘તં જહા—વે દો પ્રકાર ઉસ કે એસે હૈ’—‘નિદા ય અનિદા ય’ નિદા ઓર અનિદા ‘દ્વૈપ્શોધકને’ નિ ઉપસર્ગ પૂર્વક શોધનાર્થ દ્વૈપ્ ધાતુ સે નિદા યહ પદ બના હૈ નિયત જો જીવ કી શુદ્ધિ હૈ ઉસકા નામ નિદા હૈ નિદા, જ્ઞાન ઓર આભોગ યે સ્વયં પર્યાયવાચી શબ્દ હૈ’ હસ નિદા સે યુક્ત વેદના બી નિદારૂપ સે કહ દી ગઈ હૈ જો વેદના આભોગ યુક્ત હોતા હૈ જ્ઞાનપૂર્વક હોતા હૈ અથવા સમ્યગ્ વિવેક પૂર્વક હોતા હૈ વહ નિદા હૈ તથા અનાભોગવાલી જો વેદના હૈ વહ અનિદા હૈ ।

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુએ કહ્યું કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા વેયણા પણ્ણત્તા’ વેદના બે પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘તજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘નિદા ય અનિદા ય’ નિદા અને અનિદા ‘નિ’ ઉપસર્ગ પૂર્વક શોધનાર્થક દ્વૈપ્ ધાતુથી નિદા એ પાઠ બનેલો છે. નિયત જે જીવની શુદ્ધિ હોય તેનું નામ નિદા છે. નિદા, જ્ઞાન અને આભોગ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે. આ નિદાથી થવાવાળી વેદના પણ નિદા રૂપે જ કહી છે આભોગ યુક્ત—જાણપૂર્વક જે વેદના થાય છે, અથવા સમ્યક્ વિવેક પૂર્વક જે વેદના થાય છે તે નિદા છે. તથા અનાભોગવાળી જે વેદના છે, તે અનિદા છે.

અનિદાયં વેયણં વેદંતિ' કિં નિદાં વેદનાં વેદયન્તિ અનિદાં વા વેદનાં વેદયન્તિ કિં જ્ઞાનપૂર્વકં વેદનમનુભવન્તિ અજ્ઞાનપૂર્વકં વા વેદનમનુભવન્તિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि । ‘जहा पञ्चवणाए जाव वेमाणिय त्ति’ यथा प्रज्ञापनायां यावद्वैमानिका इति प्रज्ञापनायां पञ्चत्रिंशत्तमे वेदनापदे चतुर्थे सूत्रे चेत्थम्—‘गोयमा ! निदायं पि वेयणं वेएंति अणिदायं पि वेयणं वेएंति’ इत्यादि निदामपि वेदनां वેદयન્ति नारका अनिदामपि वेदनां वેદयन्ति नारका इत्यादि । अयमाशयः ज्ञानपूर्वकम् अथवा सम्यग् विवेकपूर्वकं वेदनं निदा तथा अज्ञानपूर्वकमथवा सम्यग् विवेकशून्यतापूर्वकं वेदनं सुखदुःखान्यतराऽनुभवः अनिदा तत्र

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં નિદાયં વેયણં વેએંતિ૦’ હે મદન્ત ! નૈરયિક કયા જ્ઞાનપૂર્વક વેદના કા અનુભવ કરતે હૈ ? યા અજ્ઞાનપૂર્વક વેદના કા અનુભવ કરતે હૈ ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि—‘जहा पञ्चवणाए०’ हे गौतम ! वैमानिको तक जैसा प्रज्ञापना के ३५ पैंतीसवे वेदना पद के चौथे सूत्र में कहा गया है वैसा ही इस विषय में कथन यहां पर भी कर लेना चाहिये वहां इस प्रकार से कहा हुआ है—‘गोयमा ! निदायंपि वेयणं वेएंति, अणिदायंपि वेयणं वेएंति’ इत्यादि तात्पर्य ऐसा है कि नारक, ज्ञानपूर्वक भी अथवा सम्यग् विवेक पूर्वक सुखदुःखादिक का वेदन करते हैं और अज्ञानपूर्वक भी अथवा सम्यग् विवेक शून्यता पूर्वक भी सुखदुःखादिक का वेदन करते हैं—जो नारक संज्ञी जीव की पर्याय से मरकर नरक में उत्पन्न होता है उसके सुखदुःख का अनुभव ज्ञानपूर्वक होने के कारण

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે—નેરહ્યાણં મંતે ! કિં —નિદાયં વેયણં વેએંતિ !’ હે ભગવન્ નૈરયિકો શુ જ્ઞાનપૂર્વક વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? અથવા અજ્ઞાનપૂર્વક વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—‘જહા પન્નવણાણ૦’ હે ગૌતમ ! વૈમાનિકો સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાના ૩૫ પાંત્રીસમાં વેદના પદના ચોથા સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. આ વિષયમાં પણ તેજ પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું ત્યાં આ પ્રમાણે કહેલ છે. ‘ગોયમા ! નિદાયં પિ વેયણં વેએંતિ, અનિદાયં પિ વેયણં વેએંતિ’ ઇત્યાદિ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—નારકો જ્ઞાનપૂર્વક અથવા સમ્યક્ વિવેક પૂર્વક સુખ અને દુઃખ વિગેરેનું વેદન કરે છે. અને અજ્ઞાન પૂર્વક પણ અથવા સમ્યક્ વિવેક વિના સુખ અને દુઃખાદિનું વેદન કરે છે. જે નારક સંજ્ઞી જીવની પર્યાયથી મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને સુખ દુઃખનો અનુભવ જ્ઞાનપૂર્વક થવાથી

નારકાપ્રાપ્તભયવિધમપિ વેદનં ભવતિ યો નારકઃ સંજ્ઞિત આગત્ય નરકે ઉત્પ-
 ધતે તસ્ય જ્ઞાનપૂર્વકદુઃખાનુભવસ્ય જાયમાનત્વેન નિદા વેદના ભવતિ યશ્ચ નાર-
 કોઽસંજ્ઞિત આગત્ય નારકે ઉત્પદ્યતે તસ્ય અજ્ઞાનપૂર્વકદુઃખાનુભવસ્ય જાયમાન-
 ત્વેન અનિદા વેદના ભવતિ । નારકવદેવ અસુરકુમારાદિ દેવેષ્વપિ નિદાઽનિદયો
 વ્યવસ્થા જ્ઞાતવ્યા, પૃથિવીકાયિકત આરમ્ભ ચતુરિન્દ્રિયાન્ત જીવાનામ્ અનિદૈવ
 વેદના ભવતિ પશ્ચેન્દ્રિયતિરસ્કાં મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરાણાં ચ નારકવદેવ ઉભ-
 યપ્રકારાઽપિ વેદના ભવતિ જ્યોતિષ્કવૈમાનિકયોરપિ ઉભયપ્રકારા વેદના ભવતિ
 માયિમિથ્યાદૃષ્ટિદેવાનાં યા વેદના ભવતિ સા અનિદા સમ્યગ્ વિવેકરહિત-
 ત્વાત્ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિમતાં દેવાનાં યા વેદના સા નિદા ભવતિ યતસ્તેષાં
 સમ્યગ્ દૃષ્ટિરસ્તિ इत्यादिसर्वं પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પશ્ચત્રિંશતમવેદનાપદતો દ્રષ્ટવ્યં

નિદા વેદના હોતી હૈ તથા જો નારક અસંજ્ઞી જીવ કી પર્યાય છોડકર
 નરકમાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ડસકો સુખદુઃખકા અનુભવ અજ્ઞાનપૂર્વક જાય-
 માન હોને સે અનિદા વેદના હોતી હૈ નારક કે જૈસે હી અસુરકુમાર
 આદિ દેવોં મેં ખી નિદા ઓર અનિદા વેદના કી વ્યવસ્થા જાનની
 ઇચ્છિયે પૃથિવીકાય સે લેકર ચતુરિન્દ્રિયાન્ત જીવોં કે અનિદા હી વેદના
 હોતી હૈ તથા પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચોં કો, મનુષ્યોં કો ઓર વાનવ્યન્તરોં કો
 નારક કે જૈસી હી નિદા અનિદા દોનોં પ્રકાર કી વેદના હોતી હૈ ।
 જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિકોં કો ખી દોનોં પ્રકાર કી વેદના હોતી હૈ
 માયિમિથ્યાદૃષ્ટિદેવોં કો જો વેદના હોતી હૈ વહ સમ્યગ્ વિવેક રહિત
 હોને કે કારણ અનિદા હોતી હૈ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિદેવોં કો જો વેદના
 હોતી હૈ વહાં નિદા વેદના હોતી હૈ ક્યોંકિ વે સમ્યગ્દૃષ્ટિવાલે હોતે હૈ ।

નિદા વેદના થાય છે. તથા જે નારકો અસંજ્ઞી જીવની પર્યાયને છોડીને
 નારકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેને સુખદુઃખનો અનુભવ અજ્ઞાનપૂર્વક થાય છે,
 તેથી તેને અનિદા વેદના થાય છે. તથા નારકોની જેમ જ અસુરકુમાર
 વિગેરે દેવોમાંદિ પણ નિદા અને અનિદા વેદનાની વ્યવસ્થા સમજવી.
 પૃથિવિકાયથી આરંભીને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને અનિદા વેદના જ
 હોય છે. તથા પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોને તથા વાનવ્યન્તરોને
 નારકોની જેમ નિદા અને અનિદા એ બંને પ્રકારની વેદના હોય છે.
 જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોને પણ બંને પ્રકારની વેદના થાય છે. માયિ-
 મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવોને જે વેદના થાય છે. તે સમ્યક્ વિવેક વિનાની હોવાના કારણે
 અનિદા વેદના જ થાય છે. અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોને જે વેદના થાય છે તે
 નિદા વેદના જ થાય છે. કેમ કે તેઓ સમ્યક્ દૃષ્ટિવાળા હોય છે. ઇત્યાદિ આ

દિગ્માત્રમિદ્ દર્શિતમિતિ 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! વેદનાવિષયે યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તદેવમેવ—સર્વથા સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા ભગવન્તં વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ગૌતમઃ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતકલિતકલાપાલાષકપવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહૂચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
—પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતા શ્રી “ભગ-
વતીસૂત્રસ્ય ” પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં
વ્યાખ્યાયમેકોનર્વિંશતિતમશતકે
પશ્ચમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૯-૫ ॥

इत्यादि यह सब कथन प्रज्ञापना का ३५ पैतीसवें वेदनापद से जान लेना चाहिये यहां तो हमने संक्षेप से यह विषय प्रकट किया है 'सेवं मंते ! सेवं मंते ! त्ति' हे भदन्त ! वेदना के विषय में जो आपने ऐसा कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर गौतमने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सूत्र २ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાયકે ઉત્તરીસવેં શતકકા
પાંચવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૯-૫ ॥

सर्वं कथन प्रज्ञापना सूत्रना ३५ पांतीसमा वेदना पदथी समल्ल लेवुं. अहियां तो संक्षेपथी आ विषय मे' भताव्यो छे.

‘सेवं मंते सेवं मंते त्ति’ हे लगवन् वेदनाना विषयमां आपे ने प्रमाणे कछुं छे, ते सर्वथा सत्य न छे. हे लगवन् आपनुं कथन यथार्थ छे. आ प्रमाणे कछीने गौतम स्वामीजे लगवान्ने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेजो संयम अने तपथी पोताना आत्माने लावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थया. ॥ सू. २ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૯-૫ ॥

અથ ષષ્ઠોદ્દેશકઃ પારમ્ભયતે ॥

પંચમોદ્દેશકે વેદનાઃ કથિતાઃ તાશ્ચ દ્વીપાદિષ્વેવ ભવન્તીતિ દ્વીપાદયઃ ષષ્ઠોદ્દેશકે કથ્યન્તે, इत्येवं संबन्धेनायातस्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘कहि णं भंते’ इत्यादि ।

મૂલમ્—કહિ ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા કેવહ્યા ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા કિં સંઠિયા ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા એવં જહા જીવાભિગમે દીવસમુદ્દેસો સો ચેવેહ વિ જોહસિયમંડિયઉદ્દેસગવજ્જો ભાણિયવ્વો જાવ પરિણામો જીવ ઉવવાઓ જાવ અણંતખુત્તો । સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! તિ ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—કુત્ર खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः कियन्तः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः, किं संस्थिताः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः एवं यथा जीवाभिगमे द्वीपसमुद्रोद्देशः स एव इहापि, ज्योतिष्कमण्डितउद्देशकवर्जितो भणितव्यो यावत् परिणामः जीवोपगतः यावदनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

ટીકા—‘કહિ ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા’ કુત્ર खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः हे भदन्त ! द्वीपाश्च तथा समुद्राश्च क्व-कस्मिन् स्थानविशेषे विद्यन्ते इत्यर्थः ।

छठे उद्देशे का प्रारंभ—

પંચમ ઉદ્દેશે મેં વેદના કે વિષયમેં કહા ગયા હૈં યહ વેદના દ્વીપાદિ-કવર્તી જીવોં મેં હી હોતી હૈ અતઃ વેદના કે સમ્બન્ધ કો લેકર દ્વીપા-દિકોં કા નિરૂપણ હસ છટે ઉદ્દેશે મેં કિયાં જાવેગા હસી સમ્બન્ધ સે હસ છટે ઉદ્દેશે કા નિરૂપણ કિયા જા રહા હૈ—

‘કહિ ણં ભંતે દીવસમુદ્દા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં કિ હે ભદન્ત ! ‘કહિ ણં ભંતે !દીવસમુદ્દા૦’ દ્વીપ ઓર સમુદ્ર કહાં પર-કિસ સ્થાનવિશેષ

छठा उद्देशानो प्रारंभ—

પાંચમા ઉદ્દેશામાં વેદનાના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. આ વેદના દ્વીપ વિગેરેમાં નિવાસ કરનારા જીવોને જ હોય છે. તેથી વેદનાના સંબંધને લઈને આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં દ્વીપાદિકોનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે. એજ સંબંધથી આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે—‘કહિ ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ ‘કહિ ણં ભંતે ! દીવસમુદ્દા૦’ દ્વીપ અને સમુદ્ર કયાં આવ્યા છે ? અર્થાત્

‘કેવહ્યા ણં મંતે ! દીવસમુદ્દા’ કિયન્તઃ સ્વલુ મદન્ત ! દ્વીપસમુદ્દાઃ—કિયત્સં-
 રૂપ્યાકા દ્વીપાઃ સમુદ્દાશ્ચ સન્તીત્યર્થઃ કિં સંઠિયા ણં મંતે ! દીવસમુદ્દા’ કિં
 સંસ્થિતાઃ સ્વલુ મદન્ત દ્વીપસમુદ્દાઃ દ્વીપસમુદ્દાણામ્, આકારાઃ કીદૃશા इति
 દ્વીપસમુદ્દાણામધિકરણસંખ્યાઽઽકારવિષયકઃ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—‘એવં જહા’
 इत्यादि । ‘એવં જહા’ એવં યથા ‘જીવાભિગમે દીવસમુદ્દુદ્દેસો’ જીવાભિગમે
 દ્વીપસમુદ્દોદ્દેશઃ ‘સો ચેવ્ હહ વિ’ સ એવ્ હહાપિ મણિતવ્ય હત્યગ્રેતનેન સમ્બન્ધઃ,
 જીવાભિગમીયદ્વીપસમુદ્દોદ્દેશશ્ચૈવમ્ ‘કિમાગારભાવપટોયારાણં મંતે ! દીવસમુદ્દા
 પન્નત્તા ‘કિમાકારભાવપ્રત્યવતારાઃ સ્વલુ મદન્ત ! દ્વીપસમુદ્દાઃ મજ્જસા-કથિતાઃ,
 મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જંબુદીવાહ્યા દીવા’ જમ્બૂ-
 દ્વીપાદિકાઃ દ્વીપાઃ ‘લવણાહ્યા સમુદ્દા’ લવણાદિકાઃ સમુદ્દાઃ જમ્બૂદ્વીપપ્રમૃતયઃ
 દ્વીપાઃ સન્તિ તથા લવણસમુદ્રપ્રમૃતયશ્ચ સમુદ્દાઃ સન્તીત્યર્થઃ । સ ચ જીવાભિગ-
 મં હૈં ? તથા વે દ્વીપ ઓર સમુદ્ર કિતને હૈં ? ઓર હન સમુદ્રોં કા આકાર
 કેસા હૈ ? હસ પ્રકાર દ્વીપ સમુદ્રોં કે અધિકરણ કા સંખ્યા કા ઓર
 આકાર કે વિષય મેં યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ ઉત્તર મેં પ્રમુ ને કહા હૈ ।
 ‘એવં જહા’ इत्यादि હે ગૌતમ ! જીવાભિગમ નામ્ કે સૂત્ર મેં દ્વીપસમુદ્રો-
 દ્દેશક નામકા એક ઉદ્દેશા હૈ ઉસમેં યહ સ્વપ્રકરણ કહા ગયા હૈ અતઃ
 વહીં સે હસ વિષય કો જાન લેના ચાહિયે ઉસ ઉદ્દેશે મેં એક જ્યોતિ-
 ષિક મણિહિત ઉદ્દેશ મી આયા હૈ સો ઉસે છોડ દેના ચાહિયે યહાં પર
 નહીં કહના ચાહિયે જીવાભિગમીયદ્વીપ સમુદ્રોદ્દેશક હસ પ્રકાર સે હૈ—
 ‘કિમાગારભાવપટોયારાણં મંતે ! દીવસમુદ્દા પન્નત્તા ?’ ગોયમા !
 જંબુદીવાહ્યા દીવા, લવણાહ્યા સમુદ્દા’ યહ દ્વીપ સમુદ્રોદ્દેશક યહાં પૂર્ણ

કયા સ્થાન વિશેષમાં છે ? તથા એ દ્વીપ અને સમુદ્રો કેટલા છે ? અને એ
 દ્વીપ અને સમુદ્રોનો આકાર કેવો છે ? આ રીતે દ્વીપ સમુદ્રોના અધિકરણના
 સંખ્યાના અને આકારના વિષયમાં આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે. તેના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં જહા’ इत्यादि હે ગૌતમ જીવાભિગમ નામના સૂત્રમાં
 દ્વીપસમુદ્રોદ્દેશક નામનો ઉદ્દેશો આવેલ છે, તેમાં આ સમગ્ર પ્રકરણ કહેવામાં
 આવેલ છે. તેથી આ વિષય ત્યાંથી સમજી લેવો. આ ઉદ્દેશમાં એક જ્યોતિષક
 મંડિત ઉદ્દેશો પણ આવેલો છે. તેને અડિયાં છોડી દેવો તે જીવાભિગમમાં
 આવેલ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશમાં આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.—‘કિમાગારભાવ-
 પટોયારા ણં મંતે ! દીવસમુદ્દા પન્નત્તા ગોયમા ! જંબુદીવાહ્યા દીવા, લવણાહ્યા
 સમુદ્દા’ હે ગૌતમ આ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશો અડિયાં પૂરો કહેવાનો

મીય દ્વીપસમુદ્રોદ્દેશઃ કિં સંપૂર્ણોઽપિ વક્તવ્યઃ ? તન્નાહ—‘જોહસિયમંડિયઉદ્દેશગ-
વજ્જો માણિયવ્વો’ જ્યોતિષ્કમણ્ડિતોદ્દેશકવર્જઃ મણિતવ્યઃ જ્યોતિષ્કેણ
જ્યોતિષ્કપરિણામેન મણ્ડિતો ય ઉદ્દેશકઃ દ્વીપસમુદ્રોદ્દેશકસ્યાવયવવિશેષઃ તદ્વર્જઃ
તાદૃશપ્રકરણં ત્રિદાયેત્યર્થઃ જ્યોતિષ્કમણ્ડિતોદ્દેશકશ્ચૈવમ્ ‘જંબુદીવે ણં મંતે ! દીવે’
જમ્બુદ્વીપે સ્વલુ મદન્ત ! દ્વીપે ‘કહ ચંદા પમાસિંસુ વા પમાસંતિ વા પમાસિસ્સંતિ
વા’ કતિચન્દ્રાઃ પ્રાપ્તાવન્ત વા પ્રમાવન્તે વા પ્રમાસિષ્યન્તે વા ‘કહ સૂરિયા તવિંસુ
વા તવિંતિ વા તવિસ્સંતિ વા’ કતિ સૂર્યાઃ અતપન્ વા તપન્તિ વા તષિષ્યન્તિ વા,
इत्यादि । स च द्वीपसमुद्रोद्देशः कियद्दूरं वक्तव्यः तन्नाह—‘जाव परिणामो’ याव-
त्परिणामः सचैवम् ‘दीवसमुद्धानं मंते ! किं पुढवी परिणामा पन्नत्ता’ द्वीपसमुद्राः
स्वलु मदन्त ! किं पृथिवीपरिणामाः प्रज्ञप्ताः इत्यादि । तथा द्वीपसमुद्रेषु ‘जीव

नहीं कहना चाहिये क्योंकि इसके अन्तर्गत ‘जोहसियमंडिय०’ ज्योति-
षिक मंडित नामका एक उद्देशक और भी है इसमें ‘जंबुद्वीवेणं मंते !
दीवे कह चंदा पमासिंसु वा, पमासंति वा, पमासिस्सं ति वा कह सूरिया
तविंसु वा तविति वा तविस्संति वा’ इस प्रकार का प्रकरण आया है
सो इस ज्योतिषिकमंडित उद्देशक को इस कथन में छोड़ देना चाहिये ।
उसे यहां पर ग्रहण नहीं करना चाहिये । यह द्वीपसमुद्रोद्देशक जीवा-
भिगम सूत्र का कहाँ तक का यहां ग्रहण करना चाहिये ? तो इसके लिये
कहा गया है । ‘जाव परिणामो’ यह प्रकरण इस प्रकार से है—
‘दीवसमुद्धानं मंते ! किं पुढवी परिणामा पन्नत्ता ? इत्यादि तथा द्वीप

નથી. કારણ કે—તેની અંદર ‘જોહસિયમંડિય૦’ જ્યોતિષિક મંડિત
નામનું એક પ્રકરણ આવે છે. તેમાં ‘જંબુદ્વિવે ણં મંતે ! દીવે કહ ચંદા પમાસિંસુ
વા, પમાસંતિ વા, પમાસિસ્સંતિ વા, કહસૂરિયા તવિંસુ વા, તવિંતિ વા, તવિ
સ્સંતિ વા,’ જંબુદ્વીપમાં કેટલા અંદ્રો ભૂતકાળમાં પ્રકાશતા હતા ? વર્તમાનમાં
પ્રકાશે છે, અને ભવિષ્યમાં પ્રકાશ આપશે તથા કેટલા સૂર્યો તપતા હતા ?
વર્તમાનમાં તપે છે, અને ભવિષ્યમાં તપશે. આ પ્રમાણેનું પ્રકરણ આવેલ છે.
તો આ જ્યોતિષિક મંડિત ઉદ્દેશાને આ કથનમાં અહિયાં કહેવાનો નથી. તેને
અહિયાં ગ્રહણ કરવાનો નથી. જીવાભિગમમાં કહેલ આ દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશકનું
કથન અહિયાં કયાં સુધીનું ગ્રહણ કરવાનું છે ? એ માટે કહે છે કે—‘જાવ
પરિણામો’ આ પ્રકરણ યાવત્ પરિણામ સુધીનું અહિયાં કહેવું. તે પરિણામ
આ પ્રમાણે છે. ‘દીવસમુદ્ધા ણં મંતે ! કિં પુઢવી પરિણામા પણ્ણત્તા’ દ્વીપસમુદ્રો

‘ઝવવાઓ જાવ અણંતસુતો’ જીવોપપાતો યાવત્ અનન્તકૃત્વઃ, જીવોપપાતોઽપિ વક્તવ્યઃ ‘અનન્તકૃત્વઃ’ इति पर्यन्तम्, स च इत्थम् ‘दीवसमुद्देशु णं भंते !’ द्वीप समुद्रेषु खलु भदन्त ! ‘सव्वपाणा ४॥ सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वाः ‘पृथ्वीकाइय ताए’ पृथिवीकायिकादितया ‘उव्वन्नपुव्वा’ उत्पन्नपूर्वाः सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वा पृथिवीकायिकादि ६ रूपतया द्वीपसमुद्रेषु किं पूर्वम् उत्पन्नाः इति प्रकरणार्थः । उत्तरम् ‘हंता गोयमा असइयं अदुवा अणंतसुत्तो’ इति पर्यन्तं जीवोपपातो वक्तव्यः । असकूद्, बारं बारम् अनन्तकृत्वं इति अनन्तवारं जीवा उत्पन्नपूर्वाः पृथिव्यादिकायिकतया अनन्तवारं पूर्वमुत्पन्नाः एतत्पर्यन्तं जीवोपपातो वक्तव्य इति ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त !

સમુદ્રોં મેં ‘જીવ ઝવવાઓ જાવ અણંતસુતો’ જીવ કા ઉપપાત યાવત્ અનન્તવાર હુઆ હૈ તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ કિ-દ્વિપસમુદ્ર કયા પૃથિવી કે પરિણામરૂપ હૈં ? તથા દ્વીપસમુદ્રોં મેં સમસ્ત જીવોં કા ઉપપાત કયા પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે પહિલે કંઈ બાર હો ચુકા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈ-‘હંતા, ગોયમા ! અસહયં અદુવા અણંતસુતો’ હાં ગૌતમ ! દ્વીપસમુદ્રોં મેં જીવ કા ઉપપાત પહિલે કંઈ બાર પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અથવા અનન્તવાર હો ચુકા હૈ હસ પ્રકાર દ્વીપ સમુદ્રોદ્દેશક ય્યોતિષિકમણ્ડિત ઉદ્દેશક કો છોડતે હુए हन परिणाम, उपपात और उत्तर वाक्यरूप अनन्तवार पदों तक ग्रहण करना चाहिये ऐसा प्रभु ने कहा है । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ अन्त में

હે ભગવન્ શું પૃથિવપરિણામવાળા છે ? ઇત્યદિ તથા દ્વીપસમુદ્રોમાં ‘જીવ ઝવવાઓ જાવ અણંતસુતો’ ભવેનો ઉપપાત યાવત્ અનંતવાર થયો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ દ્વીપસમુદ્રો શું પૃથિવના પરિણામરૂપ છે ? તથા દ્વીપસમુદ્રોમાં સઘળા ભવેનો ઉપપાત પૃથ્વીકાયિક આદિરૂપથી પહેલાં અનેકવાર થયો હતો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘હંતા ! ગોયમા અસહય અદુવા અણંતસુતો’ હા ગૌતમ ! દ્વીપસમુદ્રોમાં ભવેનો ઉપપાત પહેલાં અનેક વાર પૃથ્વીકાયિક વિગેરે રૂપથી અનન્તવાર થયો હતો. આ રીતે દ્વીપસમુદ્ર ઉદ્દેશે ય્યોતિષિક મંડિત ઉદ્દેશાને છે.હીને આ પરિણામ, ઉપપાત અને ઉત્તર વાક્ય રૂપ અનન્ત વાર એ પદો ગ્રહણ કરેલ છે. એમ પ્રભુએ કહ્યું છે

દ્વીપસમુદ્રવિષયે યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ સર્વથા સત્યમેવ, इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति चन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भाषयन् विहरतीति ॥સૂ० ૧॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापाठापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
—पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचिता श्री 'भग-
वतीसूत्रस्य' प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यामेकोनविंशतितमशतके
षष्ठोद्देशकः समाप्तः॥१९-६॥

ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા કહા તિ હે મહન્ત । આપ દેવાનુપ્રિયને દ્વીપસમુદ્રો
કે વિષય મેં જો એસા કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર
કહકર વે ગૌતમ ભગવાન્ કો વન્દના નમસ્કાર કર સંયમ એવં તપ સે
આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ।સૂ૦ ૧।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાને ડહીસવે શતકકા
॥ છઠા ઉદેશા સમાપ્ત ૧૯-૬ ॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ’ અન્તમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને કહ્યું કે
હે ભગવાન આપ દેવાનુપ્રિયે દ્વીપસમુદ્રોના વિષયમાં જે વર્ણન કર્યું છે. તે
સર્વથા સત્ય છે. આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમ સ્વામી
ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત
કરતા થકા. પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો છઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧૯-૬ ॥

अथ सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पष्ठोद्देशके द्वीपसमुद्राः कथिताः द्वीपादयश्च देवानामावासा इति देवावासा-
धिकारात् असुरकुमाराद्यावासाः सप्तमोद्देशके प्ररूप्यन्ते, अनेन सम्बन्धेनाया-
तस्य सप्तमोद्देशकेत्येदमादिमं सूत्रम्—‘केवइया णं भंते !’ इत्यादि ।

मूलम्—केवइया णं भंते ! असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा
पन्नत्ता ? गोयमा ! चउसद्धिं असुरकुमारभवणावाससयसहस्सा
पन्नत्ता । ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता ? गोयमा ! सव्वरयणा-
मया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा तत्थ णं बहवे जीवा य
पोग्गला य वक्कमंति चयंति उववज्जंति सासया णं ते भवणा-
वासा दव्वट्ठयाए वन्नपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासया,
एवं जाव थणियकुमारावासा । केवइया णं भंते ! वाणमंतर-
भोमेज्जनगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता गोयमा ! असंखेज्जा वाण-
मंतरभोमेज्जनगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ते णं भंते ! किं मया
पन्नत्ता सेसं तं चेव । केवइया णं भंते ! जोइलियविमाणावाससय-
सहस्सा पन्नत्ता गोयमा ! असंखेज्जा जोइलियविमाणावाससय-
सहस्सा पन्नत्ता ? ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता गोयमा ! सव्व-
फालिहामया अच्छा सेसं तं चेव । सोहस्मे णं भंते ! कप्पे केव-
इया विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता गोयमा ! वत्तीसं विमाणा-
वाससयसहस्सा पन्नत्ता ते णं भंते ! किं मया पन्नत्ता
गोयमा ! सव्वरयणामया अच्छा सेसं तं चेव जाव अणुत्तर-
विमाणा नवरं जाणेयव्वा जत्थ जत्तिया भवणा विमाणा वा
सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति ॥सू० १॥

છાયા—કિયન્તિ खलु भदन्त ! असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञ-
प्तानि ? गौतम ! चतुःपष्टिः असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ।
ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सर्वरत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णाः
यावत् प्रतिरूपाः तत्र खलु बहवो जीवाः पुद्गलाश्च अवक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति च्य-
वन्ते उपपद्यन्ते, शाश्वताः खलु ते भवनावासा द्रव्यार्थतया, वर्णपर्यवैयावत् स्पर्श-
पर्यवैशाश्वताः । एवं यावत् स्तनितकुमारावासाः कियन्ति खलु भदन्त ! वान-
व्यन्तरभौमेयकनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि वान-
व्यन्तरभौमेयकनगरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ते (भवनवासाः) खलु
भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः शेषं तदेवं कियन्ति खलु भदन्त ! ज्योतिष्कविमाना-
वासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, गौतम ! असंख्येयानि ज्योतिष्क० विमानावासशत-
सहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः गौतम ! सर्वस्फटिक-
मयाः अच्छा शेषं तदेवं, सौवर्मे खलु भदन्त ! कल्पे कियन्ति विमानावासशत-
सहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ।
ते खलु भदन्त ! किं मयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सर्वरत्नमया अच्छा शेषं तदेवं
यावत् अनुत्तरविमानानि नवरं ज्ञातव्यानि यत्र यावन्ति भवनानि विमानानि वा
तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १ ॥

ટીકા—‘કેવહયા ણં ભંતે’ કિયન્તિ खलु भदन्त ! ‘असुरकुमारभवणावास-
सयसहस्सा पज्ञप्ता’ असुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि हे भदन्त !

सातवें उद्देशे का प्रारंभ—

છટ્ટે ઉદ્દેશે મેં દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, યે દ્વીપા-
દિક દેવોં કે આવાસ હોતે હૈં અતઃ દેવાવાસ કે અધિકાર કો લેકર
હસ સપ્તમ ઉદ્દેશે મેં અસુરકુમાર આદિકોં કે આવાસોં કી પ્રરૂપણા કી
જાતી હૈ હસી સમ્બન્ધ સે હસ સપ્તમ ઉદ્દેશા કો પ્રારમ્ભ કિયા જા રહા હૈ ।

‘કેવહયા ણં ભંતે ! અસુરકુમારભવણાવાસસયસહસ્સાં’ ઇત્યાદિ ।

सातमा उद्देशानो प्रारंभ—

છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં દ્વીપ અને સમુદ્રોના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે.
આ દ્વીપ વિગેરેમાં દેવોના આવાસ હોય છે જેથી દેવના આવાસના અધિકારથી
આ સાતમાં ઉદ્દેશામાં અસુરકુમાર વિગેરેના આવાસોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવશે
અ સંબન્ધને લઈને આ સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેણું
પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

‘કેવહયા ણં ભંતે ! અસુરકુમારભવણાવાસસયસહસ્સા’ ઇત્યાદિ

અસુરકુમારાણાં ભવનાવાસાઃ કિયચ્છત્તસહસ્રસંખ્યકાઃ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—
‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चउसट्ठिं असुरकुमारभवणावाससयस-
हस्सा पन्नत्ता’ चतु पट्टिरसुरकुमारभवनावासशतसहस्राणि मज्ञप्तानि हे गौतम !
असुरकुमाराणां भवनावासाः चतुःपट्टिलक्षममाणका भवन्तीति, ‘किं मया पन्नत्ता’
किं मयाः किं वस्तुनिर्मिताः असुरकुमाराणां भवनावासाः मज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः,
भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वरयणामया’ सर्वरत्न-
मयाः सर्वतो रत्नेनैव निर्मिता असुरकुमाराणां भवनावासाः ‘अच्छा’ अच्छाः
स्वच्छाः स्फटिकादिवन्निर्मलाः ‘सण्हा’ श्लक्षणाः चिक्कणाः श्लक्ष्णपुद्गलैर्निर्मित-
त्वात् ‘जाव पडिख्वा’ यावत्प्रतिरूपाः सुन्दराकृतिकाः, अत्र यावत्पदेन ‘लण्हा,
घट्ठा, मट्ठा, नीरया, निम्मला, निप्पंका, निक्कंकडच्छाया, सप्पमा, समरीइया,

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रश्नु से ऐसा पूछा है—‘केवइया णं
भंते०’ हे भदन्त ! असुरकुमारों के भवनावास कितने लाख कहे गये
हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु ने कहा है कि—‘गोयमा । चउसट्ठिं०’ असु-
रकुमारों के भवनावास ६४ लाख कहे गये हैं ।

अब गौतम प्रश्नु से ‘किं मया’ ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! ये
६४ लाख असुरकुमारों के भवनावास किस वस्तु मय हैं ? ‘गोयमा !
सव्वरयणामया०’ उत्तर में प्रश्नु ने कहा है कि हे गौतम ! ये सब भव-
नावास सर्व तरफ से रत्नों मय हुए हैं । अतः ये स्फटिक के जैसे
निर्मल हैं चिकने पुद्गलमय होने के कारण स्वयं चिकने हैं यावत् प्रति-
रूप—सुन्दराकारवाले हैं यहाँ यावत्पद से ‘लण्हा, घट्ठा मट्ठा, नीरया,

टीकार्थ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કેવ-
इया णं भंते०’ હે ભગવન્ અસુરકુમારોના ભવનાવાસ કેટલા લાખ કહ્યા છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा चउसट्ठिं०’ હે ગૌતમ ! અસુર
કુમારોના ભવનાવાસો ૬૪ ચોસઠ લાખ કહેવામાં આવ્યા છે.

ક્રીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘किं मया’ હે ભગવન્
આ ૬૪ ચોસઠ લાખ અસુરકુમારોના ભવનાવાસ કઈ વસ્તુથી બનેલા
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा । सव्वरयणामया०’ હે ગૌતમ !
આ તમામ ભવનાવાસો ચારે બાજુથી રત્નોથી જ બનેલા છે.
તેથી તે સ્ફટિકના જેવા નિર્મલ લાગે છે. ચિકણા પુદ્ગલોથી બનેલા હોવાથી
તે ચિકણા છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ—સુંદર આકારવાળા છે. અહિયાં યાવત્પદથી
‘लण्हा, घट्ठा, मट्ठा, नीरया, निम्मला, निप्पंका, निक्कंकडच्छाया सप्पमा, समरी-
इया, सउज्जोया, पासाइया, दरिसणिज्जा अधिख्वा’ આ પહોનો સંબંધ થયો

સડજ્જોયા, પાસાઈયા, દંસણિજ્જા અભિરૂપા' હિતિ પદાનાં સંગ્રહઃ । તત્ર 'લળ્હા' મસૂળા અતીવ કોમલાઃ, 'ઘટ્ટા' ઘૃષ્ટા ઇવ ઘૃષ્ટાઃ સ્વરશાણેન 'મટ્ટા, મૃષ્ટા ઇવ મૃષ્ટાઃ સુકુમારશાણેન, અથવા મૃષ્ટા ઇવ મૃષ્ટાઃ માર્જિતા ઇવ પ્રમાર્જનિકયા શોધિતા ઇવ, અતएव 'નીરયા' નીરજસ્કાઃ રજોરહિતાઃ 'નિમ્મલા' નિર્મલાઃ કઠિનમલરહિતાઃ 'નિપ્પંકા' નિષ્પંકાઃ આર્દ્રમલરહિતાઃ, 'નિકકંકડચ્છાયા' નિકકંકડચ્છાયા નિરાવરણદીપ્તિમન્તઃ 'સપ્પમા' સપ્પમાઃ કાન્તિયુક્તાઃ 'સમરીહયા' સમરીચિકાઃ દીપ્તિવાહુલયાત્ કિરણયુક્તાઃ 'સડજ્જોયા' સોઘોતાઃ ઉઘોતસહિતાઃ પરવસ્તુપ્રકાશકત્વાત્ 'પાસાઈયા' પ્રાસાદીયાઃ પ્રસન્નતાજનકાઃ, 'દંસણિજ્જા' દર્શનીયાઃ દ્રષ્ટું યોગ્યાઃ 'અભિરૂપા' અભિરૂપાઃ અતિરમણીયાઃ इत्येतेषां પદાનાં સંગ્રહઃ । एषां

નિમ્મલા નિપ્પંકા, નિકકંકડચ્છાયા સપ્પમા, સમરીહયા સડજ્જોયા, પાસાઈયા દંસણિજ્જા, અભિરૂપા' હિતિ પદોં કા સંગ્રહ હુઓ હૈ, યે સઘ ભવન 'લળ્હા' બહુન અધિક કોમલ હૈ । 'ઘટ્ટા' શાળ પર ઘિસે ગયે પથર આદિ કે જૈસે વે સઘ ઘૃષ્ટ જૈસે પ્રતીત હોતે હૈ 'મટ્ટા' સુકુમારશાળ સે ઘિસે ગયે કે જૈસે મૃષ્ટ હૈ' અથવા પ્રમાર્જનિકા સે સાફ કિયે ગયે કે જૈસે યે બિલકુલ સાફ સુથરે હૈ । 'નીરયા' હસી કારણ યે ધૂલિ આદિ કચવર સે સર્વથા વિહીન હૈ । 'નિમ્મલા' કઠિન મલવર્જિત હૈ । 'નિપ્પંકા' આર્દ્રમલવિહીન હૈ 'નિકકંકડચ્છાયા' નિરાવરણ દીપ્તિવાલે હૈ । 'સપ્પમા' કાન્તિવાલે હૈ 'સમરીહયા' દીપ્તિશી વહુલતા સે યુક્ત હોને કે કારણ યે કિરણોં સે યુક્ત હૈ । 'સડજ્જોયા' પરવસ્તુ કે પ્રકાશક હોને સે ઉઘોત સહિત હૈ । 'પાસાઈયા' પ્રસન્નતાજનક હૈ । 'દંસણિજ્જા' દર્શનીય-દેખને યોગ્ય હૈ 'અભિરૂપા' ઔર અતિરમણીય હૈ । इनकी

છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આ બધા ભવનો લળ્હા' ઘણા જ કોમળ છે. 'ઘટ્ટા' શાલ પર ઘસવામાં આવેલ પથર વિગેરેની જેમ આ બધા ઘૃષ્ટ-ઘસેલા જેવા દેખાય છે. 'મટ્ટા' સુકુમાર શાણથી ઘસેલાની માફક આ બધા મૃષ્ટ છે. અથવા પ્રમાર્જનિકા-સાવરણીથી સાફ કરેલાની જેમ બિલકુલ સાફ સ્વચ્છ છે. 'નીરયા' અને એજ કારણથી ધૂળ વિગેરે કચરા વિનાના છે. 'નિમ્મલા' નિર્મલ-કઠણ મળ વિનાના છે 'નિપ્પંકા' કાદવ વિનાના છે 'નિકકંકડચ્છાયા' પ્રગટ પ્રકાશવાળા છે. 'સપ્પમા' કાન્તિવાળા છે. 'સમરીહયા' દીપ્તિની અધિકતાથી યુક્ત હોવાના કારણે એ કિરણોવાળા છે. 'સડજ્જોયા' વસ્તુને પ્રકાશ કરાવાળા હોવાથી ઉઘોતવાળા છે 'પાસાઈયા' પ્રસન્નતા બતાવવાવાળા છે. દંસણિજ્જા' દર્શનીય દેખવા યોગ્ય છે. 'અભિરૂપા' અત્યંત રમણીય છે. 'પરિરૂપા' પ્રતિરૂપ છે. અ.ની

વ્યાખ્યા પૂર્વે દ્વિતીયશતકસ્યાઘટમોદેશે પ્રથમસૂત્રેऽપિ દ્રષ્ટવ્યેતિ । ‘તત્થ ણં વહવે
જીવા ય પોગ્ગલા ય’ તત્ર સ્વલુ સર્વરત્નમયેષુ ભવનાવાસેષુ વહવઃ અનેકપ્રકારકાઃ
જીવાશ્ચ પુદ્ગલાશ્ચ ચેતનાચેતનરૂપાઃ પદાર્થાઃ ‘વક્કમંતિ’ અવક્રામન્તિ પૂર્વમનુત્પન્ના
ઉત્પદ્યન્તે ‘વિઝ્ઞકમંતિ’ વ્યુત્ક્રામન્તિ વિશેષેણ ઉત્પદ્યન્તે ‘ચયંતિ’ ચ્ચવન્તિ મ્રિયન્તે
‘ઉવવજ્જંતિ’ વ્યુત્તાઃ પુનરુત્પદ્યન્તે જીવા પુદ્ગલાશ્ચ તત્રા ગચ્છન્તિ નિર્ગચ્છન્તીતિ-
ભાવઃ, યતઃ ‘સામયા ણં તે ભવનાવાસા દવ્વટ્ટયાણ’ શાશ્વતાઃ સ્વલુ ભવનાવાસા
દ્રવ્યાર્થતયા તે સ્વલુ અસુરકુમારભવનાવાસાઃ કૃત્રિમભવનવત્ ન અશાશ્વતાઃ અપિ
તુ શાશ્વતાઃ નિત્યાઃ કેન રૂપેણ તે ભવનાવાસાઃ શાશ્વતાઃ ? તત્રાહ-દ્રવ્યાર્થતયા

વિશેષરૂપ સે વ્યાખ્યા પહિલે દ્વિતીય શતક કે આઠવે ઉદ્દેશક મેં કી
ગઈ હૈં સો વહાં સે દેસ લેની ચાહિયે । ‘તત્થ ણં વહવે’ ઉન સર્વ
રત્નમય ભવનાવાસો મેં અનેક પ્રકાર કે જીવ ઓર પુદ્ગલ ચેતના-
ચેતનરૂપ પદાર્થ ‘વક્કમંતિ’ જો પહિલે વહાં કમી નહોં ઉત્પન્ન હુણ હૈં-
ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ‘વિઝ્ઞકમંતિ’ વિશેષરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ‘ચયંતિ’
મરતે હૈં ‘ઉવવજ્જંતિ’ પુનઃ ઉત્પન્ન હોતે હૈં તાત્પર્ય એસા હૈં કિ
યહાં અનેક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર મરતે હૈં તથા અનેક
પુદ્ગલ યહાં આતે હૈં ઓર યહાં સે નિકલતે હૈં । ‘સામયા ણં
તે ભવનાવાસા’ યે સ્વ ભવનાવાસ શાશ્વત હૈં સો એસી
શાશ્વતતા હનમેં ‘દવ્વટ્ટયાણ’ દ્રવ્યાર્થતા કો લેકર કહી ગઈ હૈં અર્થાત્
અસુરકુમારોં કે યે ભવનાવાસ બનાવટી કૃત્રિમ-ભવનોં કે જૈસે અશા-
શ્વત નહોં હૈં અપિ તુ શાશ્વત-નિત્ય હૈં । કિસ રૂપ સે યે ભવનાવાસ

વિશેષ સ્પષ્ટતાવાળી વ્યાખ્યા બીજા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં કરવામાં
આવી છે. તો તે ત્યાંથી લેઈ લેવી. ‘તત્થ ણં વહવે’ તે સર્વ રત્નમય ભવના-
વાસોમાં અનેક પ્રકારના જીવો અને પુદ્ગલો ચેતન અને અચેતનરૂપ પદાર્થો
‘વક્કમંતિ’ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘વિઝ્ઞકમંતિ’ વિશેષ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ચયંતિ’
મરે છે. ‘ઉવવજ્જંતિ’ મરીને પાછા ઉત્પન્ન થાય છે, ઠડેવાનું તાત્પર્ય એ છે
કે-તેમાં અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે છે અને અનેક પુદ્ગલો અહિયાં
આવે છે. અને અહિથી નીકળે છે ‘સામયા ણં તે ભવનાવાસા’ આ બધા જ
ભવનાવાસો શાશ્વત છે. અને એવું શાશ્વતપણું તેઓમાં ‘દવ્વટ્ટયાણ’ દ્રવ્યાર્થિક-
નયથી ઠડેલ છે. અર્થાત્ અસુરકુમારોના અભવનાવાસો બનાવટી કૃત્રિમ-ભવ-
નોની માફક અશાશ્વત હોતા નથી, પરંતુ શાશ્વત-અર્થાત્ નિત્ય છે આ

દ્રવ્યાર્થિકનયનેત્વર્થઃ પર્યાયરૂપેણાનિત્યતાયા વક્ષ્યમાણત્વાત્, તત્ કિમેકાન્ત-
નિત્યાસ્તે ભવનાવાસાઃ ? इति नेष्यत आह-‘वन्नपज्जवेहिं’ इत्यादि ‘वन्नपज्ज-
वेहिं’ वर्णपर्यवैः कृष्णनीलादिवर्णपर्यायैर्न शाश्वतास्ते ‘जावफासपज्जवेहिं असासया’
एवं यावत्स्पर्शपर्यायैरशाश्वतास्ते भवनावासाः । अत्र यावत् पदेन गन्धरसयोः
संग्रहः तथा च ते भवनावासाः वर्णगन्धरसस्पर्शपर्यायैरशाश्वताः द्रव्यरूपेण तु
शाश्वता इत्यर्थः । ‘एवं जाव धणियकुमारावासा’ एवं यावत् स्तनितकुमारावासाः
यथा असुरकुमारभवनावासविषये कथितं तत्सर्वं स्तनितकुमारदेवभवनावासवि-
षयेऽपि ज्ञातव्यम् संख्यया स्वरूपेण द्रव्यपर्यायाभ्यां चेति भावः । ‘केवइया णं

શાશ્વત હૈં તો इसके लिये कहा गया है ‘द्व्वद्वयाए’ कि ये सब द्रव्या-
र्थिक नय के अभिप्राय से ही शाश्वत हैं पर्यायार्थिकनय के अभिप्राय से
नहीं उस अभिप्राय से तो अनित्य ही है यही बात ‘वन्नपज्जवेहिं’
इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा व्यक्त की गई है कृष्णनील आदि जो वर्ण पर्याये
हैं, तथा यावत् जो स्पर्श पर्याये हैं उनकी अपेक्षा से ये शाश्वत नहीं
हैं किन्तु अशाश्वत हैं यहां यावत्पद से गन्ध रस का ग्रहण हुआ है ।
इस प्रकार ये भवनावास वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श इनकी पर्यायों
से अशाश्वत हैं और द्रव्यरूप से शाश्वत हैं । ‘एवं जाव धणियकुमारा-
वासा’ जैसा यह कथन असुरकुमारों के भवनावासों के सम्बन्ध में
किया गया है इसी प्रकार का कथन यावत् स्तनितकुमारदेवों के भव-
नावासों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये जिनकी उनकी संख्या
कही गई है उतनी ही उनकी संख्या है जिस प्रकार से ये द्रव्यदृष्टि

ભવનાવાસો કેવી રીતે શાશ્વત છે? એ માટે કહે છે કે-‘દ્વવદ્વયાए’ આ બધા
દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ શાશ્વત છે. અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી
શાશ્વત હોતા નથી તે પર્યાયાર્થિક નય પ્રમાણે તો અનિત્ય જ છે. એજ વાત
‘વન્નપજ્જવેહિં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપઠ દ્વારા પ્રગટ કરી છે. કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે જે
વર્ણ પર્યાયો છે, તથા યાવત્ જે સ્પર્શ પર્યાયો છે. તે અપેક્ષાથી શાશ્વત હોતા
નથી. પરંતુ અશાશ્વત છે. અહિયાં યાવત્પદથી ગન્ધ અને રસ ગ્રહણ કરાયા
છે. એ રીતે આ ભવનાવાસો વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ બધાની
પર્યાયોથી અશાશ્વત છે, અને દ્રવ્યનય રૂપે એ શાશ્વત છે ‘एव जाव धणिय-
कुमारावासा’ असुरकुमारोना ભવનાવાસોના સંબંધમાં જેવું આ કથન કરવામાં
આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમાર દેવોના ભવનાવાસોના
સંબંધમાં પણ બચ્ચું. જેટલી જેની સંખ્યા કહેવામાં આવી છે તેટલી જ તેની

મંતે !' કિયન્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! 'વાણમંતરમોમેજ્જનયરાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા' વાનવ્યન્તરમૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ભૂમેરન્તર્ભવાનિ મૌમેયકાનિ તાનિ ચ નગરાણિ ઇતિ મૌમેયનગરાણિ, મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અસંસ્વેજ્જા વાણમંતરમોમેજ્જનયરાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા' અસંસ્વેયાનિ વાનવ્યન્તરમૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'તે ણં મંતે ! કિં મયા પન્નત્તા' તે વિમાનવાસાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં મયાઃ કિં વસ્તુ નિર્મિતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તન્નાહ—'સેસં તં ચેવ' શેપં તદેવ અસુરાવાસવદેવ વાનવ્યન્તરમૌમેયનગરાવાસાઃ અચ્છાઃ શ્લક્ષ્ણાઃ ઇત્યાદિ વિશેષણવિશિષ્ટાઃ સન્તિ । તત્ર સ્વલ્પ જીવાઃ

और पर्यापदृष्टि से नित्य और अनित्य कहे गये हैं उसी प्रकार से ये भी इन दोनों दृष्टियों से कथंचित् नित्यानित्य कहे गये हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'केवइया णं मंते ! वाणमंतरं' हे भदन्त ! जो वानव्यन्तर देव हैं उनके भूमि के अन्तर्गत भौमेय नगरावास कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है—'गोयमा । असंस्वेज्जां' हे गौतम ! वानव्यन्तरो के भूमि के भीतर में जो नगरावास कहे गये हैं वे असंख्यात कहे गये हैं 'ते णं मंते ! किं मया' हे भदन्त ! ये सब नगरावास किस वस्तु के हैं ? तो इस प्रश्न का उत्तर हे गौतम ऐसा ही है कि जैसा असुरकुमारों के भवनावास के विषय में कहा जा चुका है । वानव्यन्तरो के भौमेयक नगरावास भी असुरकुमारों के भवनावासों के जैसे अच्छश्लक्ष्ण इत्यादि विशेषणोंवाले हैं यहाँ जीव

સંખ્યા છે જે રીતે આ દ્રવ્યાર્થિકનય, અને પર્યાયાર્થિકનયથી નિત્ય અને અનિત્ય કહ્યા છે, એજ રીતે આ પણ એ બંને દૃષ્ટિઓથી કથંચિત્ નિત્ય અને કથંચિત્ અનિત્ય કહ્યા છે. અર્થાત્ દ્રવ્યાર્થિક નયથી નિત્ય અને વર્ણાદિથી—અનિત્ય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને વાનવ્યંતરોના ભવનાવાસો સંબંધમાં પૂછે છે કે—'કેવइया णं मंते ! वाणमंतरं' હે ભગવન્ વાનવ્યંતર નામના જે દેવો છે તેઓને ભૂમિની અંદર ભૌમેય નગરાવાસ કેટલા કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा । असंस्वेज्जां' હે ગૌતમ વાનવ્યંતરોના ભૂમિની અંદર જે નગરાવાસ કહ્યા છે, તે અસંખ્યાત છે. 'તે ણં મંતે ! કિંમયાં' હે ભગવન્ તે તમામ નગરાવાસો કઈ વસ્તુથી બનેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે જેવી રીતે અસુર કુમારોના ભવનાવાસોના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેવી જ રીતે વાનવ્યંતરોના આ ભૂમિની અંદરના નગરાવાસો પણ અસુરકુમારોના ભવનાવાસો પ્રમાણે 'अच्छश्लक्ष्ण इत्यादि विशेषणोवाणा છે. તેમાં જીવો અને

પુદ્ગલાશ્ચ ઉત્પદ્યન્તે વિપદ્યન્તે અતો દ્રવ્યાર્થતયા તે નગરાવાસાઃ શાશ્વતાઃ કિન્તુ
 વર્ણાદિસ્પર્શાન્તપર્યાયૈરશાશ્વતાઃ વર્ણાદિભિઃ પરિવર્તનશીલત્વાત્ 'કેવદ્યા ણં
 મંતે' કિયન્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! 'જોહસિયવિમાનાવાસસયસહસ્સા પન્નતા' જ્યો-
 તિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ ? જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસાઃ કિયન્તઃ ?
 હિતિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાદ્-'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અસંલેજ્જા
 જોહસિયવિમાનાવાસસયસહસ્સા' અસંલેયેયાનિ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ
 હે ગૌતમ ! અસંલેયેયા એવ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ હિતિ । 'તે
 ણં મંતે ! કિં મયા પન્નતા' તે સ્વલુ ભદન્ત ! જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસાઃ કિં મયાઃ
 સન્તિ ? હિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાદ્-'ગોયમા' इत्यादि । 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
 'સન્વફલિહામયા' સર્વસ્ફટિકમયાઃ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસાઃ । 'અચ્છા' હિતિ
 'અચ્છા સપ્પહા' इत्यादि विशेषणानि पूर्वद्विज्ञेयानि 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-

और पुद्गल उत्पन्न होते हैं और विपन्न होते हैं । अतः द्रव्यार्थिक नय की
 दृष्टि से ये नगरवास शश्वत भी हैं एवं वर्णादि स्पर्शान्तपर्यायो की
 दृष्टि से अशश्वत भी हैं क्योंकि वर्णादिकरूप पर्याये परिवर्तन शील
 होती है । अतः उनके सम्बन्ध से ये भी परिवर्तनशील हैं । 'केवदया णं
 मंते ! जोहसिय०' हे भदन्त ! ज्योतिषिक देवों के विमानावास कितने
 लाख हैं ? तो हे गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर ऐसा है कि 'असंलेज्जा
 जोहसिय०' ज्योतिषिकदेवों के विमानावास असंख्यात लाख प्रमाण हैं ।
 'ते णं मंते ! किं मया' यदि ऐसा पूछा जावे कि ये सब किस वस्तु के बने
 हुए हैं ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि ये सब 'सन्वफलिहामया' सर्व
 तरफ स्फटिकरत्न के बने हुए हैं । तथा ये सब अच्छक्षुक्षु इत्यादि पूर्व में

પુદ્ગલો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે. તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિથી
 આ નગરાવાસો શાશ્વત-નિત્ય પણ છે. અને 'વર્ણાથી આરંભીને સ્પર્શ' સુધીના
 પર્યાયોની દૃષ્ટિથી અશશ્વત પણ છે કેમ કે વર્ણાદિપર્યાયો પરિવર્તન સ્વભાવ
 વાળા હોય છે. જેથી તેના સંબંધથી આ પણ પરિવર્તનશીલ છે 'કેવદ્યા ણં
 મંતે ! જોહસિય૦' હે ભગવન્ જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનાવાસો કેટલા લાખ
 કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'અસંલેજ્જા જોહસિય૦' હે
 ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનાવાસો અસંખ્યાત પ્રમાણ કહ્યા છે. 'તે ણં
 મંતે ! કિં મયા' હે ભગવન્ તે બધા વિમાનાવાસો કઈ વસ્તુથી બનેલા છે ? તેના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'સન્વફલિહામયા' હે ગૌતમ ! બધી જ તરફથી એ વિમા-
 નાવાસો સ્ફટિક રત્નના બનેલા છે. અને તે તમામ 'અચ્છ' સ્વક્ષુ મય સ્ફટિક છે.
 વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે. આ વિમાનાવાસોના સંબંધનું બાકીનું તમામ

શેષમેતદ્વિન્નં સર્વમપિ તદેવ-અસુરકુમારશ્ચોક્તમેવ । અત્રાપિ વહ્નો જીવાઃ પુદ્ગલાશ્ચ ઉત્પન્નંતે વિવચ્નંતે, એતે વિમાનાવાસાઃ દ્રવ્યાર્થતયા શાશ્વતઃ વર્ણાદિ પર્યાયૈરશાશ્વતાશ્ચેતિ । ‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે’ સૌધર્મે સ્વલુ ભદન્ત ! કલ્પે ‘કેવહ્યા વિમાનાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ કિયન્તિ વિમાનાવાસશતસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ દ્રવ્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વત્તીસં વિમાનાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ દ્વાત્રિશત્ત્વિમાનાવાસશતસહસ્સાણિ દ્વાત્રિશત્ત્વલ્લાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ‘તે ણં મંતે ! કિં મયા પન્નત્તા’ તે સ્વલુ ભદન્ત ! કિં મયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘સવ્વરયણામયા’ સર્વરત્નમયાઃ ‘અચ્છા’ અચ્છાઃ ‘સણ્હા’ ઇત્યાદિ વિશેષણાનિ

કહે ગયે વિશેષણોવાળે હૈં । બાકી કા ઓર સ્વ હનકે વિષય કા કથન અસુરકુમારોં કે અવનાવાસ કે જૈસા હી હૈ । યહાં પર મી અનેક જીવ ઓર પુદ્ગલ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વિપન્ન-નાશ હોતે હૈં । દ્રવ્યાર્થિકનય કે અભિપ્રાય સે નિત્ય હૈં ઓર પર્યાયાર્થિક દષ્ટિ કે અભિપ્રાય સે યે અનિત્ય મી હૈં । ન સર્વથા નિત્ય હૈં ઓર ન સર્વથા અનિત્ય હૈં, કિન્તુ કથંચિત્ત્ હી યે નિત્ય ઓર અનિત્ય હૈ । ‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે૦’ યદિ તુમ એસા પ્રશ્ન કરો કિ સૌધર્મ કલ્પ મેં કિતને લાખ વિમાનાવાસ હૈં ? તો હે ગૌતમ ! હસપ્રશ્ન કો ઉત્તર એસા હૈ કિ વહાં ‘વત્તીસં વિમાના૦’ ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં । ‘તેણં મંતે ! કિં મયા’ યે કિસ વસ્તુ કે બને હુએ હૈં ? તો હસકા એસા ઉત્તર હૈ કિ યે સવ ‘સવ્વરયણામયા’ સર્વ પ્રકાર સે રત્નોં કે બને હુએ હૈં । સાથ મેં ‘અચ્છા૦’ યે સવ સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળે હૈં ।

કથન અસુરકુમારોના ભવનાવાસોના વર્ણનની જેમ જ છે. આ વિમાનાવાસોમાં પણ અનેક જીવો અને પુદ્ગલો ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે પણ છે. દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી એ વિમાનાવાસો શાશ્વત-નિત્ય છે. અને પર્યાયાર્થિક નયના મતથી એ વિમાનાવાસો અશાશ્વત-અનિત્ય છે. અર્થાત્ સર્વથા નિત્ય પણ નથી અને સર્વથા અનિત્ય પણ નથી. પરંતુ એ કથંચિત્ જ નિત્ય છે અને કથંચિત્ એ અનિત્ય છે.

‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે૦’ હે ભગવન્ સૌધર્મકલ્પમાં કેટલા લાખ વિમાનો છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘વત્તીસં વિમાના૦’ હે ગૌતમ સૌધર્મકલ્પમાં ૩૨ ખત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો કહ્યા છે. ‘તેણં મંતે ! કિં મયા’ હે ભગવન્ તે વિમાનાવાસો કઈ વસ્તુથી બનેલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે તે બધા જ વિમાનાવાસો ‘સવ્વરયણામયા૦’ સર્વ પ્રકારથી રત્નોના બનેલા છે. તેમ જ તે બધા વિમાનાવાસો ‘અચ્છા’ સ્વચ્છ છે. સ્ફટિકમય છે

પૂર્વવદ્ વાચ્યાનિ 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ અસુરકુમારસૂત્રોક્તમેવ 'જાવ અણુ-
ત્તરવિમાણા' યાવદનુત્તરવિમાનાનિ અનુત્તરવિમાનપર્યન્તમેષેવ વ્યવસ્થાઽવગન્તવ્યેતિ
'નવરં જાણેયવ્યા જત્ય જાવદ્યા ભવણા વિમાણા વા' નવરં જ્ઞાતવ્યાનિ અન્ય-
શાસ્ત્રતો વિજ્ઞેયાનિ યત્ર યાવન્તિ સ્થનાનિ વિમાનાનિ વા તાનિ તથા ચ દ્વાત્રિ-
શલ્લજ્ઞાનિ વિમાનાનિ પ્રથમે સૌધર્મે ૧ । અષ્ટાવિંશતિ લક્ષાનિ દ્વિતીયે
ઈશાને ૨ । દ્વાદશલક્ષાનિ તૃતીયે સનત્કુમારે ૩ । અષ્ટૌ લક્ષાણિ ચતુર્થે માહેન્દ્રે ૪ ।
ચતુર્લક્ષાણિ પશ્ચમે વ્રહ્મલોકે ૫ । પચ્ચાશત્ સદસ્યાણિ ષષ્ઠે લાન્તકે ૬ । ચત્વારિ-

'સેસં તં ચેવ' હસ પ્રકાર અસુરકુમાર સૂત્ર મેં કહે અનુસાર હી યે સ્થ
સૌધર્મકલ્પ કે ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં એસા જાનના ચાહિયે । તથા હસી
પ્રકાર કી વ્યવસ્થા યાવત્ અનુત્તર વિમાનપર્યન્ત જાન લેની ચાહિયે, પરન્તુ
હસ વ્યવસ્થા મેં યદિ કોઈ અન્તર હૈ તો વહ જહાં જિતને ભવન ઓર
વિમાન કહે ગયે હૈં વહાં ઉતને ભવન ઓર વિમાનોં કે કહને કા
હૈ । યહી બાત 'નવરં જાણેયવ્યા જત્ય જાવદ્યા ભવણા વિમાણા વા '
હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા યહાં સમજાઈ ગઈ હૈ । કિસ કલ્પ મેં કિતને વિમા
નાવાસ હૈં ? યહ વિષય અન્યશાસ્ત્ર સે યહાં પ્રકટ કિયા જાતા હૈ પ્રથમ
સૌધર્મકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં ૨૮ લાખ વિમાનાવાસ દ્વિતીય
ઈશાનકલ્પ મેં હૈં ૧૨ લાખ વિમાનાવાસ તીસરે સનત્કુમાર કલ્પ મેં હૈં
૮ લાખ વિમાનાવાસ ચૌથે માહેન્દ્રકલ્પ મેં હૈં ૪ લાખ વિમાનાવાસ

‘શ્લોક’ ચિકિત્સા છે. ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધા જ વિશેષણોવાળા છે. ‘સેસં તં ચેવ’
આ રીતે અસુરકુમાર સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આ બધા સૌધર્મકલ્પના ૩૨
બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. તેમ સમજવું. અને એજ પ્રમાણેનું કથન
યાવત્ અનુત્તર વિમાન સુધી સમજવું. પરંતુ આ કથનમાં જો કોઈ અંતર
હોય તો તે જ્યાં જેટલા ભવનો અને વિમાનો કહ્યા છે. ત્યાં તેટલા જ
ભવનો અને વિમાનોની સંખ્યા કહેવી. ‘નવરં જાણેયવ્યા જત્ય જાવદ્યા
ભવણા વિમાણા વા’ એ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિંયાં સમજાવેલ છે કયા કલ્પમાં
કેટલા વિમાનો છે ? આ વિષયમાં અન્ય શાસ્ત્રોમાંથી અહિંયાં બતાવવામાં
આવે છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.—

પહેલા સૌધર્મ કલ્પમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. બીજા ઇશાન
કલ્પમાં ૨૮ અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. ત્રીજા સનત્કુમાર કલ્પમાં ૧૨
બાર લાખ વિમાનાવાસો છે. ચોથા માહેન્દ્ર કલ્પમાં ૮ આઠ લાખ વિમાના-
વાસો છે. પાંચમાં બ્રહ્મલોક કલ્પમાં ૪ ચાર લાખ વિમાનાવાસો છે. છઠા લાન્તક

શતસહસ્રાણિ સપ્તમે મહાશુક્રે ૭ । પદ્ સહસ્રાણિ અષ્ટમે સહસ્રારે ૮ । ચતુઃ
શતાનિ નવમદશમયોરાનતપાણતયોઃ ૧૯-૨૦ । ત્રીણિ શતાનિ એકાદશદ્વાદશયો-
રાણાચ્યુતયોઃ ૧૧-૧૨ । ‘સેવં મંતે । સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં
મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! અસુરકુમારાદિ દેવાવાસત્રિપયે યત્ દેવાનુપ્રિયેગ કથિતં
તત્ એવયેવ-સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા ભગવાન્ ગૌતમો ભગવન્તં વન્દિત્વા નમસ્યિ-
ત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતિ ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિરૂપાત્મજગદ્બ્રહ્માદિવદ્ભૂષિતવાલબ્રહ્મવારિ ‘જૈનાચાર્ય’
પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગવતી” સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયામેકોનવિંશતિતમશતકસ્ય સપ્તમોદેશકઃ સમાપ્ત ॥૧૯ ૭॥

પાંચવેં બ્રહ્મ લોક મેં હૈં ૫૦ હજાર વિમાનાવાસ છટે લાન્તકકલ્પ મેં હૈં ૪૦
હજાર વિમાનાવાસ સાતવેં મહાશુકકલ્પ મેં હૈં ૬ હજાર વિમાનાવાસ
આઠવેં સહસ્રારકલ્પ મેં હૈં ૪૦૦ વિમાનાવાસ ૯ વેં ૧૦ વેં કલ્પ મેં હૈં ।
ત્રીન સૌ વિમાનાવાસ ૧૧ વેં ૧૨ વેં કલ્પ મેં હૈં । ‘સેવં મંતે । સેવં મંતે !
ત્તિ’ હે મદન્ત ! અસુરકુમારાદિ દેવાવાસોં કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુ
પ્રિય ને યહાં કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ-
પ્રભુ કો વન્દન નમસ્કાર કર સંયમ એવં તપ સે આત્મા કો ભાવિત
કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂત્ર ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વ્ત્રીસવેં શતકકા
॥ સાતવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૭॥

કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હજાર વિમાનાવાસો છે સાતમા મહાશુક કલ્પમાં ૪૦
હજાર વિમાનાવાસો છે. આઠમાં સહસ્રારકલ્પમાં ૬ છ હજાર વિમાનાવાસો છે.
નવમા અને દસમા કલ્પમાં ૪૦૦ આ સો વિમાનાવાસો છે. અગીયારમા અને
બારમાં કલ્પમાં ત્રણસો ૩૦૦૭ વિમાનાવાસો કહ્યા છે.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ અસુરકુમાર વિગેરે દેવોના
આવાસના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કથન કર્યું છે, તે તમામ કથન
સર્વથા સત્ય જ છે. હે ભગવન્ આપનું કથન આપ્ત હોવાથી યથાર્થ છે. આ
પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમ-
સ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના
સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૯-૭॥

अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

सप्तमोद्देशके अमुरादीनां भक्षनादीनि उक्तानि ते च देवा निर्वृत्तिमन्तो भवन्तीत्यष्टमे उद्देशके निर्वृत्तिरुच्यते, इत्येवं संवन्धेन आयातस्याष्टमोद्देशकस्ये-
दमादिमं सूत्रम् 'कइविहा णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—'कइविहा णं भंते ! जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता ? गोयमा !
पंचविहा जीवनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—एगिंदियजीवनिव्वत्ती,
जाव पंचेदियजीवनिव्वत्ती एगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते ! कइ-
विहा पन्नत्ता, 'गोयमा ! पंचविहा पन्नत्ता, तं जहा—सुहुमपुढवी-
काइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय जीव-
निव्वत्ती । पुढवीकाइयएगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते ! कइविहा
पन्नत्ता गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—सुहुमपुढवीकाइय-
एगिंदियजीवनिव्वत्ती य बायरपुढवीकाइय एगिंदियजीवनिव्वत्ती
य । एवं एएणं अभिलावेणं जहा वडुगवंधे तेयगसरीरस्स जाव
सव्वट्टसिद्ध अणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपंचिंदियजीव-
निव्वत्ती णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता, गोयमा ! दुविहा
पन्नत्ता, तं जहा पज्जत्तगसव्वट्टसिद्धाणुत्तरोववाइयकप्पाईय
वेमाणियदेवपंचिंदिय जीवनिव्वत्ती य अपज्जत्तगसव्वट्टसिद्धाणु-
त्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपंचिंदियजीवनिव्वत्ती य । कइ-
विहा णं भंते ! कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता ? गोयमा ! अट्टविहा
कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती
जाव अंतशइयकम्मनिव्वत्ती । नेरइयाणं भंते ! कइविहा
कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता ? गोयमा ! अट्टविहा कम्मनिव्वत्ती

पन्नत्ता तं जहा—नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइय-
कम्मनिव्वत्ती। एवं जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते !
सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा सरीरनिव्वत्ती
पन्नत्ता तं जहा ओरालियसरीरनिव्वत्ती जाव कम्मगसरीर-
निव्वत्ती। नेरइयाणं भंते ! कइविहा सरीरनिव्वत्ती पन्नत्ता,
एवं शेव एवं जाव वेमाणियाणं णवरं नायव्वं जस्स जइ सरी-
राणि। कइविहा णं भंते ! सव्विदियनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा!
पंचविहा सव्वेदियनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—सोइंदियनिव्वत्ती
जाव फासिंदियनिव्वत्ती। एवं नेरइयाणं जाव थणियकुमाराणं।
पुढवीकाइया णं पुच्छा गोयमा! एगा फासिंदियनिव्वत्ती
पन्नत्ता एवं जस्स जइ इंदियाइं जाव वेमाणियाणं। कइविहाणं
भंते ! भासानिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा भासा-
निव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा सच्चाभासानिव्वत्ती १, सोसाभासा
निव्वत्ती २, सच्चामोसाभासानिव्वत्ती ३, असच्चा मोस-
भासानिव्वत्ती ४। एवं एगिंदियवज्जं जस्स जा भासा जाव
वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते ! मणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा!
चउव्विहा मणनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा सच्चमणनिव्वत्ती
जाव असच्चामोसमणनिव्वत्ती। एवं एगिंदियविगलिंदिय-
वज्जं जाव वेमाणियाणं। कइविहाणं भंते ! कसायनिव्वत्ती
पन्नत्ता? गोयमा! चउव्विहा कसायनिव्वत्ती पन्नत्ता तं जहा—
कोहकसायनिव्वत्ती जाव लोभकसायनिव्वत्ती। एवं जाव

वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते! वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा!
 पंचविहा वन्ननिव्वत्ती पन्नत्ता तं जहा—कालवन्ननिव्वत्ती जाव
 सुक्खिवन्ननिव्वत्ती। एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं। एवं
 गंधनिव्वत्ती दुविहा जाव वेमाणियाणं। रसनिव्वत्ती पंचविहा
 जाव वेमाणियाणं। फासनिव्वत्ती अट्ठविहा जाव वेमाणियाणं।
 कइविहा णं भंते! संठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! छविहा
 पन्नत्ता तं जहा—समचउरंससंठाणनिव्वत्ती जाव हुंडसंठाण-
 निव्वत्ती। नेरइयाणं पुच्छा गोयमा! एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती
 पन्नत्ता। असुरकुमाराणं पुच्छा गोयमा! एगा समचउरंस-
 संठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता एवं जाव थणियकुमाराणं। पुढवी-
 काइयाणं पुच्छा, गोयमा! एगा ससूरचंदसंठाणनिव्वत्ती
 पन्नत्ता एवं जस्स जं संठाणं जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं
 भंते! सन्नानिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! चउविहा सन्ना
 निव्वत्ती पन्नत्ता त जहा—आहारसन्नानिव्वत्ती जाव परिग्गह-
 सन्नानिव्वत्ती। एवं जाव वेमाणियाणं। कइविहा णं भंते!
 लेस्सा निव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा! छविहा लेस्सानिव्वत्ती
 पन्नत्ता, तं जहा कणहलेस्सानिव्वत्ती जाव सुक्कलेस्सानिव्वत्ती।
 एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स जइ लेस्साओ तस्स तइया भाणि-
 यवा। कइविहा णं भंते! दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता? गोयमा!
 तिविहा दिट्ठिनिव्वत्ती पन्नत्ता, तं जहा—सम्मादिट्ठिनिव्वत्ती
 मिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती, सम्मामिच्छादिट्ठिनिव्वत्ती, एवं जाव वेमा-

णियाणं, जस्स जइविहा दिट्ठी । कइविहा णं भंते ! णाणनिवृत्ती
पन्नत्ता ? गोयमा ! पंचविहा णाणनिवृत्ती पन्नत्ता, तं जहा—
आभिणिबोहियणाणनिवृत्ती जाव केवलनाणनिवृत्ती । एवं
एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ णाणा । कइविहा णं
भंते ! अन्नाणनिवृत्ती पन्नत्ता ? गोयमा ! तिविहा अन्नाण-
निवृत्ती पन्नत्ता—तं जहा मइअन्नाणनिवृत्ती ? सुयअन्नाण-
निवृत्ती२, विभंगनाणनिवृत्ती ३ । एवं जस्स जइ अन्नाणा जाव
वेमाणियाणं । कइविहा णं भंते ! जोगनिवृत्ती पन्नत्ता ? गोयमा !
तिविहा जोगनिवृत्ती पणत्ता तं जहा—मणजोगनिवृत्ती ? वइ-
जोगनिवृत्ती२ कायजोगनिवृत्ती३ एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स
जइविहो जोगो । कइविहा णं भंते ! उवओगनिवृत्ती पणत्ता
गोयमा ! दुविहा उवओगनिवृत्ती पणत्ता तं जहा सागारोव-
ओगनिवृत्ती ? अणागारोवओगनिवृत्ती२ । एवं जाव वेमाणि-
याणं । (अत्र संग्रहणी गाथे)—

‘जीवाणं निवृत्ती१, कम्मप्पगडी२, सरीरनिवृत्ती३ ।

सर्विंदियनिवृत्ती४, भासा य५ मणै६, कसाया य७ ॥१॥

वन्ने८ गंधे९ रसे१० फासे११ संठाणविही य१२ होइ सण्णा य१३ ।

लेस्सा१४ दिट्ठि१५ नाणै१६ अण्णाणै१७ जोगे१८ उवओगे१९ ॥२॥

सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० १॥

एगूणवीसइमे सए अट्ठसो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—कृतिविधा खलु भदन्त ! जीवनिर्वृत्तिः
 त्रिधा जीवनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ताः तद्यथा एकेन्द्रियजी-
 निर्वृत्तिः । एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु
 पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—पृथिवी-
 यिकैकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः ।
 कृतिविधा प्रज्ञप्ता ?
 यजीवनिर्वृत्ति
 भेदो यः
 वैमा-
 द्विविधः
 निकदेवप-
 वैमानिकदेव-
 प्रज्ञप्ता ? गौतम-
 तिर्यावदन्तरायक-
 प्रज्ञप्ता ? गौतम !
 निर्वृत्तिर्यावत् अन्तरा-
 खलु भदन्त ! शरीरनिर्वृ-
 तद्यथा—औदारिकशरीरनिर्वृ-
 त् भदन्त ! कृतिविधा शरीरनिर्वृ-
 त् नवरं ज्ञातव्यं यस्य यानि शरी-
 रनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चवि-
 द्द्रियनिर्वृत्तिः यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृ-
 कुमाराणाम् । पृथिवीकायिकानां पृच्छा,
 प्रज्ञप्ता । एवं यस्य यानि इन्द्रियाणि
 भदन्त ! भाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! च-
 तद्यथा—सत्याभाषानिर्वृत्तिः १, मृषाभाषानिर्वृत्तिः २,
 असत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः ४ । एवमेकेन्द्रियवर्जं
 कानाम् । कृतिविधा खलु भदन्त ! मनोनिर्वृत्तिः प-
 मनोनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—सत्यमनोनिर्वृत्तिर्यावद्
 एवमेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् ।
 कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चतुर्विधा कषायनिर्वृ-

कषायनिर्वृत्तिर्यावदलोभकषायनिर्वृत्तिः । एवं यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधा खलु भदन्त ! वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा वर्णनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—काल (कृष्ण) वर्णनिर्वृत्तिर्यावत् शुक्लवर्णनिर्वृत्तिः । एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम् । एवं गन्धनिर्वृत्तिर्द्विविधा यावद्वैमानिकानाम् रसनिर्वृत्तिः पञ्चविधा यावद्वैमानिकानाम् । स्पर्शनिर्वृत्तिरष्टविधा यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधा खलु भदन्त ! संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! षड्विधा संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा—समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः यावत् हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः । नैरयिकाणां पृच्छा गौतम ! एका हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता । असुरकुमाराणां पृच्छा, गौतम ! एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता । एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् । पृथिवीकायिकानां पृच्छा गौतम ! एका मसुरचन्द्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता । एवं यस्य यत् संस्थानम् यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधा खलु भदन्त ! संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता गौतम ! चतुर्विधा संज्ञानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—आहारसंज्ञानिर्वृत्तिर्यावत् परिग्रहसंज्ञानिर्वृत्तिः, एवं यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधा खलु भदन्त ! लेश्यानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! षड्विधा लेश्यानिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा—कृष्णलेश्यानिर्वृत्तिर्यावत् शुक्ललेश्यानिर्वृत्तिः । एवं यावद्वैमानिकानाम् । यस्य या लेश्या । कतिविधा खलु दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा दृष्टिनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—सम्यग्दृष्टिनिर्वृत्तिः, मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः, सम्यग् मिथ्यादृष्टिनिर्वृत्तिः । एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विविधा दृष्टिः । कतिविधा खलु भदन्त ! ज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता गौतम ! पञ्चविधा ज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—आमिनिबोधिकज्ञाननिर्वृत्तिर्यावत् केवलज्ञाननिर्वृत्तिः । एवम् ऐकेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यत् ज्ञानम् । कतिविधा खलु भदन्त ! अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा अज्ञाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता तद्यथा—मृत्युज्ञाननिर्वृत्तिः, श्रुताज्ञाननिर्वृत्तिः, विमज्जज्ञाननिर्वृत्तिः, एवं यस्य यद् अज्ञानम् यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधा खलु भदन्त ! योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा योगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—गनोयोगनिर्वृत्तिः, १ वचो योगनिर्वृत्तिः, २, काययोगनिर्वृत्तिश्च ३, एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यद्विधो योगः । कतिविधा खलु भदन्त ! उपयोगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा उपयोगनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—साकारोपयोगनिर्वृत्तिः अनाकारोपयोगनिर्वृत्तिः । एवं यावद्वैमानिकानाम् । (अत्र संग्रहणीभाष्ये)

जीवानां निर्वृत्तिः, १ कर्मवृत्तिः, २ शरीरनिर्वृत्तिः, ३

सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः ४ भाषा ५ च मनः ६ काया तश्च ७ । १॥

વર્ણો ૮ ગન્ધો ૯ રસઃ ૧૦ સ્પર્શ ૧૧ સંસ્થાનવિધિશ્ચ ૧૨ ભવતિ સંજ્ઞા ૧૩
 ચ, લેશ્યા ૧૪ દૃષ્ટિ ૧૫ જ્ઞાનમ્ ૧૬ અજ્ઞાનં ૧૭ યોગ ૧૮ ઉપયોગઃ ૧૯ ॥૨॥
 તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥મૂ० ૧॥

एकोनविंशतिशते अष्टमोद्देशकः समाप्तः॥

ટીકા—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે !’ કતિવિદ્યા કતિપ્રકારા સ્વદ્ભવન્ત ! ‘જીવ
 નિવ્વત્તી પન્નત્તા’ જીવનિર્વૃત્તિઃ—જીવાનાં નિર્વૃત્તિરિતિ જીવનિર્વૃત્તિઃ—નિર્વર્તનં
 નિર્વૃત્તિઃ—નિષ્પત્તિઃ જીવસ્યૈકેન્દ્રિયાદિતયા નિર્વૃત્તિરિતિ જીવનિર્વૃત્તિઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા—કથિતા ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ हे गौतम ! ‘પંચવિદ્યા
 જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ पञ्चविधा-पञ्चप्रकारा जीवनिर्वातः प्रज्ञप्ता-कथिता ‘તં

आठवे उद्देशे का प्रारंभ—

સસમ ઉદ્દેશે મેં અસુરાદિકોં કે ભવનોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, યે
 અસુરાદિદેવ નિર્વૃત્તિવાલે હોતે હૈં, હસ કારણ હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશે મેં અવ
 નિર્વૃત્તિ કા કથન ક્રિયા જાતા હૈ—

‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! જીવનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ નિર્વૃત્તિ નામ
 નિષ્પત્તિ કા હૈ જીવોં કી જો એકેન્દ્રિયાદિ પર્યાયરૂપ સે નિષ્પત્તિ ઉત્પત્તિ
 હોતી હૈ હસકા નામ જીવનિર્વૃત્તિ હૈ, યહાં પર ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા
 હી પ્રશ્ન ક્રિયા હૈ કિ હે મદન્ત ! જીવનિર્વૃત્તિ કિત્તને પ્રકાર કી કહી ગઈ
 હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈ—‘ગોયમા ! પંચવિદ્યા જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ हे

आठमा उद्देशानो प्रारंभ—

સાતમાં ઉદ્દેશામાં અસુરકુમારાદિકોના ભવનો વિષે કથન કરવામાં આવ્યું
 છે—આ અસુરકુમાર વિગેરે દેવો નિર્વૃત્તિવાળા હોય છે. તે કારણથી આ આઠમા
 ઉદ્દેશામાં હવે નિર્વૃત્તિનું કથન કરવામાં આવશે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! જીવનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ નિર્વૃત્તિ એટલે
 નિષ્પત્તિ, એકેન્દ્રિય પર્યાય રૂપથી જીવોની જે નિષ્પત્તિ-ઉત્પત્તિ થાય છે, તેનું
 નામ જીવનિર્વૃત્તિ છે. અહિયાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે
 ભગવન્ જીવ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ
 કહ્યું હૈ ગૌતમ ! ‘ગોયમા ! પંચવિદ્યા જીવનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ જીવ નિર્વૃત્તિ પાંચ

જહા' તથા 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती' एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, एकेन्द्रियाणां पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतीनां निर्वृत्तिरिति एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, 'जाव पंचि-
दियजीवनिव्वत्ती' यावत् पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन द्वीन्द्रियादारभ्य
चतुरिन्द्रियान्तानां जीवानां संग्रहो भवति इति, पञ्चेन्द्रियजीवपदेन पञ्चेन्द्रियतिर्य-
श्चमारभ्य वैमानिकान्तानां ग्रहणं भवति । 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती णं भंते !
एकेन्द्रियजीवनिर्वृत्तिः खलु भदन्त । 'कऽविहा पन्नत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता-

गौतम जीवनिर्वृत्ति पाँच प्रकार की कही गई हैं 'तं जहा' जो इस प्रकार
से हैं- 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती' पृथिवी, अप्, तेज, वायु और वनस्पति
ये जो एकेन्द्रिय जीव हैं, इन एकेन्द्रिय जीवों की जो अपनी २ पर्याय से
उत्पत्ति होती है अर्थात् एकेन्द्रियजातिनामकर्म के उदय से जो जीव की
एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदिरूप से उत्पत्ति होती है वह एकेन्द्रियजीव-
निर्वृत्ति है । 'जाव पंचिंदियजीवनिव्वत्ती' यावत् पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति
यावत् पञ्चेन्द्रियजाति नामकर्म के उदय से जो जीव की यावत्
पञ्चेन्द्रिय नारक तिर्यश्चादि पर्यायरूप से उत्पत्ति होती है वह
पञ्चेन्द्रियजीवनिर्वृत्ति है यहां यावत्पद से द्वीन्द्रिय जीव से लेकर चौह-
न्द्रिय तक के जीवों का ग्रहण हुआ है तथा पञ्चेन्द्रिय जीव पद से पञ्चे-
न्द्रियतिर्यश्च, से लेकर वैमानिकान् जीवों का ग्रहण हुआ है । अब
गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती०' हे भदन्त !
एकेन्द्रिय जीव निर्वृत्ति किनने प्रकार की कही गई है ? इसके उत्तर

પ્રકારની ઠહેવામાં આવી છે. 'તં જહા' એ આ પ્રમાણે છે. 'एगिंदियजीव-
निव्वत्ती' પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક
એ આ એકેન્દ્રિય જીવોની પોતપોતાની પર્યાયથી ઉત્પત્તિ થાય છે. અર્થાત્
એકેન્દ્રિય જાતી નામકર્મના ઉદયથી જીવની એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક વિગેરે રૂપથી
ઉત્પત્તિ થાય છે, તે એકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ છે. 'जाव पंचिंदियजीवनिव्वत्ती'
યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ યાવત્ પંચેન્દ્રિય નામકર્મના ઉદયથી જીવની એ
યાવત્ પંચેન્દ્રિય નારક તિર્યંચાદિ પર્યાય રૂપથી ઉત્પત્તિ થાય છે તે
પંચેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ છે. અહિયાં યાવત્પદથી દ્વીન્દ્રિય જીવોથી આરંભીને
ચર ઇન્દ્રિયાળા જીવો સુધીના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. તથા પંચેન્દ્રિય પદથી
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'एगिंदियजीवनिव्वत्ती०'
હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની ઠહેવામાં આવી છે ? તેના

કથિતાં ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહા પન્નત્તા’ પંચવિધા પંચપ્રકારા મજ્ઞપ્તા, તમેવ પંચભેદં દર્શયતિ-‘તં જહા’ ઇત્યાદિ, ‘તં જહા’ તથથા-‘પુઢ્વીકાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી’ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવ-નિર્વૃત્તિઃ ‘જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી’ વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવ-નિર્વૃત્તિઃ, અત્ર યાવત્પદેન અપ્તેજોવાયુનાં સંગ્રહો મવતિ તથા પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુ-વનસ્પતિજીવનિર્વૃત્તિભેદેન પંચપ્રકારા એકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિર્ભવતીતિ માત્રઃ । ‘પુઢ્વીકાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી ણં મંતે’ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિઃ સ્વલ્લ મદન્ત । ‘કઙ્કવિહા પન્નત્તા’ કતિવિધા મજ્ઞપ્તા ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા’

મેં પ્રશ્નને કહા હૈ ‘ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા’ હૈ ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય-જીવનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ-‘તં જહા’ જૈસે-‘પુઢ્વિકા-ઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી’ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ, યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ યહાં યાવત્પદ સે ‘અપ્, તેજ, વાયુ’ इन એકેન્દ્રિય જીવોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ इस प्रकार पृथिवी, अप, तेज, वायु और वन-स्पतिजीव की निर्वृत्ति के भेद से एकेन्द्रिय जीव की निर्वृत्ति पांच प्रकार की होती है ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘પુઢ્વિકાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવ-નિવ્વત્તી ણં મંતે કઙ્કવિહા પન્નત્તા’ હૈ મદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ હૈ વહ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘તં જહા’ જેમ કે ‘પુઢ્વીકાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી’ પૃથિવિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ, યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ, અહિયાં યાવત્ પૃથ્વી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક આ એકેન્દ્રિય જીવો ગ્રહણ કરાયા છે, એ રીતે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવની નિર્વૃત્તિના લેદથી એકેન્દ્રિય જીવોની નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું છે કે-‘પુઢ્વીકાઙ્ગયણ્ગિદિયજીવ નિવ્વત્તી ણં મંતે ! કઙ્કવિહા પન્નત્તા’ જે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ છે, તે કેટલા પ્રકારની કહે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે

હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પન્નત્તા’ દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા ‘તં જહા’ તથા ‘સુહુમપુઢવીકાઈય-
 ઈર્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી ય’ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિશ્ચ ‘વાયરપુઢવી-
 કાઈયર્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી ય’ વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિશ્ચ તથાચ-
 સૂક્ષ્મવાદરભેદેન પૃથિવિકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિર્દ્વિધા ભવતીતિ, એવં એણં
 અભિલાવેણં ભેદો’ એવમેતેન અભિલાપેન ભેદો વક્તવ્યઃ ‘જહા વહુગવંધો
 તેયગસરીરસ્સ’ યથા વર્ધકબન્ધસ્તૈજસશરીરસ્ય યથા મહલ્લબન્ધાધિકારે અષ્ટમશતે
 નવમોદેશકાભિહિતે તૈજસશરીરસ્ય વન્ધઃ કથિતસ્તેનૈવ પ્રકારેણ અત્ર નિર્વૃત્તિર્વક્તવ્યા

કહતે હૈં-‘ગોચમા ! દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવ-
 નિર્વૃત્તિ દો પ્રકાર કી કહી ગઈ-‘સુહુમપુઢવીકાઈયર્ગિદિયજીવનિવ્વત્તી
 વાયરપુઢવી૦’ એક સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ ઓર દૂસરી
 વાદર પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ તથા ચ સૂક્ષ્મ ઓર વાદર કે
 ભેદ સે પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ દો પ્રકાર કી હોતી હૈ-
 ‘એવં એણં અભિલાવેણં ભેદો જહા વહુગવંધો તેયગસરીરસ્સ’ જિસ
 પ્રકાર સે અષ્ટમશતક કે નૌવે ઉદ્દેશે મેં અભિહિત મહલ્લબન્ધ કે અધિકાર
 મેં તૈજસશરીર કા બન્ધ કહા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે હસ પાઠ દ્વારા
 નિર્વૃત્તિ કા કથન કર લેના ચાહિયે તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ-હસ વિષય
 કો જાનને કે લિયે અષ્ટમ શતક કા નૌવાં ઉદ્દેશક દેખના ચાહિયે કહાં
 તક વહ ઉદ્દેશ દેખના ચાહિયે તો હસકે લિયે ‘જાવ સન્વટ્ઠસિદ્ધમણુ-

છે કે-‘ગોચમા ! દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ
 બે પ્રકારની કહી છે. ‘તંજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘સુહુમપુઢવીકાઈયર્ગિદિય
 જીવનિ૦ વાયરપુઢવી૦’ એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિય જીવનિર્વૃત્તિ અને
 બીજી વાદર પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ એ રીતે સૂક્ષ્મ અને વાદરના
 બેઠથી પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિય જીવ નિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. ‘એવં એણં
 અભિલાવેણં ભેદો જહા વહુગવંધો તેયગસરીરસ્સ’ બે રીતે આઠમા શતકના નવમા
 ઉદ્દેશમાં મહલ્લબંધના અધિકારમાં તૈજસ શરીરનો બંધ કહેલ છે. એજ રીતે
 આ પાઠથી નિર્વૃત્તિનું કથન કરી લેવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ વિષયને
 સમજના માટે આઠમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો જોવો જોઈએ. એ નવમા ઉદ્દેશાનું
 કથન કયાં સુધીનું અહિયાં જોવું જોઈએ તે માટે કહે છે કે-‘જાવ સન્વટ્ઠ-

અત્રિવિષયે અદ્વિતીયકસ્ય નવમોદેશકો દ્રષ્ટવ્ય', કિયત્પર્યન્તસિત્યાહ—'જાવ' ઇત્યાદિ, 'જાવ સવ્વદ્વિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ણં મંતે' યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવપચ્ચેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિઃ સ્વલ્લ ભદન્ત ! 'કહ્વિદ્ધા પન્નત્તા' કતિવિદ્યા પન્નત્તા, 'ગોયમા' ! હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્ધા પન્નત્તા' દ્વિવિદ્યા પન્નત્તા 'તં જહા' તદ્યથા—'પજ્જત્તગસવ્વદ્વિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ય' પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવપચ્ચેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિશ્ચ, 'અપજ્જત્તગસવ્વદ્વિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ય' અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતવૈમાનિકદેવપચ્ચેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિશ્ચ, એતત્પર્યન્તમષ્ટમ શતકીયનવમોદેશકપ્રકરણં વક્તવ્યમિતિ ।

ત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીય વેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ણં મંતે ! કહ્-
વિદ્ધા પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિદ્ધા પન્નત્તા તં જહા પજ્જત્તગસવ્વદ્વિ-
સિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ય
અપજ્જત્તગસવ્વદ્વિસિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવ-
નિવ્વત્તી ય' યહ પાઠ કહા ગયા હૈં હસ પાઠ તક જીવ નિવૃત્તિ કા
પ્રકરણ દેખનાં ચાહિયે હસ પાઠ કા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ ગૌતમ ને પ્રભુ સે
એમા પૂછા હૈં—હે ભદન્ત ! યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમા-
નિકદેવપંચેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈં હે ગૌતમ ! તે પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં એક પર્યાપ્ત
સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિકદેવ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ ઓર
દુસરી અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિકદેવ પચ્ચેન્દ્રિય-

સિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીય વેમાણિયદેવપંચિંદિય જીવનિવ્વત્તી ય અપજ્જત્તગસવ્વદ્વિ-
સિદ્ધાણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાતીયવેમાણિયદેવપંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ય' આ પાઠ કહેવામાં
આવ્યો છે આ પાઠ સુધી જીવનિવૃત્તિનું પ્રકરણ સમજવું. આ
પાઠનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે હે
ભગવન્ યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય જીવને
કેટલા પ્રકારની નિવૃત્તિ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓને એ પ્રકારની નિવૃત્તિ કહી છે એક પર્યાપ્ત સર્વાર્થ
સિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક પચ્ચેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ અને બીજી અપર્યાપ્તક
સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય નિવૃત્તિ.

હવે ગૌતમસ્વામી કર્મનિવૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—
'કહ્વિદ્ધા ણં મંતે ! કર્મનિવ્વત્તી પન્નત્તા ?' હે ભગવન્ કર્મનિવૃત્તિ કેટલા

ઇતઃ પૂર્વં જીવનિર્વૃત્તિરુક્તા અથ-જીવકાર્યજીવધર્માપેક્ષયા નિર્વૃત્તિમાહ-
'કહ્વિહા ણં' इत्यादि,

'કહ્વિહા ણં મંતે' કતિવિધા સ્વલુ મદન્ત ! 'કમ્મનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા' કર્મનિર્વૃત્તિઃ
પ્રજ્ઞપ્તા, નિર્વૃત્તિઃ-સંપાદનમ્ કર્મણાં નિર્વૃત્તિઃ-સંપાદનમ્ કર્મનિર્વૃત્તિઃ સા ત્ત
કતિવિધેતિ પ્રશ્નઃ, સમવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अट्ट
विहा कम्मनिव्वत्ती पण्णत्ता' अष्टविधा कर्मनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता । प्रकारभेदमेव
दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती
ज्ञानावरणीयकर्मनिर्वृत्तिः, 'जाव अंतराह्यकम्मनिव्वत्ती' यावत् अन्तरायकर्म-
निर्वृत्तिः, अत्र यावत्पदेन दर्शनावरणीय-वेदनीय-मोहनीय-युष्क-नामगोत्राणां
ग्रहणं भवति तथा च ज्ञानावरणीयादि भेदेन अष्टप्रकारिका कर्मनिर्वृत्तिः कथिता

નિર્વૃત્તિ । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સ્ત્રે કર્મનિર્વૃત્તિ કે વિષય મેં 'કહ્વિહા ણં મંતે' !
કમ્મનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા' હે મદન્ત ! કર્મનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી
ગઈ હૈ ? એસા પૂછતે હૈં જીવ કે રાગ દ્વેષાદિરૂપ અશુભ ભાવોં કે નિમિત્ત
સે જો કર્મણ વર્ગજાણં જ્ઞાનાવરણીયાદિરૂપ પરિણામ કો પ્રાપ્ત હોતી હૈં
ઉસકા નામ ચહાં કર્મનિર્વૃત્તિ હૈં યહ કર્મ જીવ કે રાગદ્વેષાદિ દ્વારા
કિયા જાતા હૈં અતઃ ઉસ કર્મકી નિર્વૃત્તિ કે વિષય મેં-સંપાદન કે વિષય
મેં ગૌતમ ને એસા યહ પ્રશ્ન કિયા હૈં-ઉત્તર સે પ્રશ્ન કહતે હૈં-'ગોયમા !
અટ્ટવિહા કમ્મનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! કર્મનિર્વૃત્તિ આઠ પ્રકાર કી
કહી ગઈ હૈં 'તં જહા' જૈસે 'નાનાવરણિજ્જકમ્મનિવ્વત્તી જાવ અંતરાહ્ય-
કમ્મનિવ્વત્તી' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનિર્વૃત્તિ યાવત્ અન્તરાયકર્મનિર્વૃત્તિ
યહાં યાવત્પદ સે દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્કા નામ
ઔર गोत्र इन कर्मों का ग्रहण हुआ है इस प्रकार ज्ञानावरणीय दर्शना-

પ્રકારની કહી છે ? જીવેના રાગદ્વેષ વિગેરે રૂપ અશુભ લાવેના નિમિત્તથી જે
કાર્મણ વર્ગજાણાં જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે રૂપ પરિણામને પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું
નામ અહિયાં કર્મનિર્વૃત્તિ છે. જીવને કર્મ રાગદ્વેષાદિ દ્વારા કરવામાં આવે
છે. તેથી તે તે કર્મની નિર્વૃત્તિના વિષયમાં સંપાદનના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામીએ
આ પ્રશ્ન કરેલ છે તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા ! અટ્ટવિહા કમ્મ' હે
ગૌતમ ! કર્મનિર્વૃત્તિ આઠ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'તંજહા' તે આ પ્રમાણે
છે. 'નાનાવરણિજ્જકમ્મનિવ્વત્તી જાવ અંતરાહ્યકમ્મનિવ્વત્તી' જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનિર્વૃત્તિ, દર્શનાવરણીય કર્મ નિર્વૃત્તિ, વેદનીય કર્મનિર્વૃત્તિ, મોહનીય
કર્મનિર્વૃત્તિ, આયુષ્ક કર્મ નિર્વૃત્તિ, નામકર્મનિર્વૃત્તિ, ગોત્રકર્મનિર્વૃત્તિ અને

રૂપરથઃ । 'નેરહયા ણં મંતે' નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કહ્વિહા કમ્મનિવ્વત્તી પન્નત્તા' કતિવિધા કર્મનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, હે મદન્ત ! નારકજીવાનાં કતિ કર્મનિર્વૃત્તયો મવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अद्वविहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' अद्वविधा कर्मनिर्बृत्तिः प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा—नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीयकर्मनिर्बृत्ति-ग्रावदन्तरायिककर्मनिर्बृत्तिः, अत्र यावत्पदेन—दर्शनावरणीयादीनां संग्रहः, 'एवं

वरणीय आदि के भेद से वह कर्मनिर्बृत्ति आठ प्रकार की कही गई है ऐसा 'जानना चाहिये ।

अब गौतम यह कर्मनिर्बृत्ति नारकादि जीवों के कितने प्रकार होती है ऐसा प्रश्न 'नेरहयाणं मंते ! कह्विहा कम्मनिव्वत्ती पन्नत्ता' इस सूत्र द्वारा प्रभु से पूछ रहे हैं—हे मदन्त ! नैरयिक जीवों के कर्मनिर्बृत्ति कितने प्रकार की कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अद्वविहा' हे गौतम ! नैरयिक जीवों के कर्मनिर्बृत्ति आठ प्रकार की ही कही गई है अर्थात् कर्मनिर्बृत्ति के जो भेद कहे गये हैं—वे सब ही नैरयिक जीवों के होते हैं एक भी क्रम भेद वहां नहीं होता है यही बात 'तं जहा' जैसे—'नाणावरणिज्जकम्मनिव्वत्ती जाव अंतराइयकम्मनिव्वत्ती' ज्ञानावरणीयकर्मनिर्बृत्ति यावत् अन्तरायकर्मनिर्बृत्ति—इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है यहाँ यावत्पद से दर्शनावरणीयादि कर्मों की निर्बृत्ति का ग्रहण

અંતરાયકર્મનિર્વૃત્તિ આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય વિગેરે લેદથી આ કર્મનિર્વૃત્તિ આઠ પ્રકારની કહી છે તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી આ કર્મનિર્વૃત્તિ નારકાદિ જીવોને કેટલા પ્રકારની હોય છે ? એ પ્રશ્નભણેના પ્રશ્ન ભગવાનને પૂછે છે. 'નેરહયા ણં મંતે ! કહ્વિહા કમ્મનિવ્વત્તી પન્નત્તા' હે ભગવન નારકીય જીવોને કેટલા પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ કહી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! અદ્વવિહા' હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોને આઠ પ્રકારની કર્મનિર્વૃત્તિ કહેવામાં આવી છે. અર્થાત્ કર્મનિર્વૃત્તિના જે આઠ લેહ કહ્યા છે તે અથા જ નૈરયિક જીવોને થાય છે. એજ વાત 'તં જહા' જેમ કે—'નાણાવરણિજ્જકમ્મનિવ્વત્તી જાવ અંતરાઇયકમ્મનિવ્વત્તી' જ્ઞાનાવરણીય કર્મનિર્વૃત્તિ યાવત્ અંતરાઇય કર્મનિર્વૃત્તિ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા

જાવ વેમાણિયાણં' एवं यावद्वैमानिकानामष्टविधा कर्मनिवृत्तिर्भवतीति' अत्र यावत्पदेन भवनपतिव आरभ्य ज्योतिष्कपर्यन्ताः सर्वेऽपि जीवाः संग्राह्याः, तथा च नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तचतुर्विंशतिदण्डकजीवानामष्टप्रकारोऽपि कर्मनिवृत्तिर्ज्ञातव्येति । २ 'कहविहा णं भंते !' कतिविधा-कतिप्रकारा खलु भदन्त ! 'सरीरनिव्वत्ती पणत्ता' शरीरनिवृत्तिः प्रज्ञप्ता, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पणत्ता' पञ्चविधा-पञ्चप्रकारा शरीरनिवृत्तिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा-'ओरालियंसरीरनिव्वत्ती' औदारिक-शरीरनिवृत्तिः 'जाव कम्मगसरीरनिव्वत्ती' यावत् काम्मणशरीरनिवृत्तिः, अत्र

હુઆ હે 'एवं जाव वेमाणियाणं' हसी प्रकार से यह अष्टविध कर्मनिवृत्ति यावत् वैमानिक देवों तक हुआ करती है यहां यावत्पद से भवनपति से लेकर ज्योतिष्क पर्यन्त सब ही जीवों का संग्रह हुआ है तथा च नारक से लेकर के वैमानिक पर्यन्त चौबीसदण्डक के जीवों के आठों प्रकार की कर्मनिवृत्ति होती है ऐसा जानना चाहिये २ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'कहविहा णं भंते सरीरनिव्वत्ती पणत्ता' हे भदन्त ! शरीरनिवृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पंचविहा सरीरनिव्वत्ती पणत्ता' हे गौतम ! शरीरनिवृत्ति पांच प्रकार की कही गई है 'तं जहा' जैसे-'ओरालियंसरीरनिव्वत्ती, जाव कम्मगसरीरनिव्वत्ती' औदारिकशरीरनिवृत्ति, यावत् काम्मण-शरीरनिवृत्ति यहां यावत्पद से वैक्रिय आहारक और तैजस इन तीन

બતાવેલ છે. અહિયાં યાવત્પદથી દર્શનાવરણીયાદિ કર્મનિવૃત્તિ ગૃહ્ય કરાઈ છે. 'एवं जाव वेमाणियाणं' આજ પ્રકારથી આ આઠ પ્રકારની કર્મનિવૃત્તિ યાવત્ વૈમાનિક દેવો સુધીમાં થાય છે. અહિયાં યાવત્પદથી ભવનપતિથી લઈને જ્યોતિષક દેવ પર્યન્ત બધા જ જીવોનો સંગ્રહ થયો છે. તેમજ નારકાથી આરંભીને વૈમાનિક પર્યન્ત ચોવીસ દંડકના જીવોને આઠે પ્રકારની કર્મનિવૃત્તિ થાય છે. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી શરીર નિવૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે— 'કહવિહા ણં ભંતે સરીરનિવ્વત્તી પણત્તા' હે ભગવન્ શરીર નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેનાં ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા ! પંચ-વિહા સરીરનિવ્વત્તી પણત્તા' હે ગૌતમ ! શરીરનિવૃત્તી પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'તંજહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'ઓરોલિયંસરીરનિવ્વત્તી જાવ કમ્મગસરીરનિવ્વત્તી' ઔદારિક શરીર નિવૃત્તી યાવત્ કામ્મણશરીર નિવૃત્તિ

યાવત્પદેન વૈક્રિયાદારકતૈજસશરીરાણાં ગ્રહણં ભવતીતિ તથા ઔદારિકશરીર-
નિર્વૃત્તિરાહારકશરીરનિર્વૃત્તિવૈક્રિયશરીરનિર્વૃત્તિસ્તૈજસશરીરનિર્વૃત્તિઃ કાર્મણશરીર-
નિર્વૃત્તિશ્ચેતિ પञ्चप्रकारा शरीरनिर्वृत्तिर्भवतीति । 'नेरइयाणं भंते ! नैरयिकाणां
भदन्त ! कतिविधा शरीरनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, उत्तरमाह—'एवं चेव'
एवमेव—एवम्—पूर्वोक्तप्रकारेणैव पञ्चप्रकारा शरीरनिर्वृत्ति नारकाणां ज्ञातव्येति,
'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानाम्, अनेन चतुर्विंशतिदण्डकस्थाः
सर्वेऽपि जीवाः यावत्पदग्राह्याः तथा च नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां पञ्च-
प्रकारा शरीरनिर्वृत्तिर्भवतीति । किं सर्वेषां जीवानां पञ्चविधाऽपि शरीरनिर्वृत्ति-
र्भवति ? नेत्याह—'नवरं' इत्यादि, 'नवरं नायव्वं जरस्स जइ सरीराणि' नवरं
ज्ञातव्यम् यस्य यानि शरीराणि, नवरम्—अयं विशेषः यत् यस्य नारकादेर्यानि

શરીરોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ તથા ચ ઔદારિકશરીરનિર્વૃત્તિ, વૈક્રિયશરીર-
નિર્વૃત્તિ, આહારક શરીરનિર્વૃત્તિ, તૈજસશરીરનિર્વૃત્તિ ઔર કાર્મણ-
શરીરનિર્વૃત્તિ—હસ્ત પ્રકાર સે શરીર નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકાર કી હોતી હૈ ।
અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'નેરહયાણં ભંતે !' હે ભદન્ત નૈરયિક
જીવોં કે કિતને પ્રકાર કી શરીર નિર્વૃત્તિ હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોં કે હસી પ્રકાર કી શરીરનિર્વૃત્તિ
હોતી હૈ—'એવં જાવ વેમાણિયાણં' વૈમાનિકોં તક કે ખી હસી પ્રકાર
કી નિર્વૃત્તિ હોતી હૈ 'નવરં નાયવ્વં જરસ્સ જહ સરીરાણિ' તાત્પર્ય કહને
કા એસા હૈ કિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકસ્થ જિતને ખી જીવ હૈં ઉન સવ કે
અપને ૨ યોગ્ય શરીરોં કી નિર્વૃત્તિ હોતી હૈ, જૈસે નારક જીવોં કે તૈજસ

અહિયાં યાવત્પદથી વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ એ ત્રણે શરીરો ગ્રહણ કરાયા છે.
તેથી ઔદારિક શરીર નિર્વૃત્તિ ૧ વૈક્રિય શરીર નિર્વૃત્તિક ૨ આહારક શરીર
નિર્વૃત્તિક ૩ તૈજસ શરીર નિર્વૃત્તિ ૪ અને કામણું શરીર નિર્વૃત્તિ ૫ આ રીતે
શરીરનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'નેરહયાણં ભંતે ! હે
લગવન્ નૈરયિક એવોને કેટલા પ્રકારની શરીર નિર્વૃત્તિ થાય છે ? તેના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ નૈરયિક એવોને પૂર્વોક્ત પાંચ પ્રકારની
શરીરનિર્વૃત્તિ થાય છે. 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' વૈમાનિકો સુધીમાં પણ
એજ પ્રકારે શરીર નિર્વૃત્તિ થાય છે. 'નવરં નાયવ્વં જરસ્સ જહ સરીરાણિ'
કહેવાયું તાત્પર્ય એ છે કે—ચોવીસ ઢંઢકોમાં બેટલા એવો છે. તે તમામને
ચાતપોતાના યોગ્ય શરીરની નિર્વૃત્તિ હોય છે. જેમ કે—નારક એવોને તૈજસ,

શરીરાણિ તાન્યેવ શરીરાણિ તસ્ય જ્ઞાતવ્યાનિ ન તુ પશ્ચવિધાઽપિ શરીરનિર્વૃત્તિઃ
સર્વેષાં જીવાનામિતિ વિવેકઃ ।૩। ‘કઙ્કવિહા ણં મંતે ।’ કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત !
‘સર્વિન્દ્રિયનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ સર્વેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા નિર્વર્તનં નિર્વૃત્તિઃ-
નિષ્પત્તિઃ, સર્વેન્દ્રિયતયા-સર્વેન્દ્રિયાકારેણ નિર્વૃત્તિરિતિ સર્વેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ સા
કતિવિધેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंच-
विहा सर्विन्द्रियनिव्वत्ती पण्णत्ता’ पञ्चविधा सर्वेन्द्रियनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ‘तं जहा’

કાર્મણ ઓર વૈક્રિય યે ૨ શરીર હોતે હૈં અતઃ હન તીન શરીરોં કી
નિર્વૃત્તિ ઉનકે હોતી હૈં હસી પ્રકાર સે દેવોં કે ભી જાનના ચાહિયે
મનુષ્ય ઓર તિર્યંચોં કે તૈજસ કાર્મણ ઓર ઔદારિક શરીર હોતા હૈં
અતઃ હનકે હન શરીરોં કી નિર્વૃત્તિ જાનની ચાહિયે યહી વાત ‘નવરં’
इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट गई है ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં ‘કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સર્વેન્દ્રિય-
નિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ?
સમસન હન્દ્રિયોં કે આકારરૂપ મેં જો રચના હૈં ઉસકા નામ સર્વેન્દ્રિય
નિર્વૃત્તિ હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ આત્મા કે ઇવં પુદ્ગલોં કે પ્રદેશોં
કી જો તત્ તત્ હન્દ્રિયરૂપ સે રચના હો રહી હૈં ઉસકા નામ સર્વેન્દ્રિય
નિર્વૃત્તિ હૈં એસી યહ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી
ગઈ હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! પંચવિહા સર્વિન્દ્રિય-

કાર્મણ અને વૈક્રિય એ ત્રણ શરીરો હોય છે. તેથી તેઓને એ ત્રણ શરીરોની
નિર્વૃત્તિ હોય છે. એજ રીતે દેવોના વિષયમાં પણ સમજ લેવું. મનુષ્ય અને
તિર્યંચોને તૈજસ, કાર્મણ, અને ઔદારિક શરીર હોય છે. તેથી તેઓને તે
તે શરીરોની નિર્વૃત્તિ સમજ લેવી. એજ વાત ‘નવરં’ इत्यादि सूत्रपाठથી
ખતાવેલ છે

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સર્વેન્દ્રિય-
નિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં
આવી છે ? સઘળી ઇન્દ્રિયોના આકાર રૂપે શરીરની જે રચના છે તેનું નામ
સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આત્માની અને પુદ્ગલોના
પ્રદેશોની તે તે ઇન્દ્રિય રૂપથી જે રચના થાય છે તેનું નામ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ
છે. તેવી આ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિહા સર્વિન્દ્રિયનિવ્વત્તી પણ્ણત્તા’

તથા—‘સોહંદિયનિવ્વત્તી’ શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ, ‘જાવ્ ફાસિદિયનિવ્વત્તી’ યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ, અવ્ યાવત્પદેન ચક્ષુઘ્રાણરસનાનાં સંગ્રહો ભવતિ, તથા ચ શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિશ્ચક્ષુરિન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ, રસનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિશ્ચેતિ પશ્ચવિધા સર્વેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિરિતિ । ‘એવં નેરહયાણં જાવ્ થણિયકુમારાણં’ એવં નૈરયિકાણાં યાવત્ સ્તનિતકુમારાણામ્, યાવત્પદેન અસુરકુમારાદારભ્યં સ્તનિતકુમારપર્યન્તાનાં સર્વેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિર્ભવતિ । ‘પુઢવીકાહયાણં પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકાનાં પૃચ્છા, હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકજીવાનાં કતિવિધા સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિરિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એગા ફાસિદિયનિવ્વત્તી પન્નતા’ એકા સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ મજ્જતા,

દિય નિવ્વત્તી પગ્ગતા’ હે ગૌતમ ! સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહી ગઈ છે ‘તં જહા’ જેણે ‘સોહંદિય જાવ્ ફાસિદિયનિવ્વત્તી’ શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ યહાં યાવત્પદ સે ચક્ષુઘ્રાણ ઓર જિહ્વા’ અને ત્રીજા ઇન્દ્રિયોં કા ગ્રહણ હુઆ છે તથા ચ શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ, ચક્ષુઇન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ, ઘ્રાણેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ, રસનાંદ્રિયનિર્વૃત્તિ ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ હસ પ્રકાર સે સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહી ગઈ છે ‘એવં નેરહયાણં જાવ્ થણિયકુમારાણં’ યહ સર્વેન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ નૈરયિકોં સે લેકર યાવત્ સ્તનિતકુમારોં કે અર્થાત્ અસુરકુમારોં સે લગાકર સ્તનિતકુમારોં તક કે હોતી છે અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે છે—‘પુઢવીકાહયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે કિતને પ્રકારની સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હોતી છે ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે—‘ગોયમા ! એગા ફાસિદિયનિવ્વત્તી’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે એક

હે ગૌતમ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘તંજહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘સોહંદિયનિવ્વત્તી જાવ્ ફાસિદિય નિવ્વત્તી’ શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ ૧, ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ ૨ ઘ્રાણ (નાક) ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ ૩, હજાં ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ ૪ અને સ્પર્શના ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ ૫ આ રીતથી સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે. ‘એવં નેરહયાણં જાવ્ થણિયકુમારાણં’ આ સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ નારકીયોથી આરંભીને યાવત સ્તનિતકુમારોને અર્થાત્ અસુરકુમારોથી આરંભીને સ્તનિતકુમારો સુધીમાં થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘પુઢવીકાહયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ પૃથિવીકાયિક જીવોને કેટલા પ્રકારની સર્વેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા એગા ફાસિદિયનિવ્વત્તી’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક

તેષામેકમેવ ઇન્દ્રિયં ભવતીત્યત એકૈવ ઇન્દ્રિયનિર્વૃત્તિઃ કથિતેતિ ભાવઃ, 'एवं जस्स जइ इंदियाणि' एवं यस्य यानि इन्द्रियाणि तस्य तान्येव ज्ञातव्यानि, 'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानિકાનામ્-वैमानिकपर्यन्तानाम्, अत्र यावत्पदेन अप्तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादि सर्वजीवानां ज्योतिष्कपर्यन्तानां ग्रहणं भवति किन्तु यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति ग्राह्याणीति विवेकः कर्तव्यः । ४। 'કહ્વિહાણં મંતે' કતિવિધા સ્વલુ મદન્ત ! આસાનિવ્વત્તી પળ્લત્તા' ભાષા-નિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞસા ? સગવાનાહ--'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउ-व्विहा भासानिव्वत्ती पणत्ता' चतुर्विधाभाषानिर्वृत्तिः प्रज्ञसा 'तं जहा' तद्यथा 'सच्चा भासा निव्वत्ती' सत्याभाषानिर्वृत्तिः, 'मोसाभासा निव्वत्ती' मृषाभाषानिर्वृत्तिः 'सच्चा मोसा भासानिव्वत्ती' सत्यामृषाभाषानिर्वृत्तिः 'असच्चा मोसा भासा-

સ્પર્શનેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હી હોતી હૈ એસા જિનેન્દ્ર દેવને કહા હૈ 'एवं जस्स-जइ०' इस प्रकार से जिन जीवों के जितनी इन्द्रियां होती हैं उन जीवों के उतनी इन्द्रियनिर्वृत्ति कहनी चाहिये 'जाव वेमाणियाणं' इस प्रकार का कथन यावत् वैमानिकों तक जानना चाहिये यहां यावत्पद से अप् तेज वायु वनस्पति एवं द्वीन्द्रियादि ज्योतिष्कपर्यन्त के जीवों का ग्रहण हुआ है परन्तु जिस जीव को जितनी इन्द्रियां हों उतनी उन जीवों की ग्रहण करनी चाहिये । 'કહ્વિહાણં મંતે ! આસાનિવ્વત્તી પળ્લત્તા' હે મદન્ત ! ભાષાનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર સે પ્રશ્ન કહતે હૈ--'ગોયમા ! ચઉવ્વિહા ભાસાનિવ્વત્તી પળ્લત્તા' હે ગૌતમ ! ભાષાનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ 'તં જહા'--જૈસે--'સચ્ચાભાસા નિવ્વત્તી મોસા ભાસા નિવ્વત્તી' સત્યા ભાષાનિર્વૃત્તિ

જીવોને એક સ્પર્શેન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હોય છે, એવું જીનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે. 'एवं जस्स जइ०' એ રીતે જે દેવોને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેઓને તેટલી જ ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ. 'जाव वेमाणियाणं०' આજ પ્રમાણેનું કથન અપ્કાયિક, તેજસ્કયિક વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને દ્વીન્દ્રિય વિશેર જ્યોતિષ્ક પર્યન્તના જીવોના સંબંધમાં અહણ કરેલ છે. પરંતુ જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જીવોને તેટલી જ ઇન્દ્રિયો અહણ કરવી જોઈએ. 'કહ્વિહાણં મંતે ! આસાનિવ્વત્તી પળ્લત્તા' હે ભગવન્ ભાષા નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે--'गोयमा ! चउव्विहा भासा निव्वत्ती पणत्ता' હે ગૌતમ ભાષાનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सच्चा भासानिव्वत्ती मोसा भासानिव्वत्ती' સત્યા ભાષા

નિવ્વત્તી' અસત્યામૃષાભાષાનિર્વૃત્તિઃ, 'एवं एगिंदियवज्जं' एवमेकेन्द्रियवर्जम् 'जस्स जा भासा' यस्य या भाषा सा भणितव्या, कियत्पर्यन्तं जीवानां भाषा भणितव्या, तत्राह—'जाव वेमाणियाणं' यावद्वैमानिकानाम् सत्यादिभेदेन भाषा चतुर्विधा सा च एकेन्द्रियाणां जीवानां वर्जयित्वा जीवमात्रस्य भवति एकेन्द्रियाणां भाषाया अभावात् इयं च भाषा एकेन्द्रियवर्जितजीवमात्रस्य भवतीति। ५। 'कइविहाणं भंते ! मणनिव्वत्ती पणत्ता' कतिविधा खलु भदन्त ! मनोनिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता ? मनोनिर्वृत्तिः कतिप्रकारा इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा मणनिव्वत्ती पणत्ता' चतुर्विधा मनोनिर्वृत्तिः

મૃષાભાષાનિર્વૃત્તિ 'સત્ત્વામોસા ભાસાનિવ્વત્તી' સત્યામૃષા ભાષાનિર્વૃત્તિ ઓર 'અસત્ત્વામોસા ભાસા નિવ્વત્તી' અસત્યામૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ 'एवं एगिंदियवज्जं' इस प्रकार से एकेन्द्रिय जीव को छोड़कर यावत् वैमानिकपर्यन्त जीवों के जिस जीव के जो भाषा होती है उस जीव को उस भाषा की निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये यहाँ एकेन्द्रिय जीव को भाषा नहीं होती है इसलिये भाषा निर्वृत्ति में उनको ग्रहण नहीं करने के लिये कहा गया है इस प्रकार सत्यादि के भेद से चार प्रकार की भाषा एकेन्द्रिय जीव के सिवाय जीव मात्र को होती है ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'કહવિહા ણં ભંતે ! મણનિવ્વત્તી પણત્તા' હે ભદન્ત ! મનોનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! ચઉવ્વિહા મણનિવ્વત્તી પણત્તા' હે ગૌતમ ! મનોનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં । 'તં જહા' જૈસે—

નિર્વૃત્તિ, મૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ 'સત્ત્વામોસા ભાસાનિવ્વત્તી' સત્યા મૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ અને 'અસત્ત્વામોસા ભાસાનિવ્વત્તી' અસત્યા મૃષા ભાષા નિર્વૃત્તિ 'एवं एगिंदियवज्जं जस्स जा भासा जाव वेमाणियाणं' આ રીતે એકેન્દ્રિય જીવોને છોડીને યાવત્ વૈમાનિક પર્યન્તના જીવોને જે ભાષા હોય છે, તે જીવને તે ભાષાની નિર્વૃત્તિ કહી લેવી. અહિયાં એકેન્દ્રિય જીવોને ભાષા હોતી નથી. તેની ભાષા નિર્વૃત્તિમાં તેઓને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે સત્યાદિ ભાષાના લેક્ષથી એકેન્દ્રિય જીવ સિવાયના અન્ય જીવમાત્રને ચાર પ્રકારની ભાષા હોય છે. ૫

ક્રીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'કહવિહા ણં ભંતે ! મણનિવ્વત્તી પણત્તા' હે ભગવન્ મનોનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા ! ચઉવ્વિહા મણનિવ્વત્તી પણત્તા'

પ્રજ્ઞતા, 'તં જહા' તથથા 'સચ્ચા મળનિવ્વત્તી' સત્યામનોનિર્વૃત્તિઃ, 'જાવ અસચ્ચા મોસમળનિવ્વત્તી' અસત્યામૃષા મનોનિર્વૃત્તિઃ, અત્ર યાવત્પદેન 'મોસામળનિવ્વત્તી, સચ્ચામોસા મળનિવ્વત્તી' અનયોઃ સંગ્રહો ભવતિ, તથા ચ સત્યા મનોનિર્વૃત્તિઃ મૃષા-મનોનિર્વૃત્તિઃ સત્યામૃષામનોનિર્વૃત્તિઃ, અસત્યામૃષામનોનિર્વૃત્તિરિતિભેદેન ચતુસ્રો મનોનિર્વૃત્તયો ભવન્તીતિ, 'एवं एगिंदियदिगलिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं' एवम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जं यावद्वैमानिकानाम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिययोर्म-
नसोऽभावेन मनोनिर्वृत्त्यभावात् शेषाणां वैमानिकान्तजीवानां मनसः सद्भावेन मनोनिर्वृत्तिर्भवतीति । ६। 'કહવિહા ણં મંતે' કતિવિધા ચલુ ભદન્ત ! 'કસાય નિવ્વત્તી પન્નતા' કષાયનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞતા, મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि. 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा कसायनिव्वत्ती पन्नता' चतुर्विधा कषायनिर्वृत्तिः प्रज्ञता 'तं जहा' तथथા 'કોહકસાયનિવ્વત્તી' ક્રોધકષાયનિર્વૃત્તિઃ 'જાવ લોમકસાય

'સચ્ચા મળનિવ્વત્તી' સત્યા મનોનિર્વૃત્તિ અસત્યા મનોનિર્વૃત્તિ, સત્યા-સત્યામનોનિર્વૃત્તિ ઓર અનુભયમનોનિર્વૃત્તિ યહ ચાર પ્રકાર કી મનો-નિર્વૃત્તિ એકેન્દ્રિય ઓર વિકલેન્દ્રિય જીવોં કે સિવાય શેષ વૈમાનિકાન્ત જીવોં કો હોતી હૈ । इन दोनों के छोड़ने का कारण उनको मन नहीं होता है यह मनोनिर्वृत्ति जिन जीवों के मन होता है उन्हीं को होती है मन संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीवों के ही होता है अतः उन्हीं के इसकी निर्वृत्ति होती है 'કહવિહા ણં મંતે । કસાયનિવ્વત્તી પન્નતા' હે ભદન્ત ! કષાયનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા—'ગોયમા ! ચઉવ્વિહા' હે ગૌતમ ! કષાયનિર્વૃત્તિ

હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની મનોવૃત્તિ કહેવામાં આવી છે. 'તંજહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'સચ્ચા મળનિવ્વત્તી' સત્યા મનોનિર્વૃત્તિ, અસત્યા મનોનિર્વૃત્તિ, સત્યાસત્યા મનોનિર્વૃત્તિ, અને અનુભય મનોનિર્વૃત્તિ આ ચારે પ્રકારની મનોનિર્વૃત્તિ એકેન્દ્રિય જીવો અને વિકલેન્દ્રિય જીવોને છોડીને બાકીના વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય એ બન્નેને છોડવાનું કારણ તેઓને મન હોતું નથી તેજ છે આ મનોનિર્વૃત્તિ જે જીવોને મન હોય છે તેને જ કહી છે. અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને જ મન હોય છે. તેથી તેઓને આ મનોનિર્વૃત્તિ હોય છે.

'કહવિહા ણં મંતે ! કસાયનિવ્વત્તી પન્નતા' હે ભગવન્ કષાયનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! ચઉવ્વિહા' હે ગૌતમ ! કષાયનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. તે

નિવૃત્તી' યાવત્ લોભકષાયનિર્વૃત્તિઃ, અત્ર યાવત્પદેન માનમાયયોર્ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ ક્રોધમાનમાયાલોભભેદેન ચતસ્રઃ કષાયનિર્વૃત્તયો ભવન્તીતિ ભાવઃ । एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्वैमानिकानाम् अत्र यावत्पदेन नारकादारभ्य चतुर्विंशतिदण्डकस्थानां सर्वेषां जीवानां ग्रहणं भवतीति । ७। 'कश्चिद्वा णं भंते' कतिविधा खलु भदन्त ! 'वन्ननिवृत्ती पन्नत्ता' वर्णनिर्वातिः प्रज्ञप्ता, वर्णनिर्वातयः कति संख्यकाः कथिताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविधा वन्ननिवृत्ती पन्नत्ता' पञ्चविधा वर्णनिर्वातिः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा—'कालवन्ननिवृत्ती एवं जाव सुक्किलवन्ननिवृत्ती' कालवर्णनिर्वातिः यावत् शुक्लवर्णनिर्वातिः, अत्र यावत्पदेन नीलरक्तपीतानां संग्रहः, एवं निरव-

ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ કી નિર્વૃત્તિ ક્ષે ભેદ સે ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ યહ કષાયનિર્વૃત્તિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકસ્થ સબ જીવોં કોં હોતી હૈ યહી સબ વિષય 'કોહકસાય નિવૃત્તી' સે લેકર 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' તક સ્પષ્ટ કિયા ગયા હૈ । વર્ણ નિર્વૃત્તિ કે પ્રકાર કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ગૌતમ ! સે એસા કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! કૃષ્ણ, નીલ, રક્ત, પીત ઓર શુક્લ કે ભેદ સે વર્ણ પાંચ પ્રકાર કા હોતા હૈ ઓર इनकी निर्वृत्ति भी पांच ही प्रकार की होती है सूत्र में आगत यावत् पद से 'नील, रक्त पीत' इन वर्णों का ग्रहण हुआ है यह वर्णनिर्वृत्ति भी चौबीस दण्डकस्थ सब जीवों को होती ही है अर्थात् पांच प्रकार की वर्णनिर्वृत्ति में से कोई न कोई अवિरोधी वर्णनिर्वृत्तिवाले समस्त संसारी जीव होते ही हैं । यही सब विषय वर्णनिर्वृत्ति के सूत्र

કષાયનિર્વૃત્તિના ચાર લેહ આ પ્રમાણે છે—ક્રોધકષાય નિર્વૃત્તિ^૧, માનકષાય નિર્વૃત્તિ^૨, માયાકષાય નિર્વૃત્તિ^૩ અને લોભકષાય નિર્વૃત્તિ^૪, આ કષાયનિર્વૃત્તિ ૨૪ ઠંડકોમાં રહેલા તમામ જીવોને હોય છે આ તમામ વિષય 'કોહકસાય-નિવૃત્તી' ક્રોધ કષાયનિર્વૃત્તિથી આરંભીને 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' યાવત્ વૈમાનિક સુધી આ વાક્યથી બતાવેલ છે.

વર્ણ નિર્વૃત્તિના પ્રકારના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નએ ગૌતમ સ્વામીને એવું કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણ, નીલ, રક્ત, પીળી અને ઘોળી એ લેહથી વર્ણ પાંચ પ્રકારના થાય છે. અને તેની નિર્વૃત્તિ પણ પાંચ જ પ્રકારની હોય છે. સૂત્રમાં આવેલ યાવત્ પદથી નીલ, રક્ત પીળા એ વર્ણો ગ્રહણ કરાયા છે. આ વર્ણનિર્વૃત્તી પણ ૨૪ ઠંડકોમાં રહેલા તમામ જીવોને હોય છે. અર્થાત્ પાંચ પ્રકારની વર્ણ નિર્વૃત્તિમાંથી કોઈને કોઈ અવિરોધી વર્ણ નિર્વૃત્તિવાળા સંધળા સંસારી જીવો હોય છે, આ તમામ વિષય વર્ણ નિર્વૃત્તિના સૂત્રપાઠથી

સેસં જાવ વેમાણિયાણં' એવં નિરવશેષં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્, અત્ર યાવત્પદેન સર્વોઽપિ ચતુર્વિંશતિદ્વંડકસ્યો જીવરાશિઃ પરિગૃહીતો ભવતિ તતશ્ચ સર્વોઽપિ પશ્ચસુ અન્યતમવર્ણનિવૃત્તિમન્તો ભવન્ત્યેવેતિ ભાવઃ ।૮। 'એવં ગંધનિવ્વત્તી દુર્ગંધા' એવમ્-વર્ણવદેવ ગન્ધનિવૃત્તિર્દ્વિવિધા સુરભિદુરભિભેદાત્ સા ચ 'જાવ વેમાણિયાણં' યાવદ્વૈમાનિકાનામ્-નારકાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તજીવાનાં દ્વિપ્રકારિકા ગન્ધનિવૃત્તિઃ ભવતિ ગન્ધદ્વયે એકસ્યાશ્ચયમ્ભાવાદિતિ ।૯। 'રસનિવ્વત્તી પંચવિદ્યા જાવ વેમાણિયાણં' રસનિવૃત્તિઃ પશ્ચવિધા યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ મધુરાદિભેદેન રસાનાં પશ્ચવિધત્વાત્ રસનિવૃત્તિરપિ પશ્ચપ્રકારા ભવતિ સા ચ રસનિવૃત્તિઃ સર્વજીવાનાં વૈમાનિકપર્યન્તાનાં ભવતિ ।૧૦। ક્ષાસનિવ્વત્તી અદ્વિદ્યા જાવ વેમાણિયાણં' સ્પર્શનિવૃત્તિરષ્ટવિધા યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ કર્કશાદિભેદેન સ્પર્શસ્યાષ્ટવિધત્વાત્ તન્નિવૃત્તિ-યોઽપિ અષ્ટપ્રકારકાઃ તાશ્ચ સ્પર્શનિવૃત્તયો વૈમાનિકાન્તજીવાનાં ભવન્તીતિ ભાવઃ ।૧૧। 'કદ્ધવિદ્યા ણં મંતે !' કતિવિધા સ્થલુ ભદન્ત ! 'સંઠાણનિવ્વત્તી પળ્લન્તા'

પાઠ દ્વારા સમજાયા ગયા છે તથા ગંધનિવૃત્તિ કે પાઠ દ્વારા મી યેહી કહા ગયા છે ફિ સુરભિગંધનિવૃત્તિ ઓર દુરભિગંધનિવૃત્તિ મી નારક સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવોં કો હોતી હૈ અર્થાત્ દો પ્રકાર કી ગંધનિવૃત્તિ મેં સે કોઈ એક તો નિવૃત્તિ સમસ્ત સંસારી જીવોં કો અવશ્ય હી હોતી હૈ હસ પ્રકાર સે મધુરાદિકે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કી જો રસનિવૃત્તિ હૈ વહ મી સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતી હૈ કર્કશ આદિ સ્પર્શોં કી નિવૃત્તિ આઠ પ્રકાર કી હોતી હૈ યહ અષ્ટવિધ સ્પર્શ નિવૃત્તિ મી સમસ્ત સંસારી જીવોં કો નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે જીવોં કો હોતી હૈ । અબ ગૌનચ । સંસ્થાનનિવૃત્તિ કે વિષય મેં- 'કદ્ધવિદ્યા ણં મંતે ! સંઠાણનિવ્વત્તી પળ્લન્તા' હૈ ભદન્ત ! સંસ્થાન કી જિસસે જીવ મલે

સમજાવેલ છે. તથા ગંધ નિવૃત્તિના પાઠ દ્વારા પણ એજ સમજાવેલ છે કે— સુરભિ ગંધ (સુગંધ) નિવૃત્તિ અને દુર્ગંધ નિવૃત્તિ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવોને હોય છે. અર્થાત્ બે પ્રકારની ગંધ નિવૃત્તિમાંથી કોઈ એક ગંધ નિવૃત્તિ સઘળા સંસારી જીવોને અવશ્ય હોય છે. એજ રીતે મધુર વિગેરેના લેકથી પાંચ પ્રકારની જે રસ નિવૃત્તિ છે, તે પણ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. કર્કશ વિગેરે સ્પર્શોની જે નિવૃત્તિ આઠ પ્રકારની હોય છે. તે આઠ પ્રકારની સ્પર્શનિવૃત્તિ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સંસ્થાન નિવૃત્તિના સંબંધમાં પ્રશ્નને પૂછે છે કે— 'કદ્ધવિદ્યા ણં મંતે ! સંઠાણનિવ્વત્તી પળ્લન્તા' હે ભગવન્ સંસ્થાન કે

સંસ્થાનનિર્વૃત્તિઃ સંસ્થીયતે-સમ્યક્સ્થિતો ભવતિ યેન તત્ સંસ્થાનમ્ શરીરાણામા-
કારવિશેષઃ, તસ્ય નિર્વૃત્તિઃ-નિષ્પત્તિઃ સા કતિપ્રકારા પ્રજ્ઞતા, સંસ્થાનનિર્વૃત્તયઃ
કતિ ભવન્તિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘छविहा संठाणनिव्वत्ती पणत्ता’ षड्विधा-षट्प्रकारा संस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता
संख्याभेदमेव दर्शयति ‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘समचउरंससंठाण-
निव्वत्ती’ समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः, ‘जाव हुंडसंठाया निव्वत्ती’ यावद् हुण्ड-
संस्थाननिर्वृत्तिः, अत्र यावत् पदेन न्यग्रोधपरिमंडलं १ सादिकं २ वामनं ३
कुब्जम् ४, इत्येतेषां चतुर्णां संस्थानानां ग्रहणं भवति संस्थानद्वयस्य सूत्रे एव
कथितत्वात्, तत्र कस्य जीवस्य कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति दर्शयितुमाह-
‘नेरइयाणं’ इत्यादि, ‘नेरइयाणं पुच्छा’ नैरयिकाणां पृच्छा हे भदन्त ! नारकजी-
वानां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम !

प्रकार से स्थित होता है ऐसे उस संस्थानकी शरीरों के आकार विशेष
की निर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? अर्थात् संस्थान निर्वृत्तियां
कितनी होती हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में कहते हैं-‘गोयमा ! छविहा
संठाणनिव्वत्ती पणत्ता’ हे गौतम ! संस्थाननिर्वृत्ति छ प्रकार की होती है
जो नाम से इस प्रकार से है-‘समचउरंससंठाणनिव्वत्ती जाव हुंडसंठाण-
निव्वत्ति’ समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्ति यावत् हुंडकसंस्थाननिर्वृत्ति यहाँ
यावत्पद से ‘न्यग्रोधपरिमंडल, सादिक वामन और कुब्जक’ इन ४
संस्थानों का ग्रहण हुआ है, दो संस्थानों का नाम सूत्र में ही बताया
गया है कि जीव के कैसे संस्थान निर्वृत्ति होती है इस बात को जानने
के लिये गौतम प्रभु से ‘नेरइयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! नारक
जीवों के कैसी संस्थानननिर्वृत्ति होती है ? इस प्रकार से पूछते हैं-

જેનાથી જીવ સારી રીતે સ્થિર થઈ શકે એવા તે સંસ્થાનોની અર્થાત્ શરીરોના
આકાર વિશેષની નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની હોય છે ? એટલે કે નિર્વૃત્તિયો
કેટલા પ્રકારની હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !
છવિહા સંઠાણનિવ્વત્તી પણત્તા’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ છ પ્રકારની
કહેવામાં આવી છે. તેના નામે ‘સમચઉરંસસંઠાણનિવ્વત્તી જાવ હુંડસંઠાણ-
નિવ્વત્તી’ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ, ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ ૨
સાદિક સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ ૩ વામન સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ ૪, કુબ્જ સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ ૫
અને હુંડક સંસ્થાનનિર્વૃત્તિ ૬.

હવે કયા જીવને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે, તે વાત સમજવા માટે
ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ નારક જીવોને કેવી સંસ્થાન

‘एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता’ एका हुण्डसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता नारकजीवानां हुण्डसंस्थानं भवतीत्युत्तरम् ‘असुरकुमाराणं पुच्छा’ असुरकुमाराणां पृच्छा हे भदन्त ! असुरकुमाराणां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवती ? ति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता’ एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिः प्रज्ञप्ता, असुरकुमाराणां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिरिति प्रश्नः, एका समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्तिरित्युत्तरम्, ‘एवं जाव थणियकुमाराणं’ एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम् यथा असुरकुमाराणाम् एकं समचतुरस्रसंस्थानम् तथैव यावत् स्तनितकुमाराणापि एकमेव समचतुरस्रसंस्थानमिति । ‘पुढवीकाइयाणं पुच्छा’ पृथिवीकायिकानां पृच्छा हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीवानां कीदृशी संस्थाननिर्वृत्तिर्भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगामसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता’ एका मसूरचंद्रसंस्थान

उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पणत्ता’ नारक जीवों को एक हुंडकसंस्थान निर्वृत्ति होती है ‘असुरकुमारणं पुच्छा’ हे भदन्त ! असुरकुमारों के कैसी संस्थाननिर्वृत्ति होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा ! एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पन्नत्ता’ हे गौतम ! असुरकुमारों को एक समचतुरस्रसंस्थाननिर्वृत्ति होती है ‘एवं जाव थणियकुमाराणं’ इसी प्रकार से यावत् स्तनितकुमारों के भी एक समचतुरस्रसंस्थान की निर्वृत्ति होती है ‘पुढवीकाइयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीवों को कैसी संस्थाननिर्वृत्ति होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—गोयमा ! एगा मसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती’ हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीवों को संस्थान की निर्वृत्ति जैसे

નિર્વૃત્તિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘एगा हुंडसंठाणनिव्वत्ती पणत्ता’ નારક જીવોને એક હુંડક સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે. ‘असुरकुमारणं पुच्छा’ હે ભગવન્ અસુરકુમારોને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा ! एगा समचउरंससंठाणनिव्वत्ती पणत्ता’ હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોને એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે. ‘एवं जाव थणियकुमाराणं’ એજ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધિમાં પણ આ એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાનની નિર્વૃત્તિ હોય છે. ‘पुढवीकाइयाणं पुच्छा’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવોને કેવી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा एगा मसूरचंदसंठाणनिव्वत्ती’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોને મસૂરની ઢાળના આકારની અથવા ચંદ્રમાના આકાર જેવી ગોળ સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ

નિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞા તત્ર મસૂરો ધાન્યાવિશેષઃ તસ્ય દલવત્ ચન્દ્રવદ્વા ગોલાકારં પૃથ્વી-
 કાયિકજીવાનાં સંસ્થાનં ભવતીત્યુત્તરમ્, 'એવં જસ્ય સંઠાણં' એવં યસ્ય જીવસ્ય
 યદ્ યાદૃશં સંસ્થાનં તસ્ય જીવસ્ય તત્-તાદૃશં સંસ્થાનં વક્તવ્યમ્, તથાહિ નાર-
 કાણાં વિકૃષ્ટેન્દ્રિયાણાં હુન્ડસંસ્થાનમ્ પૃથ્વીકાયિકજીવાનાં મસૂરચન્દ્રાકારં
 સંસ્થાનમ્, અપ્કાયિકાનામ્ સ્તિબુકં-જલબુદ્બુદઃ, તત્સદૃશં સંસ્થાનમ્ । તેજસ્કા-
 યિકાનાં સૂચીકલાપસંસ્થાનમ્, વાયુકાયિકાનાં પતાકાસંસ્થાનમ્ વનસ્પતિકાયિ-
 કાનાં નાનાવિધસંસ્થાનમ્ પચ્ચેન્દ્રિયતિરશ્ચાં મનુષ્યાણાં ચ ષડપિ સંસ્થાનાનિ ઇતિ ।
 કિયત્પર્યન્તં સંસ્થાનં વક્તવ્યમ્ તત્રાહ-'જાવ વૈમાણિયાણં' યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ નાર-
 મસૂર કે દાલકા અથવા ચન્દ્રમા કા આકાર ગોલ હોતા હૈ એસી હી
 હોતી હૈ 'એવં જસ્ય જં સંઠાણં' હસી પ્રકાર સે જિસ જીવ કો જો સંસ્થાન
 હોતા હૈ ડસ જીવ કો ડસી સંસ્થાન કી નિર્વૃત્તિ કહની ચાહિયે-તાત્પર્ય
 હસકા એસા હૈ કિ-નારકોં કે એવં વિકલેન્દ્રિયોં કો હુન્ડસંસ્થાન હોતા
 હૈ પૃથ્વીકાયિક જીવોં કો મસૂરચન્દ્રાકારસંસ્થાન હોતા હૈ અપ્કાયિક
 જીવોં કો જલબુદ્બુદ કે જૈસા સંસ્થાન હોના હૈ તેજસ્કાયિક જીવોં કો
 સૂચીકલાપ કે જૈસા સંસ્થાન હોતા હૈ વાયુકાયિક જીવોં કો પતાકા કે
 જૈસા સંસ્થાન હોતા હૈ એવં વનસ્પતિકાયિક જીવોં કા કોઈ
 નિયત સંસ્થાન નહીં હોતા હૈ, કિંતુ નાનાવિધ સંસ્થાન
 હોતા હૈ, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ ઓર મનુષ્યોં કે છઠ્ઠોં પ્રકાર કે ભી સંસ્થાન
 હોતે હૈ 'જાવ વૈમાણિયાણં' હસ પ્રકાર નારક સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત
 જીવોં કે જો સંસ્થાન હોતા હૈ વહી સંસ્થાન ડસકે કહના ચાહિયે । ૧૨

હોય છે. 'એવં જસ્ય જં સંઠાણં' એજ રીતે જે જીવને જે સંસ્થાન હોય છે,
 તે જીવને તેજ સંસ્થાનની નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે
 કે-નારકો અને વિકલેન્દ્રિયોને હુન્ડ સંસ્થાન હોય છે, પૃથ્વીકાયિક જીવોને
 મસૂર અથવા ચંદ્રાકાર ગોળ સંસ્થાન હોય છે. અપ્કાયિક જીવોને જળના
 પરપોટા જેવું સંસ્થાન હોય છે. તેજસ્કાયિક જીવોને ધબ્બના જેવું સંસ્થાન
 હોય છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવોને કેઈ નિશ્ચિત રૂપનું સંસ્થાન હોતું
 નથી. પરંતુ અનેક પ્રકારના સંસ્થાનો હોય છે, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ અને
 મનુષ્યોને છઠ્ઠે પ્રકારના સંસ્થાનો હોય છે,

'જાવ વૈમાણિયાણં' આ રીતે નારકોથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના
 જીવોને જે સંસ્થાન હોય છે, તેજ સંસ્થાન તેઓને કહેવા જોઈએ. ૧૨ 'કહ-
 વિદ્યા ણં મતે! સન્તાનિવ્વત્તી પળ્લત્તા' હે ભગવન્ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની

કાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તજીવાનાં यस્ય યાદૃશં સંસ્થાનં તસ્ય તાદૃશં સંસ્થાનં વક્તવ્યમિતિ ॥૧૨॥ ‘કહ્વિહા ણં મંતે !’ કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત ! ‘સન્નાનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, હે ભદન્ત ! સંજ્ઞાનિર્વૃત્તયઃ કતિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ચત્તવિહા સપ્પા નિવ્વત્તી પન્નત્તા’ ચતુર્વિધા સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ‘તં જહા’ તથથા ‘આહારસન્નાનિવ્વત્તી આહારસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ ‘જાવ પરિગ્રહસન્નાનિવ્વત્તી’ યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ, અત્ર યાવત્પદેન મૈથુનમયસંજ્ઞયોઃ પરિગ્રહો ભવતિ તથા ચ આહારમયમૈથુનપરિગ્રહ-ભેદેન સંજ્ઞાનિર્વૃત્તયશ્ચત્તસ્રો ભવન્તીતિ, ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ एवं यावद्वैमानિકા-नाम्-नारकादारम्य वैमानिकपर्यन्तानां ચતુર્વિંશતિદણ્ડકજીવાનામિમાશ્વતસ્રઃ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તયો ભવન્તીતિ ॥૧૩॥ ‘કહ્વિહા ણં મંતે’ કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત ! ‘લેસ્સા નિવ્વત્તી પન્નત્તા’ લેશ્યાનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘છત્તવિહા લેસ્સા નિવ્વત્તી પન્નત્તા’ પઙ્કવિધા-પટ્પ્રકારા લેશ્યાનિર્વૃત્તિઃ

‘કહ્વિહા ણં મંતે ! સન્નાનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? તો એસા ઉત્તર હૈ કિ-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ ‘ચત્તવિહા પપ્પત્તા’ ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ‘તં જહા-આહાર સન્નાનિવ્વત્તી૦’ જૈસે આહારસંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ યહાં યાવત્પદ સે મૈથુન ઓર મય સંજ્ઞાઓં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ તથા ચ આહાર સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ, મયસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ, મૈથુનસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ ઓર પરિગ્રહ સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ હસ પ્રકાર સે સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકાર કી હોતી હૈ । ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ નારક સે લેકર વૈમાનિકપર્યન્ત ચતુર્વિંશતિદણ્ડકસ્ય જીવોં કે યે ચાર સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિયાં હોતી હૈ । ‘કહ્વિહા ણં મંતે ! લેસ્સા નિવ્વત્તી પપ્પત્તા’ હે ભદન્ત લેશ્યાનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘છત્તવિહા૦’ લેશ્યાનિર્વૃત્તિ ૬ પ્રકાર કી

કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ ‘ચત્તવિહા પપ્પત્તા’ ચાર પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘તંજહા-આહાર-સન્નાનિવ્વત્તી૦’ તે આ પ્રમાણે છે. આહાર સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, મયસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ મૈથુન સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ આ રીતે સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહી છે. ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ નારકથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના ચોવીસ દંડકવર્તી જીવોને આ આદે પ્રકારની સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિયો હોય છે. ‘કહ્વિહા ણં મંતે ! લેસ્સા નિવ્વત્તી પપ્પત્તા’ હે ભગવન્ લેશ્યાનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !

મનઃપર્યવજ્ઞાનાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ મતિજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, શ્રુતજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, અવધિજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, કેવલજ્ઞાનનિર્વૃત્તિશ્ચેતિ જ્ઞાનનિર્વૃત્તયઃ પશ્ચ કથિતા इति । ‘एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं’ एवमेकेन्द्रियवर्जं यावद्वै-
मानिकानाम् एकेन्द्रियान् परित्यज्य नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामिमा
જ્ઞાનનિર્વૃત્તયો ભવન્તિ, કિન્તુ સર્વેષાં સર્વા જ્ઞાનનિર્વૃત્તિર્ન ભવતિ તર્હિ કિમ્ ?
તત્રાહ—‘જસ્મ જહ્ ણાણા’ યસ્ય યાનિ જ્ઞાનાનિ યસ્ય યાદૃશ જ્ઞાનં ભવતિ તસ્ય
જીવવિશેષસ્ય તાદૃશમેવ મત્યાદ્યન્યતમજ્ઞાનં વક્તવ્યમિતિ ભાવઃ । ૧૬। જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
વિરોધિનીમ્ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિર્દર્શયન્નાહ—‘કઙ્ઘિદ્દા ણં’ इत्यादि, ‘कङ्घिद्विहा णं भंते’

णाणनिववत्ती०’ આભિનિચોધિકજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ યાવત કેવલજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
યે પાંચ હસકે ભેદ હૈં યહાં યાવત્પદ સે શ્રુતજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ, અવધિજ્ઞાન
નિર્વૃત્તિ મનઃપર્યવજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ इन तीन निर्वृत्तियों का ग्रहण
હુઆ હૈ । ‘एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं’ एकेन्द्रिय जीवों के
सिवाय यह ज्ञाननिर्वृत्ति नारक से लेकर वैमानिक तक के
समस्त संसारी जीवों में होती है परन्तु विशेषता केवल इतनी
सी ही है कि सब ज्ञाननिर्वृत्तियां सब को नहीं होती है किन्तु जिन
जीवों के जो मत्यादिक ज्ञान होते हैं वही निर्वृत्ति उसके होती है
एक ज्ञान यदि होता है तो वह केवलज्ञान होता है दो ज्ञान होते हैं तो
वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं तीन ज्ञान यदि होते हैं तो वे
मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान होते हैं और चार ज्ञान यदि होते
हैं तो वे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान होते हैं ।
इस प्रकार से जिस जीव को जो ज्ञान होता है उस जीव को उसी ज्ञान
की निर्वृत्ति होती है ज्ञाननिर्वृत्ति की विरोधिनी अज्ञाननिर्वृत्ति है

निर्वृत्ति, श्रुतज्ञाननिर्वृत्ति, अवधिज्ञान निर्वृत्ति मनःपर्यवज्ञान निर्वृत्ति કેવળ
જ્ઞાન નિર્વૃત્તિ એ રીતે જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે ‘एगिंदियवज्जं जाव
वेमाणियाणं’ એકેન્દ્રિયજીવોને છોડીને નારકથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના
સંધળા સંસારી જીવોને આ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે. પરંતુ વિશેષતા એજ છે
કે—અધી જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ અધાને હોતી નથી પરંતુ જે જીવોને જે મતિ વિગેરે
જ્ઞાન હોય છે, તેજ નિર્વૃત્તિ તેને હોય છે એક જ જ્ઞાન હોય તો તે કેવળ-
જ્ઞાન જ હોય છે. બે જ્ઞાન હોય તો તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન
હોય છે. બે ત્રણ જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન હોય
છે. અને બે ચાર જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને
મનપર્યવજ્ઞાન હોય છે. આ રીતે જે જીવને જે જ્ઞાન હોય છે, તે જીવને
તેજ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે.

કતિવિધાં ચ્ચ ભદન્ત ! ‘અન્નાણનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?
 હે ભદન્ત ! અજ્ઞાનનિર્વૃત્તૌ કતિવિધત્વમિતિપ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि,
 ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘તિવિધા અન્નાણનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ ત્રિવિધા અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા’ તથથા ‘મદ્અન્નાણનિવ્વત્તી’ મત્યજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, ‘સુયઅન્નાણ-
 નિવ્વત્તી’ શ્રુતાજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ ‘વિભંગનાણનિવ્વત્તી’ વિમજ્જજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, તથા ચ
 મત્યજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ-શ્રુતાજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ-વિમજ્જજ્ઞાનનિર્વૃત્તિભેદેન અજ્ઞાનનિર્વૃત્તયઃ
 ત્રિવિધા મતા इत्यर्थः ‘एवं जस्स जइ अन्नाणा जाव वेमाणियाणं’ एवं यस्य
 यानि अज्ञानानि तानि तस्य वक्तव्यानि, यावद्वैमानिकानाम् नारकादारभ्य वैमा-
 निकदेवपर्यन्तम् अज्ञाननिर्वृत्तयो वक्तव्या इति । १७। ‘કડ્ઢિહા ણં મંતે’ કતિ
 વિધાઃ ચ્ચ ભદન્ત ! ‘જોગનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ યોગનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ! યોગનિર્વૃત્તેઃ
 કતિવિધત્વમિતિપ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !

अतः यह अज्ञान निर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? इस गौतम के
 प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि—‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘अण्णाणनि०’ अज्ञाननिर्वृत्ति तीन प्रकार की होती है ‘मइ अन्ना०
 सुयअन्नाण० एक मत्यज्ञान निर्वृत्ति, दूसरी श्रुताज्ञाननिर्वृत्ति और
 तीसरी विभंगज्ञान निर्वृत्ति ‘एवं जस्स जइ अ०’ इस प्रकार से जिस
 जीव को जितने अज्ञान हों उस जीव को उतने अज्ञानों की
 निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये इस प्रकार से नारक से लेकर
 वैमानिकदेवों तक अज्ञान निर्वृत्ति वक्तव्य है ‘जोगनिव्वत्ती कह वि०’
 हे भदन्त ! योगनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? इस गौतम
 के प्रश्न के उत्तर में प्रभुने उनसे ऐसा कहा है कि गौतम ! ‘जोगनि-

જ્ઞાનનિર્વૃત્તિની વિરોધી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ છે. તેથી હવે ગૌતમ સ્વામી
 અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિના વિષયમાં પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ કેટલા
 પ્રકારની છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે—‘गोयमा !’ હે ગૌતમ !
 ‘अण्णाणनि०’ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘मइअन्ना० सुय-
 अन्नाण०’ એક મતિ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ॥૭૭૥ શ્રુત અજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ, અને ત્રીજી
 વિભંગજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ‘एवं जस्स जइ अ०’ એ રીતે જે જીવને જેટલા અજ્ઞાન હોય
 તે જીવને તેટલા અજ્ઞાનોની નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ આ રીતે નારકોથી
 આરંભીને વૈમાનિક દેવો સુધી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ કહી છે. ‘जोगनिव्वत्ती कह वि०’
 હે ભગવન્ જોગનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં

મનઃપર્યવજ્ઞાનાનાં સંગ્રહો મયન્તિ તથા ચ મતિજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, શ્રુતજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, અવધિજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, કેવલજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ એતિ જ્ઞાનનિર્વૃત્તયઃ પચ્ચ કથિતા इति । ‘एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं’ एवમેकेन्द्रियवर्जं यावद्वै-
मानિકાનાम् एकेन्द्रियान् परित्यज्य नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामिमा
જ્ઞાનનિર્વૃત્તયો મયન્તિ, કિન્તુ સર્વેષાં સર્વા જ્ઞાનનિર્વૃત્તિર્ન મવતિ તર્હિ કિમ્ ?
તત્રાહ—‘जस्म जह् णाणा’ यस्य यानि ज्ञानानि यस्य यादृशं ज्ञानं भवति तस्य
જીવવિશેષસ્ય તાદૃશમેવ મત્યાધન્યતમજ્ઞાનં વક્તવ્યમિતિ ભાવઃ । ૧૬। જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
વિરોધિનીમ્ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિર્દર્શયન્નાહ—‘कइविहा णं’ इत्यादि, ‘कइविहा णं भंते’

णाणनिव्वत्ती०’ આભિનિબોધિકજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ યાવત કેવલજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
યે પાંચ હસકે ભેદ હૈં યહાં યાવત્પદ સે શ્રુતજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ, અવધિજ્ઞાન
નિર્વૃત્તિ મનઃપર્યવજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ इन तीन निर्वृत्तियों का ग्रहण
હુઆ હૈ । ‘एगिंदियवज्जं जाव वेमाणियाणं’ एकेन्द्रिय जीवों के
સિવાય યહ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે
સમસ્ત સંસારી જીવોં મેં હોતી હૈ પરન્તુ વિશેષતા કેવલ इतनी
સી હી હૈ કિ સ્વ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિયાં સ્વ કો વહીં હોતી હૈ કિન્તુ જિન
જીવોં કે જો મત્યાદિક જ્ઞાન હોતે હૈં વહી નિર્વૃત્તિ ઉસકે હોતી હૈ
एक ज्ञान यदि होता है तो वह केवलज्ञान होता है दो ज्ञान होते हैं तो
वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं तीन ज्ञान यदि होते हैं तो वे
मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान होते हैं और चार ज्ञान यदि होते
हैं तो वे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान होते हैं ।
इस प्रकार से जिस जीव को जो ज्ञान होता है उस जीव को उसी ज्ञान
की निर्वृत्ति होती है ज्ञाननिर्वृत्ति की विरोधिनी अज्ञाननिर्वृत्ति है

निर्वृत्ति, श्रुतज्ञाननिर्वृत्ति, अवधिज्ञान निर्वृत्ति मनःपर्यवज्ञान निर्वृत्ति કેવળ
જ્ઞાન નિર્વૃત્તિ એ રીતે જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે ‘एगिंदियवज्जं जाव
वेमाणियाणं’ એકેન્દ્રિયજીવોને છોડીને નારકથી આરંભીને વૈમાનિકો સુધીના
સઘળા સંસારી જીવોને આ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે. પરંતુ વિશેષતા એજ છે
કે—અધી જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ અધાને હોતી નથી પરંતુ જે જીવોને જે મતિ વિગેરે
જ્ઞાન હોય છે, તેજ નિર્વૃત્તિ તેને હોય છે એક જ જ્ઞાન હોય તો તે કેવળ-
જ્ઞાન જ હોય છે. બે જ્ઞાન હોય તો તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન
હોય છે. બે ત્રણ જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન હોય
છે. અને બે ચાર જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને
મનપર્યવજ્ઞાન હોય છે. આ રીતે જે જીવને જે જ્ઞાન હોય છે, તે જીવને
તેજ જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ હોય છે.

કતિવિધા સ્વલુ મદન્ત ! ‘અન્નાણનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?
 હે મદન્ત ! અજ્ઞાનનિર્વૃત્તૌ કતિવિધત્વમિતિમશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि,
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્દા અન્નાણનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ ત્રિવિધા અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા’ તથથા ‘મહઅન્નાણનિવ્વત્તી’ મત્યજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, ‘સુયઅન્નાણ-
 નિવ્વત્તી’ શ્રુતાજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ ‘વિભંગનાણનિવ્વત્તી’ વિભજ્ઞજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, તથા ચ
 મત્યજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ-શ્રુતાજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ-વિભજ્ઞજ્ઞાનનિર્વૃત્તિભેદેન અજ્ઞાનનિર્વૃત્તયઃ
 ત્રિવિધા મતા इत्यर्थः ‘एवं जस्स जइ अन्नाणा जाव वैमाणियाणं’ एवं यस्य
 યાનિ અજ્ઞાનાનિ તાનિ તસ્ય વક્તવ્યાનિ, યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ નારકાદારમ્ય વૈમા-
 નિકદેવપર્યન્તમ્ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તયો વક્તવ્યા इति । ૧૭। ‘કહિવિદ્દા ણં મંતે’ કતિ
 વિધાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘જોગનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ યોગનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ! યોગનિર્વૃત્તેઃ
 કતિવિધત્વમિતિમશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ હે ગૌતમ !

અતઃ यह अज्ञान निर्वृत्ति कितने प्रकार की होती है ? इस गौतम के
 प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि—‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘अण्णाणनि०’ अज्ञाननिर्वृत्ति तीन प्रकार की होती है ‘महअन्ना०
 सुयअन्नाण० एक मत्यज्ञान निर्वृत्ति, दूसरी श्रुताज्ञाननिर्वृत्ति और
 तीसरी विभंगज्ञान निर्वृत्ति ‘एवं जस्स जइ अ०’ इस प्रकार से जिस
 जीव को जितने अज्ञान हों उस जीव को उतने अज्ञानों की
 निर्वृत्ति कह लेनी चाहिये इस प्रकार से नारक से लेकर
 वैमानिकदेवों तक अज्ञान निर्वृत्ति वस्तव्य है ‘जोगनिव्वत्ती कइ वि०’
 हे मदन्त ! योगनिर्वृत्ति कितने प्रकार की कही गई है ? इस गौतम
 के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा है कि गौतम ! ‘जोगनि-

જાનનિર્વૃત્તિની વિરોધી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ છે. તેથી હવે ગૌતમ સ્વામી
 અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિના વિષયમાં પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ કેટલા
 પ્રકારની છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે—‘गोयमा !’ હે ગૌતમ !
 ‘अण्णाणनि०’ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. ‘महअन्ना० सुय-
 अन्नाण०’ એક મતિ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ણીજી શ્રુત અજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ, અને ત્રીજી
 વિભંગજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ‘एवं जस्स जइ अ०’ એ રીતે જે જીવને જેટલા અજ્ઞાન હોય
 તે જીવને તેટલા અજ્ઞાનોની નિર્વૃત્તિ કહેવી જોઈએ આ રીતે નારકથી
 આરંભીને વૈમાનિક દેવો સુધી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ કહી છે. ‘जोगनिव्वत्ती कइ वि०’
 હે ભગવન્ જોગનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? તેના ઉત્તરમાં

‘તિવિદ્ધા જોગનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ ત્રિવિદ્યા યોગનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ‘તં જહા’ તથથા ‘મળજોગનિવ્વત્તી’ મનોયોગનિર્વૃત્તિઃ ‘વચજોગનિવ્વત્તી’ વચોયોગનિર્વૃત્તિઃ ‘કાય-જોગનિવ્વત્તી’ કાયયોગનિર્વૃત્તિઃ તથા ચ મનોવાક્કાયયોગનિર્વૃત્તિભેદાત્ યોગ-નિર્વૃત્તયસ્તિસ્તો ભવન્તીતિ, કેષામેતા યોગનિર્વૃત્તયો ભવન્તિ તત્રાહ—‘એવં જાવ’ इत्यादि, ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં જસસ જહ્વિહો જોગો’ એવં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ यस्य यद्विधो-यादृशो योगः-मनोनिर्वृत्त्यादिभेदमिन्नो यस्य जीवविशेषस्य विद्यते तस्य जीवस्य तादृशी एव योगनिर्वृत्ति वक्तव्या इयं च योगनिर्वृत्तिः योगा-दिनिर्वृत्तिरूपा सामान्येन वैमानिकान्तजीवानां भवतीति। १८। ‘કહ્વિદ્ધા ણં મંતે’ કતિવિદ્યા સ્વલુ ભદન્ત ! ‘ઉવઓગનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ ઉપયોગનિર્વૃત્તિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ઉપયોગનિર્વૃત્તેઃ કતિવિધત્વમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ हे गौतम ! ‘દુવિદ્યા ઉવઓગનિવ્વત્તી પન્નત્તા’ દ્વિવિદ્યા—દ્વિપ્રાકારિકા ઉપયોગ-

વ્વત્તી તિ૦’ યોગનિર્વૃત્તિ ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ જો હસ પ્રકાર સે—‘મળજોગનિવ્વત્તી૦’ મનોયોગનિર્વૃત્તિ, વચનયોગનિર્વૃત્તિ ઔર કાયયોગ-નિર્વૃત્તિ યહ યોગનિર્વૃત્તિ નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતી હૈ કિસી જીવ કો કેવલ કાયયોગનિર્વૃત્તિ હોતી હૈ । કિસી જીવ કો કાય ઔર વચન યોગનિર્વૃત્તિ હોતી હૈ ઔર કિસી જીવ કો હન ત્રીનોં નિર્વૃત્તિયાં હોતી હૈં અતઃ જિસ જીવ કો જો ૨ યોગ હોતે હૈં ઉસ જીવ કો ઉસ ૨ યોગ કી નિર્વૃત્તિ કહ લેની ચાહિયે ૧૮ હે ભદન્ત ! ‘કહ્વિદ્યા ઉવઓગનિવ્વત્તી૦’ ઉપયોગનિર્વૃત્તિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને એસા કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! ‘ઉવઓગનિવ્વત્તી દુવિદ્યા’ ઉપયોગનિર્વૃત્તિ દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ વે ઉસસે દો પ્રકાર સાકારોપયોગ ઔર નિરાકારોપ-

પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! જોગનિવ્વત્તી તિવિદ્યા’ યોગનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે જે આ પ્રમાણે છે. ‘મળજોગ નિવ્વત્તી૦’ મનોયોગ નિર્વૃત્તિ, વચનયોગનિર્વૃત્તિ, અને કાયયોગનિર્વૃત્તિ આ યોગનિર્વૃત્તિ નારકોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા સંસારી જીવોને હોય છે. કોઈ જીવને કેવળ કાયયોગ નિર્વૃત્તિ હોય છે. કોઈ જીવને કાય અને વચન યોગ નિર્વૃત્તિ હોય છે અને કોઈ જીવને એ ત્રણે નિર્વૃત્તિ હોય છે. જેથી જે જીવને જે જે યોગ હોય છે. તે જીવને તે યોગની નિર્વૃત્તિ સમજ લેવી. ૧૮, હવે ગૌતમ સ્વામી ઉપયોગ નિર્વૃત્તિના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—‘કહ્વિદ્યા ઉવઓગનિવ્વત્તી૦’ હે ભગવન્ ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘ઉવ-

કાન્તાનામ્।૧૧। તતઃ સંસ્થાનિર્વૃત્તિઃ, સા ચ પદ્ધિવિધા સમચતુરસ્રાદારમ્પ
યાવદ્દહુષ્કાન્તા યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૨। તતઃ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ સા આહારાદિ-
ભેદાચ્ચતુર્ધા યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૩। તતો લેશ્યાનિર્વૃત્તિઃ સાપિ પદ્ધિવિધા
યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૪। તતો દૃષ્ટિનિર્વૃત્તિઃ સા ચ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિભેદાત્ ત્રિધા
યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૫। તતો જ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ સા મતિજ્ઞાનાદિભેદાત્ પञ्ચપ્રકારા
એકેન્દ્રિયવર્જિતયાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૬। તતઃ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, સા ચ મત્ય
જ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન વિભજ્ઞજ્ઞાનભેદાત્ ત્રિપ્રકારા, યસ્ય યદ્જ્ઞાનં તદ્ વૈમાનિકપર્યન્તાનાં
ભવતિ।૧૭। તતો યોગનિર્વૃત્તિઃ સા મનોવાકાયભેદાત્ ત્રિવિધા, ઇયમપિ યાવદ્વૈ-

તક સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ ૬ પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ સમસ્ત સંસારી
જીવોં કો હોતી હૈ ૧૨, આહાર આદિ કે ભેદ સે સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, ૪ પ્રકાર
કી હોતી હૈ ઓર યહ સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતી હૈ ૧૩, કૃષ્ણ-
લેશ્યા આદિ કે ભેદ સે લેશ્યાનિર્વૃત્તિ ૬ પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ
મી નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે જીવોં કો હોતી હૈ ૧૪, સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ આદિ કે ભેદ સે દૃષ્ટિનિર્વૃત્તિ ૩ પ્રકાર કી હૈ ઓર યહ મી
વૈમાનિકાન્ત જીવોં કે હોતી હૈ ૧૫, મતિજ્ઞાન આદિ કે ભેદ કે જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
૫ પ્રકાર કી હૈ ઓર યહ મી એકેન્દ્રિય કો છોડકર વૈમાનિકાન્ત જીવોં
કો હોતી ૧૬, મતિ અજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન કે ભેદ સે
અજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ ૩ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ઓર યહ જિસ જીવ કો જો
અજ્ઞાન હોતા હૈ ઉસ જીવ કો હોતી હૈ ૧૭, મનોયોગ, વચનયોગ ઓર
કાયયોગ કે ભેદ સે યોગનિર્વૃત્તિ ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ મી

છે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનથી લઈને હુંડક સંસ્થાન સુધીની સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ છ
પ્રકારની હોય છે. અને તે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે ૧૨ આહાર
સંજ્ઞા વિગેરેના ભેદથી સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે. અને તે બધા જ
સંસારી જીવોને હોય છે. ૧૩, કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરેના ભેદથી લેશ્યા નિર્વૃત્તિ છ
પ્રકારની હોય છે અને તે પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને
હોય છે. ૧૪, સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરે ભેદથી દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. અને
તે પણ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે ૧૫, મતિજ્ઞાન વિગેરેના ભેદથી
જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે, અને તે પણ એકેન્દ્રિયેને છોડીને વૈમાનિક
સુધીના જીવોને હોય છે. ૧૬, મતિ અજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનના
ભેદથી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. અને તે જે જીવને જે અજ્ઞાન
હોય છે તે જીવને તે નિર્વૃત્તિ કહી છે-૧૭, મનોયોગ, વચનયોગ અને

વિધા યાવદ્ વૈમાનિકાન્તાનામ્ ।૪। તતો ભાષાનિર્વૃત્તિઃ સત્યાદિભેદૈશ્વર્યવિધા,
 સાપિ વૈમાનિકાન્તાનામ્ ।૫। તતો મનોનિર્વૃત્તિઃ સા ચ સત્યાદિભેદૈશ્વર્યવિધા
 યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્ ।૬। તતશ્ચ કષાયનિર્વૃત્તિઃ, સાપિ ક્રોધાદિભેદૈશ્વર્યવિધા
 યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્ ।૭। તતો વર્ણગન્ધરસસ્પર્શનિર્વૃત્તયઃ તાઃ ક્રમશઃ પञ्चद्वि-
 પञ्चाષ્ટ પ્રકારાઃ તત્ર વર્ણાઃ કૃષ્ણાદિભેદાત્પञ्ચ, ગન્ધઃ સુરભિદુરભિરુપેણ દ્વિવિધઃ, ૯,
 રસાઃ તિક્તાદિભેદાત્ પञ્ચ ૧૦, સ્પર્શાઃ કર્કશાદયોઽષ્ટ એતે તારતમ્યેન યાવદ્વૈમાનિ-

ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ બી નારક સે લેકર વૈમાનિક
 તક કે સમસ્ત જીવોં મેં હોતી હૈ ૪, ભાષાનિર્વૃત્તિ સત્યાદિભાષા કે ભેદ
 સે ચાર પ્રકાર કી હોતી હૈ ૫, ઓર યહ એકેન્દ્રિય જીવોં કે છોડકર નારક
 સે લેકર વૈમાનિક તક કે સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતી હૈ સત્યાદિમન
 કે ભેદ સે મનોનિર્વૃત્તિ બી ચાર પ્રકાર કી હોતી હૈ ૬। યહ
 મનોનિર્વૃત્તિ બી પञ્ચેન્દ્રિય જીવોં કો હોતી હૈ। ક્રોધાદિકષાય કે ભેદ સે
 કષાયનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકાર કી હોતી હૈ ૭, ઓર યહ બી યાવત્ વૈમાનિ-
 કાન્ત જીવોં કો હોતી હૈ વર્ણ, ગન્ધ, રસ ઓર સ્પર્શ इनकी निर्वृत्ति भी
 ક્રમશઃ ૫, ૨, ૫ ઓર ૮, પ્રકાર કી હોતી હૈ કૃષ્ણાદિ કે ભેદ સે વર્ણ ૫
 પ્રકાર કે હોતે હૈ ૮ સુરભિ ઓર દુરભિગંધ કે ભેદ સે ગંધ દો પ્રકાર કા
 હોના હૈ ૯, તિક્તાદિ કે ભેદ સે રસ ૫ પ્રકાર કા હોતા હૈ, ૧૦, કર્કશ
 આદિ કે ભેદ સે સ્પર્શ આઠ પ્રકાર કા હોતા હૈ ૧૧, એ તરતમતા સે
 વૈમાનિકાન્ત જીવોં કો હોતે હૈ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન સે લેકર હ્રુણ્ડકસંસ્થાન

વિગેરે લેદથી પાંચ પ્રકારની થાય છે અને એ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક
 સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે ૪ સત્યાદિ ભાષાના લેદથી ભાષા
 નિર્વૃત્તિ, ચાર પ્રકારની કહી છે અને તે પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના
 બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. ૫ સત્યમન વિગેરે લેદથી મનોનિર્વૃત્તિ પણ
 ચાર પ્રકારની હોય છે. આ મનોનિર્વૃત્તિ પણ વૈમાનિક સુધીના
 બધા જીવોને હોય છે. ક્રોધ વિગેરે કષાયના લેદથી કષાય નિર્વૃત્તિ
 ચાર પ્રકારની કહી છે. ૭ વર્ણ, ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શ વિગેરે નિર્વૃત્તિયો પણ
 ક્રમથી વર્ણ ૫-૨-૫ અને ૮ પ્રકારની હોય છે. કૃષ્ણ વિગેરેના લેદથી વર્ણ
 પાંચ પ્રકારના હોય છે. ૮ સુરભી-સુગંધ દુરભી-દુર્ગંધ એ લેદથી ગંધ બે
 પ્રકારના હોય છે. ૯ તિક્ત, કટુ-કડવો. કષાય-તુરો ખાટો અને મીઠો એ
 લેદથી રસ પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. ૧૦ કર્કશ, મૃદુ-વિગેરે લેદથી સ્પર્શ
 આઠ પ્રકારનો હોય છે ૧૧ આ તરતમતાથી વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય

કાન્તાનામ્।૧૧। તતઃ સંસ્થાનનિર્વૃત્તિઃ, સા ચ પદ્ધિયા સમચતુરસ્રાદારમ્ય
યાવદ્દહુષ્કાન્તા યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૨। તતઃ સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિઃ સા આહારાદિ-
ભેદાચ્ચતુર્ધા યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૩। તતો લેશ્યાનિર્વૃત્તિઃ સાપિ પદ્ધિયા
યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૪। તતો દૃષ્ટિનિર્વૃત્તિઃ સા ચ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિભેદાત્ ત્રિધા
યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૫। તતો જ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ સા મતિજ્ઞાનાદિભેદાત્ પંચપ્રકારા
એકેન્દ્રિયવર્જિતયાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામ્।૧૬। તતઃ અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિઃ, સા ચ મત્ય
જ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન વિભજ્જ્ઞાનભેદાત્ ત્રિપ્રકારા, યસ્ય યદ્જ્ઞાનં તદ્ વૈમાનિકપર્યન્તાનાં
ભવતિ।૧૭। તતો યોગનિર્વૃત્તિઃ સા મનોવાકાયભેદાત્ ત્રિવિધા, ઇયમપિ યાવદ્વૈ-

તક સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ ૬ પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ સમસ્ત સંસારી
જીવોં કો હોતી હૈ ૧૨, આહાર આદિ કે ભેદ સે સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ, ૪ પ્રકાર
કી હોતી હૈ ઓર યહ સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતી હૈ ૧૩, કૃષ્ણ-
લેશ્યા આદિ કે ભેદ સે લેશ્યાનિર્વૃત્તિ ૬ પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ
ભી નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે જીવોં કો હોતી હૈ ૧૪, સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ આદિ કે ભેદ સે દૃષ્ટિનિર્વૃત્તિ ૩ પ્રકાર કી હૈ ઓર યહ ભી
વૈમાનિકાન્ત જીવોં કે હોતી હૈ ૧૫, મતિજ્ઞાન આદિ કે ભેદ કે જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ
૫ પ્રકાર કી હૈ ઓર યહ ભી એકેન્દ્રિય કો છોડકર વૈમાનિકાન્ત જીવોં
કો હોતી ૧૬, મતિ અજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન કે ભેદ સે
અજ્ઞાન નિર્વૃત્તિ ૩ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ઓર યહ જિસ જીવ કો જો
અજ્ઞાન હોતા હૈ ઉસ જીવ કો હોતી હૈ ૧૭, મનોયોગ, વચનયોગ ઓર
કાયયોગ કે ભેદ સે યોગનિર્વૃત્તિ ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ ઓર યહ ભી

છે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનથી લઈને હુંડક સંસ્થાન સુધીની સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ છ
પ્રકારની હોય છે. અને તે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે ૧૨ આહાર
સંજ્ઞા વિગેરેના ભેદથી સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે અને તે બધા જ
સંસારી જીવોને હોય છે. ૧૩, કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરેના ભેદથી લેશ્યા નિર્વૃત્તિ છ
પ્રકારની હોય છે અને તે પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને
હોય છે. ૧૪, સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરે ભેદથી દૃષ્ટિ નિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. અને
તે પણ વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે ૧૫, મતિજ્ઞાન વિગેરેના ભેદથી
જ્ઞાનનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની છે, અને તે પણ એકેન્દ્રિયોને છોડીને વૈમાનિક
સુધીના જીવોને હોય છે. ૧૬, મતિ અજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનના
ભેદથી અજ્ઞાનનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. અને તે જે જીવને જે અજ્ઞાન
હોય છે તે જીવને તે નિર્વૃત્તિ કહી છે-૧૭, મનોયોગ, વચનયોગ અને

માનિકાન્તાનામ્ । ૧૮। તતઃ ઉપયોગનિર્વૃત્તિઃ, સા સાકારાનાકારભેદમિત્તા દ્વિધા-
યાવદ્વૈમાનિકાન્તાનામિતિ । ૧૯। તા ઇમા ઇકોનવિંશતિનિર્વૃત્તયોઽસ્મિન્ ઉદ્દેશકે
પ્રતિપાદિતા ઇતિ સંગ્રહગાથાર્થઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતઙ્ગલિતકઙ્કાપાલાપકપ્રવિશ્વદ્વગ્ધપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત — કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ — જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
— પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલપ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગ-
વતીસૂત્રસ્ય ” પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાયાયં
વ્યાખ્યાયામેકોનવિંશતિતમશતકે
અષ્ટમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૯-૮ ॥

યાવત્ વૈમાનિક તક જીવોં કે પાઈ જાતી હૈ ૧૮, સાકારોપયોગ ઓર
નિરાકારોપયોગ કે ભેદ સે ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ દો પ્રકાર કી હૈ ઓર યહ
યાવત્ વૈમાનિક તક કે જીવોં મેં પાઈ જાતી હૈ ૧૯, હસ પ્રકાર સે યે
૧૯ પ્રકાર કી નિર્વૃત્તિયાં હસ ઉદ્દેશ મેં પ્રતિપાદિત હુઈ હૈં હસ પ્રકાર
અર્થ હન દો સંગ્રહ ગાથાઓં કા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ઊત્તીસવેં શતકકા
॥ આઠવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૯-૮ ॥

ઠાયયોગના ભેદથી યોગનિર્વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. અને તે પણ યાવત્
વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. ૧૮, સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગના
ભેદથી ઉપયોગ નિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે. અને તે યાવત્ વૈમાનિક સુધીના
જીવોને હોય છે. ૧૯, આ રીતે આ ઓગણીસ પ્રકારની નિર્વૃત્તિયો આ ઉદ્દેશમાં
પ્રતિપાદિત કરી છે. — કહી છે. આ રીતનો અર્થ આ બે સંગ્રહ ગાથાનો છે. ॥ સૂ. ૧ ॥
જૈન ચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૯-૮ ॥

॥अथैकोनविंशतिशते नवमोद्देशकः प्रारभ्यते॥

अष्टमे उद्देशके निर्वृत्तिः कथिता, निर्वृत्तिश्च करणे सति भवति इति नवमे करणमभिधीयते इत्येवं संबन्धेन आयातस्य नवमोद्देशकस्येदमाद्यं सूत्रम्—‘कइ विहेणं भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—‘कइविहेणं भंते ! करणे पन्नत्ते, गोयमा ! पंचविहे करणे परत्ते, तं जहा—द्वक्करणै१, खेत्तकरणै२, कालकरणै३, भवकरणै४, भावकरणै५ । नेरइयाणं भंते ! कइविहे करणे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहेकरणे पन्नत्ते तं जहा द्वक्करणे जाव भावकरणे । एवं जाव वेमाणियाणं । कइविहेणं भंते ! सरीरकरणे पन्नत्ते, गोयमा ! पंचविहे सरीरकरणे पन्नत्ते, तं जहा ओरालियसरीरकरणे जाव कम्मगसरीरकरणे, एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ सरीराणि । कइविहेणं भंते ! इंदियकरणे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंदियकरणे पन्नत्ते, तं जहा सोइंदियकरणे जाव फासिंदियकरणे, एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ इंदियाइं । एवं एएणं कमेणं भासाकरणे चउविहे, मणकरणे चउविहे, कसायकरणे चउविहे समुग्घायकरणे लत्तविहे, सन्नाकरणे चउविहे, लेस्साकरणे छविहे, दिट्ठीकरणे तिविहे । वेयकरणे तिविहे पन्नत्ते, तं जहा इत्थी वेयकरणे पुरिसवेयकरणे, नपुंसगवेयकरणे । एए सठ्वे नेरइयादिदंडगा जाव वेमाणियाणं जस्स जं अत्थि तं तस्स सव्वं भाणियव्वं । कइविहेणं भंते ! पाणाइवायकरणे पन्नत्ते, गोयमा !

पंचविहे पाणाइवायकरणे पण्णत्ते, तं जहा-एगिंदियपाणाइ-
वायकरणे, जाव पंचिंदियपाणाइवायकरणे, एवं निरवसेसं
जाव वेमाणियाणं । कइविहेणं भंते ! पोग्गलकरणे पन्नत्ते ?
गोयमा ! पंचविहे पोग्गलकरणे पन्नत्ते, तं जहा वन्नकरणे१,
गंधकरणे२, रसकरणे३, फासकरणे४, संठाणकरणे५ । वन्नकरणे
णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा
कालवन्नकरणे जाव सुक्खिलवन्नकरणे, एवं भेदो, गंधकरणे
दुविहे, रसकरणे पंचविहे, फासकरणे अट्टविहे । संठाणकरणेणं
भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते तं जहा-
परिमंडलसंठाणकरणे जाव आयतसंठाणकरणे, सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

एगूणवीसइमे सए नवमो उद्देशो सप्तत्तो ॥

छाया—कतिविधं खलु भदन्त ! करणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं करणं
प्रज्ञप्तम् तद्यथा—द्रव्यकरणम् १, क्षेत्रकरणम् २, कालकरणम् ३, भवकरणम् ४,
भावकरणम् ५ । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधं करणं प्रज्ञप्तम्—गौतम ! पञ्चविधं
करणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा द्रव्यकरणं यावत् भावकरणम् एवं यावद्वैमानिकानाम् ।
कतिविधं खलु शरीरकरणं प्रज्ञप्तम् गौतम ! पञ्चविधं शरीरकरणं प्रज्ञप्तम् तद्यथा
औदारिकशरीरकरणम् यावत् कर्मणशरीरकरणम्, एवं यावद्वैमानिकानां यस्य
यानि शरीराणि । कतिविधं खलु भदन्त ! इन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम्, गौतम ! पञ्च-
विधमिन्द्रियकरणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा श्रोत्रेन्द्रियकरणं यावत् स्पर्शनेन्द्रियकरणम्,
एवं यावद्वैमानिकानाम् यस्य यानि इन्द्रियाणि । एवमनेन क्रमेण भाषाकरणं चतु-
र्विधम्, मनःकरणं चतुर्विधम्, कषायकरणं चतुर्विधम्, समुद्घातकरणं सप्तविधम्,
संज्ञाकरणं चतुर्विधम्, लेश्याकरणं षड्विधम्, दृष्टिकरणं त्रिविधम्, वेदकरणं
त्रिविधम् प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—स्त्रीवेदकरणम्, पुरुषवेदकरणम्, नपुंसकवेदकरणम् ।
एते सर्वे नैरयिकादिदण्डकाः यावद्वैमानिकानाम् यस्य यदस्ति तस्य तत् सर्वं
भणितव्यम् । कतिविधं खलु भदन्त ! प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्च-
विधं प्राणातिपातकरणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—एकेन्द्रियप्राणातिपातकरणम्, यावत्
पञ्चेन्द्रियप्राणातिपातकरणम्, एवं निरवशेषं यावद्वैमानिकानाम् । कतिविधं खलु

મદન્ત ! પુદ્ગલકરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પુદ્ગલકરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા
વર્ણકરણં ગન્ધકરણં રસકરણં સ્પર્શકરણમ્ સંસ્થાનકરણમ્ । વર્ણકરણં સ્વલ્પ
મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા—કાલવર્ણકર-
ણમ્ યાવત્ શુક્લવર્ણકરણમ્, એવં મેદઃ, ગન્ધકરણં દ્વિવિધમ્, રસકરણં પશ્ચવિધમ્
સ્પર્શકરણમ્ષ્ટવિધમ્ । સંસ્થાનકરણં સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ગૌતમ !
પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા પરિમળસંસ્થાનકરણમ્ યાવદ્ આયતસંસ્થાનકરણમ્
તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति यावद्विहरति ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—‘કહ્વિદે ણં મંતે ! કતિવિધં સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘કરણે પન્નત્તે’ કરણં
પ્રજ્ઞપ્તમ્ હે મદન્ત ! કરણં કતિપ્રકારકં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’
इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે કરણે પન્નત્તે’ પશ્ચવિધં—પશ્ચપ્રકારકં

નવવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

આઠવેં ઉદ્દેશે મેં નિર્વૃત્તિ કે વિષય મેં કથન કિયા ગયા હૈ યહ
નિર્વૃત્તિ કરણ કે હોને પર હી હોતી હૈ અતઃકરણ કા સ્વરૂપ કો ઘટાને
કે લિયે હસ નૌવેં ઉદ્દેશોકા કથન કિયા જાતા હૈ ।

‘કહ્વિદે ણં મંતે ! કરણે પણ્ણત્તે ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને કરણ કા સ્વરૂપ ઓર ઉનકે
મેદોં કો પૂછા હૈ, હસમેં સર્વપ્રથમ ઉન્હોને ‘કહ્વિદે ણં મંતે ! કરણે પણ્ણત્તે’
હે મદન્ત ! કરણ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ પ્રશ્ન સે એસા પ્રશ્ન
કિયા હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા હૈ—‘ગોયમા ! પંચવિદે કરણે
પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! કરણ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ‘ક્રિયતે નિષ્પા-

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આઠમા ઉદ્દેશામાં નિર્વૃત્તિના વિષયમાં કહેવા આન્યું છે. આ નિર્વૃત્તિ
કારણના સદ્ભાવમાં જ હોય છે. તેથી હવે કારણનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે
આ નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—

કહ્વિદે ણં મંતે ! કરણે પણ્ણત્તે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ કારણનું સ્વરૂપ અને તેના
ભેદો બાણવા પ્રશ્ન કરેલ છે કે—‘કહ્વિદે ણં મંતે ! કરણે પન્નત્તે’ હે ભગવન્
કરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નને કહ્યું ‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે કરણે પણ્ણત્તે’ કરણ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે.

કરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્-કથિતમ્ તન્ન ક્રિયતે-નિષ્પદ્યતે કાર્યં યેન તત્ કરણમ્ સાધકતમમ્ ક્રિયાં પ્રતિ અસાધારણં કારણમિતિ યાવત્, અથવા ક્રિયતે યત્ તત્ કરણમ્-કૃતિઃ કરણં ક્રિયામાત્રમ્ અથ યદિ ક્રિયૈવ કરણં તદા કરણનિવૃત્ત્યોઃ કો ભેદઃ કરણમપિ ક્રિયારૂપં નિર્વૃત્તિરપિ ક્રિયારૂપૈવ ? इति चेत् अत्रोच्यते-કરણમ્-આરમ્ભ-ક્રિયા, નિર્વૃત્તિસ્તુ કાર્યસ્ય નિષ્પત્તિ રિત્યેતાવતૈવ કરણનિષ્પત્ત્યોર્ભેદ इति, તથા ચ एतादृशं કરણં પશ્ચવિધમિતિ । पञ्चभेदानेव दर्शयति 'तं जहा' इत्यादि 'तं जहा' तद्यथा-‘દ્રવ્યકરણં’ દ્રવ્યકરણમ્-દ્રવ્યરૂપં કરણમિતિ દ્રવ્યકરણં યથા

વ્યતે કાર્યં યેન તત્ કરણમ્’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જિસસે કાર્ય નિષ્પન્ન હોતા હૈ વહ કરણ હૈ અર્થાત્ કાર્ય કી નિષ્પત્તિ મેં જો અસાધારણ કારણ હોતા હૈ વહ કરણ હૈ અથવા-‘ક્રિયતે યત્ તત્ કરણમ્’ હસ ભાવવ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જો કૃતિ, કરણ ઓર ક્રિયામાત્ર હૈ વહી કરણ હૈ યહાં હસ વ્યુત્પત્તિ કે માનને પર એસી શંકા હો સકતી હૈ, કિ યદિ ક્રિયા કો હી કરણ માના જાતા હૈ ફિર કરણ મેં ઓર નિર્વૃત્તિ મેં કોઈ અન્તર હી નહીં રહતા હૈ ક્યોંકિ દોનોં મેં ક્રિયારૂપતા હી રહતી હૈ અર્થાત્ કરણ ભી ક્રિયા રૂપ હોતા હૈ ઓર નિર્વૃત્તિ ભી ક્રિયારૂપ હોતી હૈ તો એસી હસ શંકા કો સમાધાન હસ પ્રકાર સે હૈ-આરમ્ભ ક્રિયા કા નામ કરણ હૈ ઓર કાર્ય કી નિષ્પત્તિ હો જાને કા નામ નિર્વૃત્તિ હૈ યહ હન દોનોં મેં અન્તર હૈ હસ પ્રકાર કા યહ કરણ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-વે ભેદ ઉસકે એસે હૈં ‘દ્રવ્યકરણં’ ? દ્રવ્યકરણ-દ્રવ્ય-કરણ-દ્રવ્યરૂપ જો કરણ હૈ વહ દ્રવ્યકરણ હૈ જૈસે કુઠાર આદિ અથવા

‘ક્રિયતે નિષ્પદ્યતે કાર્યં’ યેન તત્ કરણં’ આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જેનાથી કાર્ય કરાય તે કરણ છે. અર્થાત્ કમની નિષ્પત્તિમાં જે અસાધારણ કારણ હોય છે. તે કરણ છે. ‘ક્રિયતે યત્ તત્ કરણમ્’ આ ભાવવ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જે કૃતિ, કરણ અને ક્રિયા માત્ર છે, તેજ કરણ છે. આ વ્યુત્પત્તિ માનવામાં આવે તો એવી શંકા થાય છે કે-જે ક્રિયાને જ કરણ માનવામાં આવે તો પછી કરણમાં અને નિર્વૃત્તિમાં કોઈ ફેરજ રહેતો નથી. કેમ કે એ બન્નેમાં ક્રિયાપણું જ રહે છે. અર્થાત્ કરણ પણ ક્રિયા રૂપ જ હોય છે. અને નિર્વૃત્તિ પણ ક્રિયા રૂપ જ હોય છે. આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. આરંભ ક્રિયાનું નામ કરણ છે. અને કાર્યની નિષ્પત્તિ થઈ જાય તેનું નામ નિર્વૃત્તિ છે. આ બન્નેમાં એ જ અંતર છે. આ રીતનું આ કરણ પાંચ પ્રકારનું બતાવેલ છે. તેના તે ભેદો આ પ્રમાણે છે.-‘દ્રવ્યકરણં’ દ્રવ્યકરણ-દ્રવ્યરૂપથી જે કરણ છે તે દ્રવ્ય

કુઠારાદિ અથવા દ્રવ્યસ્ય-ઘટાદેઃ કરણમિતિ દ્રવ્યકરણમ્ , યદ્વા દ્રવ્યેણ-શલા-
કાદિના કરણમિતિ દ્રવ્યકરણમ્ , અથવા દ્રવ્યે પાત્રાદૌ કરણમિતિ । ‘ચેત્તં કરણં’
ક્ષેત્રકરણમ્ ક્ષેત્રમેવ કરણમિતિ ક્ષેત્રકરણમ્ , યદ્વા ક્ષેત્રસ્ય-શાલિક્ષેત્રાદેઃ કરણ-
મિતિ ક્ષેત્રકરણમ્ અથવા ક્ષેત્રેણ કરણં સ્વાધ્યાયાદેરિતિ ક્ષેત્રકરણમ્ । ‘કાલકરણં’
કાલ એવ કરણં કાલસ્ય વા-અવસરાદેઃ કરણં કાલેન વા કાલે વા કરણમિતિ
કાલકરણમ્ । ‘ભવકરણે’ ભવકરણં-ભવો-નારકાદિઃ સ એવ કરણમિતિ ભવકર-
ણમ્ અથવા ભવસ્ય-નારકાદેઃ કરણમ્ અથવા ભવેન-નારકાદિના કરણં યદ્વા
ભવે-નારકાદૌ કરણમિતિ ભવકરણમ્ । ‘ભાવકરણે’ ભાવકરણમ્ ભાવ એવ કરણં

દ્રવ્ય-ઘટાદિક કા જો કરણ-આરમ્ભ ક્રિયા હૈ વહ દ્રવ્યકરણ હૈ અથવા
શલાકા આદિ સે કરના હસકા નામ દ્રવ્યકરણ હૈ અથવા ‘દ્રવ્યે કરણમ્’
પાત્રાદિરૂપ દ્રવ્ય મેં કરણ કા નામ દ્રવ્યકરણ હૈ । ‘ચેત્તં કરણે’ ક્ષેત્રે કરણે
ક્ષેત્રરૂપ કરણ કા નામ ક્ષેત્રકરણ હૈ અથવા ક્ષેત્રકા શાલિ આદિ કે
ચેત્તં કા કરના ક્ષેત્ર કરણ હૈ અથવા ક્ષેત્ર કે દ્વારા સ્વાધ્યાય આદિ કા
કરના વહ ક્ષેત્ર કરણ હૈ । ‘કાલકરણે ૩’ કાલરૂપ કરણ કા નામ
કાલકરણ હૈ અથવા અવસર આદિરૂપ કાલ કા-સમય કા કરના કાલ-
કરણ હૈ અથવા કાલ કે દ્વારા યા કાલ મેં કરના હસકા નામ કાલકરણ
હૈ । ‘ભવકરણે ૪’ નારક આદિરૂપ પર્યાય કા નામ ભવ હૈ હસ ભવ કા
હી નામ કરણ હૈ અથવા નારકાદિ ભવ કા કરના યા નારક આદિ ભવ
કે દ્વારા કરના, યા નારક આદિ ભવ મેં કરના હસકા નામ ભવકરણ હૈ ।

કરણુ છે. જેમ કે કુકાડિ વિગેરે અથવા દ્રવ્ય-ઘટા વિગેરેનું કરણુ-આરંભ
ક્રિયા છે. તે દ્રવ્યકરણુ છે અથવા સળી વિગેરેનું કરણુ તેનું નામ દ્રવ્યકરણુ
છે. અથવા ‘દ્રવ્યે કરણમ્’ પાત્ર વિગેરે દ્રવ્યમાં કરણુ તેનું નામ દ્રવ્યકરણુ છે.
૧ ‘ચેત્તં કરણે’ ક્ષેત્રકરણુ-ક્ષેત્રરૂપ કરણુ-ક્ષેત્રરૂપ કરણુનું નામ ક્ષેત્રકરણુ છે.
અથવા શાલિ વિગેરેથી ક્ષેત્રનું કરણુ તેનું નામ ક્ષેત્રકરણુ છે. અથવા ક્ષેત્ર દ્વારા
સ્વાધ્યાય વિગેરેનું કરણુ તેનું નામ ક્ષેત્રકરણુ છે. ૨

‘કાલકરણે’ કાલરૂપ કરણુનું નામ કાલ કરણુ છે. અથવા અવસર વિગેરે
રૂપ કાલ-સમયનું કરણુ તેનું નામ કાલકરણુ છે. અથવા કાલ દ્વારા કે કાળમાં
કરણુ તેનું નામ કાલ કરણુ છે ૩

‘ભવકરણે’ નારક વિગેરે પર્યાયનું નામ ભવ છે આ ભવનું નામ
કરણુ છે. અથવા નારક વિગેરે ભવોનું કરણુ અથવા નારકાદિ ભવ દ્વારા કરણુ
અથવા નારકાદિ ભવમાં કરણુ તેનું નામ ભવકરણુ છે. ૪ ‘ભાવકરણે’ ભાવનું

ભાવસ્ય વા કરણં ભાવેન વા કરણં ભાવે વા કરણમિતિ ભાવકરણમ્, એવં પ્રકારેણ કરણં પશ્ચવિધં ભવતીતિ । ‘નેરહયાણં ભંતે ! કહ્વિદે કરણે પન્નત્તે’ નેરયિકાણાં મદન્ત ! કતિવિધં કરણં પ્રજ્ઞસમ્ હે મદન્ત ! પશ્ચવિધકરણેષુ કતમતકરણં નારકજીવાનાં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે કરણે પન્નત્તે’ પશ્ચવિધં કરણં પ્રજ્ઞસમ્ નારકજીવાનામ્ ‘તં જહા’ તથથા-‘દ્રવ્યકરણે જાવ ભાવકરણે’ દ્રવ્યકરણં યાવદ્ભાવકરણમ્ અત્ર યાવત્ પદેન ક્ષેત્રકાલભવાનાં ગ્રહણમ્, તથા ચ-નારકજીવાનાં દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભવમાવાત્મકં પશ્ચપ્રકારકમપિ કરણં ભવતીત્યર્થઃ । ‘એવં જાત્ર વેમાણિયાણં’ એવં યાવદ્વૈમાનિકાનાં, એવમ્-નારકવદેવ પશ્ચસ્થાવરજીવાદારમ્બ્ય વૈમાનિકજીવર્પ્યન્તાનાં દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભવમાવાત્મકં પશ્ચવિધમપિ કરણં ભવતીતિ ભાવઃ । ‘કહ્વિદે ણં ભંતે !’ કતિવિધં-કતિપ્રકારકં સ્વલ્લુ મદન્ત ! ‘સરીરકરણે પન્નત્તે’ શરીરકરણં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-

‘ભાવકરણે’ ભાવ હી કા નામ કરણ હૈ અથવા ભાવ કા કરના, યા ભાવ કે દ્વારા કરના, યા ભાવ મેં કરના હસકા નામ ભાવકરણ હૈ હસ પ્રકાર સે કરણ પાંચ પ્રકાર કા હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં ‘નેરહયાણં ભંતે ! કહ્’ હે મદન્ત ! હન પાંચ કરણોં મેં નારક જીવોં કો કિતને કરણ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે-‘ગોયમા ! પંચવિદે કરણે પણ્ણસે’ હે ગૌતમ ! નારક જીવોં કે પાંચોં પ્રકાર કે કરણ હોતે હૈં અર્થાત્ દ્રવ્યકરણ સે હેકર ભાવકરણ તક કે સવ કરણ નારક જીવોં કો હોતે હૈં ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ હસી પ્રકાર સે નારક જીવોં કે જૈસે હી પાંચ સ્થાવરોં સે લગાકર વૈમાનિક જીવોં તક કે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ ઓર ભાવરૂપ પાંચોં હી કરણ હોતે હૈં ‘કહ્વિદે ણં ભંતે ! સરીરકરણે પણ્ણસે’ હે મદન્ત !

નામ જ કરણુ છે. અથવા ભાવનુ કરણુ તેનું નામ ભાવકરણુ છે. આ રીતે કરણુ પાંચ પ્રકારના હોય છે.

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ આ પાંચ પ્રકારના કરણુમાંથી નારક જીવોને કેટલા કરણુ હોય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિદે કરણે પણ્ણસે’ હે ગૌતમ ! નારક જીવોને પાંચ પ્રકારના કરણુ હોય છે. અર્થાત્ દ્રવ્યકરણથી ક્ષેત્રકરણ કાલકરણ ભવકરણ અને ભાવકરણ સુધીના બધા જ કરણુ નારક જીવોને હોય છે, ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એજ રીતે નારક જીવોની જેમ જ પાંચ સ્થાવરોથી આરંભીને વૈમાનિક જીવો સુધીમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ અને ભાવરૂપ પાંચે કરણુ હોય છે. અર્થાત્ ચોવીસે કંડકોમાં પાંચે કરણુ હોય છે.

‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते’ पञ्चविधं पञ्चप्रकारकं शरीरकरणं प्रज्ञप्तम्—कथितमित्युत्तरम् ‘तं जहा’ तद्यथा—ओरालिय-सरीरकरणे’ औदारिकशरीरकरणम्, ‘जाव कम्मसरीरकरणे’ यावत् कर्मण-शरीरकरणम् अत्र यावत्पदेन आहारकवैक्रियतैजसशरीराणाम् ग्रहणं भवति तथा चौदारिका—हारक—वैक्रिय—तैजस—कर्मणभेदात् पञ्चविधं शरीरकरणं भवतीति भावः । ‘एवं जाव वेमाणियाणं जस्स जह् सरीराणि’ एवं यावद्वैमानिकानां यस्य यानि शरीराणि नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानाम् शरीरकरणं भवतीति ज्ञेयम् परन्तु यस्य जीवस्य यादृशं शरीरं भवति तस्य जीवस्य तादृशानि एव शरीरकर-

शरीरकरण कितने प्रकार का कहा गया है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है कि—‘गोयमा’ हे गौतम ! पंचविहे सरीरकरणे पण्णत्ते’ शरीरकरण पांच प्रकार का कहा गया है जैसे—‘ओरालिय०’ औदारिक शरीर-करण यावत् कर्मणशरीरकरण यहां यावत्पद से आहारक, वैक्रिय और तैजस शरीरों का ग्रहण हुआ है तथा च औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस एवं कर्मणशरीर के भेद से शरीरकरण पांच प्रकार का होता है ‘एवं जाव वेमाणियाणं०’ नारक से लेकर वैमानिक तक के समस्त संसारी जीवों को जिस जीव को जो शरीर होता है उस जीव को वही करण होता है सब जीव को सब करण नहीं होते हैं, तात्पर्य कहने का यह है कि नारक और देवों को तैजस कर्मण और वैक्रियशरीर होते हैं इसलिये इनके ये तीनों ही शरीरकरण होते हैं । तिर्यश्च एवं मनुष्यों के तैजस और कर्मणशरीर के साथ औदारिक शरीर होता है इसलिये

‘इइविहे णं भंते ! सरीरकरणे पण्णत्ते’ હે ભગવન્ શરીર કરણ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ‘પંચવિહે સરીરકરણે પણ્ણત્તે’ શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે—‘ઓરલિય૦’ ઔદારિક શરીર કરણ૧, આહારક શરીર કરણ૨, વૈક્રિયશરીરકરણ૩, તૈજસશરીરકરણ૪ અને કાર્મણશરીરકરણ૫ એ રીતે શરીરકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે.

‘एव जाव वेमाणियाणं’ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને જે શરીર હોય છે, તે જીવને તેજ કરણ હોય છે. બધા જીવોને બધા કરણ હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—નારક અને દેવોને તૈજસ, કાર્મણ અને વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી તેઓને આ ત્રણે શરીર કરણો હોય છે. તિર્યંચ અને મનુષ્યોને તૈજસ અને કાર્મણ

ગાનિ વક્તવ્યાનિ ન તુ સર્વશરીરકરણં સર્વસ્ય જીવસ્યેતિ । ‘કઙ્કિહે ણં મંતે !
 ઇંદિયકરણે પન્નત્તે’ કતિવિધં સ્વલ્લ મદન્ન ! ઇન્દ્રિયકરણં પ્રજ્ઞતમ્ મગધાનાહ-
 ‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘પંચવિહે ઇંદિયકરણે પન્નત્તે’ પંચવિધં-
 પંચપ્રકારકમ્ ઇન્દ્રિયકરણં પ્રજ્ઞતમ્ ઇન્દ્રિયમેવકરમ્, ઇન્દ્રિયસ્ય વા કરણમ્ ઇન્દ્રિયે
 વા કરણમ્, ઇન્દ્રિયે વા કરણમિતિ, ‘તં જહા’ તદ્યથા-‘સોંદિયકરણે’ શ્રોત્રેન્દ્રિય
 કરણમ્ । ‘જાવ્ ફાસિંદિયકરણે’ યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયકરણમ્, અત્ર યાવત્પદેન
 ગ્રાણરસનચક્ષુષામિન્દ્રિયાણાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ શ્રોત્રેન્દ્રિયકરણગ્રાણરસનચક્ષુઃ

इनके इन नाम के शरीरकरण होते हैं किसी २ छठे गुणस्थानवर्ती मुनि-
 राज को तैजस कर्मण एवं औदारिकशरीर के साथ २ आहारकशरीर
 भी होता है इस कारण उनके इन नामके शरीरकरण होते हैं इस प्रकार
 सब जीवों को सब करण नहीं होते हैं ऐसा कहा गया है ‘कङ्कविहे णं
 मंते । इंदियकरणे०’ हे भदन्त ! इन्द्रियकरण कितने प्रकार का कहा
 गया है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने ‘गोयमा ! पंचविहे इंदिय-
 करणे पन्नत्ते’ हे गौतम ! इन्द्रियकरण पांच प्रकार का कहा गया है
 ऐसा कहा है-इन्द्रियरूप करण का नाम इन्द्रियकरण है अथवा इन्द्रिय
 का करना या इन्द्रिय द्वारा करना या इन्द्रिय के होने पर करना ऐसी यह
 इन्द्रियकरण शब्द की व्युत्पत्ति है ‘सोइंदियकरणे जाव फासिंदियकरणे’
 इन्द्रियकरण के पांच प्रकार ऐसे हैं-श्रोत्रेन्द्रियकरण, यावत् स्पर्शनेन्द्रिय-
 करण यहाँ यावत् शब्द से ‘ग्राण, रसना और चक्षु’ इन ३ इन्द्रियों

શરીરની સાથે ઔદારિક શરીર હોય છે. તેથી તેઓને એ નામવાળા
 શરીર અને કરણ હોય છે કોઈ કોઈ છઠા ગુણસ્થાનમાં
 રહેવાવાળા મુનિરાજને તૈજસ, કાર્મણ અને ઔદારિક શરીરની સાથે આહારક
 શરીર પણ હોય છે. તેથી તેઓને એ નામવાળા શરીર અને કરણ હોય છે.
 એ રીતે બધા જીવોને બધા કરણો હોતા નથી. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે.
 ‘કઙ્કિહે ણં મંતે ! ઇંદિયકરણે०’ હે ભગવન્ ઇંદ્રિયકરણ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં
 આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિહે ઇંદિય-
 કરણે પન્નત્તે’ ઇંદ્રિયકરણ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે.-ઇંદ્રિયરૂપ કરણનું નામ
 ઇંદ્રિયકરણ છે. અથવા ઇંદ્રિયનું કરણું તેનું નામ ઇંદ્રિયકરણ
 છે. અથવા ઇંદ્રિયદ્વારા કરણું અથવા ઇંદ્રિયોના હોવાથી કરણું
 તેનું નામ ઇંદ્રિયકરણ છે. આ ઇંદ્રિયકરણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે. સોંદિય-
 કરણે જાવ્ ફાસિંદિય૦’ ઇંદ્રિયના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-શ્રોત્રેન્દ્રિયકરણ
 યાવત્ ગ્રાણઇન્દ્રિયકરણ, રસના ઇંદ્રિય કરણ, ચક્ષુ ઇંદ્રિય કરણ તથા

સ્પર્શનેન્દ્રિયકરણભેદાત્ इन्द्रियकरणं पञ्चविधं भवतीति भावः । 'एवं जाव वैमाणियाणं जस्स जइ इंदियाइ' एवं यावद् वैमानिकानाम् यस्य यानि इन्द्रियाणि, यस्य जावस्य यानि इन्द्रियाणि तस्य तानि इन्द्रियकरणानि वक्तव्यानि नारकजीवादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामिति । 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे चउव्विहे' एवम् एतेन क्रमेण भाषाकरणं चतुर्विधम् सत्यभाषाकरणम् मिथ्याभाषाकरणम् सत्यमृषा भाषाकरणम् असत्यामृषा भाषाकरणमिति चतुःप्रकारकभाषाभेदात् भाषाकरणमपि चतुर्विधं भवति इदं च भाषाकरणं नारकजीवादारभ्य वैमानिकजीवपर्यन्तं यस्य यादृशं भाषाकरणं तस्य तादृशमेव भाषाकरणमेकेन्द्रियवर्जं वक्तव्यम्

का ग्रहण हुआ है तथा च—श्रोत्रेन्द्रियकरण, घ्राणेन्द्रियकरण, रस्नेन्द्रियकरण, चक्षुइन्द्रियकरण और स्पर्शनेन्द्रियकरण के भेद से इन्द्रियकरण पांच प्रकार का होता है, यह इन्द्रियकरण समस्त संसारी जीवों को जिस जीव को जितनी इन्द्रियां होती हैं उनके अनुसार उन जीवों को होता है इस प्रकार नारक से लेकर यावत् वैमानिक तक के समस्तसंसारी जीवों के यह इन्द्रियकरण अपनी २ इन्द्रियों के अनुसार होता है, ऐसा जानना चाहिये 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे' इसी क्रम से भाषाकरण भी चार प्रकार की भाषा के भेद से चार प्रकार कहा गया है सत्य, असत्य, मिश्र और व्यवहार के भेद से भाषा के चार भेद होते हैं यह भाषाकरण एकेन्द्रियजीव के सिवाय समस्त संसारी जीवों के होता है अर्थात् नारक से लेकर वैमानिक तक के जीवों के होता है यहां एकेन्द्रियों का जो त्याग किया गया है उसका कारण उनमें भाषा का नहीं होना है इस प्रकार जिस जीव को जैसी भाषा होती है

ઇન્દ્રિય કરણ આ રીતે ઇન્દ્રિય કરણ પાંચ પ્રકારના છે. આ ઇન્દ્રિય કરણ બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તે જીવને તેટલા ઇન્દ્રિય કરણ કહ્યા છે આ રીતે નારકથી લઈને યાવત્ વૈમાનિક સુધીના બધા જ સંસારી જીવોને આ ઇન્દ્રિય કરણ પોતપોતાની ઇન્દ્રિય અનુસાર હોય છે. તેમ સમજવું. 'एवं एएणं कमेणं भासाकरणे' આજ કંમથી ભાષા કરણ પણ ચાર પ્રકારની ભાષાના ભેદથી ચાર પ્રકારના ભાષાકરણ કહેલ છે. સત્ય અસત્ય મિશ્ર અને વ્યવહારના ભેદથી ભાષા ચાર પ્રકારની છે. આ ભાષાકરણ એકેન્દ્રિય જીવ સિવાય બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. અર્થાત્ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. અહિયાં એકેન્દ્રિયોને છોડવાનું કહ્યું છે તેનું કારણ તેઓમાં ભાષાનો અભાવ છે તેજ છે એ રીતે જે જીવને જેવી ભાષા હોય છે, તેના અનુસાર તે જીવને તેજ ભાષાકરણ હોય છે.

एकेन्द्रियाणां भाषाया अभावादिति भावः । 'मणकरणे चउव्विहे' मनःकरणं चतुर्विधम्, सत्यमनःकरणम्, असत्यमनःकरणम्-सत्यमृषामनःकरणम् असत्यमृषामनःकरणम् इत्येवं मनःकरणं चतुर्विधम् एतदपि मनःकरणं यस्य जीवस्य यादृशं मनःकरणं विद्यते तस्य तादृशमेव नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानाम् एकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियान् वर्जयित्वा वक्तव्यं तेषां मनसोऽभावात् इति । 'कसायकरणे चउव्विहे' कषायकरणं चतुर्विधम्-क्रोधकषायकरणं, १ मानकषायकरणम् २ मायाकषायकरणम्, ३ लोभकषायकरणमित्येवं ४ भेदात् कषायकरणं चतुर्विधं भवति इदमपि नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीवानां यथाविभागं ज्ञातव्यमिति । 'समु-

उसके अनुसार उस जीव के वही भाषाकरण होती है । 'मणकरणे चउव्विहे' सत्य असत्य मिश्र और व्यवहार मन के भेद से मनःकरण भी चार प्रकार का कहा गया है यह मन करण भी जिस जीव को जैसा मन होता है उसी के अनुसार वही मनःकरण उसको होता है इसके कथन में एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रियो को तथा असंज्ञिष्वेन्द्रियो को छोड़ दिया गया है । अतः नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों का कथन करना चाहिये एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय को छोड़ने का कारण उनको मनका नहीं होना है 'कसायकरणे चउव्विहे' क्रोध, मान, माया और लोभ के भेद से कषायकरण चार प्रकार का कहा गया है, इस प्रकार क्रोधकषायकरण, मानकषायकरण, मायाकषायकरण, और लोभकषायकरण यह चार प्रकार का कषायकरणनारक से लगाकर वैमानिकान्त जीवों के अपनी २ कषायों

‘મણકરણે ચઉવ્વિહે’ સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર, અને વ્યવહાર મનના લેદથી મનઃકરણ પશુ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. આ મનકરણ પશુ જે જીવને જેવું મન હોય છે, તેજ પ્રમાણે તેવું જ મનઃકરણ તેઓને હોય છે. આ મન કરણના કથનમાં એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયો તથા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને છોડવાનું કહેલ છે તેથી નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં તેનું કથન કરવું જોઈએ. એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોને છોડવાનું કારણ તેઓને મનનો અભાવ છે તેજ છે. ‘કસાયકરણે ચઉવ્વિહે’ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના લેદથી કષાય કરણ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. એ રીતે ક્રોધકષાયકરણ, માનકષાયકરણ, માયાકષાયકરણ, અને લોભકષાયકરણ, આ ચારે પ્રકારના કષાયકરણ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને પોતપોતાના કષાયોની સત્તા અનુસાર હોય છે.

ઘાયકરણે સત્ત્વિહે' સમુદ્ઘાતકરણં સપ્તવિધમ્ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતાદારમ્બ્ય
કેવલિસમુદ્ઘાતપર્યન્તં સમુદ્ઘાતાનાં સપ્તવિધત્વાત્ સમુદ્ઘાતકરણમપિ નારક-
જીવાદારમ્બ્ય યસ્ય યાદૃશં સમુદ્ઘાતકરણમ્ તસ્ય તાદૃશં સમુદ્ઘાતકરણં વૈમા-
નિકાન્તજીવાનાં વક્તવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । 'સંજ્ઞાકરણે ચતુર્વિહે' સંજ્ઞાકરણં ચતુ-
ર્વિધમ્-આહારસંજ્ઞાકરણમ્-ભયસંજ્ઞાકરણમ્ મૈથુનસંજ્ઞાકરણમ્ પરિગ્રહસંજ્ઞાકરણમ્
इत्येवं संज्ञाकरणं चतुर्विधम् तत् नारकादारम्य वैमानिकान्तजीवानां वक्तव्यं
ज्ञातव्यं चेति । 'लेस्साकरणे छव्विहे' लेश्याकरणं षड्विधम् कृष्ण-नीलकापो-
तिकतैजस-पद्म-शुक्लभेदात् लेश्याः षड् भवन्तीति अतो लेश्याकरणमपि षड्-

કી સત્તા કે અનુસાર હોતા હૈ 'સમુઘાયકરણે સત્ત્વિહે પન્નત્તે' સમુદ્-
ઘાતકરણ સાત પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે લેકર
કેવલિસમુદ્ઘાત તક ૭ સમુદ્ઘાત હોતે હૈ, યહ સમુદ્ઘાતકરણ મી જિસ
જીવ કો જો સમુદ્ઘાત હોતા હૈ ઉસીકે અનુસાર ઉસ જીવ કો હોતા
હૈ ઇસ પ્રકાર યહ સમુદ્ઘાતકરણ નારકો સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવો
કો હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે 'સંજ્ઞાકરણે ચતુર્વિહે' આહાર સંજ્ઞાક-
રણ, ભયસંજ્ઞાકરણ, મૈથુનસંજ્ઞાકરણ ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞાકરણ કે ભેદ સે
સંજ્ઞાકરણ ચાર પ્રકાર કા હોતા હૈ યહ સંજ્ઞાકરણ નારક સે લેકર વૈમા-
નિકાન્ત જીવો કો હોતા હૈ 'લેસ્સાકરણે છવ્વિહે' કૃષ્ણ, નીલ, કાપો-
તિક, તૈજસ, પદ્મ ઓર શુક્લલેશ્યા કે ભેદ સે લેશ્યાકરણ ૬ પ્રકાર

‘સમુઘાયકરણે સત્ત્વિહે પણ્ણત્તે’ સમુદ્ઘાત કરણુ સાત પ્રકારના કહેલ છે.
તે આ પ્રમાણે છે વેદના ૧ કપાયર મારણાન્તર ૩ વૈક્રિય ૪ આહારકથ તૈજસ
સમુદ્ઘાત ૬ કેવલીસમુદ્ઘાત ૭ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી આરંભીને કેવલીસમુદ્ઘ-
ધાત સુધીના સાત સમુદ્ઘાતો હોય છે. આ સાત ૭ સમુદ્ઘાત પણુ જે જીવને જે સમુ-
દ્ઘાત કહ્યા હોય છે. તે અનુસાર તે તે જીવને હોય છે. આ રીતે આ સમુદ્ઘાત
કરણુ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે તેમ સમજવું.

‘સંજ્ઞાકરણે ચતુર્વિહે’ આહાર સંજ્ઞાકરણુ ભયસંજ્ઞાકરણુ મૈથુનસંજ્ઞાકરણુ અને
પરિગ્રહ સંજ્ઞાકરણુ એ રીતના લેદથી સંજ્ઞાકરણુ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. આ
સંજ્ઞાકરણુ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે. ‘લેસ્સાકરણે
છવ્વિહે’ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક, તૈજસ પદ્મ અને શુક્લના લેદથી લેશ્યા કરણુ
પણુ ૬ પ્રકારનું કહેલ છે. આ લેશ્યાકરણુ પણ જ્યાં જેટલી લેશ્યા હોય તે અનુ-

વિધમ્, તત્ત્વ નારકાદારમ્પ વૈમાનિકાન્તજીવાનાં યથાવિભાગં વક્તવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । ‘દિટ્ટીકરણે તિવિહે’ દટ્ટિકરણં ત્રિવિધમ્-સમ્યગ્દટ્ટિ-મિથ્યાદટ્ટિ-સમ્યગ્-મિથ્યાદટ્ટિભેદેન દટ્ટેસ્ત્રિવિધત્વાત્ દટ્ટિકરણમપિ ત્રિવિધં ભવતિ-इदं चापि दट्टि-करणं नारकादारम्य वैमानिकान्तजीवानां यथाविभागं वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति । ‘वेयकरणे તિવિહે પણત્તે’ વેદકરણં ત્રિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહાં’ તથથા ‘ઇત્થીવેય-કરણે’ સ્ત્રીવેદકરણમ્ ‘પુરિસવેયકરણે’ પુરુષવેદકરણમ્ ‘નપુંસકવેદકરણમ્’ નપુંસકવેદકરણમ્ એતાદશં ત્રિવિધમપિ વેદકરણં નારકાદારમ્પ યાવદ્વૈમાનિકાન્તજીવાનામ્ યથાવિભાગં વક્તવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । ‘एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा जाव वेमाणियाणं जस्स जं अत्थि तस्स तं सव्वं भाणियव्वं’ एते सर्वे नैरयिकादिदण्डकाः यावद्वै-

का होता है यह लेइयाकरण भी जहां जितनी लेइयाएं होती हैं उसके अनुसार नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों को होना है ‘दिट्ठीकरणे तिविहे’ दट्टिकरण भी सम्यग्दट्टि, मिथ्यादट्टि और मिश्रदट्टि के भेद से ३ प्रकार कहा गया है यह दट्टिकरण भी नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों में यथा विभाग होता है ‘वेयकरणे तिविहे पणत्ते’ वेद-करण भी स्त्रीवेदकरण, पुरुषवेदकरण और नपुंसकवेदकरण के भेद से ३ प्रकार का कहा गया है यह वेदकरण भी नारक से लेकर वैमानिकान्त जीवों के यथाविभाग होता है । एकेन्द्रिय से लेकर असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तक जीव नपुंसकवेदवाले ही होते हैं देवों में स्त्रीवेद और पुरुषवेद ही होता है नारकों में एक नपुंसकवेद ही होता है और शेष जीवों में तीनों प्रकार के वेद होते हैं इस प्रकार के विभाग अनुसार यह वेदकरणसमस्त संसारी जीवों को होता है । ‘एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा जाव वेमाणि-

સાર નારકોથી લેઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને હોય છે ‘દિટ્ટિકરણે તિવિહે પણત્તે’ દટ્ટિકરણ પણ સમ્યગ્દટ્ટિ, મિથ્યાદટ્ટિ અને મિશ્રદટ્ટિના લેઈથી ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે આ દટ્ટિકરણ પણ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં કમથી થાય છે. ‘વેયકરણે તિવિહે પણત્તે’ વેદ કરણ પણ સ્ત્રી વેદ કરણ પુરુષ વેદ કરણ અને નપુંસક વેદકરણના લેઈથી ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. આ વેદ કરણ પણ નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં તેઓના વિભાગ પ્રમાણે હોય છે. એકેન્દ્રિયથી આરંભીને અસંજી પંચેન્દ્રિય જીવ સુધીના જીવો નપુંસક વેદવાળા જ હોય છે. દેવોમાં સ્ત્રી વેદ અને પુરુષ વેદ જ હોય છે. અને બાકીના જીવોમાં ત્રણ પ્રકારના વેદ હોય છે. આ રીતના વિભાગ પ્રમાણે બધા જ સંસારી જીવોને હોય છે. ‘एए सव्वे नेरइयाइ दंडगा

માનિકાનાં યસ્ય યદસ્તિ તત્ તસ્ય સર્વં મણિતવ્યમ્ એતત્સર્વં દ્રવ્યકરણાદારમ્બ્ય વેદકરણાન્તં નારકાદારમ્બ્ય વૈમાનિકપર્યન્તાનાં જીવાનાં યસ્ય યાદૃશં કરણં મહેત્ તસ્ય તાદૃશં કરણં વક્તવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ ભાવઃ । ‘કહ્વિદે નં મંતે’ કતિવિધં સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે’ પ્રાણાતિપાતકરણં પ્રજ્ઞસમ્ પ્રાણાતિપાત કરણસ્ય કિયન્તો મેદાઃ ? હતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોપમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે’ પંચવિધમ્-પંચમકારકં પ્રાણાતિ-પાતકરણં પ્રજ્ઞસમ્-કથિતમ્ ‘તં જહા’ તથા—‘એમિદિયપાણાઢ્વાયકરણે’ એકેન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણમ્ ‘જાવ પંચિદિયપાણાઢ્વાયકરણે’ યાવત્ પંચેન્દ્રિય-પ્રાણાતિપાતકરણમ્ અત્ર યાવત્પદેન દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપ્રાણાતિપાત-કરણાનાં સંગ્રહસ્તથા ચ એકેન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણમ્ દ્વીન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણમ્

યાણં જસસ જં અત્થિ તસસ તં સઠ્ઠં માણિયઘ્ઠં’ દ્રવ્યકરણ સે લેકર વેદ કરણ તક જિતનેકરણ હૈં વે સ્વય નારક સે લેકર વૈમાનિક તક કે જીવોં કો જિલ્લ જીવ કો જૈસા કરણ હોના હૈં હસકે અનુસાર હસકો વૈસા કરણ કહ લેના ચાહિયે । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછ રહે હૈં—‘કહ્વિદે નં મંતે ! પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે’ હે મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતકરણ કે કિતને મેદ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘પંચવિદે પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતકરણ કે પાંચ મેદ કહે ગયે હૈં—‘તં જહા’—‘એમિદિયપાણાઢ્વાયકરણે૦’ એકેન્દ્રિયપ્રાણાતિપાત-કરણ યાવત્ પંચિન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણ યહાં યાવત્પદ સે ‘દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય એવં ચતુરિન્દ્રિય કા પ્રાણાતિપાતકરણ ગૃહીત હુઆ હૈં પ્રાણા-

જાવ વેમાણિયાણં જસસ જં અત્થિ તસસ તં સઠ્ઠં માણિયઘ્ઠં’ દ્રવ્ય કરણુથી આરંભીને વેદ કરણુ સુધીમાં બેટલા કરણુ છે. તે બધા નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના બુવોને બે બુવને બેબું કરણુ હોય છે તે પ્રમાણુ તેને તે પ્રમાણુબું કરણુ કહેવું બેધબે. તેમ સમજુ.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને બેબું પૂછે છે કે—‘કહ્વિદે નં મંતે ! પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે હે ભગવત્ પ્રાણાતિપાત કરણુના કૈટલા ભેદ કહ્યા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે. ‘પંચવિદે પાણાઢ્વાયકરણે પન્નત્તે’ પ્રાણાતિપાત કરણુના પાંચ ભેદ કહ્યા છે. ‘તં જહા’ એમિદિયપાણાઢ્વાયકરણે૦ એકેન્દ્રિય પ્રાણાતિપાતકરણુ યાવત્ પંચેન્દ્રિય પ્રાણાતિપાત કરણુ અહિયાં યાવત્ પદથી બે ઈન્દ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિયોના પ્રાણાતિપાત કરણુ ગ્રહણુ કરેલ

ત્રીન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણમ્ ચતુરિન્દ્રિયપ્રાણાતિપાતકરણમ્ પચ્ચેન્દ્રિયપ્રાણાતિપાત-
કરણં ચેતિ, પ્રાણિનાં પચ્ચવિધત્વાત્ પ્રાણાતિપાતકરણમપિ પચ્ચવિધમેવ ભવતીતિ,
'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' एवं निरवશેષं यावद्वैमानિકાનામ્ एतत्सर्वं
પચ્ચવિધમપિ પ્રાણાતિપાતકરણં નારકજીવાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તજીવાનાં વક્તવ્યં
જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । 'કહિવિહે ણં મંતે' કતિવિધં કતિપ્રકારકં સ્વલ્લ મદન્ત ! 'પોગ્ગલ
કરણે પન્નત્તે' પુદ્ગલકરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્ પુદ્ગલરૂપં કરણં પુદ્ગલસ્ય વા કરણં પુદ્ગલેન
વા કરણં પુદ્ગલે વા કરણમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा'
હે ગૌતમ ! 'પંચવિહે પોગ્ગલકરણે પન્નત્તે' પચ્ચવિધં પુદ્ગલકરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્—કથિત-
મિત્યુત્તરમ્, 'તં જહા' તદ્વથા—'વન્નકરણે' વર્ણકરણમ્, 'ગંધકરણે' ગન્ધકરણમ્
'રસકરણે' રસકરણમ્ 'ફાસકરણે' સ્પર્શકરણમ્, 'સંઠાણકરણે' સંસ્થાનકરણમ્
તથા ચ વર્ણકરણ ૧ ગન્ધકરણ ૨ રસકરણ ૩ સ્પર્શકરણ ૪ સંસ્થાનકરણ ૫
ભેદાત્ પુદ્ગલકરણં પચ્ચવિધં ભવતીતિ ભાવઃ । 'વણ્ણકરણે ણં મંતે' વર્ણકરણં સ્વલ્લ

તિપાતકરણ કે પાંચ પ્રકાર હોને કા કારણ પ્રાણિયોં કી પંચવિધતા
હે, 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' यह सब पंचविध प्राणाति-
પાતકરણ નારક જીવ સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવોં કે હોતા હે
'कहिविहेणं मंते ! पोग्गलकरणे पणत्ते' हे भदन्त ! पुद्गलकरण के कितने
ભેદ હૈં ? પુદ્ગલરૂપકરણ કા નામ પુદ્ગલકરણ હૈ અથવા પુદ્ગલ કા કરના
યા પુદ્ગલ કે દ્વારા કરના યા પુદ્ગલ મેં કરના यह सब पुद्गलकरण है इस
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુને કહા હૈ—'गोयमा ! पंचविहे पोग्गलकरणे पणत्ते' हे
ગૌતમ ! પુદ્ગલકરણ કે પાંચ ભેદ હૈં । 'वन्नकरणे०' वर्णकरण, गंधकरण,
રસકરણ, સ્પર્શકરણ ઓર સંસ્થાનકરણ 'वण्णकरणे णं मंते ! कहिविहे

છે. પ્રાણાતિપાત કરણના પાંચ પ્રકાર હોવાનું કારણ પાંચ પ્રકારના પ્રાણિયો
હોય છે. તે છે. 'एवं निरवसेसं जाव वेमाणियाणं' આ પાંચ પ્રકારનું પ્રાણા-
તિપાત કરણ નારક જીવથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોમાં હોય છે.

'कहिविहे णं मंते ! पोग्गलकरणे पणत्ते' હે ભગવન્ પુદ્ગલ કરણના કેટલા
લેહ હોય છે ? પુદ્ગલ રૂપ કરણનું નામ પુદ્ગલ કરણ છે. અથવા પુદ્ગલ દ્વારા
કરવું અથવા પુદ્ગલમાં કરવું અથવા પુદ્ગલનું કરવું આ બધા પુદ્ગલ કરણ છે.
તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'गोयमा ! पंचविहे पोग्गलकरणे पणत्ते'
હે ગૌતમ ! પુદ્ગલકરણના પાંચ લેહ છે તે આ પ્રમાણે છે—વન્નકરણે ૦
વર્ણકરણ, ગંધકરણ, રસકરણ, સ્પર્શકરણ અને સંસ્થાનકરણ 'वण्ण-
કારણે ણં મંતે ! कहिविहे पणत्ते' હે ભગવન્ વર્ણકરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા

મદન્ત ! ‘કઙ્કિવિહે પન્નત્તે’ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ વર્ણકરણસ્ય કિયન્તો ભેદાઃ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंचविहे पन्नत्ते’ पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्-कथितम् ‘तं जहा’ तद्यथा ‘कालवन्नकरणे’ कृष्णवर्णकरणम् ‘जाव सुक्किल्लवन्नकरणे’ यावत् शुक्लवर्णकरणम् अत्र यावत्पदेन नीलरक्तपीत-वर्णानां संग्रहः, तथा च वर्णानां पञ्चविधत्वात् वर्णकरणमपि पञ्चविधं भवतीत्यु-त्तरम् । ‘एवं भेदो’ एवं भेदः, एवम्-कृष्णादिरूपेण भेदो वर्णानां कथितस्तथा गन्धादिष्वपि वक्तव्य इति, तथा च ‘गंधकरणे दुविहे’ गन्धकरणं द्विविधं सुर-भिगन्धकरणदुरभिगन्धकरणभेदात् ‘रसकरणे पंचविहे’ रसकरणं पञ्चविधम् तिक्त-कटुकषायाम्लमधुरभेदेन रसस्य पञ्चविधत्वात् तत्करणमपि पञ्चविधमेव भव-

पणत्ते’ हे भदन्त ! वर्णकरण कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुने कहा है-‘गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते’ हे गौतम ! वर्णकरण पांच प्रकार का कहा गया है जो इस प्रकार से है-‘कालवन्नकरणे जाव सुक्किल्लवन्नकरणे’ कृष्णवर्णकरण यावत् शुक्लवर्णकरण यहां यावत्पद से नील, रक्त और पीतवर्णों का ग्रहण हुआ है इस प्रकार वर्णों की पंचविधता से इनके करणों में भी पंचप्रकारता कही गई है । ‘एवं भेदो’ इस प्रकार से यह कृष्णादिरूप से वर्णों का भेद जैसा कहा गया है वैसा ही गन्धादिकों में भी कह लेना चाहिये तथा च-‘गंधकरणे दुविहे’ गंधकरण सुरभिगंधकरण और दुरभिगन्धकरण के भेद से दो प्रकार का होता है ‘रसकरणे पंचविहे पणत्ते’ रस-तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल और मधुर के भेद से पांच प्रकार का होता है इसलिये रसकरण

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિહે પણત્તે’ હે ગૌતમ વર્ણકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે. ‘કાલવણ્ણ-કરણે જાવ સુક્કિલ્લવણ્ણકરણે’ કૃષ્ણ વર્ણ કરણ શુકલ વર્ણ કરણ અહિયાં યાવત્ પદથી નીલ રક્ત અને પીળા વર્ણો ગ્રહણ કરાયા છે. એ રીતે વર્ણોના પાંચ પ્રકારપણાથી આ તેના કરણોમાં પણ પાંચ પ્રકારપણું કહેલ છે. ‘એવં ભેદો’ આ રીતે આ કૃષ્ણ નીલ વિગેરે જે રીતે વર્ણોના ભેદો કહ્યા છે. તેજ પ્રમાણે ગંધ વિગેરેમાં પણ ભેદો સમજવા. તેજ કહે છે. ‘ગંધકરણે દુવિહે’ સુરભિ ગંધ કરણ સુગંધ અને દુરભિ ગંધ કરણના ભેદથી ગંધ કરણ એ પ્રકારના હોય છે. ‘રસકરણે પંચવિહે પણત્તે’ તિક્ટ-તીખો કટુ-કડવો કષાય તુરો અમ્લ-ખાટો અને મધુર-મીઠો એ ભેદથી રસો પાંચ પ્રકારના હોય છે,

તીતિ । ‘ફાસકરણે અદ્વિહે’ સ્પર્શકરણમષ્ટવિધમ્ સ્પર્શનાં કર્કશ-મૃદુ-ગુરુ-લઘુ-શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષરૂપાષ્ટપ્રકારક્રત્રાત્ સ્પર્શકરણમપિ અષ્ટપ્રકારક્રમેવ ભવતીતિ । ‘સંઠાણકરણે ણં મંતે !’ સંસ્થાનકરણં ચલુ મદન્ત ! ‘કદ્વિહે પન્નત્તે’ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્-સંસ્થાનકરણસ્ય કિયન્તો ભેદાઃ ? इति प्रश्नः भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘पंचविहे पन्नत्ते’ पञ्चविधं-पञ्च-प्रकारकं प्रज्ञसम्-कथितं संस्थानकરणवित्युत्तरम्, पञ्चविधत्वमेव दर्शयति-त जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘परिमंडलसंઠાણકરણે’ પરિમંડલસંસ્થાન-કરણમ્ ‘જાવ આયયસંઠાણ કરણે’ યાવત્ આયતસંસ્થાનકરણમ્ અત્ર યાવત્પદેન વૃત્ત-ત્રયસ્ર-ચતુરસ્રસંસ્થાનાનાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ પરિમંડલાદ્યાયતાન્તભેદાત્ સંસ્થાનકરણં પञ्चविधं भवतीति ‘सेवं मंते ! सेवं मंते ! ति जाव विहरइ’ तदेवं

भी पांच प्रकार का कहा गया है ‘फासकरणे अद्विहे’ स्पर्श-कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध एवं रुक्ष के भेद से आठ प्रकार का कहा गया है इसलिये स्पर्शकरण भी आठ प्रकार का कहा गया है ‘संठाणकरणे णं मंते ! कद्विहे पन्नत्ते’ हे भदन्त ! संस्थानकरण कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है ‘गोयमा ! संठाणकरणे पंचविहे पन्नत्ते’ हे गौतम ! संस्थानकरण पांच प्रकार का कहा गया है जैसे-‘परिमंडलसंठाणकरणे जाव आययसंठाणकरणे’ ‘परिमंडलसंस्थानकरण यावत् आयतसंस्थानकरण यदा यावत् शब्द से वृत्त, त्रयस्र, चतुरस्र इन संस्थानों का ग्रहण हुआ है तथा च परिमंडल संस्थानकरण से लेकर आयतसंस्थानकरण तक संस्थानकरण ५ प्रकार का कहा गया है । ‘सेवं मंते ! सेवं मंते ! ति जाव विहरइ’ हे भदन्त !

તેથી સ્પર્શકરણ પણ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે “ફાસકરણે અદ્વિહે” સ્પર્શ કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ લઘુ શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ એ બેઠથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારના કહેલ છે. તેથી સ્પર્શકરણ આઠ પ્રકારના જ કહ્યા છે ‘સંઠાણકરણે ણં મંતે ! કદ્વિહે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ સંસ્થાનકરણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—‘ગોયમા ! સંઠાણકરણે પંચવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાનકરણ પાંચ પ્રકારનું કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—‘પરિમંડલસંઠાણકરણે જાવ આયય-સંઠાણકરણે’ પરિમંડલ સંસ્થાનકરણથી યાવત્ આયત સંસ્થાનકરણ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી વૃત્ત ત્રયસ્ર, ચતુરસ્ર, આ સંસ્થાનો ગ્રહણ કરાયા છે તેથી પરિમંડલ સંસ્થાનથી આરંભીને આયત સંસ્થાન કરણ સુધીના ૫ પાંચે પ્રકારના સંસ્થાનો સમજવા.

‘સેવં મંતે સેવં મંતે ! તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે કરણના વિષયમાં જ કહ્યું છે. તે સઘણું તેમજ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું આ

भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यात्रद्विहरति हे भदन्त ! यद् देवानुप्रियेण कथितं
तत् एवम्—सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति,
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितकलितकलापाळापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री “भग-

वतीसूत्रस्य ” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां

व्याख्यायामेकोनविंशतितमशतके

नवमोद्देशकः समाप्तः ॥ १९-९ ॥

जो आप देवानुप्रिय ने इस प्रकार से कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा
सत्य ही है २ इस प्रकार कहकर गौतम प्रभु को वन्दना नमस्कार करके
अपने स्थान पर संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए
विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका

॥ नववां उद्देशा समाप्त १९-९ ॥

विषयतुं कथन यथार्थ छे. आ प्रमाणे कहीने गौतमस्वामीजे प्रभुने वंदना
करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तप अने संयमथी पोताना
आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थका. ॥ सू. १ ॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना जोगणीसभा शतकेनो नवमो उद्देशक समाप्त ॥ १९-९ ॥

અથ દશમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે ॥

નવમોદેશકે કરણં કથિતં કરણસમ્બન્ધાદશમોદેશકે વ્યન્તરાણામાહારકરણં કથયિષ્યતે, તદનેન સમ્બન્ધેનાયાતસ્ય દશમોદેશકસ્ય હિમાદિમં સૂત્રમ્-
'વાળમંતરાણં' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—વાળમંતરાણં મંત્રે ! સઠ્વે સમાહારાઃ એવં જહા
સોલસમસ્ય દીવકુમારુદેસઓ જાવ અપ્પહ્વિયત્તિ । સેવં મંત્રે !
સેવં મંત્રે ! ત્તિ' ॥સૂ. ૧॥

છાયા—વાળવ્યન્તરાઃ સ્વલુ મદન્ત ! સર્વે સમાહારાઃ, એવં યથા પોહશ્શતે
દ્રીપકુમારોદેશકો યાવત્ અલ્લર્ધિકા ઇતિ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ. ૧॥

ટીકા—'વાળમંતરાણં મંત્રે' વાળવ્યન્તરાઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'સઠ્વે સમાહારાઃ'
સર્વે સમાહારાઃ સર્વે સમશરીરાઃ સર્વે સમુચ્છવાસનિઃશ્વાસાઃ, હે મદન્ત ! સર્વેષાં
વાળવ્યન્તરાણામ્ અહારાઃ સમાના એવ મવન્તિ સમોચ્છવાસનિઃશ્વાસા એવ મવન્તિ,

દશવેં ઉદેશે કા પ્રારંભ—

નૌવેં ઉદેશેમેં કરણ કે સમ્બન્ધ મેં કથન ક્રિયા ગયા હૈ હસી કરણ
કે સમ્બન્ધ કો લેકર હસ ૧૦ વેં ઉદેશે મેં વ્યન્તરોં કે આહારકરણ કહા
જાવેગા અતઃ હસી સમ્બન્ધ સે હસ ૧૦ વેં ઉદેશે કો પ્રારંભ
ક્રિયા જા રહા હૈ—'વાળમંતરાણં મંત્રે ! સઠ્વે સમાહારાઃ' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—'સઠ્વે વાળમંતરાણં મંત્રે !'
હે મદન્ત ! સઠ્વે હી વાળવ્યન્તર (સમાહારાઃ) કયા સમાન આહારવાલે
હોતે હૈં ? સમાન શરીરવાલે હોતે હૈં ? સમાન ઉચ્છવાસનિઃશ્વાસવાલે

દસમા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

નવમા ઉદેશામાં કરણના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ
કરણના સંબંધથી આ દસમા ઉદેશામાં વ્યન્તરોના આહાર કરણ કહેવામાં
આવશે. તેથી આ સંબંધને લઈને આ દસમા ઉદેશાનો પ્રારંભ
કરવામાં આવે છે.—વાળમંતરાણં મંત્રે ! સઠ્વે સમાહારાઃ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—'સઠ્વે વાળમંતરા
ણ મંત્રે !' હે ભગવન્ બધા વાળવ્યન્તર 'સમાહારાઃ' સમાન આહારવાળા હોય
છે ? સમાન શરીરવાળા હોય છે ? સમાન ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસવાળા હોય છે ?

કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा—सोलसमसए दीव-
कुमारोद्देशओ’ एवं यथा षोडशशते द्वीपकुमारोद्देशकस्तथैव इहापि सर्वं वक्तव्यम्,
तथाहि—‘णो इणट्टे समट्टे’ नायमर्थः समर्थः सर्वे वानव्यन्तराः न समाहाराः, न
समशरीरवन्तः, नवा समोच्छ्वासनिःश्वासवन्त इति । षोडशशतकीयैकादशे द्वीप-
कुमारोद्देशकेऽपि प्रथमशतकीयद्वितीयोद्देशकस्य द्वीपकुमारवक्तव्यता सूचिता
‘जाव समाहारा समसरीरा समुस्सासनिस्सासा’ इत्यन्ता, इतः षोडशशतकीय-
द्वीपकुमारप्रकरणमित्थम् । तत्रत्यालापके वानव्यन्तरं नियोज्य आलापं दर्शयति—

होते हैं ? इस प्रकार के इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु
उनसे कहते हैं—‘एवं जहा०’ हे गौतम । सोलहवें शतक में जैसा द्वीप-
कुमारोद्देशक हैं वैसा ही यहाँ पर भी वह सब कह लेना चाहिये ।
इस विषय में स्पष्टीकरण इस प्रकार से है—‘णो इणट्टे समट्टे’ सब ही
वानव्यन्तर समान आहारवाले हों, समान शरीरवाले हों और समान
उच्छ्वास निश्वासवाले हों ऐसा अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् सब ही वान-
व्यन्तर न समान आहारवाले होते हैं, न समान शरीरवाले होते हैं और
न समान उच्छ्वासनिःश्वासवाले ही होते हैं । १६ वे शतक के ११
वें उद्देशक में भी प्रथम शतक के द्वितीय उद्देशक में कथित द्वीपकुमारों
की वक्तव्यता सूचित की गई है ‘जाव समाहारा समसरीरा समुस्सा-
सनिस्सासा’ इस अन्तिम पाठ तक १६ वें शतक का द्वीपकुमारप्रकरण

આ પ્રકારના ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ તેમને કહે છે.—
‘एवं जहा०’ હે ગૌતમ ! સોળમાં શતકમાં દ્વીપકુમાર ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે
કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ તે તમામ કથન સમજવું.
આ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે. ‘णो इणट्टे समट्टे’ બધા જ વાન
વ્યન્તર સરખા આહારવાળા હોય, સરખા શરીરવાળા હોય, અને સરખા
ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા હોય એ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ બધા જ વાન
વ્યન્તર સરખા આહારવાળા હોતા નથી. સરખા સ્વભાવવાળા હોતા નથી.
સરખા શરીરવાળા હોતા નથી અને સરખા ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા પણ
હોતા નથી. આ વિષયનું વધુ વિવેચન સોળમા શતકના ૧૧ અગીયારમાં
ઉદ્દેશમાં પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં કહેલ દ્વીપકુમારોના કથન પ્રમાણે
સમજવા ભલામણ કરી છે તેજ રીતે અહિંયાં પણ તે વિષય સમજવા ત્યાંનું
કથન જોઈ લેવું. ‘जाव समसरीरा समुस्सासनिस्सासा’ આ અંતિમ પાઠ સુધી
ગ્રંથ કરવું. ૧૬ સોળમા શતકનું દ્વીપકુમાર પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—ત્યાં

અલ્પદ્વિકા વા મહદ્વિકા વા ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યેભ્યો નીલલેશ્યા મહદ્વિકા યાવત્
 સર્વમહદ્વિકા સ્તેજોલેશ્યાઃ, एवं तेजोलेश्येभ्यः कापोतलेश्याः 'अल्पद्विकाः,
 कापोतलेश्येभ्यो नीललेश्या अल्पद्विकाः, नीललेश्येभ्यः कृष्णलेश्या अल्पद्वિકા
 इति एतत्पर्यन्तमेव षोडशशतकीयैकादशोद्देशकस्थद्वीपकुमारवक्तव्यता वक्तव्येति।
 'सेवं મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવ મદન્ત ! इति, हे भदन्त !
 યદ્વદેવાનુપ્રિયેણ કથિતમ્ તત્ એવમેવ-સર્વથા સત્યમેવ આપ્તસ્ય ભવતો વાક્યાનાં

તેજોલેશ્યાવાલે इन वानव्यन्तरों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा
 अल्पऋद्धिवाले हैं और कौन किनकी अपेक्षा महाऋद्धिवाले हैं ? उत्तर
 में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! कृष्णलेश्यावाले वानव्यन्तरों की अपेक्षा नील-
 लेश्यावाले वानव्यन्तर महाऋद्धिवाले हैं यावत् सब से अधिक महा
 ऋद्धिवाले इनमें तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तर हैं तथा तेजोलेश्यावाले
 वानव्यन्तरों से कापोतिक लेश्यावाले वानव्यन्तर अल्पऋद्धिवाले हैं।
 कापोतिक लेश्यावालों से नीललेश्यावाले अल्पऋद्धिवाले हैं नीललेश्या-
 वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाले अल्पऋद्धिवाले हैं। इस प्रकार १६
 वें शतक के ११ वें उद्देशक में कही गई द्वीपकुमार संबंधी वक्तव्यता
 इस अन्तिम सूत्र तक ही यहाँ ग्रहण की गई है ऐसा जानना चाहिये
 'सेवं મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो इस
 विषय में कहा है वह ऐसा ही है सर्वथा सत्य ही है २ क्योंकि आप

અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે ? અને કોની અપેક્ષાથી મહાઋદ્ધિવાળા છે ! તેના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોની અપેક્ષાએ નીલ-
 લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર મહાઋદ્ધિવાળા છે. યાવત્ તેઓમાં સૌથી અધિક
 મહાઋદ્ધિવાળા તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર છે. તથા તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્ય-
 ન્તરોથી કાપોતિક લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. કાપોતિક
 લેશ્યાવાળાઓથી નીલલેશ્યાવાળા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. નીલલેશ્યા કરતાં
 કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે. આ રીતે સોળમા શતકના ૧૧ અગીયારમા
 ઉદ્દેશમાં કહેલ દ્વીપકુમાર સંબંધીનું કથન આ અન્તિમ સૂત્ર સુધી જ
 અહિંયાં ગ્રહણ કરેલ છે તેમ સમજવું.

સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આ વિષયમાં
 જે કહેલ છે, તે તેમ જ છે હે દેવાનુપ્રિય આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે.

सर्वथा सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायामेकोनविंशतिसतके
दसमोद्देशकः समाप्तः ॥१९-१०॥
समाप्तश्च एकोनविंशतितमशतक इति ॥

आप्त हैं और जो आप्त होते हैं उनके वाक्यों में सर्वथा सत्यता ही रहती है इस प्रकार कहकर गौतम ने प्रभु को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे अपने स्थान पर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विराजमान हो गये ।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके उन्नीसवें शतकका
दसवां उद्देशक समाप्त ॥ १९-१० ॥

કેમ કે આપ આપ્ત છે અને જે આપ્ત હોય છે તેઓના વાક્યોમાં સર્વથા સત્યતા જ રહે છે. એ રીતે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ઓગણીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ૧૯-૧૦ ॥

॥ અથ વિંશતિતમશતકપ્રારંભતે ॥

एकोनविंशतितमशतकं व्याख्यातम् अथावसर प्राप्तं विंशतितमं शतकमारभते
तस्य च विंशतितमशतकस्य उद्देशकसंग्रहणीं गाथांमाह—‘वेइंदिय’ इत्यादि,

गाथा—‘वेइंदिय १ मागासे २, पाणवहे ३, उपचय ४ परमाणू ५।

अंतर ६ बंधे ७ भूमि ८ चारण ९ सोपक्रममा जीवा १०॥

छाया—द्वीन्द्रिय १ आकाश २ प्राणवध ३ उपचय ४ परमाणू ५ ।

अन्तर ६ बन्धो ७ भूमि ८ चारण ९ सोपक्रमा जीवा १० ॥

अर्थः—द्वीन्द्रियः—द्वीन्द्रियजीववृत्तव्यताविषयको द्वीन्द्रियनामकः प्रथमोद्देशकः १ । आकाशः—आकाशवृत्तव्यताविषयक आकाशनामको द्वितीयोद्देशकः २॥
प्राणवधः—प्राणातिपाताद्यर्थविषयकः प्राणातिपातनामकस्तृतीयोद्देशकः ३ ॥

વીસવેં શતક કા પહેલા ઉદ્દેશ કા પ્રારંભ—

૧૯ વેં શતક કા વ્યાખ્યાન કર દિયા ગયા હૈ અવ અવસર પ્રાપ્ત ૨૦ વાં શતક પ્રારંભ હો રહા હૈ સો હસકા વ્યાખ્યાન કરને કે લિયે સૂત્રકાર સર્વ પ્રથમ હસ શતક ગત ઉદ્દેશોં કે અર્થ કા સંગ્રહ કરનેવાલી હસ સંગ્રહ ગાથા કો કહ રહે હૈં

‘વેઈંદિયમાગાસે’ ઇત્યાદિ—

હસ ૨૦ વેં શતક મેં જો ઉદ્દેશ કહે જાનેવાલે હૈં ઉનમેં પ્રતિપાદિત અર્થ કા સંગૃહીત કરકે પ્રકટ કરનેવાલી યહ ગાથા હૈ દો દ્વિન્દ્રિય આદિ જીવોં કે સમ્બન્ધ મેં પ્રથમ ઉદ્દેશા હૈ આકાશ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં દ્વિતીય ઉદ્દેશા હૈ પ્રાણાતિપાત આદિ કે સમ્બન્ધ મેં તૃતીય ઉદ્દેશા હૈ

વીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

ઓગણીસમા શતકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી ગઈ છે. હવે અવસર પ્રાપ્ત વીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. વીસમા શતકની શરૂઆત કરવા માટે સૂત્રકાર સર્વ પ્રથમ આ શતકની અંદર આવેલા ઉદ્દેશાઓના અર્થને બતાવવાવાળી સંગ્રહ ગાથા કહે છે—‘વેઈંદિયમાગાસે’ ઇત્યાદિ

આ વીસમા શતકમાં બે ઉદ્દેશાઓ કહેવાના છે. તેમાં બતાવવામાં આવનારા અર્થનો સંગ્રહ કરીને પ્રગટ કરવાવાળી આ ગાથા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

બે દ્વિન્દ્રિય વિગેરે જીવોના સંબંધમાં પહેલો ઉદ્દેશો છે. આકાશઆદિના સંબંધને બીજો ઉદ્દેશો છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરેના અર્થને બતાવનાર

ઉપચય:-ઇન્દ્રિયોપચયવિષયક ઉપચયનામકચતુર્થોદ્દેશક: ૪ । પરમાણુ:-પરમાણુત આરભ્ય અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધવિષયક: પશ્ચમોદ્દેશક: પરમાણુરિતિ ૫ । 'અંતર'—રત્નપ્રભાદિપૃથિવ્યામ્ અન્તરાલવક્તવ્યતાવિષયકોઽન્તરનામક: ષઠોદ્દેશક: ૬ । બન્ધ:-જીવપ્રયોગાદિબન્ધવિષયકો બન્ધનામક: સપ્તમ: ૭ । ભૂમિ:-કર્મભૂમ્યકર્મભૂમિવક્તવ્યતાવિષયકો ભૂમિનામકોઽષ્ટમોદ્દેશક: ૮ । ચારણ:-વિદ્યાચારણાદિવક્તવ્યતાવિષયકધારણનામકો નવમોદ્દેશક: ૯ । સોપક્રમા જીવા:-સોપક્રમનિરૂપક્રમાયુલ્લજીવવક્તવ્યતાવિષયકો જીવનામકો દશમોદ્દેશક: ૧૦ ॥

ઇન્દ્રિયોપચય સમ્બન્ધ મેં ચતુર્થ ઉદ્દેશા હૈ પરમાણુ સે લેકર અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ કે સમ્બન્ધ મેં પાંચવાં ઉદ્દેશા હૈ, રત્નપ્રભા આદિ નરકોં કે અન્તરાલ કે સમ્બન્ધ મેં છઠ્ઠા ઉદ્દેશા હૈ, જીવ પ્રયોગ આદિ બન્ધ કે સમ્બન્ધ મેં ૭ વાં ઉદ્દેશા હૈ, કર્મભૂમિ ઓર અકર્મભૂમિ કે સમ્બન્ધ મેં ૮ વાં ઉદ્દેશા હૈ, વિદ્યાચારણ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં ૯ વાં ઉદ્દેશા હૈ, તથા સોપક્રમ એવં નિરૂપક્રમ આયુવાલે જીવ કે સમ્બન્ધ મેં ૧૦ વાં ઉદ્દેશા હૈ હસ પ્રકાર સે હસ ૨૦ વેં શતક મેં યે ૧૦ ઉદ્દેશે હૈ ।

ટીકાર્થ—દ્વીન્દ્રિય જીવ કી વક્તવ્યતાવિષયક દ્વીન્દ્રિય નામકા પ્રથમ ઉદ્દેશા હૈ, આકાશવક્તવ્યતા વિષયક આકાશ નામકા દ્વિતીય ઉદ્દેશા હૈ, પ્રાણાતિપાત આદિ અર્થવિષયકપ્રાણાતિપાત નામકા તૃતીય ઉદ્દેશક હૈ, ઇન્દ્રિયોપચયવિષયક ઉપચયનામકા ચતુર્થ ઉદ્દેશા હૈ, પરમાણુ સે લેકર અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક પરમાણુ હસ નામકા પશ્ચમ ઉદ્દેશા હૈ,

ત્રીજો ઉદ્દેશો છે. ઇન્દ્રિયોપચયના સંબંધમાં ચોથો ઉદ્દેશો છે. પરમાણુથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધના સંબંધમાં પાંચમો ઉદ્દેશો છે. રત્નપ્રભા વિગેરે નરકોના અંતરાલ સંબંધમાં છઠ્ઠો ઉદ્દેશો છે. જીવ પ્રયોગ વિગેરે બન્ધના વિષયને સાતમો ઉદ્દેશો છે, કર્મભૂમિ અને અકર્મભૂમિના સંબંધમાં આઠમો ઉદ્દેશો છે. વિદ્યાચારણ વિગેરેના સંબંધમાં નવમો ઉદ્દેશો છે. તથા સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યત્રાણા જીવના સંબંધમાં દસમો ઉદ્દેશો છે. આ રીતે આ વીસમાં શતકમાં ૧૦ ઉદ્દેશો છે.

ટીકાર્થ—ઇન્દ્રિય અને જીવનો સંબંધ બતાવનાર દ્વીન્દ્રિય નામનો પહેલો ઉદ્દેશો છે. ૧ આકાશ, વિષે સ્પષ્ટતા કરનાર આ બીજો ઉદ્દેશાનું નામ આકાશ એ પ્રમાણે છે ૨, પ્રાણાતિપાત વિગેરે વિષયનું પ્રતિપાદન કરનાર આ ત્રીજો ઉદ્દેશાનું નામ પ્રાણાતિપાત એ પ્રમાણે છે ૩, ઇન્દ્રિયોના ઉપચય વિગેરે વિષયને બતાવનાર આ ચોથો ઉદ્દેશાનું નામ 'ઉપચય' એ પ્રમાણે છે. ૪, પરમાણુથી આરંભીને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ સુધીના વિષયને બતાવનાર આ પાંચમાં

તત્ર સર્વપ્રથમતઃ દ્વીન્દ્રિયનામકપ્રથમોદ્દેશકવક્તવ્યતામાહ—‘રાયગિહે’ इत्यादि

મૂલમ્—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી સિય મંતે ! જાવ
ચત્તારિ પંચવેદંદિયા ઇગ્ધઓ સાહારણસરીરં બંધંતિ, બંધિત્તા
તઓ પચ્છા આહારેતિ વા પરિણામેતિ વા, સરીરં વા બંધંતિ ?
ગો ઇણદ્વે સમદ્વે । બેદિયાણં પત્તેયાહારા, પત્તેયપરિણામા પત્તેય-
સરીરં બંધંતિ પત્તેયસરીરં બંધિત્તા, તઓ પચ્છા આહારેતિ વા
પરિણામેતિ વા સરીરં વા બંધંતિ । તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં કહ્-
લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તઓ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ, તં
જહા—કળહલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઉલેસ્સા એવં જહા ઇગ્ધુળવિંસ-
દ્દમે સપ્પેતેઉક્કાદિયાણં જાવ ઉવદંતિ ણવરં સસ્મદ્દિટ્ઠી વિમિચ્છાદિટ્ઠી
વિ નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી, દો નાણા દો અન્નાણા નિયમં, નો

રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવીયોં મેં અન્નરાલ કી વક્તવ્યતા કો વતલાર્ને વાલા
અન્તર નામ કા ૬ દ્વા ઉદ્દેશા હૈ જીવ પ્રયોગાદિ બન્ધ કા વિષય કરનેવાલે
બન્ધ નામકા સાતવાં ઉદ્દેશા હૈ, કર્મભૂમિ અકર્મભૂમિ કી વક્તવ્યતા કો
પ્રકટ કરનેવાલા ભૂમિ નામકા આઠવાં ઉદ્દેશા હૈ, વિદ્યાચારણ આદિ
કી વક્તવ્યતા કો વિષય કરનેવાલા ચારણ નામકા નૌવાં ઉદ્દેશા હૈ,
સોપક્રમ ઓર નિરૂપક્રમ આયુવાલે જીવોં કી વક્તવ્યતા કો વતલાર્ને-
વાલા જીવ નામકા ૧૦ વાં ઉદ્દેશા હૈ ।

ઉદ્દેશાનું નામ ‘પરમાણુ’ એ પ્રમાણે છે, ૫, રત્નપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીઓના અન્ત-
રાલને બતાવનાર આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનું નામ ‘અંતરાલ’ એ પ્રમાણે છે ૬, જીવના
પ્રયોગ વિગેરે બંધને વિષય કરવાવળું આ સાતમા ઉદ્દેશાનું નામ ‘બંધ’ એ
પ્રમાણે છે ૭, કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિના વિષયને બતાવનાર આ આઠમા ઉદ્દેશાનું
નામ ‘ભૂમિ’ એ પ્રમાણે છે ૮, વિદ્યાચારણ વિગેરે વિષયને બતાવનાર આરણ્ય
નામનો નવમો ઉદ્દેશો છે. ૯, સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવોના
વિષયને બતાવનાર આ દસમા ઉદ્દેશાનું નામ ‘જીવ’ એ પ્રમાણે છે. ૧૦

मणजोगी, वयजोगी वि कायजोगी वि आहारो नियमं
छदिसि । तेसिं णं भंते ! जीवाणं एवं सन्नाइ वा, पन्नाइ वा, मणैइ
वा, वईत्ति वा, अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो ?
णो इणट्ठे समट्ठे पडिसंवेदेति पुण ते, ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं,
उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं सेसं तं चेव । एवं तेइंदियाण वि एवं
चउरिंदियाण वि णाणत्तं इंदिएसु ठिईए य सेसं तं चेव, ठिई जहा
पन्नवणाए । सिय भंते ! जाव चत्तारि पंच पंचिंदिया जीवा एगयओ
साहारणं० एवं जहा बेइंदियाणं, णवरं छल्लेस्साओ दिट्ठी तिविहा
वि चत्तारि नाणा, तिन्नि अन्नाणा, भयणाए, तिविहो जोगो ।
तेसिं णं भंते ! जीवाणं एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा मणोइ वा वईइ वा
'अम्हे णं आहारमाहारेमो' गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सन्नाइ वा
पन्नाइ वा मणोइ वा वईइ वा अम्हे णं आहारमाहारेमो अत्थेगइयाणं
णो एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा जाव वईइ वा अम्हे णं आहारमाहारेमो
आहारंति पुण ते । तेसिं णं भंते ! जीवाणं एवं सन्नाइ वा जाव
वईइ वा, 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सदे इट्ठाणिट्ठे रूवे इट्ठाणिट्ठे गंधे
इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे परिसंवेदेमो ?' गोयमा ! अत्थेगइ-
याणं एवं सन्नाइ वा जाव वईइ वा 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सदे
जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदेमो' अत्थेगइयाणं णो एवं सन्नाइ
वा जाव वईइ वा 'अम्हे णं इट्ठाणिट्ठे सदे जाव इट्ठाणिट्ठे फासे
पडिसंवेदेमो' पडिसंवेदेति पुण ते । तेणं भंते ! जीवा किं पाणाइ-
वाए उवक्खाइज्जंति ? गोयमा ! अत्थेगइया पाणाइवाए वि

उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले वि उवक्खाइज्जंति,
 अत्थेगइया नो पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति णो मुसा० जाव नो
 मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति । जेसिं पि णं जीवाणं ते
 जीवा एवमाहिज्जंति, तेसिं पि णं जीवाणं अत्थेगइयाणं विन्नाए
 नाणत्ते अत्थेगइयाणं णो विण्णाए नो नाणत्ते, उववाओ सव्वओ
 जाव सव्वट्ठसिद्धाओ ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
 तेत्तीसं सागरोवमाइं छस्समुग्घाया केवलिवज्जा, उवट्ठणा सव्व-
 त्थ गच्छंति जाव सव्वट्ठसिद्धंति, सेसं जहा वेइंदियाणं ।
 एएसिं णं भंते ! वेइंदियाणं जाव पंचिंदियाण य कयरे कयरे
 हितो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा पंचिंदिया,
 चउरिंदिया विसेसाहिया तिंदिया विसेसाहिया, वेइंदिया विसे-
 साहिया । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेवम् अवादीत्—स्याद्भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्चद्वीन्द्रिया
 एकतः साधारणशरीरं वध्नन्ति बद्ध्वा ततः पश्चाद् आहरन्ति वा परिणामयन्ति वा
 शरीरं वा वध्नन्ति ? नायमर्थः समर्थः, द्वीन्द्रियाः खलु प्रत्येकाहाराः प्रत्येकपरिणामाः
 प्रत्येकशरीरं वध्नन्ति प्रत्येकशरीरं बद्ध्वा ततः पश्चात् आहरन्ति वा परिणामयन्ति
 वा शरीरं वा वध्नन्ति । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ?
 गौतम ! तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—कृष्णलेश्या, नीललेश्या कापोतलेश्याः ।
 एवं यथा एकोनविंशतितमे शते तेजस्कायिकानां यावदुद्धर्तन्ते । नवरं सम्यग्
 दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि नो सम्यग् मिथ्यादृष्टयः, द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमतः,
 नो मनोयोगिनो वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि, आहारो नियमतः षड्दिशि ।
 तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् एवं संज्ञा इति वा, प्रज्ञा इति वा, मन इति वा,
 वागिति वा, 'वयं खलु इष्टानिष्टान् रसान् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेद-
 यामः, ? नायमर्थः समर्थः प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते । स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,
 उत्कर्षेण द्वादशसंवत्सराणि शेषं तदेव । एवं त्रीन्द्रियाणामपि एवं चतुरिन्द्रिया-

णामपि नानात्वमिन्द्रियेषु स्थितौ च शेषं तदेव । स्थितिर्यथा प्रज्ञापनायाम् ।
स्याद् भदन्त ! यावत् चत्वारः पञ्च पञ्चेन्द्रिया जीवा एकतः साधारणं, एवं
यथा द्वीन्द्रियाणाम् नवरं पङ्क्तेश्याः दृष्टिस्त्रिविधा अपि, चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि
अज्ञानानि भजनया, त्रिविधो योगः । तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् एवं संज्ञा
इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा 'वयं खलु आहारमाहरामः,
गौतम ! अस्त्येकेषाम् एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा
'वयं खलु आहारमाहरामः । अस्त्येकेषां नो एवं संज्ञा इति यावद् वागिति वा
'वयं खलु आहारमाहरामः' आहरन्ति पुनस्ते । तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम्
एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा 'वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान्, इष्टा-
निष्टानि रूपाणि, इष्टानिष्टान् गन्धान् इष्टानिष्टान् रसान् इष्टानिष्टान् स्पर्शान्
प्रतिसंवेदयामः ? गौतम ! अस्त्येकेषाम् एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा
'वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान् यावद् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः',
अस्त्येकेषां नो एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा 'वयं खलु इष्टानिष्टान्
शब्दान् यावद् इष्टानिष्टान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयामः' प्रतिसंवेदयन्ति पुनस्ते ।
ते खलु भदन्त ! जीवाः किं प्राणातिपाते उपाख्यानन्ति गौतम ! अस्त्येककाः
प्राणातिपातेऽपि उपाख्यानन्ति यावद् मिथ्यादर्शनशल्येऽपि उपाख्यानन्ति ।
अस्त्येककाः नो प्राणातिपाते उपाख्यानन्ति नो मृषावादे यावद् नो मिथ्यादर्शन-
शल्ये उपाख्यानन्ति येषामपि खलु जीवानां ते जीवा एवमाख्यायन्ते तेषामपि
खलु जीवानामपि अस्त्येकेषां विज्ञातं नानात्वम् अस्त्येकेषां नो विज्ञातं नानात्वम्
उपपातः सर्वतो यावत् सर्वार्थसिद्धा स्थितिर्जगन्मयेन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रय-
स्त्रिंशत् सागरोपमाणि, षट्समुद्रघाताः केवलवर्जिताः । उद्वर्तनाः सर्वत्र गच्छन्ति
यावत् सर्वार्थसिद्धमिति । शेषम् यथा द्वीन्द्रियाणाम् । एतेषां खलु भदन्त !
द्वीन्द्रियाणां यावत्पञ्चेन्द्रियाणां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः, चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः,
द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥ सू. १ ॥

विंशतितमशते प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र याव-
त्पदेन भगवतः समवसरणमभूदित्यारभ्य प्राञ्जलिपुटो गौतम इत्यन्तस्य प्रकरणस्य

अब सूत्रकार सर्वप्रथम द्वीन्द्रिय नामक प्रथम उद्देशे की 'रायगिहे'
इत्यादि सूत्र द्वारा वक्तव्यता का कथन करते हैं—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

इसे सूत्रकार सर्व प्रथम द्वीन्द्रिय नामका पड़ेला उद्देशाने प्रारंभ करतां
उडे छे डे—'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि

ગ્રહણં ભવતિ એવાદશવિશેષણવિશિષ્ટો ગૌતમઃ કિમવાદીત્ તત્રાહ—‘સિય’ इत्यादि, ‘સિય મંતે !’ સ્યાદ્ ભદન્ત ! અત્ર સ્યાદિતિ અવ્યયં તિङन्तપ્રतिरूपकं સંભવે-
દિત્યર્થકમ્, ‘જાવ ચત્તારિ પંચ વેદંદિયા’ યાવત્ ચત્વારઃ પશ્ચ દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ
યાવત્પદેન દ્વયોસ્ત્રયાણાં સંગ્રહઃ, તથા ચ દ્વી વા ત્રયો વા ચત્વારઃ પશ્ચ વા
દ્વીન્દ્રિયા જીવા इत्यर्थः ‘एगयओ’ एकतः—एकीभूय—संयुज्येति यावत्, ‘સાહારણ
સરીરં’ સાધારણશરીરય્ ‘બંધંતિ’ વધનન્તિ અનેકજીવસામાન્યમ્ અનેકજીવો-
પમોગ્યમ્—અનેકજીવમોગાધિષ્ઠાનમિતિ યાવત્ વધનન્તિ પ્રથમતયા તત્ પ્રાયોગ્ય-
પુદ્ગલગ્રહણતઃ કુર્વન્તીત્યર્થઃ । ‘વંધિતા’ एकतो मिलित्वा—साधारणशरीरं वद्ध्वा

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ યહાં યાવત્પદ સે ‘મંગવાન
કા સમવસરણ હુઆ’ યહાં સે લેકર ‘પ્રાજ્જલિપુટવાલે ગૌતમ ને ’ યહાં
તક કા પ્રકરણ ગૃહીત હુઆ હૈ તથા ચ—રાજગૃહનગર મેં પ્રમુ કા સમવસ-
રણ હુઆ પ્રમુકા આગમન સુનકર પરિષદ્ ધર્મ કા વ્યાખ્યાન સુનને કે
લિયે ઉનકે પાસ આઈ પ્રમુ ને ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા ધર્મોપદેશ સુનકર
પરિષદ્ વિસર્જિત હો ગઈ હસકે બાદ પૂર્વોક્ત વિશેષણો સે વિશિષ્ટ
ગૌતમ ને પ્રમુ સે હસ પ્રકાર પૂછા—

‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ પંચ વેદંદિયા એગયઓ સાહારણસરીરં
બંધંતિ’ ‘સિય’ સ્યાત્ યહ પદ તિङन्त પ્રતિરૂપક અવ્યય હૈ ઓર હસકા
અર્થ ‘સંભવ હો સકતા હૈ’ એસા હૈ ‘જાવ ચત્તારિ’ મેં આગત યાવત્પદ સે
‘દો ઓર ત્રીન’ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ તથા ચ—દો અથવા ત્રીન, અથવા ચાર
અથવા પાંચ દ્વીન્દ્રિય જીવ મિલકર અનેક જીવોપમોગ્ય સાધારણ શરીર
કા બન્ધ કરતે હૈં એસી વાત કયા સંભવિત હો સકતી હૈ ? તથા—અકત્રિત

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહનગરમાં લગવાનતુ’ સમ-
વસરણ થયું. પ્રભુતું આગમન સાંભળીને પરિષદ્ પ્રભુને વંદના કરવા તેઓ
પાસે આવી પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ્ પ્રભુને
વંદન નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી ગૌતમ સ્વામી
એ બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનયથી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું. ‘સિય
મંતે ! જાવ ચત્તારિ પંચ વેદંદિયા એગયઓ સાહારણસરીરં બંધંતિ’ અહિયાં ‘સિય’
‘સ્યાત્’ એ તિङन्त પ્રતિરૂપક અવ્યય છે. અને તેનો અર્થ સાંભવ હોઈ શકે છે.
એ પ્રમાણે છે. ‘જાવ ચત્તારિ’ માં આવેલ યાવત્પદથી બે અને ત્રણ ગ્રહણ
કરાયા છે. બે અથવા ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ બે ઈન્દ્રિય જીવો મળીને
અનેક જીવોને લોગવવા લાયક સાધારણ શરીરનો બધ કરે છે ? એવી વાત

‘તઓ પચ્છા’ તતઃ પશ્ચાત્ સાધારણશરીરગ્રહણાનન્તરમ્ ‘આહારે’તિ વા પરિણા-
મેતિ વા સરીરં વા વંધતિ’ આહરન્તિ વા—આહારં કુર્વન્તીતિ વા પરિણમયન્તિ વા—
આહુતપુદ્ગલાનાં પરિણામં કુર્વન્તિ વા શરીરં વા વંધન્તિ પશ્ચાદ્વિશિષ્ટશરીરં
તજ્જીવગ્રાહ્યં ગૃહ્ણન્તીતિ વેત્યર્થઃ । મગવાનાહ—‘ળો ઇણદ્દે’ ઇત્યાદિ, ‘ળો ઇણદ્દે
સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, હે ગૌતમ ! મિલિતા અનેકે દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ એક
શરીરં નોપમોગાય ગૃહ્ણન્તીતિ ભાવઃ । તદા કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ—વેદંદિયાણં’
ઇત્યાદિ, ‘વેદંદિયાણં પત્તેયાહારા’ દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ પ્રત્યેકાહારાઃ દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ
સંભૂય નાહરન્તિ કિન્તુ એકૈક એવ આહારં કુર્વન્તીત્યર્થઃ ‘પત્તેયપરિણામા’ પ્રત્યેક-
પરિણામાઃ એકૈકશ એવં આહુતપુદ્ગલાનાં પરિણામં કુર્વન્તીત્યર્થઃ ‘પત્તેયસરીરં

હોકર उस साधारण शरीर का ‘बंधित्ता’ बन्ध करके ‘तओ पच्छा’
उसके बाद—साधारणशरीर को ग्रहण करने के अनन्तर ‘आहारे’ति वा
परिणामे’ति वा सरीरं वा वंधति’ वे आहार करते हैं क्या ? तथा—आहुत
पुद्गलों को रसादिरूप से परिणामाते हैं क्या ? और परिणामाने के बाद
फिर विशिष्ट शरीर का बन्ध करते हैं क्या ? इस प्रश्न समूह के उत्तर
में प्रभु कहते हैं ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! यह अर्थ समर्थ नहीं
है । अर्थात् मिलित अनेक द्वीन्द्रियजीव उपभोग के लिये एक शरीर
को साधारण शरीर को—ग्रहण नहीं करते हैं । इसमें कारण क्या है ?
तो इसके लिये कहा गया है कि वे—‘वेदंदिया णं पत्तेयाहारा, पत्तेयपरि-
णामा, पत्तेयसरीरं वंधन्ति’ दो इन्द्रिय जीव इकट्ठे होकर आहार नहीं
करते हैं किन्तु जुदे २ रहकर ही सब स्वतंत्र २ होकर ही—एक २ रूपमें

સંભવી શકે છે ? તથા એ પ્રમાણે એકઠા થઇને તે સાધારણ શરીરનું ‘વધિત્તા’
બંધ કરીને ‘તઓપચ્છા’ તે પછી એટલે કે સાધારણ શરીર થઇણ કર્યા પછી
‘આહારે’તિ વા પરિણમેતિ વા સરીરં વા વંધતિ’ તેઓ આહાર કરે છે ? તથા
આહુત પુદ્ગલાને રસ વિગેરે રૂપે પરિણમાવે છે ? અને એ રીતે પરિણમાવ્યા
પછી વિશેષ પ્રકારના શરીરનો બંધ કરે છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે—ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી અથવા
મળેલા અનેક બે ઇન્દ્રિય જીવો ઉપભોગ માટે એક શરીરને—સાધારણ શરીરને
થઇણ કરતા નથી. તેનું કારણ શું છે ? તેમ ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી
તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—વેદંદિયાણં પત્તેયાહારા, પત્તેયપરિણામા, પત્તેય
સરીરં વંધતિ’ બે ઇન્દ્રિય જીવો એકઠા થઇને આહાર કરતા નથી. પરંતુ જુદા
જુદા રહીને જ એટલે કે એક એક રૂપમાં રહીને જ આહાર કરે છે. અને

વંધતિ' પ્રત્યેકશરીરં વંધન્તિ ન તુ મિલિત્વા, 'પત્તેયં સરીરં વંધિતા' પ્રત્યેકમ્-
 એકૈકશઃ શરીરં વદ્ધ્વા 'તઓ પચ્છા આહારે'તિ વા' તતઃ પશ્ચાત્ પ્રત્યેકશઃ શરીર
 વન્ધનનન્તરમ્ 'આહારે'તિ વા' આહરન્તિ વા આહારપુદ્ગલાન્ ગૃહ્ણન્તિ 'પરિણામે'તિ
 વા' પરિણમયન્તિ આહતપુદ્ગલાન્ 'સરીરં વા વંધંતિ' શરીરં વા વન્ધન્તિ ઉપમો-
 ગાયેતિ । 'તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં' તેણાં સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવાનામ્ 'કહ્ લેસ્સાઓ
 પન્નત્તાઓ' કતિ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે
 ગૌતમ ! 'તઓ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ' તિસ્સો લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, મેદત્રયમેઽ
 દર્શયતિ-તં જહા' તથથા 'કળ્હલેસ્સા' કુલ્લલેશ્યા 'નીલલેસ્સા' નીલલેશ્યા
 'કાઝલેસ્સા' કાપોતિકલેશ્યા । 'એવં જહા એગૂળવિંસદ્દમે સપ્પે તેઽકાશ્યાણં'
 એવં યથા એકોનવિંશતિતમશતે તેજસ્કાયિકાનાં જીવાનાં વિષયે કથિતં
 તથૈવ ઇદાપિ દ્રઘ્વપ્પમ્ કિયત્પર્યન્તમેકોનવિંશતિતમશતકીયવૃત્તીયો-

રહકર હી આહાર કરતે હૈં ઓર આહન પુદ્ગલોં કો એકેક ૨ રૂપ મૈં રહકર
 હી જુદે ૨ હોકર હી-પરિણમાતે હૈં મિલકર નહીં પરિણમાતે હૈં ઇસ
 પ્રકાર વે મિલકર એક શરીર કા વન્ધ નહીં કરતે હૈં કિન્તુ જુદે ૨
 હોકર હી ઉપમોગ કે નિમિત્ત પ્રત્યેક શરીર કા વન્ધ કરતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રમુ સ્વે એસા પૂઝતે હૈં-તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં કહ્લે-
 સ્સાઓ પળગત્તાઓ' હે મદન્ત ! ઇન જીવોં કે કિતની લેશ્યાએં કહી ગઈ
 હૈં ? ઉત્તર મૈં પ્રમુ ને કહા હૈ-તઓ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ । ઇન
 જીવોં કે ૩ લેશ્યાએં હોની હૈં । 'તં જહા' જૈસે 'કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા,
 કાઝલેસ્સા' કુલ્લલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતિકલેશ્યા 'એવં જહા એગૂળ
 વિંસદ્દમે સપ્પે તેઽકાશ્યાણં' જૈસા કથન ૧૯ વે શતક મૈં તેજસ્કાયિકોં કે

આહાર કરેલા પુદ્ગલોને એક એક રૂપે રહીને જ અર્થાત્ જુદા જુદા રહીને
 જ પરિણમાવે છે. એક સાથે મળીને પરિણમાવતા નથી. એ રીતે તેઓ
 એક સાથે મળીને એક શરીરનો બંધ કરતા નથી પરંતુ જુદા જુદા રૂપે
 થઈને પ્રત્યેકના જુદા જુદા શરીરોનો બંધ કરે છે

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રમુને એવું પૂછે છે કે-તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં
 કહ્લેસ્સાઓ પળગત્તાઓ' હે ભગવન્ તે જીવોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?
 તેના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે-તઓ લેસ્સાઓ પળગત્તાઓ' હે ગૌતમ । આ
 જીવોને ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. 'તં જહા'-તેના નામો આ પ્રમાણે છે.
 'કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા' કુલ્લલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતિક
 લેશ્યા, 'એવં જહા એગૂળવિંસદ્દમે સપ્પે તેઽકાશ્યાણં' એગણીસમા શતકમાં
 તેજસ્કાયિકોના સંબંધમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું

દેશકપ્રકરણમધ્યેતવ્યમ્ તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ ઉવવજ્ઞંતિ’ યાવદુદ્ધર્તન્તે લેશ્યાપ્રકરણાદારમ્બ્ય ઉદ્ધર્તનાસૂત્રપર્યન્તમ્-તથાચોદ્ધર્તનાપ્રકરણમ્ ‘તેળં મંતે ! જીવા અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ઉવવજ્ઞંતિ’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા અનન્તરમ્બુદ્ધત્ય કુત્ર ગચ્છન્તિ કુત્રોત્પદ્યન્તે, હે ગૌતમ ! તેજસ્કાયિકા જીવાઃ તેજસ્કાયિકતો નિઃસૃત્ય કુત્રોત્પદ્યન્તે ઇત્યાદિ વિશેષજિજ્ઞાસુભિઃ તત્રત્યમ્ एकोनविंशतितमशतकीयतृतीयोद्देशकस्थं પ્રકરણં તત્રાપિ ‘एवं-उव्वट्टणा जहा वक्कंतीए’ इत्युक्तं तेन प्रज्ञापनायास्तृतीयोद्घर्तना पदं च सविस्तरं द्रष्टव्यम् । ‘नवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी’ नवरं सम्पगृह्योऽपि

સમ્બન્ધ મેં ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી કથન યહાં પર ખી ‘જાવ ઉવવજ્ઞંતિ’ તક કર લેના ચાહિયે અર્થાત્ લેશ્યાપ્રકરણ સે લેકર ઉદ્ધર્તના સૂત્ર પર્યન્ત કા પ્રકરણ જો કિ ૧૯ વેં શતક કૈ તૃતીય ઉદ્દેશો મેં હૈ યહાં પર કહ લેના ચાહિયે । વહ ઉદ્ધર્તના પ્રકરણ વહાં હસ પ્રકાર સે હૈ ‘તે ણં મંતે ! જીવા અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ઉવવજ્ઞંતિ’ હે મદન્ત ! વે તેજસ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિક પર્યાય સે નિકલ કર કહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન હસ પ્રશ્નકે સમાધાન કૈ નિમિત્ત વહાં એસા કહા ગયા હૈ કિ હે ગૌતમ ! ‘એવં ઉવ્વટ્ટણા જહા વક્કંતીએ’ હસ વિષય કો જાનને કૈ લિયે પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદ દેખના ચાહિયે અતઃ વિશેષ જિજ્ઞાસુઓ કો ૧૯ વેં શતક કા તૃતીય ઉદ્દેશક ઓર ઉસમેં ખી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા છટ્ટા ઉદ્ધર્તના પદ વિસ્તાર સહિત દેખના ચાહિયે । ‘નવરં સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ લેશ્યાપ્રકરણ સે લગાકર ઉદ્ધ-

કથન અહિયાં પણ ‘જાવ ઉવવજ્ઞંતિ’ એ વાક્યા સુધી કરી લેવું. અર્થાત્ લેશ્યા પ્રકરણથી આરંભીને ઉદ્ધર્તના સૂત્ર સુધીનું ૧૯ ઓગણીસમા શતકનું પ્રકરણ ઓગણીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં છે તે અહિયાં સમજી લેવું. ત્યાં તે ઉદ્ધર્તના પ્રકરણ આ રીતે છે. ‘તે ણં મંતે ! જીવા અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ઉવવજ્ઞંતિ’ હે ભગવન તે તેજસ્કાયિક જીવો તેજસ્કાયની પર્યાયથી નીકળીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન કર્યા છે. અને તે પ્રશ્નોના સમાધાન માટે ત્યાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે-હે ગૌતમ ! ‘એવં ઉવ્વટ્ટણા જહા વક્કંતીએ’ આ વિષયને સમજવા માટે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું વ્યુત્ક્રાન્તિ પદ જોઈ લેવું. જેથી વિશેષ જિજ્ઞાસુ ઓએ ઓગણીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશો અને તેમાં પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું ત્રીજું ઉદ્ધર્તના પદ સવિસ્તર જોઈ સમજી લેવું. ‘નવરં સમ્મદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ લેશ્યા પ્રકરણથી ઉદ્ધર્તના પ્રકરણ સુધીમાં આ

મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, તેજસ્કાયિકપ્રકરણે તેજસ્કાયિકાનાં સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વસ્ય સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિત્વસ્ય ચ નિષેધં કૃત્વા મિથ્યાદૃષ્ટિત્વમાત્રસ્ય વિધાનં કૃતમ્ इह तु यदपेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयितुं 'नवरं' इत्युक्तम् સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ ચ ન તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વતઃ પતિતસ્ય દ્વીન્દ્રિયેષુ ઉત્પત્તિસમયે અપર્યાપ્તાવસ્થાયામ્ સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વ-મિથ્યાદૃષ્ટિત્વયોરુભયોરપિ સંભાવના ન તુ મિશ્રદૃષ્ટિત્વસ્ય । एतेषां जीवानाम्—‘दो नाणा दो अज्ञाणा नियमा’ द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने नियमात् ‘णो मणजोगी’ नो मनोयोगिनः,

તેના પ્રકરણ કે ખોતર ચહ પ્રકરણ ખી આયા હૈ કિ તેજસ્કાયિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈ ? યા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈ ? યા ઉભયદૃષ્ટિ હોતે હૈ ? તો વહાં હસ પ્રકરણ મેં એસા કહા ગયા હૈ કિ વે ન સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈ એવં ન ઉભયદૃષ્ટિ હોતે હૈ કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈ હસ પ્રકાર સે ડનમેં મિથ્યાદૃષ્ટિ માત્ર કા વિધાન કિયા ગયા હૈ પરન્તુ યહાં ડસ અપેક્ષા સે વિલક્ષણતા દિલ્લાને કે લિયે ‘નવરં’ એસે પદ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ ઓર યહ ચતલાયા જા રહા હૈ કિ વે દ્વીન્દ્રિયજીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ખી હોતે હૈ ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ ખી હોતે હૈ ઉભયદૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈ ક્યોંકિ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ સે પતિત દુષ્ટ જીવ મેં દ્વીન્દ્રિયોં મેં ઉત્પત્તિ કે સમય અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વ કી ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિત્વ કી હન ડોનોં કી ખી સંભાવના હૈ ઉભયદૃષ્ટિત્વ કી સંભાવના નહીં હૈ । હન જીવોં કે નિયમ સે ડો જ્ઞાન હોતે હૈ ડો અજ્ઞાન

પ્રકરણુ પણુ આવેલ છે કે તેજસ્કાયિક જીવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે? કે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોય છે? અથવા ઉભયદૃષ્ટિ હોય છે? આ સંબંધમાં ત્યાં આ પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—તેઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોના નથી અને ઉભયદૃષ્ટિ પણુ હોતા નથી પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે એ રીતે તેઓમાં માત્ર મિથ્યા દૃષ્ટિનું જ વિધાન કરેલ છે. પરંતુ તે કથન કરતાં અહિં દ્રેશ્કાર-વિશેષતા બતાવવા માટે ‘નવરં’ એ પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. અને એમ બતાવ્યું છે કે તે બેન્દ્રિય જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણુ હોય છે, અને મિથ્યાદૃષ્ટિ પણુ હોય છે. ઉભયદૃષ્ટિ હોતા નથી કારણ કે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વથી પતિત થયેલા જીવમાં બે દ્વિન્દ્રિયમાં ઉત્પત્તિના સમયે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણુની અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણુની એમ આ બન્ને દૃષ્ટિની સંભાવના છે. ઉભય દૃષ્ટિપણુની સંભાવના નથી. આ જીવોને નિયમથી બે જ્ઞાન હોય છે. તેમ

‘વયજોગી વિ કાયજોગી વિ’ વચોયોગિનોઽપિ કાયયોગિનોઽપિ ભવન્તીતિ
‘આહારો નિયમં છદ્ધિસિ’ આહારો નિયમાત્ પદ્ધિશ્ચ એતદ્વિષયે વિશેષવિચારઃ
પ્રથમશતકે આહારોદ્દેશકે એવ દ્રષ્ટવ્યઃ । ‘તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં’ તેષાં સ્વલ્પ
મદન્ત ! જીવાનાં દ્વીન્દ્રિયજીવાનામ્ ‘એવં સન્નાદ વા મણેદ વા વર્દેદ વા’ સંજ્ઞેતિ
વા-સંજ્ઞા-આહારાદિરૂપા સાઽસ્તિ વેત્યર્થઃ, મજ્ઞેતિ વા મજ્ઞા-બુદ્ધિઃ સાઽસ્તિ
વેત્યર્થઃ મન ઇતિ વા-મનોઽસ્તિ વેત્યર્થઃ, વાગિતિ વા વાક્-વચનમિતિ વા વાગસ્તિ
વેત્યર્થઃ ‘અમ્હે ણં ઇદ્ધાનિદ્ધે રસે’ વયં સ્વલ્પ ઇદ્ધાનિદ્ધાન રસાન્ ઇદ્ધાનઃ-મનોન્નુ-
કૂલાઃ અનિદ્ધાનઃ-અવાઙ્છિતા રસા इत्यર્થઃ તાન્ ‘ઇદ્ધાનિદ્ધે પાસે’ ઇદ્ધાનિદ્ધાન
સ્પર્શાન્ ‘પહિસંવેદેમો’ પ્રતિસંવેદયામઃ વયં સ્વલ્પ ઇદ્ધાનિદ્ધરસાન્ ગૃહ્ણીમઃ ઇદ્ધા-
નિદ્ધાન સ્પર્શાં સ્પૃશામઃ इत्याकारिका बुद्धिस्तेषां विद्यते किम् ? इति प्रश्नः,

હોતે હૈં યે મનોયોગી નહીં હોતે હૈં કિન્તુ વચનયોગી ઔર કાયયોગી
હોતે હૈં યહીં બાત ‘દો નાણા દો અજ્ઞાણા નિયમં, નો મણજોગી વયજોગી
વિકાયજોગી વિ’ હન પદોં દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં । ‘આહારો નિયમં છદ્ધિસિ’
હનકા છહોં દિશાઓં કા આહાર હોતા હૈં હસ વિષય કા વિશેષ વિચાર
પ્રથમ શતક કે આહારોદ્દેશક મેં કિયા જા ચુકા હૈં અતઃ વહીં સે યહ
વિષય દેખના ચાહિયે ‘તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં એવં સન્નાદ વા’ इत्यादि-
અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હૈં કિ હે મદન્ત ! ડન દો હન્દ્રિય જીવોં કે
વયા એસી સંજ્ઞા આહારાદિરૂપસંજ્ઞા હોતી હૈં પ્રજ્ઞા બુદ્ધિ હોતી હૈં, મન હોતા
હૈં ? વચન હોતા હૈં ? કિ હમ લોગ ઇદ્ધ અનિદ્ધ રસોં કા તથા ઇદ્ધાનિદ્ધ
સ્પર્શોં કા પ્રતિસંવેદન કરતે હૈં અર્થાત્ હમ ઇદ્ધાનિદ્ધ રસોં કો ગ્રહણ કરતે
હૈં ઔર ઇદ્ધાનિદ્ધ સ્પર્શોં કો છૂતે હૈં ? એસી બુદ્ધિ વયા ડનમેં હોતી હૈં ?

જ એ અજ્ઞાન હોય છે. તેઓ મનોયોગી હોતા નથી પણ વચનયોગવાળા
અને કાયયોગવાળા હોય છે. એજ વાત ‘દો નાણા દો અજ્ઞાણા નિયમં, નો
મણજોગી, વયજોગી વિં કાયજોગી વિં’ આ પદો દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે.
‘આહારો નિયમં છદ્ધિસિ’ તેઓ છએ દિશાથી આહાર કરે છે. એ વિષયનો
વિશેષ વિચાર પહેલા શતકના આહાર ઉદ્દેશમાં કરવામાં આવેલ છે. તેથી તે
વિષય સમજી લેવો. ‘તેસિં ણં મંતે જીવાણં એવં સન્નાદવા’ इत्यादि.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ તે એ ઇન્દ્રિય
જીવોને એવી આહાર વિગેરે સંજ્ઞા હોય છે ? પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ હોય છે ? મન
વચન હોય છે ? કે અમે ઇદ્ધ અનિદ્ધ રસોનું તથા ઇદ્ધ અનિદ્ધ સ્પર્શોનું
પ્રતિસંવેદન કરીએ છીએ અર્થાત્ અમે ઇદ્ધ અનિદ્ધ રસોને ગ્રહણ કરીએ છીએ
અને ઇદ્ધ અનિદ્ધ સ્પર્શો કરીએ છીએ. એવી બુદ્ધિ તેઓમાં હોય છે ? આ

મગવાનાહ—‘ળો ઇળદ્દે’ ઇત્યાદિ, ‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ ઇષ્ટાનિષ્ટ-
રસસ્પર્શવિષયકપ્રતિસંવેદનં તેષાં ન ભવતીત્યર્થઃ । ‘પડિસંવેદેતિ પુણ તે’ પ્રતિ-
સંવેદયન્તિ પુનસ્તે પ્રતિસંવેદનવિષયકજ્ઞાનાધભાવેઽપિ પ્રતિસંવેદનં રસાદિવિષયકં
તુ—રસાદિવિષયકોઽનુભવસ્તુ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ । ‘ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્ત’
સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂત્તમ્ ‘ઉક્કોસેણં બારસસંવચ્છરાઈ’ ઉત્કર્ષેણ દ્વાદશસંવત્સ-
રાણિ ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ ઇકોનવિંશતિશતકીયતૃતીયોદેશકસ્થતેજસ્કા-
યિકપ્રકરણકથિતવદેવ સમુદ્ઘાતાદિકં સર્વં તત્સમાનમેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । ‘એવં તે-
ઈંદિયાણં વિ’ એવં ત્રીન્દ્રિયાણામપિ દ્વીન્દ્રિયવત્ ત્રીન્દ્રિયજીવાનામપિ સર્વમ્ અવ-
ગન્તવ્યમ્ ‘એવં ચત્તરિંદિયાણ વિ’ એવં ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ જીવાનામ્ દ્વીન્દ્રિયમ્

ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! ઇષ્ટાનિષ્ટ રસોં
ઔર સ્પર્શોં કો વિષય કરનેવાલા પ્રતિસંવેદન ઉનકો નહીં હોતા હૈં इस
પ્રકાર ઉનકે પ્રતિસંવેદન વિષયક જ્ઞાનાદિકા અભાવ હૈં ફિર બી ‘પડિસં-
વેદેતિ’ રસાદિ વિષયક અનુભવ તો ઉનકો હોતા હી હૈં ‘ઠિઈ જહન્નેણ
અંતોમુહુત્ત’ ઉનકી સ્થિતિ જઘન્ય સે ઇક અન્તર્મુહૂત્ત કી હોતી હૈં
ઔર ‘ઉક્કોસેણં બારસસંવચ્છરાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૨ વર્ષ કી હોતી હૈં ।
‘સેસં તં ચેવ’ બાકી કા ઔર સબ સમુદ્ઘાત આદિ કા કથન ૧૧ વે
શતક કે તૃતીય ઉદ્દેશક મેં જિસ પ્રકાર સે તેજસ્કાયિક જીવોં કા
કથન કિયા ગયા હૈં વૈસા હી હૈં ‘એવં તેઈંદિયાણ વિ’ દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે
વિષય મેં જૈસા કથન કિયા ગયા હૈં, હસી પ્રકાર કા કથન તેઈંદ્રિય
જીવોં કે વિષય મેં બી જાનના ચાહિયે ‘એવં ચત્તરિંદિયાણ વિ’ દ્વીન્દ્રિય

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! ઇષ્ટ
અનિષ્ટ રસોને તથા સ્પર્શોને વિષય કરવાવાળું પ્રતિસંવેદન તેઓમાં હોતું
નથી. એ રીતે તેઓના પ્રતિસંવેદન સંબંધી જ્ઞાનાદિને તેઓમાં અભાવ છે.
તો પણ ‘પડિસંવેદેતિ’ રસાદિને અનુભવતો તેઓને થાય છે જ ‘ઠિઈ
જહ્ણેણં અંતોમુહુત્ત’ તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂત્તની હોય છે.
અને ‘ઉક્કોસેણ બારસસંવચ્છરાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ બાર વર્ષની હોય છે. ‘સેસં
તં ચેવ’ બાકીનું સમુદ્ઘાત વિગેરે સઘળું કથન ૧૯ ઓગણીસમા શતકના
ત્રીજા ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે તેજસ્કાયિક જીવોનું કથન કરેલ છે
તેજ પ્રમાણે છે. ‘એવં તેઈંદિયાણ વિ’ દ્વીન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં
જે પ્રમાણેનું કથન કરેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન ત્રણ ઇન્દ્રિયાણા જીવોને
વિષયમાં પણ સમજવું. ‘એવં ચત્તરિંદિયાણ વિ’ એ ઇન્દ્રિયાણા જીવોના

કરણપ્રતિપાદિતસૂત્રવદેવ ચતુરિન્દ્રિયજીવવિષયેऽપિ પૂર્વોત્તરપક્ષસૂત્રાણિ અધ્યે-
તવ્યામિ કિં દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં સર્વમપિ સમાનમેવ इत्याશङ्क्य
આહ—‘નાનત્તં’ इत्यादि, ‘નાનત્તં इदિપ્સુ ઠિર્દિપ્સુ ય’ નાનાત્વમ્—ભેદો દ્વીન્દ્રિય-
પ્રકરણાત્ ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણામ્ इन्द्रियेषु સ્થિતૌ ચ, દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વે एव
इन्द्रिये, ત્રીન્દ્રિયાણાં ત્રીણિ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં ચત્વારિ इन्द्रियाणि, અયમેવ ઉભયો-
ર્ભેદઃ, તથા સ્થિતાવપિ ઉભયોર્ભેદઃ, ‘સેસં તં ચેવ’ શેપં તદેવ—દ્વીન્દ્રિયપ્રકરણ-
પઠિતમેવ અવગન્તવ્યમ્ । સ્થિતૌ ઉભયોર્ભેદ इति કથિતઃ સોऽતિદેશેન પ્રતિપાદ્યતે

કે પ્રકરણ મેં પ્રતિપાદિત સૂત્ર કે જૈસા હી ચૌહિન્દ્રિય જીવોં કે વિષય મેં
પૂર્વોત્તરપક્ષ કે સબ સૂત્ર કહ લેના ચાહિયે હસ પ્રકાર દ્વીન્દ્રિય, તેહિન્દ્રિય
ઔર ચૌહિન્દ્રિય જીવોં કી આહાર આદિ કી વક્તવ્યતા મેં સમાનતા હૈ
પરન્તુ જિસ વિષય મેં ભિન્નતા હૈ उस बात को प्रकट करने के लिये
સૂત્રકાર કહતે હૈ ‘નાનત્તં इदिप્સુ ઠિર્દિપ્સુ ય’ સમાનતા હોને પર મી
इन्द्रिय ઔર स्थिति की अपेक्षा भिन्नता है दो इन्द्रिय जीवों के दो
इन्द्रिय स्पर्शन और रसना ये होती है, तेहन्द्रिय जीवों के स्पर्शन,
रसना और घ्राण ये तीन इन्द्रियां होती हैं और चोहन्द्रिय जीवों
के स्पर्शन, रसना, घ्राण और चक्षु ये चार इन्द्रियां होती हैं इस प्रकार
से इन्द्रियों को लेकर इनमें भिन्नता आनी है तथा स्थिति को
लेकर भी भिन्नता इस प्रकार से हैं द्वीन्द्रिय जीवों की तो स्थिति
सूत्र द्वारा प्रकट कर दी गई है तथा तेहन्द्रिय जीवों की स्थिति यहां

પ્રકરણમાં પ્રતિપાદન કર્યા પ્રમાણે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના સંબંધમાં પણ
પૂર્વ પક્ષ અને ઉત્તર પક્ષનું સમજી કથન સમજી લેવું. એ રીતે બે
ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના આહાર વિગેરે વિષયના
કથનમાં સરખાપણું છે, પરંતુ બે વિષયમાં જુદાપણું છે. તે વાત બતાવવા
માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘નાનત્તં इदिप્સુ ઠિર્દિપ્સુ ય’ સરખાપણું હોવા છતાં પણ
ઇન્દ્રિય અને સ્થિતિની બાબતમાં જુદાપણું છે તે આ રીતે છે. બે ઇન્દ્રિય
જીવોને સ્પર્શન અને રસના—જીહ્વા એ બે ઇન્દ્રિયો હોય છે. ત્રણ ઇન્દ્રિય
વાળા જીવોને સ્પર્શન, અને ઘ્રાણ—નાક એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોય છે. ચાર
ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને સ્પર્શન, રસના ઘ્રાણ અને ચક્ષુ એ ચાર ઇન્દ્રિયો હોય
છે. આ રીતે ઇન્દ્રિયોની બાબતની ભિન્નતા આવે છે. તેમ જ સ્થિતિ
બાબતની ભિન્નતા આ પ્રમાણે છે. બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ સૂત્રદ્વારા
બતાવેલ છે. તથા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ અહિંયાં અતિદેશથી કહી

‘ઠિર્ઠે જહા’ ઇત્યાદિ, ‘ઠિર્ઠે જહા પન્નવણા’ સ્થિતિર્યથા પ્રજ્ઞાપનાયામ્-પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રે ષષ્ઠે સ્થિતિપદે યથાસ્થિતિઃ પ્રતિષાદિતા તથૈવ હાપિ જ્ઞાતવ્યા તત્ર ત્રીન્દ્રિ-યાણામ્ ઉત્કૃષ્ટા એકોનપચ્ચાશત્ રાત્રિદિવચતુરિન્દ્રિયાણામુત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ ષમ્માસા જઘન્યા સ્થિતિઃ ઉમયેવામપિ અન્તર્મુહૂર્ત્તમેવેતિ ભાવઃ । ‘સિય મંતે’ સ્યાદ્ ભદન્ત ! ‘જાવ ચત્તારિ પંચ પંચિદિયા’ યાવત્પદેન દ્વૌ વા ત્રયોવેત્યનયોઃ સંગ્રહઃ, ‘એગયઓ’ એકતઃ-સંભૂયેત્યર્થઃ ‘સાહારણં’ દ્વૌ વા ત્રયો વા ચત્તારો વા એકત્ર મિલિત્વા સાધારણં શરીરં વધ્નન્તિ એકતઃ સાધારણં શરીરં વદ્ધ્વા તતઃ પચ્ચાત્ આહરન્તિ વા પરિણમયન્તિ વા શરીરં વા વધ્નન્તિ કિમ્ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગ-

અતિદેશ સે કહી ગઈ હૈ યહી બાત ‘ઠિર્ઠે જહા પન્નવણા’ હસ પદ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ-પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કા સ્થિતિપદ ચૌથા પદ હૈ સો હસમેં જૈસી સ્થિતિ તેન્દ્રિય ઔર ચૌન્દ્રિય જીવોં કી પ્રકટ કી ગઈ હૈ વૈસી હી વહ યહાં પર ભી કહ લેની ચાહિયે હનમેં તેન્દ્રિય જીવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ રાત દિન તક કી હૈ ઔર ચૌન્દ્રિય જીવોં કી છહ માસ તક કી હૈ તથા જઘન્ય સ્થિતિ હન દોનોં કી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ, પંચ પંચિદિયા એગયઓ સાહારણં’ હે ભદન્ત ! કયા યહ બાત સંભવ હો સકતી હૈ કિ યાવત્-દો ત્રીન એવં ચાર ઔર પાંચ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ મિલકર એક શરીર કા-સાધારણ શરીર કા બન્ધ કરતે હૈ ? સાધારણ શરીર કા બન્ધ કરકે હસકે વાદ આહાર કરતે હૈ ? ઔર આહાર પુદ્લોં કો પરિણમાતે હૈ ? ફિર વિશિષ્ટ શરીર કા બંધ કરતે હૈ ? હસકે ઉત્તર

છે. તેજ વાત ‘ઠિર્ઠે જહા પન્નવણા’ આ પદથી પ્રગટ કરેલ છે. પ્રજ્ઞાપનાતું ૬ છદ્ધું સ્થિતિપદ છે. તેમાં તેઈન્દ્રિય અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોની જેવી સ્થિતિ બતાવેલ છે. એજ રીતની સ્થિતિ અહિયાં પણ સમજાવેલી. તેમાં ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ ઓગણપચાસ રાત દિવસ સુધીની છે. અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોની સ્થિતિ છ મહિના સુધીની છે. આ બન્નેની જઘન્ય સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-સિય મંતે ! જાવ ચત્તારિ પંચપંચિદિયા એગયઓ સાહારણં’ હે ભગવન્ એ વાત સંભવી શકે છે કે-યાવત્ જો ત્રણ અને ચાર તથા પાંચ પચ્ચેન્દ્રિય જીવો મળીને એક સાધારણ શરીરનો બંધ કરે છે ? અને સાધારણ શરીરનો બંધ કહીને તે પછી આહાર કરે છે ? અને આહાર કરેલા પુદ્લોને પરિણમાવે છે ? તેના ઉત્તરમાં

વાનાહ—‘એવં જહા વેદંદિયાણં’ એવં યથા દ્વીન્દ્રિયાણામ્ , દ્વીન્દ્રિયવિષયે યથા કથિતં તથૈવ હાપિ ઉત્તરં જ્ઞાતવ્યં પચ્ચેન્દ્રિયાઃ પ્રત્યેકાહારાઃ પ્રત્યેકપરિણામાઃ પ્રત્યેકશરીરા ઇત્યાદિ, ‘નવરં છલ્લેસ્સાઓ’ નવરં વહ્લેશ્યાઃ દ્વીન્દ્રિયજીવાપેક્ષયા પચ્ચેન્દ્રિય-જીવાનામયં ભેદઃ દ્વીન્દ્રિયાણાં તિસ્રો લેશ્યાઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણાં તુ પઠિતિ, ‘દિટ્ઠી તિવિહાવિ’ દૃષ્ટય ત્રિવિધા અપિ સમ્યગ્દૃષ્ટિર્મિથ્યાદૃષ્ટિર્મિશ્રદૃષ્ટિરપીતિ । ‘ચત્તારિ નાણા’ ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવરૂપાણિ કેવલજ્ઞાનં તુ અનિન્દ્રિ-
મે પ્રભુ કહતે હૈ—‘એવં જહા વેદંદિયાણં’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે સમ્બન્ધ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી કથન હનકે સમ્બન્ધ મેં મી જાનના ચાહિયે અર્થાત્ પ્રત્યેક પચ્ચેન્દ્રિય જીવ અલગર આહાર કરતે હૈં ઓર અલગ ૨ રૂપ સે હસે પરિણમાતે હૈં ઓર અલગ ૨ રૂપ મેં હનકા શરીર રહતા હૈ—ઇત્યાદિ સવ કથન દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે સમાન હૈ ફિર મી ‘નવરં છલ્લેસ્સાઓ’ લેશ્યાઓં આદિ કી અપેક્ષા કથન મેં થોડી સી મિન્નતા મી હૈ દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે લેશ્યાં ૩ કહી ગઈ હૈં તવ કિ પચ્ચેન્દ્રિય જીવોં કે લેશ્યાં ૬ કહી ગઈ હૈ ‘દિટ્ઠી તિવિહાવિ’ તથા દ્વીન્દ્રિયોં મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિપના ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિપના કહા ગયા હૈ મિશ્રદૃષ્ટિપના નહીં તવ કી યહાં સમ્યગ્દૃષ્ટિપના, મિથ્યાદૃષ્ટિપના ઓર મિશ્રદૃષ્ટિપના કહા ગયા હૈ ‘ચત્તારિ નાણા’ વર્હાં દો જ્ઞાન કહે ગયે હૈં યહાં મતિ, શ્રુત, અવધિ ઓર મનઃપર્યવ ચાર જ્ઞાનમજના મેં કહે ગયે હૈં કેવલજ્ઞાન અનિન્દ્રિય જીવોં કે હી હોતા હૈ હસલિયે હન્દ્રિયવાલે જીવોં કે વહ નહીં

પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં જહા વેદંદિયાણં’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતનું કથન આ વિષયમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ દરેક પચ્ચેન્દ્રિય જીવો અલગ અલગ આહાર કરે છે. અને જુદા જુદા રૂપે તેને પરિણમાવે છે. અને અલગ અલગ રૂપે તેઓના શરીર રહે છે. વિગેરે બધું કથન બે ઈન્દ્રિય જીવો પ્રમાણે છે. તોપણ ‘નવરં છ લેસ્સાઓ’ લેશ્યા વિગેરેની અપેક્ષાથી થોડી જુદાઈ પણ પણ છે. બે ઈન્દ્રિય વાળા જીવોને ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે. અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવોને છ લેશ્યાઓ કહી છે. ‘દિટ્ઠી તિવિહાવિ’ તથા બે ઈન્દ્રિય જીવોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિપણ અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણ કહેલ છે. મિશ્રદૃષ્ટિપણ કહ્યું નથી. અહિયાં સમ્યગ્દૃષ્ટિપણ, મિથ્યાદૃષ્ટિપણ, અને મિશ્રદૃષ્ટિપણ કહેલ છે ‘ચત્તારિ નાણા’ ત્યાં બે જ્ઞાન કહેલ છે અને અહિયાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ પ્રમાણે ચાર જ્ઞાન કહ્યા છે. કેવળજ્ઞાન અનિન્દ્રિય-ઈન્દ્રિય વિનાનાં જીવોને જ હોય છે. તેથી

યાણામેવ ભવતીતિ । ‘તિન્નિ અન્નાણા મયણાણ’ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા વિકલ્પેનેત્યર્થઃ, ‘તિવિહો જોગો’ ત્રિવિધો મનોવાક્કાયરૂપો યોગો ભવતિ પચ્ચેન્દ્રિયાણામ્ । ‘તેસિં ણં મંતે ! જીવાણં’ તેણાં સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાનાં પચ્ચેન્દ્રિયાણામ્ ‘एवं सन्नाइ वा पन्नाइ वा’ एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा ‘मणेइ वा वर्इइवा’ मन इति वा, वागिति वा ‘अम्हेणं आहारमाहारेमो’ वयं स्वल्प आहारमाहरामः, इत्येवं रूपेण संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा किम् ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अत्थेगइयाणं’ अस्त्येकेषां संज्ञिजीवानाम् ‘एवं सन्नाइ वा जाव वर्इइ वा’ एवं संज्ञा इति वा प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा, ‘अम्हे णं आहारमाहारेमो’ वयं स्वल्प आहारमाहरामः, ‘अत्थेगइयाणं’ णो सन्नाइ जाव वर्इइ वा’ अस्त्येकेषामसंज्ञिनाम् नो एवं

કહા ગયા હૈ ‘તિણિ અન્નાણા મયણાણ’ इनमें मत्तज्ज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये तीन अज्ञान विकल्प से ही कहे गये हैं नियम से नहीं ‘तિविहो जोगो’ मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीनों योग इनमें होते हैं ऐसा कहा गया है तब कि दोहन्द्रिय जीवों में वचन-योग और काययोग ये दो ही योग प्रकट किये गये हैं । अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘तेसिं णं मंते ! जीवा णं एवं सन्नाइ वा०’ इत्यादि हे भदन्त ! इन पञ्चेन्द्रिय जीवों को क्या ऐसी संज्ञा प्रज्ञा मन एवं वचन होता है कि हम आहार कर रहे हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! अत्थेगइयाणं’ इत्यादि—हे गौतम ! कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीवों के ऐसी संज्ञा, प्रज्ञा यावत् वचन होते हैं कि मैं आहार कर रहा हूँ तथा कितनेक पञ्चेन्द्रिय जीवों को ऐसी संज्ञा आदि कुछ भी नहीं होता है कि

ઈન્દ્રિયવાળા જીવોને તે કહેલ નથી. ‘અણ્ણાણા મયણાણ’ તેઓમાં મતિઅજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન વિભાગથી કહ્યા છે નિયમથી નહીં. ‘તિવિહો જોગો’ મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણેયોગ તેઓમાં હોય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે એ ઈન્દ્રિય જીવોમાં વચનયોગ અને કાયયોગ એ બે યોગ હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘તેસિં’ ણં મંતે ! જીવાણં એવં સન્નાઈ વા’ ઇત્યાદિ હે ભગવન્ આ પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અને વચન હોય છે ? કે અમે આહાર કરીએ છીએ તેમ સમજી શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—ગોયમા ! અત્થેગહયાણં’ ઇત્યાદિ હે ગૌતમ કેટલાક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્થેઓમાં એવી સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા યાવત્ વચન હોય છે કે હું આહાર કરું છું તથા કેટલાક પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં એવી સંજ્ઞા વિગેરે કંઈ

સંજ્ઞા इति यावत्-प्रज्ञा इति वा मन इति वा वागिति वा, यत् 'अम्हे णं आहार-
माहारेमो' वयं खलु आहारसाहरामः, इत्येवं रूपेण असंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवानां
संज्ञा प्रज्ञामनोवाक् न भवतीति भावः । किन्तु 'आहारे'ति पुणते' आहरन्ति
पुनस्ते-आहारविषयकसंज्ञाधभावेऽपि ते आहारं कुर्वन्तीति भावः । 'तेसि णं भंते !
जीवाणं' तेषां खलु भदन्त ! जीवानां पञ्चेन्द्रियाणाम् 'एवं सन्नाइ वा जाव वईइ
वा' एवं संज्ञा इति वा यावद् वागिति वा, यावत्पदात् 'पण्णाइ वा मणेइ वा'
इत्यनयोः संग्रहः 'अम्हे णं इट्ठानिट्ठे सहे' वयं खलु इष्टानिष्टान् शब्दान्, 'इट्ठा-
निट्ठे रुवे' इष्टानिष्टानि रूपाणि-नीलपीतादिकानि 'इट्ठानिट्ठे गंधे' इष्टानिष्टान्

मैं आहार कर रहा हूं तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि पञ्चेन्द्रिय जीवों
में दो प्रकार होते हैं एक प्रकार संज्ञी जीवों का है और दूसरा प्रकार
असंज्ञी जीवों का है इनमें जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव हैं उनके तो ऐसा
विचार हुआ करता है कि हम आहार ग्रहण कर रहे हैं क्योंकि ऐसी
विचारधारा मन से सम्बन्धित होती है और जो असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय
जीव हैं उनके ऐसी विचारधारा नहीं होती है क्योंकि उनके मन नहीं
होता है 'आहारे'ति पुणते' फिर भी वे आहार तो करते ही हैं, अब
गौतम पुनः इन्हीं के विषय में प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-'तेसि णं भंते !
जीवाणं इत्यादि-हे भदन्त ! इन पञ्चेन्द्रिय जीवों को ऐसी संज्ञा यावत्
वचन होता है ? यहां यावत् शब्द से 'पण्णाइ वा मणेइ वा' इन पदों
का संग्रह हुआ है । कि हम लोग इष्टानिष्ट शब्दों को इष्टानिष्ट

પણ હોતું નથી. કે હું આહાર કરું છું. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-
પંચેન્દ્રિય જીવોમાં બે પ્રકાર હોય છે. એક સંજ્ઞી જીવોનો પ્રકાર છે. અને
બીજો પ્રકાર અસંજ્ઞી જીવોનો છે, તેમાં બે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેને
એવો વિચાર થયા કરે છે કે અમે આહાર ગ્રહણ કરી રહ્યા છીએ
કેમ કે એવી વિચારસરણી મન સાથે સંબંધવાળી છે અને બે અસંજ્ઞી પંચે
ન્દ્રિય જીવ છે, તેને વિચારસરણી હોતી નથી. કેમ કે તેઓને મન હોતું
નથી. 'આહારે'તિ પુણ તે' તો પણ તેઓ આહાર તો કરે જ છે. ફરીથી
ગૌતમ સ્વામી આજ વિષયના સંબંધમાં પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-"તેસિ ણં
ભંતે ! જીવાણં" ઇત્યાદિ હે ભગવન્ આ પંચેન્દ્રિય જીવોને એવી સંજ્ઞા યાવત્
વચન હોય છે ? અહિયાં યાવત્ પદથી 'પણ્ણાઈ વા મણેઈ વા' આ પદોનો સંગ્રહ
થયો છે. કે અમે ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોનું ઈષ્ટ અનિષ્ટ નીલ, પીત - વીરેદ્ર

ગન્ધાન્ 'ઇટ્ટાનિટ્ટે રસે' ઇષ્ટાનિષ્ટાન્ રસાન્ પશ્ચવિધાનપિ 'ઇટ્ટાનિટ્ટે ફાસે' 'ઇષ્ટા-
નિષ્ટાન્ સ્પર્શાન્-મૃદુકર્કશાદિરૂપાન્ 'પડિસંવેદેમો' પ્રતિસંવેદયામઃ, વયમિષ્ટા-
નિષ્ટાન્ શબ્દાન્ યાવત્ સ્પર્શાન્ સંવેદયામ ઇત્યેવં સંજ્ઞાદિકં ભવતિ કિં પશ્ચેન્દ્રિ-
યાણાં ? મિતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'ગોયમા ! ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અત્યે-
ગહ્યાણં એવં સન્નાઈ વા જાવ વર્ડૈ વા' અસ્ત્યેકેષાં સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયજીવાનામ્,
એવં સંજ્ઞેતિ યાવત્ વાગિતિ વા વિદ્યતે 'અમ્હે ણં ઇટ્ટાનિટ્ટે સદે-જાવ ફાસે પડિસંવે-
દેમો' વયં खलु ઇષ્ટાનિષ્ટાન્ શબ્દાન્ યાવત્ સ્પર્શાન્ પ્રતિસંવેદયામઃ,
'અત્યેગહ્યાણં નો એવં સન્નાઈ વા જાવ વર્ડૈ વા' અસ્ત્યેકેષામ્ અસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયા-
ણામ્ નો એવં સંજ્ઞેતિ વા યાવદ્ વાગિતિ વા, અત્ર યાવત્પદેન 'પન્નાઈ વા મણેઈ વા'
ઇત્યનયોઃ સંગ્રહઃ, 'અમ્હેણં ઇટ્ટાનિટ્ટે સદે જાવ ફાસે પડિસંવેદેમો' વયં खलુ ઇષ્ટા-
નિષ્ટાન્ શબ્દાન્ યાવત્ સ્પર્શાન્ પ્રતિસંવેદયામઃ, અત્ર યાવત્પદેન ઇષ્ટાનિષ્ટરૂપ-
ગન્ધરસાનાં સંગ્રહઃ, કેષાંચિત્ અસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયજીવાનાં વયમ્ ઇષ્ટાનિષ્ટશબ્દા-
દિકે પ્રતિસંવેદયામ ઇત્યેવં રૂપેણ સંજ્ઞાદિકં ન ભવતીત્યર્થઃ સંજ્ઞાધમાવેઽપિ તે

નીલપીતાદિરૂપોં કો ઇષ્ટાનિષ્ટ ગંધોં, ઇષ્ટાનિષ્ટ પાંચોં પ્રકાર કે રસોં કો
ઔર ઇષ્ટાનિષ્ટ મૃદુ કર્કશાદિરૂપ સ્પર્શોં કો પ્રતિસંવેદિત કરતે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! અત્યેગહ્યાણં એવં સન્નાઈ વા,
જાવ' હે ગૌતમ ! કિતનેક પશ્ચેન્દ્રિયોં મૈં એસી સંજ્ઞા મન એવં વચન
હોતે હૈં કિ હમ ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દોં કો ઇષ્ટાનિષ્ટ રૂપોં કો, ઇષ્ટાનિષ્ટ
ગંધોં કો, ઇષ્ટાનિષ્ટ રસોં કો ઔર ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શોં કો પ્રતિ-
સંવેદિત કરતે હૈં તથા—'અત્યેગહ્યાણં નો એવં સન્નાઈ વા જાવ વર્ડૈ વા'
કિતનેક પશ્ચેન્દ્રિયોં કો એસી સંજ્ઞા યાવત્ વચન નહીં હોતે હૈં કિ હમ
ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દોં કો ઇષ્ટાનિષ્ટ રૂપોં કો, ઇષ્ટાનિષ્ટ ગંધોં કો, ઇષ્ટાનિષ્ટ
રસોં કો ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શોં કો પ્રતિસંવેદિત કરતે હૈં હસ પ્રકાર સે-
યયપિ હનકે ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દાદિકો કો સંવેદન કરનેવાલી સંજ્ઞાદિ કા

વર્ણોતુ' તથા ઇષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોતુ' ઇષ્ટ અનિષ્ટ પાચે પ્રકારના રસોતુ' અને
ઇષ્ટ અનિષ્ટ મૃદુ કર્કશ વિગેરે સ્પર્શોતુ' પ્રતિસંવેદિત કરી રહ્યા છીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! અત્યેગહ્યાણં' એવં
સન્નાઈ વા' જાવ વર્ડૈ વા' હે ગૌતમ ! કેટલાક પશ્ચેન્દ્રિયોમાં એવી સંજ્ઞા
યાવત્ પ્રજ્ઞા મન અને વચન હોય છે કે અમો ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોને, ઇષ્ટ
અનિષ્ટ રૂપોને ઇષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોને ઇષ્ટ અનિષ્ટ રસોને અને ઇષ્ટ અનિષ્ટ
સ્પર્શોને પ્રતિસંવેદિત (અનુભવ) કરીએ છીએ તથા 'અત્યેગહ્યાણં નો એવં
સન્નાઈ વા જાવ વર્ડૈ વા' કેટલાક પશ્ચેન્દ્રિયોને એવી સંજ્ઞા યાવત્ વચન
હોતા નથી કે અમો ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દોને ઇષ્ટ અનિષ્ટ ગંધોને ઇષ્ટ
અનિષ્ટ રસોને અને ઇષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શોને પ્રતિસંવેદિત કરીએ છીએ. એ-

જીવા સંવેદયન્ત્યેવ ઇષ્ટાનિષ્ટશબ્દાદિકાનિત્યાશયેનાદ-‘પડિસંવેદેતિ પુનતે પ્રતિસંવેદયન્તિ પુનસ્તે ઇતિ । ‘તે ણં મંતે । જીવા’ તે પચ્ચેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત જીવાઃ ‘કિં પાણાહ્વાણ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ કિં પ્રાણાતિપાતે ઉપાખ્યાન્તિ-ધાતુના મનેકાર્થત્વાદુપતિષ્ઠન્તીત્યર્થઃ, ઉત્તરમાદ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગહ્યા પાણાહ્વાણ વિ’ સન્ત્યેકે જીવાઃ ચે પ્રાણાતિપાતેઽપિ ‘ઉવક્ખાહ્જંતિ’ ઉપાખ્યાન્તિ ‘જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે વિ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યેઽપિ ઉપાખ્યાન્તિ અત્ર યાવત્પદેન મૃષાવાદાદિમાયામૃષાપર્યન્તાનાં-ષોડશપાપસ્થાનાનાં સંગ્રહો ભવતિ, દ્વયોઃ સૂત્ર એવ મૃહીતત્વાત્ । ‘અત્યેગહ્યા નો

અભાવ હૈ ફિર ખી ‘પડિસંવેદેતિ પુન તે’ વે ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દાદિકો કા પ્રતિસંવેદન તો કરતે હી રહતે હૈં અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-

‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં પાણાહ્વાણ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ હે મદન્ત ! વે પચ્ચેન્દ્રિય જીવ કયા પ્રાણાતિપાત મેં મૌજૂદ રહતે હૈં-પ્રાણાતિપાતક્રિયા કરતે હૈં ? યહાં ‘ઉપાખ્યાન્તિ’ ક્રિયા કા અર્થ ‘ધાતુનામનેકાર્થત્વાત્’ કે અનુસાર ઉપસ્થિત રહતે હૈં-કરતે હૈં એસા હોતા હૈં હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અત્યેગહ્યા પાણાહ્વાણ વિ’ હાં ગૌતમ ! કિતનેક પચ્ચેન્દ્રિય જીવ એસે હોતે હૈં જો પ્રાણાતિપાતક્રિયા મેં મૌજૂદ રહતે હૈં યા ઉસે કરતે હૈં ‘જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે વિ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ યાવત્ મિથ્યાદર્શન-શલ્યમેં ખી મૌજૂદ રહતે હૈં યા ઉસે કરતે હૈં યહાં યાવત્પદ સે મૃષાવાદાદિ ૧૬ પાપ સ્થાનો કા સંગ્રહ હુઆ હૈં કયોંકિ દો પાપસ્થાન સૂત્ર મેં હી

રીતે જો કે તેઓને ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિકોને સંવેદન કરવાવાળી સંજ્ઞા વિગેરેનો અભાવ છે તો પણ ‘પડિસંવેદેતિ પુન તે’ તેઓ ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિકોનો અનુભવતો-પ્રતિસંવેદન તો કરતા જ રહે છે.

ફરી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં પાણાહ્વાણ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે પચ્ચેન્દ્રિય જીવો પ્રાણાતિપાતમાં વર્તમાન રહે છે ? અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરે છે ? અહિયાં ‘ઉપાખ્યાન્તિ’ એ ક્રિયાપદનો ‘ધાતુનામનેકાર્થત્વાત્’ ધાતુના અનેક અર્થો થતા હોવાથી એ વચન અનુસાર ઉપસ્થિત રહે છે-કરે છે તેવો અર્થ થાય છે. આ -પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘અત્યેગહ્યા પાણાહ્વાણ વિ’ હાં ગૌતમ ! કેટલાક પચ્ચેન્દ્રિય જીવો એવા હોય છે કે જેઓ પ્રાણાતિપાત ક્રિયામાં તત્પર રહે છે. અથવા પ્રાણાતિપાત કરે છે. ‘જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે વિ ઉવક્ખાહ્જંતિ’ યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યમાં પણ તત્પર રહે છે. અથવા મિથ્યાદર્શન શલ્ય કરે છે. અહિયાં યાવત્ પદથી મૃષાવાદ વિગેરે ૧૬ સોળ પાપસ્થાનો અહણ કરાયા છે. કેમ કે જો પાપસ્થાન સૂત્રમાં અતાવી

પાણાદ્વાદ્વકલાદ્વજંતિ' સન્ત્યેકે નો પ્રાણાતિપાતે ઉપારૂયાન્તિ 'નો મુસાવાદે' નો મૃષાવાદે 'જાવ નો મિચ્છાદંસણસલ્લે ઉવકલાદ્વજંતિ' યાવત્ નો મિથ્યાદર્શનશલ્યે ઉપારૂયાન્તિ, અસંયતા જીવાઃ પ્રાણાતિપાતાઘટ્ટાદશપાપસ્થાનેષુ ઉપતિષ્ઠન્તિ, સંયતા જીવાઃ પ્રાણાતિપાતાદૌ નોપતિષ્ઠન્તીત્યર્થઃ 'જેસિં પિળં જીવાળં' યેષામપિ સ્વલુ જીવાનામ્ 'તે જીવા એવમાહિજ્જંતિ' તે જીવા એવમારૂયાયન્તે 'તેસિં પિળં જીવાળં' તેષામપિ સ્વલુ જીવાનામ્ અત્થેગહયાળં' અસ્ત્યેકેષામસંજ્ઞિનામિત્યર્થઃ, 'વિન્નાએ નાળત્તે' વિજ્ઞાતં નાનાત્વમ્-ભેદો વિજ્ઞાતો ભવતીત્યર્થઃ 'અત્થેગહયાળં' અસ્ત્યેકેષામ્ અસંજ્ઞિનાં ન વિજ્ઞાતં નાનાત્વમ્-ભેદો ન વિજ્ઞાતો ભવતીત્યર્થઃ યેષામપિ જીવાનાં સંવન્ધિનાડતિપાતાદિના તે પચ્ચેન્દ્રિયા જીવા એવમારૂયાયન્તે યથા પ્રાણાતિપાતાદિમન્ત એતે इति તેષામપિ જીવાનામ્ અસ્ત્યયમર્થો યદુત એતેષાં સંજ્ઞિનાં પ્રતીતં નાનાત્વં-ભેદઃ યદુત વયં વધ્યાદય એતે વધકાદય

પ્રકટ કર દિયે ગયે હૈં। 'અત્થેગહયા નો પાણાદ્વાદ્વકલાદ્વજંતિ' તથા કિતનેક પચ્ચેન્દ્રિય જીવ એસે હોતે હૈં કિ જો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા મેં યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય મેં મૌજૂદ નહીં રહતે હૈં ઉસે નહીં કરતે હૈં તાત્પર્ય ઇસ કથન કા એસા હૈં કિ અસંયત જીવ ૧૮ પાપસ્થાનો' મેં વર્તમાન રહતે હૈં ઓર જો સંયત જીવ હૈં વે ૧૮ પાપસ્થાનો' મેં વર્તમાન નહીં રહતે હૈં 'જેસિં પિળં જીવાળં તે જીવા એવમાહિજ્જંતિ તેસિં પિળં' इत्यादि-તથા જિન જીવો' કી યે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા કરતે હૈં ઉન જીવો' મેં સે કિતનેક જીવો' કો 'હમ ઇનકે દ્વારા મારે જા રહે હૈં વે હમારે મારનેવાલે હૈં' ઇસ પ્રકાર કા ભેદ જ્ઞાન નહીં હોતા હૈં કહને કા ભાવ યહી હૈં કિ જો જીવ અસંજ્ઞી હોતે હૈં વે પચ્ચેન્દ્રિય હોને પર ખી

જ દીધા છે. 'અત્થેગહયા નો પાણાદ્વાદ્વકલાદ્વજંતિ જાવ નો મિચ્છાદંસણસલ્લે ઉવકલાદ્વજંતિ' તથા કેટલાક પચ્ચેન્દ્રિય જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયામાં યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં તત્પર રહેતા નથી. અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત વિગેરે કરતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-અસંયત જીવો ૧૮ અઢાર પ્રકારના પાપસ્થાનોમાં તત્પર રહે છે. અને જે સંયત જીવ છે તેઓ તે અઢાર પ્રકારના પાપસ્થાનોમાં તત્પર રહેતા નથી 'જેસિં પિળં જીવાળં તે જીવા એવમાહિજ્જંતિ' તેસિં પિળં' इत्यादि તથા જે જીવોની પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા તેઓ કરે છે, તે પૈકી કેટલાક જીવોને અમે આના દ્વારા મરાઈએ છીએ અથવા આ અમેને આ મારવાવાળા છે. એ રીતનું જ્ઞાન હોતું નથી. કહેવાનો હેતુ એ છે કે-જે અસંજ્ઞી જીવ હોય છે, તે પચ્ચેન્દ્રિય હોવા છતાં પણ વધ્ય અને ઘાતક એ, ભેદ વિનાના

इति एकेषां संज्ञिनां नो विज्ञातं नानात्वं यथोक्तरूपं वध्यवधकादिरूपमिति भावः । 'उववाओ सव्वओ' उपपात एषां जीवानां सर्वतः 'जाव सव्वट्ठसिद्धाओ' यावत् सर्वार्थसिद्धात् उपपातः आगमनं स सर्वस्मादेव स्थानात् भवतीति, 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' उत्कृष्टतः स्थितिस्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि 'छ समुग्घाया केवलिवज्जा' पञ्चेन्द्रिय-जीवानां षट्समुद्घाता भवन्ति केवलिसमुद्घातवर्जिताः, केवलिसमुद्घातं परित्यज्य अन्ये षट्समुद्घाता भवन्तीति, 'उव्वट्ठणा सव्वत्थ गच्छंति' उद्वर्तना सर्वत्र गच्छन्ति, 'जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति' यावत् सर्वार्थसिद्धे इति ते पञ्चेन्द्रियजीवाः,

वध्यघातक के भेद से रहित होते हैं तथा जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव होते हैं उन्हें ही वध्यघातक भेदका ज्ञान होता है यही बात इस 'जेसि-पि णं' इत्यादि सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। 'उववाओ सव्वओ' का मतलब ऐसा है कि इन जीवों में सब स्थानों से आकर जीव उत्पन्न होते हैं 'जाव सव्वट्ठ सिद्धाओ' यावत् सर्वार्थसिद्ध तक के जीव भी इन पञ्चेन्द्रिय जीवों में आकर जन्म लेते हैं इस प्रकार से चारों गतियों के जीवों का इनमें उपपात कहा गया है। 'ठिई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं' इनकी स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की होती है 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की होती है यह ३३ सागरोपम की स्थिति सप्तमी भूमि के नारकों की अपेक्षा से या सर्वार्थसिद्धविमान के देवों की अपेक्षा से कही गई जाननी चाहिये 'छसमुग्घाया' केवलिसमुद्घात को छोड़कर इनमें ६ समुद्घात होते हैं 'उव्वट्ठणा सव्वत्थ गच्छंति' ये पञ्चेन्द्रिय

હોય છે. તથા જે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ હોય છે, તેઓને જ વધ્ય અને ઘાતક-મારનારનો ભેદ બાજુવામાં હોય એજ વાત 'જેસિ પિ ણં' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા બતાવેલ છે. 'ઉવવાઓ સવ્વઓ' આ પાઠનો હેતુ એ છે કે-આ જીવોમાં બધા જ સ્થાનોથી આવીને જીવ ઉત્પન્ન થાય છે 'જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધાઓ' યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીના જીવો પણ આ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જન્મ લે છે. આ રીતે ચારે ગતિયોવાળા જીવોનો તેઓમાં ઉપપાત કહ્યો છે. 'ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. 'ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં' અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. આ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ સાતમી ભૂમિના નારકોની અપેક્ષાથી અથવા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની અપેક્ષાથી કહેલ છે તેમ સમજવું. 'છ સમુગ્ગાયા' કેવલી સમુદ્ધાતને છોડીને તેઓમાં છ સમુદ્ધાત હોય છે. 'ઉવ્વ-

ઉદ્વૃત્ય-મૃત્વા સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તં ગચ્છન્તીત્યર્થઃ । ‘સેસં જહા વેદંદિયાણં’ શ્રેયં
 યથા દ્વીન્દ્રિયાણામ્ એતદ્દિન્નં સર્વં દ્વીન્દ્રિયવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘એસિં ણં મંતે !’
 ‘એતેષાં સ્વલ્લ ભદન્ત ! ‘વેદંદિયાણં જાવ પંચિદિયાણ ય’ દ્વીન્દ્રિયાણાં યાવત્પચ્ચેન્દ્રિ
 યાણાં ચ જીવાનામ્ યાવત્પદેન ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં ગ્રહણં ભવતિ । ‘કયરે
 કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ કતરે કતરેભ્યો યાવદ્વિશેષાધિકા વા યાવ
 ત્પદેન અલ્પદ્વિકા મહદ્વિકા વેત્યનયોઃ સંગ્રહઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ-‘ગોયમા’
 હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થો વા પંચિદિયા’ સર્વસ્તોકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયાઃ ‘ચત્તરિદિયા વિસે-
 સાહિયા’ ચતુરિન્દ્રિયા વિશેષાધિકાઃ ‘તેદંદિયા વિસેસાહિયા’ ત્રીન્દ્રિયા વિશે

જીવ મરકર સર્વત્ર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ‘જાવ’ તાત્પર્ય હસ કથન કા કેવલ
 યહી હૈ કિ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ મરકર સર્વાર્થસિદ્ધ તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
 ‘સેસં જહા વેદંદિયાણં’ હસ કથન સે અતિરિક્ત ઓર સ્વ કથન દ્વીન્દ્રિય-
 જીવોં કે કથન જૈસા હી જાનનાં ચાહિયે ‘એસિં ણં મંતે ! વેદંદિયાણં
 જાવ પંચિદિયાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા’ અબ ગૌતમ ને
 હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! હન દ્વીન્દ્રિયજીવોં સે
 કૌન કિસસેયાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? યહાં પ્રથમ યાવત્પદ સે તેદંદ્રિય
 ઓર ચૌદંદ્રિયજીવોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ઓર દ્વિતીય યાવત્પદ
 સે અલ્પદ્વિક ઓર મહદ્વિક હન દો કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ગૌતમ કે હસ
 પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુવ પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થો
 વા પંચિદિયા’ સ્વ સે કમ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ હૈં ઓર પચ્ચેન્દ્રિય
 જીવોં કી અપેક્ષા ‘ચત્તરિદિયા વિસેસાહિયા’ ચૌદંદ્રિય જીવ વિશે

દૃષ્ટા સવ્વત્થ ગચ્છન્તિ’ આ પંચેન્દ્રિય જીવ મરીને બધે જ ઉત્પન્ન થાય છે.
 આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-પંચેન્દ્રિય જીવ મરીને સર્વાર્થ સિદ્ધ ઉત્પન્ન
 થાય છે. ‘સેસં જહા વેદંદિયાણં’ આ કથન શિવાય બાકીનું બધું કથન એ
 ઇન્દ્રિય જીવોના કથન પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું. એસિં ણં મંતે ! વેદંદિ
 યાણં જાવ પંચિદિયાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા’ હે ભગવન્ આ
 એ ઇન્દ્રિય જીવોમાં કેણુ કેનાથી યાવત્ વિશેષાધિક છે ? અહિયાં પહેલા યાવત્
 પદથી ત્રણુ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. અને
 બીજા યાવત્ પદથી અલ્પધિક અને મહદ્વિકા એ બે ગ્રહણ કરાયા છે. ગૌતમ
 સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ત્રણુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થો
 વા પંચિદિયા’ બધામાં એણા પંચેન્દ્રિય જીવ છે અને પંચેન્દ્રિય જીવોની

પાધિકાઃ 'વેદંદિયા વિસેસાહિયા' દ્વીન્દ્રિયા વિશેષાધિકાઃ, સર્વતોડલ્પાઃ પચ્ચેન્દ્રિયાઃ તદપેક્ષયા ચતુરિન્દ્રિયાઃ તતોડધિકાઃ, તદપેક્ષયા ત્રીન્દ્રિયા અધિકાસ્તદપેક્ષયા દ્વીન્દ્રિયાઃ અધિકાઃ સર્વતોડલ્પત્વં પચ્ચેન્દ્રિયાણામ્ સર્વતોડધિકત્વં દ્વીન્દ્રિયાણામ્, ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયયોરપેક્ષયા અલ્પત્વમપિ અપેક્ષયા વિશેષાધિકત્વમપીતિ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ જાવ વિહરઈ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત !

इति यावद्विहरति हे भदन्त ! यदेवानुपियेण कथितं तत् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव भवद्वाक्यस्य सर्वथा सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दिस्वा नमस्सित्वा संपमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुल्लमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'

पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका

ख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः॥२०-१॥

પાધિક હૈં 'તેદંદિયા વિસેસાહિયા' ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા તેદ્વિન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક હૈં 'વેદંદિયા વિસેસાહિયા' તેદ્વિન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા દોદ્વિન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક હૈં' હસ પ્રકાર સબ સે કમ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ હૈં । હનકી અપેક્ષા ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવ અધિક હૈં' હનકી અપેક્ષા તેદ્વિન્દ્રિય જીવ અધિક હૈં' ઓર હનકી અપેક્ષા દો દ્વિન્દ્રિય જીવ અધિક હૈં' । અનઃ હસ પ્રકાર સે વિચાર કરને પર પચ્ચેન્દ્રિય જીવોં મેં સર્વતોડલ્પતા આતી હૈ' ઓર દ્વીન્દ્રિય જીવોં મેં સર્વતોડધિકતા આતી હૈ' તથા તેદ્વિન્દ્રિય ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવોં મેં અપેક્ષાકૃત અલ્પતા અી ઓર અપેક્ષાકૃત વિશેષાધિકતા અી આતી હૈ 'સેવં મંતે !

અપેક્ષાએ 'ચતુરિન્દ્રિયા વિસેસાહિયા' ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. 'વેદંદિયા વિસેસાહિયા' ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની અપેક્ષાએ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. 'વેદંદિયા વિસેસાહિયા' ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની અપેક્ષાએ બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. આ રીતે બધાથી જોછા પચ્ચેન્દ્રિય જીવો છે. તેમની અપેક્ષાએ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અધિક છે. ચાર ઇન્દ્રિયવાળા કરતાં ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવ અધિક છે. અને ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કરતાં બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવ અધિક છે. તેથી આ રીતનો વિચાર કરવામાં આવે તો પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં સર્વથી અલ્પપણુ આવે છે. અને બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં સર્વથી અધિકપણુ આવે છે. તથા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં અપેક્ષાથી અલ્પપણુ અને અપેક્ષાથી વિશેષાધિકપણુ પણ આવે છે.

‘સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે અદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો યહ કહા હૈ વહ સવ સત્ય હી કહા હૈ, હે ભદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો યહ કહા હૈ વહ સવ સત્ય હી કહા હૈ ક્યોંકિ આપકે વાક્ય સર્વથા સત્ય હોતે હૈં’ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને ભગવાન કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
 “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વીસવેં શતકકા
 ॥ પહલા ઉદ્દેશા સમાપ્ત ૨૦-૧ ॥

‘સેવં ભંતે સેવં ભંતે ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આ વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે સઘળું સત્ય જ છે, હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા યથાર્થ જ છે, આપના વાક્યો સર્વથા સત્ય જ હોય છે, આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા, વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૨૦-૧ ॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

प्रथमोद्देशके द्वीन्द्रियादयो जीवाः प्ररूपिताः, ते च जीवा आकाशाधारा इति द्वितीयोद्देशके आकाशादिः प्ररूप्यते इत्येवं संबन्धेन आयातस्य द्वितीयोद्देश-
कस्येदमादिमं सूत्रम्—‘कइविहे णं भंते !’ इत्यादि,

मूलम्—‘कइविहे णं भंते ! आगासे पन्नत्ते ? ‘गोयमा ! दुविहे
आगासे पन्नत्ते ? ‘तं जहा—लोयागासे य अलोयागासे य ।
लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा एवं जहा वितीयसए
अत्थि उद्देसे तह चेव इह वि भाणियव्वं, णवरं अभिलावो
जाव धम्मत्थिकाए णं भंते ! कै महालए पन्नत्ते ? गोयमा !
लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव ओगाहिता णं
चिट्ठइ एवं जाव पोरगलत्थिकाए । अहे लोए णं भंते ! धम्म-
त्थिकायस्स केवइयं ओगाढे ? गोयमा ! सातिरेगं अद्धं ओगाढे
एवं एएणं अभिलावेणं जहा वितीयसए जाव इसीप्पभारा णं
भंते ! पुढवी लोयागासस्स किं संखेज्जभागं० ओगाढा पुच्छा ?
गोयमा ! नो संखेज्जइभागं ओगाढा, नो असंखेज्जइभागं
ओगाढा नो संखेज्जे भागे ओगाढा नो असंखेज्जे भागे ओगाढा
नो सव्वलोयं ओगाढा सेसं तं चेव ॥सू० १॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! आकाशः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविध
आकाशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—लोकाकाशश्च अलोकाकाशश्च । लोकाकाशः खलु
भदन्त ! किं जीवाः जीवदेशाः एवं यथा द्वितीयशतके अस्त्युद्देशके तथैव इहापि
सर्वं भणितव्यम् नवरसमिलापो यावत् धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! किं महालयः
प्रज्ञप्तः ? गौतम ! लोको लोकमात्रो लोकप्रमाणको लोकस्पृष्टो लोकमेवावगाह्य
खलु तिष्ठति एवं यावत् पुद्गलास्तिकायः । अधोलोकः खलु भदन्त ! धर्मास्ति-
कायस्य कियन्तमवगाढः ? गौतम ! सातिरेकमर्द्धमवगाढः, एवमेतेनामिलापेन
यथा द्वितीयशते यावद् ईशत्प्राग्भारा खलु भदन्त ! पृथिवी, लोकाकाशस्य किं

સંખ્યેયભાગમ્૦ અવગાઢા પૃચ્છા ગૌતમ ! નો સંખ્યેયભાગમવગાઢા નો અસં
ખ્યેયભાગમવગાઢા નો સંખ્યેયાન્ ભાગાન્ અવગાઢા નો અસંખ્યેયાન્ ભાગાન્ અવ-
ગાઢા નો સર્વલોકમવગાઢા શેષં તદેવ ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે !’ કતિવિધઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘આગાસે પન્નત્તે’ આકાશઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ઉત્તરમાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુઘિહે આગાસે પન્નત્તે’
દ્વિવિધઃ દ્વિપ્રકારકઃ આકાશઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિતઃ, ‘તં જહા’ તથથા—‘લોયાગાસે ય
અલોયાગાસે ય’ લોકાકાશશ્ચાલોકાકાશશ્ચ ‘લોયાગાસે ણં મંતે ! કિં જીવા જીવ-

દૂસરે ઉદ્દેશો કા પ્રારંભ

પ્રથમ ઉદ્દેશો મેં દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, યે જીવ
આકાશ આધાર હૈ જિન્હોં કા એસે હોતે હૈં હસલિયે હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશો
મેં અવ આકાશ આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાવેગી હસકા આદિ સૂત્ર
‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! આગાસે પણ્ણત્તે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને સ્વ સે પ્રથમ આકાશ કે વિષય મેં
પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ—‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! આગાસે પન્નત્તે’ હે મદન્ત !
આકાશ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? અર્થાત્ જીવ ઓર અજીવ
આદિ દ્રવ્યોં કા આધારભૂત જો આકાશ હૈ ઉનકે કિતને ભેદ હૈ ?
ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ને કહા હૈ ‘ગોયમા ! દુઘિહે આગાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ !
આકાશ કે દો ભેદ કહે ગયે હૈં ‘તં જહા’—લોયાગાસે ય અલોયાગાસે ય’
એક લોકાકાશ ઓર દૂસરા અલોકાકાશ હસ પ્રકાર સે એક અલ્પાન્દ-

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પહેલા ઉદ્દેશામાં યે ઇન્દ્રિય વિગેરે જીવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.
એ જીવો આકાશ આધાર છે, જેમને એવા છે, અર્થાત્ આકાશના આધાર-
વાળા છે. તેથી આ બીજા ઉદ્દેશામાં હવે આકાશ વિગેરેની પ્રરૂપણા કરવામાં
આવશે તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે આગાસે પણ્ણત્તે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ સૌથી પહેલાં આકાશના
સંખ્યામાં પ્રશ્નુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! આગાસે પણ્ણત્તે’ હે
મગવન્ આકાશ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—
‘ગોયમા ! દુઘિહે આગાસે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! આકાશ યે પ્રકારનું છે.
‘તં જહા—લોયાગાસે ય અલોયાગાસે ય’ તે આ પ્રમાણે છે.—એક લોકાકાશ અને
બીજું અલોકાકાશ આ રીતે એક અખંડ દ્રવ્ય આકાશના જે આ યે ભેદ
કહ્યા છે, તે આધેયરૂપ દ્રવ્યો ત્યાં નહીં મળવાથી જ કહ્યા છે. અર્થાત્

‘દેસા’ લોકાકાશઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં જીવા જીવદેસાઃ, ‘એવં જહા વિતિયસણ અત્થિઉદેસણ તહચેવં હહવિ માણિયવ્વં’ એવં યથા દ્વિતીયશતકે દસમે અસ્ત્યુપે-
શકે તથૈવં હહાપિ મણિતવ્યમ્ ‘નવરં અમિલાવો’ નવરમ્ અમિલાપઃ—નવરમ્
વિશેષઃ કૈવલમેતાવાનેવ યત્-તત્ર—દ્વિતીયશતકે ‘લોયં ચેવં ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠહ’
इत्यस्य स्थाने—‘लोकं चैव ओगाहिता णं चिट्ठह’ इत्येवममिलापो वक्तव्यः किय-
त्पर्यन्तमित्याह—‘जाव’ यावत् ‘धम्मत्थिकाए णं’ इत्यादि सूत्रमायाति तावत्पर्यन्तं
वक्तव्यम्। अत्र यावत्पदेन ‘अलोयागासे णं भंते’ इत्यादि अलोकाकाशसूत्रं संपूर्णं
पठनीयम्, अस्य व्याख्याऽपि तत्रैव द्रष्टव्येति ।

द्रव्य आकाश के जो ये भेद किये गये हैं वे आधेयभूत द्रव्यों
के वहाँ नहीं पाये जाने की अपेक्षा से ही किये गये हैं अर्थात्
जीवादिक द्रव्य आकाश के जितने भाग में पाये जाते हैं वह
भाग लोकाकाश है और इससे अतिरिक्त भाग अलोकाकाश है ।
‘लोयागासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा ?’ हे भदन्त ! लोकाकाश क्या
अनेक जीव रूप हैं ? या जीव देशरूप है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर ‘एवं
जहा वितियसए अत्थि उदेसे तह चेव हह वि माणियव्वं’ हे गौतम !
द्वितीयशतकके १० वे अस्ति उद्देशक में कहे गये अनुसार है ‘नवरं
अमिलावो’ परन्तु विशेषता केवल इतनी सी है कि वहाँ द्वितीयशतक
में ‘लोयंचेव फुसित्ता णं चिट्ठह’ ऐसा जो अभिलाप है उस अभिलाप
के स्थान में ‘लोयं चैव ओगाहिता णं चिट्ठह’ यहाँ ऐसा अभिलाप कहना
चाहिये और यह अभिलाप ‘जाव धम्मत्थिकाए णं’ इस सूत्र पर्यन्त

જીવ વિગેરે દ્રવ્ય આકાશના જેટલા ભાગમાં મળે છે, તે ભાગને લોકાકાશ
કહે છે ‘લોયાગાસે ણં ભંતે ! કિં જીવા જીવદેસા’ હે ભગવન્ લોકાકાશ શું
અનેક જીવ રૂપ છે ? અથવા જીવ દેશ રૂપ છે ? વિગેરે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા
પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં જહા વિતિયસણ અત્થિઉદેસે તહ ચેવં હહવિ માણિયવ્વં’
હે ગૌતમ ખીજ શતકના ૧૦ દસમાં અસ્તિઉદેશમાં કહ્યા પ્રમાણે છે. ‘નવરં
અમિલાવો’ પરંતુ વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે ત્યાં ખીજ શતકમાં ‘લોયં
ચેવં ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠહ’ એ પ્રમાણેનો જે અભિલાપ છે, તે અભિલાપના સ્થાને
‘લોયં ચેવં ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠહ’ આ પ્રમાણેનો અભિલાપ કહેવો
જોઈએ. અને આ અભિલાપ ‘જાવ ધમ્મત્થિકાએ ણં’ આ સૂત્ર સુધી કહેવું
જોઈએ. અહિયાં યાવત્ પદથી એ બતાવ્યું છે કે—અલોયાગાસે ણં ભંતે !’ ઇત્યાદિ

અથાગ્રે પ્રસ્તુતસૂત્રમાહ—‘ધર્મસ્થિકાણં મંતે’ इत्यादि, ‘धर्मस्थिकाणं मंते’ धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! ‘के महालए पन्नत्ते’ कियन्महालयः प्रज्ञप्तः—कीदृशं महत्त्वं धर्मास्तिकायस्य कथितम् कियान्विस्तीर्णः ? इत्यर्थः इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ ! हे गौतम ! ‘लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे’ लोकः लोकमात्रः, लोकप्रमाणः, लोकः—लोकरूपः, लोकमात्रः—यावान् लोकस्तावन्मात्रः, लोकप्रमाणः—लोकवदेव प्रमाणं यस्य स तथा । ‘लोयफुडे लोयं चेव ओगाहित्ताणं चिट्ठइ’ लोकस्पृष्टः सन् लोकं स्पृशन् स्थितः लोकमेवा-
 कहते जाना चाहिये यहां थावत्पद से यह कहा गया है कि ‘अलो-
 यागासे णं मंते !’ इत्यादि अलोकाकाश सूत्र संपूर्णरूप से यहां पढ
 लेना चाहिये इसकी व्याख्या भी वहां पर देख लेनी चाहिये तात्पर्य
 कहने का यही है कि यहां पर लोकाकाश के जीवादिरूप होने का प्रश्न है
 सो उसके समाधान में ऐसा समझना चाहिये कि लोकाकाश यह जीव
 रूप भी है जीवदेशरूप भी है और जीवप्रदेशरूप भी है इत्यादि समस्त
 कथन वहां द्वितीय शतक के १० वे उद्देशक में कहा गया है अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘धर्मस्थिकाणं मंते ! के महालए पन्नत्ते’ हे
 भदन्त ! धर्मास्तिकाय कितना बडा कहा गया है ? अर्थात् धर्मास्ति-
 काय कितना विस्तीर्ण है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है—‘गोयमा । लोए
 लोयमेत्ते लोयप्पमाणे’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय लोकरूप है जितना बडा
 लोक है, उतना बडा है, लोक का जितना प्रमाण है उतना ही प्रमाण

અલોકાકાશ સૂત્ર પૂરેપૂરું અડિયાં કહેવું જોઈએ. અને તેની વ્યાખ્યા પણ ત્યાં જોઈ સમજી લેવી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અહિં લોકાકાશમાં જીવ વિગેરે હોવાનો પ્રશ્ન છે. તેથી તેના સમાધાનમાં એમ સમજવું જોઈએ કે—લોકાકાશ જીવ રૂપ પણ છે, જીવ દેશ રૂપ પણ છે. અને જીવ પ્રદેશરૂપ પણ છે. વિગેરે સંપૂર્ણ કથન ત્યાં બીજા શતકના ૧૦ દસમાં ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે. તે પ્રમાણે અડિયાં સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘ધર્મસ્થિકાણં મંતે ! કે મહાહરપ પન્નત્તે’ હે ભગવન્ ધર્માસ્તિકાય કેટલું વિશાળ કહેલ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! લોએ લોયમેત્તે લોયપ્પમાણે’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય લોક રૂપ છે. જેટલો વિશાળ લોક છે, તેટલો વિશાળ ધર્માસ્તિકાય છે. અર્થાત્ જેટલું પ્રમાણ લોકનું છે. તેટલું જ પ્રમાણ ધર્માસ્તિકાયનું છે. ‘લોયફુડે લોયં ચેવ ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠઈ’ લોકને સ્પર્શ કરીને તે સંપૂર્ણ

વગાહ્ય-લોકં વ્યાપ્ય સ્વલુ તિષ્ઠતિ, 'એવં જાવ પુગ્ગલત્થિકા' એવમ્-ધર્માસ્તિકાયવદેવ યાવત્ પુદ્ગલાસ્તિકાયોઽપિ લોકસ્પૃહઃ લોકમવગાહ્ય તિષ્ઠતિ યાવત્પદેન અધર્માસ્તિકાયલોકાકાશજીવાસ્તિકાયનાં સંગ્રહઃ । 'અહેલો' ણં મંતે' અધોલોકઃ સ્વદુ મદન્ત । 'ધમ્મત્થિકાયસ્સ' ધર્માસ્તિકાયસ્ય 'કેવહયં ઓગાદે' કિયન્તં આગમવગાહઃ-અવગાહ્ય સ્થિતઃ 'ગોયમા ! સાતિરે'ગં અદ્દં ઓગાદે' ગૌતમ ! સાતિરે'કમર્દ્દમ્-અર્દ્ધાત્તિકિચ્છિદધિકમવગાહઃ, 'એવં એ'ણં અમિલાવે'ણં જહા વિતીયસ' એવમ્ એતેનામિલાપેન યથા દ્વિતીયશતકે અનેનૈવ ક્રમેણ યથા દ્વિતીયશતકે દશમોદેશકે કથિતમ્ તથેદાપિ વક્તવ્યમ્ । કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ-

હસકા હૈ 'લોચફુડે લોચં ચેવ ઓગાહિતાણં ચિદ્દહ' લોક કો છૂતા હુઆ યહ સમ્પૂર્ણ લોક મેં વ્યાપ્ત હોકર રહા હુઆ હૈ 'એવં જાવ પુગ્ગલત્થિકા' યહાં યાવત્પદ સે અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ ઓર જીવાસ્તિકાય' હસકા ગ્રહણ હુઆ હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ધર્માસ્તિકાય કે જૈસે હી યાવત્ અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ ઓર જીવાસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય યે સર્વ લોક કો છુતે હૈ ઓર લોક કો વ્યાપ્ત કર ઉસમેં ઠહરે હુએ હૈ । અવ ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પ્રશ્ન કિયા હૈ-'અહેલો' ણં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ કેવહયં ઓગાદે' હે મદન્ત અધોલોક ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કો વ્યાપ્ત કરકે ઠહરા હુઆ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા ! સાતિરે'ગં અદ્દં ઓગાદે' હે ગૌતમ ! અધોલોક ધર્માસ્તિકાય કે આધે સે કુછ અધિક ભાગ કો વ્યાપ્ત કરકે ઠહરા હુઆ હૈ 'એવં એ'ણં અમિલાવે'ણં જહા વિતીયસ' એ' હસી ક્રમ સે જૈસા દ્વિતીયશતક કે ૧૦ વેં ઉદ્દેશક મેં કહા

લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. 'એવં જાવ પુગ્ગલત્થિકા' અહિં યાવત્પદથી અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ અને જીવાસ્તિકાય એ ગ્રહણ કરાયા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ધર્માસ્તિકાયની જેમ જ યાવત્ અધર્માસ્તિકાય લોકાકાશ, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય એ બધા જ લોકને સ્પર્શ કરે છે. અને લોકમાં વ્યાપ્ત થઈને તેમાં રહે છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે-'અહે' ણં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ કેવહયં ઓગાદે' હે ભગવન્ અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહ્યો છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા ! સાતિરે'ગં અદ્દં ઓગાદે' હે ગૌતમ ! અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના અર્ધા ભાગથી કંઈક વધારે ભાગને વ્યાપ્ત કરીને રહેલ છે 'એવં એ'ણં અમિલાવે'ણં જહા વિતીયસ' એજ ક્રમથી જેમ બીજા શતકના હસમાં ઉદ્દેશમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે અહિંયાં

‘જાવ ઈસિપ્ત્વાગ્મારાણં મંતે !’ યાવદ્ ઈષ્ટપ્રાગ્મારા સ્વલ્પ મદન્ત ! યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવીસૂત્રમાયાતિ તાવત્પર્યન્તમિત્યર્થઃ । અત્રથ યાવત્પદેન તિર્યગ્લોકોર્ધ્વલોકાદિસૂત્રાણાં ગ્રહણં ભવતિ एतत्સર્વં તત્રૈવ દ્વિતીયશતકે અસ્તિકાયોદેશકે દશમે દ્રષ્ટવ્યમ્ અથ ઈષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવી સૂત્રમાહ—‘ઈસિપ્ત્વાગ્મારાણં મંતે ! પુઢવી, ઈષ્ટપ્રાગ્મારા સિદ્ધશિલેતિનામ્ના પ્રસિદ્ધા સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃથિવી ‘લોયાગાસસ્સ કિં સંખેજ્જહમાગં ० ઓગાઢા પુચ્છા’ લોકાકાશસ્ય કિં સંખેયમાગં ० અવગાઢા પુચ્છા, અસંખેયમાગં વેતિ પ્રશ્નઃ, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ નો સંખેયમાગમવગાઢા ‘અસંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ અસંખેયમાગમવગાઢા ‘નો સંખેજ્જે માગે નો અસંખેજ્જે’ નો સંખેયાન્ માગાન્ નો અસંખેયાન્

ગયા હૈ વૈસ્તા હી યહાંપર યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવીસૂત્ર પર્યન્ત કહ લેના યાહિયે યહાં યાવત્પદ સે તિર્યગ્ લોક, ઉર્ધ્વલોક આદિ સૂત્રોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ યહ સ્વ દ્વિતીયશતક કે ૧૦ વેં અસ્તિકાયોદેશક મેં દેખ લેના યાહિયે । ‘ઈસિપ્ત્વાગ્મારાણં પુઢવી’ હે મદન્ત ! જિસકા દૂસરા નામ સિદ્ધ શિલા હૈ એહી ઈષ્ટપ્રાગ્મારા નામ કી જો પૃથિવી હૈ વહ લોકાકાશ કે સંખ્યાતવેં માગ કો વ્યાસ કરકે સ્થિત હૈ યા અસંખ્યાતવેં માગ કો વ્યાસ કરકે સ્થિત હૈ ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન પર પ્રભુ ઉત્તર દેતે હૈં ‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ હે ગૌતમ ! ઈષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવી લોકાકાશ કે સંખ્યાતવેં માગ કો વ્યાસ કર સ્થિત નહીં હૈ કિન્તુ ‘અસંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ લોકાકાશ કે અસંખ્યાતવેં માગ કો વ્યાસ કર સ્થિત હૈ ‘નો સંખેજ્જે માગે ०’ અસંખેજ્જે માગે ०’ વહ લોક કે સંખ્યાત માગોં કો અથવા અસંખ્યાત માગોં કો મી વ્યાસ

યાવત્ ઇષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવી સૂત્ર સુધી સમજી લેવું. અહિયાં યાવત્પદથી તિર્યગ્લોક, ઉર્ધ્વલોક વિગેરે ગ્રહણ કરાયા છે આ તમામ વિષય બીજા શતકના દસમાં અસ્તિકાય ઉદેશમાં જોઈને સમજી લેવો જોઈએ. ‘ઈસિપ્ત્વાગ્મારાણં પુઢવી’ હે જાવન્ ઇષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવી—કે જેવું બીજું નામ સિદ્ધશિલા છે, તે લોકાકાશના સંખ્યાતમાં જાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે ? અથવા અસંખ્યાતમાં જાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! નો સંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ હે ગૌતમ ! ઇષ્ટપ્રાગ્મારા પૃથિવી લોકાકાશના સંખ્યાતમાં જાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી નથી પણ ‘અસંખેજ્જહમાગં ઓગાઢા’ લોકાકાશના અસંખ્યાતમાં જાગને વ્યાપ્ત કરીને રહી છે. ‘નો સંખેજ્જે-

માગાન, 'નો સવ્વલોયં ઓગાઢા' નો સર્વલોકમવગાઢા 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ-દ્વિતીયશતકીયદશમોદેશકસ્થાસ્થિકાયોદેશકવદેવ વક્તવ્યમ્ । વિશેષસ્તુ તત્રૈવ દ્રષ્ટવ્યઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

અથાનન્તરપૂર્વોક્તાનાં ધર્માસ્તિકાયાદીનામેકાર્થિકાન્યાહ- 'ધર્મસ્થિકાયસ્સ ણં મંતે' इत्यादि,

મૂળમ્- 'ધર્મસ્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્ધયા અભિવચ્છયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્છયા પન્નત્તા, તં જહા- ધમ્મેદ્ધ વા ધર્મસ્થિકાયેદ્ધ વા પાણાદ્ધવાયવેરમણેદ્ધ વા મુસા- વાયવિરમણેદ્ધ વા એવં જાવ પરિગ્ગહવેરમણેદ્ધ વા કોહવિવે- ગેદ્ધ વા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગેદ્ધ વા ઇરિયાસમિર્ઘેદ્ધ વા માસાસમિર્ઘેદ્ધ વા ઇસણાસમિર્ઘેદ્ધ વા આયાણમંડપ્પત્તનિક્કલે- વણાસમિર્ઘેદ્ધ વા ઉચ્ચારપાસવણલ્લજલ્લસિંધાણપરિટ્ઠા- વણિયાસમિર્ઘેદ્ધ વા મણગુત્તીદ્ધ વા વડ્ડગુત્તીદ્ધ વા કાયગુત્તીદ્ધ વા જે યાવન્ને તહપ્પકારા સઘ્વે તે ધર્મસ્થિકાયસ્સ અભિવચ્છયા ।

કરકે સ્થિત નહીં હૈ ઓર 'નો સવ્વલોયં ઓગાઢા' ન સર્વલોક કો ઓ વ્યાસ કરકે સ્થિત હૈ । કિન્તુ લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ કો હી વ્યાસ કરકે સ્થિત હૈ 'સેસં તં ચેવ' બાકી કા હસ સમ્બન્ધ કા ઓર સવ્વ કથન દ્વિતીયશતક કે ૧૦ વેં ઉદ્દેશક મેં સ્થિત અસ્તિકાયોદ્દેશક કે જૈસે હી હૈ ઇસા જાનના ચાહિયે વિશેષતા ઓ હસ કથન મેં કયા હૈ યહ સબ ઓ વહાં સે દેલ લેના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

માગેનો અસંલેજ્જે માગે' તે લોકના સંખ્યાત લાગેને પણ અથવા અસંખ્યાત લાગેને પણ વ્યાપ્ત કરીને રહી નથી. અને 'નો સવ્વલોયં ઓગાઢા' સર્વલોકને વ્યાપ્ત કરીને પણ રહી નથી. પરંતુ લોકના અસંખ્યાતમાં લાગેને જ વ્યાપ્ત કરીને રહેલ છે. સેસં તં ચેવ' બાકીનું આ વિષય સંખ્યાથી સઘળું કથન બીજા શતકના હસમાં ઉદ્દેશમાં આવેલ અસ્તિકાયોદ્દેશક પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું અને આ કથનમાં વિશેષતા શું છે ? તે પણ ત્યાં જોઈને સમજી લેવું સૂ. ૧

अधम्मत्थिकायस्स णं भन्ते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता? गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा-अधम्मेइ वा, अधम्मत्थिकाएइ वा पाणाइवाएइ वा जाव मिच्छादंसणसल्लेइ वा इरिया अस्समिईइ जाव उच्चारणपासवण जाव परिट्ठा-वणिया अस्समिईइ वा मणअगुत्तीइ वा वइअगुत्तीइ वा काय-अगुत्तीइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते अधम्मत्थिकायस्स अभिवयणा। आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा गोयमा! अणेगा अभिवयणा पणत्ता तं जहा-आगासेइ वा आगासत्थिकाएइ वा गगणेइ वा नभेइ वा समेइ वा विसमेइ वा खहेइ वा विहेइ वा वीयीवा विवरेइ वा अंबरेइ वा अंबरसेइ वा छिडेइ वा झुसिरेइ वा मग्गेइ वा विमुहेइ वा अदेइ वा विपदेइ वा आधा-रेइ वा वोसेइ वा भायणेइ वा अंतरिक्खेइ वा सामेइ वा ओवा-संतरेइ वा अगमिइ वा फलिहेइ वा अणंतेइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते अगासत्थिकायस्स अभिवयणा। जीवत्थि-कायस्स णं भन्ते! केवइया अभिवयणा पन्नत्ता? गोयमा! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा-जीवेइ वा जीवत्थिकाये-इ वा पाणेइ वा भूएइ वा सत्तेइ वा विन्नूइ वा चेवाइ वा जेयाइ वा आयाइ वा रंगणाइ वा हिंदुएइ वा पोगगलेइ वा माणवेइ वा कत्ताइ वा विकत्ताइ वा जगेइ वा जंतुइ वा जोणीइ वा सयंभूइ वा ससरीइ वा नायएइ वा अंतरप्पाइ वा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते जाव अभिवयणा। पोगगत्थिकायस्स णं

णं भंते ! पुच्छा गोयमा ! अणेगा अभिवयणा पन्नत्ता तं जहा—
 पोग्गलेइ वा पोग्गलत्थिकाएइ वा परमाणुपोग्गलेइ वा दुप्पएसिण्ड
 तिप्पएसिण्ड वा जाव असंखेज्जपएसिण्ड वा अणंतपएसिण्ड वा
 जे यावन्ने तहप्पगरा सव्वे ते पोग्गलत्थिकायस्स अभिवयणा ।
 सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' ॥सू० २॥

वीसइमे सए वीओ उदेसो समत्तो ॥

छाया—धर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि ?
 गौतम ! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—धर्म इति वा धर्मास्तिकाय इति
 वा, प्राणातिपातविरमणमिति वा, मृषावादविरमणमिति वा एवं यावत् परिग्रहण-
 विरमणमिति वा, क्रोधविवेक इति वा, यावन् मिथ्यादर्शनशल्यविवेक इति वा,
 ईर्यासमितिरिति वा, क्षापासमितिरिति वा, एषणासमितिरिति वा, आदान-
 भाण्डवान्निक्षेपणासमितिरिति वा, उच्चारप्रसवणखेलजल्लसिघानपरिष्ठापनिका-
 समितिरिति वा मनोगुप्तिरिति वा वचोगुप्तिरिति वा कायगुप्तिरिति वा
 यानि चान्यानि तथाप्रकाराणि सर्वाणि तानि धर्मास्तिकायस्य अभिवचनानि ।
 अधर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! कियन्ति अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम !
 अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—अधर्म इति वा अधर्मास्तिकाय इति वा
 प्राणातिपात इति वा यावत् मिथ्यादर्शनशल्यमिति वा, ईर्याऽसमितिरिति वा
 यावत् उच्चारप्रसवण यावत् परिष्ठापनिकाऽसमितिरिति वा मनोऽगुप्तिरिति वा,
 वचोऽगुप्तिरिति वा कायागुप्तिरिति वा, यानि च अन्यानि तथाप्रकाराणि-
 सर्वाणि तानि अधर्मास्तिकायस्य अभिवचनानि । आकाशास्तिकायस्य खलु
 पृच्छा, गौतम ! अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—आकाश इति वा
 आकाशास्तिकाय इति वा, गगन मिति वा, नम इति वा, सम इति वा
 विषम इति वा खहमिति वा विहमिति वा वीचिरिति वा विवरमिति
 वा अम्बरमिति वा अम्बरसमिति वा छिद्रमिति वा शुपिरमिति वा मार्ग
 इति वा विमुखमिति वा अर्दइति वा व्यर्दइति वा आधार इति वा व्योमइति वा
 भाजनमिति वा अन्तरिक्षमिति वा श्याममिति वा अवकाशान्तरमिति वा अगम-
 मिति वा स्फटिकमिति वा अनन्तमिति वा यानिचान्यानि तथा प्रकाराणि सर्वाणि
 तानि आकाशास्तिकायस्याभिवचनानि । जीवास्तिकायस्य खलु भदन्त !

કિયન્તિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞાનિ ? ગૌતમ ! અનેકાનિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞાનિ તથા—જીવ ઇતિ વા જીવાસ્તિકાય ઇતિ વા પ્રાણ ઇતિ વા ભૂત ઇતિ વા સત્ત્વ-
ઇતિ વા વિજ્ઞ ઇતિ વા ચેતા ઇતિ વા જેતા ઇતિ વા આત્મેતિ વા રજ્ઞાનમિતિ વા
હિણ્ડુક ઇતિ વા પુદ્ગલ ઇતિ વા માનવ ઇતિ વા કર્તા ઇતિ વા વિકર્તા ઇતિ વા
જગત્ ઇતિ વા જન્તુરિતિ વા યોનિરિતિ વા સ્વયમ્ભૂરિતિ વા સશરીર ઇતિ વા
નાયક ઇતિ વા અન્તરાત્મા ઇતિ વા યાનિ ચાન્યાનિ અભિવચનાનિ તથાપ્રકારાણિ
સર્વાણિ તાનિ યાવદભિવચનાનિ । પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! પૃચ્છા ? ગૌતમ !
અનેકાનિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞાનિ તથા—પુદ્ગલ ઇતિ વા પુદ્ગલાસ્તિકાય ઇતિ વા
પરમાણુપુદ્ગલ ઇતિ વા દ્વિપ્રદેશિક ઇતિ વા ત્રિપ્રદેશિક ઇતિ વા યાવદ્ અસંખ્યેય-
પ્રદેશિક ઇતિ વા અનન્તપ્રદેશિક ઇતિ વા યાનિ ચાન્યાનિ તથા પ્રકારાણિ સર્વાણિ
તાનિ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યાભિવચનાનિ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ॥સૂ. ૨॥

॥વિંશતિતમશતે દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

ટીકા—‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ ણં મંતે !’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવ-
હ્યા અભિવચના પન્નત્તા’ કિયન્તિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞાનિ અભિધાયિકાનિ વચ-
વચનાનિ—શબ્દા ઇતિ અભિવચનાનિ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કત્તિપર્યાયશબ્દા इत्यर्थः,
उत्तरमाह—‘गोयमा !’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अणेगा अभावयणा

अब सूत्रकार अभी २ कहे गये धर्मास्तिकायादिकों के एकार्थकगमों
का पर्यायवाची शब्दों का कथन करते हैं इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा
पूछा है—‘धम्मत्थिकायस्स णं मंते ! केवह्या अभावयणा पन्नत्ता’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘धम्मत्थिकायस्स णं मंते ! केवह्या अभावयणा पन्नत्ता’
हे भदन्त ! धर्मास्तिकायद्रव्य कि जो गतिशील जीव और पुद्गलों के
चलने-में सहायक होता है अभिधायक शब्द कितने कहे गये हैं ?
धर्मास्तिकाय के पर्याय शब्द कितने हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा—‘गोयमा !

હેવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત કહેવામાં આવેલ ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના એક અર્થ
વાળા ગમેના પર્યાયવાચક શબ્દોનું કથન કરે છે.

‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્યા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્યા અભિવચના પન્નત્તા’ ગૌતમ
શ્રવામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન, ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કે જે ગતિ,
શીલ, જીવ અને પુદ્ગલોને ચાલવામાં સહાયક હોય છે તેના અભિધાયક
શબ્દો—(પર્યાયવાચક) કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ? એટલે કે ધર્માસ્તિકાયના
પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો કહેવામાં આવ્યા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે—કે—‘ગોયમા ! અણેગા અભિવચના પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ધર્માસ્તિકાયના

પન્નત્તા' અનેકાનિ અભિવચનાનિ-પર્યાયશબ્દા ધર્માસ્તિકાયાસ્ય પ્રપ્ત્તાનિ કથિતાનિ । કાનિ તાન્યનેકાનિ અભિવચનાનિ તત્રાહ-‘તં જહા’ તથથા-‘ધમ્મેહ વા’ ધર્મ ઇતિ વા, જીવપુદ્ગલાનાં ગતિપર્યાયસહાયકરૂપેણ ધારણાદિ ધર્મ ઇતિ શબ્દ ઉપપ્રદર્શનપરકઃ, વા શબ્દો વિકલ્પાર્થે ‘ધમ્મત્થિકાણ્દ વા’ ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વા તત્ર ધર્મઃ-પૂર્વોક્તલક્ષણકઃ સ ચાસૌ અસ્તિકાયધ્મ-પ્રદેશ-રાશિરિતિ ધર્માસ્તિકાયઃ ધર્માત્મકપ્રદેશરાશિરિત્યર્થઃ ૨ પાણાંહવાયવેરમણેહ વા’ પ્રાણાતિપાતવિરમણમિતિ વા અત્ર ધર્મશબ્દચારિત્રલક્ષણકઃ સ ચ પ્રાણાતિપાતવિર-મણરૂપઃ તતશ્ચ ધર્મશબ્દસાધર્મ્યાદસ્તિકાયરૂપસ્યાપિ ધર્મસ્ય પ્રાણાતિપાતવિર-

‘અણેના અભિવચાણા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયા કે અભિધાયક શબ્દ અનેક કહે ગયે હૈં ‘તં જહા’-જૈસે-‘ધમ્મેહ વા’ યહાં સર્વત્ર વા શબ્દ વિકલ્પ અર્થ મેં પ્રયુક્ત છુઆ હૈં જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો યહ ગતિરૂપ પર્યાય મેં સહાયક રૂપ સે ધારણ કરતા હૈં અતઃ હસ અભિપ્રાય સે હસે ધર્મ એસા કહા ગયા હૈં અર્થાત્ હસકા એક નામ ‘ધર્મ’ એસા કહા ગયા હૈં ‘ધમ્મેહ’ મેં ‘ઇતિ’ શબ્દ ઉપપ્રદર્શનપરક હૈં ‘ધમ્મત્થિકાણ્દ વા’ યહ પૂર્વોક્તલક્ષણવાલા ધર્મ પ્રદેશોં કી રાશિરૂપ હૈં અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી હૈં તાત્પર્ય એસા હૈં, કિ યહ પ્રદેશરાશિ એસા હૈં જો જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો ચલને મેં સહાયક હોતી હૈં અતઃ યહ ધર્માસ્તિકાય એસા કહા ગયા હૈં યહ હસકા દ્વિતીય નામ હૈં । ‘પાણાંહવાયવેરમણેહ વા’ યહ હસકા ત્રીસરા નામ હૈં ક્યોંકિ ધર્મ યહ શબ્દ ‘ચારિત્તં ચલુ ધમ્મો’ કે અનુસાર ચારિત્રધર્મરૂપ હૈં ઓર ચારિત્ર જો હોતા હૈં વહ પ્રાણાતિપાત

અભિધાયક-પર્યાયવાચીશબ્દો અનેક કહેલા છે. ‘તંજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘ધમ્મેહ વા’ અહિયાં બધે જ વા શબ્દ વિકલ્પ અર્થમાં વપરાયેલ છે. એવ અને પુદ્ગલોને આ ધર્માસ્તિકાય ગતિ રૂપ પર્યાયમાં સહાયક રૂપે ધારણ કરે છે. તેથી એ અભિપ્રાયથી તેને ધર્મ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. ‘ધમ્મેહ વા’ એ વાક્યમાં ઇતિ શબ્દ ઉપપ્રદર્શન પરક છે. ‘ધમ્મત્થિકાણ્દ વા’ આ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા ધર્મ પ્રદેશોની રાશિ રૂપ છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ પ્રદેશરાશી એવી છે કે જે એવ અને પુદ્ગલોને ચાલવામાં સહાય રૂપ હોય છે. તેથી તેને ધર્માસ્તિકાય એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ તેનું ‘ત્રીજું’ નામ છે.

‘પાણાંહવાય વેરમણેહ વા’ આ તેનું ત્રીજું નામ છે, કેમ કે-ધર્મ એ શબ્દ ‘ચારિત્તં ચલુ ધમ્મો’ એ કથન પ્રમાણે ચારિત્ર એ ધર્મ રૂપ છે. અને ચારિત્ર એ હોય

મણાદયો ધર્માસ્તિકાયસ્ય પર્યાયતયા વ્યવહિયન્તે । ‘મુસાવાયવિરમણેહ વા’ મૃષાવાદવિરમણમિતિ વા ‘એવં જાવ પરિગ્રહ વેરમણેહ વા’ એવં યાવત્ પરિગ્રહ-વિરમણમિતિ વા અત્ર યાવત્પદેન અદત્તાદાનવિરમણમૈથુનવિરમણયોઃ સંગ્રહો ભવ-ત્તીતિ, ‘ક્રોધવિવેગેહ વા’ ક્રોધવિવેક इति વા, ‘જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગેહ વા’ યાવદ્ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેક इति વા અત્ર યાવત્પદેન માનઃ, માયા, લોભઃ, રાગો દ્વેષઃ, કલહઃ, અભ્યાખ્યાનં, પૈશુન્યં, પરપરિવાદઃ, રત્યરતિઃ, માયામૃષા-ત્ત્વ, इत्येतेषां સંગ્રહઃ, एषां त्रिषये विवेक इति, ‘ઈરિયા સમિર્દઈ વા’ ર્દૈર્યાસમિતિ-

વિરમણરૂપ હોતા હૈં હસલિયે ધર્મ શબ્દ કે સાધર્મ્ય સે અસ્તિકાયરૂપ મ્હી ધર્મ કે ધર્માસ્તિકાય કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ શબ્દ પર્યાય શબ્દ રૂપ સે કહે ગયે હૈં ‘મુસાવાયવિરમણેહ વા એવં જાવ પરિગ્રહવેરમ-ણેહ વા’ હસી પ્રકાર મૃષાવાદ વિરમણ, યાવત્ પરિગ્રહવિરમણ યે સવ મ્હી ધર્માસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દરૂપ સે વ્યવહિત કિયે ગયે હૈં યહ ‘યાવત્’ શબ્દ સે ‘અદત્તાદાનવિરમણ ઓર મૈથુનવિરમણ’ હસકા ગ્રહણ હુઆ હૈં ‘ક્રોધવિવેગેહ વા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગેહ વા’ યહાં યાવત્ શબ્દ સે માન, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, રતિ, અરતિ માયામૃષા’ હન સવ કા ગ્રહણ હુઆ હૈં અર્થાત્ ક્રોધ કા વિવેક ત્યાગ યહ ધર્માસ્તિકાય કા પર્યાયવાચી નામ હૈં હસી પ્રકાર સે માન માયા આદિ કા વિવેક ત્યાગ યે મ્હી સવ ધર્મા-સ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ હૈં । તથા મિથ્યાદર્શનશલ્ય કા ત્યાગ યહ મ્હી ધર્માસ્તિકાય કા પર્યાયવાચી શબ્દ હૈં યહી બાત ‘વિવેક’ શબ્દ

છે, તે પ્રાણાતિપાત વિરમણ રૂપ હોય છે. તેથી ધર્મ શબ્દના સાધર્મ્યપ્રાણાથી અસ્તિકાય રૂપ ધર્મના-ધર્માસ્તિકાયના પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે શબ્દો પર્યાય-વાચી શબ્દ રૂપથી કહેલા છે. આ તેનું ત્રીજું નામ છે. ‘મુસાવાયવિરમણેહ વા એવં જાવ પરિગ્રહવેરમણેહ વા’ એજ રીતે મૃષાવાદ વિરમણ, યાવત્ પરિગ્રહ વિરમણ એ બધાને ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દ રૂપથી વ્યવહાર કરેલ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી અદત્તાદાન વિરમણ અને મૈથુન વિરમણ એ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે. ‘ક્રોધવિવેગેહ વા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગેહ વા’ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, -નિંદા, રતિ, અરતિ માયા મૃષા આ બધા ગ્રહણ કરાયા છે. અર્થાત્ ક્રોધના વિવેકનો ત્યાગ એ ધર્માસ્તિકાયનું પર્યાયવાચક નામ છે. એજ રીતે માન, માયા વિગેરેનું વિવેકનો ત્યાગ એ બધા જ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

રિતિ વા, 'ભાસાસમિર્દૈ વા' ભાસાસમિતિરિતિ વા, 'એસણાસમિર્દૈ વા, એણા સમિતિરિતિ વા, 'આયાણમંડમત્તનિક્કલેવણાસમિર્દૈ વા' આદાનમંડમાત્રનિક્ષે-
પણાસમિતિરિતિ વા 'ઉચ્ચારપાસવળલ્લસિંધાણપરિટ્ઠાવણિયાસમિર્દૈ વા' ઉચ્ચારપસવળલ્લસિંધાણપરિટ્ઠાવણિયાસમિતિરિતિ વા 'મળગુત્તી વા' મળગુત્તિરિતિ વા, 'વયગુત્તી વા' વચગુત્તિરિતિ વા 'કાયગુત્તી વા' કાયગુત્તિરિતિ વા 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વે તે ધમ્મત્થિકાયસ્સ-અભિવચણા' યાનિ ચાપ્પ-
ન્યાનિ તથાપ્રકારાણિ ચારિત્ર્યાખ્યધર્મસ્થાભિધાયકાનિ-સામાન્યરૂપેણ વિશે-
ષરૂપેણ વા વાક્યાનિ સર્વાણ્યપિ તાનિ ધર્માસ્તિકાયસ્થાભિવચનાનિ-પર્યાયા

દ્વારા પ્રકટ કરી ગઈ છે 'ઈરિયાસમિર્દૈ વા ભાસાસમિર્દૈ વા એસણા-
સમિર્દૈ વા આયાણમંડમત્તનિક્કલેવણાસમિર્દૈ વા' તથા ઈર્યાસમિતિ
ભાસાસમિતિ એણાસમિતિ આદાનમાત્ર નિક્ષેપણા સમિતિ અથવા
- 'ઉચ્ચારપાસવળલ્લસિંધાણપરિટ્ઠાવણિયાસમિર્દૈ વા' ઉચ્ચાર
પસવળલ્લસિંધાણપરિટ્ઠાવણિયાસમિતિ એ પાંચે સમિતિયાં
બી ધર્માસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ છે. 'મળગુત્તી વા વચગુત્તી વા
વા કાયગુત્તી વા' અથવા મળગુત્તિ, વચનગુત્તિ એવં કાયગુત્તિ એ ૩
ગુત્તિયાં બી ધર્માસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ છે. હસી પ્રકાર 'જે
યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વે તે ધમ્મત્થિકાયસ્સ અભિવચણા' હસી પ્રકાર
કે જો ઔર બી ચારિત્રરૂપ ધર્મ કે સામાન્ય વિશેષરૂપ સે અભિધાયક
શબ્દ છે-વાક્ય છે-વે સ્વ ધર્માસ્તિકાય કે અભિવચન પર્યાયવાચી શબ્દ
છે તાત્પર્ય કહને કા ગ્રહ છે કિ જિતને બી શબ્દ ચારિત્રરૂપ ધર્મ કે પ્રતિ-

એજ વાત 'વિવેક એ શબ્દથી બતાવેલ છે. 'ઈરિયાસમિર્દૈ વા ભાસાસમિર્દૈ
વા' તથા ઈર્યાસમિતિ, ભાસાસમિતિ 'એસણાસમિર્દૈ વા આયાણમંડમત્તનિક્કલેવ-
ણાસમિર્દૈ વા' એણાસમિતિ આદાનમાત્ર નિક્ષેપણાસમિતિ અથવા
'ઉચ્ચારપાસવળલ્લસિંધાણપરિટ્ઠાવણાસમિર્દૈ વા' ઉચ્ચાર, પ્રસવળ, ખેલ,
જલ, સિંધાણ, પરિટ્ઠાવણ, સમિતિ એ પાંચે સમિતિયો પણ
ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. 'મળગુત્તી વા, વચગુત્તી વા કાયગુત્તી
વા' અથવા મળગુત્તિ, વચનગુત્તિ અને કાયગુત્તિ આ ત્રણે ગુત્તિયો પણ
ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. એજ પ્રમાણે "જે યાવન્ને તહપ્પગારા
સવ્વે તે ધમ્મત્થિકાયસ્સ અભિવચણા" એજ પ્રમાણે ચારિત્રરૂપ ધર્મના સામાન્ય
વિશેષ રૂપથી અભિધાયક બીજા પણ જે શબ્દો છે, વાક્યો છે તે તમામ ધર્મા-
સ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો છે, કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-ચારિત્રરૂપ ધર્મનું

इति । धर्मास्तिकायस्य पर्यायशब्दानभिधाय तद्विरोधिनोऽधर्मास्तिकायस्य पर्यायशब्दान् दर्शयितुमाह—‘अधम्मत्थि’ इत्यादि, ‘अधम्मत्थिकायस्स णं भंते !’ अधर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! धारणात् धर्मस्तद्विपरीतोऽधर्मः जीवपुद्गलानां स्थितौ उपप्लव्णककारीत्यर्थः अधर्मश्चासौ अस्तिकायश्च प्रदेशराशिरित्यधर्मास्तिकायः, तस्य धर्मास्तिकायस्य खलु भदन्त ! ‘केवइया अभिवयणा पणत्ता’ कियन्ति अभिवचनानि—पर्यायाः प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अणेगा अभिवयणा पणत्ता’ अनेकानि अभिवचनानि प्रज्ञप्तानि ‘तं जहा’ तद्यथा ‘अधम्मैइ वा’ अधर्म इति वा, ‘अधम्मत्थिकाएइ पादक’ हैं वे सब धर्म के साधर्म्य को लेकर इस धर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द से व्यवहृत किये गये हैं ऐसा जानना चाहिये इस प्रकार से धर्मास्तिकाय के पर्याय शब्दों का कथन करके अब सूत्रकार तद्विरोधी अधर्मास्तिकाय के पर्याय शब्दों को दिखलाते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘अधम्मत्थिकायस्स णं भंते ! केवइया अभिवयणा पणत्ता’ हे भदन्त अधर्मास्तिकाय के जो कि जीव और पुद्गलों को ठहरने में सहायक होता है पर्यायवाची शब्द कितने कहे गये हैं ? अधर्मरूप जो अस्तिकाय प्रदेशराशि है वह अधर्मास्तिकाय है धर्म से यह विपरीत स्वभाववाला होता है इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! अणेगा अभिवयणा पणत्ता’ हे गौतम ! अधर्मास्तिकाय के पर्यायवाची शब्द अनेक कहे गये हैं । तं जहा—जैसे ‘अधम्मैइ वा’ अधर्म ‘अधम्मत्थिकाएइ वा’ अधर्मास्तिकाय ‘पाणाइवाएइ वा’ प्राणा-

પ્રતિપાદન કરવાવાળા બેટલા શબ્દો છે, તે તમામ ધર્મથી અધર્મ પણાથી આ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દ રૂપે વ્યવહાર કરેલ છે તેમ સમજવું.

આ રીતે ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયશબ્દોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દોનું કથન કરે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અધમ્મત્થિકાયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયા અભિવયણા પણત્તા’ હે ભગવન્ અધર્માસ્તિકાયના કે જે જીવ અને પુદ્ગલોને રહેવામાં સહાયક હોય છે, તેના પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો છે ? અધર્મરૂપ જે અસ્તિકાય-પ્રદેશરાશિ છે તે અધર્માસ્તિકાય છે ધર્મથી એ ઉલટા સ્વભાવવાળું હોય છે. ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! અણેગા અભિવયણા પણત્તા’ હે ગૌતમ ! અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દો અनेક છે. ‘તંજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘અધમ્મેइ वा’ અધર્મ ‘અધમત્થિકાएइ

વા' અધર્માસ્તિકાય इति वा, 'पाणाइवाएइ वा' प्राणातिपातइति वा, 'जावमिच्छा-
दंसणसल्लेइ वा' यावन्मिथ्यादर्शनशल्यमिति वा अत्र यावत्पदेन मृषावादादारभ्य
मायामृषापर्यन्तषोडशपदानां संग्रहो भवतीति । ईरिया असमिईइ वा' ईर्याऽय
मिति:-ईर्यासमित्यभाव इति वा 'जाव उच्चारपासवण जाव पारिष्ठावणिया समि-
ईइ वा' यावत् उच्चारप्रस्रवण यावत् पारिष्ठापनिकाऽसमितिरिति वा अत्र प्रथम-
यावत्पदेन 'भासाअसमिई वा एसणा असमिईइ वा आयाणभंडमत्तनिकखेवणा
असमिई वा' इत्यन्तस्य ग्रहणं भवति द्वितीययावत्पदेन 'खेलजल्लसिंघाण'
इत्येतेषां पदानां ग्रहणं भवति । 'मण अगुत्तीइ वा' मनोऽगुप्तिरिति वा, 'वइ
अगुत्तीइ वा' वचोऽगुप्तिरिति वा, काय अगुत्तीइ वा' कायाऽगुप्तिरिति वा 'जे
तिपात 'जाव मिच्छादंसणसल्लेइ वा' यावत् मिथ्यादर्शन ये सब अध-
र्मास्तिकाय के पर्यायशब्द हैं । यहां यावत् शब्द से पूर्वोक्त मृषावाद से
लेकर मायामृषा तक के १६ पदों का संग्रह हुआ है । 'ईरियाअसमिईइवा'
इर्या असमिति इर्यासमिति का पालना नहीं करना-उसका अभाव
रहना 'जाव उच्चारपासवण जाव पारिष्ठावणिया असमिईइ वा' यावत्
उच्चार प्रस्रवण यावत् पारिष्ठापनिका समिति का अभाव होना यह
समित्यभाव भी अधर्मास्तिकाय का पर्याय शब्द है यहां प्रथम यावत्
शब्द से 'भासा असमिईइवा एसणा असमिईइ वा आयाणभंडमत्त
निकखेवणा असमिईइ वा' यहां तक का पाठ गृहीत हुआ है तथा
द्वितीय यावत् शब्द से 'खेलजल्लसिंघाण' इन पदों का ग्रहण हुआ
है 'मण अगुत्तीइ वा' मनोगुप्ति का अभाव 'वय अगुत्तीइ वा' वचन-
गुप्ति का अभाव 'कायअगुत्तीइ वा' कायगुप्ति का अभाव तथा 'जे यावन्ने

વા' અધર્માસ્તિકાય 'પાણાइवाए इ वा' प्राणातिपात 'जाव मिच्छादंसणसल्लेइ
वा' यावत् मिथ्यादर्शनशल्य ये अधा अधर्मास्तिकायना पर्यायवाचक शब्दો
છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી પૂર્વોક્ત મૃષાવાદથી આરંભીને માયા મૃષા સુધીના
સોળ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'ईरिया असमिईइ वा' इर्याअसमिति इर्यासमितिनुं
पालन न कश्चुं तेना अभाव रहवे। 'जाव उच्चारपासवण जाव पारिष्ठा-
वणिया असमिई वा' यावत् प्रस्रवण यावत् पारिष्ठापनिका समितिने अभाव
पणु अधर्मास्तिकायना पर्यायवाची शब्दो છે અહિયાં યાવત્ શબ્દથી 'भासा
असमिई वा' एसणा असमिई वा आयाणभंडमत्तनिकखेवणा असमिईवा' એ
વાક્ય સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. તથા બીજા યાવત્ શબ્દથી 'खेलजल्ल
सिंघाण' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'मणअगुत्ती इ वा' मनोगुप्तिने અભાવ
'व्यअगुत्तीइ वा' वचनगुप्तिने અભાવ 'कायअगुत्ती इ वा' कायगुप्तिने અભાવ

યાવન્ને' યાનિ ચાપ્યન્યાનિ 'તહ્પગારા' તથાપકરાણિ અધર્માસ્તિકાયસ્ય અભિધાયકાનિ સામાન્યતો વિશેષતો વા વાક્યાનિ 'સઘ્વે તે' સર્વાણ્યપિ તાનિ, 'અધર્મસ્તિકાયસ્સ' 'અધર્માસ્તિકાયસ્ય' 'અભિવચના' અભિવચનાનિ-પર્યાયશબ્દાઃ કથિતાનિ । આગાસત્થિકાયસ્સ ણં પુચ્છા' આકાશાસ્તિકાયસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! પુચ્છા ? હે મદન્ત ! આકાશાસ્તિકાયસ્ય કિયન્તિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અણેગા અભિવચના પળ્લન્તા' અનેકાનિ અભિવચનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ અનેકે પર્યાયશબ્દાઃ આકાશાસ્તિકાયસ્ય ભવન્તીત્યર્થઃ, કે તે તત્રાહ- 'તં જહા' તદ્વથા- 'આગાસેઈ વા' આકાશ इति वा 'आगासत्थिकायेइ वा' આકાશાસ્તિકાય इति वा आ-मर्यादया अभि-विधिना वा सर्वे अर्थाः काशन्ते-स्वकीयं स्वकीयं स्वभावम् लभन्ते यत्र स

તહ્પગારા' હસી પ્રકાર સે જો ઔર મી સામાન્ય વિશેષરૂપ સે અભિ-ધાયક વચન હૈ 'સઘ્વે તે અધર્મસ્તિકાયસ્સ અભિવચના' વેં સઘ્વે હી અધર્માસ્તિકાય કે પર્યાય શબ્દ કહે ગયે હૈ । અઘ્વ આકાશાસ્તિકાય કે પર્યાય શબ્દોં કો પ્રકટ કિયા જાતા હૈ-હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ સે એસા પૂછા હૈ- 'આગાસત્થિકાયસ્સ ણં પુચ્છા' હે મદન્ત ! આકાશાસ્તિકાય કે પર્યાય શબ્દ કિતને હૈ ઉત્તર મેં પ્રમુ ને કહા હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અણેગા અભિવચના પળ્લન્તા' આકાશાસ્તિકાય કે અનેક પર્યાય શબ્દ હૈ 'તં જહા' જૈસે- 'આગાસેઈ વા આગાસત્થિકાયેઈ વા' સકલદ્રવ્યોં કા હસમેં નિવાસ હૈ હસલિયે હસકા નામ આકાશ હૈ ઔર યહ આકાશ એસી પ્રદેશરાશિ હૈ કિ જિસ મેં રહે હુએ સમસ્ત દ્રવ્ય અપને ૨ સ્વભાવ કો અપની ૨ મર્યાદા યા અભિવિધિ સે પ્રાપ્ત કરકે રહતે હૈ હસલિયે

‘જે યાવન્ને તહ્પગારા’ એજ રીતે બીજા જે સામાન્ય વિશેષ રૂપથી અભિધાયકવચનો છે. ‘સઘ્વે તે અધર્મસ્તિકાયસ્સ અભિવચના’ તે તમામ અધર્માસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દો કહ્યા છે.

હવે આકાશાસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દોને બતાવવામાં આવે છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- ‘આગાસત્થિકાયસ્સ ણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ આકાશાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક કેટલા શબ્દો છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણેગા અભિવચના પળ્લન્તા’ આકાશાસ્તિકાયના પર્યાય શબ્દો અનેક છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘આગાસેઈ વા’ આગાસ ત્થિકાયેઈ વા’ સર્વ દ્રવ્યોના તેમાં નિવાસ રહેલો છે, તેથી તેનું નામ આકાશ એ પ્રમાણે છે. અને આ આકાશ એવી પ્રદેશ રાશી છે કે જેમાં રહેલા બધા જ દ્રવ્યો પોતપોતાની મર્યાદા અથવા અભિવિધીથી પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી તેનું

આકાશઃ, તથાવિધશ્વાસૌ અસ્તિકાયશ્ચ પ્રદેશરાશિરિતિ-આકાશાસ્તિકાય इति ૧।
 'ગગણેઙ વા ૨' ગગનમિતિ વા, ગમનવિષયત્વાત્ ગગનં નિરુક્તિવશાત્ ૨, 'નભે-
 ઇવા ૩' નભ इति વા-નભાતિ-ન દીપ્યતે છદ્મસ્થાનાં દૃષ્ટિવિષયો ન ભવતિ इતિ
 નભો નિરુક્તિવલાદેવેતિ, ૩ 'સમેઙ વા ૪' સમમિતિ વા નિમ્નોન્નત ભાવરહિત-
 ત્વાત્ સમમિતિ ૪, 'વિસમેઙ વા ૫' વિષમમિતિ વા દુર્ગમત્વાદ્વિષમમિતિ, ૫ 'સ્વહેઙ
 ૬ વા' સ્વહમિતિ-સ્વનને-પૃથિવ્યાઃ સ્વનને હાને ચ ત્યાગે ચ યદ્ભવતિ તત્ સ્વહ-
 મિતિ નિરુક્તિવશાત્ ૬, 'વિહેઙ ૭ વા' વિહમિતિ વા વિશેષેણ હીયતે-ત્યજ્યતે

इसका नाम आकाशास्तिकाय हुआ है गगणेइ वा' गमन का विषय होने के कारण इसका नाम गगन हुआ है, क्योंकि जीवादिद्रव्यों का गमन आकाश लोकाकाश में ही होता है इससे बाहर अलोकाकाश में नहीं छद्मस्थजनों की दृष्टि का यह विषय नहीं होता है इसलिये 'न भाति' इस व्युत्पत्ति के अनुसार इसका नाम नभ ऐसा हुआ है निम्नोन्नत भाव से रहित होता है इसलिये 'सम' इसका नाम हुआ है दुर्गम होने के कारण अर्थात् इसकी छद्मस्थजन हृद् प्राप्त नहीं कर पाते हैं इस कारण विषम ५ भी इसका नाम हुआ है 'पृथिव्याः-स्वनने हाने च यद्भवति' तत् 'स्वहम्' पृथिवी के खोदने पर तथा पृथिवी की हानि होने पर प्रलय होने पर भी यह सदा बना रहता है नष्ट नहीं होता है इस कारण 'स्वनने हाने च यद्भवति तत् स्वहम्' इस व्युत्पत्ति के अनुसार इसका 'स्वह' ६ ऐसा भी नाम हुआ है 'विहेइ ७ वा' अथवा 'विह' ऐसा जो

નામ આકાશાસ્તિકાય એ પ્રમાણે થયું છે. 'ગગણે ઇ વા-ગમનના વિષય રૂપ હોવાથી તેનું નામ ગગન એ પ્રમાણે થયું છે કેમ કે સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનું ગમન આકાશ-લોકાકાશમાં જ થાય છે. તેનાથી જુદા અલોકાકાશમાં થતું નથી. છદ્મસ્થોની દૃષ્ટિમાં આ વિષય રૂપ હોતા નથી. તેથી 'નભાતિ' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તેનું નામ 'નભ' એ પ્રમાણે થયું છે. આ નિમ્ન નીચા ઉન્નત ઉંચા પણાથી રહિત હોય છે. તેથી તેનું નામ 'સમ' એ પ્રમાણે થયું છે. દુર્ગમ હોવાના કારણે અર્થાત્ છદ્મસ્થ જન તેની હૃદ પામી શકતા નથી તેથી વિષ-મ ૫ એ પ્રમાણે તેનું નામ થયું છે. 'પૃથિવ્યાઃ સ્વનને હાને ચ યદ્ભવતિ' 'તત્ 'સ્વહમ્' પૃથ્વીને ખોદવાથી તથા પૃથ્વીની હાની થાય ત્યારે-પ્રલય થાય ત્યારે પણ સદાકાળ આ રહે છે નાશ પામતું નથી તે કારણે 'સ્વનને હાને ચ યદ્ભવતિ તત્ સ્વહમ્' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તેનું 'સ્વહ' એ પ્રમાણેનું નામ થયું છે. ૬ 'વિહેइ વા' ૭ અથવા 'વિહ' એનું જો તેનું નામ થયું છે, તેનું કારણ 'વિશેષેણ

યત્ તદ્વિદ્યમ્-વિદ્યાય इत्यर्थः यद्वा विधमिति वा विधीयते-क्रियते कार्यजातं यत्र तद्विधमिति, ७ 'वीयीइ ८' वीचिरिति-वेचनात्-वस्तुमात्रस्य विविक्त-स्वभावस्थापनात् वीचिरिति ८, 'विवरेइ वा ९' विवरमिति वा-विगतावरणतया विवरमिति-आच्छादनरहितमिति ९, 'अंबरेइ वा १०' अम्बरमिति वा अम्बा-माता तदिव जननसादृश्यात् अंबा-जलं तस्य राणात्-दानात् अम्बरं निरुक्तिबलादेव १०,

इसका नाम हुआ है उसका कारण 'विशेषेण हीयते त्यज्यते' इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह एक स्थान से दूसरे स्थान पर जाते समय जीव द्वारा छोड़ा जाता है इसी कारण 'विहाय' ऐसा भी नाम हुआ है अथवा-'विहेइ' इसकी संस्कृतच्छाया 'विध' ऐसी भी होती है सो 'विधीयते-क्रियते यत्र तद्विधम्' इस व्युत्पत्ति के अनुसार समस्तकार्य इसी में जीवों द्वारा किये जाते हैं अतः इसका नाम विध ऐसा भी हो सकता है 'वीयीइ' ८ वीचि ऐसा भी नाम इसका है क्योंकि अपने में रहे हुए समस्त जीवादिक द्रव्यों को यह भिन्न २ स्वभाव में रखे रहता है तात्पर्य यह कि जीवादिक समस्त पदार्थ आकाश में व्याप्त होकर रहते हैं फिर भी एक पदार्थ दूसरे पदार्थ में नहीं बदल पाता है इस प्रकार यह अपने में रखे हुए समस्त पदार्थों को भिन्न २ स्वभाव में स्थापित किये हुए है इससे इसका नाम वीचि ऐसा हुआ है । 'विवरेइ वा' यह अपना आवरण करनेवाले पदार्थ से रहित है इस कारण इसका 'विवर' ऐसा भी नाम है 'अंबरेइ १० वा' अम्बर भी इसका नाम है

हीयते त्यज्यते' એ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે આ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જતી વખતે જીવ દ્વારા છોડવામાં આવે છે. તેથી તેનું નામ 'વિહાય' એ પ્રમાણે થયું છે. અથવા 'વિહેइ' તેની સંસ્કૃત છાયા 'વિધ' એવી પણ થાય છે. તેથી 'વિધીયતે ક્રિયતે યત્ર તદ્વિધમ્' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે સઘળા કાર્યો જીવે આમાં જ કરે છે. તેથી તેનું નામ 'વિધ' એવું પણ હોઈ શકે છે. 'વીયીइ' વીચિ એ પ્રમાણે પણ આનું નામ છે કેમ કે-પોતાનામાં રહેલા બધા જ જીવાદિ દ્રવ્યોને આ જુદા જુદા સ્વભાવથી ધારણ કરે છે અર્થાત્ જીવાદિ સઘળા પદાર્થો આકાશમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે, તો પણ એક પદાર્થ બીજા પદાર્થરૂપે બદલાઈ જતા નથી, આ રીતે પોતાનામાં રાખેલા બધા જ પદાર્થોને જુદા જુદા સ્વભાવમાં સ્થાપિત કરે છે, તેથી તેનું નામ 'વીચિ' એવું થયું છે. 'વિવરેइ વા' આ આકાશ પોતાને આવરણ-ઢાંકણ કરનાર પદાર્થ વિનાનું છે. તેથી તેનું નામ 'વિવર' એવું પણ છે. 'અંબરેइ વા' આ માતાની માફક જળ

‘અંબરસેઙ્ગ વા ૧૧’ અમ્બરસમિતિ વા-અમ્બા-જલમ્-જલરૂપો રસો યસ્માદ્ ભવતિ તદમ્બરસમિતિ નિર્વચનવચ્ચાદિતિ ૧૧, ‘છિદ્રેઙ્ગ વા ૧૨’ છિદ્રમિતિ વા-છિદ્રઃ છેદનસ્યાસ્તિત્વાત્ છિદ્રમિતિ નિરુક્તિવચ્ચાદેવ ૧૨, ‘જુસિરેઙ્ગ વા ૧૩’ જુષિરમિતિ વા જુસેઃ શોષસ્ય દાનાત્-પોષણક્રિયાસહાયકત્વાત્ જુષિરમિતિ, ૧૩ ‘મગ્ગેઙ્ગ વા ૧૪’ માર્ગ ઇતિ વા પથિરૂપત્વાન્માર્ગઃ, ૧૪ ‘વિમુલ્હેઙ્ગ વા ૧૫’ વિમુલ્હમિતિ વા-મુલમ્-આદિસ્તસ્યા ભાવાત્ અનાદિત્વેન વિમુલ્હમિતિ, ‘અદ્દેઙ્ગ વા ૧૬’ અર્દ્ધ ઇતિ વા-અર્ધત્વે-ગમ્યતે ઇતિ અર્દ્ધઃ, અથવા અટયતે-અતિક્રમ્યતે અનેન ઇતિ અટ્

સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ યહ માતા કે જૈસા જલ કો દેતા હૈ અર્થાત્ માતા જિસ પ્રકાર સે સન્તતિ પૈદા કરતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે યહ બી જલ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ઓર ઉસે પ્રદાન કરતા હૈ ‘અંબરસ’ ૧૧ હસકા નામ હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ હસસે જલરૂપરસ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ‘છિદ્રેઙ્ગ ૧૨ વા’ છિદ્ર એસા બી હસકા નામ હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ યહ છિદ્રરૂપ હૈ અર્થાત્ પોલરૂપ હૈ ‘જુસિરેઙ્ગ વા ૧૩’ જુષિર બી હસકા નામ હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ યહ જુષિર-શોષણ ક્રિયા મેં સહાયક હોતા હૈ ‘મગ્ગેઙ્ગ’ ૧૪ માર્ગ બી હસકા નામ હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ યહ પરગતિ મેં જાતે જીવ કો માર્ગરૂપ હૈ ક્યોંકિ પરગતિ મેં જીવ કા ગમન આકાશ કી પ્રદેશપંક્તિ કે અનુસાર હી હોતા હૈ ‘વિમુલ્હેઙ્ગ વા ૧૫’ વિમુલ્હ બી હસકા નામ હૈ સો હસકા કારણ એસા હૈ કિ હસકા મુલ્હ આદિ નહીં હૈ અર્થાત્ અનાદિ હૈ ‘અદ્દેઙ્ગ

આપે છે અર્થાત્ માતા જે રીતે સન્તાન ઉત્પન્ન કરે છે. તેજ રીતે આ પણ જલને ઉત્પન્ન કરે છે, અને તે આપે છે તેથી તેનું નામ ‘અમ્બર’ એ પ્રમાણે પણ છે. ૧૦ ‘અમ્બરસ’ આનાથી જલ રૂપ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેનું નામ ‘અમ્બરસ’ એ પ્રમાણે પણ છે. ૧૧ ‘છિદ્રેઙ્ગ વા’ આ છિદ્ર રૂપ-અર્થાત્ પોલાણવાળું છે તેથી તેનું નામ ‘છિદ્ર’ એ પ્રમાણે પણ છે. ૧૩ ‘જુસિરેઙ્ગ વા’ જુષિર એવું પણ તેનું નામ છે. તેનું કારણ એવું છે કે-આ જુષિર નામ શોષણ ક્રિયામાં સહાયક હોય છે. ૧૪ ‘મગ્ગેઙ્ગ વા’ આનું નામ ‘માર્ગ’ એ પ્રમાણે પણ છે, તેનું કારણ એ છે કે અન્યગતિમાં જનારા જીવને એ માર્ગ રૂપ છે. કેમ કે પરગતિમાં જીવનું ગમન આકાશની પ્રદેશ પંક્તિ અનુસાર જ હોય છે. ૧૫ ‘વિમુલ્હેઙ્ગ વા’ વિમુલ્હ એ પ્રમાણેનું પણ તેનું નામ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તેને મુળ વિગેરે હોતા નથી. અર્થાત્ અનાદિ છે. ૧૫

इति वा, १६ 'वियद्वेइ वा १७' व्यदो व्यद्व इति वा-अर्द एव विशिष्टः अट्टएव विशिष्ट इति व्यदो व्यद्वो वेति, 'आधारेइ वा १८' आधार इति वा-आ-समन्तात् पदार्थजातानां धारणात् आधार इति १८ 'वोमेइ वा १९' व्योम इति वा-विशेषेण अवनात्-रक्षणात् व्योम इति, 'भायणेइ वा २०' भाजनमिति-भाजनात्-

વા ૧૬' અર્દ અથવા અટ્ટ ઓ ઇસકા પર્યાય શબ્દ હૈ સો 'અર્દયતે અથવા અટ્ટયતે' इति अर्दः अथवा अट्टः' इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह जीवों के द्वारा गमन क्रिया का विषय बनाया जाता है तात्पर्य यह है कि जीव इसी के आधार पर रहे हुए हैं अतः वे जो कुछ भी गमनागमनादि क्रिया करते हैं वह सब इसी में करते हैं अतः यह उनकी क्रिया का विषय कहा गया है 'वियद्वेइ वा १७' व्यर्द अथवा व्यद्व भी विशिष्ट क्रिया के कारण से इसका नाम हुआ है 'आधारेइ १९ वा' आधार भी इसका एक नाम है सो यह अपने में समस्त पदार्थों को धारण किये हुए हैं इससे 'आधार' ऐसे नाम से भी यह कहा गया है 'वोमेइ वा १९' 'विशेषेण अवनात्' व्योम इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह अपने में रहे हुए पदार्थों की विशेष रूप से रक्षा करता है-अर्थात् प्रत्येक पदार्थ द्रव्य अपने उत्पाद व्यय और प्रौढ्यरूप स्वभाव में इसमें सतत कायम रहते हैं यही पदार्थों का संरक्षण है इससे विपरीत एकान्त मान्यता पदार्थ का असंरक्षण है जीवादिक पदार्थ लोकाकाश में ही रहते हैं

‘અટ્ટેइ વા’ અર્દ અથવા અટ્ટ ઓ પ્રમાણે પણુ તેનું નામ છે. તેનું કારણુ ઓ છે કે-‘અર્દયતે’ અથવા અટ્ટયતે इति अर्दः’ અથવા અટ્ટઃ આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે ભવે દ્વારા આ ગમનનો વિષય બનાવાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય ઓ છે કે-ભવ તેના જ આધાર પર રહેલા છે. તેથી તેઓ ગમનાગમન આવળ રૂપ જે કંઈ ક્રિયા કરે છે, તે તમામ આકાશમાં જ કરે છે. તેથી તેઓની આ ક્રિયાના વિષય રૂપ કહ્યું છે. ૧૬ ‘વિયદ્વેइ વા’ વ્યર્દ-અથવા વ્યય વિશેષ ક્રિયાના કારણુ તેનું નામ થયું છે. ૧૭ આધારેइ વા’ ‘આધાર’ ઓનું પણુ તેનું નામ છે. કારણુ કે તે પોતાનામાં બધા જ પદાર્થોને ધારણુ કરે છે. તેથી તેનું નામ ‘આધાર’ પણુ કહેવાય છે. ૧૮ ‘વોમેइવા’ વિશેષેણ અવનાત્ વ્યોમ’ આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે પોતાનામાં રહેલા પદાર્થોને વિશેષ રૂપે રક્ષા કરે છે. તેથી તેનું નામ ‘વ્યોમ’ ઓ પ્રમાણે પણુ કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ-દ્રવ્ય પોતાના ઉત્પાદ વ્યય અને પ્રૌઢ્ય રૂપે સ્વભાવમાં તેમાં સતત કાયમ રહે છે. ઓજ પદાર્થોનું સંરક્ષણુ પણુ છે. તેનાથી જુદી રીતની એકાન્ત માન્યતા પદાર્થનું અસંરક્ષણુ છે.

છત્વાસ્ સ્ફટિકમિતિ ૨૫, 'અણ્તેઙ્ વા' અનન્તમિતિ વા અન્તઃ-પર્યવસાન-સમાપ્તિસ્તદ્રહિતત્વાદનન્તમ્ इति ૨૬, 'જે યાવન્ને' યાનિ ચાપ્યન્યાનિ-કથિતવ્ય-તિરિક્તાનિઃ 'તદ્દષ્પગારા સવ્વે તે આગાસત્થિકાયસ્સ અભિવચ્છણા' તથા પ્રકારાણિ આકાશાસ્તિકાયસ્ય-અભિવચ્છનાનિ ભવન્તીત્યર્થઃ । 'જીવત્થિકાયસ્સ ણં મંતે !' જીવાસ્તિકાયસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવહયા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' કિયન્તિ અભિવચ્છનાનિ-પર્યાયશબ્દાઃ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનિ इति જીવાસ્તિકાયપર્યાયશબ્દ-વિષયકઃ પ્રશ્નઃ, મગ્ધવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અણેગા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' અનેકાનિ અભિવચ્છનાનિ-પર્યાયશબ્દાઃ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતા-નીતિ કાનિ ચ તાનિ પર્યાયવચ્છનાનિ જીવાસ્તિકાયસ્ય તત્રાહ-'તં જહા' તદ્ધયા-'જીવેઙ્ વા' જીવ इति વા જીવનાત્ જીવ इति વા, 'જીવત્થિકાણ્ઙ વા' ૨

સે યહ સ્ફટિક કે જેસા હૈ અતઃ હસકા નામ મી સ્ફટિક હો ગયા હૈ હસલિયે હસે સ્ફટિક કહા ગયા હૈ 'અણ્તેઙ્ વા ૨૬' અનન્ત મી હસકા નામ હૈ ક્યોંકિ યહ અન્ત સમાપ્તિ સે રહિત હૈ હસી પ્રકાર કે 'જે યાવન્ને તદ્દષ્પગારા સવ્વે તે આગાસત્થિકાયસ્સ અભિવચ્છણા' જો ઓર મી દૂસરે નામ હો વે સવ મી આકાશાસ્તિકાય કે અભિધાયક શબ્દ હૈં એસા જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમ જીવાસ્તિકાય કે અભિધાયક શબ્દોં કો જાનને કે અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ 'જીવત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવહયા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' હે મદન્ત ! જીવાસ્તિકાય કે અભિધાયક પર્યાયવાચી શબ્દ કિતને હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા અણેગા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ અનેક હૈં 'તં જહા' જેસે-'જીવેઙ્ વા' જીવ જો પાંચ

છે તેથી તેને 'સ્ફટિક એવું પણ કહેવામાં આવે છે. ૨૫ 'અણ્તેઙ્ વા' 'અનન્ત' એવું પણ તેનું નામ છે. કેમ કે તે અન્ત-સમાપ્તિ વિનાનું છે. આ રીતે 'જે યાવન્ને તદ્દષ્પગારા સવ્વે તે આગાસત્થિકાયસ્સ અભિવચ્છણા' આ પૂર્વોક્ત કહ્યા શિવાયના બીજા પણ બે નામ તેના હોય તે તમામ પણ આકાશાસ્તિકાયના અભિધાયક-પર્યાયવાચક શબ્દ છે તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દોને જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'જીવત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવહયા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' હે ભગવન્ જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો કેટલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણેગા અભિવચ્છણા પન્નત્તા' જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો અનેક છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે.

જીવાસ્તિકાય इति वा जीवश्चासौ अस्तिकायश्च प्रदेशराशिरिति जीवास्तिकाय इति२, 'पाणेइ वा' प्राण इति वा, प्राणानां—श्वासोच्छ्वासरूपाणां धारणात् प्राण- इति, 'भूएइ वा' भूतइति वा अभूत् भवति भविष्यति चेति भूतो द्रव्यरूपेण त्रिकाल- वृत्तित्वात्४, 'सत्तेइ वा' सत्त्व इति सत्त्वस्य—अस्तितायाः सर्वदा विद्यमानत्वात्५,

इन्द्रिय ૩ બલ આયુ એવં શ્વાસોચ્છ્વાસ इन ૧૦ प्राणों से जीता है वह व्यवहारनय से जीव है तथा शुद्ध चेतना एक यह प्राण जिसके होता है वह निश्चयनय से जीव है इस कथन के अनुसार जो जीता है वह जीव है जीव जीता है इसलिये इसका पर्यायवाची जीव शब्द कहा गया है 'जीवत्थिकाएइ वा २' यह ऐसी प्रदेश राशि है जो अपने द्रव्य एवं भावप्राणों से सदा जीवित रहती है इसलिये इसका पर्यायवाची शब्द जीवास्तिकाय ऐसा भी है 'पाणेइ वा ३' प्राण यह भी इसका एक पर्यायवाची शब्द है क्योंकि श्वासोच्छ्वासरूप प्राणों को यह धारण करता है 'भूएइ वा ४' इसका पर्यायवाची भूत शब्द भी है यह इसलिये कि यह अपने मौलिक स्वभाव से त्रिकाल में भी रहित नहीं होता है किन्तु द्रव्यरूप से यह भूत में था वर्तमान में है और भविष्यत् में भी रहेगा इस प्रकार त्रिकाल में वृत्तिवाला होने से इसका पर्यायवाची शब्द भूतशब्द कहा गया है 'सत्तेइ वा' इसका

‘જીવેइ વા’ ને પાંચ ઇન્દ્રિયો ૩ ત્રણ બળ અને આયુષ્ય તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ ૧૦ દસ પ્રાણોથી જીવે છે. તે વ્યવહારનયથી જીવ છે. તથા શુદ્ધ ચેતનાએ એક પ્રાણ જેને હોય છે તે નિશ્ચય નયથી જીવ છે. આ કથન પ્રમાણે ને જીવે છે તે જીવ છે. જીવ જીવે છે તેથી તેનો પર્યાયવાચી તેને ‘જીવ’ એ પ્રમાણે કહેલ છે.૧ ‘જીવત્થિકાપદ વા’ એ એવી પ્રદેશ રાશી છે ને પોતાના દ્રવ્ય અને ભાવપ્રાણોથી હંમેશાં જીવતા રહે છે. તેથી તેનો પર્યાયવાચી ‘જીવાસ્તિકાય’ એ પ્રમાણે છે.૨ ‘પાણેइ વા’ પ્રાણ એ પણ તેનો પર્યાય વાચક શબ્દ છે. કેમ કે શ્વાસોચ્છ્વાસ ૩૫ પ્રાણોને તે ધારણ કરે છે.૩ ‘ભૂપદ વા’ તેનો પર્યાયવાચી શબ્દ ‘ભૂત’ એ પણ છે. તેને ‘ભૂત’ એ માટે કહેલ છે કે—તે પોતાના મૌલિક સ્વભાવ વિનાનો ત્રણે કાળમાં હોતો નથી. પરંતુ દ્રવ્ય તે ભૂતકાળમાં હોતો, વર્તમાન કાળમાં છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે. આ રીતે ત્રણે કાળમાં વૃત્તિવાળા હોવાથી તેનો પર્યાયવાચી ‘ભૂત’ શબ્દ કહેલ છે.૪ ‘સત્તેइ વા’ ‘સત્ત્વ’ શબ્દ પણ તેનો પર્યાયવાચી શબ્દ છે.

પુદ્ગલ इति वा पूरणात् गलनाच्च शरीरेन्द्रियाणामिति पुद्गलः १४, 'माणवेह वा १५' मानव इति वा मा-निषेधे नवो-नवीनता न विद्यते यस्य स मानवः अनादित्वात् पुराणइति १५, 'कर्त्ताइ वा १६' कर्त्ता इति वा कर्त्ता-कारकः अष्टविधकर्मणाम् १६ 'विकर्त्ताइ वा' विकर्त्ता इति वा-वि-विविधतया-अनेकरूपेण कर्त्ता-कारकः कर्म-णामिति विकर्त्ता अथवा विकर्त्तयिता-छेदकः कर्मणां छेदकत्वात् इति विकर्त्ता १८, जगेइ वा १९' जगदिति वा चतुर्गतिगमनात् जगदिति १९ 'जंतुइ वा २०' जन्तुरिति वा जननात् अनेकगतिषु उत्पत्तिमत्त्वात् जन्तुरिति २०, 'जोणीइ वा २१' योनिरिति वा चतुरशीतिलक्षजीवानामुत्पादकत्वात् २१, 'स्वयंभूइ वा १२' स्वयं-भूरिति वा स्वयमेव भवतीति स्वयंभूः स्वयमेव भवनादेव स्वयंभूरिति २२,

करनेवाला है इसलिये इसका नाम हिंदुक भी है इसके द्वारा गृहीत इन्द्रियां और शरीर पूरण गलन स्वभाववाले हैं इसलिये इसका नाम पुद्गल भी है। इसमें नवीनता सादिना नहीं है किन्तु अनादिता है इस कारण इसका नाम मानव भी है इसी से इसका नाम पुराण भी है अष्टविध कर्मों का कर्त्ता होने से इसका नाम कर्त्ता भी है तथा विविध रूप से अनेकरूप से कर्मों का कर्त्ता होने के कारण अथवा कर्मों का छेदक होने के कारण इसका नाम विकर्त्ता भी है चतुर्गति में जाने के कारण इसका नाम जगत् भी है अनेकगतियों में चौरासी लक्षयोनियों में इसकी उत्पत्ति हुई है इस कारण इसका नाम जन्तु भी है और चौरासी लाख जीवों का उत्पादक होने से इसका नाम योनि भी है। अपने आप होने के कारण अर्थात् स्वयंसिद्ध होने के कारण इसका

अनेક ગતિયોમાં ગમન કરવાવાળો છે, તેથી તેનું નામ 'હિંદુક' એવું પણ છે. તેણે અકલ્પ કરેલ ઇન્દ્રિયો અને શરીર પૂરણ ગલન સ્વભાવવાળો છે. તેથી તેનું નામ પુદ્ગલ પણ છે. તેમાં નવીન પણ આદિ નથી. પરંતુ અનાદિ છે તેથી તેનું નામ 'માનવ' પણ છે. અને એથી જ તેનું નામ 'પુરાણ' પણ છે. આઠ પ્રકારના કર્મોના કર્તા હોવાથી તેનું નામ 'કર્તા' પણ છે. તથા બુદ્ધ રૂપથી અનેક રૂપથી કર્મોના કરનાર હોવાને કારણે અથવા કર્મોના છેદક-નાશ કરનાર હોવાને કારણે તેનું નામ 'વિકર્તા' પણ છે. ચતુર્ગતિમાં જવાને કારણે તેનું નામ 'જગત્' એ પ્રમાણે છે. અનેક ગતિયોમાં અર્થાત્ ચોરાસી યોનીયોમાં તેની ઉત્પત્તિ થઈ છે તેથી તેનું નામ 'જંતુ' એવું પણ છે. અને ચોરાસી લાખ જીવોને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેનું નામ 'યોનિ' એવું પણ છે. પોતાની મેળે જ થવાને કારણે અર્થાત્ સ્વયં સિદ્ધ હોવાને કારણે તેનું નામ સ્વયંભૂ પણ છે. ઔદારિક શરીરથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા સુધી રહે છે.

‘સસરીરીઠ વા૨૩’ સશરીરીતિ-શરીરેણ-ઔદારિકાદિના સહ વિધતે ઇતિ સશ-
રીરી સ્વાવચ્છિન્નભોગવત્વસંબન્ધેન શરીરવિશિષ્ટ ઇત્યર્થઃ૨૩, ‘નાયણ્ઠ વા૨૪’
નાયક ઇતિ વા નાયકઃ-કર્મણાં નેતા૨૪, ‘અંતરપ્પાઇતિ વા૨૫’ અન્તરાત્મા ઇતિ
વા અન્તઃ-ભવ્યરૂપ આત્મા ન તુ બાહ્યશરીરાદિરૂપ ઇતિ અન્તરાત્મા, ૨૫, ‘જે
યાવન્ને તહપ્પગારા’ યાનિ ચાપ્યન્યાનિ તથાપ્રકારાણિ-આત્મનઃ પર્યાયવા-
ચકાઃ શબ્દાઃ, ‘સઘ્વે તે જાવ અભિવચ્ચણા’ સર્વાગિ તાનિ યાવદભિવચ્ચનાનિ અત્ર
યાવત્પદેન જીવાસ્તિકાયસ્યેતિ સંગ્રહસ્તથા ચ સર્વે તથાવિધાઃ શબ્દાઃ જીવા-
સ્તિકાયસ્ય અભિવચ્ચનાનિ-પર્યાયા ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ ણં
મંતે ! પુચ્છા’ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! પુચ્છા હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકા-
યસ્ય કિયન્તિ અભિવચ્ચનાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,

નામ સ્વયંભૂ મી છે । ઔદારિક આદિ શરીરોં સે યહ સુક્તિપ્રાપ્તિ કે
પહિલે તક રહતાં છે હસલિયે હસકા નામ સ્વશરીરીમી છે કર્મોં કા
નેતા હોને સે હસકા નામ નાયક મી છે સમ્યગ્દર્શનાદિ પર્યાયવાલા હો
જાને સે યહ શરીર કોં ઓર નિજ કો જુદા ર કર લેતા છે, હસલિયે
અન્ત મેં યહ આત્મારૂપ હી હો જાતા છે હસલિયે હસ કા નામ અન્ત-
રાત્મા મી છે બાહ્ય શરીરાદિરૂપ યહ નહીં છે તથા હસી પ્રકાર કે ‘જે
યાવન્ને તહપ્પગારા સઘ્વે તે જાવ અભિવચ્ચણા’ જો ઓર મી નામ હેં વે
સઘ્વે હસી જીવાસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ હેં એસા જાનના ચાહિયે
યહાં યાવત્પદ સે ‘જીવત્થિકાયસ્સ’ હસ પદ કા સંગ્રહ હુઆ હેં અબ
ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હેં-‘પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે
ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અભિવચ્ચન પર્યાયવાચી શબ્દ કિતને હેં ?

તેથી તેનું નામ ‘નાયક’ એવું પણ છે, સમ્યગ્દર્શન વિગેરે પર્યાયવાળા
તે શરીરને અને પોતાને જુદા જુદા કરે છે. તેથી અંતમાં તે આત્મારૂપે જ
થઈ બચે છે. તેથી તેનું નામ ‘અંતરાત્મા’ એવું પણ છે આ બાહ્ય શરીર
વિગેરે રૂપે નથી. તંથા એજ રીતે ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા સઘ્વે તે જાવ
અભિવચ્ચણા’ બીજા પણ જે નામો છે તે બધા આ જીવસ્તિકાયના જ પર્યાય
વાચી શબ્દો છે. તેમ સમજવું. અહિયાં યાવત્ પદથી ‘જીવત્થિકાયસ્સ’ એ
પદનો સંગ્રહ થયો છે,

ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે-
‘પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક
શબ્દો કેટલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! બેળે અભિવચ્ચણા’

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અળેગે અભિવચના પન્નત્તા’ અનેકાનિ અભિવચનાનિ. પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા’ તથથા-પોગ્ગલેહ વા’ પુદ્ગલ ઇતિ વા, પોગ્ગલત્થિકાયેહ વા’ પુદ્ગલાસ્તિકાય ઇતિ વા, ‘પરમાણુપોગ્ગલેહ વા’ પરમાણુ-પુદ્ગલ ઇતિ વા ‘દુપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ દ્વિપ્રદેશિક ઇતિ વા, દ્વૌ પ્રદેશૌ અવચત્તયા વિઘેતે યસ્ય સ દ્વિપ્રદેશિકઃ, ‘તિપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ ત્રિપ્રદેશિક ઇતિ વા ‘જાવ અસંખેજ્જપણ્ણ-સિણ્ણ વા’ યાવદસંખ્યેયપ્રદેશિકો વા, અત્ર યાવત્પદેન ચતુઃ પશ્ચાદિ દશાન્તાનાં સંખ્યાતાનાં ચ પ્રદેશાનાં સંગ્રહો ભવતિ ‘અણંતપણ્ણસિણ્ણ વા’ અનન્તપ્રદેશિક ઇતિ વા ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા સન્ને તે પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ અભિવચના’ યાનિ ચાપ્યન્યાનિ

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ અળેગે અભિવચના’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલા-સ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ અનેક હૈં ‘તં જહા’ જૈસે-‘પોગ્ગલેહ વા’ પુદ્ગલ કા સ્વભાવ પૂરણ ગલનરૂપ હોતા હૈં હસ કારણ હસકા નામ પુદ્ગલ ભી હૈં ‘પોગ્ગલત્થિકાયેહ વા’ પુદ્ગલાસ્તિકાય ભી હૈં ‘પરમાણુ-પોગ્ગલેહ વા’ પરમાણુપુદ્ગલ ભી હૈં ‘દુપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ દ્વિપ્રદેશિક એસા ભી હૈં ‘તિપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ ત્રિપ્રદેશિક ભી હૈં ‘જાવ અસંખેજ્જપણ્ણસિણ્ણ વા’ યાવત્ અસંખ્યાતપ્રદેશી ભી હૈં । યહાં યાવત્ શબ્દ સે ચારપ્રદેશિક, પાંચપ્રદેશિક આદિ દશ પ્રદેશિક પર્યન્ત કે નામ ઔર સંખ્યાતપ્રદેશી નામ ગૃહીત હુએ હૈં । તથા ‘અણંતપણ્ણસિણ્ણ વા’ અનન્તપ્રદેશિક એસા ભી હસકા નામ હૈં તાત્પર્ય યહ હૈં કિ યે સવ પૂર્વોક્ત નામ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દરૂપ સે કહે ગયે હૈં । તથા ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા સન્ને તે પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ અભિવચના’ હનકે જૈસે

હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો અનેક છે. ‘તંજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘પોગ્ગલેહ વા’ પુદ્ગલનો સ્વભાવ પૂરણ ગલન રૂપ હોય છે. તેથી તેનું નામ ‘પુદ્ગલ’ છે. ‘પોગ્ગલત્થિકાયેહ વા’ પુદ્ગલાસ્તિકાય પણ તેનું નામ છે. ‘પરમાણુપોગ્ગલેહ વા’ પરમાણુ પુદ્ગલ પણ તેનું નામ છે. ‘દુપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ દ્વિપ્રદેશિક એવું પણ તેનું નામ છે. ‘તિપ્પણ્ણસિણ્ણ વા’ ત્રિપ્રદેશિક એવું પણ તેનું નામ છે. ‘જાવ અસંખેજ્જપણ્ણસિણ્ણ વા’ યાવત્ અસં-ખ્યાત પ્રદેશી પણ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ચાર પ્રદેશિક, પાંચ પ્રદેશિક ત્રણેરે દશ પ્રદેશી સુધીના નામો અને સંખ્યાતપ્રદેશી નામ અહીં કરાયેલ છે. તથા ‘અણંતપણ્ણસિણ્ણ વા’ અનંત પ્રદેશિક એવું તેનું નામ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ પૂર્વોક્ત બધા જ નામો પુદ્ગલાસ્તિકાયના પર્યાયવાચી શબ્દ રૂપે કહેવામાં આવેલા છે. તથા ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા સન્ને તે પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ અભિવચના’ આના બેવા બીજા

તથાપકારાણિ-પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય સામાન્યતો વિશેષરૂપતશ્ચાભિધાયકશબ્દવા-
ક્યાનિ સર્વાણ્યપિ તાનિ પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યાભિવચનानि પર્યાયશબ્દા ભવન્તીતિ ।
'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति, हे मदन्त !
पर्यायशब्दविषये यद् देवानुम्रियेण कथितं तत् सर्वमेवमेव-सत्यमेव भवतामाप्त-
त्वेन भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमः भगवन्तं वन्दते
नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू. २॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्बलभादिषदधूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'

पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशते द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२०-२॥

જો ઔર મી દુસરે શબ્દ હૈં વે ઓ સ્વપ્ત્તિ હસ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે હી
અભિધાયક શબ્દ હૈં એસા જાનના ચાહિયે 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે
મદન્ત ! આપને જો યહ ધર્માસ્તિકાયાદિક કે પર્યાયશબ્દોં કે વિષય
મેં કહા હૈ વહ સ્વપ્ત્તિ આપકે આસ હોને કે કારણ આપકે વચનોં મેં
સર્વથા સત્યતા હોને સે સત્ય હી હૈ ૨ હસ પ્રકાર કહ કર ગૌતમને
મગવાનુ કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા ઔર વન્દના નમસ્કાર કર
ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન
પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત

"મગવતીસૂત્ર" કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વીસવે શતકકા

॥ દુસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૨॥

જે શબ્દો છે તે બધા જ આ પુદ્ગલાસ્તિકાયના જ પર્યાયવાચક શબ્દો છે તેમ સમજવું.

'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ આપ દેવાનુમ્રિયે જે આ ધર્માસ્તિકાયના પર્યાયશબ્દોના સંબંધમાં કહ્યું છે તે સઘળું કથન સત્ય છે. હે ભગવન્ આપ આપ્ત હોવાથી આપના વચનોમાં સર્વથા સત્યપણુ હોવાથી આપના વચનો હમેશાં સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૨॥

अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते

द्वितीय उद्देशके प्राणातिपातादयोऽधर्माभित्कायस्य पर्याया भवन्तीति प्रतिपादितम् । तृतीयोद्देशके प्राणातिपातादयोऽन्ये चात्मनोऽनन्यत्वेन कथयिष्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य तृतीयोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अहं भंते’ इत्यादि,

मूलम्—अहं भंते ! पाणाइवाए मुसावाए जाव मिच्छादंसण सल्ले, पाणाइवायवेरमणे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, उप्पत्तिया जाव पारिणामिया, उग्गहे जाव धारणा, उट्ठाणे कम्ममे बले वीरिए पुरिसक्कारपरक्कमे, नेरइयत्ते, असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते, नाणावरणिज्जे जाव अंतराइए, कणहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, सम्मदिट्ठी३, चक्खुदंसणे४, आभिणिबोहियणाणे जाव विभंगनाणे३, आहारसन्ना४, ओरालियसरीरे५, मणजोगे३, सागारोवजोगे अणागारोवजोगे, जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वे ते णणत्थ आयाए परिणमंति ? हंता गोथमा ! पाणाइवाए जाव सव्वे ते णणत्थ आयाए परिणमंति । जीवे णं भंते ! गव्वं वक्कममाणे कइवन्ने कइगंधे० एवं जहा वारसमसए पंचमुद्देसे जाव कम्मओ णं जए णो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

वीसइमे सए तईओ उद्देशो समत्तो ॥

छाया—अथ भदन्त ! प्राणातिपातो मृषात्रादो यावत् मिथ्यादर्शनशैत्यम्, प्राणातिपातविरमणम्, यावन्मिथ्यादर्शनशैत्यविवेकः, औत्पत्तिकी यावत् पारिणामिकी, अवग्रहो यावद् धारणा, उत्थानं कर्म बलं वीर्यं पुरुषकारपराक्रमः, नैरयिकत्वम् असुरकुमारत्वं यावद्वैमानिकत्वम्, ज्ञानावरणीयं यावद् अन्तरायिकम्, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, सम्यग्दृष्टिः ३, चक्षुदर्शनम् ४ आभिनिबोधिकाज्ञानम् ५ यावद्विभंगज्ञानम् ३, आहारसंज्ञा ४, औदारिकशरीरम् ५, मनोयोगः

૨, સાકારોપયોગોઽનાકારોપયોગઃ, યે ચાપ્યન્યે તથા પ્રકારાઃ સર્વે તે નાન્યત્ર આત્મનઃ પરિણમન્તિ, હન્ત, ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતો યાવત્ સર્વે તે નાન્યત્રાત્મનઃ પરિણમન્તિ । જીવઃ खलु भदन्त ! गर्भं व्युत्क्रामन् कतिवर्णः कतिगन्धः एवं यथा द्वादशशते पञ्चमोद्देशके यावत् कर्मतः खलु जगत् नो अकर्मतो विभक्तिमावं परिणमति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥મુ. ૧॥

વિંશતિતમશતે તૃતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

ટીકા—‘અહ ણં મંતે !’ અથ खलु भदन्त ! ‘પાણાહવા’ પ્રાણાતિપાતઃ પ્રાણાનાં-પ્રાણવતાં જીવાનામ્ એકેન્દ્રિયાદારમ્બ્ય પચ્ચેન્દ્રિયપર્યન્તાનાં સૂક્ષ્મસ્થૂલાનામ્ અતિપાતો વિરાધનમિતિ પ્રાણાતિપાતઃ, ‘મુસાવા’ મૃષાવાદઃ ‘જાવમિચ્છાદંસણસલ્લે’ યાવન્મિથ્યાદર્શનશલ્યમ્ અત્ર યાવત્પદેનાષ્ટાદશપાપસ્થાનેષુ અદત્તા-

ત્રીસરે ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ

દ્વિતીય ઉદ્દેશે મેં પ્રાણાતિપાત આદિ અધર્માસ્તિકાય કે પર્યાયવાચી શબ્દ હૈં એસા કહા ગયા હૈં અથ્થ હસ તૃતીય ઉદ્દેશે મેં યહ પ્રકટ કરતા હૈં કિં પ્રાણાતિપાત આદિ તથા ઓર ઓ જો પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ હૈં વે સબ આત્મા સે અનન્ય (અર્થાત્ આત્મા સે ભિન્ન નહીં) હૈં હસી સંબન્ધ કો લેકર હસ તૃતીય ઉદ્દેશક કો પ્રારંભ કિયા ગયા હૈં “અહ મંતે! યહ આદિ સૂત્ર હૈં-

‘અહ મંતે! પાણાહવા મુસાવા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે! પાણાહવા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’

યહાં પ્રાણ શબ્દ સે પ્રાણવાલે જીવોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં યે પ્રાણવાલે જીવ એકેન્દ્રિય સે લેકર પચ્ચેન્દ્રિય તક કો જીવ હૈં । હનયેં એકેન્દ્રિય જીવોં કો

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે અધર્માસ્તિકાયના પર્યાયવાચક શબ્દો છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે તથા પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે છે, તે સઘળા આત્માથી અલગ અર્થાત્ આત્માથી જુદા નથી. આ વાત ત્રીજા ઉદ્દેશામાં બતાવવામાં આવશે તે સંબંધથી આ ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

‘અહ મંતે! પાણાહવા મુસાવા જાવ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે! પાણાહવા મુસાવા જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે’ અહિયાં પ્રાણ શબ્દથી પ્રાણવાળા જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. તેમાં એકેન્દ્રિય જીવોના સૂક્ષ્મ અને બાહ્ય એ રીતે બે ભેદ છે, તથા બે ઇન્દ્રિયાળા જીવોને

દાનાદિષોડશપદાનાં સંગ્રહો ભવતિ । તથા 'પાણાહવાયવિરમણે' પ્રાણાત્તિપાત-
વિરમણમ્, 'જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે' યાવન્મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેકઃ, અત્ર
યાવત્પદેન વિરમણઘટિતમૃષાવાદાદારમ્ય માયામૃષાવિવેકાન્તાનાં ષોડશપદાનાં
સંગ્રહો ભવતિ 'ઉપ્પત્તિયા જાવ પારિણામિયા' ઔત્પત્તિકી યાવત્ પારિણામિકી,

સૂક્ષ્મ એવં બાદરૂપ દો વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા ગયા હૈ તથા દો ઇન્દ્રિય
જીવોં કો સ્થૂલરૂપ મેં માના ગયા હૈ અતઃ સૂક્ષ્મ એવં સ્થૂલરૂપ જોં એકે-
ન્દ્રિય સે લેકર પચ્ચેન્દ્રિય તક્ર કે જીવ હૈં ઉન્કો જોં વિરાધના કી જાતી
હૈ ઉન્કા નામ પ્રાણાત્તિપાત હૈ સિદ્ધાન્ત કી માન્યતાનુસાર સૂક્ષ્મ એકે
ન્દ્રિય જીવોં કા કિસી કે ઓ દ્વારા કિસી ઓ અવસ્થા મેં ઘાત નહીં
હોતા હૈ અતઃ યહાં ગૃહીત સૂક્ષ્મ શબ્દ ઉન્ક સૂક્ષ્મતા કા ગ્રહણ કરને વાલા
નહીં હૈ કિ જો સૂક્ષ્મ નામકર્મ કે ઉદય સે જીવોં મેં હોતી હૈ કિન્તુ સ્થૂલ સે
જો પરિમાણ આદિ મેં વિપરીત હૈ હીન હૈ વહ સૂક્ષ્મ જીવ હૈ હસલિયે
સૂક્ષ્મતા ઓર સ્થૂલતા યે પરસ્પર સાપેક્ષિક શબ્દ હોને કે કારણ જો જીવ
સૂક્ષ્મ સે વિપરીત હૈ વહ સ્થૂલ ઓર સ્થૂલ સે જો વિપરીત હૈ વહ સૂક્ષ્મ
જીવ હૈ એસા યહ વ્યાવહારિક કથન હૈ હસ પ્રકાર કે સૂક્ષ્મ સ્થૂલ જીવોં
કી યાહે વે એકેન્દ્રિય હોં યાહે યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય હોં પ્રમાદ કે યોગ જો
વિરાધના હોતી હૈ વહ પ્રાણાત્તિપાત હૈ યહ પ્રાણાત્તિપાત તથા 'પાણાહવાય
વિરમણે' પ્રાણાત્તિપાતવિરમણ તથા યાવત્ પદ ગૃહીત મૃષાવાદ આદિ

સ્થૂલ રૂપે માનેલા છે. તેથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ રૂપે જે એકેન્દ્રિયથી પચ્ચેન્દ્રિય
સુધીનાં જીવો છે. તેની વિરાધના કરવામાં આવે છે. તેનું નામ પ્રાણાત્તિપાત
છે. સિદ્ધાન્તની માન્યતાનુસાર સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવોના કોઈનાથી પણ કોઈ
પણ અવસ્થામાં ઘાત થતો નથી. તેથી અહિંયાં ગ્રહણ કરેલ સૂક્ષ્મ શબ્દ
તે સૂક્ષ્મપણાને ગ્રહણ કરવાવાળા હોતા નથી. કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના
ઉદયથી જીવોમાં હોય છે પરંતુ સ્થૂલથી પરિણામ વિગેરેમાં જે વિપરીત
છે, -હીન છે. તે સૂક્ષ્મ જીવ છે. તેથી સૂક્ષ્મપણુ અને સ્થૂલપણુ એ બન્ને
અન્યોઅન્ય સાપેક્ષિત શબ્દ હોવાથી જે જીવ સૂક્ષ્મથી વિપરીત છે તે સ્થૂલ
છે, અને સ્થૂલથી જે ભિન્ન છે તે સૂક્ષ્મ જીવો છે. એવું આ વ્યવહારિક
કથન છે. આ રીતે સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ જીવોની યાહે તો તે એકેન્દ્રિય હોય
યાહે તો યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય હોય પ્રમાદના યોગથી જે વિરાધના થાય છે, તે
પ્રાણાત્તિપાત છે. આ પ્રાણાત્તિપાત તથા 'પાણાહવાયવિરમણે' પ્રાણાત્તિપાત
વિરમણ તથા યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ થતા ૧૮ અઢારે પ્રકારના પાપસ્થાનોનું

અત્ર યાવત્પદેન વૈનયિકી કર્મજા ચેત્યનયોઃ 'સંગ્રહઃ' 'ઉગ્રહે' અવગ્રહઃ 'જાવ ધારણા' યાવદ્ધારણા, અત્ર યાવત્પદેન ર્હાઽવાયયોર્ગ્રહણમ્ 'ઉદ્ઘાણે' ઉત્થાનમ્ 'કમ્મે' કર્મ 'બલે' બલમ્ 'વીરિણ' વીર્યમ્ 'પુરિસકારપરકમે' પુરુષકારપરાક્રમઃ । 'નેરહ્યત્તે' નૈરયિકૃત્વમ્ નારકમાત્ર इत्यर्थः 'અસુરકુમારત્વમ્ અસુરકુમારભાવइत्यर्थः, 'જાવ વેમાણિયત્તે' યાવદ્વૈમાનિકૃત્વમ્ અત્ર યાવત્પદેન નાગકુમારાદિ દશભવનપતિ-પञ्चस्थावर-त्रिविकलेन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिय - मनुष्य-वानव्यन्तर-ज्योतिष्कानां संग्रहो भवति, અનેન નૈરયિકાદારમ્ વૈમાનિકપર્યન્તચતુર્વિંશતિ દળકજીવાનાં ગ્રહણં કૃતમિતિ । 'જાણાવરણિજ્જે' જ્ઞાનાવરણીયમ્ 'જાત્ર અંતરા ઇણ' યાવદન્તરાયિકમ્ અત્ર યાવત્પદેન દર્શનાવરણીયાદીનાં ષણ્ણાં કર્મણાં સંગ્રહો

૧૮ પાપસ્થાનોં કા વિરમણ તથા 'ઉપ્પત્તિયા જાવ પારિણામિયા' ઔત્પત્તિકી એવં યાવત્ પદ ગૃહીત વૈનયિકી કર્મજાં ઔર પારિણામિકી ચે ચાર બુદ્ધિયાં તથા 'ઉગ્રહે' અવગ્રહ યાવત્પદગૃહીત-ઈહા, અવાય ઔર ધારણા ચે અભિજ્ઞાન કે ચાર એદ તથા 'ઉદ્ઘાણે' ઉત્થાન 'કમ્મે' કર્મ 'બલે' બલ-વીરિણ' વીર્ય 'પુરિસકારપરકકમ્મે' પુરુષકાર પરાક્રમ ચે તથા 'નેરહ્યત્તે' નૈરયિકતા એવં અસુરકુમારભાવ ચે 'જાવ વેમાણિણ' તથા યાવત્ પદગૃહીત નાગકુમાર આદિ ૧૦ ભવનપતિદેવભાવ, પાંચ સ્થાવરભાવ, ત્રીન પ્રકાર કા વિકલેન્દ્રિયભાવ તિર્યક્ પંચેન્દ્રિયભાવ માનવભાવ વાનવ્યન્તરભાવ એવં જ્યોતિષ્કભાવ, રૂપ જો નૈરયિક સે લેકર વૈમાનિકપર્યન્ત ૨૪ દળકસ્થ જીવ કી અવસ્થાઈ હૈં.વે તથા-'જાણાવરણિજ્જે' જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ પદગૃહીત દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ-

વિરમણ તથા 'ઉપ્પત્તિયા જાવ પારિણામિયા' ઔત્પત્તિકી તથા યાવત્ પદથી ગ્રહણ કરાયેલ વૈનયિકી કર્મજાં અને પારિણામિકી એ ચારે બુદ્ધિયો તથા 'ઉગ્રહે' અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા એ મતિ અજ્ઞાનના ચારે ભેદો તથા 'ઉદ્ઘાણે' ઉત્થાન (કાયયોગનો વ્યાપાર) 'કમ્મે' કર્મ (જીવનો વ્યાપાર) 'બલે' બળ (શારીરિક પરાક્રમ 'વીરિણ' વીર્ય (આત્માનો વ્યાપાર) 'પુરિસકારપરકમે' પુરુષકાર (પરાક્રમ 'પુરુષપણાતુ' અભિમાન વિશેષ તથા 'નેરહ્યત્તે' નારકીપણું અને અસુરકુમાર ભાવ એ 'જાવ વેમાણિયા' યાવત્ પદથી નાગકુમાર વિગેરે ૧૦ દસ ભવનપતિ દેવ ભાવ; પાંચ સ્થાવર ભાવ, ત્રણ પ્રકારના વિકલેન્દ્રિય ભાવ તિર્યક્ પંચેન્દ્રિય ભાવ, માનવ ભાવ, વાનવ્યન્તર ભાવ અને જ્યોતિષ્ક ભાવ રૂપ જે નારકાથી લઈને વૈમાનિક સુધી ચોવીસ દંડકરૂપ જીવની જે અવસ્થા છે તથા 'જાણાવરણિજ્જે' જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ પદથી દર્શનાવરણીય વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ

भवतीति । 'कण्ठलेस्सा' कृष्णलेश्या 'जाव सुक्कलेस्सा' यावत् शुक्ललेश्या अत्र यावत्पदेन नील-कापोत-तैजस पद्म-लेश्यानां संग्रहो भवतीति, 'सम्मदिट्ठी' सम्मगृह्णति मिथ्यादृष्टिर्मिश्रदृष्टिश्च 'चक्खुदंसणे' चक्षुर्दर्शनम् अचक्षुर्दर्शनम् अवधि-दर्शनम् केवलदर्शनं चेति दर्शनचतुष्टयम् । 'आभिणिबोहियणाणे' आभिनिबो-धिकज्ञानम् 'जाव विभंगनाणे' यावद् विभङ्गज्ञानम् यावत्पदेन श्रुतज्ञानावधिज्ञान-मनःपर्यवज्ञानकेवलज्ञानानां मत्तज्ञानश्रुतज्ञानयोश्च संग्रहः, 'आहारसंज्ञा ४' आहारसंज्ञा १ भयसंज्ञा २ मैथुनसंज्ञा ३ परिग्रहसंज्ञा च ४ 'ओरालियसरीरे ५' औदारिका १ हारकर वैक्रिय ३ तैजस ४ कर्मण ५ शरीराणि, 'मणोजोगे ३' मनो-योगो १ वचोयोगः २ काययोगश्च ३ 'सागारोवओगे अणागारोवओगे

एक, नास और मोत्र ये कर्म तथा—'कण्ठलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' कृष्ण-लेश्या एवं यावत्पदगृहीत के अनुसार नील, कापोतिक, पीत पद्म और शुक्ल ये ६ लेश्याएं 'सम्मदिट्ठी' तथा सम्मगृह्णति मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि ये तीन दृष्टियां 'चक्खुदंसणे' तथा चक्षुर्दर्शन, अचक्षुर्दर्शन अवधिदर्शन और केवलदर्शन ये चारदर्शन 'आभिणिबोहियणाणे जाव विभंगनाणे' तथा आभिनिबोधिकज्ञान गृहीत यावत्पद के अनुसार श्रुतज्ञान अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान मत्तज्ञान, श्रुतज्ञान और विभंगज्ञान ये पांच ज्ञान और ३ अज्ञान 'आहारसंज्ञा ४' आहार संज्ञा, भयसंज्ञा, मैथुनसंज्ञा और परिग्रह संज्ञा ये ४ संज्ञाएं 'ओरालिय सरीरे ५' तथा औदारिक, वैक्रियआहारक, तैजस एवं कर्मण ये ५ शरीर, 'मणजोगे ३' तथा मनोयोग, वचनयोग एवं काययोग ये

अने गोत्र ओ कर्म तथा 'कण्ठलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' कृष्णलेश्या, नील लेश्या, कापोतिक लेश्या, पीत लेश्या, पद्म लेश्या, अने शुक्ल लेश्या. ओ ७ लेश्याओ 'सम्मदिट्ठी' तथा सम्मगृ दृष्टि, मिथ्यादृष्टि, अने मिश्रदृष्टि ओ त्रय दृष्टियो 'चक्खुदंसणे' तथा चक्षुर्दर्शन, अचक्षुर्दर्शन, अवधिदर्शन. अने केवलदर्शन ओ चार दर्शन, 'आभिणिबोहियणाणे जाव विभंगनाणे' आभिनि बोधिकज्ञान, भतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान, भतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान अने विभंगज्ञान आ पांच ज्ञान अने त्रय अज्ञान 'आहारसंज्ञा' आहारसंज्ञा, भयसंज्ञा, मैथुनसंज्ञा, अने परिग्रहसंज्ञा ओ चार संज्ञाओ 'ओरालियसरीरे' तथा औदारिक शरीर, वैक्रिय शरीर आहारक शरीर तैजस शरीर अने कर्मण शरीर ओ ५ पांच शरीर 'मणजोगे' तथा मनोयोग, वचनयोग अने काययोग ओ ३

સાકારોપયોગોઽનાગારોપયોગશ્ચ 'જે યાવન્ને તદ્દહપ્પગારા' યે ચાપ્યન્ને તથાપ્રકારાઃ યે દર્શિતાસ્તથા યે ચાન્યે તથા પ્રકારાસ્તાદૃશા આત્મવિશેષણ વાચકાઃ સામાન્યતો વિશેષતશ્ચ પર્યાયશબ્દાઃ 'સઘ્વે તે' સર્વે તે પર્યાયાઃ 'જણતથ આયાણ પરિણમંતિ' નાન્યત્રાત્મનઃ પરિણમન્તિ આત્માનં વર્જયિત્વા એતે પ્રાણાતિ-પાતાદયો ન વર્તન્તે આત્મપર્યાયત્વાત્ પ્રાણાતિપાતાદીનામ્ પર્યાયાણાં પર્યાયિણા સદ્ કથંચિદેકરૂપત્વાત્ આત્મરૂપા એવ સર્વે આત્મનો ભિન્નત્વેન ન પરિણમન્તિ, અપિ તુ 'આત્મન્યેવ તેષાં પરિણામો ભવતિ કિમ્ ?' इति प्रश्नः; भगवानाह—'हंता' इत्यादि, 'हंता गोयमा !' हन्त गौतम ! हन्तेति आमन्त्रणं स्वीकारे 'पाणाइ-चाए जाव सव्वे ते जणतथआयाए परिणमंति' प्राणातिपातो चावत्स सर्वे ते

૩ યોગ 'સાગારોવઓગે અજાગારોવઓગે' તથા સાકાર ઉપયોગ એવં અનાકારોપયોગ-એસા યહ દો પ્રકાર કા ઉપયોગ તથા 'જે યાવન્ને તદ્દહપ્પગારા સઘ્વે તે જણતથ આયાણ પરિણમંતિ' इसी प्रकार के जो और भी सामान्य विशेषरूप से आत्मविशेषणवाचक पर्याय शब्द हैं वे सब आत्मा को छोड़कर क्या अन्यत्र परिणमित नहीं होते हैं ? यहां गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है—हे अदन्त ! ये पूर्वोक्त प्राणातिपात आदि आत्मा की पर्यायरूप हैं क्योंकि ये आत्मा को छोड़कर वे अन्यत्र परिणमित नहीं होते हैं तथा पर्यायपर्यायी के साथ कथंचित् एकरूप होने से पर्यायरूप आत्मारूप ही होता है अतः जब उनका परिणमन आत्मा पर्यायी के सिवाय अन्यत्र होता नहीं है तो ऐसी परिस्थिति में क्या उनका परिणाम आत्मा में ही होता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा 'हंता गोयमा ! पाणाइचाए जाव सव्वे ते जण-

ત્રણુ થોગો 'સાગારોવઓગે અજાગારોવઓગે ચ' તથા સાકારોપયોગ અને અના-કારોપયોગ એ રીતે એ ઉપયોગ તથા 'જે યાવન્ને તદ્દહપ્પગારા તે જણતથ આયાણ પરિણમંતિ' એજ રીતે બીજા પણ એ સામાન્ય વિશેષ રૂપે આત્માના વિશેષણ વાચક પર્યાય શબ્દો છે તે શબ્દો આત્માને છોડીને શું બીજે પરિણમતા નથી ? આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે —હે ભગવન્ આ પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાત વિગેરે આત્માના પર્યાય રૂપ છે ? કેમ કે આ આત્માને છોડીને બીજે પરિણમતા નથી. તથા પર્યાય પર્યાયીની સાથે કથંચિત્ એક રૂપ હોવાથી પર્યાય રૂપ-આત્મા રૂપ જ હોય છે. તેથી બીજાં તેવું પરિણમન આત્મા વિના બીજે થતું નથી તે એ સ્થિતિમાં શું એવું પરિણામ આત્મામાં જ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે

નાન્યત્ર આત્મનઃ પરિણમન્તિ, અત્ર યાવત્પદેન પ્રશ્નસૂત્રોક્તાઃ સર્વે ગ્રાહ્યાઃ, હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતાદારમ્બાનાકારોપયોગપર્યન્તાઃ તથા યે એતદન્યપ્રકારાઃ આત્મવિશેષણાનિ સર્વે તે આત્મવ્યતિરિક્તસ્થલે ન ભવન્તિ કિન્તુ આત્મન્યેવ એતેષાં પરિણામો ભવતીત્યુત્તરપક્ષાશયઃ ।

इतः पूर्वं प्राणातिपातादय आत्मधर्मकथिताः अतः परं कथंचित् आत्मधर्मा एव वर्णादिस्पर्शान्ताः विचार्यन्ते-‘जीवे णं भंते’ इत्यादि,

‘जीवे णं भंते !’ जीवः खलु भदन्त ! ‘गन्धं वक्त्रममाणे’ गर्भं व्युत्क्रामन् गर्भे उत्पद्यमान इत्यर्थः ‘कइवन्ने कइगंधे’ कतिवर्णाः कतिगन्धः कतिरसः कति-
स्पर्शः ? हे भदन्त ! गर्भे समुत्पद्यमानो जीवः कियता वर्णगन्धरसस्पर्श-

તથા આચાણ પરિણમન્તિ’ હાં, ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાત સે લેકર અનાકારો-
પયોગ પર્યન્ત જો ધર્મ હૈં વે તથા હસી પ્રકાર કે જો ઓર ખી આત્મા કા
વિશેષણરૂપ ધર્મ હૈં વે સ્વ આત્મવ્યતિરિક્ત સ્થલ મેં પરિણમિત નહીં
હોતે હૈં કિન્તુ આત્મા મેં હી ઇનકા પરિણામ હોતા હૈં એસા યહ ઉત્તર
પક્ષ કા આશય હૈં । પ્રાણાતિપાત આદિક આત્મા કે ધર્મ હૈં એસા પ્રતિ-
પાદન હસસે પહ્લે કિયા જા ચુકા હૈં અબ હસકે બાદ એસા વિચાર
કરના હૈં કિ વર્ણાદિ સે લેકર સ્પર્શ તક કે સ્વ આત્મા કે ધર્મ હી હૈં-
ગૌતમ ને હસી બાત કો પ્રશ્ન સે યો પૂછા હૈં-‘જીવે ણં ભંતે । ગન્ધં
વક્ત્રમમાણે કહવન્ને, કહગંધે’ હે ભદન્ત ! ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હુઆ
જીવ કિતને વર્ણોં વાલા કિતની ગંધોં વાલા કિતને રસોં વાલા ઓર
કિતને સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈં ? પૂછને કા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ ગર્ભ મેં
ઉત્પન્ન હોતા હુઆ જીવ કિતને વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શરૂપ પરિણામ સે પરિ-

—‘હંતા ગોચમા ! પાણાઢવાણ જાવ સવ્વે તે ગણ્ણત્થઆચાણ પરિણમન્તિ’ હા
ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતથી લઈને અનાકારોપયોગ સુધીના જે ધર્મો છે, તે બધા
આત્માથી ભિન્ન સ્થાનમાં પરિણમતા નથી. પરંતુ આત્મામાં જ તેનું પરિણ-
મન થાય છે. એવો આ ઉત્તરપક્ષનો અભિપ્રાય છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે
આત્માના ધર્મ છે. એવું પ્રતિપાદન પહેલ કરવામાં આવેલાં છે. હવે એવો
વિચાર કરવામાં આવે છે કે વર્ણથી લઈને સ્પર્શ સુધીના બધા જ આત્માના
જ ધર્મો છે. ગૌતમ સ્વામીએ એજ વાત પ્રશ્નને આ નીચે પ્રમાણે પૂછી
છે. ‘જીવે ણં ભંતે ! ગન્ધં વક્ત્રમમાણે કહવન્ને, કહગંધે’ હે ભગવન ગર્ભમાં ઉત્પન્ન
થનારા છવો કેટલા વર્ણોવાળા કેટલા ગંધોવાળા કેટલા રસોવાળા અને કેટલા
સ્પર્શોવાળા હોય છે ? પૂછવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતો છવ

પરિણામેન પરિણમંતિ । નનુ જીવઃ અરૂપીત્યાદિ વિશેષયુક્તસ્તત્કથં વર્ણાદિ પરિ-
ણામેન તસ્ય પરિણામો ભવતીતિ ચેદત્રોચ્યતે ગર્ભે ઉત્પદ્યમાનો જીવઃ તૈજસકાર્મણ
શરીરવિશિષ્ટ-એવ ઔદારિકશરીરગ્રહણં કરોતિ, શરીરાણિ ચ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શ-
યુક્તાન્યેવ ભવન્તિ, વર્ણાદિવિશિષ્ટશરીરાવ્યતિરિક્તશ્ચ કથંચિત્ જીવઃ ધર્મધર્મિ-
ણીરભેદાત્ અત-ઉચ્યતે કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શશ્ચ જીવઃ પરિ-
ણમતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा वारसमसप
पंचमुद्देसे’ एवं यथा-द्वादशशते पञ्चमोद्देशके कथितं तथैव इहापि वर्णादिमत्वेन

ળમિત હોતા હૈ ? યહાં એસી શંકા હો સકતી હૈ કિ જીવ જબ સ્વભા-
વતઃ અસૂતિક હૈ રૂપ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે રહિત હૈ તો ફિર કૈસે
વર્ણાદિ પરિણામ સે ઉસકા પરિણામ હોતા હૈ ? તો હસ શંકા કા
સમાધાન એસા હૈ કિ ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હુઆ જીવ તૈજસ એવં
કાર્મણશરીર સે વિશિષ્ટ રહતા હૈ ઓર તબી યહ ઔદારિક શરીર
કો ગ્રહણ કરતા હૈ ઔદારિક આદિ શરીર જો હોતે હૈં વે વર્ણ, ગંધ
રસ ઓર સ્પર્શ વિશિષ્ટ હી હોતે હૈં હસલિયે જબ સંસારી જીવ વર્ણા-
દિવિશિષ્ટ શરીર સે કથંચિત્ અભિન્ન માના ગયા હૈ તબ એસી સ્થિતિ
મેં શરીરરૂપ ધર્મ સે કથંચિત્ અભિન્ન બના હુઆ હૈ, યહ જીવરૂપ ધર્મ-
રૂપ, ગંધ, રસ સ્પર્શ વાલા કૈસે નહી હો સકતા હૈ હસલિયે યહાં
એસા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ કિ જીવ કિતને વર્ણોંવાલા, કિતની ગંધોં
વાલા, કિતને રસોં વાલા ઓર કિતને સ્પર્શોં વાલા હૈ ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘एवं जहा वारसमसप पंचमुद्देसे जाव कम्मओ णं

કેટલા વર્ણોં, ગંધ, રસ. અને સ્પર્શરૂપ પરિણામથી પરિણમિત થાય છે ?
અહિયાં એવી શંકા સંભવે છે કે-જો જીવ સ્વભાવથી જ અમૂર્ત છે, રૂપ,
ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિનાનો છે, તો પછી વર્ણાદિથી તેનું પરિણમન કેવી
રીતે થાય છે ? આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતો
જીવ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરથી વિશેષિત રહે છે, અને ત્યારે તે ઔદારિક
શરીરને ગ્રહણ કરે છે. અને ઔદારિક શરીર જે હોય છે તે વર્ણ, ગંધ, રસ
અને સ્પર્શવાળા જ હોય છે. તેથી જ્યારે સંસારી જીવોને વર્ણાદિવાળા
શરીરથી કથંચિત્ અભિન્ન માનેલ છે, ત્યારે એવી સ્થિતિમાં શરીરરૂપ
ધર્મથી કથંચિત્ અભિન્ન બનેલ આ જીવ રૂપ ધર્મી, રૂપ, ગંધ રસ, સ્પર્શ
વાળો કેમ ન થઈ શકે ? એજ હેતુથી અહિયાં પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન કરેલ છે. કે-
જીવ કેટલા વર્ણોંવાળો, કેટલા ગંધોંવાળો, કેટલા રસોંવાળો કેટલા સ્પર્શોંવાળો

ગર્ભે ઉત્પદ્યમાનસ્ય જીવસ્ય પરિણામો વક્તવ્યઃ ‘એવં જહા’ ઇત્યાદિના સૂચિતં ભવતિ તથા ચ ગર્ભે વ્યુત્ક્રામન્ જીવઃ ‘કઙ્કરસં કઙ્કાસં પરિણામં પરિણમહ’ કતિ-રસં કતિસ્પર્શં પરિણામં પરિણમતિ, હે ભદન્ત ! ગર્ભે સમુત્પદ્યમાનો જીવઃ કતિ-વર્ણકતિગન્ધકતિરસકતિસ્પર્શં પરિણામયુક્તઃ પરિણમતિ સમુત્પદ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ દ્વાદશશતે, ઉત્તરમાહ-‘ગૌતમ ! પંચવન્નં દુગંધં પંચરસં અઢ્ઢાસં પરિણામં પરિ-ણમહ’ ઇત્યાદિ, હે ગૌતમ ! પશ્ચવર્ણં દ્વિગન્ધં પશ્ચરસમ્ અષ્ટસ્પર્શં પરિણામં પરિણમતિ, પશ્ચવર્ણ-દ્વિગન્ધપશ્ચરસાષ્ટસ્પર્શયુક્તશરીરતાદાત્મ્યભાવમાગતો જીવઃ સમુત્પદ્યતે ઇત્યુત્તરમ્ કિયત્પર્યન્તં દ્વાદશશતકીયપ્રકરણમિદ્વક્તવ્યં તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ કમ્મઓ ણં જણ’ યાવત્કર્મતઃ સ્વલુ જગત્ ‘જો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવં પરિણમહ’ નો અકર્મતઃ વિમત્તિભાવં પરિણમતિ

જણ, જો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવં પરિણમહ’ હે ગૌતમ ! દ્વાદશ શતક મેં પશ્ચમોદેશક મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર ઓ ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતે હુણ જીવ કા પરિણામ વર્ણાદિ સે યુક્ત જાનના ચાહિણ તથા ચ-ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હુઆ જીવ ! હે ભદન્ત ! કિતને વર્ણોં વાલા કિતની ગંધો વાલા કિતને રસોંવાલા ઓર કિતને સ્પર્શોં વાલા ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ઉસી દ્વાદશ શતક મેં ઇસા કહતે હૈ ‘પંચવન્નં, દુગંધં, પંચરસં, અઢ્ઢાસં પરિણામં પરિણમહ’ હે ગૌતમ ! પંચવર્ણં, દ્વિગંધ, પશ્ચરસ ઓર આઠસ્પર્શ સે યુક્ત શરીર કે સાથ તાદાત્મ્યસમ્બન્ધ વાલા બના હુઆ જીવ ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ યહ દ્વાદશ શતક કે પંચમ ઉદેશક કા પ્રકરણ યહાં ‘જાવ કમ્મઓ ણં જણ જો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવં પરિણમહ’ ઇસ પાઠ તક ગ્રહણ

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘એવં જહા વારસમસણ પંચમુદેસે જાવ કમ્મઓ ણં જણ, જો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવ પરિણમહ’ હે ગૌતમ ! આરમાં શતકના પાંચમા ઉદેશમાં બેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ રીતનું સઘળું કથન અહિયાં ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવના પરિણામ વર્ણાદિવાળું સમજવું જોઈએ. તે આ રીતે છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ હે ભગવન્ કેટલા વર્ણોવાળા કેટલા ગંધોવાળા કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એ આરમાં શતકમાં પ્રભુ આ પ્રમાણે કહે છે.-‘પંચવન્નં, દુગંધં પંચરસં, અઢ્ઢાસં, પરિણામં પરિણમહ’ હે ગૌતમ પાંચ વર્ણું બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શોવાળા શરીરની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધવાળો બનેલ જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ આરમાં શતકના પાંચમાં ઉદેશાનું પ્રકરણ અહિયાં ‘જાવ કમ્મઓ ણં જણ

કર્મણઃ સકાશાદેવ જગદ્ભવતિ કર્મણોઽભાવે જગતો વિવિધરૂપેણ પરિણામો ન ભવતીતિ અન્વયવ્યાતિરેકાભ્યાં જગતઃ કારણત્વં કર્મણે નિર્ણિતં ભવતીત્યેતત્પર્યન્તં દ્વાદશશતકીયપ્રકરણં વક્તવ્યમિતિ ભાવઃ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति यावद्विहरति हे मदन्त ! यद्देवानुप्रियेण कथितम् आत्मधर्मस्य जगतश्च परिणामविषये तत् एवमेव—सर्वतः सत्यमेव आप्त-वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्ब्रह्मादिषट्पुष्पितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री वासीष्ठाळप्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां विंशतितमशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः॥२०-३॥

ક્રિયા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય હસકા એસા હૈ કિ કર્મ સ્ત્રે જગત્ સંસાર પ્રાપ્તિ હોતી હૈ કર્મ કે અભાવ મેં વિવિધ રૂપ સે જગત્-કા પરિણામ નહીં હોતા હૈ । હસ પ્રકાર અન્વય વ્યતિરેક સમ્બન્ધ સ્ત્રે જગત્ કા કારણ કર્મ હી નિર્ણિત હોતા હૈ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે મદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો આત્મધર્મ ઓર જગત્ કે પરિણામ કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ વહ એસા હી હૈ સર્વથા સત્ય હી હૈ ક્યોંકિ આપ આપ્ત કે વાક્ય સર્વપ્રકાર સે સત્ય હી હોતે હૈ । હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને પ્રભુ કો વન્દના કી, નમસ્કાર ક્રિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અને સ્થાન પર બિરાજમાન હો ગયે ।

તૃતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૩॥

જો અકર્મણો વિભત્તિભાવં પરિણમઈ’ આ પાઠ સુધી ગ્રંથ કૃત છે. તાત્પર્ય આતુ’ એ છે કે કર્મથી-સંસારપ્રાપ્તિ થાય છે. કર્મના અભાવમાં વિવિધ રૂપે જગતનું પરિણામ થતું નથી. આ રીતે અન્વય વ્યતિરેકના સંબંધથી જગતનું કારણ કર્મ જ છે તેમ સિદ્ધ થાય છે.

‘સેવં મંતે સેવં મંતે ત્તિ’ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે આત્માને ધર્મ અને જગતના પરિણામના સંબંધમાં જે કહ્યું છે તે સઘળું તેમજ છે. આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. કેમ કે આપ આપ્તનું વાક્ય સર્વ પ્રકારે સત્ય જ હોય છે. આ રીતે કહીને તે પછી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

અથ ચતુર્થોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે—

તૃતીયોદ્દેશકે પરિણામઃ કથિત શ્રુત્યર્થોદ્દેશકે તુ પરિણામાધિકારાત્ હન્દ્રિયો-
પચયલક્ષણ એવ કથયિષ્યતે, હત્યેવં સંવન્ધેન આયાતસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં
સૂત્રમ્—‘કહ્વિહે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ,

મૂલમ્—‘કહ્વિહે ણં મંતે! ઇંદિયઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે? ગોયમા!
પંચવિહે ઇંદિયોવચ્ચણ પન્નત્તે, તં જહા—સોઇંદિયઁ ઉવચ્ચણં એવં
વિત્તીયો ઇંદિયઁ ઉદ્દેસઔ નિરવસેસો માણિયવ્વો જહા પન્નવ-
ણાણ સેવં મંતે! સેવં મંતે! ત્તિ મગવં ગોયમે જાવ વિહરઈ ॥સૂ.૧॥

છાયા—કતિવિધઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! હન્દ્રિયોપચયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચ-
વિધઃ હન્દ્રિયોપચયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ તદ્વથા—શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચયઃ ૦ એવં દ્વિતીયહન્દ્રિયોદ્દેશકો
નિરવશેષો મણિતવ્યો યથા પ્રજ્ઞાપનાયામ્ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ
મગવાન્ ગૌતમો યાવદ્વિહરતિ ॥સૂ. ૧॥

ટીકા—‘કહ્વિહે ણં મંતે!’ કતિવિધઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘ઇંદિય ઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે’
હન્દ્રિયોપચયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ હે મદન્ત ! હન્દ્રિયાણાં શ્રોત્રાદીનામુપચયઃ—વૃદ્ધિઃ કતિવિધો

ચતુર્થ ઉદ્દેશો વા પ્રારંભ—

તૃતીય ઉદ્દેશો મેં પરિણામ કે સમ્બન્ધ મેં કથન ક્રિયા ગયા હૈ અથ
હસ ચતુર્થ ઉદ્દેશો મેં પરિણામ કે અર્થ કો લેકર હી હન્દ્રિયોપચય
રૂપ પરિણામ કે વિષય મેં કથન ક્રિયા જાને ચાલા હૈ અતઃ હસી સમ્બન્ધ
સે હસ ઉદ્દેશો કા પ્રારમ્ભ ક્રિયા ગયા હૈ ।

‘કહ્વિહે ણં મંતે ! ઇંદિય ઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્વિહે ણં
મંતે ! ઇંદિય ઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે’ શ્રોત્રાદિક હન્દ્રિયોં કા ઉપચય વૃદ્ધિ કિતને

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પરિણામના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. હવે
આ ચોથા ઉદ્દેશામાં પરિણામના સંબંધને લઈને હન્દ્રિયોના ઉપચયરૂપ
પરિણામના વિષયમાં કથન કરવામાં આવશે જેથી આ સંબંધને લઈને આ
ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

‘કહ્વિહે ણં મંતે ! ઇંદિયઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—
‘કહ્વિહે, ણં મંતે ! ઇંદિયઁ ઉવચ્ચણ પન્નત્તે’ શ્રોત્ર હન્દ્રિયોના ઉપચય—વૃદ્ધિ કેટલા

વિદ્યતે ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते’ पञ्चविधः-पञ्चप्रकारकः इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘सोइंदियउवचए’ श्रोत्रेन्द्रियोपचयः ‘एवं बीओ इंदियउहेसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए’ एवं द्वीतियइन्द्रियोद्देशको निरवशेषो मणितव्यो यथा प्रज्ञापनायाम्, यथा-प्रज्ञापनायां पञ्चदशस्य इन्द्रियपदस्य द्वितीयउद्देशक-स्तथाऽयमपि वक्तव्यः । प्रज्ञापनायां द्वितीयोद्देशकश्चेत्थम्, ‘सोइंदियोवचए-चक्खिदिओवचए-घाणिदिओवचए-रसणिदिओवचए-फासिदिओवचए’ इत्यादि श्रोत्रेन्द्रियोपचयश्चक्षुरिन्द्रियोपचयो घ्राणेन्द्रियोपचयो रसनेन्द्रियोपचयः स्पर्शनेन्द्रियोपचय इत्यादि । ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ’

प्रकार का है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! पंचविहे इंदियोवचए पन्नत्ते’ हे गौतम ! श्रोत्रादिक इन्द्रियों का उपचय पांच प्रकार का कहा गया है ‘तं जहा’ जैसे-‘सोइंदियउवचए’ श्रोत्रेन्द्रिय उपचय ‘एवं बीओ इंदियउहेसओ निरवसेसो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए’ इस प्रकार से जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के १५ वे पद के द्वितीय उद्देशमें कहा गया है उसी प्रकार से यहां पर भी कह लेना चाहिये वहां का द्वितीय उद्देश का कथन इस प्रकार से है-‘सोइंदियोवचए, चक्खिदिओवचए’ घाणिदिओवचए, रसणिदिओवचए फासिदिओवचए’ इत्यादि श्रोत्रेन्द्रियोपचय चक्षुरिन्द्रियोपचय घ्राणेन्द्रियोपचय रसनेन्द्रियोपचय और

પ્રકારનો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચવિહે ઇંદિયો વચએ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! શ્રોત્ર વિગેરે ઇંદ્રિયોનો ઉપચય પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે. ‘તંજહા’ તે આ રીતે છે. ‘સોઈંદિયઉવચએ’ શ્રોત્ર ઇંદ્રિય ઉપચય ‘એવ વીઓ ઇંદિયઉહેસઓ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જહા પન્નવણાએ’ આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૫ પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતે અહિયાં પણ સઘળું કથન સમજવું. ત્યાંના બીજા ઉદ્દેશકનું કથન આ પ્રમાણે છે.

‘સોઈંદિઓવચએ, ચક્કિલ્લદિઓવચએ, ઘાણિદિઓવચએ રસણિદિઓવચએ, ફાસિદિઓવચએ’ ઇત્યાદિ શ્રોત્ર ઇંદ્રિયોપચય ચક્ષુ ઇંદ્રિયોપચય, ઘ્રાણુ ઇંદ્રિયોપચય, રસના ઇંદ્રિયોપચય અને સ્પર્શન ઇંદ્રિયોપચય ઇત્યાદિ.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ મગવં ગોયમે જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે ઇન્દ્રિયોપચયના સંબંધમાં કથન કર્યું છે. તે સઘળું તેમજ

तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति हे भदन्त ! यद्देवानुप्रियेण इन्द्रियोपचयविषये आदिष्टं तत् एवमेव-सत्यमेव आप्तवाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा भगवान् गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा, संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात- जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वाल्लभचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥२०-४॥

स्पर्शानेन्द्रियोपचय इत्यादि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! स्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो इन्द्रियोपचय के विषय में कथन किया है वह आप आप के वाक्य सर्वथा सत्य होने के कारण सत्य ही है इस प्रकार से कहकर भगवान् गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिरवे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवें शतकका
॥ चौथा उद्देश्य समाप्त २०-४ ॥

छे. आप्त वाक्य सर्वथा सत्य होवाना कारण आप देवानुप्रियनुं कथन सत्य न छे. आ प्रमाणे कहीने भगवान् गौतम स्वामीओ प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ संयम अने तपशी पोताना आत्माने लावित कइता थका पोताना स्थान पर भिराजमान थया. सू. १।
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बीसमा शतकने चौथा उद्देशक समाप्त २०-४॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

चतुर्थोद्देशके इन्द्रियोपचयः प्ररूपितः, सचेन्द्रियोपचयः परमाणुभिर्भवतीति पञ्चमोद्देशके परमाणुस्वरूपमुच्यते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘परमाणुपोग्गलेणं भंते !’ इत्यादि ।

मूलम्—‘परमाणुपोग्गले णं भंते ! कइवन्ने कइरसे कइफासे पन्नत्ते ? गोथमा ! एगवन्ने एगगंधे एगरसे दुफासे पन्नत्ते, तं जहा—जइ एगवन्ने सिय कालए, सिय नीलए, सिय लोहियए, सिय हालिदे, सिय सुक्किले । जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे सिय दुब्भिगंधे । जइ एगरसे सिय तित्ते सिय कडुए सिय कसाए, सिय अंबिले, सिय महुरे । जइ दुफासे, सिय सीए य निद्धे य१, सिय सीए य लुक्खे य२, सिय उसिणै य निद्धे य३, सिय उसिणै य लुक्खे य४ । दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने, कइगंधे, कइरसे, कइफासे४ । एवं जहा अट्टारसमसए छडुद्देसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते । जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सिय सुक्किलए५, जइ दुवन्ने सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य लोहिए य२, सिय कालए य हालिदेए य३, सिय कालए य सुक्किलए य४ । सिय नीलए य लोहियए य५, सिय नीलए य हालिदेए य६, सिय नीलए य सुक्किलए य७, सिय लोहियए य हालिदेए य८, सिय लोहियए य सुक्किलए य९, सिय हालिदेए य सुक्किलए य१० । एवं एए दुया संजोगे दसभंगा । जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे १, सिय दुब्भिगंधे य२, जइ दुगंधे सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य । रसेसु जहा वन्नेसु । जइ दुफासे सिय सीए य

निद्धेय एवं जहेव परमाणुपोग्गले१। 'जइ तिफासे सव्वे सीए
 देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे२,
 सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे३, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे
 उसिणे४। जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे
 लुक्खे एए नवभंगा फासेसु। तिपएसिए णं भंते ! खंभे कइवन्ने०
 जहा अट्टारसमसए छट्ठेसे जाव चउफासे पन्नत्ते । जइ एग-
 वन्ने सिय कालए जाव सुक्किल्लए५। जइ दुवन्ने सिय कालए
 य सिय नीलए य१, सिय कालए य नीलगाय२, सिय कालगाय
 नीलए य३, सिय कालए य लोहियए य१, सिय कालए य
 लोहियगाय२, सिय कालगाय लोहियए य३, एवं हालिदएण वि-
 समं भंगा तिन्नि३, एवं सुक्किल्लएण विसमं भंगा तिन्नि३, सिय-
 नीलए य लोहियए य एत्थ वि भंगा तिन्नि३, एवं हालिदएण
 वि समं भंगा तिन्नि३, एवं सुक्किल्लेण वि समं भंगा
 तिन्नि३, सिय लोहियए य हालिदए य भंगा तिन्नि३,
 एवं सुक्किल्लेण वि समं भंगा तिन्नि३, सिय हालि-
 दए य सुक्किल्लए य भंगा तिन्नि३, एवं सव्वे ते दसदुया संजोगा
 भंगा तीसं भवंति। जइ तिवन्ने सिय कालए य नीलए य
 लोहियए य१, सिय कालए य नीलए य हालिदए य२, सिय-
 कालए य नीलए य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य लोहियए
 य हालिदए य४, सिय कालए य लोहियए य सुक्किल्लए य५,

सिय कालए य हालिदए य सुक्लिहए य ६, सिय नीलए य लोहियए य हालिदए य ७, सिय नीलए य लोहियए य सुक्लिहए य ८, सिय नीलए य हालिदए य सुक्लिहए य ९, सिय-लोहियए य हालिदए य सुक्लिहए य १०, एवं एए दस तिया संजोगा । जइ एगगंधे सिय सुब्भिगंधे १, सिय दुब्भिगंधे २, जइ दुगंधे सिय सुब्भिगंधे य दुब्भिगंधे य भंगा तिन्नि ३, एवं रसा जहा वन्ना । जइ दुफासे सिय सीए य निछे य एवं जहेव दुप्पएसियस्स तहेव चत्तारि भंगा ४ । जइ तिफासे सव्वे सीए, देसे निछे, देसे लुक्खे १, सव्वे सीए देसे निछे देसा लुक्खा २, सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे ३, । सव्वे उसिणे देसे निछे देसे लुक्खे ३, एत्थ वि भंगा तिन्नि, सव्वे निछे देसे सीए देसे-उसिणे भंगा तिन्नि ९, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे भंगा तिन्नि ३ एवं १२ । जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निछे देसे लुक्खे १, देसे सीए देसे उसिणे देसे निछे देसा लुक्खा २, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे ३, देसे सीए देसा उसिणा देसे निछे देसे लुक्खे ४, देसे सीए देसा उसिणा देसे निछे देसा लुक्खा ५, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे ६, देसा सीया देसे उसिणा देसे निछे देसे लुक्खे ७, देसा सिया देसे उसिणे देसे निछे देसा लुक्खा ८ । देसा-सीया देसे उसिणे देसे निछे देसे लुक्खे ९, एवं एएतिपए-सिए फासेसु पणवीसं भंगा २५ ॥सू० १॥

छाया—परमाणुपुद्गलः खलु भदन्त ! कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः कति-
 स्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकवर्णः, एकगन्धः, एकरसो द्विस्पर्शः प्रज्ञप्तः,
 तद्यथा—यदि एकवर्णः स्यात् कालः (कृष्णः) स्यात् नीलः, स्यात् लोहितः, स्यात्
 हारिद्रः, स्यात् शुक्लः । यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः स्यात् दुरभिगन्धः,
 यदि एकरसः स्यात् तिक्तः स्यात् कटुकः स्यात् कषायः, स्यात् आम्लः स्यात्
 मधुरः, यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १, स्यात् शीतश्च रूक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च
 स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च ४ । द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः ०४
 एवं यथा अष्टादशशतके षष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुस्पर्शः प्रज्ञप्तः । यदि
 एकवर्णः स्यात् कालो यावत् स्यात् शुक्लः, यदि द्विवर्णः स्यात्
 कालश्च नीलश्च १, स्यात् कालश्च लोहितश्च २, स्यात् कालश्च हारिद्रश्च ३,
 स्यात् कालश्च शुक्लश्च ४, स्यात् नीलश्च लोहितश्च ५, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च ६,
 स्यात् नीलश्च शुक्लश्च ७, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च ८, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च ९,
 स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च १०, एवमेते द्विकसंयोगे दश भङ्गाः । यदि एकगन्धः स्यात्
 सुरभिगन्धः १, स्यात् दुरभिगन्धश्च २ । यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धश्च
 दुरभिगन्धश्च । रसेषु यथा वर्णेषु । यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च एवं
 यथैव परमाणुपुद्गलः । यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १,
 सर्वः उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः २, सर्वः स्निग्धो, देशः शीतो देश उष्णः ३,
 सर्वो रूक्षो देशः शीतः देशो उष्णः ४ । यदि चतुः स्पर्शः देशः शीतो देश उष्णो-
 देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, एते नव भङ्गाः स्पर्शेषु । त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त !
 स्कन्धः कतिवर्णः ० एवं यथा अष्टादशशतके षष्ठोद्देशे यावत् चतुस्पर्शः प्रज्ञप्तः ।
 यदि एकवर्णः स्यात् कालः यावत् शुक्लः ५ । यदि द्विवर्णः स्यात् कालश्च स्यात्
 नीलश्च १ स्यात् कालश्च नीलश्च २, स्यात् कालश्च नीलश्च ३, स्यात् कालश्च
 लोहितश्च १ स्यात् कालश्च लोहिताश्च २, स्यात् कालश्च लोहितश्च ३, एवं हारि-
 द्रेणापि समं भङ्गास्त्रयः ३, एवं शुक्लेनापि समं भङ्गास्त्रयः ३, स्यात् नीलश्च
 लोहितश्च अत्रापि भङ्गास्त्रयः ३, एवं हारिद्रेणापि समं भङ्गास्त्रयः । एवं शुक्लेनापि
 समं भङ्गास्त्रयः, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च भङ्गास्त्रयः ३, एवं शुक्लेनापि समं
 भङ्गास्त्रयः, स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च भङ्गास्त्रयः, एवं सर्वे ते दशद्विकसंयोगा
 भङ्गास्त्रिंशदभवन्ति यदि त्रिवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् कालश्च
 नीलश्च हारिद्रश्च २, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालश्च लोहितश्च
 हारिद्रश्च ४, स्यात् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च ५, स्यात् कालश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च
 ६, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च ७, स्यात् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च ८,
 स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ९, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १० ।

एवमेते दश त्रिकसंयोगाः । यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः १ स्याद् दुरभिगन्धः । यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धश्च दुरभिगन्धश्च भङ्गास्त्रयः । एवं रसा यथा वर्णाः । यदि द्विस्पर्शः स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च एवं यथैव द्विप्रदेशिकस्य तथैव चत्वारो भङ्गाः । यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः २, सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः ३, सर्व उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ३, अत्रापि भङ्गास्त्रयः ३ । सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देशउष्णः, भङ्गास्त्रयः ९ । सर्वः रूक्षः देशः शीतः देशउष्णः, भङ्गास्त्रयः; एवं द्वादश १२ । यदि चतुः स्पर्शः देशः शीतः, देशउष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः १, देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशारूक्षाः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४ देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशः रूक्षाः ५, देशः शीतः देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ६, देशः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः ७, देशा शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ९, एवमेते त्रिप्रदेशिकः स्पर्शेषु पञ्चविंशतिर्भङ्गाः । सू० १॥

પાંચવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ—

चतुर्थं उद्देशे में इन्द्रियोपचय की प्ररूपणा की गई है यह इन्द्रियोपचय परमाणुओं द्वारा होता है अतः इस पंचम उद्देशे में परमाणु का क्या स्वरूप है यह कहा जानेवाला है इसी संबन्ध को लेकर इस पञ्चम उद्देश को प्रारम्भ किया जा रहा है इस पञ्चम उद्देश का यह 'परमाणु पोगगलेण भंते !' इत्यादि आदि सूत्र है ।

પરમાણુપોગલેણં ભંતે ! કહવન્ને, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળત્તે' इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'परमाणु पोगगले णं भंते !' हे भदन्त ! परमाणु पुद्गल 'कहवन्ने, कहगंधे, कहरसे,

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ચોથા ઉદ્દેશામાં ઇન્દ્રિયોના ઉપચય-વૃદ્ધિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ ઇન્દ્રિય ઉપચય પરમાણુ દ્વારા થાય છે. જેથી આ પાંચમા ઉદ્દેશામાં પરમાણુઓનું શું અને કેવું સ્વરૂપ છે ? તે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. એ સંબંધને લઈને આ પાંચમા ઉદ્દેશાનો આરંભ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

‘પરમાણુપોગલે ણં ભંતે ! કહવન્ને, કહગંધે કહરસે કહફાસે પળત્તે’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रशी गौतम स्वामीने प्रभुने जेवुं पूछ्युं છે કે—

‘પરમાણુપોગલે ણં ભંતે !’ હે ભગવન્ પરમાણુ પુદ્ગલ “કહવન્ને, કહગંધે, કહ

ટીકા—‘પરમાણુપોગ્ગલે ણ મંતે !’ પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલુ મદન્ત ‘કઙ્ગન્ને’ કતિવર્ણઃ ‘કઙ્ગંધે’ કતિગન્ધઃ ‘કઙ્ગરસે’ કતિરસઃ ‘કઙ્ગાસે’ કતિસ્પર્શઃ—હે મદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલઃ કતિવર્ણગન્ધરસસ્પર્શગોન્ મવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એગવન્ને’ એકવર્ણઃ કૃષ્ણાદિ વર્ણાનામન્યતરયોગાત્ એક એવ વર્ણઃ કૃષ્ણાદિઃ પરમાણૌ તિષ્ઠતીતિ । ‘એગંધે’ એકગન્ધઃ એક એવ ગન્ધઃ પરમાણૌ તિષ્ઠતિ સુરભિદુરભિગન્ધયોરન્યતરસ્યૈવ સત્ત્વા-

કઙ્ગાસે’ કિતને વર્ણ, ગન્ધ, રસ, ઔર સ્પર્શવાલા હોતા હૈ? પુદ્ગલ કે ગુણ ૨૦ માને ગયે હૈ ૫ વર્ણ, ૨ ગન્ધ ૫ રસ, ઔર ૮ સ્પર્શ યે ગુણ પુદ્ગલ કે સિવાય અન્યત્ર નહીં પાયે જાતે હૈ પુદ્ગલ પરમાણુ ઔર સ્કન્ધ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ સે લેકર અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ તક જિતને બી પુદ્ગલ હૈ વે સબ સ્કન્ધ મેં હી પરિગણિત કિયે ગયે હૈ હસકે અતિરિક્ત જો પુદ્ગલ હૈ વહી પરમાણુ હૈ હસ સૂત્ર મેં એક પુદ્ગલ પરમાણુ મેં હન ગુણો મેં સે કિતને ગુણ પાયે જાતે હૈ તથા પાયે જાને વાલે ગુણો મેં કિતને ભંગ હો સકતે હૈ યહી સબ વિષય વર્ણિત હુઆ હૈ હસમેં સબસે પહિલે ગૌતમ ને પરમાણુપુદ્ગલ કે વિષય મેં હી યહ પ્રદન કિયા હૈ હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈ—‘ગોયમા એગવન્ને’ હે ગૌતમ ? પરમાણુ પુદ્ગલ ૫ વર્ણો મેં સે કોઈ એક હી વર્ણવાલા હોતા હૈ ‘એગંધે’ સુરભિ દુરભિગંધ દો ગંધો મેં સે કોઈ એક હી ગંધવાલા હોતા હૈ ‘એગરસે’

રસે, કઙ્ગાસે,’ કેટલાક વર્ણ, ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શવાળા હોય છે? પુદ્ગલના ગુણ ૨૦ વીસ માનવામાં આવ્યા છે. ૫ વર્ણ ૨ ગંધ ૫ રસ અને ૮ સ્પર્શ આ વીસ ગુણ પુદ્ગલ શિવાય બીજે મળતા નથી. પુદ્ગલ, પરમાણુ અને સ્કન્ધના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલા છે. બે પ્રદેશવાળા સ્કંધોથી આરંભીને અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કંધો સુધી જેટલા પુદ્ગલો છે તે બધા સ્કંધમાં જ ગણવામાં આવે છે. તે શિવાયના જે પુદ્ગલો છે તે જ પરમાણુ છે. આ સૂત્રમાં એક પુદ્ગલ પરમાણુથી આરંભીને ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ સુધી જે પુદ્ગલો છે, તેઓમાં આ ગુણો પૈકી કેટલા ગુણો સંભવે છે? આ તમામ વિષય આ સૂત્રમાં વર્ણવેલ છે, આમાં સૌથી પહેલાં ગૌતમ સ્વામીએ પરમાણુ પુદ્ગલના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કરેલ છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! એગવન્ને’ હે ગૌતમ પરમાણુ પુદ્ગલ પાંચ વર્ણો પૈકી કેઈ એક જ વર્ણવાળા હોય છે. ‘એગંધે’ સુગંધ—અને દુર્ગંધ એ બે ગંધો પૈકી કેઈ એક જ ગંધવાળા હોય છે. ‘એગરસે’ તીખો—કડવો—કષાય—

દિતિ । ‘एगरसे’ एकरसः परमाणौ तित्तादीनामन्यतमरयैव सत्त्वात्, ‘दुफासे’ द्विस्पर्शः शीतोष्णस्निग्धरूक्षानामन्यतमयोरविरुद्धयोः द्वयोः संभवात् द्विस्पर्शः तत्र च विकल्पाश्चत्वारः शीतस्य स्निग्धेन रुक्षेण वा सह क्रमेण योगाद् द्वौ, एव-
उष्णस्यापि स्निग्धेन रुक्षेण वा सह योगाद् द्वाविति चत्वारः, शेषाम्तु गुरुलघु-
कर्कशमृदुकाः स्पर्शाः वादरणायेव भ्रमन्तीति न ते अत्र गृह्यन्ते । ‘तं जहा’ तद्यथा

તિત્તાદિ પાંચ રસો જે સે કોઈ એક હી રસવાળા હોતા હૈ ઓર ‘દુફાસે’ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ હન ચાર સ્પર્શો મેં સે કોઈ સે અધિકુદ્ધ દો સ્પર્શો બાલા હોતા હૈ હન ચાર સ્પર્શો મેં સે અવિરોધી દો સ્પર્શો કે હોને મેં યહાં ચાર વિકલ્પ-ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં શીત કા સ્નિગ્ધ કે સાથ ઓર રૂક્ષ કે સાથ ક્રમશઃ યોગ કરને પર દો ભંગ હોતે હૈં તથા ઉષ્ણ કા બી હસી પ્રકાર સે સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ કે સાથ ક્રમશઃ યોગ કરને પર દો ભંગ હોતે હૈં, હસ પ્રકાર સે ચાર ભંગ હો જાતે હૈં-કહને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ શીત કે સાથ પર માણુ મેં સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ રહ સકતે હૈં તથા ઉષ્ણ કે સાથ બી સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ રહ સકતે હૈં હસ પ્રકાર સે ચાર સ્પર્શો કે ૪ ભંગ યહાં કહે ગયે હૈ । પરમાણુ મેં અવિરોધી દો હી સ્પર્શ પાવે જાતે હૈં શીત કે સાથ ઉષ્ણસ્પર્શ કા ઓર ઉષ્ણસ્પર્શ કે સાથ શીત કા વિરોધ હૈ હસ લિયે યદિ પરમાણુ મેં શીત-સ્પર્શ રહતા હૈં તો વહાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ બી રહ સકતા હૈ ઓર યદિ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વહાં નહી હો તો રૂક્ષ સ્પર્શ વહાં રહ

તુરો-ખાટો અને મીઠો એ પાંચ રસો પૈકી કેાઈ એક જ રસવાળા હોય છે. ‘દુફાસે’ શીત-ઠંડુ-ઉષ્ણ ઉતુ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ અને રૂક્ષ કઠોર આ ચાર પ્રકારના સ્પર્શોવાળા હોય છે. આ ચાર સ્પર્શોમાંથી અવિરોધી બે સ્પર્શોના હોવાથી અહિયાં ચાર વિકલ્પ-ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે.-શીતનું સ્નિગ્ધની ચિકાશની સાથે અને રૂક્ષની સાથે ક્રમથી યોગ કરવાથી બે ભંગો થાય છે. તેમ જ ઉષ્ણનું પણ આજ રીતે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષની સાથે ક્રમથી યોગ કરવાથી બીજા બે ભંગો થાય છે. એ રીતે ચાર ભંગો બને છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-શીતની સાથે પરમાણુમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ રહી શકે છે. તથા ઉષ્ણની સાથે પણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ રહી શકે છે. એ રીતે ચાર સ્પર્શોના ૪ ચાર ભંગો ઉપર બતાવ્યા છે. પરમાણુઓમાં અવિરોધી બે જ સ્પર્શો મળે છે. ઠંડા સાથે ઉષ્ણ સ્પર્શનો તથા ઉષ્ણ સ્પર્શ સાથે ઠંડા સ્પર્શનો પરસ્પર વિરોધ છે. તેથી બે પરમાણુમાં શીત સ્પર્શ રહે તો સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે. અને બે ત્યાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ ન હોય તો રૂક્ષ સ્પર્શ ત્યાં રહી શકે

‘જહ્ એગવન્ને’ યદિ એકવર્ણસ્તદા ‘સિય કાલણ’ સ્યાત્ કાલઃ ‘સિય નીલણ’ સ્યાત્ નીલઃ ‘સિય લોહિયણ’ સ્યાત્ લોહિતઃ, ‘સિય હાલિદણ’ સ્યાદ્દહારિદઃ-પીતઃ ‘સિય સુક્કિલણ’ સ્યાત્ શુક્લઃ, પરમાણૌ એકએકવર્ણઃ તત્ર કદાચિત્ કૃષ્ણઃ, કદાચિત્ નીલઃ, કદાચિત્ લોહિતઃ, કદાચિત્ હારિદઃ, કદાચિત્ શુક્લઃ । તથા ચ કૃષ્ણાદિષુ

સકતા હૈ હસી પ્રકાર સે ઉષ્ણ સ્પર્શ કે સમ્બન્ધ મેં બી કથન જાનનાં चाहिये सहुक कर्कश गुरु, लघु, ये जो बाकी ४ स्पर्श और हैं वे परमाणु में नहीं रहते हैं ये तो बादर पुद्गलो में ही रहते हैं परमाणु सूक्ष्माति सूक्ष्म पुद्गल है इसलिये यहां उनका ग्रहण नहीं हुआ है इसी विषय को अधिक और स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-‘तंजहा’ ‘जह् एगवन्ने सिय कालण, सिय नीलण सिय लोहियण य, सिय हालिदण य, सिय सुक्किल्लण य’ परमाणु में एकवर्ण रहता है ऐसा कथन जब किया जाता है तो इसका तात्पर्य ऐसा है कि एक परमाणु में पांच वर्णों में से कदाचित् कृष्णवर्ण भी रह सकता है यदि कृष्णवर्ण न हो तो वहां कदाचित् नीलवर्ण भी रह सकता है और यदि वहां नीलवर्ण न हो तो कदाचित् वहां लालवर्ण भी हो सकता है और यदि वहां लालवर्ण न हो तो कदाचित् पीतवर्ण भी हो सकता है और यदि वहां पीतवर्ण न हो तो कदाचित् वहां शुक्लवर्ण भी हो सकता है इस प्रकार पांच वर्णों में से कोई न कोई एक वर्ण उसमें अवश्य पाया जाता है

છે. એજ રીતે ઉષ્ણ સ્પર્શના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું શુરૂ ભારે લઘુ હલકો કર્કશ અને મૃદુ આ બાકીના જે ચાર સ્પર્શ બીજા પણ છે તે પરમાણુઓમાં રહેતા નથી. તે તો બાદર પુદ્ગલોમાં જ રહે છે પરમાણુ સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ છે. તેથી અહિયાં તેને થકણ ક્યાં નથી આજ વિષયને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-‘તંજહા’ જહ્ એગવન્ને સિય કાલણ, સિય નીલણ સિય લોહિયણ, સિય હાલિદણ, સિય સુક્કિલ્લણ ય’ પરમાણુઓમાં એક વર્ણ રહે છે એવું કથન જે કરવામાં આવે છે. તો તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-એક પરમાણુમાં પાંચ વર્ણો પૈકી કદાચ કૃષ્ણ વર્ણ પણ રહી શકે છે, જો કૃષ્ણ વર્ણ ન હોય તો ત્યાં કદાચ નીલ વર્ણ પણ રહી શકે છે. અને જો ત્યાં નીલ વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ ત્યાં લાલ વર્ણ પણ હોઈ શકે છે. અને જો લાલ વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ પીળો વર્ણ પણ હોઈ શકે છે. અને જો પીળો વર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ ત્યાં શુક્લ-શ્વેતવર્ણ પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે પાંચ વર્ણો પૈકી કોઈ પણ એક

અન્યતમવર્ણવાન્ ભવતિ પરમાણુરિતિ ભાવઃ । ‘જહ એગગંધે સિય સુઘ્નિગંધે સિય દુઘ્નિગંધે’ યદિ એકગન્ધઃ તદા સ્યાત્-કદાચિત્ સુરભિગન્ધઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ દુરભિગન્ધઃ । ‘જહ એગરસે સિય તિત્તે સિય કઙુએ’ યદિ એકરસઃ તદા સ્યાત્-કદાચિત્ તિત્તઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ કઙુકઃ ‘સિય કસાએ’ સ્યાત્ કષાયઃ ‘સિય અંબિલે’ સ્યાદમ્લઃ ‘સિય મહુરે’ સ્યાદ મધુરઃ તિત્ત્વાદિષુ પશ્ચરસેષુ એકતમરસ એવ ભવતિ પરમાણુરિતિ । ‘જહ દુફાસે’ યદિ દ્વિસ્પર્શઃ તદા ‘સિય સીએ ય નિદ્ધે ય’ સ્યાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ‘સિય સીએ ય લુક્ષે ય’ સ્યાત્ શીતશ્ચ રૂક્ષશ્ચ ‘સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય’ સ્યાદુષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ, ‘સિય ઉસિણે ય લુક્ષે ય’ સ્યાદુષ્ણશ્ચ

હસી પ્રકાર કા કથન આગે કે ગુણો કે હોને કે વિષય સેં મી જાનના ચાહિયે ‘જહ એગગંધે, સિય સુઘ્નિગંધે, સિય દુઘ્નિગંધે’ યદિ વહ એક ગન્ધગુણવાલા કહા જાતા હૈ તો દો ગન્ધોં મેં સે યા તો વહ સુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ યા દુરભિગન્ધ વાલા હો સકતા હૈ । ‘જહ એગરસે, સિય તિત્તે સિય કઙુએ, સિય કસાએ, સિય અંબિલે, સિય મહુરે’ યદિ ઉસે જબ એક રસગુણ વાલા કહા જાતા હૈં તો વહ પાંચરસોં મેં સે કોઈ ન કોઈ એક રસ વાલા હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ તિત્તરસ વાલા મી હો સકતા હૈ, કદાચિત્ વહ કઙુક રસવાલા મી હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ કષાય રસવાલા મી હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ અમ્લરસવાલા મી હો સકતા હૈ તથા કદાચિત્ વહ મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ હસી પ્રકાર સે ‘જહ દુફાસે સિય સીએ ય નિદ્ધે ય’ યદિ વહ દો સ્પર્શોં વાલા હૈ તો વહ કદાચિત્ શીતસ્પર્શ ઓર સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલા મી હો સકતા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ ‘સિય સીએ ય લુક્ષે ય’ શીતસ્પર્શ ઓર

વર્ણુ તેમાં અવશ્ય હોય છે જ. આજ પ્રમાણેનું કથન આગળના શુણના હોવાના સંબંધમાં પણ સમજવું. ‘જહ એગ ગંધે, સિય સુઘ્નિગંધે સિય દુઘ્નિગંધે’ એ તે એક ગંધ શુણવાળા છે, તો બે ગંધો પૈકી તે સુગંધ શુણવાળા હોઈ શકે છે, અથવા તો દુર્ગંધવાળા હોઈ શકે છે. ‘જહ એગરસે સિય તિત્તે સિય કઙુએ સિય કસાએ, સિય અંબિલે, સિય મહુરે,’ એ તેને એક રસ શુણવાળા કહેવામાં આવે તો તે પાંચ રસો પૈકી કોઈને કોઈ એક રસવાળા હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે તીખા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે ઠંડા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે તુરં રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. એજ રીતે ‘જહ દુફાસે સિય સીએ ય નિદ્ધે ય’ એ તે બે સ્પર્શોના હોય તો કદાચિત્ તે શીત સ્પર્શવાળા અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચ તે ‘સિય સીએ ય લુક્ષે ય’ ઠંડા

રુક્ષસ્વ । પરમાણુપુદ્ગલસ્વરૂપમભિધાય તજ્જનિતસ્કન્ધસ્વરૂપં વત્તું પ્રથમતો દ્વિપ્ર-
દેશિકસ્કન્ધસ્વરૂપમાહ—‘દુપ્પણ્ણિણં’ इत्यादि, ‘दुपपण्णिणं भन्ते ! खंधे’ द्विप्र-
દેશિકઃ खलु भदन्त ! स्कन्धः ‘कइवन्ने०’ कतिवर्णः, द्वौ प्रदेशौ-परमाणुरूपौ
विद्येते अवयवतया यस्य स्कन्धस्यावयविनः स द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कतिवर्ण-
वान् कतिगन्धवान् कतिरसवान् कतिस्पर्शवान् भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं
जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा अट्टारसमसए छट्ठुदेसए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते’
एवं यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यथाऽष्टा-

રુક્ષસ્પર્શ વાળા બી હો સકતા હૈ ૨ ‘સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય’ ઓર
કદાચિત્ત્ વહ ઉણ્ણસ્પર્શવાલા एवं स्निग्धस्पर्शवाला भी हो सकता है
और कदाचित् वह ‘सिय उस्सिणे य लुक्खे य’ उण्णस्पर्श वाला और
रुक्षस्पर्शवाला भी हो सकता है ।

હસ પ્રકાર સે પરમાણુપુદ્ગલ કે સ્વરૂપ કા કથન કરકે અથ સૂત્ર-
કાર પરમાણુજનિત સ્કન્ધ કે સ્વરૂપ કા કથન કરને કી કામના સે
પ્રથમ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે સ્વરૂપ કા કથન કરતે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને
પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘દુપ્પણ્ણિણં ભન્તે ! કંધે કહવન્ને૦’ હે ભદન્ત !
જિસ સ્કન્ધરૂપ અવયવી કે દો પરમાણુરૂપ પ્રદેશ હૈ અર્થાત્ જો સ્કન્ધ
દો પરમાણુઓ કે સંગોગ સે જન્ય હુઆ હૈ એસા વહ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ
કિતને વર્ણો વાલા, કિતને ગંધોવાલા, કિતને રસો વાલા ઓર કિતને
સ્પર્શો વાલા હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા હૈ—‘એવં જહા
અટ્ટારસમસએ છટ્ટુદેસએ જાવ સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! જૈસા

સ્પર્શ અને લુખાસ્પર્શવાળા ૨ પણ હોઈ શકે છે ‘સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય’ અને
કદાચિત્ત્ તે ઉણ્ણ સ્પર્શવાળા અને રુક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે.

આ રીતે પરમાણુના સ્વરૂપનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર પરમાણુથી
થતાં સ્કંધોના સ્વરૂપનું કથન કરવાની ઇચ્છાથી પહેલાં બે પ્રદેશવાળા સ્કંધોના
સ્વરૂપનું કથન કરે છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘દુપ્પણ્ણિ
ણં ભન્તે ! કંધે કહવન્ને’ હે ભગવન્ બે સ્કંધ રૂપ અવયવીને બે—પરમાણુ
પ્રદેશ છે, અર્થાત્ બે સ્કંધ બે પરમાણુના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયે છે એવો
તે બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણો વાળો, કેટલા ગંધોવાળો, કેટલા રસો-
વાળો અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે
કે—‘એવં જહા અટ્ટારસમસએ છટ્ટુદેસએ જાવ સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ !

સ્કન્ધઃ કારણસ્ય પરમાણુદ્વયસ્ય કૃષ્ણલોહિતવર્ણદ્વયવત્ત્વેન તતો જાયમાનદ્વિપ-
 દેશિકાઽવયવી અપિ કદાચિત્ કૃષ્ણલોહિતરૂપવર્ણદ્વયવાનેવ ભવતીતિ ૨ । 'સિય
 કાલણ ય હાલિદ્વય' સ્યાત્ કદાચિત્ કૃષ્ણશ્ચ પીતશ્ચ યદિ જનકં પરમાણુદ્વયં
 કૃષ્ણપીતવર્ણદ્વયવત્ તદા કદાચિત્ કાર્યરૂપે દ્વિપદેશિકસ્કન્ધેઽપિ કૃષ્ણપીતવર્ણ-
 દ્વયયુક્તોઽવયવી ભવતીતિ ૩ । 'સિયકાલણ ય સુક્લિદ્વય' સ્યાત્-કદાચિત્
 કૃષ્ણશ્ચ શુક્લશ્ચ કૃષ્ણશુક્લદ્વયવર્ણવત્ પરમાણુદ્વયજનિતત્વાત્ દ્વિપદેશિકાવયવી
 અપિ કૃષ્ણશુક્લાત્મકવર્ણદ્વયવાનેવ ભવતીતિ, કૃષ્ણમુખ્યકનીલાદિ શુક્લાન્તગૌણ-
 પર્યાયમાશ્રિત્ય ચત્તારો મજ્ઞા જાતા इति પ્રદર્શિતમ્ અતઃ પરં નીલમુખ્યકગૌણ-

સકતા હૈ તાત્પર્યં યહી હૈ કિ એક પરમાણુરૂપ અવયવ ડસકા કૃષ્ણ વર્ણો
 પેત હો ઓર દૂસરા પરમાણુરૂપ અવયવ ડસકા નીલે વર્ણ કા ન હોકર
 લાલ વર્ણ વાલા હો હસ પ્રકાર સે ખી વહ દો વર્ણો સે યુક્ત પરમાણુદ્વય
 સે જનિત હોને કે કારણ કદાચિત્ કૃષ્ણલોહિત રૂપ વર્ણ દ્વયવાલા હી
 હો સકતા હૈ ૨ 'સિય કાલણ ય હાલિદ્વય ય' યદિ વહ એસા ન હો તો
 કદાચિત્ વહ કૃષ્ણ વર્ણવાલા ઓર પીતવર્ણવાલા ખી હો સકતા હૈ યદિ
 ડસ દ્વિપદેશી સ્કન્ધ કા એક પરમાણુ કૃષ્ણ વર્ણવાલા હૈ ઓર દૂસરા
 પરમાણુ પીતવર્ણ વાલા હૈ તો એસી સ્થિતિ મેં ડન દોનોં પરમાણુઓં કે
 સંયોગ સે ઉત્પન્ન હુઆ વહ દ્વિપદેશી સ્કન્ધ ખી કૃષ્ણ એવં પીતવર્ણવાલા
 હો જાતા હૈ ૩ 'સિય કાલણ ય સુક્લિદ્વય ય' યદિ વહ કૃષ્ણ પીતવર્ણ
 વાલા નહીં હો તો વહ કૃષ્ણ એવં સ્વકેદ વર્ણવાલે દો પરમાણુઓં સે જન્ય
 હોને કે કારણ કૃષ્ણ ઓર શ્વેતવર્ણ વાલા ખી કદાચિત્ હો સકતા હૈ

છે કે-એક પરમાણુરૂપ અવયવ તેના કાળાવર્ણવાળું હોય અને બીજું પરમાણુ
 રૂપ અવયવ નીલવર્ણનું ન થતાં લાલ વર્ણવાળું હોય આ રીતે પણ તે બે
 વર્ણોથી યુક્ત બે પરમાણુથી થયેલ હોવાથી કદાચિત્ કૃષ્ણ અને લાલ એ
 વર્ણવાળા થઈ શકે છે 'સિય કાલણ ય હાલિદ્વય ય' અને જો એ પ્રમાણે ન
 હોય તો કદાચિત્ તે કૃષ્ણવર્ણવાળા અને કદાચિત્ પીળાવર્ણવાળા પણ હોઈ
 શકે છે. જો તે બે પ્રદેશિકસ્કંધનું એક પરમાણુ કાળા વર્ણવાળું હોય અને
 બીજું પરમાણુ પીળાવર્ણવાળું હોય તો તે બે સ્થિતિમાં તે બન્ને
 પરમાણુઓના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ તે બે પ્રદેશી સ્કંધ પણ કાળા અને
 પીળાવર્ણવાળા બની જાય છે. ૩

'સિય કાલણ ય સુક્લિદ્વય ય' અને જો તે કાળા અને પીળાવર્ણવાળા
 ન હોય તો તે કાળા અને સફેદવર્ણવાળા બે પરમાણુઓથી થયેલ હોવાથી

પર્યાયમાદાયાપિ મજ્જત્રયં દર્શયતિ—‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય’ સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ કદાચિત્ નીલલોહિતવર્ણદ્વયપરમાણુદ્વયજનિતત્વાત્ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ નીલલોહિતવર્ણદ્વયવાન ઇતિ પશ્ચમો મજ્જઃ ૫ । ‘સિય નીલણ ય હાલિદ્વણ ય’ સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતશ્ચ—નીલપીતદ્વયપરમાણુદ્વયજનિતદ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ નીલ-પીતાત્મકવર્ણદ્વયવાનેવ ભવતીતિ ષષ્ઠો મજ્જઃ ૬ । ‘સિય નીલણ ય સુક્લિદ્વણ ય’

૪ હસ પ્રકાર સે હસ કથન મેં કૃષ્ણ ગુગ કો મુલ્ય કરકે’ ઉસકે સાથ હી ક્રમશઃ નીલ પીત લાલ ઓર શ્વેતવર્ણ કો સંયુક્ત કરકે યે ૪ ભંગ દ્વિસંયોગી પ્રકટ કિયે ગયે હૈં । નીલ વર્ણ કો મુલ્ય કરકે ઓર શેષ ૩ વર્ણ કો ઉસકે સાથ સંયુક્ત કરકે દ્વિસંયોગી ૩ ભંગ હસ પ્રકાર સે હોતે હૈં—‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય’ યદિ ઉસમેં કૃષ્ણ વર્ણ ન હો કદાચિત્ નીલ વર્ણ હો તો હસ સ્થિતિ મેં ઉસ નીલ વર્ણ કે સાથ લોહિતવર્ણ બી ઉસમેં રહ સકતા હૈ કયોંકિ એક પરમાણુ ઉસમેં નીલ વર્ણ કા હૈ ઓર દૂસરા પરમાણુ લાલ વર્ણ કા હૈ હસ પ્રકાર નીલલાલવર્ણોં પેત પરમાણુ દ્વય સે જન્ય હુએ ઉસ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં બી નીલ લોહિત વર્ણ દ્વય યુક્તતા આતી હૈ ૫ યદિ નીલ કે સાથ લોહિત વર્ણ વહાં ન હો તો ઉસકી જગહ વહાં પીતવર્ણ બી હો સકતા હૈ હસ લિયે ‘સિય નીલણ ય હાલિદ્વણ ય ૬’ એસા યહ ૬ ભંગ બન જાતા હૈ તથા યદિ નીલવર્ણ કે સાથ વહાં પીતવર્ણ ન હો તો ઉસકે સ્થાન પર વહાં શ્વેતવર્ણ બી હો સકતા હૈ હસ

કદાચિત્ કાળા અને ધોળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. ૪ આ રીતે આ કથનથી કૃષ્ણગુણને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે જ અનુક્રમે નીલ, પીળો, લાલ અને ધોળાવર્ણને મેળવીને આ ચાર ભંગો દ્વિસંયોગી બતાવ્યા છે. તેમ જ નીલ વર્ણને પ્રધાન બનાવીને અને બાકીના ૩ ત્રણ વર્ણોને તેની સાથે મેળવીને એ પ્રદેશી ૫ પાંચ ભંગો નીચે પ્રમાણે બને છે.

‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય’ ને તેમાં કૃષ્ણવર્ણ ન હોય તો કદાચિત્ નીલ વર્ણ હોય તો તે નીલ વર્ણ સાથે લાલ વર્ણ પણ તેમાં રહી શકે છે. કેમ કે એક પરમાણુ તેમાં નીલ વર્ણનું હોય બીજું પરમાણુ લાલ વર્ણનું હોય આ રીતે નીલ વર્ણ અને લાલ વર્ણવાળા એ પરમાણુથી થયેલ તે એ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં પણ નીલ અને લાલ એ બે વર્ણો પણ આવે છે. ૫ ને નીલવર્ણ સાથે લાલવર્ણ ત્યાં ન હોય તો તેની જગ્યાએ ત્યાં પીતવર્ણ પણ સંભવી શકે છે ‘સિય નીલણ ય હાલિદ્વણ ય’ ૬ આ પ્રમાણેના આ ૬ છટ્ટો ભંગ છે. ને નીલવર્ણ સાથે ત્યાં પીળો વર્ણ ન હોય તો તેની જગ્યાએ તે ત્યાં શ્વેતવર્ણ પણ સંભવી શકે છે. એ રીતે ‘સિય નીલણ ય સુક્લિદ્વણ ય’

સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ કારણે પરમાણુદ્વયે શુક્લવર્ણવસ્ત્રેન તજ્જનિતદ્વિપ્રદેશિકા-
વયવી સ્કન્ધોઽપિ નીલશુક્લરૂપવર્ણદ્વયવાનેવ ભવતીતિ સપ્તમો મજ્ઞઃ ૭ । અથ
લોહિતવર્ણમુખ્યતામાશ્રિત્ય મજ્ઞદ્વયમાહ-‘સિય લોહિયૃય ય હાલિદૃય ય’ સ્યાત્
લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ-કદાચિત્ લોહિતપીતવર્ણદ્વયવત્ પરમાણુદ્વયજનિતદ્વિપ્રદેશિક
સ્કન્ધોઽપિ લોહિતપીતાત્મકવર્ણદ્વયવાન્ ભવતીતિ અષ્ટમો મજ્ઞઃ ૮ । ‘સિય લોહિ-
યૃય ય સુક્લિદૃય ય’ સ્યાત્ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ લોહિતશુક્લાત્મકવર્ણદ્વયવત્ પર

પ્રકાર સે ‘સિય નીલૃય ય સુક્લિલ્લૃય ય’ યહ સાતર્વા ભંગ વન જાતા હૈ
હસ પ્રકાર સે યે ૩ ભંગ નીલ ગુણ કી સુરુપતા કરકે ઔર શેષ ૩ ગુણો
કો ક્રમશઃ ઉત્તકે સાથ સંયુક્ત કરકે વનતે હૈં અથ લોહિત વર્ણ કી
સુરુપતા કરકે ઔર શેષ દો ગુણો કો પીતવર્ણ ઔર શ્વેતવર્ણ કો ક્રમશઃ
ઉત્તકે સાથ જોડકર ૨ ભંગ વનતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘સિય લોહિયૃય ય
હાલિદૃય ય’ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ લાલવર્ણવાલા ઔર પીતવર્ણ-
વાલા મી હો સકતા હૈ ૮, તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ યદિ ઉસ
દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં નીલવર્ણ ન હો તો હસકે સ્થાન પર ઉસમેં લાલવર્ણ મી
હો સકતા હૈ હસ પ્રકાર વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ લાલ વર્ણવાલે એક પરમાણુ
સે ઔર પીત વર્ણ વાલે દૂસરે પરમાણુ સે જન્ય હોને કે કારણ લાલપીત
વર્ણ વાલો મી હો સકતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ ૮ વાં ભંગ હૈ નૌવાં ભંગ
હસ પ્રકાર સે હૈ ‘સિય લોહિયૃય ય સુક્લિલ્લૃય ય’ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ
અપને અવયવ ભૂત એક લોહિત વર્ણ વાલે પરમાણુ સે ઔર દૂસરે શુક્લ

આ રીતેનો ૭ સાતમો ભંગ બની બન્ય છે. આ રીતે ત્રણ ભંગો નીલશુભ્રની
મુખ્યતા બતાવીને અને બાકીના ૩ ત્રણ શુભ્રોને ક્રમથી તેની સાથે મેળવીને
બને છે, હવે લાલવર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને બાકીના બે શુભ્રોને-પીળા
વર્ણને-અને ધોળા વર્ણને ક્રમથી તેની સાથે જોડીને ૨ બે ભંગ બને છે જે
આ પ્રમાણે છે.-‘સિય લોહિયૃય ય હાલિદૃય ય’ તે બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ-કદાચિત્
લાલવર્ણવાળો અને પીળાવર્ણવાળો પણ સંભવી શકે છે કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે-જો તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધમાં નીલવર્ણ ન હોય તો તેના સ્થાન પર
તેમાં લાલવર્ણ પણ હોઈ શકે છે, અને તેની સાથે ત્યાં પીળા વર્ણ પણ રહી
શકે છે. આ રીતે તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધ લાલ વર્ણવાળા એક પરમાણુથી અને
પીળા વર્ણવાળા બીજા પરમાણુથી થયેલ હોવાથી લાલ અને પીળા વર્ણ
વાળા પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ ૮ આઠમો ભંગ છે. નવમો ભંગ
આ પ્રમાણે છે.-‘સિય લોહિયૃય ય સુક્લિલ્લૃય ય’ તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધ પોતાના

માણુદ્વયજનિતત્વાત્ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ લોહિતશુક્લાત્મકવર્ણદ્વયવાનેવ
ભવતીતિ નવમો મજ્ઞઃ ૯ । અથ હારિદ્રવર્ણમુખ્યતામાશ્રિત્યૈકં મજ્ઞમાહ-‘સિય હાલિ-
દ્દય ય સુક્લિલ્લય’ સ્યાત્ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ, હારિદ્રશુક્લાત્મકવર્ણદ્વયવત્ પર-
માણુદ્વયજનિતત્વાત્ દ્વિપ્રદેશિકાવયવી અપિ પીતશુક્લાત્મકવર્ણદ્વયવાનેવ ભવતીતિ
દશમો મજ્ઞઃ ૧૦ । સમ્પ્રતિ દ્વિકસંયોગિમજ્ઞસ્યોપસંહારં કુર્વન્માહ-‘એવં એ દુયા-
સંયોગે દસભંગા’ એવમ્-પ્રદર્શિતપ્રકારેણ દ્વિકસંયોગે વર્ણદ્વયમૂલકસંયોગે દશ-
મજ્ઞા ભવન્તિ । યદ્યપિ દ્વિકસંયોગે પશ્ચવર્ણાનાં પરસ્પરં વિશેષ્યવિશેષણભાવ-
વ્યત્યાસેન ત્રિશતિર્મજ્ઞાઃ સંભવન્તિ તથાપિ પૂર્વપૂર્વસ્ય ઉત્તરોત્તરત એવ પરસ્પરં

વર્ણ વાલે પરમાણુ સે જન્ય હોને કે કારણ લાલવર્ણ વાલા ઓર શુભ્ર
વર્ણ વાલા બી કદાચિત્ હો સકના હૈ । અથ પીતવર્ણ કી મુખ્યતા
કરકે ઉસકે સાથ શ્વેત વર્ણ કો સંયુક્ત કર જો કેવલ એક હી ભંગ બનતા
હૈ વહ ‘સિય હાલિદ્દય ય સુક્લિલ્લય ય’ હસ પ્રકાર સે હૈ હસ ભંગ મેં
ઉસ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કો પીતવર્ણ વાલે એક પરમાણુ સે ઓર શુક્લવર્ણ કે
દુસરે પરમાણુ સે જન્ય હોને કે કારણ પીત શુક્લાત્મક વર્ણદ્વય વાલા
હી કહા ગયા હૈ હસ પ્રકાર સે યહ ૧૦ વાં ભંગ હૈ ‘એવં એ દુયાસંયોગે
દસ ભંગા’ યે ૧૦ ભંગ દ્વિક સંયોગી હૈ અર્થાત્ પાંચ વર્ણોં મેં સે ક્રમશઃ
એકર વર્ણ કો મુખ્ય કરકે ઓર ગૌણ કરકે બને હૈ યદ્યપિ દ્વિક સંયોગ
મેં પાંચ વર્ણોં કે આપસ મેં વિશેષ્ય-વિશેષણ ભાવ કે ઉલટ ફેર કર દેને
સે ૨૦, ભંગ હો સકતે હૈં ફિર બી પૂર્વ પૂર્વ કો ઉત્તરોત્તર કે સાથ હી

અવયવ રૂપ એક લાલ વર્ણુવાળા પરમાણુથી અને બીજા ધોળા વર્ણુ વાળા
પરમાણુથી થનાર હોવાના કારણે કદાચિત્ લાલ વર્ણુ વાળા અને ધોળાવર્ણુ
વાળા પશુ થઈ શકે છે.

હવે પીળા વર્ણુ ને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે ધોળા વર્ણુ ને
મેળવીને જે કેવળ એક જ ભંગ બને છે તે ‘સિય હાલિદ્દય ય સુક્લિલ્લય ય’ આ
પ્રમાણે છે આ ભંગમાં તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધને પીળાવર્ણુવાળા એક પરમાણુથી
અને ધોળા વર્ણુવાળા બીજા પરમાણુથી થવાવાળા હોવાથી પીળા અને ધોળા
એમ બે વર્ણુવાળો કહ્યો છે. એ રીતે એ દસમો ભંગ છે. ‘એવં એ દુયાસંયોગે
દસ ભંગા’ એ રીતે આ દ્વિકસંયોગી દસ ભંગો બને છે. અર્થાત્ પાંચ વર્ણો
પૈકી એક વર્ણુને ક્રમથી મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે બીજા નીચેના વર્ણુને
મેળવીને એટલે કે ગૌણ કરીને બને છે. જે કે દ્વિક સંયોગમાં પાંચ વર્ણુના
પરસ્પરમાં વિશેષ્ય વિશેષણ ભાવને ફેરફાર કરવાથી ૨૦ વીસ ભંગો બની
શકે છે. તેપણુ પૂર્વ-પૂર્વને ઉત્તરોત્તરની સાથે જ મેળવવાથી ૧૦ દસ

સંયોગકરણેન દશૈવ મજ્ઞા સંભવન્તિ અતો દશૈવમજ્ઞાઃ પ્રદર્શિતા इति । યદા દ્વિપ્રદે-
શિકસ્કન્ધે યદા દ્વયોઃ પ્રદેશયોરેકવર્ણવત્તયા પરિણામસ્તદા તસ્ય કૃષ્ણાદિ પञ्च-
વર્ણરૂપાઃ પञ્ચવિકલ્પા ભવન્તિ । યદા તુ દ્વયોઃ પ્રદેશયોર્ભિન્નવર્ણવત્તયા પરિણામો
ભવતિ તદા તસ્ય દ્વિકસંયોગિનો દશવિકલ્પા ઉપરોક્તાઃ કૃષ્ણાદિ વિશેષ્યવિશે-
ષણકા ભવન્તીતિ । અથ વર્ણવિષયકમજ્ઞાન્ દર્શયિતા ગન્ધમજ્ઞાન્ દર્શયિતુમાહ-

સંયુક્ત કરને સે ૧૦ હી ભંગ હોતે હૈં હસલિયે યહાં ૧૦ હી ભંગ દ્વિક-
સંયોગી પ્રકટ કિયે ગયે હૈં । જવ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં દો પ્રદેશોં કા
एकवर्ण रूप से परिणाम होता है तब उसके कृष्णादि पंच वर्ण वाले
पांच विकल्परूप असंयोगी ५ भंग होते हैं और जब दो प्रदेशों का
विभिन्न वर्णादि रूप से उसमें परिणाम होता है तब उसके द्विक संयो-
गी उपरोक्त १० विकल्प हो जाते हैं । इनमें प्रथम चार विकल्पों में
कृष्ण वर्ण को मुख्य करके शेष ४ वर्णों को गौण किया गया है तथा
तीन भंगों में नील वर्ण को मुख्य करके शेष ३ वर्णों को गौण किया
गया है तथा दो भंगों में लाल वर्ण को मुख्य करके दो वर्णों को गौण
किया गया है और अन्तिम भंग में पीतवर्ण को मुख्य करके श्वेतवर्ण
को गौण बनाया गया है यही बात 'कृष्णादि विशेष्य विशेषणका' इस
पद द्वारा प्रकटकी गई है, इस प्रकार से वर्ण विषयक भंगों को दिखा-
कर अब सूत्रकार गन्ध विषयक भंगों को दिखाने के लिये उपक्रम करते

ભંગો દ્વિકસંયોગી બતાવ્યા છે. જ્યારે બે પ્રદેશી સ્કન્ધમાં બે પ્રદેશોનું એક
વર્ણપણુથી પરિણમન-ફેરફાર થાય છે, ત્યારે તેના કૃષ્ણ વિગેરે પાંચ વર્ણ
પણુ વાળા પાંચ વિકલ્પો-ભંગો અસંયોગી પાંચ ભંગો બને છે, અને જ્યારે
જ્યારે બે પ્રદેશોનું ભિન્નભિન્ન વર્ણાદિકપણુથી તેમાં પરિણામ થાય છે, ત્યારે
તેના દ્વિક સંયોગી પૂર્વોક્ત ૧૦ દસ વિકલ્પો બની જાય છે. તેમાં પહેલા
ચાર વિકલ્પોમાં કૃષ્ણ વર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને બાકીના ૪ ચાર વર્ણોને
ગૌણ ઉતરતા કરવામાં આવ્યા છે. તથા ત્રણ ભંગોમાં નીલ વર્ણને મુખ્ય
બનાવીને અને બાકીના ત્રણ વર્ણોને ગૌણ ઉતરતા કરવામાં આવ્યા છે. તથા
બે ભંગોમાં લાલ વર્ણને મુખ્ય કરીને બાકી બે વર્ણોને ગૌણ બનાવ્યા છે.
અને છેલ્લા ભંગમાં પીળા વર્ણને મુખ્ય બનાવીને શ્વેત-ધોળા વર્ણને
ગૌણ બનાવેલ છે એજ વાત કૃષ્ણ વિગેરે વિશેષ્ય-વિશેષણની
આ પદ દ્વારા બતાવી છે. આ રીતે વર્ણ સંબંધી ભંગોને બતાવીને હવે

‘જહ’ ઇત્યાદિ, ‘જહ એગ ગંધે’ યદિ એકગન્ધસ્તદા ‘સિય સુભિગંધે સિય દુભિગંધે ય’ સ્યાત્ સુરભિગંધઃ સ્યાત્ દુરભિગન્ધશ્ચ યદિ દ્વયોઃ પરમાણ્વો રેકજાતીયક એવ ગન્ધસ્તદા સમાનજાતીયકગન્ધયુક્તપરમાણુદ્વયસકાશાત્ જાયમાનો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ એકગન્ધવાનેવ ભવતિ કદાચિત્ સુરભિગન્ધવાન્ દુરભિગન્ધવાન્ વેતિ । ‘જહ દુગંધે સિય સુભિગંધે ય દુભિગંધે ય’ યદિ દ્વિગન્ધો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા સુરભિગન્ધશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ ભવતિ એકસ્મિન્ અવયવે સુરભિગન્ધઃ તદ્-પરાવયવે દુરભિગન્ધ ઇતિ ગન્ધદ્વયયુક્તપરમાણુભ્યાં જાયમાનો દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ-રૂપાવયવી ગન્ધદ્વયવાન્ ભવતિ સુરભિગન્ધશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચેતિ । ‘રસેસુ જહા વન્નેસુ’ રસેષુ યથા વર્ણેષુ મજ્ઞાઃ કથિતાસ્તથૈવ જ્ઞાતવ્યાઃ, યદિ એકરસસ્તદા હૈં ‘જહ એગંધે સિય સુભિગંધે સિય દુભિગંધે ય’ યદિ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એકગંધ ગુણવાલા હોતા હૈં તો કદાચિત્ વહ સુરભિગંધવાલા હો સકતા હૈં ઓર દુરભિગંધ ગુણવાલા હો સકતા હૈં તાત્પર્ય એસા હૈં કિ યદિ દો પરમાણુઓં કા એક સા હી ગન્ધ ગુણ હૈં તો સમાન જાતીય ક ગન્ધ ગુણ સે યુક્ત પરમાણુદ્વય સે જાયમાન વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એકગંધ વાલા હી હોતા હૈં હસ પ્રકાર સે કદાચિત્ વહ સુરભિગંધવાલા હો સકતા હૈં યા કદાચિત્ વહ દુરભિગંધવાલા હો સકતા હૈં ‘જહ દુગંધે સિય સુભિગંધે ય દુભિગંધે ય’ યદિ વહ દો ગંધોં વાલા હૈં તો એક પરમાણુ ઉસકા સુરભિ ગંધવાલા ઓર દૂસરા પરમાણુ ઉસકા દુરભિગંધ વાલા હોતા હૈં હસ પ્રકાર અપને અવયવ ભૂત દો ગંધોં વાલે દો પરમાણુઓં સે જન્ય ઉસ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કો યુગપત્ દો ગંધોં વાલા કહા ગયા હૈં । ‘રસેસુ જહા વન્નેસુ’ રસોં મેં મજ્ઞ વર્ણોં કે અંગ જૈસે ૧૦ હોતે હૈં । યદિ વહ દ્વિપ્ર-

સૂત્રકાર ગંધ સંબંધી ભંગો બતાવવાને પ્રારંભ કરે છે—‘જહ એગ ગંધે સિય સુભિગંધે સિય દુભિગંધે ય’ ને તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક ગંધ ગુણવાળો હોય તો કદાચિત્ તે સુગંધવાળો હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ દુર્ગંધવાળો હોઈ શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ને બે પરમાણુઓને એક સરખો જ ગંધ ગુણ હોય તો એક સરખી બીજીના ગંધ ગુણવાળા બે પરમાણુથી થતા તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક જ ગંધવાળા હોય છે. એ રીતે કદાચિત્ તે સુગંધવાળો હોઈ શકે છે, અથવા કદાચિત્ તે દુર્ગંધવાળો હોઈ શકે છે. અને ને—‘જહ દુગંધે સિય સુભિગંધે ય દુભિગંધે ય’ બે ગંધવાળો હોય તો તેને એક પરમાણુ સુગંધવાળો અને બીજો પરમાણુ દુર્ગંધવાળો હોય છે. આ રીતે પોતાના અવયવ રૂપ બે ગંધવાળા બે પરમાણુઓથી થતા એ બે પ્રદેશી સ્કંધને એકી સાથે બે ગંધવાળા કહ્યા છે. ‘રસેસુ જહા વર્ણેસુ’ રસોના ભંગો વર્ણોના ભંગ

સ્યાત્ તિક્તો યાવત્ કટુકઃ, સ્યાત્ કષાયઃ, સ્યાત્ અમ્લઃ, સ્યાત્ મધુર इत्येवं
 पञ्चभङ्गाः, । यदि द्विसरतदा कदाचित् तिक्तश्च कटुकश्च ? कदाचित् तिक्तश्च
 कषायश्च २, कदाचित् तिक्तश्चाऽम्लश्च ३, कदाचित् तिक्तश्च मधुरश्च ४, स्यात्
 कटुकश्च कषायश्च ५ कटुकश्च अम्लश्च ६, कटुकश्च मधुरश्च ७, कषायश्च अम्लश्च ८,
 कषायश्च मधुरश्च ९, अम्लश्च मधुरश्च १०, एवं मिलित्वा रसेऽपि वर्णवदेव पञ्चदश
 भङ्गा भवन्तीति । वर्णादारभ्य रसान्तभङ्गान् प्रदर्श्य स्पर्शविषयकभङ्गान् दर्श-
 देशी स्कन्ध एक रसवाला है तो कदाचित् वह तिक्त हो सकता है?,
 कदाचित् यावत् वह कटुक भी हो सकता है कदाचित्
 कषाय वाला भी हो सकता है कदाचित् अम्ल भी हो सकता है
 और कदाचित् मधुर भी हो सकता है इस प्रकार से ये असं-
 योगी रस के सम्बन्ध में ५ विकल्प हो सकते हैं। वह द्विप्रदेशी स्कन्ध दो
 रसों वाला है ऐसा जब विवक्षित होता है तब वह दो प्रदेशी स्कन्ध इस
 प्रकार से दो रसों वाला हो सकता है इनमें एक प्रकार विकल्प कदाचित्
 तिक्तश्च कषायश्च? 'ऐसा है इसमें ऐसा समझाया गया है कि यदि
 उस द्विप्रदेशी स्कन्ध में एक परमाणु तिक्त का और एक दूसरा परमाणु
 कटुक रस का होता है तो उन दोनों के संयोग से उत्पन्न हुए उस स्कन्ध
 में तिक्त एवं कटुक रस युक्तता आती है दूसरा प्रकार विकल्प ऐसा है
 कदाचित् 'तिक्तश्च कषायश्च' कदाचित् वह तिक्त और कषायवाले रस
 वाला भी हो सकता है द्विप्रदेशी स्कन्ध दो परमाणुओं के संयोग से हो

પ્રમાણે ૧૦ દસ હોય છે. જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધ એક રસવાળા હોય તો
 કદાચ તે ત્રીજા હોઈ શકે છે. ૧ કદાચિત્ યાવત્ તે કડવા પણ હોઈ શકે છે.
 કદાચિત્ કષાય-તુરા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ અમ્લ-ખાટા પણ
 હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ મધુર-મીઠા પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે
 અસંયોગી રસના સંબંધમાં ૫ પાંચ વિકલ્પો બને છે જો તે બે પ્રદેશી
 સ્કંધ બે રસોવાળા છે એવી વિવક્ષા ન્યારે કરવામાં આવે છે, તો તે બે
 પ્રદેશી સ્કંધ આ રીતના બે રસોવાળા હોઈ શકે છે. તેમાં ૧ પહેલો પ્રકાર
 -વિકલ્પ કદાચિત્ 'તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ' એવો છે. આમાં એમ સમજાવ્યું છે કે
 જો તે બે પ્રદેશી સ્કંધમાં એક પરમાણુ ત્રીજા રસનો અને બીજો પરમાણુ
 કડવા રસનો હોય છે તો તે બંનેના સંયોગથી થયેલા તે સ્કંધમાં ત્રીજા
 અને કડવા રસ પણ આવે છે ૧ બીજો પ્રકાર-વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે. કદા-
 ચિત્ 'તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ' કદાચિત્ તે ત્રીજા અને તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે.
 બે પ્રદેશી સ્કંધ બે પરમાણુના સંયોગથી બને છે. તેથી તેમાં

તા હૈ અતઃ જબ એસી બાત હૈ તો હસમેં એક પરમાણુ કષાય રસ વાલા હો સકતા હૈ ઓર હન દોનોં કે સયોગ સે જન્ય વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ ભી તિત્ત ઓર કષાયલે રસવાલા બન સકના હૈ ૩ દુમરા પ્રકાર 'કદાચિત્ તિત્ત ઓર અમ્લશ્ચ' એસા હૈ હસમેં તિત્ત રસવાલે પરમાણુ ઓર અમ્લ રસવાલે પરમાણુ કે સંયોગ સે જન્ય વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ તિત્તરસ વાલા ઓર અમ્લરસ વાલા ભી હો સકતા હૈ ચૌથા પ્રકાર 'સ્થાત્ તિત્તશ્ચ મધુરશ્ચ' એસા હૈ હસમેં દ્વિપ્રદેશીસ્કન્ધ તિત્ત ભી હો સકતા હૈ ઓર મધુર ભી હો સકતા હૈ યહાં તિત્ત કો પ્રધાન કરકે શેષ ૪ કો અપ્રધાન ગૌણ ક્રિયા ગયા હૈ હસ પ્રકાર સે યહાં દ્વિસંયોગી રસ કે ૪ ભક્ત હુએ હૈં તથા જબ કટુક રસ કો પ્રધાન કરકે શેષ ૩ રસોં કો ક્રમશઃ ગૌણ કર ભંગ બનાયે જાતે હૈં તબ ભક્ત સંખ્યા ૩ હોતી હૈં જૈસે 'સ્થાત્ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૫ સ્થાત્ કટુકશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ' ૭ તથા જબ કષાય રસ કો પ્રધાન કરકે ઓર શેષ દોનોં રસોં કો ગૌણ કરકે ભંગ બનાયે જાતે હૈં તબ યહાં ભંગ સંખ્યા ૨ હોતી હૈં જૈસે 'કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ ૮ કષાયશ્ચ મધુરશ્ચ ૯' ઓર જબ અમ્લરસ કો પ્રધાન કરકે ઓર મધુરરસ કો ગૌણ કરકે ભંગ બનાયે જાતે હૈં તો વહાં એક હી ભંગ

એક પરમાણુ તીખા રસવાળા હોય છે અને ખીલા પરમાણુ તુરા રસવાળા હોઈ શકે છે. અને તે બન્નેના સંયોગથી થતો તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ તીખા અને તુરા રસવાળા બને છે. ૩ ત્રીણે પ્રકાર કદાચિત્ 'તિત્તશ્ચ અમ્લશ્ચ' એવો છે. આમાં તીખા રસવાળા પરમાણુના સંયોગથી થવાવાળા તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધ કોઈ વાર તીખા રસવાળા અને ખાટા રસવાળા પણ હોઈ શકે છે. ચોથો પ્રકાર 'સ્થાત્ તિત્તશ્ચ મધુરશ્ચ' એવો છે તેમાં તે બે પ્રદેશી સ્કન્ધ તીખા પણ હોઈ શકે છે અને મધુર-મીઠા પણ થઈ શકે છે અહિયાં તીખાને મુખ્ય બનાવીને ખાકીના ૪ ચારને ગૌણ કરવામાં આવ્યા છે. એ રીતે અહિયાં દ્વિસંયોગી રસના ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે. તથા જ્યારે કટુવા રસને મુખ્ય બનાવીને ખાકીનાં ૩ ત્રણ રસોને ક્રમથી ગૌણ કરીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે ત્યારે જ ત્રણ ભંગો બને છે, જેમ કે- 'સ્થાત્ કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ ૫ સ્થાત્ કટુકશ્ચ અમ્લશ્ચ ૬ સ્થાત્ કટુકશ્ચ મધુરશ્ચ ૭' જ્યારે કષાય-તુરા રસને મુખ્ય બનાવીને ખાકીના બન્ને રસોને ગૌણ કરીને ભંગો બનાવવામાં આવે છે. તે ભંગોની સંખ્યા ૨ બે બને છે. જેમ કે- 'કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ ૮ કષાયશ્ચ મધુરશ્ચ ૯' અને જ્યારે અમ્લ-ખાટા રસને મુખ્ય બનાવીને

ચિત્રુમાદ-‘જહ દુફાસે’ इत्यादि, ‘जह दुफासे’ यदि द्विस्पर्शस्तदा ‘सिय सीए य निद्वेय’ स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च शीतोष्णस्निग्धरूपचतुःस्पर्शमध्यात् अविरोधि-
स्पर्शद्वयवान् यथा शीतश्च स्निग्धश्च ‘एवं जहेव परमाणुपोगगले’ एवं यथैव पर-
माणुपुद्गलस्तथैव द्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १ स्यात् शीतश्च
रूक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च इत्येवं रूपेण पर-
माणुपुद्गलत्रये द्विप्रदेशिकपुद्गलस्यापि द्विस्पर्शविषये चत्वारो भङ्गा भवन्तीति।

આતા હૈ જૈસે ‘स्यात् अम्लश्च मधुरश्च’ १० इस प्रकार से आये हुए ये सय
मिलकर असंयोगी ५ और द्विसंयोगी १० मिलकर १५ होते हैं तथा गंध
विषयक भंग ३ होते हैं इस प्रकार वर्ण से लेकर रस तक के भङ्गों को
प्रकट करके अब सूत्रकार इस द्विप्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शविषयक भङ्गों
को दिखलाने के लिये कहते हैं-‘जह दुफासे सिय सीएय निद्वेय’ यदि
द्विप्रदेशी स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो उसमें स्पर्शों की द्विप्र-
कारता इस प्रकार से हो सकती है-‘सिय सिए य निद्वे य? सिय सीए
य रुक्खे यर’ सिय उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रूक्षश्च ४ इस
प्रकार से दो स्पर्शों के ये ४ भंग यहां होते हैं ‘एवं जहेव परमाणु पोगग-
ले’ परमाणु पुद्गल में जिस प्रकार से दो स्पर्शों के ४ भंग प्रकट किये
गये हैं इसी प्रकार से यहां पर भी द्विप्रदेशी स्कन्ध में पूर्वोक्त रूप से ४
भंग प्रकट किये गये हैं शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष इन चार स्पर्शों

અને મીઠા રસને ગૌણ બતાવીને ભંગ બતાવવામાં આવે તો એક જ ભંગ
બને છે. જેમ કે-‘स्यात् अम्लश्च मधुरश्च १’ આ રીતે બનેલા ભંગો બધા
મળીને એટલે કે-અસંયોગી ૫-પાંચ અને દ્વિસંયોગી ૧૦ હસ મલીને ૧૫
પંદર ભંગો બને છે. તથા ગંધ સંબન્ધી ૩ ત્રણ ભંગો બને છે.

આ રીતે વર્ણથી આરંભીને રસ સુધીના ભંગો બતાવીને હવે સૂત્રકાર
સ્પર્શ સંબન્ધી ભંગો બતાવવા માટે કહે છે કે-‘जह दुफासे सिय सीए य
निद्वे य’ જે બે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ બે સ્પર્શોવાળો હોય છે તો તેમાં સ્પર્શોનું
બે પ્રકારપણુ આ રીતે હોય છે-‘सिय सीए य निद्वे य’ १ સિય સીએ ય, રુક્ખે યર,
સિય ઉષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૩, સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ રૂક્ષશ્ચ ૪’ આ રીતે બે સ્પર્શોના આ
પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. ‘एवं जहेव परमाणुपोगगले’ પર-
માણુ પુદ્ગલમાં જે રીતે બે સ્પર્શોના ૪ ચાર ભંગો બતાવ્યા છે એજ પ્રમાણે
અહિયા પણ બે પ્રદેશી સ્કન્ધમાં પહેલા કહ્યા પ્રમાણેના ૪ ચાર ભંગો બતાવ્યા
છે. શીત, ઠંડા ઉષ્ણ-ગરમ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ અને રૂક્ષ-કઠોર આ ચાર સ્પર્શોમાં

‘જઃ તિફાસો’ યદિ ત્રિસ્પર્શો દ્વિપદેશિકસ્કન્ધસ્તદા ‘સઁવે સીએ દેસે નિદ્દે દેસે-લુક્કલે’ સર્વઃ શીતો, દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, શીતસ્તુ સર્વાંશે વિદ્યતે કિન્તુ એકદેશે સ્નિગ્ધતા અપરદેશે રુક્ષતા એવં મિલિત્વાઽવયવી દ્વિપદેશિકસ્કન્ધ ત્રિસ્પર્શો ભવતીતિ ‘સઁવે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ સર્વઃ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, ઔણ્યં તૂમયત્રાપિ અવયવે તિવ્ઠતિ કિન્તુ એકસ્મિન્ સ્નિગ્ધતા તદપરાવયવે રુક્ષતેતિ મિલિત્વા ત્રિસ્પર્શો ભવતિ દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ । ‘સઁવે નિદ્દે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, સ્નિગ્ધતા તુ ઉમયત્રાપિ કિન્તુ એકસ્મિન્ શૈત્યં તદપરદેશે ઔણ્યમિતિ મિલિત્વા ત્રિસ્પર્શો દ્વિપદેશિકોઽવયવી સ્કન્ધઃ । ‘એવં સઁવે લુક્કલે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ સર્વો રુક્ષો, દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, રુક્ષતા તુ સર્વાંશે વિદ્યતે એકદેશે શૈત્યમ્

કે મધ્ય મેં હસ પ્રકાર સે અવિરોધી દો સ્પર્શોં વાલા દ્વિપદેશી સ્કન્ધ હોના હૈ એસા કહકર અથ સૂત્રકાર ‘જઃ તિફાસે’ એસા પ્રકટ કરતે હૈં કિ યદિ વહ દ્વિપદેશી સ્કન્ધ ત્રીન સ્પર્શોં વાલા હોના હૈ તો હસ પ્રકાર કી પદ્ધતિ સે વહ ત્રીન સ્પર્શોં વાલા હો સકતા હૈ ‘સઁવે સીએ, દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ સર્વાંશ મેં વહ શીત હો સકતા હૈ એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર દૂસરે એકદેશ મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ ૧ ‘સઁવે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ સર્વાંશ મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એક દૂસરે દેશ મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ ૨ ‘સઁવે નિદ્દે દેસે સીએ, દેસે ઉસિણે ૩, સર્વાંશ મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ, એક દેશ મેં શીત ઓર દૂસરે એક દેશ મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ‘એવં સઁવે લુક્કલે, દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ હસી પ્રકાર સે વહ સર્વાંશ મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ઓર એકદેશ મેં શીત ઓર દૂસરે એક મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ૪ હસ પ્રકાર સે

અવિરોધી યે સ્પર્શોવાળા યે પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે એ પ્રમાણે કહીને હવે સૂત્રકાર ‘જઃ તિફાસે’ એ વાત બતાવે છે કે-જો તે યે પ્રદેશવાળા સ્કન્ધ ત્રણ સ્પર્શોવાળા હોય તો નીચે પ્રમાણેની પદ્ધતીથી તે ત્રણ સ્પર્શોવાળા પણ બની શકે છે. ‘સઁવે સીએ, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે,’ સર્વાંશથી તે ઠંડા હોઈ શકે છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણપણુ અને બીજા એક દેશમાં તે રૂક્ષ હોઈ શકે છે ૧ ‘સઁવે ઉસિણે દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે’ સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક બીજા ભાગમાં ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. એવં સઁવે લુક્કલે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ એજ રીતે સર્વાંશથી રૂક્ષ હોઈ શકે છે. અને એક દેશમાં તે શીત-ઠંડા અને બીજા એક દેશમાં તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે ૪ આ રીતે ૪

તદપરદેશે ઔષ્ણ્યમિત્યેવં કૃત્વા ત્રિસ્પર્શો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતીત્યેવં ચત્વારો મહ્ના ભવન્તિ । ‘જહ ચતુષ્કાસે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ષ્વે’ યદિ ચતુઃ સ્પર્શસ્તદા દેશઃ શીતો, દેશ ઉષ્ણો, દેશઃ સ્નિગ્ધો, દેશો રુક્ષ ઇતિ ઇકો મહ્નઃ ૧ । સર્વાન્ મહ્નાન્ નિગમયતિ ‘ઇષ નવમંગા ફાસેસુ’ એતે નવમહ્નાઃ

થે ૪ મંગા હૈં યહાં ૪ મંગાં મેં સર્વાંશ મેં શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ સ્પર્શોં ફા હોના જો કહા ગયા હૈં સો ઉસ કા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ શીત ઉષ્ણતા આદિ સ્પર્શ તો જહાં ઇકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ સ્પર્શ રહતે હૈં વહાં પર ખી રહતે હૈં જૈસે પ્રથમ મહ્ન મેં ઉસ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે સર્વ દેશ મેં તો ઉષ્ણતા રહતી હૈં ઓર સ્નિગ્ધ રુક્ષતા ઉસકે ઇક ૨ દેશ મેં રહતી હૈં હસ પ્રકાર જહાં સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષતા રહતી હૈં વહાં પર ખી ઉન દોનોં દેશોં મેં ખી ઉષ્ણતા રહતી હૈં હસી પ્રકાર સે અન્યત્ર ખી કથન સમજના ચાહિયે । હસ પ્રકાર સે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં ત્રિસ્પર્શતા કા કથન કરકે અષ્ટસૂત્રકાર ઉસમેં ચતુઃસ્પર્શતા કા કથન કરતે હૈં-

‘જહ ચતુષ્કાસે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્ષ્વે’ યદિ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ ચારસ્પર્શોં વાલા હોતા હૈં તો હસ પ્રકાર સે વહ ચાર સ્પર્શોં વાલ હો સકતા હૈં ઉસકા ઇક દેશ શીત હો સકતા હૈં ઇક દૂસરા દેશ ઉષ્ણ હો સકતા હૈં ઊન્હી દોનોં મેં સે કોઈ ઇક દેશ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈં ઓર કોઈ દેશ રુક્ષ હો સકતા હૈં ‘ઇષ નવ મંગા ફાસેસુ’

ચાર ભંગો બને છે. અહિયાં ચાર ભંગોમાં સર્વાંશથી ઠંડા, ઉના સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શોં હોવાનું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શોં હોવાનું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઠંડા અને ઉના વિગેરે સ્પર્શોં તો જ્યાં એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શ રહે છે. ત્યાં પણ હોય જ છે. જેવી રીતે પહેલા ભંગમાં તે જે પ્રદેશી સ્કંધના સર્વ દેશોંમાં તો ઉષ્ણપણુ રહે જ છે. અને સ્નિગ્ધપણુ અને રુક્ષપણુ તેના એક દેશમાં રહે છે. આ રીતે જ્યાં સ્નિગ્ધ અને રુક્ષપણુ રહે છે, ત્યાં પણ તે બન્ને દેશોંમાં પણ ઉષ્ણપણુ રહે જ છે. આજ રીતે બીજે પણ કથન સમજ લેવું.

આ રીતે જે પ્રદેશી સ્કંધમાં ત્રણ સ્પર્શપણાનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેમાં ચાર સ્પર્શપણાનું કથન કરે છે.-‘જહ ચતુષ્કાસે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્ષ્વે’ જે તે જે પ્રદેશી સ્કંધ ચાર સ્પર્શોંવાળા હોય છે તો તે નીચે પ્રમાણેના ચાર સ્પર્શોંવાળા બની શકે છે. તેનો એક દેશ શીત ઠંડા હોય છે. અને બીજો એક દેશ ઉષ્ણ હોઈ શકે છે. તેમજ બેમાંથી કોઈ એક દેશ સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે અને કોઈ એક દેશ રુક્ષ હોય છે. ‘ઇષ નવમંગા

સ્પર્શેષુ ભવન્તિ દ્વિસ્પર્શે ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, ત્રિસ્પર્શે ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, ચતુઃસ્પર્શે
 ઇકો મજ્ઞાઃ ૧ ઇતિ સર્વસંકલ્પનયા નવમજ્ઞા ભવન્તીતિ ।

દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધે વર્ણગન્ધરસસ્પર્શાન્ વિભાગશો દર્શયિત્વા ત્રિપ્રદેશિક-
 સ્કન્ધે તેષાં વિભાગશો દર્શયન્નાહ—‘તિપ્પસિણ્ણં’ ઇત્યાદિ । ‘તિપ્પસિણ્ણં મંતે !
 સંધે કહ્વન્ને’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ કતિવર્ણઃ ત્રયઃ પરમાણવઃ
 પ્રદેશા અવયવતયા વિચ્યન્તે યસ્ય સ્કન્ધસ્યાત્રયવિનઃ સ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ ચ
 કતિવર્ણઃ તસ્મિન્ કિયન્તો વર્ણાઃ કૃષ્ણાદયઃ, કિયન્તો ગન્ધાઃ, કિયન્તો રસા
 સ્તિક્તાદયઃ, કિયન્તઃ સ્પર્શાઃ કર્કશાદયઃ સન્તીતિ પ્રશ્નઃ ઉત્તરમાહ—‘જહા’

યે નૌ ભંગ સ્પર્શો લેહર કે હોતે હૈં તાત્પર્ય એસા હૈં કિ દ્વિસ્પર્શો મેં ૪
 ભંગ, ત્રિસ્પર્શો મેં ૪ ભંગ ઓર ચાર સ્પર્શો મેં એક ભંગ હુઆ હૈં કુલ
 મિલકર ૯ ભંગ સ્પર્શો કે સમ્બન્ધ હો જાતે હૈં ।

દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં વર્ણ, ગન્ધ, રસ ઓર સ્પર્શોં કો વિભાગશઃ
 પ્રકટ કરકે અવ સૂત્રકાર ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં ઉન્હૈં વિભાગશઃ પ્રકટ
 કરતે હૈં ઉસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈં—‘તિપ્પસિણ્ણં મંતે !
 સંધે કહ્વન્ને’ હે મદન્ત ! જો સ્કન્ધ ત્રીન પ્રદેશોં વાલા હૈં અર્થાત્ ત્રીન
 પરમાણુઓં કે સંયોગ સે જન્ય હુઆ હૈં વહ કિતને વર્ણોં વાલા કિતને ગંધોં
 વાલા, કિતને રસોં વાલા ઓર કિતને સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈં ? અર્થાત્ જિસ
 સ્કન્ધ રૂપ અવયવી કે ત્રીન પરમાણુ રૂપ પ્રદેશ અવયવ રૂપ સે હૈં એસે
 ઉસ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં કિતને કૃષ્ણાદિ વર્ણ, સુરભિ આદિ રૂપ કિતની
 ગંધ, કિતને તિક્તાદિક રસ ઓર કિતને કર્કશ આદિ સ્પર્શ હોતે હૈં ? હિસ

પાસેસુ’ આ રીતે સ્પર્શને લઈને નવ ભંગો અને છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે
 કે—એ પ્રદેશી સ્પર્શમાં ૪ ચાર ભંગ ત્રણ સ્પર્શમાં ૪ ચાર ભંગ અને ચાર
 સ્પર્શોના એક ભંગ થાય છે. એ રીતે કુલ મળીને સ્પર્શના ૮ ભંગ અને છે.

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શોને ક્રમથી બતાવીને હવે
 સૂત્રકાર ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ક્રમથી વર્ણોદિ પ્રકાર બતાવવા માટે સૂત્ર
 કહે છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘તિપ્પસિણ્ણં મંતે !
 સંધે કહ્વન્ને’ હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા ને સ્કંધો છે અર્થાત્ ત્રણ
 પરમાણુના સંયોગથી બન્યા છે તે કેટલા વર્ણોવાળા, કેટલા ગંધોવાળા
 કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે. અર્થાત્ ને સ્કન્ધ રૂપ અવયવીને
 ત્રણ પરમાણુ રૂપ પ્રદેશ અવયવ રૂપે છે, એવા એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં
 કૃષ્ણાદિ કેટલા વર્ણો, સુગંધ વિગેરે કેટલા ગંધો ત્રીણા, કડવા વિગેરે કેટલા
 રસો અને કર્કશ વિગેરે કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે

इत्यादि, 'जहा अट्टारसमसए छट्टुद्देसे जाव चउफासे पन्नत्ते' यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, अष्टादशशतकस्य षष्ठोद्देशके येनैव प्रकारेण वर्णितं तेनैव प्रकारेण इहापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तं तत्राह—'जाव' इति, यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्त एतत्पर्यन्तम्, तथाहि—'तिप्पएसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने' इत्यादि, 'गोयमा' सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे सिय एगरसे सिय दुरसे सिय तिरसे, सिय दुफासे सिय तिफासे सिय चउफासे' त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कति गन्धः कति रसः कति स्पर्शः, गौतम ! स्यात् एकवर्णः, स्यात् द्विवर्णः स्यात् त्रिवर्णः, स्यात् एक-गन्धः, स्याद् द्विगन्धः, स्यात् एकरसः, स्यात् द्विरसः, स्यात् त्रिरसः, स्यात्

પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હે 'જહા અટ્ટારસમસએ છટ્ટુદ્દેસે જાવ ચઉ ફાસે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! યાવત્ વહ ચાર સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ યહાં તક કે પાઠ દ્વારા જૈસા કથન ૧૮ વે શતક કે છટે ઉદ્દેશે મેં કહા જા ચુકા હૈ વૈસા હી કથન યહાં પર ભી જાનનો ચાહિયે વહાં ફા વહ પાઠ હસ પ્રકાર સે હૈ—'તિપ્પએસિએ ણં ભંતે ! ક્વંધે કહવન્ને ?' હત્યાદિ

ઉત્તર—'ગોયમા ! સિય એગવન્ને, સિય દુવન્ને, સિય તિવન્ને, સિય એગગંધે, સિય દુગંધે, સિય એગરસે, સિય દુરસે, સિય તિરસે, સિય દુફાસે, સિય તિફાસે, સિય ચઉફાસે' ગૌતમ ને જવ પૂર્વોક્ત રૂપ સે પ્રશ્ન સે પૂછા કિ હે ભદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કિતને વર્ણાદિ ગુણોં વાલા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને એસા કહા હૈ ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કદાચિત્ એકવર્ણ વાલા ભી હૈ, કદાચિત્ દો વર્ણોં વાલા ભી હૈ

છે કે—'જહા અટ્ટારસમસએ છટ્ટુદ્દેસે જાવ ચઉફાસે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! યાવત્ તે ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. એટલા સુધીના પાઠ દ્વારા ૧૮ અઠારમા શતકના છઠા ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું ત્યાંનો તે પાઠ આ પ્રમાણે છે. 'તિપ્પએસિએ ણં ભંતે ! ક્વંધે કહવન્ને' ૧ હત્યાદિ

૩૦ ગોયમા ! સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને, સિય તિવન્ને, સિય એગ ગંધે, સિય દુગંધે, સિય એગરસે, સિય દુરસે, સિય તિરસે, સિય દુફાસે, સિય તિફાસે, સિય ચઉફાસે,' ગૌતમ સ્વામીએ બ્યારે પૂર્વોક્ત રીતે પ્રશ્નને પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધ કેટલા વર્ણોં વિગેરે ગુણોવાળો છે ? તો તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કદાચિત્ એક વર્ણોવાળો પણ હોય છે, કદાચાર જે વર્ણોવાળા પણ હોય

દ્વિસ્પર્શઃ સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ, કદાચિત્ એકવર્ણાદિમાન્, કદાચિદ્ દ્વિવર્ણાદિમાન્, કદાચિત્ ત્રિવર્ણરસસ્પર્શવાન્, કદાચિદ્ ચતુઃ સ્પર્શવાન્ ભવતિ ત્રિપ્રદેશઃ સ્કન્ધઃ, એતત્પર્યન્નાષ્ટાદશશતકગતપષ્ઠોદ્દેશકપ્રકરણસ્ય વ્યાખ્યાન-સ્વરૂપં પ્રકરણવદેવ મૂલપ્રુપાદાય વ્યાખ્યા ક્રિયતે-‘જહ્ એગવન્ને સિય કાલે જાવ સિય સુક્કિલ્લે’ યદ્યેકવર્ણસ્તદા સ્યાત્ કાલઃકૃણો યાવત્ શુક્લઃ ૫ । ત્રયાણામપિ પ્રદેશાનાં કાલાદિત્વેનૈકવર્ણત્વે પશ્ચ વિકલ્પા ભવન્તિ સ્યાત્ કાલઃ સ્યાત્ નીલઃ સ્યાત્ લોહિતઃ સ્યાત્ પીતઃ સ્યાત્ શુક્લઃ । ‘જહ્ દુવન્ને’ યદિ

કદાચિત્ ત્રીજા વર્ણો વાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ એકગંધ ગુણ વાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ દો ગંધ ગુણવાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ એક રસવાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ દો રસોવાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ ત્રીજા રસો વાળા ભી હૈ કદાચિત્ વહ દો સ્પર્શો વાળા હૈ કદાચિત્ વહ ત્રીજા સ્પર્શો વાળા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ ચાર સ્પર્શો વાળા ભી હૈ એસે અઠારહવે શતક કે છઠે ઉદ્દેશ કે પ્રકરણ કે મૂલપાઠ કો લેકર વ્યાખ્યા કી જાતી હૈ ‘જહ્ એગવન્ને, સિય કાલે જાવ સુક્કિલ્લે’ યદિ વહ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક વર્ણવાળા હૈ તો એસી સ્થિતિ મેં યા તો વહ કદાચિત્ કાલા હો સકતા હૈ કદાચિત્ નીલા હો સકતા હૈ કદાચિત્ લાલ હો સકતા હૈ કદાચિત્ પીલા હો સકતા હૈ ઓર કદાચિત્ વહ શ્વેત ભી હો સકતા હૈ હસ પ્રકાર સે યે એકવર્ણ કે હોને કે સમ્બન્ધ મેં ૫ ભંગ હોતે હૈં યે પાંચ ભંગ હસલિયે હો સકતે હૈં કિં ઉસ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે ઉન ત્રીજા પરમાણુઓ મેં પાંચ વર્ણો મેં સે કિસી એક હી વર્ણ રૂપ સે પરિણામ હો સકતા હૈ

છે અને કદાચિત્ ત્રણ વર્ણુવાળા પણ હોય છે. તેમજ કદાચિત્ તે એક ગંધ ગુણુવાળો પણ હોય છે, કદાચિત્ તે બે ગંધ ગુણુવાળો પણ હોય છે. કદાચિત્ તે એક રસવાળો હોય છે અને કદાચિત્ તે બે રસવાળો પણ હોય છે અને કદાચિત્ તે ત્રણ રસવાળો પણ હોય છે. કદાચિત્ તે બે સ્પર્શુવાળો હોય છે કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શુવાળો હોય છે કોઈવાર ચાર સ્પર્શુવાળો પણ હોય છે.

હવે આ પ્રકરણના મૂળપાઠને લઈને આ વિષયની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે ‘જહ્ એગવન્ને, સિય કાલે જાવ સુક્કિલ્લે’ જો તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ એક વર્ણુવાળો હોય તો તે કદાચિત્ લાલ વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે. કદાચિત્ પીળા વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે. અને કોઈવાર તે શ્વેત-ધોળા વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે. જો રીતે તે એક વર્ણુવાળા હોવાના વિષયમાં ૫ પાંચ ભંગો બને છે. એ ૫ પાંચ ભંગો એ માટે થાય છે કે-એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના એ ત્રણ પરમાણુઓમાં પાંચ વર્ણુમાંથી કોઈ એક જ વર્ણુ

દ્વિવર્ણ:-વર્ણદ્વયવાન્ તદા એકઃ પ્રદેશઃ કૃષ્ણઃ અપરસ્તુ કૃષ્ણાતિરિક્તો નીલાદિઃ,
 ‘સિય કાલણ ય સિય નીલણ ય’ સ્યાત્ કૃષ્ણશ્ચ સ્યાત્ નીલશ્ચ, દ્વિકસંયોગે દશ-
 મજ્ઞા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધે કથિતાસ્તેષાં પ્રત્યેકસ્ય ત્રયો મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ તત્ર પ્રથમ
 મજ્ઞે સ્યાત્ કૃષ્ણશ્ચ સ્યાત્ નીલશ્ચ, અત્ર નીલપદં કૃષ્ણેતરસકલરૂપસ્ય પરિચાય-
 કમ્ ? ‘સિય કાલણ ય નીલયા ય’ સ્યાત્ કૃષ્ણશ્ચ નીલૌ ચેતિ દ્વિતીયો મજ્ઞઃ ૨ ।
 ‘સિય કાલણાય નીલણ ય’ સ્યાત્ કાલકૌ ચ નીલશ્ચેતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ ૩ । દ્વિવર્ણ-

‘જહ દુવન્ને સિય કાલણ સિય નીલણ ય’ યદિ વહ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ
 દો વર્ણોં વાલા હૈ તો હસ દો વર્ણોં વાલે હોને કે સામાન્ય કથન મૈં હસ
 પ્રકાર સે વહ દો વર્ણોં વાલા હો સકતા હૈ-એક પ્રદેશ ઉસકા કાલા હો
 સકતા હૈ ઓર દૂસરે દોનોં પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણવર્ણ સે અતિરિક્ત નીલાદિ
 વર્ણ વાલે હો સકતે હૈં યહાં ‘સિય નીલણ ય’ પાઠ મૈં દોનોં પ્રદેશોં કો
 એક રૂપ સે વિવક્ષિત ક્રિયા ગયા હૈ દ્વિક સંયોગ મૈં જો દશ ભંગ દ્વિપ્ર-
 દેશિક સ્કન્ધ કે પ્રકટ ક્રિયે ગયે હૈં ઉન્હીં દસ ભંગોં મૈં સે યહાં એક
 મજ્ઞ કે ૩-૩ ભંગ ઓર હોતે હૈં હસ પ્રકાર યહાં દ્વિકસંયોગી ભંગ કુલ
 ૩૦ હો જાતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સિય કાલણ ય સિય નીલણ ય’
 યહ પ્રથમ ભંગ હૈં હસ પ્રથમ ભંગ મૈં પ્રથમ અંશ કદાચિત્ કાલા
 ભી હો સકતા હૈં ઓર દ્વિતીયાંશ કદાચિત્ નીલાદિ રૂપવાલા ભી હો
 સકતા હૈં-યહાં નીલ પદ કૃષ્ણ સે હતર સકલરૂપ કા પરિચાયક હૈં
 પ્રથમ મજ્ઞ કા દ્વિતીય અવાન્તરભંગ-‘સિય કાલણ ય નીલણ ય’ યહ હૈં

૩૫થી પરિણમી શકે છે. ‘જહ દુવન્ને સિય કાલણ સિય નીલણ ય’ બે તે ત્રણ
 પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ બે વર્ણુવાળો હોય તો તે બે વર્ણુવાળા હોવાના સામાન્ય
 કથનમાં આ રીતે તે બે વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે.-તેનો એક પ્રદેશ કાળો
 હોઈ શકે છે. અને બીજા બે પ્રદેશો કાળા વર્ણુથી બુદ્ધા નીલાદિ વર્ણુવાળા
 હોઈ શકે છે. અહિયાં ‘સિય નીલણ ય’ આ પાઠમાં બન્ને પ્રદેશોને એક ૩૫થી
 વિવક્ષિત કર્યા છે. દ્વિક સંયોગમાં બે દસ ભંગો ત્રણ પ્રદેશી સ્કન્ધના બતા-
 વ્યા છે, તેજ દસ ભંગોમાંથી અહિયાં એક ભંગના ત્રણ ત્રણ ભંગો
 બીજા થાય છે. એ રીતે અહિયાં દ્વિક સંયોગી કુલ ભંગો ૩૦ ત્રીસ બને
 છે. બે આ પ્રમાણે છે. ‘સિય કાલણ ય સિય નીલણ ય’ આ પહેલો ભંગ
 છે. આ પહેલા ભંગમાં પ્રથમ અંશ કદાચિત્ કાળો પણ હોઈ શકે છે અને
 બીજો અંશ કદાચિત્ નીલ વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. અહિયાં નીલ પદ
 કાળાથી બીજું સકલ રૂપને બતાવવાવાળું છે. પહેલા ભંગના બીજા અવાન્તર
 ભંગ ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય’ આ પ્રમાણે છે. અને ત્રીજો અવાન્તર ભંગ ‘સિય

તાયાં ચૈકઃ પ્રદેશઃ કાલઃ પ્રદેશદ્વયં તુ તથાવિધૈકપ્રદેશાવગાહાદિકારણમપેક્ષ્યૈ
કત્વેન વિવક્ષિતમિતિ સ્યાન્નીલ इत्येको भङ्गः १, स्यात् कालस्तथैव प्रदेशद्वयं तु
भिन्नप्रदेशादिना कारणभेदेन विवक्षितमगो नीलकायिति व्यपदिष्टमिति द्वितीयः
२, अथ च द्वौ तथैव कालकौ उक्तौ एकस्तु नीलक इत्येवं तृतीयः ३ । तदेवम्
एकत्र द्विकसंयोगे त्रयाणां भावात् दशसु द्विकसंयोगेषु त्रिशङ्कज्ञा भवन्ति ३० ।
एते च सूत्रसिद्धा एवेति' भङ्गत्रयं दर्शयित्वा तदपरं भङ्गान्तरं दर्शयति 'सिय का-

और तृतीय अवान्तर भंग-‘सिय काल ए य नील ए य’ यह है प्रथम
भंग में जो दो वर्णों वाले होने के कथन में प्रदेश द्वय को एकरूप से
विवक्षित किया गया है उसका कारण तथाविध एक प्रदेश में उन दोनों के
अवगाह होने आदि की अपेक्षा से हैं इसी अपेक्षा से उन दोनों प्रदेशों
में एकना की विवक्षा कर ली गई है इसी से ‘सिय काल ए य सिय नील ए
य’ ऐसा प्रथम भङ्ग बना है द्वितीय भङ्ग में प्रथम प्रदेश उसका काल हो
सकता है ऐसा कहा गया है और पहिले जिन दो प्रदेशों में प्रथम भंग
में तथाविध एक प्रदेश में अवगाह होने आदि के कारण की अपेक्षा
लेकर एकत्व विवक्षित हुआ है अब उन दोनों प्रदेशों को दो भिन्न प्रदेश
मानकर ये दोनों प्रदेश उसके नीले भी हो सकते हैं ऐसा कहा गया है
यह द्वितीय भंग है तृतीय भंग में दो प्रदेश उसके काले हो सकते हैं और
एक प्रदेश उसका नीला हो सकता है ऐसा कहा गया है इस प्रकार से
प्रथम भङ्ग को भी तीन भंग रूप विभागों में प्रकट करके अब सूत्रकार

લાલગાય નીલવય' આ પ્રમાણે છે. પહેલા ભંગમાં એ વર્ણુવાળા હોવાના
કથનમાં એ પ્રદેશને જે એક રૂપે વિવક્ષિત કર્યા છે. તેનું કારણ તે રીતના
એક પ્રદેશમાં તે બંનેના અવગાહના હોવા વિગેરેની અપેક્ષા એ છે એજ
અપેક્ષાથી તે બંને પ્રદેશોમાં એકપણની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. તેથી 'સિય
કાલવય સિય નીલવય' એવો પહેલો ભંગ બન્યો છે બીજા ભંગમાં પ્રથમ
દેશ તેના કાળા વર્ણુવાળો હોય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે અને પહેલા જે
એ પ્રદેશોમાં પહેલા ભંગમાં તે પ્રકારના એક પ્રદેશમાં અવગાહ હોવા વિગેરે
કારણોની અપેક્ષાએ એકત્વ વિવક્ષિત થયું છે. હવે એ બંને પ્રદેશોને જે
જુદા જુદા પ્રદેશો માનીને તે તેના બેઉ પ્રદેશો નીલા વર્ણુવાળા પણ હોઈ
શકે છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણેનો આ બીજો ભંગ છે. ત્રીજા
ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો કાળા હોય છે. અને એક પ્રદેશ તેનો નીલ વર્ણુવાળો
હોય છે. એમ કહ્યું છે. આ રીતે પહેલા ભંગને પણ ત્રણ ભંગા રૂપે વિભાગોમાં

લણ ય લોહિયણ ય' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ ૧, 'સિય કાલણ ય લોહિયગાય' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતકૌચ ૨ 'સિય કાલગાય લોહિયણ ય ૩' સ્યાત્ કાલકૌચ લોહિતકશ્ચ ૩ । કદાચિત્ત્વ ઈકોઽશઃ કાલસ્તદપરો લોહિતઃ, કદાચિત્ત્વ ઈકોઽશઃ કાલસ્તદપરો લોહિતો, કદાચિત્ત્વ અનેકે દેશાઃ કાલા ઈકાઽશો લોહિતે इत्येवं काल-

દ્વિતીય ભંગ કો ભી ત્રીન ભંગરૂપ ત્રિભાગોં મેં વિભક્ત કરતે હૈં 'સિય કાલણ ય લોહિયણ ય ૧' 'સિય કાલણ ય લોહિયગાય ૨' 'સિય કાલ ગાય લોહિયણ ય ૩' 'હસ ભંગ મેં ભી કૃષ્ણ વર્ણ કે સાથ લોહિત વર્ણ કો રખા ગયા હૈ પ્રથમ ભંગ મેં પ્રથમ પ્રદેશ કો કૃષ્ણ વર્ણવાલા ઓર દોનોં પ્રદેશોં મેં એકતા કી વિવક્ષા કરકે ઉન્હેં એક માનકર લોહિત વર્ણ વાલા પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ દ્વિતીય ભંગ મેં પ્રથમ પ્રદેશ કો કૃષ્ણ વર્ણ વાલા ઓર દોનોં હી પ્રદેશોં કો સ્વતંત્ર દો પ્રદેશ માનકર ઉન્હેં લોહિત વર્ણ વાલે પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ તૃતીય ભંગ મેં પ્રથમ કે દો પ્રદેશોં કોં કાલે વર્ણ વાલે ઓર તૃતીય પ્રદેશ કો લોહિત વર્ણ વાલા યાના ગયા હૈ હસ પ્રકાર વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને એક પ્રદેશ મેં કાલા હો સકતા હૈ ઓર દૂસરે પ્રદેશ મેં લાલ હોસકતા હૈ એસા યહ પ્રથમ ભંગ હૈ । અપને એક પ્રદેશ મેં વહ કાલા હો સકતા હૈ, ઓર દો પ્રદેશોં મેં વહ લાલ હો સકતા હૈ એસા યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ અપને દો પ્રદેશોં મેં વહ કાલા હો સકતા હૈ ઓર એકપ્રદેશ મેં વહ લાલ હો સકતા હૈ એસા યહ તૃતીય ભંગ હૈ અવ

અતાવીને હવે સૂત્રકાર બીજા ભંગને પણ ત્રણ ભંગ રૂપ વિભાગોમાં બતાવે છે. 'સિય કાલણ ય લોહિયણ ય સિય કાલણ ય લોહિયગાય સિય કાલગાય લોહિય ગાય ૩, આ ભંગમાં કાળા વર્ણ સાથે જ લાલ વર્ણને રાખવામાં આવેલ છે. પહેલા ભંગમાં પહેલા પ્રદેશને કૃષ્ણ વર્ણવાળો અને બન્ને પ્રદેશોમાં એક પણની વિવક્ષા કરીને તેને એક માનીને લાલ વર્ણવાળો કહેવામાં આવેલ છે. ૧ બીજા ભંગમાં પહેલા પ્રદેશને કાળા વર્ણવાળો અને બીજા બે પ્રદેશોને સ્વતંત્ર બે પ્રદેશ માનીને તેને લાલ વર્ણવાળા બતાવ્યા છે. ત્રીજા ભંગમાં પહેલા બે પ્રદેશોને કાલા વર્ણવાળા અને ત્રીજા પ્રદેશને લાલ વર્ણવાળો માનવામાં આવેલ છે

આ રીતે આ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અને બીજા પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. એવો આ પહેલો ભંગ બને છે પોતાના એક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે, અને બે પ્રદેશોમાં તે લાલ હોય છે. એ પ્રમાણેના આ ત્રીજો ભંગ છે.

લોહિતયોઃ સંવન્ધાત્ ત્રયો ભક્ષાઃ । ‘એવ હાલિદ્વણ વિ સમં ભંગા’ એવં હાગ્દિગ્ણ સમમપિ ત્રયો ભક્ષાઃ, તથાહિ-સ્યાત્ કાલઃ સ્યાત્ પીતઃ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ પીતૌ ચ ૨, સ્યાત્ કાલકૌ ચ પીતશ્ચેતિ । ‘એવ સુક્લિલ્લેણ વિ સમં’ એવં શુક્લેનાપિ સમં ત્રયો ભક્ષાઃ, સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લૌ ચ ૨, પીલે વર્ણ કે જો ત્રીન ભંગ બનતે હૈં ઉસકો થતાતે હૈં ‘સિય કાલય ય હાલિદ્વણ ય’ એસા હૈં ઉસકો ભી ૩ ભંગોં મેં વિભક્ત કરતે હૈં યહી વાત ‘એવં હાલિદ્વણ વિ સમં ભંગા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂચિત કી ગઈ હૈં-‘સિય કાલય ય સિય હાલિદ્વણ ય૧, સિય કાલય ય હાલિદ્વગા ય૨ સિય કાલગા ય હાલિદ્વણ ય૩ ‘જબ કૃષ્ણ વર્ણ કે સાથ પીતવર્ણ કો રખકર ભંગ બનાયે જાતે હૈં તોં હસ સ્થિતિ મેં પ્રથમ ભંગ-‘સ્યાત્ કાલઃ સ્યાત્ પીતઃ’ એસા હોતા હૈં હસમેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા પ્રથમ દેશ કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો સકતા હૈં ઓર દુસરા પ્રદેશ કિ જો દો પ્રદેશોં કી એકત્વ વિવક્ષા સે એક માન લિયા ગયા હૈં પીત ભી હો સકતા હૈં દ્વિતીય ભંગ મેં એક પ્રદેશ કાલા હો સકતા હૈં ઓર દુસરે દો પ્રદેશ પીલે વર્ણ વાલે ભી હો સકતે હૈં તૃતીય ભંગ મેં દો પ્રદેશ કાલે વર્ણ વાલે હો સકતે હૈં ઓર તીસરા એક પ્રદેશ પીલે વર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં । હસ પ્રકાર સે યે તૃતીય ભંગ કે ૩ અવાન્તરભંગ હૈં ‘એવં સુક્લિલ્લેણ વિ સમં’ હસી પ્રકાર સે શુક્લ વર્ણ કે સાથ ભી ૩ ભંગ હો જાતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લૌ ચ૨

પીળા વર્ણ સાથે જે ત્રણ ભંગો બને છે તે હવે બતાવવામાં આવે છે. ‘સિય કાલય ય હાલિદ્વણ ય’ એ પ્રમાણે બને છે. તેને પણ ત્રણ ભંગોમાં કહેવામાં આવેલા છે. એજ વાત ‘એવં હાલિદ્વણ વિ સમં ભંગા’ આ સૂત્રપાઠથી બતાવેલ છે. ‘સિય કાલય ય સિય હાલિદ્વણ ય સિય કાલય ય હાલિદ્વગા ય સિય કાલગા ય હાલિદ્વગા ય’ ત્યારે કાળા વર્ણવાળાની સાથે પીળા વર્ણને રાખીને ભંગ બનાવવામાં આવે છે ત્યારે પહેલો ભંગ ‘સ્યાત્ કાલઃ સ્યાત્ પીતઃ’ એવો બને છે. આમાં ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધને પહેલો પ્રદેશ કાલા વર્ણવાળો હોય છે. અને બીજો પ્રદેશ કે જે બે પ્રદેશોની એકત્વની વિવક્ષાથી એક માનવામાં આવેલ છે.-પીળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજા ભંગમાં એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને બીજા બે પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ત્રીજા ભંગમાં બે પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજા ભંગના ૩ અવાન્તર ભંગો છે. ‘એવં સુક્લિલ્લેણ વિ સમં’ એજ પ્રમાણે

સ્યાત્ કાલૌ ચ શુક્લશ્ચ ૩ ત્યેવમ્ અત્રાપિ ત્રયો મંગ્લાઃ । ‘સિય નીલ્લ ય લોહિ-
ય ઇ’ સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ‘એત્થ વિ મંગા ૩’ અત્રાપિ મંગાસ્ત્રયઃ, તથાહિ-
સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ૧, સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ ૨, સ્યાત્ નીલૌ ચ
લોહિતશ્ચ, इत्येवं त्रयोभङ्गा इहापि । ‘एवं हालिद्वेण वि समं मंगा ३’ एवं द्वारि-
द्वेणापि नीलस्य मङ्गास्त्रयः, तथाहि-स्यात् नीलश्च पीतश्च १, स्यात् नीलश्च
पीतौ च २, स्यात् नीलौ च पीतश्चेति त्रयः । ‘एवं सुकिल्लेण वि समं मंगा’

સ્યાત્ કાલૌ ચ શુક્લશ્ચ યે ચતુર્થ મંગ કે અવાન્તર ૩ મંગ હૈ અવ નીલ વર્ણ
કો મુલ્ય કરકે ઓર લાલ વર્ણ કો—ગૌણ કરકે જો મંગ હોના હૈ વહ
હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સિય નીલ્લ ય લોહિય ઇ ય ૧, અવ હસ મંગ કે ૩ મંગ
એસે હૈ—‘સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ૧ સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ ૨, સ્યાત્
નીલૌ ચ લોહિતશ્ચ ૩’ હસ મંગ કે કથન મેં પ્રથમ મંગ કા અભિપ્રાય
એસા હૈ કિ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા જો પ્રથમ પ્રદેશ હૈ વહ કદાચિત્ નીલ
મી હો સકતા હૈ ઓર દૂસરા પ્રદેશ ઉસકા લાલ મી હો સકતા હૈ ૧
દ્વિતીય મંગ મેં ઉસકા પ્રથમ પ્રદેશ નીલ મી હો સકતા હૈ ઓર ઉસકે
દૂસરે દો પ્રદેશ લાલ મી હો સકતા હૈ ૨ તૃતીય મંગ મેં પ્રથમ દો પ્રદેશ
નીલે હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ લાલ મી હો સકતા હૈ ૩ ‘એવં હાલિ
દ્વેણ વિ સમં મંગા ૩’ પીત કે સાથ મી નીલ કે ૩ મંગ હોતે હૈ—‘સ્યાત્
નીલશ્ચ પીતશ્ચ ૧ સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતૌ ચ ૨, સ્યાત્ નીલૌ ચ પીતશ્ચ ૩, હસ

શુક્લ-શ્વેત વર્ણ સાથે પણ ૩ ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે—‘સ્યાત્
કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧ સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લૌચર સ્યાત્ કાલૌચ શુક્લશ્ચ’ આ
ચોથા ભંગના ૩ ત્રણ અવાંતર ભંગો છે.

હવે નીલ વર્ણને મુખ્ય બનાવીને અને લાલ વર્ણને ગૌણ
રૂપે રાખીને જે ભંગો બને છે તે આ રીતે છે. ‘સિય નીલ્લ-
ય લોહિય ઇ ય ૧’ આ ભંગના ત્રણ અવાંતર ભંગો આ પ્રમાણે છે—
‘સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ૧ સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ ૨ સ્યાત્ નીલૌ ચ
લોહિતશ્ચ ૩’ આ ભંગના વર્ણનમાં પહેલા ભંગનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે—
ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધનો જે પ્રથમ પ્રદેશ છે, તે કોઈવાર નીલ પણ કોઈ
શકે છે, અને તેનો બીજો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૧ બીજા
ભંગમાં તેનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, અને તેના
બીજા બે પ્રદેશો લાલ પણ હોઈ શકે છે ૨ ત્રીજા ભંગમાં પહેલા બે પ્રદેશો
નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ
છે ૩ ‘એવં હાલિદ્વેણ વિ સમં મંગા ૩’ પીળા વર્ણ સાથે નીલ વર્ણના સંયોગથી
૩ ત્રણ ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. ‘સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતશ્ચ ૧ સ્યાત્

एवं शुक्लेनापि समं नीलस्य त्रयो भङ्गाः तथाहि-स्यात् नीलश्च शुक्लश्च १, स्यात् नीलश्च शुक्लौ च २, स्यात् नीलौ च शुक्लश्च ३ 'सिय लोहिय ए य हालिद ए य भंगा ३' स्यात् लोहितश्च पीतश्च भङ्गास्त्रयः-स्यात् लोहितश्च पीतश्च १, स्यात् लोहितश्च पीतौ च २, स्यात् लोहितौ च पीतश्चेत्येवं त्रयो भङ्गा इहापि । 'ए' सुक्किल्ले । वि समं भंगा ३' एवं शुक्लेनापि समं लोहितस्य त्रयो भङ्गा भवन्ति, तथाहि-लोहितश्च शुक्लश्च इत्येकः १, लोहितश्च शुक्लौ

भंग कथન में प्रथम भंग का अभिप्राय ऐसा है कि उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है और अपर प्रदेश पीत भी हो सकता है १ प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है और दो प्रदेश पीले भी हो सकते हैं २, प्रथम दो प्रदेश नीले भी हो सकते हैं एक प्रदेश उसका पीला भी हो सकता है ३ 'सुक्किल्लेण वि समं भंगा ३' इसी प्रकार से शुक्ल के साथ भी नील के ३ भंग होते हैं- 'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च १, स्यात् नीलश्च शुक्लौ च २, स्यात् नीलौ च शुक्लश्च ३, पूर्वोक्तरूप से ही इन भंगों का अर्थ ज्ञातव्य है 'सिय लोहिय ए य हालिद ए य भंगा ३' स्यात् लोहितश्च पीतश्च' ऐसा जो भंग है उस में भी ३ भंग इसी प्रकार से होते हैं- 'स्यात् लोहितश्च पीतश्च १, स्यात् लोहितश्च पीतौ च २, स्यात् लोहितौ च पीतश्च ३' इसी प्रकार से शुक्ल के साथ भी लोहित के ३ भंग होते हैं- 'स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च १, लोहितश्च शुक्लौ च २, लोहितौ च

નીલશ્ચ પીતૌચ ૨ સ્યાત્ નીલૌચ પીતશ્ચ ૩' આ ભંગોના કથનમાં પહેલા ભંગને પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. ૧-તે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધને પહેલા પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨, તેજ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશો પીળા પણ હોઈ શકે છે. ૩ તથા પહેલા બે પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશ પીળો પણ હોય છે ૩ 'સુક્કિલ્લેણ વિ સમં ભંગા' એજ પ્રમાણે શ્વેત વર્ણની સાથે પણ નીલ વર્ણના ૩ ત્રણ ભંગો હોય છે 'સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧ સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લૌચ ૨ સ્યાત્ નીલૌચ શુક્લશ્ચ ૩' એ રીતે પૂર્વોક્ત રૂપથી જ આ ભંગોના પ્રકાર સમજવા. 'સિય લોહિય એ ય હાલિદ એ ય ભંગા ૩' સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ' એ પ્રમાણેનો બે ભંગ બને છે, તેમાં પણ અવાન્તર ૩ ત્રણ ભંગો એજ રીતે બને છે. 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ ૧ સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતૌચ ૨ સ્યાત્ લોહિતૌચ પીતશ્ચ' આજ રીતે શ્વેત વર્ણની સાથે લાલ વર્ણના યોગથી ૩ ભંગો બને છે. તે આ રીતે છે. 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧ સ્યાત્ લોહિ

ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨, લોહિતૌ ચ શુક્લશ્ચ इति तृतीयः ३ । सिय हालिहए य सुक्किलए य भंगा ३' स्यात् पीतश्च शुक्लश्च इति प्रथमः १, स्यात् पीतश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः २, स्यात् पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः ३ । 'एवं सव्वे ते दंसदुया संजोगा भंगा तीसं भवंति' एवं सर्वे ते दश द्विकसंयोगा भङ्गा त्रिंशद् भवन्ति, त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य द्विकसंयोगे द्विप्रदेशिस्कन्धवत् दश भङ्गाः भवन्ति दशानां भङ्गानां पुनरेकैकस्य त्रिभङ्गे सति त्रिंशद् भङ्गा भवन्ति ते च पूर्वं प्रदर्शिता एवेति । 'जइ तिवन्ने' यदि त्रिवर्णः—वर्णत्रयवान् त्रिप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च, एकः प्रदेशः

શુક્લશ્ચ ૨, इन भंगों का भी अर्थ पूर्वोक्त रूप से ही स्पष्ट है 'सिय हालिहए य सुक्किलए य भंगा ३' ऐसा जो भंग है, सो इस भंग के भी ३ भंग इस प्रकार से हैं स्यात् पीतश्च शुक्लश्च १ स्यात् पीतश्च शुक्लौ च २, स्यात् पीतौ च शुक्लश्च ३, इन भंगों का भी अर्थ स्पष्ट है । 'एवं सव्वे ते दस दुयासंजोगा भंगा तीसं भवंति' 'इस प्रकार से ये दश द्विकसंयोगी भंग ३० होते हैं तात्पर्य ऐसा है कि त्रिप्रदेशिक स्कन्ध के द्विकसंयोग में द्विप्रदेशिक स्कन्ध के जैसा १० भंग होते हैं फिर १० भंगों के एक एक भंग के तीन भंग और होते हैं इस प्रकार कुल भंग ये ३० हो जाते हैं जो अभी यहां पर दिखलाये गये हैं ।

‘जइ तिवन्ने’ यदि वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध तीन वर्णों वाला होता है तो वह इस प्रकार से तीन वर्णों वाला हो सकता है—‘सिय कालए य, नीलए य लोहियए य १’ उसका एक प्रदेश काला भी हो

તરવ શુક્લૌચર લોહિતૌચ શુક્લશ્ચ ૩' આ ભ ગોનો પ્રકાર પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારની જેમ જ છે તેજ રીતે પીળા વર્ણ અને શ્વેત વર્ણના યોગથી ૩ ત્રણ ભંગો બને છે તે આ રીતે છે. 'સિય હાલિહए य सुक्किलए य भंगा ३' તેના પ્રકાર આ રીતે છે 'स्यात् पीतश्च शुक्लश्च १ स्यात् पीतश्च शुक्लौचर स्यात् पीतौ च शुक्लश्च ३' આ ભ ગોનો પ્રકાર પણ સ્પષ્ટ છે. એવં સવ્વે તે દસ દુયા સંજોગા મંગા તીસં મવંતિ' આ રીતે એ દસ દ્વિકસંયોગી ભંગો અવાન્તર ભંગો સાથે ૩૦ ત્રીસ પ્રકારના થાય છે તાત્પર્ય ઠહેવાનું એ છે કે—ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના દ્વિક સંયોગમાં બે પ્રદેશી સ્કંધની જેમ ૧૦ દસ ભંગો બને છે. અને તે દસ ભંગોના એક એક ભંગના ત્રણ ત્રણ અવાન્તર ભંગો બને છે. એ રીતે કુલ ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધના ૩૦ ભંગો બને છે. જે ઉપર બતાવવામાં આવ્યા છે.

‘જइ तिवन्ने’ જે તે ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ વર્ણોવાળા હોય તો તે આ પ્રમાણે ત્રણ વર્ણોવાળા હોઈ શકે છે, ‘સિય કાલए य, नीलए य, लोहियए य, १’

કૃષ્ણઃ, એકો નીલ સ્તૃતીયો લોહિતઃ, એવમેકો મજ્જઃ ૧। ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય હાલિદણ ય’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ પીતશ્ચ ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યૈકપ્રદેશઃ કાલો દ્વિતીયઃ પ્રદેશો નીલ સ્તૃતીયઃ પ્રદેશઃ પીત ઇત્યેવં દ્વિતીયો મજ્જઃ ૨, ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય સુક્કિલણ ય’ સ્યાત્કાલશ્ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ એકોઽશઃ કાલો દ્વિતીયઃ પ્રદેશો નીલસ્તૃતીયઃ પ્રદેશઃ શુક્લ ઇત્યેવં તૃતીયો મજ્જો ભવતિ ૩, ‘સિય કાલણ ય લોહિયણ ય હાલિદણ ય’ સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યૈકપ્રદેશઃ કાલો દ્વિતીયો લોહિત સ્તૃતીયઃ પીતઃ, એવં રૂપેણ ચતુર્થો મજ્જો ભવતિ ૪। ‘સિય કાલણ ય લોહિયણ ય સુક્કિલણ ય’ સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ

સકતા હૈ એક દુસરા પ્રદેશ નીલા બી હોસકતા હૈ, ઓર તીસરા પ્રદેશ લાલ બી હોસકતા હૈ એસા યહ પહલા ભંગ હૈ, દુસરા ભંગ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય હાલિદણ ય’ એસા હૈ ડસકા એક પ્રદેશ કાલા, દુસરા પ્રદેશ નીલા ઓર તીસરા પ્રદેશ પીલા બી હો સકતા હૈ તીસરા ભંગ-‘સિય કાલણ ય નીલણ ય સુક્કિલણ ય’ એસા હૈ ડસકા એક પ્રદેશ કાલા, દુસરા પ્રદેશ નીલ, ઓર તીસરા પ્રદેશ શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૩ ‘સિય કાલણ ય, લોહિયણ ય’ હાલિદણ ય ૪’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ ડસકા એક પ્રદેશ કાલા બી હો સકતા હૈ, દુસરા પ્રદેશ લાલ બી હો સકતા હૈ ઓર તીસરા પ્રદેશ પીલા બી હો સકતા હૈ ૪ પાંચવાં ભંગ ‘સિય કાલણ ય, લોહિયણ ય, સુક્કિલણ ય’ એસા હૈ-ડસ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા એક પ્રદેશ કાલા બી હો સકતા હૈ દુસરા પ્રદેશ લાલ બી હો સકતા હૈ ઓર તીસરા

તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. અને બીજો એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેનો આ પ્રથમ ભંગ છે. બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે - ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય હાલિદણ ય’ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ ત્રીજો ભંગ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય, સુક્કિલણ ય’ એ પ્રમાણે છે. તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો અને બીજો પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ‘સિય કાલણ ય, લોહિયણ ય, હાલિદણ ય ૪’ આ પ્રમાણેનો આ ૪ ચે.થે. ભંગ અને છે. તેનો એક પ્રદેશ કાળા પણ હોઈ શકે છે. બીજો એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળા પણ હોઈ શકે છે ૪ પાંચમો ભંગ ‘સિય કાલણ ય, લોહિયણ ય, સુક્કિલણ ય’ એ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે.

इत्येवं पञ्चमो भङ्गो भवति ५। 'सिय कालए य हालिहए य सुक्किलए य' स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लश्च त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकः प्रदेशः कालो द्वितीयः पीत स्तृतीयः शुक्ल इत्येवं रूपेण षष्ठो भङ्गो भवति ६। 'सिय नीलए य लोहियए य हालिहए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च पीतश्च, त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकः प्रदेशो नीलो द्वितीयो लोहित स्तृतीयः पीतः, इत्येवं रूपेण सप्तमो भङ्गो भवति। 'सिय नीलए य लोहियए य सुक्किलए य' स्यात् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च यदा त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्यैकप्रदेशो नीलो द्वितीयः प्रदेशो लोहित स्तृतीयः प्रदेशः शुक्लस्तदष्टमो भङ्गो भवति ८। 'सिय नीलए य हालिहए य सुक्किलए य' स्यात् नीलश्च पीतश्च

प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है छठा भंग—'सिय कालए य हालिहए य, सुक्किलए य' ऐसा है इसमें उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का एक प्रदेश काला भी हो सकता है दूसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है सातवां भंग—'सिय नीलए लोहिय य हालिहए य' ऐसा है इसमें उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश कृष्ण के स्थान पर नीला भी हो सकता है दूसरा लाल भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश पीला भी हो सकता है आठवां भंग—'सिय नीलए य, लोहियए य, सुक्किलए य' ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का प्रथम प्रदेश नील भी हो सकता है, दूसरा प्रदेश लाल भी हो सकता है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ८ नौवां भंग—'सिय नीलए य, हालिहए य, सुक्किलए य, ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का

અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેતવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૫ છઠો ભંગ—'સિય કાલ એય હાલિહએય સુક્કિલએય આ પ્રમાણે બને છે. આ ભંગમાં તે ત્રણ પ્રદેશી-વાળા સ્કંધનો એક દેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અને બીજો પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ બની શકે છે. ૬ સાતમો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે.—'સિય નીલએય લોહિયએય હાલિ-હએય' આ ભંગમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજો પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ પીળો પણ હોઈ શકે છે. ૭ આઠમો ભંગ—'સિય નીલએય, લોહિયએય, સુક્કિલએય, આ પ્રમાણે આઠમો ભંગ બને છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો પ્રથમ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. બીજો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત પણ હોઈ શકે છે. ૮, હવે નવમો ભંગ બતાવવામાં આવે છે. 'સિય લોહિયએય, હાલિહએય, સુક્કિ

શુક્લશ્વ, યદા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યૈકો દેશો નીલો દ્વિતીયઃ પીતઃ તૃતીયઃ શુક્લ
સ્તદા નવમો મજ્ઞો મન્વતિ ૯ । ‘સિય લોહિય ય હાલિદ્વ ય સુક્લિલ્લ ય’ સ્યાત્
લોહિતશ્વ પીતશ્વ શુક્લશ્વ, યદા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યૈકો દેશો લોહિતો ભવેત્
દ્વિતીયઃ પ્રદેશ પીતો ભવેત્ તૃતીયઃ પ્રદેશઃ શુક્લો ભવેત્ તદા-દશમો મજ્ઞો
નિષ્પદ્યતે ૧૦ । ‘એવં એ દસ તિયાસંયોગા’ એવમેતે દશ ત્રિકસંયોગાઃ એવમ્-
પૂર્વોક્તદર્શિતપ્રકારેણ એતે ત્રિસંયોગિનાં દશમજ્ઞા મન્વન્તિ ત્રિવર્ણતાયામેકવચન-
સ્યૈવ સંભવાત્ દશત્રિકસંયોગા મજ્ઞા મન્વન્તીતિ ભાવઃ । ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધે એકદ્વિ-
ત્રિવર્ણવિષયકમજ્ઞાન્ દર્શયિત્વા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ગન્ધવિષયકમજ્ઞાન્ દર્શ-
યિતુમાહ-‘જહ્ એગર્ગંત્રે’ इत्यादि, ગન્ધવિષયે એકગન્ધત્વે દ્વૌ મજ્ઞૌ ભવતઃ દ્વિગ-

પ્રથમ પ્રદેશ નીલ બી હો સકતા હૈ દૂસરા પ્રદેશ પીલા બી હો સંકતા હૈ
और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ९ दशवां भंग-‘सिय लोहि
य य, हालिद्व य सुक्लिल्ल य’ ऐसा है इस में उस त्रिप्रदेशिक स्कन्ध
का प्रथम प्रदेश लाल भी हो सकता है दूसरा प्रदेश पीला भी हो सकता
है और तीसरा प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ‘एवं एए दस तिया संजोगा
’इस प्रकार से ये १० त्रिक संयोगी भंग होते हैं त्रिवर्णता में एक वचन
की ही संभवता होती है अतः इस अवस्था में त्रिक संयोगियों के १०
ही भंग होते हैं । इस प्रकार से त्रिप्रदेशिक स्कन्ध में एक दो तीन वर्ण
विषयक भंगों को प्रकट करके अब सूत्रकार यहां गन्ध संबंधी भंगों को

ल्लय य’ આ પ્રમાણે નવમો ભંગ છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધનો એક
‘પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજો એક પ્રદેશ
પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા ત્રીજો એક પ્રદેશ શ્વેત વર્ણ
વાળો પણ હોઈ શકે છે. ૯ દસમો ભંગ-સિય લોહિય ય, હાલિદ્વ ય, સુક્લિ-
લ્લય ૧૦’ આ પ્રમાણેનો આ દસમો ભંગ બને છે. તેમાં એ ત્રણ પ્રદેશવાળા
સ્કંધનો પહેલો પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજો પ્રદેશ
પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રીજો પ્રદેશ શ્વેત વર્ણવાળો પણ
હોય છે ૧૦ ‘એવં એ દસ તિયાસંયોગા’ આ રીતે આ પૂર્વોક્ત ૧૦ દસ ભંગો
ત્રિક સંયોગી ભંગના બને છે. ત્રણ વર્ણુપણમાં એક વચનની સંભાવના હોય
છે. જેથી આ અવસ્થામાં ત્રણ સંયોગિયોમાં ૧૦ દસ જ ભંગો બને છે.

આ રીતે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં એક, બે, ત્રણ, વર્ણુ સંબંધી ભંગો
બતાવીને હવે સૂત્રકાર અહિયાં ગંધ સંબંધી ભંગોને બતાવે છે તે
આ પ્રમાણે છે.—

ન્ધતાયાં તુ એકત્વાનેકત્વાભ્યાં ત્રયો ભજ્ઞા ભવન્તિ તાનેવ દર્શયતિ—‘સિય સુભિગંધે સિય દુભિગંધે’ સ્યાત્ સુરભિગંધઃ ત્રિષ્વપિ પ્રદેશેષુ સુરભિગન્ધસ્યૈવ સદ્ભાવાત્ સ્યાદ્ દુરભિગન્ધઃ પ્રદેશત્રયેઽપિ દુરભિગન્ધસ્યૈવ સદ્ભાવાત્તદેવં દ્વૌ ભજ્ઞૌ ૨, ‘જહ દુગંધે સિય સુરભિગંધે ય દુરભિગંધે ય ભંગા ૩’ યદિ દ્વિગન્ધસ્તદા સ્યાત્ સુરભિગન્ધશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચેતિ ત્રયો ભજ્ઞાઃ ૩। ‘રસા જહા વન્ના’ રસા યથા વર્ણાઃ। ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણત્રિષયે યથા ભજ્ઞાઃ કથિતાઃ અસંયોગે પશ્ચ, દ્વિકસંયોગે

દિશ્વલાતે હૈ—‘જહ એગંધે૦’ યદિ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં એક ગંધ હોતા હૈ તો યા તો ડસ મેં સુગંધિ હો સકતી હૈ યા ડસ મેં દુરભિગન્ધ હો સકતા હૈ હસ પ્રકાર સે એક ગંધ કે વિષય મેં યે દો ભંગ હોતે હૈ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે ત્રીનો પ્રદેશો મેં જબ સુરભિગંધ કા હો સદ્ભાવ માના જાવેગા તબ તો સુરભિગંધ વિષયક એક ભંગ હોગા ઓર જબ ડનમેં કેવલ એક દુરભિગંધ કા હો સદ્ભાવ માના જાવેગા તબ દુરભિગંધ વિષયક એક ભંગ હોગા હસ પ્રકાર સે એકત્વ મેં દો વિકલ્પ હોતે હૈ જબ ડસ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં દોનો ગંધ ગુણ હૈ એસા કહા જાતા હૈ તો હસ મેં કેવલ એકહી ભંગ હોતા હૈ યહી ઘાત ‘જહ દુગંધે સિય સુરભિગંધે ય દુરભિગંધે ય ૩’ હસ પાઠ દ્વારા વ્યક્ત કી ગઈ હૈ ક્યોંકિ હસ વ્યક્તવ્યતા મેં ડસ મેં સુરભિગંધ ઓર દુરભિગંધ દોનો ગંધ રહતા હૈ। ‘રસા જહા વન્ના’ રસ સમ્બન્ધી ભંગ સંખ્યા પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકારને યહ સૂત્ર કહા હૈ હસસે યહ કહા ગયા હૈ કિ હસ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કો વર્ણ સંબન્ધી ભંગ સંખ્યા

‘જહ એગ ગંધે૦’ ને ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં એક ગંધ હોય છે તો તેમાં સુગંધ ગુણ હોઈ શકે છે અથવા દુર્ગંધરૂપ એક ગુણ હોઈ શકે છે. આ રીતે એક ગંધના વિષયમાં બે ભંગ બને છે. ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ત્રણ પ્રદેશમાં ને સુગંધ ગુણ જ માનવામાં આવે ત્યારે સુગંધ સંબંધી એક ભંગ થશે અને જ્યારે તેમાં એક દુર્ગંધ ગુણ જ માનવામાં આવે ત્યારે દુર્ગંધ વિષયક એક ભંગ બનશે આ રીતે એક સ્કંધમાં બે વિકલ્પો બને છે. અને જ્યારે તે ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધમાં બંને ગંધ ગુણ છે તેમ કહેવામાં આવે તો તેનો કેવળ એક જ ભંગ બને છે. એજ વાત ‘જહ દુગંધે સિય સુરભિગંધે ય દુરભિગંધે ય ૩’ આ પાઠથી બતાવેલ છે. આ કથનથી તેમાં સુગંધ અને દુર્ગંધ બેઉ ગંધ રહે છે તેમ બતાવ્યું છે. ‘રસા જહા વન્ના’ રસ સંબંધી ભંગોની સંખ્યા બતાવવા સૂત્રકારે આ સૂત્ર કહ્યું છે. આ સૂત્રથી એ વાત કહી છે કે—આ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં વર્ણના સંબંધમાં બે રીતે ભંગોની

ત્રિંશત્ , ત્રિકસંયોગે દશ, તથૈવ રસવિષયેऽપિ અસંયોગે પચ્ચ, દ્વિકસંયોગે ત્રિંશત્ , ત્રિકસંયોગે ચ દશ ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યમિતિ, મજ્ઞઃ પ્રકારશ્ચ સ્વયમૂહનીયઃ ।

‘જહ દુ ફાસે’ યદિ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિસ્પર્શઃ—સ્પર્શદ્વયવાન તદા ‘સિય સીય ય નિદ્દે ય’ સ્થાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ‘એવં જહેવ દુપ્પણસિયસ્સ તહેવ ચત્તારિ મંગા’ એવં તથૈવ દ્વિપ્રદેશિકસ્ય સ્કન્ધસ્ય તથૈવ ચત્વારો મજ્ઞાઃ, કદાચિત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચેત્યેકો મજ્ઞઃ ૧, કદાચિત્ શીતશ્ચ રૂક્ષશ્ચેતિ દ્વિતીયો મજ્ઞઃ, ૨ સ્થાત્

જિસ પ્રકાર સે અસંયોગ મેં ૫ દ્વિકસંયોગ મેં ૩૦ ઓર ત્રિક સંયોગ મેં ૧૦ પ્રકટ કી ગઈ હૈં ઉસી પ્રકાર સે રસસંબંધી ભંગ સંખ્યા મી અસંયોગ મેં ૫ દ્વિકસંયોગ મેં ૩૦ ઓર ત્રિક સંયોગ મેં ૧૦ હોતી હૈં એસા જાનનાં चाहिये तथा रससंबंधी अङ्ग प्रकार अपने आप समझ लेना चाहिये ! दो स्पर्श होने विषयक कथन इस प्रकार है—‘जह दु फासे’ यदि वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तब वह इस प्रकार से दो स्पर्शों वाला हो सकता है—‘सिय सीय य निद्वे य’ कदाचित् वह शीत स्पर्शवाला और स्निग्ध स्पर्शवाला इन दो स्पर्शों वाला भी हो सकता है इत्यादि रूप से द्विस्पर्शविषयक समस्त कथन ‘एवं जहेव दुप्पणसियस्स तहेव चत्तारि मंगा’ जैसा द्विप्रदेशिक स्कन्ध के प्रकरण में किया गया है वैसा ही यहां पर कर लेना चाहिये अर्थात् द्विप्रदेशिक स्कन्ध में द्विस्पर्शता को लेकर चार अंग प्रकट किये गये हैं वैसे ही वे चार अंग यहां पर भी

સંખ્યા જેમ કે—અસંયોગમાં ૫ પાંચ દ્વિક સંયોગમાં ૩૦ ત્રીસ અને ત્રિક સંયોગમાં ૧૦ દસ એ પ્રમાણે બતાવી છે. તે પ્રમાણે રસના સંબંધમાં પણ સમજવું.

હવે સ્પર્શના સંબંધમાં લાગે બતાવે છે. તેમા પહેલા જે સ્પર્શ વિષયમા આ પ્રમાણે સૂત્રકાર કહે છે.—‘જહ દુફાસે’ જે તે ત્રણ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ જે સ્પર્શવાળો હોય છે તો તે આ નીચે પ્રમાણેના બે સ્પર્શ વાળો બને છે જેમ કે—‘સિય સિય ય નિદ્દે ય’ કદાચિત્ તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ—ચિકણા સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. વિગેરે પ્રકારે જે સ્પર્શ સંબંધી બધું જ કથન ‘એવં જહેવ દુપ્પણસિયસ્સ તહેવ ચત્તારિ મંગા’ જેવી રીતે જે પ્રદેશી સ્કંધના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણેના ચાર લાગે અહિયાં સમજ લેવા અર્થાત્ જે પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે સ્પર્શપણાને લઈને ચાર લાગે બતાવવામાં આવ્યા છે. તેજ પ્રમાણેના ૪ ચાર લાગે અહિયાં પણ કહેવા. તે આ પ્રમાણે છે, ‘સિય સીય ય નિદ્દે ય’ આ પ્રમાણેનો આ પહેલો

ઉષ્ણશ્વ સ્નિગ્ધશ્વેતિ તૃતીયો ભજ્ઞઃ ૩, કદાચિત્ ઉષ્ણશ્વ રુક્ષશ્વેતિ ચતુર્થો ભજ્ઞઃ । एवं सङ्कलनया स्पर्शद्वयवत्त्वे त्रिप्रदेशिकस्य रुक्णस्य स्पर्शविषये चत्वारो भज्जा भवन्तीति । ‘जह तिफासे’ यदि त्रिप्रदेशिकः रुक्णः, त्रिस्पर्शः—स्पर्शत्रयवान् तदा ‘सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे’ सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रुक्ष इति प्रथमः सर्वांशे शैत्यमेकदेशे स्निग्धताः एकस्मिन् रुक्षता इत्यर्थः तथाहि

કહ લેના ચાહિયે ‘સિય ય નિદ્ધે ય’ યહ પ્રથમ અંગ હૈ દ્વિતીય અંગ ‘સિય સીએ ય રુક્ખે ય’ હસ પ્રકાર સે હૈ હસ મેં કદાચિત્ વહ શીત હો સકતા હૈ ઔર રુક્ષ બી હો સકતા હૈ એસા કહા ગયા હૈ તીસરા અંગ—‘સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય’ હસ પ્રકાર સે હૈ હસ મેં કદાચિત્ વહ ઉષ્ણ બી હો સકતા હૈ ઔર સ્નિગ્ધ બી હો સકતા હૈ એસા સમજાયા ગયા હૈ ચતુર્થ અંગ—‘સિય ઉસિણે ય રુક્ખે ય’ એસા હૈ હસ મેં કદાચિત્ વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ઔર રુક્ષ બી હો સકતા હૈ એસા કહા ગયા હૈ હસ પ્રકાર શીત ઔર ઉષ્ણ કો પ્રધોન કરકે ડનકે સાથ સ્નિગ્ધ ઔર રુક્ષ યુક્ત કરકે યે ૪ અંગ ત્રિપ્રદેશિક રુક્ણ્ય કે દો સ્પર્શો’ કે વિષય મેં બને હૈ

અવ ત્રિસ્પર્શ વિષયક કથન કરતે હૈ—‘જહ તિફાસે’ યદિ વહ ત્રિપ્રદેશિક રુક્ણ્ય ત્રીન સ્પર્શવાળા હોતા હૈ તો વહ હસ પ્રકાર સે ત્રીન સ્પર્શો-વાળા હો સકતા હૈ ‘સવ્વે સીર, દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે ?’ યહ સર્વાંશ મે શીત હો સકતા હૈ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઔર દૂસરે એક દેશ

અંગ છે, બીજો અંગ ‘સિય સીએ ય રુક્ખે ય’ પ્રમાણે છે. આ અંગમાં કદાચિત્ તે શીત-ઠંડા હોઈ શકે છે એ પ્રમાણે રહ્યું છે. ત્રીજો અંગ ‘સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય’ કદાચ તે ઉષ્ણ-ગરમ પણ હોઈ શકે છે અનેક સ્નિગ્ધ-ચિકાશવાળો પણ હોઈ શકે છે એથી અંગ આ પ્રમાણે છે. ‘સિય ઉસિણે ય રુક્ખે ય’ કદાચિત્ તે ઉષ્ણ હોઈ શકે છે અને રુક્ષ પણ હોઈ શકે છે તેમ બતાવેલ છે. એ રીતે ઠંડા અને ગરમ ગુણને મુખ્ય બનાવી તે તેની સાથે સ્નિગ્ધ અને રુક્ષને એજી ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધના બે સ્પર્શપણના વિષયમાં ૪ ચાર અંગો બને છે.

ત્રણ સ્પર્શપણના સંબંધનું કથન આ પ્રમાણે છે ‘જહ તિફાસે’ બે તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય છે તો તે આ પ્રકારે ત્રણ સ્પર્શવાળા બને છે.—‘સવ્વે સીર, દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્ખે ?’ તે સર્વાંશથી શીત સ્પર્શવાળા હોય છે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે અને બીજા એક દેશમાં સ્નિગ્ધ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—

‘સર્વે સીંદ્રે તિ’ ત્રયાણામપિ પ્રદેશાનાં શીતપરિણામત્વાત્ સર્વ. શીતઃ ‘દેસે નિદ્દે તિ’ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ ત્રયાણાં મધ્યે એકપ્રદેશસ્ય સ્નિગ્ધત્વાત્ ૨, ‘દેસે લુક્ખે’ દેશો રુક્ષ ઇતિ, ત્રયાણાં પ્રદેશાનાં મધ્યે દ્વિપ્રદેશાત્મકો દેશો રુક્ષઃ એકપરિણામયોર્દ્વયો-
રેકપ્રદેશાવગાહનાદિના એકત્વેન વિવક્ષિતત્વાત્ ઇતિ પ્રથમભક્તવિવેકઃ ૧ ।
‘સર્વે સીંદ્રે દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા’ સર્વઃશીતો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષો-સર્વો-
ડપ્યંશઃ શીત એકદેશઃ સ્નિગ્ધઃ તદ્નેકદેશો રુક્ષો ભિન્નપરિણામતયાડનેકવચ-
નાન્તસ્તૃતીયઃ પાદશ્ચિત્તિ દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨ । તૃતીયે દ્વિતીયપાદસ્તુ અનેક વચ-
નાન્તસ્તદેવ દર્શયતિ ‘સર્વે સીંદ્રે દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે’ સર્વઃ શીતો દેશો

મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ? હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ-ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધ કે તીનોં પ્રદેશોં મેં શીત પરિણામતા હોને સે વહ સર્વ રૂપ મેં શીત હો સકતા હૈ, પ્રદેશોં કે મધ્ય કે એક પ્રદેશ મેં સ્નિગ્ધતા હોને સે વહ દેશ મેં સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ તથા તીનોં પ્રદેશોં કે બીચ મેં દ્વિપ્રદેશાત્મક એક દેશ રુક્ષ હો સકતા હૈ ક્યોંકિ એક પરિણામ વાહે દો પ્રદેશોં કા એક પ્રદેશાવગાહન આદિ હોને સે યહાં એકત્વ કી વિવક્ષા કી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ પ્રથમ ભંગ હૈ । દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સર્વે સીંદ્રે, દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા’ વહ અપને સર્વ અંશ મેં શીત હો સકતા હૈ એકદેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈં ઓર અનેક દેશ રૂપ દો પ્રદેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતા હૈં । યહાં ભિન્ન પરિણામવાલા હોને સે તૃતીય પદ અનેક વચનાન્ત હૈ ૨, તથા તીસરે ભંગ મેં દ્વિતીય પદ અનેક વચનાન્ત હૈ જૈસે-‘સર્વે સીંદ્રે દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે ૩’ વહ અપને સર્વાંશ મેં શીત હો સકતા હૈ

‘સર્વે સીંદ્રે’ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના પ્રદેશોમાં શીતલતાપણું હોવાથી તે સર્વ રીતે શીત હોઈ શકે છે. ‘દેસે નિદ્દે’-ત્રણ પ્રદેશોની મધ્ય એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધતા હોવાથી તે દેશમાં સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે ૨ ‘દેસે લુક્ખે’ અને ત્રણ પ્રદેશો પૈકી દ્વિપ્રદેશાત્મક એક દેશ રુક્ષ થઈ શકે કેમ કે એક પરિણામવાળા બે પ્રદેશોના એક પ્રદેશાવગાહન હોવાથી એકત્વની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે ૩ આ રીતેના આ પહેલો ભંગ છે બીજો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે.-‘સર્વે સીંદ્રે દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા’ તે પોતાના સર્વાંશથી શીત હોઈ શકે છે. અને તેના એકદેશ સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે. અને અનેક દેશ રૂપ તેનાં બે પ્રદેશ રુક્ષ હોઈ શકે છે અહીં ભિન્ન પરિણામવાળું હોવાથી આનું ત્રીજું પદ અનેક વચનવાળું બને છે. તથા ત્રીજા ભંગનું બીજું પદ અનેક વચનવાળું છે. જેમ કે-‘સર્વે-સીંદ્રે દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે ૩’ તે પોતાના સર્વાંશથી શીત હોઈ શકે છે. તથા

સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ इति तृतीयः ३ । उष्णत्वमाश्रित्य भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते 'सर्वे उस्मिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वउष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः सर्वांशे उष्णता एको देशः स्निग्धस्तदपरो देशो रूक्षः, 'एतत्त्रि भंगा तित्रि' अत्रापि भङ्गास्त्रयः यथा सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमः १, सर्व उष्णो

તથા ઉસકે દો અંશ સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં ઔર એક અંશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ । યે ૩ ભંગ શીત સ્પર્શ કો મુખ્ય કરકે એવં સ્નિગ્ધ ઔર રુક્ષ ગુણો કો ઉસકે સાથ યોજિત કરકે પ્રકટ કિયે ગયેહૈં ૩ । અબ ઉષ્ણ સ્પર્શ કો મુખ્ય કરકે ઔર સ્નિગ્ધ રુક્ષ સ્પર્શ કો ઉસકે સાથ યોજિત કરકે ભંગ પ્રકટ કિયે જાતે હૈં—'સર્વે ઉસિણે, દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે' વહ સર્વ દેશ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ તથા એક પરિણામ વાલે દો દેશોં મેં એકત્વ કી વિવક્ષા સે વહ એક દેશ મેં રુક્ષ બી હો સકતા હૈ ૧ યહ પ્રથમ ભંગ હૈ 'સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસા લુક્ખા' સર્વ ઉષ્ણઃ દેશ સ્નિગ્ધો, દેશો રુક્ષો' યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ હસ મેં વહ સર્વરૂપ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એક દેશ મેં સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઔર દો દેશોં મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૨ યહાં તૃતીય પદ કો અનેક વચનાન્ત કિયા ગયા હૈ ૨, દ્વિતીયપદ કો અનેક વચનાન્ત કરને પર તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ 'સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે' સર્વઃ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ' હસ ભંગ મેં ઉસકે સર્વ અંશ ત્રીનોં પ્રદેશ ઉષ્ણ હો સકતે હૈં દો પ્રદેશ સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં ઔર એક પ્રદેશ રુક્ષ બી હો

તેના બે અંશો સ્નિગ્ધ હોઈ શકે છે તથા એક અંશ તેના રૂક્ષ હોઈ શકે છે. શીત સ્પર્શને મુખ્ય બતાવીને અને સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ ગુણોને તેની સાથે યોજીને આ ત્રણ ભંગો બતાવ્યા છે.

હવે ઉષ્ણ સ્પર્શને મુખ્ય બતાવીને અને સ્નિગ્ધ તથા રૂક્ષ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ભંગો બતાવવામાં આવે છે 'સર્વે ઉસિણે, દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે' તે સર્વદેશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક પરિણામવાળા બે પ્રદેશોમાં એકત્વની વિવક્ષાથી તે એક દેશમાં રૂક્ષ પણ થઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. હવે બીજો ભંગ બતાવે છે.—'સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે' સર્વ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રૂક્ષઃ' આ બીજા ભંગમાં એમ બતાવે છે કે સર્વ રૂપથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે અને તે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો પણ હોઈ અને બે દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં ત્રીજા ચરણને

દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષૌ ઇતિ દ્વિતીયઃ ૨, સર્વ ઉષ્ણઃ દેશૌ સ્નિગ્ધૌ દેશો રુક્ષ
ઇતિ તૃતીયઃ ૩, 'સર્વે નિદ્દે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે મંગા તિન્નિ ૩' સર્વઃ સ્નિ-
ગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ અત્રાપિ મજ્ઞાસ્ત્રયઃ તથાહિ-સર્વ. સ્નિગ્ધો દેશઃ શીતો
દેશ ઉષ્ણ ઇતિ પ્રથમઃ ૧, સર્વ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશૌ ઉષ્ણૌ ઇતિ દ્વિતીયઃ ૨,
સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશૌ શીતૌ દેશ ઉષ્ણ ઇતિ તૃતીયઃ ૩ । 'સર્વે લુક્ષ્વે દેસે સીએ
દેસે ઉસિણે મંગા તિન્નિ એવં વારસ ૧૨' સર્વૌ રુક્ષો, દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ,

સકતા હૈ ૩! અવ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ કો મુખ્ય કરકે ઓર શીત એવં ઉષ્ણ
કો ઉસકે સાથ યોજિત કરકે અંગ પ્રકટ કિયે જાતે હૈ—'સર્વે નિદ્દે, દેસે
સીએ, દેસે ઉસિણે મંગા તિન્નિ ૩' ઉસકે સર્વદેશ સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈ એક
દેશ શીત હો સકતા હૈ ઓર દ્વિપ્રદેશાત્મક એકત્વ કી વિવક્ષા સે ઉસકા
એકદેશ ઉષ્ણ મી હો સકતે હૈ ૧ યહ પ્રથમ અંગ હૈ 'સર્વે નિદ્દે દેસે સીએ
દેસા ઉસિણા, 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ ૨' યહ દ્વિતીય અંગ
હૈ હસ મેં તૃતીય પાદ કો અનેક વચ્ચનાન્ત કરકે અંગ બનાયા ગયા હૈ ૨,
'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ ૩' યહ તૃતીય અંગ હૈ હસ મેં
દ્વિતીય પાદ કો અનેક વચ્ચનાન્ત કરકે અંગ બનાયા ગયા હૈ અવ રુક્ષ
સ્પર્શ કો મુખ્ય કરકે ઓર શીત ઉષ્ણ સ્પર્શ કો ઉસકે સાથ યોજિત
કરકે અંગ પ્રકટ કિયે જાતે હૈ—'સર્વે લુક્ષ્વે દેસે સીએ, દેસે ઉસિણે ૧

અનેક વચ્ચનવાળું બતાવેલ છે, ૨ બીજા પદને અનેક વચ્ચનવાળું બતાવીને
હવે ત્રીજો ભાગ બતાવવામાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે છે. 'સર્વે ઉસિણે દેસા
નિદ્દા દેસે લુક્ષ્વે' 'સર્વઃ ઉષ્ણઃ, દેશૌ સ્નિગ્ધૌ દેશો રુક્ષઃ' તે સર્વ અંશથી
એટલે કે ત્રણે અંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. બે પ્રદેશો સ્નિગ્ધ
સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. ૩

હવે સ્નિગ્ધ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને
તેની સાથે ચોળને ભાંગે બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.—'સર્વે
નિદ્દે, દેસે સીએ, દેસે ઉસિણે મંગા તિન્નિ ૩' તેનો સર્વ પ્રદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ
વાળો હોઈ શકે છે. એક દેશ શીત સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. દ્વિપ્રદેશાત્મક
એક એકત્વની વિવક્ષાથી એક દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે.
આ રીતે આ પહેલો ભાગ બને છે ૧ 'સર્વે નિદ્દે દેસે સીએ દેસા ઉસિણો' 'સર્વઃ
સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ ૩' આ પ્રમાણેનો આ બીજો ભાગ બને છે.
આમાં ત્રીજા ચરણને અનેક વચ્ચનવાળું બનાવીને આ ભાગ કહેલ છે. હવે
રુક્ષ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેની સાથે
ચોળને ભાંગે બતાવવામાં આવે છે. 'સર્વે લુક્ષ્વે, દેસે સીએ, દેસે ઉસિણે ૧

અત્રાપિ ભજ્ઞાસ્ત્રય एवम् तथाहि—सर्वो रूक्षो, देशः शीतो, देश उष्ण इति प्रथमः १, सर्वो रूक्षो देशः शीतो देशो उष्णो इति द्वितीयः २, सर्वो रूक्षो देशो शीतो देश उष्ण इति तृतीयः ३, सर्वसंकलनया द्वादश भज्जाः १२ भवन्ति । 'जह चउ-फासे' यदि चतुःस्पर्श त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवेत्तदा 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' देशः शीतो देश उष्णः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमो भज्जः १ । 'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा २' देशः शीतो देश

सर्वे लुक्खे देसे सीए देसा उसिणा २, सर्वे लुक्खे देसा सीया देसे उसिणे ३' इस प्रकार से बने हुए ये सब भंग मिलकर बारह होते हैं—तीन भंग शीतस्पर्श की प्रधानता के साथ स्निग्ध और रूक्ष को योजित करके ३ तथा तीन भंग उष्ण स्पर्श की प्रधानता के साथ स्निग्ध और रूक्ष को योजित करके बने हैं ६ तथा स्निग्ध स्पर्श की प्रधानता के साथ शीत और उष्ण स्पर्श को योजित करके ३ तीन भंगे ९ और तीन रूक्ष स्पर्श की प्रधानता के साथ शीत और उष्ण स्पर्श को योजित करके बने हैं १२, ऐसे ये बारह भंग होते हैं अब चतुः स्पर्श वत्ता की प्रकारता का कथन करते हैं 'जह चउफासे' यह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है तो वह इस प्रकार से चार स्पर्शों वाला हो सकता है

'देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध अपने एक देश में शीत स्पर्श वाला हो सकता है एकदेश में उष्ण स्पर्श

सर्वे लुक्खे, देसे सीए, देसा उसिणा २, सर्वे लुक्खे देसा सीया, देसे उसिणे ३' આ શીતે આ તમામ ભંગો મળીને ૧૨ બાર થાય છે. શીત-સ્પર્શની પ્રધાનતા સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી ૩ ભંગો બને છે, ઉષ્ણ સ્પર્શની પ્રધાનતામાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી પણ ૩ ભંગો બને છે. તથા સ્નિગ્ધ સ્પર્શની પ્રધાનતામાં શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજવાથી ૩ ભંગો બને છે તેમ જ રૂક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતામાં શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજવાથી પણ ૩ ભંગો બને છે એ પ્રમાણે કુલ ૧૨ બાર ભંગો બને છે.

હવે ચાર સ્પર્શવાળા ભંગો બતાવે છે. 'જહ ચઉફાસે' આ ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ જો ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે તો આ પ્રમાણેના ચાર પ્રદેશોવાળો બને છે. 'દેસે સીએ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે' તે ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પોતાના એક દેશમાં શીત સ્પર્શ-વાળો હોઈ શકે છે. અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. એક

ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષૌ ઇતિ દ્વિતીયો ભજ્ઞઃ ૨ । ‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૩’ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશૌ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષ ઇતિ તૃતીયો ભજ્ઞઃ ૩ । ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસે લુક્ખે’ દેશઃ શીતો દેશૌ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષ ઇતિ ચતુર્થો ભજ્ઞઃ ૪ । ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસા લુક્ખા ૫’ દેશઃ શીતો દેશૌ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષૌ ઇતિ પચ્ચમો ભજ્ઞઃ ૫ । ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૬’ દેશઃ શીતો દેશૌ ઉષ્ણો દેશૌ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષ ઇતિ ષષ્ઠો ભજ્ઞઃ ૬ । ‘દેસા

વાલા હો સકતા હૈં એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈં ઓર એક દેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈં યહ પ્રથમ ભંગ હૈં, દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં—‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્રે દેસા લુક્ખા’ યહાં ચતુર્થ પદ કો અનેક વચનાન્ત કરકે યહ દ્વિતીય ભંગ બનાયા હૈં તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં—‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૨’ યહાં તૃતીય પદ કો અનેક વચનાન્ત કરકે યહ તૃતીય ભંગ બનાયા ગયા હૈં ૩ ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસે લુક્ખે ૪’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈં, હસમેં દ્વિતીય પદ કો અનેક વચનાન્ત કરકે યહ ચતુર્થ ભંગ બનાયા ગયા હૈં ૪, ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસા લુક્ખા ૫’ યહ પાંચવાં ભંગ હૈં હસ મેં દ્વિતીય પદ ઓર ચતુર્થ પદ કો અનેક વચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈં, ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૬’ યહ છઠા ભંગ હૈં, હસ મેં દ્વિતીય તૃતીય પદ કો અનેક વચનાન્ત ક્રિયા

દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે. બીજા ભંગ આ પ્રમાણે છે, ‘દેસે સીંદ્ર દેસે નિદ્રે, દેસા લુક્ખા ૨’ અહિં ચોથા પદને અનેક વચનવાળું બનાવીને આ બીજો ભંગ કહેવો છે ૨ ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે. ‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે, દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૩’ આ રીતે ત્રીજા ચરણને અનેક વચનવાળો બનાવવાથી આ ત્રીજો ભંગ કહેવામાં આવ્યો છે. ‘દેસે સીંદ્ર, દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસે લુક્ખે ૪’ આ ચોથો ભંગ છે. બીજા પદને અનેક વચનવાળું બનાવીને કહેવામાં આવેલ છે. ૪ ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્રે દેસા લુક્ખા ૫’ આ પાંચમો ભંગ છે. આમાં બીજું ચરણ અને ચોથું ચરણ અનેક વચનથી કહેવામાં આવ્યું છે. ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્રા દેસે લુક્ખે ૬’ આ પ્રમાણેના આ છઠો ભંગ છે. આમાં બીજા અને ત્રીજા

સીયા દેસે ડસિને દેસે નિદ્રે દેસે લુકલે ૭' દેશૌ શીતૌ દેશ ડળ્ળ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
 દેશૌ રુક્ષ ઇતિ સપ્તમો ભક્તઃ ૭ । 'દેસા સીયા દેસે ડસિને દેસે નિદ્રે દેસા
 લુકલા ૮' દેશૌ શીતૌ દેશ ડળ્ળો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશૌ રુક્ષૌ ઇતિ અષ્ટમો ભક્તઃ ૮ ।
 'દેમા સીયા દેસે ડસિને દેસા નિદ્રા દેસે લુકલે ૯' દેશૌ શીતૌઃ દેશ ડળ્ળઃ દેશૌ
 સ્નિગ્ધૌ દેશૌ રુક્ષ ઇતિ નવમો ભક્તઃ ૯ । 'એવં એ તિપ્પણિએ ફાસેસુ પળવીસં
 ભંગા' એવમેતે ત્રિપ્રદેશિકે સ્પર્શેષુ પશ્ચવિંશતિર્ભક્તૌ ભવન્તિ ઇતિ ।

ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધવિષયે ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ચતુ સ્પર્શતાયાં નવ ભક્તૌ યથા-
 સર્વપદેષુ એકવચનં પ્રથમો ભક્તઃ ૧ । અન્તિમ રુક્ષપદે અનેકવચનં દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨ ।

ગયા હૈ ૬ 'દેસા સીયા દેસે ડસિને દેસે નિદ્રે દેસે લુકલે' 'યહ સાતવાં ભંગ
 હૈ ૭ 'દેસા સીયા દેસે ડસિને દેસે નિદ્રે દેસા લુકલા' યહાં પ્રથમ પદ ઓર
 ચતુર્થ પદ કો અનેક વચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈ ૮, 'દેસા સીયા દેસે ડસિને
 દેસા નિદ્રા દેસે લુકલે ૯' યહાં પર પ્રથમ પદ કો ઓર તૃતીય પદ કો અનેક
 વચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈ ૯ 'એવં એ તિપ્પણિએ ફાસેસુ પળવીસં ભંગા'
 'હસ પ્રકાર સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં દ્વિસ્પર્શ સમ્બન્ધી ૪, ત્રિસ્પર્શ સમ્બન્ધી
 ૧૨, ઓર ચતુઃ સ્પર્શ સમ્બન્ધી ૯, ભંગ મિલકર કુલ પચીસ ભંગ હોતે હૈ
 ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે વિષય મેં ચતુઃ સ્પર્શવત્તા કો લેકર પૂર્વોક્ત રૂપ સે
 કહા ગયા હૈ ડસકા સુલાસા હસ પ્રકાર હૈ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જહ
 સમસ્ત પ્રદેશ એકવચન મેં હોતે હૈ તહ પ્રથમ ભંગ હોતા હૈ જૈસે એકદેશ
 શીતસ્પર્શ વાલા એકદેશ ડળ્ળસ્પર્શ વાલા એકદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલા ઓર
 એકદેશ ડસકા રુક્ષ સ્પર્શ વાલ હોતા હૈ । જહ અન્તિમ રુક્ષ પદ મેં અનેક

પદને અનેક વચનથી કહેવામાં આવેલ છે ૮ 'દેસા સીયા-દેસે ડસિને; દેસા
 નિદ્રા, દેસે લુકલે ૯' આ ભંગમાં પહેલા ચરણને અને ત્રીજા ચરણને બહુ-
 વચનથી કહેવામાં આવ્યા છે. ૯ 'એવં એ તિપ્પણિએ ફાસેસુ પળવીસં ભંગા'
 એ રીતે ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં બે સ્પર્શ સંબંધી ૪ ચાર ભંગો ત્રણ
 સ્પર્શ સંબંધી ૧૨ બાર ભંગો અને ચાર સ્પર્શ સંબંધી ૯ નવ ભંગો
 મળીને કુલ ૨૫ ભંગો થાય છે.

ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના સંબંધમાં ચાર સ્પર્શપણને લઈને બે પૂર્વોક્ત
 પ્રકારે કહ્યું છે, તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે —

ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના સમગ્ર પ્રદેશો જ્યારે એક વચનમાં હોય છે,
 ત્યારે પહેલા ભંગ બને છે. જેમ કે—શીત સ્પર્શવાળો એક દેશ, એક દેશ
 ડળ્ળ સ્પર્શવાળો, એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો, અને તેનો એક દેશ રુક્ષ
 સ્પર્શવાળો છે. ૧ જ્યારે છેલ્લા રુક્ષ પદમાં અનેક વચનોના નિવેશ કરવામાં

તૃતીયપદેડનેકવચનં તૃતીયોમજ્ઞઃ ૩ । દ્વિતીયપદેડનેકવચન ચતુર્થો મજ્ઞઃ ૪ । પ્રથમતૃતીયપદયોરેકવચનં, દ્વિતીયચતુર્થયોરેકવચનં પચ્ચમો મજ્ઞઃ ૫ । પ્રથમચતુર્થપદયોરેકવચનં, દ્વિતીયતૃતીયયોરેકવચનં પઠઃ ૬ । પ્રથમપદેડનેકવચનં શેષપદત્રયે ચૈકવચનં સપ્તમઃ ૭ । પ્રથમાન્તિમપદયોરેકવચનં મધ્યપદદ્વયે

વચનાન્ત કા નિવેશ કિયા જાતા હૈ અર્થાત્ ઉસે અનેક વચન મેં રહ્યા જાતા હૈ તબ દ્વિતીય ભંગ હોતા હૈ જૈસે-પરમાણુરૂપ એકદેશ શીત હોતા હૈ તથા દૂસરા પરમાણુ રૂપ એકદેશ ઉષ્ણ હોતા હૈ, દો શીત પરમાણુઓં કે અન્દર કા એક પરમાણુ સ્નિગ્ધ ઓર દૂસરા શીત પરમાણુ મેં કા એક પરમાણુ, તથા ઉષ્ણ, પરમાણુ રૂપ એક દેશ, યે દોનોં અંશ રુક્ષ હોતે હૈં ૩, તીસરે પદ મેં અનેક વચન રાખને સે તીસરા ભંગ બનતા હૈ, જૈસે-એક પરમાણુ રૂપ દેશ શીત, દો પરમાણુ રૂપ દેશ ઉષ્ણ, જો શીત હૈ વહ, તથા જો દો ઉષ્ણ પરમાણુઓં કા એક હૈ વહ યે દોનોં સ્નિગ્ધ હૈં જો એક ઉષ્ણ હૈ વહ રુક્ષ હૈ ૩, તીસરે પદ મેં અનેક વચન રાખને સે ચૌથા ભંગ હોતા હૈ, જૈસે-સ્નિગ્ધ દો પરમાણુ રૂપ એક દેશ શીત, ઓર એક પરમાણુ રૂપ દૂસરા અંશ રુક્ષ, સ્નિગ્ધ દો પરમાણુઓં મેં કા શેષ એક અંશ તથા રુક્ષ અંશ યે દોનોં ઉષ્ણ હોતે હૈં ૪, દૂસરે ઓર ચૌથે પદ મેં અનેક વચન રાખને સે પાંચવાં ભંગ બનતા હૈ, જૈસે એક અંશ શીત ઓર સ્નિગ્ધ, તથા દૂસરે દો અંશ ઉષ્ણ ઓર રુક્ષ હોતે હૈં ૫ 'દૂસરે ઓર તીસરે પદ મેં અનેક વચન રાખને સે છઠા

આવે છે, અર્થાત્ તેને અનેક વચનોમાં રાખવામાં આવે છે, ત્યારે બીજે ભંગ બને છે. જેમ કે-પરમાણુ ૩૫ એક દેશ શીત હોય છે, તથા બીજે પરમાણુ ૩૫ દેશ ઉષ્ણ હોય છે. તે પછી બે શીત પરમાણુઓની અંદરનો એક પરમાણુ સ્નિગ્ધ અને બીજા શીત પરમાણુમાંનું એક પરમાણુ તથા ઉષ્ણ પરમાણુ ૩૫ એક દેશ, આ બેઉ અંશો રુક્ષ હોય છે ૨ ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી ત્રીજે ભંગ બને છે જેમ કે-એક પરમાણુ ૩૫ દેશ શીત, બે પરમાણુ ૩૫ દેશ ઉષ્ણ, બે શીત છે તે તથા બે ઉષ્ણ પરમાણુઓ પૈકીનો બે એક છે, તે, આ બન્ને સ્નિગ્ધ છે બે એક ઉષ્ણ છે, તે રુક્ષ છે. ૩ ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી ચોથો ભંગ બને છે. જેમ કે-સ્નિગ્ધ બે પરમાણુ ૩૫ એક દેશ શીત, અને એક પરમાણુ ૩૫ બીજા અંશ રુક્ષ સ્નિગ્ધ બે પરમાણુઓ પૈકીનો બાકીનો એક અંશ તથા રુક્ષ અંશ આ બન્ને ઉષ્ણ હોય છે ૪, બીજા અને ચોથા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી પાંચમો ભંગ બને છે. જેમ કે-એક અંશ શીત અને સ્નિગ્ધ, તથા બીજા બે અંશો ઉષ્ણ અને રુક્ષ હોય છે ૫ બીજા અને ત્રીજા પદમાં અનેક વચન રાખવાથી

एकवचनमष्टयः ८ । प्रथमतृतीयपदयोरनेकवचनं, द्वितीयचतुर्थयोश्चैकवचनं
नवमो भङ्ग ९ इति नव भङ्गाः ।

ક્રમાંક	ભજ્જમકારા:
૧	૧-૧-૧-૧
૨	૧-૧-૧-૨
૩	૧-૧-૨-૧
૪	૧-૨-૧-૧
૫	૧-૨-૧-૨
૬	૧-૨-૨-૧
૭	૨-૧-૧-૧
૮	૨-૧-૧-૨
૯	૨-૧-૨-૧

एषां विवरणं यथा-चतुर्थद्विपदेषु एकवचने प्रथमो भङ्गः स तु स्पष्ट एव १।
अन्तिमरुक्षपदस्याऽनेकवचनत्वे द्वितीयो भङ्गस्तथाहि-परमाणुरूप एको देशः
शीतः, द्वितीयः परमाणुरूप एको देश उष्णः पुनश्च द्वयोः शीतपरमाण्वोर्मध्ये
एकः परमाणुः स्निग्धः द्वितीयः शीतपरमाणुमध्यगत एकः परमाणुः तथा उष्ण-
परमाणुरूप एको देशश्चेति द्वौ अंशौ रूक्षौ, एष द्वितीयो भङ्ग इति २। तृतीय-
पदे स्याऽनेकवचनत्वे तृतीयो भङ्गस्तथाहि-एक परमाणुरूपो देशः शीतः, पर-
माणुद्वयरूपो देश उष्णः, अत्र य. परमाणुरूपो देशः शीतः सः, तथा च उष्ण
परमाणुद्वयमध्यगतः एकः स इत्येतौ द्वौ स्निग्धौ, तथा च एक उष्णः स रूक्षः,

भंग होता है जैसे-एक अंश शीत और रूक्ष, तथा दूसरे दो अंश उष्ण
और स्निग्ध होते हैं ६. प्रथम पद में अनेक वचन रखने से सातवां
भंग होता है जैसे-स्निग्ध रूप दो परमाणुओं में का एक और दूसरा एक
ऐसे दो अंश शीत जानना चाहिये शेष एक एक अंश उष्ण स्निग्ध और
रूक्ष जानना चाहिये ७, प्रथम और अन्तिम पद में अनेक वचन रखने से
आठवां भंग बनता है, जैसे-दो अंश शीत और रूक्ष तथा एक अंश
उष्ण और स्निग्ध जानना चाहिये ८ पहले और तीसरे पद में अनेक

છટ્ટો ભંગ થાય છે. જેમ કે-એક અંશ શીત અને રૂક્ષ, તથા બીજો બે અંશો
ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ હોય છે ૬, પહેલા પદમાં અनेक वचन રાખવાથી સાતમો
ભંગ થાય છે જેમ કે-સ્નિગ્ધ રૂપ બે પરમાણુઓ પૈકી એક અને બીજો એક
એમ બે અંશો સમજવા. બાકીનો એક અંશ ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, અને રૂક્ષ સમ
જવા. ૭ પહેલા અને છેલ્લા પદમાં અनेक वचन રાખવાથી આઠમો ભંગ બને છે.
જેમ કે-બે અંશ શીત અને રૂક્ષ તથા એક અંશ ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ સમજવો. ૮
પહેલા અને ત્રીજા પદમાં અनेक वचन રાખવાથી નવમો ભંગ બને છે. જેમ

एष तृतीयो भङ्गः ३। द्वितीयपदस्यानेकवचनत्वे चतुर्थो भङ्गस्तथाहि-स्निग्ध-परमाणुद्वयरूप एको देशः शीतः, तथा एकपरमाणुरूपो द्वितीयोऽंशो रुक्षः, तत्र स्निग्धपरमाणुद्वयमध्यगतो योऽंशः सः, तथा रुक्षोऽंशश्चेति द्वौ उष्णौ, एष चतुर्थो भङ्गः ४। द्वितीयचतुर्थपदयोरनेकवचनत्वे पञ्चमो भङ्गस्तथाहि एकः अंशः शीत उष्णश्च, अन्यौ द्वौ अंशौ उष्णः रुक्षश्च, एष पञ्चमो भङ्गः ५। द्वितीयपदयोरनेकवचनत्वे षष्ठो भङ्गस्तथाहि-अत्र एकोऽंशः शीतो रुक्षश्च, अन्यौ द्वौ अंशौ उष्णः स्निग्धश्च, एष षष्ठो भङ्गः। प्रथमपदयोरनेकवचनत्वे सप्तमस्तथाहि-अत्र स्निग्ध-रूपपरमाणुद्वयमध्ये प्रथम एकः द्वितीय एकश्चेति द्वौ अंशौ शीतौ ज्ञातव्यौ, शेषा एकैका अंशाः प्रत्येकं उष्णः स्निग्धो रुक्षश्च ज्ञातव्याः, एष सप्तमो भङ्गः ७। प्रथमचतुर्थपदयोरनेकवचनत्वेऽष्टमो भङ्गस्तथाहि-अत्र द्वौ अंशौ शीतो रुक्षश्च, तथा एकोऽंशः उष्णः स्निग्धश्च, एष अष्टमो भङ्गः ८। प्रथमतृतीयपदयोरनेकवचनत्वे नवमो भङ्गस्तथाहि-भिन्न देशवर्तिपरमाणुद्वये शीतः स्निग्धश्च, तथा एकोऽंश उष्णो रुक्षश्च, एष नवमो भङ्गः ९ इति। एते त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य चतुःस्पर्शतामाश्रित्य नवभङ्गा भवन्ति। एवं द्वि-त्रि-चतुःस्पर्शस्कन्धे चतुर्द्वादशनवानां संमेलनेन पञ्चविंशतिर्भङ्गा भवन्तीति भावः ॥सू० १॥

મૂલમ્—‘ચઉપ્પણિણ પાં ભંતે ! ર્વંધે કઢવન્ને કઢગંધે કઢ-રસે કઢફાસે પન્નત્તે, જહા અટ્ટારસમસણ જાવ સિય ચઉફાસે

વચન રાખને સે નૌવાં ભંગ હોતા હૈ, જૈસે-ભિન્ન દેશવર્તીં દો પરમાણુ શીત ઓર સ્નિગ્ધ હોતે હૈં તથા એક અંશ ઉષ્ણ ઓર રુક્ષ હોતા હૈ ૯, હસ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે ચતુઃ સ્પર્શતા કો લેકર નૌ ભંગ હોતે હૈં હસક્રમ સે સ્પર્શતા કો આશ્રિત કરકે દો સ્પર્શ કે ૪, ત્રીન સ્પર્શ કે ચારહ ૧૨, ઓર ચાર સ્પર્શ કે નૌ ૯, એસે ચાર ૪ ચારહ ૧૨ નૌ ૯, હન સબ કો મિલાને સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં સ્પર્શતા કો આશ્રિત કરકે ૨૫. પચીસ ભંગ હો જાતે હૈં ॥ સૂ૦ ૧।

કે-ભિન્ન દેશવર્તીં જૂઠા જૂઠા દેશમાં રહેલા બે પરમાણુ શીત અને સ્નિગ્ધ હોય તથા એક અંશ ઉષ્ણ અને રુક્ષ થાય છે, આ ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના ચતુઃસ્પર્શપણને લઈને નવ ભંગો થાય છે આ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધના ચાર સ્પર્શપણને લઈને નવ ભંગો થાય છે. આ ક્રમથી સ્પર્શપણનો આશ્રય કરીને બે સ્પર્શના ૪ ચાર ત્રણ સ્પર્શના ૧૨ અને ચાર સ્પર્શના ૯ નવ એમ આ બધા ભંગોને ત્રણ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં સ્પર્શતાનો આશ્રય કરીને ૨૫ પચીસ ભંગો બની જાય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

पन्नत्ते । जइ एगवन्ने सिय कालए जाव सुक्किल्लए ५ । जइ
दुवन्ने सिय कालए य नीलए य१, सिय कालए य नीलगा य२,
सिय कालगा य नीलए य३, सिय कालगा य नीलगा य४, सिय
कालए य लोहियए य, एत्थ वि चत्तारि भंगा । सिय कालए य
हालिदए य४, सिय कालए य सुक्किल्लए य४, सिय नीलए य
लोहियए य४, सिय नीलए य हालिदए य४, सिय
नीलए य सुक्किल्लए य४, सिय लोहियए य हालिदए य४,
सिय लोहियए य सुक्किल्लए य४, सिय हालिदए य सुक्कि-
ल्लए य । एवं एए दस दुया संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं ४० । जइ
तिवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य१, सिय कालए
नीलए लोहियगा य२, सिय कालए य नीलगा य लोहियए य३,
सिय कालगा य नीलए य लोहियए य४, एए भंगा चत्तारि ४ ।
एवं कालनीलहालिदएहिं भंगा चत्तारि४, कालनीलसुक्कि-
ल्लएहिं भंगा चत्तारि४, काललोहियहालिदएहिं भंगा चत्तारि४,
काललोहियसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि४, कालहालिदसुक्किल्लएहिं
भंगा चत्तारि४, नीललोहियहालिदएहिं भंगा चत्तारि४, नील-
लोहियसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि४, नीलहालिदसुक्किल्लएहिं
भंगा चत्तारि४, लोहियहालिदसुक्किल्लएहिं भंगा चत्तारि-
एवं एए दस तियासंयोगा, एकेके संजोए चत्तारि
चत्तारि भंगा, सब्बे ते चत्तालीसं भंगा ४० । जइ चउ-
वन्ने सिय कालए नीलए लोहियए हालिदए य१, सिय कालए
नीलए लोहियए सुक्किल्लए य२, सिय कालए नीलए हालिदए

सुक्लिष्ट ए य३, सिय काल ए लोहिय ए हालिद ए सुक्लिष्ट ए य४, सिय नील ए लोहिय ए हालिद ए सुक्लिष्ट ए य५, एवं ए ए चउक्कसंजोगे पं व भंगा ए ए सव्वे नउई भंगा । जइ एगगंधे सिय सुविभगंधे सिय दुविभगंधे य२, जइ दुगंधे सिय सुविभगंधे य दुविभगंधे य४ । रसा जहा वन्ता । जइ दुफासे जहेव परमाणुपोगले४ । जइ तिफासे सव्वे सीए देसे निद्धे देसे लुक्खे१, सव्वे सीए देसे निद्धे देसा लुक्खा२, सव्वे सीए देसा निद्धा देसे लुक्खे३, सव्वे सीए देसा निद्धा देसा लुक्खा४, सव्वे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे । एवं भंगा चत्तारि४ । सव्वे निद्धे देसे सीए देसे उसिणे४, सव्वे लुक्खे देसे सीए देसे उसिणे४, ए ए तिफासे सोलसभंगा१६ । जइ चउफासे देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे१, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसा लुक्खा२, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसे लुक्खे३, देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा४, देसे सीए देसा उसिणा, देसे निद्धे देसे लुक्खे५, देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसा लुक्खा६, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसे लुक्खे७, देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा८, देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे९, एवं ए ए चउफासे सोलस भंगा भाणियट्वा जाव देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा सव्वे ते फासेसु छत्तीसं भंगा ॥सू० २॥

छाया—चतुःपदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कति-
रसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? यथा अष्टादशशते यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः ।
यदि एकवर्णः स्यात् कृष्णश्च यावत् शुक्लः ५, यदि द्विवर्णः स्यात् कृष्णश्च

नीलश्च १, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च २, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च ४, स्यात् कृष्णश्च लोहितश्च अत्रापि चत्वारो भङ्गाः, स्यात् कृष्णश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् कृष्णश्च शुक्लश्च ४, स्यात् नीलश्च लोहितश्च ४, स्यात् नीलश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् नीलश्च शुक्लश्च ४, स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च ४, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च ४, स्यात् हारिद्रश्च शुक्लश्च ४, एवमेते दश द्विकसंयोगा भङ्गाः, पुनश्चत्वारिंशत् ४० । यदि त्रिवर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च १, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च २, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च नीलश्च लोहितश्च ४, एते भङ्गाश्चत्वारः ४ । एवं कृष्णनीलहारिद्रैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, कृष्णनीलशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, कृष्णलोहितहारिद्रैश्चत्वारो भङ्गाः ४, कृष्णलोहितशुक्लैश्च वारो भङ्गाः ४, कृष्णहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, नीललोहितहारिद्रैः भङ्गाश्चत्वारः नीललोहितशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, नीलहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४, लोहितहारिद्रशुक्लैर्भङ्गाश्चत्वारः ४ । एवमेते दशत्रिसंयोगाः, एकैकसंयोगे चत्वारो भङ्गाः सर्वे ते चत्वारिंशद्भङ्गाः ४० । यदि चतुर्वर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च २, स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ३, स्यात् कालश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ४, स्यात् नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च ५ । एवमेते चतुष्कसंयोगे पञ्चभङ्गाः । एते सर्वे नवतिर्भङ्गाः । यदि एकगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः स्यात् दुरभिगन्धश्च । यदि द्विगन्धः स्यात् सुरभिगन्धः दुरभिगन्धश्च । रसा यथा वर्णाः । यदि द्विस्पर्शः यथैव परमाणुपुद्गलः ४ । यदि त्रिस्पर्शः सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वः शीतः देशः स्निग्धा देशा रूक्षाः २, सर्वः शीतो देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशो रूक्षः, एवं भङ्गाश्चत्वारः ४ । सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः ४ । सर्वो रूक्षः देशः शीतो देश उष्णः ४, एते त्रिस्पर्शे षोडशभङ्गाः १६ । यदि चतुस्पर्शः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ५, देशः शीतो देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशा रूक्षाः ६, देशः शीतो देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ७, देशः शीतो देशाः उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा-रूक्षाः ८, देशाः शीताः देश उष्णो देशः स्निग्धो देशोरूक्षः ९, एवमेते चतुस्पर्शे षोडश भङ्गा भणितव्याः यावद्देशाः शीता देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः, सर्वे एते स्पर्शेषु षट्त्रिंशद्भङ्गाः ॥सू० २॥

ટીકા—‘ચત્વરણ્ણિણં મંતે ! સ્વંધે કઙ્કવન્ને કઙ્કરસે કઙ્કાસે પન્નત્તે ?’ ચતુઃ પ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ?, ચત્ત્વારઃ પ્રદેશાઃ પરમાણ્વોઽવયવતયા વિદ્યન્તે यस્ય સ્કન્ધ-સ્યાવયવિનઃ સ ચતુઃ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ તસ્મિન્ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શાઃ કિયન્તો વિદ્યન્તે ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा अट्टारसमसए जाव चउ-फासे पन्नत्ते’ यथाऽष्टादशशते षष्ठोद्देशके यावत् स्यात् चतुः स्पर्शः प्रज्ञप्तः, तथाहि—उत्तरतयं प्रकरणम् ‘सिय एगवन्ने सिय दुवन्ने सिय तिवन्ने सिय चउवन्ने, सिय एगगंधे सिय दुगंधे, सिय एगरसे जाव चउरसे, सिय दुफासे जाव चउफासे’

‘ચત્વરણ્ણિણં મંતે ! સ્વંધે’ હસ્યાદિ

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से चतुः प्रदेशिक स्कन्ध कितने वर्णादि वाला होता है ऐसा प्रश्न किया है और प्रभु ने इस प्रश्न का उत्तर दिया है वह प्रकट किया गया है—‘चउप्पएण्णिणं मंते ? स्वंधे कङ्कवन्ने कङ्क गंधे कङ्करसे कङ्कफासे पन्नत्ते’ हे भदन्त ! अवयवरूप से चार प्रदेश परमाणु जिसके होते हैं ऐसे उस चतुः प्रदेशिक स्कन्ध रूप अवयवी में वर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श कितने होते हैं ? ऐसा यह प्रश्न है इसके उत्तर में प्रभुने कहा है—‘जहा अट्टारसमसए जाव चउफासे पन्नत्ते’ हे गौतम ! जैसा अठारहवें शतकमें यावत् वह चार स्पर्श वाला होता है यहाँ तक कहा गया है वैसा ही यहाँ पर भी कह लेना चाहिये वहाँ का प्रकार ऐसा है—सिय एगवन्ने सिय दुवण्णे सिय तिवण्णे सिय चउवण्णे

‘ચત્વરણ્ણિણં મંતે ! સ્વંધે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ કેટલા વર્ણાદિવાળા હોય છે ? એ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરે છે. અને પ્રભુએ તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. એ વાત પ્રગટ કરી છે. ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘ચત્વરણ્ણિણં મંતે ! સ્વંધે કઙ્કવન્ને, કઙ્કરસે કઙ્કાસે પન્નત્તે ?’ હે ભગવન્ અવયવ રૂપથી ચાર પ્રદેશ પરમાણુ બેનો હોય છે, એવા તે ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધ રૂપ અવયવીમાં કેટલા વર્ણો હોય છે ? કેટલા ગંધો હોય છે ? કેટલા રસો હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘જહા અટ્ટારસમસણ જાવ ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! અઠારમા શતકના યાવત્ તે ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિયાં સુધીનું કથન સમજી લેવું ત્યાંનું તે કથન આ પ્રમાણે છે.—‘સિય એગવણે, સિય દુવણે, સિય તિવણે, સિય ચઉવણે,

સ્યાત્ એકવર્ણશ્ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ સ્યાત્ ત્રિવર્ણઃ સ્યાત્ ચતુર્વર્ણઃ, સ્યાત્ એકગન્ધઃ સ્યાત્ દ્વિગન્ધઃ, સ્યાત્ એકરસો યાવચ્ચતુરસઃ, સ્યાદ્ દ્વિસ્પર્શો યાવચ્ચતુ સ્પર્શઈતિ । ‘જઈ એગવન્ને સિય કાલણ જાવ સુક્કિલણ’ યદિ એકવર્ણશ્ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ચતુર્ણામપિ પ્રદેશાનાં સમાનજાતીય વર્ણવત્વાત્ તદા સ્યાત્-કદાચિત્ કાલઃ કૃષ્ણઃ, યાવત્ શુક્લો યાવત્પદેન કદાચિત્ નીલઃ કદાચિત્ લોહિતઃ કદાચિત્ પીતઃ કદાચિત્ શુક્લશ્ચ । ‘જઈ દુગવન્ને’ યદિ દ્વિવર્ણો-વર્ણદ્વયવાન ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા ‘સિયકાલણ ય નીલણ ય’ સ્યાત્-કદા

‘સિય એગગંધે, સિય દુગંધે સિય એગરસે જાવચ્ચરસે સિય દુફાસે જાવચ્ચફાસે’ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ એક વર્ણ વાળા કદાચિત્ દો વર્ણો વાળા, કદાચિત્ ત્રીવર્ણો વાળા, કદાચિત્ ચાર વર્ણો વાળા, કદાચિત્ એક ગંધ વાળા, કદાચિત્ દો ગંધો વાળા, કદાચિત્ એકરસ વાળા યાવત્ ચાર રસવાળા, કદાચિત્ દો સ્પર્શો વાળા યાવત્ ચાર સ્પર્શો વાળા હોતા હૈં હસ સમાન્ય કથન કા વિશેષ સ્પષ્ટ અર્થ કરને કે નિમિત્ત પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-‘જઈ એગવન્ને સિય કાલણ જાવ સુક્કિલણ’ હે ગૌતમ! યદિ વહ ચતુઃ પ્રદેશિક સ્કન્ધ એક વર્ણ વાળા હોતા હૈં તો વહ હસ પ્રકાર સે એક વર્ણ વાળા હો સકતા હૈં-કદાચિત્ વહ કાલા ભી હો સકતા હૈં, યાવત્ કદાચિત્ વહ નીલા ભી હો સકતા હૈં, કદાચિત્ વહ લાલ ભી હો સકતા હૈં, કદાચિત્ વહ પીલા ભી હો સકતા હૈં ઓર કદાચિત્ વહ શુક્લ ભી હો સકતા હૈં ચારો પ્રદેશો કો સમાન જાતીય વર્ણ વાળા હોને સે યહાં પર એક વર્ણ વત્તા પ્રકટ કી ગઈ હૈં ‘જઈ દુગવન્ને

સિય એગ ગંધે’ સિય દુગંધે, સિય એગરસે, જાવચ્ચરસે સિય દુફાસે જાવચ્ચફાસે’ ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણુવાળો, કોઈવાર બે વર્ણુવાળો કોઈવાર ત્રણ વર્ણુવાળો કોઈવાર ચાર વર્ણુવાળો, કોઈવાર એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધવાળો કોઈવાર એક રસવાળો યાવત્ ચાર રસવાળો કોઈવાર બે સ્પર્શવાળો યાવત્ ચાર સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સામાન્ય કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘જઈ એગવન્ને સિય કાલણ જાવ સુક્કિલણ’ હે ગૌતમ! બે તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણુવાળો હોય છે, તો તે આ રીતે એક વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે કૃષ્ણ વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે, યાવત્ કદાચિત્ તે નીલ વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે, યાવત્ કદાચિત્ તે લાલ વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ પીળા વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચિત્ તે ધોળા વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. ચારે પ્રદેશો એક જ જાતના વર્ણુવાળા હોવાથી અહિંયાં એક વર્ણુપણુ કહેલ છે.

ચિત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ પ્રદેશદ્વયે કાલત્વં પ્રદેશદ્વયે નીલત્વં ચેતિ પ્રથમો ભક્તઃ ૧ ।
 'સિય કાલૅ ય નીલગા ય' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલકાશ્ચ, એકઃ પ્રદેશઃ કૃષ્ણઃ પ્રદેશત્રયં
 ચ નીલમિતિ દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨ । 'સિય કાલગા ય નીલૅ ય' સ્યાત્ કાલકાશ્ચ
 નીલશ્ચ પ્રદેશત્રયસ્ય કૃષ્ણત્વમેકસ્મિન્ પ્રદેશે નીલત્વમિતિ તૃતીયો ભક્તઃ ૩ ।
 'સિય કાલગા ય નીલગા ય' સ્યાત્-કદાચિત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ, તત્ર વહ્વોઽંશાઃ
 કૃષ્ણાઃ, વહ્વોઽંશા નીલા इति કૃત્વા ચતુર્થો ભક્તો ભવતિ કૃષ્ણનીલયોઃ પરસ્પર
 વ્યત્યાસેનેતિ ૪ । 'સિય કાલૅ ય લોહિયૅ ય' સ્યાત્-કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિ-
 તશ્ચેતિ કાલલોહિતઘટિતો ભક્તઃ । 'एत्थ वि चतारि भंगा' अत्रापि काललोहि-

'यदि वह चतुःप्रदेशिक स्कन्ध दो वर्णों वाला होता है तो वह इस प्रकार
 से दो वर्णों वाला हो सकता है 'सि य कालॆ य नीलॆ य' दो प्रदेशों में
 वह कदाचित् कृष्ण वर्ण वाला भी हो सकता है और दो में नील वर्ण
 वाला भी हो सकता है यह प्रथम भंग है 'सि य कालॆ य नीलगा य २'
 कदाचित् वह एकदेश में काला भी हो सकता है और तीन प्रदेशों में नीला
 भी हो सकता है यह द्वितीय भंग है । 'सि य कालगा य नीलॆ य ३' कदा
 चित् उसके तीन प्रदेश कृष्णवर्ण वाले हो सकते हैं और एक प्रदेश
 उसका नीला भी हो सकता है । 'सि य कालगा य नीलगा य' अनेक अंश
 उसके कदाचित् कृष्ण हो सकते हैं और अनेक अंश नीले भी हो सकते
 हैं इस प्रकार से कृष्ण गुण की मुख्यता लेकर और नील गुण को उसके
 साथ योजित कर ४ भंग हुए हैं । अब कृष्णवर्ण के साथ लोहित
 वर्ण को योजित करके जो ४ भंग बनते हैं वे प्रकट किये जाते हैं—'सि य

'जइ हुवन्ने' જે તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ બે વર્ણવાળો હોય છે. તે તે આ
 પ્રમાણે હોઈ શકે છે. 'સિય કાલૅ ય નીલૅ ય' તે કદાચિત્ બે પ્રદેશોમાં કાળા
 વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બે પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળા પણ હોઈ
 શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'સિય કાલગા ય નીલગા ય' ૨ કદાચિત્ તે
 એક દેશમાં કાળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલા-
 વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતેના આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'સિય
 કાલગા ય નીલૅ ય ૩' કદાચિત્ તેના ત્રણ પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળા હોઈ શકે છે
 અને તેના એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩
 'સિય કાલગા ય નીલગા ય ૪' તેના અनेक અંશો કદાચિત્ કૃષ્ણ વર્ણવાળા પણ
 હોય છે. અને અनेक અંશો નીલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે
 કૃષ્ણ ગુણની મુખ્યતામાં નીલ ગુણને તેની સાથે યોજવાથી ઉપર દેખા
 પ્રમાણેના ચાર ભંગો બને છે

હવે કૃષ્ણ વર્ણ સાથે લાલ વર્ણને યોજીને જે ચાર ૪ ભંગો બને છે
 તે બતાવવામાં આવે છે. 'સિય કાલૅ ય લોહિયૅ ય' કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો

તેડપિ કૃષ્ણનીઝવટિતવન્ ચત્વારો મજ્ઞા ભવન્તિ તથાહિ-કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિ
તશ્ચ પ્રદેશદ્વયસ્ય કૃષ્ણત્વાત્ પ્રદેશદ્વયસ્ય લોહિત્વાદિત્યેકો મજ્ઞઃ ॥ સ્યાત્ કાલશ્ચ
લોહિતાશ્ચ પ્રદેશૈકસ્ય કૃષ્ણત્વાત્ પ્રદેશત્રયસ્ય ચ લોહિતત્વાદિતિ દ્વિતીયો મંગઃ
૨ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતશ્ચ પ્રદેશાનાં કૃષ્ણત્વાત્ પ્રદેશસ્ય ચ લોહિતત્વાદિતિ
તૃતીયો મંગઃ ૩ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ, તત્ર વહવોડશાઃ કૃષ્ણાઃ, વહવો-
ડશા લોહિતા ઇતિ ચતુર્થો મંગઃ ૪ । એવમત્રાપિ ચત્વારો મંગા ભવન્તીતિ । ‘સિય
કાલે ય હાલિદ્દે ય’ સ્યાત્-કદાચિત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચ અત્રાપિ ચત્વારો મંગા
સ્તથાહિ-સ્યાત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચેત્યેકઃ ૧ સ્યાત્ કાલશ્ચ પીતાશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨,
સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪ । इत्येवं

કાલે ય લોહિયે ય’ કદાચિત્ ઉસકે દો પ્રદેશ કાલે હો સકતે હૈં ઓર
દો પ્રદેશ લાલ ભી હો સકતે હૈં इस प्रकार का यह प्रथम भंग है ‘स्यात्
कालश्च लोहिताश्च २’ कदाचित् वह एक प्रदेश में काला भी हो सकता
है अनेक प्रदेशों में-३ प्रदेशों में-लाल भी हो सकता है ‘स्यात् कालश्च
लोहितश्च ३’ कदाचित् वह अपने ३ प्रदेश में काला हो सकता है और एक
प्रदेश में लाल भी हो सकता है ३ ‘स्यात् कालश्च लोहिताश्च ४’ अनेक अंश
उसके काले हो सकते हैं और अनेक अंश उसके लाल भी हो सकते ४
कृष्ण वर्ण के साथ पीत वर्ण को योजित करके जो ४ भंग बनते हैं वे इस
प्रकार से हैं-‘सिंय काले य हालिद्वे य १’ कदाचित् वह दो प्रदेशों
में काला हो सकता है और दो प्रदेशों में पीला भी हो सकता है ‘स्यात्
कालश्च पीताश्च २’ कदाचित् वह एक प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला हो सकता
है और अपने ३ प्रदेश में पीत वर्ण वाला भी हो सकता है २ ‘स्यात्

કાળા વર્ણના હોય શકે છે. અને બે પ્રદેશો લાલ વર્ણના પણ હોય છે. આ રીતે
આ પહેલો ભંગ છે ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૨’ કદાચિત્ તે એક પ્રદેશમાં
કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોય છે. અને અनेक પ્રદેશોમાં એટલે કે ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં
લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતશ્ચ’ ૩ કદાચિત્ તે
પોતાના ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં
લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ૩ ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૪’ તેના અનેક
અંશો કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે તેમજ તેના અનેક અંશો લાલ વર્ણવાળા
પણ હોઈ શકે છે ૪ કૃષ્ણ વર્ણની સાથે પીળા વર્ણને યોજવાથી જે ચ ૨ ભંગો
બને છે, તે આ પ્રમાણે છે. ‘સિય કાલે ય હાલિદ્દે ય ૧’ કદાચિત્ તે પોતાના
બે પ્રદેશોમાં કૃષ્ણવર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને બે પ્રદેશોમાં પીળા પણ હોઈ
શકે છે. ૧ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતાશ્ચ ૨’ કદાચિત્ તે એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો
હોઈ શકે છે અને પોતાના ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે

ચત્વારો મંગા મવન્તીતિ । ‘સિય કાલણ ય સુક્કિલ્લણ ય’ સ્યાત્-કદાચિત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ અત્રાપિ ચત્વારો મંગાઃ, તથાદિ-સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, एवं चत्वारो मंगा अत्रापीति भावः । ‘सिय नीलण य लोहियण य’ स्यात् नीलश्च लोहितश्च अत्रापि चत्वारो मंगाः तथाहि-स्यात् नीलश्च लोहितश्च प्रदेशयोर्नीलत्वात् प्रदेशयोर्लोहितत्वाच्च १, स्यात् नीलश्च लोहिताश्च प्रदेशस्य नीलत्वात् प्रदेशानां लोहितत्वादिति द्वितीयः २, स्यात् नीलाश्च लोहितश्च प्रदेशत्रयस्य नीलत्वात् प्रदेशमात्रस्य लोहितत्वमदिति तृतीयः ३, स्यात् नीलाश्च लोहिताश्चेति चतु-

કાલાશ્ચ પીતાશ્ચ ૩’ કદાચિત્ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કાલા હો સકતા હૈં ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલા ખી હો સકતા હૈં ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતાશ્ચ ૪’ કદાચિત્ ઉસકે વહુત સે અંશ કાલે હો સકતે હૈં ઓર કદાચિત્ વહુત સે અંશ પીલે ખી હો સકતે હૈં ૪ ‘સિય કાલણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૧, ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૪’ હસ પ્રકાર યે ચાર મંગ કૃષ્ણવર્ણ કે સાથ શુક્લવર્ણ કો યુક્ત કરકે બને હૈં હસકા અર્થ સ્પષ્ટ હૈં અચ નીલ ઓર લોહિત કો યુક્ત કરકે જો ચાર મંગ બન્તે હૈં યે હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧’ હસ મંગ મેં ઉસકે દો પ્રદેશોં મેં કદાચિત્ નીલ વર્ણ હો સકતા હૈં ઓર દો પ્રદેશોં મેં લાલ વર્ણ ખી હો સકતા હૈં ‘સિય નીલણ ય લોહિયગા ય’ હસ મંગ મેં ઉસકા એક પ્રદેશ નીલ વર્ણ કા હો સકતા હૈં ઓર ૩

શકે છે. ૨, ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતાશ્ચ’ કદાચિત્ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોંમાં કૃષ્ણ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશમાં પીળા પણ હોય છે ૩ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ પીતાશ્ચ ૪’ કદાચ તેના ઘણા અંશો કાળા હોઈ શકે છે અને ઘણા અંશો પીળા પણ હોઈ શકે છે. ૪ ‘સિય કાલણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૧ સ્યાત્ કાલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧ સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૨ સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૩ સ્યાત્ કાલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૪’ આ રીતના આ ચાર ભંગો કૃષ્ણ વર્ણની સાથે યુક્ત-શ્વેત વર્ણની યોજના કરીને બને છે.

હવે નીલ વર્ણ અને લાલ વર્ણને યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧’ આ પહેલા ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો કદાચ નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને બે પ્રદેશો કદાચ લાલ વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. ૧ ‘સિય નીલણ ય લોહિયગા ય ૨’ આ બીજા ભંગમાં તેના એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અને ૩ ત્રણ પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા પણ

યસ્તદેવં ચત્વારો મંગા મવન્તીતિ । ‘સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૪’ સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતશ્ચ ૪, અત્રાપિ ચત્વારો મંગાઃ, સ્યાત્ નીલશ્ચ સ્યાત્ પીતશ્ચ પ્રદેશદ્વયસ્ય નીલત્વાત્ પ્રદેશદ્વયસ્ય ચ પીતત્વાદિતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતાશ્ચ પ્રદેશમાત્રસ્ય નીલત્વાત્ પ્રદેશત્રયાણાં લોહિત્વાદિતિ દ્વિતીયો મંગઃ ૨, સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતશ્ચ પ્રદેશનાં નીલત્વાત્ પ્રદેશમાત્રસ્ય ચ પીતત્વાદિતિ તૃતીયો મંગઃ ૩, સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતાશ્ચેતિ ચતુર્થો મંગસ્તદેવમિદ્ધાપિ ચત્વારો મંગા इति ૪ । ‘સિય નીલણ ય સુક્લિલણ ય’ સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ અત્રાપિ ચત્વારો મંગાસ્તથાદિ—સ્યાત્ નીલશ્ચ

પ્રદેશ લાલ વર્ણ કે બી હો સકતે હૈં ‘સિય નીલગા ય લોહિણ ય૨’ હસ મંગ મેં ઉસકે ૩ પ્રદેશ નીલે હો સકતે હૈં ઔર ૧ પ્રદેશ ઉસકા લાલ બી હો સકતા હૈ ૩ ‘સિય નીલગા ય લોહિયગા ય ૪’ હસ ચતુર્થ મંગ મેં ઉસકે ઘટુત સે અંશ નીલે હો સકતે હૈં ઔર ઘટુત સે અંશ લાલ બી હો સકતે હૈં ‘સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૧’ દો પ્રદેશોં મેં નીલ ઔર દો પ્રદેશોં મેં પીતતા હોને કી સંભાવના સે યહ પ્રથમ મંગ બના હૈ ‘સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતાશ્ચ ૨’ એક પ્રદેશ મેં નીલ કી સંભાવના સે ઔર ૩ પ્રદેશોં મેં પીત વર્ણ કી સંભાવના સે યહ દ્વિતીય મંગ બના હૈ ‘સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતશ્ચ ૩’ પ્રદેશોં મેં નીલ વર્ણ કી સંભાવના સે ઔર એક પ્રદેશ મેં પીત વર્ણ કી સંભાવના સે યહ તૃતીય મંગ બના હૈ ‘સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતાશ્ચ’ અનેક અંશોં મેં નીલ વર્ણ કી ઔર અનેક હી અંશોં મેં પીત વર્ણ કી સંભાવના સે યહ ચતુર્થ મંગ બના હૈ અથ નીલ વર્ણ કે સાથ શુક્લ વર્ણ કો યુક્ત

હોઈ શકે છે ૨ ‘સિય નીલગા ય લોહિયણ ય૨’ આ ત્રીજા ભાગમાં તેના ત્રણ પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને તેના ૧ એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. ‘સિય નીલગા ય લોહિયગા ય ૪’ આ ચોથા ભાગમાં તેના ઘણા ભાગ-અંશો નીલ વર્ણવાળા હોય છે, અને ઘણાખરા અંશો લાલ પણ હોઈ શકે છે. ૪

‘સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૧’ તેના બે પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણ પણ અને બીજા બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણ પણ હોવાની સંભાવનાથી આ પહેલો ભાગ બન્યો છે. ૧. ‘સ્યાત્ નીલશ્ચ પીતાશ્ચ ૨’ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે અને ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણ હોઈ શકે છે. ૨ આ રીતે આ બીજો ભાગ બન્યો છે. ‘સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતશ્ચ ૩’ ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળો વર્ણ હોઈ શકે છે. એ રીતે ત્રીજો ભાગ બનેલ છે. ૩ ‘સ્યાત્ નીલાશ્ચ પીતાશ્ચ ૪’ અનેક ૩ અંશોમાં નીલવર્ણ હોઈ શકે છે. અનેક અંશોમાં પીળાવર્ણ પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ ચોથો ભાગ બનેલ છે. હવે નીલવર્ણ

શુક્લશ્ચ પ્રદેશયોર્નીલત્વાત્ પ્રદેશયોઃ શુક્લત્વાદિતિ પ્રથમઃ, સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લાશ્ચ પ્રદેશમાત્રસ્ય નીલત્વાત્ પ્રદેશત્રયાણાં શુક્લત્વાદિતિ દ્વિતીયઃ, સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લશ્ચ પ્રદેશત્રયાણાં નીલત્વાત્ પ્રદેશમાત્રસ્ય શુક્લત્વાદિતિ તૃતીયઃ, સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ઇતિ ચતુર્થો ભંગઃ ૪, એવમિદાપિ ચત્વારો ભંગાઃ ઇતિ ૪, 'સિય લોહિયૈ ય હાલિદૈ ય ૪' સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ અત્રાપિ ચત્વારો ભંગાઃ તથાહિ-સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ પ્રદેશૌ લોહિતૌ પીતૌ ચ પ્રદેશૌ ઇતિ પ્રથમો

કરકે જો ૪ ભંગ બનતે હૈં ઉન્હે સૂત્રકાર દિશ્વલતે હૈં- 'સિય નીલૈ ય શુક્લિત્વૈ ય' યહ પ્રથમ ભંગ હૈ-હસ મેં દો પ્રદેશોં મેં નીલ વર્ણ ઓર દો પ્રદેશોં મેં શુક્લ વર્ણ હો સકતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ' યહ દ્વિતીય ભંગ હૈં હસ મેં પ્રથમ એક પ્રદેશ મેં નીલ વર્ણ ઓર પ્રદેશત્રય મેં શુક્લ વર્ણ હો સકતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ' હસ તૃતીય ભંગ મેં પ્રથમ ત્રીન પ્રદેશોં મેં નીલ વર્ણ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ વર્ણ હો સકતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં 'સિય નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ' યહ ચતુર્થ ભંગ હૈં હસ મેં અનેક અંશોં મેં નીલ વર્ણ ઓર અનેક હી અંશોં મેં શુક્લ વર્ણ કા સદ્ભાવ પ્રકટ કિયા ગયા હૈં હસ પ્રકાર સે ચે ચાર ભંગ હૈં 'સિય લોહિયૈ ય હાલિદૈ ય ૪' હસ પ્રકાર કે કથન મેં બી જો ચાર ભંગ હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ' દો પ્રદેશ ઉસકે લાલવર્ણ વાલે બી હો સકતે

સાથે ધોળાવણું ને ચોળને જે ચાર ભંગો બનાવવામાં આવે છે. તે સૂત્રકાર બતાવે છે.

'સિય નીલૈ ય શુક્લિત્વૈ ય' આ પહેલા ભંગમાં જે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ અને જે પ્રદેશોમાં ધોળાવણું હોઈ શકે છે. એ રીતનો આ પહેલો ભંગ છે. 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ' આમાં પહેલા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણ અને બાકીના ત્રણ પ્રદેશમાં શ્વેતવર્ણ હોઈ શકે છે. એ રીતનો આ બીજો ભંગ છે. 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ' આ ભંગમાં પહેલા ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ અને એક પ્રદેશમાં શુક્લવર્ણ પણ હોઈ શકે છે એ રીતનો આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સિય નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૪' આ ભંગમાં અનેક અંશોમાં નીલવર્ણ અને અનેક અંશોમાં ધોળાવણું હોઈ શકે છે. આ ચોથો ભંગ છે. આ રીતના ચાર ભંગો બને છે. હવે લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણની સાથે ચોળને જે ચાર બને છે તે બતાવે છે.

'સિય લોહિયૈ ય હાલિદૈ ય' 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ' તેના જે પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા હોય છે. અને જે પ્રદેશો પીળાવર્ણવાળા હોય છે. ૧ આ પહેલો

મજ્ઞઃ, સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતાશ્ચ પ્રદેશૈકસ્ય લોહિતત્વાત્ પ્રદેશત્રયસ્ય ચ પીતત્વા-
દિતિ દ્વિતીયો મજ્ઞઃ, સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ પીતશ્ચ પ્રદેશત્રયાણાં લોહિતત્વાત્ એકપ્રદે-
શસ્ય પીતત્વાદિતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ, સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ પીતાશ્ચેતિ ચતુર્થો મજ્ઞઃ
इत्येवं चत्वारो मज्जा इहापि । ‘सिध लोहिय ए य सुक्किल ए य’ स्यात् लोहितश्च
शुक्लश्च अत्रापि चत्वारो भंगास्तथाहि—स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च प्रदेशयोर्लोहित-
त्वात् प्रदेशयोः शुक्लत्वात् इत्येकः, स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च—प्रदेशमात्रस्य लोहि-
तत्वात् प्रदेशत्रयाणां शुक्लत्वाच्चेति द्वितीयः, स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च प्रदेश-
त्रयाणां लोहितत्वात्प्रदेशमात्रस्य शुक्लत्वादिति तृतीयः, स्यात् लोहिताश्च शुक्ला-

हैं और दो प्रदेश-पीले वर्ण वाले भी हो सकते हैं। ‘स्यात् लोहितश्च-
पीताश्चर’ एक प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है और तीन प्रदेश उसके
पीले भी हो सकते हैं २ ‘स्यात् लोहिताश्च पीतश्च’ कदाचित् उसके तीन
प्रदेश लाल भी हो सकता है और एक प्रदेश उसका पीला भी हो सकता
है ३ ‘सिध लोहिताश्च पीताश्च’ कदाचित् उसके अनेक अंश लाल भी
हो सकते हैं और अनेक ही अंश उसके पीले भी हो सकते हैं ‘सिध
लोहिय ए य सुक्किल ए य’ स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च यहां पर भी ४
भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं—कदाचित् उसके दो प्रदेश लाल भी हो
सकते हैं और दो प्रदेश शुक्ल भी हो सकते हैं १ ‘स्यात् लोहितश्च
शुक्लाश्चर’ कदाचित् उसका एक प्रदेश लाल और तीन प्रदेश शुक्ल भी
हो सकते हैं ‘स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च’ कदाचित् उसके तीन प्रदेश लाल

ભાંગ છે. ‘સ્યાત્ લોહિતશ્ચ પીતાશ્ચર’ તેના એક પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે
છે. અને ત્રણ પ્રદેશ પીળા પણ હોઈ શકે છે ૨ આ બીજો ભાંગ છે. ‘સ્યાત્
લોહિતાશ્ચ પીતશ્ચર’ કદાચ તેના ત્રણ પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા પણ હોઈ
શકે છે. અને એક પ્રદેશ પીળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતેના ત્રીજો ભાંગ
છે ૩ ‘સિધ લોહિતાશ્ચ પીતાશ્ચર’ કદાચિત્ તેના અनेक અંશે લાલ-
વર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. અને તેના અनेक અંશે પીળા પણ હોય છે. ૪
આ રીતેના ચોથો ભાંગ છે.

હવે લાલવર્ણ સાથે શ્વેતવર્ણને યોજીને ચાર ભાંગો બતાવવામાં આવે
છે.—‘સિધ લોહિય એ ય સુક્કિલ એ ય’ કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા
પણ હોઈ શકે છે. અને બે પ્રદેશો ધોળાવર્ણવાળા પણ હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ લોહિતશ્ચ
શુક્લાશ્ચર’ કદાચ તેના એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે અને ત્રણ
પ્રદેશો ધોળાવર્ણવાળા પણ હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભાંગ બનેલ છે ૨
‘સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ શુક્લશ્ચર’ કદાચિત્ તેના ત્રણ પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા હોઈ
શકે છે. અને એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ આ રીતેના આ

એતિ ચતુર્થઃ, તદેવં સંકલનયા ચત્વારો ભંગા ભવન્તીતિ । ‘સ્યાત્ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ
અત્રાપિ ચત્વારો ભંગાસ્તથાદિ સ્યાત્ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ પ્રદેશયોઃ પીતત્વાત્ પ્રદે-
શયોઃ શુક્લત્વચ્ચેતિ પ્રથમઃ, સ્યાત્ પીતશ્ચ શુક્લાશ્ચ પ્રદેશમાત્રસ્ય પીતત્વાત્
પ્રદેશત્રયાણાં શુક્લત્વાદિતિ દ્વિતીયો ભગ્નઃ, સ્યાત્ પીતાશ્ચ શુક્લશ્ચ પ્રદેશત્રયાણાં
પીતત્વાત્ પ્રદેશમાત્રસ્ય શુક્લત્વાત્ इति તૃતીયો ભગ્નઃ, સ્યાત્ પીતાશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ
ચતુર્થો ભંગસ્તદેવ ચત્વારો ભંગા દ્વદ્વાપિ ભવન્તીતિ માવઃ । ‘एवं एए दसद्वया
संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं’ एवमेते दशद्विकसंयोगा भग्नाः पुनश्चत्वारिंशद्

भी हो सकते हैं और एक प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है ३ ‘स्यात् लोहिता-
श्च शुक्लाश्च’ कदाचित् उसके अनेक अंश लाल और अनेक अंश शुक्ल
भी हो सकते हैं ४ इसी प्रकार से ‘स्यात् पीतश्च शुक्लश्च’ यहाँ पर भी
४ भंग होते हैं प्रथम भंग में कदाचित् उसके दो प्रदेश पीले भी हो सकते
हैं और दूसरे दो प्रदेश सफेद भी हो सकते हैं स्यात् पीतश्च शुक्लाश्च
‘कदाचित् उसका एक प्रदेश पीला भी हो सकता है और तीन प्रदेश
शुक्ल भी हो सकते हैं । ‘स्यात् पीताश्च शुक्लश्च’ कदाचित् उसके तीन
प्रदेश तो पीले हो सकते हैं और एक प्रदेश शुक्ल भी हो सकता है
‘स्यात् पीताश्च शुक्लाश्च’ कदाचित् उसके अनेक अंश पीले भी हो
हो सकते हैं और दूसरे अनेक अंश सफेद भी हो सकते हैं ‘एवं एए
दसद्वया संजोगा भंगा पुण चत्तालीसं’ इस प्रकार से ये दशद्विक संयोगी

ત્રીજો ભંગ છે. ‘સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ શુક્લાશ્ચ’ તેના અનેક અંશો લાલવર્ણવાળા
પણ હોઈ શકે છે. અને અનેક અંશો ધોળા વર્ણવાળા હોય છે. એ રીતે
આ ચોથો ભંગ છે આજ રીતે પીળાવર્ણ સાથે ધોળાવર્ણને યોગવાથી ૪
ચાર ભંગો બને છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

‘સ્યાત્ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ આ પહેલા ભંગમાં તેના બે પ્રદેશો પીળાવર્ણ-
વાળા હોય છે અને બીજા બે પ્રદેશો ધોળા પણ હોય છે. ‘સ્યાત્ પીતશ્ચ
શુક્લાશ્ચ’ કદાચ તેના એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. અને ત્રણ
પ્રદેશ ધોળા વર્ણવાળા પણ હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ બને છે.
‘સ્યાત્ પીતાશ્ચ શુક્લશ્ચ’ કદાચ તેના ત્રણ પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોઈ શકે
છે. અને એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ
બને છે ૩ ‘સ્યાત્ પીતાશ્ચ શુક્લાશ્ચ’ કદાચ તેના અનેક અંશો પીળા પણ
હોય છે. અને બીજા અંશો ધોળા પણ હોય છે. ‘एवं एए दसद्वया संजोगा
भंगा पुण चत्तालीसं’ આ રીતના દ્વિક સંયોગી ૬૪ ભંગો ૪૦ ચાલીસ પ્રકારના

भवन्ति कालादिशुक्लान्तपञ्चवर्णानां द्विकसंयोगे दशभंगा भवन्ति दशानां च चतुःसंख्यया गुणने एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारिंशद् भङ्गा भवन्ति इति । 'जह तिवन्ने' यदि त्रिवर्णश्चतुःप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा पुनरेते वक्ष्यमाणास्तत्प्रकाराः भवन्ति 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य' स्यात्—कदाचित् कोऽपि अङ्ग कालश्च नीलश्च लोहितश्च तत्र कोऽपि प्रदेशः कृष्णः कोऽपि नीलः कोऽपि लोहितो भवेदिति प्रथमो भंगः । 'सिय कालए नीलए लोहियगाय' स्यात् कृष्णो नीलो लोहितको एकः प्रदेशः कृष्णः, एकश्चनीलः प्रदेशौ च लोहितौ स्यातामित्येवं द्वितीयो भंगः स्यात् । 'सिय कालए य नीलगाय लोहियए य' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च कदाचिदेकः प्रदेशः कृष्णः, कदाचिद्द्वौ प्रदेशौ नीलौ एकश्च

અંગ પુનઃ ૪૦ હો જાતે હેં કાલાદિ શુક્લાન્ત પાંચ વર્ણો' કે દ્વિકસંયોગ મેં ૧૦ ભંગ હોતે હેં ફિર એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર ૧૦૦ કા ચાર સે ગુણા કરને પર ૪૦ ભંગ હો જાતે હેં

'જહ તિવન્ને' યદિ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રિન વર્ણો' વાલા હોતો હૈ તો વહાં યે વક્ષ્યમાણ ભંગ હોતે હેં. 'સિય કાલેય ય નીલેય ય-લોહિયેય' કદાચિત્ વહ કૃષ્ણ વર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ અર્થાત્-હસકા કોઈ પ્રદેશ કાલા ભી હો સકતા હૈ કોઈ પ્રદેશ નીલા ભી હો સકતા હૈ ઓર કોઈ પ્રદેશ હસકા લાલ ભી હો સકતા હૈ હસ પ્રકાર સે યહ પ્રથમ ભંગ હૈ 'સિય કાલેય નીલેય ય લોહિયગા ય' કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશ હસકા કાલા ભી હો સકતા હૈ કોઈ એક પ્રદેશ નીલા ભી હો સકતા હૈ ઓર દો પ્રદેશ હસકે લાલ ભી હો સકતે હેં હસ પ્રકાર કા-યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ । 'સિય

ખને છે. તે આ રીતે છે જેમ કે—કાળાવર્ણથી ધોળાવર્ણ સુધીના પાંચ વર્ણના દ્વિક સંયોગી ૧૦ હસ ભંગો ખને છે. અને એકત્વ અને અનેકત્વપણામાં આ હસ ભંગના ચાર ગણા કરવાથી ૪૦ ચાળીસ ભંગો થઈ જાય છે.

'જહ તિવળ્ણે' જે ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રણવર્ણના હોય તો ત્યાં આ રીતે ભંગ થાય છે. 'સિય કાલેય ય નીલેય ય લોહિયેય' કદાચિત્ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અર્થાત્ તેનો કોઈ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કેઈ એક પ્રદેશ નીલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે તેનો કોઈ એક પ્રદેશ લાલવર્ણનો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતનો આ પહેલો ભંગ છે. 'સિય કાલેય નીલેય ય લોહિયગા ય' કદાચિત્ તેનો કોઈ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ એક પ્રદેશ નીલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને તેના બે પ્રદેશો લાલ પણ હોઈ શકે છે આ રીતનો આ બીજો ભંગ છે. 'સિય કાલેય ય નીલગા ય લોહિયેય' કદાચિત્ તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણ-

પ્રદેશો લોહિત इत्येवं तृतीयो भंगः । 'सिय कालगाय नीलए य लोहिए य' स्यात् कालकौ च नीलश्च लोहितश्च, द्वौ प्रदेशौ कृष्णौ एकः प्रदेशो नीलः एको लोहितश्च तदपरः प्रदेश इत्येवं चतुर्थो भंगो भवति कृष्णनीललोहितानां परस्पर-संमेलनेन । 'एवं कालनीलहालिदएहि भंगा ४' एवं कालनीलपीतश्चत्वारो भंगाः, कालश्च नीलश्च पीतश्चेत्येको भङ्गः, कालश्च नीलश्च पीतौ चेति द्वितीयो भङ्गः, कालश्च नीलो च पीतश्चेति तृतीयो भङ्गः, कदाचित् कालौ च नीलश्च पीत-

કાલए य नीलगा य लोहिए य' यह तृतीय भंग है कदाचित् एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्ण वाला भी हो सकता है कदाचित् दो प्रदेश उसके नील वर्ण वाले भी हो सकते हैं और एक प्रदेश उसका लाल वर्ण वाला भी हो सकता है ३ 'सिय कालगा य नीलए य लोहिए य' यह चतुर्थ भंग है कदाचित् उसके दो प्रदेश काले वर्ण वाले भी हो सकते हैं एक प्रदेश उसका नील भी हो सकता है और एक प्रदेश उसका लाल भी हो सकता है ४ इन चार भंगों में कृष्ण नील और लोहित इन वर्णों का परस्पर में संमेलन किया गया है 'एवं काल नील हालिदएहि भंगा ४' इसी प्रकार से कृष्ण नील और पीत इनके परस्पर के संमेलन में ४ भंग होते हैं 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च १', जैसे कदाचित् कोई एक प्रदेश काला होता है कोई एक प्रदेश नीला होता है और कोई एक प्रदेश पीला भी होता है 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च २' कदाचित् कोई प्रदेश इसका कृष्णवर्ण-

વાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તેના એ પ્રદેશો નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને તેના એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ રીતેના આ ત્રીજો ભંગ છે. 'સિય કાલગા ય નીલए ય લોહિયए ય' તેના એ પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને તેના એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતેના ચોથો ભંગ છે. આ ચાર ભંગોમાં કૃષ્ણવર્ણ, નીલવર્ણ અને લાલવર્ણને પરસ્પર યોગ કરીને કહેવામાં આવ્યા છે 'एवं कालनीलहालिदएहि भंगा ४' એજ રીતે કૃષ્ણ વર્ણ નીલવર્ણ અને પીળાવર્ણને પરસ્પરમાં યોજવાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. આ પ્રમાણે છે. 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च —' કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે અને કોઈ એક પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ 'स्यात् कालश्च नीलश्च पीतश्च २' કદાચિત્ તેના કોઈ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો

એતિ ચતુર્થઃ, તદેવં સંકલનયા કૃષ્ણનીલતીતૈશ્વત્વારો મજ્ઞા ભવન્તીતિ । 'एवं
 कालनीलसुक्किल्लएहिं चत्तारि भंगा' एवं कालनीलशुक्लैर्मज्ज्ञाश्वत्वारः, तथाहि
 कदाचित् कालश्च नीलश्च शुक्लश्चेति प्रथमो भंगः । कदाचित् कालश्च नीलश्च
 शुक्लौ चेति द्वितीयो मज्ज्ञः कदाचित् कालश्च नीलौ च शुक्लश्चेति तृतीयो मज्ज्ञः ।
 कदाचित् कालौ च नीलश्च शुक्लश्चत्येवं चतुर्थो भंगो भवतीति इहापि कालनील

વાળા હોતા હૈ કોઈ પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળા હોતા હૈ ઓર કોઈ દો પ્રદેશ
 પીલે મી હોતે હૈ ૨ 'કાલશ્ચ નીલાશ્ચ પીતશ્ચ' યહ તૃતીય ભંગ હૈ 'કદાચિત્
 કાલાશ્ચ નીલશ્ચ પીતશ્ચ' યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ હસ પ્રકાર સે કૃષ્ણ નીલ ઓર
 પીત કે સંમેલન સે યે ૪ ભંગ હોતે હૈ । 'एवं काल नील सुक्किल्लएहिं
 चत्तारि भंगा' इसी प्रकार से कदाचित् वह काला भी होता है कदाचित्
 वह नीला भी होता है और कदाचित् वह शुक्ल भी होता है यह प्रथम
 भंग है 'कदाचित् कालश्च नीलश्च शुक्लाश्च' यह द्वितीय भंग है कदाचित्
 कालश्च नीलाश्च शुक्लश्च' यह तृतीय भंग है । 'कदाचित् कालाश्च नीलश्च

હોય છે. અને કોઈ બે પ્રદેશો પીળાવર્ણવાળા પણ હોય છે આ બીજો ભંગ છે.
 ૨ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ પીતશ્ચ૨' કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશ ઠાળાવર્ણવાળો હોય છે.
 કોઈ બે પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો
 હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'કાલાશ્ચ નીલશ્ચ પીતશ્ચ' તેના અનેક
 અંશો કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે. અને એક અંશ નીલવર્ણવાળો હોય છે, તથા
 બીજો એક અંશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪
 એ રીતે ઠાળા, નીલ અને પીળાવર્ણના યોગથી ચાર ભંગો બને છે. 'एवं काल-
 नीलसुक्किल्लएहिं चत्तारिभंगा' એજ રીતે ઠાળા નીલ અને શ્વેતની સાથે ચાર
 ભંગો બને છે. જે આ પ્રમાણે છે. કાલશ્ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ૧, કદાચિત્ તે
 કૃષ્ણવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળા પણ હોય છે અને
 કદાચિત્ ધાળાવર્ણવાળા પણ હોય છે આ પહેલો ભંગ છે ૧ 'કાલશ્ચ નીલશ્ચ
 શુક્લાશ્ચ૨' એક અંશ કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે. એક અંશ નીલવર્ણવાળો હોય
 છે અને અનેક અંશો શ્વેતવર્ણવાળા હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે.
 ૨ કદાચિત્ 'કાલશ્ચ નીલાશ્ચ શુક્લશ્ચ૩' તે કૃષ્ણવર્ણવાળો હોય છે અનેક
 અંશો નીલવર્ણવાળા હોય છે તથા કોઈ એક અંશ ધાળાવર્ણવાળો હોય છે

શુક્લાનાં સંયોગેન ચત્વારો ભંગા ભવન્તીતિ । ‘કાલલોહિયહાલિદ્વર્ણિ ભંગા ચત્તારિ ૪’ એવં કાલલોહિતપીતૈશ્ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ, કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિ-
તશ્ચ પીતશ્ચત્તયેકઃ, કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ પીતૌચેતિ દ્વિતીયઃ, કદાચિત્
કાલશ્ચ લોહિતૌ ચ પીતશ્ચેતિ તૃતીયઃ કદાચિત્ કાલૌ ચ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચેતિ
ચતુર્થસ્તદેવં સંકલનયા કૃષ્ણલોહિતપીતાનાં સમવાયેઽપિ ચત્વારો ભંગા ભવ-
ન્તીતિ । ‘કાલલોહિયમુવિસ્તલ્લર્ણિ’ કાલલોહિતશુક્લૈરપિ ચત્વારો ભંગા,

શુક્લશ્ચ’ યહ ચૌથા ભંગ હૈ હસ પ્રકાર સે યે કૃષ્ણનીલ ઔર શુક્લ કે
સંયોગ સે ૪ ભંગ છુપ્ હૈ । ‘કાલ લોહિયહાલિદ્વર્ણિ ભંગા ચત્તારિ’ હસી
પ્રકાર સે કૃષ્ણ લોહિત ઔર પીત इनके संमेलन સે ૪ ભંગ હોતે હૈ જૈસે
કદાચિત્ વહ કૃષ્ણ ભી હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ લાલ ભી હો સકતા
હૈ ઔર કદાચિત્ વહ પીલા ભી હો સકતા હૈ ૧ કદાચિત્ વહ કાલા ભી
હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ લાલ ભી હો સકતા હૈ ઔર કદાચિત્ ઉસકે
દો પ્રદેશ પીલે ભી હો સકતે હૈ ૨, કદાચિત્ ઉસકા એક પ્રદેશ કાલા ભી
હો સકતા હૈ કદાચિત્ ઉસકે દો પ્રદેશ લાલ ભી હો સકતે હૈ ઔર કદા-
ચિત્ ઉસકા એક પ્રદેશ પીલા ભી હો સકતા હૈ ૩ કદાચિત્ ઉસકે દો
પ્રદેશ કાલે ભી હો સકતે હૈ ૨ એક પ્રદેશ ઉસકા લાલ ભી હો સકતા હૈ
ઔર એક પ્રદેશ પીલા ભી હો સકતા હૈ હની પ્રકાર સે ‘કાલ લોહિય મુક્તિ

એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે. ૩ ‘કાલૌ ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૪’ આ રીતે
બે અંશો કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે એક અંશ નીલવર્ણવાળા હોય છે.
તથા એક અંશ શ્વેતવર્ણવાળો હોય છે એ રીતે આ ચોથો ભંગ બને છે. આ
પ્રકારે કૃષ્ણ નીલ અને શ્વેતવર્ણના સંયોગથી ૪ ચાર ભંગો બને છે. એજ
રીતે ‘કાલલોહિયહાલિદ્વર્ણિ ભંગા ચત્તારિ’ કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળા વર્ણના
યોગથી ચાર ભંગો બને છે જે આ રીતે છે—કદાચિત્ તે કૃષ્ણવર્ણ પણ હોઈ
શકે છે. અને કદાચિત્ તે લાલવર્ણવાળા પણ બની શકે છે તથા કદાચિત્ તે
પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૧ કદાચિત્ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે. કદાચિત્ તે લાલ પણ હોઈ શકે છે અને કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો
પીળા પણ હોઈ શકે છે. ૨ કદાચિત્ તેના એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે. કદાચિત્ તેના બે પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. કદાચિત્
તેના એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કદાચિત્
તેના બે પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. તેના એક
પ્રદેશ લાલ પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે ૪, આજ રીતે કાળા, લાલ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો

તથાહિ-કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ । કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિ-
તશ્ચ શુક્લૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ । કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતૌ ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ।
કદાચિત્ કાલૌ ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં કૃષ્ણલોહિતશુક્લેષુ એક-
ત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભજ્ઞા ભવન્તિ યુક્તિસ્તુ સર્વત્ર પૂર્વવદેવેતિ । ‘કાલહાલિદ-
સુક્લિલ્લર્હિ મંગા ચત્તારિ’ કાલપીતશુક્લૈરપિ ચત્વારો ભજ્ઞાઃ તથાહિ-કાલશ્ચ
પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમો ભંગઃ, કદાચિત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ,

લ્લર્હિ’ કાલ લોહિત ઓર શુક્લ હન વર્ણોં કે સંયોગ સે ખી ચાર
ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ?’
એસા યહ પ્રથમ ભંગ હૈં-કદાચિત્ ઉસકા એક પ્રદેશ કાલ ખી હો સકતા
હૈં, એક પ્રદેશ લાલ ખી હો સકતા હૈં ઓર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા
ખી હો સકતા હૈં ? ‘કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લૌ ચ’ એસા યહ
દ્વિતીય ભંગ હૈં ‘કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ એસા યહ તૃતીય
ભંગ હૈં ‘કદાચિત્ કાલૌ ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ એસા યહ ચૌથા ભંગ હૈં
હસ પ્રકાર સે કૃષ્ણ લોહિત ઓર શુક્લ હનમેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો
લેકર યે ચાર ભંગ હુએ હૈં । હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ હી હૈં ‘કાલહાલિદ-
સુક્લિલ્લર્હિ મંગા ચત્તારિ’ કૃષ્ણ પીત ઓર શુક્લ હનકે સંયોગ સે
જો ચાર ભંગ હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સ્વાત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ

બને છે તે બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે કે ‘કાલલોહિયસુક્લિલ્લર્હિ’ તે ચાર
ભંગોનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે ‘કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ?’ કદાચિત્ તેના
એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે તથા એક પ્રદેશ ઘોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ છે એ રીતે આ પહેલો
ભંગ છે ૧. ‘કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લૌ ચ’ કદાચિત્ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો
અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો શ્વેતવર્ણ
વાળો હોઈ શકે છે એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ કદાચિત્ ‘કાલૌ ચ
લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ તેના અનેક અંશે કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય શકે છે કોઈ એક
અંશે લાલવર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઈ એક અંશ ઘોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે એ રીતે ચોથો ભંગ બને છે. ૪ આ રીતે કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ
અને શ્વેતવર્ણ તેમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ચાર
ભંગો બનેલા છે. આ વિષયનો પ્રકાર પૂર્વવત્ જ છે. ‘કાલ-
હાલિદસુક્લિલ્લર્હિ મંગા ચત્તારિ’ એજ રીતે કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ઘોળા
વર્ણના ચોગથી ૪ ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. ‘સ્વાત્ કાલશ્ચ

કદાચિત્ કાલશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ કદાચિત્ કાલૌ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં સંકલનયા કૃષ્ણપીતશુક્લેષુ એકત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભંગા ભવન્તીતિ । ‘નીલલોહિયહાલિદર્પિ ભંગા ચત્તારિ’ एवं नीललोहितपीतैश्चत्वारो

यह प्रथम भंग है कदाचित् वह काला भी हो सकता है पीला भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है । ‘रघात् कालश्च पीतश्च शुक्लौ च’ २ ‘कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में काला भी हो सकता है दूसरे एक प्रदेश में पीला भी हो सकता है और कदाचित् अपने दो प्रदेशों में वह शुक्ल भी हो सकता है २ ‘कदाचित् कालश्च पीतौ च शुक्लश्च’ ३ यह तृतीय भंग है कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में काला भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में पीत भी हो सकता है और अपने एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ३ ‘कदाचित् कालौ च पीतश्च शुक्लश्च’ ४ यह चतुर्थ भंग है इसमें वह अपने दो प्रदेशों में कदाचित् कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में पीले वर्णवाला भी होता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है । इस प्रकार से ये एकत्व और अनेकत्व को लेकर कृष्ण पीत शुक्ल इनमें चार भंग हुए हैं । ‘नील लोहियहान्निदर्पि भंगा चत्तारि’ नील लोहित पीत

पीतश्च शुक्लश्च १’ कदाचित् તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ સ્થાત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લૌ ચ ૨’ કદાચિત્ તે તેનાં એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે. બીજા એક પ્રદેશમાં પીળા પણ હોઈ શકે છે, અને કદાચિત્ પોતાના બે પ્રદેશોમાં ધોળા પણ હોઈ શકે છે, એ રીતેના આ બીજો ભંગ છે ૨ ‘કાલશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ ૩’ કદાચિત્ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને પોતાના બીજા બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, આ રીતે ત્રીજો ભંગ બને છે. ૩ ‘કાલૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ ૪’ આ ચોથો ભંગ પોતે પોતાના બે પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળા હોઈ શકે છે, તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથા ભંગને પ્રકાર છે. આ રીતે આ એકપણમાં અને અનેકપણાથી કાળા, પીળા અને ધોળાવર્ણનાં ચોમથી ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે.

‘નીલલોહિયહાલિદર્પિ’ ભંગા ચત્તારિ’ નીલવર્ણ, લોહવર્ણ અને

તથાહિ-કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ । કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિ-
તશ્ચ શુક્લૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ । કદાચિત્ કાલશ્ચ લોહિતૌ ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ।
કદાચિત્ કાલૌ ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં કૃષ્ણલોહિતશુક્લેષુ એક-
ત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભક્ષા ભવન્તિ યુક્તિસ્તુ સર્વત્ર પૂર્વવદેવેતિ । 'કાલહાલિદ-
સુક્લિલ્લર્પિ મંગા ચત્તારિ' કાલપીતશુક્લૈરપિ ચત્વારો ભક્ષાઃ તથાહિ-કાલશ્ચ
પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમો ભંગઃ, કદાચિત્ કાલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ,

લ્લર્પિ' કાલ લોહિત ઓર શુક્લ इन वर्णों के संयोग से भी चार
भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं- 'कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लश्च' ?
ऐसा यह प्रथम भंग है-कदाचित् उसका एक प्रदेश काला भी हो सकता
है, एक प्रदेश लाल भी हो सकता है और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला
भी हो सकता है ? 'कदाचित् कालश्च लोहितश्च शुक्लौ च' ऐसा यह
द्वितीय भंग है 'कदाचित् कालश्च लोहितौ च शुक्लश्च' ऐसा यह तृतीय
भंग है 'कदाचित् कालौ च लोहितश्च शुक्लश्च' ऐसा यह चौथा भंग है
इस प्रकार से कृष्ण लोहित और शुक्ल इनमें एकत्व और अनेकत्व को
लेकर ये चार भंग हुए हैं । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही है 'कालहालिद-
सुक्लिर्लर्पि मंगा चत्तारि' कृष्ण पीत और शुक्ल इनके संयोग से
जो चार भंग होते हैं वे इस प्रकार से हैं- 'स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लश्च

બને છે તે બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે કે 'કાલલોહિયસુક્લિર્લર્પિ' તે ચાર
ભંગોનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે 'કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ' કદાચિત્ તેના
એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો પણ હોય છે. એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે તથા એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ છે એ રીતે આ પહેલા
ભંગ છે. ૧ 'કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લૌ ચ' કદાચિત્ એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો
અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો શ્વેતવર્ણ
વાળો હોઈ શકે છે એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ કદાચિત્ 'કાલૌ ચ
લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ' તેના અનેક અંશે કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય શકે છે કોઈ એક
અંશે લાલવર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઈ એક અંશ ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે એ રીતે ચોથો ભંગ બને છે. ૪ આ રીતે કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ
અને શ્વેતવર્ણ તેમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને ચાર
ભંગો બનેલા છે. આ વિષયનો પ્રકાર પૂર્વવત્ જ છે. 'કાલ-
હાલિદસુક્લિર્લર્પિ મંગા ચત્તારિ' એજ રીતે કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળા
વર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. 'સ્યાત્ કાલશ્ચ

कदाचित् कालश्च पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः कदाचित् कालौ पीतश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, तदेवं संकलनया कृष्णपीतशुक्लेषु एकत्वानेकत्वाभ्यां चत्वारो भंगा भवन्तीति । 'नीललोहियहालिहएहि भंगा चत्वारि' एवं नीललोहितपीतैश्चत्वारो

यह प्रथम भंग है कदाचित् वह काला भी हो सकता है पीला भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है 'स्यात् कालश्च पीतश्च शुक्लौ च २' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में काला भी हो सकता है दूसरे एक प्रदेश में पीला भी हो सकता है और कदाचित् अपने दो प्रदेशों में वह शुक्ल भी हो सकता है २ 'कदाचित् कालश्च पीतौ च शुक्लश्च ३' यह तृतीय भंग है कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में काला भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में पीत भी हो सकता है और अपने एक प्रदेश में शुक्ल भी हो सकता है ३ 'कदाचित् कालौ च पीतश्च शुक्लश्च' ४ यह चतुर्थ भंग है इसमें वह अपने दो प्रदेशों में कदाचित् कृष्णवर्ण वाला भी हो सकता है एक प्रदेश में पीले वर्ण वाला भी होता है और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है। इस प्रकार से ये एकत्व और अनेकत्व को लेकर कृष्ण पीत शुक्ल इनमें चार भंग हुए हैं। 'नील लोह्यहान्निहर्हि भंगा चत्तारि' नील लोहित पीत

પીતરૂચ શુક્લરૂચ૧' કહાચિત્ તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ સ્યાત્ કાલરૂચ પીતરૂચ શુક્લૌચર' કહાચિત્ તે તેનાં એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. બીજા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, અને કહાચિત્ પોતાના બે પ્રદેશોમાં ધોળા પણ હોઈ શકે છે, એ રીતનો આ બીજો ભંગ છે ૨ 'કાલરૂચ પીતૌચ શુક્લરૂચ૩' કહાચિત્ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને પોતાના બીજા બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે, આ રીતે ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ 'કાલૌચ પીતરૂચ શુક્લરૂચ૪' આ ચોથો ભંગ પોતે પોતાના બે પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથા ભંગને પ્રકાર છે. આ રીતે આ એકપણમાં અને અનેકપણથી કાળા, પીળા અને ધોળાવર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો બન્યા છે.

‘नीळलोहियहालिदणहि’ भंगा चत्तारि’ नीववणु, लाववणु’ अने

ભગસ્તથાહિ કદાચિત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચેતિ એકઃ, કદાચિત્ નીલોલોહિતઃ પીતૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ, કદાચિત્ નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ પીતશ્ચેતિ તૃતીયઃ, કદાચિત્ નીલૌ ચ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં નીલલોહિતપીતૈઃ એકત્વાનેકત્વાભ્યાં

इनमें एकत्व और अनेकत्व को लेकर जो चार भंग हुए हैं वे इस प्रकार से हैं-कदाचित् 'नीलच लोहितश्च पीतश्च' कदाचित् वह नीला भी हो सकता है लाल भी हो सकता है और पीला भी हो सकता है इस प्रकार का यह प्रथम भंग है १, 'कदाचित् नीलश्च लोहितश्च पीतौ च' तृतीय पद में अनेकत्व करके यह द्वितीय भंग बनाया गया है कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नील भी हो सकता है कदाचित् दूसरे एक प्रदेश में लोहित भी हो सकता है और कदाचित् दो प्रदेशों में पीत भी हो सकता है २, द्वितीय पद में अनेक वचनता करके तृतीय भंग बनाया गया है जैसे- 'कदाचित् नीलश्च लोहितौ च पीतश्च' कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है कदाचित् दूसरे दो प्रदेशों में लाल भी हो सकता है और कदाचित् अपने एक प्रदेश में वह पीत भी हो सकता है ३, प्रथम पद को बहुवचन में रखकर चतुर्थ भंग बनाया गया है जैसे- 'कदाचित् 'नीलौ च लोहितश्च पीतश्च' कदाचित् वह भिन्न २ परिणमन वाले

પીળાવર્ણના એકપણાને તથા અનેકપણાને લઈને ચાર ભંગો બને છે. તે સૂત્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'નીલલોહિતપીતશ્ચ' કદાચ તે એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કદાચ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ બને છે. ૧ 'નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ પીતૌ ચ' ત્રીજા ભંગમાં અનેકપણાને લઈને આ બીજો ભંગ બતાવેલ છે. કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. બીજા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા બે ભાગમાં પીળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ બીજા પદમાં અનેકપણાને લઈને ત્રીજો પ્રમાણે ત્રીજો ભંગ બતાવવામાં આવ્યો છે. તે આ પ્રમાણે છે - 'નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ પીતશ્ચ' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચ બીજા બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કદાચ પોતાના એક પ્રદેશમાં તે પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેના આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ હવે પ્રથમ પદને બહુવચનમાં રાખીને ચોથો ભંગ કહેવામાં આવે છે. જેમ કે- 'નીલૌ ચ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ' કદાચ તે બુદ્ધા બુદ્ધા પરિણામવાળા પોતાના બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચ

ચત્વારો ભંગા ભવન્તીતિ । ‘નીલલોહિયસુક્કિલ્લર્પહિં ભંગા ચત્તારિ’ एवं नील-
लोहितशुक्लैश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्चेति प्रथमः,
कदाचित् नीलश्च लोहितश्च शुक्लौ चेति द्वितीयः, कदाचित् नीलश्च लोहितौ च
शुक्लश्चेति तृतीयः, कदाचित् नीलौ च लोहितश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः, इत्येवं नील-

अपने दो प्रदेशों में नील भी हो सकता है कदाचित् एक प्रदेश में
लाल भी हो सकता है और कदाचित् अपने एक दूसरे प्रदेश में पीत
भी हो सकता है ‘नीललोहियसुक्किल्लर्पहिं भंगा चत्तारि’ नील लोहित
शुक्ल इनके परस्पर संयोग से जो चार भंग होते हैं वे इस प्रकार से
हैं—कदाचित् नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्च १—कदाचित् वह नीला भी
हो सकता है लाल भी हो सकता है और शुक्ल भी हो सकता है इस
प्रकार यह केवल नीललोहित और शुक्ल के एकत्व को लेकर प्रथम
भंग बनाया गया है कदाचित् ‘नीलश्च लोहितश्च शुक्लौ च’ कदाचित्
वह अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है कदाचित् वह अपने
एक दूसरे प्रदेश में लाल भी हो सकता है और कदाचित् वह अपने
दूसरे दो प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है ‘कदाचित् नीलश्च लोहि-
तौ च शुक्लश्च’ यह तृतीय भंग है इसमें द्वितीय लोहित पद को
अनेक वचन में रखा गया है कदाचित् वह नील भी हो सकता है दो

એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કદાચ પોતાના બીજા એક
ભાગમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૪ એ પ્રમાણેના આ ચોથો ભંગ છે

હવે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને શ્વેતવર્ણના સંયોગથી થનારા ચાર ભંગો
કહે છે. ‘નીલલોહિયસુક્કિલ્લર્પહિં ભંગા ચત્તારિ’ તે ચાર ભંગો આ પ્રમાણે છે.
કદાચિત્, ‘નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ ૧ એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે. કેાઈ એક ભાગમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને
એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ કેવળ
નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકત્વથી આ પહેલો ભંગ કહેલ
છે. ૧ હવે બીજો ભંગ કહે છે. ‘નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લૌ ચર’ કદાચ તે પોતાના
એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. તથા પોતાના બીજા એક પ્રદેશમાં
લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને બીજા બે પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ
હોય છે. ૨ ‘નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ આ ત્રીજો ભંગ છે. આમાં બીજા
લોહિત પદને દ્વિવચનમાં કહેલ છે. કદાચ તે એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો પણ

લોહિતશુક્લૈઃ એકાત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો મજ્ઞા મવન્તીતિ । 'નીલહાલિદ-
સુક્કિલ્લર્ણિ મંગા ચત્તારિ' एवं नीलपीतशुक्लानां चत्वारो मज्ञाः, तथाहि-
कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्चेत्येको मज्ञः, कदाचित् नीलश्चपीतश्च शुक्लौ
चेति द्वितीयः; कदाचित् नीलश्च पीतौ च शुक्लश्चेति तृतीयः कदाचित् नीलौ च

પ્રદેશોં મેં લોહિત મી હો સકતા હૈ ઓર અપને એક પ્રદેશ મેં શુક્લ
મી હો સકતા હૈ, પ્રથમ પદ કો બહુવચન મેં રાખકર ચતુર્થ ભંગ બનાયા
ગયા હૈ-કદાચિત્ નીલૌ ચ શુક્લશ્ચ લોહિતશ્ચ' કદાચિત્ વહ અપને
દો પ્રદેશોં મેં નીલ મી હો સકતા હૈ અપને એક પ્રદેશ મેં શુક્લ મી
હો સકતા હૈ ઓર એક દૂસરે પ્રદેશ મેં લોહિત મી હો સકતા હૈ હસ
પ્રકાર સે યે નીલલોહિતશુક્લ મેં એકત્વ અનેકત્વ કરકે ૪ ભંગ બનાવ
ગયે હૈ 'નીલહાલિદસુક્કિલ્લર્ણિ મંગા ચત્તારિ' નીલપીત શુક્લ इनके
एकत्व और अनेक के योग से जो चार भंग बने हैं वे इस प्रकार से
हैं-‘कदाचित् नीलश्च पीतश्च शुक्लश्च’ यह प्रथम भंग है इसमें
कदाचित् वह नील भी हो सकता है पीला भी हो सकता है और
शुक्ल भी हो सकता है, ‘नीलश्च पीतश्च शुक्लौ च’ कदाचित् वह
अपने एक प्रदेश में नीला भी हो सकता है एक दूसरे प्रदेश में पीला
भी हो सकता है अपने दूसरे दो प्रदेशों में शुक्ल भी हो सकता है

હોય છે. અને બે ભાગોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે તથા પોતાના
એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ હવે પહેલા પાઠને
દ્વિ વચનમાં કહીને ચોથો ભાગ કહે છે. તે આ પ્રમાણે છે.
'નીલૌ ચ શુક્લશ્ચ લોહિતશ્ચ' કદાચ તે પોતાના બે ભાગોમાં નીલવર્ણવાળો
હોય છે તથા એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે તથા એક ભાગમાં
લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે આ ચોથો ભાગ છે. ૪ આ રીતે
નીલવર્ણુ લાલવર્ણુ અને ધોળાવર્ણુના એકત્વ અનેકત્વથી ૪ ચાર ભાગો કદા
છે એજ રીતે 'નીલહાલિદસુક્કિલ્લર્ણિ મંગા ચત્તારિ' નીલવર્ણુ, પીતવર્ણુ અને
શ્વેતવર્ણુ તેના એકપણામાં તથા અનેકપણાના યોગથી ચાર ભાગો બંતાવે છે.-
'નીલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ' આ રીતે આ પહેલા ભાગણું કદાચ તે પોતાના એક
ભાગમાં નીલવર્ણુ પણ હોઈ શકે છે. કોઈ એક ભાગમાં પીળાવર્ણુવાળો પણ
હોઈ શકે છે. તથા કોઈ એક ભાગમાં ધોળાવર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે
આ પહેલો ભાગ છે. ૧ 'નીલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લૌ ચ' કદાચ તે પોતાના એક ભાગમાં
નીલવર્ણુવાળો પણ હોય છે. તથા બીજા એક ભાગમાં પીળાવર્ણુવાળો હોઈ શકે છે
તથા બાકી તે બે પ્રદેશોમાં ધોળાવર્ણુવાળો પણ હોય છે આ રીતે આ બીજો ભાગ

પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં નીલપીતશુક્લૈઃ એકત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભગ્ના ભવન્તીતિ । ‘લોહિયહાલિદ્ધુક્લિલર્પહિ ભંગા ચત્તારિ’ એવં લોહિતપીતશુક્લ-શ્ચત્વારો ભંગાસ્વથાહિ કદાચિત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચત્યેકઃ કદાચિત્ લોહિ-તશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લૌ ચેતિ દ્વિતીયઃ, કદાચિત્ લોહિતશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચેતિ

યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ૨, કદાચિત્ ‘નીલશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ યહ તૃતીય ભંગ હૈ હસમેં કદાચિત્ વહ એકપ્રદેશ મેં નીલા બી હો સકતા હૈ અપને દૂસરે દો પ્રદેશોં મેં પીલા બી હો સકતા હૈ ઓર એકપ્રદેશ મેં વહ શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૩ ‘કદાચિત્ નીલૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ હસમેં કદાચિત્ વહ અપને દો પ્રદેશોં મેં નીલવર્ણ-વાલા બી હો સકતા હૈ એકપ્રદેશ મેં પોલે વર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ઓર એક દૂસરે પ્રદેશ મેં વહ શુક્લવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ હસ પ્રકાર સે યે નીલપીત ઓર શુક્લવર્ણોં કી એકતા એવં અનેકતા મેં ચાર ભંગ હુએ હૈં । ‘લોહિયહાલિદ્ધુક્લિલર્પહિ ભંગા ચત્તારિ’ હસી પ્રકાર સે લોહિતપીત ઓર શુક્લ इन वर्णों कી एकता और अनेकता में जो ४ ભંગ હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં—‘કદાચિત્ લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ કદાચિત્ વહ લોહિત બી હો સકતા હૈ પીત બી હો સકતા હૈ ઓર શુક્લ બી હો સકતા હૈ એસા યહ પ્રથમ ભંગ હૈ કદાચિત્ ‘લોહિતશ્ચ

છે.૨ ‘નીલશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ આ રીતે આ ત્રીણે ભંગ કહે છે. તેમાં કદાચિત્ તે પોતાના એક ભાગમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. બીજા બે ભાગોમાં પીળા-વર્ણવાળો પણ હોય છે તથા એક ભાગમાં ધોળાવર્ણવાળો પણ હોય છે ૩ આ પ્રકારે આ ત્રીણે ભંગ કહ્યો છે. ‘નીલૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ આ ચોથા ભંગમાં કદાચ તે પોતાના બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને બીજા પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ આ નીલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના એકપણા અનેકપણાથી ચાર ભાગો કહ્યા છે.

હવે લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી બનતા ભાગો માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે ‘લોહિયહાલિદ્ધુક્લિલર્પહિ ભંગા ચત્તારિ’ લાલ, પીળા અને ધોળાવર્ણના એક પણા અને અનેકપણાના યોગથી પણ ચાર ભાગો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે. લોહિતશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ કદાચ તે લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઈવાર તે પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કોઈવાર તે ધોળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે પહેલો ભંગ છે. ૧ ‘લોહિતશ્ચ

તૃતીયઃ કદાચિત્ લોહિતૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ, તદેવં લોહિતપીતશુક્લેષુ
 એકત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભક્ષા મવન્તીતિ । ‘એવં એ દસ ત્રિયાસંયોગા’ એવમેતે
 દશત્રિકસંયોગાઃ, તત્ર કાલનીલલોહિતાનાં સમવેતાનામેકઃ, કાલનીલપીતાનાં

પીતશ્ચ શુક્લૌ ચ’ કદાચિત્ વહુ અપને એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા
 ખી હો સકતા હૈ એક દુસરે પ્રદેશ મેં પીતવર્ણવાલા ખી હો સકતા હૈ
 ઓર અપને દો પ્રદેશોં મેં શુક્લવર્ણ વાલા ખી હો સકતા હૈ ૨ ‘કદાચિત્
 ‘લોહિતશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ કદાચિત્ વહુ અપને એક પ્રદેશ મેં લાલ
 વર્ણવાલા ખી હો સકતા હૈ દુસરે દો પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા ખી હો
 સકતા હૈ ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા ખી હો સકત
 હૈ ૩ । ‘કદાચિત્ લોહિતૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ ઇસ
 કદાચિત્ વહુ અપને દો પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ખી હો સકતા હૈ
 એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા મ
 હો સકતા હૈ ૪ ઇસ પ્રકાર સે લોહિતપીત ઓર શુક્લવર્ણ ઇન્કે એકત્વ
 ઓર અનેકત્વ મેં યે ચાર ભંગ વને હૈ ‘એવં એ દસ ત્રિયા સંજોગા’
 ઇસ પ્રકાર સે યે ૧૦ ત્રિકસંયોગ હૈ ઇનમેં સમવેત હુયે કાલેની

પીતશ્ચ શુક્લૌ ચ’ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે
 ખીલ એક ભાગમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ખીલ એ
 ભાગોમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. આ રીતે ખીલે ભંગ કદો છે. ૨ ‘લોહિ
 તશ્ચ પીતૌ ચ શુક્લશ્ચ’ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો બન
 શકે છે. ખીલ બે પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કોઈ
 એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીણે ભંગ છે. લોહિ
 તૌ ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચ’ કદાચ તે પોતાના બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણના હો
 છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હો
 છે. ૪ આ રીતે લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણનાં એકપણામાં અને અનેક
 પણામાં ચાર ભંગો બને છે. ‘એવં એ ! દસ ત્રિયા સંજોગા’ એ રીતે આ
 ત્રિક સંયોગમાં એટલે કે ત્રણના યોગમાં દસ ભંગો બને છે તે આ રીતે છે

આમાં મળેલા કાળાવર્ણ, નીલવર્ણ અને લાલવર્ણનો ૧ એક ત્રિ
 સંયોગીભંગ હોય છે. ૧ તેજ રીતે કાળાવર્ણ નીલવર્ણ અને લાલવર્ણ

સમવેતાનાં દ્વિતીયઃ, કાલનીલશુક્લાનાં તૃતીયઃ, કાલલોહિતપીતાનાં ચતુર્થઃ, કાલલોહિતશુક્લાનાં પશ્ચમઃ, કાલપીતશુક્લાનાં ષષ્ઠઃ, નીલલોહિતપીતાનાં સપ્તમઃ, નીલલોહિતશુક્લાનામષ્ટમઃ, નીલપીતશુક્લાનાં નવમઃ, લોહિતપીતશુક્લાનાં દશમઃ, એતે દશ ત્રિકસંયોગાઃ કથિતાઃ । ‘એકેકેકે સંજોએ ચત્તારિ ભંગા’ એકેકસ્મિન્ ત્રિકસંયોગે ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ યથા-‘સિય કાલએ ય નીલએ ય લોહિયએ ય ૧, સિય કાલએ ય નીલએ ય લોહિયગા ય ૨, સિય કાલએ ય નીલગાય લોહિયએ ય ૩, સિય કાલગાય નીલએ ય લોહિયએ ય ૪’ इत्येवं

और लोहित वर्ण का एक त्रिकसंयोग है, समवेत हुए काले नीले पीत इनका द्वितीय त्रिक संयोग हैं समवेत काले नीले और शुक्ल इनका तृतीय त्रिक संयोग है काले लाल और पीले इनका त्रिक संयोग चतुर्थ है काल लोहित और शुक्ल इसका पाँचवां त्रिक संयोग है काले पीले और शुक्ल इनका त्रिक संयोग छठा है । नील लोहित और पीत इनका त्रिक संयोग सातवां है नीललोहित शुक्ल इन तीनों का संयोग आठवां है नील पीत और शुक्ल का नव वां और लोहित पीत एवं शुक्ल का १० वां त्रिकसंयोग है, इस प्रकार से ये १० त्रिक संयोग कहे गए हैं । ‘एककेके संजोए चत्तारि भंगा’ एक एक त्रिकसंयोग में ४-४ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-‘सिय कालए य नीलए य लोहियए य १’ ‘सिय कालए य नीलए य लोहियगा य २’ ‘सिय कालए य नीलगाय लोहियए य ३’ ‘सिय कालगाय नीलए य लोहियए य ४’

યોગથી બીજો ત્રિક સંયોગી ભંગ બને છે ૨ કાલવર્ણ, નીલવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી ત્રીજો ભંગ બને છે ૩ કાળાવર્ણ, લાલવર્ણ, પીળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી ચોથો ભંગ બને છે. તેમ સમજવું. ૪ કૃષ્ણવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી પાંચમો ભંગ બને છે. ૫ કાળાવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી છઠો ત્રિક સંયોગી ભંગ બને છે. ૬ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ, અને પીળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી સાતમો ભંગ બને છે. ૭ નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી આઠમો ભંગ બને છે ૮ નીલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળાવર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી નવમો ભંગ બને છે ૯ તથા લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને ધોળા વર્ણના યોગથી ત્રિક સંયોગી દસમો ભંગ બને છે ૧૦ આ રીતે દસ ભંગો કહેવામાં આવ્યા છે. તેના ‘એકેકે સંજોએ ચત્તારિ ભંગા’ એક એક ત્રિક સંયોગમાં ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. એજ પ્રમાણે છે. ‘સિય કાલએ ય નીલએ ય લોહિયએ ય ૧’ ‘સિય કાલએ ય નીલએ ય લોહિયગા ય ૨’ ‘સિય કાલએ ય નીલગાય લોહિયએ ય ૩’ ‘સિય કાલગાય નીલએ ય લોહિયએ ય ૪’ આ પ્રકારે ત્રિક-

રૂપેણ એકસ્મિન્ એકસ્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ 'સઘ્વે તે ચત્તાલીસં ભંગા' સર્વે તે ચત્વારિંશદ્ભંગાઃ ૪૦ । એકસ્મિન્ ચતુર્મેદે સતિ દશાનાં ચતુઃ સંખ્યયા ગુણને ચત્વારિંશદ્ભવતીતિ ભાવઃ । 'જહ ચત્વન્ને' યદિ ચતુર્વર્ણઃ ચતુઃ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા 'સિય કાલણ નીલણ લોહિયણ હાલિદણ ય' સ્યાત્ કાલકઃ નીલકો લોહિતકઃ હારિદ્રકચ, કદાચિત્ કાલો નીલો લોહિતઃ પીતશ્ચેતિ પ્રથમઃ, 'સિય કાલણ નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લણ ય' સ્યાત્ કાલકો નીલકો લોહિતકઃ શુક્લશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ, 'સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ સુક્કિલ્લણ ય' સ્યાત્-કદાચિત્

હસ પ્રકાર એક ત્રિક સંયોગ મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર ચે ચાર ભંગ હોતે હૈં 'સઘ્વે તે ચત્તાલીસં ભંગા' અતઃ ૧૦ ત્રિક સંયોગ કે વે સઘ ભંગ મિલકર ૪૦ ચાલીસ હો જાતે હૈં ।

'જહ ચત્વન્ને' યદિ વહ ચતુઃ પ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર વર્ણોં વાલા હોતા હૈં તો હસ પ્રકાર સે વહ ચાર વર્ણોં વાલા હો સકતા હૈં—'સિય કાલણ નીલણ લોહિયણ હાલિદણ ય' કદાચિત્ વહ કાલે વર્ણોં વાલા ભી હો સકતા હૈં નીલવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં લાલવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં ઓર પીલે વર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં? હસ પ્રકાર કા યહ પ્રથમ ભંગ હૈં 'સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ સુક્કિલ્લણ ય' કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં એક દૂસરે પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં ત્રીસરે એક પ્રદેશ મેં લાલવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈં ઓર ચોથે એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા ભી હો સકતા

સંયોગી ભંગોમાં એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો ઉપર સુખ્ય અને છે. 'સઘ્વે તે ચત્વારિંશદ્ ભંગા' આ પ્રકારથી પહેલા કહેલા ત્રિક સંયોગી તેમાં ભંગો મળીને ૪૦ ચાલીસ ભંગો અને છે હવે સૂત્રકાર ચાર પ્રદેશ વાળા સ્કન્ધના ભંગો બતાવે છે. 'જહ ચત્વન્ને' ને તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ચાર વર્ણવાળો હેય તો આ નીચે કહ્યા પ્રમાણે તે ચારવર્ણવાળો હોઈ શકે છે—'સિય કાલણ ય સિય નીલણ ય લોહિયણ હાલિદણ ય' કદાચ તે કાળા વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતને આ પહેલા ભંગ ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધને છે ૧ સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય સુક્કિલ્લણ ય' કદાચ તે એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. બીજા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ત્રીજા એક ભાગમાં લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને ચોથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે બીજો ભંગ અને છે ૨ 'સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય'

કાલકો નીલકઃ પીતકઃ શુક્લકશ્વેતિ તૃતીયઃ । ‘સિય કાલે લોહિયે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ સ્યાત્-કદાચિત્ કાલકો લોહિતકઃ પીતકઃ શુક્લકશ્વેતિ ચતુર્થઃ । ‘સિય નીલે લોહિયે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ સ્યાત્ કદાચિત્ નીલકો લોહિતકઃ પીતકઃ શુક્લકશ્વેતિ પશ્ચમો ભંગઃ, ‘એવમેવ ચતુષ્કણસંજો એ પંચભંગા’ એવમ્-પૂર્વોક્તપ્રકારેણ એતે ચતુષ્કણસંયોગે પશ્ચ ભંગા ભવન્તીતિ । ‘એ સર્વે નરૂં ભંગા’ એતે સર્વે નવતિર્ભંગા, તથાહિ-અસંયોગે પશ્ચ ૫, દ્વિકસંયોગે ચત્વારિંશત્ ૪૦,

૬૨ ‘સિય કાલે નીલે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ કદાચિત્ વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં કાલેવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૩ ‘સિય કાલે લોહિયે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ કદાચિત્ વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં વહ કૃષ્ણવર્ણ બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં લાલવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ૪ ‘સિય નીલે લોહિયે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ કદાચિત્ વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં લાલવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ૫ હસ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે યે ચતુષ્કણસંયોગ મેં પાંચ ભંગ હોતે હૈ । ‘એ સર્વે નરૂં ભંગા’ હસ પ્રકાર સે ૧૦ ભંગ વર્ણ કો આશ્રિત કરકે યહાં ચતુઃ પ્રદેશી સ્કન્ધ મેં હુએ હૈ અસંયોગ મેં ૫ ભંગ દ્વિકસંયોગ મેં ૪૦, ત્રિકસંયોગ

સુક્કિલ્લે ય’ કદાચ કોઈ એક ભાગમાં તે કાળા વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક ભાગમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. અને કોઈ એક ભાગમાં ઘોળા વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ પ્રમાણેના ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધનો ત્રીજો ભંગ બને છે. ૩ ‘સિય કાલે લોહિયે હાલિદે સુક્કિલ્લે ય’ કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે. કોઈ એક ભાગમાં પીળા વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ એક ભાગમાં ઘોળા વર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે છે ૫ આ રીતે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ચાર સંયોગીના આ પાંચ ભંગો બને છે. ‘એ સર્વે નરૂં ભંગા’ આ ચાર સંયોગી ભંગોમાં વર્ણુ સંબંધી ૧૦ હસ ભંગો બન્યા છે. અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો કહ્યા છે. દ્વિક સંયોગમાં ૪૦ ચાળીસ ભંગો તથા ત્રિક-

ત્રિકસંયોગે પશ્ચચત્વારિંશત્ ૪૫, એવં સર્વસંકલનયા નવતિ ૯૦ । પશ્ચાનામપિ પશ્ચચતુષ્કસંયોગા ભવન્તિ તે ચ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતાઃ, એક દ્વિ ત્રિ ચતુર્વર્ણેષુ પશ્ચ ચત્વારિંશત્ પશ્ચ ચત્વારિંશત્ પશ્ચાનાં મજ્જાનાં ભાવાન્નવતિર્ભંગા ભવન્તીતિ વર્ણ-સાવધિભંગવિચારઃ । ‘જહ્ એગગંધે’ યદિ એકગન્ધઃ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવેત્ તદા ‘સિય સુવિભગંધે ય ૧ સિય દુવિભગંધે ય ૨’ સ્યાત્ સુરભિગન્ધવાન્ સ્યાત્ દુરભિગન્ધવાન્, કદાચિત્ સુરભિગન્ધવાન્ ભવેત્ ચતુર્ણામપિ પ્રદેશાનામેક સુરભિગન્ધવત્વાત્, કદાચિત્ દુરભિગન્ધવાન્ વા ભવેત્ ચતુર્ણામપિ પ્રદેશાનાં સમાનતયા દુરભિગન્ધવત્વાત્ । ‘જહ્ દુગંધે સિય સુવિભગંધે ય દુવિભગંધે ય’ યદિ દ્વિગન્ધસ્તદા સ્યાત્—કદાચિત્ સુરભિગન્ધશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ પ્રદેશદ્વયે સુરભિગન્ધવ-

મેં ૪૦ ઓર ચતુસ્સંયોગી ૫ પાંચ કુલ મિલાકર ૯૦ હો જાતે હૈ । પાંચો વર્ણો’ કે પાંચ હી ચતુષ્ક સંયોગ હોતે હૈ જોકિ સૂત્ર મેં હી દિખલા દિયે ગયે હૈ । હસ પ્રકાર કા યહ ભંગ વિચાર વર્ણો’ કો આશ્રિત કરકે હુઆ હૈ । અવ ગન્ધ કો લેકર ભંગવિચાર કિયા જાતા હૈ—‘જહ્ એગગંધે સિય સુવિભગંધે ય ૧ દુવિભગંધે ય ૨’ યદિ વહ ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ ગંધ-વાલા હોતા હૈ તો હસ સામાન્ય કથન મેં હસ પ્રકાર સે વહ ગંધવાલા હો સકતા હૈ—કદાચિત્ વહ સુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ ૧ યા કદાચિત્ વહ દુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ ૨ જબ ઉસકે ચારોં હી પ્રદેશ એક સુરભિગંધ વાલે હોતે હૈ તો વહ સુરભિગંધ વાલા હોતા હૈ ૧ ઓર જબ ઉસકે ચારોં હી પ્રદેશ એક દુરભિગંધરૂપ સે પરિણમિત હોંગે તો વહ દુરભિગંધ વાલા હોતા હૈ ૨ ‘જહ્ દુગંધે સિય સુવિભગંધે ય દુવિભગંધે ય ૪’ ‘યહાં પર ચાર કા અઢ્ઢુ દિયા હૈ સો ચાર ભંગ હસ

સંયોગમાં ૪૫ પિસ્તાળીસ એ બધા કુલ મળીને ૯૦ નેવું લાગેા અને છે. પાંચે વર્ણોના ચતુઃ સંયોગી પંચ જ લાગેા કહ્યા છે. જે સૂત્રમાં જ કહ્યા છે. આ વર્ણ સંબંધી લાગેાનો વિચાર કરવામાં આવેા છે.

હવે ગંધ સંબંધી લાગેાનો વિચાર કરવામાં આવે છે—‘જહ્ એગ ગંધે સિય સુવિભગંધે ય ૧ દુવિભગંધે ય ૨’ જે તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ગંધ શુષુવાળો હોય છે. તે આ સામાન્ય કથનમાં આ રીતે તે ગંધ શુષુવાળો અને છે. કદાચ તે સુગંધવાળો હોય છે. અથવા કદાચ તે દુર્ગંધવાળો હોઈ શકે છે. ૧ ન્યારે તેના ચારે લાગેા એક સુગંધવાળા હોય છે ત્યારે તે સુગંધવાળો હોય છે ૨ અને ન્યારે તેના ચારે લાગેા એક દુર્ગંધ ૩૫થી પરિણમે છે ત્યારે તે દુર્ગંધવાળો હોય છે. ‘જહ્ દુગંધે સિય સુવિભગંધે ય

ત્વાત્ પ્રદેશદ્વયે દુરભિગન્ધવત્વાત્ અવયવિનિ ગન્ધદ્વયં ભવતીતિ । 'રસા જહા વન્ના' રસા યથા વર્ણાઃ, વર્ણવદ્રસેષ્વપિ ભજ્ઞાઃ જ્ઞાતવ્યાસ્તથાહિ-યદિ એકરસ-શ્ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા કદાચિત્ તિક્તશ્ચ કદાચિત્ કટુશ્ચ કદાચિત્ કષા-યશ્ચ કદાચિદમ્લશ્ચ કદાચિન્મધુરશ્ચેતિ પञ્ચમજ્ઞાઃ, યદિ રસદ્વયવાન્ તદા સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકાશ્ચ ૨, સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ ૩, સ્યાત્

પ્રકાર હોતે હૈં-હનમેં સે પહલા ભંગ લિખા ગયા હૈ । ૨-'સિય સુભિ-ગંધે ય દુભિગંધા ય' ૩ સિય સુભિગંધા ય દુભિગંધે ય । ૪ સિય સુભિગંધા યદુભિગંધા ય' યદિ વહચતુષ્પ્રદેશિકસ્કંધ દો ગંધ વાલા હોતા હૈ, તો વહ દો પ્રદેશોં મેં સુરભિગંધ વાલા ઓર દો પ્રદેશોં મેં દુર-ભિગંધ વાલા હો સકના હૈ હસ પ્રકાર સે ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ અવયવી મેં યુગપત્ દો ગંધ ગુગ હો સકતે હૈં । 'રસા જહા વન્ના' હસ સૂત્ર કા તાત્પર્ય એલા હૈ કિ રસોં કો આશ્રિત કરકે જો યહાં ભંગવિચાર કિયા જાવેગા તો વહ ભંગવિચાર વર્ણોં મેં જિસ પ્રકાર સે ભંગ વિચાર કિયા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે કર લેના ચાહિયે અર્થાત્ યદિ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ એક રસ વાલા હોતા હૈ તો કદાચિત્ વહ તિક્ત ભી હો સકતા હૈ યા કદાચિત્ વહ કટુ ભી હો સકતા હૈ યા કદાચિત્ વહ કષાયલે રસ વાલા ભી હો સકતા હૈ યા કદાચિત્ વહ અમ્લરસ વાલા ભી હો સકતા હૈ યા કદાચિત્ વહ મધુરરસ વાલા ભી હો સકતા હૈ' હસ પ્રકાર

દુભિગંધે ય' ને તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ને ગંધવાળો હોય છે તો તે ને પ્રદે-શોમાં સુગંધવાળો હોય છે. અને ને પ્રદેશોમાં દુર્ગંધવાળો હોય છે આ રીતે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ અવયવીમાં એકી સાથે ને ગંધ ગુણ હોઈ શકે છે ૩

'રસા જહા વન્ના' આ સૂત્રનું તાત્પર્ય એ છે કે—રસોના સંબંધમાં ને લાગેો અને છે તે વણેના સંબંધમાં ને રીતે લાગેો કહ્યા છે તે પ્રમાણે સમજવા અર્થાત્ ને ચાર પ્રદેશી સ્કંધ એક રસવાળો હોય તો કદાચ તે ત્રીજા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે અથવા કડવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. કદાચ તે કષાય-તુરા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અથવા કદાચિત્ તે ખાટા રસવાળો પણ હોય છે કદાચ તે મધુર-મીઠા રસવાળો પણ હોઈ શકે આ રીતે આ પાંચ લગેો અહિયાં અને છે. ને તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ ને રસવાળો હોય તો કદાચ તે ત્રીજા અને કડવા રસવાળો હોય છે. અથવા

તિક્તશ્ચ કટુકાશ્ચ ૪, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ અત્રાપિ તિક્ત કટુકમદ્ભવત્ ચત્વારો
ભક્ત્તાઃ, તિક્તકષાયયોરેકત્વાનેકત્વાભ્યામવસેયાઃ । સ્યાત્ તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ અત્ર
તિક્તામ્લયોરેકત્વાનેકત્વાભ્યાં ચત્વારો ભંગાઃ, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ મધુરશ્ચ ૪, સ્યાત્

સે યે પાંચ ભંગ યહાં હોતે હૈં યદિ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ દો રસો
વાલા હોતા હૈ તો કદાચિત્ વહ તિક્ત ઓર કટુ રસ વાલા ભી હો
સકતા હૈ ૧ યા ઉસકા એક પ્રદેશ તિક્ત રસવાલા હો સકતા હૈ ઓર ૩
પ્રદેશ કટુક રસ વાલે ભી હો સકતે હૈં ૨, યા ૩ પ્રદેશ ઉસકે તિક્ત
રસવાલે હો સકતે હૈં ઓર ૧ પ્રદેશ કટુ રસવાલા ભી હો સકતા હૈ ૩,
યા અનેક અંશ ઉસકે તિક્ત ભી હો સકતે હૈં ઓર અનેક અંશ ઉસકે
કટુક રસ વાલે ભી હો સકતે હૈં ૪, તિક્ત ઓર કટુક રસ કે દ્વિક
સંયોગ મેં જૈસે યે ૪ ભંગ ઉનકે એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર હુપ હૈં
ઉસી પ્રકાર સે તિક્ત ઓર કષાય રસ કે દ્વિક સંયોગ મેં ભી ઉનકે
એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર ૪ ભંગ હો જાતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે
હૈં-સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૨, સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ
કષાયશ્ચ ૩ સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કષાયશ્ચ ૪ સ્યાત્ 'તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ'
યહાં પર તિક્ત અમ્લ કે એકત્વ અનેકત્વ કો લેકર પૂર્વોક્ત રૂપ સે ૪

તેના એક પ્રદેશ તીખા રસવાળો હોય છે. અને ત્રણ પ્રદેશ કડવા રસવાળો
પણ હોઈ શકે છે. ૨ અથવા તેના ત્રણ પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે.
તથા એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો પણ હોય છે. ૩ અથવા તેના અનેક અંશો
તીખા રસવાળા પણ હોય છે તથા અનેક અંશો કડવા રસવાળા હોય છે. ૪
તીખા અને કડવા રસના દ્વિક સંયોગમાં તેના એકત્વ અને અનેકત્વમાં
આ ચાર લાગે જોવી રીતે કહ્યા છે. તેવી જ રીતે તીખા અને કષાય
રસના દ્વિક સંયોગમાં પણ એકત્વ અને અનેકપણામાં ૪ ચાર લાગે અને
છે. જે આ પ્રમાણે છે. સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૧ સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૨ સ્યાત્
તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૩ સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચ ૪ અહિયાં તીખા અને કષાય-તુર
હસના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને પૂર્વોક્ત ૪ ચાર લાગે બન્યા છે.
એજ રીતે તીખા અને ખાટા રસના એકપણામાં અને અનેકપણામાં ચાર લાગે

कटुकश्च कषायश्च ४, कटुकश्च अम्लश्च ४, कटुकश्च मधुरश्च ४, कषायश्च अम्लश्च ४, कषायश्च मधुरश्च ४, स्यात् अम्लश्च मधुरश्च ४, एवमेते दशद्विकसंयोगाः भंगाः, पुनश्चत्वारिंशद् भवन्तीति। यदि त्रिरसस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च १।

भंग कर लेना चाहिये 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' यहां पर भी तिक्त और मधुरता के एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग पूर्वोक्त रूप से ही कह लेना चाहिये इसी प्रकार से स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च' इन दो के संयोग में भी चार भंग इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा जानना चाहिए इसी प्रकार से 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' यहां पर तिक्त और मधुर के मेल से एकत्व और अनेकत्व की अपेक्षा लेकर ४ भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये तथा कटुक और कषाय रस के मेल से इनकी एकता और अनेकता में भी ४ भंग होते हैं कटुक और अम्ल रस के मेल में इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग होते हैं तथा कटुक और मधुर रस के मेल में इनकी एकता और अनेकता को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा समझना चाहिए इसी प्रकार से 'कषायश्च अम्लश्च ४ कषायश्च मधुरश्च ४' यहां पर भी ४-४ भंग हुए हैं तथा 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च ४' इस प्रकार के कथन में भी इनकी एकता और अनेकता को लेकर ४ भंग हुए हैं ऐसा जानना चाहिए इस प्रकार से दश द्विक संयोग के ४-४ भेद होने से सब भंग मिलाकर ४० भंग

कडेवा तथा 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' तीप्पा अने मधुर रसना ऐकपण्णामां अने अनेकपण्णामां पण्ण चार ल'गो। पूर्वोक्त रीते समञ्ज देवा. ऐज रीते 'स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च' तीप्पा अनेक पाटा रसना योगमां पण्ण तेना ऐकपण्ण। तथा अनेकपण्णाने लधने ४ चार ल'गो। कद्या छे तेम समञ्जपुं. तेज प्रभाञ्जे 'स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च' अडियां पण्ण तीप्पा अने मधुर रसना ऐकपण्णामां तथा अनेकपण्णामां ४ चार ल'गो। कद्या छे तथा कडेवा अने कषाय रसना योगथी तेना ऐकत्व अने अनेकपण्णामां पण्ण ४ चार ल'गो। कद्या छे. कडेवा अने पाटा रसना योगमां तेना ऐकपण्ण अने अनेकपण्णाने लधने चार ल'गो। कद्या छे. तथा कडेवा अने मधुर रसना योगथी तेना ऐकपण्ण अने अनेकपण्णाने लधने चार ल'गो। अने छे. तेम समञ्जपुं. ऐज रीते 'कषायश्च अम्लश्च कषायश्च मधुरश्च' कषाय-तुरा अने पाटा रसना ऐकपण्ण अने अनेकपण्णथी ४ ल'गो। कद्या छे तथा कषाय-तुरा अने मधुर रसना ऐकपण्णामां अने अनेकपण्णामां चार ल'गो। समञ्जवा। तथा 'स्यात् अम्लश्च मधुरश्च ४' पाटा अने मधुर रसना ऐकपण्णामां अने अनेकपण्णामां ४ ल'गो। समञ्जवा. आ

સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૨। સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકાશ્ચ કષાયશ્ચ ૩, સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચેતિ ચતુર્થઃ। एवं तित्तकटुकाम्लैरपि चत्वारो भंगाः। एवं तित्तकटुमधुरैश्चत्वारः, एवं तित्तकषायाम्लैश्चत्वारो भेदाः, एवं तित्तकषाय-

હો જાતે હૈં । યદિ વહ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન રસોં વાલા હોતા હૈં તો હસ પ્રકાર સે વહ ત્રીન રસોં વાલા હો સકતા હૈં—‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૧’ કદાચિત્ વહ તિક્તરસ વાલા બી હો સકતા હૈં કટુક રસ વાલા બી હો સકતા હૈં ઓર કષાય રસ વાલા બી હો સકતા હૈં ૧ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૨’ કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં તિક્ત રસ વાલા બી હો સકતા હૈં એક દૂસરે પ્રદેશ મેં કટુક રસ વાલા બી હો સકતા હૈં ઓર અપને દો પ્રદેશોં મેં વહ કષાય રસ વાલા બી હો સકતા હૈં ૨ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકાશ્ચ કષાયશ્ચ’ વહ અપને એકપ્રદેશ મેં તિક્તરસ વાલા બી હો સકતા હૈં દો પ્રદેશોં મેં કટુક રસ વાલા બી હો સકતા હૈં ઓર અપને એક પ્રદેશ મેં કષાયરસ વાલા બી હો સકતા હૈં ૩ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ’ વહ અપને દો પ્રદેશોં મેં તિક્તરસ વાલા બી હો સકતા હૈં એક પ્રદેશ મેં કટુકરસ વાલા બી હો સકતા હૈં ઓર એક દૂસરે પ્રદેશ મેં કષાયરસ

રીતે દ્વિકસંથેળી ૧૦ દમ્ભ ભંગોના ૪-૪ ચાર ભેડો ખનતા હોવાથી તમામ મળીને કુલ ૪૦ ચાલીમ્ભ ભંગો થઈ બાય છે.

જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રણ રસોવાળો હોય છે તો તે આ રીતે ત્રણ રસોવાળો હોઈ શકે છે. ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ’ કદાચ તે ત્રીણા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને કષાય રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ કહ્યો છે ૧ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૨’ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીણા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. તથા બીજા એક પ્રદેશમાં કટુવા રસવાળો હોઈ શકે છે, તથા બે પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો પણ હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકાશ્ચ કષાયશ્ચ’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીણા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે બે પ્રદેશોમાં કટુવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતે ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે ૩ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીણા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. એક પ્રદેશમાં કટુવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને એક પ્રદેશમાં

मधुरैश्चत्वारो भंगाः, एवं तिक्ताम्लमधुरैरपि चत्वारो भंगाः. एवं कटुकषायाम्लानामपि ४, एवं कटुरूपायमधुराणाम् ४, एवं कटुकाम्लमधुराणाम्, एवं कषायाम्लमधुराणामपि चत्वारो भंगाः, एवमेते दश त्रिकसंयोगाः, एकैकस्य संयोगे चत्वारो भेदाः, सर्वे ते चत्वारिंशद्भेदा भवन्तीति । एवं चतुष्कसंयोगे वर्णवदेव

वाला भी हो सकता है ४ जिस प्रकार से ये ४ भंग तिक्तरस को प्रधान करके और उसके साथ कटु और कषाय रस को रख करके उनकी एकता और अनेकता में किये गए हैं इसी प्रकार से तिक्त कटुक के साथ अम्लरस को जोड़कर उनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिये तथा तिक्त कटुक के साथ मधुर रस को जोड़कर उनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिए इसी प्रकार से तिक्त कषाय और अम्लरस इनको युक्त करके ४ भंग इनकी एकता और अनेकता में बना लेना चाहिये तथा तिक्त कषाय और मधुर इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिये तथा तिक्त अम्ल और मधुर इनको युक्त करके इनकी एकता अनेकता में ४ भंग बना लेना चाहिए अब तिक्त पद को छोड़कर उसके स्थान में कटुक पद रखकर और उसके साथ कषाय एवं अम्लपद को युक्तकर कटुककषाय अम्ल इनके चार भंग इनकी एकता अनेकता में बना लेना चाहिए तथा कटुककषाय मधुर इनके भी इनकी एकता और अनेकता में ४ भंग बना लेना

कषाय तुरा रसवाजो पण्डु छाय छे. आ रीते योथो लंग कछो छे ४ तीष्ठा रसने मुभ्य ण्णावीने अने तेनी साथे कडवा अने कषाय रसने राभीने तेना ऐकपण्णा अनेकपण्णां लो रीते चार लंगो कछा छे. तेज रीते तीष्ठा अने कडवा रसनी साथे भाटा रसने योग करीने तेनी ऐकता अने अनेकतामां ४ चार लंगो समजवा. तेमज तीष्ठा, -कषाय, भाटा रसने योग करीने तेना ऐकपण्णा अने अनेकपण्णां ४ चार लंगो कछी देवा. तेज प्रमाणे तीष्ठा, कषाय, अने मधुर रसना ऐकपण्णा अने अनेकपण्णां ४ लंगो कछी देवा. तथा तीष्ठा, भाटा अने मीठा रसना ऐकपण्णां अने अनेकपण्णां चार लंगो कछेवा.

हुवे तीष्ठा रसने छोडीने अने तेना स्थाने ऐक कडवा रसने योणने अने तेनी साथे कषाय, भाटा रसने योणने कडवा-कषाय-अने भाटा रसना ४ चार लंगो तेनी ऐकता अने अनेकपण्णां समज देवा. तथा कडवा-कषाय-अने मधुर रसना ऐकपण्णा अने अनेकपण्णां चार लंगो कछेवा

રસેऽપિ સંયોગપ્રકારાઃ સ્વયમેવોહનીયાઃ ॥ ‘જહ દુફાસે જહેવ પરમાણુપોગલે
૪’ યદિ દ્વિસ્પર્શો યથૈવ પરમાણુપુદ્ગલઃ ચતુઃપ્રદેશસ્કન્ધે સ્પર્શદ્વયવત્ત્વે પરમા-
ણુવદેવ મદ્ગવ્યવસ્થા જ્ઞાતવ્યા તથાહિ સ્યાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૧, સ્યાત્ શીતશ્ચ

ચાહિયે હસી પ્રકાર સે કદુરુ અમ્લ મધુર इनके भी ૪ ભંગ इनकी
एकता और अनेकता में बना लेना चाहिए तथा कषाय अम्ल मधुर
इनके भी युक्त करके इनकी एकता एवं अनेकता में ४ भंग बना लेना
चाहिए इस प्रकार से ये त्रिक संयोगी भंग १० हो जाते हैं अब इन
१० भंगों में से एक २ भंग के ४-४ भेद और हो जाने से कुल भंग
संख्या दश त्रिक संयोगों की ४० हो जाती है इसी प्रकार चतुष्क संयोग
में वर्ण के जैसे ही रस में भी संयोग प्रकार अपने आप समझ लेना
चाहिये । ‘जह दुफासे जहेव परमाणुपोगले’ यहां तक वर्ण गंध एवं
रस विषयक भंगों को चतुष्कप्रदेशिक स्कंध में प्रकट करके अब सूत्र-
कार ने इस सूत्र द्वारा उसमें स्पर्शों को प्रकट करने के लिये यह सूत्र
कहा है-इसमें यह प्रकट किया गया है कि यदि वह चतुःप्रदेशिक
स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो इस विषय में जैसा कथन परमाणु
पुद्गल के विषय में किया जा चुका है वैसे ही यहां पर भी कर लेना
चाहिये अर्थात् जैसी भंग व्यवस्था वहां परमाणु में कही गई है वैसी ही

એજ રીતે કડવા, ખાટા અને મીઠા રસના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪
ભંગો સમજવા. તથા કષાય, ખાટા અને મીઠા રસને યોજીને તેની એકતા
અને અનેકતામાં ૪ ચાર ભંગો સમજવા. એ રીતે આ ત્રિક સંયોગી ૧૦
દસ ભંગો કહ્યા છે. હવે આ દસમાંથી એક એક ભંગના ૪-૪ ભેદો બીજા
થતા હોવાથી દશ ત્રણ સંયોગીના કુલ ૪૦ ચાળીસ ભંગો થાય છે. એજ
રીતે ચાર સંયોગી સ્કંધમાં પણ વર્ણમાં કહેલ પ્રકારે પ્રમાણે
રસમાં પણ યોજના પ્રકારે પ્રમાણે રસમાં પણ યોજના બંને
સમજી લેવા. જહ દુફાસે જહેવ પરમાણુપોગલે’ આ સૂત્રપાઠ સુધી
વર્ણ, ગંધ, અને રસના સંબંધી ભંગોને ચાર પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં બતાવીને
હવે સૂત્રકારે આ સૂત્રથી તેમાં સ્પર્શો બતાવવા માટે આ સૂત્ર કહ્યું છે આ
સૂત્રથી એ બતાવ્યું છે કે-જો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ એ સ્પર્શવાળો હોય તો
પરમાણુ પુદ્ગલના સ્પર્શના વિષયમાં જેવી રીતનું કથન કર્યું છે તેજ રીતે
અહિયાં પણ કથન સમજી લેવું અર્થાત્ પરમાણુના વિષયમાં સ્પર્શને લઈને
જે પ્રમાણે ભંગ વ્યવસ્થા કરી છે તેજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું.

રુક્ષશ્ચ ૨, સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૩, સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ રુક્ષશ્ચેતિ ચતુર્થસ્તદેવ સ્પર્શ-
દ્વયવત્ત્વે ચત્વારો ભંગાઃ માન્યીતિ, 'જહ તિફાસે, યદિ ત્રિસર્શઃ-સ્પર્શત્રયવાન્
ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા-

'સર્વે સીએ દેસે નિદ્દે દેસે લુલ્લે ૧' સર્વઃ શીતો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ
ઇતિ પ્રથમો ભંગ ૧

ભંગવ્યવસ્થા યહાં પર ખી હુઈ હૈ એસા જાનના ચાહિયે-પરમાણુપુદ્ગલ મેં
દો સ્પર્શવત્તા મેં ૪ ભંગ કહે ગયે હૈ જૈસે-'સ્યાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૧
સ્યાત્ શીતશ્ચ રુક્ષશ્ચ ૨ સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૩ સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ
રુક્ષશ્ચ' હસી પ્રકાર સે યે ચાર ભંગ યહાં બનતે હૈ ।

'જહ તિફાસે' યદિ વહ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન સ્પર્શોં વાલા
હોતા હૈ તો વહાં ભંગવ્યવસ્થા હસ પ્રકારસે હોતી હૈ-

'સર્વે સીએ દેસે નિદ્દે દેસે લુલ્લે' વહ અપને સમસ્ત દેશોં મેં શીત
હો સકતા હૈ એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર દૂસરે દેશ મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૧
તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ ચતુઃપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર પ્રદેશોં સે
જન્ય હોતા હૈ-અતઃ ઉસકે ચારોં હી પ્રદેશ શીતસ્પર્શવાલે હો સકતે હૈ
ઓર શીતસ્પર્શ વાલે ઉન ચારોં પ્રદેશોં મેં સે હી શીતસ્પર્શ વાલે કોઈ
દો પ્રદેશ તો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ઓર શીત સ્પર્શવાલે કોઈ દૂસરે દો
પ્રદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાલે હો સકતે હૈ યહી દેશ મેં સ્નિગ્ધતા ઓર રુક્ષતા
હૈ યહ હસ પ્રકાર કા પ્રથમ ભંગ હૈ-

પરમાણુ પુદ્ગલમાં જે સ્પર્શપણમાં ૪ ચાર ભાગો કહ્યા છે. જેમ કે—
'સ્યાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ' ૧ સ્યાત્ શીતશ્ચ રુક્ષશ્ચ ૨ સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચ ૩' સ્યાત્
ઉષ્ણશ્ચ રુક્ષશ્ચ ૪' આજ રીતે આ ચાર ભાગાઓ અહિયાં 'જહ તિફાસે' જે તે ચાર
પ્રદેશો રકંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય તો તે ભાગ આ પ્રમાણે કહ્યા છે. 'સર્વે
સીએ દેસે નિદ્દે દેસે લુલ્લે' તે પોતાના બધા જ ભાગોમાં ઠંડા હોઈ શકે
છે. એક ભાગમાં સ્નિગ્ધ અને બીજા એક ભાગમાં રુક્ષ હોય છે. આ કથનનું
તાત્પર્ય એ છે કે-ચાર પ્રદેશવાળો રકંધ ચાર પ્રદેશજન્ય હોય છે. જેથી
તેના ચારે પ્રદેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને ઠંડાસ્પર્શવાળા તે
ચારે પ્રદેશોમાંથી જ ઠંડા સ્પર્શવાળા કોઈ એ પ્રદેશો સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળા અને
ઠંડા સ્પર્શવાળા બીજા એ પ્રદેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એજ દેશમાં
સ્નિગ્ધતા ચિકાશ-ચિકણાપણું, અને દેશમાં રુક્ષતા છે. આ રીતનો આ
પહેલો ભાગ કહ્યો છે.

‘સઁવે સીૅ દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા ૨’ સર્વઃ શીતો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ રુક્ષઃ સર્વાંશો શૈત્યમ્ એકસ્મિન્ દેશે સ્નિગ્ધતા અવશિષ્ટાંશેષુ રુક્ષતેતિ દ્વિતીયો ભંગઃ ૨ ।

‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે ૩’ સર્વઃ શીતો દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષ ઇતિ તૃતીયો ભંગઃ ૩ ।

‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા ૪’ સર્વઃ શીતો દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષા ઇતિ ચતુર્થો ભંગઃ ૪ ।

‘સઁવે સીૅ દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા ૨’ ઇસ પ્રકાર કા યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ ઇસમેં વહ ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ અપને સમસ્ત અંશોં મેં શીત સ્પર્શ-વાલા હો સકતા હૈ ઓર એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ તથા અવ-શિષ્ટ અંશોં મેં વહ રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨ યહાં એક સે અભિ-પ્રાય એક પરમાણુરૂપ દેશ સે હૈ ‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે’ યહ તૃતીય ભંગ હૈ ઇસમેં વહ અપને સમસ્ત અંશોં મેં શીત હો સકતા હૈ ઓર ત્રીન પરમાણુરૂપ અનેક દેશોં મેં વહ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ઓર દેશ મેં એક પરમાણુરૂપ અંશ મેં વહ રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩,

‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ ઇસમેં વહ અપને સંપૂર્ણ અંશોં મેં શીત હો સકતા હૈ ઓર ભિન્ન પરિણમનવાલે અપને ડન દો દેશોં મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ તથા ભિન્ન પરિણમન

‘સઁવે સીૅ દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા ૨’ આ પ્રમાણે બીજે ભંગ બને છે. આમાં તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના સઘળા ભાગોમાં શીતસ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક ભાગમાં તે સ્નિગ્ધ હોય છે તથા બાકીના અંશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે અહિયાં એક કહેવાથી એક પરમાણુ રૂપ અંશ સમજવાનો છે. ૨

‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે’ આ ત્રીજા ભંગમાં તે પોતાના સઘળા અંશોમાં ઠંડો હોઈ શકે છે. અને પરમાણુ રૂપ અનેક ભાગોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં એટલે કે પરમાણુ રૂપ અંશમાં તે રુક્ષ-ખડખડો સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતે ત્રીજે ભંગ કહ્યો છે. ૩

‘સઁવે સીૅ દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા’ આ ચોથા ભંગમાં તે પોતાના સંપૂર્ણ અંશોમાં-ભાગોમાં ઠંડો સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને ભિન્ન પરિણ-મનવાળા પોતાના બે દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે તથા ભિન્ન પરિણામવાળા પોતાના બીજા બે દેશોમાં તે રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ

‘સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે’ સર્વ ઉણ્ણો દેશઃ સિન્ગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, ‘એવં ભંગા ચત્તારિ’ એવં ભંગાચત્તવારઃ, અત્રાપિ ચત્તવારો ભંગા સ્તથાહિ- સર્વ ઉણ્ણો દેશઃ સિન્ગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ઇતિ પ્રથમઃ, સર્વ ઉણ્ણો દેશઃ સિન્ગ્ધો દેશો રુક્ષા ઇતિ દ્વિતીયઃ, સર્વ ઉણ્ણો દેશો સિન્ગ્ધા દેશઃ રુક્ષઃ ઇતિ તૃતીયઃ, સર્વ ઉણ્ણો દેશો

વાલે અપને દૂસરે દો દેશોં મેં વહ રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ યે ૪ ભંગ શીન સ્પર્શ કી મુખ્યતા સે એવં સિન્ગ્ધ ઓર રુક્ષસ્પર્શ કો ઉસકે સાથ યોજિત કરકે બનાયે ગયે હૈં હન ભંગોં મેં સિન્ગ્ધ ઓર રુક્ષ પદોં મેં એકતા ઓર અનેકતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ અચ ઉણ્ણપદ કો મુખ્ય કરકે ઓર ઉસકે સાથ એકત્વ અનેકત્વ મેં સિન્ગ્ધ ઓર રુક્ષ પદ કો યોજિત કરકે જો ચાર ભંગ બને હૈં વે પ્રકટ કિયે જાતે હૈં-‘સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે’ વહ ચતુઃપ્રદેશી સ્કન્ધ અપને સમસ્ત અંશોં મેં ઉણ્ણ હો સકતા હૈ અપને દેશરૂપ અંશ મેં સિન્ગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર દેશરૂપ દૂસરે અંશ મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ યહાં દેશરૂપ દો અંશોં મેં એક પ્રદેશાવગાહ આદિ રૂપ સે અભિવ્રતા માનકર ઉન્હેં એકદેશરૂપ સે એક-વચન મેં પ્રકટ કિયા ગયા હૈ તથા જહાં ‘દેસા’ એસા જો બહુવચન મેં પ્રયોગ આતા હૈ વહાં ઉન્હેં અિન્ન પરિણમન વાલા માનકર અિન્ન પ્રકટ કિયા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે ‘એવં ભંગા ચત્તારિ’ દ્વિતીય ભંગ

રીતે ચેથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ આ ચાર ભંગો ઠંડા સ્પર્શની મુખ્યતા અને સિન્ગ્ધ-ચિકણા તથા રુક્ષ સ્પર્શને પોતાની સાથે ચેાળને કહ્યા છે. આ ભંગોમાં સિન્ગ્ધ અને રુક્ષ પદોમાં એકપણું, અને અનેકપણું, બતાવ્યું છે. હવે ઉણ્ણપદને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે એક વચનમાં અને બહુ-વચનમાં સિન્ગ્ધ-ચિકણા અને રુક્ષ પદને ચેાળને જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે. ‘સર્વે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ખે’ તે ચાર પ્રદેશી-સ્કન્ધ પોતાના બધા જ અંશોમાં ઉણ્ણ હોઈ શકે છે તથા એક દેશરૂપ અંશમાં સિન્ગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે અને દેશરૂપ બીજા અંશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ અહિયાં દેશરૂપ જે અંશમાં એક પ્રદેશાવગાહ વિગેરે રૂપથી અભિન્નપણું માનીને તેને એકદેશ રૂપ એકવચનમાં બતાવેલ છે. તથા જ્યાં ‘દેસા’ એ પ્રમાણે દ્વિવચનમાં પ્રયોગ બતાવ્યો છે ત્યાં તેને ભિન્ન પરિણમનવાળો માનીને જુદા રૂપે કહેલ છે. તેમ સમજવું. ‘એવં ભંગા ચત્તારિ’ એ રીતે ચાર ભંગો કહ્યા છે હવે બીજો ભંગ બતાવે છે. ‘સર્વઃ ઉણ્ણઃ દેશઃ સિન્ગ્ધઃ દેશા રુક્ષાઃ’ અહિયાં ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે.

સ્નિગ્ધા દેશા રુક્ષા ઇતિ ચતુર્થઃ, સંકલ્પનયા ચત્વારો ભંગાઃ । ‘સર્વે નિદ્ધે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે’ સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણઃ, અત્રાપિ ચત્વારો ભંગા

હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશા રુક્ષાઃ’ યહાં તૃતીય પદ કો વહુવચન મેં રહ્યા ગયા હૈ અતઃ સમસ્ત દેશોં મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એકદેશ-એકપ્રદેશ મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર ૩ પ્રદેશોં મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ ૨ ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ રુક્ષઃ’ એસા યહ તૃતીય ભંગ હૈ યહાં દ્વિતીય પદ કો વહુવચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈ સર્વદેશ મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ત્રીન પરમાણુરુપ અનેક દેશોં મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર એક પરમાણુરુપ એકદેશ મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ ૩

‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ એસા યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ હસમેં વહ અપને સમસ્ત અંશોં મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ભિન્ન પરિણમન વાલે અપને ભિન્ન અનેક દેશોં મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર ભિન્ન પરિણમન વાલે અપને દૂસરે અનેક દેશોં મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ ૪ અથ સ્નિગ્ધ પદ કો પ્રધાન રાખકર ઉસકે સાથ શીત ઓર ઉષ્ણ કો યોજિત કરકે જો ચાર ભંગ બનતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં—‘સર્વે નિદ્ધે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે’ વહ ચતુઃ પ્રદેશીક રુક્ષ સર્વદેશ મેં સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ

બધા દેશોમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા ત્રણ પ્રદેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજો ભંગ કહ્યો છે. ૨

‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ આ ત્રીજા ભંગમાં તે પોતાના સ્વધર્મા દેશોમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રણ પરમાણુરૂપ અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક પરમાણુરૂપ એકદેશમાં તે રૂક્ષ પણ હોય છે ૩ ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ આ ચોથા ભંગમાં તે પોતાના બધા અંશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ભિન્ન પરિણામવાળા જુદા દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને ભિન્ન પરિણામવાળા પોતાના બીજા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ હવે સ્નિગ્ધ પદને મુખ્ય બતાવીને તેની સાથે ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે.—‘સર્વે નિદ્ધે દેસે સીષ દેસે ઉસિણે’ તે ચારપ્રદેશવાળો રૂકંધ પોતાના

સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણ ઇતિ પ્રથમઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણા ઇતિ દ્વિતીયઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણા ઇતિ તૃતીયઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતા દેશા ઉષ્ણા ઇતિ ચતુર્થઃ । ‘સર્વે લુક્ષ્વે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ સર્વો રુક્ષો દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણઃ, અત્રાપિ ચત્વારો ભંગા સ્તથાહિ સર્વો રુક્ષો દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણ ઇતિ પ્રથમઃ, સર્વો રુક્ષો દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણા ઇતિ દ્વિતીયઃ, સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણા ઇતિ તૃતીયઃ સર્વો રુક્ષો દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણા ઇતિ ચતુર્થસ્તદેવં ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ઇતિ । ‘એ તિફાસે સોલસભંગા’ એતે ત્રિસ્પર્શે ષોડશભંગાઃ, ચતુઃપ્રદેશિકસ્કન્ધે ત્રિસ્પર્શમધિકૃત્ય ષોડશભંગા ભવન્તિ । શીતમુખ્યવિશેષ્યકસ્નિગ્ધરુક્ષયોરેકો મુખ્યપ્રથમઃ, ઉષ્ણ-

અપને એક દેશ મેં શીત હો સકતા હૈં ઓર અપને દૂસરે એક દેશ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈં ૧ ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ દ્વિતીય ભંગ હૈં ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ તૃતીય ભંગ હૈં । ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈં રુક્ષ પદ કો પ્રધાન કરકે તથા શીત ઓર ઉષ્ણ કો ડસકે સાથ યોજિત કરકે જો ૪ ભંગ બને હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં—‘સર્વે લુક્ષ્વે દેસે સીએ, દેસે ઉસિણે’ યહ પ્રથમ ભંગ હૈં ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશઃ શીતઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ દ્વિતીય ભંગ હૈં ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ તૃતીય ભંગ હૈં ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈં હન ભંગોં કા વાચ્યાર્થ સુસ્પષ્ટ હૈં ‘એ તિફાસે સોલસભંગા’ હસ પ્રકાર સે ત્રિસ્પર્શે કો આશ્રિત કરકે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં એ ૧૬ ભંગ

સર્વ દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. પોતાના એકદેશમાં શીત-ઠંડાસ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને પોતાના બીજા એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ આ બીજો ભંગ છે. ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણાઃ’ આ ત્રીજો ભંગ છે. તથા રૂક્ષ પદને મુખ્ય બનાવીને અને ઠંડા અને ઉષ્ણ પદને તેની સાથે યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે આ પ્રમાણે છે. ‘સર્વે લુક્ષ્વે દેસે સીએ દેસે ઉસિણે’ આ પહેલો ભંગ છે. આ ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશઃ શીતઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ આ બીજો ભંગ છે. ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણાઃ’ આ ત્રીજો ભંગ છે. ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ’ આ ચોથો ભંગ છે. આ ભંગોને વાચ્યાર્થ સ્પષ્ટ છે. ‘એ તિફાસે સોલસભંગા’ આ રીતે ત્રણ ભંગોને ઉદેશીને ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધના આ ઉપરોક્ત ૧૬ ભંગો કહ્યા છે.

મુખ્યવિશેષ્યકસ્નિગ્ધરુક્ષવિશેષણકો દ્વિતીયઃ, સ્નિગ્ધમુખ્યવિશેષ્યકશીતોષ્ણ-
વિશેષણકસ્તૃતીયઃ, રુક્ષમુખ્યવિશેષ્યકશીતોષ્ણવિશેષણકચતુર્થઃ, ચતુર્થપિ
વિશેષણયોરેકત્વાનેકત્વાભ્યાં પરસ્પરવ્યત્યાસેન ચત્વારો ભજ્ઞા ભવન્તિ, તદેવં
સર્વસંકલનયા પોઢશમજ્ઞાઃ સ્પર્શત્રયમધિકૃત્ય ભવન્તિ इति । ‘જહ ચડફાસે’ યદિ
ચતુઃસ્પર્શઃ, ચતુઃપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા इयં વિભાગવ્યવસ્થા—‘દેસે સીએ દેસે
ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ

બનતે હૈં । શીતસ્પર્શ કો મુખ્ય કરકે ઓર સ્નિગ્ધ રુક્ષકો ઉસકે સાથ
યોજિત કરકે સર્વ પ્રથમ ભંગ બના હૈં ઉષ્ણ સ્પર્શકો મુખ્યતાવાલા ઓર
સ્નિગ્ધરુક્ષરૂપ વિશેષણવાલા દ્વિતીય ભંગ બના હૈં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ કી
મુખ્યતાવાલા ઓર શીત ઉષ્ણ સ્પર્શરૂપ વિશેષણવાલા તૃતીય ભંગ
બના હૈં તથા રુક્ષ સ્પર્શ કી મુખ્યતાવાલા એવં શીત ઉષ્ણ સ્પર્શરૂપવિશેષ-
ણોવાલા ચતુર્થ ભંગ બના હૈં । इनमें प्रत्येक भंग में विशेषणों की एकता
और अनेकता को लेकर ४-४ अवान्तर भंग और हुए हैं इस प्रकार से
सब मिलकर ये पूरे १६ भंग हो जाते हैं ‘जह चडफासे’ यदि यह चतुः
प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शोंवाला होता है तो उसमें इस प्रकार से
विभाग भंग व्यवस्था होती है—‘देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्वे देसे
लुक्कले’ एक देश में वह शीत हो सकता है एक देशमें वह उष्ण हो
सकता है एक देश में वह स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में वह

આમાં ઠંડા સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને તેની સાથે સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને
રુક્ષ સ્પર્શને યોજીને પહેલો ભંગ બન્યો છે. ઉષ્ણ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને
તથા સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને રુક્ષ સ્પર્શને યોજવાથી બીજો ભંગ બને છે. ૨
સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તથા ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેમાં
યોજીને ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩ તથા રુક્ષ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને અને
ઠંડા અને ઉષ્ણ સ્પર્શને તેની સાથે યોજીને ચોથો ભંગ કહ્યો છે. ૪ આ
પ્રત્યેક ભંગોમાં વિશેષણના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને કરકના ૪-૪
ચાર ચાર અવાન્તર ભંગો બીજા બને છે. એ રીતે બધા મળીને પૂરા
સોળ ભંગો થઈ જાય છે.

હવે ચાર સ્પર્શવાળા સ્કન્ધના ભંગો બતાવે છે. ‘જહ ચડફાસે’ જે તે
ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. તે તે ભંગોનો વિભાગ આ
નીચે કહ્યા પ્રમાણે બને છે ‘દેસે સીએ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’
તે એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે એક દેશમાં ગરમસ્પર્શવાળો હોય
છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે અને એકદેશમાં
રુક્ષ-લુખા સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ પહેલા ભંગ કહ્યો છે. ૧

પ્રતિપદેશવિભાગશઃ સ્પર્શચતુષ્ટયસંભવેન પ્રથમો ભક્ષો ભવતીતિ ૧, 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા' દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષાઃ, સર્વત્રૈકત્વં રુક્ષતાયામનેકત્વં દ્વિતીયો ભક્ષો ભવતીતિ । 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે' દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા इति तृतीयः । 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા' દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશા રુક્ષા इति चतुर्थः । 'દેસે સીષ દેસા

રુક્ષ હો સકતા હૈં યહ પ્રથમ અંગ એક ૨ ઉલ્લે પ્રદેશ મેં શીતાદિ સ્પર્શ કી સંભવતા સે બના હૈં 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા' યહ દ્વિતીય અંગ હૈં હસ દ્વિતીય અંગ મેં સર્વત્ર શીતાદિક મેં એકસ્વ-એક-વચનતા હૈં પરંતુ રુક્ષતા મેં બહુવચનતા હૈં 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે' યહ તૃતીય અંગ હૈં હસ મેં સર્વત્ર શીતાદિક મેં એક-વચનતા હૈં પરંતુ સ્નિગ્ધ પદ મેં બહુવચનતા હૈં તાત્પર્ય એસા હૈં કિ શીત સ્પર્શ કે સાથ ઓર ઉષ્ણ સ્પર્શ કે સાથ સ્નિગ્ધતા રહ સકતી હૈં હસલિયે જહાં શીતસ્પર્શ હૈં વહાં પર ઓર જહાં ઉષ્ણસ્પર્શ હૈં વહાં પર સ્નિગ્ધ સ્પર્શકા સદ્ભાવ હોને સે અનેકાશ્રયરૂપ બહુવચનતા હુઈ હૈં । 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા' યહ ચતુર્થ અંગ હૈં યહાં પર સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષપદ મેં બહુવચનાન્તતા હુઈ હૈં ક્યોંકિ જિન દો

આ પહેલો ભાગ તેના એક એક પ્રદેશમાં શીત સ્પર્શ વિગેરેની સંભાવનાથી બનેલ છે. 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસા લુલ્લા' આ બીજા ભાગમાં શીતસ્પર્શ પાણીમાં બધે એકવચન કહેલ છે પરંતુ રુક્ષપાણીમાં બહુવચન કહેલ છે. તે પોતાના એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશમાં રુક્ષ-લુખા સ્પર્શવાળો હોય છે આ રીતેના આ બીજો ભાગ કહ્યો છે. ૨ 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસે લુલ્લે' આ ત્રીજા ભાગમાં શીતસ્પર્શ પાણીમાં બધે જ એકવચન કહ્યું છે તથા સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચનથી કહેલ છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—ઠંડાસ્પર્શની સાથે અને ગરમ સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધતા-ચિકણપાણી રહી શકે છે. તેથી જ્યાં ઠંડો સ્પર્શ છે ત્યાં તથા જ્યાં ગરમસ્પર્શ હોય છે ત્યાં સ્નિગ્ધસ્પર્શનો સદ્ભાવ હોવાથી તેમાં અનેકાશ્રયરૂપ બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ પ્રમાણે આ ત્રીજો ભાગ કહ્યો છે ૩ 'દેસે સીષ દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્ધા દેસા લુલ્લા', આ ચોથા ભાગમાં સ્નિગ્ધ ચિકણ અને રુક્ષ પદમાં બહુવચન કહ્યું છે. કેમકે

ઉસિણા-દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ-સ્નિગ્ધઃ દેશો
રુક્ષઃ-ઇતિ પશ્ચમઃ 'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા' દેશઃ શીતો
દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા-ઇતિ પઠઃ, 'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા દેસા

પ્રદેશોં મેં 'હસકે શીતસ્પર્શ' ઓર જિન દો પ્રદેશોં મેં ઉષ્ણસ્પર્શ રહતા
હે વહાં પર ખી સ્નિગ્ધતા રહ સકતી હૈ યા રુક્ષતા રહ સકતી હૈ સાથ
મેં યે દોનોં નહીં રહ સકતી હૈ હસલિયે શીતસ્પર્શ કે સાથ ઓર ઉષ્ણ-
સ્પર્શ કે સાથ ઉન દેશોં મેં ખી રુક્ષતા યા સ્નિગ્ધતા કે સદ્ભાવ સે યહાં
દોનોં પદોં મેં અનેકતા હુઈ હૈ ક્યોંકિ વહ અપને વિવક્ષિત પ્રદેશ મેં
રહતી હુઈ ખી અન્ય પ્રદેશોં મેં ખી રહતી હૈ । 'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા
દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' હસ પ્રકાર કા યહ પાંચવાં અંગ હૈ હસમેં વહ
ચતુઃ પ્રદેશિક સ્કન્ધ દેશમેં શીતસ્પર્શવાલા અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણસ્પર્શ-
વાલા દુસરે એક દેશમેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર કિસી એક દેશ મેં રુક્ષ
સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા સમજાયા ગયા હૈ યહાં જો ઉષ્ણસ્પર્શ
પદ મેં બહુવચનતા કી ગઈ હૈ સો ઉસકા કારણ એસા હૈ કિ વહ ઉષ્ણ
સ્પર્શ અપને વિવક્ષિત પ્રદેશ મેં રહતા હુઆ ખી સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષસ્પર્શ
કે ખી દેશ મેં રહ સકતા હૈ 'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસા
લુક્ખા' યહ છઠા અંગ હૈ હસમેં વહ ચતુઃપ્રદેશવાલા સ્કન્ધ અપને કિસી

જે બે પ્રદેશોમાં તેના શીતસ્પર્શ અને જે બે પ્રદેશોમાં ગરમ સ્પર્શ
રહે છે. ત્યાં પણ સ્નિગ્ધ-ચિકિત્સાપણ અથવા રૂક્ષપણ રહી શકે છે આ
બંને સાથે રહી શકતા નથી. તેથી ઠંડા સ્પર્શની સાથે અને ગરમ સ્પર્શની
સાથે તે તે દેશોમાં પણ રૂક્ષપણ અથવા સ્નિગ્ધપણના રહેવાથી આ બંને
પદોમાં અનેકપણ બતાવ્યું છે. કારણ કે તે પોતાના વિવક્ષિત પ્રદેશમાં
રહીને પણ બીજા પ્રદેશોમાં રહે છે. આ રીતે આ ચોથો ભાગ કહ્યો છે. ૪
'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' આ પ્રમાણેના આ પાંચમો ભાગ
કહ્યો છે તેમાં તે ચાર પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય
છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે બીજા કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ
સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે તેમ બતાવ્યું છે.
અહિયાં ઉષ્ણ સ્પર્શપદમાં જે બહુવચન કહેલ છે, તેનું કારણ એ છે કે-તે
ઉષ્ણસ્પર્શ પોતાના વિવક્ષિત પ્રદેશમાં રહીને પણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શના
દેશમાં પણ રહી શકે છે. ૫ 'દેસે સીએ દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા'
આ છઠા ભાગમાં ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધ પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો

નિદ્રા દેસે લુક્ષે' દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ इति सप्तमः
'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्रा देसा लुक्खा' देशः शीतो देशा उष्णाः

एक देश में शीत हो सकता है अन्य देश उसके उष्णस्पर्शवाले हो सकते हैं एकदेश उसका स्निग्धस्पर्शवाला हो सकता है और अनेक देश उसके रुक्ष स्पर्शवाले हो सकते हैं यहां द्वितीयपद में और चतुर्थ पदमें अनेकवचनता प्रकट की गई है सो उसका कारण ऐसा है कि शीतस्पर्शवाले प्रदेश में रुक्षता भी रह सकती है तथा स्निग्ध स्पर्शवाले प्रदेश में उष्णता भी रह सकती है इसीलिये इन दोनों पदों के आश्रय स्थान अपने विचक्षित प्रदेश के अतिरिक्त भी हैं 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्रा देसे लुक्खे' ऐसा यह सातवां भंग है इसमें द्वितीय और तृतीय पद में बहुवचनान्तता प्रकट की गई है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में शीत हो सकता है अनेक देशों में उष्णस्पर्शवाला हो सकता है अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा कहा गया है इन दो पदों में बहुवचन करने का यह कारण है कि उष्णता रुक्षस्पर्शवाले प्रदेश में भी रह सकती है और शीतस्पर्शवाले प्रदेश में भी स्निग्धता रह सकती है 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्रा देसा लुक्खा' यह आठवां भंग है इसमें द्वितीय पद में तृतीय पद में और चतुर्थ पद में

હોઈ શકે છે. તેમજ અન્ય દેશમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા અनेक દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં બીજા પદમાં અને ચોથા પદમાં અनेकપણુ બતાવેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-ઠંડાસ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં રુક્ષપણુ પણ રહી શકે છે. અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં ઉષ્ણપણુ પણ રહી શકે છે. તેથી આ બન્ને પોતાના આશ્રય સ્થાનથી બીજે પણ રહે છે તેમ કહ્યું છે આ રીતે છટ્ટો ભંગ કહ્યો છે. 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्रा देसे लुक्खे' આ સાતમાં ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહેલ છે તે પ્રમાણે તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પોતાના એક દેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. તથા અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે. અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે તેમ કહ્યું છે. અહીંયાં બીજા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેવાનું કારણ એ છે કે-ઉષ્ણતા રુક્ષસ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે. અને ઠંડા સ્પર્શવાળા પ્રદેશમાં પણ સ્નિગ્ધતા રહી શકે છે. આ રીતે આ સાતમાં ભંગ કહ્યો છે. ૭ 'देसे सीए देसा उसिणा देसा निद्रा देसा लुक्खा' આઠમાં ભંગમાં આમાં બીજા અને ત્રીજા અને ચોથા પદમાં

દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષા इत्यष्टमः, 'દેસા સીયા દેસે ઉસિળે દેસે નિદ્દે દેસે રુક્ષે' દેશાઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ इति नवमः, 'એવં एष बहुवचनान्तता कही गई है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में शीतस्पर्शवाला हो सकता है अनेक देशों में उष्णस्पर्शवाला हो सकता है और भी अनेक देश उसके स्निग्धस्पर्शवाले हो सकते हैं तथा अनेक ही देश उसके रुक्षस्पर्शवाले हो सकते हैं यहां इन पदों में बहुवचनता करने का यह कारण है कि जिस देश में शीतस्पर्श है उस देशमें भी उसके साथ या तो रुक्षता या स्निग्धता रह सकती है तथा जिन देशों में रुक्षता या स्निग्धता रहती है वहां पर भी उनके साथ उष्णस्पर्श भी रह सकता है इस प्रकार से इन पदों का स्थान अपने विवक्षित स्थान से भी आगे हो जाता है 'देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्वे देसे लुक्खे' यह नौवां भंग है इसमें सिर्फ प्रथम पद को ही बहुवचनान्तरूप से प्रकट किया गया है इसके अनुसार उसके अनेक देश शीतस्पर्शवाले हो सकते हैं कोई एक देश उसका उष्णस्पर्शवाला हो सकता है कोई एक देश उसका स्निग्धस्पर्शवाला हो सकता है और कोई सा एकदेश उसका रुक्षस्पर्शवाला हो सकता है शीतपद में बहुवचनता करने का कारण यह है कि स्निग्धस्पर्शवाले देश में एवं रुक्षस्पर्शवाले देशमें भी शीत स्पर्श रहता है

બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. તે મુજબ તે ચાર પ્રદેશીસ્કંધ પોતાના એક-દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે, અને અનેક દેશોમાં ગરમ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અને બીજા અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિયાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા પદને બહુવચનથી કહેવાતું કારણ એ છે કે-જે દેશમાં ઠંડો સ્પર્શ હોય તે દેશમાં તેની સાથે સ્નિગ્ધ અથવા રૂક્ષસ્પર્શ રહી શકે છે. અને જે દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શપણુ અને સ્નિગ્ધસ્પર્શપણુ રહે છે ત્યાં પણ તેની સાથે ઉષ્ણ સ્પર્શપણુ રહી શકે છે. આ રીતે આ પોતાના સ્થાનથી બીજે સ્થાને પણ રહે છે આ રીતે આઠમો ભંગ કહ્યો છે. ૮ 'દેસા સીયા દેસે ઉસિળે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' આ નવમાં ભંગમાં કેવળ પહેલા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તે પ્રમાણે તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. એક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ઠંડા સ્પર્શમાં બહુવચન કહેવાતું કારણ એ છે કે, સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો દેશમાં અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળો દેશમાં શીતસ્પર્શ રહી શકે

ચડકાસે સોલસમંગા માણિયઘ્વા' એવમેતે ચતુઃસ્પર્શે પોડશ મજ્ઞા મણિતઘ્વાઃ, ક્રિયત્પર્યન્તં તત્રાદિ-‘જાવ’ :ઈત્યાદિ, ‘જાવ દેસા સીયા દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ખા’ યાવત્ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ, અત્ર યાવત્પદેન દેશાઃ શીતાઃ દેશઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષાઃ ૧૦

‘એવં એ ચડકાસે સોલસમંગા માણિયઘ્વા’ હસ પ્રકાર ચે ચાર સ્પર્શ મેં યહાં ૧૬ મંગ કહ લેના વાહિચે-‘જાવ દેસા સીયા દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ખા’ યાવત્ અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હેં અનેક દેશ ઉસકે ઉષ્ણ હો સકતે હેં અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હેં ઓર અનેક હી દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હેં યહ અન્તિમ મંગ હે હસકે પહિલે કે ૧૦ વાં ૧૧ વાં ૧૨ વાં ૧૩ વા ૧૪ વાં ઓર ૧૫ વાં ચે ૬ મંગ હસ પ્રકાર સે હેં યહી વાત યહાં યાવત્પદ સે પ્રદર્શિત કી ગઈ હે ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ યહ ૧૦ વાં મંગ હે હસમેં પ્રથમ પદ કો ઓર ચતુર્થપદ કો બહુવચનાન્ત ક્રિયા મયા હે હસકે અનુસાર ઉસકે અનેકદેશ શીત હો સકતે હેં એકદેશ ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હે એકદેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હે ઓર અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હેં યહાં શીત પદ મેં ઓર રુક્ષ પદ મેં જો બહુવેશ વ્યાપકતા પ્રકટ કી ગઈ હેં ઉસકા કારણ યહ હેં કિ જો દેશ સ્નિગ્ધ

છે. એ રીતે આ ૬ મો ભંગ છે. ‘એવં એ ચડકાસે સોલસમંગા માણિયઘ્વા’ આ રીતે ચાર પ્રદેશી સ્પર્શમાં ચાર સ્પર્શવાળા ૧૬ સોળ ભંગો સમજવા. ‘જાવ દેસા સીયા દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ખા’ યાવત્ તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. અને તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ છેલ્લો ભંગ છે. તેના પહેલાના ૧૦ હસમે ૧૧ અગીયારમે ૧૨ બારમે ૧૩ તેરમે ૧૪ ચૌદમે ૧૫ પંદરમે આ છ ભંગો આ પ્રમાણે છે-એજ વાત અહિયાં યાવત્ પદ્ધતી કહી છે.

‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ આ હસમે ભંગ છે. આમાં પહેલા પદને તથા ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તે પ્રમાણે તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ વાળો હોય છે. તેનો એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. અહિંયાં શીત સ્પર્શ અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પહેલા અને ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-જે દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શનો છે, તથા જે દેશ રૂક્ષસ્પર્શનો

इति दशमः, देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रुक्ष इति एकादशो
भङ्गः, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रुक्षा इति द्वादशो भङ्गः,

સ્પર્શ કા છે અને જો દેશ રુક્ષ સ્પર્શકા છે ત્યાં પર મી શીતસ્પર્શ રહ
સકતા છે તથા જો દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ કા છે ત્યાં પર મી રુક્ષસ્પર્શ રહ
સકતા છે । ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા’ યહ
૧૧ વાં ભંગ છે હસકે અનુસાર ડસકે અનેકદેશ શીત હો સકતે છે એક-
દેશ ડસકા ઉષ્ણ હો સકતા છે અનેક દેશ ડસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે છે
અનેક દેશ ડસકા રુક્ષ હો સકતા છે યહાં શીત સ્પર્શ કો અનેક સ્નિગ્ધ
સ્પર્શ કો જો બહુવ્યાપકરૂપ સે બહુવચનાન્ત કહા ગયા છે ડસકા
કારણ જો દેશ રુક્ષ સ્પર્શ કા છે તહ દેશ શીત સ્પર્શ કા મી હો સકતા
છે તથા જો દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ કા છે તહ દેશ સ્નિગ્ધસ્પર્શ કા મી હો
સકતા છે હસ પ્રકાર સે ડનમેં બહુવચનાન્તતા જાનની ચાહિયે । ‘દેસા
સીયા દેસે ડસિજે દેસા ણિદ્વા દેસા લુક્ષ્વા’ યહ ચારહવાં ભંગ છે
અનેક દેશ ડસકે શીત હો સકતે છે ડસકા એકદેશ ઉષ્ણ હો સકતા
છે અનેક દેશ સ્નિગ્ધ અનેક દેશ રુક્ષ હોતે છે ।
‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા’ યહ

છે ત્યાં પણ શીતસ્પર્શ રહી શકે છે તથા જે દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શનો છે ત્યાં પણ
રુક્ષસ્પર્શ રહી શકે છે આ પ્રમાણે દશમે ભંગ કહ્યો છે. ૧ ‘દેશાઃ શીતાઃ
દેશાઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા’ આ અગીયારમે ભંગ છે. અહિયાં આ
ભંગમાં કેવળ શીતસ્પર્શવાળા પહેલા પદમાં જ બહુવચન કહ્યું છે. તે પ્રમાણે
તેના અનેક દેશો શીતસ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાળો
હોય છે તથા એક સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશ રુક્ષ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં શીત સ્પર્શવાળા પહેલા ભંગમાં જે બહુ-
વચનનો વ્યવહાર કરેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે સ્નિગ્ધ-ચિકણુ અને
રુક્ષ સ્પર્શવાળા દેશમાં પણ રહી શકે છે. આ અગીયારમે ભંગ કહ્યો છે.
૧૧ ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા’ આ બારમાં ભંગમાં
તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો
હોય છે. અને તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે અને
તેનો એકદેશ રુક્ષ હોય છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ અને સ્નિગ્ધસ્પર્શ-
વાળા પહેલા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ જે દેશ

દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ હતિ ત્રયોદશઃ । દેશાઃ શીતાઃ
દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષા હતિ ચતુર્દશો મદ્ગઃ, દેશાઃ શીતાઃ દેશા

૧૨ વાં ભંગ હૈ હસમેં અનેક દેશ શીતસ્પર્શવાલે મી હો
સકતે હૈં અનેક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાલે મી હો સકતે હૈં એકદેશ ઉસકા
સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલા મી હો સકતા હૈં ઓર એકદેશ ઉસકા રુક્ષસ્પર્શવાલા
મી હો સકતા હૈં હસ ભંગ મેં શીતપદ મેં ઓર ઉષ્ણપદ મેં બહુવચનતા
કી ગઈ હૈં સો ઉસકા કારણ એસા હૈં કિ જો દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શકા
અથવા રુક્ષસ્પર્શ કા હૈં ઉસ દેશમેં મી શીતસ્પર્શ રહ સકતા હૈં અથવા
ઉષ્ણસ્પર્શ મી રહ સકતા હૈં 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશાઃ રુક્ષાઃ' યહ ૧૪ વાં ભંગ હૈં હસમેં ઉસકે અનેક દેશ શીત મી
હો સકતે હૈં અનેક હી દેશ ઉસકે ઉષ્ણ મી હો સકતે હૈં એકદેશ
ઉસકા સ્નિગ્ધ મી હો સકતા હૈં ઓર અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ મી હો
સકતે હૈં યહાં શીતપદ મેં ઉષ્ણપદ મેં એવં રુક્ષપદ મેં બહુદેશવ્યાપકતા
રૂપ જો બહુવચનાન્તતા પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈં ઉસકા કારણ એસા હૈં કિ
જો સ્નિગ્ધસ્પર્શ કા એકદેશ હૈં ઉસમેં મી ઓર જો રુક્ષસ્પર્શ કે અનેક

રુક્ષસ્પર્શવાળો છે, ત્યાં શીતસ્પર્શ પણ રહી શકે છે, તથા જે દેશ ઉષ્ણ-
સ્પર્શવાળો છે, ત્યાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે તે બતા-
વેલ છે. આ રીતે આ બારમા ભાગ કહ્યો છે. ૧૨ 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ
દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષ' આ તેરમા ભાગમાં તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શ
વાળા હોઈ શકે છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે.
તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે તથા એકદેશ રુક્ષ
સ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ભાગમાં શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા
પડેલા અને બીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે—જે દેશ
સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા જે દેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો છે. તે દેશમાં પણ શીતસ્પર્શ
રહી શકે છે. અથવા ઉષ્ણ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે. તેમ બતાવવાને માટે બહુવચ-
નનો પ્રયોગ ઉક્ત પદોમાં કરેલ છે આ ૧૩ મા ભાગ કહ્યો છે. 'દેશાઃ શીતાઃ
દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' આ ચૌદમા ભાગમાં તેના અનેક દેશો
શીત સ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ
સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય
છે. આ ભાગમાં શીતસ્પર્શ ઉષ્ણ સ્પર્શ તથા રુક્ષ સ્પર્શવાળા એમ પડેલા
બીજા તથા ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે—સ્નિગ્ધ-
ચિકણ્ણ સ્પર્શનો એકદેશ છે, તેમાં તથા રુક્ષ સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં પણ

इति दशमः, देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति एकादशो
भङ्गः, देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति द्वादशो भङ्गः,

સ્પર્શ કા હૈ ઓર જો દેશ રૂક્ષ સ્પર્શકા હૈ વહાં પર મી શીતસ્પર્શ રહ
સકતા હૈ તથા જો દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ કા હૈ વહાં પર મી રૂક્ષસ્પર્શ રહ
સકતા હૈ । ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષાઃ’ યહ
૧૧ વાં ભંગ હૈં હસકે અનુસાર ઉસકે અનેકદેશ શીત હો સકતે હૈં એક-
દેશ ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હૈં અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં
ઓર એકદેશ ઉસકા રૂક્ષ હો સકતા હૈં યહાં શીત સ્પર્શ કો ઓર સ્નિગ્ધ
સ્પર્શ કો જો બહુવ્યાપકરૂપ સે બહુવચનાન્ત કહા ગયા હૈં ઉસકા
કારણ જો દેશ રૂક્ષ સ્પર્શ કા હૈં વહ દેશ શીત સ્પર્શ કા મી હો સકતા
હૈં તથા જો દેશ ઉષ્ણસ્પર્શ કા હૈં વહ દેશ સ્નિગ્ધસ્પર્શ કા મી હો
સકતા હૈં હસ પ્રકાર સે હનમેં બહુવચનાન્તતા જાનનીં ચાહિયે । ‘દેસા
સીયા દેસે ઉસિને દેસા ણિદ્ધા દેસા લુક્ખા’ યહ ચારહવાં ભંગ હૈં
અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હૈં ઉસકા એકદેશ ઉષ્ણ હો સકતા
હૈં અનેક દેશ સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશ રૂક્ષ હોતે હૈં ।
‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ યહ

છે ત્યાં પણ શીતસ્પર્શ રહી શકે છે તથા જે દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શનો છે ત્યાં પણ
રૂક્ષસ્પર્શ રહી શકે છે. આ પ્રમાણે દશમે ભાગ કહ્યો છે. ૧ ‘દેશાઃ શીતાઃ
દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ રૂક્ષાઃ’ આ અગીયારમે ભાગ છે. અહિયાં આ
ભાગમાં કેવળ શીતસ્પર્શવાળા પહેલા પદમાં જ બહુવચન કહ્યું છે. તે પ્રમાણે
તેના અનેક દેશો શીતસ્પર્શવાળા હોય છે. તેના એકદેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાળો
હોય છે તથા એક સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશ રૂક્ષ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભાગમાં શીત સ્પર્શવાળા પહેલા ભાગમાં જે બહુ-
વચનનો વ્યવદેશ કરેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે સ્નિગ્ધ-ચિકણા અને
રૂક્ષ સ્પર્શવાળા દેશમાં પણ રહી શકે છે. આ અગીયારમે ભાગ કહ્યો છે.
૧૧ ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ આ બારમાં ભાગમાં
તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. તેના એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો
હોય છે. અને તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. અને
તેના એકદેશ રૂક્ષ હોય છે. આ ભાગમાં શીતસ્પર્શ અને સ્નિગ્ધસ્પર્શ-
વાળા પહેલા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ જે દેશ

દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇતિ ત્રયોદશઃ । દેશાઃ શીતાઃ
દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષા ઇતિ ચતુર્દશો મદ્ગઃ, દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ

૧૨ વાં ભંગ હૈ હસમેં અનેક દેશ શીતસ્પર્શવાલે ભી હો
સકતે હૈં અનેક દેશ ઉષ્ણસ્પર્શવાલે ભી હો સકતે હૈં એકદેશ ઉસકા
સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલા ભી હો સકતા હૈ. ઓર એકદેશ ઉસકા રુક્ષસ્પર્શવાલા
ભી હો સકતા હૈ હસ ભંગ મેં શીતપદ મેં ઓર ઉષ્ણપદ મેં બહુવચનતા
કી ગઈ હૈ સો ઉસકા કારણ એસા હૈ કિ જો દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શકા
અથવા રુક્ષસ્પર્શ કા હૈ ઉસ દેશમેં ભી શીતસ્પર્શ રહ સકતા હૈ અથવા
ઉષ્ણસ્પર્શ ભી રહ સકતા હૈ 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશાઃ રુક્ષાઃ' યહ ૧૪ વાં ભંગ હૈ હસમેં ઉસકે અનેક દેશ શીત ભી
હો સકતે હૈં અનેક હી દેશ ઉસકે ઉષ્ણ ભી હો સકતે હૈં એકદેશ
ઉસકા સ્નિગ્ધ ભી હો સકતા હૈ ઓર અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ ભી હો
સકતે હૈં યહાં શીતપદ મેં ઉષ્ણપદ મેં એવં રુક્ષપદ મેં બહુદેશન્યાપકતા
રૂપ જો બહુવચનાન્તતા પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈ ઉસકા કારણ એસા હૈ કિ
જો સ્નિગ્ધસ્પર્શ કા એકદેશ હૈ ઉસમેં ભી ઓર જો રુક્ષસ્પર્શ કે અનેક

રુક્ષસ્પર્શવાળો છે, ત્યાં શીતસ્પર્શ પણ રહી શકે છે, તથા જે દેશ ઉષ્ણ-
સ્પર્શવાળો છે, ત્યાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે તે બતા-
વેલ છે. આ રીતે આ બારમા ભંગ કહ્યો છે. ૧૨ 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ
દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ' આ તેરમા ભંગમાં તેના અનેક દેશો શીત સ્પર્શ
વાળા હોઈ શકે છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે.
તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે તથા એકદેશ રુક્ષ
સ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા
પડેલા અને બીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે—જે દેશ
સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા જે દેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો છે. તે દેશમાં પણ શીતસ્પર્શ
રહી શકે છે. અથવા ઉષ્ણ સ્પર્શ પણ રહી શકે છે. તેમ બતાવવાને માટે બહુવચ-
નનો પ્રયોગ ઉક્તપદોમાં કરેલ છે આ ૧૩ માં ભંગ કહ્યો છે. 'દેશાઃ શીતાઃ
દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' આ ચૌદમા ભંગમાં તેના અનેક દેશો
શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ
સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય
છે. આ ભંગમાં શીતસ્પર્શ ઉષ્ણ સ્પર્શ તથા રુક્ષ સ્પર્શવાળા એમ પડેલા
બીજા તથા ચોથા પદને બહુવચનથી કહેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે—સ્નિગ્ધ-
ચિકણ્ણ સ્પર્શનો એકદેશ છે, તેમાં તથા રુક્ષ સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં પણ

ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ ઇતિ પશ્ચદશમજ્ઞાઃ, ષોડશસ્તુ પૂર્વપદર્શિતસ્ત-
થાદિ-દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશા સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષા ઇતિ ૧૬, 'સન્ને

દેશ હૈં' ઉનમેં બી શીતસ્પર્શ રહ સકતા હૈં તથા હસી કારણ કો 'લેકર
ઉષ્ણસ્પર્શ મેં બી બહુવચનાન્તતા જાનનીં ચાહિયે તથા રુક્ષસ્પર્શ મેં જો
અનેકદેશ વ્યાપકતારૂપ બહુવચનતા કી ગઈ હૈં વહ હસ અપેક્ષા સે કી
ગઈ હૈં કિ જો અનેકદેશ શીતસ્પર્શ કે હૈં યા અનેકદેશ ઉષ્ણસ્પર્શ કે હૈં
ઉનમેં બી રુક્ષસ્પર્શ રહ સકતા હૈં 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ
સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ' એસા વહ ૧૫ વાં ભંગ હૈં હસકે અનુસાર અનેક
દેશ ઉસકે શીતસ્પર્શવાલે હો સકતે હૈં અનેક હી દેશ ઉસકે ઉષ્ણ-
સ્પર્શવાલે હો સકતે હૈં અનેક હી દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે હો
સકતે હૈં ઓર એકદેશ ઉસકા રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈં યહાં
શીત ઉષ્ણ ઓર સ્નિગ્ધ પદો મેં બહુવચનતા જો દિલ્લાઈ ગઈ હૈં
ઉસકા કારણ વહ હૈં કિ જો રુક્ષસ્પર્શ કા એકદેશ હૈં અથવા સ્નિગ્ધ
સ્પર્શ કે જો અનેક દેશ હૈં ઉનમેં બી શીતતા અથવા ઉષ્ણસ્પર્શતા રહ
સકતી હૈં તથા સ્નિગ્ધ પદ મેં બહુવચનતા કા કારણ શીતસ્પર્શ કે અનેક
દેશોં મેં યા ઉષ્ણસ્પર્શ કે અનેક દેશોં મેં બી સ્નિગ્ધતા કા રહ સકતા
હૈં । અન્તિમ ભંગ-'દેસા સીયા દેસા ઉસિળા દેસા નિદ્રા દેસા લુક્ષા'

શીતસ્પર્શ રહી શકે છે. તેમજ ઉષ્ણ સ્પર્શમાં જે બહુવચન કહેલ છે તે
પણ એજ રીતે સમજવું. રુક્ષ સ્પર્શમાં જે બહુવચનના પ્રયોગ કર્યો છે.
તેનું કારણ એ છે કે-શીતસ્પર્શના જે અનેક દેશો છે. અથવા ઉષ્ણસ્પર્શના
અનેક દેશો છે, તેમાં પણ રુક્ષ સ્પર્શ રહી શકે છે. એ રીતે આ ચૌદમો
ભંગ છે. ૧૪ 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ' આ
પંદરમાં ભંગમાં તેના અનેક દેશો શીતસ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો
ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને
એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે અહિંયાં શીત, ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શ-
વાળા પહેલા બીજા અને ત્રીજા પદને બહુવચનથી કહેલ છે તેનું કારણ
એ છે કે રુક્ષ સ્પર્શના જે એકદેશ છે. અથવા સ્નિગ્ધ સ્પર્શનાં અનેક દેશો
છે તેમાં પણ શીતસ્પર્શ અથવા ઉષ્ણ સ્પર્શપણુ રહી શકે છે તેમ બતાવવાને
માટે છે તેમજ સ્નિગ્ધ પદને બહુવચનથી કહેવાનું કારણ શીત સ્પર્શવાળા
અનેક દેશોમાં અથવા ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા અનેક દેશોમાં પણ સ્નિગ્ધસ્પર્શ રહી
શકે છે, તેમ બતાવેલ છે આ પંદરમો ભંગ છે. ૧૫ છેલ્લો ભંગ-'દેસા
સીયા દેસા ઉસિળા દેસા નિદ્રા દેસા લુક્ષા' આ પ્રમાણે છે. તેમાં તેના

एए फासेसु छत्तीसं भंगा' सर्वे एते स्पर्शेषु षट्त्रिंशद्भङ्गाः । 'जह चउफासे' इत्यादि, तत्र 'देसे सीए' ति, एकाकारप्रदेशद्वयलक्षणो देशः शीतः, एतादृश एवान्यो देश उष्णः, तथा च य एव शीतः स एव स्निग्धः यश्चोष्णः स रुक्ष इत्येकः चतुर्थपदस्यानेकवचनान्तत्वे चतुर्थः, एवमेते षोडश भङ्गा भवन्ति । 'छत्तीसं भंगा ति' षट्त्रिंशद्भङ्गा इति द्वि त्रि चतुः स्पर्शेषु चतुः षोडशषोडशानां भावादिति अत्र चेमे वृद्धगाथे भवतः

ऐसा है इसके अनुसार उसके समस्त ही देश शीतस्पर्शवाले भी समस्त ही देश उष्णस्पर्शवाले समस्त ही देश स्निग्धस्पर्शवाले और समस्त ही देश रुक्षस्पर्शवाले भी हो सकते हैं 'सन्वे एए फासेसु छत्तीसं भंगा' इस प्रकार से स्पर्श के सम्बन्ध में यहां सब भंग ३६ होते हैं—द्विकसंयोगी ४, त्रिकसंयोगी १६ और चतुःसंयोगी १६ ये सब मिलकर ३६ हो जाते हैं । 'जह चउफासे' इत्यादि पदों में जो 'देसे सीए ति' एकदेश में वह शीत हो सकता है एकदेश में उष्ण हो सकता है ऐसे जो पद आये हैं उनका भाव ऐसा है कि एकाकार-वाले जो दो प्रदेश हैं वह एकदेश है ऐसा एकदेश शीत हो सकता है तथा ऐसा ही जो दूसरा देश है वह उष्ण हो सकता है जो शीत होता है वही स्निग्धस्पर्शवाला होता है और जो उष्ण होता है वह रुक्षस्पर्शवाला होता है । चतुर्थपद के अनेकवचनान्त में बहुवचन होता है इस प्रकार से ये सोलह भंग होते हैं । इस विषय में ऐसी ये दो

સઘળા દેશો શીતસ્પર્શવાળા, સમસ્ત દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા બધા જ દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અને બધા જ દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોઈ શકે છે. તેમ બતાવ્યું છે 'સન્વે એએ ફાસેસુ છત્તીસ ભંગા' આ રીતે સ્પર્શ સંબંધી બધા મળીને ૩૬ છત્તીસ ભંગો થયા છે. તે ટુંકાણથી આ પ્રમાણે છે—
દ્વિકસંયોગી ૪ ચાર ભંગ ત્રણના યોગમાં ૧૬ ભંગા ચાર સંયોગી ૧૬ ભંગો આમ કુલ ૩૬ છત્તીસ ભંગો બને છે. 'જહ ચઉફસે' વિગેરે પદોમાં જે 'દેસે સીએત્તિ' તે એકદેશમાં શીત સ્પર્શવાળો હોય છે, એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એવા જે પદો આવ્યા છે, તેના ભાવ એ છે કે એક આકારવાળા જે બે પ્રદેશો છે તે એકદેશ કહેાય છે. એવો એક-દેશ શીત સ્પર્શવાળો હોય છે અને એવો જ જે બીજો દેશ છે તે ઉષ્ણ હોય છે જે શીત હોય છે તેજ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે, અને જે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે સોળ ભંગો

‘વીસદ્વિમસ ઉદેસે ચતુષ્પણ્ણસાદૃષ્ટ ચતુષ્પણ્ણસે

એગ્ગવહુવચનમીસા વીયાંદયા કહં મંગા’

વિંશતિતમે શતકે પચ્ચમોદેસે ચતુઃ પ્રદેશાદિકે ચતુઃ સ્પર્શે ।

એકવચન વહુવચનમિશ્રા દ્વિતીયાદયો મજ્ઞાઃ કથં સ્યુઃ ॥

એકવચનવહુવચનમિશ્રા દ્વિતીયતૃતીયાદયઃ કથં મજ્ઞાઃ સ્યુઃ, યત્રૈવ સ્વલ્પ એકવચનં પ્રાગુક્તં તત્રૈવ વહુવચનમ્, યત્ર ચ વહુવચનં તત્રૈકવચનમિતિ કથં સ્યાદેકત્વ-
વહુસ્વયોર્વિરોધાત્ इति कृत्वा विरोध उद्भावितस्तत्रोत्तरमाह-

‘દેસો દેસા વા મયા દ્વચ્ચક્ષેત્તવસઓ વિવક્ષાણ્ણ’

સંઘાય ખેય તદુભય માવાઓ વા વચનકાલે’ ॥

છાયા—દેશોદેશા વા વિવક્ષયા દ્રવ્યક્ષેત્રવશતો વા મતાઃ ।

વચનકાલે સંઘાતભેદ સ્તદુભયમાવાદેતિ ॥

અયમાશયઃ—દેશો દેશા વા, ઇત્યનેન એકવચનવહુવચનયોર્નિર્દેશો ન દુષ્ટઃ,
एकानेकवर्णादि धर्मयुक्तद्रव्यवशेन एकानेकावगाहनाक्षेत्रवशेन वा देशस्यैकरत्नाने-

વૃદ્ધગાથાઈ હૈં—‘વીસદ્વિમસઉદેસે’ ઇત્યાદિ ।

યહાં શઙ્કાકાર ને એસી શંકા કી હૈં કિ એકવચન ઓર વહુવચન
સે મિશ્ર દ્વિતીય તૃતીય આદિ ભંગ કૈસે હો સકતે હૈં ? ક્યોંકિ જંહાં
પહિલે એકવચન કહા ગયા હૈં વહાં વહુવચન ઓર જહાં વહુવચન કહા
ગયા હૈં વહાં એકવચન યે પરસ્પર વિરોધી વાતેં બન નહીં સકતી હૈં ।
इस प्रकार से शङ्काकारने विरोध को उद्भाविन किया तब सूत्रकारने
इसका ऐसा उत्तर दिया—‘देसो देसा वा मया’ इत्यादि ।

તાત્પર્ય હસકા એસા હૈં ‘દેશ’ એસા એકવચન અથવા ‘દેશા’ એસા
વહુવચન કા જો નિર્દેશ ક્રિયા ગયા હૈં વહ સંદોષ નહીં હૈં ક્યોંકિ
एक अनेक वर्ण आदि रूप धर्म से युक्त द्रव्य के वश से अथवा एक

બને છે. આ વિષયમાં નીચે પ્રમાણે બે વૃદ્ધ ગાથાઓ છે. ‘વીસદ્વિમસઉદેસે’
ઈત્યાદિ અહિયાં શંકાકારે એવી શંકા કરી છે—એકવચન અને બહુવચનથી મિશ્ર
બીજો, ત્રીજો વગેરે ભાંગો કેવી રીતે બને છે ? કેમકે ખડેલાં જ્યાં એકવચન
કહ્યું હોય ત્યાં બહુવચન અને જ્યાં બહુવચન કહ્યું હોય ત્યાં એકવચન-આ
પરસ્પર વિરોધી છે તે સંભવી શકતા નથી અહિયાં શંકાકારે વિરોધ બતાવ્યો
ત્યારે સૂત્રકારે તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો—‘દેસો દેસા વા મયા’ ઇત્યાદિ
આતું તાત્પર્ય એ છે કે—‘દેશઃ’ એવું એકવચન અથવા ‘દેશઃ’ એવા બહુવચનનો
જો નિર્દેશ કર્યો છે, તે સંદોષ-દોષાવહુ નથી, કેમકે—એક-અનેક વર્ણ આદિ

कत्वविवक्षणात्, अथवा वचन प्रस्तावे संघातविशेषभावेन भेदविशेषभावेन युग-
पत्तदुभयविशेषभावेन वा तस्यैकत्वानेकत्वविवक्षणाच्च, अपेक्षाभेदमादाय एकवच-
नान्ता बहुवचनान्तस्य वा एकवचनान्तता इति न भवति भङ्गानां कश्चिद्विरोध
इति भावः ॥सू० २॥

अथ पञ्चप्रदेशिकवक्तव्यतामाह—‘पंचपणसिए णं भंते’ इत्यादि,

मूलम्—पंचपणसिए णं भंते ! खंधे कइवन्ने कइगंधे कइ-
रसे कइफासे पणत्ते ? जहा अट्टारसमसए जाव सिय चउफासे
पन्नत्ते, जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्ना जहेव चउप्पणसिए, जइ
तिवन्ने सिय कालए नीलए लोहियए य१, सिय कालए नीलए
लोहियगाय२, सिय कालए नीलगाय लोहियए य३, सिय कालए
नीलगाय लोहियगाय४, सिय कालगाय नीलए य लोहियए य५
सिय कालगा य नीलए य लोहियगा य६, सिय कालगा य नीलगा
य लोहियए य७, सिय कालए नीलए हालिदए य । एत्थ विं
सत्तभंगा७ । एवं कालगनीलगसुक्किल्लएसु, सत्तभंगा । कालग-

अनेक प्रदेशों में अवगाहना के वश से देश में एकत्व और अनेकत्व
की विवक्षा की गई अथवा-कथन के प्रस्ताव में संघात विशेषभाव
को अथवा भेदविशेषभाव को या युगपत् तदुभयविशेष भाव को लेकर
उसमें एकत्व एवं अनेकत्व की विवक्षा हो जाती है इस कारण
अपेक्षा भेदको लेकर बहुवचनान्त में एकवचनान्तता और एकवचन-
नान्त में बहुवचनान्तता बन जाती है इसलिये इनको लेकर भङ्गों का
यह कथन विरोधयुक्त नहीं हो सकता है ॥सू० २॥

इय धर्मवाणा द्रव्यथी अथवा ओक अनेक प्रदेशोभां अवगाहना ना वशथी
देशभां ओकपण्णा अने अनेकपण्णानी विवक्षा कदेव छे. अथवा कथनना प्रस्ता-
वभां संघात (समूह) विशेष लावने अथवा भेद विशेष लावने अथवा ओकी
साथे तदुभय विशेष लावने लाईने तेभां ओकपण्णानी अने अनेकपण्णानी
विवक्षा थई जाय छे तेथी ओकवचनादिथी कहेव आ ल'ओतु' कथन विशेष
वाणुं होई शकतुं नथी. तेम समज्जवुं ॥ सू० २ ॥

लोहियहालिदेसु, कालगलोहियसुक्लिसेसु, कालगहालिदसुक्लि-
 लेसु७, नीलगलोहियहालिदेसु७, नीलगलोहियसुक्लिसेसु सत्त-
 भंगा७। एवमेए तियासंजोगे सत्तरिभंगा ७०। जइ चउवन्ने
 सिय कालए य नीलए लोहियए हालिदए य१, सिय कालए य
 नीलए य लोहियए य हालिदगा य२, सिय कालए य नीलए य
 लोहियगा य हालिदए य३, सिय कालए य नीलगा य लोहियगेय
 हालिदगेय४, सिय कालगा य नीलए य, लोहियए य हालिदए य५,
 एए पंचभंगा। सिय कालए य नीलए य लोहियए य सुक्लिए य
 एतथ वि पंचभंगा। एवं कालगनीलगहालिदसुक्लिसेसु वि
 पंचभंगा५, कालगलोहियहालिदसुक्लिसेसु वि पंचभंगा
 नीलगलोहियहालिदसुक्लिसेसु वि पंचभंगा ५, एवमेए चउ-
 वकसंजोएणं पणवीसं भंगा २५। जइ पंचवन्ने कालए य नीलए
 य लोहियए य हालिदए य सुक्लिए य। सव्वमेए एवकग-
 दुयगतियगचउवकपंचसंजोएणं ईयालं भंगसयं भवइ गंधा जहा
 चउप्पएसियस्स। रसा जहा वन्ना फासा जहा चउप्पएसियस्स सू.३।

छाया—पञ्चमदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कति-
 रसः कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यथाऽष्टादशशते यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः । यदि
 एकवर्णः, एकवर्णद्विवर्णौ यथैव चतुःमदेशिकः । यदि त्रिवर्णः स्यात् कालो
 नीलो लोहितश्च १, स्यात् कालो नीलो लोहिताश्च २, स्यात् कालो नीलाश्च
 लोहितश्च ३, स्यात् कालो नीलाश्च लोहिताश्च ४, स्यात् कालाश्च नीलश्च
 लोहितश्च ५, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च ६, स्यात् कालाश्च नीलाश्च
 लोहितश्च ७, स्यात् कालश्च नीलश्च हरिद्रश्च—अत्रापि सप्तमङ्गाः ७ । एवं काल-
 नीलशुक्लेषु सप्तमङ्गाः । काललोहितहरिद्रेषु सप्तमङ्गाः ७ । कृष्णलोहित
 शुक्लेषु सप्तमङ्गाः ७ । कालहरिद्रशुक्लेषु सप्तमङ्गाः ७ । नीललोहितहरि-

દ્રેષુ સપ્તમજ્ઞાઃ ૭ । નીલલોહિતશુક્લેષુ સપ્તમજ્ઞાઃ ૭ । નીલહારિદ્રશુક્લેષુ સપ્તમજ્ઞાઃ ૭ । લોહિતહારિદ્રશુક્લેષુ સપ્તમજ્ઞાઃ ૭ । એવમેતે ત્રિસંયોગે સપ્તતિર્મજ્ઞાઃ ૭૦ । યદિ ચતુર્વર્ણઃ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલો લોહિતઃ હારિદ્રશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિ- તશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૪, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૫, એતે પશ્ચમજ્ઞાઃ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ અત્રાપિ પશ્ચમજ્ઞાઃ । એવં કાલનીલહારિદ્રશુક્લેષુ અપિ પશ્ચમજ્ઞાઃ ૫ । કાલલોહિતહારિદ્રશુક્લેષુ પશ્ચમજ્ઞાઃ ૫ । નીલલોહિત હારિ- દ્રશુક્લેષુ પશ્ચમજ્ઞાઃ ૫ । એવમેતે ચતુષ્કસંયોગેન પશ્ચવિંશતિર્મજ્ઞાઃ ૨૫ । યદિ પશ્ચવર્ણઃ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ । એવમેતે એકદ્વિકત્રિક- ચતુષ્કપશ્ચસંયોગેન એકચત્વારિંશદધિકં મજ્ઞશતં ભવતિ ૧૪૧ । ગન્ધા યથા ચતુઃપ્રદેશિકસ્ય । રસા યથા વર્ણાઃ । સ્પર્શા યથા ચતુઃપ્રદેશિકસ્ય ॥મૂ. ૩॥

ટીકા—‘પંચપણિણ ણં મંતે ! સંધે’ પંચપ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ ‘કહ્વન્ને’ કતિવર્ણઃ, પંચ પ્રદેશાઃ પરમાણ્વોઽવયવતયા વિધન્તે યસ્ય સ પંચ- પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધોઽવયવી એતાદૃશઃ પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ इति मन्त्रः, उत्तरमाह—‘जहा अद्धारसमसए जाव सिय चउफासे

અવ પંચ પ્રદેશી સ્કંધો મેં વર્ણાદિ પ્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—

‘પંચપણિણ ણં મંતે ! સંધે કહ્વન્ને’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રભુ સે પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ કિતને વર્ણાદિવાલા હોતા હૈ એસા પૂછા હૈ પાંચ પુદ્ગલપરમાણુઓ સે જો સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઉસકા નામ પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ હૈ એસા ‘પંચપણિણ ણં મંતે ! સંધે કહ્વન્ને’ પાંચ પ્રદેશોવાલા સ્કન્ધરૂપ અવ- યવી હૈ મદન્ત ! કિતને વર્ણોવાલા કિતને ગન્ધગુણવાલા કિતને રસો- વાલા ઔર કિતને સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈ કિ હૈ ગૌતમ ! ‘જહા અદ્ધારસમસણ જાવ સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ અઠા-

હવે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધોમાં વર્ણાદિ પ્રકારો બતાવે છે—પંચપણિણ ણં મંતે ! સંધે કહ્વન્ને’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમાં પ્રશ્ન કરેલ છે. પાંચ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી બે સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું નામ ‘પંચપ્રદેશી સ્કંધ’ એવું છે. ‘પંચપણિણ ણં મંતે ! કહ્વન્ને’ હે ભગવન્ પાંચ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ રૂપ અવયવી કેટલા વર્ણુવાળો, કેટલા ગંધ શુણુવાળો, કેટલા રસોવાળો, અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘જહા અદ્ધારસમસણ જાવ સિય ચઉફાસે

પન્નત્તે' યથાઽષ્ટાદશશતે પ્ઠોદેશકે યાવત્ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથાદિ-તત્રત્રયં પ્રકરણમ્, 'સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને સિય તિવન્ને સિય ચડવન્ને સિય પંચવન્ને। સિય એગગ્થે સિય દુગંથે, સિય એગરસે જાવ પંચરસે, સિય દુફાસે જાવ ચડ-ફાસે' સ્યાત્ એકવર્ણઃ સ્યાત્ દ્વિવર્ણઃ સ્યાત્ ત્રિવર્ણઃ સ્યાત્ ચતુર્વર્ણઃ, સ્યાત્ પંચ-વર્ણઃ, સ્યાત્ એકગન્ધઃ સ્યાદ્ દ્વિગન્ધઃ, સ્યાદેકરસો યાવત્પશ્ચરસઃ સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શો યાવત્ ચતુઃ સ્પર્શઃ ઇતિ । 'જહ એગવન્ને' યદિ એકવર્ણઃ પંચપ્રદેશિકઃ 'એગવન્ન

રહવે' શનક મેં છટે ઉદેશે મેં યાવત્ વહ ચાર સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ યહાં તક જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર કહ લેના ચાહિયે વહાં કા, વહ પ્રકરણ 'સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને સિય તિવન્ને સિય ચડવન્ને, સિય પંચવન્ને સિય એગગંથે સિય દુગંથે સિય એગરસે જાવ પંચરસે સિય દુફાસે જાવ ચડફાસે' હસ પ્રકાર સે હૈં સો હસી પ્રકરણ કો યહાં પર હસ પ્રકાર સે ખુલાસા ક્રિયા ગયા હૈ—

'જહ એગવન્ને' યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ એક વર્ણવાલા હોતા હૈ તો વહ હસ સામાન્ય વર્ણસ્ત્વ કે કથન મેં હસ પ્રકાર સે એક વર્ણવાલા હો સકતા હૈ—'સિય કાલેય ય, સિય નીલેય, સિય લોહિયેય, સિય હાલિદેય, સિય સુક્કિલ્લેય' કદાચિત્ વહ કાલેવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ ? કદાચિત્ વહ નીલવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ ૨ કદાચિત્ વહ લાલવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ ૩ કદાચિત્ વહ પીલે વર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ ૪ અથવા કદાચિત્ વહ શુક્લવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ

પન્નત્તે' અઠારમાં શતકમાં છઠ્ઠા ઉદેશમાં યાવત્ તે ચાર સ્પર્શવાળો છે. એટલે સુધીમાં જેવી રીતે કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે સમગ્ર કથન અહિયાં સમજવું ત્યાંનું તે પ્રકરણ 'સિય એગવન્ને સિય દુવન્ને સિય તિવન્ને સિય ચડવન્ને સિય પંચવન્ને સિય એગ ગંથે સિય દુગંથે સિય એગ રસે જાવ પંચરસે સિય દુફાસે જાવ ચડફાસે' આ પ્રમાણે કહ્યું છે. આ પ્રકરણને અહિયાં આ રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે. 'જહ એગવન્ને' નો તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ એકવર્ણ વાળો હોય તો તે આ સામાન્ય વર્ણવના કથનમાં નીચે કહ્યા પ્રમાણેના એક વર્ણવાળો હોઈ શકે છે—'સિય કાલેય ય સિય નીલેય, સિય લોહિયેય, સિય હાલિદેય ય સિય સુક્કિલ્લેય' કદાચ તે કાળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૧ કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૨ કદાચિત્ તે લાલ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે ૩ કદાચ તે પીળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૪ અથવા કદાચ તે ઘોળા વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણેનું

‘દુવન્ના જહેવ ચૃપ્પણસિણ’ એકવર્ણદ્વિવર્ણોં એકવર્ણઃ દ્વિવર્ણશ્ચ ચૈવ ચતુઃપ્રદેશિકઃ ચતુઃપ્રદેશિકસ્ય યથા એકવર્ણવત્ત્વં દ્વિવર્ણવત્ત્વં કથિતમ્ તથૈવ પञ्चप्रदेशिक-
સ્યાપિ વક્તવ્યમ્ તથાહિ-તત્રત્યં પ્રકરણમ્-‘જહ્ એગવન્ને સિય કાલણ ય સિય
નીલણ ય સિય લોહિયણ ય સિય હાલિહણ ય સિય સુકિલ્લણ ય’ યદિ એકવર્ણસ્તદા
સ્યાત્ કાલશ્ચ સ્યાત્ નીલશ્ચ સ્યાત્ લોહિતશ્ચ સ્યાત્ હારિદ્રશ્ચ સ્યાત્ શુક્લશ્ચ ।
યદિ દ્વિવર્ણઃ પञ्चप्रदेशिकઃ સ્કન્ધસ્તદા ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય ૧, સિય કાલણ
ય નીલગા ય ૨, સિય કાલગા ય નીલણ ય ૩, સિય કાલગા ય નીલગા ય ૪’ સ્યાત્

સો એસા યહ કથન ‘એગવન્ન દુવન્ના જહેવ ચૃપ્પણસિણ’ ચતુઃપ્રદેશિક
સ્કન્ધ મેં જૈસા એકવર્ણ કે વિષય મેં ઓર દો વર્ણ કે વિષય મેં કહા
જા ચુકા હૈ વૈસા હી યહાં પર કહા ગયા હૈ ‘સિય કાલણ ય, સિય
નીલણ ય’ ઇત્યાદિ પ્રકરણ વહીં કા હૈ યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ દો
વર્ણોંવાલા હોતા હૈ તો વહ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ, ૧’ કદાચિત્
કાલેવર્ણવાલા ઓર નીલેવર્ણવાલા બી હો સકતા હૈ ૧ ‘સિય કાલણ
ય, નીલગા ય ૨’ અથવા એક પ્રદેશ ઉસકા કાલા હો સકતા હૈ ઓર
અનેક પ્રદેશ ઉસકે નીલે હો સકતે હૈં ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય ૩’
અથવા-અનેક પ્રદેશ ઉસકે કાલે હો સકતે હૈં ઓર એક પ્રદેશ ઉસકા
નીલા હો સકતા હૈ ૩ ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય ૪’ અથવા અનેક
પ્રદેશ ઉસકે કાલે હો સકતે હૈં ઓર અનેક હી પ્રદેશ ઉસકે નીલે હો
સકતે હૈં હ્રસ્વ પ્રકાર સે યે ચાર ભંગ કૃષ્ણ એવં નીલ કે એકત્વ ઓર

કથન ‘એગવન્નદુવન્ના જહેવ ચૃપ્પણસિણ’ ચાર પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં એકવર્ણ
પણામાં, અને બે વર્ણ પણામાં જેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે
અહિયાં કહેલ છે

‘સિય કાલણ ય, સિય નીલણ ય’ ઇત્યાદિ ત્યાંતું જ પ્રદરણ છે. જો તે
પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ બે વર્ણવાળો હોય તો તે ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય ૧’
કદાચ કાળાવર્ણવાળો અને નીલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે ૧ ‘સિય કાલણ
ય નીલગા ય’ અથવા તેનો એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને બીજો
એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે ૨ ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય’ અથવા તેનાં
અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોઈ શકે છે અને તેનો એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો
હોઈ છે ૩ ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય ૪’ અથવા તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણ-
વાળા હોય છે. અને અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા પણ હોઈ શકે છે ૪ આ રીતે
કૃષ્ણ વર્ણ, અને નીલવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી આ ચાર ભંગો બન્યાં

ળવદેવેતિ । ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય, સિય નીલણ ય હાલિદણ ય, સિય નીલણ ય સુક્કિલણ ય, સિય લોહિયણ ય હાલિદણ ય, સિય લોહિયણ ય સુક્કિલણ ય’ એણુ સર્વેણ્વપિ ચત્વારશ્વત્તારો મજ્ઞા ભવન્તિ મજ્ઞપ્રકારાશ્ચ અત્રૈવ-પૂર્વપ્રદર્શિત-ચતુષ્પ્રદેશિકપ્રકરણાદેવ અવગન્તવ્યા એવમેતે દશદ્વિકસંયોગા મજ્ઞા ભવન્તિ દશાનામપિ ચતુઃસંખ્યયા ગુણને પુનરશ્વત્વાર્શિશ્ચ મજ્ઞા ભવન્તિ ઇતિ ચતુષ્પ્રદેશિક-પ્રકરણાત્ દ્રષ્ટવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । ‘જઈ તિવન્ને’ યદિ પञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः त्रिवर्णी

ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કે પ્રકરણ મેં ક્રિયા જા ચુકા હૈ અતઃ વહીં સે રૂસે મી જાના જા સકતા હૈ । રૂસ પ્રકાર સે કૃષ્ણવર્ણ કે સાથ નીલાદિવર્ણોં કા યોગ કર મંગ પ્રકાર પ્રકટ ક્રિયા હૈ । અથ નીલવર્ણ કે સાથ આગેં કે વર્ણોં કા યોગકર કે મંગ પ્રકાર પ્રદર્શિત ક્રિયા જાતા હૈ-‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧ સિય નીલણ ય હાલિદણ ય સિય નીલણ ય સુક્કિલણ ય સિય લોહિયણ ય હાલિદણ ય સિય લોહિયણ ય સુક્કિલણ ય સિય હાલિદણ ય સુક્કિલણ ય’ રૂસ પ્રકાર સે યે દ્વિકસંયોગી ૧૦ મંગ હોતે હૈ-૪ કૃષ્ણવર્ણ કી પ્રધાનતા સે ૪ નીલવર્ણ કી પ્રધાનતા સે ૩, લાલવર્ણ કી પ્રધાનતા સે દો ઓર એક પીતલવર્ણ કી પ્રધાનતા સે રૂન ૧૦ દ્વિકસંયોગીં કે પ્રત્યેક કે ૪-૪ મંગ ઓર હોતે હૈ જૈસા કિ ઉપર મેં પ્રકટ ક્રિયા જા ચુકા હૈ અતઃ સબ દ્વિકસંયોગી મંગ ૪૦ હો જાતે હૈ યહ સબ વિષય ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કે પ્રકરણ સે દેખ લેના ચાહિયે ।

વિષયમાં ત્યાંના પ્રકરણમાં કરેલ વર્ણન પ્રમાણે સમજવું આ રીતે કાળાવર્ણ સાથે નીલવર્ણ વિગેરે વર્ણોના યોગ કરવાથી જે ભંગો બને છે તે પ્રકાર અહિયાં કહ્યો છે. હવે નીલવર્ણની સાથે બીજા વર્ણોના યોગથી જે ભંગો બને છે તે બતાવવામાં આવે છે. સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧ ‘સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૨, સિય નીલણ ય સુક્કિલણ ય સિય લોહિયણ ય હાલિદણ ય સિય લોહિ-યણ ય સુક્કિલણ ય સિય હાલિદણ ય સુક્કિલણ ય’ આ રીતે આ દ્વિક સંયોગી ૧૦ રૂસ ભંગો બને છે. કાળાવર્ણની મુખ્યતામાં ૪ ચાર ભંગો નીલવર્ણની પ્રધાનતામાં ૩ ત્રણ ભંગો તથા લાલવર્ણની મુખ્યતામાં બે ભંગો તથા પીળાવર્ણની પ્રધાનતામાં ૧ એક ભંગ એ રીતે દ્વિક સંયોગી રૂસ ભંગોમાં તેના એકત્વ અને અનેકપણાથી ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો બીજા થાય છે. જે ઉપર બતાવ્યા છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગી કુલ-૪૦ ચાળીસ ભંગો કહ્યા છે. આ તમામ પ્રકરણ ચાર પ્રદેશી સ્કન્ધના પ્રકરણમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે ત્યાંથી સમજી લેવું અંથ વિસ્તાર ભયથી અહિયાં કહેલ નથી.

વર્ણત્રયવાન તદા 'સિય કાલ્પ નીલ્પ લોહિય્પ ય' સ્યાત્-કદાચિત્ કાલ્પકો નીલકો લોહિતકચ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, એકસ્મિન્ કૃષ્ણતા તદપરદેશે નીલત્વમ્ અવ-
શિષ્ટપ્રદેશેષુ લૌહિત્યમિતિ પ્રથમાર્થઃ ૧ । 'સિય કાલ્પ નીલ્પ લોહિય્પ ય ૨,'
સ્યાત્-કદાચિત્ કાલ્પકો નીલકો લોહિતકાચ્ચ કૃષ્ણનીલયોરેકત્વં લૌહિત્યેવાને-
કત્વમ્ ઇતિ દ્વિતીયો ભજ્જઃ ૨ । 'સિય કાલ્પ નીલ્પાય લોહિય્પ ય ૩' સ્યાત્
કાલ્પકો નીલકાચ્ચ લોહિતચ્ચેતિ પ્રથમતૃતીયયોરેકત્વં મધ્યવર્તિનિ ચ બહુવચન-
યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ 'તિવન્ને' ત્રિણ વર્ણોવાલા હોતા હૈ--તો
હસ ત્રિવર્ણવત્તા કે સામાન્ય કથન મેં વહ હસ પ્રકાર સે ત્રિવર્ણોવાલા
હો સકતા હૈ--'સિય કાલ્પ નીલ્પ લોહિય્પ ય' કદાચિત્ વહ કાલ્પ-
વર્ણવાલા મી હો સકતા હૈ નીલવર્ણવાલા મી હો સકતા હૈ ઓર લાલ-
વર્ણવાલા મી હો સકતા હૈ ૧ તાત્પર્ય હસકા એસા હૈ કિ એક પ્રદેશ મેં
કૃષ્ણતા દુસરે એકપ્રદેશ મેં નીલતા ઓર અવશિષ્ટપ્રદેશો મેં લૌહિત્ય
હો સકતા હૈ એસા યહ પ્રથમ ભંગકા અર્થ હૈ 'સિય કાલ્પ નીલ્પ
લોહિય્પ ય' કદાચિત્ વહ કૃષ્ણવર્ણવાલા મી હો સકતા હૈ નીલવર્ણ-
વાલા મી હો સકતા હૈ ઓર અનેક પ્રદેશો મેં લાલવર્ણવાલા મી હો
સકતા હૈ ૨ યહાં પર કૃષ્ણ ઓર નીલ મેં એકત્વ ઓર લૌહિત્ય મેં
અનેકત્વ કહા ગયા હૈ હસ પ્રકાર સે યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ 'સિય કાલ્પ
નીલ્પાય લોહિય્પ ય ૩' કદાચિત્ વહ અપને એકપ્રદેશ મેં કાલ્પવર્ણવાલા
મી હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશો મેં વહ નીલવર્ણવાલા મી હો સકતા હૈ

જો આ પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'તિવન્ને' ત્રણ વર્ણોવાળા હોય તો આ ત્રણ
વર્ણપણના સામાન્ય કથનમાં તે આ નીચે કહ્યા પ્રમાણે ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે.
'સિય કાલ્પ નીલ્પ લોહિય્પ ય' કહાય તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે
છે. નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે
છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેના એક પ્રદેશમાં
કાળાવર્ણપણ બીજા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણપણ અને બાકીના બે પ્રદેશોમાં
લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. તે પ્રમાણે પહેલો ભંગ છે,
'સિય કાલ્પ નીલ્પ લોહિય્પ ય ૨' કહાય તે કાળાવર્ણવાળો પણ હોઈ
શકે છે. નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો
પણ હોઈ શકે છે. ૨ આ ભંગમાં કાળાવર્ણમાં અને નીલવર્ણમાં એક વચન
આ લાલવર્ણમાં બહુવચન કહ્યું છે, આ રીતે બીજો ભંગ બને છે. 'સિય
કાલ્પ નીલ્પાય લોહિય્પ ય ૩' કહાય તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો

માદાય તૃતીયપર્યવસાનમ્ ૩ । ‘સિય કાલગ નીલગા ય લોહિયગા ય ૪’ સ્યાત્ કાલકો નીલકાશ્ચ લોહિતકાશ્ચ ઇતિ કૃષ્ણત્વે એકત્વં નીલલોહિતયોરનેકત્વ-
માદાય ચતુર્થો ભક્નો ભવતીતિ । ‘સિય કાલગા ય નીલગ ય લોહિયગ ય ૫’ સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ પ્રથમે વહુત્વં દ્વિતીય તૃતીયયોરેકત્વમાદાય પશ્ચમો
ભક્નો ભવતીતિ । ‘સિય કાલગા ય નીલગ ય લોહિયગા ય ૬’ સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતકાશ્ચ, અત્ર પ્રથમચરમયોરનેકત્વં મધ્યવર્તિનિ એકત્વમાદાય
ષષ્ઠો ભક્નો ભવતીતિ ૬ । ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગ ય ૭’ સ્યાત્ કાલ-

ઔર એક પ્રદેશ મેં વહ લાલવર્ણવાલા ભી હો સકતા હૈ ૩ યહાં પર પ્રથમ
ઔર તૃતીય પદોં મેં એકત્વ ઔર મધ્યવર્તી નીલપદ મેં અનેકત્વ કર ચહ
તૃતીય ભંગ બના હૈ ‘સિય કાલગ નીલગા ય લોહિયગા ય’ યહાં પર
દ્વિતીય ઔર તૃતીય પદમેં અનેકત્વ ઔર પ્રથમ મેં એકત્વ કર ચહ
ચતુર્થ ભંગ બનાયા ગયા હૈ ‘સિય કાલગા ય નીલગ ય લોહિયગ ય ૫’
યહાં પ્રથમ પદમેં અનેકત્વ એવં દ્વિતીય ઔર તૃતીય મેં એકત્વ કરકે ચહ
પાંચવાં ભંગ બનાયા ગયા હૈ ‘સિય કાલગા ય નીલગ ય લોહિયગા ય ૬’
યહાં પ્રથમ ઔર અન્તિય પદમેં અનેકત્વ ઔર દ્વિતીયપદ મેં એકત્વ
પ્રકટ કર ચહ ભંગ બનાયા ગયા હૈ ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિ-

પણુ હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલવર્ણુવાળો પણ હોય છે. અને એક
પ્રદેશમાં તે લાલવર્ણુવાળો પણ હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા
પદમાં એકવચન અને નીલવર્ણુવાળા બીજા પદમાં બહુવચન કહીને આ
ત્રીજો ભંગ બનાવ્યો છે. ૩ ‘સિય કાલગ નીલગા ય લોહિયગા ય ૪’ કહાય તે એક
પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે.
તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને
ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહીને આ ચોથો ભંગ બનાવ્યો છે. ૪ ‘સિય કાલગા
ય નીલગ ય લોહિયગ ય ૫’ આ ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચન અને બીજા
અને ત્રીજા પદમાં એકવચનથી આ ભંગ બનાવ્યો છે. કહાય તે પોતાના
અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો
હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે એ રીતે આ પાંચમો
ભંગ છે. ૫ ‘સિય કાલગા ય નીલગ ય લોહિયગા ય ૬’ કહાય તે પોતાના
અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુ-
વાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. આ
ભંગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન તથા બીજા પદમાં એકવચન
કહીને આ છઠો ભંગ બનાવ્યો છે. ૬ ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગ ય ૭’

કાશ્વ નીલકાશ્વ લોહિતકશ્વ પ્રથમદ્વિતીયયોરનેકત્વં ચરમસ્ય ચૈકત્વમાદાય સપ્તમો મજ્ઞો ભવતીતિ । इत्थं त्रिवर्णमधिकृत्य पञ्चप्रदेशिके सप्तमज्ञा भवन्तीति ७ । ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય’ સ્યાત્ કાલો નીલો હારિદ્રશ્ચ, ‘एत्थं वि सत्त-मज्ञा’ अत्रापि सप्त मज्ञा भवन्ति तथाहि—‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય ૧, સિય કાલણ નીલણ હાલિદગા ય ૨, સિય કાલણ નીલગા ય હાલિદણ ય ૩, સિય કાલણ નીલગા હાલિદગા ય ૪, સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદણ ય ૫, સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદગા ય ૬, સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદણ ય ૭’ સ્યાત્ કાલમ

યણ ય ૭’ ઉસકે અનેક દેશ કાલે ખી હો સકતે હૈં ઔર અનેકદેશ નીલે ખી હો સકતે હૈં તથા એકદેશ ઉસકા લાલવર્ણ કા ખી હો સકતા હૈં યહાં પ્રથમ ઔર દ્વિતીયપદ મેં અનેકતા એવં તૃતીય પદમેં એકતા પ્રકટ કર યહ ભંગ બનાયા ગયા હૈં હસ પ્રકાર સે પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં યે ૭ ભંગ ત્રિવર્ણ કો લેકર હોતે હૈં હસી પ્રકાર સે ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિ-દણ ય’ યહાં પર ખી ૭ ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય’ યહ પ્રથમ ભંગ હૈં ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદગા ય ૨’ યહ દ્વિતીય ભંગ હૈં ‘સિય કાલણ નીલગા ય હાલિદણ ય ૩’ યહ તૃતીય ભંગ હૈં ‘સિય કાલણ નીલગા હાલિદગા ય’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈં ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદણ ય ૫’ યહ પાંચવાં ભંગ હૈં ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદગા ય’ યહ છઠા ભંગ હૈં ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદણ ય’ યહ સાતવાં ભંગ હૈં इन सात अंगों के होने की

તેના અનેક દેશે કાળાવર્ણવાળા હોય છે. તથા અનેક દેશે નીલવર્ણવાળા હોય છે. તથા એકદેશ લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં પહેલાં અને બીજા પદમાં બહુવચનથી અનેકપણુ અને ત્રીજા પદમાં એકવચન કહીને એકપણુ બતાવીને આ ભંગ બનાવેલ છે ૭ આ રીતે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં ૭ સાત ભંગો ત્રણ વર્ણના યોગથી થાય છે. એજ રીતે ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય’ કાળાવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો બને છે. જે આ રીતે છે—‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદણ ય’ આ પહેલો ભંગ છે. ‘સિય કાલણ નીલણ હાલિદગા ય ૨’ આ બીજો ભંગ છે. ‘સિય કાલણ નીલગા ય હાલિદણ ય ૩’ આ ત્રીજો ભંગ છે. ‘સિય કાલણ નીલગા ય હાલિદગા ય’ આ ચોથો ભંગ છે. ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદણ ય ૫’ આ પાંચમો ભંગ છે. ‘સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદગા ય ૬’ આ છઠો ભંગ છે. ‘સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદણ ય’

નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલકશ્ચ નીલકાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલો નીલકાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૪, સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૫, સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૬, સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલાશ્ચ

સૂચનો 'एतथ वि सत्त भंगा' इस सूत्र पाठ द्वारा दी गई है। 'एवं कालगं नीलगं सुक्किल्लएसु सत्तं भंगा कालगलोहियहालिहेसु ७' इत्यादि- 'स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्रश्च' यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह अपने एकदेश में काला एक दूसरे देश में नीला और कोई एकदेश में पीला हो सकता है 'स्यात् कालश्च नीलश्च हारिद्राश्च २' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एकदेश में काला किसी एकदेश में नीला और अनेक देशों में पीला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा य हालिदए य' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एकदेश में काला अनेक प्रदेशों में नीला हो सकता है और किसी एकप्रदेश में पीला हो सकता है। 'स्यात् कालः नीलाश्च हारिद्राश्च' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में काला हो सकता है अनेक देशों में नीला हो सकता है और अनेक ही प्रदेशों में पीला

આ સાતમાં ભંગ છે. આ સાત ભંગો થતા હોવાના સંબંધમાં સૂત્રકારે 'एतथ वि सत्तभंगा' આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'एवं कालगनीलगसुक्किल्लएसु सत्तभंगा कालगलोहियहालिहेसु सत्तं' એજ પ્રમાણે કાળાવર્ણુ નીલવર્ણુ અને ઘોળાવર્ણુના યોગમાં સાત ભંગો બને છે તથા કુણ્ણવર્ણુ, લાલવર્ણુ, અને પીળાવર્ણુના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે —

'स्यात् कालश्च 'नीलश्च हारिद्रश्च' તે પોતાને એક દેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. બીજા એક દેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા કેઈ એક દેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ થાય છે. ૧ 'स्यात् कालश्च 'नीलश्च हारिद्राश्च २' આ બીજો ભંગ છે. તે પોતાના કેઈ એક દેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કેઈ એક દેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અને અनेक देशोंમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. ૨ 'सिय कालए नीलगा य हालिदए य ३' કદાચ તે પોતાના કેઈ એક દેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. અને કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ 'स्यात् कालः नीलाश्च हारिद्राश्च' કદાચ તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં પીળાવર્ણુવાળો હોઈ શકે છે. આ રીતે ચોથો ભંગ થાય છે. ૪'

હારિદ્રશ્ચેતિ સપ્તમઃ । ‘એવં કાલગનીલગમુક્કિલ્લેપસુ સત્ત મંગા’ એવં કાલનીલ શુક્લેષુ સપ્તમંગ્લાઃ, તથાહિ-‘સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૧, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૨, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૩, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૪, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૫, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૬, સિય કાલે નીલે મુક્કિલ્લે ૭’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩, સ્યાત્

હો સકતા હૈ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ’ यह पांचवां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक देशों में काले वर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में नीलेवर्णवाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में पीले वर्णवाला हो सकता है ‘स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्राश्च’ यह छठा भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेश कालेवर्णवाले हो सकते हैं कोई एक प्रदेश नीलेवर्णवाला हो सकता है और अनेक प्रदेश उसके पीलेवर्णवाले हो सकते हैं ‘स्यात् कालाश्च नीलाश्च हारिद्रश्च’ यह सातवां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कालेवर्णवाला हो सकता है अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला हो सकता है और एक प्रदेश में पीलेवर्णवाला हो सकता है ‘एवं कालग नीलग मुक्किल्लेपसु सत्त मंगा’ इस कथन के अनुसार काल नील और शुक्ल इनके संयोग में भी सात भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं-‘सिय काले नीले म्मुक्किल्ले १’ यह प्रथम भंग है इसके अनुसार उसका एक देश कृष्ण-

‘स्यात् कालाश्च नीलश्च हारिद्रश्च ५’ उदात्त ते पोताना अनेक देशमां काला वणुवाणे। डाय छे। केअ ओक प्रदेशमां नीलवणुवाणे। डाय छे। केअ ओक प्रदेशमां पीणावणुवाणे। डाय छे। आ रीते आ पांचमो लंग छे। ‘स्यात् कालकाश्च नीलश्च हारिद्राश्च ६’ उदात्त ते अनेक प्रदेशमां कालावणुवाणे। डाय छे। केअ ओक प्रदेशमां नीलवणुवाणे। डाय छे। अने अनेक प्रदेशमां पीणावणुवाणे। डाय छे। ओ रीते छटो लंग छे। ६ ‘स्यात् कालकाश्च नीलाश्च हारिद्रश्च ७’ केअ वार ते पोताना अनेक देशमां कालावणुवाणे। डाय छे। अनेक प्रदेशमां नीलवणुवाणे। डाय छे। तथा ओक प्रदेशमां पीणा वणुवाणे। डाय छे। ओ रीते आ सातमो लंग थाय छे ७ डवे काला वणुनी साथे नील अने पीणा वणुनी योगथी थता सात लंगो अतावे छे-‘सिय काले नीले म्मुक्किल्ले १’ ते केअ वार पोताना ओकदेशमां कालावणुवाणे। डाय छे। ओक देशमां नीलवणुवाणे। डाय छे। तथा ओक देशमां पीणा

હાલિદ્દા ય ૫, સિયકાલગા ય નીલ ય હાલિદ્દા ય ૬, સિય કાલગા ય નીલ-
ગા ય હાલિદ્દા ય ૭' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિ-
તશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલકાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલકાશ્ચ
હારિદ્રાશ્ચ ૪, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલકાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૫, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ હારિ-
દ્રાશ્ચ ૬, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલકાશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ સપ્તમઃ । 'કાલલોહિયસુક્તિલેસુ'
કાલલોહિતશુક્લેષ્વપિ સપ્તમજ્ઞા યવન્તિ તથાહિ-'સિય કાલ ય લોહિય ય

વર્ણવાલા હો સકતા હૈ 'સિય કાલ ય નીલગા હાલિદ્દા ય ૪' યહ
ચૌથા ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને કિસી એક પ્રદેશ મેં કાલે
વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશો મેં નીલેવર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશો મેં પીલે-
વર્ણવાલા હો સકતા હૈ । 'સિય કાલગા ય નીલ ય હાલિદ્દા ય ૫' યહ
પાંચવાં ભંગ હૈ હસકે અનુસાર ઉસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણ કે હો સકતે
હૈ એક પ્રદેશ ઉસકા નીલેવર્ણ કા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ ઉસકા
પીલે વર્ણ કા હો સકતા હૈ 'સિય કાલગા ય નીલ ય હાલિદ્દા ય ૬'
યહ છઠા ભંગ હૈ હસકે અનુસાર ઉસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણવાલે
એક પ્રદેશ નીલેવર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશ પીલેવર્ણવાલે હો સકતે હૈ-
'સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદ્દા ય ૭' યહ સાતવાં ભંગ હૈ હસકે
અનુસાર ઉસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણવાલે અનેક પ્રદેશ નીલવર્ણવાલે ઓર
એક પ્રદેશ પીલેવર્ણવાલા હો સકતા હૈ 'કાલલોહિયસુક્તિલેસુ' કાલ
લોહિત શુક્લ इन तीन वर्णों के संयोग में भी इसी प्रकार से सात

પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે.
આ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ 'સિય કાલગા ય નીલ ય હાલિદ્દા
ય ૫' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળો હોય છે. તેનો એક પ્રદેશ નીલવર્ણ
વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ
પાંચમો ભંગ કહ્યો છે. ૫ 'સિય કાલગા ય નીલ ય હાલિદ્દા ય ૬' તેના
અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળો હોય છે
તથા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે. આ રીતે આ છઠો ભંગ છે.
'સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદ્દા ય ૭' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા હોય
છે. અનેક પ્રદેશો નીલવર્ણવાળા હોય છે. અને એક પ્રદેશ પીળાવર્ણવાળો
હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. ૭ 'કાલલોહિયસુક્તિલેસુ' કાળાવર્ણ
વાલવર્ણ અને પીળા વર્ણના યોગથી પશ્ચ ૭ સાત ભંગો થાય છે. બે. આ

લોહિયહાલિદેસુ' एवं काललोहितहारिदेषु सप्तभङ्गा भवन्ति तथाहि—'सिय कालए लोहियए हालिदए १, सिय कालए लोहियए हालिदगा २, सिय कालए नीलगा हालिदए य ३, सिय कालए नीलगा हालिदगा य ४, सिय कालगा य नीलए और अनेक प्रदेश शुक्लवर्णवाले हो सकते हैं 'सिय कालगा य, नीलगा य, सुक्किल्लए य' यह सातवां भंग है इसके अनुसार उसके अनेक प्रदेशकाले हो सकते हैं अनेक प्रदेश नीले हो सकते हैं और एकप्रदेश उसका शुक्ल हो सकता है 'कालगलोहियहालिदेसु' के अनुसार कृष्ण लोहित पीत इनके संयोग में भी सात भंग होते हैं—जो इस प्रकार से हैं—'सिय कालए लोहियए, हालिदए य' ऐसा यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्णवाला हो सकता है किसी एक प्रदेश में लालवर्णवाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में पीलेवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए लोहियए हालिदगा य २' यह द्वितीय भंग है इसके अनुसार वह अपने किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्णवाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में पीतवर्णवाला हो सकता है 'सिय कालए नीलगा हालिदए य' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह अपने एकप्रदेश में कृष्णवर्णवाला अनेक प्रदेशों में नीलेवर्णवाला और एक प्रदेश में पीले

વર્ણવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અनेક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે છઠ્ઠો ભંગ થાય છે. ૬ 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, સુક્કિલ્લએ ય ૭' તેના અनेક પ્રદેશો ધોળાવર્ણવાળા હોય છે. અनेક પ્રદેશ નીલવર્ણવાળા હોય તથા તેના એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ થાય છે. ૭ 'કાલગલોહિયહાલિદેસુ' ધોળા લાલ, અને પીળા વર્ણના યોગથી પણ સાત-ભંગો અને છે. એ આ રીતે "સિય કાલએ લોહિયએ હાલિદએ ય ૧" તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'સિય કાલએ લોહિયએ હાલિદગા ય ૨' તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અनेક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'સિય કાલએ નીલગા ય હાલિદએ ય ૩' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. અनेક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે તે તથા એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સિય કાલએ નીલગા હાલિદગા ય ૪' તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. અनेક

કાલશ્ચ લોહિતાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૪, સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૫, સ્યાત્
કાલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૬, સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ સપ્તમઃ
'કાલગહાલિદ્સુક્કિલ્લેસુ ૭' એવં કાલહારિદ્રશુક્લેપુ સપ્તમજ્ઞા ભવન્તિ, તથાહિ-
'સિય કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય ૧, સિય કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય ૨,

ય સુક્કિલ્લર્ ય' યહ પાંચવાં ભંગ હૈં હસકે અનુસાર ઉસકે અનેક
પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણવાલા એકપ્રદેશ લાલવર્ણ વાલા ઓર એકપ્રદેશ શુક્લ
વર્ણ વાલા હો સકતા હૈં ૫ 'સિય કાલગા લોહિયર્ ય સુક્કિલ્લર્ ય ૬'
યહ છઠા ભંગ હૈં હસકે અનુસાર ઉસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણ વાલે
એક પ્રદેશ લાલવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લવર્ણવાલે હો સકતે
હૈં 'સિય કાલગા ય લોહિયર્ ય સુક્કિલ્લર્ ય' યહ સાતવાં ભંગ હૈં હસકે
અનુસાર ઉસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણ વાલે અનેક પ્રદેશ લાલવર્ણ
વાલે ઓર એક પ્રદેશ શુક્લવર્ણ વાલા હો સકતા હૈં ૭ 'કાલગહાલિદ્
સુક્કિલ્લર્ ૭' હસકે અનુસાર કૃષ્ણપીત શુક્લ इनके संयोग में भी ७
ભંગ હોતે હૈં-જો હસ પ્રકાર સે હૈં-'સિય કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય ૧'
યહ પ્રથમ ભંગ હૈં હસમેં વહ અપને કિસી પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો
સકતા હૈં કિસી એક પ્રદેશ મેં પીલા ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ
વાલા હો સકતા હૈં ૧ અથવા 'સિય કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય' કદા-

'સિય કાલગા ય લોહિયર્ ય સુક્કિલ્લર્ ય ૫' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણુવાળા
હોય છે. એક પ્રદેશ લાલ વર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ
ધોળા વર્ણુવાળો હોય છે આ પાંચમે ભંગ છે. ૫ 'સિય કાલગા લોહિયર્
ય સુક્કિલ્લર્ ય ૬' તેના અનેક પ્રદેશો કૃષ્ણવર્ણુ વાળા હોય છે. એક
પ્રદેશ લાલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણુવાળા હોય
છે. આ છઠો ભંગ છે. 'સિય કાલગા ય લોહિયર્ ય સુક્કિલ્લર્ ય ૭'
તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણુવાળા હોય છે. અનેક પ્રદેશ લાલવર્ણુવાળા
હોય છે તથા એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણુવાળા હોય છે. આ સાતમે ભંગ છે. ૭
કૃષ્ણવર્ણુ, પીળાવર્ણુ, અને ધોળાવર્ણુના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો અને છે
તે માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'કાલગહાલિદ્સુક્કિલ્લર્ સપ્ત ભંગા' કૃષ્ણ, પીત,
અને શ્વેત વર્ણુના યોગથી-સાત ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-'સિય
કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય ૧' કદાચિત્ તે પોતાના એક દેશમાં કાળા વર્ણુવાળો
હોય છે. કેાઈ એક દેશમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે તથા કેાઈ એક દેશમાં
શ્વેત વર્ણુવાળો હોય છે. આ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા 'સિય
કાલર્ હાલિદ્દે સુક્કિલ્લર્ ય ૨' કદાચિત્ તે કેાઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો

સુક્કિલ્લે ય ૧, સિય કાલ્પ ય લોહિય ય સુક્કિલ્લગા ય ૨, સિય કાલ્પ ય લોહિય
ગાય સુક્કિલ્લે ય ૩, સિય કાલ્પ ય લોહિયગા ય સુક્કિલ્લગા ય ૪, સિય કાલ્પ ય
લોહિય ય સુક્કિલ્લે ય ૫, સિય કાલ્પ ય લોહિય ય, સુક્કિલ્લગા ય ૬, સિયકાલ્પ-
ગાય લોહિયગા ય સુક્કિલ્લે ય ૭' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્
કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩, સ્યાત્

ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સિય કાલ્પ ય લોહિય ય
સુક્કિલ્લે ય ૧’ યહ પ્રથમ ભંગ હૈં હસકે અનુસાર ડસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણ-
વર્ણવાલા હો સકતા હૈં એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાલા હો સકતા હૈં ઓર એક-
પ્રદેશ શુક્લવર્ણવાલા હો સકતા હૈં ૧ ‘સિય કાલ્પ ય લોહિય ય સુક્કિ-
લ્લગા ય’ યહ દ્વિતીય ભંગ હૈં ૨ હસકે અનુસાર ડસકા એક પ્રદેશ કાલા
એક પ્રદેશ લાલ ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લવર્ણવાલે હો સકતે હૈં ‘સિય
કાલ્પ ય લોહિયગા ય સુક્કિલ્લે ય ૩, યહ તૃતીય ભંગ હૈં હસકે અનુ-
સાર ડસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશ લાલવર્ણવાલે
ઓર એક પ્રદેશ શુક્લવર્ણવાલા હો સકતા હૈં ૩ ‘સિય કાલ્પ ય
લોહિયગા ય સુક્કિલ્લગા ય ૪’ યહ ચોથા ભંગ હૈં હસકે અનુસાર
ડસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણવાલા અનેક પ્રદેશ લાલવર્ણવાલે ઓર
અનેક પ્રદેશ શુક્લવર્ણવાલે હો સકતે હૈં ૪ ‘સિય કાલ્પ ય લોહિય

પ્રમાણુ છે. ‘સિય કાલ્પ ય લોહિય ય સુક્કિલ્લે ય ૧’ કદાચ તેના એક
પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કદાચ એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. અને
એક પ્રદેશ ધોળા વર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ‘સિય કાલ્પ
લોહિય ય સુક્કિલ્લગા ય ૨’ તેના એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કદાચ
એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક પ્રદેશો ધોળા વર્ણવાળા
હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ ‘સિય કાલ્પ ય લોહિયગા ય સુક્કિલ્લે ય ૩’
કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશો લાલ-
વર્ણવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશ ધોળાવર્ણવાળો હોય છે. એ પ્રમાણુ
આ ત્રીજો ભંગ કદાચ છે. ‘સિય કાલ્પ ય લોહિયગા ય સુક્કિલ્લગા ય ૪’ તેના
એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા હોય છે.
તથા અનેક પ્રદેશો ધોળા વર્ણવાળા હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

કાશ્વ હારિદ્રાશ્વ શુક્લશ્વેતિ સપ્તમઃ । કાલહારિદ્રશુક્લેષુ એકત્વાનૈકત્વાભ્યાં કાલ-
મુખ્યકહારિદ્રશુક્લવિશેષણકાઃ સપ્તમજ્ઞા ભવન્તીતિ । ‘નીલલોહિયહાલિદ્ગેસુ’
અં નીલલોહિતહારિદ્ગેષ્વપિ એકત્વાનૈકત્વનીત્યા સમૂલકોઽપિ સપ્તમજ્ઞકો
ભવતિ, તથાહિ-સિય નીલે લોહિયે હાલિદ્ગે ય૧, સિય નીલે લોહિયે
હાલિદ્ગા ય૨, સિય નીલે લોહિયગા ય૩ હાલિદ્ગે ય૪, સિય નીલે લોહિયગા ય
હાલિદ્ગા ય૫, સિય નીલગા ય લોહિયે ય હાલિદ્ગે ય૬, સિય નીલગા ય લોહિયગા ય

અથવા-સિય કાલગા ય હાલિદ્ગા ય સુક્લિલે ય ૭’ અનેક પ્રદેશ
ઉસકે કૃષ્ણવર્ણ કે અનેક પ્રદેશ ઉસકે પીતલવર્ણ કે ઓર એક પ્રદેશ
ઉસકા શુક્લવર્ણ કાહો સક્તા હૈ હસ પ્રકાર સે યે ભંગ કૃષ્ણ હારિદ્ર
ઓર શુક્લ इन वर्णों के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं
इनमें कृष्णवर्ण को मुख्य रखा गया है और हारिद्र शुकल इन दो
वर्णों को विशेषण रूप गौण रूप से रखा गया है । ‘नील लोहिय-
हालिद्वेसु’ नील लोहित हारिद्र इनमें भी इनके एकत्व और अने-
कत्व को लेकर ७ भंग हुए हैं जो इस प्रकार से हैं-‘सिय नीले
लोहिये य हालिद्वे य १ सिय नीले लोहिये हालिद्वगा य २ सिय
नीले लोहियगा य हालिद्वे य ३ सिय नीले लोहियगा य हालि-
द्वगा य ४ सिय नीलगा य लोहिये य हालिद्वे य ५ सिय नीलगा य
लोहिये य हालिद्वगा य ६ सिय नीलगा य लोहियगा य हालिद्वे य ७

પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણુવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદે-
શમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણુવાળો
હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ અથવા ‘સિય કાલગા ય હાલિદ્ગા ય સુક્લિલે
ય ૭’ અથવા કદાચ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણુવાળો હોય છે,
અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. તથા કેઈ એક પ્રદેશમાં ધોળા
વર્ણુવાળો હોય છે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ આ રીતે આ લગો કાળાવર્ણુ,
પીળાવર્ણુ અને ધોળાવર્ણુના એકપણાને તથા અનેકપણાને લઈને અન્યા છે.
આમાં કાળાવર્ણુને મુખ્ય રૂપે રાખવામાં આવેલ છે. તથા પીળા વર્ણુ અને
સફેદવર્ણુને વિશેષરૂપે એટલે કે ગૌણ રૂપે રાખવામાં આવેલ છે.

“નીલલોહિય હાલિદ્ગેસુ સત્ત ભંગા’ નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ, અને પીળા
વર્ણુના યોગથી પણ તેના એકપણા તથા અનેકપણાથી ૭ સાત ભંગો
થાય છે. જે આ પ્રમાણે છે.-‘સિય નીલે લોહિયે હાલિદ્ગે ય૧’ સિય નીલે
લોહિયે હાલિદ્ગા ય૨’ સિય નીલે લોહિદગા ય હાલિદ્ગે ય૩ સિય નીલે
લોહિયગા ય હાલિદ્ગા ય૪ સિય નીલગા ય લોહિયે ય હાલિદ્ગે ય૫ સિય નીલ-
ગા ય લોહિયે ય હાલિદ્ગા ય૬ સિય નીલગા ય લોહિયગા ય હાલિદ્ગે ય૭’

હાલિદ્રણ ૭, સ્યાત્ નીલો લોહિતો હારિદ્રશ્ચ ૧, સ્યાત્ નીલો લોહિતઃ હારિદ્રાશ્ચ ૨, સ્યાત્ નીલો લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩, સ્યાત્ નીલો લોહિતકાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૪, સ્યાત્ નીલકાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૫, સ્યાત્ નીલકાશ્ચ લોહિતકાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૬, સ્યાત્ નીલકાશ્ચ લોહિતકાશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ સપ્તમઃ ૭ । 'નીલ લોહિય ઇતિ

इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् नील भी हो सकता है लोहित भी हो सकता है और पीत भी हो सकता है १ अथवा-एक प्रदेश में नील एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है २ अथवा-एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है ३ अथवा एक प्रदेश में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है ४ अथवा अनेक प्रदेशों में नील एक प्रदेश में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है ५ अथवा-अनेक प्रदेशों में नील एक प्रदेश में लोहित और अनेक प्रदेशों में पीत भी हो सकता है ६ अथवा-अनेक प्रदेशों में नील अनेक प्रदेशों में लोहित और एक प्रदेश में पीत भी हो सकता है इस प्रकार से ये सात भंग नील लोहित और हारिद्र इन वर्णों के एकत्व और अनेकत्व को लेकर हुए हैं ।

આનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.-કદાચિત્ તે નીલવર્ણવાળો પણ હોય છે. કદાચ તે લાલવર્ણવાળો પણ હોય હોય છે. અને કદાચાર પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૧ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને અनेक પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. ૨ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૪ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૫ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૬ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૭ આ રીતે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને પીળાવર્ણના એકત્વ અને અનેકત્વથી આ સાત ભંગો થયા છે.

રહેસુ' એવં નીલલોહિતશુક્લેષ્વપિ સપ્ત મજ્ઞા ભવન્તિ તથાહિ-સિય નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લે ય૧, સિય નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લગા ય૨, સિય નીલણ લોહિ-યગા સુક્કિલ્લે ય૩, સિય નીલણ લોહિયગા સુક્કિલ્લગા ય૪, સિય નીલગા લોહિ-યણ સુક્કિલ્લે ય૫, સિય નીલગા લોહિયણ સુક્કિલ્લગા ય૬, સિય નીલગા લોહિ-યગા સુક્કિલ્લે ય૭' સ્યાત્ નીલો લોહિતઃ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ, ત્રિષ્વપિ એકત્વ-પ્રયુક્તઃ ૧। સ્યાત્ નીલો લોહિતકા શુક્લાશ્ચેતિ ચરમવહુત્વો દ્વિતીયઃ ૨। સ્યાત્ નીલો લોહિતકાઃ શુક્લાશ્ચેતિ મધ્યમવહુત્વ સ્ત્રીતીયઃ ૩। સ્યાત્ નીલો લોહિ-તકાઃ શુક્લાશ્ચેતિ મધ્યમચરમવહુત્વચતુર્થો મજ્ઞઃ ૪। સ્યાત્ નીલકાઃ લોહિતઃ

‘નીલલોહિયસુક્કિલ્લેસુ’ હસી પ્રકાર સે નીલલોહિત શુક્લ ફન વર્ણો’ કે સંયોગ મેં બી સાત ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સિય નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લે ય ૧ સિયનીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લગા ય ૨ સિય નીલણ લોહિયગા સુક્કિલ્લે ય ૩ સિય નીલણ લોહિયગા સુક્કિલ્લગા ય ૪ સિય નીલગા લોહિયણ સુક્કિલ્લે ય ૫ સિય નીલગા લોહિ-યણ સુક્કિલ્લગા ય ૬ સિય નીલગા લોહિયગા સુક્કિલ્લે ય ૭’ ફન મજ્ઞોં કે અનુસાર વહ અપને કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલ કિસી એક પ્રદેશ મેં લોહિત ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લ બી હો સકતા હૈં ૧ અથવા કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલ કિસી એક પ્રદેશ મેં લોહિત ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ હો સકતા હૈં ૨ અથવા-કિસી એક પ્રદેશ મેં વહ નીલ અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ હો સકતા હૈં ૩ અથવા-કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલ અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત ઓર અનેક

‘નાલલોહિયસુક્કિલ્લેસુ સત્ત મંગા’ આજ પ્રમાણે નીલવર્ણ, લાલવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી પણ સાત ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.- ‘સિય નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લે ય’૧ તે કોઈ વાર પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં ઘોળા વર્ણવાળો પણ હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ ‘સિય નીલણ લોહિયણ સુક્કિલ્લગા ય૨’ કદાચ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ ‘સિય નીલણ લોહિયગા ય સુક્કિલ્લે ય૩’ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ ‘સિય નીલણ લોહિ-યગા ય સુક્કિલ્લે ય’૪ કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો

શુક્લશ્વેતિ પ્રથમવહુત્વઃ પञ्चमः ५। स्यात् नीलकाः लोहितः शुक्लाश्चेति प्रथम
चरमवहुत્वः षष्ठः ६। स्यात् नीलकाः लोहितकाः शुक्लश्चेति आदिममध्यमवह-
त्वश्चरमैकत्वः सप्तमो भङ्गो भवतीति ७। 'नीलहालिदसुक्किल्लेसु' एवं नीलहारिद्र-

પ્રદેશોં મેં શુક્લ ઓ હો સકતા હૈ ૪ અથવા-વહ અપને અનેક પ્રદેશોં
મેં નીલ એક પ્રદેશ મેં લોહિત ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ ઓ હો સકતા
હૈ ૫ અથવા-અનેક પ્રદેશોં મેં વહ નીલ એક પ્રદેશ મેં લોહિત ઓર
અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ હો સકતા હૈ ૬ અથવા-અનેક પ્રદેશોં મેં નીલ
અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ ઓ હો સકતા હૈ ૭
इन अंगों में से प्रथम भङ्ग में तीनों में भी एकत्व का प्रयोग हुआ है
द्वितीय भंग में चरमपद में अनेकत्व का प्रयोग हुआ है
तृतीय भङ्ग में मध्यम पद में अनेकत्व का प्रयोग हुआ है
चतुर्थ भंग में मध्यम और अन्तिम पद में अनेकत्व का प्रयोग
हुआ है, पञ्चम भङ्ग में प्रथम पद में बहुवचन का प्रयोग
हुआ है छठे भंग में प्रथम और अन्तिम पद में बहुवचन का प्रयोग

હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશમાં
સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'સિય નીલગા હોહિય
સુક્કિલ્લણ ચ ૫' કોઈ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય
છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં
સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ 'સિય નીલગા હોહિય
સુક્કિલ્લગા ચ ૬' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય
છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં
સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ 'સિય નીલગા હોહિયગા
સુક્કિલ્લણ ચ ૭' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં
લાલ વર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં રવેત વર્ણવાળો હોય છે. આ
સાતમો ભંગ છે. ૭ આ ભંગો પૈકી પહેલા ભંગમાં ત્રણેમાં એકવચનનો
પ્રયોગ થયો છે. બીજા ભંગમાં ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો
છે. ત્રીજા ભંગમાં બીજા પદમાં બહુવચન કહ્યું છે. ચોથા ભંગમાં બીજા
અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે પાંચમા ભંગમાં પહેલા
પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. છઠ્ઠા ભંગમાં-પહેલા અને ત્રીજા પદમાં
બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે, સાતમા ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં

શુક્લેષ્વપિ સપ્ત ભક્તિ ભવન્તિ, તથાહિ—‘સિય નીલે હાલિદે સુક્લિય ય૧, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિયા ય૨, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિયા ય૩, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિયા ય૪, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિયા ય૫,

હુઆ હૈ સાતવેં ભંગ મેં આદિ પદ મેં એવં વધ્યમ પદમેં વહુવચન કા પ્રયોગ હુઆ હૈ ઔર અન્તિમ પદમેં એકવચન કા પ્રયોગ હુઆ હૈ । ‘નીલહાલિદેસુક્લિલેસુ’ ઇતી પ્રકાર સે નીલ પીત ઔર શુક્લ ઇન ત્રીન પદોં કે સંયોગ મેં સી ૭ ભંગ હોતે હૈં જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં—‘સિય નીલે હાલિદે સુક્લિલે ય ૧, સિય નીલે ય, હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૨, સિય નીલે ય, હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૩, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૪ સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૫, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૬, સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૭’ ઇન ભક્તોં કે અનુસાર વહ એક પ્રદેશ મેં નીલ એક પ્રદેશ મેં પીત ઔર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ સી હો સકતા હૈ ૧ અથવા—એક પ્રદેશ મેં નીલ, એક પ્રદેશ મેં પીત ઔર અનેક પ્રદેશોં મેં વહ શુક્લ સી હો સકતા હૈ ૨ અથવા—વહ એક પ્રદેશ મેં નીલ અનેક પ્રદેશોં મેં પીત ઔર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ સી હો સકતા હૈ ૩ અથવા—

બહુવચનો પ્રયોગ થયો છે. અને ત્રીજા પદમાં એક વચન કહ્યું છે ‘નીલહાલિદેસુક્લિલેસુ સપ્તભંગા’ નીલવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી ૭ સાત ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે. ‘સિય નીલે હાલિદે સુક્લિલે ય’ કોઈ વાર તે પોતાના એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એકપ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૨’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ તથા ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૩’ અથવા તે એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. ૩ ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૪’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૫’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ પાંચો ભંગ છે. ૫ ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૬’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ છોથો ભંગ છે. ૬ ‘સિય નીલે ય હાલિદે ય સુક્લિલે ય ૭’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ સાતો ભંગ છે.

‘સિય નીલગાય હાલિદ્દય ય સુકિલગા ય ૬, સિય નીલગા ય હાલિદ્દગા ય સુકિલ્લય ય ૭’
 સ્યાત્ નીલો હારિદ્રઃ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ
 દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ નીલશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ નીલશ્ચ
 હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ નીલાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ
 પશ્ચમઃ ૫, સ્યાત્ નીલાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ ષષ્ઠઃ, સ્યાત્ નીલકાશ્ચ હારિ-
 દ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ સપ્તમઃ। ‘લોહિયહાલિદ્દસુકિલ્લેસુ’ एवं लोहितहारिद्र-
 शुक्लेष्वपि सप्तभङ्गा भवन्ति तथाहि—‘सिय लोहियए हालिदए सुकिल्लए य १,
 सिय लोहियए हालिदए य सुकिल्लगा य २, सिय लोहियए य हालिदगा य सुकि-
 ल्लए य ३, सिय लोहियए य हालिदगा य सुकिलगा य ४, सिय लोहियगा य
 हालिदए य सुकिल्लए य ५, सिय लोहियगा य हालिदए य सुकिल्लगा य ६, सिय

વહ એક પ્રદેશ મેં નીલ અનેક પ્રદેશોં મેં પીત ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં
 શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૪ અથવા—અનેક પ્રદેશોં મેં નીલ એક પ્રદેશ
 મેં પીત ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૫ અથવા—અનેક
 પ્રદેશોં મેં વહ નીલ એક પ્રદેશ મેં પીત ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ
 બી હો સકતા હૈ ૬ અથવા અનેક પ્રદેશોં મેં નીલ અનેક પ્રદેશોં
 મેં પીત ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ બી હો સકતા હૈ ૭ ‘લોહિય
 હાલિદ્દ સુકિલ્લેસુ’ લોહિત પીત ઓર શુક્લ હવ ત્રીન વર્ણોં કે
 સંયોગ મેં બી ૭ અંગ હોતે હૈ—જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સિય લોહિયએ
 હાલિદ્દય સુકિલ્લય ૧।’ સિય લોહિયએ ય હાલિદ્દય સુકિલ્લગા ય ૨,
 ‘સિય લોહિયએ ય હાલિદ્દગા ય સુકિલ્લય ય ૩, સિય લોહિયએ ય

લ્લય ય ૫’ અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક
 પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય
 છે. આ પાંચમે ભંગ છે. ‘સિય નીલગા ય હાલિદ્દય ય સુકિલ્લગા ય ૬’
 અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં
 પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં શ્વેતવર્ણુવાળો પણ હોઈ શકે
 છે. આ છઠ્ઠો ભંગ છે ૬ ‘સિય નીલગા ય હાલિદ્દગા ય સુકિલ્લય ય ૭’ અથવા
 તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા
 વર્ણુવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. આ સાતમે
 ભંગ છે. ૭ ‘લોહિયહાલિદ્દસુકિલ્લેસુ સત્તમગા’ લાલવર્ણુ, પીળાવર્ણુ અને
 શ્વેતવર્ણુ આ ત્રણેના યોગથી પણ ૭ સાત ભંગો અને છે. જે આ પ્રમાણે
 છે—‘સિય લોહિયએ હાલિદ્દય સુકિલ્લય ય ૧’ કોઈ વાર તે લાલવર્ણુવાળો

લોહિયગા ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લ ય ૭' સ્યાત્ લોહિતઃ હારિદ્રઃ શુક્લશ્ચ સર્વપ્રથ-
માન્ત પ્રથમઃ ૧; સ્યાત્ લોહિતઃ હારિદ્રઃ શુક્લાશ્ચેતિ પ્રથમદ્વિતીય પ્રથમાન્તશ્ચરમ-
વહુવચનાન્તો દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ આદિ ચરમપ્રથ-
માન્તો મધ્યમવહુવચનાન્તસ્તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ
આદિ પ્રથમાન્તો મધ્યમચરમવહુવચનાન્તશ્ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ
શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમવહુવચનાન્તો મધ્યમચરમૈકવચનાન્તઃ ૫, સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ

હાલિદગા ય સુક્કિલ્લગા ૪, સિય લોહિયગા ય હાલિદ ય સુક્કિલ્લ ય
૫ સિય લોહિયગા ય હાલિદ ય સુક્કિલ્લગા ય ૬, સિય લોહિયગા
ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લગા ય ૭' इनमें प्रथम पद सर्वत्र एकवचन-
वाला है १, द्वितीय भङ्ग में प्रथम द्वितीय पद में एकवचनान्त-
और तृतीय पद बहुवचनान्त है, तृतीय भङ्ग में आदि चरम पद एक-
वचनान्त और द्वितीयपद बहुवचनान्त हैं, चतुर्थ भङ्ग में आदिपद एक-

હોય છે. કોઈવાર પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર સફેદવર્ણવાળો
હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ ભંગમાં ત્રણે પદો એકવચનથી કહ્યા છે.
૧ 'સિય લોહિય ય હાલિદ ય સુક્કિલ્લગા ય ૨' કહાય તે પોતાના એક દેશમાં
લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક
પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ આ બીજા ભંગમાં
પહેલા અને બીજા પદમાં એકવચન અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ
કર્યો છે. 'સિય લોહિય ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લ ય ૩' અથવા તે પોતાના
એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે.
તથા એકદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજા ભંગમાં પહેલું અને ત્રીજું પદ
એકવચનનાન્ત છે. અને બીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ પ્રમાણે આ
ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સિય લોહિય ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લગા ય ૪' અથવા તે
એકપ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય
છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથા ભંગમાં પહેલું પદ
એકવચનનાન્ત છે. તથા બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ
રીતે આ ચોથા ભંગ છે ૪ 'સિય લોહિયગા ય હાલિદ ય સુક્કિલ્લ ય ૫'
અથવા તે કોઈવાર અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં
પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં
પહેલું પદ બહુવચનનાન્ત છે. તથા બીજા અને ત્રીજા પદમાં એકવચનનો

હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ આઘન્તવહુવચનાન્તો મધ્યમૈકવચનાન્તઃ ષષ્ઠઃ ૬, સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમદ્વિતીયવહુવચનાન્તશ્ચરમૈકવચનાન્તઃ સપ્તમો ભક્તો ભવતિ ૭ । ‘એવમેષ તિયા સંજોગે સત્તરિ મંગા’ એવમેતે ઉપરિદર્શિતાઃ ત્રિકસંયોગે સપ્તતિર્ભક્તા ભવન્તીતિ ૭૦ । ‘જહ ચતુવન્ને’ યદિ ચતુર્વર્ણઃ પશ્ચ-પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્તદા વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ યજ્ઞા ભવન્તિ તથાહિ—‘સિય કાલણ ય વચ્ચનાન્ત ઔર દ્વિતીય તૃતીય પદ વહુવચનાન્ત હૈં ૪, પંચમ ભક્ત મૈં પ્રથમ પદ વહુવચનાન્ત તથા દ્વિતીય તૃતીય પદ એકવચનાન્ત હૈં છઠે ભક્ત મૈં પ્રથમ પદ ઔર અન્તિમ પદ વહુવચનાન્ત હૈં એવં મધ્યમ પદ એકવચનાન્ત હૈં ૬, સપ્તમ ભંગ મૈં પ્રથમ દ્વિતીય પદ વહુવચનાન્ત એવં અન્તિમ પદ એકવચનાન્ત હૈં ૭, ‘એવમેષ તિયાસંજોગે સત્તરિ મંગા’ હસ પ્રકાર સે ત્રિક સંયોગ મૈં ચે ૭૦ ભંગ હોતે હૈં, ‘જહ ચતુવન્ને’ યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ

પ્રયોગ થયો છે. ‘સિય લોહિયાગ ય હાલિદ્ર ય સુક્લિલગા ય ૬’ કોઈવાર અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. આ છઠા ભંગમાં પહેલું અને ત્રીજું પદ બહુવચનથી કહ્યું છે. અને બીજું પદ એક વચનથી કહ્યું છે. એ રીતે છટ્ટો ભંગ થયો છે. ૬ ‘સિય લોહિયાગ ય હાલિદ્ર ય સુક્લિલકલ્પ ય ૭’ કોઈવાર પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. આ સાતમા ભંગમાં પહેલું અને બીજું પદ બહુવચનાન્ત કહ્યું છે. અને ત્રીજું પદ એકવચનાન્ત છે. આ સાતમા ભંગ છે. ૭ ‘એવમેષ તિયા સંજોગે સત્તરિ મંગા’ આ રીતે ત્રણના યોગમાં ૭૦ સિત્તર ભંગો થાય છે. તે આ રીતે છે.—કાળાવર્ણુ, નીલવર્ણુ અને લાલવર્ણુના યોગથી ૭, સાત, કાળાવર્ણુ નીલવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના યોગથી ૧૭, સાત ભંગો, કાળાવર્ણુ, નીલવર્ણુ અને ઘોળાવર્ણુના યોગથી ૭, ભંગો તથા કાળોવર્ણુ, લાલવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના યોગથી, ૭ સાત ભંગો કાળાવર્ણુ પીળાવર્ણુ અને ઘોળાવર્ણુના યોગથી સાત ભંગો ૫ નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના યોગથી ૭, સાત ભંગો ૭ નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ અને ઘોળાવર્ણુના યોગથી ૭-૮ સાત ભંગો, નીલ પીળા અને ઘોળાવર્ણુના યોગથી ૭-૬ સાત ભંગો તથા લાલવર્ણુ, પીળાવર્ણુ અને ઘોળાવર્ણુના યોગથી ૭ સાત ભંગો ૬-૧૦ આ ઢરે પ્રકારના સાત સાત ભંગો થવાથી કુલ સિત્તર ભંગ થાય છે. ‘જહ ચતુવન્ને’ જો તે પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ ચારવર્ણુવાળો હોય છે. તો તે આ પ્રમાણે ચારવર્ણુવાળો હોઈ શકે છે —સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્ર ય ૧’ કોઈવાર તે પોતાના

નીલે લોહિયે હાલિદે ય' સ્યાત્-કદાચિત્ કાલશ્ચ નીલો લોહિતો હારિદ્રશ્ચ, એકસ્મિન્ પ્રદેશે કાલઃ-કૃષ્ણવર્ણઃ તદપરદેશે નૈલયં તદપરદેશે લૌહિત્યમ્ અવશિષ્ટ દેશદ્વયે હારિદ્રતેતિ કૃત્વા ચત્વારો વર્ણાઃ પશ્ચિમપ્રદેશિકસ્કન્ધે નિવિષ્ટા ભવન્તિ 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ય હાલિદે ગાય' સ્યાત્-કદાચિત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ હારિદ્રવહુવચનકો દ્વિતીયભંગો ભવતિ । 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ગાય હાલિદે ય' સ્યાત્ કદાચિત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ પીતશ્ચેતિ લોહિતવહુવચનનન્તઃ શૈષ્ઠ્યકવચનક-

ચારવર્ણો' વાલા હોતા હૈ તો વહુ હસ પ્રકાર સે હો સકતા હૈ- 'સિય કાલે ય નીલે લોહિયે હાલિદે ય ૧' કદાચિત્ વહુ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ-વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ દૂસરે એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ તથા ત્રીસરે કિસી એક પ્રદેશ મેં વહુ લાલવર્ણવાલા હો સકતા હૈ ઓર અવશિષ્ટ દો દેશો મેં વહુ પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૧ હસ પ્રકાર સે વહુ ચારવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ અથવા- 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ય હાલિદે ગાય ૨' વહુ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા કિસી એક પ્રદેશ મેં લાલ વર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશો મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૨ વહુ દ્વિતીય ભંગ હારિદ્ર પદ મેં વહુવચનનન્ત વાલા હૈ ૨, 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ગાય હાલિદે ય' અથવા- વહુ કિસી એક પ્રદેશ મેં કાલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશો મેં લાલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં પીત-વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩ યહાં તૃતીય લોહિત પદ વહુવચનનન્ત હૈ

એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. બીજા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. ત્રીજા કોઈ એક પ્રદેશમાં તે લાલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. બાકીના બે પ્રદેશોમાં તે પીળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે આ પ્રમાણે ચારવર્ણવાળો થઈ શકે છે આ પહેલો ભંગ છે. ૧

અથવા— 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ય હાલિદે ગાય ૨' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ચોથું પદ જે હારિદ્ર સંબંધી છે તે બહુવચનનન્ત છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'સિય કાલે ય નીલે ય લોહિયે ગાય હાલિદે ય ૩' અથવા તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ત્રીજું લોહિતપદ બહુવચનથી

સ્તૂતીયો મજ્જઃ 'સિય કાલણ-ય નીલગા-ય લોહિયણ-ય હાલિદણ-ય' સ્પાત્-
કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ નીલવહુવચનકશ્ચતુર્થો મજ્જો
ભવતીતિ । 'સિય કાલગા-ય નીલણ-ય લોહિયણ-ય હાલિદણ-ય' સ્પાત્-
કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ પશ્ચમો મજ્જો ભવતીતિ ૫-૧-૧૫
પંચ ભંગા' એતે ચતુર્વર્ણઘટિતાઃ પશ્ચમજ્ઞાઃ પશ્ચમદેશિકસૂક્ષ્મસ્કન્ધે
ભવન્તીતિ, 'સિય કાલણ-ય નીલણ-ય લોહિયણ-ય સુક્કિરલણ-ય' સ્પાત્-

ઔર શેષ પદ એકવચનાન્ત હૈ૨, 'સિય કાલણ-ય નીલગા-ય લોહિયણ-ય
હાલિદણ-ય અથવા-વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ-
અનેક પ્રદેશોં મેં નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ
વાલા હો સકતા હૈ ઔર એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ-૪-
યહાં દ્વિતીય પદ નીલ મેં વહુવચન હુઆ હૈ ઔર શેષ પદોં મેં એકવચન
હુઆ હૈ ૪, 'સિય કાલગા-ય નીલણ-ય લોહિયણ-ય હાલિદણ-ય' અથવા-
વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કાલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ
મેં નીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં લાલવર્ણ વાલા હો
સકતા હૈ ઔર કિસી એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૫
યહાં પ્રથમ પદ મેં વહુવચન ઔર શેષપદોં મેં એકવચન હુઆ હૈ ૫ '૧૫
પંચ ભંગા' એ પાંચ ભંગ ચાર વર્ણોં કો લેકર પાંચ પ્રદેશોં વાલે સૂક્ષ્મ
સ્કન્ધ મેં હોતે હૈં । અથ પીત કે સ્થાન મેં શુકલ પદ કો જોડકર જો

કહ્યું છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સિય કાલણ-ય નીલગા-ય લોહિયણ-ય હાલિદણ-
ય૪' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં
નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કેાઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદે-
શમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. આ ભંગમાં નીલવર્ણુ સંબંધી બીજા પદમાં બહુવચ-
નનો પ્રયોગ થયો છે. બાકીના ત્રણે પદો એકવચનથી કહ્યા છે. એ રીતે આ
આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'સિય કાલગા-ય નીલણ-ય લોહિયણ-ય હાલિદણ-ય૫'
અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કેાઇ એક પ્રદેશમાં
નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કેાઇ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કેાઇ એક
પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે આ પાંચમા ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચનનો
પ્રયોગ કર્યો છે. અને બાકીના પદો એકવચનાન્ત કહ્યા છે. એ રીતે આ પાંચમો
ભંગ છે. ૫ '૧૫ પંચ ભંગા' આ પાંચ ભંગો પાંચ પ્રદેશોવાળા સૂક્ષ્મ સ્કંધમાં ચાર
વર્ણુને લઈને થાય છે. હવે પીળાવર્ણુને સ્થાને ઘોળાવર્ણુ તથા સફેદ વર્ણુને એ જોડે
જે ભંગો થાય છે તે બતાવે છે. 'સિય કાલણ-ય નીલણ-ય લોહિયણ-ય સુક્કિરલે-

કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ કાલનીલલોહિતશુક્લૈરપિ ભદ્રા ભવન્તિ 'एत्य विपंचभंगा' अत्रापि पञ्चभङ्गाः अत्रापि कालनीललोहितशुक्लेष्वपि पञ्चभङ्गा भवन्ति, तथाहि—सिय काल ए य नील ए य लोहि ए य सुक्लि ए य १, सिय काल ए य नील ए य लोहिय ए य सुक्लि लगा य २, सिय काल ए य नील ए य लोहियगा य सुक्लि ल ए य ३, सिय काल ए य नीलगा य लोहिय ए य सुक्लि ल ए य ४, सिय कालगा य नील

भंग होते हैं उन्हें प्रकट किया जाता है 'सिय काल ए य नील ए य लोहि-
य ए य सुक्लि ल ए य १' यदाचित् नह एक प्रदेश में कालेवर्णवाला हो
सकता है किसी एक प्रदेश में नीलेवर्णवाला हो सकता है किसी एक
प्रदेश में लालवर्ण वाला हो सकता है और किसी एक प्रदेश में शुक्ल-
वर्ण वाला हो सकता है १ अथवा 'सिय काल ए य नील ए य लोहिय ए
य सुक्लि लगा २ सिय काल ए य नील ए य लोहियगा य सुक्लि ल ए
य ३ सिय काल ए य नीलगा य लोहिय ए य सुक्लि ल ए य ४ सिय कालगा
य नील ए य लोहिय ए य सुक्लि ल ए य ५' वह किसी एक प्रदेश में
कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में नीलवर्ण वाला किसी एक प्रदेश
में लोहितवर्णवाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्णवाला भी हो सकता
है २ अथवा किसी एक प्रदेश में वह कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश
में नीलवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में लोहितवर्ण वाला और एक प्रदेश में
शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ३ अथवा—वह एक प्रदेश में कृष्ण-
वर्ण वाला अनेक प्रदेशों में नीले वर्ण वाला एक प्रदेश में लोहितवर्ण

य १' કદાચ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક, પ્રદેશમાં
નીલવર્ણવાળો હોય છે, કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે, તથા કોઈ એક
પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. 'સિય કાલ એ ય નીલ એ ય લોહિય
એ ય સુક્લિલગાર' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો કોઈ એક
પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં
સ્વેતવર્ણવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'સિય કાલ એ ય નીલ એ ય
લોહિયગા ય સુક્લિલ એ ય ૩' અથવા તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણ-
વાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં
લાલવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ
ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સિય કાલ એ ય નીલગા ય લોહિય એ ય સુક્લિલ એ ય ૪' અથવા તે
પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો

ए य लोहियए य सुक्किल्लए य५' स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति प्रथमः१, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति द्वितीयः२, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च शुक्लश्चेति तृतीयः३, स्यात् कालश्च नीलाश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः४, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च शुक्लश्चेति पञ्चमो भङ्गो भवतीति । 'एवं कालगनीलगहालिदसुक्किल्लेसु वि पंच भंगा' एवं कालनीलहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्च भङ्गा भवन्ति तथाहि—'सिय कालए य नीलए य हालिदए य सुक्किल्लए य१, सिय कालए य नीलए य हालिदए य सुक्किल्लगा य२, सिय कालए य नीलए य हालिदगा य सुक्किल्लए य३, सिय कालए य नीलगाय हालिदए य सुक्किल्लए य४,

वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ४ अथवा— वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्णवर्णवाला एक प्रदेश में नीलेवर्णवाला एकप्रदेश में लालवर्ण वाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला भी हो सकता है ५ 'एवं कालगनीलगहालिदसुक्किल्लेसु वि पंच भंगा' इसी प्रकार से पांच भंग कृष्ण नील पीत शुक्ल इन चार वर्णों को लेकर होते हैं—'सिय कालए य नीलए य हालिदए य सुक्किल्लए य १ सिय कालए य नीलए य हालिदए य सुक्किल्लगा य २, सिय कालए य नीलए य हालिदगा य सुक्किल्लए य ३, सिय कालए य नीलगाय

હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણુવળો હોય છે. આ ચેત્થો ભંગ છે. ૪ 'સિય કાલગા ય નીલણ ય લોહિયણ ય સુક્કિલ્લણ ય૫' અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય એ રીતે આપાંચમે ભંગ છે. ૫

'एवं कालगनीलगहालिद सुक्किल्लेसु' वि पंच भंगा' એજ પ્રમાણે કૃષ્ણવર્ણુ, નીલવર્ણુ, રવેતવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના યોગથી પાંચ ભંગો બને છે તે આવી રીતે છે,—'સિય કાલણ ય નીલણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય૧' કહાય તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધનો આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'સિય કાલણ ય નીલણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લગા ય૨' અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ધોળા વર્ણુવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે ૨ 'સિય કાલણ ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય ૩' કહાચિત્ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કૃષ્ણવર્ણુવાળો હોઈ

સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદ્વય ય સુચ્ચિલ્લય ય૫' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ
હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨,
સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ પીતાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ
પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ પીતશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પચ્ચમઃ ૫।

હાલિદ્વય ય સુચ્ચિલ્લય ય ૪, સિય કાલગા ય નીલણ ય હાલિદ્વય ય
સુચ્ચિલ્લય ય ૫' કદાચિત્ત્વહ અપને એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા
હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં
પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા મી હો
સકતા હૈ? અથવા-દ્વિતીય ભંગ કે અનુસાર વહ અપને એક પ્રદેશ મેં
કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ, કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા હો
સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ઓર
અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લવર્ણ હો સકતા હૈ ૨ તૃતીય ભંગ કે અનુસાર
વહ અપને કિસી એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી
એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશોં મેં પીતવર્ણ
વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩,
ચતુર્થ ભંગ કે અનુસાર વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો
સકતા હૈ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં
પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા હો
સકતા હૈ ૪ પંચમ ભંગ કે અનુસાર વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણ-
વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ
એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ-

શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. અનેક પ્રદેશમાં પીળા
વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો
ભંગ છે. સિય કાલગા ય નીલગા ય હાલિદ્વય ય સુચ્ચિલ્લય ય૫' તે કોઈ
એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય
છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ
વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'સિય કાલગા ય નીલણ ય
હાલિદ્વય ય સુચ્ચિલ્લય ય' કદાચિત્ત્વે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો
હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણ-
વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ

‘एवं काललोहियहालिदमुक्किल्लेसु पंच भंगा’ एवं काललोहितहारिद्रशुक्लेष्वपि पञ्च भङ्गा भवन्ति, तथाहि—‘सिय कालए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्ल-एय १, सिय कालए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लगा य २, सिय कालए य लोहियए य हालिदगा य सुक्किल्लए य ३, सिय कालए य लोहियगा य हालिदए य वर्ण वाला हो सकता है। ‘एवं काल-लोहिय-हालिद-सुक्किल्लेसु पंच-भंगा’ इसी प्रकार से कृष्ण लोहित पीत शुक्ल इन वर्णों के संयोग में भी पांच भंग होते हैं—जो इस प्रकार से हैं—‘सिय कालए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लए य १’ यह प्रथम भंग है इसके अनुसार वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध कदाचित् किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और किसी एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है १, अथवा—‘सिय कालए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लगा य २’ इस द्वितीय भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहित वर्ण वाला किसी एक प्रदेश में पीतवर्ण वाला और अनेक प्रदेशों में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है २, अथवा—‘सिय कालए य लोहियए य हालिदगा य सुक्किल्लए य ३’ इस तृतीय भंग के अनुसार वह किसी एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला किसी एक प्रदेश में लोहितवर्ण वाला अनेक प्रदेशों में पीतवर्ण वाला और एक प्रदेश में

પાંચમે ભંગ છે. ૫ ‘एवं काललोहियहालिदमुक्किल्लेसु पंच भंगा’ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના એજ રીતે કૃષ્ણવર્ણ લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને ઘોળા-વર્ણના યોગથી પાંચ ભંગો બને છે. ૧ આ પ્રમાણે છે.—સિય કાલए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लए य १’ આ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પ્રથમ ભંગ છે. ૧ ‘सिय कालए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लगा य २’ કોઈ વાર- તે ચોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણ-વાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨ ‘सिय कालए य लोहियए य हालिदगा य सुक्किल्लए य ३’ તે કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણ-

સુવિકલે ય૪, સિય કાલગા ય લોહિયૅ ય હાલિદૅ ય સુવિકલૅ ય૫' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ', સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લા-
શ્ચેતિ દ્વિતીયઃ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ૩,
સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થો મજ્ઞઃ ૪, સ્યાત્ કાલકાશ્ચ
લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પશ્ચમો મજ્ઞઃ૫, इत्थं काललोहितहारिद्रशुक्ले-
ष्वपि पञ्चमज्ञा भवन्तीति। 'एवं नीललोहियहालिद्रसुविकल्लेसु वि पंच भंगा' एवं नीललोहितपीतशुक्लेष्वपि पञ्च मज्ञा भवन्ति तथाहि—'सिय नीलए य

શુક્લવર્ણ ચાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા—'સિય કાલૅ ય લોહિયગા
ય હાલિદૅ ય સુવિકલ્લૅ ય ૪' હસ ચતુર્થ અંગ કે અનુસાર વહ કિસી
અક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ ચાલા અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણ ચાલા અક
પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ ચાલા ઓર અક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ ચાલા હો સકતા
હૈ ૪ અથવા—'સિય કાલગા ય લોહિયૅ ય હાલિદૅ ય સુવિકલ્લૅ ય
૫' હસ અંગ કે અનુસાર વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ ચાલા અક
પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ ચાલા અક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ ચાલા ઓર અક
પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ ચાલા હો સકતા હૈ ૫, હસ પ્રકાર સે યે કાલ-
લોહિત હાલિદ્ર ઓર શુક્લ હન વર્ણોં કે સંયોગ મેં ૫ અંગ હોતે હૈં 'અં
નીલલોહિયહાલિદ્રસુવિકલ્લેસુ વિ પંચ અંગા' હસી પ્રકાર સે નીલ
લોહિત હારિદ્ર ઓર શુક્લ હન વર્ણોં કે સંયોગ મેં અી ૫ અંગ હોતે હૈં,

વાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભાગ થાય છે. ૩ 'સિય કાલૅ ય લોહિ-
યગા ય હાલિદૅ ય સુવિકલ્લૅ ય ૪' આ ભાગમાં ઠહા પ્રમાણે કોઈ વાર તે કોઈ
એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે.
એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણ
વાળો હોય છે. આ ચોથો ભાગ છે. ૪ અથવા 'સિય કાલગા ય લોહિયૅ ય
હાલિદૅ ય સુવિકલ્લૅ ય ૫' કોઈ વાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણ
વાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણ
વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ
પાંચમો ભાગ છે. ૫ આ પ્રમાણે કાળાવર્ણ, લાલવર્ણ, પીળાવર્ણ અને સફેદ
વર્ણ આ ચાર વર્ણોના સંયોગથી ઉપદેશિત રીતે પાંચ ભાગો થાય છે.

'અં નીલલોહિયહાલિદ્રસુવિકલ્લેસુ વિ પંચ અંગા' એ પ્રમાણે નીલ-
વર્ણ, લાલવર્ણ પીળાવર્ણ અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ પાંચભાગો થાય
જે આ પ્રમાણે છે—

લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૧. સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૨, સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૩, સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૪, સિય નીલણ ય લોહિયણ ય

જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય’ યહ પ્રથમ ભંગ હૈ હસ ભંગ કે અનુસાર વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં કદાચિત્ત નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કિસી એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૧ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૨’ યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ એક પ્રદેશ મેં નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર અનેક પ્રદેશો મેં શુક્લ વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૨ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૩’ યહ તૃતીય ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ કદાચિત્ત નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ કોઈ એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશો મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૪’ યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ એક પ્રદેશ મેં નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશો મેં લાલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ

સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૧’ કોઈ વાર તે પોતાના કોઈએક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૨’ કોઈ વાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૩’ કોઈ વાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ થાય છે. ૩ ‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૪’ કોઈ વાર એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય

હાલિદ્દય ચ સુક્કિલ્લય ચ ૫' સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ સર્વ
ત્રેકવચનાન્તઃ પ્રથમો મજ્ઞઃ, સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ
ચરમવહુવચનઃ પૂર્વપૂર્વપ્રથમાન્તો દ્વિતીયો મજ્ઞઃ ૨, સ્યાત્ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ
હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ઉપાન્તવહુવચનકઃ શેષેષ્વેકવચનાન્તસ્તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્
નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ દ્વિતીયાનેકવચનાન્તઃ શેષેષુ એકવચનાન્તઃ
શ્ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ આદિવહુવચનાન્તસ્તદતિ-
રિક્તેષુ એકવચનાન્તઃ પશ્ચમઃ, તદેવં નીલલોહિતહારિદ્રશુક્લસમુદાયેऽપિ પશ્ચ-
મજ્ઞા ભવન્તિ । 'એવમેષ ચતુક્કસંજોણં પળવીસં ભંગા' એવં પશ્ચવર્ણાનાં પરસ્પરં
વ્યત્યાસેન એકવચનાનેત્વવચનવ્યત્યાસેન ચ એતે ચતુર્કસંયોગેન પશ્ચવિંશતિ
મજ્ઞા ભવન્તિ ચતુર્વર્ણાનાં પરસ્પરં વિશેષણવિશેષ્યભાદ્યવ્યત્યાસેન પશ્ચ મજ્ઞા

વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા હો સકતા
હૈ ૪ 'સિય નીલગા ચ લોહિયય હાલિદ્દય ચ સુક્કિલ્લય ચ ૫' ચહ
પાંચવાં ભંગ હૈ હસકે અનુસાર ચહ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલવર્ણ વાલા
હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ એક પ્રદેશ
મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાલા
હો સકતા હૈ ૫। પ્રથમ ભંગ સર્વત્ર પ્રથમા વિભક્તિ કે એકવચન વાલા
હૈ, દ્વિતીય ભંગ ચતુર્થ પદ મેં વહુવચન વાલા ઓર શેષ પદોં મેં એક
વચન વાલા હૈ, તૃતીય ભંગ તૃતીય પદ મેં વહુવચન વાલા
હૈ ઓર શેષપદોં મેં એકવચન વાલા હૈ, ચતુર્થ ભંગ દ્વિતીય પદ મેં
વહુવચન વાલા ઓર શેષપદોં મેં એકવચન વાલા હૈ, પંચમ ભંગ
પ્રથમ પદ મેં વહુવચન વાલા ઓર શેષપદોં મેં એકવચન વાલા હૈ
'એવમેષ ચતુક્કસંજોણં પળવીસં ભંગા' હસ પ્રકાર સે સે પાંચ વર્ણોં

છ. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪
'સિય નીલગા ચ લોહિયય હાલિદ્દય ચ સુક્કિલ્લય ચ ૫' તે પોતાના અનેક પ્રદે-
શોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. એક
પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણુવાળો છે.
એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ પહેલો ભંગ ચારે પદોમાં પ્રથમ વિભક્તિના
એકવચનથી કહેલ છે. બીજા ભંગના ચોથા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ
છે. અને બાકીના ત્રણ પદો એકવચનવાળા છે. ત્રીજા ભંગનું ત્રીજું પદ
બહુવચનવાળું છે. તથા બાકીના પદો એક વચનવાળા છે, ચોથા ભંગના બીજા
પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. અને બાકીના પદો એકવચનવાળા છે.

भवन्ति एतेषु च एकत्वानेकत्वाभ्यां पुनः पञ्च पञ्च भवन्तीति पञ्चसंख्यायाः पञ्चसंख्याया गुणने पञ्चविंशतिरेव भङ्गा भवन्तीति भावः । 'जइ पंचवन्ने' यदि पञ्चवर्णः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्ध इति—'कालए य नीलए य लोहियए य हालिइए य सुक्किल्लए य' कालश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्चेति एको भङ्गो भवति पञ्चवर्णात्मकत्वे पञ्चप्रदेशिकस्येति । 'सव्वमेए एककगदुयगतियगचउक्कपंचग-संजोएणं ईयालं भंगसयं भवइ' सर्वमेते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगेन एक-

के परस्पर के व्यत्यास से और एकवचन बहुवचन के व्यत्यास से चतुष्क संयोग में २५ भंग होते हैं, तात्पर्य ऐसा है कि जब चारवर्णों का परस्पर में व्यत्यास-उलटफेर होता है—विशेषण विशेष्यभाव करके उनमें परिवर्तन किया जाता है तब इनके चार संयोगी ५ भंग बनते हैं, ५ भंगों में फिर इन चार वर्णों के एकत्व अनेकत्व को लेकर ५-५ भंग और बनते हैं इस प्रकार से ये कुल भंग चार वर्णों को आश्रित करके यहां २५ होते हैं ।

'जइ पंचवन्ने' यदि वह पंचप्रदेशिक स्कन्ध पांच वर्णों वाला होता है तो वह 'कालए य नीलए य लोहियए य हालिइए य सुक्किल्लए य' कृष्णवर्ण वाला नीलवर्ण वाला लोहितवर्ण वाला पीतवर्णवाला और शुक्लवर्ण वाला होता है इस प्रकार से यहाँ एक ही भंग होता है 'सव्वमेए एककग-दुयग-तियग-चउक्क-पंचग-संजोएणं ईयालं भंग-

પાંચમાં ભંગના પહેલા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. 'એવમેએ ચત્તકસંજોણં પળવીસં ભંગાં' એજ રીતે પાંચ વર્ણોના પરસ્પરમાં ફેરફારથી તથા એકવચન અને બહુવચનના વ્યત્યાસથી ચાર સંયોગમાં પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના આ પચીસ ભંગો થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્યારે ચાર વર્ણોના એકબીજામાં ફેરફાર થાય છે. વિશેષણ વિશેષ્યભાવથી તેઓમાં પરિવર્તન કરવામાં આવે છે ત્યારે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ચાર સંયોગી પાંચ ભંગો થાય છે. પાંચભંગોમાં એકપણા અને અનેકપણાથી દરેકના ૫-૫ પાંચ પાંચ ભંગો થાય છે. એ રીતે કુલ ૨૫ પચીસ ભંગો ચાર વર્ણોના આશ્રયથી થાય છે

'જइ पंचवन्ने' જે તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. કાલए य नीलए य, लोहियए य, हालिइए य सुक्किल्लए य? કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો કોઈવાર નીલવર્ણવાળો લાલવર્ણવાળો પીળાવર્ણવાળો અને સફેદવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૫ એકજ ભંગ થાય છે.

ચત્વારિંશદધિકં મદ્ગશતં ભવતિ તથાહિ અસંયોગિનઃ પશ્ચમદ્ગાઃ ૫, દ્વિકસંયોગે ચત્વારિંશદ્ગાઃ ૪૦ ત્રિકસંયોગે સપ્તતિ મદ્ગાઃ ૭૦, ચતુષ્કસંયોગે પશ્ચવિંશતિ-મદ્ગાઃ ૨૫ પશ્ચકસંયોગે એકએવ મદ્ગો મત્તવીતિ સર્વસંકલનયા એકચત્વારિંશદધિકં મદ્ગશતં ભવતિ ઇતિ । ‘ગંધા જહા ચત્તપ્પણ્ણસિયસ્સ’ ગન્ધા યથા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય, યેન રૂપેણ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ગન્ધા નિરૂપિતા સ્તથૈવ પશ્ચપ્રદેશિકસ્કન્ધ-સ્યાપિ ગન્ધા જ્ઞાતવ્યા સ્તથાહિ—યદિ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ એકગન્ધ સ્તદા સ્યાત્ સુરભિગન્ધથ્ચ દુરભિગન્ધથ્ચેતિ । ‘રસા જહા વત્ત્તા’ રસા યથા વર્ણાઃ, યેનૈવ

સયં ભવહ્’ યહાં પર સ્વસ્ત ભંગોં કી સંખ્યા ૧૪૧ હોતી હૈ—અસંયોગી ૫ ભંગ દ્વિકસંયોગી ભંગ ૪૦ ત્રિકસંયોગી ૭૦ ચતુષ્ક સંયોગી ૨૫ એં પશ્ચકસંયોગી ૧ હસ પ્રકાર સે યે સવ ભંગ જુદકર ૧૪૧ હો જાતે હૈ ।

‘ગંધા જહા ચત્તપ્પણ્ણસિયસ્સ’ જિસ પ્રકાર સે ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધ કે ગંધોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે પશ્ચપ્રદેશિક સ્કંધ કે બી ગંધોં કા નિરૂપણ કર લેના યાહિય, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—યદિ પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધ એકગંધવાલા હોતા હૈ તો વહ યા તો સુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ યા દુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ, હસ પ્રકાર સે યે ૨ મંગ હોતે હૈ ઓર યદિ વહ દો ગંધ વાલા હોતા હૈ તથ વહ સુરભિગંધ વાલા બી હોતા હૈ ઓર દુરભિગંધ વાલા બી હોતા હૈ હસકે ચાર ભંગ ઘનતે હૈ । કુલ છહ મંગ હોતે હૈ । ‘રસા જહા વત્ત્તા’ જિસ પ્રકાર સે જિસ મંગ

‘સવ્વમેણ એકગ-દ્વયગ-ત્રિયગ-ચત્તક-વચગ-સજોગેણ’ હૈયાલં મંગસયં ભવહ્’ બધા જ ભંગોની કુલ સંખ્યા ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે તે આ પ્રમાણે છે. અસંયોગી ૫, પાંચ ભંગો બે સંયોગીના ૪૦ ચાળીસ ભંગો, ત્રિક સંયોગી ૭૦ સિત્તેર ભંગો તથા ચાર સંયોગી ૨૫ પચ્ચીસ ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૧ એક ભંગ એ રીતે આ કુલ ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે.

‘ગંધા જહા ચત્તપ્પણ્ણસિયસ્સ’ ચાર પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણે ગંધશુણના વિષયમાં વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના સંબંધમાં પણ ગંધ શુણ સંબંધી કથન સમજી લેવું અર્થાત્ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ એક ગંધ શુણવાળો હોય તો તે સુગંધવાળો હોય છે. અથવા દુર્ગંધ વાળો હોય છે. એ રીતે તેના બે ભંગો થાય છે. તથા બે તે બે ગંધ શુણ વાળો હોય તો તે સુગંધવાળો પણ હોય છે અને દુર્ગંધવાળો પણ હોય છે. એ રીતે ગંધ શુણ સંબંધી કુલ ત્રણ ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું.

भवन्ति एतेषु च एकत्वानेकत्वाभ्यां पुनः पञ्च पञ्च भवन्तीति पञ्चसंख्यायाः पञ्चसंख्यया गुणने पञ्चविंशतिरेव भङ्गा भवन्तीति भावः । 'जइ पंचवन्ने' यदि पञ्चवर्णः पञ्चप्रदेशिकः स्तब्ध स्तदा—'कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुक्किल्लए य' कालश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च शुक्लश्चेति एको भङ्गो भवति पञ्चवर्णात्मकत्वे पञ्चप्रदेशिकस्येति । 'सव्वमेए एक्कगदुयगतियगचउक्कपंचग-संजोएणं ईयालं भंगसयं भवइ' सर्वमेते एकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगेन एक-

કે પરસ્પર કે વ્યત્યાસ સે ઔર એકવચન બહુવચન કે વ્યત્યાસ સે ચતુષ્ક સંયોગ યે ૨૫ ભંગ હોતે હેં, તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જબ ચારવર્ણોં કા પરસ્પર મેં વ્યત્યાસ-ઝલટફેર હોતા હૈ—વિશેષણ વિશેષ્યભાવ કરકે હનમેં પરિવર્તન ક્રિયા જાતા હૈ તબ હનકે ચાર સંયોગી ૫ ભંગ બનતે હેં, ૫ અંગોં યેં ફિર હન ચાર વર્ણોં કે એકત્વ અનેકત્વ કો લેકર ૫-૫ અંગ ઔર બનતે હેં હસ પ્રકાર સે યે કુલ ભંગ ચાર વર્ણોં કો આશ્રિત કરકે યહાં ૨૧ હોતે હેં ।

'જઈ પંચવન્ને' યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્તબ્ધ પાંચ વર્ણોં વાલા હોતા હૈ તો વહ 'કાલએ ય નીલએ ય લોહિયએ ય હાલિદએ ય સુક્કિલ્લએ ય' કૃષ્ણવર્ણ વાલા નીલવર્ણ વાલા લોહિતવર્ણ વાલા પીતવર્ણવાલા ઔર શુક્લવર્ણ વાલા હોતા હૈ હસ પ્રકાર સે યહાં એક હી અંગ હોતા હૈ 'સવ્વમેએ એક્કગ-દુયગ-તિયગ-ચઉક્ક-પંચગ-સંજોએણં ઈયાલં ભંગ-

પાંચમાં ભંગના પહેલા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. 'એવમેએ ચઉક્કસંજોએણં પળ્લીસં ભંગાં' એજ રીતે પાંચ વર્ણોના પરસ્પરમાં દ્રેશ્કારથી તથા એકવચન અને બહુવચનના વ્યત્યાસથી ચાર સંયોગમાં પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના આ પચીસ ભંગો થાય છે. ઠહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્યારે ચાર વર્ણોના એકબીજામાં દ્રેશ્કાર થાય છે. વિશેષણ વિશેષ્યભાવથી તેઓમાં પરિવર્તન કરવામાં આવે છે ત્યારે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના ચાર સંયોગી પાંચ ભંગો થાય છે. પાંચભંગોમાં એકપણા અને અનેકપણાથી દરેકના ૫-૫ પાંચ પાંચ ભંગો થાય છે. એ રીતે કુલ ૨૫ પચીસ ભંગો ચાર વર્ણોના આશ્રયથી થાય છે

'જઈ પંચવન્ને' જે તે પાંચ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. કાલએ ય નીલએ ય, લોહિયએ ય, હાલિદએ ય સુક્કિલ્લએ ય' ક્રોધવાર તે કાળાવર્ણવાળો ક્રોધવાર નીલવર્ણવાળો લાલવર્ણવાળો પીળાવર્ણવાળો અને સદેહવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૧ એકજ ભંગ થાય છે.

ચત્વારિંશદધિકં મજ્જશતં ભવતિ તથાહિ અસંયોગિનઃ પશ્ચમજ્ઞાઃ ૫, દ્વિકસંયોગે ચત્વારિંશદ્વજ્ઞાઃ ૪૦ ત્રિકસંયોગે સપ્તતિ મજ્ઞાઃ ૭૦, ચતુષ્કસંયોગે પશ્ચવિંશતિ-
મજ્ઞાઃ, ૨૫ પશ્ચકસંયોગે એકએવ મજ્જો ભવતીતિ સર્વસંકલનયા એકચત્વારિંશદધિકં
મજ્જશતં ભવતિ ઇતિ । ‘ગંધા જહા ચત્વર્ણસિયસ્સ’ ગન્ધા યથા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય,
યેન રૂપેણ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ગન્ધા નિરૂપિતા સ્તથૈવ પશ્ચપ્રદેશિકસ્કન્ધ-
સ્યાપિ ગન્ધા જ્ઞાતવ્યા સ્થથાહિ-યદિ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ એકગન્ધ સ્તદા
સ્યાદ સુરભિગન્ધશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચેતિ । ‘રસા જહા વન્ના’ રસા યથા વર્ણાઃ, યેનૈવ

સયં ભવહ્’ વહાં પર સ્વસ્ત અંગોં કી સંખ્યા ૧૪૧ હોતી હૈ-અસંયોગી
૫ અંગ દ્વિકસંયોગી અંગ ૪૦ ત્રિકસંયોગી ૭૦ ચતુષ્ક સંયોગી ૨૫ એવં
પશ્ચકસંયોગી ૧ હસ પ્રકાર સે યે સઘ અંગ જુડકર ૧૪૧ હો જાતે હૈ ।

‘ગંધા જહા ચત્વર્ણસિયસ્સ’ જિસ પ્રકાર સે ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધ કે
ગંધોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે બી
ગંધોં કા નિરૂપણ કર લેના ચાહિય, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-યદિ પશ્ચપ્રદેશિક
સ્કન્ધ એકગંધવાલા હોતા હૈ તો વહ યા તો સુરભિગંધ વાલા હો સકતા
હૈ યા દુરભિગંધ વાલા હો સકતા હૈ, હસ પ્રકાર સે યે ૨ અંગ હોતે હૈ
ઔર યદિ વહ દો ગંધ વાલા હોતા હૈ તથ વહ સુરભિગંધ વાલા બી
હોતા હૈ ઔર દુરભિગંધ વાલા બી હોતા હૈ હસકે ચાર અંગ બનતે હૈ ।
કુલ છહ અંગ હોતે હૈ । ‘રસા જહા વન્ના’ જિસ પ્રકાર સે જિસ અંગ

‘સવ્વમેષ એકકગ-દુયગ-તિયગ-ચત્તક-ચંગ-સજોગેણં ઈયાલં અંગસયં
ભવહ્’ બધા જ અંગોની કુલ સંખ્યા ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે તે
આ પ્રમાણે છે. અસંયોગી ૫, પાંચ અંગો બે સંયોગીના ૪૦ આળીસ અંગો,
ત્રિક સંયોગી ૭૦ સિત્તેર અંગો તથા ચાર સંયોગી ૨૫ પચ્ચીસ અંગો અને
પાંચ સંયોગી ૧ એક અંગ એ રીતે આ કુલ ૧૪૧ એકસોએકતાળીસ થાય છે.

‘ગંધા જહા ચત્વર્ણસિયસ્સ’ ચાર પ્રદેશી સ્કંધના સંબંધમાં જે પ્રમાણે
ગંધગુણના વિષયમાં વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધના
સંબંધમાં પણ ગંધ ગુણ સંબંધી કથન સમજી લેવું અર્થાત્ પાંચ પ્રદેશી
સ્કંધ એક ગંધ ગુણવાળો હોય તો તે સુગંધવાળો હોય છે. અથવા દુર્ગંધ
વાળો હોય છે. એ રીતે તેના બે અંગો થાય છે. તથા બે તે બે ગંધ ગુણ
વાળો હોય તો તે સુગંધવાળો પણ હોય છે અને દુર્ગંધવાળો પણ હોય છે.
એ રીતે ગંધ ગુણ સંબંધી કુલ ત્રણ અંગો થાય છે. તેમ સમજવું.

प्रकारेण यादृश्या च संख्यया वर्णा निरूपिताः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य तेनैव प्रकारेण तादृश्या च संख्यया रसा अपि ज्ञातव्याः वर्णरसयोः समसंख्याकत्वात् तथाहि—असंयोगिनो रसस्य पञ्चभङ्गाः ५, द्विकसंयोगे चत्वारिंशद्भङ्गाः ४०, त्रिकसंयोगे सप्ततिर्भङ्गाः ७०, चतुष्कसंयोगे पञ्चविंशतिर्भङ्गाः २५, पञ्चकसंयोगे एक एव भङ्गः इति संकलनया एकचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं रसस्य पञ्चप्रदेशिकस्कन्धमाश्रित्य भवतीति श्रावः । ‘फासा जहा चउप्पएसियस्स’ स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य, वतुष्प्रदेशिकस्कन्धमाश्रित्य यथा स्पर्शाः कथिता स्तथैव पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्यापि स्पर्शाः ज्ञातव्या इति, तथाहि—यदि द्विस्पर्शः पञ्चप्रदेशिकस्तदा स्यात् शीतश्च स्निग्धश्च १, स्यात् शीतश्च रुक्षश्च २, स्यात् उष्णश्च स्निग्धश्च ३, स्यात् उष्णश्च रुक्षश्चेति चत्वारो भङ्गाः ४, । यदि त्रिस्पर्शः

क्रम से पंचप्रदेशिक स्कन्ध के वर्णों का वर्णन किया गया है उसी प्रकार से रसों का भी वर्णन कर लेना चाहिये, क्योंकि इन दोनों की संख्या समान है, इस प्रकार असंयोगी भंग रससंबन्धी ५, द्विकसंयोगी ४०, त्रिकसंयोगी ७०, चतुष्कसंयोगी २५ और पंचकसंयोगी १, सब मिलाकर १४१ भंग होते हैं । ‘फासा जहा चउप्पएसियस्स’ जिस प्रकार से चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शों का कथन किया है उसी प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कन्ध में स्पर्शों का कथन कर लेना चाहिए, तात्पर्य ऐसा है—यदि पंचप्रदेशिक स्कन्ध दो स्पर्शों वाला होता है तो वह या तो शीत और स्निग्ध स्पर्श वाला हो सकता है १, अथवा—शीत और रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, अथवा—उष्ण और स्निग्ध स्पर्शवाला

‘रसा जहा वज्जा’ ने प्रमाणों पांच प्रदेशी स्कंधने वर्णना संबंधी भंगो कहा छे. तेज कमथी रसो संबंधी भंगोनं पणु वर्णन समजवुं. कारण के वर्णुं, -अने रस, जे भन्नेनी संख्या पांच-पांच अर्थात् जेकर सरणी ५ छे. आरीते असंयोगी रससंबन्धी ५ पांच भंगो द्विकसंयोगी ४० याणीस त्रिकसंयोगी ७० चार संयोगी २५ अने पांच संयोगी जेकर जेरीते कुल १४१ जेकर सोने जेकरताणीस भंगो थाय छे. ‘फासा जहा चउप्पएसियस्स’ स्पर्शानुं कथन चार प्रदेशवाणा स्कंधना वर्णनमां जेरीते करवामां आणुं छे तेजरीते पांच प्रदेशवाणा स्कंधमां पणु स्पर्शसंबन्धी कथन समज देवुं. कहेवानुं तात्पर्य जे छे के—जे पांच प्रदेशवाणो स्कंध जे स्पर्शवाणो होय तो ते ठंडा अने स्निग्ध-चिकणु जे जे स्पर्शवाणो होय छे. १ अथवा ठंडा अने रुक्ष जे जे स्पर्शवाणो होय छे २ उष्ण स्पर्श अने स्निग्ध-चिकणु जे जे

पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रुक्मः,
सर्वः शीतो देशः स्निग्धो देशो रुक्मः २, सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशो रुक्म-
श्चेति तृतीयः ३, सर्वः शीतो देशः स्निग्धः देशो रुक्मश्चेति चतुर्थः ४, सर्व
उष्णो देशः स्निग्धो देशो रुक्म इति पञ्चमः ५, सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो

हो सकता है ३, या उष्ण और रुक्मस्पर्शवाला हो सकता है ४, इस
प्रकार से ये चार भेग होते हैं, यदि वह पंच प्रदेशिक स्कन्ध तीन स्पर्शों
वाला होता है तो या तो वह अपने सर्वांश में शीत हो सकता है
एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में रुक्म हो सकता है १,
अथवा-सर्वांश में शीत हो सकता है एकदेश में स्निग्ध हो सकता
है और अनेक देशों में रुक्म हो सकता है २, अथवा-सर्वांश में शीत
हो सकता है, अनेक देशों में वह स्निग्ध हो सकता है, और एकदेश
में रुक्म हो सकता है ३, अथवा-‘सर्वः शीतः देशः स्निग्धः देशः
रुक्मः १’ सर्वांश में वह शीत हो सकता है अनेक देश उसके स्निग्ध
हो सकते हैं और अनेक देश उसके रुक्म हो सकते हैं २। ‘सर्व उष्णः
देशः स्निग्धः देशः रुक्मः’ अथवा-सर्वांश में वह उष्ण हो सकता है
एकदेश उसका स्निग्ध हो सकता है और एकदेश उसका रुक्म हो

स्पर्शवाणः होय छे. ३ मध्यमः छिन्नु मने रुक्मस्पर्शवाणः होय छे. जे नीचे
पांच प्रदेशी स्कन्धना द्विकर्षणी ४ मार लगेः थय छे. जे ते पांच प्रदेश
वाणो स्कन्ध त्रिषु स्पर्शवाणो होय तेः हां ते ते पीताना सर्वांशनां हंशः
स्पर्शवाणो होय छे. तथा जेक प्रदेशनां स्निग्ध स्पर्शवाणो मने जेक प्रदेशनां
रुक्मस्पर्शवाणो होय छे. जे नीचे पड़ेछोः लंग छे. १ मध्यमः सर्वांशनां हंशः
स्पर्शवाणो होय छे. जेह जेक प्रदेशनां स्निग्धस्पर्शवाणो होय छे. मने मनेक
देशनां रुक्मस्पर्शवाणो होय छे. मः बीजे लंग छे. २ मध्यमः सर्वप्रदेशनां हंशः
स्पर्शवाणो होय छे. मनेक देशनां स्निग्धस्पर्शवाणो होय छे मने जेक
देशनां रुक्मस्पर्शवाणो होय छे. मः बीजे लंग छे. ३ मध्यमः-‘सर्वः शीतः
देशः स्निग्धः देशः रुक्मः’ ते पीताना रुक्म ४ प्रदेशनां स्निग्धस्पर्शवाणो
होय छे. तेना मनेक देशः स्निग्धस्पर्शवाणो होय छे. तथा तेना मनेक देशः
रुक्मस्पर्शवाणो होय छे. मः बीजे लंग छे. ४ ‘सर्व रुक्मः देशः स्निग्धः देशः
रुक्मः’ ते पीताना सर्वांशनां छिन्नु स्पर्शवाणो होय छे तेने जेक देश स्निग्ध
स्पर्शवाणो होय छे. तथा तेने जेक देश रुक्म स्पर्शवाणो होय छे. मः बीजे लंग छे.

રુક્ષા इति षष्ठः ६, सर्व उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रुक्ष इति सप्तमः ७, सर्व उष्णो देशाः स्निग्धा देशा रुक्षા इत्यष्टमः ८ । सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः, सर्वो रुक्षो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि पूर्व-
वदेव चत्वारो भङ्गा स्तदेवं सर्वसंकलनया त्रिस्पर्शो षोडशभङ्गा भवन्तीति १६ ।
यदि चतुःસ્પર્શः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो

સકતા છે ૫ । ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ’ અથવા-સર્વાંશ
મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા છે એક દેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા છે ઓર
અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હેં ૬ । અથવા-‘સર્વ ઉષ્ણઃ દેશઃ
સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૭’ સર્વાંશ મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા છે અનેક દેશો મેં
વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા છે ઓર એક દેશ મેં રુક્ષ હો સકતા છે ૭ । ‘સર્વઃ
ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૮’ અથવા-સર્વાંશ મેં વહ ઉષ્ણ હો
સકતા છે અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હેં ઓર અનેક દેશ ઉસકે
રુક્ષ હો સકતે હેં ૮ । ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીત દેશઃ ઉષ્ણઃ’ યહાં પર
ભી ૪ ભંગ હોતે હેં, ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ’ યહાં પર ભી
૪ ભંગ હોતે હેં હસ પ્રકાર ત્રિસ્પર્શ મેં ૧૬ ભંગ હોતે હેં । યદિ પંચ
પ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર સ્પર્શોં વાલા હોતા છે તો ‘દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ

ભંગ છે. ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ’ તે પોતાના સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ
સ્પર્શવાળો હોય છે તેના એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે, તથા અનેક
દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છટ્ટો ભંગ છે. ૬ અથવા ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ
સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૭’ તે પોતાના સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે.
અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો
હોય છે. એ રીતે આ ૭ સાતમો ભંગ છે. ‘સર્વ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશઃ રુક્ષઃ ૮’ અથવા પોતાના સર્વ અંશોથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે, તેના
અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને તેના અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શ-
વાળા હોય છે. આ આઠમો ભંગ છે. ‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ’
સ્નિગ્ધ-ચિકિત્સા સ્પર્શ, ઠંડા સ્પર્શ અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી પણ ચાર
ભંગો થાય છે. તથા ‘સર્વઃ રુક્ષઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ’ રુક્ષ સ્પર્શ, શીત
સ્પર્શ, અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી પણ ચાર ભંગો અને છે. એ રીતે ત્રણ
સ્પર્શવાળા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે.

પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ ને ચાર સ્પર્શવાળો હોય તો તે આ રીતે ચાર
સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. જેમ કે- ‘દેશ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ

દેશો રુક્ષ इति प्रथमः१, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति
द्वितीयः२, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः३, देशः
शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थो भग्नः४, देशः शीतो
देशा उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षः इति पञ्चमा५, देशः शीतो देशा उष्णाः
देशः स्निग्धः देशः रूक्षः' वह एकदेश में शीत हो सकता है एकदेश
में उष्ण हो सकता है एकदेश में स्निग्ध हो सकता है और एकदेश में
रूक्ष हो सकता है, ऐसा यह प्रथम भंग है १, अथवा-‘देशः शीतः देश
उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः’ एकदेश में वह शीत हो सकता है
एकदेश उसका उष्ण हो सकता है एकदेश उसका स्निग्ध हो
सकता है और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते हैं ऐसा यह द्वितीय
भंग है २, अथवा-‘देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशः रूक्षः’
वह एकदेश में शीत एक देश में उष्ण अनेक देशों में स्निग्ध और
एकदेश में रूक्ष हो सकता है, ऐसा यह तृतीय भंग है अथवा ३, -देशः
शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः’ एकदेश में वह शीत
हो सकता है एक देश में वह उष्ण हो सकता है अनेक देशों में वह
स्निग्ध हो सकता है और अनेक देशों में वह रूक्ष हो सकता है ऐसा
यह चतुर्थ भंग है ४, अथवा-‘देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः
देशाः रूक्षाः’ एक देश में वह शीत हो सकता है अनेक देशों में वह

‘देशः रूक्षः’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં શીત સ્પર્શવાળો હોય છે.
એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો
હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે
આ પહેલાં લાગ છે. અથવા—‘देशः शीतः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः
रूक्षाः’ તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના એક દેશ
ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળો હોય છે.
તથા અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ બીજો લાગ છે ૨ અથવા—
‘देशः शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः’ તે પોતાના એકદેશમાં
ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં
સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ
રીતે આ ત્રીજો લાગ છે ૩ અથવા ‘देशः शीतः, देश उष्णः देशाः स्निग्धाः
देशाः रूक्षाः’ તે પોતાના એકદેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે, તથા એક
દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે.
તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ પ્રમાણે આ ચોથો લાગ છે. ૪
અથવા ‘देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः’ તે પોતાના

દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષાઃ ઇતિ પઠઃ૬, દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ ઇતિ સપ્તમઃ૭, દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ ઇત્યષ્ટમઃ૮, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇતિ નવમઃ૯,

ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એકદેશ મેં વહ સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર એક-દેશ મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ એસા યહ પાંચવાં ભંગ હૈ૫, અથવા-‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૬’ એકદેશ મેં વહ શીત હો સકતા હૈ અનેક દેશોં મેં વહ ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એકદેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર અનેક દેશોં મેં વહ રુક્ષ હો સકતા હૈ એસા યહ છઠા ભંગ હૈ૬, અથવા-‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ’ એકદેશ ઉસકા શીત હો સકતા હૈ અનેક દેશ ઉસકે ઉષ્ણ હો સકતે હૈં અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં ઓર એક દેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ એસા યહ સાતવાં ભંગ હૈ૭, અથવા-‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ એકદેશ ઉસકા શીત હો સકતા હૈ અનેક દેશ ઉસકે ઉષ્ણ હો સકતે હૈં અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં એવં અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હૈં એસા યહ આઠવાં ભંગ હૈ અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ’ અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હૈં, એકદેશ

એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તે એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે.૫ અથવા ‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૬’ તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના એકદેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠો ભંગ છે.૬ અથવા ‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ ૭’ તેના એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળા હોય છે. અને એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે.૭ ‘દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૮’ તેના એક દેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે.૮ અથવા ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૯’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના

દેશા શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા ઇતિ દશમઃ ૧૦, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશો રુક્ષ ઇત્યેકાદશઃ ૧૧, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશા રુક્ષા ઇતિ દ્વાદશઃ ૧૨, દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇતિ ત્રયોદશઃ ૧૩, દેશાઃ શીતા દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો

ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એક દેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર એક દેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ એસા યહ નૌવાં ભંગ હૈ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હૈ એક દેશ ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હૈ એક દેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હૈ એસા યહ ૧૦ વાં ભંગ હૈ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ' અનેક દેશ ઉસકે શીત હોતે હૈ એકદેશ ઉસકા ઉષ્ણ હોતા હૈ અનેકદેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હોતે હૈ ઓર એક દેશ ઉસકા રુક્ષ હોતા હૈ એસા યહ ૧૧વાં ભંગ હૈ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હૈ એકદેશ ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હૈ અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈ ઓર અનેક દેશ ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હૈ એસા યહ ૧૨વાં ભંગ હૈ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ

એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકિત્સા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેનો એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભાગ છે. ૬ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૦' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકિત્સા સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. એ રીતે આ ૧૦ ઠસમો ભાગ છે. ૧૦ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ ૧૧' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ અગિયારમો ભાગ છે. ૧૧ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૨' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેનો એક દેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તેના અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકિત્સા સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ ૧૨ બારમો ભાગ છે. અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો

દેશા રુક્ષા इति चतुर्दशः १४, देशाः शीताः देशा उष्णा देशाः स्निग्धाः देशो रूक्ष इति पञ्चदशः १५, देशा. शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति षोडश १६ इति, एते सर्वे मिलित्वा द्विकसंयोगिनो भङ्गाश्चत्वारः ४, त्रिकसंयोगिनो

स्निग्धः देशો રૂક્ષઃ' અનેક દેશા ઉસકે શીત હોતે હૈં અનેક દેશા ઉસકે ઉષ્ણ હોતે હૈં એક દેશા સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશા રૂક્ષ હોતા હૈં એસા યહ તેરહવાં ભંગ હૈ અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ અનેક દેશા ઉસકે શીત અનેક દેશા ઉષ્ણ એક-દેશા સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશા ઉસકે રૂક્ષ હો સકતે હૈં એસા યહ ૧૪વાં ભંગ હૈ અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષઃ’ ઉસકે અનેક દેશા શીત હો સકતે હૈં અનેક દેશા ઉષ્ણ હો સકતે હૈં અનેક દેશા સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં ઓર એકદેશા ઉસકા રૂક્ષ હો સકતા હૈં એસા યહ ૧૫ વાં ભંગ હૈ અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ અનેક દેશા ઉસકે શીત અનેક દેશા ઉસકે ઉષ્ણ અનેક દેશા ઉસકે સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશા ઉસકે રૂક્ષ હો સકતે હૈં એસા યહ સોલહવાં ભંગ હૈ । યે સબ મિલાકર ૩૬ ભંગ હો જાતે હૈં-

રૂક્ષઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ૧૩ તેરમો ભંગ છે. અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. આ ૧૪ ચૌદમો ભંગ છે. અથવા ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષા’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેનો એક દેશ રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૧૫ પંદરમાં ભંગ છે. અથવા—દેશાઃ શીતાઃ દેશા. ઉષ્ણા દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે એ રીતે આ સોળમો ભંગ થાય છે. ૧૬ એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધના બધા મળીને આ ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. જેમ કે—એના સંયોગથી ૪ ચાર ભંગો ત્રણ

દેશા રુક્ષાં ઇતિ ચતુર્દશઃ ૧૪, દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણા દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ
 ઇતિ પચ્ચદશઃ ૧૫, દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષા ઇતિ
 ષોડશઃ ૧૬ ઇતિ, એ તે સર્વે મિલિત્વા દ્વિકસંયોગિનો મજ્ઞાશ્ચત્વારઃ ૪, ત્રિકસંયોગિનો

સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ' અનેક દેશા ઉસકે શીત હોતે હૈં અનેક દેશા
 ઉસકે ઉષ્ણ હોતે હૈં એક દેશા સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશા રુક્ષ હોતા હૈં
 એસા યહ તેરહવાં ભંગ હૈં અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ
 સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ અનેક દેશા ઉસકે શીત અનેક દેશા ઉષ્ણ એક-
 દેશા સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશા ઉસકે રુક્ષ હો સકતે હૈં એસા યહ ૧૪વાં
 ભંગ હૈં અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ
 ઉસકે અનેક દેશા શીત હો સકતે હૈં અનેક દેશા ઉષ્ણ હો સકતે હૈં
 અનેક દેશા સ્નિગ્ધ હો સકતે હૈં ઓર એકદેશા ઉસકા રુક્ષ હો સકતા
 હૈં એસા યહ ૧૫ વાં ભંગ હૈં અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ
 સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ અનેક દેશા ઉસકે શીત અનેક દેશા ઉસકે
 ઉષ્ણ અનેક દેશા ઉસકે સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશા ઉસકે રુક્ષ હો સકતે
 હૈં એસા યહ સોલહવાં ભંગ હૈં । યે સચ મિલાકર ૩૬ ભંગ હો જાતે હૈં-

રુક્ષઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. તેના અનેક દેશો ઉષ્ણ
 સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા એકદેશ
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ૧૩ તેરમો ભંગ છે. અથવા-‘દેશાઃ શીતાઃ
 દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય
 છે અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. એક દેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શ-
 વાળો હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોઈ શકે છે. આ
 ૧૪ ચૌદમો ભંગ છે. અથવા ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો
 રુક્ષા’ તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શ-
 વાળા હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેનો એક દેશ
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ૧૫ પંદરમાં ભંગ છે. અથવા—
 દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ’ તેના અનેક દેશો ઠંડા
 સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશો ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો સ્નિગ્ધ
 સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે એ રીતે આ
 સોળમો ભંગ થાય છે. ૧૬ એ રીતે પાંચ પ્રદેશી સ્પર્શના બધા મળીને આ
 ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. જેમ કે—જેના સંયોગથી ૪ ચાર ભંગો ત્રણ

य नीलए य लोहियए य हालिदगा य९, सिय कालगा य
नीलए य लोहियगा य हालिदए य १०, सिय कालगा
य नीलगा य लोहियए य हालिदए य११, एए एकारस भंगा
एवमेव पंच चउक्का संजोगा कायव्वा एकेकसंजोए एकारस
भंगा सव्वे ते चउकसंजोएणं पणपन्नं भंगा । जइ पंचवन्ने
सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुक्खिलए य१
सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुक्खिगा य२,
सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदगा य सुक्खिलए य३,
सिय कालए य नीलए य लोहियगा य हालिदए य सुक्खिलए य४,
सिय कालए य नीलगा य लोहियए य हालिदए य सुक्खिलए य५
सिय कालगा य नीलए य लोहियए य हालिदए य सुक्खिलए य६,
एवमेए छ भंगा भाणियव्वा, एवमेते सव्वे वि एक्कगदुयगतियग-
चउक्कगपंचगसंजोगेसु छासीयं भंगसयं भवइ । गंधा जहा पंच
पणसियस्स रसा जहा एयस्सेव वन्ना, फासा जहा चउप्प-
एसियस्स ॥सू० ४॥

छाया—पट्टप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः कतिवर्णः कतिगन्धः कतिरसः
कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? एवं यथा पञ्चप्रदेशिकः यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः । यदि
एकवर्णः, द्विवर्णो यथा पञ्चप्रदेशिकस्य यदि त्रिवर्णः स्यात् कृष्णश्च
नीलश्च लोहितश्च एवं यथैव पञ्चप्रदेशिकस्य सप्तभङ्गा यावत् स्यात् कृष्णाश्च
नीलाश्च लोहितश्च० स्यात् कृष्णाश्च नीलाश्च लोहिताश्च । एते अष्ट भङ्गाः ।
एवमेते दश त्रिकसंयोगाः, एकैकसंयोगे अष्टौ भङ्गाः, एवं सर्वेऽपि त्रिकसंयोगे
अशीतिर्भङ्गाः । यदि चतुर्वर्णः स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीतश्च१, स्यात्
कृष्णश्च नीलश्च लोहितश्च पीताश्च२, स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च पीतश्च३
स्यात् कृष्णश्च नीलश्च लोहिताश्च पीताश्च४, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहि-
तश्च पीतश्च५, स्यात् कृष्णश्च नीलाश्च लोहितश्च पीताश्च६, स्यात् कृष्णश्च

११३

ક્તિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ, ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધે કિયન્તો વર્ણગન્ધરસ-
સ્પર્શા વિદ્યન્તે ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा पंच-
पणसि ए जाव चउफासे पन्नत्ते’ एवं यथा पञ्चप्रदेशिकો यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञसः,
पञ्चप्रदेशिकातिदेशमेव विद्वन् आह—‘जह एगवन्ने’ इति, यदि षट्प्रदेशिकः
स्कन्ध एकवर्णः—एकवर्णवान् तदा—‘एगवन्नदुवन्ना जहा पंचपणसियस्स’ एकवर्ण-
द्विवर्णौ यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, येन प्रकारेण पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य एकवर्णद्विवर्ण-
वत्त्वं कथितं तथैव षट् प्रदेशिकस्कन्धस्यापि एकवर्णवत्त्वं वर्णद्वयवत्त्वं च वक्तव्यम्,
तथाहि—‘सिय काल ए य सिय नील ए य सिय लोहिय ए य सिय हालिद ए य सिय

अवयवी छ परमाणुभों के संयोग से जन्य होता है ऐसा वह षट्प्रदे-
शिक स्कन्ध कितने वर्णों वाला किनने गंधों वाला कितने रसों वाला
और कितने स्पर्शों वाला होता है ? अर्थात् षट्प्रदेशिक स्कन्ध में
कितने वर्ण गन्ध रस और स्पर्श होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘एवं जहा पंचपणसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते’ हे गौतम ! जिस
प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कन्ध यावत् चार स्पर्शवाला कहा गया है
उसी प्रकार से यह षट्प्रदेशिक स्कन्ध भी यावत् चार स्पर्श वाला
कहा गया है । इसी विषय को अब विस्तारपूर्वक समझाने के लिये
‘जह एगवन्ने’ इत्यादि सूत्रपाठ कहा जाता है—इसमें यह समझाया
गया है—यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला या दो दो वर्णों
वाला होता है तो इनके वर्णन की शैली जैसे पंचप्रदेशिक स्कन्ध के
प्रकरण में कही गई है वैसी ही वह यहां षट्प्रदेशिक स्कन्ध के सम्बन्ध
में भी जान लेनी चाहिये या कह लेनी चाहिये । खुलासा इस विषय

વર્ણવાળો કેટલા ગંધવાળો કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો
હોય છે ? અર્થાત્ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કેટલા વર્ણો, કેટલા ગંધ, કેટલા
રસો અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
‘एवं जहा पंचपणसिए जाव चउफासे पन्नत्ते’ हे गौतम ने रीते पांच
प्रदेशिक स्कंध यावत् चार स्पर्शवाળો કહ્યો છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળો
સ્કંધ પણ યાવત્ ચાર સ્પર્શવાળો કહ્યો છે. આજ વિષયને હવે સૂત્રકાર
વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવા ‘जह एगवन्ने’ इत्यादि सूत्रपाठ કહે છે. આ સૂત્રથી
એ સમજાવ્યું છે કે—જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો અથવા
બે વર્ણવાળો હોય તો તે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધનું જે રીતે એક અને બે વર્ણના
સંમંધનું વર્ણન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધનું વર્ણન પણ

ॐ पुष्पा है- 'जह पुगवः' सिध काजु य सिध नीजु य सिध जेहि-
 यय य सिध हंजिहय य सिध सुभिकलप य' यदि वर वरप्रदोक्त
 रक्षय एकवर्ष जाता है तो वर या तो कर्दाबिज काउवर्ष जाता है
 सकना है या कर्दाबिज नीले वर्ण जाता है सकना है या कर्दाबिज
 लोहिन वर्ण जाता है सकना है या कर्दाबिज पीनवर्ष जाता है सकना
 है या कर्दाबिज गुफलवर्ष जाता है सकना है वस प्रकार से ये ५ भोग
 एकवर्ष की उक्त हो सकने हैं। यदि वर वर प्रदोक्त रक्षय हो वर्णा
 जाता हो तो- 'सिध काजु य नीजु य ? सिध काजु य नीजु य २
 सिध काजु य नीजु य ३ सिध काजु य नीजु य ४' वस प्रकार
 से वरों ये ४ भोग होते हैं। कर्दाबिज वर काउवर्ष जाता और नीले
 वर्णवाता हो सकना है ? अथवा- एक प्रदेरा वसका ऊणवर्ष जाता
 और अनेक प्रदेरा वसके नीले वर्णवाते हो सकने हैं २, अथवा- अनेक
 प्रदेरा वसके ऊणवर्ष वाते और एक प्रदेरा वसका नीले वर्ण वाता
 हो सकना है ३, अथवा अनेक प्रदेरा वसके काउवर्ष वाते और अनेक
 प्रदेरा वसके नीलेवर्ष वाते हो सकने हैं ४, वस प्रकार से ये ४ भोग

प्रतिपक्षिका टीका मा० ३० पृष्ठ ४०५

કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ, ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધે કિયન્તો વર્ણગન્ધરસ-
સ્પર્શા વિદ્યન્તે ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा पंच-
पणसिए जाव चउफासे पन्नत्ते’ एवं यथा पञ्चપ્રદેશિકો યાવત્ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞા,
પંચપ્રદેશિકાતિદેશમેવ વિદ્યન્તુ આહ—‘જહ એગવન્ને’ इति, यदि षट्प्रदेशिका
स्कन्ध एकवर्णः—एकवर्णवान् तदा—‘एगवन्नदुवन्ना जहा पंचपणसियस्स’ एकवर्ण-
द्विवर्णौ यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, येन प्रकारेण पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य एकवर्णद्विवर्ण-
वत्त्वं कथितं तथैव षट्प्रदेशिकस्कन्धस्यापि एकवर्णवत्त्वं वर्णद्वयवत्त्वं च वक्तव्यम्,
तथाहि—‘सिय कालए य सिय नीळए य सिय लोहियए य सिय ह्हालिदए य सिय

અવયવી છ પરમાણુઓં કે સંયોગ સે જન્ય હોતા હૈ એસા વહ ષટ્પ્રદે-
શિક સ્કન્ધ કિતને વર્ણોં વાલા કિતને ગંધોં વાલા કિતને રસોં વાલા
ઔર કિતને સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ ? અર્થાત્ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં
કિતને વર્ણ ગન્ધ રસ ઔર સ્પર્શ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
‘એવં જહા પંચપણસિય જાવ સિય ચંડફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! જિસ
પ્રકાર સે પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ યાવત્ ચાર સ્પર્શવાલા કહા ગયા હૈ
વસી પ્રકાર સે યહ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઔ યાવત્ ચાર સ્પર્શ વાલા
કહા ગયા હૈ । હસી વિષય કો અબ વિસ્તારપૂર્વક સમજાને કે લિયે
‘જહ એગવન્ને’ इत्यादि सूत्रपाठ कहा जाता है—इसमें यह समझाया
गया है—यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला या दो दो वर्णों
वाला होता है तो इनके वर्णों की शैली जैसे पंचप्रदेशिक स्कन्ध के
प्रकरण में कही गई है वैसी ही वह यहां षट्प्रदेशिक स्कन्ध के सम्बन्ध
में भी जान लेनी चाहिये या कह लेनी चाहिये । खुलासा इस विषय

વણોવાળો કેટલા ગંધોવાળો કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શોવાળો
હોય છે ? અર્થાત્ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કેટલા વણો, કેટલા ગંધ, કેટલા
રસો અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
‘એવં જહા પંચપણસિય જાવ ચંડફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ જે રીતે પાંચ
પ્રદેશિક સ્કંધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો કહ્યો છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળો
સ્કંધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો કહ્યો છે. આજ વિષયને હવે સૂત્રકાર
વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવા ‘જહ એગવન્ને’ इत्यादि सूत्रपाठ कहे छे. आ सूत्रથી
जैसे समझाया छे કે—जैसे ते छ प्रदेशवाणी स्कंध ओके वर्णवाणी अथवा
गंधवाणी होय तो ते पांच प्रदेशी स्कंधनुं जे रीते ओके अने जे वर्णना
‘अंध’ तेज प्रमाणे आ छ प्रदेशवाणी स्कंधनुं वर्णन पद्य

[illegible]

કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ, ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધે કિયન્તો વર્ણગન્ધરસ-
સ્પર્શા વિદ્યન્તે ? इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं जहा’ इत्यादि, ‘एवं जहा पंच-
पणसिए जाव चउफासे पन्नत्ते’ एवं यथा पञ्चપ્રદેશિકો યાવત્ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ,
પચ્ચપ્રદેશિકાતિદેશમેવ વિદ્યન્વન્ આહ—‘જહ ઇગવન્ને’ इति, यदि षट्प्रदेशिकः
स्कन्ध एकवर्णः—एकवर्णवान् तदा—‘एगवन्नदुवन्ना जहा पंचपणसियस्स’ एकवर्ण-
द्विवर्णौ यथा पञ्चप्रदेशिकस्य, येन प्रकारेण पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्य एकवर्णद्विवर्ण-
वत्त्वं कथितं तथैव षट्प्रदेशिकस्कन्धस्यापि एकवर्णवत्त्वं वर्णद्वयवत्त्वं च वक्तव्यम्,
तथाहि—‘सिय कालए य सिय नीलए य सिय लोहियए य सिय हालिदए य सिय

અવગવી છ પરમાણુઓં કે સંયોગ સે જન્ય હોતા હૈ એસા વહ ષટ્પ્રદે-
શિક સ્કન્ધ કિતને વર્ણોં વાલા કિતને ગંધોં વાલા કિતને રસોં વાલા
ઔર કિતને સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ ? અર્થાત્ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં
કિતને વર્ણ ગન્ધ રસ ઔર સ્પર્શ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
‘એવં જહા પંચપણસિય જાવ સિય ચંડફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! જિસ
પ્રકાર સે પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ યાવત્ ચાર સ્પર્શવાલા કહા ગયા હૈ
વસી પ્રકાર સે યહ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઔ યાવત્ ચાર સ્પર્શ વાલા
કહા ગયા હૈ । હસી વિષય કો અબ વિસ્તારપૂર્વક સમજાને કે લિયે
‘જહ ઇગવન્ને’ इत्यादि सूत्रपाठ कहा जाता है—इसमें यह समझाया
गया है—यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध एकवर्ण वाला या दो दो वर्णों
वाला होता है तो इनके वर्णन की शैली जैसे पंचप्रदेशिक स्कन्ध के
प्रकरण में कही गई है वैसी ही वह यहां षट्प्रदेशिक स्कन्ध के सम्बन्ध
में भी जान लेनी चाहिये या कह लेनी चाहिये । खुलासा इस विषय

વર્ણવાળો કેટલા ગંધવાળો કેટલા રસોવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો
હોય છે ? અર્થાત્ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં કેટલા વર્ણો, કેટલા ગંધ, કેટલા
રસો અને કેટલા સ્પર્શો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—
‘એવં જહા પંચપણસિય જાવ ચંડફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ જે રીતે પાંચ
પ્રદેશિક સ્કંધ યાવત્ ચાર સ્પર્શવાળો કહ્યો છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળો
સ્કંધ પણ યાવત્ ચાર સ્પર્શવાળો કહ્યો છે. આજ વિષયને હવે સૂત્રકાર
વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવા ‘જહ ઇગવન્ને’ इत्यादि सूत्रपाठ कहे છે. આ સૂત્રથી
એ સમજાવ્યું છે કે—જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ એક વર્ણવાળો અથવા
બે વર્ણવાળો હોય તો તે પાંચ પ્રદેશી સ્કંધનું જે રીતે એક અને બે વર્ણના
સંસ્કંધનું વર્ણન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધનું વર્ણન પણ

[illegible]

કાલે ય લોહિયે ય' સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ, અત્રાપિ ચત્વારઃ કાલે લોહિતે
 એકત્વાભ્યાં પ્રથમઃ ૧, કાલે એકત્વં લોહિતે बहुत्वमिति द्वितीयः ૨, કાલે बहुત્વં
 લોહિતે એકત્વમिति तृतीयः ૩, કાલે લોહિતે ચ बहुत्वमिति चतुर्थः ૪। 'સિય
 કૃષ્ણ ઓર નીલવર્ણ કે એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર હુએ હૈ'। इसी
 પ્રકાર સે કૃષ્ણ ઓર લાલવર્ણ કે એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર ચાર
 ભંગ હોતે હૈં इनमें 'सिय काले य लोहिये य' ऐसा यह मूलभंग है—
 इसके चार भंग इस प्रकार से है—'सिय काले य लोहिये य १ सिय
 काले य लोहिये य २, सिय काले य लोहिये य ३, सिय काले य
 लोहिये य ४' इनमें प्रथम भंग कृष्ण और लोहित (लाल) में
 प्रथमा के एकवचन को लेकर हुआ है १, द्वितीय भंग काल में एकत्व
 को और लोहित में बहुवचन को करके हुआ है २, तृतीय भंग काल में
 बहुत्व को और लोहित में एकत्व करके हुआ है ३, चतुर्थ भंग दोनों पदों
 में काल और लोहित में बहुत्व करके हुआ है ४, इसी प्रकार से 'सिय
 काले य हालिहये य' ऐसा जो मूलभंग है उसके भी चार भंग हों
 हैं, जो इस प्रकार से हैं—'सिय काले य हालिहये य १, सिय काले

આ રીતે આ ચાર ભંગો કાળાવર્ણ, અને નીલવર્ણના એકપણા અને
 અનેકપણાથી થાય છે. એજ રીતે કાળાવર્ણ અને લાલવર્ણના એકત્વ
 અને અનેકપણાથી ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'સિય કાલે ય
 લોહિયે ય ૧' કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને કોઈવાર લાલવર્ણવાળો
 પણુ, હોય છે. આ પહેલાં ભંગમાં કાળાવર્ણ, અને લાલવર્ણમાં
 એકવચનથી કહેલ છે ૧ 'સિય કાલે ય લોહિયે ય ૨' અથવા
 તેના એક પ્રદેશ કાળાવર્ણવાળો હોય છે અને તેના અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણ-
 વાળા હોય છે આ બીજા ભંગમાં કાળાવર્ણમાં એકપણાને લઈને એકવચન
 અને લાલવર્ણમાં બહુત્વને લઈ બહુવચનથી કહેલ છે. આ રીતે આ
 બીજો ભંગ છે ૨ 'સિય કાલે ય લોહિયે ય ૩' તેના અનેક પ્રદેશો
 કાળાવર્ણવાળા હોય છે અને એક પ્રદેશ લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો
 ભંગ કાળાવર્ણમાં બહુપણાને લઈ બહુવચન અને લાલવર્ણમાં એકવચનથી
 થયો છે ૩ 'સિય કાલે ય લોહિયે ય ૪' તેના અનેક પ્રદેશો કાળાવર્ણવાળા
 હોય છે અને અનેક પ્રદેશો લાલવર્ણવાળા હોય છે. ચોથા ભંગમાં બંને
 પદોમાં એટલે કે કાળા અને લાલ બન્નેના બહુત્વથી બહુવચનનો પ્રયોગ
 થયો છે. આજ રીતે કાળા અને પીળા વર્ણના એકપણા અને અનેક પણાથી
 પણુ ચાર ભંગો થાય છે, જે આ રીતે છે.—'સિય કાલે ય હાલિહયે ય' કોઈ વાર

य. द्वािदशा य २, सिध कालगा य द्वािदश य ३, सिध कालगा य ४। इन संगी में श्री प्रथम संग कला और पीनवर्ण के द्वािदशा य ४, द्वितीय संग कलावर्ण के एकदश में और पीनवर्ण के वद्वदश में हुआ है२, तृतीय संग कलावर्ण के वद्वदश में और पीन के एकदश में हुआ है३, तथा चतुर्थ संग दोनो वर्णों के वद्वदश में हुआ है४, इसी प्रकार से कलावर्ण के साथ गुणवर्ण का योग कर ४ संग होते हैं जो इस प्रकार से हैं- 'सिध कालय य द्वािकलय य १, सिध कालय य द्वािकलगा य २, सिध कालगा य द्वािकलय य ३, सिध कालगा य द्वािकलगा य ४' इनमें श्री पूर्वोक्त रूप से कला और गुणल इन वर्णों में एकता और अनेकता होता है ४ संग वही है ऐसा समझना चाहिये इस प्रकार से ये सब संग कलावर्ण की प्रधानता में और जोध

કાલણ ય હાલિદણ ય ૪, સિય કાલણ ય સુક્લિલણ ય ૪, સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૪, સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૪, સિય નીલણ ય સુક્લિલણ ય ૪, સિય લોહિ-
પદોં કે આધાનતા મેં દુણ હેં એસા જાનનાં चाहिये । अब नीलपद की
प्रधानता करके और नीचे के पदों को उसके साथ योजित करके जो
भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं—‘सिय नीलण य लोहियण य ४’ इस
मूलभंग में भी चार भंग बनते हैं जो इस प्रकार से हैं—‘सिय नीलण
य लोहियण य १, सिय नीलण य लोहियणा य २, सिय नीलणा य लोहि-
यण ३, सिय नीलणा य लोहियणा य ४’ ये ४ भंग नील और लोहित
पद की एकता और अनेकता में बने हैं ऐसा समझना चाहिए । प्रथम
भंग में दोनों पदों में एकत्व है १, द्वितीय भंग में प्रथम पद में एकत्व और
द्वितीय पद में अनेकत्व २, है तृतीय भंग में प्रथम पद में अनेकत्व और
द्वितीय पद में एकत्व है ३, चतुर्थ भंग में दोनों पदों में अनेकत्व है ४,
लोहित पद को छोड़कर नीलपद के साथ पीतवर्ण को जोड़कर जो चार
भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं—‘सिय नीलण य हालिदण य १, सिय
नीलण य हालिदणा य २, सिय नीलणा य हालिदण य ३, सिय नीलणा
य हालिदणा य ४’ ये चार भंग भी नील और पीतवर्णों के एकत्व
और अनेकत्व को लेकर हुए हैं इसी तरह से नीलपद के साथ शुक्ल-
वर्ण को योजित करके जो चार भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं—

ધાનતાથી થયા છે. તેમ સમજવું. હવે નીલ પદની પ્રધાનતા રાખીને તથા
ખાડી ના પડોને તેની સાથે યોજીને જે ભંગો બને છે. તે આ પ્રમાણે છે—
‘સિય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧’ સિય નીલર ય લોહિયણ ય ૨ સિય નીલગા ય લોહિય-
ણ ય ૩ સિય નીલગા ય લોહિયણ ય ૪’ આ ચાર ભંગો નીલવર્ણ અને લોહ-
વર્ણના એકપણાને અનેકપણાથી થયા છે તેમ સમજવું. પહેલા ભંગમાં
બન્ને પદો એકવચનવાળા છે. બીજા ભંગમાં પહેલા પદમાં એકપણા, અને
બીજા પદમાં અનેક પણા હોય છે ત્રીજા ભંગમાં પહેલા પદમાં અનેકપણા
અને બીજા પદમાં એકપણા છે. ચોથા ભંગમાં બન્ને પદોમાં અનેકપણા છે.

હવે લોહિત પદને છોડીને અને નીલપદ સાથે પીત-પીળા વર્ણને
યોજીને જે ચાર ભંગો બને છે તે બતાવે છે—‘સિય નીલણ ય હાલિદણ ય ૧
સિય નીલણ ય હાલિદગા ય ૨ સિય નીલગા ય હાલિદણ ય ૩ સિય નીલગા ય હાલિ-
દગા ય ૪’ આ ચાર ભંગ પણ નીલવર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી બન્યા
છે. એજ રીતે નીલપદની સાથે સફેદ વર્ણને યોજીને જે ચાર ભંગો થાય

[illegible][illegible]

યદિ ત્રિવર્ણઃ—વર્ણત્રયવાન પટ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ‘एवं जडेव पंचपरसियस्व’ एवं यथैव पञ्चप्रदेशिकस्य ‘सत्त भंगा’ सप्त भङ्गाः, ‘जाव सिय कालगा य नीलगा य લોહિયણ ય ૭, સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગા ય ૮, યાવત્ સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલકાશ્ચ લોહિતશ્ચ ૭, સ્યાત્ કાલકાશ્ચ નીલકાશ્ચ લોહિતકાશ્ચેત્યષ્ટમઃ ૮, અત્ર યાવત્પદેન પञ्चप्रदेशिकस्य द्वितीयभङ्गादारभ्य षष्ठान्तस्य ग्रहणं भवति तथाहि—‘सिय कालण नीलण लोहियगा य २, सिय कालण नीलगा य लोहियण य ३, सिय

ય સુક્કિલણ ય ૩, સિય હાલિદગા ય સુક્કિલગા ય ૪’ ये चार भंग भी पीतवर्ण और शुक्लवर्ण की एकता और अनेकता में हुए हैं इस प्रकार से मूल में ये १० द्विकसंयोग हैं इन १० द्विकसंयोगों के ये अवान्तर ४-४ भंग और हुए हैं इस प्रकार कुल द्विकसंयोगी यहां ४० भंग हो जाते हैं ।

‘જડ તિવન્ને’ યદિ વહ પટ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રિવર્ણ વાલા હોતા હૈ તો યા તો વહ ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧’ કદાચિત્ કૃષ્ણવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ નીલવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ઓર લોહિત વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ इस प्रकार से वह तीन वर्ण वाला हो सकता है, या यावत् पदगृहीत ‘सिय कालण य नीलण य लोहियगा य २’

કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ ‘સિય હાલિદગા ય સુક્કિલણ ય ૩’ તે અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે ૩ ‘સિય હલિદગા ય સુક્કિલગા ય ૪’ અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો પીળા અને સફેદ વર્ણના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. આ રીતે દ્વિકસંયોગી ભંગો ને મુખ્ય ૧૦ હસ છે તેના એક એકના અરબાર અવાન્તર લેહો થવાથી દ્વિકસંયોગી ભંગો કુલ ૪૦ ચાળીસ થાય છે.

‘જડ તિવન્ને’ ને તે છ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ત્રણવર્ણવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે—‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય ૧’ કદાચ તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે, નીલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે અને કોઈ વાર લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે આ રીતે એ ત્રણ વર્ણવાળો થાય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧. ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય

લોહિતાશ્વેતિ ષષ્ઠઃ ૬. 'एए अट्ट भंगा' एते अष्टौ भङ्गाः ८। प्रथम-
सप्तमाष्टमभङ्गास्तु इहैव षट् प्रदेशिक-स्कन्धप्रकरणे स्वयमेव प्रदर्शिताः। द्वितीय
तृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठभङ्गा यावत्पदेन संगृहीताः इतिमिलित्वा अष्टौ भङ्गाः
भवन्तीति। कालनीललोहितानां समवायात् अष्टौ भङ्गाः प्रदर्शिता (१) एवं

સકતા હૈ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ઓર એક
પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા બી હો સકતા હૈ ૭ યા- 'સિય કાલગા ય
નીલગા ય લોહિયગા ય ૮' વહુ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા
અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં લાલવર્ણ વાલા
હો સકતા હૈ ૮ 'एए अट्ट भंगा' इस प्रकार से ये आठ भंग होते हैं।
यहाँ जो ये आठ भंग प्रकट किये गये हैं-उन्में से ७ भंग तो पंचप्रदे-
शिक स्कन्ध के त्रिवर्ण प्रकरण में प्रकट किये जैसे ही हैं यही बात 'एवं
जहेव पंचपएसियस्स सप्त भंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है
तथा आठवां जो भंग है वह मूलपाठ में दिखला दिया गया है
इस प्रकार यहाँ षट्प्रदेशिक स्कन्ध प्रकरण में सूत्रकार ने यह प्रथम
भंग- 'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च तथा-सिय कालगा य नीलगा
य लोहिय ए य' ऐसा यह सप्तम भंग, और- 'सिय कालगा य नीलगा
य लोहियगा य' ऐसा यह आठवां भंग, ये ३ भंग तो अपने आप ही
दिखला दिये हैं और द्वितीय तृतीय चतुर्थ पंचम षष्ठ ये ५ भंग याव-

વાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ
સાતમે ભંગ થાય છે ૭ અથવા 'સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગા ય ૮' તે
ખોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણ-
વાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ
આઠમે ભંગ છે. ૮ 'एए अट्ट भंगा' આ રીતે આ આઠ ભંગ છ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના
ત્રણ વર્ણના સંયોગથી થાય છે. અહિયાં જે આ આઠ ભંગો બતાવ્યો છે તે
પેકી સાત ભંગો તો પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના ત્રણ વર્ણના પ્રકરણમાં બતાવ્યા
પ્રમાણે જ છે. એ જ વાત 'एवं जहेव पंच पएसियस्स सप्तभंगा' આ સૂત્ર
પાઠ દ્વારા સૂત્રકારે કહી છે તથા આઠમે ભંગ મૂલ પાઠમાં કહેલ છે. એ
રીતે આ છ પ્રદેશી સ્કન્ધના પ્રકરણમાં સૂત્રકારે આ પહેલો ભંગ 'स्यात्
कालश्च नीलश्च लोहितश्च' તથા 'सिय कालगा य नीलगा य लोहिय ए य', આ
રીતેના સાતમે ભંગ તથા 'सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य ८' એ
પ્રમાણેનો આ આઠમે ભંગ આ ત્રણ ભંગો સ્વયં સૂત્રકારે જ બતાવ્યા
છે. તથા બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમે અને છઠ્ઠો આ પાંચ ભંગો યાવત્પદ્ધતી

[illegible]

તદેવ દર્શયતિ 'एवमेए' इत्यादि, 'एवमेए दसतियासंजोगा' एवम्-उपरोक्तमद-
शितप्रकारेण एते दश त्रिकसंयोगा भङ्गा भवन्ति 'एककेकए संजोगे अट्ट भंगा'
दशानामपि भङ्गानाम् एकैकसंयोगे पुनः अष्टौ भङ्गाः-एकैकस्य अष्टावष्टौ भङ्गाः ।

एकस्य और अनेकस्य को लेकर ८-८ भंग और हो जाते हैं, इस प्रकार
कुल भंग संख्या यहां ८० होती है । यही 'एवमेए दस तियासंयोगा
एककेकए संजोगे अट्टभंगा' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त किया गया है ।
दश त्रिकसंयोग इस प्रकार से हैं-(१) सिय कालए य नीलए य लोहि-
यए य, (२) सिय कालए य नीलए य हालिदए य, (३) सिय कालए य
नीलए य सुक्किरलए य (४) सिय कालए य लोहियए य हालिदए य,
(५) सिय कालए य लोहियए य सुक्किरलए य, (६) सिय कालए य
हालिदए य सुक्किरलए य, (७) सिय नीलए य लोहियए य हालिदए य,
(८) सिय नीलए य लोहियए य सुक्किरलए य, (९) सिय नीलए य हालि-

લઈ ૮-૮ આઠ આઠ ભંગ અવાન્તર ભંગ થાય છે. એ રીતે છ પ્રદેશી સ્કંધમાં
વર્ણુને લઈ કુલ ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે. આજ કથન 'एवमेये दस तिया-
'संजोगा एककेकए संजोगे अट्ट भंगा' આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. ત્રિકસંયોગી
દસ ભંગો આ પ્રમાણે છે. 'सिय कालए य नीलए य लोहियए य १' કોઈવાર
કાળા વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર નીલવર્ણુવાળો હોય છે કોઈવાર લાલવર્ણુ-
વાળો હોય છે આ પહેલો ભંગ છે. 'सिय कालए य नीलए य हालिदए य २'
કોઈવાર તે કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર
પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'सिय कालए य नीलए य सुक्कि-
रलए य ३' કોઈવાર કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. નીલવર્ણુવાળો હોય છે અને કોઈ
વાર સફેદવર્ણુવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. 'सिय कालए य लोहियए
य हालिदए य ४' કોઈવાર કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણુવાળો
હોય છે કોઈ પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ 'सिय
कालए य लोहियए य सुक्किरलए य ५' કોઈવાર કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર
લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ
છે ૫ 'सिय कालए य हालिदए सुक्किरलए य ६' કોઈવાર તે કાળાવર્ણુવાળો
હોય છે. કોઈ વાર પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર સફેદ વર્ણુવાળો હોય
છે આ છઠો ભંગ છે. ૬ 'सिय नीलए य लोहियए य हालिदए य ७' કોઈવાર
તે નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળાવર્ણુ
વાળો હોય હોય છે. આ સાતમો ભંગ છે. 'सिय नीलए य लोहियए य सुक्कि-
रलए य ८' કોઈવાર તે નીલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણુવાળો હોય

‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દણ ય ૩’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ તૃતીયા:૩, સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દગા ય ૪’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ચતુર્થ:૪, સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય ૫’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ પાંચમ:૫, ‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દગા ય ૬’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ષષ્ઠ:૬, ‘સિય કાલણ ય હો સકતા હૈ, ૨ ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દણ ય ૩’ અથવા-એક પ્રદેશ મેં વહ કૃષ્ણવર્ણ વાલા એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં ત્રીન પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩ અથવા-‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દગા ય ૪’ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં-દો પ્રદેશોં મેં-લોહિતવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં-દો પ્રદેશોં મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૪ અથવા-‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય ૫’ કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં-ત્રીન પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણ વાલા એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૫, અથવા-‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દગા ય ૬’ વહ અપને એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા દો પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર દો પ્રદેશોં

ભંગ છે. ૨ ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દણ ય ૩’ અથવા એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો અને એક એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદ્દગા ય ૪’ તે એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં-બે પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે આ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે ૪ અથવા ‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દણ ય ૫’ કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભંગ છે. ‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્દગા ય ૬’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. અને

ከፊት ያለው የጥያቄ ደብዳቤ ላይ ባለው መሠረት በሚከተለው መልኩ ማስታወሻውን ያቀረበውን

નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ દશમઃ ૧૦, 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય લોહિય ય હાલિદ્દ ય ૧૧' સ્વાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચેત્યે-
કાદશો ભજ્ઞઃ ૧૧, 'एए एकारस भंगा' एते उपरि प्रदर्शिता
एकादशसंख्यकाः भज्जा भवन्ति, 'एवमेए पंच चउक्कसंजोगा कायव्वा'
एवमेते पञ्च पञ्चसंख्यकाः चतुष्कसंयोगाः कर्तव्याः, 'एक्केकसंजोए एक्का-
रस भंगा' एकैकसंयोगे एते एव एकादश भज्जा भवन्ति 'सव्वे ते चउक्क-
संजोगेणं पणपन्नं भंगा' सर्वे ते चतुष्कसंयोगेन पञ्चपञ्चाशद५५ भज्जा भवन्ति,

સકતા હૈ ૧૦, અથવા-‘સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિય ય હાલિ-
દ્દ ય ૧૧’ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા દો પ્રદેશોં મેં
નીલવર્ણ વાલા એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં
પીતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૧૧ ‘एए एकारस भंगा’ इस प्रकार से
ये ११ भंग होते हैं एक चतुष्क संयोग में ‘एवमेए पंच चउक्क संजोगा
कायव्वा’ यहां पांच चतुष्क संयोग करना चाहिए ‘एक्केकसंजोए
एक्कारस भंगा’ एक संयोग में ११-११ भंग पूर्वोक्त पद्धति के अनु-
सार हुए हैं अतः ‘सव्वे ते चउक्कसंजोगेणं पणपन्नं भंगा’ समस्त
चतुष्कसंयोगी भंग ५५ हो जाते हैं पांच चतुष्क संयोग इस प्रकार से
होते हैं-‘काल नील लोहित और हारिद्र इनका एक संयोग काल लोहित
हारिद्र और शुक्ल इनका दूसरा संयोग नीललोहित हारिद्र और शुक्ल
इनका तीसरा संयोग काल नील हारिद्र और शुक्ल इनका चतुर्थ
संयोग तथा काल नील लोहित शुक्ल इनका पांचवां संयोग इस प्रकार
ये पांच संयोग हैं । प्रत्येक पंचक संयोग में ११ भंग होते हैं अतः
 $5 \times 11 = 55$ भंग आ जाते हैं ।

પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. આ દસમો ભંગ છે. અથવા સિય કાલગા
ય નીલગા ય લોહિય ય હાલિદ્દ ય ૧૧’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા
વર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ
વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ
અગિયારમો ભંગ છે. ‘एए एकारस भंगा’ આ રીતે આ ચાર સંયોગોમાં અગિ-
યાર ભંગો થાય છે. ‘एवमेव पंच च उक्कसंजोगा कायव्वा’ અહિયાં ચતુષ્ક
સંયોગી પાંચ ભંગો કહેવા બેઠાએ ‘एक्केकसंजोए एक्कारस भंगा’ એક સંયોગમાં
૧૧--૧૧ અગિયાર અગિયાર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે થાય છે. જેથી
‘सव्वे ते चउक्कसंजोगेणं पणपन्नं भंगा’ સઘળા ચાર સંયોગી ભંગો મળીને
૫૫ પંચાવન થાય છે. પાંચ ચતુષ્ક સંયોગી ભંગો આ રીતે થાય છે. કાળા

હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય ૩' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રૌ ચ શુક્લ-
શ્ચેતિ તૃતીયો મજ્ઞો ભવતિ ૩ । 'સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદણ
ય સુક્કિલ્લણ ય ૪' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતૌ ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થો
મજ્ઞો ભવતિ ૪ ; 'સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ
ય ૫' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલૌ ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પશ્ચમો મજ્ઞો

ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય ૩' વહુ અપને એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ
વાળા એક દુસરે કિસી પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાળા કિસી એક પ્રદેશ મેં
લોહિતવર્ણ વાળા ઓર અનેક પ્રદેશો મેં-દો પ્રદેશો મેં પીતવર્ણ વાળા
ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાળા હો સકતા હૈ ૩ 'સિય કાલણ ય
નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૪' અથવા-કદાચિત્
વહુ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાળા કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણ વાળા
કિન્હીં દો પ્રદેશો મેં લોહિતવર્ણ વાળા એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાળા
ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાળા હો સકતા હૈ ૪ અથવા-'સિય
કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૫' કદાચિત્
વહુ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાળા દો પ્રદેશો મેં નીલેવર્ણ વાળા કિસી
એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાળા કિસી એક પ્રદેશ મેં પીતવર્ણ વાળા
ઓર કિસી એક પ્રદેશ મેં શુક્લવર્ણ વાળા હો સકતા હૈ ૫ અથવા-

સંદ્દેહ વર્ણવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે આ બીજો ભાગ છે. ૨ અથવા 'સિય
કાલણ ય નીલણ ય લોહિયણ ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય ૩' તે પોતાના એક
પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. બીજા એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે.
કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય
છે. તથા એક પ્રદેશમાં સંદ્દેહવર્ણ વાળો હોય છે. એ રીતે આ ત્રીજો ભાગ
થાય છે. ૩ 'સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૪'
અથવા કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદે-
શમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક
પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સંદ્દેહવર્ણવાળો હોય
છે. એ રીતે આ ચોથો ભાગ થાય છે. અથવા 'સિય કાલણ ય નીલગા ય
લોહિયણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૫' કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા
વર્ણવાળો હોય છે. બે પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ-
વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદે-
શમાં સંદ્દેહ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પાંચમો ભાગ થાય છે. ૫

[illegible]

श्रीक कृतं श्रीसत्त श्रीसत्त श्रीसत्त ।

[illegible][illegible]

ભાવઃ । એકદ્વિકાદિસંયોગિનાં પ્રકારઃ પञ્ચપ્રદેશિકવદેવ જ્ઞાતવ્યઃ । ‘ગંધા જહા પંચપરસિયસ્સ’ ગન્ધા યથા પञ્ચપ્રદેશિકસ્ય, યદિ એકગન્ધસ્તદા—સ્થાત્ સુરભિ-ગન્ધઃ સ્થાત્ દુરભિગન્ધો વા । યદિ દ્વિગન્ધસ્તદા સ્થાત્ સુરભિગન્ધઃ દુરભિગન્ધશ્ચ એવં ત્રયો ભજ્ઞા ભવન્તિ । ‘રસા જહા એયસ્સેવ વન્ના’ રસા યથા એતસ્યૈવ વર્ણાઃ’ એતસ્ય ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય યથા વર્ણાનાં ષડશીત્યધિકાઃ શતસંખ્યાકા ભજ્ઞાઃ કથિતાઃ તથા રસાનામપિ ષડશીત્યધિકાઃ શતસંખ્યાકા એવ ભજ્ઞા જ્ઞાતવ્યાઃ

‘ગંધા જહા પંચપરસિયસ્સ’ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે સમાન યહાં પર ગન્ધવિષયક ૬ ભંગ હોતે હૈં જૈસે—યદિ વહ ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ એક ગન્ધ વાલા હોના હૈં તો યા તો વહ સુરભિગન્ધ વાલા હો સકતા હૈં યા દુરભિગન્ધ વાલા હો સકતા હૈં હસ પ્રકાર કે યે દો ભંગ યહાં હો સકતે હૈં યદિ વહ દો ગંધો વાલા હોતા હૈં તો આધે પ્રદેશોં મૈં વહ સુરભિગન્ધ વાલા ઓર આધે પ્રદેશોં મૈં દુરભિગન્ધવાલા હો સકતા હૈં । હસકેં ચાર ભંગ હોતે હૈં । કુલ મિલોકર ગન્ધ કે છહ ભંગ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર સે યહાં ૬ ભંગ હોતે હૈં । ‘રસા જહા એયસ્સેવ વન્ના’ જિસ પ્રકાર સે વર્ણોં કો આશ્રિત કરકે યહાં ૧૮૬ ભંગ પ્રકટ કિયે ગયે હૈં વસી પ્રકાર સે રસોં કો બી આશ્રિત કર ૧૮૬ ભંગ વના લેના ચાહિયે જૈસે—યદિ વહ ષટ્ પ્રદેશિક સ્કન્ધ એક રસ વાલા હોતા હૈં એસા જય કહા જાતા હૈં તો હસ પ્રકાર કે કથન મૈં વહ ‘સિયતિસસ એ જાવ

‘ગંધા જહા પંચપરસિયસ્સ’ પાંચ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જેવી રીતે ગંધ સંબંધી ત્રણ ભંગો કહ્યા છે તેજ રીતે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ ગંધ સંબંધી ૩ ત્રણ ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. જો તે છ પ્રદેશ વાળો સ્કંધ એક ગંધગુણવાળો હોય તો તે સુગંધવાળો હોય છે ૧ અથવા દુર્ગંધવાળો હોય છે. ૨ આ રીતે જો ભંગો થાય છે અને જો તે બે ગંધો વાળો હોય તો તે અર્ધા ભાગમાં સુગંધવાળો અને અર્ધા ભાગમાં દુર્ગંધવાળો હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. આ પ્રમાણે ગંધગુણ સંબંધી ત્રણ ભંગો થાય છે.

‘રસા જહા એયસ્સેવ વન્ના’ જે રીતે આ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વિષયમાં વર્ણ સંબંધી ૧૮૬ એકસો છયાસી ભંગો કહ્યા છે. એજ રીતે રસોને આશ્રિત કરીને ૧૮૬ એકસોને છયાસી ભંગો સમજી લેવા. જે આ રીતે છે. જો તે છ પ્રદેશીસ્કંધ એકરસવાળો હોય છે તેમ કહેવામાં આવે તો તે આ

महत्त्व य' कदाचित् निक भी हो सकता है यावत् कदाचित् वह कटुक
भी हो सकता है कदाचित् वह कषाय रख वाला भी हो सकता है
कदाचित् आतुरस वाला भी हो सकता है और कदाचित् मधुरस
वाला भी हो सकता है इस प्रकार से वह एकस विषयक असंगति
य' भी वाला हो सकता है । यदि वह हिरण्यवाला होना है तो कदाचित्
वह निकरस वाला और कटुकस वाला भी हो सकता है ? कदाचित्
वह एक प्रदेह में निकरस वाला हो सकता है और अन्य पांच प्रदेहों
में कटुकस वाला भी हो सकता है ? अथवा-वह अन्य प्रदेहों में
निकरस वाला हो सकता है और एक प्रदेह में कटुकस वाला हो
सकता है ? अथवा-तीन प्रदेहों में निकरस वाला और तीन प्रदेहों
में कटुक रख वाला हो सकता है ? अथवा-'सिध निराप य कषाय य
' वह कदाचित् निक हो सकता है और कषायरस वाला हो सकता
है ? इस सब बात में भी इसी प्रकार से चार बात होनी हैं। वैसे-'सिध

ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ದಾಖಲೆ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೦೧೭/೨೦೧೮

કષાયશ્ચ અત્રાપિ ચત્વારો મંગ્લાઃ, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કષાયશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪। 'એવં સિય તિત્તે ય અમિલે ય' સ્યાત્ તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ, અત્રાપિ પૂર્વરીત્યા ચત્વારો મંગ્લાઃ કર્તવ્યાઃ ૪, 'સિય તિત્તે ય મહુલે ય' સ્યાત્ તિક્તશ્ચ મધુરશ્ચ, અત્રાપિ ચત્વારો મંગ્લાઃ કર્તવ્યાઃ ૪, 'સિય

તિત્તે ય કસાલે ય ૧, સિય તિત્તે ય કસાયા ય ૨, સિય તિત્તયા ય કસાલે ય ૩, સિય તિત્તયા ય કસાયા ય ૪' અથવા વહ તિક્તરસ વાલાં ઓર કષાયલે રસ વાલાં હો સકતા હૈ ૧ અથવા-વહ એકપ્રદેશ મેં તિક્તરસ વાલાં ઓર દુસરે પાંચ પ્રદેશોં મેં કષાયલે રસ વાલાં હો સકતા હૈ ૨ અથવા પાંચ પ્રદેશોં મેં વહ તિક્ત રસ વાલાં ઓર એક પ્રદેશ મેં કષાયલે રસ વાલાં હો સકતા હૈ ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોં મેં ૩ ત્રીન પ્રદેશોં મેં તિક્તરસ વાલાં ઓર ત્રીન પ્રદેશોં મેં કષાયલે રસ વાલાં હો સકતા હૈ ૪ હસી પ્રકાર સે-'સિય તિત્તે ય અમિલે ય ૧' કદાચિત્ વહ તિક્તરસ વાલાં ઓર અમ્લરસ વાલાં હો સકતા હૈ ૧ 'સિય તિત્તે ય અમિલગા ય ૨' એક પ્રદેશ મેં વહ તિક્તરસ વાલાં ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલાં હો સકતા હૈ ૨ 'સિય તિત્તયા ય અમિલે ય' અનેક પ્રદેશોં મેં વહ તિક્તરસ વાલાં ઓર એક પ્રદેશ મેં અમ્લરસ વાલાં હો સકતા હૈ ૩ 'સિય તિત્તયા ય અમિલગા ય' અનેક પ્રદેશોં મેં તિક્તરસ વાલાં ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલાં હો સકતા હૈ ૪ 'સિય તિત્તે ય

ય ૨' અથવા તે એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો અને બાકીના પાંચ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરારસવાળો હોય છે. ૨ 'સિય તિત્તયા ય કસાલે ય ૩' અથવા પોતાના પાંચ પ્રદેશોમાં તે ત્રીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરારસવાળો હોય છે. ૩ 'સિય તિત્તયા ય કસાયા ય ૪' અથવા અનેક પ્રદેશોમાં ૩ ત્રણ પ્રદેશોમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે અને ત્રણ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરારસવાળો હોય છે, ૪ એજ રીતે 'સિય તિત્તે ય અમિલે ય ૧' કદાચિત્ તે ત્રીખા રસવાળો અને અમ્લ-ખાટા રસવાળો હોય છે ૧ 'સિય તિત્તે ય અમિલગા ય ૨' એક પ્રદેશમાં તે ત્રીખા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ 'સિય તિત્તયા ય અમિલે ય ૩' તે અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં અમ્લ-ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ 'સિય તિત્તયા ય અમિલગા ય ૪' અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીખા રસવાળો તથા અનેક

ਸੁਖਵਿਨਾਇਕਾ ਤੀਕਾ ਸੰਮਤ ੧੮੭੦ ਐਫ ੨੦੫ ਸੰਮਤ ੧੮੭੦ ਐਫ ੨੦੫ ਸੰਮਤ ੧੮੭੦ ਐਫ ੨੦੫

भवन्ति ४ । 'सिध कडुए य मधुरे य' स्यात् कडुश्च मधुरश्च, अत्रापि चत्वारो भङ्गा भवन्ति ४ । 'सिध कसाए य अमिलए य' स्यात् कषाश्च अम्लश्च अत्रापि अथवा वह कडुकरस वाला और अम्लरस वाला भी हो सकता है इस मूलभंग में भी चार भंग होते हैं—जो इस प्रकार से हैं 'सिध कडुए य अमिलए य १' यह तो प्रथम भंग है ही द्वितीय भंग इस प्रकार से है—वह अपने एक प्रदेश में कडुकरस वाला और अनेक प्रदेशों में अम्लरस वाला हो सकता है २ तृतीय भंग इस प्रकार से है—अनेक प्रदेशों में वह कडुकरस वाला और एक प्रदेश में वह अम्लरस वाला हो सकता है ३ चतुर्थ भंग इस प्रकार से है—अनेक प्रदेशों में वह कडुकरस वाला और अनेक प्रदेशों में वह अम्लरस वाला हो सकता है ४ 'सिध कडुए य मधुरे य' अथवा—वह कडुक और मधुर रस वाला भी हो सकता है इस मूलभंग में भी चार भंग इस प्रकार से होते हैं—'सिध कडुए य मधुरे य' यह प्रथम भंग है १ अथवा वह एक प्रदेश में कडुक और अनेक प्रदेशों में मधुर हो सकता है २ अथवा वह अनेक प्रदेशों में कडुक और एक प्रदेश में मधुर हो सकता है ३ अथवा अनेक प्रदेशों में वह कडुक और अनेक प्रदेशों में वह मधुर हो सकता है ४ 'सिध कसाए य अमिलए य' अथवा—वह—कषायले रस वाला और

તે ખાટા રસવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ તે પોતાના એકપ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અनेક પ્રદેશોમાં ખાટારસવાળો હોઈ શકે છે. ૨ આ બીજો ભંગ છે. હવે ત્રીજો ભંગ કહે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને એકપ્રદેશમાં અમ્લ-ખાટારસવાળો હોય છે. ૩ આ ત્રીજો ભંગ છે. હવે ચોથો ભંગ કહે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે કડવા અને મધુર રસના ભંગો કહે છે.—૭ આ પ્રમાણે છે. 'સિધ કડુए य मधुरे य १' કોઈવાર ને કડવા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૩, અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪—

હવે તુરા અને ખાટા રસના ચાર ભંગો બતાવે છે—સિધ કસાए य आमिलए य १' અથવા તે કષા ૧ રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર ખાટા

મધુરશ્ચ, અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ કરણીયાઃ ૧૦, તથાદિ-સ્યાદમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ ૧, સ્યાદમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ ૨, સ્યાદમ્લશ્ચ મધુરશ્ચેતિ તૃતીયઃ, સ્યાદમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, તદેવમેતે દશ દ્વિકસંયોગા મજ્ઞાઃ પુનશ્ચત્વાર્શિદ્વરન્તિ (૪૦)।
 યદિ ત્રિરસઃ પટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્તદા સ્વાન્ તિક્તશ્ચ કટુકથ કષાયશ્ચેતિ

કદાચિત્ત્વહ અમ્લરસ વાલા ઓર મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૧, કદાચિત્ત્વહ અપને એક પ્રદેશ મેં અમ્લરસ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨, કદાચિત્ત્વહ અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૩, કદાચિત્ત્વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૪, હસ પ્રકાર સે ચૈ પાંચ રસવિષ-યક ૧૦ દ્વિકસંયોગ હોતે હૈં ઓર એક એક દ્વિકસંયોગ કે ૪-૪ ભંગ હોતે હૈં જો પૂર્યોક્ત સ્થા સે પ્રકટ કિયે જા ચુકે હૈં, હસ પ્રકાર સે દશ રિક સંયોગોં કે ભંગ કુલ ૪૦ હો જાતે હૈં ।

યદિ વહ પટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધત્રીન રસોં વાલા હોતા હૈ તો વહ-‘સ્યાન્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ’ તિક્ત કટુક ઓર કષાય હન ત્રીન રસોં વાલા હો સકતા હૈ ૧, અથવા-વહ અપને એક પ્રદેશ મેં તિક્તરસ વાલા હસસે અતિરિક્ત દુસરે પ્રદેશ મેં કટુકરસ વાલા ઓર શેષ ૪ પ્રદેશોં

ખાટા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કોઈવાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૪ આ રીતે રસ સાંખ્યાં આ પ પાંચ રસોના ૧૦ ભંગો બે ના સંયોગથી થયા છે. તથા એક એક દ્વિક સંયોગના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. જે ઉપરોક્ત રીતે કહ્યા છે આ રીતે દ્વિક-સંયોગી હસ ભંગોના કુલ ચાળીસ ભંગો થઈ જાય છે.

જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ગણ્ય રસોવાળો હોય તો તે આ રીતે ત્રણ રસોવાળો હોઈ શકે છે—‘સ્યાન્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ ૧’ કોઈવાર તે ત્રીખા રસવાળો કોઈવાર કડવા રસવાળો અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. આ પહેલા ભંગ છે ૧ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને ૪ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે, ૨ અથવા તે પોતાના એક પ્રદે-

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

મધુરશ્ચ, અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ કરણીયાઃ ૧૦, તથાદિ-સ્વાદમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ ૧, સ્વાદમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ ૨, સ્વાદમ્લશ્ચ મધુરશ્ચેતિ તૃતીયઃ, સ્વાદમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, તદેવમેતે દશ દ્વિકસંયોગા મજ્ઞાઃ પુનશ્ચત્વાર્ણિશ્ચન્તિ (૪૦)।
યદિ ત્રિરસઃ षટ્પદેશિકસ્કન્ધસ્વદા સ્વાન્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચેતિ

કદાચિત્ત્વહ અમ્લરસ વાલા ઓર મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૧, કદાચિત્ત્વહ અપને એક પ્રદેશ મેં અમ્લરસ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨, કદાચિત્ત્વહ અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૩, કદાચિત્ત્વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં અમ્લરસ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં મધુરરસ વાલા મી હો સકતા હૈ ૪, ઇશ પ્રકાર સે યે પાંચ રસવિષયક ૧૦ દ્વિકસંયોગ હોતે હૈં ઓર એક એક દ્વિકસંયોગ કે ૪-૪ ભંગ હોતે હૈં જો પૂર્વોક્ત રસ સે પ્રકટ કિયે જા જુકે હૈં, હસ પ્રકાર સે દશ દ્વિક સંયોગોં કે ભંગ કુલ ૪૦ હો જાતે હૈં ।

યદિ વહ षટ્પદેશિક સ્કન્ધત્રીન રસોં વાલા હોતા હૈ તો વહ-
'સ્વાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ' તિક્ત કટુક ઓર કષાય ઇન ત્રીન રસોં વાલા હો સકતા હૈ ૧, અથવા-વહ અપને એક પ્રદેશ મેં તિક્તરસ વાલા ઇસસે અતિરિક્ત દૂનરે પ્રદેશ મેં કટુકરસ વાલા ઓર કષાય ૪ પ્રદેશોં

ખાટા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કોઈવાર તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૪ આ રીતે રસ સાંબંધી આ પાંચ રસોના ૧૦ ભંગો બે ના સંયોગથી થયા છે. તથા એક એક દ્વિક સંયોગના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થાય છે. જે ઉપરોક્ત રીતે કહ્યા છે આ રીતે દ્વિક-સંયોગી દસ ભંગોના કુલ ચાલીસ ભંગો થઈ જાય છે.

જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ગણ્ય રસવાળો હોય તો તે આ રીતે ત્રણ રસવાળો હોઈ શકે છે—સ્વાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ ૧' કોઈવાર તે ત્રીખા રસવાળો કોઈવાર કડવા રસવાળો અને કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોઈ શકે છે. આ પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને ૪ પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે પોતાના એક પ્રદે-

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

દશ ત્રિકસંયોગા મજ્ઞાઃ, એકૈક સંયોગેઽઘ્ટૌ ભવન્તિ, एवं च सर्वेऽपि मज्ज्ञाः त्रिक-
संयोगेऽशीति भवन्तीति भावः। यदि चतुर्गमस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च
कषायश्चाમ्लश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्चेति द्वितीयः २,

કષાયાશ્ચ' વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં તિક્તરસ વાલા દૂસરે ઔર અનેક
પ્રદેશોં મેં-૨ પ્રદેશોં મેં-કટુકરસ વાલા ઔર અતિરિક્ત ઔર દૂસરે દો
પ્રદેશોં મેં કષાય રસ વાલા હો સકતા હૈ ૮। હસ પ્રકાર સે યે ત્રીન રસોં
કે યોગ મેં ૮ ભંગ હોતે હૈં। યે ત્રિક સંયોગ ૧૦ હોતે હૈં એક ૨ ત્રિક
સંયોગ મેં પૂર્વોક્તરૂપ સે યે આઠ ભંગ હુએ હૈં હસ પ્રકાર ૧૦ ત્રિક સંયોગોં
કે કુલ મિલાકર ૮૦ ભંગ હો જાતે હૈં

यदि वह षट् प्रदेशिक स्कन्ध चार रसों वाला होता है तो 'वह स्यात्
तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च १' कदाचिन् तिक्तरस वाला कटुक
रस वाला कषायरस वाला और अम्ल रस वाला हो सकता है १,
अथवा-‘स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च २’ कदाचिन् वह एक
प्रदेश में तिक्त रस वाला एक दूसरे प्रदेश में कटुक रस वाला भिन्न
किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला और अतिरिक्त અનેક પ્રદેશોં મેં
૨ પ્રદેશોં મેં અમ્લ રસ વાલા હો સકતા હૈ ૨, અથવા-‘स्यात् तिक्तश्च

તિક્તાશ્ચ કટુકાશ્ચ કષાયાશ્ચ ૮’ તે પેતાના અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીખા રસવાળો
હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં બે પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો હોય છે. તથા
અનેક પ્રદેશોમાં બે પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. ૮ આ રીતે
આ ત્રણ રસે ના યોગથી આઠ ભંગો થાય છે. ત્રિક સંયોગી ૧૦ હસ ભંગો
થાય છે. એક એક ત્રણ સંયોગીમાં પૂર્વોક્ત રીતે આઠ આઠ ભંગો થાય છે.
આ રીતે ત્રિક સંયોગી ૧૦ હસ ભંગોના કુલ એંસી ભેદો થાય છે.

જો તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર પ્રકારના રસોવાળો હોય તો તે આ
આ પ્રમાણે ચાર રસોવાળો હોઈ શકે છે-‘स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च
अम्लश्च १’ કોઈવાર તે ત્રીખા રસવાળો હોય છે કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય
છે. કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય
છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા ‘स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च २’
કોઈવાર તે એકપ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો
કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય રસવાળો તથા બાકીના અનેક પ્રદેશોમાં-ત્રણ પ્રદે-
શોમાં ખાટારસવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા ‘स्यात् तिक्तश्च

[illegible][illegible]

यदि षट्प्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चरसो भवेत् तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चा-
म्लश्च मधुरश्चेति पथगो भङ्गः १. स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्चेति
द्वितीयः २, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यात्
तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् तिक्तश्च कटुकाश्च
संयोग के ११-११ अंग पूर्वोक्त रूप से हुए हैं, इस प्रकार पांच यलुष्क
संयोग के ५५ कुल अंग हो जाते हैं ।

यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध पांच रसों वाला होता है तो वह
'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च १' कदाचित्
तिक्त कटुक कषाय अम्ल और मधुर इन रसों वाला हो सकता है १,
अथवा- 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुराश्च' कदा-
चित् वह अपने एक प्रदेश में तिक्त रस वाला किसी एक प्रदेश में
कटुक रस वाला किसी एक प्रदेश में कषाय रस वाला किसी एक प्रदेश
में अम्ल रस वाला और अवशिष्ट अनेक प्रदेशों में-दो प्रदेशों में
मधुर रस वाला हो सकता है २, अथवा- 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च
कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च ३' वह अपने किसी एक प्रदेश में तिक्त
रस वाला किसी एक प्रदेश में कटुक रस वाला किसी एक प्रदेश में
कषाय रस वाला अनेक प्रदेशों में अम्ल रस वाला और एक प्रदेश में
मधुर रस वाला हो सकता है ३, अथवा- 'स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च
संयोगी लंगना प्रत्येकना अगियार अगियार प्रमाणे कुल ५५ पंचावन लगे
थध- जय છે.

એ તે છ પ્રદેશી સ્કન્ધ પાંચ રસોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના પાંચ
રસોવાળો હોય છે. 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ ૧' કોઈવાર
તે ત્રીણા કડવા કષાય-તુરા, ખાટા અને મધુર રસવાળો હોય છે. ૧ અથવા
'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ ૨' પોતાના એક પ્રદેશમાં
ત્રીણા રસોવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે કેઈ
એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા
રસવાળો અને બાકીના બે પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ બીજો લંગ
છે. ૨ અથવા 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ ૩' તે પોતાના
કોઈ એક પ્રદેશમાં ત્રીણા રસવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસ-
વાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં કષાય તુરા રસવાળો હોય છે. અને
અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે તથા એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો
હોય છે. આ ત્રીજો લંગ છે. અથવા 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ

અત્ર ચત્વારો મજ્ઞા એકત્વાનેકસ્વાભ્યામ્ ૪ । સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, ઇતિ તૃતીયત્રિકમ્, અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪ । સર્વો રુક્ષો દેશઃ શીતઃ દેશઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ' યહ પ્રથમ મંગ હૈ, દ્વિતીય મંગ હસ પ્રકાર સે હૈ 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' અપને સર્વાંશ મેં વહ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલા એકદેશ મેં સ્નિગ્ધસ્પર્શ વાલા ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ ૨, અથવા- 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ' સર્વાંશ મેં વહ ઉષ્ણસ્પર્શ વાલા અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધસ્પર્શ વાલા ઓર એકદેશ મેં રુક્ષસ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા- 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' યહ ચતુર્થ મંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને સર્વાંશ મેં ઉષ્ણસ્પર્શ વાલા અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલા ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષસ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ ૪, યે સબ મંગ ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ કે એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર કે હુએ હૈ । 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ' વહ તૃતીય ત્રિક હૈ-હસ ત્રિક મેં મી ચાર મંગ હોતે હૈ જૈસે- 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ' વહ અપને પૂર્ણાંશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલા એક દેશ મેં શીતસ્પર્શ વાલા ઓર એક દેશ મેં ઉષ્ણસ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ ૧ અથવા- 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ

દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૧' સર્વાંશથી તે ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એકદેશમાં રુક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ પહેલો ભંગ છે 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' પોતાના સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં રુક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩' તે સર્વ પ્રદેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા 'સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' તે પોતાના સર્વાંશથી ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં રુક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. આ ભંગો ઉષ્ણ સ્પર્શ, સ્નિગ્ધસ્પર્શ અને રુક્ષસ્પર્શના એકપણા અને અનેકપણાને લીધે થયા છે. 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ' આ ત્રીજું ત્રિક છે. આમાં પણ ચાર ભંગો થાય છે. જે આવી રીતે છે. 'સર્વ. સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ' તે પોતાના સર્વાંશમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શવાળો હોય છે. કોઈ એક દેશમાં ઠંડાસ્પર્શવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે.

[illegible][illegible]

દેશો રુક્ષ इति प्रथमः १, देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशा रूक्षा इति
द्वितीयः २, देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३,
देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः, देशा रूक्षा इति चतुर्थः ४, देशः शीतो

यदि वह षट्प्रदेशिक स्कन्ध चार स्पर्शों वाला होता है—‘देशः
शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धः देशो रूक्षः’ तो वह अपने एकदेश में
शीतस्पर्श वाला दूसरे एक किसी देश में उष्णस्पर्श वाला किसी एक
देश में स्निग्धस्पर्श वाला और किसी एक देश में रूक्षस्पर्श वाला हो
सकता है १ अथवा—देशः शीत देशः उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः
वह एकदेश में शीत किसी एक देश में उष्ण किसी एक देश में स्निग्ध
और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्श वाला हो सकता है २, अथवा—देशः
शीतः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशो रूक्षः ३, एकदेश उसका
शीत दूसरा एकदेश उसका उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और
एकदेश उसका रूक्ष हो सकता है ३, अथवा—‘देशः शीतः देश उष्णः
देशाः स्निग्धाः देशाः रूक्षाः ४’ एक देश उसका शीत एक देश उसका
उष्ण अनेक देश उसके स्निग्ध और अनेक देश उसके रूक्ष हो सकते

जे તે છ પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર સ્પર્શવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે
થાય છે. —‘દેશ. શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રૂક્ષઃ’ તે પોતાના એક-
દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. કેઈ એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય
છે. કેઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા કેઈ એકદેશમાં રૂક્ષ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલા ભંગ છે અથવા—‘દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ
દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૨’ તે પોતાના કેઈ એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય
છે કેઈ એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. કેઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-
ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અनेક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે.
આ બીજો ભંગ છે ૨ અથવા ‘દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રૂક્ષઃ’
તેના એકદેશ ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. બીજો એકદેશ ઉષ્ણ-ગરમ સ્પર્શવાળો
હોય છે. ત્રણ પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને
એક પ્રદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા
‘દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૪’ તેના એકદેશ
ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે એકદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે. તેના એકદેશ
સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને બે દેશો રૂક્ષસ્પર્શવાળો હોય છે.

દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષા ઇતિ દશમઃ ૧૦, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશો રુક્ષા ઇત્યેકાદશઃ ૧૧, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા ઇતિ દ્વાદશઃ ૧૨, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષા ઇતિ ત્રયોદશઃ ૧૩, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ

અનેક દેશ ઉસકે શીત એક દેશ ઉસકા ઉષ્ણ એક દેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ ૯, અથવા-દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૦, ઉસકે અનેક દેશ શીત એકદેશ ઉષ્ણ એકદેશ સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશ રુક્ષ હો સકતે હૈ ૧૦ અથવા- 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૧૧' અનેક દેશ ઉસકે શીત એક દેશ ઉસકા ઉષ્ણ અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ ૧૧, અથવા-દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૨' ઉસકે અનેક દેશ શીત હો સકતે હૈ એક દેશ ઉસકા ઉષ્ણ હો સકતા હૈ અનેક દેશ ઉસકે સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ ૧૨ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧૩' અનેક દેશ ઉસકે શીત હો સકતે હૈ અનેક દેશ ઉસકે ઉષ્ણ હો સકતે હૈ એક દેશ ઉસકા સ્નિગ્ધ હો સકતા હૈ ઓર એકદેશ ઉસકા રુક્ષ હો સકતા હૈ ૧૩,

સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૯' અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં શીત-ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય એકદેશમાં ઉષ્ણસ્પર્શવાળો હોય છે તેનો એકદેશ સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને તેનો એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ નવમો ભાગ છે. ૯ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ દસમો ભાગ છે. ૧૦ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧૧' તેના અનેક દેશો ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશો સ્નિગ્ધ-ચિકણુસ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેનો એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ અગિયારમો ભાગ છે. ૧૧ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૨' તેના અનેક દેશો ઠંડાસ્પર્શવાળા હોય છે. એકદેશ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેકદેશો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા હોય છે. તથા તેના અનેક દેશો રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ બારમો ભાગ છે. ૧૨ અથવા 'દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧૩' તે અનેક દેશોમાં ઠંડા

मूलम्—सत्तपएसिए णं भंते ! कइवन्ने कइगंधे कइरसे कइफासे
 पणत्ते एवं जहा पंचपएसिए जाव सिय चउफासे पन्नत्ते जइ
 एगवन्ने एवं एगवन्नदुवन्नतिवन्ना जहा छप्पएसियस्स । जइ
 चउवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य हालिदए य१, सिय
 कालए य नीलए य लोहियए य हालिदगा य२, सिय कालए
 य नीलए य लोहियगा य हालिदए य३, एवमेते चउक्कग-
 संजोगेणं पन्नरसभंगा भाणियच्चा जाव सिय कालगा य
 नीलगा य लोहियगा य हालिदए य१५ एवमेव पंचचउक्कसंजोगा
 नेयठ्ठा—एकेके संजोए पन्नरस भंगा सब्बमेए पंचसत्तरी भंगा
 भवंति । जइ पंचवन्ने सिय कालए य नीलए य लोहियए य
 हालिदए य सुक्खिए य१, सिय कालए य नीलए य लोहियए
 हालिदए य सुक्खिएगा य२, सिय कालए य नीलए य लोहियए
 हालिदगा य सुक्खिए य३, सिय कालए य नीलए य लोहियए
 हालिदगा य सुक्खिएगा य४, सिय कालए य नीलए य लोहियगा
 य हालिदए य सुक्खिए य५, सिय कालए य नीलए य लोहि-
 यगा य हालिदए य सुक्खिएगा य६, सिय कालए य नीलए य
 लोहियगा य हालिदगा य सुक्खिए य७, सिय कालए य नीलगा य
 लोहियए य हालिदए य सुक्खिए य८, सिय कालए य नीलगा य
 लोहियए य हालिदए य सुक्खिएगा य९, सिय कालए य नीलगा य,
 लोहियए य हालिदगा य सुक्खिए य१०, सिय कालए य नीलगा
 य लोहियगा य हालिदए य सुक्खिए य११, सिय कालगा य

[illegible]

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯାହା ଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ ବସ୍ତୁ, କାରଣ ବସ୍ତୁର ସ୍ୱଭାବ-

ପ୍ରାୟ ୧୫ ଲକ୍ଷ ୫୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରି, ଯାହା ଶାସନର ଅନୁମତି ଲାଭ କରିବା ପରେ କରାଯିବ।

[illegible]

ፊደል-ፊደል-ፊደል-ፊደል ስድስት ነፃ ስድስት ነፃ

काल्या व नान्ना व लल्लुव व डाल्लव व पिक्कुव च०

कलिका व गजपुत्राद्वयं च सिद्धिदायकं भवति ।

कलिका व वाजपय उवाच ॥ यदाहं भवामि कुरुक्षेत्रे ॥

कलिंगा य नरिषु य जालिषु य जालिषा य सिन्धुषु य ४४ विष

अ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841.

હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧૬, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧૬।
એતે પોડશમજ્ઞાઃ। એવં સર્વમ્ એતે એકક-દ્વિક-ત્રિક-ચતુષ્ક-પચ્ચકસંયોગેન દ્વે
પોડશ મજ્ઞયતે ભવતઃ। ગન્ધા યથા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય, રસા યથા એતસ્યવ
વર્ણાઃ, સ્પર્શા યથા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય ॥સૂ૦ ૫॥

ટીકા—‘સત્તપણ્ણિણં મંતે ! સંધે કઢવન્ને કઢગંધે કઢરસે કઢફાસે પળ્ણત્તે ?
સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! સ્કન્ધઃ કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ
પ્રક્લપ્તઃ, સપ્તપ્રદેશાઃ પરમાણ્વોઽવયવતયા વિદ્યન્તે યસ્ય સ્કન્ધસ્યાવયવિનઃ સ
સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તસ્મિન્ કિયન્તો વર્ણાસ્તિષ્ઠન્તિ, કિયન્તો ગન્ધાઃ કિયન્તો
રસાઃ કિયન્તશ્ચ સ્પર્શાઃ’ इति प्रश्नः, भगवानाह—‘जहा पंचपण्णिणं जाव सिय
चउफासे पन्नत्ते’ यथा पञ्चप्रदेशिको यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रक्षप्तः, तथाहि—स्या-

‘સત્તપણ્ણિણં મંતે ! સંધે કઢવન્ને કઢગંધે કઢરસે’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં કિતને
વર્ણ ગંધાદિક હોતે હૈં હસ વિષય કા વિચાર કિયા હૈં હસમેં સબસે
પહેલે ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—‘સત્તપણ્ણિણં મંતે ! સંધે કઢ-
વન્ને કઢગંધે, કઢરસે, કઢફાસે પળ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! જો સ્કન્ધ સપ્ત-
પ્રદેશિક હૈં જિસમેં અવયવરૂપ સે સાત હી પ્રદેશ વિદ્યમાન હૈં અર્થાત્
જો સાત પ્રદેશોં કે સંયોગ સે જન્ય હૈં—ઉસમેં કિતને વર્ણ, કિતની ગંધે
કિતને રસ ઓર કિતને સ્પર્શ વિદ્યમાન રહતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન ને કહા હૈં—‘જહા પંચપણ્ણિણં જાવ સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે
ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ યાવત્ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોં
વાલા હોતા કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ભી
યાવત્ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈં એસા કહા ગયા હૈં હસ

‘સત્તપણ્ણિણં મંતે ! સંધે કઢવન્ને કઢગંધે કઢરસે’ इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી સૂત્રકારે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણોવાળો
હોય છે ? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે ? इत्यादि વર્ણન કર્યું છે. આ
સંબંધમાં ગૌતમે સ્વામીએ એવું પૂછ્યું છે કે—‘સત્તપણ્ણિણં મંતે ! સંધે
કઢવન્ને ? કઢગંધે કઢરસે, કઢફાસે પળ્ણત્તે ?’ હે ભગવન્ને સ્કંધ સાત પ્રદેશવાળો
છે. એટલે કે જેમાં અવયવરૂપે સાત જ પ્રદેશો રહેલા છે. અર્થાત્ જે સાત
પ્રદેશોના સંયોગથી બનેલો છે—તેમાં કેટલા વર્ણો છે ? કેટલા ગંધો છે ? કેટલા
રસો છે ? અને કેટલા સ્પર્શો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
‘જહા પંચપણ્ણિણં જાવ સિય ચઉફાસે’ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ પાંચ પ્રદેશવાળો
સ્કંધ જે રીતે યાવત્ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોવાળો હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.

विषय का स्पष्टीकरण इस प्रकार से है—यदि वह सभ्यदेशिक स्वरूप एकवर्ण वाला, या द्वयदिवर्ण वाला होना है ऐसा जब कहा जाता है तो तीन वर्णविच्छेद होने तक के भाग सभ्यदेशिक स्वरूप की तरह, यहाँ जानना चाहिये। यही भाग 'जड़ पृथक्त्व', एवं 'पृथक्त्व-रूपत्व'—निश्चयात्कृत स्वरूप एक वर्ण वाला होना है ऐसा जब कहा जाता है तो इस जड़ स्वरूप एक वर्ण वाला होना है ऐसा जब कहा जाता है तो इस द्विवर्ण विषयक सामान्य कथन में वह कदापि नहीं

[illegible]

કાલશ્ચ નીલાશ્ચ ૨ સ્વાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ ૩, સ્વાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ ૪ । 'સ્વાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ' અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ કરણીયાઃ પરુત્વાનેકત્વામ્યામ્ ૪ ।

કૃષ્ણવર્ણ અને નીલવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૧, અથવા કદાચિત્ત્ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલાં અનેક પ્રદેશોં મેં-છહ પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨ અથવા-કદાચિત્ત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં-છહ પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ અનેક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૩, અથવા વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૪ યે ચાર ભંગ કૃષ્ણ અને નીલવર્ણોં કે યોગ મેં અનેકી એકતા અને અનેકતા કો લેકર હુએ હૈં એસા જાનના ચાહિયે, અથ કૃષ્ણ અને લોહિત વર્ણ કે યોગ સે હસી પ્રકાર કે ૪ ભંગ અનેકી એકતા અને અનેકતા કો લેકર જો હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-કદાચિત્ત્ વહ કૃષ્ણવર્ણ વાલા અને લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૧ અથવા કદાચિત્ત્ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨ અથવા-કદાચિત્ત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોં મેં વહ કૃષ્ણવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા

છે એમ જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે આ બે વર્ણ સંબંધી સામાન્ય કથનમાં તે કોઈવાર કાળાવર્ણ અને નીલાવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એકપ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં-છ પ્રદેશોમાં નીલાવર્ણવાળો પણ થઈ શકે છે. ૨ અથવા કોઈવાર તે છપ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં નીલાવર્ણવાળો પણ હોય છે. ૩ અથવા તે અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં નીલાવર્ણવાળો હોઈ શકે છે. ૪ આ ચાર ભંગો કાળા અને નીલાવર્ણના યોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થયા છે તેમ સમજવું. ૪ કોઈવાર તે કાળાવર્ણવાળો અને લાલાવર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ અથવા કદાચિત્તે તે અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણવાળો અને એકપ્રદેશમાં લાલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં લાલાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૪

‘સ્યાત્ નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો ભજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો ભજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો ભજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્
 અવ નીલવર્ણ કી મુલવર્ણ કરકે ઉસકે સાથ લોહિત (લાલ) આદિ
 વર્ણોં કા યોગ કરકે જો ભજ્ઞ બનતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સ્યાત્ નીલશ્ચ
 લોહિતશ્ચ’ કદાચિત્ વહ નીલ ઔર લોહિતવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ
 ૧ અથવા કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા ઔર અનેક પ્રદેશોં
 મેં લોહિતવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ ૨, અથવા કદાચિત્ વહ અનેક
 પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણ વાલા ઔર એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા ભી હો
 સકતા હૈ ૩ અથવા-વહ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા ઔર દુસરે
 અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ ૪, અવ નીલવર્ણ
 કે સાથ પીતલવર્ણ કે યોગ સે જો ચાર ભંગ બનતે હૈં-વે હસ પ્રકાર સે
 હૈં-અથવા-વહ કદાચિત્ નીલેવર્ણ વાલા ઔર પીતલવર્ણ વાલા ભી હો
 સકતા હૈ ૧, અથવા-કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણ વાલા ઔર
 અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ ૨ અથવા-અનેક
 પ્રદેશોં મેં વહ નીલેવર્ણ વાલા ઔર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા ભી હો
 હો સકતા હૈ ૩ અથવા-કદાચિત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા
 ઔર દુસરે અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા ભી હો સકતા હૈ ૪ નીલ-
 વર્ણ કે સાથ શુક્લવર્ણ કે યોગ સે જો ચાર ભંગ બનતે હૈં-વે હસ
 પ્રકાર સે હૈં-કદાચિત્ વહ નીલેવર્ણ વાલા ઔર શુક્લવર્ણ વાલા ભી

વાર તે નીલવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક
 પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય શકે
 છે. ૨ અથવા કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં
 લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા-તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો
 અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે.

હવે નીલવર્ણની સાથે પીળા વર્ણની યોજના કરવાથી જે ચાર ભંગો
 થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો હોય
 છે ૧ અથવા કોઈવાર એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં
 પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલવર્ણવાળો અને
 એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા કોઈવાર તે અનેક
 પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૪

હવે નીલવર્ણની સાથે સફેદ વર્ણને યોજીને જે ૪ ચાર ભંગો થાય
 છે ખતાવવામાં આવે છે. કોઈવાર નીલવર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો પણ

‘સ્યાત્ નીલશ્ચ હારિદ્રશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ’ અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, ‘સ્યાત્
 અવ નીલવર્ણ ક્ષી સુખ્યતા કરકે ઉસકે સાથ લોહિત (લાલ) આદિ
 જ્ઞાનોં કા યોગ કરકે જો મજ્ઞ બનતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સ્યાત્ નીલશ્ચ
 લોહિતશ્ચ’ કદાચિત્ વહ નીલ ઓર લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ
 ૧ અથવા કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં
 મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨, અથવા કદાચિત્ વહ અનેક
 પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો
 સકતા હૈ ૩ અથવા-વહ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા ઓર દુસરે
 અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૪, અવ નીલવર્ણ
 કે સાથ પીતવર્ણ કે યોગ સે જો ચાર ભંગ બનતે હૈં-વે હસ પ્રકાર સે
 હૈં-અથવા-વહ કદાચિત્ નીલેવર્ણ વાલા ઓર પીતવર્ણ વાલા મી હો
 સકતા હૈ ૧, અથવા-કદાચિત્ વહ એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણ વાલા ઓર
 અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૨ અથવા-અનેક
 પ્રદેશોં મેં વહ નીલેવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા મી હો
 હો સકતા હૈ ૩ અથવા-કદાચિત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા
 ઓર દુસરે અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા મી હો સકતા હૈ ૪ નીલ-
 વર્ણ કે સાથ શુક્લવર્ણ કે યોગ સે જો ચાર ભંગ બનતે હૈં-વે હસ
 પ્રકાર સે હૈં-કદાચિત્ વહ નીલેવર્ણ વાલા ઓર શુક્લવર્ણ વાલા મી

વાર તે નીલવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા કોઈવાર તે એક
 પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય શકે
 છે. ૨ અથવા કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં
 લાલવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા-તે અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો
 અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો પણ હોય છે.

હવે નીલવર્ણની સાથે પીળા વર્ણની યોજના કરવાથી જે ચાર ભંગો
 થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-કોઈવાર તે નીલવર્ણવાળો અને પીળા વર્ણવાળો હોય
 છે ૧ અથવા કોઈવાર એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં
 પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલવર્ણવાળો અને
 એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા કોઈવાર તે અનેક
 પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને બીજા અનેક પ્રદેશોમાં પીળાવર્ણવાળો હોય છે. ૪

હવે નીલવર્ણની સાથે સફેદ વર્ણને યોજીને જે ૪ ચાર ભંગો થાય
 છે ખતાવવામાં આવે છે. કોઈવાર નીલવર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો પણ

શુભને ચત્વારિશદ્ ભંગા ભવન્તીતિ ૪૦ । યદિ ત્રિવર્ણઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા
 સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૨, સ્યાત્
 કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪ ।

અપને એક પ્રદેશ મેં પીતલવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુકલવર્ણ
 વાલા ખી હો સકતા હૈ ૨ અથવા-અનેક પ્રદેશોં મેં વહ પીતલવર્ણ વાલા
 ઓર એક પ્રદેશ મેં શુકલવર્ણ વાલા ખી હો સકતા હૈ ૩ અથવા-અનેક
 પ્રદેશોં મેં વહ પીતલવર્ણ વાલા ઓર દૂસરે ખી અનેક પ્રદેશોં મેં શુકલ-
 વર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૪, ઇસ પ્રકાર સે વે દસ દ્વિક સંયોગોં કે ૪૦
 ભંગ હો જાતે હૈં ।

યદિ વહ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન વર્ણોં વાલા હોતા હૈ-તો ઇસ
 સામાન્ય કથન મેં વહ-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ’ કદાચિત્ કૃષ્ણ-
 વર્ણ વાલા, નીલવર્ણ વાલા ઓર લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૧
 અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ’ વહ કિસી એક પ્રદેશ મેં
 કૃષ્ણવર્ણ વાલા, કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલવર્ણ વાલા ઓર અપને અનેક
 પ્રદેશોં મેં ૫ પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૨, અથવા-સ્યાત્
 કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ’ વહ અપને કિસી એકપ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ
 વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલવર્ણ વાલા ઓર કિસી એકપ્રદેશ મેં
 લોહિતવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ,

અથવા કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદે-
 શોમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ અથવા તે અનેક પ્રદેશોમાં પીળા-
 વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ અથવા
 અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળાવર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય
 છે. ૪ આ રીતે આ દસ દ્વિકસંયોગી ભંગના યોગવાળા ૪૦ ભંગો થાય છે.

જે તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ત્રણ વર્ણવાળો હોય તો તે આ સામાન્ય
 કથનમાં આ પ્રમાણેના ત્રણવર્ણવાળો હોઈ શકે છે.—સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ
 લોહિતશ્ચ ૧’ કોઈ વાર તે કાળાવર્ણવાળો નીલવર્ણવાળો અને લાલવર્ણવાળો હોઈ
 શકે છે ૧ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૨’ કોઈવાર તે પોતાના કોઈ
 એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે.
 અને પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં પાંચ પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા
 ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ ૩’ તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણ-
 વાળો, અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણવાળો હોય

लोहिन्य ४' वरु अपने अनेक प्रदेयों में कटाववाँ बना। किसी एक प्रदेय में नीछिवाँ बना एवं किसी एक प्रदेय में लज्जवाँ बना। इस प्रकार से वे ४ भंग काल नील और लोहिन वर्णों के समवाय में उनके एकत्र और अनेकत्व की उत्पत्ति है-वैसे-‘स्वान कालश्च, नीलश्च, प्रकाश से ४ भंग काल नील और पीनवर्ण के समवाय में उनके एकत्र और अनेकत्व की उत्पत्ति है-वैसे-‘स्वान कालश्च, नीलश्च, नीलश्च, पीनश्च ३, अथवा-‘स्वान कालश्च, नीलश्च, पीनश्च ४’ इसी प्रकार से काल नील और शुक्ल इन वर्णों के समवाय में उनके एकत्र और अनेकत्व की उत्पत्ति है-वैसे-‘स्वान कालश्च, नीलश्च, पीनश्च शुक्लश्च १’ अथवा ‘स्वान कालश्च, नीलश्च, शुक्लश्च २’

४ पुं कालीलिङ्गिनिर्दिष्टा सप्तम्या एकादशकलायाम् ।
४ पुं कालीलिङ्गिनिर्दिष्टा सप्तम्या एकादशकलायाम् ।

તથા કાલનીલશુક્લાનાં સમવાયાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ૪, તથા કાલલોહિત-
હારિદ્રાણાં સમવાયાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ૪, તથા કાલલોહિત-
શુક્લાનાં સમવાયાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ, ૪, તથા કાલપીતશુક્લાનાં સમ-
વાયાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ૪, તથા નીલલોહિતહારિદ્રાણાં સમવાયાદપિ
ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ૪, તથા નીલલોહિતશુક્લાનામપિ સમવાયાદ ચત્વારો
ભંગા ભવન્તિ ૪, તથા નીલહારિદ્રશુક્લાનાં સમવાયાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ
૪, તથા લોહિતહારિદ્રશુક્લાનાં સંયોગાદપિ ચત્વારો ભંગા ભવન્તિ ૪, તદેવં

અથવા-‘સ્વાત્ કાલરૂચ, નીલરૂચ, શુક્લરૂચ’ અથવા-‘સ્વાત્ કાલારૂચ, નીલરૂચ, શુક્લરૂચ ૪’ હસી પ્રકાર કાલ, પીત અને શુક્લ इन वर्णों के समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ૪ ભંગ હો જાતે હૈ, હૈ તથા નીલ, લોહિત અને પીત इनके समवाय में उनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ૪ ભંગ હો જાતે હૈ તથા-નીલ, લોહિત અને શુક્લ इस वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ૪ ભંગ હો જાતે હૈ તથા-નીલ, હારિદ્ર અને શુક્લ इन वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ૪ ભંગ હો જાતે હૈ તથા-નીલ, હારિદ્ર અને શુક્લ इन तीन वर्णों के समवाय में भी इनके एकत्व और अनेकत्व को लेकर ૪ ભંગ હો જાતે હૈ, इस प्रकार इन दश त्रिकों

અથવા ‘સ્વાત્ કાલરૂચ નીલરૂચ શુક્લરૂચ’ કોઈએક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ અથવા ‘સ્વાત્ કાલરૂચ નીલારૂચ શુક્લરૂચ’ એક પ્રદેશમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. કોઈએક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા ‘સ્વાત્ કાલારૂચ નીલરૂચ શુક્લરૂચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળાવર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદવર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે કાળાવર્ણુ; પીળાવર્ણુ અને સફેદ વર્ણુના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો થાય છે. તેમજ નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ અને પીળાવર્ણુના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ચાર ભંગો થાય છે. તથા નીલવર્ણુ, લાલવર્ણુ અને સફેદ વર્ણુના સંયોગથી પણ તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ભંગો થાય છે. તેમજ નીલવર્ણુ, પીળાવર્ણુ અને સફેદવર્ણુના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણાથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તેવી જ રીતે લાલવર્ણુ, પીળાવર્ણુ અને સફેદ વર્ણુના સંયોગથી તેના એકપણા અને અનેકપણામાં ૪ ચાર ભંગો થાય છે. આ રીતે આ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

કાલ ય નીલ ય લોહિયગા ય હાલિદ્વ ય' ૩' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રથેતિ ઉપાન્ત્યે વહુવચનં શેષેષુ એકવચનમાશ્રિત્ય તૃતીયો ભંગઃ ૩, 'એવમેષ ચતુષ્કસંજોગેણ પન્નરસભંગા ભાણિયન્વા' એવમેતે ચતુષ્કસંયોગેન વર્ણનાં પશ્ચક્ત્વેન પશ્ચદશ ભંગા ભણિતવ્યાઃ, કિયત્પર્યન્તં ભણિતવ્યાઃ ? તત્રાહ—'જાવ' इत्यादि, 'જાવ સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગા ય હાલિદ્વ ય ૧૫' યાવત્ સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રથેતિ પશ્ચદશર્થન્તં ભંગા ભણિતવ્યાઃ,

કો વિચક્ષા હુઈ હૈ ૨—'સિય કાલ ય, નીલ ય, લોહિયગા ય, હાલિદ્વ ય' વહુ અપને કિસી એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, કિસી એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ ૩. યહ તૃતીય ભંગ તૃતીય પદ મેં વહુવચન ઓર શેષપદોં મેં એકવચન લેકર હુઆ હૈ ૩, 'એવમેષ ચતુષ્કસંજોગેણ પન્નરસભંગા ભાણિયન્વા' હસ પ્રકાર યે ચતુષ્ક સંયોગ મેં, વર્ણોં કે પાંચ હોને સે ૧૫ ભંગ કહનાં ચાહિયે પન્દરહવાં ભંગ 'જાવ સિય કાલગા ય, નીલગા ય, લોહિયગા ય, હાલિદ્વ ય' યહ હૈ—હસકે અનુસાર વહુ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ યહાં અનેક પ્રદેશોં સે દો પ્રદેશ ગૃહીતહુઈ હૈ. હનમેં સૂત્રકાર ને સ્વયં પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીય ઓર અન્તિમ ૧૫ વાં હન

ય નીલ ય, લોહિયગા ય, હાલિદ્વ ય ૩' તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો, કેઈ એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં—ચાર પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે. આ ત્રીજા ભંગના ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે.

'એવમેષ ચતુષ્કસંજોગેણ પન્નરસભંગા ભાણિયન્વા' આ રીતે સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ચાર સયોગી પંદર ભંગો પાંચ વર્ણોને લઈને થાય છે. પંદરમો ભંગ આ પ્રમાણે છે—

'જાવ સિય કાલગા ય, નીલગા ય લોહિયગા ય, હાલિદ્વ ય' આ પ્રમાણે છે. તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળાવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. તથા કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો હોય છે આ ભંગોમાં અનેક પ્રદેશ કહેવાથી બપ્પે, પ્રદેશ લેવાના છે. આ પંદર ભંગોમાં સૂત્રકારે પોતે પહેલો, બીજો, ત્રીજો

ય નીલગા ય લોહિયગા ય હાલિદ્દય ય ૭, સિય કાલય ય નીલગા ય લોહિયગા
ય હાલિદ્દગા ય ૮, સિય કાલગા ય નીલય ય લોહિયય હાલિદ્દય ય ૯, સિય

કૃષ્ણવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા, કિસી એક પ્રદેશ મેં
લોહિતવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ
હસ ંગ મેં દ્વિતીયપદ મેં ઓર ચતુર્થપદ મેં બહુવચન ઓર શેષપદોં મેં
એકવચન વિવક્ષિત હુઆ હૈ ૬, 'સિય કાલય ય નીલગા ય, લોહિયગા ય,
હાલિદ્દય ય ૭' યહ સાતવાં ંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને એક
પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા અનેક પ્રદેશોં
મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સકતા હૈ,
હસ ંગ મેં દ્વિતીય એવં તૃતીય પદ મેં બહુવચન ઓર શેષ પદોં મેં
એકવચન વિવક્ષિત હુઆ હૈ 'સિય કાલય ય નીલગા ય, લોહિયગા ય,
હાલિદ્દગા ય ૮' યહ આઠવાં ંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને એક
પ્રદેશ મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા, અનેક
પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા હો
સકતા હૈ હસ આઠવેં ંગ મેં દ્વિતીય, તૃતીય ઓર ચતુર્થ इन पदों में
बहुवचन और प्रथम पद में एकवचन, विवक्षित हुआ है 'सिय कालगा
य, नीलय य, लोहियय य, हालिदय य ९' यह नौवां भंग है इसके

વર્ણવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા
વર્ણવાળો હોઈ શકે છે. આ ભંગમાં બીજા અને ચોથા પદમાં બહુવચની
વિવક્ષાથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે તથા પહેલા અને ત્રીજા પદમાં
એકવચની વિવક્ષાથી એકવચનથી કહ્યા છે. આ રીતે આ છટ્ટો ભંગ છે. ૬
'સિય કાલય ય, નીલગા ય, લોહિયગા ય, હાલિદ્દય ય ૭' તે પોતાના એક પ્રદેશમાં
કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો તથા અનેક
પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો
હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચની વિવક્ષાથી બહુ-
વચન તથા પહેલા અને ચોથા પદમાં એકવચની વિવક્ષાથી એકવચનથી કહેલ
છે. એ રીતે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ સિય કાલય ય, નીલગા ય, લોહિયગા ય,
હાલિદ્દગા ય ૮' તે પોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે અનેક
પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે.
તથા અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજું, ત્રીજું અને
ચોથું પદ બહુવચની વિવક્ષાથી બહુવચનથી કહ્યું છે, પહેલું પદ એકવચનથી કહ્યું
છે એ રીતે આ આઠમો ભંગ છે. ૮ 'સિય કાલગા ય, નીલય ય, લોહિયય ય,

દ્વિગ્નાં ય ૧૨, સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદ્વિય ય ૧૩, સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિમ્ણ ય હાલિદ્વિગ્ના ય ૧૪' છાયા-સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ પશ્ચમઃ ૫, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ પઞ્ચમઃ ૬, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ સપ્તમઃ ૭, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ અષ્ટમઃ ૮, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ નવમઃ ૯, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ દશમઃ ૧૦, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ એકાદશઃ ૧૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ દ્વાદશઃ ૧૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ત્રયોદશઃ ૧૩, સ્યાત્

લોહિયગા ય હાલિદ્વિગ્ના ય ૧૨' યહ ૧૨ વાં ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલેવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિતવર્ણ વાલા એવં અનેક પ્રદેશોં મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સક્તા હૈ હસ ભંગ મેં પ્રથમ પદ મેં, તૃતીય પદ મેં ઓર ચતુર્થપદ મેં બહુવચન હુઆ હૈ ઓર દ્વિતીય પદ મેં એકવચન હુઆ હૈ 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, લોહિયણ ય હાલિદ્વિય ય ૧૩' યહ ૧૩ વાં ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણવર્ણ વાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલેવર્ણ વાલા, એક પ્રદેશ મેં લોહિતવર્ણ વાલા, ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલેવર્ણ વાલા હો સક્તા હૈ હસ ભંગ મેં પ્રથમ ઓર દ્વિતીય પદ મેં બહુવચન ઓર શેષપદોં મેં એકવચન વિવક્ષિત હુઆ હૈ 'સિય કાલગા

લોહિયગા ય, હાલિદ્વિગ્ના ય ૧૨' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગના પહેલા, ત્રીજા, અને ચોથા પદમાં બહુવચની વિવક્ષાથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે તથા બીજા પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે આ બારમો ભંગ છે ૧૨ 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, લોહિયણ ય, હાલિદ્વિય ય ૧૩' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં બહુવચની વિવક્ષાથી બહુવચન તથા ત્રીજા અને ચોથા પદમાં એકવચની વિવક્ષાથી એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. એ રીતે આ તેરમો ભંગ છે. ૧૩

‘જહ પંચવન્ને’ યદિ પશ્ચવર્ણઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા—‘સિય કાલ્પ ય નીલ્પ ય લોહિય ય હાલિદ્પ ય સુક્કિલ્પ ય ૧’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમો ભક્તઃ ૧, સર્વત્રૈકવચનાન્તઃ । ‘સિય કાલ્પ ય નીલ્પ ય લોહિય ય હાલિદ્પ ય સુક્કિલ્પ ય ૨’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચરમવહુવચનઃ શૈષૈકવચનાન્તો દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨ । ‘સિય કાલ્પ ય નીલ્પ ય લોહિય ય હાલિદ્ગ ય સુક્કિલ્પ ય ૩’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ

૧૫ ભંગ હોતે હૈં, એવં નીલ, લોહિત, હારિદ્ર શુક્લ इनके संयोग से भी १५-भंग होते हैं अतः $१५ \times ५ = ७५$ सब भंग हो जाते हैं ।

‘જહ પંચવન્ને’ યદિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ પાંચ વર્ણો વાલા હોતા હૈ તો—‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય, લોહિય ય, હાલિદ્પ ય, સુક્કિલ્પ ય ૧’ કદાચિત્ વહ કૃષ્ણ વર્ણવાલા, નીલે વર્ણવાલા, લોહિતવર્ણવાલા પીલે વર્ણવાલા ઓર શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૧ હસમેં સર્વત્ર એક વચ્ચનાન્ત કા હી પ્રયોગ હુઆ હૈ ‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય, લોહિય ય, હાલિદ્પ ય, સુક્કિલ્પ ય ૨’ અથવા—વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં પીલે વર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ, હસ દ્વિતીય ભક્ત મેં અન્તિમપદ વહુવચનાન્ત હુઆ હૈ ઓર શૈષપદ એકવચનાન્ત હૈં ‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય, લોહિય ય,

અને સંકેદ આ ચારે વર્ણુના ચોગથી પણ પંદર ૧૫ ભંગો થાય છે. એ રીતે $૧૫ \times ૫ = ૭૫$ કુલ પંચોતેર ભંગો થાય છે.

‘જહ પંચવન્ને’ એ તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પાંચ વર્ણુવાળો હોય તો આ પ્રમાણેના પાંચ વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે ‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય, લોહિય ય, હાલિદ્પ ય, સુક્કિલ્પ ય ૧’ કોઈવાર તે કાળા વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર નીલ વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર લાલવર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. તથા કોઈવાર સંકેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૧ આ પહેલા ભંગમાં બધા પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. ‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય, લોહિય ય, હાલિદ્પ ય, સુક્કિલ્પ ય ૨’ અથવા તે પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો, એક પ્રદેશમાં નીલવર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં લાલવર્ણુવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં પીળાવર્ણુવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સંકેદ વર્ણુવાળો હોય છે. આ બીજા ભંગમાં છેલ્લું પદ બહુવચનાન્ત છે. અને બાકીના પદો એકવચનવાળા કહ્યા છે ૨ ‘સિય કાલ્પ ય, નીલ્પ ય,

[illegible]

‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લગા ય ૬’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ તૃતીયપદ્મયોર્બહુવચનાન્તતાં શેષાણામેકવચનાન્તતામાશ્રિત્ય ષષ્ઠો મક્કઃ ૬, ‘સિય કાલણ ય નીલણ ય લોહિયગા ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય ૭’ સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયવર્તુર્થયોર્બહુવચનાન્તતાં શેષેષુ એકવચનાન્તતામાશ્રિત્ય સપ્તમો

વાલા હો સકતા હૈ હસ મંગ મેં તૃતીયપદ મેં બહુવચન હુ ખા હૈ શેષપદોં મેં એકવચન હુ ખા હૈ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય, લોહિયગા ય, હાલિદણ ય, સુક્કિલ્લગા ય ૬’ યહ છઠા મંગ હૈ હસકે અનુસાર ઉસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલે, એકપ્રદેશ પીલે વર્ણવાલ, ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલે હો સકતે હૈં. હસ મંગ મેં તૃતીયપદ મેં ઓર અન્તિમ પદ મેં બહુવચન હુ ખા હૈ ઓર શેષપદોં મેં એકવચન હુ ખા હૈ. ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય, લોહિયગા ય, હાલિદગા ય સુક્કિલ્લ ય ૭’ યહ સાતવાં મંગ હૈ હસકે અનુસાર ઉસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણવર્ણ વાલા, દૂસરા કોઈ એક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે ઓર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૭, હસ મંગ મેં

પીળાવર્ણવાળો હોય છે કોઈ એકપ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગના ત્રીજા પદમાં બહુવચન કહ્યું છે અને બાકીના પદો એકવચનથી કહ્યા છે. ૫ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય, લોહિયગા ય, હાલિદણ ય, સુક્કિલ્લગા ય ૬’ તે એકપ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. એકપ્રદેશમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. અનેકપ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે એકપ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગના ત્રીજા પદ અને છેલ્લા પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. ૬ ‘સિય કાલણ ય, નીલણ ય, લોહિયગા ય, હાલિદગા ય, સુક્કિલ્લણ ય ૭’ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો, બીજો કોઈ એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા, અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં ત્રીજા અને ચોથા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચન કહેલ છે. ૭ ‘સિય કાલણ ય નીલગા ય લોહિયણ ય હાલિદણ ય સુક્કિલ્લણ ય ૭’ તે ચોતાના કોઈ એક પ્રદેશમાં કાળાવર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલવર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો

[illegible]

શેષેષુ એકવચનાન્તતાં ચાશ્રિત્ય દશમો ભક્તઃ ૧૦, ૧ 'સિય કાલગ ય નીલગ ય લોહિયગ ય હાલિદ્દ ય સુક્કિલ્લ ય ૧૧' સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ દ્વિતીયતૃતીયયોર્બહુવચનાન્તતાં શેષાણામેકવચનાન્તતાં ચાશ્રિત્ય એકાદશો ભક્તઃ ૧૧, 'સિય કાલગ ય નીલ ય લોહિય ય હાલિદ્દ ય સુક્કિલ્લ ય ૧૨' સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પ્રથમસ્ય બહુવચનાન્તતાં શેષાણામેકવચનાન્તતાં ચાશ્રિત્ય દ્વાદશો ભક્તઃ ૧૨, ૧ 'સિય કાલગ ય નીલ ય લોહિય ય હાલિદ્દ ય સુક્કિલ્લ ય ૧૩' સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ

પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ इसमें द्वितीय पद में और चतुर्थ पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता की गई है 'सिय कालग य, नीलग य, लोहियग य, हालिदद य सुक्किल्ल य ११' यह ग्यारहवां भंग है इसके अनुसार वह अपने एक प्रदेश में कृष्णवर्ण वाला, अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला, अनेक प्रदेशों में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्ल वर्णवाला हो सकता है इस भंग में द्वितीय-तृतीय पद में बहुवचनता और शेषपदों में एकवचनता प्रयुक्त हुई है 'सि य कालग य नील य लोहिय य, हालिदद य सुक्किल्ल य' १२ यह १२वां भंग है इसके अनुसार वह अपने अनेक प्रदेशों में कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश में नीले वर्णवाला, एक प्रदेश में लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश में पीले वर्णवाला और एक प्रदेश में शुक्लवर्ण वाला हो सकता है इस भंग में प्रथम पद में बहुवचनता और शेष पदों में एकवचनता प्रयुक्त हुई है 'सि य

પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદો એકવચનથી કહ્યા છે ૧૦ 'સિય કાલગ ય નીલગ ય, લોહિયગ ય, હાલિદ્દ ય, સુક્કિલ્લ ય ૧૧' તે પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને કેઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ભંગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચન કહેલ છે. ૧૧ 'સિય કાલગ ય, નીલ ય, લોહિય ય, હાલિદ્દ ય, સુક્કિલ્લ ય ૧૨' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે, આ ભંગમાં પહેલા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૧૨ 'સિય કાલગ ય નીલ ય

શેષાણામેવ વાનાન્તતાં, ચાશ્રિત્ય પશ્ચદશો ભક્તઃ-૧૫। 'સિય કાલગા ય નીલગા ય લોહિય' ય હાલિદ્દ' ય સુક્લિલ' ય ૧૬' સ્થાત્ કાલ.થ નીલા.થ લોહિ.થ હારિદ્ધ.થ શુક્લ.થેતિ પ્રથમ દ્વિતીયચોર્વદ્વચનાન્તતાં શેષાણામે વચનાન્તતાં ચાશ્રિત્ય પોડશો ભક્તો ૧૬ ભવતીતિ। 'એ સોલસમંગા' એને પોડશ મંગા ભવન્તિ, 'એવં સવ્વમે' એકગ-દુયગ-તિયગ-ચચકગ-પંચગ સંજોગેણં દો સોલા મંગસયા ભવંતિ' એવં સર્વે એતે એક-દ્વિ-ત્રિક-ચતુષ્ક-પશ્ચદસંયોગેન દ્વ પોડશ ભક્તશતે ભવતઃ પોડશાધિકસત્ત્વપ્રમાણા ભક્ત્યાં ભવન્તીતિ માવઃ। તથાદિ-અસંયોગિનઃ પશ્ચ ભક્તાઃ ૫, ત્રિસંયોગિનશ્ચત્વારિંશદ્ ભક્તાઃ ૪૦, ત્રિકસંયોગિનોડશીતિર્ભક્તાઃ

અનેક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલાં ઓર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલાં હો સકતા હૈં હસને પ્રથમપદ મેં ઓર તૃતીયપદ મેં બહુવચનતા ઓર શેષપદો મેં એકવચનતા કી ગઈ હૈં 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, લોહિય' ય, હાલિદ્દ' ય, સુક્લિલ' ય ૧૬' યહ સોલ-હવાં મંગ હૈં હસકે અનુમાર હસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલાં, એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલાં ઓર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલાં હો સકતા હૈં હસ મંગ મેં પ્રથમપદ મેં ઓર દ્વિતીય પદ મેં બહુવચનતા ઓર શેષપદો મેં એકવચ-નતા કી ગઈ હૈં 'એ સોલસ મંગા' યે સર્વ ૧૬ મંગ હૈં 'એવં સવ્વમે' એકગ-દુયગ-તિયગ-ચચકગ-પંચગ સંજોગેણં દો સોલા મંગસયા ભવંતિ' હસ પ્રકાર વર્ણવિપયક કુલ મંગ એક વર્ણ કે, એવં દો વર્ણો, ત્રીન વર્ણો, ચાર વર્ણો, એવં પાંચ વર્ણો કો મિલાકાર યહાં પર ૨૧૬ હોતે હૈં હેં હસ પ્રકાર-એક વર્ણ કે અસંયોગી મંગ ૫, દો વર્ણો કે સંયોગજન્ય મંગ ૪૦, ત્રીન વર્ણો કે સંયોગજન્ય મંગ ૮૦, ચાર વર્ણો કે સંયોગજન્ય મંગ ૧૬૦.

કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ-વર્ણવાળો હોય છે. આ ભાગમાં પ્રદેશ અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. ૧૫ 'સિય કાલગા ય, નીલગા ય, લોહિય' ય, હાલિદ્દ' ય, સુક્લિલ' ય ૧૬' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે આ ભાગમાં પહેલા અને ત્રીજા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદો એકવચનની કહેલ છે. 'એ સોલસ મંગા' આ રીતે આ સોલા મંગસયા ભવંતિ' આ રીતે વર્ણ સંબંધી એક વર્ણના અને બે વર્ણોના થી વર્ણો, ચાર, વર્ણો અને પાંચ વર્ણોના કુલ ભાગો અહિંયા ૨૧૬ બસો સોળ

સમજવા
કોઈવાર
આ રી
વાળો
એમ બ
થાય છે
મુંબધવા

[illegible]

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

सं० ७६ अथैव पञ्च शर्णाः कौ संप्रयोगान्न संज्ञा १३ एते सूत्र आदि आग्रे

১০, ব্রহ্মসংহিতা : ১০, ১১, ১২, ১৩, ১৪, ১৫, ১৬, ১৭, ১৮, ১৯, ২০, ২১, ২২, ২৩, ২৪, ২৫, ২৬, ২৭, ২৮, ২৯, ৩০, ৩১, ৩২, ৩৩, ৩৪, ৩৫, ৩৬, ৩৭, ৩৮, ৩৯, ৪০, ৪১, ৪২, ৪৩, ৪৪, ৪৫, ৪৬, ৪৭, ৪৮, ৪৯, ৫০, ৫১, ৫২, ৫৩, ৫৪, ৫৫, ৫৬, ৫৭, ৫৮, ৫৯, ৬০, ৬১, ৬২, ৬৩, ৬৪, ৬৫, ৬৬, ৬৭, ৬৮, ৬৯, ৭০, ৭১, ৭২, ৭৩, ৭৪, ৭৫, ৭৬, ৭৭, ৭৮, ৭৯, ৮০, ৮১, ৮২, ৮৩, ৮৪, ৮৫, ৮৬, ৮৭, ৮৮, ৮৯, ৯০, ৯১, ৯২, ৯৩, ৯৪, ৯৫, ৯৬, ৯৭, ৯৮, ৯৯, ১০০, ১০১, ১০২, ১০৩, ১০৪, ১০৫, ১০৬, ১০৭, ১০৮, ১০৯, ১১০, ১১১, ১১২, ১১৩, ১১৪, ১১৫, ১১৬, ১১৭, ১১৮, ১১৯, ১২০, ১২১, ১২২, ১২৩, ১২৪, ১২৫, ১২৬, ১২৭, ১২৮, ১২৯, ১৩০, ১৩১, ১৩২, ১৩৩, ১৩৪, ১৩৫, ১৩৬, ১৩৭, ১৩৮, ১৩৯, ১৪০, ১৪১, ১৪২, ১৪৩, ১৪৪, ১৪৫, ১৪৬, ১৪৭, ১৪৮, ১৪৯, ১৫০, ১৫১, ১৫২, ১৫৩, ১৫৪, ১৫৫, ১৫৬, ১৫৭, ১৫৮, ১৫৯, ১৬০, ১৬১, ১৬২, ১৬৩, ১৬৪, ১৬৫, ১৬৬, ১৬৭, ১৬৮, ১৬৯, ১৭০, ১৭১, ১৭২, ১৭৩, ১৭৪, ১৭৫, ১৭৬, ১৭৭, ১৭৮, ১৭৯, ১৮০, ১৮১, ১৮২, ১৮৩, ১৮৪, ১৮৫, ১৮৬, ১৮৭, ১৮৮, ১৮৯, ১৯০, ১৯১, ১৯২, ১৯৩, ১৯৪, ১৯৫, ১৯৬, ১৯৭, ১৯৮, ১৯৯, ২০০, ২০১, ২০২, ২০৩, ২০৪, ২০৫, ২০৬, ২০৭, ২০৮, ২০৯, ২১০, ২১১, ২১২, ২১৩, ২১৪, ২১৫, ২১৬, ২১৭, ২১৮, ২১৯, ২২০, ২২১, ২২২, ২২৩, ২২৪, ২২৫, ২২৬, ২২৭, ২২৮, ২২৯, ২৩০, ২৩১, ২৩২, ২৩৩, ২৩৪, ২৩৫, ২৩৬, ২৩৭, ২৩৮, ২৩৯, ২৪০, ২৪১, ২৪২, ২৪৩, ২৪৪, ২৪৫, ২৪৬, ২৪৭, ২৪৮, ২৪৯, ২৫০, ২৫১, ২৫২, ২৫৩, ২৫৪, ২৫৫, ২৫৬, ২৫৭, ২৫৮, ২৫৯, ২৬০, ২৬১, ২৬২, ২৬৩, ২৬৪, ২৬৫, ২৬৬, ২৬৭, ২৬৮, ২৬৯, ২৭০, ২৭১, ২৭২, ২৭৩, ২৭৪, ২৭৫, ২৭৬, ২৭৭, ২৭৮, ২৭৯, ২৮০, ২৮১, ২৮২, ২৮৩, ২৮৪, ২৮৫, ২৮৬, ২৮৭, ২৮৮, ২৮৯, ২৯০, ২৯১, ২৯২, ২৯৩, ২৯৪, ২৯৫, ২৯৬, ২৯৭, ২৯৮, ২৯৯, ৩০০, ৩০১, ৩০২, ৩০৩, ৩০৪, ৩০৫, ৩০৬, ৩০৭, ৩০৮, ৩০৯, ৩১০, ৩১১, ৩১২, ৩১৩, ৩১৪, ৩১৫, ৩১৬, ৩১৭, ৩১৮, ৩১৯, ৩২০, ৩২১, ৩২২, ৩২৩, ৩২৪, ৩২৫, ৩২৬, ৩২৭, ৩২৮, ৩২৯, ৩৩০, ৩৩১, ৩৩২, ৩৩৩, ৩৩৪, ৩৩৫, ৩৩৬, ৩৩৭, ৩৩৮, ৩৩৯, ৩৪০, ৩৪১, ৩৪২, ৩৪৩, ৩৪৪, ৩৪৫, ৩৪৬, ৩৪৭, ৩৪৮, ৩৪৯, ৩৫০, ৩৫১, ৩৫২, ৩৫৩, ৩৫৪, ৩৫৫, ৩৫৬, ৩৫৭, ৩৫৮, ৩৫৯, ৩৬০, ৩৬১, ৩৬২, ৩৬৩, ৩৬৪, ৩৬৫, ৩৬৬, ৩৬৭, ৩৬৮, ৩৬৯, ৩৭০, ৩৭১, ৩৭২, ৩৭৩, ৩৭৪, ৩৭৫, ৩৭৬, ৩৭৭, ৩৭৮, ৩৭৯, ৩৮০, ৩৮১, ৩৮২, ৩৮৩, ৩৮৪, ৩৮৫, ৩৮৬, ৩৮৭, ৩৮৮, ৩৮৯, ৩৯০, ৩৯১, ৩৯২, ৩৯৩, ৩৯৪, ৩৯৫, ৩৯৬, ৩৯৭, ৩৯৮, ৩৯৯, ৪০০, ৪০১, ৪০২, ৪০৩, ৪০৪, ৪০৫, ৪০৬, ৪০৭, ৪০৮, ৪০৯, ৪১০, ৪১১, ৪১২, ৪১৩, ৪১৪, ৪১৫, ৪১৬, ৪১৭, ৪১৮, ৪১৯, ৪২০, ৪২১, ৪২২, ৪২৩, ৪২৪, ৪২৫, ৪২৬, ৪২৭, ৪২৮, ৪২৯, ৪৩০, ৪৩১, ৪৩২, ৪৩৩, ৪৩৪, ৪৩৫, ৪৩৬, ৪৩৭, ৪৩৮, ৪৩৯, ৪৪০, ৪৪১, ৪৪২, ৪৪৩, ৪৪৪, ৪৪৫, ৪৪৬, ৪৪৭, ৪৪৮, ৪৪৯, ৪৫০, ৪৫১, ৪৫২, ৪৫৩, ৪৫৪, ৪৫৫, ৪৫৬, ৪৫৭, ৪৫৮, ৪৫৯, ৪৬০, ৪৬১, ৪৬২, ৪৬৩, ৪৬৪, ৪৬৫, ৪৬৬, ৪৬৭, ৪৬৮, ৪৬৯, ৪৭০, ৪৭১, ৪৭২, ৪৭৩, ৪৭৪, ৪৭৫, ৪৭৬, ৪৭৭, ৪৭৮, ৪৭৯, ৪৮০, ৪৮১, ৪৮২, ৪৮৩, ৪৮৪, ৪৮৫, ৪৮৬, ৪৮৭, ৪৮৮, ৪৮৯, ৪৯০, ৪৯১, ৪৯২, ৪৯৩, ৪৯৪, ৪৯৫, ৪৯৬, ৪৯৭, ৪৯৮, ৪৯৯, ৫০০, ৫০১, ৫০২, ৫০৩, ৫০৪, ৫০৫, ৫০৬, ৫০৭, ৫০৮, ৫০৯, ৫১০, ৫১১, ৫১২, ৫১৩, ৫১৪, ৫১৫, ৫১৬, ৫১৭, ৫১৮, ৫১৯, ৫২০, ৫২১, ৫২২, ৫২৩, ৫২৪, ৫২৫, ৫২৬, ৫২৭, ৫২৮, ৫২৯, ৫৩০, ৫৩১, ৫৩২, ৫৩৩, ৫৩৪, ৫৩৫, ৫৩৬, ৫৩৭, ৫৩৮, ৫৩৯, ৫৪০, ৫৪১,

જઠા પરસા ચેવ વન્ના' રસા યથા એતસ્યૈવ વર્ણાઃ, યથા-સ્યાત્ તિક્તશ્ચ ૧, સ્યાત્ કટુકશ્ચ ૨, સ્યાત્ કષાયશ્ચ ૩, સ્યાદમ્લશ્ચ ૪, સ્યાત્ મધુરશ્ચેત્યસંગિનઃ પશ્ચમજ્ઞાઃ ૫। દ્વિકસંયોગે ચત્વારિશદ રસમધિકૃત્ય મજ્ઞા ભવન્તિ ૪૦, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચેતિ

દુરભિગન્ધાશ્ચ ૨' યહ દ્વિતીય ભંગ હૈ 'સ્યાત્ સુરભિગન્ધાશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ' યહ તૃતીય ભંગ હૈ 'સ્યાત્ સુરભિગન્ધાશ્ચ દુરભિગન્ધાશ્ચ ૪' યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ હસ પ્રકાર યહાં ગંધવિષયક ભંગ ૬ હો જાતે હૈં। 'રસા જઠા પરસા ચેવ વન્ના' હસમેં રસવિષયક ભંગ હસીકે વર્ણોં કે અનુસાર હો જાનના જાહિયે જૈસે-યદિ વહ એક રસવાલા હોતા હૈ-તો હસ સામાન્ય કથન મેં વહ કદાચિત્ તિક્ત રસવાલા ખી હો સકતા હૈ ૧, કદાચિત્ વહ કટુક રસવાલા ખી હો સકતા હૈ ૨, કદાચિત્ વહ કષાય રસવાલા ખી હો સકતા હૈ ૩, કદાચિત્ વહ અમ્લ રસવાલા ખી હો સકતા હૈ ૪ ઓર કદાચિત્ વહ મધુર રસવાલા ખી હો સકતા હૈ ૫, હસ પ્રકાર કે યે અસંયોગી ૫ ભંગ યહાં હોતે હૈં દો રસોં કો આશ્રિત કરકે યહાં ૪૦ ભંગ હોતે હૈં-યથા 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ ૧' 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ

છે. ૧ 'સ્યાત્ સુરભિગન્ધાશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ' કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં સુગન્ધવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ 'સ્યાત્ સુરભિગન્ધાશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ' અનેક પ્રદેશોમાં તે સુગન્ધવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ 'સ્યાત્ સુરભિગન્ધાશ્ચ દુરભિગન્ધશ્ચ' અનેક પ્રદેશોમાં સુગન્ધવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં દુર્ગન્ધવાળો હોય છે. ૪ આ ચોથો ભંગ છે. આ રીતે અહિયાં ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગો થાય છે.

'રસા જઠા પરસા ચેવ વન્ના' આ સાત પ્રદેશી રસોંમાં રસ સંબંધી ભંગ એના જ વર્ણોના ભંગો પ્રમાણે જ સમજવા જેમકે-જો તે એક રસવાળો હોય તો આ સામાન્ય કથનમાં તે કોઈવાર ત્રીજો રસવાળો હોય છે. ૧ કોઈવાર કડવા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૨ કોઈવાર તે કષાય-તુર રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૩ કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૪ કઠાવ તે મીઠા રસવાળો પણ હોઈ શકે છે. ૫ આ રીતે આ અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગ થાય છે. જો રસો સંબંધી અહિયાં ૪૦ આળીસ ભંગો થાય છે. જેમકે-'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ ૧' કોઈવાર તે ત્રીજો રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે. ૧ 'સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ ૨' એક

[illegible]

તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચામ્લશ્ચ ૨, સ્યાત્ તિક્તાશ્ચામ્લશ્ચ ૩, સ્યાત્ તિક્તશ્ચામ્લાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, (૩) एवं तिक्तमधुरयोर्योगेऽपि चत्वारो भंगाः, स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च १, स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च २, स्यात् तिक्ताश्च मधुरश्च ३, स्यात् तिक्तश्च मधुराश्चेति चतुर्थः ४ । (४) एवं कटुकषाययोर्योगेऽपि चत्वारो भंगाः,

પ્રદેશોં મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ ૨ કદાચિત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં તિક્ત રસવાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ અથવા કદાચિત્ વહ અનેક પ્રદેશોં મેં તિક્ત રસવાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ इसी प्रकार से तिक्त और अम्ल रस के योग में भी ४ भंग होते हैं—यथा—‘स्यात् तिक्तश्च अम्लश्च १’ ‘स्यात् तिक्तश्च अम्लाश्च २’ ‘स्यात् तिक्ताश्च अम्लश्च ३’ ‘स्यात् तिक्तश्च अम्लाश्च ४’ इन भङ्गों के अनुसार वह कदाचित् तिक्त और अम्ल हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और एक प्रदेश में अम्ल रसवाला हो सकता है ३, अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में तिक्त रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है ४ इसी प्रकार से तिक्त और मधुररस के योग में भी चार भंग होते हैं—यथा—‘स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च १, ‘स्यात् तिक्तश्च मधुराश्च २’ ‘स्यात् तिक्तश्च मधुरश्च ३, ‘स्यात् तिक्ताश्च मधुराश्च

પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ’ કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે અને કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ કોઈ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ અમ્લશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ અમ્લશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે તીખા અને મીઠા રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ મધુરશ્ચ’ કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ મધુરાશ્ચ’ એક પ્રદેશમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં તે મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ મધુરશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ મધુરશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. અને

[illegible]

કટુકશ્ચામ્લાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪ । (૬) એવં કટુમધુરયોર્યોગેऽપિ ચત્વારો ભજા
 ભવન્તિ-કટુકશ્ચ મધુરશ્વેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરાશ્વેતિ દ્વિતીયઃ ૨,
 સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરશ્વેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪,
 તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કટુકશ્ચામ્લાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪, इन भंगों के अनुसार
 वह कदाचित् कटु और अम्ल हो सकता है १ कदाचित् वह एक प्रदेश
 में कटु रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है २
 कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु रसवाला और एक प्रदेश में अम्ल
 रसवाला हो सकता है ३ अथवा कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु
 रसवाला और अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला हो सकता है इसी
 प्रकार से कटु और मधुर रस के योग में भी चार भंग हो सकते हैं
 यथा-‘कटुकश्च मधुरश्चेति प्रथमः १ स्यात् कटुकश्च मधुराश्चेति द्वितीयः
 २ स्यात् कटुकश्च मधुरश्चेति तृतीयः ३ स्यात् कटुकश्च मधुराश्चेति चतुर्थः
 ४, इन भंगों के अनुसार वह कदाचित् कटु और मधुर भी हो सकता
 है १ कदाचित् वह एक प्रदेश में कटु और अनेक प्रदेशों में मधुर
 हो सकता है २ कदाचित् वह अनेक प्रदेशों में कटु और
 एकप्रदेश में मधुर हो सकता है ३ अथवा-कदाचित् वह अनेक
 प्रदेशों में कटु रसवाला और अनेकप्रदेशों में मधुर रसवाला

છે. જેમકે-‘સ્યાત્ કટુકશ્ચામ્લાશ્વેતિ પ્રથમઃ ૧’ કોઈવાર તે કડવા રસવાળો અને
 કોઈવર ખાટા રસવાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચ કામ્લાશ્વેતિ દ્વિતીયઃ ૨
 કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસ
 વાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચામ્લાશ્વેતિ તૃતીયઃ ૩’ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં
 કડવા રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચા-
 મ્લાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪’ અથવા કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને અનેક
 પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે કડવા અને મીઠા રસના યોગથી
 પાંચ ચાર ભંગો થાય છે. જેમકે-‘કટુકશ્ચ મધુરશ્વેતિ પ્રથમઃ ૧’ કોઈવાર તે
 કડવા રસવાળો અને મીઠા રસવાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરાશ્વેતિ
 દ્વિતીયઃ ૨’ કોઈવાર તે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં
 મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરશ્વેતિ તૃતીયઃ ૩’ કોઈવાર તે
 અનેક પ્રદેશોમાં કડવા રસવાળો અને એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩
 ‘સ્યાત્ કટુકશ્ચ મધુરાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪’ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં કડવા
 રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આજ રીતે કથાય

રાશ્વેતિ દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ કષાયાશ્ચ મધુરાશ્વેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કષાયોશ્ચ મધુ-
રાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪ । (૯) एवम् अम्लमधुरयोरपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तथाहि-
स्यादम्लश्च मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यादम्लश्च मधुराश्चेति द्वितीयः २, स्यादम्लश्च
मधुरश्चेति तृतीयः ३, स्यादम्लश्च मधुराश्चेति चतुर्थो भङ्गो भवति ४, (१०)
तदेवं दशानां चतुःसंख्यया गुणने रसानधिकृत्य चत्वारिंशद्भङ्गा भवन्तीति ४० ।

કદાચિત્ત્વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કષાય રસવાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં મધુર
રસવાલા હો સકતા હૈ ૩ કદાચિત્ત્વહ અનેક પ્રદેશોં મેં કષાય રસવાલા
ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં મધુર રસવાલા હો સકતા હૈ ૪ હસી પ્રકાર
સે અમ્લ ઓર મધુર રસ કે યોગ મેં બી ૪ ભંગ હોતે હૈં યથા-‘સ્યાત્
અમ્લઽચ મધુરઽચ ૧’ સ્યાત્ અમ્લઽચ મધુરાઽચ ૨, સ્યાત્ અમ્લાઽચ
મધુરઽચ ૩ સ્યાત્ અમ્લાઽચ મધુરાઽચ ૪ इन भंगों के अनुसार कदाचित्
वह अम्ल रसवाला और मधुर रसवाला भी हो सकता है १,
कदाचित् वह अपने एक प्रदेश में अम्ल रसवाला और अनेक प्रदेशों
में मधुर रसवाला हो सकता है २, कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों
में अम्ल रसवाला और एक प्रदेश में मधुर रसवाला हो सकता है ३,
अथवा-कदाचित् वह अपने अनेक प्रदेशों में अम्ल रसवाला और
अनेक प्रदेशों में मधुर रसवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से ये तिल
रस की प्रधानता वाले ४, कटुक रस की प्रधानता वाले ३, कषाय रस

‘સ્યાત્ કષાયઽચ મધુરઽચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે.
અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે ૩ ‘સ્યાત્ કષાયઽચ મધુરાશ્ચ’
અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં મધુર રસવાળો હોય
છે. ૪ આ પ્રમાણે ખાટા અને મધુર રસના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય
છે. જે આ રીતે છે. ‘સ્યાત્ અમ્લઽચ મધુરઽચ’ કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો
હોય છે અને કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે ૧ ‘સ્યાત્ અમ્લઽચ
મધુરાશ્ચ’ એક પ્રદેશમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં
મીઠા રસવાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ અમ્લાઽચ મધુરાશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે
ખાટા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૩
‘સ્યાત્ અમ્લાઽચ મધુરાઽચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે ખાટા રસવાળો હોય છે. અને
અનેક પ્રદેશોમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. ૪ આ રીતે ત્રીજા રસની પ્રધાનતા

प्रमुखवर्षिका टीका शं०२० व०५ पृ०५ समग्रवैयक्तिकः प्रत्यक्ष वर्णनं ७५५

તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ ૪' એક પ્રદેશ ઉસકા તિક્ત રસવાલા હો સકતા હૈ, અનેક પ્રદેશ કટુક રસવાલે હો સકતે હૈં ઓર અનેક હી પ્રદેશ ઉસકે કષાય રસવાલે હો સકતે હૈં અથવા-સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ, કટુકાશ્વ, કષાયકાશ્વ ૫' વહુ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં તિક્ત હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ મેં કટુક હો સકતા હૈં ઓર એક પ્રદેશ મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ ૬ અથવા-સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ, કટુકાશ્વ, કષાયકાશ્વ ૬' ઉસકે અનેક પ્રદેશ તિક્ત હો સકતે હૈં, એક પ્રદેશ કટુક હો સકતા હૈ ઓર અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાલે હો સકતે હૈં, ૬, અથવા-સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ, કટુકાશ્વ, કષાયકાશ્વ' અનેક પ્રદેશ ઉસકે તિક્ત હો સકતે હૈં, અનેક પ્રદેશ કટુક હો સકતે હૈં ઓર એક પ્રદેશ કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ ૭ અથવા-સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ, કટુકાશ્વ, કષાયકાશ્વ' અનેક પ્રદેશ ઉસકે તિક્ત રસવાલે હો સકતે હૈં, અનેક પ્રદેશ કટુક રસવાલે હો સકતે હૈં ઓર અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાલે હો સકતે હૈં ૮, હસ પ્રકાર સે યે તિક્ત, કટુક ઓર કષાય હન ત્રીન રસોં કે યોગ મેં ૮ અંગ હુએ હૈં હનમેં એકત્વ કી અપેક્ષા પહ્લા અંગ હૈ ઓર અનેકત્વ કી અપેક્ષા ૮ વાં અંગ હૈં બાકી કે ૬ અંગ એકત્વ ઓર અનેકત્વ કે

‘સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ ૪’ એક પ્રદેશમાં તે ત્રીણ રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કટુક રસવાળો હોય છે તથા અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુર રસવાળો હોય છે ૪ ‘સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ ૫’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીણ રસવાળો હોય છે, કેઈ એક પ્રદેશમાં કટુક રસવાળો હોય છે. અને કેઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુર રસવાળો હોય છે. ૫ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીણ રસવાળો હોય છે. કેઈ એક પ્રદેશમાં કટુક રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુર રસવાળો હોય છે. ૬ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીણ રસવાળો હોય છે અનેક પ્રદેશોમાં કટુક રસવાળો હોય છે તથા કેઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુર રસવાળો હોય છે. ૭ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તકાશ્વ કટુકાશ્વ કષાયકાશ્વ’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં ત્રીણ રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કટુક રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુર રસવાળો હોય છે. ૮ આ પ્રમાણે ત્રીણ, કટુક, અને કષાય એ ત્રણ રસોના યોગથી ૮ આઠ ભાગો થયા છે. આમાં પહેલો ભાગ એકપણાની અપેક્ષાથી કહ્યો છે. અને અઠમે ભાગ અનેકપણાની અપેક્ષાથી છે. બાકીના છ ભાગો એકપણા અને અનેકપણાના યોગથી થયા

[illegible][illegible][illegible]

અષ્ટસંખ્યા ગુણને ત્રિકસંયોગે અશીતિર્ભજ્ઞાઃ ૮૦ ભવન્તીતિ । ‘જહ ચરસે’ યદિ ચતુરસ સપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચામ્લશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨ । સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચેતિ ભંગ કે આઠ ૨ ભંગ ઓર હોતે હૈં ઇસ પ્રકાર $૧૦ \times ૮ = ૮૦$ ત્રિકસંયોગ મેં યે ૮૦ ભંગ હુએ હૈં ।

‘જહ ચરસે’ યદિ વહ સપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર રસોં વાલા હોના હૈ તો વહ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ ૧’ કદાચિત્ તિક્ત રસવાલા હો સકતા હૈ, કટુ રસવાલા હો સકતા હૈ, કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ ઓર અમ્લ રસવાલા હો સકતા હૈ ૧, અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ ૨’ વહ એક પ્રદેશ મેં તિક્ત રસવાલા હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ મેં કટુ રસવાલા હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ ઓર અનેક પ્રદેશો મેં ૪ પ્રદેશો મેં અમ્લ રસવાલા હો સકતા હૈ ૨ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુશ્ચ, કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ ૩’ વહ અપને એક પ્રદેશ મેં તિક્ત રસવાલા હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ મેં કટુ રસવાલા હો સકતા હૈ, અનેક પ્રદેશો મેં કષાય રસવાલા હો સકતા હૈ, ઓર એક પ્રદેશ મેં અમ્લ રસવાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ,

૮-૮ આઠ આઠ ભંગો ખીખ તેના એકત્વ અને અનેકત્વથી થાય છે. એ રીતે $૧૦-૮=૮૦$ ત્રિકસંયોગમાં કુલ ૮૦ એ સી ભંગો થાય છે

‘જહ ચરસે’ એ તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ચાર રસોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણે ચાર રસોવાળો હોઈ શકે છે—‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ’ કોઈવાર તે ત્રીખા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર તે ખાટા રસવાળો હોઈ શકે છે. ૧ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં—ચાર પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૨ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૩ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં

મ્લાથેતિ દશમઃ ૧૦ । સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયાશ્ચામ્લાશ્ચેત્યેકાદશઃ ૧૧ ।

સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયાશ્ચ અમ્લાશ્ચેતિ દ્વાદશઃ ૧૨ । સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુ

રસવાળા હો સકતા હૈ અનેક પ્રદેશ કટુક રસવાળે હો સકતે હૈ અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાળે હો સકતે હૈ અનેક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળે હો સકતે હૈ ૮, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ ૯’ ઉસકે અનેક પ્રદેશ તિક્ત હો સકતે હૈ, એક પ્રદેશ કટુક હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ કષાય રસવાળા હો સકતા હૈ, ઓર એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળા હો સકતા હૈ ૯ અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ ૧૦’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે તિક્ત હો સકતે હૈ, એક પ્રદેશ કટુક હો સકતા હૈ, એક પ્રદેશ કષાય રસવાળા હો સકતા હૈ ઓર અનેક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળે હો સકતે હૈ ૧૦, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ ૧૧’ ઉસકે અનેક પ્રદેશ તિક્ત રસવાળે હો સકતે હૈ, એક પ્રદેશ કટુક રસવાળા હો સકતા હૈ, અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાળે હો સકતે હૈ, ઓર એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળા હો સકતા હૈ ૧૧, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ ૧૨’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે તિક્ત રસવાળે હો સકતે હૈ, એક પ્રદેશ કટુક રસ

અમ્લાશ્ચ’ તેના એક પ્રદેશ તીખા રસવાળો હોઈ શકે છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૮ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. ૯ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો હોઈ શકે છે. કોઈ એક પ્રદેશ કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૧૦ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે, તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે ૧૧ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તાશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ’ અનેક પ્રદેશોમાં તે તીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક

કષાયમધુરેષ્વપિ પञ्चदશભજ્ઞાઃ કરણીયાઃ ૧૫ । एवं तिक्तकटुककषायाम्लमधुरेष्वपि
 पञ्चदश भज्ज्ञा भवन्ति ૧૫ (૬) एवं तिक्तकषायाम्लमधुरेष्वपि पञ्चदश भज्ज्ञा
 भवन्ति ૧૫ । एवं कटुकषायाम्लमधुरेष्वपि पञ्चदश भज्ज्ञा भवन्ति ૧૫ । एवं च
 पञ्चदशानां पंचसंख्यया गुणने पञ्चसप्ततिर्भज्ज्ञाः ७५ रसानाश्रित्य भवन्तीति ज्ञेयम् ।
 यदि पञ्चरसः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चांम्लश्च
 मधुरश्चेति प्रथमः १, स्यात् तिक्तश्च कटुकश्च कषायश्चांम्लश्च मधुराश्चेति द्वितीयः

સે તિક્ત, કટુક, કષાય ઓર મધુર इन रसों के योग में भी १५ भंग
 हो जाते हैं । इसी प्रकार से तिक्त, कटुक, अम्ल और मधुर इन रसों
 के योग में भी १५ भंग हो जाते हैं इसी प्रकार से तिक्त, कषाय, अम्ल
 और मधुर इन रसों के योग में भी १५ भंग पूर्वोक्त पद्धति के अनु-
 सार हो जाते हैं, इसी प्रकार से कटुक, कषाय, अम्ल एवं मधुर इन
 रसों के योग में भी १५ भंग हो जाते हैं । इस प्रकार १५ को ५ से
 गुणा करने पर ७५ भंग चार रसों को आश्रित करके हुए हैं ।

यदि वह सप्तप्रदेशिक स्कन्ध पांच रसों वाला होता है तो इस
 सामान्य कथन में वह—‘स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च,
 मधुरश्च’ कदाचित् तिक्त हो सकता है, कटुक हो सकता है कषाय रस-
 वाला हो सकता है, अम्ल रसवाला हो सकता है और मधुर रसवाला
 हो सकता है १, अथवा—‘स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च कषायश्च, अम्लश्च

લકને ૧૫ પંદર ભંગો થયા છે. એજ રીતે તીખા, કડવા, કષાય, અને
 મીઠા રસના યોગથી પણ પંદર ભંગો થાય છે. તેજ રીતે તીખા, કડવા,
 ખાટા, અને મીઠા એ ચાર રસોના યોગથી પણ પંદર ભંગો થાય છે. એજ
 રીતે તીખા, કષાય, અમ્લ-ખાટા અને મીઠા એ ચાર રસોના યોગથી પણ
 ૧૫ પંદર ભંગો થાય છે. અને એજ રીતે કડવા, કષાય, ખાટા અને મીઠા
 એ ચાર રસોના યોગથી પણ પંદર ભંગો થઈ જાય છે. આ રીતે પંદરને
 ૫ પાંચથી ગુણવાથી કુલ ૭૫ પંચોતેર ભંગો ચાર રસોના આશ્રયે થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશીસ્કંધ પાંચ રસોવાળો હોય તો તે આ સામાન્ય
 કથનમાં આપ્રમાણેના પાંચ રસોવાળો હોઈ શકે છે.—‘स्यात् तिक्तश्च
 कटुकश्च कषायश्च अम्लश्च मधुरश्च’ કોઈવાર તે તીખા રસવાળો હોય છે.
 કોઈવાર કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈવાર કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે.
 કોઈવાર ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા કોઈવાર મીઠા રસવાળો હોય છે.
 આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા—‘स्यात् तिक्तश्च, कटुकश्च, कषायश्च, अम्लश्च

२ । एतत् त्रिकस्य कटकस्य कपायश्चाख्यस्य मयुश्चोत्ति नृपुंगुः ३ । एतत् त्रिकस्य
कटकस्य कपायश्च आख्यस्य मयुश्चोत्ति वपुः ४ । एतत् त्रिकस्य कटकस्य कपा-
यश्च आख्यस्य मयुश्चोत्ति पञ्चमः ५ । एतत् त्रिकस्य कटकस्य कपायश्च आख्यस्य

મધુરાશ્વેતિ પઠઃ ૬ । સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ મધુરશ્વેતિ સપ્તમઃ ૭ ।
 સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્વેત્યષ્ટમઃ ૮ । સ્યાત્ તિક્તશ્ચ
 કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરાશ્વેતિ નવમઃ ૯ । સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષા-

મધુર રસવાળા હો સકતા હૈ ૫ અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ, મધુરાશ્ચ ૬’ કદાચિત્ ઉસકા એક પ્રદેશ તિક્ત-રસવાળા, એક પ્રદેશ કટુક રસવાળા, અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાળે, એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળા ઓર અનેક પ્રદેશ મધુર રસવાળે હો સકતે હૈ ૬, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ, મધુરશ્ચ ૭’ કદાચિત્ વહ અપને એક પ્રદેશ મૈં તિક્ત રસવાળા, એક પ્રદેશ મૈં કટુક રસવાળા, અનેક પ્રદેશોં મૈં કષાય રસવાળા, અનેક પ્રદેશોં મૈં અમ્લ રસવાળા ઓર એક પ્રદેશ મૈં મધુર રસવાળા હોતા હૈ ૭, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ ૮’ કદાચિત્ ઉસકા એક પ્રદેશ તિક્ત રસવાળા, અનેક પ્રદેશ કટુક રસવાળે, એક પ્રદેશ કષાય રસવાળા, એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાળા ઓર એક પ્રદેશ મધુર રસવાળા હો સકતા હૈ ૮, અથવા-સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ,

પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે આ પાંચમે ભાગ છે. ૫ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ’ કોઈવાર તે પોતાના એક પ્રદેશમાં ત્રીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં તે કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. તથા અનેક પ્રદેશોમાં તે મીઠા રસવાળો હોય છે. આ છઠ્ઠો ભાગ છે ૬ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ મધુરશ્ચ’ કોઈ એક પ્રદેશમાં તે ત્રીખા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં ખાટા રસવાળો હોય છે તથા કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ સાતમે ભાગ છે. ૭ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ’ કોઈ એક પ્રદેશમાં તે ત્રીખા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં તે કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે, એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા રસવાળો હોય છે. આ આઠમે ભાગ છે. ૮ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ’ કોઈ એક પ્રદે-

૧૨। સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચામ્લશ્ચ મધુરાશ્ચેતિ ત્રયોદશઃ ૧૩। સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લાશ્ચ મધુ શ્ચેતિ ચતુર્દશઃ ૧૪। સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુ-
કશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુશ્ચેતિ પચ્ચદશો મજ્જઃ ૧૫। સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ

તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ મધુરાશ્ચ ૧૩' કદાચિત્ ઉસકે
અનેક પ્રદેશ-દો પ્રદેશ તિક્ત રસ વાલે, એક પ્રદેશ કટુક રસવાલા,
એક પ્રદેશ કષાય રસવાલા, એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાલા ઓર અનેક
પ્રદેશ મધુર રસ વાલે હો સકતે હૈ ૧૩, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ,
કટુશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ, મધુરશ્ચ ૧૪’ કદાચિત્ ઉસકે અનેક
પ્રદેશ તિક્ત રસવાલે, એક પ્રદેશ કટુક રસવાલા, એક પ્રદેશ કષાય
રસવાલા, અનેક પ્રદેશ અમ્લ રસવાલે ઓર એક પ્રદેશ મધુર રસવાલા
હો સકતા હૈ ૧૪, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ,
અમ્લશ્ચ, મધુરશ્ચ ૧૫’ કદાચિત્ ઉસકે અનેક પ્રદેશ-દો પ્રદેશ તિક્ત
રસવાલે, એક પ્રદેશ કટુક રસ વાલા, અનેક પ્રદેશ કષાય રસવાલે,
એક પ્રદેશ અમ્લ રસવાલા ઓર એક પ્રદેશ મધુર રસવાલા મી હો
સકતા હૈ ૧૫, અથવા-‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ, કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ
મધુરશ્ચ’ ૧૬ કદાચિત્ ઉસકે અનેક પ્રદેશ તિક્ત રસવાલે, અનેક પ્રદેશ
દો પ્રદેશ કટુક રસવાલે, એક પ્રદેશ કષાય રસવાલા, એક પ્રદેશ અમ્લ

‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ, કષાયશ્ચ, અમ્લશ્ચ, મધુરાશ્ચ’ કોઈવાર તે અનેક
પ્રદેશોમાં-એ પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો
એક પ્રદેશમાં કષાય-તુરા રસવાળો એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો અને અનેક
પ્રદેશોમાં મધુર રસવાળો હોય છે. આ તેરમો ભાગ છે. ૧૩ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ,
કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ, અમ્લાશ્ચ મધુરશ્ચ’ કહાય તેના અનેક પ્રદેશો તીખા
રસવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ કડવા રસવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશ
કષાય-તુરા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો ખાટા રસવાળા હોય છે કોઈ એક
પ્રદેશ મીઠા રસવાળો હોય છે. આ ચૌદમો ભાગ છે. ૧૪ અથવા ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ
કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ’ કોઈવાર તે અનેક પ્રદેશોમાં તીખા રસવાળો
હોય છે. એક પ્રદેશમાં કડવા રસવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં કષાય રસવાળો
હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં ખાટા રસવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં મીઠા
રસવાળો હોય છે. આ પંદરમો ભાગ છે. ૧૫ ‘સ્યાત્ તિક્તશ્ચ કટુકશ્ચ કષાયશ્ચ
અમ્લશ્ચ મધુરશ્ચ’ કોઈવાર તેના અનેક પ્રદેશો તીખા રસવાળા હોય છે. અનેક
પ્રદેશો કડવા રસવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ કષાય રસવાળો હોય છે. એક પ્રદેશ

રેણ સપ્તપ્રદેશિકપ્રકરણેઽપિ સ્પર્શમજ્ઞા જ્ઞાતવ્યાં ઇતિ, તથાહિ-યદિ સ્પર્શદ્વયવાત્ સ્યાત્ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધવદેવ અત્રાપિ ચત્વારો મજ્ઞાઃ, 'સિય સીંય ય નિદ્ધે ય ૧, સિય સીંય ય લુક્કલે ય ૨, સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય ૩, સિય ઉસિણે ય લુક્કલે ય ૪,' સ્યાત્ શીતશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ શીતશ્ચ રુક્ષશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ સ્નિગ્ધશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ ઉષ્ણશ્ચ રુક્ષશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, એવં ચત્વારો મજ્ઞાઃ દ્વિસ્પર્શવિષયે સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધસ્ય ભવન્તીતિ । યદિ ત્રિસ્પર્શઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા 'સવ્વે સીંય દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલે ય ૧, સવ્વે સીંય દેસે નિદ્ધે દેસા લુક્કલા ૨, સવ્વે સીંય દેસા

જાનનાં ચાહિયે, જૈસે યદિ વહ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ દો સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ-તો વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કી તરહ હી હન ચાર ભંગોં વાલા હોતા હૈ 'સિય સીંય ય નિદ્ધે ય ૧, સિય સીંય ય લુક્કલે ય ૨, સિય ઉસિણે ય, નિદ્ધે ય ૩, સિય ઉસિણે ય લુક્કલે ય ૪' હનકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ વહ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ શીત સ્પર્શવાલા ઓર સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧ કદાચિત્ વહ શીત સ્પર્શવાલા ઓર રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, કદાચિત્ વહ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા ઓર સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, કદાચિત્ વહ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા ઓર રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ હસ પ્રકાર કે યે ૪ ભંગ દ્વિસ્પર્શ કે વિષય મેં સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે હોતે હૈં ।

યદિ વહ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ-તો હસ સામાન્ય કથન મેં વહ-'સવ્વે સીંય દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્કલે ય ૧, સવ્વે

વાળો સ્કંધ જો જો સ્પર્શવાળો હોય તો તે ચાર પ્રદેશી સ્કંધ પ્રમાણે આ નીચે બતાવેલ ભંગો પ્રમાણે ચાર ભંગો વાળો થાય છે, 'સિય સિયં નિદ્ધે ય' ૧ કોઈ વાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઈવાર સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ 'સિય સિયં ય લુક્કલે ય' કોઈવાર તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. અને કોઈવાર રૂક્ષ સ્પર્શવાળો પણ હોઈ શકે છે. 'સિય ઉસિણે ય નિદ્ધે ય' કોઈવાર તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે ૩ 'સિય ઉસિણે ય લુક્કલે ય' કોઈવાર તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૪ આ રીતે આ ચાર ભંગો જો સ્પર્શના સંબંધમાં સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના થાય છે.

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ત્રણ સ્પર્શવાળો હોય તો આ સામાન્ય કથનમાં તે આ પ્રમાણે ત્રણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. 'સવ્વે સીંય દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્કલે ૧' તે સર્વાંશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં

સર્વ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષા इति चतुर्थः ४' एवं सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४, तथा सर्वः रूक्षो देशः शीतो देश-उष्णः अत्रापि चत्वारो भङ्गाः ४ । एते सर्वे विस्पर्शे षोडश भङ्गा भवन्ति इति ।

सर्वः उष्णः देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३, सर्वः उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४' इन चार भंगों के अनुसार वह सर्वांश में उष्णस्पर्श वाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्श वाला, और एकदेश में रूक्ष स्पर्श-वाला हो सकता है १ अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला, एकदेश में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला भी हो सकता है २, अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्शवाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्श वाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ अथवा-सर्वांश में उष्ण स्पर्श वाला अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला भी हो सकता है ४, इस प्रकार के ये ४-४ भंग शीत और उष्ण की प्रधानता करके बनाये गये हैं, अब इनके व्यत्यय से जो ४-४ भंग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं—'सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णः १, सर्वः स्निग्धः देशः शीतः देश उष्णाः २' सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णः ३, सर्वः स्निग्धः देशाः शीताः देश उष्णाः ४' इन भङ्गों के अनुसार वह सर्वांश में स्निग्ध स्पर्श-

स्निग्धः देशाः रूक्षाः २' अथवा सर्वांशમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો, એકદેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો પણ થઈ શકે છે. ૨ 'સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશોઃ રૂક્ષઃ ૩' અથવા સર્વાંશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો તથા એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ 'સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૪' અથવા સર્વાંશમાં તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં તે સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણેના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો ઠંડા અને ઉના સ્પર્શની પ્રધાનતામાં થાય છે.

હવે આ સ્પર્શોના ઉઠડાસુઢી દેરફારથી જે ચાર ચાર ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે. 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૧' તે સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણાઃ ૨' અથવા તે સર્વાંશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ૨ 'સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૩' અથવા સર્વાંશમાં તે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક

[illegible]

૩૭
 ૧૭.૧૭ ૩૬ લિખિત ૧૮ ૨. ૩૬ ફાતે નાજી પ્રાબુદેહતે વિંછિ !મીઠુડી
 કપાતે દાતે પ્રાબુદેહતે ૧૭.૧-પૂરે !મીઠુડી કપાતે ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે જેદે
 ૫ !મીઠુડીતે નાજીતે ,૪.૧૧૦૭ ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૬૬, ૬. ૩૬ નાજી
 પ્રાબુદેહતે વિંછિ !મીઠુડી કપાતે નાજી ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે ૧૭.૧ !મીઠુડી કપાતે
 ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે જેદે ૫ !મીઠુડીતે નાજીતે ,૬.૧૧૦૭ ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૧૬૬ :
 : ૬૬ : ૬૬, ૮. ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે વિંછિ !મીઠુડી કપાતે દાતે પ્રાબુદેહતે
 ૧૭.૧ !મીઠુડીતે પ્રાબુદેહતે જેદે ૫ !મીઠુડીતે નાજીતે ,૮.૧૧૦૭ ૧૬૬ : ૧૬૬ :
 : ૬૬ : ૬૬ : ૬૬, ૧. ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે વિંછિ !મીઠુડી કપાતે દાતે પ્રાબુદેહતે
 ૧૭.૧ !મીઠુડીતે ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે જેદે !મીઠુડીતે ૧૬.૧૬ પ્રાબુદેહતે
 ૫૧૬ ૫ , ૧. ૧૧૦૭ ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૬૬, - ૩૬ દાતે !મીઠુડીતે ૫ ૩૬
 નાજી ૧૭.૧૭ દાતે ૮ !મીઠુડીતે પ્રાબુદેહતે જેદે ૫ ૨. ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે
 વિંછિ !મીઠુડી કપાતે દાતે પ્રાબુદેહતે ૧૭.૧ !મીઠુડી કપાતે , પ્રાબુદેહતે ૧૦.૧૭
 ૫ !મીઠુડીતે નાજીતે ,૪.૧૧૦૭ ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૧૬૬ : ૬૬, ૬. ૩૬ નાજી
 પ્રાબુદેહતે વિંછિ !મીઠુડી કપાતે નાજી ૩૬ નાજી પ્રાબુદેહતે ૧૭.૧-પૂરે !મીઠુડી

અથ ચતુઃસ્પર્શઃ સસપ્રદેશિકસ્તદા—‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે ૧, દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા ૨, દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે ૩, દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્દા દેસા લુક્ખા ૪, દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે ૫, દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા ૬, દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે ૭, દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્દા દેસા લુક્ખા ૮, દેસા સીંદ્રા દેસે ઉસિણે દેસે

યદિ વહ સસપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર સ્પર્શો’ વાલા હોતા હૈ તો હસ પ્રકાર કે સામાન્ય કથન મેં વહ—‘દેસે સીંદ્ર, દેસે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્ખે ૧, દેસે સીંદ્ર, દેસે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસા લુક્ખા ૨, દેસે સીંદ્ર, દેસે ઉસિણે, દેસા નિદ્દા, દેસે લુક્ખે ૩, દેસે સીંદ્ર, દેસે ઉસિણે, દેસા નિદ્દા દેસા લુક્ખા ૪, દેસે સીંદ્ર, દેસા ઉસિણા, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્ખે ૫, દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા, દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા ૬, દેસે સીંદ્ર, દેસા ઉસિણા, દેસા નિદ્દા, દેસે લુક્ખે ૭, દેસે સીંદ્ર, દેસા ઉસિણા, દેસા નિદ્દા, દેસા લુક્ખા ૮, દેસા સીંદ્રા, દેસે ઉસિણે, દેસે

જો તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ—ચાર સ્પર્શવાળો હોઈ શકે તો તે આ રીતના સામાન્ય કથનમાં આ પ્રમાણે હોઈ શકે છે.—‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે ૧’ તે સાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉબ્બુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ—ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ ‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસા લુક્ખા ૨’ અથવા એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉબ્બુ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ—ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. ૨ ‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્દા દેસે લુક્ખે ૩’ અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉબ્બુ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ—ચિકણુ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ ‘દેસે સીંદ્ર દેસે ઉસિણે દેસા નિદ્દા દેસા લુક્ખા ૪’ અથવા એક દેશમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉબ્બુ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ—ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ ‘દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે ૫’ અથવા તે પોતાના એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉબ્બુ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ—ચિકણુ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૫ ‘દેસે સીંદ્ર, દેસા ઉસિણા દેસે નિદ્દે દેસા

સપ્તમઃ ૭ । દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૮, દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૯, યાવત્પદગ્રાહ્યા મજ્ઞા યથા-દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ રુક્ષઃ ૧૦ । દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧૧, દેશઃ અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર એક દેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૭ અથવા-એકદેશ મેં શીત-સ્પર્શવાલા, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૮ અથવા-અનેક દેશોં મેં શીત સ્પર્શવાલા, એકદેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૯ યાવત્ વહ અનેક દેશોં મેં શીત સ્પર્શવાલા, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષસ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧૧ યહાં યાવત્પદ સે-શેષ ૬ મજ્ઞાં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ-જૈસે-‘દેશઃ શીતાઃ, દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૧૦’ દેશઃ શીતાઃ, દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧૧, દેશઃ શીતાઃ,

હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૮ ‘દેશા સીયા દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્ષ્વે ૯’ અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૬ ‘જાવ દેસા સીયા દેસા ઉસિણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ષ્વા ૧૬’ યાવત્ તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણુ સ્પર્શવાળો હોય છે. તથા અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૬ આ સોળમો ભાગ છે. આ પ્રમાણેના સોળ ભાગોવાળો તે થઈ શકે છે. અહિયાં યાવત્ પદ્મથી બાકીના ભાગો ગ્રહણ કરાયા છે તે આ પ્રમાણે છે ‘દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૧૦’ તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે. એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧૦ ‘દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧૧’ અથવા તે પોતાના અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો હોય છે.

દેશા રુક્ષા इति પોડશઃ ૧૬, એવં ચતુઃસ્પર્શે પોડશ મજ્ઞા ભવન્તિ ૧૬, સર્વે તે મજ્ઞાઃ પટ્ત્રિંશદ્ ૩૬ ભવન્તિ-દ્વિસ્પર્શે ચત્વારઃ ૪, ત્રિસ્પર્શે પોડશઃ ૧૬, ચતુઃસ્પર્શેઽપિ પોડશ ૧૬, સંકલનયા પટ્ત્રિંશન્ ૩૬ ।

તદેવં સપ્તપ્રદેશિકસ્કન્ધે વર્ણાનાશ્રિત્ય પોડશાધિકદ્વિશતમજ્ઞા ૨૧૬, ગન્ધા નાશ્રિત્ય પદ્મમજ્ઞાઃ ૬ રસાનાશ્રિત્યાપિ ૨૧૬ પોડશાધિકદ્વિશત મજ્ઞાઃ, સ્પર્શનાશ્રિત્ય ૩૬ પટ્ત્રિંશદ્ મજ્ઞાઃ । સર્વસંકલનયા ૪૭૪ ચતુઃસપ્તત્યધિકચતુઃશત-સંખ્યકા મજ્ઞા ભવન્તિ ॥સૂ૦ ૫॥

इति सप्तप्रदेशिकस्कन्धविचारः

હું ૧૪ અથવા-અનેક દેશ શીત સ્પર્શવાળે, અનેક ઉષ્ણ સ્પર્શવાળે અનેક દેશ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળે એવં એક દેશ રુક્ષ સ્પર્શવાળા હો સકનાં હૈ ૧૫, તથા ૧૬ વાં ભંગ પહિલે લિખ દિયા ગયા હૈ, હસ પ્રકાર ચતુઃસ્પર્શ સંબંધી યે ૧૬ ભંગ, તથા દ્વિસ્પર્શ સંબંધી ૪ ભંગ, એવં ત્રિસ્પર્શ સંબંધી ૧૬ ભંગ યે સવ મિલકર ૩૬ ભંગ હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર સે હસ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં વર્ણોં કો આશ્રિત કરકે ૨૧૬ ભંગ, ગંધોં કો આશ્રિત કરકે ૬ ભંગ, રસોં કો આશ્રિત કરકે ૨૧૬ ભંગ, ઓર સ્પર્શોં કો આશ્રિત કરકે ૩૬ ભંગ હુએ હૈં જો સવ મિલકર ૪૭૪ હોતે હૈં । ૫॥

सप्तप्रदेशिक स्कन्ध विचार समाप्त ॥

દેશોમાં શીત સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ-ચિકિણ્ણ સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧૫ સોળમાં ભંગ ઉપર કહી જ દીધો છે. આ રીતે ચાર સ્પર્શ સંબંધી સોળ ભંગો થાય છે. તથા બે સ્પર્શપણના ૪ ચાર ભંગ તથા ત્રણ સ્પર્શ પણના ૧૬ સોળ ભંગ આ બધા મળીને કુલ ૩૬ છત્રીસ ભંગો થાય છે. આ રીતે આ સાત પ્રદેશી સ્કંધમાં વર્ણુ સંબંધી ૨૧૬ બસો સોળ ભંગો. ગંધ સંબંધી ૬ છ ભંગ, રસ સંબંધી ૨૧૬ બસો સોળ ભંગો તથા સ્પર્શ-સંબંધી ૩૬ છત્રીસ ભંગો થયા છે. તમામ મળીને ૪૭૪ ચારસો ચુમેતેર થાય છે. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

॥ सात प्रदेशी स्कंध विचार समाप्त ॥

कालगा य नीलए य लोहियगा य हालिदगा य सुक्किल्लए य२२
 सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य हालिदगे य सुक्किल्लए
 य२३, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य हालिदए य
 सुक्किल्लगा य२४, सिय कालगा य नीलगा य लोहियगे य
 हालिदगा य सुक्किल्लए य२५, सिय कालगा य नीलगा य
 लोहियगा य हालिदगे य सुक्किल्लए य२६, एष पंच संजोगे
 णं छव्वीसं भंगा भवन्ति । एवमेए सपुव्वावरेणं एककगदुयग-
 तियगचउक्कगपंचगसंजोएहिं दो एककतीसं भंगसया भवन्ति ।
 गंधा जहा सत्तपएसियस्स, रसा जहा एयस्सेव वन्ना, फासा
 जहा चउप्पएसियस्स ॥सू० ६॥

छाया—अष्टप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! स्यात् एक-
 वर्णः० यथा सप्तप्रदेशिकस्य यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णः०,
 एवम् एकवर्ण—द्विवर्ण—त्रिवर्णा यथैव सप्तप्रदेशिके । यदि चतुर्वर्णः स्यात् कालश्च
 नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रा २, एवं
 यथैव सप्तप्रदेशिके यावत् स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च १५,
 स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च १६, एते षोडश भङ्गाः । एवमेते
 पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एवमेते अशीतिर्भङ्गाः८० । यदि पञ्चवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च
 लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च
 शुक्लाश्च २, एवमेतेन क्रमेण भंगा चारयितव्याः यावत् स्यात् कालश्च नीलाश्च
 लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्च १५, एषः पञ्चदशो भङ्गः । स्यात् कालाश्च
 नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च १६, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च
 हारिद्रश्च शुक्लाश्च १७, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च, शुक्ल-
 श्च १८, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लाश्च १९, स्यात्
 कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २०, स्यात् कालाश्च नीलश्च
 लोहिताश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २१, स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहिताश्च हारि-
 द्राश्च शुक्लश्च २२, स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च

૧૫.૧૦.૨૦૧૭
 ૧૫.૧૦.૨૦૧૭

इस प्रकार समष्टिक रूपायें एक के बरी, गंध, रस और स्पर्श के अंगों का पञ्चविधा निरूपण करते प्रवर्तित हो अष्टमूर्तिक भावे रूपायें के अंगों को प्रकट करने के लिये, अद्वैतविषय में होते। यहाँ

[illegible]

‘અગવન્ને’ સ્યાત્ એકવર્ણઃ, ‘જહા સત્તપણ્ણસિયસ્સ જાવ ચઉપ્પાસે પન્નત્તે’ યથા સપ્તપ્રદેશિકસ્ય । યેનૈવ પ્રકારેણ વર્ણાદિ સપ્તપ્રદેશિકસ્ય કથિતં તથૈવ અષ્ટપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યાપિ વર્ણાદિમત્ત્વં જ્ઞાતવ્યમ્, ક્રિયત્પર્યન્તં તત્રત્યં પ્રકરણમનુસ્મરણીયં તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ સિય ચઉપ્પાસે પન્નત્તે’ યાવત્ સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ સ્યાદેકવર્ણઃ સ્યાદ્ દ્વિવર્ણઃ સ્યાત્ ત્રિવર્ણઃ સ્યાત્ ચતુર્વર્ણઃ સ્યાત્ પંચવર્ણઃ, સ્યાદેકગન્ધઃ સ્યાદ્ દ્વિગન્ધઃ, સ્યાદેકરસઃ સ્યાત્ દ્વિરસઃ સ્યાત્ ત્રિરસઃ સ્યાત્ ચતૂરસઃ સ્યાત્ પંચરસઃ, સ્યાત્ દ્વિસ્પર્શઃ સ્યાત્ ત્રિસ્પર્શઃ સ્વત્પર્યન્તં તત્રત્યં પ્રકરણમ્ ।

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને એસા કહા હૈ કિ-‘ગોયમા ! સિય અગવન્ને જહા સત્તપણ્ણસિયસ્સ જાવ ચઉપ્પાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જિસ પ્રકાર સે વર્ણાદિક કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે ભી વર્ણાદિ કહના ચાહિયે યાવત્ વહ કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ યહાં તક, ઇસ કથન કા સ્પષ્ટાર્થ એસા હૈ કિ વહ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ કદાચિત્ એક વર્ણવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો વર્ણોંવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ત્રીન વર્ણોં વાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર વર્ણોંવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ પાંચ વર્ણોં વાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ વહ એક ગંધવાલા કદાચિત્ દો ગંધોંવાલા, કદાચિત્ એક રસવાલા કદાચિત્ દો રસોંવાલા, કદાચિત્ ત્રીન રસોંવાલા, કદાચિત્ ચાર રસોંવાલા, કદાચિત્ પાંચ રસોંવાલા, કદાચિત્ દો સ્પર્શોં વાલા, કદાચિત્ ત્રીન સ્પર્શોં વાલા, કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોંવાલા હો સકતા હૈ ઇસ વિષય કા વિશેષ-

પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિય અગવન્ને જહા સત્તપણ્ણસિયસ્સ જાવ ચઉપ્પાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! સાત પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણુ વિગેરે પ્રકારો બે રીતે કહેવામાં આવ્યા છે. એજ પ્રમાણે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધના વર્ણુ વિગેરે પ્રકારો સમજવા. યાવત્ તે કોઈવાર ચાર સ્પર્શોંવાળો હોય છે. એ કથન સુધીનું કથન અહીં કરવાનું કહ્યું છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ કોઈવાર એક વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર બે વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણુવાળો હોય છે, કોઈવાર ચાર વર્ણુવાળો અને કોઈવાર પાંચ વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર તે એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધોંવાળો હોય છે. કોઈવાર એક રસવાળો કોઈવાર બે રસોંવાળો કોઈવાર ત્રણ રસોંવાળો કોઈવાર ચાર રસોંવાળો અને કોઈવાર પાંચ રસોંવાળો હોય છે. કોઈવાર તે બે સ્પર્શોંવાળો કોઈવાર ત્રણ સ્પર્શોંવાળો કોઈવાર ચાર સ્પર્શોંવાળો હોઈ શકે છે. આ વિશેષ પ્રકારનો વિચાર આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે.

સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, इति
प्रथमो द्विकसंयोगः (१) काललोहिताभ्यामपि चत्वारो भङ्गाः (२) कालपीताभ्यामपि

કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ ૩, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ ૪' इन प्रथम द्विकसंयोग
संबंधी चार अंगों वाला होता है इन भङ्गों के अनुसार वह कदाचित्
काले वर्णवाला और नीले वर्णवाला हो सकता है १, अथवा-वह एक
प्रदेश में कृष्ण वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला
हो सकता है २, अथवा-अनेक प्रदेशों में वह कृष्ण वर्णवाला और
एक प्रदेश में नीले वर्णवाला हो सकता है ३ अथवा-अनेक प्रदेशों में
वह कृष्ण वर्णवाला और अनेक प्रदेशों में नीले वर्णवाला हो सकता
है इसी प्रकार काल और लोहित वर्णों के योग में भी चार भंग होते
हैं-जैसे-‘स्यात् कालश्च लोहितश्च १, स्यात् कालश्च लोहिताश्च २
स्यात् कालाश्च लोहितश्च ३, स्यात् कालाश्च लोहिताश्च ४’ इसी प्रकार
से चार भंग कृष्ण और पीत वर्ण के योग में भी होते हैं-जैसे ‘स्यात्
कृष्णश्च हारिद्रश्च १, स्यात् कृष्णश्च हारिद्राश्च २, स्यात् कृष्णाश्च
हारिद्रश्च ३, स्यात् कृष्णाश्च हारिद्राश्च ४’ इसी प्रकार से चार भंग

નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ૩’ અથવા અનેક પ્રદે-
શોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો
હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ૪’ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા
વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ
પ્રમાણે કાળા અને લાલ વર્ણના યોગથી ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ
પ્રમાણે છે-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતશ્ચ૧’ કોઈવાર તે કાળા અને લાલ વર્ણ-
વાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ લોહિતાશ્ચ૨’ કોઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા-
વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે ૨ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ
લોહિતશ્ચ૩’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને કોઈ એક
પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ૪’ અનેક
પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો
હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણેના ૪ ચાર ભંગો કાળા અને પીળા વર્ણના યોગથી
થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-‘સ્યાત્ કૃષ્ણશ્ચ હારિદ્રશ્ચ૧’ કોઈવાર તે કાળા
અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ ‘સ્યાત્ કૃષ્ણશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ૨’ એક પ્રદેશમાં
તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨
‘સ્યાત્ કૃષ્ણાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ૩’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે
અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ ‘સ્યાત્ કૃષ્ણાશ્ચ હારિ-

હારિદ્રાશ્ચ ૪' इसी प्रकार से नील और शुक्लपद के योग से भी चार भङ्ग बनते हैं—जैसे—'स्यात् नीलश्च शुक्लश्च १, स्यात् नीलश्च शुक्लाश्च २, स्यात् नीलाश्च शुक्लश्च ३, स्यात् नीलाश्च शुक्लाश्च ४' इसी प्रकार से लोहितपद के साथ पीतपद का योग करने पर चार भङ्ग बनते हैं जैसे—'स्यात् लोहितश्च हारिद्रश्च १, स्यात् लोहितश्च हारिद्राश्च २, स्यात् लोहिताश्च हारिद्रश्च ३, स्यात् लोहिताश्च हारिद्राश्च ४' इसी प्रकार से लोहितपद के साथ शुक्लपद का योग करके जो ४ भङ्ग बनते हैं वे इस प्रकार से हैं—'स्यात् लोहितश्च शुक्लश्च १, स्यात् लोहितश्च शुक्लाश्च २, स्यात् लोहिताश्च शुक्लश्च ३ स्यात् लोहिताश्च शुक्लाश्च ४, इसी प्रकार से पीत के साथ शुक्लपद का योग करके ४ भङ्ग इस

અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે તથા કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩

આજ રીતે નીલવર્ણ અને સફેદવર્ણના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.—'સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧' કેઈવાર તે નીલ વર્ણવાળો અને સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'સ્યાત્ નીલશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨' એક પ્રદેશમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩' અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં શુક્લ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'સ્યાત્ નીલાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૪' અનેક પ્રદેશોમાં તે નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૪

આજ પ્રમાણે 'લોહિત' પદની સાથે 'પીત' પદનો યોગ કરવાથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૧' કેઈવાર તે લાલ વર્ણ અને પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧ 'સ્યાત્ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૨' એક પ્રદેશમાં તે લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૨ 'સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩' અનેક પ્રદેશોમાં તે લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૩ 'સ્યાત્ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૪' અનેક પ્રદેશોમાં તે લાલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં તે પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે પીળા અને સફેદ વર્ણના યોગથી પણ ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે—

લોહિતાશ્વેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્વેતિ પञ्चमः ૫, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્વેતિ षष्ठः ૬, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્વેતિ सप्तमः ૭, સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચેત્યષ્ટमः ૮ । एवं कालनीलहारिद्विरष्टौ

વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૩ અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતાશ્ચ-૪’ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૪, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૫’ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૫ અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ ૬’ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૬, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ, લોહિતાશ્ચ ૭’ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ’ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણવાલા ઔર અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૮, इस प्रकार से ये आठ भंग काल, नील, लोहित इन तीन वर्णों

પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૩ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૪’ પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલવર્ણવાળો હોય છે. ૪ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૫’ પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૫ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૬’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. કોઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૬ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૭’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. તથા એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે ૭ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ ૮’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. ૮ આ રીતે આ આઠ ભંગો કાળા, નીલ અને લાલ વર્ણના

ત્રિકસંયોગા મજ્ઞાઃ, દશાનામપિ મજ્ઞાનામેકૈકસંયોગેऽઘૌ ભવન્તિ એવં સર્વેઽપિ
એતે ત્રિકસંયોગિનો મજ્ઞા અશીતિર્ભવન્તિ ૮૦ । યદિ અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્વર્ણ-
સ્તદા સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચેતિ પ્રથમઃ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ
નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ દ્વિતીયઃ ૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિ-
દ્રશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્
સંયોગ હૈ હનર્મે સે એક ૨ ત્રિક સંયોગ કે પૂર્વોક્તરૂપ સે આઠ ૨ ભંગ
હો જાતે હૈં અતઃ સર્વ મિલકર ત્રિક સંયોગી ભંગ ૮૦ હોતે હૈં ।

યદિ વહ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર વર્ણોં વાલા હોતા હૈં તો વહ
'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૧' કદાચિત્ કૃષ્ણ વર્ણવાલા
નીલ વર્ણવાલા, લોહિત વર્ણવાલા ઓર પીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈં ૧
અથવા- 'સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ ૨' વહ એક
પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં
લોહિત વર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં પીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈં ૨,
અથવા- 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ ૩' વહ એક
પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા' અનેક પ્રદેશોં
મેં લોહિત વર્ણવાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈં ૨
અથવા- 'સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ ૪' એક પ્રદેશ
સસકા કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશ લોહિત
વર્ણવાલે ઓર અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે હો સકતે હૈં ૪, અથવા-

રીતે આઠ-આઠ ભંગો થાય છે. જેથી કુલ મળીને આ ત્રિકસંયોગી ૮૦
એંસી ભંગો થાય છે. જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ ચાર વર્ણુવાળો હોય
તો તે આ પ્રમાણે ચાર વર્ણુવાળો હોઈ શકે છે- 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ
લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૧' કેઠવાર તે કાળા વર્ણુવાળો, નીલ વર્ણુવાળો લાલ
વર્ણુવાળો અને પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. ૧ અથવા 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ
લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૨' પોતાના એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં
નીલ વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણુવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા
વર્ણુવાળો હોય છે. ૨ અથવા 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રશ્ચ ૩'
એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં
લાલ વર્ણુવાળો અને એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. ૩ 'સ્યાત્
કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૪' અથવા એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો
હોય છે. એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ
વર્ણુવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણુવાળો હોય છે. ૪ અથવા 'સ્યાત્

[illegible][illegible]

દશમઃ ૧૦ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ એકાદશઃ ૧૧ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ દ્વાદશઃ ૧૨ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચેતિ ત્રયોદશઃ ૧૩ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ વાલા ઓર એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૯, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૦’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણ વર્ણવાલે એક પ્રદેશ ઉસકા નીલે વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે હો સકતે હૈ ૧૦, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ ૧૧’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણ-વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ ઉસકા નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલે ઓર એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૧૧, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ ૧૨’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણ-વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ ઉસકા નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ ઉસકે લોહિત વર્ણવાલે ઓર અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે હો સકતે હૈ ૧૨, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ ૧૩’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણવર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા ઓર એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા હોતા હૈ ૧૩, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૪’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણ વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા

પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૯ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૦’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ-વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૦ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૧’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને કોઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૧ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૨’ તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોય છે. એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અને અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા હોય છે. ૧૨ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૩’ તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા કોઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો અને કોઈ એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૩ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ ૧૪’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો હોય છે. અને અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો હોય છે. ૧૪

මෙම පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 1. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 2. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 3. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 4. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 5. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 6. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 7. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 8. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 9. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.
 10. පොතෙහි අන්තර්ගතය පහත පරිදි වේ.

[illegible]

પોડશાપિ પશ્ચચતુષ્કસંયોગા. કાર્યા: 'એવમેદ અસીઈમંગા' એવમેતે અસીતિસં
 રુચકા મજ્ઞા મવન્તિ પોડશાનાં પશ્ચસંરુચયા ગુણને અસીતાવેવ પર્યવસાનાત્, તત્ર
 ગુણને ઇમે મજ્ઞા: । કાઞ્ચનીલલોહિતહારિદ્રાણામેકો મજ્ઞ: ૧, કાઞ્ચનીલલોહિત
 શુક્લનાં દ્વિતીયો મજ્ઞ: ૨ । કાઞ્ચનીલહારિદ્રશુક્લનાં તૃતીયો મજ્ઞ: ૩ । કાલ-
 લોહિતહારિદ્રશુક્લનાં ચતુર્થો મજ્ઞ: ૪ । નીલલોહિતહારિદ્રશુક્લનાં પશ્ચમો
 મજ્ઞ: ૫, એમિ: પશ્ચમિરેવ ઉપરોક્તપોડશાનાં ગુણને કૃતે સતિ અષ્ટપ્રદેશિકસ્કન્ધે
 ચતુર્વર્ણાનધિકૃત્ય અસીતિમજ્ઞા મવન્તીતિ ॥

યદિ પશ્ચવર્ણોઽષ્ટપ્રદેશિક: સ્કન્ધસ્તદા સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિ-
 દ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨, સ્યાત્
 ચતુષ્ક સંયોગ ઔર નીલ, લોહિત પીત ઔર શુક્લ इनका पांचवां
 ચતુષ્ક સંયોગ, इस प्रकार से ये चतुष्क संयोग ५ हैं इनमें से एक एक
 ચતુષ્ક સંયોગ કે ૧૬-૧૬ ભંગ હુએ હૈં-અતઃ $16 \times 5 = 80$ ભંગ હો
 જાતે હૈં યહી વાત 'એવમેદ પંચ ચતુષ્કસંયોગા, એવમેદ અસીઈ મંગા'
 इन सूत्रपाठों से प्रकट की गई है । ये ८० भंग अष्टप्रदेशिक स्कन्ध
 મેં ચાર વર્ણોં કો લેકાર હુએ હૈં એસા જાનના ચાહિએ ।

યદિ વહ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ પાંચ વર્ણોં વાલા હોતા હૈ તો હસ
 સંવંચ મેં વહાં ૨૬ ભંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ,
 નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧’ કદાચિત્ વહ કૃષ્ણ વર્ણ-
 વાલા, નીલ વર્ણવાલા, લોહિત વર્ણવાલા, પીત વર્ણવાલા ઔર શુક્લ
 વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૧ અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ,
 હારિદ્રશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૨’ વહ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ

અને સફેદ એ ચાર વર્ણના યોગથી પાંચમે ચતુષ્કસંયોગ એ રીતે પાંચ
 ચતુષ્કસંયોગો થાય છે. તેમાં દરેક ચતુષ્કસંયોગમાં ૧૬-૧૬ સોળ સોળ
 ભંગો ઉપર બતાવેલ ક્રમથી થાય છે. એ રીતે $16 + 5 = 80$ એંસી ભંગો
 થાય છે. એજ વાત ‘એવમેદ પંચ ચતુષ્કસંયોગા એવમેદ અસીઈમંગા’ આ સૂત્ર-
 પાઠોથી બતાવેલ છે. આ ૮૦ એંસી ભંગો આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ચાર
 વર્ણોના યોગથી થયા છે તેમ સમજવું.

જો તે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કંધ પાંચ વર્ણોવાળો હોય તો તે પાંચ વર્ણના
 યોગથી અહિયાં ૨૬ છન્વીસ ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ
 નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧’ કોઇવાર તે કાળા વર્ણવાળો, નીલ વર્ણવાળો,
 લાલ વર્ણવાળો પીળા વર્ણવાળો અને શુકલ વર્ણવાળો હોય છે. ૧ અથવા સ્યાત્
 કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨’ તે પોતાના એક પ્રદેશમાં

લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૭ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૮ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૯ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૧૦ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ

પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં પીલે વર્ણવાલા, ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૬, અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૭’ એક પ્રદેશ મેં વહ કૃષ્ણ-વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશોં મેં પીલે વર્ણવાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૭, અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૮’ એક પ્રદેશ મેં કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં લોહિત વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશોં મેં પીલે વર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશોં મેં શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૮, અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૯’ એક પ્રદેશ મેં વહ કૃષ્ણ વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશોં મેં નીલે વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ મેં લોહિત વર્ણવાલા ઓર એક પ્રદેશ મેં પીલે વર્ણવાલા એવં એક પ્રદેશ મેં શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૯, અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૧૦’ એક પ્રદેશ ઉસકા

પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણુવાળો કેઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૬ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૭’ અથવા એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણુવાળો અને કેઈ એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૭ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૮’ પોતાના કેઈ એક પ્રદેશમાં કાળા વર્ણુવાળો કેઈ એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણુવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૮ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૯’ કેઈ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણુવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૯ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૧૦’ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણુવાળો, અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણુવાળો, એક પ્રદેશ લાલ વર્ણુવાળો, એક પ્રદેશ પીળા વર્ણુવાળો, તથા અનેક પ્રદેશો સફેદ વર્ણુવાળો હોય છે. ૧૦ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧૧’ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણુવાળો એક પ્રદેશમાં

શાન્ ઉચાર્ય સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૧૫ ।
 'एसो पन्नरसमो भंगो' एषः पञ्चदशो भङ्गः । ततः परं स्यात् कालाश्च नीलश्च
 लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति षोडशः १६ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च
 हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति सप्तदशः १७ । स्यात् कालाश्च नीलश्च लोहितश्च हारि-

प्रदेश लोहित वर्णवाले, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश
 शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १४, इन १४ भंगों को कहने के बाद फिर
 इन भंगों को कहना चाहिए—'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च,
 हारिद्राश्च, शुक्लश्च १५' एक प्रदेश उसका कृष्ण वर्णवाला हो सकता
 है, अनेक प्रदेश उसके नीले वर्णवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश लोहित
 वर्णवाले हो सकते हैं, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले हो सकते हैं और
 एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १५ 'एसो पन्नरसमो भंगो'
 यह पंद्रहवां भंग है, इसके बाद ऐसा कहना चाहिये—'स्यात् कालाश्च,
 नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च १६' उसके अनेक प्रदेश कृष्ण
 वर्णवाले हो सकते हैं, एक प्रदेश नीले वर्णवाला हो सकता है, एक
 प्रदेश उसका लोहित वर्णवाला हो सकता है, एक प्रदेश उसका पीले
 वर्णवाला हो सकता है और एक प्रदेश उसका शुक्ल वर्णवाला हो
 सकता है १६, अथवा—'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारि-
 द्रश्च, शुक्लाश्च १७' अनेक प्रदेश उसके कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश
 नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला
 और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १७, अथवा—'स्यात्

આ પ્રમાણેના ભંગો કહેવા બેઠાએ—'स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च
 शुक्लश्च १५' તેના એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા
 અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા તથા કેઈ એક
 પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૫ 'एसो पन्नरसमो भंगो' આ પંદરમો
 ભંગ છે. 'स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च शुक्लश्च १६' તેના
 અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા હોઈ શકે છે. કેઈ એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો
 કેઈ એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને કેઈ એક
 પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૧૬ અથવા 'स्यात् कालाश्च, नीलश्च, लोहितश्च
 हारिद्रश्च शुक्लाश्च १७' તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા એક
 પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો અને અનેક
 પ્રદેશો સફેદ વર્ણવાળા હોય છે. ૧૭ અથવા 'स्यात् कालाश्च नीलश्च

હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ દ્વાવિંશતિતમઃ ૨૨ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ
 હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ત્રયોવિંશતિતમઃ ૨૩ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ
 હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ ચતુર્વિંશતિતમઃ ૨૪ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ
 હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પञ्चविंशतितमः ૨૫ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ
 નીલશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૨૨' ઉસકે અનેક પ્રદેશ
 કૃષ્ણ વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ લોહિત વર્ણ-
 વાલે, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે ઓર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા હો
 સકતા હૈ ૨૨, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ,
 શુક્લશ્ચ ૨૩’ અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે,
 એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા ઓર એક પ્રદેશ
 શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૨૩, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ,
 લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૨૪’ અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલે,
 અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે, એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ
 પીલે વર્ણવાલા ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલે હો સકતે હૈ ૨૪,
 અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ
 ૨૫’ અનેક પ્રદેશ ઉસકે કૃષ્ણ વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે,
 એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે ઓર એક
 પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૨૫, અથવા-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ,

વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે ૨૧ અથવા ‘સ્યાત્
 કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૨૨’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા
 વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો
 અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય
 છે. ૨૨ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ
 શુક્લશ્ચ ૨૩’ તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો
 નીલ વર્ણવાળા એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળા એક પ્રદેશ પીળા વર્ણવાળો
 અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૩ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલા-
 શ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨૪’ અથવા અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણ-
 વાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં લાલ
 વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણ-
 વાળો હોય છે ૨૪ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ
 શુક્લશ્ચ ૨૫’ અનેક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે. અનેક પ્રદેશોમાં
 નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણ-
 વાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. ૨૫ અથવા ‘સ્યાત્

नीलरुख लहिनरुख हरिहररुख शुकलक्ष अनेक प्रदेश वसके
 ऊँगावर्णावळे अनेक प्रदेश नीळे वर्णावळे, अनेक प्रदेश लहिन
 वर्णावळे, एक प्रदेश पीळे वर्णावळा और एक प्रदेश शुकल
 वर्णावळा हे २६, 'एव एव संजीवो' उवाचि
 'याग यवति' इस प्रकार से ये पांच वर्णों के ऊँगा, नील, लहिन,
 हरिहर और शुकल-इनके संयोग से-इन्हों के एकत्र और अनेकत्र
 को लेकर २६ याग हुए हैं, 'एवमेव संपूर्णवरेण एका-द्वया-त्रया-
 चतुष्का-पंचा-संजीवोहि' ही एकतीस यागसंघा यवति' इस प्रकार
 वर्णों को आश्रित करके अष्टप्रदीपिका एकत्र में असंयोगी याग ५, द्विक-
 संयोगी याग ४०, त्रिकसंयोगी याग ८०, चतुःसंयोगी याग ८० और
 पंचकसंयोगी याग २६ ये सब मिलकर २३१ होते हैं। 'याग यवति'

१७८

સત્તપ્પેસિયસ્સ' ગન્ધા યથા સપ્તપ્રદેશિકસ્ય, તથા અષ્ટપ્રદેશિકસ્ય પઠ્ઠ મજ્ઞા
 ભવન્તીત્થર્યઃ । 'રસા જહા એયસ્સેવ વન્ના' રસા યથા એત્થસ્યેવ-અષ્ટપ્રદેશિકસ્યેવ
 વર્ણાઃ અષ્ટપ્રદેશિકવર્ણવદેવ રસા અપિ જ્ઞાતવ્યાઃ, તત્રાસંયોગિનઃ પચ્ચ ૫, દ્વિક-
 સંયોગિનઃ ચત્ત્વારિંશત્ ૪૦, ત્રિકસંયોગિનોઽશીતિઃ ૮૦, ચતુષ્કસંયોગિનોઽશીતિઃ
 ૮૦, પચ્ચકસંયોગિનઃ પઠ્ઠત્રિંશતિઃ ૨૬, એવં રસાનાશ્રિત્યાઽષ્ટપ્રદેશિકસ્કન્ધે
 સર્વસંકલનયા એકત્રિંશદધિકજ્ઞતદ્વયમજ્ઞાઃ ૨૨૧, ભવન્તિ, વર્ણવિભાગવદેવ રસ-
 મજ્ઞાનામપિ વિભાગઃ સ્વયમેવ જ્ઞહનીય ઇતિ । 'ફાસા જહા ચત્તપ્પેસિયસ્સ'
 સ્પર્શા યથા ચતુષ્પ્રદેશિકપ્રહરણે યેન રુપેણ સ્પર્શાનાં મજ્ઞાઃ પ્રદર્શિતાસ્તેનૈવ
 રુપેણ અત્રાપિ જ્ઞાતવ્યાસ્તથાહિ-યદિ દ્વિસ્પર્શોઽષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તદા રયાત્

સત્તપ્પેસિયસ્સ' સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં ગંધ કો છેકર જિસ પ્રકાર સે
 ૬ ભંગ પ્રકટ કિએ જા ચુકે હૈં, હસી પ્રકાર સે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં મી
 ગન્ધ કો આશ્રિત કરકે ૬ ભંગ પ્રકટ કરના ચાહિયે, 'રસા જહા એયસ્સે-
 વન્ના' જિસ પ્રકાર સે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં વર્ણો કો આશ્રિત
 કરકે ઉનકે કુલ ભંગ ૨૨૧ કહે ગયે હૈં, હસી પ્રકાર સે રસોં કે મી
 યહાં પર ૨૨૧ ભંગ કહના ચાહિએ, ઉનકે અસંયોગી ભંગ ૫, દ્વિકસંયોગી
 ૪૦, ત્રિકસંયોગી ૮૦, ચતુષ્કસંયોગી ૮૦, ઓર પંચકસંયોગી ૨૬
 ભંગ મિલકર ૨૨૧ હો જાતે હૈં । ઉનકે ભંગોં કી રચના કા પ્રકાર વર્ણ
 કે ભંગોં કી રચના કે પ્રકાર જૈસા હી જાનના ચાહિયે ।

'ફાસા જહા ચત્તપ્પેસિયસ્સ' ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં જિસ રુપ સે
 સ્પર્શોં કે ભંગ પ્રદર્શિત કિયે ગયે હૈં, હસી પ્રકાર સે યહાં પર મી વે

‘ગંધા જહા સત્તપ્પેસિયસ્સ’ સાત પ્રદેશી સ્કંધમાં ગંધ સંબંધી જે રીતે
 છ ૬ ભંગો બતાવ્યા છે, એજ રીતે આઠ પ્રદેશી સ્કંધમાં પણ ગંધ સંબંધી
 ૬ છ ભંગો સમજવા. ‘રસા જહા એયસ્સેવ વન્ના’ જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળા
 સ્કંધમાં વર્ણો સંબંધી તેના કુલ ૨૩૧ ખસો એકત્રીસ ભંગો કહ્યા છે એજ
 રીતે રસો સંબંધી પણ અહિયાં ૨૩૧ ખસો એકત્રીસ ભંગો સમજવા. તેના
 અસંયોગી ૫ પાંચ ભંગો, દ્વિકસંયોગી ૪૦ આળીસ ભંગો, ત્રિકસંયોગી ૮૦
 એસી ભંગો, ચતુષ્કસંયોગી ૮૦ એસી ભંગો અને પાંચ સંયોગી ૨૬ છવીસ
 ભંગો એમ કુલ મળીને ૨૩૧ ખસો એકત્રીસ ભંગો રસ સંબંધી થઈ જાય
 છે. તેના ભંગોની રચનાની રીત જેવી રીતે વર્ણોની રીત બતાવી છે તે પ્રમાણે
 રસ સંબંધી ભંગોની રીત સમજ લેવી. ‘ફાસા જહા ચત્તપ્પેસિયસ્સ’ ચાર
 પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે રીતે સ્પર્શ સંબંધી ભંગો બતાવ્યા છે એજ રીતે
 આ આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ સમજવા. તે આ પ્રમાણે છે-જે તે આઠ

૩ । સર્વઃ શીતો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષા इति चतुर्थः ४ । एवं सर्व उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, इहापि चत्वारो भङ्गाः करणीयाः । एवं सर्वः स्निग्धो देशः शीतो देश उष्णः, इहापि चत्वारो भङ्गाः । एवं सर्वः रूक्षो देशः शीतो देश उष्णः

દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા ઓર એકદેશ મેં રૂક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા-ચતુર્થ ભંગ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં શીત સ્પર્શવાલા અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા, ઓર અનેક દેશોં મેં રૂક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ એ ચાર ભંગ શીત સ્પર્શ કે સાથ સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ સ્પર્શોં કો જોડ કરકે ઓર उनमें एकत्व और अनेकत्व को विवक्षित करके हुए हैं इसी प्रकार से चार भंग उष्ण स्पर्श के साथ स्निग्ध और रूक्ष स्पर्शों को जोड़ करके और उनमें एकत्व और अनेकत्व को करके होते हैं-जैसे-‘सर्व उष्णः देशः स्निग्धः, देशोः रूक्षः १’ अथवा-‘सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः २, अथवा-‘सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशोः रूक्षः ३’ अथवा-‘सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४’ इसी प्रकार से चार भंग ‘सर्वः स्निग्धः देशः शीतः, देश उष्णः’ यहां पर भी करना चाहिए यहां पर स्निग्ध स्पर्श को

દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા ‘સર્વઃ શીતઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૪’ સર્વાંશથી તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ ચાર ભંગો ઠંડા સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને જોડવાથી અને તેના એકપણા અને અનેકપણાને લીધે થયા છે. એજ રીતના ચાર ભંગો ઉષ્ણ સ્પર્શની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શને જોડવાથી તેના એકપણા અને અનેકપણાને લઈને થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.-‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશોઃ રૂક્ષઃ ૧’ સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે ૧ અથવા ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૨’ સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશોઃ રૂક્ષઃ ૩’ સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા ‘સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ ૪’ સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ એજ રીતના ચાર ભંગો સ્નિગ્ધ-શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શના યોગથી થાય છે તે આ પ્રમાણે છે-‘સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ

૩, દેશ: શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશ: સ્નિગ્ધા: દેશ: રુક્ષા: ૪, દેશ: શીતો દેશ ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ: ૫, દેશ: શીતો દેશ ઉષ્ણા દેશ: સ્નિગ્ધો દેશ રુક્ષા: ૬, દેશ: શીતો દેશ ઉષ્ણા દેશ: સ્નિગ્ધા: દેશો રુક્ષ: ૭ । દેશ: શીતો

દેશ ઉષ્ણ:, દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશો: રુક્ષ: ૩, દેશ: શીત: દેશ ઉષ્ણ:, દેશા: સ્નિગ્ધા:, દેશા: રુક્ષા: ૪' દેશ: શીત:, દેશા: ઉષ્ણા:, દેશ: સ્નિગ્ધ:, દેશો રુક્ષ: ૫, દેશ: શીત:, દેશા ઉષ્ણા:, દેશ: સ્નિગ્ધ:, દેશા: રુક્ષા: ૬, દેશ: શીત:, દેશા ઉષ્ણા:, દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશો

ચિકણુ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજા ભાગમાં રૂક્ષ પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ બીજો ભાગ છે ૨ 'દેશ: શીત: દેશા ઉષ્ણ: દેશ: સ્નિગ્ધા: દેશો રુક્ષ:૩' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભાગમાં ત્રીજા સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચની વિવક્ષાથી બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકત્વને લઈને આ ત્રીજો ભાગ થયો છે. ૩ અથવા દેશ: શીત: દેશ ઉષ્ણ: દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશા: રુક્ષા:૪' એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો તથા અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભાગ ત્રીજા અને ચોથા પદમાં અનેકપણા તથા પહેલા બીજા પદમાં એકપણાને લઈને થયો છે. ૪ 'દેશ: શીત: દેશા ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધ: દેશો રુક્ષ ૫' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભાગમાં બીજા પદમાં બહુપણાથી તથા બાકીના પદો એકપણાથી આ પાંચમો ભાગ થયો છે. ૫ અથવા 'દેશ: શીત: દેશા: ઉષ્ણ: દેશ: સ્નિગ્ધ: દેશા: રુક્ષા:૬' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો એકદેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો એકદેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ છઠો ભાગ બીજા અને ચોથા પદમાં બહુપણાની વિવક્ષા અને બાકીના પદોમાં એકપણાની વિવક્ષા કરીને કર્યો છે ૬ 'દેશ: શીત: દેશા: ઉષ્ણા: દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશો રુક્ષ:૭' એકદેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભાગમાં બીજા અને ત્રીજા પદમાં બહુપણાથી બહુવચન તથા પહેલા અને ચોથા પદમાં એકપણાને લઈ એકવચનનો પ્રયોગ

સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧૩, દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૪, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૧૫. દેશા શીતાઃ, દેશાઃ ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૬. इनमें प्रथम भंग शीत, उष्ण, स्निग्ध और रुक्ष इनके एकत्व को लेकर हुआ है, द्वितीय भंग रुक्ष पद में अनेकत्व और शेष पदों में एकत्व को लेकर हुआ है, तृतीय भंग तृतीय स्निग्ध पद में अनेकत्व और शेष पदों में एकत्व को लेकर हुआ है, चतुर्थ भंग तृतीय और चतुर्थ पद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, पांचवां भंग द्वितीय पद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, छठा भंग द्वितीय और चतुर्थपद में अनेकत्व को एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, सातवां भंग द्वितीय और तृतीयपद में अनेकत्व और शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, आठवां भंग द्वितीय, तृतीय और चतुर्थपद में अनेकत्व को एवं शेषपद में एकत्व को लेकर के हुआ है, नौवां भंग प्रथमपद में अनेकत्व को और शेष पदों में एकत्व को लेकरके हुआ है, १० वां भंग प्रथमपद में और चतुर्थपद में अनेकत्व को लेकर के एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर हुआ है, ११ वां भंग प्रथम तृतीयपद में अनेकत्व को और शेषपदों में एकत्व को लेकर के हुआ है, १२वां भंग प्रथमपद में तृतीयपद में और चतुर्थ पद में अनेकत्व को लेकर तथा शेषपद में एकत्व को लेकरके हुआ है, १३ वां भंग प्रथमपद में और द्वितीय पद में अनेकत्व को लेकरके एवं शेषपदों में एकत्व को लेकर के हुआ है, १४ वां भंग प्रथमपद में, द्वितीयपद

‘દેશા શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧૩’ અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શ-વાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણી સ્પર્શવાળો અને કોઈ એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા અને બીજા પદમાં અનેકપણાને લઈ બહુવચન તથા ઝાકીના પદમાં એકપણાને લઈ એકવચનથી આ તેરમો ભંગ થયો છે. ૧૩ ‘દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૧૪’ અનેક દેશોમાં તે ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો કોઈ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં પહેલા બીજા અને ચોથા પદમાં અનેકપણાને લઈ બહુવચન તથા ત્રીજા પદમાં એકપણાની છતાસાથી એકવચનથી આ ચોઠમો ભંગ થયો છે. ૧૪ ‘દેશાઃ શીતા દેશાઃ

भाणियच्चा जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य
 हालिद्गा य सुक्किल्लए य, एए एककतीसं भंगा। एककग-
 दुयगतियगचउक्कगपंचगसंजोएहिं दो छत्तीसा भंगसया
 भवंति। गंधा जहा अट्टपएसियस्स। रसा जहा एयस्स चेव
 वन्ना। फासा जहा चउप्पएसियस्स। दसपएसिएणं भंते!
 खंधे पुच्छा गोयमा! सिय एगवन्ने० जहा नवपएसिए जाव
 सिय चउफासे पन्नत्ते। जइ एगवन्ने एगवन्नदुवन्नतिवन्न-
 ष्वउवन्ना जहेव नवपएसियस्स। पंचवन्ने वि तहेव, णवरं वत्ती-
 सइमो भंगो भन्नइ। एवमेव एककगदुयगतियगचउक्कगपंचग
 संजोएसु दोन्नि सत्ततीसा भंगसया भवंति। गंधा जहा नव-
 पएसियस्स। रसा जहा एयस्स चेव वन्ना। फासा जहा चउ-
 प्पएसियस्स। जहा दसपएसिओ एवं संखेज्जपएसिओ वि एवं
 असंखेज्जपएसिओ वि सुहुमपरिणओ अणंतपएसिओ वि
 एवं चेव ॥सू० ७॥

छाया—नवप्रदेशिकस्य पृच्छा? गौतम! स्यादेकवर्णः यथाऽष्टप्रदेशिके
 यावत् स्यात् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्णचतुर्वर्णाः यथैवाष्ट-
 प्रदेशिकस्य, यदि पञ्चवर्णः स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च
 १, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्च २, एवं परिपाटया
 एकत्रिंशद्भज्जा भणितव्याः यावत् स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च
 शुक्लश्च। एते एकत्रिंशद्भज्जाः, एवमेकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैः द्वे पट्-
 त्रिंशद्भज्जशते भवतः (पट्त्रिंशदधिकशतद्वयभज्जा भवन्ति) गन्धा यथाऽष्टप्रदेशिकस्य।
 रसा यथा एतस्यैव वर्णाः। स्पर्शा यथा चतुष्प्रदेशिकस्य।

दशप्रदेशिकः खलु भदन्त! स्कन्धः पृच्छा, गौतम! स्यादेकवर्णः, यथा
 नवप्रदेशिके यावत् चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः, यदि एकवर्णः एकवर्णद्विवर्णत्रिवर्ण

કદાચિત્ ચતુઃસ્પર્શો વા ઋવતિ એતદેવ કથયતિ 'જહા' ઇત્યાદિના 'જહા અદ્વપ-
સિષ્ જાવ સિય ચડફાસે પન્નત્તે' યથાઽષ્ટપ્રદેશિકો યાવત્ સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ એતત્પર્યન્તમષ્ટપ્રદેશિકપ્રકરણમવગન્તવ્યમ્ । એતસ્યૈવ વિવરણં ક્રિયતે-
'જહ્ એગવન્ને' ઇત્યાદિ । 'જહ્ એગવન્ને એગવન્નદુવન્નતિવન્નચડવન્ના જહેવ અદ્વ-
પસિયસ્સ' યદિ એકવર્ણઃ એકવર્ણદ્વિવર્ણત્રિવર્ણચતુર્વર્ણ યથૈઃ અષ્ટપ્રદેશિકસ્ય,
અષ્ટપ્રદેશિકવદેવ નવપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્યાપિ એકવર્ણદ્વિવર્ણત્રિવર્ણચતુર્વર્ણવત્ત્વં
વ્યાખ્યેયમ્-દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધાદારમ્બ્ય અષ્ટપ્રદેશિકસ્કન્ધપર્યન્તમેતત્ સર્વમ્ અને.

રસોંવાલા ઓર કદાચિત્ પાંચ રસોંવાલા હોના હૈ, કદાચિત્ વહ દો
સ્પર્શોં વાલા, કદાચિત્ વહ ત્રીન સ્પર્શોંવાલા, ઓર કદાચિત્ વહ ચાર
સ્પર્શોં વાલા હોના હૈ, હસી વિષય કો આગે કે સૂત્રપાઠોં સે સ્પષ્ટ ક્રિયા
જાતા હૈ ઓર અતિદેશ સે યહી વાત સમજાઈ જાતી હૈ-'જહા અદ્વ-
પસિષ્ જાવ સિય ચડફાસે પન્નત્તે' જિસ પ્રકાર આઠ પ્રદેશોં વાલા
સ્કન્ધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોંવાલા કહા ગયા હૈ, હસી પ્રકાર સે નવપ્રદેશિક
સ્કન્ધ કે વિષય મેં ભી ચાર સ્પર્શોં તક કા કથન કરના ચાહિયે, જૈસે-
'જહ્ એગવન્ને-એગવન્ન-દુવન્ન-તિવન્ન-ચડવન્ના જહેવ અદ્વપસિયસ્સ' યદિ
વહ એક વર્ણવાલા, યા દો વર્ણોંવાલા, યા ત્રીન વર્ણોંવાલા યા ચાર
વર્ણોંવાલા, હોના હૈ તો જૈસા કથન હનકે વિષય કા અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ
કે પ્રકરણ મેં ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી કથન હનકે વિષય કા નવપ્રદેશિક
સ્કન્ધ મેં ભી કરના ચાહિયે, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સે લેકર અષ્ટપ્રદેશિક

વાર ચાર રસોવાળો અને કોઇવાર પાંચ રસોવાળો હોય છે. કોઇવાર તે બે
સ્પર્શોવાળો, કોઇવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો, કોઇવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે.
આજ વિષયને આગળના સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે-અને અતિદેશથી
આજ વાત સમજાવવામાં આવે છે.-'જહા અદ્વપસિષ્ જાવ સિય ચડફાસે
પન્નત્તે' જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે તેમ
કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતે આ નવ પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ પણ ચાર સ્પર્શો-
વાળો હોય છે. ત્યાં સુધીનું સઘળું કથન આઠ પ્રદેશી સ્કન્ધની જેમ જ
કરવું તે આ પ્રમાણે છે.-'જહ્ એગવન્ને એગવન્ન, દુવન્ન, તિવન્ન, ચડ-
વન્ના જહેવ અદ્વપસિયસ્સ' જે તે એક વર્ણવાળો, બે વર્ણવાળો, અથવા
ત્રણ વર્ણોવાળો અથવા ચાર વર્ણોવાળો હોય છે. તો આઠ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના
પ્રકરણમાં આ સંબંધી જે પ્રમાણેનું કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણેનું સઘળું
કથન આ વિષયનું આ નવ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના સંબંધમાં પણ સમજવું જે

३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ સિંચ કાલગા ય નીલગા ય લોહિયગા ય હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય’ યાવત્ સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ
 એકત્રિશો મંજ્રઃ યાવત્પદેન તૃતીયમંજ્રાદારમ્બ્ય ત્રિશ્ચત્તમપર્યન્તા મંજ્રાઃ સંગ્રાહ્યાઃ,
 તથાહિ-સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ તૃતીયઃ ૩, સ્યાત્
 કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ ચતુર્થઃ ૪, સ્યાત્ કાલશ્ચ
 નીલશ્ચ લોહિતાશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેતિ પશ્ચમઃ ૫, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિ-

ઔર અનેકત્વ કો લે કરકે ૩? મંગ કહના વાહિય યાવત્-‘સિચ કાલગા
 ય, નીલગા ય, લોહિયગા ય, હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય’ ઉસકે અનેક
 પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ લાલ
 વર્ણવાલે, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે ઔર એક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા
 હો સકતા હૈ યહ ૩? વાં મંગ હૈ યહાં યાવત્પદ સે તૃતીય મંગ સે લેકર
 ૩૦ વેં મંગ તક કે મંગ ગ્રહણ કિય ગયે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સ્યાત્
 કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૩’ યહ તીસરા મંગ
 હૈ હસકે અનુસાર ઉસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણ કા, એક પ્રદેશ નીલે
 વર્ણ કા, એક પ્રદેશ લોહિત વર્ણ કા, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણ કે
 ઔર એક પ્રદેશ શુક્લવર્ણ કા હો સકતા હૈ ૩ ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ,
 લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૪’ યહ ચતુર્થ મંગ હૈ હસકે અનુસાર
 ઉસકા એક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાલા, એક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, એક
 પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલે ઔર અનેક પ્રદેશ
 શુક્લ વર્ણવાલે હો સકતે હૈં ૪ અથવા-‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિ-
 તાશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ’ યહ પાંચવાં મંગ હૈ હમકે અનુસાર હસકા

એકત્રીસ ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું. યાવત્ ‘સિચ કાલગા ય, નીલગા ય
 લોહિયગા ય, હાલિદગા ય સુક્કિલ્લણ ય’ તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા
 અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો
 પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ૩૧ એક
 ત્રીસમો ભંગ થાય છે. અહિંયાં યાવત્ પદ્યી ત્રીજા ભંગથી લઈ ૩૦ ત્રીસમાં
 ભંગ સુધીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. તે આ પ્રમણ છે-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ
 નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩’ તેના એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો,
 એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશો પીળા
 વર્ણવાળા અને કોઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ
 છે. ૩ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૪’
 એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં
 લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ
 વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ

‘જાવ’ इत्यादि, ‘जाव सिय कालगा य नीलगा य लोहियगा य हालिद्गा य सुक्किल्लए य’ यावत् स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति एकत्रिंशो भङ्गः यावत्पदेन तृतीयभङ्गादारभ्य त्रिंशत्तमपर्यन्ता भङ्गाः संप्राह्याः, तथाहि-स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति तृतीयः ३, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति चतुर्थः ४, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहिताश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति पञ्चमः ५, स्यात् कालश्च नीलश्च लोहि-

और अनेकत्व को ले करके ३१ भंग कहना चाहिए यावत्-‘सिय कालगा य, नीलगा य, लोहियगा य, हालिद्गा य सुक्किल्लए य’ उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, अनेक प्रदेश लाल वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है यह ३१ वां भंग है यहां यावत्पद से तृतीय भंग से लेकर ३० वें भंग तक के भंग ग्रहण किए गए हैं वे इस प्रकार से हैं-‘स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च ३’ यह तीसरा भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्ण का, एक प्रदेश नीले वर्ण का, एक प्रदेश लोहित वर्ण का, अनेक प्रदेश पीले वर्ण के और एक प्रदेश शुक्ल वर्ण का हो सकता है ३ ‘स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च ४’ यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं ४ अथवा-‘स्यात् कालश्च, नीलश्च, लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च’ यह पांचवां भंग है इसके अनुसार इसका

એકત્રીસ ભંગો થાય છે. તેમ સમગ્રબુ. યાવત્ ‘સિય કાલગા ય, નીલગા ય લોહિયગા ય, હાલિદ્ગા ય સુક્કિલ્લએ ય’ તેના અનેક પ્રદેશો કાળા વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો નીલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો લાલ વર્ણવાળા અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ૩૧ એક ત્રીસમો ભંગ થાય છે. અહિંયા ય વત્ પઠ્યી ત્રીજા ભંગથી લઈ ૩૦ ત્રીસમાં ભંગ સુધીના ભંગો ગ્રહણ કરાયા છે. તે આ પ્રમણ છે-‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચ ૩’ તેનો એક પ્રદેશ કાળા વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ નીલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશ લાલ વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશો પીળા વર્ણવાળા અને કેઈ એક પ્રદેશ સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૪’ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ

[illegible]

८४७

સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ દશમઃ ૧૦ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્ચેત્યેકાદશઃ ૧૧, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચેતિ દ્વાદશઃ ૧૨, સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિ-

કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લશ્ચ૯' यह नौवां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है १ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च' यह १० वां भंग है इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला, और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं १०, 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च' यह ११ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लाल वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और एक प्रदेश शुक्ल वर्णवाला हो सकता है ११ 'स्यात् कालश्च, नीलाश्च, लोहितश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च' यह १२ वां भंग है, इसके अनुसार उसका एक प्रदेश कृष्ण वर्णवाला, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीले वर्णवाले और अनेक प्रदेश शुक्ल वर्ण-

છે 'સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લશ્ચ૯' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ નવમો ભંગ છે. ૯ 'સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતાશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લાશ્ચ૧૦' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ દસમો ભંગ થાય છે. ૧૦ 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ૧૧' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો, એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો, અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ અગીયારમો ભંગ થાય છે ૧૧ 'સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચ૧૨' એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો તથા અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો

[illegible]

५४७ मधुवर्षिका टीका १०० अ० ३०५ से नवमैत्रिकरूपः पश्य गणितेति

શુક્લઃશ્વેતિ પોદશઃ ૧૬ । સ્યાત્ કાલશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લ-
શ્વેતિ સપ્તદશઃ ૧૭ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ
ત્યષ્ટાદશઃ ૧૮ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્વેતિ
एकोनविंशतितमः ૧૯ । સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લશ્વેતિ

વાળે ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાળે હો સકતે હૈં ૧૬ ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લશ્ચ’ યહ ૧૭ વાં ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર હસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાળે ઇક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, ઇક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, ઇક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા ઓર ઇક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા ભી હો સકતા હૈ ૧૭, ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૧૮’ યહ ૧૮ વાં ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર હસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાળે, ઇક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, ઇક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, ઇક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાલા, ઓર અનેક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાળે હો સકતે હૈં ૧૮, ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિ-
તશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૧૯’ યહ ૧૯ વાં ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર હસકે અનેક પ્રદેશ કૃષ્ણ વર્ણવાળે, ઇક પ્રદેશ નીલે વર્ણવાલા, ઇક પ્રદેશ લોહિત વર્ણવાલા, અનેક પ્રદેશ પીલે વર્ણવાળે ઓર ઇક પ્રદેશ શુક્લ વર્ણવાલા હો સકતા હૈ ૧૯, ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૨૦’ યહ ૨૦ વાં ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર હસકે

છે, આ સોળમો ભંગ છે ૧૬ અથવા ‘સ્યાત્ કાલશ્ચ, નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૧૭’ એક પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ સત્તરમો ભંગ છે. ૧૭ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૧૮’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ અઠારમો ભંગ છે. ૧૮ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ, લોહિતશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૧૯’ અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો હોય છે એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો હોય છે. એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. આ એગણીસમો ભંગ છે. ૧૯ અથવા ‘સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલશ્ચ લોહિ-
તશ્ચ હારિદ્રાશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨૦’ પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણવાળો એક

चतुर्विंशतितमः २४। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लश्चेति पञ्च-
विंशः २५। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्रश्च शुक्लाश्चेति षड्विंशः
२६। स्यात् कालाश्च नीलाश्च लोहितश्च हारिद्राश्च शुक्लश्चेति सप्तविंशतितमः २७।

હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૨૪' यह चौबीसवां भंग है, इसके अनुसार
उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, एक प्रदेश नीले वर्णवाला, अनेक
प्रदेश लोहित वर्णवाले, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले और अनेक प्रदेश
शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २४ 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहित-
श्च, हारिद्रश्च, शुक्लश्च २५' यह २५ वां भंग है, इसके अनुसार
उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक
प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और एक प्रदेश
शुक्ल वर्णवाला हो सकता है २५, 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहि-
तश्च, हारिद्रश्च, शुक्लाश्च २६' यह २६ वां भंग है, इसके अनुसार
उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक
प्रदेश लोहित वर्णवाला, एक प्रदेश पीले वर्णवाला और अनेक प्रदेश
शुक्ल वर्णवाले हो सकते हैं २६, 'स्यात् कालाश्च, नीलाश्च, लोहित-
श्च, हारिद्राश्च, शुक्लश्च २७' यह सत्तावीसवां भंग है, इसके अनुसार
उसके अनेक प्रदेश कृष्ण वर्णवाले, अनेक प्रदेश नीले वर्णवाले, एक
प्रदेश लोहित वर्णवाला, अनेक प्रदेश पीत वर्णवाले, और एक प्रदेश

लोहिताશ્ચ, હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૨૪' તે પોતાના અનેક પ્રદેશોમાં કાળા વર્ણ-
વાળો એક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક
પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે.
આ ચોવીસમો ભંગ છે ૨૪ 'સ્યાત્ કાલાશ્ચ, નીલાશ્ચ, લોહિતાશ્ચ હારિ-
દ્રશ્ચ શુક્લશ્ચ ૨૫' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશમાં નીલ
વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં લાલ વર્ણવાળો કેાઈ એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો
એક પ્રદેશમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે. એ રીતે આ પચ્ચીસમો ભંગ છે ૨૫
'સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ લોહિતશ્ચ હારિદ્રશ્ચ શુક્લાશ્ચ ૨૬' તે અનેક પ્રદેશમાં કાળા
વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ વર્ણવાળો એક
પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અને અનેક પ્રદેશોમાં સફેદ વર્ણવાળો હોય છે.
એ રીતે આ છઠ્ઠીસ મો ભંગ છે. ૨૬ 'સ્યાત્ કાલાશ્ચ નીલાશ્ચ, લોહિતશ્ચ,
હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લશ્ચ ૨૭' અનેક પ્રદેશોમાં તે કાળા વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં નીલ
વર્ણવાળો એક પ્રદેશમાં લાલ વર્ણવાળો અનેક પ્રદેશોમાં પીળા વર્ણવાળો અને

३० भंग है, इच्छासिवां भंग इस प्रकार है 'स्वान कातरव, नीतरव, और अन्येक प्रदेया शुभल वर्णवाले ही सकता है ३०, इस प्रकार के चाले, अन्येक प्रदेया उसके लीहेन वर्णवाले एक प्रदेया पीन वर्णवाला सार अन्येक प्रदेया उसके ऊँला वर्णवाले, अन्येक प्रदेया उसके नीले वर्ण-लीहेनरव हरिद्वारव, शुभलरव ३०' यह ३० वां भंग है, इसके अन्त-प्रदेया शुभल वर्णवाला ही सकता है २९, 'स्वान कातरव, नीतरव, अन्येक प्रदेया लीहेन वर्णवाले, एक प्रदेया पीन वर्णवाला और एक अनुसार उसके अन्येक प्रदेया ऊँला वर्णवाले अन्येक प्रदेया नीले वर्णवाले लीहेनरव, हरिद्वारव, शुभलरव २९' यह वहीसिवां २९ वां भंग है, इसके प्रदेया शुभल वर्णवाले ही सकता है २८, 'स्वान कातरव, नीतरव, एक प्रदेया लीहेन वर्णवाला, अन्येक प्रदेया पीन वर्णवाले और अन्येक सार उसके अन्येक प्रदेया ऊँला वर्णवाले, अन्येक प्रदेया नीले वर्णवाले, रव, हरिद्वारव, शुभलरव २८' यह अष्टासिवां भंग है, इसके अन्त-शुभल वर्णवाला ही सकता है २७, 'स्वान कातरव नीतरव, लीहेन

८१७ मनीषावर्तिका टीका भा.२० अ० ५०६ नवद्वैतिकाकरग्रन्थ वर्णविनि

एते उपरिदर्शिताः पञ्चानामपि वर्णानां परिपाट्या एकत्वानेकत्वाभ्याम् एकत्रि-
शद्भङ्गा भवन्तीति 'एवं एकग-द्वयग-त्रियग-चतुष्कग पंचगसंजोएहिं दोछत्तीसा-
भंगसया भवंति' एवम् एक-द्विक-त्रिक-चतुष्क-पञ्चकसंयोगैः वर्णानाश्रित्य षट्-
त्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गाः (२३६) भवन्ति । 'गंधा जहा अट्टपएसियस्स' गन्धा
यथा अष्टप्रदेशिकस्य, गन्धमाश्रित्य षड्भङ्गा भवन्ति तथैव नवप्रदेशिकस्यापि
गन्धमाश्रित्य षड्भङ्गा भवन्तीत्यर्थः, 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' रसा यथा
एतस्यैव-नवप्रदेशिकस्यैव वर्णाः कथिता स्तस्यैव

लोहिताश्च, हारिद्राश्च, शुक्लाश्च 'एए एकत्तीसं भंगा' इस प्रकार
से ૩૧ અંગ પાંચ વર્ણો કો પરિપાટી સે ઉનકે એકત્વ ઓર અનેકત્વ
કો લેકર હુએ હૈં । एवं एकग-द्वयग-त्रियग-चतुष्कग-पंचग-संजोएहिं दो
छत्तीसा अंगसया भवंति' ये वर्णाश्रित सब अंग यहां ૨૩૬ होते हैं,
असंयोगी ५, द्विकसंयोगी ४० त्रिकसंयोगी ८० चतुष्कसंयोगी भी
८० और पंच संयोगी ३१, 'गंधा जहा अट्टपएसियस्स' जिस प्रकार से
अष्ट प्रदेशिकमें गन्ध को आश्रित करके ६ अंग कहे गये हैं, उसी प्रकार
से नव प्रदेशिक स्कन्ध में भी गन्ध को आश्रित करके ६ अंग कहना
चाहिये 'रसा जहा एयस्स चेव वन्ना' जिस प्रकार से रसों को आश्रित
करके अष्टप्रदेशिक स्कन्ध में अंग प्ररूपणा की गई है उसी प्रकार से
इसी को आश्रित करके भी अंग प्ररूपणा करनी चाहिये अर्थात् रसों
को आश्रित करके यहां पर असंयोगी ५, द्विकसंयोगी ४० त्रिक-

પ્રદેશમાં તે કાળા વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશમાં નીલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશમાં
લાલ વર્ણુવાળો અનેક પ્રદેશમાં પીળા વર્ણુવાળો અને એક પ્રદેશમાં સફેદ
વર્ણુવાળો હોય છે આ એકત્રીસમે ભાગ છે. ૩૧ 'एए एकत्तीसं भंगा' આ
રીતે આ એકત્રીસ ભાગો પાંચ વર્ણુના યોગથી તેના એકપણા અને અનેક-
પણાને લઈને થયા છે. 'एव' एकग-द्वयग-त्रियग-चतुष्कग-पंचगसंजोएहिं दो
छत्तीसा अंगसया भवंति' આ રીતે ૫૪ સંબંધી ૨૩૬ ખસે છત્રીસ ભાગો
થાય છે. તે આ રીતે અસંયોગી ૫ દ્વિકસંયોગી ૪૦ આળીસ ભાગો ત્રિક-
સંયોગી ૮૦ એંસી ભાગો ચાર સંયોગી પણ ૮૦ એંસી ભાગો અને પાંચ
સંયોગી ૩૧ એકત્રીસ એમ કુલ ૨૩૬ ભાગો થાય છે.

‘गंधा जहा अट्टपएसियस्स’ જે રીતે આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં ગંધ
સંબંધી ૬ છ ભાગો કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે આ નવ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં પણ
ગંધ સંબંધી છ ૬ ભાગો સમજવા.

‘रसा जहा एयस्स चेव वन्ना’ આઠ પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં જે રીતે રસ
સંબંધી ભાગોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે એજ પ્રમાણે આ નવ પ્રદેશ-

[illegible][illegible]

કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શ इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ ।
 इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय एगवन्ने’ स्यात् एकवर्णः द्विवर्णस्त्रिवर्ण-
 चतुर्वर्णः पञ्चवर्णः, स्यादेकगन्धो द्विगन्धः, स्यादेकरसो द्विरसस्त्रिरसश्चतुरसः
 पञ्चरसः, स्यात् द्विस्पर्श त्रिस्पर्शश्चतुःस्पर्शः । एतदेव दर्शयति—‘जहा’ इत्यादि,
 ‘जहा नवपस्तिर जाव चउफासे पन्नत्ते’ यथा नवप्रदेशिके यावत् चतुःस्पर्शः

સે જન્ય હોતા હૈ વહ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કિતને વર્ણોંવાલા, કિતની
 ગંધોં વાલા, કિતને રસોં વાલા ઓર કિતને સ્પર્શોં વાલા હોતા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! સિય એગવન્ને ? જહા નવ-
 પપ્પસિયે જાવ સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! વહ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી તરહ એક વર્ણવાલા યાવત્ ચાર સ્પર્શોંવાલા
 હોતા હૈ અર્થાત્ વહ કદાચિત્ એક વર્ણવાલા હો સકતા હૈ, કદાચિત્
 દો વર્ણોંવાલા હો સકતા હૈ કદાચિત્ ત્રીન વર્ણોંવાલા હો સકતા હૈ,
 કદાચિત્ ચાર વર્ણોંવાલા હો સકતા હૈ ઓર કદાચિત્ પાંચ વર્ણોંવાલા
 હો સકતા હૈ, હસી પ્રકાર વહ કદાચિત્ એક ગંધવાલા, કદાચિત્ દો
 ગંધોંવાલા, મી હો સકતા હૈ કદાચિત્ વહ એક રસવાલા, કદાચિત્
 વહ દો રસોંવાલા, કદાચિત્ ત્રીન રસોંવાલા, કદાચિત્ ચાર રસોંવાલા
 ઓર કદાચિત્ વહ પાંચ રસોંવાલા હો સકતા હૈ, કદાચિત્ વહ દો
 સ્પર્શોં વાલા, કદાચિત્ ત્રીન સ્પર્શોંવાલા, કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોંવાલા,
 હો સકતા હૈ, હસ વિષય કો સ્પષ્ટ કરકે અવ સૂત્રકાર સમજાતે હૈ—

પ્રદેશવાળો સ્કંધ કેટલા વર્ણોવાળો હોય છે ? કેટલા ગંધોવાળો હોય છે ?
 કેટલા રસોવાળો હોય છે ? અને કેટલા સ્પર્શોવાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! સિય એગવન્ને ? જહા નવપપ્પસિયે જાવ
 સિય ચઉફાસે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! તે દશ પ્રદેશવાળો સ્કંધ નવ પ્રદેશવાળો
 સ્કંધની માફક એક વર્ણોવાળો યાવત્ ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે. અર્થાત્ તે
 કેઈવાર એક વર્ણોવાળો હોય છે. કેઈવાર બે વર્ણોવાળો હોય છે. કેઈવાર
 ત્રણ વર્ણોવાળો હોય છે. કેઈવાર ચાર વર્ણોવાળો હોય છે. અને કેઈવાર
 પાંચ વર્ણોવાળો હોય છે. એજ રીતે કેઈવાર એક ગંધવાળો અને કેઈવાર
 બે ગંધવાળો પણ હોય છે. કેઈવાર તે એક રસવાળો કેઈવાર તે બે રસો-
 વાળો કેઈવાર ત્રણ રસોવાળો કેઈવાર ચાર રસોવાળો અને કેઈવાર પાંચ
 રસોવાળો હોય છે. કેઈવાર બે સ્પર્શોવાળો કેઈવાર ત્રણ સ્પર્શોવાળો અને
 કેઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો હોય છે.

‘जह पुगवः’ यत्तु वरुं ददा मर्देतिहा रूपाय एक वर्णदाता दोगे नै
‘पुगवरा दृवर्णितरा चउवः’ जहैव ववपुसिउरस’ एकवर्ण विष-
यक, विवर्ण विषयक, विवर्ण विषयक और चार वर्णविषयक कथन
बैसा नवमर्देतिहा रूपाय मं निग गवा है, बिवा ही कथन हवके विषय
मं पदा पर श्री कतना चाहिये नया ‘पवः’ वि नहैव’ पं व वर्णविष-
यक कथन श्री नवमर्देतिहा रूपाय के बैसा ही कतना चाहिये, यत्तु
कुछ विज्ञेयना है नै वरुं ३२ वे’ श्री कती अपेक्षा से है नारपय करवे
का पद है कि नवमर्देतिहा रूपाय मं पं ववर्णा के जो ३१ श्री मकठ
किसे गप है सो ३१ श्री गी वे ही पदा करेना चाहिये नया ३२ वां जो
‘श्री है वरुं दस प्रकार से है-’ ‘पुगव काताइव, गीताइव, लीहिनाइव,

[illegible]

મેષુ એકગદુયગતિયગચઙ્કગપંચગસંજોગેષુ દોન્નિ સત્તતીમા મંગસયા ભવંતિ' એવમેતે એકદ્વિકત્રિકચતુષ્કપંચકસંયોગૈઃ સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વય મજ્ઞા ભવન્તિ અસંયોગિનો મજ્ઞાઃ, પશ્ચ ૫, દ્વિકસંયોગિનશ્ચત્વારિશત્ ૪૦ ત્રિકસંયોગિનોઽશીતિઃ ૮૦, ચતુઃ સંયોગિનોઽપ્યશીતિરેવ ૮૦, પશ્ચકસંયોગિનો દ્વાવિશત્ ૩૨, સર્વમંજ્ઞનયા સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વયમજ્ઞાઃ ૨૩૭ ભવન્તિ, દશમદેશિકસ્કન્ધે વર્ણનાશ્રિત્યેતિ । 'ગંધા જહા નવપ્રદેશિકસ્સ' ગન્ધા યથા નાપ્રદેશિકસ્સ, દશમદેશિકસ્સ ગન્ધવિષયકાઃ પદ્મમજ્ઞા ભવન્તિ, 'રસા જહા એયસ્સ ચેવ વન્ના' રસા યથા એતસ્યૈવ વર્ણાઃ યથા વર્ણાઃ વિભાગશો દશમદેશિકસ્સ કથિતાસ્તથૈવ રસાઽપિ અસંયોગિનઃ પશ્ચ ૫ દ્વિકસંયોગિનશ્ચત્વારિશત્ ૪૦, ત્રિકસંયોગિનોઽશીતિ ૮૦, ચતુઃ સંયોગિનોઽપ્યશીતિરેવ ૮૦, પશ્ચકસંયોગિનો દ્વાવિશત્ ૩૨, સર્વસંજ્ઞનયા સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વયમજ્ઞાઃ ૨૩૭ ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યાઃ । 'ફાસા જહા ચત્તપ્પાએસિયસ્સ' સ્પર્શ યથા ચતુઃપ્રદેશિકસ્સ । એવં ક્રમેણ દશમદેશિકસ્સ

હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૩૨' 'એવમેષુ એકગ-દુયગ-તિયગ-ચઙ્કગ-પંચગ સંજોગેષુ દોન્નિ સત્તતીસા મંગસયા ભવંતિ' હસ પ્રકાર સે યહાં પર અસંયોગી ૫ દ્વિકસંયોગી ૪૦, ત્રિકસંયોગી ૮૦, ચતુષ્કસંયોગી ૮૦ ઓર પંચસંયોગી ૩૨ મંગ વર્ણોં કો આશ્રિત કરકે ૨૩૭ હો જાતે હૈં । ગંધવિષયક મંગ યહાં નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા ૬ હોતે હૈં 'રસા જહા' રસવિષયક મંગ મી યહાં ૨૩૭ હોતે હૈં-અસંયોગી ૫, દ્વિક સંયોગી ૪૦, ત્રિકસંયોગી ૮૦, ચતુષ્ક સંયોગી ૮૦ ઓર પંચક સંયોગી ૩૨, કુલ મિલકર યહાં રસોં કો આશ્રિત કરકે મંગસંખ્યા વર્ણોં કી તરહ ૨૩૭ હોતી હૈં । 'ફાસા જહા ચત્તપ્પા' તથા સ્પર્શસંબંધી

પ્રદેશોમા સદ્દેઠ વર્ણવળો હોય છે ૩૨ 'એવમેવ એકગ-દુયગ-તિયગ-ચઙ્કગ-પંચગ-સંજોગેષુ દોન્નિ સત્તતીસા મંગ સયા ભવંતિ' આ રીતે અહિયાં અસંયોગી પાંચ ભંગો એ સંયોગી ૪૦ આળીસ ભંગો, ત્રણ સંયોગી ૮૦ એસી ભંગો, ચાર સંયોગી ૮૦ એસી ભંગો પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ ભંગો એ રીતે વર્ણ સંબંધી ૨૩૭ બસોસાડત્રીસ ભંગો થાય છે. ગંધ સંબંધી ભંગો નવ પ્રદેશી સ્કંધની જેમ ૬ છ થાય છે. 'રસા જહા વન્ના' વર્ણ સંબંધી જેમ ૨૩૬ ભંગો થાય છે તેમ રસ સંબંધી ભંગો પણ ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ થાય છે. તેમાં અસંયોગી ૫ પાંચ એ સંયોગી ૪૦ આળીસ ત્રણ સંયોગી ૮૦ એસી ચાર સંયોગી ૮૦ એસી અને પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ એમ કુલ રસ સંબંધી બસો સાડત્રીસ ૨૩૭ ભંગો થાય છે, 'ફાસા જહા ચત્તપ્પાએસિયસ્સ'

એવં એકગદ્યગતિયગચતુક્કગપંચગસંજોગેષુ દોત્તિ સત્તતીમા મંગસયા ભવંતિ' એવમેતે એકદ્વિકત્રિકચતુષ્કપંચકરાંગોઃ સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વય મજ્ઞા ભવન્તિ અસંયોગિનો મજ્ઞાઃ, પશ્ચ ૫, દ્વિકસંયોગિનશ્ચત્વારિશત્ ૪૦ ત્રિકસંયોગિનોઽશીતિઃ ૮૦, ચતુઃ સંયોગિનોઽપ્યશીતિરેવ ૮૦, પશ્ચકસંયોગિનો દ્વાત્રિશત્ ૩૨, સર્વવંકલનયા સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વયમજ્ઞાઃ ૨૩૭ ભવન્તિ, દશપદેશિકસ્કન્ધે વર્ણનાશ્રિત્યેતિ । 'ગંધા જહા નવપ્રદેશિકસ્ય' ગન્ધા યથા નવપ્રદેશિકસ્ય, દશપદેશિકસ્ય ગન્ધવિષયકાઃ પદ્મમજ્ઞા ભવન્તિ, 'રસા જહા એયસ ચેત વન્ના' રસા યથા એતસ્યૈવ વર્ણાઃ યથા વર્ણાઃ વિભાગશ્ચ દશપદેશિકસ્ય કથિનાસ્તથૈવ રસાશ્રયિ અસંયોગિનઃ પશ્ચ ૫ દ્વિકસંયોગિનશ્ચત્વારિશત્ ૪૦, ત્રિકસંયોગિનોઽશીતિ ૮૦, ચતુઃ સંયોગિનોઽપ્યશીતિરેવ ૮૦, પશ્ચકસંયોગિનો દ્વાત્રિશત્ ૩૨, સર્વસંકલનયા સપ્તત્રિશદધિકશતદ્વયમજ્ઞાઃ ૨૩૭ ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યાઃ । 'ફાસા જહા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય' સ્પર્શ યથા ચતુઃપદેશિકસ્ય । એવં ક્રમેણ દશપદેશિકસ્ય

હારિદ્રાશ્ચ, શુક્લાશ્ચ ૩૨' 'એવમેવ એકગ-દ્યુગ-તિયગ-ચતુક્કગ-પંચગ સંજોગેષુ દોત્તિ સત્તતીમા મંગસયા ભવંતિ' હસ પ્રકાર સે યહાં પર અસંયોગી ૫ દ્વિકસંયોગી ૪૦, ત્રિકસંયોગી ૮૦, ચતુષ્કસંયોગી ૮૦ અને પંચસંયોગી ૩૨ અંગ વર્ણોં કો આશ્રિત કરકે ૨૩૭ હો જાતે હૈં । ગંધવિષયક અંગ યહાં નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જૈસા ૬ હોતે હૈં 'રસા જહા' રસવિષયક અંગ ઓ યહાં ૨૩૭ હોતે હૈં-અસંયોગી ૫, દ્વિક સંયોગી ૪૦, ત્રિકસંયોગી ૮૦, ચતુષ્ક સંયોગી ૮૦ અને પંચક સંયોગી ૩૨, કુલ મિલકર યહાં રસોં કો આશ્રિત કરકે અંગસંખ્યા વર્ણોં કી તરહ ૨૩૭ હોતી હૈં । 'ફાસા જહા ચતુષ્પ્ર' તથા સ્પર્શસંબંધી

પ્રદેશોભાં સદ્દેઽ વર્ણવળો હોય છે ૩૨ 'એવમેવ એકગ-દ્યુગ-તિયગ-ચતુક્કગ-પંચગ-સંજોગેષુ દોત્તિ સત્તતીમા મંગ સયા ભવંતિ' આ રીતે અહિયાં અસંયોગી પાંચ ભંગો બે સંયોગી ૪૦ આળીસ ભંગો, ત્રણ સંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો, ચાર સંયોગી ૮૦ એંસી ભંગો પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ ભંગો એ રીતે વર્ણ સંબંધી ૨૩૭ બસોસાડત્રીસ ભંગો થાય છે. ગંધ સંબંધી ભંગો નવ પ્રદેશી સ્કંધની જેમ ૬ છે થાય છે. 'રસા જહા વન્ના' વર્ણ સંબંધી જેમ ૨૩૬ ભંગો થાય છે તેમ રસ સંબંધી ભંગો પણ ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ થાય છે. તેમાં અસંયોગી ૫ પાંચ બે સંયોગી ૪૦ આળીસ ત્રણ સંયોગી ૮૦ એંસી ચાર સંયોગી ૮૦ એંસી અને પાંચ સંયોગી ૩૨ બત્રીસ જેમ કુલ રસ સંબંધી બસો સાડત્રીસ ૨૩૭ ભંગો થાય છે, 'ફાસા જહા ચતુષ્પ્રદેશિકસ્ય'

[illegible]

'यंगी की संख्या बहुत: प्रद्वीक संख्या के जैसी ३३ होती है, इस प्रकार
 सब यंगी की संख्या बहुत ५१३ आती है-वर्णवियक यंग २३७,
 गंधवियक यंग ६, इस वियक यंग २३७ और प्रद्वीवियक यंग
 ३३। 'बहुत इस वर्णवियकी एवं संख्येयव' जिस प्रकार से द्वा प्रदे-
 शिक संख्या वर्ण, गंध, इस और प्रद्वी के यंगों से प्रकृति किया
 गया है, वही प्रकार से संख्या प्रद्वीक संख्या की वर्ण गंध, इस
 और प्रद्वी संख्या यंगों द्वारा प्रकृति करता जाहिये, 'एवं संख्येयव'।
 द्वा प्रद्वीक संख्या के वर्ण, गंध, इस और प्रद्वी संख्या यंगों से ही
 असंख्या प्रद्वी संख्या के वर्ण, गंध इस और प्रद्वी के यंगों का
 विवेचन करता जाहिये। तथा- 'सुख्यवर्णवियकी'। 'सुख्य वर्णवियक यंग'

[illegible]

परमाणुपुद्गलादारभ्य सूक्ष्मपरिणतानन्तप्रदेशिकस्कन्धपर्यन्तेषु वर्णगन्धरस-
स्पर्शान् सविभागान् प्रदर्श्य वादरपरिणतानन्तप्रदेशिकपुद्गले गतात् वर्णगन्धरस-
स्पर्शान् विभागशो दर्शयितुमाह—‘वायरपरिणणं’ इत्यादि ।

मूलम्—‘वायरपरिणणं अंते ! अणंतपणसिण खंधे कइवन्ने०
एवं जहा अट्टारसमसण जाव सिय अट्टफासे पन्नत्ते । वन्नगंध
रसा जहा दसपणसियस्स । जइ चउफासे सव्वे कक्खडे सव्वे
गरुण सव्वे सीण सव्वे निद्धे१, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुण सव्वे
सीण सव्वे लुक्खे२, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुण सव्वे उसिणे
सव्वे निद्धे३, सव्वे कक्खडे सव्वे गरुण सव्वे सीण सव्वे लुक्खे४,
सव्वे कक्खडे सव्वे लहुण सव्वे सीण सव्वे निद्धे५, सव्वे
कक्खडे सव्वे लहुण सव्वे सीण सव्वे लुक्खे६, सव्वे कक्खडे
सव्वे लहुण सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे७, सव्वे कक्खडे सव्वे
लहुण सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे८, सव्वे मउण सव्वे गरुण
सव्वे सीण सव्वे निद्धे९, सव्वे मउण सव्वे गरुण सव्वे सीण
सव्वे लुक्खे१०, सव्वे मउण सव्वे गरुण सव्वे उसिणे सव्वे
निद्धे११, सव्वे मउण सव्वे गरुण सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे१२,
सव्वे मउण सव्वे लहुण सव्वे सीण सव्वे निद्धे१३, सव्वे मउण
सव्वे लहुण सव्वे सीण सव्वे लुक्खे१४, सव्वे मउण सव्वे
लहुण सव्वे उसिणे सव्वे निद्धे१५, सव्वे मउण सव्वे लहुण
सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे१६, एण सोलस भंगा ॥

प्रदेशिक स्कन्ध के वर्णादि भंग भी, दश प्रदेशिक स्कन्ध के वर्णादि
भंगों की तरह ही वर्णित करना चाहिए ॥सू० ७॥

प्रमाणे समजवा अने दश प्रदेशवाणा स्कंधना वर्णादि प्रकार प्रमाणे तेदुं
पद्य वर्णित करवुं. ॥सू० ७॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

लहुण देसे सीए देसे उसिणे देसे निछे देसे लुक्खे, एत्थ वि
सोलस भंगा१६। सव्वे मउए सव्वे गरुए देसे सीए देसे उसिणे
देसे निछे देसे लुक्खे, एत्थ वि सोलस भंगा१६। सव्वे मउए
सव्वे लहुण, देसे सीए देसे उसिणे देसे निछे देसे लुक्खे,
एत्थ वि सोलस भंगा१६, एए चउसट्ठिं भंगा ६४। सव्वे कक्खडे
सव्वे सीए देसे गरुए लहुण देसे निछे देसे लुक्खे, एवं जाव
सव्वे मउए सव्वे उसिणे देसा गरुया देसा लहुया देसा निद्धा
देसा लुक्खा, एत्थ वि चउसट्ठिं भंगा६४(२) सव्वे कक्खडे सव्वे
निछे देसे गरुए देसे लहुण देसे सीए देसे उसिणे१, जाव सव्वे
मउए सव्वे लुक्खे देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा एए
चउसट्ठिं भंगा६४(३) सव्वे गरुए सव्वे सीए देसे कक्खडे देसे
मउए देसे निछे देसे लुक्खे एवं जाव सव्वे लहुण सव्वे उसिणे
देसा कक्खडा देसा मउया देसा निद्धा देसा लुक्खा। एए
चउसट्ठिं भंगा६४(४) सव्वे गरुए सव्वे निछे देसे कक्खडे देसे
मउए देसे सीए देसे उसिणे१ जाव सव्वे लहुण सव्वे लुक्खे देसा
कक्खडा देसा मउया देसा सीया देसा उसिणा, एए चउसट्ठिं
भंगा६४(५) सव्वे सीए सव्वे निछे देसे कक्खडे देसे मउए देसे
गरुए देसे लहुण१ जाव सव्वे उसिणे सव्वे लुक्खे देसा कक्खडा
देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया एए चउसट्ठिं भंगा६४(६)
सव्वे ते छप्फासे तिन्नि चउरासिया भंग सया ३८४ भवन्ति ॥सू. ८॥

દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશા રુક્ષાઃ ૧૬ । એતે ષોડશ મજ્ઞાઃ ૧૬ । સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, અત્રાપિ ષોડશ મજ્ઞાઃ ૧૬ । સર્વો મૃદુકઃ સર્વો ગુરુકઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, અત્રાપિ ષોડશ મજ્ઞાઃ ૧૬ । સર્વો મૃદુકઃ સર્વો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, અત્રાપિ ષોડશ મજ્ઞાઃ ૧૬, એતે ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ ૬૪ (૧) । સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ શીતઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એવં યાવત્ સર્વો મૃદુકઃ સર્વ ઉષ્ણો દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ, અત્રાપિ ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ ૬૪ (૨) । સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ ૧, યાવત્ સર્વો મૃદુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશો ઉષ્ણાઃ એતે ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ ૬૪ (૩) । સર્વો ગુરુકઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એવં યાવત્ સર્વો લઘુકઃ સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ, એતે ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ ૬૪ (૪) સર્વો ગુરુકઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, યાવત્ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો શીતાઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, એતે ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ ૬૪ (૫) સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકઃ, યાવત્ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ, એતે ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ, ૬૪ (૬) સર્વે તે પટ્ સ્પર્શે ચતુરશીત્યધિકશતત્રયમજ્ઞાઃ ૩૮૪ ભવન્તિ ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકા—‘વાયરપરિણં નં મંતે !’ વાદરપરિણતઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! વાદરતયા

પરમાણુગુણલ સે લેકર સૂક્ષ્મપરિણત અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ તક કે સ્કન્ધો’ મેં મજ્ઞાસહિત વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શોં કો દિલાકર અથ વાદરપરિણત અનન્ત પ્રદેશિક પુદ્ગલ સ્કન્ધ મેં રહે હુએ વર્ણ, ગન્ધ, રસ ઓર સ્પર્શોં કો વિભાગશઃ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ—‘વાયરપરિણં નં મંતે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘वायरपरिणं नं मंते !’

પરમાણુ પુદ્ગલથી લઈને સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશો સ્કન્ધ સુધીના સ્કન્ધોમાં ભાગ સહિત વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોનો પ્રકાર બતાવીને હવે વાદર પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશો પુદ્ગલ સ્કન્ધમાં રહેલા વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોને ક્રમથી પ્રગટ કરે છે.

‘વાયરપરિણં નં મંતે !’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—

રસો યાવત્ પંચરસઃ, સ્યાત્ ચતુઃસ્પર્શઃ યાવત્ અષ્ટસ્પર્શઃ इति । ‘વન્નગંધરસા જહા દસપણ્ણિયસ્સ’ વર્ણગન્ધરસા યથા દશપ્રદેશિકસ્પ, દશપ્રદેશિકસ્પ યેનૈવ રૂપેણ વર્ણગન્ધરસાઃ કથિતાસ્તેનૈવ રૂપેણ વાદરપરિણતાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્માપિ જ્ઞાતવ્યાઃ । યથા-કદાચિદેકવર્ણઃ કદાચિદ્ દ્વિવર્ણસ્ત્રિવર્ણશ્ચતુર્વર્ણઃ પંચવર્ણો વા, एवं गन्धरसयोरपि यथासंभवं व्यवस्थाप्यगन्तव्या, દશપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા ચઢ્ઢેલક્ષણં તદર્શયતિ-‘જડ’ इत्यादि, ‘જડ ચઢ્ઢાસે’ यदि चतुः स्पर्शो वादरपरिणतोऽनन्तप्रदेशिकः स्कन्धस्तदा ‘सव्वे कक्खडे सव्वે गरुण सव्वे मीए सव्वे

વર્ણવાલા યાવત્ પાંચ વર્ણવાલા, કદાચિત્ એક ગંધવાલા, કદાચિત્ દો ગંધોવાલા, કદાચિત્ એક રસવાલા, યાવત્ પાંચ રસવાલા, કદાચિત્ ચાર સ્પર્શોવાલા યાવત્ આઠ સ્પર્શોવાલા હોતા કહા ગયા હૈ યહી વાત અતિદેશ સે પ્રકટ કરતે હુઅ પ્રભુ કહતે હૈ-‘વન્નગંધ રસા જહા દસપણ્ણિયસ્સ’ જિસ પ્રકાર સે વર્ણ, ગન્ધ, ઔર રસ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે કહે ગયે હૈં ડસી રૂપ સે વાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ કે મી ચે જાનના ચાહિયે તથા ચ કદાચિત્ વહ એક વર્ણવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ દો વર્ણો વાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ત્રીન વર્ણોવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર વર્ણોવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ પાંચ વર્ણોવાલા હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર સે ગંધ ઔર રસ કી મી યથાસંભવ વ્યવસ્થા સમજની ચાહિયે, દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી અપેક્ષા સે જો ડસમૈં વિલક્ષણતા હૈ

ઉત્તર ડપે ત્યાંતું પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે-હે જૌતમ ! તે કોઈવાર એક વર્ણુવાળો યાવત્ પાંચ વર્ણુવાળો કોઈવાર એક ગંધવાળો કોઈવાર બે ગંધવાળો કોઈવાર એક રસવાળો યાવત્ પાંચ રસવાળો કોઈવાર ચાર સ્પર્શોવાળો યાવત્ આઠ સ્પર્શોવાળો હોય છે તેમ કહ્યું છે, એજ વાત અતિ દેશથી બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-‘વન્નગંધરસા જહા દસપણ્ણિયસ્સ’ બે રીતે વર્ણુ, ગંધ, અને રસ સંબંધી કથન દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધના પ્રકરણમાં કયું છે. તેજ પ્રમાણે બાદર પરિણામવાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધમાં પણ તે પ્રમાણેના ભંગો સમજવા. તે આ પ્રમાણે છે-કોઈવાર તે એક વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર તે બે વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર ત્રણ વર્ણુવાળો હોય છે. કોઈવાર ચાર વર્ણુવાળો હોય છે કોઈવાર પાંચ વર્ણુવાળો હોય છે. એજ પ્રમાણે ગંધ અને રસ સંબંધી પ્રકાર પણ ક્રમથી સમજ લેવો. દશ પ્રદેશવાળા સ્કંધની અપેક્ષાએ આમાં બે વિશેષપણ છે. તે હવે બતાવવામાં આવે છે. ‘જડ ચઢ્ઢાસે’ બે તે બાદર પરિણામવાળો અનંત પ્રદેશવાળો સ્કંધ ચાર

સર્વો રુક્ષથેતિ ચતુર્થો મઙ્ગઃ ૪ । ‘સર્વે કક્ષલ્હે સર્વે લહુર્ સર્વે સીર્ સર્વે નિદ્દે’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ ઇતિ પચ્ચમઃ । ‘સર્વે કક્ષલ્હે સર્વે લહુર્ સર્વે સીર્ સર્વે લુક્ષે ૬’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વો રુક્ષથેતિ ષઠો મઙ્ગઃ ૬ । ‘સર્વે કક્ષલ્હે સર્વે લહુર્ સર્વે ઉસિણે સર્વે નિદ્દે ૭’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધથેતિ સપ્તમો મઙ્ગઃ ૭ । ‘સર્વે કક્ષલ્હે સર્વે લહુર્ સર્વે ઉસિણે સર્વે લુક્ષે ૮’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષ ઇત્યષ્ટમો મઙ્ગઃ ૮ । ‘સર્વે મહર્ સર્વે

લુક્ષે’ યા સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં ગુરુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ ઓર મર્વાંશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ યહ ચતુર્થ મંગ હૈ, યા ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે સીર્, સર્વે નિદ્દે’ વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત ઓર સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ યહ પાંચવાં મંગ હૈ ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે સીર્, સર્વે લુક્ષે’ યા વહ સર્વાંશ મેં કઠોર, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત ઓર સર્વાંશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ છઠા મંગ હૈ ‘સર્વે કક્ષલ્હે સર્વે લહુર્ સર્વે ઉસિણે, સર્વે નિદ્દે ૭’ યા વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ ઓર સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ સાતવાં મંગ હૈ યા વહ ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે ઉસિણે, સર્વે લુક્ષે ૮’

લુક્ષે’ અથવા સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ અથવા ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે સીર્, સર્વે નિદ્દે’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે સીર્ સર્વે લુક્ષે’ અથવા તે સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો હોય છે. સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠો ભંગ છે. ૬ ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે ઉસિણે સર્વે નિદ્દે’ અથવા સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો, અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ સાતમો ભંગ છે. ૭ ‘સર્વે કક્ષલ્હે, સર્વે લહુર્, સર્વે ઉસિણે, સર્વે લુક્ષે’

દ્વાદશો મઙ્ગઃ ૧૨ । ‘સવ્વે મડણ સવ્વે લહુણ સવ્વે સીણ સવ્વે નિદ્દે ૧૩’ સર્વો મૃદુકઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધ ઇતિ ત્રયોદશો મઙ્ગઃ ૧૩ । ‘સવ્વે મડણ સવ્વે લહુણ સવ્વે સીણ સવ્વે લુક્ખે ૧૪’ સર્વો મૃદુકઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વો રુક્ષ ઇતિ ચતુર્દશો મઙ્ગઃ ૧૪ । ‘સવ્વે મડણ સવ્વે લહુણ સવ્વે ઉસિણે સવ્વે નિદ્દે ૧૫’ સર્વો મૃદુકઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ ઉષ્ણઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધ ઇતિ પાંચદશો મઙ્ગઃ ૧૫ । ‘સવ્વે મડણ સવ્વે લહુણ સવ્વે ઉસિણે સવ્વે લુક્ખે ૧૬’

એસા યહ ૧૨ વાં મંગ હૈ યા વહ-‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે સીણ, સવ્વે નિદ્દે ૧૩’ સર્વાંશ મૃદુ, સર્વાંશ મેં મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત ઓર સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ ૧૩વાં મંગ હૈ યા વહ ‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે સીણ, સવ્વે લુક્ખે ૧૪’ સર્વાંશ મેં મૃદુ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત ઓર સર્વાંશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ ૧૪ વાં મંગ હૈ યા વહ-‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે ઉસિણે, સવ્વે નિદ્દે ૧૫’ સર્વાંશ મેં મૃદુ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ ૧૫વાં મંગ હૈ યા વહ-‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે ઉસિણે, સવ્વે લુક્ખે ૧૬’ સર્વાંશ મેં મૃદુ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ ઓર સર્વાંશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ ૧૬ વાં

તે મધુર-મીઠા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ગુરુ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બારમો ભાગ થાય છે. ૧૨ ‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ સવ્વે સીણ સવ્વે નિદ્દે ૧૩’ સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી તે લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ-ચિકણ્ણા સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ તેરમો ભાગ થાય છે. ૧૩ અથવા તે ‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે સીણ, સવ્વે લુક્ખે ૧૪’ સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ ચૌદમો ભાગ થાય છે. ૧૪ અથવા તે ‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે ઉસિણે, સવ્વે નિદ્દે ૧૫’ પોતાના સર્વાંશથી મધુર સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પંદરમો ભાગ થાય છે. ૧૫ અથવા તે ‘સવ્વે મડણ, સવ્વે લહુણ, સવ્વે ઉસિણે, સવ્વે લુક્ખે ૧૬’ સર્વાંશથી તે મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી તે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અને સર્વાંશથી તે રૂક્ષ સ્પર્શવાળો

[illegible][illegible]

महोदय विद्वत् जीका शं० २० व० ५० अंगवर्तिकाद्वयवर्णानि ८३७

લુક્ષ્મા ૨' સર્વઃ કર્કશઃ સર્વા ગુરુઃ સર્વઃ શીતો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ રુક્ષઃ, વહુષુ કર્કશ ગુરુ ગીત્તાનિ એકપ્રદેશે સ્નિગ્ધતાઽનેકસ્મિન્ પ્રદેશે રુક્ષતા ઇત્યેવં દ્વિતીયો ભજ્ઞઃ ૨ । 'સર્વે કચ્ચલે સર્વે ગરુણ સર્વે સીણ દેસા નિદ્ધા દેસે લુક્ષ્મે' સર્વઃ કર્કશઃ સર્વા ગુરુઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશશ્ચ રુક્ષ ઇતિ તૃતીયો ભજ્ઞઃ ૩ । 'સર્વે કચ્ચલે સર્વે ગરુણ સર્વે સીણ દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ષ્મા ૪' સર્વઃ કર્કશઃ સર્વા ગુરુઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ રુક્ષઃ

'સર્વે કચ્ચલે, સર્વે ગરુણ, સર્વે સીણ, દેસે નિદ્ધે, દેસા લુક્ષ્મા ૨' यह द्वितीय भज्ज है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश स्पर्शवाला' हो सकता है, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला हो सकता है, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला हो सकता है, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला हो सकता है और अनेक प्रदेशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसमें सर्वांश में कर्कशता, गुरुता और शीतता हो सकती कही गई है और एक प्रदेश में स्निग्धता और अनेक प्रदेशों में रुक्षता हो सकती कही गई है 'सर्वे कचचले, सर्वे गरुण, सर्वे सीए, देसा निद्धा, देसे लुक्खे ३' यह तृतीय भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और एक देश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है 'सर्वे कचचले, सर्वे गरुण, सर्वे सीए, देसा निद्धा, देसा लुक्खाम् ४' यह चतुर्थ भंग है इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में शीत, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, इस प्रकार की

'સર્વે કચ્ચલે સર્વે ગરુણ સર્વે સીણ, દેસે નિદ્ધે દેસા લુક્ષ્મા ૨' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ થાય છે. ૨ આ ભંગમાં અનેક પ્રદેશોમાં કર્કશપણ અનેક પ્રદેશોમાં ગુરુપણ અનેક પ્રદેશોમાં ઠંડાપણ બતાવ્યું છે તથા એક પ્રદેશમાં સ્નિગ્ધપણ અને અનેક પ્રદેશોમાં રુક્ષપણ કહ્યું છે. 'સર્વે કચ્ચલે સર્વે ગરુણ સર્વે સીણ દેસા નિદ્ધા દેસે લુક્ષ્મે ૩' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ ત્રીજો ભંગ કહ્યો છે. અથવા તે 'સર્વે કચ્ચલે, સર્વે ગરુણ, સર્વે સીણ દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ષ્મા ૪' સર્વાંશમાં તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરુ-મારે સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી શીત-ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ

[illegible]

દેશા રુક્ષા ઇતિ દ્વિતીયચતુર્મઙ્ગયાશ્વત્તારો મઙ્ગા નિષ્પયન્તો ૪ । 'સર્વે કવલહે સર્વે લહુણ સર્વે સીણ દેસે નિદ્રે દેસે લુલ્લે' સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇત્યેવ તૃતીયચતુર્મઙ્ગયા પ્રથમો મઙ્ગઃ । અત્રાપિ ચત્તારો મઙ્ગાસ્ત્રવ મથમસ્તુ દર્શિત એવ । સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા ઇતિ તૃતીયચતુર્મઙ્ગયાઃ દ્વિતીયો મઙ્ગઃ ૨, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશો રુક્ષ ઇતિ તૃતીય ચતુર્મઙ્ગયાસ્તૃતીયો

સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ' હસ અંગ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં ગુરુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ વહ દ્વિતીય ચતુર્મઙ્ગી કા ચૌથા અંગ હૈ હસ પ્રકાર સે વે દ્વિતીય ચતુર્મઙ્ગી કે ૪ ચાર અંગ હૈ । તૃતીય ચતુર્મઙ્ગી હસ પ્રકાર સે હૈ—'સર્વે કવલહે, સર્વે લહુણ, સર્વે સીણ દેસે નિદ્રે, દેસે લુલ્લે' વહ તૃતીય ચતુર્મઙ્ગી કા પ્રથમ મઙ્ગ હૈ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત, એક દેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧, હસકા દ્વિતીય અંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વઃ શીતઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત એક દેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨ હસકા તૃતીય અંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષાઃ ૩' હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ

પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ગુરુ-ભારે સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભાગ છે. ૪ આ રીતે આ બીજી ચતુર્ભંગીના ચાર ભાગો થાય છે. ત્રીજી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે થાય છે. 'સર્વે કવલહે, સર્વે લહુણ સર્વે સીણ, દેસે નિદ્રે દેસે લુલ્લે' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી હલકા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભાગ છે. ૧ અથવા 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ લઘુકઃ સર્વઃ શીતઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી હલકા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભાગ છે. ૨ અથવા 'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વઃ શીતઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ ૩'

સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધા દેશો રુક્ષ इति चतुर्थचतु-
 भङ्ग्यास्तृतीयो भङ्गः ३ । सर्वः कर्कशः सर्वो लघुः, सर्व उष्णः, देशाः स्निग्धाः
 देशा रूक्षाः ४, अत्र सर्वे मिलित्वा षोडश भङ्गाः १६ भवन्ति, तत्र कर्कशस्य
 सर्वतः प्राधान्यं कर्कशान्तर्गतो गुरुको लघुश्च गुरु लघुक्रयोर्घटकी शीतोष्णौ,
 स्निग्धरूक्षौ तु एकत्वानेकत्वाभ्यां सर्वत्र प्रविष्टावेव एवं चैकत्वानेकत्वाभ्यां
 स्निग्धरूक्षघटितशीतोष्ण संव्यति गुरुलघुक्रघटिताः कर्कशमुख्यविशेष्यकाः

તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર લે છે-‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વઃ ઉષ્ણઃ,
 દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ’ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ
 મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશો મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ
 સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, હસકા ચતુર્થ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સર્વઃ
 કર્કશઃ, સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ હસકે
 અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, અનેક
 દેશો મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ, હસ
 પ્રકાર સે યે ચારોં ચતુર્ભંગી કે સવ ભંગ મિલકર યહાં ૧૬ હોતે હૈ
 હન ૧૬ ભંગોં મેં કર્કશરૂપ સ્પર્શ કો સર્વત્ર પ્રધાનતા હૈ, કર્કશ કે
 અન્તર્ગત ગુરુ ઓર લઘુરૂપ સ્પર્શ હૈ, ગુરુ લઘુ કે સાથ શીત ઓર ઉષ્ણ
 સ્પર્શ હૈ, તથા સ્નિગ્ધ એવં રુક્ષ સ્પર્શ હૈ, હનમેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ
 વિવક્ષિત કિયા ગયા હૈ ઓર યે સવ હી ભંગોં કે સાથ હૈ હસ પ્રકાર

‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ લઘુકઃ સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩’ પોતાના
 સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ-
 સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ-ચિકણ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં
 રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીને ત્રીજો ભંગ છે. ૩
 અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ
 રુક્ષાઃ ૪’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ-હલકા
 સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો
 અને અનેક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીને
 ચોથો ભંગ છે. ૪ આ રીતે આ ચારે ચતુર્ભંગીના કુલ મળીને ૧૬ ભંગો થાય
 છે. આ ૧૬ ભંગો ભગે તો કર્કશ સ્પર્શની બધે જ પ્રધાનતા હોય છે. કર્કશ
 સ્પર્શની અન્તર્ગત ગુરુ-લઘુ સ્પર્શ છે અને ગુરુ-લઘુની સાથે શીત અને
 ઉષ્ણ સ્પર્શ છે. તથા સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ સ્પર્શ છે. એમાં એકપણ અને અનેક
 પણની વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. અને તે બધા જ ભંગોમાં સમજવાની

[illegible][illegible]

દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા इति द्वितीयः २ । सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धा देशो रूक्ष इति तृतीयः ३ । सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षाः ४ इति चतुर्थः । पष्ठौ चतुर्भङ्गीमाश्रित्य चत्वारो भङ्गाः, तथाहि-सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः देशो रूक्षः १, सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः सर्व उष्णः देशः स्निग्धः देशा रूक्षाः

‘સર્વઃ મૃદુકઃ, સર્વો ગુરુકઃ, સર્વઃ શીતઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’
 यह द्वितीय भङ्ग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, एक देश में स्निग्ध स्पर्शवाला, और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ ।
 ‘सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशो रूक्षः ३’
 यह तृतीय भङ्ग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३,
 ‘सर्वो मृदुकः, सर्वो गुरुकः, सर्वः शीतः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रूक्षाः ४’ यह चतुर्थ भङ्ग है, इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु स्पर्शवाला, सर्वांश में गुरु स्पर्शवाला, सर्वांश में शीत स्पर्शवाला, अनेक देशों में स्निग्ध स्पर्शवाला और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ इस प्रकार से यह पांचवीं चतुर्भङ्गी है, छठी चतुर्भङ्गी इस प्रकार से है-‘सर्वो मृदुकः सर्वो गुरुकः, सर्व उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः’

દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અनेક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ મૃદુ સ્પર્શના પ્રધાનપણાનો ખીજો ભાગ છે. ૨ અથવા ‘સર્વો મૃદુકઃ, સર્વો ગુરુકઃ, સર્વઃ શીતઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ ૩’ સર્વાંશથી તે મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ મૃદુ સ્પર્શના પ્રધાનપણાનો ત્રીજો ભાગ છે. અથવા ‘સર્વો મૃદુકઃ સર્વો ગુરુકઃ, સર્વઃ શીતઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ મૃદુ સ્પર્શના પ્રધાનપણાનો ૪ થોથો ભાગ છે. આ રીતે આ પાંચમી ચતુર્ભંગી થાય છે. છઠી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે થાય છે-‘સર્વો મૃદુકઃ સર્વો ગુરુકઃ સર્વ ઉષ્ણઃ

પોડશ મહા નિષ્પન્નંતે । ‘એવં વત્તીસં મંગા’ એવમ્-તથિતરુપેણ વર્કશ મુદુત્યોર્મિલિત્વા દ્વાત્રિશદ્ધા ભવન્તિ ૩૨ । એવા પ્રથમા દ્વાત્રિશિકા ૧ । અથ દ્વિતીયાં દ્વાત્રિશિકામાહ-‘સર્વે કક્કલ્લહે સર્વે ગરુણ સર્વે નિદ્ધે દેસે સીણ દેસે ઉસિણે’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુઃ સર્વઃ સિન્ગધો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ ૧, અત્રાપિ પોડશ મહાઃ કર્તવ્યઃ તયાદિ-સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુઃ સર્વઃ સિન્ગધઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુઃ સર્વઃ સિન્ગધો દેશાઃ

કે જે ૧૬ મંગ મુદુ સ્પર્શ કે સાથ ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ इन કે વ્યત્યામ સે ઓર સિન્ગધ રુક્ષ કી એકતા ઓર અનેકતા સે હુણ હૈ । ‘એવં વત્તીસં મંગા’ इस पूर्वोक्त कथन के अनुसार कर्कश और मृदु स्पर्श के ये १६-१६ मंग मिलकर ३२ मंग हो जाते हैं यह प्रथमा द्वात्रिंशतिका है । अब द्वितीया द्वात्रिंशतिका कैसी होती है-यह प्रकट कि जाती है-‘सर्वे कक्कल्लहे, सर्वे गरुण, सर्वे निद्धे, देसे सीए देसे उसिणे १’ सर्वांश में वह कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में सिन्गध, एकदेश में शीत और एक देश में उष्ण स्पर्शवाला हो सकता है १, यह द्वितीय द्वात्रिंशतिका का प्रथम मंग है इनका द्वितीय मंग इस प्रकार से है-‘सर्वः कर्कशः, सर्वः गुरुः, सर्वः सिन्गधः, देशः शीतः, देशा उष्णाः २’ इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, सर्वांश में गुरु, सर्वांश में सिन्गध, एकदेश में शीत और अनेक देशों में उष्ण स्पर्शवाला हो

ભાંગીના ચોથા ભાગ થાય છે. ૪ આ રીતે ૧૬ સોળ ભાંગો મૃદુ સ્પર્શની સાથે ગુરુ, લઘુ, શીત, અને ઉષ્ણ સ્પર્શના ફેરફારથી અને સિન્ગધ અને રુક્ષ સ્પર્શના એકબીજા અને અનેકબીજાથી થયા છે. ‘એવં વત્તીસં મંગા’ આ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે કર્કશ અને મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૧૬-૧૬ ભાંગો મળીને કુલ બત્રીસ ભાંગો થઈ જાય છે. આ પહેલી બત્રીસી છે.

હવે બીજી બત્રીસીનો પ્રકાર બતાવવામાં આવે છે-‘સર્વે કક્કલ્લહે, સર્વે ગરુણ, સર્વે નિદ્ધે, દેસે સીણ દેસે ઉસિણે ૧’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સિન્ગધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજી બત્રીસીનો પહેલો ભાગ છે. અર્થાત્ ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ ગુરુઃ સર્વઃ સિન્ગધઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨’ સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સિન્ગધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીનો બીજો

વર્કશઃ સર્વો ગુરુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૩, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૧, સર્વઃ વર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ

દેશ મેં શીત એવં અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, હસકા તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો ગુરુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ’ ૩. હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં ગુરુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, હસકા ચતુર્થ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો ગુરુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ ૪’ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં ગુરુક, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪. હસ પ્રકાર સે વહ હસકી દ્વિતીય ચતુર્ભંગી હૈ હસકી તૃતીય ચતુર્ભંગી હસ પ્રકાર સે હૈ-સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ’ હસકા યહ પ્રથમ ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ, એક દેશ મેં શીત ઓર એક દેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા

વાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૩’ તે પોતાના સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રમાણે બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી ગુરુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની બીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે -

‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૧’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી બત્રીસીની ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો

[illegible]

ઉષ્ણઃ ૧, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ ૨, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૩, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪, યથા કર્કશેન સહ પોડશ મજ્ઞા જાતાસ્તથૈવ મૃદુકેનાપિ સહ પોડશ મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ ૧૬ । 'પૃ

હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ એકદેશ મેં શીત ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ૧, 'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨' યહ હસકા દ્વિતીય ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, એકદેશ મેં શીત ઓર અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ ૩' યહ હસકા તૃતીય ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ' યહ હસકા ચતુર્થ ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪, જિસ પ્રકાર સે કર્કશ કે સાથ યે

લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્થગીને પડેલો ભંગ થાય છે. 'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્થગીને બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ ૩' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્થગીને ત્રીજો ભંગ થાય છે અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્થગીને ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ જે પ્રમાણે કર્કશ સ્પર્શની સાથે આ સોળ ભગો બતાવ્યા છે, એજ રીતે મૃદુ

ઉષ્ણઃ ૧, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ ૨, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણઃ ૩, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪, યથા કર્કશેન સદ્ પોઢશ મદ્દા જાતાસ્તથૈવ મૃદુકેનાપિ સદ્ પોઢશ મદ્દાઃ કર્તવ્યાઃ ૧૬ । 'પપ

હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ એકદેશ મેં શીત ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ ૧, 'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨' યહ હસકા દ્વિતીય ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, એકદેશ મેં શીત ઓર અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણઃ ૩' યહ હસકા તૃતીય ભંગ હૈ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ' યહ હસકા ચતુર્થ ભંગ હૈ, હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં શીત ઓર અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪, જિસ પ્રકાર સે કર્કશ કે સાથ યે

લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો પડેલો ભંગ થાય છે. 'સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વો લઘુકઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૨' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, એક દેશમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૩' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો, સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભંગ થાય છે અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો લઘુકઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી લઘુ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે બીજી બત્રીસીની ચોથી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ થાય છે. ૪ જે પ્રમાણે કર્કશ સ્પર્શની સાથે આ સોળ ભંગો બતાવ્યા છે, એજ રીતે મૃદુ

[illegible][illegible][illegible]

લક્ષણ મદ્ ગુરુકલઘુકયોરેકત્વાનેકત્વાભ્યાં પુનશ્ચત્મારો ભજ્ઞાઃ ૪ । એમ્ પોડશ ૧૬, इत्येवं क्रमेण कर्कशवत् मृदुकेनापि सह पौडश भज्जाः कर्त्तव्याः १६ । इत्येवमत्रापि द्वात्रिंशद्भज्जाः करणीया इति, एषा तृतीया द्वात्रिंशिका । ૩ । तथाहि—सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुहो देशो लघुकः १, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुहो देशो लघुकाः २, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुकाः देशो लघुक इति तृतीयः ३, सर्वः कर्कशः सर्वः शीतः सर्वः स्निग्धः देशो गुरुकाः देशो लघुका इति चतुर्थः ४, एवं सर्वाः

ગુરુ લઘુ પદોં મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કરકે ૪ ભંગ હોતે હેં, હસ પ્રકાર સે ૧૬ ભંગ હો જાતે હેં, હસી પ્રકાર સે મૃદુક કે સાથ મી ૧૬ ભંગ હોતે હેં—હસ પ્રકાર સે તૃતીય દ્વાત્રિશતિકા મેં ૩૨ ભંગ હો જાતે હેં । વે ૩૨ ભંગ હસ પ્રકાર સે હેં—‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો ગુરુહઃ, દેશઃ લઘુકઃ ૧, હસ ભજ્ઞ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ, એકદેશ મેં ગુરુ ઓર એકદેશ મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હોં સકતા હૈ ૧ ‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો ગુરુહો દેશઃ લઘુકઃ ૨’ હસ ભજ્ઞ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ, એકદેશ મેં ગુરુ ઓર અનેક દેશોં મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, ‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ ૩’ હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, સર્વાંશ મેં

૪ ચાર ભંગે થાય છે. ૩ એજ રીતે કર્કશ ઉપર, રક્ષ, સ્પર્શની સાથે ગુરુ લઘુ પદોમાં એકપણું અને અનેકપણું કરવાથી પણ ૪ ભંગો થાય છે આ પ્રમાણે આ સોળ ભંગો થઈ જાય છે. એજ રીતે મૃદુ સ્પર્શની સાથે પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ રીતે આ ત્રીજી બત્રીસીના ૩૨ બત્રીસ ભંગો થઈ જાય છે. તે બત્રીસ ભંગો આ પ્રમાણે છે.—‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો ગુરુહઃ દેશઃ લઘુકઃ ૧’ તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશ ૧ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી બત્રીસીના પહેલો ભંગ છે. અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો ગુરુહો દેશઃ લઘુકઃ ૨’ પોતાના સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી બત્રીસીના બીજો ભંગ છે. ૨ સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ ૩’ પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો

ગુરુકા દેશા લઘુકાઃ ૪ । સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશો ગુરુકઃ
દેશો લઘુકઃ ૧, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો ગુરુકો દેશા

ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકઃ ૩' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ ઓર એકદેશ મેં લઘુ હો સકતા હૈ ૩, અથવા-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ શીતઃ, સર્વઃ રુક્ષઃ, દેશા ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ ૪’ સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ ઓર અનેક દેશોં મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪, હમ પ્રકાર કે યે આઠ ભંગ કર્કશ, શીત, સ્નિગ્ધપદ કે સાથ ગુરુ લઘુપદ મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કરકે તથા કર્કશ શીત ઓર રુક્ષપદ કે સાથ ગુરુ લઘુ સ્પર્શપદ મેં એકતા ઓર અનેકતા કરકે હુએ હૈં । અથ શીતપદ કે સ્થાન મેં ઉષ્ણપદ કો રાખકર ઓર સ્નિગ્ધ ગુરુ લઘુ પદ કો યુક્તકર એવં ગુરુ લઘુ પદ મેં એકતા ઓર અનેકતા કરકે જો ભંગ બનતે હૈં-વે હમ પ્રકાર સે હૈં-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વ ઉષ્ણઃ, સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો ગુરુકઃ દેશા લઘુક ૧, હમ ભંગ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કઠોર, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, સર્વાંશ મેં સ્નિગ્ધ, એકદેશ મેં ગુરુ, ઓર એકદેશ મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧, અથવા-‘સર્વઃ

સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશોમાં
ગુરુ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે ૩ અથવા તે
‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ શીતઃ સર્વઃ રુક્ષઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ ૪’ સર્વાં-
શથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઠંડા સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રૂક્ષ સ્પર્શ-
વાળો અનેક દેશોમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને કોઈ અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શ-
વાળો હોય છે ૪ આ રીતના આ આઠ ભંગો કર્કશ શીત, સ્નિગ્ધ પદોની
સાથે ગુરુ લઘુ પદમાં એકપણા અને અનેકપણાની યોજના કરીને તથા કર્કશ
શીત અને રૂક્ષ પદની સાથે ગુરુ લઘુ સ્પર્શ સંબંધી પદમાં એકપણું અને
અનેકપણું કરવાથી થાય છે.

હવે શીત પદની સાથે ઉષ્ણ પદને યોજીને તથા સ્નિગ્ધ ગુરુ લઘુ
પદને યોજીને તથા ગુરુ લઘુ પદમાં એકપણું અને અનેકપણું કરવાથી જે ભંગ
બને છે. તે બતાવવામાં આવે છે.-‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશો ગુરુકઃ દેશાઃ લઘુકઃ ૧’ સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ
સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને
એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ

ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશો ગુરુકાઃ ૨, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષો દેશો ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ ૩, સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશો ગુરુકા દેશો લઘુકાઃ ૪ (૧૬) તદેવં કર્કશઃ સર્વત્ર વાચ્યઃ, શીતસ્નિગ્ધયોઃ વ્યત્યાસેન ગુરુકલઘુકયોરેકત્વાનેકત્વાભ્યાં પોડશ મજ્ઞા જાતાઃ ૧૬ । एवं कर्कशस्थाने मृदुकं कृत्वा पौडश मज्ज्ञाः कर्तव्याः १६ । एवं द्वात्रिंशद्भज्ज्ञा भवन्ति

સકતા હૈ અથવા-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વઃ ઉષ્ણઃ, સર્વો રુક્ષઃ દેશો ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકાઃ ૨’ સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ એકદેશ મેં ગુરુ ઓર અનેક દેશોં મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, અથવા-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ, દેશોઃ ગુરુકાઃ, દેશોઃ લઘુકઃ ૩’ સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ ઓર એકદેશ મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, અથવા-‘સર્વઃ કર્કશઃ, સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ, દેશોઃ ગુરુકાઃ, દેશોઃ લઘુકાઃ ૪’ સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ અનેક દેશોં મેં ગુરુ ઓર અનેક દેશોં મેં લઘુ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ હસ પ્રકાર સે ચે ૧૬ ભંગ-આઠ પહિલે કે ઓર આઠ ચે કર્કશ કી સર્વત્ર પ્રધાનતા સે એવં શીત સ્પર્શ કે વ્યત્યાસ સે ઓર ગુરુ લઘુ મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કરને સે હુઈ હૈં હસી પ્રકાર કે ૧૬ ભંગ કર્કશ કે સ્થાન મેં મૃદુ સ્પર્શ કે નિક્ષેપ સે ઓર પૂર્વોક્ત ઇન્હીં સય પદોં કો યથાક્રમ રચ કરકે વન જાતે હૈં । હસ પ્રકાર સે ચે સઘ

છે. ૧ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશો ગુરુકાઃ દેશોઃ લઘુકાઃ ૨’ સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો એક દેશમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશોઃ ગુરુકાઃ દેશોઃ લઘુકાઃ ૩’ પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો અનેક દેશમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને એક દેશમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૩ અથવા તે ‘સર્વઃ કર્કશઃ સર્વ ઉષ્ણઃ સર્વો રુક્ષઃ દેશોઃ ગુરુકાઃ દેશોઃ લઘુકાઃ ૪’ પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો સર્વાંશથી રુક્ષ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં ગુરુ સ્પર્શવાળો અને અનેક દેશોમાં લઘુ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૪ આ પ્રમાણે આ સોળ ભંગો છે કે જેના આઠ ભંગો પહેલા બતાવ્યા છે અને આઠ આ કર્કશ સ્પર્શની બધે જ મુખ્યતા રાખીને અને શીત સ્પર્શના દ્વેરશથી

‘હું મજી પાસપોર્ટના બેપ્રે બિામત છે ‘હું તારા પાસે જ મીપ્રત
પ્રાપ્તિ પાસે મીમત ના પાડે છે ‘હું પાસે પ્રાપ્તિના પાસે પાસે પાસે
પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે
પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે
પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે પાસે

भंग ३२ हो जाते हैं। चतुर्थांश शिथिलता इस प्रकार से है—इसमें
 प्रथम के सोलह भंगों में गुरुत्व की सुलभ रत्ना गण है और उसके
 साथ शीत, तिमर, कर्कश एवं मधुरपदों की जे.वा गण है तथा
 कर्कश और मधुर पदों में एकत्र और अनेकत्व किया गया है—
 जैसे—‘सोवें गरु सोवें सीर, सोवें निर, देस कवखले, देस मडुर ?’
 सर्वांश में वहे गुरु, सर्वांश में शीत, सर्वांश में तिमर, देस में
 कर्कश और देस में मधुर हो सकता है। पहिले के चार भंग कर्कश
 और मडुर में एकत्र और अनेकत्व की डेकर, तथा गुरु शीत और
 तिमर की पञ्चवचनन बनाकर बचाये गए हैं शिनीय चार भंग गुरु
 शीत लक्ष की डेकर और उसके साथ कर्कश और मडुर में एकत्र
 अनेकत्व कर बनाये गए हैं, तृतीय ४ भंग शीत के स्थान में वलाव

देवीपद्मावलिप्रकाशः ३॥ 'सर्वं गतुं सर्वं जीतुं सर्वं विदुं देसे कवलदे
 देसे मन्दे' सर्वो गुरुकः सर्वः शीतः सर्वः प्रियो देवः सकृद्यो देवो भुङ्क्ते,
 'एतत् त्वं वलीसं भण' अवाप्ति द्वाविशङ्कं, कर्कशं भुङ्क्ते कथं देकावादेकवाययं।
 गुरुश्रीविरचितप्रदीपप्रकाशः ४, गुरुश्रीविरचितप्रदीपप्रकाशः ४, गुरुश्रीविरचितप्रदीपप्रकाशः

ઉષ્ણસ્ય નિવેશાત્ સ્નિગ્ધેન સદ્ ચત્વારઃ ૪, સ્નિગ્ધસ્થાને રૂક્ષં નિવેશ્યાપિ ચત્વારઃ ૪, इति षोडश भङ्गा जाताः १६ ।: एवं गुरुस्थाने लघुं निवेश्य षोडश भङ्गाः कर्त्तव्या इति सर्वप्रथमप्रदर्शितप्रकारेण इहापि द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्तीति ३२, एषा चतुर्थी द्वात्रिंशिका । ४। 'एवं सव्वे ते पंचपासे अट्टावीसं भङ्गसयं भवद्' 'एवम्-उपर्युक्तप्रकारेण सर्वे ते भङ्गाः पञ्चस्पर्शे अष्टाविंशत्यधिकै- फशत (१२८) प्रमाणा भवन्तीति भावः ॥

‘જડ છપ્પાસે’ યદિ પટ્ સ્પર્શઃ વાદરપરિણતોઽનન્તપ્રદેશિકો ભવેત્ તદા ‘સવ્વે કક્કલ્લહે સવ્વે ગરુર દેસે સીણ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલ્લે ૧,’ સર્વઃ કર્કશઃ સર્વો ગુરુકઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રૂક્ષ इति पद का निवेश करके स्निग्ध स्पर्श के साथ बनाये गए हैं, चौथे भंग स्निग्ध के स्थान में रूक्षपद को रख करके बनाये गये हैं इस प्रकार से पहिले १६ भंग बने हैं, इसी प्रकार से गुरु के स्थान में लघुपद को रखकर १६ भंग बना लेना चाहिये इस प्रकार सर्वप्रथम प्रदर्शित पद्धति के अनुसार यहां पर १६ भंग बन जाते हैं ऐसी यह चौथी द्वात्रिंशतिका है, इन चारों द्वात्रिंशतिका के भंगों की संख्या पंच स्पर्शों को आश्रित करके १२८ होनी है ।

‘જડ છપ્પાસે’ યદિ વહ વાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ પટ્ સ્પર્શવાલા હોના હૈ તો-‘સવ્વે કક્કલ્લહે, સવ્વે ગરુર, દેસે સીણ, દેસે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલ્લે ૧’ વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, સર્વાંશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર

સંબંધી પદને યોગવાથી અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શને સાથે રાખીને બનાવવામાં આવે છે. ૩ થોથા ૪ ચાર ભંગો સ્નિગ્ધને સ્થાને રૂક્ષ પદને રાખીને બનાવવામાં આવ્યા છે ૪ એ રીતે પહેલ સેળ લગેા થોથી ચતુર્ભંગીમાં થયા છે. અને એજ રીતે ગુરુને સ્થાને લઘુ પદ રાખીને ૧૬ સેળ ભંગો બનાવવામાં આવે છે. એ રીતે પહેલાં બનાવેલ પદ્ધતિ પ્રમાણે અડધા બીજા ૧૬ સેળ ભંગો બની જાય છે. એ રીતે આ થોથી બત્રીસી પુરી થાય છે. આ ચારે બત્રીસીના કુલ ભંગોની સંખ્યા ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસની થાય છે.

‘જડ છપ્પાસે’ એ તે બદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ છ સ્પર્શવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના છ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે.-‘સવ્વે કક્કલ્લહે, સવ્વે ગરુર દેસે સીણ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલ્લે?’ સર્વાંશથી તે કર્કશ સર્વાંશથી ગુરુ એક દેશમાં ક’ડો એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને

एवं यावत् सर्वः कर्कशः सर्वा गुरुः देशः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति षोडशो भङ्गाः । 'एष सोलस भङ्गा' एते षोडश भङ्गा भवन्ति पटुस्पर्शे । 'सर्वे ककखडे सर्वे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशः सर्वा लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः, 'एत्थ वि सोलस भङ्गा' अपि षोडश भङ्गाः, यथा गुरु घटिते शीतोष्ण स्निग्धरूक्षादौ एकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गाः परिपाठ्यादर्शितास्तथैव लघु-घटिते शीतोष्णस्निग्धरूक्षादौ एकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गाः करणीया इति

कर्क'શ' સર્વા'શ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ ઓર અનેક દેશોં મેં રૂક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧૬. યહ ૧૬વાં ભંગ હૈ । 'एष सोलसभङ्गा' હસ પ્રકાર સે ષટ્ સ્પર્શ મેં યે ૧૬ ભંગ હોતે હૈ । 'सर्वे ककखडे, सर्वे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे' યે ૧૬ ભંગ ગુરુ કે સ્થાન મેં લઘુપદ રાખકર યનતે હૈ-જૈસે વહ સર્વા'શ મેં કર્ક'શ, સર્વા'શ મેં લઘુ. એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એક દેશ મેં સ્નિગ્ધ, ઓર એકદેશ મેં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાલા હો સકતા હૈ ૧. હસ પ્રકાર કે કથન મેં ભી ૧૬ ભંગ હોતે હૈ, જિસ પ્રકાર સે ગુરુ પદયુક્ત શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ આદિ મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકરકે ક્રમાનુસાર ૧૬ ભંગ પ્રકટ કિયે ગયે હૈ. ડસી પ્રકાર સે લઘુ પદયુક્ત શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ આદિ મેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ કો લેકર ૧૬ ભંગ કરના ચાહિયે ।

કર્ક'શ સ્પર્શ'વ.ળો સર્વા'શથી ગુરુ સ્પર્શ'વાળો અનેક દેશોમાં ઠંડા સ્પર્શ'વાળો અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શ'વાળો અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ'વ.ળો અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શ'વ.ળો હોય છે. ૧૬ આ સેળમે ભંગ છે. 'एष सोलसभङ्गा' આ રીતે આ છ સ્પર્શ'ના યોગથી સોળ ભંગે થાય છે. 'सर्वे ककखडे, सर्वे लहुए, देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे' ૧૬' આ રીતના ૧૬ સોળ ભંગો ગુરુ પદને સ્થાને લઘુ પદ રાખીને બને છે. જેમકે સર્વા'શથી તે કર્ક'શ સર્વા'શથી લઘુ એકદેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ'વાળો હોય છે. ૧ આ રીતના કથન પ્રમાણેના પણ ૧૬ સોળ ભંગે થાય છે. જે રીતે ગુરુ પદ સાથે શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ વિગેરેમાં એકપણા અને અનેકપણાને લઈને કમ પ્રમ છે. ૧૬ સોળ ભંગો બતાવ્યા છે. તેજ રીતે લઘુ પદની સાથે શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ વિગેરે પદોમાં એકત્વ અને અનેકત્વને લઈને ૧૬ ભંગો કરી શકા.

સવ્વે સીંણ દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' સર્વઃ કર્કશઃ સર્વઃ શીતઃ દેશો ગુરુક્ષો દેશો લઘુક્ષો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, 'એવં જાવ સવ્વે મહુણ મવ્વે ઉસિણે દેસા ગરુણા દેસા લહુણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ખા' એવં યાવત્ સર્વો મૃદુકઃ સર્વ ઉચ્છ્વો દેશા ગુરુક્ષાઃ દેશા લઘુક્ષાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ, 'એતથ વિ ચત્તસદ્ધિં મંગા' અત્રાપિ ચતુઃ પષ્ટિર્મજ્જાઃ કાણીયાઃ યથા સર્વ કર્કશ સર્વ ગુરુક્ષસ્થલે પરિપાટયા ચતુઃપષ્ટિર્મજ્જાઃ પ્રદર્શિતા સ્તથેવ ગુરુક્ષસ્થાને લઘુક્ષ નિવેશ્ય કર્કશસ્થાને મૃદુકં ચ નિવેશ્ય શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષાદૌ

સત્તુદાયોં કે ૬૪ ભંગ હો જાતે હૈં, 'સવ્વે કક્કલહે, સવ્વે સીંણ, દેસે ગરુણ, દેસે લહુણ, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્ખે' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, સર્વાંશ મેં શીત, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈં હસ પ્રકાર કેં હસ પ્રથમ ભંગ સે લેકર 'એવં જાવ સવ્વે મહુણ, સવ્વે ઉસિણે, દેસા ગરુણા, દેસા લહુણા દેસા નિદ્ધા, દેસા લુક્ખા' યાવત્ વહ સર્વાંશ મેં મૃદુ, સર્વાંશ મેં ઉચ્છ્વ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈં યહાં તકકે કથન મેં 'એતથ વિ ચત્તસદ્ધિં મંગા' ૬૪ ભંગ હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે, જિસ પ્રકાર સે સર્વ કર્કશ ઓર સર્વગુરુક્ષ સ્થલ મેં પરિપાટી સે ૬૪ ભંગ દિઁલલાયે જા ચુકે હૈં ડસી પ્રકાર સે ગુરુ કે સ્થાન મેં લઘુ-પદ કા નિવેશ કરકે ઓર કર્કશ કે સ્થાન મેં મૃદુકપદ કા નિવેશકર

આર પ્રકારેથી કુલ ૬૪ ચોસક ભંગો થઈ બાય છે. 'સવ્વે કક્કલહે સવ્વે સીંણ દેસે ગરુણ, દેસે લહુણ દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ખે' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ સર્વાંશથી શીત એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતના આ પહેલા ભંગથી આર-ભીને 'એવં જાવ સવ્વે મહુણ સવ્વે ઉસિણે દેસા ગરુણા દેસા લહુણા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ખા' યાવત્ તે સર્વાંશમાં મૃદુ સર્વાંશમાં ઉચ્છ્વ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોઈ શકે છે. અહિં સુધીના કથનમાં 'એતથ વિ ચત્તસદ્ધિં મંગા' એ કથન પ્રમાણે અહિંયાં પણ ૬૪ ચોસક ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું. જે રીતે સર્વ કર્કશ અને સર્વ ગુરુને સ્થાને ક્રમથી ૬૪ ચોસક ભંગો બતાવવામાં આવ્યા છે. એજ રીતે ગુરુ પદને સ્થાને લઘુ પદ મૂકીને અને કર્કશ સ્થાને મૃદુ પદ રાખીને અને શીત, ઉચ્છ્વ સ્નિગ્ધ રુક્ષ વિગેરે પદોમાં ક્રમથી એક-

સ્તિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, 'એવં જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે ઉસિણે દેસા કક્ષઢા દેસા મડયા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ષ્વા' એવં યાવર્ સર્વો લઘુકઃ સર્વઃ ઉષ્ણઃ દેશાઃ કર્કશાઃ દેશા મૃદુકાઃ દેશાઃ સ્તિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ, 'એ ચતુસ્ટિ મંત્રા' એતે ચતુઃષ્ટિ મંત્રાઃ, પ્રથમજ્ઞાનુમારેણ ઇદાપિ ચતુઃષ્ટિ મંત્રાઃ કર્તવ્યા इत्यर्थः ૪ । 'સર્વે ગરુ સર્વે નિદ્ધે દેસે કક્ષઢે દેસે મડય દેસે સીય દેસે ઉસિણે' સર્વઃ શુરુઃ સર્વઃ સ્તિગ્ધઃ દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ, 'જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે લુક્ષ્વે દેસા કક્ષઢા દેસા મડયા દેસા સીયા દેસા ઉસિણા' યાવત્ સર્વો લઘુઃ સર્વો રુક્ષો દેશાઃ કર્કશાઃ દેશા મૃદુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ, 'એ ચતુસ્ટિ મંત્રા' એતે ચતુઃષ્ટિ મંત્રાઃ, ઇદાપિ

વાલા હો સકતા હૈ' યહાં સે લેકર 'એવં જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે ઉસિણે દેસા કક્ષઢા, દેસા મડયા, દેસા નિદ્ધા, દેસા લુક્ષ્વા' યહાં તક કે કથન મેં બી ૬૪ મંગ પ્રથમ કલ્પ કે અનુમાર કરના ચાહિયે, યહ ચૌથી ચતુષ્ષ્ટિ હૈ । 'સર્વે ગરુ સર્વે નિદ્ધે દેસે કક્ષઢે, દેસે મડય, દેસે સીય દેસે ઉસિણે' વર્ સર્વાંશ મેં શુરુ, સર્વાંશ મેં સ્તિગ્ધ, એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં શીત, ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ' યહાં સે લેકર 'એવં જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે લુક્ષ્વે, દેસા કક્ષઢા, દેસા મડયા, દેસા સીયા, દેસા ઉસિણા' યાવત્ વહ સર્વાંશ મેં લઘુ, સર્વાંશ મેં રુક્ષ, અનેક દેશો મેં કર્કશ, અનેક દેશો મેં મૃદુ, અનેક દેશો મેં શીત, ઓર અનેક દેશો મેં ઉષ્ણ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ' યહાં તક કે કથન મેં બી ૬૪ મંગ હોતે હૈ યહાં

સ્તિગ્ધ અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિંથી આરંભીને 'એવં જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે ઉસિણે દેસા કક્ષઢા દેસા મડયા દેસા નિદ્ધા દેસા લુક્ષ્વા' તે પોતાના સર્વાંશથી લઘુ સર્વાંશથી ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં સ્તિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણ ૬૪ ચોસઠ ભાગો પ્રથમ કલ્પ પ્રમાણે બનાવી લેવા આ પ્રમાણે આ ચોથી ચતુષ્ષ્ટી છે. 'સર્વે ગરુ સર્વે નિદ્ધે દેસે કક્ષઢે દેસે મડય દેસે સીય દેસે ઉસિણે' તે પોતાના સર્વાંશથી શુરુ સર્વાંશથી સ્તિગ્ધ એક દેશમાં કર્કશ એક દેશમાં મૃદુ એક દેશમાં શીત અને એક દેશમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભાગથી આરંભીને 'એવં જાવ સર્વે લઘુર્ સર્વે લુક્ષ્વે દેસા કક્ષઢા દેસા મડયા દેસા સીયા દેસા ઉસિણા' યાવત્ તે સર્વાંશથી લઘુ સર્વાંશથી રુક્ષ અનેક દેશોમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં શીત અને અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. અહિં સુધીના કથનમાં પણ

[illegible]

प्राप्तकर्ता की तिथि ०२/०२/२०२० एवं ०८/०२/२०२० के मध्य अवधि के लिए

ચતુઃપદ્મયો ભવન્તિ સર્વેષાં સંકલ્પનયા, પદસ્પર્શાનધિકૃત્ય ચતુરશીત્વધિકશતત્રય
(૩૮૪) મદ્ગા ભવન્તીતિ ॥મૂ. ૮॥

વાદરપરિણતાનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધે પદસ્પર્શાન્તસ્ય વિચારં કૃત્વા તદનન્તરં
સપ્તસ્પર્શાન્ વિચારયિતુમાદ-‘જડ સત્તપાસે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘જડ સત્તપાસે સવે કક્કલડે દેસે ગરુણ દેસે લહુણ
દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલે, સવે કક્કલડે
દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસા નિદ્ધા દેસા
લુક્કલા, સવે કક્કલડે દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસા
ડસિણા દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલે, સવે કક્કલડે દેસે ગરુણ દેસે લહુણ
દેસા સીયા દેસે ડસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલે, સવે કક્કલડે
દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસા સીયા દેસા ડસિણા દેસે નિદ્ધે દેસે
લુક્કલે, સવે તે સોલસભંગા ભાણિયવા ૧૬। સવે કક્કલડે દેસે
ગરુણ દેસા લહુણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલે,
एवં गरुणं एगत्तमेणं लहुणं पुहुत्तेणं एए वि सोलस भंगा १६।
સવે કક્કલડે દેસા ગરુણા દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે
નિદ્ધે દેસે લુક્કલે, एए वि सोलस भंगा भाणियवा १६। સવે
કક્કલડે દેસા ગરુણા દેસા લહુણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે
નિદ્ધે દેસે લુક્કલે, एए वि सोलस भंगा भाणियवा १६। एवमेव

સે સવ ભંગ મિલત્તર ૩૮૪ હો જાતે હૈં । ये ३८४ भंग वादरपरिणत
अनन्त प्रदेशिक स्कन्ध में पद स्पर्शों को आश्रित करके हुए हैं ऐसा
જાનના ચાહિયે ॥૮॥

ચોપડીના ભાંગે કુલ મળીને ૩૮૪ ત્રણસો ચોયાંશી થાય છે. એ ૩૮૪ ત્રણસો
ચોયાંશી ભાંગ બાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધના છ સ્પર્શપદ્ધતા
થાય છે. તેમ સમજવું. ॥મૂ. ૮॥

निद्धे देसे लुक्खे४, देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे
 लहुए देसा सीया देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, देसे
 कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा
 उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए चत्तारि चउक्का सोलस-
 भंगा १६। देसे कक्खडे देसे मउए देसे गरुए देसा लहुया
 देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे, एवं एए गरुए णं
 एगत्तएणं लहुएणं पुहुत्तएणं सोलस भंगा कायव्वा १६। देसे
 कक्खडे देसे मउए देसा गरुया देसे लहुए देसे सीए देसे
 उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए वि सोलस भंगा कायव्वा १६।
 देसे कक्खडे देसे मउए, देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे
 उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे४, एए वि सोलस भंगा कायव्वा १६।
 सव्वे वि ते चउसट्ठिं भंगा कक्खडमउएहिं एगत्तेहिं ६४। ताहे
 कक्खडे णं एगत्तेणं मउएणं पुहुत्तेणं एए चउसट्ठिं भंगा
 कायव्वा १६४। ताहे कक्खडेणं पुहुत्तेणं मउएणं एगत्तएणं
 चउसट्ठिं भंगा कायव्वा ६४। ताहे एएहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं
 चउसट्ठिं भंगा कायव्वा जाव देसा कक्खडा देसा मउया देसा
 गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा
 लुक्खा, एसो अपच्छिनो भंगो ६४। सव्वे ते अट्ठफासे दो
 छप्पन्ता भंग सया भवन्ति (२५६), एवं ते वादरपरिणए अणंत-
 खंधे सव्वेसु संजोगेसु चारसच्छन्नउया भंगसया (१२९६)
 भवन्ति ॥सू. १॥

યચ્છસ્પર્શઃ દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુહો દેશો લઘુહો દેશઃ શીતો દેશ
 ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૪, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુહો દેશો
 લઘુહો દેશઃ શીતો દેશો ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૪, દેશઃ કર્કશો
 દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુહો દેશો લઘુહો દેશો શીતાઃ દેશો ઉષ્ણો દેશો સ્નિગ્ધો
 દેશો રુક્ષઃ ૪, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુહો દેશો લઘુહો દેશો શીતાઃ
 દેશો ઉષ્ણાઃ દેશો સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૪, એતે ચત્વારશ્ચુષ્કાઃ પોઢશ મજ્ઞાઃ ।
 દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતો દેશો ઉષ્ણો દેશઃ
 સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એવમેતે ગુરુકેણ એકત્વેન લઘુકેન પૃથક્ત્વેન પોઢશમજ્ઞાઃ
 કર્તવ્યાઃ । દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો
 દેશો ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૪, એતેઽપિ પોઢશ મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ ।
 દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશો ઉષ્ણો
 દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એતેઽપિ પોઢશ મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ । સર્વેઽપિ તે ચતુઃ
 પૃષ્ઠિર્મજ્ઞાઃ કર્કશ મૃદુકૈરેક વૈઃ, તત્ર કર્કશેન એકત્વેન મૃદુકેન પૃથક્ત્વેન એતે
 ચતુઃપૃષ્ઠિર્મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ । તત્રાપિ કર્કશેન પૃથક્ત્વેન મૃદુકેન એકત્વેન ચતુઃપૃષ્ઠિ
 મજ્ઞાઃ કર્તવ્યાઃ, તત્રાપિ આશ્વામેવ દ્વાશ્વામપિ પૃથક્ત્વૈઃ ચતુઃપૃષ્ઠિર્મજ્ઞા કર્તવ્યાઃ,
 યાવત્ દેશાઃ કર્કશાઃ દેશો મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકાઃ દેશો લઘુકાઃ દેશો શીતાઃ
 દેશો ઉષ્ણાઃ દેશો સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાઃ, એપોઽપશ્ચિત્તો મજ્ઞઃ, સર્વે તે અષ્ટસ્પર્શ
 પદ્મશ્ચાશદધિકશતદ્વયમજ્ઞા મન્તીતિ । એવમેતે ચાદરપરિણતાનન્તપ્રદેશિક
 સ્કન્ધે સર્વેષુ સંયોગેષુ પળાવત્યુત્તર દ્વાદશશત મજ્ઞા મન્તિ સ્મૃ ॥૯॥

ટીકા—‘જહ સત્ત્વકાસે’ યદિ સપ્તસ્પર્શો ચાદરપરિણતોઽનન્તપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધસ્તદા—‘સવ્વે કક્કવહે દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ઉન્નિણે દેસે

હસ પ્રકાર સે ચાદરપરિણત અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં પદ્મસ્પર્શ
 કા વિચાર કરકે અવ ઝસી મેં સપ્તસ્પર્શ કા વિચાર ક્રિયા જાતા હૈ—
 ‘જહ સત્ત્વકાસે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘જહ સત્ત્વ
 કાસે’ હૈ અદન્ત । યદિ વહ ચાદરપરિણત અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ માત

આ રીતે બાહર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કન્ધમાં છ પ્રદેશવાળા
 સ્કન્ધનો વિચાર કરીને હવે તે સ્કન્ધમાં સાત સ્પર્શપણાનો વિચાર કરવામાં
 આવે છે. ‘જહ સત્ત્વકાસે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એ પૂછ્યું છે કે ‘જહ
 સત્ત્વકાસે’ નો તે બાહર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ સાત સ્પર્શોવાળો

देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रूक्षा इति चतुर्थो भङ्गः ४ । 'सव्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे ४' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति द्वितीयेऽपि चत्वारो भङ्गाः तथाहि--प्रथमस्तु औष्ण्यवद्बुधचनो मृते कथित एव, द्वितीयेस्तु सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रूक्षा इति, सर्वः कर्कशो

में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा वह यहाँ तीसरा भंग है, अथवा- 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसे उसिणे, देसा निद्धा, देसा लुक्खा ४' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एक एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह यहाँ चतुर्थ भंग है । 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए, देसे लहुए, देसे सीए, देसा उसिणा, देसे निद्धे, देसे लुक्खे ४' वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रूक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १ यह द्वितीय चतुर्भङ्गी का प्रथम भंग है इसका द्वितीय भंग इस प्रकार से है-सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत अनेक देशों में उष्ण और एकदेश में स्निग्ध एवं

'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसे उसिणे देसा निद्धा देसा लुक्खा ४' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश ओकदेशमां शुद्ध ओकदेशमां लघु ओक देशमां शीत ओक देशमां उष्ण अनेक देशमां स्निग्ध अने अनेक देशमां रूक्ष स्पर्शवाणो होय छे. आ ओथो भंग छे ४ 'सव्वे कक्खडे, देसे गरुए देसे लहुए देसे सीए देसा उसिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे १' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश ओक देशमां लघु ओक देशमां शुद्ध ओक देशमां शीत अनेक देशमां उष्ण ओक देशमां स्निग्ध अने ओक देशमां रूक्ष स्पर्शवाणो होय छे. १ आ भीछ अतुर्भङ्गीनो पड़ेवो भंग छे. अथवा ते 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशः शीतः देशा उष्णाः देशः स्निग्धः देशाः रूक्षाः' ते पोताना सर्वांशथी कर्कश ओक देशमां शुद्ध ओक देशमां लघु ओक देशमां

[illegible]

દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા इति द्वितीयः ૨ । सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रुक्ष इति तृतीयो भङ्गः ૩, सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रुक्षा इति चतुर्थः ४ । 'सर्वे कक्खडे देसे गरुए देसे लहुए देसा सीया देसा उप्पिणा देसे निद्धे देसे लुक्खे' सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशो

गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धः देशाः रुक्षाः २' यह इसका द्वितीय भंग है इसके अनुसार सर्वांश में वह कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एक देश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ इसका तृतीय भङ्ग इस प्रकार से है—'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशाः लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशो रुक्षः ३' इसके यह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है—'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रुक्षाः' इसके अनुसार वह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष हो सकता है ४ 'सर्वे कक्खडे देसे गरुए, देसे लहुए देसा

વાળો હોય છે. ૧ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષા ૨' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૨ 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશો ગુરુકઃ દેશઃ લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ-૩' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત, એક દેશમાં ઉષ્ણ, અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા તે 'સર્વે કક્કલ્લહે દેસે ગરુર દેસે લહુર દેસા સીયા દેસા ઉપ્પિણા દેસે

ચતુર્થો મદ્રઃ ૪। સર્વે તે સોલસમંગા માણિયવ્વા' સર્વે તે પોડશમદ્રા મણિત-
વ્વાઃ, કર્કશમુલ્લયત્વે સ્નિગ્ધરુક્ષપોરેકત્વાનેકત્વાભ્યાં શીતોષ્ણયોઃ ક્રમેણ એક-
ત્વાનેકત્વચિવક્ષાયાં પોડશ મદ્રા ઉપર્યુક્તા ભવન્તીતિ ૧૬। સર્વે કચ્છલે દેસે
ગરુડ દેસા લહુયા દેસે સીપ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે રુક્ષે' સર્વઃ કર્કશો
દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ,
'એવં ગરુડેણ એગત્તેણ લહુણેણ પુહુત્તેણ એવિ સોલસમંગા' એવં ગુરુકેણ એકત્વેન
લઘુકેન પૃથક્ત્વેન વહુત્વેનેત્યર્થઃ એતેઽપિ પોડશમંગા ભવન્તિ તથાહિ-સર્વઃ
કર્કશો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ

દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ' હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ,
એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, અનેક દેશોં મેં
ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ એવં અનેક દેશોં મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૪,
હસ પ્રકાર સે ચારોં ચતુર્ભદ્રિયોં કે મિલકર ૧૬ મંગ હો જાતે હૈં। હન
૧૬ મંગોં મેં કર્કશ સ્પર્શોં કી મુલ્યતા હૈ તથા સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષપદોં
મેં એકતા ઓર અનેકતા હૈ એવં સાથ મેં રહે હુએ શીત ઓર ઉષ્ણ પદોં
મેં બી ક્રમશઃ એકત્વ ઓર અનેકત્વ કી ચિવક્ષા હુઈ હૈ, 'સર્વે કચ્છલે,
દેસે ગરુડ, દેસા લહુયા, દેસે સીપ, દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે, દેસે રુક્ષે'
એસે કથન મેં 'એવં ગરુડેણ એગત્તેણ લહુણેણ પુહુત્તેણ એવિ સોલસ
મંગા' ગુરુપદ મેં એકવચન કરને સે ઓર લઘુપદ મેં વહુવચન કરન સે
૧૬ મંગ હોતે હૈં-જો હસ પ્રકાર સે હૈં-'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશો ગુરુકઃ,
દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ,

દેશાઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ' પોતાના સર્વાંશથી
તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક
દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો
હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભાગ થાય છે. ૪ આ રીતે આ ચારે ચતુ-
ર્ભાગીયોના કુલ ૧૬ ભાગ ભાગો થાય છે. આ ભાગ ભાગોમાં કર્કશ સ્પર્શવું
મુખ્યપણું છે, તથા સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ પદોમાં એકત્વ અને અનેકત્વને ભાગ
કર્યો છે તથા તેની સાથે રહેલા શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં ક્રમથી એકપણું
અને અનેકપણાની ચિવક્ષા કરવામાં આવી છે, તથા 'સર્વે કચ્છલે દેસે ગરુડ
દેસા લહુયા, દેસે સીપ, દેસે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે રુક્ષે' આ પ્રમાણેના
કાનમાં 'એવં ગરુડેણ એગત્તેણ લહુણેણ પુહુત્તેણ એવિ સોલસમંગા' ગુરુ
પદમાં એકવચન કરવાથી અને લઘુપદમાં બહુવચન કરવાથી પણ ૧૬ ભાગો
થાય છે. એ આ પ્રમાણે છે-'સર્વઃ કર્કશઃ દેશો ગુરુકઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ

ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇતિ પञ्चमः ૧ । સર્વઃ કર્કશો દેશો ગુરુત્તો દેશો લઘુતાઃ દેશઃ શીતો દેશો ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષા ઇતિ પઠઃ ૬ । સર્વઃ કર્કશો દેશો ગુરુત્તો દેશો લઘુતાઃ દેશઃ શીતો દેશો ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષા ઇતિ સપ્તમઃ ૭ । સર્વઃ કર્કશો દેશો ગુરુત્તો દેશો લઘુતાઃ દેશઃ શીતો દેશો

મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ એવં અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ એસા યહ ચતુર્થ ભંગ હૈ, 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશો ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૫' અથવા-સર્વાંશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ, ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૬, 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશઃ ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૬' અથવા-વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ, એસા યહ છઠ્ઠા ભંગ હૈ, 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશો ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશો સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૭' અથવા-સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ એકદેશ મેં શીત અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં

શથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશો ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૫' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો ભંગ છે. ૫ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશઃ ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૬' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ છઠ્ઠો ભંગ છે. ૬ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશો ગુરુત્તઃ, દેશો લઘુતાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશો ઉષ્ણાઃ, દેશો સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૭' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ એક દેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એક

धा इति दशमः १०। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश
 उष्णो देशाः स्निग्धा देशो रुक्षः इत्येकादशः ११। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको
 देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशा रुक्षा इति द्वादशो
 भङ्गः १२। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देशा उष्णाः
 देशः स्निग्धो देशो रुक्ष इति त्रयोदशः १३। सर्वः कर्कशो देशो गुरुको देशा

कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः
 स्निग्धाः, देशाः रुक्षः' अथवा-सर्वांश में यह कर्कश, एकदेश में गुरु
 अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक
 देशों में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा
 यह ११ वां भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशो गुरुकः, देशा लघुकाः, देशाः
 शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रुक्षाः' अथवा-सर्वांश में
 यह कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों में लघु, अनेक देशों में शीत,
 एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष
 स्पर्शवाला हो सकता है ऐसा यह १२ वां भंग है, 'सर्वः कर्कशः, देशो
 गुरुको, देशाः लघुकाः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः,
 देशो रुक्षः' अथवा-यह सर्वांश में कर्कश, एकदेश में गुरु, अनेक देशों
 में लघु, अनेक देशों में शीत, एक देश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध,
 एवं एकदेश में रुक्ष हो सकता है ऐसा यह १३ वां भंग है। 'सर्वः

देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः रुक्षः ११'
 पोताना सर्वांशयी ते कर्कशः एकदेशमां गुरु अनेक देशोमां लघु अनेक
 देशोमां शीत एकदेशमां उष्ण अनेक देशोमां स्निग्ध एकदेशमां रुक्ष स्पर्श-
 वाणो ढाय छे ओ रीते आ अगीयारमे भंग थाय छे. ११ अथवा ते 'सर्वः
 कर्कशः देशो गुरुकः देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः देशाः
 रुक्षाः १२' पोताना सर्वांशयी कर्कशः एकदेशमां गुरु अनेक देशोमां लघु अनेक
 देशोमां शीत एक देशमां उष्ण अनेक देशोमां स्निग्ध अने अनेक देशोमां
 रुक्ष स्पर्शवाणो ढाय छे. ओ रीते आ आरमे भंग थाय छे. १२ अथवा ते
 'सर्वः कर्कशः देशो गुरुको देशा लघुकाः देशाः शीताः देश उष्णः देशाः स्निग्धाः
 देशो रुक्षः १३' पोताना सर्वांशयी कर्कशः एकदेशमां गुरु अनेक देशोमां
 लघु अनेक देशोमां शीत एक देशमां उष्ण एकदेशमां स्निग्ध अने एक
 देशमां रुक्ष स्पर्शवाणो ढाय छे. आ तेरमे भंग छे. १३ अथवा ते 'सर्वः

[illegible]

प्रभुवर्षिका टीका श. २० व. ५ सू० १ अतः तद्वैशिकं सप्तपदपर्यायवयुति ८३

ગરુડા દેસે લઘુદેસે સીર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ષે એવિ સોલસ
 મંગા માણિયવા' સર્વઃ કર્કશો દેશા ગુરુકાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો
 દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એતડપિ પોડશ મજ્ઞા મણિતવ્યાઃ, તથાહિ-સર્વઃ કર્કશો
 દેશા ગુરુકાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧,

૧૬ વાં મંગ હૈ, હસ પ્રકાર સે ગુરુ સ્પર્શ કી એકતા મેં ઓર લઘુસ્પર્શ
 કી ઘટુતા મેં યે ૧૬ મંગ હુદે હૈં । 'સર્વે કલ્લદે, દેસા ગરુડા, દેસે
 લઘુદેસે સીર, દેસે ઉસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્ષે એવિ સોલસ
 મંગા માણિયવા' હસી પ્રકાર સે-વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, અનેક દેશો
 મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ
 મેં સ્નિગ્ધ, ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ-હસ પ્રકાર
 કે કથન મેં મી ૧૬ મંગ હોતે હૈં એસા કહના ચાહિયે તાત્પર્ય એસા હૈ કિ
 અમી જૈસે પૂર્વ મેં ગુરુ સ્પર્શ કી એકતા મેં ઓર લઘુ સ્પર્શ કી અનેકતા
 મેં ૧૬ મંગ પ્રકટ કિયે જા ચુકે હૈં-ઠીક હસી પ્રકાર સે ગુરુસ્પર્શ કી
 અનેકતા મેં ઓર લઘુસ્પર્શ કી એકતા મેં પૂર્વોક્તરૂપ સે હી ૧૬ મંગ
 નિષ્પન્ન હોતે હૈં-જૈસે-'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકઃ,
 દેશઃ શીતઃ, દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧' એસા વહ

સ્પર્શના બહુપણાને લઈ આ સોળ ૧૬ ભંગો થયો છે. 'સર્વે કલ્લદે દેસા
 ગરુડા દેસે લઘુદેસે સીર દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્ષે એવિ સોલસ
 મંગા માણિયવા' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ એક દેશમાં
 લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ એક દેશમાં
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પ્રકારના કથનમાં પણ ૧૬ સોળ ભંગો થાય
 છે તેમ સમજવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આનાથી પહેલા જેમ ગુરુ
 સ્પર્શના એકપણા અને લઘુ સ્પર્શના અનેકપણામાં ૧૬ ભંગો બતાવ્યા છે.
 બદોબર એજ પ્રમાણે ગુરુ સ્પર્શના અનેકપણા અને લઘુ સ્પર્શના એકપણાને
 લઈને પૂર્વોક્ત ક્રમ પ્રમાણે જ ૧૬ સોળ ભંગો સિદ્ધ થાય છે, તે આ
 પ્રમાણે છે.-'સર્વઃ કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ
 દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧' સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ એક દેશમાં
 લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અને એક દેશમાં સ્નિગ્ધ સ્પર્શ-
 વાળો હોય છે. આ પહેલા ભંગ છે. આ પહેલા ભંગના બીજા પદમાં બહુ-
 વચન તથા બાકીના પદોમાં એકવચનના પ્રયોગથી આ પહેલા ભંગ થયો

દેશા ગુરુક્ષાઃ, દેશો લઘુકો, દેશઃ શીતો, દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષાઃ ૨ ।
 સર્વઃ કર્કશો દેશા ગુરુક્ષાઃ, દેશો લઘુકો, દેશઃ શીતો, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ
 સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩ । સર્વઃ કર્કશો, દેશા ગુરુક્ષાઃ, દેશો લઘુકો, દેશઃ શીતો
 દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશા રુક્ષાઃ ૪ । સર્વઃ કર્કશો, દેશા ગુરુક્ષાઃ,

રુક્ષઃ ૧' यह द्वितीय चतुर्भागी का प्रथम भंग है 'सर्वः कर्कशः देशाः
 गुरुक्षाः, देशो लघुको देशः शीतः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः
 रुक्षाः २' यह इसका द्वितीय भंग है, सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुक्षाः,
 देशो लघुको, देशः शीतो, देशा उष्णाः, देशा स्निग्धाः, देशो रुक्षः'
 यह इसका तीसरा भंग है 'सर्वः कर्कशः, देशाः गुरुक्षाः, देशो लघुको,
 देशः शीतो, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः देशाः रुक्षाः ४' यह इसका

ખીજા અને પાંચમાં પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ ખીજી ચતુર્ભાગીનો પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુક્ષાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં શુરૂ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ ખીજા ભંગમાં ખીજા પાંચમાં અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે. એ રીતે આ ખીજી ચતુર્ભાગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશાઃ ગુરુક્ષાઃ, દેશો લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩' પોતાના એક દેશમાં તે કર્કશ અનેક દેશોમાં શુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના ખીજા પદમાં પાંચમાં પદમાં અને છઠ્ઠા પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ત્રીજો ભંગ કર્યો છે. ૩ અથવા તે 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુક્ષાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં શુરૂ એક દેશમાં લઘુ એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના ખીજા પદમાં પાંચમાં પદમાં છઠ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ચોથો ભંગ થયો છે. આ રીતે આ ખીજી ચતુર્ભાગી પૂર્ણ થઈ.

શીતા: દેશ ઉષ્ણો, દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશા રુક્ષા: ૪, સર્વ: કર્કશો દેશા: ગુરુકા: દેશો લઘુકો, દેશા: શીતા:, દેશા ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ: ૧, સર્વ: કર્કશો દેશા ગુરુકા: દેશો લઘુકો દેશા: શીતા: દેશા ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધો દેશા રુક્ષા: ૨, સર્વ: કર્કશો દેશા ગુરુકા: દેશો લઘુકો દેશા: શીતા: દેશા ઉષ્ણા:, દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશો રુક્ષ: ૩, સર્વ: કર્કશો દેશા ગુરુકા: દેશો દેશા: સ્નિગ્ધા:, દેશા રુક્ષા:’ यह इसका चतुर्थ भंग है, ‘सर्व: कर्कश:, देशा: गुरुका:, देश: लघुको, देशा: शीता:, देशा उष्णा:, देश: स्निग्धो, देशो: रुक्ष: १’ यह चतुर्थ चतुर्भङ्गी का प्रथम भंग है ‘सर्व: कर्कशो, देशा गुरुका:, देशो लघुको, देशा: शीता: देशा उष्णा:, देश: स्निग्धो, देशा: रुक्षा: २’ यह इसका द्वितीय भंग है, ‘सर्व: कर्कश: देशा गुरुका:, देशो लघुको देशा: शीता:, देशा उष्णा:, देशा: स्निग्धा:, देशो रुक्ष: ३’ यह इसका तृतीय भंग है, ‘सर्व: कर्कश:,

देशो लघुको देशा: शीता: देश उष्ण: देशा: स्निग्धा: देशा रुक्षा: ४’ પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે, આ ભંગના બીજા પદમાં ચોથા પદમાં છઠ્ઠા અને સાતમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ ચોથો ભંગ થયો છે. ૪ આ રીતે ત્રીજી ચતુર્ભંગી કહીને હવે ચોથી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે. ‘સર્વ: કર્કશ: દેશા: ગુરુકા: દેશ: લઘુકો દેશા: શીતા: દેશા ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધો દેશો: રુક્ષ: ૧’ સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીના પહેલા ભંગમાં બીજા ચોથા અને પાંચમાં પદમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ કરીને આ પહેલો ભંગ કર્યો છે. એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે ૧ અથવા તે ‘સર્વ: કર્કશો દેશા: ગુરુકા: દેશો લઘુકો દેશા: શીતા: દેશા ઉષ્ણા: દેશ: સ્નિગ્ધો દેશા: રુક્ષા: ૨’ પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગના બીજા ચોથા પાંચમાં અને સાતમાં પદોમાં બહુવચન અને બાકીના પદોમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે એ રીતે આ ચોથી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘સર્વ: કર્કશ: દેશા: ગુરુકા: દેશો લઘુકો દેશા: શીતા: દેશા ઉષ્ણા: દેશા: સ્નિગ્ધા: દેશો રુક્ષ: ૩’

[illegible]

देवाः पुत्रकाः, देवो लघुर्दे, देवाः शीघ्रः, देवा लघ्वाः, देवाः
 दिनथाः, देवाः कृष्णः ४' एवं देवता वीथी धाम है, देव काम से पुत्र,
 स्पर्श से वृद्धिजन और लघुता से एकवचन करके नया शीत और
 लला स्पर्श से पवित्रता से एकत्र और वृद्धि का प्रयोग करके एवं
 दिनथ और कृष्णता से भी एकत्र और वृद्धि का प्रयोग करके देव
 १६ धर्म की वताया गया है नारायण देवा है-प्रथम चतुर्वर्ती के प्रथम
 धाम के द्वितीय एवं वृद्धिजन प्रयुक्त हुआ है एवं जोषर्श से एक-
 वचन प्रयुक्त हुआ है, द्वितीय धाम से-द्वितीय एवं और शीत से एवं
 से वृद्धिजन प्रयुक्त हुआ है और जोष एवं शर्श से एकवचन प्रयुक्त
 हुआ है। तृतीय धाम से-द्वितीय से एवं उर्ध्व एवं से वृद्धिजन प्रयुक्त
 हुआ है, चौथ एवं शर्श से एकवचन प्रयुक्त हुआ है। चतुर्थ एवं
 से-द्वितीय एवं एवं उर्ध्व और शीत से एवं वृद्धिजन प्रयुक्त हुआ

[illegible]

‘सव्वे कक्खडे देसा गरुया देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्धे देसे लुक्खे’ एएवि सोलस भंगा भाणियव्वा’ सर्वः कर्कशो देशाः गुरुकाः देशाः लघुकाः है और शेष चार पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, द्वितीय चतुर्भङ्गी के प्रथम भंग में द्वितीयपद और पांचवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है १, इसके द्वितीय भंग में द्वितीयपद, पांचवें पद और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है २, इसके तृतीय भंग में द्वितीय पद में, पांचवें पद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेष पदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है ३, इसके चतुर्थ भंग में—द्वितीय पद में पांचवें पद में छठे पद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके द्वितीय भंग में—द्वितीय पद में चतुर्थपद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है २, इसके तृतीय भंग में—द्वितीयपद में, चतुर्थपद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है ३, इसके चतुर्थ भंग में—द्वितीय पद में, चतुर्थपद में, छठे पद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है ४, चतुर्थ चतुर्भङ्गी के प्रथम भंग में—द्वितीयपद में चतुर्थ पद में और पांचवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है १, इसके द्वितीय भंग में—द्वितीय पद में, चतुर्थ पद में, पंचम पद में, और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके तृतीय भंग में—द्वितीय पद में चतुर्थ पद में, पांचवें पद में और छठे पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन प्रयुक्त हुआ है, इसके चतुर्थ भंग में—द्वितीय पद में, चतुर्थ पद में, पांचवें पद में, छठे पद में और सातवें पद में बहुवचन प्रयुक्त हुआ है और शेषपदों में एकवचन, ‘सव्वे कक्खडे, देसा गरुया, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्धे, देसे लुक्खे’ सर्वांश में वह कर्कश, अनेक देशों में गुरु, अनेक देशों में लघु,

સોળ ભંગો બનાવવામાં આવ્યા છે. ‘સવ્વે કક્કલ્લહે દેસા ગરુયા દેસા લહુયા દેસે સીએ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલ્લે’ સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં

[illegible]

સર્વ કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
 દેશો રુક્ષઃ, ૧, સર્વ કર્કશો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ
 દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ, ૨, સર્વઃ કર્કશો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતો
 દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ, ૩, સર્વઃ કર્કશો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ
 દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ, ૪' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, અનેક દેશોં મેં
 ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, અનેક
 દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૪ 'સર્વઃ કર્કશઃ
 દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશાઃ લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ,
 દેશો રુક્ષઃ, ૧' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, અનેક દેશોં મેં વહ ગુરુ, અનેક
 દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ
 ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ-હસ પ્રકાર કે કથન મેં
 મી ૪ ભંગ હોતે હૈં-'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશાઃ લઘુકાઃ,
 હત્યાદિરુપ યહ પ્રથમ ભંગ હૈ દ્વિતીય ભંગ હસતા હસ પ્રકાર સે હૈ-
 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશાઃ લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ,
 દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ, ૨' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, અનેક દેશોં મેં
 ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ,
 એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ, ૨,
 તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશાઃ
 લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ, ૩'

દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ, ૪' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ
 અનેક દેશોમાં લઘુ એક દેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં
 સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪
 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
 દેશો રુક્ષઃ, ૧' તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં
 લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક
 દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'સર્વઃ
 કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ
 રુક્ષાઃ, ૨' પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ
 એક દેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ
 કર્કશઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ

[illegible]

શીતઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૪ । સર્વઃ કર્કશો દેશઃ ગુરુકાઃ
દેશઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧, સર્વઃ કર્કશઃ
દેશઃ ગુરુકાઃ દેશઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ રુક્ષઃ ૨,

દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૨' સર્વાંશ મેં વહ કર્કશ, અનેક દેશોં મેં
ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એક
દેશ મેં સ્નિગ્ધ, ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૨, અથવા-હસ
તૃતીય મંગ કે અનુસાર 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશઃ ગુરુકાઃ, દેશઃ લઘુકાઃ,
દેશઃ શીતાઃ, દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩' વહ સર્વાંશ
મેં કર્કશ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં
શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ
સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩ અથવા- હસ ચતુર્થ મંગ કે અનુસાર 'સર્વઃ
કર્કશઃ દેશઃ ગુરુકાઃ, દેશઃ લઘુકાઃ, દેશઃ શીતાઃ, દેશઃ ઉષ્ણઃ,
દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૪' વહ સર્વાંશ મેં કર્કશ, અનેક દેશોં
મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ,
અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા
હૈ ૪, 'સર્વઃ કર્કશઃ, દેશઃ ગુરુકાઃ, દેશઃ લઘુકાઃ, દેશઃ શીતાઃ,
દેશઃ ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧' અથવા-સર્વાંશ મેં વહ
કર્કશ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત,
અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શ

દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભાગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ
કર્કશઃ દેશઃ ગુરુકાઃ દેશઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશો રુક્ષઃ ૩' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં
લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક
દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભાગ છે. અથવા તે 'સર્વઃ
કર્કશઃ દેશઃ ગુરુકાઃ દેશઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ
દેશઃ રુક્ષઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી તે કર્કશ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક
દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ
અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે એ રીતે આ ચોથો ભાગ
થાય છે. ૪ 'સર્વઃ કર્કશઃ દેશઃ ગુરુકાઃ દેશઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતાઃ દેશઃ
ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી કર્કશ,
અનેક દેશમાં ગુરુ અનેક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં
ઉષ્ણ એક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ

પોડશ મંગ્લા યવન્તિ ઇતિ । ‘એવમેવ ચત્સદ્વિં મંગા કક્ષલહેનં સમં’ એવમેતે ચતુઃ-
પટ્ટિર્મંગ્લા વર્કશેન સમં યવન્તિ, કર્કશમુખ્યતયા ચતુઃપટ્ટિર્મંગ્લા વ્ય.રુપાતાઃ ।
‘સવ્વે મડણ દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે,
એવં મડણ વિ સમં ચત્સદ્વિં મંગા માણિયવ્વા’ સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુત્તો દેશો
લઘુત્તો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, એવં મૃદુકેનાપિ સમં ચતુઃ-
પટ્ટિર્મંગ્લા મણિતવ્વા, યથા આર્ય કર્કશારુયં પદં સ્કન્ધવ્યાપરત્યાદ્ વિપક્ષ-
રહિતમ્ શેષાણિ તુ ગુર્વાદીનિ પદસ્કન્ધદેશાશ્રિતત્વાત્ સવિપક્ષાણિ इत्येवं સપ્તસ્પર્શાઃ
તેષાં ગુર્વાદીનાં પદાનામ્ એકત્વાનેકત્વાભ્યાં ચતુઃપટ્ટિર્મંગ્લા માન્તીતિ પ્ર.ક્. પ્રદ-

ચતુર્થ ચતુષ્ક કે જે ૧૬ ભંગ હોતે હૈં ‘એવમેવ ચત્સદ્વિં મંગા કક્ષલહેનં
સમં’ હસ પ્રકાર કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતા લેકર યહાં તક જે ૬૪ ભંગ
કહે ગયે હૈં । અવ મૃદુસ્પર્શની મુખ્યતા સે ‘મંગો’ કા કથન ક્રિયા
જાના હૈ । ‘સવ્વે મડણ, દેસે ગરુણ, દેસે લહુણ, દેસે સીણ, દેસે ઉસિણે,
દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે એવં મડણ વિ સમં ચત્સદ્વિં મંગા માણિયવ્વા’
વહ સર્વાંશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત,
એક દેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા
હો સકતા હૈ ૧, હસ પ્રકાર સે મૃદુસ્પર્શની મુખ્યતા કરકે ૬૪ ભંગ
કહના ચાહિયે જિસ પ્રકાર સે ‘આદિ’ કા કર્કશ પદ સ્કન્ધ વ્યાપક
હોને સે વિપક્ષ સે રહિત હૈ ઓર શેષ જો ગુરુ આદિ પદપદ હૈં વે
સ્કન્ધ દેશાશ્રિત હોને સે સવિપક્ષ હૈં અતઃ વિપક્ષરહિત કર્કશસ્પર્શ
ની મુખ્યતા સે યહાં સાત સ્પર્શ હોતે હૈં ક્યોંકિ હસ મુખ્યતા મેં મૃદુ-

કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતાવાળા ચોથી ચતુર્મંગીના આ ૧૬ સોળ ભંગો થાય
છે. ‘એવમેવ ચત્સદ્વિં મંગા કક્ષલહેનં સમં’ આ રીતે કર્કશ સ્પર્શની
મુખ્યતા કરીને અહિં સુધીમાં આ ૬૪ ચોસઠ ભંગો બતાવ્યા છે

હવે મૃદુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને ભંગોનું કથન કરવામાં આવે છે,
તે આ પ્રમાણે છે — ‘સવ્વે મડણ દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ઉસિણે
દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે એવં મડણ વિ સમં ચત્સદ્વિં મંગા માણિયવ્વા’ તે
સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં
ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આ રીતે
મૃદુ સ્પર્શની મુખ્યતા કરીને ૬૪ ચે સઠ ભંગો સમજવાઃ જે રીતે પહેલું
કર્કશપદ સ્કન્ધમાં વ્યાપક હોવાથી પ્રતિપક્ષ વગરનું છે અને બાકીના જે
ગુરુ વિગેરે છ પદો છે તે સ્કન્ધ દેશાશ્રિત હોવાથી પ્રતિપક્ષવાળા છે. જેથી
વિપક્ષ વગરના કર્કશ સ્પર્શની મુખ્યતાથી અહિંયા સાત સ્પર્શો થાય છે.

દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩, સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧, સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, સર્વો

દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશા સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩' यह तृतीय भंग है-इसके अनुसार यह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, 'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः देशाः रुक्षाः ४' यह चतुर्थ भंग है इसके सर्वांश में वह मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, एकदेश में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है, 'सर्वः मृदुको, देशो गुरुकः, देशो लघुको, देशः शीतः, देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः, देशो रुक्षः' इस प्रकार के कथन में भी चार भंग होते हैं-जैसे-सर्वांश में वह मृदु, एकदेश में गुरु, एक देश में लघु, एकदेश में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध, और एक देश में रुक्ष हो सकता है ऐसा यह प्रथम भंग है द्वितीय भंग उष्ण स्पर्श की बहुवचनता में ऐसा है-'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो

છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશઃ ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ ૩' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એક દેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધા દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે ૪ 'સર્વઃ મૃદુકો દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧' તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ-કેમળ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પાંચમો કથનમાં ઉષ્ણ સ્પર્શના બહુવચનમાં પણ ચાર ભંગો થાય છે તે પૈકી આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો

[illegible][illegible][illegible]

શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧, સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩, સર્વો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ

ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧' यह इसका प्रथम भंग है—इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला होता है १, द्वितीय भंग इस प्रकार से है—'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धो, देशाः रुक्षाः २' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २ तृतीय भंग इस प्रकार से है—'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रुक्षः' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, चतुर्थ भंग इस प्रकार से है—'सर्वः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रुक्षाः ४' इसके अनुसार वह सर्वांश में मृदु, एकदेश में गुरु,

એક દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એક દેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' અથવા તે પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'સર્વઃ મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પોતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં

देवाः रुषाः ४, सर्वो मूर्तको देवो गुहको देवो अथको देवाः शीवाः देवा उणा
 देवाः रुषाः ४, सर्वो मूर्तको देवो गुहको देवो अथको देवाः शीवाः देवाः
 देवाः रुषाः ४, सर्वो मूर्तको देवो गुहको देवो अथको देवाः शीवाः देवाः
 देवाः रुषाः ४, सर्वो मूर्तको देवो गुहको देवो अथको देवाः शीवाः देवाः

દેશો લઘુત્તો દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪, તે એ તે મિલિત્વા પોડશ મજ્ઞા ભવન્તિ । एवं सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशाः लघुकाः देशाः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रुक्षः, एवं गुरुकेण एकत्वेन लघुकेन पृथक्त्वेनापि षोडश मज्जा भवन्ति, तथा सर्वो मृदुको देशो गुरुको देशाः लघुकाः देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रुक्षः, अनापि गुरुकेण पृथक्त्वेन

ભંગ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩ 'સર્વો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુત્તો, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' હસ ચતુર્થ ભંગ કે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ યે સઘ ૪-૪-૪-૪=મિલકર ૧૬ ભંગ હો જાતે હૈ । હસી પ્રકાર સે ગુરુપદ કો એકવચન મેં ઓર લઘુપદ કો બહુવચન મેં રલ્લ કરકે મી ૧૬ ભંગ હોતે હૈ- 'સર્વો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુતાઃ, દેશઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ' યહ પ્રથમ ભંગ હૈ- હસકે અનુસાર વહ સર્વાંશ મેં મૃદુ એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એક દેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧, બાકી કે ૧૫ ભંગ પૂર્વોક્તાનુ-

દેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે 'સર્વો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પે.તાના સર્વાંશથી તે મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪ આ ચારે પ્રકારના ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો મળીને કુલ ૧૬ ભંગો થાય છે.

હવે ગુરુપદને એકવચન અને લઘુ પદને બહુવચનમાં યોજીને જે સોળ ભંગો થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે 'સર્વો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશાઃ લઘુકાઃ, દેશઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧' તે પેતાના સર્વાંશથી મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો

[illegible]

૧૨૮ અષ્ટાવિંશત્યધિકં મજ્જશતં ભવતિ । ‘સઘ્વે ગરુણ દેસે કક્કલહે દેસે મઝણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે, एवं ગરુણ વિ હમં ચડમહિં મંગા’ સર્વો ગુરુકો દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશઃ શીતો દેશ ડઘ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, एवं ગુરુકેનાપિ સમં ચતુષ્ષ્ટિર્મજ્જા કર્તવ્યાઃ । ‘સઘ્વે લહુણ દેસે કક્કલહે દેસે મઝણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે, एवं

ભંગ થનતે હૈં કર્કશ કી પ્રધાનતાવાલે ૬૪ ભંગ ઓર મૃદુ કી પ્રધાનતા વાલે ૬૪ ભંગ મિલકર ૧૨૮ ભંગ હોતે હૈં હસી પ્રકાર સે ગુરુપદ કો પ્રધાન કરકે ઓર ડસકે સાથ કર્કશ આદિ ૬ પદોં કો એકવચન ઓર વહુવચન મેં રલકરકે ૬૪ ભંગ થનતે હૈં-હનમેં કા પ્રથમ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં-‘સઘ્વે ગરુણ, દેસે કક્કલહે, દેસે મઝણ, દેસે સીણ, દેસે ડસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે ?’ સર્વાંશ મેં વહ ગુરુ, એકદેશ મેં કર્કશ, એક દેશમેં મૃદુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ડઘ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકના હૈં ?, હસી પ્રકાર સે ‘સઘ્વે લહુણ, દેસે કક્કલહે, દેસે મઝણ, દેસે સીણ, દેસે ડસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે’ હસ પ્રકાર કે લઘુ પ્રધાનક કથન મેં મી ૬૪ ભંગ હોતે હૈં ડન ભંગોં મેં સે-વહ સર્વાંશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ડઘ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ એવં એકદેશ

ચોજના કરીને આ મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. કર્કશ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ભંગો તથા આ મૃદુ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા ૬૪ ચોસઠ ભંગો મળીને કુલ ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ભંગો થાય છે. આજ પદ્ધતિથી શુર પદને મુખ્ય રાખીને અને તેની સાથે કર્કશ વિગેરે છ પદોને એકવચન અને બહુવચનથી ચોજીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે, તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે, ‘સઘ્વે ગરુણ દેસે કક્કલહે દેસે મઝણ દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે?’ તે પોતાના સર્વાંશથી શુર એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ડઘ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ૧ આજ રીતે લઘુ સ્પર્શને મુખ્ય બનાવીને તેની સાથે કર્કશ વિગેરે છ પદોને એકવચન અને બહુવચનથી ચોજવાથી પણ ચોસઠ ૬૪ ભંગો થાય છે. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે ‘સઘ્વે લહુણ દેસે કક્કલહે, દેસે મઝણ, દેસે સીણ દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે?’ તે પોતાના સર્વાંશથી લઘુ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ડઘ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને

દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ,
'એવં ઉસિષેણ વિ સમં ચતુસદ્વિ ભંગા કાયન્વા' એવમુષ્ણેનાપિ સમં ચતુઃપૃષ્ઠિર્મજ્જા
કર્તવ્યાઃ । 'સવ્વે નિદ્ધે દેસે કક્કલ્લહે દેસે મઝ્ઞ દેસે ગરુદ્ધ દેસે લહુદ્ધ દેસે
સીદ્ધ દેસે ઉસિષે' સર્વઃ સ્નિગ્ધો દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો
લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, 'એવં નિદ્ધેણ વિ સમ ચતુસદ્વિ ભંગા કાયન્વા'
એવં સ્નિગ્ધેનાપિ સમં ચતુઃપૃષ્ઠિર્મજ્જાઃ કર્તવ્યાઃ । 'સવ્વે લુક્કલ્લે દેસે કક્કલ્લહે
દેસે મઝ્ઞ દેસે ગરુદ્ધ દેસે લહુદ્ધ દેસે સીદ્ધ દેસે ઉસિષે' સર્વો રુક્ષો દેશઃ
કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણઃ, 'એવં
લુક્કલ્લેણ વિ સમં ચતુસદ્વિ ભંગા કાયન્વા' એવં રુક્ષેણાપિ સમં ચતુઃપૃષ્ઠિર્મજ્જાઃ
કર્તવ્યાઃ, 'જાવ સવ્વે લુક્કલ્લે દેસા કક્કલ્લહા દેસા મઝ્ઞયા દેસા ગુરુયા દેસા

મેં સે-વહ 'સર્વાંશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ,
એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં
રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ?' એસા યહ ભંગ પ્રથમ ભંગ હૈ હસી
પ્રકાર સે ૬૪ ભંગ સર્વસ્નિગ્ધ પ્રધાનક કથન મેં બી કર લેના ચાહિયે
યહી વાત 'સવ્વે નિદ્ધે, દેસે કક્કલ્લહે, દેસે મઝ્ઞ, દેસે ગરુદ્ધ, દેસે લહુદ્ધ,
દેસે સીદ્ધ, દેસે ઉસિષે' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકાશિત કી ગઈ હૈ, સર્વ
સ્નિગ્ધ પ્રધાનક કથન મેં યહ પ્રથમ ભંગ હૈ 'સવ્વે લુક્કલ્લે, દેસે કક્કલ્લહે
દેસે મઝ્ઞ, દેસે ગરુદ્ધ, દેસે લહુદ્ધ, દેસે સીદ્ધ, દેસે ઉસિષે' હસ પ્રકાર
કે કથન મેં બી ૬૪ ભંગ હોતે હૈ, ઊન ભંગો મેં સે યહ-'સર્વાંશ મેં
વહ રુક્ષ, એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ
મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, ઓર એકદેશ મેં ઉષ્ણ હો સકતા હૈ' પ્રથમ
ભંગ હૈ, અવશિષ્ટ ભંગ અપને આપ 'જાવ સવ્વે લુક્કલ્લે, દેસા

દેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અને એકદેશમાં
ઉષ્ણ સ્પર્શવાળો હોય છે. સ્નિગ્ધપદની પ્રધાનતાવાળો આ પહેલો ભંગ છે.
તેના પછી ૬૪ ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે બનાવી લેવા. આજ રીતે રુક્ષ
પદની પ્રધાનતામાં પછી ૬૪ એસઠ ભંગો થાય છે. તેના પહેલો ભંગ આ
પ્રમાણે છે - 'સવ્વે લુક્કલ્લે દેસે કક્કલ્લહે દેસે મઝ્ઞ દેસે ગરુદ્ધ દેસે લહુદ્ધ દેસે
સીદ્ધ દેસે ઉસિષે?' તે પોતાના સર્વાંશથી રુક્ષ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં
મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અને એકદેશમાં ઉષ્ણ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ રુક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળો પહેલો ભંગ છે.
બાકીના ભંગો સ્વયં દેક્કા ભંગ સુધી સમજી લેવા. તેના છેલ્લે ભંગ આ

પોડશ મજ્ઞાઃ, એવં કર્કશે વહુત્વં નિવેશ્ય તૃતીત ષોડશ મજ્ઞાઃ, સર્વત્ર વહુત્વં નિવેશ્ય ચતુર્થ પોડશ મજ્ઞાઃ, સર્વસંકલનયા રુક્ષ મુખ્યતાયાં ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ પર્ય-
વસ્યન્તીતિ । ‘એવં સત્ત્વકાસે પંચવારસુત્તરા મંગસયા મવંતિ’ એવમ્ ઉપર્યુક્તદર્શિત
પ્રકારેણ સપ્તસ્પર્શે દ્વાદશોત્તરપચ્ચગતમજ્ઞા મવન્તિ, કર્કશાખ્યં પદમાઘંપદં
સ્કન્ધવ્યાપકત્વા દ્વિપક્ષરહિતં શેષાણિ ગુર્વાદીનિ ષટ્ સ્કન્ધદેશાશ્રિતત્વાત્
સવિપક્ષાણીત્યેવં સપ્તસ્પર્શાઃ તેષાં ચ ગુર્વાદીનામેત્તવાનેકત્વાભ્યાં ચતુઃષ્ટિ-

બહુવચન કરકે દ્વિતીય ૧૬ ભંગ હોતે હૈં, કર્કશપદ મેં બહુવચન કરકે
તૃતીય ૧૬ ભંગ હોતે હૈં ઓર સર્વત્ર બહુવચન કરકે ચૌથે ૧૬ ભંગ
હોતે હૈં હસ પ્રકાર સે રુક્ષ કી મુખ્યતા વાલે હસ કથન મેં યે ૬૪ ભંગ
હો જાતે હૈં । ‘એવં સત્ત્વકાસે પંચવારસુત્તરા મંગસયા મવંતિ’ હસ પ્રકાર
સાતસ્પર્શ મેં ૫૧૨ ભંગ હોતે હૈં તાત્પર્ય હસ કથન કા હસ પ્રકાર સે
હૈં-સવસે પ્રથમ પદ સાત સ્પર્શો મેં કર્કશસ્પર્શ પદ હૈં ઓર યહ પદ
સ્કન્ધ મેં વ્યાપક હોને સે વિપક્ષ સે રહિત હૈં તથા શેષ જો ગુરુ આદિ
ષટ્પદ હૈં વે સ્કન્ધ દેશાશ્રિત હૈં, હસલિયે વે વિપક્ષસહિત હૈં । કર્કશપદ
વિપક્ષરહિત હૈં હસકા સારાંશ એસા હૈં કિં વહ અપને પૂર્ણ સ્કન્ધ મેં
વ્યાપક રહતા હૈં-હસલિયે વહાં મૃદુ સ્પર્શ જો કર્કશ કા વિપક્ષ હૈં નહીં
રહતા હૈં પરન્તુ જો ગુરુ આદિ ષટ્પદ હૈં વે પૂર્ણ સ્કન્ધ મેં નહીં રહતે
હૈં કિન્તુ ડસકે એક અનેક દેશો મેં રહતે હૈં હસલિયે અપને અપને

વચનનો પ્રયોગ કરવાથી તેના પણ ૧૬ ભંગો થાય છે. ૨ કર્કશ સ્પર્શમાં
બહુવચનની યોજના કરવાથી ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. તેમજ બધા જ
પદોમાં બહુવચનની યોજના કરવાથી એવા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે. આ રીતે
રુક્ષ સ્પર્શની પ્રધાનતાવાળા આ કથનમાં ૬૪ એસઠ ભંગો થાય છે. તે યુક્તિ-
પૂર્વક સમજી લેવા. ‘એવં સત્ત્વકાસે પંચ વારસુત્તરા મંગસયા મવંતિ’ આ રીતે
સાત સ્પર્શમાં ૫૧૨ પાંચસો બાર ભંગો થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ
છે કે-સૌથી પહેલાંના સાત પદોમાં કર્કશ સ્પર્શ પદ પહેલું છે-અને આ
પદ સ્કંધમાં વ્યાપક હોવાથી પ્રતિપક્ષ વગરનું છે. અને બાકીના જે ગુરુ
વિગેરે છ પદો છે. તે સ્કંધના દેશાશ્રિત છે તેથી તે વિપક્ષવાળા છે. કર્કશ
પદ વિપક્ષ વગરનું છે. તેમ કહેવાનો હેતુ એ છે કે-તે પોતાના પૂર્ણ સ્કંધમાં
વ્યાપક રહે છે તેથી કર્કશનો પ્રતિપક્ષ જે મૃદુ સ્પર્શ છે તે રહી શકતો
નથી. પરંતુ જે ગુરુ વિગેરે છ પદો છે, તેઓ પૂર્ણ સ્કંધમાં રહેતા નથી
પણ તેના એક અથવા અનેક દેશોમાં રહે છે. તેથી પોતપોતાના વિપક્ષથી

[illegible]

ગુરુચ્છુભ્યાં શૈષૈઃ પદ્મિઃ સદ્ અષ્ટાવિંશત્યધિકં શતમ્ । એવમેવ શીતોષ્ણાભ્યામપિ
અષ્ટાવિંશત્યધિકં શતમ્ એવં સ્નિગ્ધરુક્ષાભ્યામપિ અષ્ટાવિંશત્યધિકં શતં ભાતિ,
તદેવમ્ અષ્ટાવિંશત્યુત્તરં શતસ્ય ચતુઃસંખ્યયા ગુણને ૫૧૨ દ્વાદશાધિકાનિ
પચ્ચશતાનિ મજ્ઞાનાં ભવન્તીતિ ।

‘જહ અટ્ટકાસે’ યદિ અષ્ટસ્પર્શસ્તદા વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ મજ્ઞા ભવન્તિ,
તથાહિ-‘દેસે કક્કલ્હે દેસે મઝણ દેસે ગરુણ દેસે લહુણ દેસે સીણ દેસે ઉસિણે
દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલ્હે’ દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ
શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષો ભવતિ ૧, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો

ઉષ્ણ સ્પર્શ કે સાથ શૈષ પદોં કો યુક્ત કરકે ઓર ઉનમેં એકત્વ ઓર
અનેકત્વ કી વિવક્ષા કરકે ૧૨૮ ભંગ બન જાતે હૈં, તથા હીસી પ્રકાર સે
સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ સ્પર્શ કી મુલ્યતા કરકે ઓર ઉનકે સાથ શૈષ પદોં
કા યોગ કરકે એવં ઉનમેં એકત્વ ઓર અનેકત્વ વિવક્ષિત કરકે ૧૨૮
ભંગ બન જાતે હૈં, હન સ્વ કો જોડકર ૫૧૨ ભંગ હો જાતા હૈ ।

‘જહ અટ્ટકાસે’ યદિ વહ વાદરપરિણત અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ આઠ
સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ, તવ હસ પ્રકાર સે ઉસમેં મજ્ઞ હોતે હૈં જૈસે ‘દેસે
કક્કલ્હે, દેસે મઝણ, દેસે ગરુણ, દેસે લહુણ, દેસે સીણ, દેસે ઉસિણે,
દેસે નિદ્ધે, દેસે લુક્કલ્હે’ ઉસકા એકદેશ કર્કશ, એકદેશ મૃદુ, એકદેશ
ગુરુ, એકદેશ લઘુ, એકદેશ શીત, એકદેશ ઉષ્ણ, એકદેશ સ્નિગ્ધ ઓર
એકદેશ રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧ દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-

સ્પર્શની સાથે બાકીના પદોને યોજીને ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ભંગો બની
જાય છે. તથા એજ પ્રકારથી સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શની મુખ્યતાથી અને
બાકીના પદો તેની સાથે યોજવાથી અને તેમાં એકપણા અને અનેકપણાની
યોજના કરવાથી ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ભંગો બની જાય છે. આ બધા
ભંગો કુલ મળીને ૫૧૨ પાંચસો બાર થઈ જાય છે.

‘જહ અટ્ટકાસે’ જે તે બાદર પરિણત અનન્ત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ આઠ
સ્પર્શોવાળો હોય તો તે આ પ્રમાણેના આઠ સ્પર્શોવાળો હોઈ શકે છે તેના
ભંગને પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. જેમકે-‘દેસે કક્કલ્હે, દેસે મઝણ, દેસે ગરુણ,
દેસે લહુણ, દેસે સીણ દેસે ઉસિણે દેસે નિદ્ધે દેસે લુક્કલ્હે’ તે યોજાના એક-
દેશમાં કર્કશ, એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત,
એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ
પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો

[illegible]

દેસે સીંદ્ર દેસા ઉસિના દેસે નિદ્દે દેસે લુલ્લે' દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષાંશ્ચ દ્વિતીયચતુષ્કસ્ય પ્રથમો મજ્ઞઃ ૧, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષાંશ્ચ દ્વિતીયચતુષ્કસ્ય દ્વિતીયો મજ્ઞઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણા દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષાંશ્ચ દ્વિતીયચતુષ્કસ્ય તૃતીયો મજ્ઞઃ

સે હૈ—'દેસે કલ્લલ્લે, દેસે મરુપ, દેસે ગરુપ, દેસે લહુપ, દેસે સીંદ્ર, દેના ઉસિના, દેસે નિદ્દે, દેસે લુલ્લે ૧' ચહ દ્વિતીય ચતુષ્ક કા પ્રથમ મજ્ઞ હૈ—હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૧, હસકા દ્વિતીય મજ્ઞ હસ પ્રકાર સે હૈ—'દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૨, હસકા તૃતીય મજ્ઞ હસ પ્રકાર સે હૈ—'દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩' હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, દેશ મેં

હવે બીજી ચતુર્ભંગી બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'દેસે કલ્લલ્લે, દેસે મરુપ, દેસે ગરુપ, દેસે લહુપ દેસે સીંદ્ર દેના ઉસિના, દેસે નિદ્દે દેસે લુલ્લે' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એક દેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભાગ છે. અથવા તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભાગ છે ૨ અથવા તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ

રુક્ષા इति तृतीयचतुष्कस्य द्वितीयो भद्रः २, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशो रुक्ष इति तृतीयचतुष्कस्य तृतीयो भद्रः ३ । देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धा देशाः रुक्षा इति तृतीय-

देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रुक्षाः' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, एकदेश में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २, इसका तृतीय अंग इस प्रकार से है—'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशः गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशो रुक्षः ३' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३, इसका चतुर्थ अंग इस प्रकार से है—'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रुक्षाः ४' एकदेश में वह कर्कश, एकदेश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, एकदेश में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४ चतुर्थ

देशो लघुकः देशाः शीताः देश उष्णः देशः स्निग्धः देशाः रुक्षाः २' પોતાના એક દેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો બીજો ભાગ છે. ૨ અથવા તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ત્રીજો ભાગ છે. ૩ અથવા તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પોતાના એક દેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ ત્રીજી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભાગ છે. હવે ચોથી ચતુર્ભં-

તૃતીયો મજ્ઞઃ । દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ રુક્ષાઃ ઇતિ ચતુર્થચતુષ્કસ્ય ચતુર્થો મજ્ઞઃ ૪, ૪, ૧ 'एए चत्वारि चउक्का सोलस भंगा' एते चत्वारचतुष्काः षोडशभङ्गाः । 'देसे ककखडे देसे मउए देसे गरए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्रे देसे लुक्खे' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशा लघुकाः देशः शीतो देश

एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण' अनेक देशों में स्निग्ध, और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ३ इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है—'देशः कर्कशः, देशः मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः, देशाः रुक्षाः ४' इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एक देश में मृदु, एकदेश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, अनेक देशों में स्निग्ध, और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है ४, 'एए चत्वारि चउक्का सोलस भंगा' इस प्रकार से इन चारों चतुष्कों के ये सोलह भंग हैं ।

'देसे ककखडे, देसे मउए, देसे गरए, देसा लहुया, देसे सीए, देसे उसिणे, देसे निद्रे, देसे लुक्खे' यह भङ्ग लघुपદ को बहुवचन में रखने से हुआ है, यहां पर भी चार भंग होने हैं—यह उगमें से पहिला भंग है, इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, एकदेश में मृदु, एक-

એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીના ત્રીને ભંગ છે ૩ 'देशः कर्कशः देशो मृदुकः देशो गुरुकः देशो लघुकः देशाः शीताः देशा उष्णाः देशाः स्निग्धाः देशाः रुक्षाः ४' अथवा ते पेताना એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથી ચતુર્ભંગીના ચોથો ભંગ છે. ૪ 'एए चत्वारि चउक्का सोलस भंगा' આ રીતે આ ચારે ચતુર્ભંગીના કુલ સોળ ભંગો થાય છે

હવે લઘુ પદને અહુવચનમાં ચોથાને જે ભંગો થાય છે. તેના પ્રકારો બતાવવામાં આવે છે.—'देसे ककखडे देसे मउए देसे गरए देसा लहुया देसे सीए देसे उसिणे देसे निद्रे, देसे लुक्खे' તે પેતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં અનેક દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં

[illegible]

મદ્ગઃ ૩, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ
 ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષા ઇતિ ચતુર્થો મદ્ગઃ ૪ । દેશઃ કર્કશો દેશો
 મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો
 રુક્ષઃ ૧, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો
 દેશા ઉષ્ણા દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો

દેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ,
 એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ, ઓર અનેક
 દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪ હસ પ્રકાર કે યે ૪ ભંગ બહુત્વ
 વિશિષ્ટ લઘુપદ્યટિત પ્રથમ ચતુષ્ક કે હૈં, બહુત્વ વિશિષ્ટ લઘુપદ્યટિત
 દ્વિતીય ચતુષ્ક કે ચાર ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો
 મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ
 સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧’ એકદેશ મેં વહ કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ
 મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ,
 એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શ વાલા હો સકતા હૈ ૧,
 દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ,
 દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’
 હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ,
 અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, એકદેશ
 મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ ૨ તૃતીય ભંગ હસ

એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચે.થો ભંગ છે. ૪ આ ચાર ભંગો લઘુપદને
 બહુવચનથી થોળને પહેલી ચતુર્થાંગીના બતાવવામાં આવ્યા છે.

હવે બહુવચનવાળા લઘુપદના બીજી ચતુર્થાંગીના ચાર ભંગો બતાવવામાં
 આવે છે.-‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ
 દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ
 એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત
 અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો
 હોય છે આ પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ
 દેશો ગુરુકઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’
 પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ
 એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ

ଅ. ଡି. ଲେ. ଡି. ଲେ. ଲେ.

૩૦
 ૩૧
 ૩૨
 ૩૩
 ૩૪
 ૩૫
 ૩૬
 ૩૭
 ૩૮
 ૩૯
 ૪૦
 ૪૧
 ૪૨
 ૪૩
 ૪૪
 ૪૫
 ૪૬
 ૪૭
 ૪૮
 ૪૯
 ૫૦
 ૫૧
 ૫૨
 ૫૩
 ૫૪
 ૫૫
 ૫૬
 ૫૭
 ૫૮
 ૫૯
 ૬૦
 ૬૧
 ૬૨
 ૬૩
 ૬૪
 ૬૫
 ૬૬
 ૬૭
 ૬૮
 ૬૯
 ૭૦
 ૭૧
 ૭૨
 ૭૩
 ૭૪
 ૭૫
 ૭૬
 ૭૭
 ૭૮
 ૭૯
 ૮૦
 ૮૧
 ૮૨
 ૮૩
 ૮૪
 ૮૫
 ૮૬
 ૮૭
 ૮૮
 ૮૯
 ૯૦
 ૯૧
 ૯૨
 ૯૩
 ૯૪
 ૯૫
 ૯૬
 ૯૭
 ૯૮
 ૯૯
 ૧૦૦

[illegible][illegible]

દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશાઃ લઘુકા દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો
 દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ
 શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩। દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો
 દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ
 રુક્ષાઃ ૪। દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ

લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, ઓર એકદેશ મેં રુક્ષસ્પર્શ-
 ચાલા હો સકતા હૈ ૧, હસકા ત્રિતીય અંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ
 કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશ
 ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધો, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં
 કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક
 દેશોં મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં
 મેં રુક્ષ સ્પર્શચાલા હો સકતા હૈ ૨, હસકા તૃતીય અંગ હસ પ્રકાર સે
 હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ
 શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩’ એકદેશ મેં વહ
 કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક
 દેશોં મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં
 રુક્ષસ્પર્શ ચાલા હો સકતા હૈ ૩ હસકા ચતુર્થ અંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-
 ‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ
 દેશ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ

શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો
 હોય છે. આ રીતે આ પહેલો ભાગ છે. ૧ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો
 મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ
 રુક્ષાઃ ૨’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક
 દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અનેક
 દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજો ભાગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ
 દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો
 રુક્ષઃ ૩’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક
 દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશમાં સ્નિગ્ધ અને
 એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભાગ છે ૩ અથવા તે ‘દેશઃ
 કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ
 સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં

સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ ઇતિ તૃતીયઃ ૩ । દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશા
લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । ‘એવમેષ
ગરુણં એગત્તણં લહુણં પુહુત્તણં સોલસ મંગા કાયવ્વા’ એવમેતે ગુરુકેણ
એકત્વેન લઘુકેન પૃથક્ત્વેન પોડશ મંગાઃ કર્તવ્યાઃ, ચતુર્ગાં કર્કશાદિપદાનાં
સવિપર્યયાણામાશ્રયણાદપ્તૌ સ્પર્શાઃ, એતે ચ વાદરસ્વન્ધસ્ય દ્વિધા વિકલ્પિતસ્ય-

સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, એક
દેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ અનેક દેશોં મેં શીત,
અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ, ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ
સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૩, હસકા ચતુર્થ મંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ
કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા
ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ
મેં કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, અનેક
દેશોં મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક
દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ ૪, ‘એવમેષ ગરુણં એગત્તણં
લહુણં પુહુત્તણં સોલસ મંગા કાયવ્વા’ હસી પ્રકાર સે ગુરુપદ કો
એકવચન મેં ઓર લઘુપદ કો બહુવચન મેં રલ્લકર સોલસ મંગ કરના
ચાહિયે, સવિપર્યય કર્કશાદિ પદોં કે આશ્રયણ સે-કર્કશ ૧, હસકા
વિપરીત મૃદુ ૨ ગુરુ ૩ હસકા વિપરીત લઘુ ૪, શીત ૫ હસકા વિપરીત
ઉષ્ણ ૬, સ્નિગ્ધ ૭ ઓર હસકા વિપરીત રુક્ષ ૮ હસ પ્રકાર કે કરને

દેશો રુક્ષઃ૩’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ અનેક
દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ
અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભાગ છે. ૩ અથવા તે
દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ
દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ૪’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એક-
દેશમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ
અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ
ચોથો ભાગ છે. ૪ ‘એવમેષ ગરુણં એગત્તણં લહુણં પુહુત્તણં સોલસ મંગા
કાયવ્વા’ આજ પ્રમાણે ગુરુપદને એકવચનમાં, અને લઘુપદને બહુવચનમાં
પોણને સોળ ભાગો બનાવી લેવા. ફરક રવાળા કર્કશ વિગેરે પદોના આશ્રયથી
કર્કશ ૧ તેનો વિપરીત મૃદુ ૨ ગુરુ ૩ તેનો વિપરીત લઘુ ૪ શીત ૫ તેનો
વિપરીત ઉષ્ણ ૬ સ્નિગ્ધ ૭ અને તેનો વિપરીત રુક્ષ ૮ આ રીતે યોજના કર-

प्रभुपतिद्वितीया टीका भा० ३० अ० ५ सू० १ अन्तर्गतद्वितीयके सप्तमस्तोत्रान्तर्गत १२३

યુક્તેન અન્યે ચત્વારો ભજ્ઞા ભવન્તિ, एवं शीतपदेन बहुवचनान्तेनैव अन्ये चत्वारो भज्ज्ञा भवन्ति, तथा शीतोष्णपदाभ्यामेते एव चत्वारो भज्ज्ञा मिलित्वा षोडश एते भवन्ति, तथा लघुपदेन बहुवचनान्तेन एते एव चत्वारः तथा लघुशीतपदाभ्यां बहुवचनान्ताभ्यामेते एव चत्वारो भज्ज्ञाः, एवं लघूष्णपदाभ्यां चत्वारो भज्ज्ञाः, एवं लघु शीतोष्णपदैरपि चत्वारो भज्ज्ञाः, तदेवमेतेऽपि षोडश भवन्ति एतदेव

વચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈ વાકી કા રુક્ષ સ્નિગ્ધપદ કે એકવચનાન્ત ઓર બહુવચનાન્ત સમ્બન્ધી કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ હસ પ્રકાર કે કથન મેં બી ચાર ભજ્ઞ બને હૈં । ‘દેસે કક્કલડે, દેસે મડા, દેસે ગરુ, દેસે લહુ, દેસા સીયા, દેસે ડસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે’ હસ પ્રકાર કે કથન મેં ‘શીતપદ’ કો બહુવચનાન્ત ક્રિયા ગયા હૈ હસ કથન મેં બી ૪ ભંગ હુઅ પ્રકટ ક્રિયે ગયે હૈં યહાં પર બી રુક્ષ, સ્નિગ્ધ કો એકવચન ઓર બહુવચન મેં રલ્લકર ભજ્ઞ રચના હુઈ હૈ ‘દેસે કક્કલડે, દેસે મડા, દેસે ગરુ, દેસે લહુ, દેસા સીયા, દેસા ડસિણા, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે’ હસ પ્રકાર કે કથન મેં બી ચાર ભંગ પૂર્વોક્તરૂપ સે રુક્ષ સ્નિગ્ધ, પદ કો એકતા ઓર અનેકતા સે હુઅ હૈં, યહાં પર શીત ઓર ડષ્ણપદો મેં બહુવચનાન્તતા હુઈ હૈ । હસ પ્રકાર સે યે સબ ભંગ નિલકર ૧૬ ભંગ હો જાતે હૈં । ‘દેસે કક્કલડે, દેસે મડા, દેસે ગરુ, દેસા લહુયા, દેસે સીયા, દેસે ડસિણે, દેસે નિદ્દે, દેસે લુક્કલે ૪’ હસ પ્રકાર કે કથન મેં

એકવચનાન્ત અને બહુવચનાન્ત સંબંધીનું કથન પહેલા કદા પ્રમાણે જ છે. આ પ્રમાણેના કથન પ્રકારમાં પણ ચાર ભાગો થાય છે ‘દેસે કક્કલડે દેસે મડા દેસે ગરુ દેસે લહુ દેસા સીયા દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં શુદ્ધ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શ-વાળો હોય છે. આ પ્રકારના કથનમાં શીત પદને બહુવચનથી કહ્યું છે. આ કથન પ્રકારના પણ ચાર ૪ ભાગો પહેલાં બતાવ્યા છે. અહિંયાં પણ રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધને એકવચન અને બહુવચનમાં યોજીને ભગોની રચના થઈ છે. ‘દેસે કક્કલડે દેસે મડા દેસે ગરુ દેસે લહુ દેસા સીયા દેસા ડસિણા દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે’ આ પ્રકારના કથન પ્રકારમાં પણ ૪ ચાર ભાગો પૂર્વોક્ત રૂપે રૂક્ષ સ્નિગ્ધ પદના એકપણા અને અનેકપણાથી થયા છે. આમાં શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ થયો છે. આ રીતે આ તમામ ભાગો મળીને ૧૬ ભાગ થઈ જાય છે. ‘દેસે કક્કલડે દેસે મડા દેસે ગરુ દેસા લહુયા દેસે સીયા દેસે ડસિણે દેસે નિદ્દે દેસે લુક્કલે ૪’ આ પ્રકારના કથન પ્રકારમાં પણ

३७ गाने गाने १८.१० गाने गाने ३७

श्री वेदविरक्त प्रकट क्रिये गये हैं उन सबकी १६-१९ भाग बनते हैं ।
 अब यह प्रकट किया जाना है कि जब कर्कशपद की एकवचनान्न
 और गुणपद की बहुवचनान्न किया जाना है तब ये दो शब्द और १६
 शब्दकण सं प्रतिगन होते जाते हैं जैसे-‘देस कणवहै, देस मउण, देसा
 गठया, देस लहण, देस सीण, देस वसिण, देस निहँ, देस लखवै ४’

श्री ४ भंग छिप है यहाँ छिप है श्री वसुवचनान किया गया है तथा
 लखपद और शीतपद की वसुवचनान करके ४ भंग और बनने है,
 इसी प्रकार से लख, और उल्लापद की वसुवचनान करके ४ भंग
 बनने जाते है इसी प्रकार से वसुवचनान करके लख, शीत, और
 उल्लापदों के द्वारा श्री ४ भंग बनाये जाते है यहाँ जान 'पद' गतपद
 पतापद लखपद पुष्टापद' इस वाक्य से प्रकट की गई है। अर्थात्
 लखपद की एकवचन में और लखपद की वसुवचन में रखकर और श्री ४
 भंग इसी प्रकार से बनते है। निरपय करने की एवं है कि यहाँ पर चिन्तने

[illegible]

एएवि सोलसभंगा कायव्या' देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षः ४, एतेऽपि षोडशभङ्गाः कर्त्तव्याः, अत्रापि बहुत्वविशिष्टगुरुकघटिताष्टस्पर्शेष्वपि चतुश्चतुष्टकं कृत्वा षोडशभङ्गा रचनीयास्तथाहि देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्ष इति प्रथमचतुष्कस्य प्रथमो भङ्गः १, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशः शीतो देश उष्णो देशः स्निग्धो देशो रूक्षा इति प्रथमचतुष्कस्य द्वितीयो भङ्गः २, देशः

इस प्रकार के कथन में ४ भङ्ग बनते हैं और इन चार भङ्गों के और भी १६ भङ्ग बनते हैं जो इस प्रकार से हैं—'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशो रूक्षः' ऐसा यह भङ्ग प्रथम चतुष्क का पहिला भङ्ग है शेष तीन भङ्ग बनाने के लिए रूक्ष स्निग्धपद में एकत्व, अनेकत्व किया गया है—जैसे—'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशाः गुरुकाः, देशो लघुकः, देशः शीतः, देश उष्णः, देशः स्निग्धः, देशाः रूक्षाः' यह द्वितीय भङ्ग है, इसमें गुरुपद में तो बहुवचनता है ही क्योंकि बहुवचन विशिष्ट गुरुपद के योग से ही यहां चार चतुष्क हुए हैं उनमें प्रथम चतुष्क के प्रथम भङ्ग को तो दिखला ही दिया गया है, उसमें स्निग्ध और रूक्षपद में

કથન પ્રકારમાં ૪ ચાર ભંગો બને છે. અને એ ચાર ભંગોના ખીજા ૧૬ સોળ ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે છે.—'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રૂક્ષઃ' ૧' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ત્રણ ભંગો બનાવવા રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધ પદમાં એકપણ અને અનેકપણનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. જેમકે—'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રૂક્ષાઃ' ૨' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ખીજો ભંગ છે. ૨ આ ભંગમાં ગુરુપદમાં તે બહુવચન જ છે. કેમકે બહુવચનથી વિશિષ્ટ ગુરુ પદના યોગથી જ અહિંયા ૪ ચાર ચતુર્ભંગીયો થઈ છે. તેમાં પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ તો બતાવ્યો જ છે. તેમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદમાં એકવચનનો પ્રયોગ થયો છે.

[illegible]

દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩, દેશઃ વર્કશો દેશો મૃદુકો

હૈ—‘જેસે—‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ ૧’ યહ્નુ હસકા પ્રથમ ભંગ હૈ—હસમેં ગુરુપદ કી બહુવચનતા કે સાથ ઉષ્ણપદ મેં બહુવચનતા વિવક્ષિત હુઈ હૈ ૧, દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશા ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ યહ્નુ ગુરુપદ મેં બહુવચન કે સાથ ૨ ઉષ્ણ પદ મેં ઓર રુક્ષપદ મેં બહુવચનતા વિવક્ષિત હુઈ હૈ તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘દેશઃ વર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩’ યહ્નુ પર ગુરુપદ મેં બહુવચનતા કે કથન કે સાથ સાથ ઉષ્ણપદ મેં એવં સ્નિગ્ધપદ મેં બહુવચનતા કહી ગઈ હૈ । હસકા ચતુર્થ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘દેશઃ

દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં શુર એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં શુરપદના બહુવચનની સાથે ઉષ્ણ પદમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. એ રીતે બીજી ચતુર્થાંગીને પહેલો ભંગ છે. અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં શુર એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ભંગમાં શુરપદમાં બહુવચનની સાથે ઉષ્ણ પદ અને રુક્ષ પદમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. એ રીતે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશઃ લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩’ પોતાના એક દેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં શુર એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ભંગમાં શુર પદમાં તથા ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ પદોમાં પણ બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલ છે. આ રીતે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા

देशो मृदुको देशाः गुरुकाः देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णो देशाः स्निग्धाः
देशो रुक्षः ३, देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः
देश उष्णो देशाः स्निग्धाः देशाः रुक्षाः ४। देशः कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको
देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णाः देशः स्निग्धो देशो रुक्षः १, देशः
कर्कशो देशो मृदुको देशो गुरुको देशो लघुको देशाः शीताः देश उष्णाः देशः

देशाः गुरुकाः, देशः लघुकः, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः
देशः रुक्षः ३' इस तृतीय चतुष्क के तीसरे भंग में गुरूपद की बहु-
वचनता के साथ २ शीत और स्निग्धपद में बहुवचनता कथित हुई है
३, इसका चतुर्थ भंग इस प्रकार से है—'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः,
देशो गुरुको, देशो लघुको, देशाः शीताः, देश उष्णः, देशाः स्निग्धाः,
देशाः रुक्षाः ४' इसके इस चतुर्थ भंग में शीतपद में बहुवचनता के
साथ २ स्निग्ध और रुक्ष पदों में बहुवचनता हुई है—चतुर्थ चतुष्क में
शीत और उष्णपद में बहुवचनान्तता करके इस प्रकार से भंगरचना
हुई है—'देशः कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुको, देशो लघुकः, देशाः
शीताः, देश उष्णाः, देशः स्निग्धः देशो रुक्षः १' यह इस चतुर्थ
चतुष्क का प्रथम भंग है, द्वितीय भंग इसका इस प्रकार से है—'देशः
कर्कशः, देशो मृदुकः, देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देश

देशाः स्निग्धाः देशः रुक्षः ३' પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક
દેશોમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક
દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. ત્રીજી ચતુર્ભંગીના
ત્રીજા ભંગમાં ગુરુપદ અને સ્નિગ્ધ પદમાં બહુવચનપણ બતાવેલ છે. ૩ અથવા
તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશ
ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ રૂક્ષા ૪' એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એક-
દેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક
દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથા
ભંગમાં શીત પદમાં બહુવચનપણની સાથે સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પદોમાં પણ
બહુવચનનો પ્રયોગ થયેલ છે, આ ચોથી ચતુર્ભંગીમાં શીત અને ઉષ્ણપદમાં
બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને આ રીતે ભંગો બનાવેલ છે. 'દેશઃ કર્કશઃ દેશો
મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશાઃ ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો
રૂક્ષઃ ૧' તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એક-
દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને
એકદેશમાં રૂક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. એ રીતે ચોથી ચતુર્ભંગીનો આ પહેલો
ભંગ છે. ૧ અથવા તે 'દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ

ચત્વારો મજ્ઞા અમવન્ એવં ગુરુશીતોષ્ણૈર્વહુવચનાન્તૈશ્ચત્વારોઽમવન્, તદેવમેતેઽપિ ષોડશ મજ્ઞાઃ, 'દેસે કવલ્લહે દેસે મઝા દેસા ગરુયા દેસા લહુયા દેસે સીણ દેસે ઊસિણે દેસે નિલ્લે દેસે લુલ્લે, એવિ સોલસમંગા કાયવ્વા' દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઊષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ, एतेऽपि षोडश मज्ज्ञाः कर्त्तव्याः, गुरुलघूभ्यां बहुवचनान्ताभ्यामेतै

વંચનાન્ત ગુરુપદ કો લેકર હુએ હૈં, ગુરુ ઓર ઉષ્ણપદ મેં વહુવચનાન્તાં કરકે દ્વિતીય ચતુષ્ક કે ૪ ભંગ હુએ હૈં, ગુરુ ઓર શીતપદ મેં વહુવચનાન્તા કરકે તૃતીય ચતુષ્ક કે ૪ ભંગ હુએ હૈં ઓર ગુરુ, શીત ઓર ઉષ્ણપદોં મેં વહુવચનાન્તા કરકે ચતુર્થ ચતુષ્ક કે ચાર ભંગ હુએ હૈં। હસ પ્રકાર સે યે પૂર્વોક્ત ૧૬ ભંગ નિષ્પન્ન હુએ હૈં।

‘દેસે કવલ્લહે, દેસે મઝા, દેસા ગરુયા, દેસા લહુયા, દેસે સીણ, દેસે ઊસિણે, દેસે નિલ્લે, દેસે લુલ્લે-એવિ સોલસમંગા કાયવ્વા’ એવં લઘુપદ મેં વહુવચનાન્ત કરકે જો ૧૬ ભંગ બનતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-એક દેશ મેં વહુ કર્કશ, એકદેશ મેં મૃદુ, અનેક દેશોં મેં ગુરુ, અનેક દેશોં મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ એવં એકદેશ મેં રુક્ષ હો સકતા હૈ, યહ હસ પ્રકાર કે કથન કા પ્રથમ ભંગ હૈ, શેષ ૧૫ ભંગ ઓર પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ કે અનુસાર કરના ચાહિયે હનકી વિગત હસ પ્રકાર સે હૈ-ગુરુ ઓર લઘુપદ મેં વહુવચન કરને સે એવં શેષપદોં મેં એકવચન કરને સે પ્રથમચતુષ્ક કા પ્રથમ ભંગ હોતા હૈ, હસકા દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ

ચાર ભંગો થયા છે, તથા ગુરુ, શીત અને ઉષ્ણ પદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ચોથી ચતુર્ભંગીના ૪ ચાર ભંગો થયા છે. આ રીતે પૂર્વોક્ત ૧૬ સોળ ભંગો થયા છે. ૪ ‘દેસે કવલ્લહે દેસે મઝા દેસા ગરુયા દેસા લહુયા દેસે સીણ દેસે ઊસિણે દેસે નિલ્લે દેસે લુલ્લે એવિ સોલસમંગા કાયવ્વા’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ એકદેશમાં રુક્ષ રૂપર્શવાળો હોય છે. આ રીતે ગુરુ અને લઘુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને ૧૬ સોળ ભંગો બનાવાય છે. આ તે પ્રકારનો પહેલો ભંગ છે. બાકીના ૧૫ પંદર ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે કરી લેવા તેની વિગત આ પ્રમાણે છે.-ગુરુ અને લઘુ પદમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવાથી અને બાકીના પદોમાં એકવચન કરવાથી પહેલી ચતુર્ભંગીનો પહેલો ભંગ થાય છે. તેનો બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-‘દેશઃ કર્કશઃ દેશોઃ મૃદુકઃ દેશઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ

[illegible]

કર્કશો-દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશાઃ લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષ ઇતિ તૃતીયઃ ૩, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૧, દેશઃ કર્કશો

દ્વિતીય ભંગ હસકા હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણા, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૩’ ચતુર્થ ભંગ હસકા હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ તૃતીય ચતુર્ભંગી હસ પ્રકાર સે હૈ-‘હસમેં ગુરુ, લઘુ ઓર શીત પદોં મેં બહુવચનાન્તતા કી ગઈ હૈ-‘હસકા પ્રથમ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૧’

‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એક દેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીને બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૩’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીને ત્રીજો ભંગ છે. અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ એકદેશમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ બીજી ચતુર્ભંગીને ચોથો ભંગ છે. હવે ત્રીજી ચતુર્ભંગીના ભંગો બતાવવામાં આવે છે-તેમાં ગુરુ, લઘુ અને શીતપદોમાં બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશઃ મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ

દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ, ૩, દેશઃ કર્કશો દેશો મૃદુકો દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । एवमेते गुरुलघुकाभ्यां बहुवचनान्ताभ्यां शीतोष्णयोः परिवृत्त्या एकत्वानेकत्वाभ्यां तथा स्निग्धरुक्षयोरेकत्वानेकत्वाभ्यां षोडश भङ्गा भवन्तीति । ‘सर्वे वि ते चउसट्ठिं भङ्गा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं’ सर्वेऽपि ते आदितश्चतुःषष्टिर्भङ्गाः कर्कशमृदुकाभ्यामेकत्वाभ्यां भवन्तीति । ताहे कक्खडेण

ભજ્જ હૈ-‘દેશઃ કર્કશ, દેશો મૃદુક, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતા, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ તૃતીય ભંગ હસકા હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશો રુક્ષઃ ૩’ ચતુર્થ ભંગ હસકા હસ પ્રકાર સે હૈ-દેશઃ કર્કશઃ, દેશઃ મૃદુકઃ, દેશાઃ ગુરુકાઃ, દેશા લઘુકાઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ, દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ હસ પ્રકાર સે યે ૧૬ ભંગ હોતે હૈ । ‘સર્વે વિ તે ચउसट्ठिं भङ्गा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं’ હસ પ્રકાર સે યે ૬૪ ભંગ કર્કશ ઓર મૃદુ સ્પર્શ કી એકતા કો-એકવચન કો ઠેકર

અતુભંગીને પહેલો ભંગ છે. ૧ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ-સ્પર્શવાળો હોય છે આ બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૩’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશો મૃદુકઃ દેશાઃ ગુરુકાઃ દેશા લઘુકાઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ અનેક દેશોમાં ગુરુ અનેક દેશોમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે આ ચોથો ભંગ છે. ૪ ‘સર્વે વિ ચउसट्ठिं भङ्गा कक्खडमउएहिं एगत्तएहिं’ આ રીતના ૬૪ ચોસઠ ભંગો કર્કશ અને મૃદુ

દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૩,
 દેશઃ કર્કશો દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશ ઉષ્ણો
 દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । દેશઃ કર્કશો દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો
 દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષઃ ૨ । ૧,

સ્પર્શવાલા હો સકતા હૈ૨, તૃતીય ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘દેશઃ કર્કશઃ,
 દેશાઃ મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ
 દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ૩’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, અનેક
 દેશોં મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ
 મેં ઉષ્ણ, અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો
 સકતા હૈ૩ ચતુર્થ ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ,
 દેશો ગુરુકો, દેશો લઘુકો, દેશઃ શીતઃ, દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ
 દેશાઃ રુક્ષાઃ’ હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, અનેક દેશોં મેં
 મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, એકદેશ મેં ઉષ્ણ,
 અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ ઓર અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા
 હૈ૪, અથ ઉષ્ણ પદકી બહુવચનાન્તતા મેં જો ચાર ભંગ બનતે હૈ—વે હસ
 પ્રકાર સે હૈ—‘દેશઃ કર્કશઃ, દેશાઃ મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકો, દેશો લઘુકો,
 દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ૧’ યહ પ્રથમ ભંગ

મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશઃ
 રુક્ષઃ૩’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એક-
 દેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને
 એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ત્રીજો ભંગ છે. ૩ અથવા તે
 ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશ ઉષ્ણઃ
 દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ૪’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ
 એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને
 અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

હવે ઉષ્ણ પદને બહુવચનમાં યોજવાથી બે ચાર ભંગો થાય છે તે
 ભંગો બતાવવામાં આવે છે.—‘દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો
 લઘુકો દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ૧’ અથવા તે પોતાના

प्रमाणित की टीका २००७ व. ५ सु० अनावर्तित के समाप्त पत्रावली १३६

રુક્ષઃ ૨ । ૩, દેશઃ કર્કશો દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ
શીતો દશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨ । ૪, દેશઃ કર્કશો દેશાઃ
મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો-
દેશો રુક્ષઃ ૩ । ૧, દેશઃ કર્કશો દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો
દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણો દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૩ । ૨, દેશઃ કર્કશો

મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ, દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશાઃ
સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' એકદેશ મેં વહ કર્કશ, અનેક દેશોં મેં મૃદુક,
એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, એકદેશ મેં શીત, અનેક દેશોં મેં ઉષ્ણ,
અનેક દેશોં મેં સ્નિગ્ધ એવં અનેક દેશોં મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો સકતા
હૈ ૪ શીતપદ મેં બહુવચનાન્તતા કરકે જો ૪ ભંગ બનતે હૈં વે હસ પ્રકાર
સેં હૈં-દેશઃ કર્કશઃ, દેશાઃ મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશાઃ
શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશઃ રુક્ષઃ ૧' યહ પ્રથમ ભંગ
તૃતીય ચતુષ્ક કા હૈં હસકે અનુસાર વહ એકદેશ મેં કર્કશ, અનેક દેશોં
મેં મૃદુ, એકદેશ મેં ગુરુ, એકદેશ મેં લઘુ, અનેક દેશોં મેં શીત, એક-
દેશ મેં ઉષ્ણ, એકદેશ મેં સ્નિગ્ધ ઓર એકદેશ મેં રુક્ષ સ્પર્શવાલા હો
સકતા હૈં ૧, હસકા દ્વિતીય ભંગ હસ પ્રકાર સેં હૈં-દેશઃ કર્કશઃ, દેશાઃ
મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશાઃ શીતાઃ, દેશ ઉષ્ણઃ, દેશઃ

લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪' પોતાના એક-
દેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ એકદેશમાં
શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ અનેક દેશોમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથો ભંગ છે. ૪

શીત પદને બહુવચનમાં યોજવાથી જે ૪ ચાર ભંગો થાય છે. તે હવે
ખતાવવામાં આવે છે.-'દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ
દેશાઃ શીતાઃ દેશ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશઃ રુક્ષઃ ૧' અથવા તે પોતાના એક
દેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક
દેશોમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં રુક્ષ
સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. ૧ આ ત્રીજો ચતુર્ભંગીનો પહેલો
ભંગ છે. અથવા તે 'દેશઃ કર્કશો, દેશાઃ મૃદુકાઃ, દેશો ગુરુકો, દેશો લઘુકો

દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધો દેશાઃ રુક્ષાઃ ૪ । ૨,
 દેશઃ કર્કશો દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશા
 ઉષ્ણાઃ દેશાઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો રુક્ષઃ ૪-૩, દેશઃ કર્કશો દેશા મૃદુકાઃ દેશો

ચતુર્થ ચતુષ્ક શીત एवं उष्णपद में बहुवचन होने से हुआ है-
 इसका प्रथम भंग इस प्रकार से है-‘देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो
 गुरुकः, देशो लघुको, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः, देशो
 रुक्षः ४’ इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एक-
 देश में गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण,
 एकदेश में स्निग्ध, और एकदेश में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है १, द्वितीय
 भंग इसका इस प्रकार से है-‘देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः, देशो गुरुकः,
 देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशः स्निग्धः देशाः रुक्षाः’
 इसके अनुसार वह एकदेश में कर्कश, अनेक देशों में मृदु, एकदेश में
 गुरु, एकदेश में लघु, अनेक देशों में शीत, अनेक देशों में उष्ण, एक-
 देश में स्निग्ध और अनेक देशों में रुक्ष स्पर्शवाला हो सकता है २,
 तृतीय भंग इसका इस प्रकार से है-‘देशः कर्कशः, देशाः मृदुकाः,
 देशो गुरुकः, देशो लघुकः, देशाः शीताः, देशा उष्णाः, देशाः स्निग्धाः,
 देशो रुक्षः ३’ एकदेश उसका कर्कश, अनेक देश मृदु, एकदेश गुरु,

હવે શીત અને ઉષ્ણપદને બહુવચનમાં પોતાને ચોથી ચતુર્ભંગીના ભંગો
 બતાવવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે - ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો
 ગુરુકઃ દેશો લઘુકો દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો રુક્ષઃ ૧’
 અથવા તે પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એક-
 દેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને
 એકદેશમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીને પહેલો ભંગ
 છે. ૧ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશાઃ
 શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશાઃ રુક્ષાઃ ૨’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ
 અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં લઘુ અનેક દેશોમાં શીત
 અનેક દેશોમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને અનેક દેશોમાં રુક્ષ સ્પર્શવાળો
 હોય છે. આ ચોથી ચતુર્ભંગીને બીજો ભંગ છે. ૨ અથવા તે ‘દેશઃ કર્કશઃ
 દેશાઃ મૃદુકાઃ દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકઃ દેશાઃ શીતાઃ દેશા ઉષ્ણાઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધાઃ દેશો
 રુક્ષઃ ૩’ પોતાના એકદેશમાં કર્કશ અનેક દેશોમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એકદેશમાં

एकदेवा देवा गीत, अनेक देवा लला, अनेक देवा विनाय
 और एकदेवा वसका लला पदोपादा हो सकना है३' वज्रुं भंग इसका
 इस प्रकार से है-देवा: कर्ता:, देवा: सृष्टा:, देवा: गुह्य:, देवा:
 लला:, देवा: गीत:, देवा: लला:, देवा: विनाय:, देवा: लला:४'
 एकदेवा वसका कर्ता, अनेक देवा वसके सृष्ट, एकदेवा वसका गुह्य, एक-
 देवा वसका लला, अनेक देवा वसके गीत, अनेक देवा लला, अनेक देवा
 विनाय और अनेक देवा वसके लला पदोपादा होत है। इसी प्रकार से
 ललापद में वसुववन कारके लाला भंग होत है, तथा गुह्यपद में वसुववन
 एवं ललापद में एकववन कारके भी लाला भंग होत है। तथा गुह्यपद
 और ललापद इन दोनों में भी वसुववन कारके १६ भंग होत है। इस
 प्रकार से कर्ता में एकववन कारके और सृष्टपद में वसुववन कारके १४
 भंग होत है। 'नादे कववदेवां पृथ्वीं मउपयं पगनपयं वउससिं

प्रमाणित किया जाता है कि उपरोक्त विवरण सही और पूर्ण है।
दिनांक: ०५/१२/२०२३

તતઃ કર્કશેન કર્કશપદેન પૃથક્ત્વકેન બહુવચનાન્તેન મૃદુપદેન ચૈકત્વકેન
 એકવચનાન્તેન ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ પૂર્વોક્તપ્રકારેણ યથા બહુવચનાન્તેન મૃદુકપદેન
 કૃતં તથૈવ બહુવચનાન્તેન કર્કશપદેનાપિ ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞાઃ, કર્તવ્યા સ્તથાહિ-દેશાઃ
 કર્કશાઃ દેશો મૃદુકો દેશો ગુરુકો દેશો લઘુકો દેશઃ શીતો દેશઃ ઉષ્ણો દેશઃ
 સ્નિગ્ધો દેશો રુક્ષ ઇત્યાદિ ક્રમેણ ચતુઃષ્ટિર્મજ્ઞા ઝહનીયાઃ । ‘તાહે एगेहिं चेव
 दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा’ जाव देसा ककखडा देसा मउया देसा
 गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा निद्धा देसा लुक्खा’ ततः-

‘ભંગા કાયવ્વા’ હસકે બાદ કર્કશ પદ મેં બહુવચન કરકે ઓર મૃદુપદ
 મેં એકવચન કરકે ૬૪ ભંગ કરના ચાહિયે, જિસ પ્રકાર સે મૃદુપદ મેં
 બહુવચન કરકે ૬૪ ભંગ બનાયે ગયે હેં, ડસી પ્રકાર સે કર્કશપદ મેં
 મી બહુવચનાન્ત કરકે ડસકે દ્વારા ૬૪ ભંગ બના લેના ચાહિયે, જૈસે-
 ‘દેશાઃ કર્કશાઃ, દેશો મૃદુકઃ, દેશો ગુરુકઃ, દેશો લઘુકઃ, દેશઃ શીતઃ,
 દેશઃ ઉષ્ણઃ, દેશઃ સ્નિગ્ધઃ, દેશો રુક્ષઃ’ ઇત્યાદિ રૂપ સે ૬૪ ભંગ હોતે
 હેં, ઇનકે બનાવે કી પદ્ધતિ કર્કશપદ કો એકવચનાન્ત કરકે પહિલે
 પ્રકટ કર દી ગઈ હૈ-‘તાહે एगेहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठिं भंगा
 कायव्वा, जाव देसा ककखडा, देसा मउया, देसा गरुया, देसा लहुया,
 देसा सीया, देसा उसिणा, देसा निद्धा, देसा लुक्खा’ હસી પ્રકાર સે

પદમાં એકવચનની યોજના કરીને ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા. જે રીતે
 મૃદુપદમાં એકવચનની યોજના કરવાથી ૬૪ ચોસઠ ભંગો બનાવવામાં આવ્યા
 છે. એજ રીતે કર્કશ પદમાં પણ બહુવચનની યોજના કરવાથી તે પ્રકારે ૬૪
 ચોસઠ ભંગો બનાવી લેવા. તેનો પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે છે.-‘દેશાઃ કર્કશાઃ
 દેશો મૃદુકઃ દેશો ગુરુકઃ દેશો લઘુકઃ દેશઃ શીતઃ દેશઃ ઉષ્ણઃ દેશઃ સ્નિગ્ધઃ દેશો
 રુક્ષઃ’ તે પોતાના અનેક દેશોમાં કર્કશ એકદેશમાં મૃદુ એકદેશમાં ગુરુ એક-
 દેશમાં લઘુ એકદેશમાં શીત એકદેશમાં ઉષ્ણ એકદેશમાં સ્નિગ્ધ અને એકદેશમાં
 રુક્ષ સ્પર્શવાળો હોય છે. આ પહેલો ભંગ છે. આ પ્રકારથી બાકીના ભંગો
 સમજી લેવા એ પ્રમાણે કુલ ૬૪ ચોસઠ ભંગો થાય છે. આ ભંગો બના-
 વવાની પદ્ધતિ કર્કશ પદને એકવચનમાં રાખીને પહેલા બતાવવામાં આવી
 છે. ‘તાહે एगेहिं चेव दोहिं वि पुहुत्तेहिं चउसट्ठिं भंगा कायव्वा’ जाव-देसा
 ककखडा देसा मउया देसा गरुया देसा लहुया देसा सीया देसा उसिणा देसा
 निद्धा देसा लुक्खा’ એજ રીતે કર્કશ અને મૃદુ એ બે પદોને બહુવચનમાં

ચતુશ્વતુષ્ઠય આદિતો મજ્ઞા મિલિતાઃ સન્તો દ્વે શતેષ્ટપશ્ચાશદધિકે સ્યાતામ્
 एतदेव दर्शयति-‘सर्वे ते अट्टकासे दो छप्पन्ना भंग सया भवंति’ इति, सर्वे ते
 अष्टस्पर्शषट्पश्चाशदधिकाः शतद्वयमज्ज्ञा भवन्ति, तथाहि-चतुःसंयोगिनः षोडश
 मज्ज्ञाः १६, पञ्चसंयोगिनोऽष्टाविंशत्यधिकशतसंख्यकाः १२८, षट्संयोगिनश्चतुर-
 शीत्यधिकशतत्रयसंख्यका भवन्ति ३८४। सप्तसंयोगिनो द्वादशाधिकपञ्चशत-
 संख्यकाः (५१२) भवन्ति, अष्टसंयोगिनः षट्पश्चाशदधिकशतद्वयसंख्यका (२५६)
 भवन्ति, सर्वे एते मज्ज्ञा मिलित्वा षण्णवत्यधिकद्वादशशतसंख्यका भवन्ति
 इति। एतदेव दर्शयति मूले, ‘एवं एष वायरपरिणए अणंतपरिणए खंधे सर्वेसु
 संजोएसु बारसछन्नउया भंगसया भवंति’ एवम् एते वादरपरिणतानन्तप्रदेशिक-
 स्कन्धे सर्वेषु संयोगेषु षण्णवत्यधिकद्वादशमज्ज्ञशतानि भवन्ति ॥मू० ९॥

अष्टस्पर्शकोष्टकम्

देशे कर्कशः	देशे मृदुकः	देशे गुरुकः	देशे लघुकः	देशे शीतः	देशे उष्णः	देशे स्निग्धः	देशे रूक्षः
१	१	१	१	१	१	१	१
३	३	३	३	३	३	३	३
२५६	१२८	६४	६४	१६	८	४	२

शीत, અનેક દેશ ઉષ્ણ, અનેક દેશ સ્નિગ્ધ, ઓર અનેક દેશ રૂક્ષ હો
 सकते हैं। इन प्रथम और अन्तिम भंग के अतिरिक्त और जो ६२ भंग
 मध्य के बचे हैं वे सब भंग अपने आप समझे जा सकते हैं ऐसे हैं।
 ‘सर्वे ते अट्टकासे दो छप्पन्ना भंगसया भवंति’ इन चार ६४ के कुल भंग
 मिलकर २५६ हो जाते हैं ऐसा जानना चाहिये, स्पर्शों को आश्रित करके
 चतुःसंयोगी १६ भंग, पंचसंयोगी १२८ भंग, षट्संयोगी भंग ३८४,
 सात संयोगी भंग ५१२ और अष्ट संयोगी भंग २५६ ये सब मिलकर
 १२९६ भंग होते हैं ये १२९६ भंग वादरपरिणत अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध

એ ૬૨ ખાસઠ ભંગો છે તે ભંગો સ્વયં સમજી લેવા. એ રીતે ‘સર્વે તે
 અટ્ટકાસે દો છપ્પન્ના ભંગસયા ભવંતિ’ આ ચાર ચેાસઠના કુલ ૨૫૬ ખસો છપ્પન
 ભંગો થાય છે. તેમ સમજવું સ્પર્શોનો આશ્રય કરીને ચાર સંયોગી ૧૬
 સોળ ભંગો પાંચ સંયોગી ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ છ સંયોગી ૩૮૪ ત્રણસો
 ચોર્યાશી સાત સંયોગી ૫૧૨ પાંચસો બાર અને આઠ સંયોગી ૨૫૬ ખસો
 છપ્પન ભંગ આ બધા ભંગો મળીને કુલ ૧૨૯૬ ખારસો છન્નુ ભંગો થાય છે.
 ૧૨૯૬ ભંગો બાહર પરિણત અને અનંત પ્રદેશવાળા સ્કંધમાં સ્પર્શો સંબંધી

परमाणुचरित्रिकादेव इदमहं-कडविहे णं भवे ! इत्यदि ।

पञ्च-‘कडविहे णं भवे ! परमाणु पञ्च गेयमा ! चउ-
 विहे परमाणु पञ्च, न जहा-इंउपरमाणु, खेवपरमाणु,
 काउपरमाणु, भावपरमाणु, इंउपरमाणु णं भवे ! कडविहे
 पञ्च, गेयमा ! चउविहे पञ्च, न जहा-अउजे, अमजे,
 अउजे, अगेउजे । खेवपरमाणु णं भवे ! कडविहे पञ्च,
 गेयमा ! चउविहे पञ्च, न जहा-अणजे, अमउजे, अप-
 पजे, अविमाइम । काउपरमाणु पुज्ज, गेयमा ! चउविहे
 पञ्च, न जहा अवने, अगधे, अरसे, अकासे । भाव-
 परमाणु णं भवे ! कडविहे पञ्च, गेयमा ! चउविहे पञ्च,
 न जहा वज्जमे, गंधमे, रसमे, कालमे, भवे

भवे ! भवे भवे ! वि जाव विहरइ ॥ सू. १० ॥

उपा-कवित्रयः खड्ड मरुत । परमाणुः मक्षः, गीवम ! चरित्रयः
 परमाणुः मक्षः, वज्जया इंउपरमाणुः, भेउपरमाणुः, काउपरमाणुः,
 भावपरमाणुः । इंउपरमाणुः खड्ड मरुत । कवित्रयः मक्षः, गीवम !
 चरित्रयः मक्षः, वज्जया-अउजे, अगधे, अरसे, अकासे । भवे-
 परमाणुः खड्ड मरुत । कवित्रयः मक्षः, गीवम ! चरित्रयः मक्षः, वज्जया-

संहरणे की आश्रित कर इव है पुष्पा जानना चाहिये, यही धाम, एवं
 एवं वायवरपरिणम अर्वातपरिणम एवं सन्वेसु संज्ञेपसु वायवउवउया
 वायवया भवति, इस सुवगत ज्ञाता समझाई गई है । आठ हरणे का
 कोष्टक सं. टीका में दिखाना है जो वहां से समझ लेवे ॥ सू. ९ ॥

यथा छ. नेम समर्थ. , एवं एवं व. वायवरिणम अर्वातपरिणम एवं सन्वेसु
 संज्ञेपसु वायवउवउया वायवया भवति ॥ सं. १० ॥ अ. ५ सू. १० ॥

અનર્થઃ ૧, અવધ્યઃ ૨, અપદેશઃ ૩, અવિભાગિમઃ ૪ । કાલપરમાણુઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથથા-અર્ણઃ ૧, અગ્ન્યઃ ૨, અરસઃ ૩, અસ્પર્શઃ ૪ । ભાવપરમાણુઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથથા-વર્ણવાન્ ૧, ગન્ધવાન્ ૨, રસવાન્ ૩, સ્પર્શવાન્ ૪ । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત !
 इति यावद्विहरति ॥ सू० १०॥

વિંશતિશતે પશ્ચમ ઉદેશઃ સમાપ્તઃ ।

ટીકા—‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે !’ કતિવિધઃ—કતિપ્રકારકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘પરમાણુ પન્નત્તે’ પરમાણુઃ પ્રજ્ઞસઃ—કથિતઃ, હે ભદન્ત ! ચોડયં પરમાણુઃ—યઃ સ્વલુ સૂક્ષ્મવાદરસ્કન્ધાનામ્ અવયવરૂપઃ સ કતિવિધઃ કથિત ઇતિ ભાવઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તવિહે પરમાણુ પન્નત્તે’ ચતુર્વિધશ્ચતુઃ પ્રકારિકઃ પરમાણુઃ પ્રજ્ઞસઃ, પરમાણુઃ પરમશ્વાસૌ અણુશ્ચેતિ પરમાણુઃ ચત્રાવયવધારા વિશ્રાન્તિ ગચ્છતિ સોડપર્કર્ષમતો દ્રવ્યવિશેષઃ । પ્રકારભેદમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’

પરમાણુ કે અધિકાર સે હી સૂત્રકાર અવ આગે કહ રહે હૈ—
 ‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! પરમાણુ પન્નત્તે ?’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછ્યા હૈ ‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! પરમાણુ પન્નત્તે’ હે ભદન્ત ! જો સૂક્ષ્મ એવં વાદર સ્કન્ધોં કા અવયવરૂપ પરમાણુ હૈ વહ કિનને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને એસા કહા હૈ—કિ ‘ગોયમા ! ચત્તવિહે પરમાણુ પન્નત્તે’ પરમાણુ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—‘પરમશ્વાસૌ અણુશ્ચ પરમાણુઃ’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જહાં અવયવધારા વિશ્રાન્તિ કો પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ એસા જો અપર્કર્ષમત દ્રવ્યવિશેષ હૈ—ઉક્ષકા નામ પરમાણુ હૈ અર્થાત્ પુદ્ગલ કા સબસે છોટે સે છોટા હિસ્સા કિ જિસકા ફિર દૂસરા

પરમાણુઓના અધિકારથી હવે સૂત્રકાર પરમાણુના પ્રકારોનું નિરૂપણ કરે છે. ‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કઙ્ઘિહે ણં મંતે ! પરમાણુ પન્નત્તે’—હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ અને બાહર સ્કન્ધોના જે પરમાણુઓ છે, તે કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—‘ગોયમા ! ચત્તવિહે પરમાણુ પન્નત્તે’ પરમાણુ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. ‘પરમશ્વાસૌ અણુશ્ચ પરમાણુઃ’ આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે જ્યાં અવયવધારા વિશ્રાન્તિ મુળવે છે. એવું જે દ્રવ્યવિશેષ છે, તેનું નામ પરમાણુ છે. અર્થાત્ પુદ્ગલનો સૌથી નાનામાં નાનો હિસ્સો—ભાગ કે—જેનો તેનાથી નાનો ભાગ—ટુકડો થઈ

[illegible]

વર્ણાદિધર્માણાં પ્રાધાન્યવિવક્ષયા ભાવપરમાણુરિતિ કથ્યતે । દ્રવ્યપરમાણોઃ પ્રકારભેદમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘तं जहा’ તથા—‘અચ્છેજ્જે’ અચ્છેયઃ તત્રૈકોઽપિ દ્રવ્યપરમાણુવિવક્ષયા ચતુઃ સ્વભાવો ભવતિ તત્રોક્તમ્ ‘અચ્છેજ્જે’ इति અચ્છેયઃ સ્વરૂપાદિના લતાદિવત્ છેદયિતુમયોગ્યોઽચ્છેયઃ પરમાણોરતિસૂક્ષ્મત્વાદવયવરહિતત્વાચ્ચ કદાચિદપિ સ્વરૂપાદિના છેદનં ન સંભવતીતિ અતોઽચ્છેયોઽયં ભવતીતિ । અમેયઃ શૂન્યાદિના ચર્મવત્ ભેદયિતુમયોગ્યોઽમેયઃ યથા ચર્મવત્ત્વાદિકં સાવયવં સ્તિગ્ધં ચ વસ્તુ શૂન્યાદિનાઽવયવવિભાગશો વિભિષતે ન તથા શૂન્યાદિના કદાચિદપિ પરમાણુભિંધતે અવયવાભાવાદતોઽમેય इति કથ્યતે । ‘અહજ્જે’

સમય, કાલપરમાણુ ઓર વર્ણાદિરૂપ ધર્મ-પર્યાય ભાવપરમાણુ કહા ગયા હૈ—દ્રવ્યપરમાણુ ‘અચ્છેજ્જે’ આદિ કે ભેદ સે ચાર પ્રકાર કા હોતા હૈ યદ્યપિ દ્રવ્યપરમાણુ એકરૂપ હી હોના હૈ ફિર ભી વિવક્ષા સે ઉસે ચાર પ્રકાર કા કહ દિયા હૈ જિસ પ્રકાર સ્વરૂપ આદિ દ્વારા લતાદિરૂપ પદાર્થો કા છેદન કર દિયા જાતા હૈ ઉસ પ્રકાર દ્રવ્યપરમાણુ કા છેદન નહીં કિયા જા સકના હૈ—ક્યોંકિ પરમાણુ અતિ સૂક્ષ્મ ઓર અવયવરહિત હોતા હૈ—ઇસ કારણ ઉસ કા કમી ભી સ્વરૂપ આદિ દ્વારા છેદન નહીં હો સકતા હૈ ઇસ કારણ પરમાણુ કો અચ્છેય કહા ગયા હૈ ૧, તથા ‘અમેય’ ચર્મ મેં જિસ પ્રકાર શૂંચી આદિ સે ભેદ કર દિયા જાતા હૈ, ઉસ પ્રકાર પરમાણુ મેં ભેદ નહીં કિયા જા સકતા હૈ અર્થાત્—ચમડા યા વસ્ત્ર આદિ અવયવસહિત હી શૂંચી આદિ સે અવયવ વિભાગપૂર્વક ભેદે જાતે હુએ સિદ્ધકોટિ મેં આતે હૈં, પરમાણુ નહીં ક્યોંકિ ઉસમેં અવયવોં કા અભાવ હૈ ઇસ કારણ વહ અમેય કહા ગયા હૈ ‘અહજ્જે’ સાવયવ

અને વર્ણાદિરૂપ ધર્મ—પર્યાયને ભાવ પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યપરમાણુ ‘અચ્છેજ્જે’ વિગેરેના ભેદથી ચાર પ્રકારના થાય છે. જે કે દ્રવ્યપરમાણુ એક રૂપે જ થાય છે. તે પણ વિવક્ષાથી તેને ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જે રીતે તલવાર વિગેરેથી લતા-વેલ વિગેરે પદાર્થોનું છેદન કરવામાં આવે છે. તે રીતે દ્રવ્ય પરમાણુનું છેદન કરવામાં આવતું નથી, કેમકે પરમાણુ અત્યંત સૂક્ષ્મ અવયવ વગરનું હોય છે. તે કારણથી તલવાર વિગેરેથી તેનું છેદન થઈ શકતું નથી. તે કારણે પરમાણુને અચ્છેય કહેવામાં આવે છે. તથા ‘અમેય’ ચામડામાં સોઈ વિગેરેથી જે રીતે ભેદ છિદ્ર કરવામાં આવે છે, તે રીતે પરમાણુમાં ભેદ કરી શકાતા નથી, અર્થાત્ ચામડું અગર વસ્ત્ર વિગેરે અવયવ સાથે જ સોઈ વિગેરેથી અવયવ વિભાગ પૂર્વક ભેદાય છે તે સિદ્ધ છે. પરમાણુ ભેદાત્તા નથી. કેમકે પરમાણુમાં અવયવોના અભાવ છે, તે

દર્શયતિ—‘તં જદા’ તદ્વથા—‘અળદ્દે’ અનર્થઃ, તન્નિચતે અર્થ યસ્ય સોડનર્થો ભવતિ, પરમાણોઃ સમસંખ્યકાવયવાભાવાત્, ‘અમજ્જે’ અમધ્યઃ વિષમસંખ્યકાવયવાભાવાત્, અમધ્ય્ય ઇતિ, ‘અપપ્પસે’ અપ્રદેશઃ—નાસ્તિ પ્રદેશોડવયવો યસ્ય સોડપ્રદેશઃ પ્રદેશસ્થાભાવાત્ । અતएव ‘અવિમાગિમે’ અવિમાગિમઃ—અવિભાગેન નિર્વૃત્તઃ અવિમાગિમઃ, પ્રદેશાભાવાત્ પરમાણુવિભાજયિતુમયોગ્યઃ, પ્રદેશવત્તામેવ વિભાગો ભવતિ પરમાણોર્નાસ્તિ પ્રદેશઃ, નાતો વિભાજયિતુ યોગ્યોડનોડવિમાગિમ ઇતિ કથ્યતે । ‘કાલપરમાણુ પુત્છાં’ કાલપરમાણુરિતિ પૃત્છાં’ હે મદન્ત ! કાલપરમાણુઃ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કાલપરમાણુ’ કાલપરમાણુઃ ‘ચતુવિદ્દે પન્નેત્તે’ ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ચાતુર્વિધ્યમેવ

હે ગૌતમ ! ક્ષેત્રપરમાણુ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘અળદ્દે’ આદિ—અનર્થ પરમાણુ મૈ સમસંખ્યક અવયવો કા અભાવ હોતા હૈ હસ કારણ ઉસમૈ અર્ધભાગ નહીં હોતા હૈ તથા વિષમસંખ્યક અવયવો કા હસમૈ અભાવ રહતા હૈ હસસે હસે ‘અમધ્ય’ કહા હૈ ઇક પ્રદેશ કે સિવાય દ્વિતીયાદિક પ્રદેશ હસમૈ હોતે નહીં હૈ હસસે હસે ‘અપ્રદેશ’ કહા હૈ, તથા—યહ અવિભાગ સે નિર્વૃત્ત હોતા હૈ અર્થાત્ પ્રદેશો કૈ અભાવ સે પરમાણુ કા વિભાગ નહીં હોતા હૈ—પ્રદેશવાલો કા હી વિભાગ હોતા હૈ પરમાણુ કૈ દો આદિ પ્રદેશ હોતે નહીં હૈ હસલિયે હસકા વિભાગ નહીં હો સકતા હૈ, હસસે યહ ‘અવિમાગિમ’ કહા ગયા હૈ । ‘કાલપરમાણુ ણં અંતે ! કહિવિદ્દે પળ્લન્ને’ કાલપરમાણુ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મૈ ગૌતમ સે પ્રસુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ !

પ્રકારના કહેલા છે. જે આ પ્રમાણે છે—‘અળદ્દે’ વિગેરે અનર્થ પરમાણુઓમાં સરખી સંખ્યાવાળા અવયવોનો અભાવ હોય છે તેથી તેમાં અર્ધો ભાગ હોતો નથી. તેમજ વિષમ સંખ્યાવાળા અવયવોનો પણ તેમાં અભાવ હોય છે. તેથી તેને મધ્યભાગે વગરનો ‘અમધ્ય’ કહેલ છે. તેમાં એક પ્રદેશ-સિવાય બીજા વિગેરે પ્રદેશો હોતા નથી તેથી તેને ‘અપ્રદેશ’ પ્રદેશ વિનાનો કહેલ છે. તથા તે વિભાગ વગરનો હોય છે અર્થાત્ પ્રદેશોના અભાવથી પરમાણુઓનો વિભાગ થતો નથી—કારણ કે પ્રદેશવાળાઓનો જ વિભાગ થઈ શકે છે પરમાણુઓના બે વિગેરે પ્રદેશો હોતા નથી, તેથી તેનો વિભાગ થઈ શકતો નથી, તેથી તેને ‘અવિમાગિમ’ વિભાગે વગરનો કહેવામાં આવે છે. ‘કાલપરમાણુ ણં અંતે ! કહિવિદ્દે પળ્લન્ને’ હે ભગવન્ કાલપરમાણુ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? આ

ગન્ધવતોરવિવક્ષણાત્, દ્રવ્યમાત્રસ્યૈવ વિવક્ષણાત્ । ‘અરસે’ અરસઃ—તિક્તાદિરસ-
રહિતઃ રસાનામવિવક્ષણાત્ ‘અફાસે’ અસ્પર્શઃ—કર્કશમૃદુકગુરુકલઘુકશીતોષ્ણ-
સ્નિગ્ધરુક્ષસ્પર્શરહિતઃ સ્પર્શાનામપિ અવિવક્ષણાત્, ‘ભાવપરમાણૂ ણં મંતે !’
ભાવપરમાણુઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘કઙ્કિવિહે પન્નત્તે’ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ મગધાનાહ-
‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તવિહે પન્નત્તે’ ભાવપરમાણુચત્તિવિધઃ
ચતુઃપ્રકારકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિતઃ । ચાતુર્વિધ્યમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ તદ્યથા-
‘વન્નમંતે’ વર્ણવાન્—કૃષ્ણનીલલોહિતહારિદ્રશુક્લપ્રભેદમિન્નપચ્ચપ્રકારકવર્ણવાન્

દુરભિગન્ધ इन दोनों प्रकार की भी गंध से रहित कहा गया है यद्यपि
वहां परमाणु में गन्धगुण विद्यमान है फिर भी उसकी यहां विवक्षा
नहीं हुई है । केवल काल (समय) द्रव्यमात्र की ही विवक्षा हुई है
‘अरसे’ वह कालपरमाणु अरस-तिक्तादि रसों से रहित होता है,
यद्यपि उसमें वे विद्यमान रहते हैं फिर भी यहां उनकी विवक्षा नहीं
हुई है—केवल समयमात्र की ही हुई है । ‘अफासे’ कर्कश, मृदुक, गुरुक,
लघुक, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रुक्ष इनके भेद से जो स्पर्श आठ
प्रकार का कहा गया है वह भी उसमें नहीं रहता है इस कारण उसे
अस्पर्श रूप से कहा है अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—
‘भावपरमाणु णं मंते ! कङ्कविहे पन्नत्ते’ हे भदन्त ! जो भावपरमाणु
है वह कितने प्रकार का कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !
चत्तव्विहे पणत्ते’ हे गौतम ! भाव परमाणु चार प्रकार का कहा गया
है—‘तं जहा’ जैसे—‘वन्नमंते, गंधमंते, रसमंते, फासमंते’ वर्णवाला,

પ્રમાણુ છે—‘વણ્ણમંતે, ગંધમંતે, રસમંતે, ફાસમંતે’ વર્ણવાળા ગંધવાળા, રસવાળા
સુગંધ દુરભિગંધ—દુર્ગંધ એ બન્ને પ્રકારના ગંધો વિનાનું કહેવામાં આવેલ
છે. જો કે ત્યાં પરમાણુમાં ગંધ શુદ્ધ હોય જ છે. તો પણ અહિયાં તેની
વિવક્ષા થઈ નથી. કેવલ દ્રવ્ય માત્રની જ વિવક્ષા થઈ છે. ‘અરસે’ તે કાલ
પરમાણુ અરસ—તિખા વિગેરે રસો વિનાનું હોય છે. જો કે તે રસો તેમાં
વિદ્યમાન હોય છે પણ અહિયાં તેની વિવક્ષા થઈ નથી. કેવળ દ્રવ્ય માત્રની
જ વિવક્ષા કરવામાં આવી છે. ‘અફાસે’ કર્કશ મૃદુ, ગુરુ લઘુ શીત, ઉષ્ણ,
સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ એ ભેદથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારનો કહેલ છે. તે પણ તેમાં
રહેતો નથી, તેથી તેને ‘અસ્પર્શ’ સ્પર્શ વિનાનો કહેલ છે,

હવે ગૌતમ સ્વામી ભાવપરમાણુના સંબંધમાં પ્રભુને પૂછે છે કે—
‘ભાવપરમાણૂ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણ’ હે ભગવન્ ભાવપરમાણુ કેટલા
પ્રકારના કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! ચત્તવ્વિહે
પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ભાવ પરમાણુ ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ

કથિતં તત્ સર્વમ્ એવમેવ-સર્વથા સત્યમેવ, યસ્માત્ કેવલિનો ભગવતઃ સકલ-
સૂક્ષ્માર્થદર્શિતતયા સર્વથા સત્યસ્યૈવ પ્રતિપાદનાત્ इति-एवं प्रकारेण कथयित्वा
સંયમેન તપસા આત્માને ભાવયન્ ભગવાન્ ગૌતમો વિહરતીતિ॥સૂ૦ ૧૦॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-५॥

સ્પર્શ કી વ્યવસ્થા, તથા પરમાણુ કે પ્રકાર ભેદ જો પૂર્વોક્તરૂપ સે આપ
દેવાનુપ્રિય ને કહે હૈં વહ સ્વ કથન સર્વથા સત્ય હી હૈં ક્યોંકિ આપ
કેવલી હૈં ઓર જો કેવલી ભગવાન્ હોતે હૈં વે સકલ સૂક્ષ્મ, અન્તરિત
ઓર દૂરાર્થ પદાર્થોં કે હસ્તામલકવત્ સાક્ષાત્ જ્ઞાતા હોતે હૈં અતઃ ઉનકે
દ્વારા પ્રતિપાદિત કિસી ખી તત્વ મેં પ્રત્યક્ષ ઓર અનુમાન પ્રમાણ સે
બાધા ઉપસ્થિત નહીં હો સકતી હૈં હસ પ્રકાર સે કહકર વે ગૌતમ સંયમ
ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર ચિરાજ-
માન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧૦॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વીસવેં શતકકા

॥ પાંચવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૫॥

વ્યવસ્થા તથા પરમાણુઓના પ્રકાર ભેદો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિથી આપ દેવાનુપ્રિયે
કહ્યા છે. તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય જ છે. કેમકે આપ કેવલી છો, અને
જે કેવલી ભગવાન્ હોય છે, તે બધા જ સૂક્ષ્મ અને ગંભીર
અર્થવાળા પદાર્થોને હસ્તામલકની જેમ અર્થાત્ હાથમાં રહેલા આંખોની
માફક સાક્ષાત્ રૂપથી જાણનાર હોય છે. જેથી તેઓએ પ્રતિપાદન કરેલ કોઈ-
પણ તત્વમાં પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણથી બાધા આવી શકતી નથી. આ
પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત
કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર ચિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦ ૧૦॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૫॥

